Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΥΡΓΟΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ «ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ»

Ἐξέπνευσεν αἰφνιδίως τὴν πρωΐαν τῆς 21ης παρελθόντος Φεβρουαρίου εἷς τῶν ἐγκριτωτάτων δικηγόρων καὶ πολιτῶν τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ὁ Γεώργιος Μελισσουργός, ἀντιπρόεδρος τῆς Ἑταιρείας τοῦ «Ἑλληνισμοῦ».

Ἡ σύγχρονος ἑλληνικὴ γενεά, περὶ τὰ εὐτελῆ καὶ ὑλικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμφέροντα ἀσχολουμένη, ἐστερημένη ἰδεώδους καὶ ἰσχυροῦ χαρακτῆρος, τὸ δὲ καθῆκον συγχέουσα πρὸς τὴν θήραν τοῦ χρησίμου, παρουσιάζει κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας τὸ θλιβερὸν φαινόμενον τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀνανδρίας μέχρις ἀρνήσεως καὶ αὐτῶν τῶν εὐγενεστάτων καὶ κοινωνικῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν. Τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν πολίτην ἀπορροφεῖ τὸ ἄτομον. Ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὸ καθολικὸν ἀγαθόν, ἀντὶ τοῦ μερικοῦ, ἡ ἐθελοθυσία, ἡ ἀλληλεγγύη διατελοῦσιν ἀκατανόητοι φράσεις Καὶ ἂν δέν καταφρονῆται, ὀλιγωρεῖται εἰς βαθμὸν ἐπαίσχυντον ἐκεῖνος, ὅστις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐνέργειαν ἤθελε προορίσῃ ὑπὲρ τῶν τιμαλφεστάτων συμφερόντων τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πατρίδος.

Τίνα τὰ ἀποτελέσματα τῆς σφαλερᾶς ταύτης ἀντιλήψεως τοῦ βίου, μαρτυρεῖ ἡ σύγχρονος ἱστορικὴ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Κοινωνία, τῆς ὁποίας αἱ διευθύνουσαι τάξεις καταφρονοῦσι πᾶσαν ἀνωτέραν ἠθικὴν ἀρχὴν ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῆς ὑποστάσει καὶ ἐξελίξει, κοινωνία, θυσιάζουσα ἀναισχύντως εἰς τὸν χρυσοῦν μόσχον τῆς ἀμετροτάτης ἐγωπαθείας, προβαίνουσα μέχρις ἐγκλήματος πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ἀνεχομένη τὸ ἔγκλημα καὶ ἐνίοτε ἀποθαυμάζουσα αὐτό, ἀρκεῖ ὅτι τοῦτο ὁδηγεῖ πρὸς τὰς κορυφὰς τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δυνάμεως, μαρτυρεῖ πῶρωσιν ψυχῆς καὶ καρδίας, μοιραίως δὲ καὶ ἀσυνειδήτως βαίνει πρὸς τὴν αὐτοκτονίαν.

Τις δύναται ν' ἀρνηθῇ ἢ ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι τοιοῦτο προπαρασκευάζει ἑαυτῇ τέρμα ἡ σύγχρονος ἑλληνικὴ γενεά ; Ἡ τραγῳδία τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων, καταστροφαὶ κοινωνικαί, πολιτικαί, ἐθνικαί, καταπτώσεις τοῦ ἤθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος, οὐδὲν ἄλλο μαρτυροῦσιν ἢ τὴν ἀκατανόητον, τὴν μυστηριώδη παθολογικὴν ἐπιμονὴν τῶν πρωϊσταμένων ὁμάδων ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους πρὸς

τὴν παραβίασιν τῶν στοιχειωδεστάτων κανόνων τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης.

«Κακόν, ἔσο τὸ ἀγαθόν μου», ἐπιφωνεῖ ὁ Σατανᾶς τοῦ Μίλτωνος. Καὶ οἱ ἐπίλεκτοι τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς κοινωνίας, παραγνωρίζοντες καὶ καταφρονοῦντες τὸ ἀγαθόν, καταστρέφουσι, νομίζοντες ὅτι οἰκοδομοῦσι, πράττουσι τὸ κακόν, ἐνῷ ἡ δρᾶσις αὐτῶν ἀφορᾷ κατ' ἐπίφασιν εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ ἀγαθοῦ, εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἠθικῆς τάξεως.

Μεταξὺ τῶν ἐπιλέκτων συγχρόνων Ἑλλήνων, τῶν ὡς ἐκ τῆς ψυχικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς προωρισμένων νὰ πρωτοστατῶσιν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς σκέψεως, ἐν τῇ ἡγεσίᾳ καὶ καθοδηγήσει τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ὀλίγοι δύνανται ν' ἀτενίσωσι κατὰ πρόσωπον τὸν ἄνδρα, οὗ οἱ φίλοι καὶ οἱ συμπολῖται ἐστερήθησαν κατὰ τὴν ἑβδομάδα ταύτην, καὶ νὰ μετρηθῶσι πρὸς τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ ἀνάστημα. Καὶ ἐν τούτοις πλεῖστοι ἐκ τῶν θεωρουμένων ὡς ἐπιλέκτων τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας ἀνερριχήθησαν εἰς ὑψηλὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα ἕρποντες, οὐχὶ δὲ βαίνοντες εὐθὺ πρὸς τὸν σκοπόν, καμπτόμενοι, οὐχὶ δὲ ὀρθοστατοῦντες.

Θλιβερὸν φαινόμενον τῶν ἡμερῶν τῆς κοινωνικῆς καταπτώσεως! Καθ' ὅσον κάμπτεται ἡ σπονδυλικὴ στήλη, κατὰ τοσοῦτον ἀνέρχεταί τις ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ ὑκρίβαντος· θαυμάζεται, τιτλοφορεῖται, φθονεῖται. Παρέβη τὸ καθῆκόν του; Ἄ! εἶνε εὐφυὴς ἄνθρωπος, γινώσκει νὰ ἐπωφελῆται τῶν εὐκαιριῶν. Ἀδιάφορον, ἂν κατώρθωσε τοῦτο, βαίνων ἐπὶ ἐρειπίων, ἐπὶ κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καταστροφῶν.

«Δύο πράγματα μὲ γοητεύουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ», ἔλεγεν ὁ μέγας Γερμανὸς ἠθικολόγος Ἐμμανουὴλ Κάντιος, «ὁ ἄνω ἔναστρος οὐρανὸς καὶ ὁ ἐν ἐμοὶ ἠθικὸς κόσμος. Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι ἐγνώρισα πραγματικώτερον ἀντιπρόσωπον τῆς ἰδέας ταύτης ἀπὸ τὸν Γεώργιον Μελισσουργόν. Ἄκαμπτος, ἀνένδοτος ἐν τῇ ἀντιλήψει καὶ τῇ πραγματώσει τῶν ἠθικῶν κανόνων τοῦ βίου, οὐδέποτε καὶ ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἠνέχθη νὰ συνθηκολογήσῃ. Οὐδεὶς ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἠδικήθη ἢ ἔκλαυσεν· οὐδέποτε ἠνώχλησε. Καὶ αὐτὸς ὁ θάνατός του, ἐπελθὼν ἐξ ἀπίνης τὴν πέμπτην πρωϊνὴν ὥραν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐξεγερθεὶς ἐκ τοῦ ὕπνου, ἤρχιζε ν' ἀναγινώσκῃ δικόγραφον, ζητῶν ἴσως τὸ τελευταῖον ἐπιχείρημα δίκης, ἥτις ἐπὶ δύο περίπου δεκαετηρίδας τὸν ἀπησχόλησε, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβεν, αὐτὸς δαπανῶν ἐξ ἰδίων, ὅπως προστατεύσῃ κοινωνικὸν θῦμα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα ἐκλέγει ἡ φαυλότης τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσχύος καὶ ἐπιτηδειότητος, ὅπως πορισθῇ ἀθέμιτα κέρδη, ἦτο ἐκδήλωσις τῆς εὐγενοῦς ψυχῆς τοῦ ἀνδρός, μηδένα, καὶ τοὺς λατρεύοντας αὐτὸν οἰκείους, μηδέποτε ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐνοχλήσῃ.

Ἀληθῶς. Ὁ θάνατός του εἶνε ὁ θάνατος τοῦ δικαίου.

Γεννηθεὶς ἐν Καλάμαις, ἐκπαιδευθεὶς εἰς τὴν Νομικὴν Ἐπιστήμην ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, ἄρτιος καὶ ὡς ἐπιστήμων καὶ ὡς πολίτης, ὁ Γεώργιος

Μελισσουργός, μετὰ βραχεῖαν ἐξάσκησιν τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματός του ἐν τῇ γενεθλίῳ πόλει, ἐγκατέστη ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ καὶ τῶν συμπολιτῶν ὡς τύπος πραγματικοῦ νομομαθοῦς, δοξάζων μετὰ τοῦ Οὔγωνος Γροτίου, ὅτι οὐδὲν ὑπεροχώτερον τῆς γνώσεως τοῦ δικαίου δι' εὐγενῆ ἄνδρα. Ἀλλὰ πρὸς τὴν γνῶσιν ἔπρεπε νὰ συμβιβάζηται καὶ παραλλήλως νὰ βαίνῃ καὶ ἡ πρᾶξις. Τοῦτο οὐδέποτε ἐπελάθετο ἐν τῇ μακρᾷ αὐτοῦ νομικῇ σταδιοδρομίᾳ. Οὐδεὶς ἐσκέφθη ποτὲ νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ ἀποθανὼν ἔγκριτος δικηγόρος τῶν Ἀθηνῶν παρέβη τὰ ὑψηλά, τὰ ἱερὰ καθήκοντα τοῦ Θεμιστοπόλου. Ἀφωσιωμένος εἰς τὸ καθῆκον αὐτοῦ καὶ μόνον τὸ καθῆκον, ἐχθρὸς τῆς διαφημίσεως, ὑπηρετῶν τὸ ἀγαθὸν διὰ τὸ ἀγαθόν, οὐδέποτε ἐπιδιώξας οἱανδήποτε τιμητικὴν θέσιν, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἀρνηθεὶς ὡς φιλόπολις ἐκλογὴν ἐμπιστευτικήν, ἐξ ἧς ὑπηρεσίαν μόνον ὤφειλε νὰ προσενέγκῃ, ἀλλ' οὐδὲν ὄφελος ν' ἀρυσθῇ, τοιοῦτος ἐσταδιοδρόμησεν ἐπὶ πεντηκονταετίαν περίπου καὶ ἐν Καλάμαις καὶ ἐν Ἀθήναις. Ἦτο ἑκάστοτε ὁ ἐκλεκτὸς τῶν δικηγορικῶν συλλόγων, ὡς πρόεδρος ἢ ὡς σύμβουλος, ἀμφοτέρων τῶν πόλεων.

Ἀλλὰ δὲν ἐπεδίωξεν ἕδραν ὑποδεικνυομένην ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἢ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, ἀποφεύγων νὰ κάμπτηται κατὰ τὰ εἰωθότα. Αἱ ἀγορεύσεις αὐτοῦ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀπέβλεπον εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἄμυναν, ἀλλὰ συγχρόνως ὡμολογοῦντο καὶ ὡς ἐπιστημονικὰ διδάγματα. Ὡσαύτως ἐν τῇ νομικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ ἐλάμβανεν ἑκάστοτε τὸν λόγον καὶ τὴν γραφίδα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ διαφωτισμοῦ τοῦ νομικοῦ κόσμου ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ νομικοῦ προβλήματος καὶ ἀντικειμένου.

Ὁ ὑπέροχος θεμιστοπόλος δὲν περιωρίζετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν μελέτην, τὴν ἑρμηνείαν τοῦ δικαίου, εἰς τὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ. Οὐδέποτε ἐπελάθετο τῶν καθηκόντων αὐτοῦ ὡς πολίτου. Ἐν ἑκάστῃ κρισίμῳ πολιτικῇ ἢ ἐθνικῇ περιπετείᾳ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας τῆς ἱστορικῆς ἡμῶν σταδιοδρομίας—καὶ ὑπῆρξαν δυστυχῶς πλεῖσται αὗται—ὁ Γεώργιος Μελισσουργὸς εὑρίσκετο εἰς τὴν πρωτοπορείαν μετὰ τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως, τὴν θεραπείαν τοῦ κοινωνικοῦ ἢ πολιτικοῦ νοσήματος, τὴν ἐπιδίωξιν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν. Δὲν ἔπραττε τοῦτο ἐκ πνεύματος κερδοσκοπίας, ἐξ ἐπιδιώξεως φήμης. Πεποιθὼς εἰς τὸ δίκαιον τῶν πολιτικῶν ἢ ἐθνικῶν ἀγώνων, ὧν ἦτο ἀείποτε ἀκατάβλητος ἀντιπρόσωπος καὶ ἀγωνιστής, ἀπεστρέφετο, μονονουχὶ ἐμίσει ὁ ἀνεξίκακος ἀνήρ, πάντα θεωρούμενον ὕποπτον ἢ ἀντιδρῶντα, ὅσον ὑψηλὰ καὶ ἂν ἐστέκετο οὗτος. Πρὸς οὐδένα εἶχε συνθηκολογήσῃ· ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς διεφθαρμένας ἐποχὰς καὶ κοινωνίας, προθύμους νὰ ἐπιφωνήσωσι—ὁ ἀναμάρτητος πρῶτος τὸν λίθον βαλέτω. Δὲν ἐνόει αὐτὸς ἁμαρτήσῃ. Πρὸς τίνα σκοπὸν νὰ συγχωρήσῃ ἁμαρτωλόν πρόθυμον νὰ διαπράξῃ ἐκ

νέου δευτέραν καὶ τρίτην ἁμαρτίαν καὶ νὰ ζητήσῃ συγγνώμην κατὰ τὰ παρ' ἡμῖν συμβαίνοντα τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων ;

Ποῦ ὡδήγησε τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα ἡ τραγική, ἡ ἀκατονόμαστος ἀτιμωρησία τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἁμαρτωλῶν ;

Ἐπὶ δεκαπενταετίαν ὁλόκληρον ὡς σύμβουλος τὸ πρῶτον καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἀντιπρόεδρος τῆς Ἑταιρείας τοῦ « Ἑλληνισμοῦ » ὁ Γεώργιος Μελισσουργὸς παρέσχεν ἀνεκτιμήτους εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνας ὑπηρεσίας. Ἐπίστευεν εἰς τὸ μέλλον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἠγωνίζετο ὑπὲρ πραγματώσεως τῶν ἰδεωδῶν αὐτῆς μετὰ νεανικοῦ σφρίγους, μετ' ἀκαταβλήτου σθένους. Κρῖμα ! Ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ ἀνεκτίμητος ἀνήρ, πρὶν ἢ ἀντιληφθῇ, ἐὰν οἱ κόποι αὐτοῦ καὶ οἱ ἀγῶνες, αἱ μέριμναι καὶ αἱ ἀνησυχίαι θὰ στεφθῶσιν ἐξ ἐπιτυχίας.

Ἀπέθανε τὸν θάνατον τοῦ δικαίου. Ἡ μνήμη αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου, ὡς πολίτου, ὡς ἐπιστήμονος, ὡς Ἕλληνος, θὰ μείνῃ ἀγήρως ὅσον καὶ ἄσπιλος.

— Νὰ εἶσαι πάντοτε πρὸς τοὺς χωρικοὺς τοῦ κτήματος καὶ τοὺς ἐργάτας ἐπιεικὴς καὶ φιλεύσπλαγχνος, ἔλεγεν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου, ὅστις δὲν τὸν ἐφόβιζεν, εἰς τὴν ἀξίαν αὐτοῦ σύζυγόν του. Μὲ τὴν ἀγαθότητα ταύτην τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἥρεμος κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς καθαρᾶς Δευτέρας, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ δικαίου, χωρὶς οὐδένα νὰ ἐνοχλήσῃ.

Ἡ κηδεία τοῦ ἀρίστου ἀνδρὸς ἐγένετο δημοτελεστάτη. Παρευρέθησαν κατ' αὐτὴν πλεῖστοι ὅσοι ἐκ τῶν πολιτευομένων καὶ ἐκ τοῦ δικηγορικοῦ καὶ δικαστικοῦ κόσμου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο πολλοὶ πρώην καὶ νῦν ὑπουργοί. Τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας παρηκολούθησεν ἐν σώματι τὴν κηδείαν, ὁ δὲ Γεν. Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας συνταγματάρχης κ. Κ. Πεταλᾶς, καταθέτων ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῆς σοροῦ τοῦ νεκροῦ στέφανον προσεφώνησε δι' ὀλίγων συγκινητικῶν φράσεων τὸν νεκρόν.

Τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀειμνήστου ἐψήφισε τὰ ἑξῆς :

α΄). Νὰ ἐκφρασθῶσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ μεταστάντος τὰ συλλυπητήρια τῆς Ἑταιρείας.

β΄). Νὰ κατατεθῇ ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῆς σοροῦ στέφανος.

γ΄). Νὰ ἀναρτηθῇ ἐν τῷ καταστήματι τῆς Ἑταιρείας μεσίστιος ἡ σημαία αὐτῆς ἐπὶ τριήμερον καὶ

δ΄). Νὰ παρακολουθήσωσιν ἐν σώματι τὴν κηδείαν τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας καὶ τὰ μέλη αὐτῆς.

Αἰωνία ἡ μνήμη τοῦ ἀρίστου ἀνδρός !

Η ΠΡΩΤΗ ΕΟΡΤΗ

ΤΗΣ 25ης ΜΑΡΤΙΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Τῇ 15 Μαρτίου 1838 ἐξεδίδετο τὸ ἑπόμενον βασιλικὸν διάταγμα, δι' οὗ καθιεροῦτο ἡ 25 Μαρτίου ὡς ἡμέρα ἐθνικῆς ἑορτῆς ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθους.

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ. Γραμματείας, θεωρήσαντες, ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς 25 Μαρτίου, λαμπρὰ καθ' ἑαυτὴν εἰς πάντα Ἕλληνα διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τελουμένην ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, εἶνε προσέτι λαμπρὰ καὶ χαρμόσυνος διὰ τὴν κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἔναρξιν τοῦ περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καθιεροῦμεν τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς τὸ διηνεκὲς ὡς ἡμέραν ἐθνικῆς ἑορτῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15)27 Μαρτίου 1838

ΟΘΩΝ

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ. Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας
Γ. ΓΛΑΡΑΚΗΣ

Καὶ τὴν κατὰ τὸ πρῶτον τελεσθεῖσαν ἐθνικὴν ἑορτὴν ἐν Ἀθήναις περιγράφει ὡς ἑξῆς ἡ ἐκδιδομένη τότε, τῷ 1838 δηλαδή, ἐφημερὶς «Ἀθηνᾶ».

«Ἡ σημερινὴ ἡμέρα ἡ 25 Μαρτίου, ἡ τόσον σεβαστὴ εἰς ὅλην τὴν χριστιανωσύνην διὰ τὸν ἑορταζόμενον εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου καὶ τόσον λαμπρὰ καὶ χαρμόσυνος ἰδίως εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεώς μας κατὰ τὸ 1821, καθιερώθη τέλος πάντων, ὡς εἴπομεν, ἀπὸ τὸν βασιλέα, ἐθνικὴ ἑορτή, διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ ἀπὸ 15 τοῦ τρέχοντος μηνός, κατὰ τὴν κοινὴν τοῦ ἔθνους εὐχὴν καὶ κατὰ πρότασιν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Παιδείας Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας.

«Πρὸ τριῶν ἡμερῶν λοιπὸν ἐξεδόθη τὸ πρόγραμμα τῆς ἑορτῆς καὶ χθὲς πρὸς τὸ ἑσπέρας 21 κανονιοβολισμοὶ ἐπροσήμαναν τῆς ἀκολούθου ἡμέρας τὸ ἐπίσημον.

«Σήμερον δὲ τὸ πρωῒ περὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, 21 πάλιν κανονιοβολισμοὶ καὶ ἡ ἐωθινὴ μουσικὴ ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης τὴν ἑορτὴν

καὶ τὴν 8 ὥραν π. μ. ἡ ἔνοπλος φρουρὰ τῆς πόλεως παρετάχθη εἰς τὰς ὁδούς, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔμελλε νὰ διαβῇ ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα διὰ νὰ ἔλθουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Εἰρήνης.

«Τὴν 9 ὥραν ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα ἔφθασαν ἐφ' ἅρματος ἀνευφημούμενοι ἀπὸ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου παρευρέθησαν ὅλαι αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ Ἀρχαί, ἡ δημοτικὴ Ἀρχὴ τῆς πόλεως καὶ ὅλαι αἱ συντεχνίαι, ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ, ὅπου ἐψάλη κατάλληλος τῆς ἑορτῆς δοξολογία πρὸς τὸν Ὕψιστον.

«Εἰς τὴν χαρμόσυνον καὶ πάνδημον ταύτην ἑλληνικὴν ἑορτὴν παρευρέθησαν καὶ οἱ ἀντιπρέσβεις τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἱσπανίας καὶ Σβεκίας ὁμοῦ καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τῶν ἀγγλικῶν καὶ γαλλικῶν πλοίων, καθὼς καὶ οἱ ὑπάλληλοι τῶν πρεσβειῶν αὐτῶν, οἵτινες συνεώρτασαν μαζί μας τὴν λαμπρὰν ἀνάμνησιν τῆς ἐπετείου ἡμέρας τῆς ἐθνεγέρσεώς μας. Μόνοι δὲ οἱ κύριοι πρέσβεις Ρωσσίας καὶ Αὐστρίας μετὰ τῶν ὑπαλλήλων των καὶ μαζὶ μὲ αὐτοὺς ὁ ἀντιπρέσβυς τῆς Βαυαρίας δὲν μᾶς ἠξίωσαν τῆς παρουσίας των «ἵνα μὴ μιανθῶσι (καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐπαναστάσεώς μας) ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα».

«Τὴν ἀπόλυσιν δὲ τῆς δοξολογίας τὴν ἐσήμαναν 21 κανονοβολισμοὶ καὶ ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς βασιλίσσης μας συνωδευμένος μὲ τὰς ἀνευφημίας καὶ εὐχὰς τοῦ λαοῦ, προπορευομένων καὶ ἀκολουθούντων τῶν συντεχνιῶν καὶ τῶν περιχώρων γεωργῶν μας κλ. ἐπέστρεψαν εἰς τὰ βασίλεια, τὰ ὁποῖα περικυκλοῦντες ὅλοι οὗτοι ἐχόρευαν καὶ συνευθυμοῦσαν εὐλογοῦντες τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσάν μας.

«Ἐνθουσιασμένοι ὅλοι οἱ παρευρεθέντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τὴν ἐπέτειον ταύτην τῆς ἐθνεγέρσεώς μας ἡμέραν, σκιρτῶντες καὶ ἀγαλλόμενοι ἐπανηγύριζον ἀναπολοῦντες εἰς τὴν μνήμην των τοὺς κινδύνους των, τὰς μάχας των καὶ πρὸ πάντων τὰς μάχας τοῦ Βαλτετσίου, τῶν Δερβενακίων, τῆς Ἀμπλιάνης, τῆς Κλεισούρας καὶ Ραχόβας, τῆς Κράπης καὶ τῆς Μαλάξας, τὰς ἐνδόξους ναυμαχίας τῶν Π. Πάτρων, τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου, τῆς Σάμου, τοῦ Καφηρέως κλ. καὶ πρὸ πάντων ἐκείνην τῶν Ἀβαρίνων τῶν στόλων τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων, ἥτις ἐστεφάνωσε τοὺς ἀγῶνάς μας ὁμοῦ καὶ τὴν εἰς τὸ Πεταλίδιον ἀπόβασιν τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκαθάρισαν τὸ ἱερὸν ἔδαφός μας ἀπὸ τοὺς Ἄραβας καὶ ἔφεραν πλήρη τὴν εἰρήνην εἰς τὸν τόπον μας.

«Εἶνε τῳόντι περίεργον νὰ παρατηρήσῃ τις, ἀφ' ἑνὸς μέρους, πόση χαρὰ διεχύθη ἔξαφνα σήμερον εἰς τὰς καρδίας καὶ τὰ πρόσωπα ὅλων τῶν Ἑλλήνων, πόσον συναισθάνονται τὸ σοβαρὸν καὶ μεγαλεπήβολον τοῦ ἐπιχειρήματός των, καὶ πάλιν ἀφ' ἑτέρου, πόσον ἔξαφνα τοὺς βλέπει τις ἀπὸ εὐθυμίας νὰ μεταβαίνουν εἰς τὴν σύννοιαν ἐνθυμούμενοι τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους ὑπέφεραν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας μας καὶ τὰ σφάγια τὰ ὁποῖα ἐπρόσφεραν εἰς τὸν ἱερὸν αὐτῆς βωμόν.

. . . . . .

. . . . . .

«Ὁ Δῆμος τῶν Ἀθηναίων εἶχεν στήσει ἔν τρόπαιον ἔξωθι τῆς πλατείας τοῦ Ἡλατίου διὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην, περὶ τὸ ὁποῖον συνηθροίζοντο καὶ ἐχόρευον οἱ Ἕλληνες, ἐν τῷ μεταξὺ λοιπὸν τούτῳ παρουσιάζεται ἔξαφνα ἡ πρεσβύτις καὶ λευκόκομος ἀδελφὴ τῶν διακρινομένων διὰ τὴν ξεχωριστὴν ἀνδρείαν τῶν ἀδελφῶν Λέκκα, ἥτις ἀποτεινομένη πρὸς τοὺς χορηγοὺς τοὺς εἶπε :

«*Σταματήσατε παιδιά μου, εἰς ἐμὲ ἀνήκει ν' ἀρχίσω τὸν χορόν, διότι εἰς αὐτὸ τὸ ἔδαφος ἐπρόσφερα θύματα δύο ἀνδρείους ἀδελφοὺς καὶ τὸν μοναχόν μου υἱόν*».

«Καὶ τοιουτοτρόπως μὲ τὰ δάκρυα εἰς τὰ ὄμματα συνεχόρευε καὶ συναγάλλετο μὲ τοὺς Ἕλληνας.

«Ἂς λέγουν λοιπὸν ὅ τι θέλουν οἱ ἄσπονδοι τῶν Ἑλλήνων ἐχθροὶ Φαλμεράτροι καὶ ἄλλοι· ἡμεῖς καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατίδων τὸ πνεῦμα εὑρίσκομεν εἰς τὰς Ἑλληνίδας.

«Τελευταῖον, καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν σήμερον ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἦτο μία πανήγυρις. Τὸ ἑσπέρας ἐφωτίσθησαν λαμπρῶς ἡ Ἀκρόπολις, ὅλα τὰ δημόσια καταστήματα καὶ ὅλαι αἱ οἰκίαι. Εἰς τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ Λυκαβήτου ἐσχηματίσθη διὰ τῶν φανῶν εἷς μέγας σταυρός, τοῦ ὁποίου ἡ θέα κάμνει μεγίστην ἐντύπωσιν, ὅλος ὁ κόσμος εὐθυμεῖ καὶ ἡ εὐθυμία ἴσως θέλει διαρκέσῃ ἕως τὰ ἐξημερώματα τῆς αὔριον.»

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΝΕΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΕΝ ΑΔΑΝΟΙΣ ΚΑΙ ΚΥΔΩΝΙΑΙΣ

Μετὰ τοὺς Ἕλληνας οἱ Ἀρμένιοι—καὶ ὁμολογοῦσι τοῦτο αὐτοὶ οὗτοι—εἶνε τὸ νοημονέστερον, τὸ νομοταγέστερον, τὸ δραστηριώτερον, τὸ κρεῖττον οἰκονομικῶς συντεταγμένον στοιχεῖον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὅπως οἱ Ἕλληνες, οὕτω καὶ οἱ Ἀρμένιοι ἀνῆλθον εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ζωηροί, ἐπιτήδειοι, γλωσσομαθεῖς, εὐχερῶς ἐκπολιτιζόμενοι, κατέστησαν ἀναγκαῖοι ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν ὀθωμανικῶν πραγμάτων. Ἔτι δὲ μᾶλλον εὐχερῶς εἰσέδυσαν εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Ὑψηλῆς Πύλης μετὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ὁπότε ἀπεβλήθησαν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς ὑπηρεσίας.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐξεγείρεται καὶ τῶν Ἀρμενίων ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ὅπως καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τῶν δικτελούντων ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν Ὀθωμανῶν πασσάδων. Τυγχάνουσι διεσπαρμένοι πανταχοῦ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ὡς καὶ ἐν Ρωσσίᾳ· ἀλλ' ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἐπικοινωνία καὶ ἀλληλεγγύη διετηρήθη ζωηρὰ κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἀνυπαρξίας.

Ἀπὸ τοῦ 1860 ἡ ἐθνικὴ αὕτη συνείδησις ἐξηγέρθη ζωηροτέρα καὶ ἐπιτακτικωτέρα. Διὰ τοῦ λεγομένου Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ ἔτους ἐκείνου ὡρίσθη, ὅτι «ἕκαστον ἄτομον καθῆκον ἔχει νὰ συντρέχῃ τὸ ἔθνος εἰς τας δαπάνας αὐτοῦ, νὰ ὑπηρετῇ αὐτὸ κατὰ δύναμιν, νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς νόμους του». Εἰ καὶ ἐπεκυρώθη δὲ ὁ Χάρτης οὗτος ἐν ἔτει 1863 ὑπὸ τῆς Πύλης, διότι οἱ Ἀρμένιοι ἐθεω-

ροῦντο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ οἱ πιστότατοι καὶ ἀκραιφνέστατοι τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ δὲν ἐφηρμόσθη δι' οὓς λόγους οὐδέποτε πράγματι ἐφηρμόσθη ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει οἱαδήποτε μεταρρυθμιστικὴ διάταξις.

Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ὡς γνωστόν, μεταξὺ τῶν ἄρθρων αὐτῆς ἀνέγραψε καὶ τὸ 61ον ἄρθρον περὶ εἰσαγωγῆς μεταρρυθμίσεων ἐν Ἀρμενίᾳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Εἶπον ἤδη ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ὁποῖα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεταρρυθμίσεων ἐκείνων ἐπὶ Χαμίτ: Ἡ πανωλεθρία τῆς Ἀρμενίας καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Ἀρμενίων ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Μυριάδες Ἀρμενίων ἐξηφανίσθησαν, ἡ δὲ Εὐρώπη περιωρίσθη μόνον εἰς διαμαρτυρίας, εἰς ἀνακριτικὰς ἐπὶ τούτου ἐρεύνας, εἰς αἰσθηματικὰς ἀγορεύσεις ἐν τοῖς Κοινοβουλίοις. Σωστικὸν καὶ πρακτικὸν οὐδέν

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ Ἀρμένιοι ἐτέθησαν ἐκτὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ νόμου. Οὐδεμία παρήρχετο περίστασις, χωρὶς νὰ κακοποιηθῶσιν. Ἐντεῦθεν τὸ πάθος αὐτῶν καὶ τὸ μῖσος κατὰ τοῦ καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον κατεπολέμουν διὰ τῶν δραστηριωτάτων μέσων, καὶ δὴ διὰ τῆς δυναμίτιδος. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τῇ πρώτῃ εὐκαιρίᾳ τῆς μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος ἐπικρατησάσης ἔν τισι τῶν ἐπαρχιῶν ἀναρχίας, τὸ μῖσος τοῦ ὀθωμανικοῦ ὄχλου κατὰ τῶν Ἀρμενίων ἐξεδηλώθη τραγικώτατα καὶ θλιβερώτατα. Κατὰ τὰ εἰωθότα, ἐπρωταγωνίστησαν καὶ πάλιν οἱ φύλακες τοῦ νόμου, οἱ ἄνθρωποι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἀναγράφω τὰ κυριώτατα τῶν καταστροφῶν τούτων ἐξ ἐξηκριβωμένων πληροφοριῶν:

«Ὁρδαὶ Μωαμεθανῶν, ὡπλισμέναι διὰ γιαταγανίων καὶ ροπάλων ὁμοιομόρφων, ἐξεχύθησαν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ ἤρξαντο συστηματικῶς νὰ φονεύωσι τοὺς Ἀρμενίους, νὰ τοὺς ἀκρωτηριάζωσι καὶ νὰ λεηλατῶσι καὶ καταστρέφωσι τὴν ἀγοράν. Τὴν ἑνδεκάτην πρὸ μεσημβρίας ἔφθασεν ἐκ Μερσίνης συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ ὁ Ἄγγλος πρόξενος Δούτη Οὐίλης. Ἀμέσως φορέσας τὴν στολήν του, ἔστειλε τὴν σύζυγόν του εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ διερμηνέως καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἑνωμοτίας στρατιωτῶν περιῆλθεν ἐπὶ δύο ἡμέρας συνεχῶς τὰ κέντρα τῶν σφαγῶν, προσπαθῶν νὰ ἐμποδίσῃ αὐτὰς καὶ μάλιστα ἐτραυματίσθη εἰς τὸν βραχίονα.

«Ἡ πόλις ἦτο ἤδη κατεστραμμένη, 1000 δὲ πτώματα κατέκειντο ἐν ταῖς ὁδοῖς. Αἱ ζημίαι ἀνῆλθον εἰς πεντήκοντα χιλιάδας λιρῶν τουρκικῶν, δι' ὧν ἐπεβαρύνθη τὸ Δημόσιον.»

Ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου Ἐπισκόπου Χατσὶν ἐστάλη πρὸς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρμενικὸν Πατριαρχεῖον τὸ ἑπόμενον τηλεγράφημα ἐπὶ τῆς ἀπελπιστικῆς καταστάσεως.

«Ἕνεκα τῶν ἐν Ἀδάνοις, Σὶς καὶ Ταρσῷ ταραχῶν ὁ λαὸς δὲν τολμᾷ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῶν οἰκιῶν του. Ὑποτίθεται ὅτι οἱ χωρικοὶ τῶν πέριξ χωρίων θὰ ἐφορμήσωσι

κατὰ τῆς πόλεως. Ὁ λιμὸς ἐπηύξησεν ἕνεκα τῶν τελευταίων ταραχῶν. Κινδυνεύομεν. Σπεύσατε εἰς βοήθειαν».

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀδάνων οἱ σφαγεῖς ὑπεχρέωσαν τὸν σταθμάρχην νὰ καταρτίσῃ ἀμαξοστοιχίαν διὰ Ταρσόν, ἵνα μετενεχθῶσιν ἐκεῖ, ὅ περ καὶ ἐγένετο.

Μόλις οἱ σφαγεῖς ἀφίκοντο εἰς Ταρσὸν ἤρξαντο τοῦ ἔργου. Οἱ κακοῦργοι διψῶντες αἵματα ἔσφαζον οἱονδήποτε εὕρισκον πρὸ αὐτῶν, μεθ' ὃ ἔθεσαν πῦρ εἰς τὰς οἰκίας, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων ἐξερχόμενοι εἰς τὰς ὁδοὺς ἵνα σωθῶσιν ἐκ τοῦ πυρὸς εὕρισκον τὸν θάνατον, σφαζόμενοι ὑπὸ τῶν κακούργων.

Πλείονες τῶν ἑξακοσίων οἰκιῶν ἐκάησαν. Αἱ ὁδοὶ ἐπλημμύρησαν πτωμάτων. Οἱ κακοῦργοι ἐσκύλευον τὰ πτώματα, ἥρπαζον τὰ καταστήματα καὶ τὰς οἰκίας.

Κάτωθεν τῶν οἰκιῶν ἐστέναζον τραυματίαι, πλέοντες ἐν τῷ αἵματι. Παιδία νεκρὰ ἐσπαράσσοντο ὑπὸ ἀδεσπότων κυνῶν καὶ τῶν κοράκων.

Χαρακτηριστικὸν τῆς καταστάσεως εἶνε ὅτι ὁ μουτεσαρίφης Ταρσοῦ, ἰδὼν εἴκοσι νεκρὰς γυναῖκας ἐξαγομένας ἀπὸ τὰ ἐρείπια μιᾶς καὶ μόνης οἰκίας, ἐλιποθύμησεν.

Οἱ κάτοικοι τῆς Μερσίνης διενυκτέρευσαν ἐντὸς τῶν προξενείων. Ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς καὶ δὴ οἱ Τουρκόκρητες ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς σφαγάς, ἀλλ' ἐφοβοῦντο τοὺς προξένους, ἂν καὶ οὐδὲν πολεμικὸν ἔφθασεν ἐκεῖ. Μέγιστος φόβος ὑπῆρξεν ἐν Μερσίνῃ εἰσβολῆς ἐπιδρομέων ἐξ Ἀδάνων, χίλιοι πεντακόσιοι ἄνθρωποι διενυκτέρευσαν ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ «Snef of Suez», ἑκατὸν ἐπὶ τοῦ αὐστριακοῦ Λοὺδ καὶ ἑπτακόσιοι ἐπὶ τῆς «Ἀλεξανδρείας» τοῦ Χατζῆ Δκούτ.

Τὰ θύματα τῶν Ἀδάνων καὶ τῆς Ταρσοῦ μόνον ὑπελογίσθησαν εἰς ὀκτὼ χιλιάδας. Ὁ βαλῆς Ἀδάνων ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὸ κίνημα ὡς στάσιν τῶν Ἀρμενίων.

Ἡ Εὐρώπη, κατειλημμένη ἐκ συγκινήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος, ἥκιστα συνεκινήθη ἐπὶ ταῖς ἀνηκούστοις ταύταις καταστροφαῖς, ἄνευ λόγου προκληθείσαις. Ἠρκέσθη μόνον εἰς τὰ δάκρυα, ἅτινα ἔχυσεν ὁ Σουλτᾶνος Μεχμέτ, παραστὰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεώς του πρὸ τῆς Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι αὕτη διέταξεν ἀνακριτικὴν ἐπιτροπὴν ἐκ βουλευτῶν πρὸς ἐπιτόπιον ἐξέτασιν τῶν γεγονότων, ἀλλ' ὁ μετασχὼν τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης Ἀρμένιος βουλευτὴς ἐδολοφονήθη ὑπ' ἀγνώστων τὴν προτεραίαν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν βουλὴν τὰ γεγονότα καὶ νὰ καταγγείλῃ τοὺς αὐτουργούς.

Ἡ ὑπόθεσις ἀνεβλήθη εἰς τὰς ἑλληνικὰς καλένδας.

Ἀλλ' ἂν ἔνοχος σιγῆς τῆς ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου Εὐρώπης ἐκάλυψε τὸ ἀποτρόπαιον γεγονός, εὑρέθη ἄνθρωπος, ὅστις ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ δὲν ἐδίστασε νὰ μεταβῇ εἰς τὸν τόπον τῆς καταστροφῆς καὶ ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν δημόσιον τὰ γεγονότα.

Εἶνε ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος Scarfolio.

Ἐδείχθη ἄξιος τῆς πατρίδος του καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ ὑπ' αὐτοῦ περιγραφὴ τῆς καταστροφῆς τῶν Ἀδάνων, γενομένη κατόπιν αὐτοψίας, ὑπενθυμίζει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὰς καταστροφὰς τῶν παρελθόντων αἰώνων ἀτιμίας καὶ βαρβαρότητος. Ὁ εἰκοστὸς αἰὼν δὲν ἐδείχθη κατώτερος αὐτῶν. Αἱ βαρβαρότητες κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας ἀναπαρίστανται καὶ πάλιν ἐν χρόνοις, ἀξιοῦσιν, ὅτι ἐκπροσωποῦσι τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἠθικότητα. Δὲν ἔχω τὸ θάρρος ν' ἀναδημοσιεύσω ἐν ἐκτάσει ὅσα ἐδημοσίευσε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁ φιλάνθρωπος τῆς Νεαπόλεως, καταγγέλλων εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν δημόσιον, τοὺς λαοὺς καὶ τὰς κυβερνήσεις, τὰς κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ θλιβεροῦ ἐκείνου ἔτους θηριωδίας ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Νεοτούρκων. Αἱ ὑπὸ τῶν Παλαιοτούρκων γενόμεναι σφαγαὶ καὶ δηώσεις ἀκόμη κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἐν Κασσάνδρᾳ, ἐν Χίῳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Κυδωνίαις καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ἐξεγερθέντος κατὰ τῆς τυραννίας αὐτῶν ἑλληνικοῦ κόσμου, αἱ ὑπερμεσούντος τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος κακουργίαι ἐν Βουλγαρίᾳ, αἱ λήγοντος αὐτοῦ ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ κατὰ τῶν ἀρμενικῶν πληθυσμῶν, πάντα ταῦτα ὠχριῶσι πρὸ τῶν νέων κατορθωμάτων τῶν Ἀδάνων. Πρότερον προὐκάλει αὐτὰ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός· ὁ πόλεμος τῶν πιστῶν κατὰ τῶν ἀπίστων, τῶν Ἰσλὰμ κατὰ τῶν Κιαφίρ. Ἤδη, ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ὑπηγορεύθησαν τὰ ἐγκλήματα ἐξ ὀνόματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσοπολιτείας, ὅπως ἐννοεῖ τὰ θέσφατα ταῦτα ἡ νεοτουρκικὴ θεωρία περὶ ἀνθρωπίνων δικαίων.

Ὁ Ἰταλὸς Scarfolio μετὰ τοῦ χαρακτηρίζοντος τὴν ἰταλικὴν ψυχὴν ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς συμφυοῦς γεννικοφροσύνης διέτρεξε τὸ θέατρον ἐκεῖνο τῆς καταστροφῆς ἀθώων ἀνθρωπίνων πληθυσμῶν, ἀδιαφορῶν περὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς του, ἑκάστοτε διατρεχούσης κίνδυνον καὶ ἐκ τῆς μισοξενίας τῆς χώρας καὶ ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τῶν κατοίκων αὐτῆς. Αἱ θλιβεραὶ σελίδες, ἐν αἷς περιέγραψε τὰς γενομένας καταστροφάς, ἀποστάζουσιν αἵματος. Τραγικὴ εἰμαρμένη ἀθώων πληθυσμῶν, διότι δὲν ἐνόησαν να συνθηκολογήσωσι πρὸς τὰς περιστάσεις, ν' ἀπαρνηθῶσι τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ τὴν γλῶσσαν ἀπὸ αἰώνων, ν' ἀφομοιωθῶσιν ἐν τῷ *ὀθωμανικῷ* χωνευτηρίῳ.

Ἐπὶ τῶν τραγικῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάνου Χαμὶτ, τοῦ *ἐρυθροῦ*, ὅπως ἐχαρακτηρίσθη καὶ ἐστιγματίσθη κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, οἱ μέγιστοι τῶν φιλανθρώπων τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, οἱ περὶ τὸν Γλάδστωνα, τὸν Κλεμανσώ, τὸν Denys-Cochin, δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑψώσωσι τὴν γενναίαν καὶ εὔγλωττον αὐτῶν φωνὴν κατὰ τοῦ *ἐστεμμένου δολοφόνου*. Συνεκινήθη ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη, καὶ ἂν δὲν ἐκινήθη πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ αἱμοσταγοῦς θρόνου, ὑπὸ τὸ κράτος διατελοῦσα δικαίας ἀγανακτήσεως, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μέριμναν ἐστεμμένης χριστιανικῆς κεφαλῆς, κατορθωσάσης ν' ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον ἕνεκα εὐτελεστάτων ὑλικῶν συμφερόντων. Ἀλλ' ὅπωσδήποτε ἡ λαϊκὴ ὀργὴ ἐν Εὐρώπῃ ἐξεδηλώθη καὶ ἐν τοῖς κοινοβου-

λίοις καὶ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ. Διὰ τῆς ἱστορικῆς ἀνατολῆς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἄρδην. Οἱ φονεῖς ἔτυχον συνηγόρων, μόνον καὶ μόνον διότι τὸ ἔγκλημα ἐτελέσθη ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς ἐλευθερίας! Ἐντεῦθεν κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν οἱ μεγάλοι ἀπολογηταὶ τῶν σφαγῶν τῆς Ἀγχιάλου καὶ τῆς Φιλιππουπόλεως, αὐτῶν τῶν ἀρμενικῶν Ἀδάνων. Καὶ τοῦτο διότι τὰ κράτη, ἐν οἷς αἱ κακουργίαι αὗται ἐτελέσθησαν, διατελοῦσιν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ψευδοκοινοβουλευτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τοὺς λόγους καὶ ἂς ἔλθωμεν δι' ὀλίγων εἰς τὰ πράγματα.

Διηγεῖται μεταξὺ ἄλλων ὁ εὐγενὴς Scarfolio :

«Φθάνω εἰς τὸ χωρίον Μίσσις. Τὸ χωρίον κεῖται πλησίον κιτρίνου καὶ διαρκῶς ἀφρίζοντος ποταμοῦ, δεσπόζουσι δ' αὐτοῦ τὰ σεβάσμια ἐρείπια σαρακηνῆς ἐπαύλεως. Μὴν παρῆλθεν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς.

«Διακόσιοι περίπου Ἀρμένιοι ἔζων ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδία. Ἐξ αὐτῶν ἐναπελείφθησαν τρεῖς μόνον. Οἱ ἄρρενες ἐκρεουργήθησαν, αἱ παρθένοι παρεβιάσθησαν καὶ μετὰ ταῦτα ἀπεστάλησαν μακρὰν τοῦ πατρίου ἐδάφους διὰ νὰ πωληθῶσιν ὡς δοῦλαι, ἔγκυοι γυναῖκες ἐξεκοιλιάσθησαν καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὸν ποταμὸν μὲ τὰ ἐντόσθια αὐτῶν ἔξω».

Βδελυρὸν θέαμα. Συνελαμβάνοντο μικρὰ παιδία καὶ ἐξεδέροντο ζωντανά· ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐπωλοῦντο καὶ ἀνθρώπινα ἐντόσθια.

Ἀλλαχοῦ τοῦ τόπου τούτου τῆς ἐξωλείας καὶ τῆς ἐρημώσεως, ἐν τῇ κωμοπόλει Ἐρτζίν, χείρων ἡ καταστροφή. Ἑκατὸν πεντήκοντα πτώματα.

Σειρὰ ἐρειπίων. Ἐκ τῶν τεσσαράκοντα χωρίων τῆς περιφερείας οὐδὲν ἔχει ἀπομείνῃ.

Ἡ καταστροφὴ ἐξετελέσθη μετὰ σατανικῆς μεθοδικότητος. Αἱ διηγήσεις τῶν ἐναπολειφθέντων θυμάτων τῆς λεηλασίας προκαλοῦσι τὴν φρίκην. Τὴν ἀγανάκτησιν ; Δὲν ἀρκεῖ. Ἡ ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἀντιγραφεῖσα περιγραφή, ἡ διήγησις τοῦ Scarfolio καθίσταται ἀπίστευτος. Μεταξὺ τῶν ἀφηγηθέντων εἰς αὐτὸν τὰ τῆς τρομερᾶς τραγῳδίας καταλέγεται καὶ γυνή, ἧς ὁ σύζυγος περιηλείφθη διὰ πετρελαίου καὶ ἐκάη ἐνώπιόν της, οἱ δύο υἱοί της ἐξεδάρησαν ζωντανοί, ἡ θυγάτηρ της ἠτιμάσθη καὶ ἐξεκοιλιάσθη, ἡ οἰκία της ἐπυρπολήθη, ἡ ζωὴ αὐτῆς καὶ ἡ εὐτυχία κατεστράφη.

Ἀπανταχοῦ τῆς χώρας αἱ αὐταὶ φρικαλέαι σκηναί. Γυναῖκες ἀτιμαζόμεναι ἐνώπιον τῶν συζύγων αὐτῶν καὶ μετὰ ταῦτα παραδιδόμεναι εἰς τὸν θάνατον. Τὴν αὐτὴν τύχην λαμβάνουσι παρθένοι πρὸ τῶν γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν, βρέφη ρίπτονται εἰς τὸν ποταμόν, ἢ πρὸς βορὰν τῶν κυνῶν καὶ τῶν σαρκοβόρων θηρίων. Ἀλλὰ τὸ φρικαλεώτερον τῶν φρικαλέων σκηνῶν εἶνε ἡ πρὸ τῶν θυμάτων ὄρχησις τῶν δημίων. Τίς οἶδε; κατ' ἣν στιγμὴν διέπραττον τὰ ἀνήκουστα ταῦτα ἐγκλήματα

μετὰ ζήλου ἀνθρωποφάγων, ἔβλεπον πρὸ αὐτῶν ἀναπεπταμένας τὰς πύλας τοῦ παραδείσου, περικαλλεῖς Οὐρί, καλούσας αὐτοὺς εἰς τὴν αἰωνίαν ἀπόλαυσιν....

Ἀναμφιβόλως ὑπὸ τοιούτων σκηνῶν ἐμπνεόμενος ὁ ποιητὴς τῶν *Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων*», ἔγραφε τὸν θαυμάσιον ἐκεῖνον στίχον :

«Les Turcs ont passé là ; Tout est ruine et deuil.» [1].

Οὕτως ἐξεδηλώθη ὁ νεοτουρκικὸς φανατισμὸς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀδάνων κατὰ Μάϊον τοῦ 1909. Ὑπῆρξεν ἀντάξιος τοῦ παλαιοῦ τουρκικοῦ φανατισμοῦ τῶν παρελθόντων αἰώνων.

Ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ κατελήφθη ὅπως δήποτε ἐξ ἀγανακτήσεως. Ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος εὗρε τὰ γενόμενα ἄξια συγγνώμης καὶ ἐπιεικείας Διεπράχθησαν ἐξ ὀνόματος τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων καὶ δὴ τῆς ἀναγεννωμένης ὀθωμανικῆς !

Ἡ κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον γενομένη καταστροφὴ τῶν Ἀδάνων καὶ αἱ συναφεῖς καταδιώξεις τῶν Ἀρμενίων, παρελθοῦσαι ἄνευ τῆς ἐλαχίστης σοβαρᾶς διαμαρτυρίας καὶ ἐνεργείας τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, ἔμελλε νὰ κινήσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν βουλιμίαν τῶν περὶ τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον κατὰ τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν τοῦ κράτους. L'appétit vient en mangeant. Κατὰ τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, πρὸς τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς νέας ὀθωμανικῆς πατρίδος πρωτίστως ἐπιβάλλεται ἡ ἑνοποίησις τῶν πληθυσμῶν—θρησκευτική, κοινωνική, ἐθνικὴ ἑνότης. Τούτου κατορθουμένου, ἀναπόδραστος ἔσται καὶ ἡ πολιτικὴ ἑνότης. Δὲν θὰ ὑπάρχωσι πλέον ἀντίθετοι ἐθνικαὶ βλέψεις, πόθοι, συμφέροντα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅπως δήποτε εἶνε δυσχερὴς ἡ ἑνοποίησις τῶν πληθυσμῶν, ἀπαιτοῦσα πολὺν χρόνον διὰ τῆς ἑνοποιήσεως τῆς γλώσσης ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῆς τουρκικῆς γλώσσης εἰς χρῆσιν τῶν μὴ τουρκικῶν πληθυσμῶν, κρεῖττον εἶνε καὶ θετικώτερον ἡ ἐπίτευξις τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος διὰ τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας.

Ἡ καταστροφὴ τῶν ἀρμενικῶν Ἀδάνων μαρτυρεῖ μέχρι τίνος σημείου δύναται νὰ προβῇ καὶ κατὰ τὸν εἰκοστὸν ἀκόμη αἰῶνα ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, ἔχων μάλιστα συνεπίκουρον καὶ τὸν ἐθνικὸν ζῆλον.

Ἀλλὰ δὲν ἤρκει μόνον ἡ καταστροφὴ αὕτη νὰ κορέσῃ τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἐθνικομανεῖς ὁρμὰς τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ. Ἐχρειάζοντο νέα θύματα. Καὶ ἐξελέγη ἐν τῶν εὐγενεστάτων καὶ ἱστορικωτάτων τμημάτων τῆς ἑλληνικῆς ὁμογενείας, ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν, ὑπὸ Ἑλλήνων ἐξ ὁλοκλήρου κατοικουμένη· τούτου δ' ἕνεκα ἀείποτε καὶ ὕποπτος οὖσα, ἀείποτε ἐπιβουλευομένη παρὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

---

1) Ἴδε λεπτομερεστέραν περιγραφὴν ἐν τῷ «Hellénisme» τοῦ 1909 (Mai-Juin, pag. 343-161) Les massacres en Asie Mineure

2 V. Hugo, les Orientales

Τὰ κατὰ τὴν πόλιν ταύτην πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐξέθηκα ἤδη ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ. Ἄνευ τῆς ἐλαχίστης αἰτίας, ἢ μόνον ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἡ πόλις διετέλει ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Ἐπαναστάσεως, κατεστράφη ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ὁρδῶν τῇ 3ῃ Ἰουνίου 1821. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐπλανῶντο ἐπὶ πολλὰ ἔτη λιμώττοντες καὶ γυμνητεύοντες καθ' ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα. Ἀλλ' ἐν ἔτει 1835 ἐχορηγήθη καὶ πάλιν ἡ ἄδεια ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς ἐναπομείναντας τῆς καταστραφείσης πόλεως κατοίκους νὰ συνοικισθῶσιν ἐκ νέου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς. Ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν καὶ σήμερον, ἐν διαστήματι δύο μόλις γενεῶν, ἀριθμεῖ περὶ τοὺς 35—40.000 κατοίκους, ἅπαντας Ἕλληνας τὸ φρόνημα καὶ τὸν χαρακτῆρα. Ἐντεῦθεν ἡ μῆνις καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ἐπὶ τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ νεοτουρκικοῦ καθεστῶτος.

Τίνι τρόπῳ ἐξεδηλώθη ἡ μῆνις αὕτη, μαρτυρεῖ ἡ ἑπομένη ἔκθεσις, γραφεῖσα ὑπὸ μάρτυρος αὐτόπτου. Ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα μέρη αὐτῆς ἄνευ σχολίων.

«Τὴν 8ην ἑσπερινὴν ὥραν τῆς 1)14 Ἰουνίου ἐ. ἔ. τρεῖς μεθύοντες ἔν τινι οἰνοπωλείῳ καὶ ἀτακτοῦντες ἐξηρέθισαν τὰ νεῦρα Μωαμεθανίδος περαιτέρω οἰκούσης καὶ προὐκάλεσαν τὴν ἐπέμβασιν τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἀντὶ τῆς ἀστυνομικῆς. Καὶ οἱ μὲν ὀπαδοὶ τοῦ Βάκχου εὐθὺς ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως ἐτράπησαν εἰς φυγήν· ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἀδιακρίτως πυροβολοῦντες ἐπλήγωσαν τέσσαρας ἀθῴους διαβάτας, ἐξ ὧν οἱ δύο, ὁ εἷς ἐργάτης καὶ ὁ ἕτερος μαθητής, ἐτελεύτησαν τῇ ἐπιούσῃ, ἐπλήγωσαν δὲ διὰ τῶν ἀκτινίδων καὶ τῆς λόγχης ἀνὰ τὰς πέριξ ὁδούς, ὅπου μαινόμενοι ἐξεχύθησαν, περὶ τοὺς εἴκοσιν ἑτέρους φιλησύχους πολίτας· ἐκ τούτων εἷς εἶνε Ἄγγλος ὑπήκοος, τέσσαρες δὲ Ἕλληνες. Ἔπειτα οἱ στρατιῶται ὠχυρώθησαν ἐν τῷ κατὰ τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως μεγάλῳ στρατῶνι καὶ ἤρχισαν πυροβολοῦντες πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις κατὰ φαντασιωδῶν ἐχθρῶν καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Ἐν τῷ μεταξὺ προσῆλθεν εἰς τὸ ἀγγλικὸν ὑποπροξενεῖον ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης κ. Γρηγόριος καὶ ὁ Τοῦρκος ὑποδιοικητὴς καὶ ἐκεῖθεν περὶ τὴν 10ην ἐξεκίνησαν πρὸς τὸν μέγαν στρατῶνα, ἵνα καθησυχάσωσι τὸν στρατόν· μετὰ πολλὰς δὲ δυσκολίας καὶ κινδύνους κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτόν, ὅπου ὁ μαινόμενος Μουλαζίμης Μουσταφᾶς ἐπέδειξεν αὐτοῖς στρατιώτην κατακείμενον, δῆθεν τραυματισθέντα. Πάντες ἐνομίσαμεν ὅτι τὸ ἐπεισόδιον ἔληξεν· ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε ταῖς πολιτικαῖς καὶ στρατιωτικαῖς ἀρχαῖς. Τηλεγραφικῶς παρέστησαν φρικωδῶς ἐξωγκωμένα τὰ πράγματα, ὁ στρατὼν παρεστάθη ὡς πολιορκούμενος καὶ ἐζητήθησαν ἐσπευσμένως ἐπικουρίαι, φάρμακα καὶ ἰατροί· τῇ ἐπαύριον δὲ κατέφθανε στρατὸς ἐκ Μυτιλήνης καὶ Σμύρνης μὲ τὴν παράδοξον διαταγήν, ὡς ἐβεβαίουν βραδύτερον οἱ κυβερνῶντες τῶν πολεμικῶν, νὰ στρέψωσι τὰ τηλεβόλα κατὰ τῆς πόλεως καὶ «νὰ ἐξαλείψωσι τὸ Ἀϊβαλί», ἐὰν τυχὸν ἐγίνετο καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀτόπειρα πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἀποβιβάσεως. Ἀμέσως τότε ἤρχισαν νὰ περι-

φέρωνται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἄνευ ἀξιωματικῶν στρατιῶται ἕτοιμοι πρὸς πυροβολισμόν, ἐπιτιθέμενοι πολλαχοῦ κατὰ τῶν διαβατῶν καὶ ἐξυβρίζοντες αὐτούς· εὐτυχῆ ἐθεώρει ἑαυτὸν ὁ λυτρούμενος μόνον δι' ἀγρίου τινὸς βλέμματος ἢ τῆς ὀνομασίας «Γκιαούρ».

«Οἱ πολῖται ἔντρομοι ἀνελογίζοντο, ὅτι ἡ ἡμέρα ἦτο ἡ παραμονὴ τῆς ἄλλοτε καταστροφῆς τῆς πόλεως καὶ τῇ ἑπομένῃ, ἐπετείῳ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης, ἐν μέσῳ βαθυτάτης τῶν προσελθόντων συγκινήσεως ἀθορύβως ὅλως ἐτελέσθη τὸ ἐτήσιον μνημόσυνον τῶν τότε πεσόντων. Ἐπικαιρότατον μνημόσυνον δὲν ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ καὶ ἐγὼ τοὐλάχιστον παριστάμενος εἰς αὐτὸ ἐνόμισα, ὅτι συνήλγουν καὶ συνέπασχον μετὰ τῶν τότε παθόντων καὶ συνηυχόμην πρὸς τὸν Θεόν. Τὴν 4)17 Ἰουνίου ἀπεβιβάζετο ἕτερος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στρατὸς ὑπὸ τὸν ὑποταγματάρχην καὶ διοικητὴν Ἀζὶζ Βέην ἔξωθεν τοῦ λιμένος καὶ ἐκεῖθεν προχωρῶν μετὰ μεγάλων προφυλάξεων, διότι αἱ εἰδήσεις τῆς κυβερνήσεως ἦσαν ὅτι εἰς τὰ περιξ ὑψώματα εἶχον ἐξέλθῃ ὑπερδισχίλιοι ὡπλισμένοι (!), ἔρθασεν εἰς τὴν κώμην Γιανιτσαροχώριον. Ἐννοεῖται ὅτι οὔτε τὸ «δὲν εἰξεύρω» τῶν ἁλιέων καὶ τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐργαζομένων, οὔτε οἱ μετὰ φορτίων ξύλων τὴν ἑσπέραν ἐπιστρέφοντες ἐργάται ἔπεισαν αὐτοὺς περὶ τοῦ ψεύδους τῶν καταγγελιῶν. Ἀφοῦ ἔδειραν ἀνηλεῶς πολλοὺς ἐκ τῶν ἀτυχῶν τούτων ἀνθρώπων, ἔπραξαν τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῷ Γιανιτσαροχωρίῳ, ὅπου μεταξὺ τῶν ἄλλων δεινῶς ἐκακοποιήθησαν δύο ἱερεῖς καὶ ὁ Μουχτάρης, ἠπειλήθη δὲ δι' ἐμπρησμοῦ τὸ χωρίον, ἐὰν δὲν παρεδίδοντο ἀμέσως τὰ ὅπλα. Οἱ κάτοικοι ἔντρομοι πρὸ τοῦ ἐπιδεικτικῶς ἀγοραζομένου πετρελαίου ἔσπευσαν νὰ παραδώσωσι τὰ ὀλίγα Γκρᾶ τοῦ ἐμπορίου, τὰ ὁποῖα εἶχον, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἐκ φόβου ἐξῆλθον εἰς τοὺς ἀγρούς. Τῇ 5)18 ἀφ' οὗ ἐκ τῶν περιξ λόφων κατωπτεύθη ἡ πόλις, ἀφ' οὗ ἐκ τῶν ἐξερχομένων κατέστη γνωστὸν εἰς τὸν ἐπερχόμενον στρατόν, ὅτι ἡ πόλις ἡσύχαζεν, ὅτι ὁ στόλος οὐδαμῶς εἶχε βομβαρδίσῃ αὐτήν, εἰσῆλθεν ἐπὶ τέλους ὁ Ἀζὶζ, μετ' ὀλίγον δὲ κατέφθανε διὰ θαλάσσης καὶ ὁ νομάρχης Προύσσης Ἀζμῆ βέης καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐκηρύσσετο ὁ στρατιωτικὸς νόμος· ταὐτοχρόνως διὰ προκηρύξεως προετρέποντο οἱ κάτοικοι νὰ παραδώσωσι τὰ παρ' αὐτοῖς ὅπλα ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, εἰς τὰς ὁποίας εἶτα προσετέθησαν ἕτεραι δύο. Τῇ ἐπαύριον τῆς εἰσόδου τοῦ Ἀζὶζ προσῆλθεν εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης, πρὸς τὸν ὁποῖον οὗτος προσηνέχθη τραχύτατα, εἰπὼν καὶ τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: «Σεῖς οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ ὁ κλῆρος τρέφετε τὴν μεγάλην ἰδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐρεθίζετε τὸν λαόν, ἐν ᾧ πρέπει νὰ περιοριζησθε εἰς τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα καὶ νὰ προσπαθῆτε νὰ καταρρίψητε διὰ τῆς διδασκαλίας τὸ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἀνεγερθὲν μεσότοιχον. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφονεύσαμεν πεντακοσίους χοτζάδες, δὲν σημαίνει δὲ ἂν κόψω καὶ ἐδῶ ἕνα Μητροπολίτην καὶ μερικοὺς ἱερεῖς. Ἂν νομίζητε ὅτι θὰ ἀναμειχθῇ ἡ Εὐρώπη, ἀπατᾶσθε· οὐδεὶς θὰ κινηθῇ. Καὶ ἐὰν ὅμως συνέβαινε τοῦτο, ἐγὼ θὰ ὁπλίσω τοὺς περιξ

Γιουρούκιδες (χωρικούς) διὰ τῶν φονικωτάτων ὅπλων καὶ οὕτω σεῖς πρῶτοι θὰ καταστραφῆτε». Σημειωτέον δὲ ὅτι τὴν φράσιν «σὲ κόπτω», «θὰ σὲ σφάξω», ἑξάκις μέχρι τέλους τῆς συνδιαλέξεως ἐπανέλαβεν ὁ πολὺς ὑποταγματάρχης, οὐδόλως μαλαχθεὶς ἐκ τῶν διαμαρτυριῶν τοῦ Μητροπολίτου, εἰς τὸν ὁποῖον μόνον συγκατένευσεν ἐπὶ τέλους νὰ εἴπῃ ὅτι εὔχεται νὰ ἔχωσι τὰ πράγματα ὅπως αὐτὸς ἰσχυρίζεται. Καὶ ἐφάνη μὲν ἠπιώτερος κατὰ τὴν εἰς τὸν Μητροπολίτην ἀνταπόδοσιν τῆς ἐπισκέψεως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον διὰ προκηρύξεως τῇ 7)20 ἐχαρακτηρίζοντο οἱ διδάσκαλοι καὶ ὁ κλῆρος ὡς οἱ διαχωρίζοντες τὰς δύο φυλάς, προετρέποντο δὲ οἱ θέλοντες νὰ καταγγέλλωσιν ὅπως προστέρχωνται ἐλευθέρως εἰς τὸ Στρατοδικεῖον.»

Ἐξιστόρησα διὰ βραχέων τά τε ἐν τοῖς ἀρμενικοῖς Ἀδάνοις καὶ τὰ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς Κυδωνίαις τελεσθέντα ἀνοσιουργήματα ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικομανοῦς τῶν Νεοτούρκων ζήλου κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων, Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων. Ὡς εἶπον ἤδη ἕνεκα τίνων αἰτίων, ἐλάχιστοι τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων ἐστενοχωρήθησαν τὸ παράπαν ἐκ τῶν συμβεβηκότων τούτων, τῶν προστριβόντων ὄνειδος εἰς τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα. Guarda è passa. Ταῦτα διδάσκει ὁ *ὀρθοφρονῶν* πολιτικὸς νοῦς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, τὴν δυναμένην νὰ κατεξαναστῇ ὑπὲρ τῶν θυμάτων καὶ τῶν δημίων, νὰ ζητήσῃ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ προσβληθέντος δικαίου καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ἡ νεοτουρκικὴ πολιτικὴ κατώρθωσε, ποικιλοτρόπως ἐργαζομένη, νὰ προσελκύσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν συμπάθειαν, τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ὑπεράσπισιν. Μέχρι τίνος θὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ τοιαύτη εὐρωπαϊκὴ ἐκτίμησις πρὸς τοὺς ἱδρυτὰς καὶ προμάχους τῆς *Νέας Τουρκίας*;

Ἀκόμη πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, κατὰ μῆνα Δεκέμβριον, ὁ ἐν τῇ γαλλικῇ βουλῇ ἀντιπρόσωπος κ. Πρεσσανσὲ ὑπερμύνθη τῆς πολιτικῆς ταύτης, ἀξιώσας παρὰ τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου ἐνίσχυσιν αὐτῆς. Πρὸ δέκα τεσσάρων μόλις ἐτῶν ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ἐκαυτηρίαζε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐρυθροῦ Σουλτάνου κατὰ τὰς ἀρμενικὰς σφαγὰς τοῦ 1895. Ἐκεῖνος ἦτο αὐθαίρετος δεσπότης, ἐνῷ οἱ αὐτουργοὶ τῶν κακουργιῶν τῶν Ἀδάνων καὶ τῶν Κυδωνιῶν εἶνε φιλελεύθεροι συνταγματικοὶ πολῖται, εἰς οὓς εἶνε ἐπιτετραμμένα τὰ πάντα, καὶ αὐτὴ ἡ παράβασις τῶν ἠθικῶν νόμων, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ οἱαδήποτε κοινωνία.

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐξελίσσεται ἐν τῇ συγχρόνῳ Εὐρώπῃ ἡ κοινωνικὴ ἠθική. Αἱ φράσεις, οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι ἐφόνευσαν τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων. Ἡ *Νέα Τουρκία* δὲν δύναται ἢ νὰ γαυριᾷ ἐπὶ τῇ ὑπ' αὐτῆς κατακτήσει τῆς *Νέας Εὐρώπης!*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΝ ΤΩ ΟΘΩΜΑΝΙΚΩ ΚΡΑΤΕΙ

Ἓν τῶν σπουδαιοτάτων, ἂν μὴ τὸ πρώτιστον μέλημα ἐν τῷ προγράμματι τῆς νεοτουρκικῆς πολιτικῆς πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑνοποιήσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ ἔθνους, εἶνε ἡ πλήρης ἀρμοίωσις ἐν αὐτῷ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τῶν ἀλλογενῶν στοιχείων, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἀρμενίων, τῶν Σλαύων. Πρότερον, ἐπὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐκράτει ἀνισότης μεταξὺ πιστῶν καὶ ἀπίστων, Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν, ἡ στρατολογία τῶν Χριστιανῶν, ἡ κατάταξις αὐτῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατῷ, ἦτο μονονουχὶ ἀπηγορευμένη, ὡς ἀπάδουσα εἰς τὰ θρησκευτικὰ δόγματα, εἰς τὸν ἱερὸν Νόμον. Ἕνεκα πολιτικῆς ἀνάγκης βεβαίως, ἕνεκα τῆς ἐνισχύσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐξευρέθη ἀπὸ παλαιοῦ ἤδη καιροῦ, ἐπὶ τῶν χρόνων ἀκόμη τοῦ Ὀρχάν, κατὰ σατανικὴν ἐπίνοιαν τοῦ Καρὰ Χαλὴλ Τσενδερελῆ, ἡ ἰδέα συστάσεως στρατοῦ, ἀποτελουμένου ἐκ Χριστιανοπαίδων, ἐκβιαζομένων εἰς ἀποδοχὴν τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Ἡ πρότασις αὕτη ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἀκολούθου δικαιολογίας: «Οἱ ἡττημένοι εἶνε δοῦλοι τοῦ νικητοῦ, οὗ νόμιμος περιουσία τυγχάνουσι καὶ κτήματα καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες αὐτῶν. Προσελκύοντες τούτους εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν καὶ ἐγγράφοντες ὡς μαχητὰς ὑπὲρ αὐτοῦ, παρέχομεν αὐτοῖς τὴν πρόσκαιρον καὶ τὴν αἰωνίαν σωτηρίαν. Διότι, κατὰ τὸ λόγιον τοῦ προφήτου, πᾶν νεογνὸν πέφυκε πρὸς τὸ Ἰσλάμ (Küllou, mewloudoun ala fitretil-islam), ἐκπαιδευόμενον δ' ἐν τῷ στρατῷ ὑπὸ Χριστιανοπαίδων, ἐξάπτει τὸν ζῆλον τῶν ἀπίστων πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Οὕτω δὲ ὁ νέος στρατὸς πληρωθήσεται οὐ μόνον ἐκ τῶν παίδων τῶν ἡττημένων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ὁμοεθνῶν καὶ ἐξωμοτῶν.[1]»

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ἐφηρμόσθη τὸ σύστημα τοῦτο ἐν τῷ ἀρτισυστάτῳ κράτει, τῷ σήμερα βαίνοντι πρὸς στρατιωτικὴν ἀκμήν, ἕνεκα τοῦ ὀλιγαρίθμου τουρκικοῦ πληθυσμοῦ, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν τουρκικῶν ὁρδῶν ἦσαν ὑποχρεωμένοι, ὡς καὶ οἱ Ἄραβες καλῖφαι, νὰ στρατολογῶσιν ἐπιλέκτους ἐξ ἄλλων μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν. Ἀλλ' οὗτοι, εἰ καὶ ἠμείβοντο δαψιλέστατα ἐπὶ τῇ παρεχομένῃ μισθοφορᾷ, ἦσαν ἑκάστοτε δυσυπότακτοι. Τὸ μόνον συντελεστικὸν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς στρατιωτικῆς τουρκικῆς δυνάμεως ἦτο, ὅτι οἱ μισθοφόροι οὗτοι πολεμισταὶ διὰ τῆς μετὰ τῶν *τουρκικῶν στοιχείων* ἐπικοινωνίας σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέκυπτον εἰς τὰς πλεκτάνας τοῦ ἰσλαμισμοῦ, πρὸς τοῦ ὁποίου τὰ δόγματα μᾶλλον προσεχώρουν ἕνεκα τῆς ἀξέστου καὶ ὑλιστικῆς αὐτῶν ἀνατροφῆς. Ἔτι δὲ μᾶλλον, ὡς γνωστόν,

(1) Hammer's Geschichte des osmanischen Reiches (Τόμ. 1ς).

ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῶν Τούρκων ἔλαβε μείζονα ἀνάπτυξιν διὰ τῆς μεθόδου τοῦ *παιδομαζώματος*. Ἐντεῦθεν ὁ *γενιτσαρισμός*, ὡς λέγει ὁ Χάμμερ, «τριπλῆ ἀποστασία, ἀπὸ πατρίδος, γονέων καὶ θρησκείας».

Τοιαῦτα συστήματα στρατολογίας ἀποκρούονται σήμερον καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς κοινῆς συνειδήσεως. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ νέον πολίτευμα στρατολογία τῶν Χριστιανῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος πάντων τῶν πολιτῶν ἄνευ διακρίσεως θρησκεύματος, κατ' ἀνάγκην θέλει προσκόψῃ εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας δυσχερείας, αἵτινες πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου στρατολογικοῦ νόμου ἔπρεπε νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει καὶ νὰ μελετηθῶσιν.

Μέχρι τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, ὁπότε ἀνεγνωρίσθησαν τοῖς Χριστιανοῖς δικαιώματα ἰσότητος ὑπὸ τοῦ νέου καθεστῶτος, οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ δὲν μετεῖχον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἢ ἐξισλαμιζόμενοι μόνον. Ὁ στρατιώτης, ὁ ὑπὲρ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους προκινδυνεύων, πρωτίστως ἦτο στρατιώτης τοῦ Ἰσλάμ· δὲν ἠδύνατο ἄρα νὰ προσληφθῇ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἤδη τὸ Ἰσλὰμ ἀντικατέστησεν ἡ πατρίς, ἡ *ὀθωμανικὴ πατρίς*. Πάντες ἄρα οἱ Ὀθωμανοὶ πολῖται ὑποχρεοῦνται νὰ κληθῶσιν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν.

Τέως οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ὡς ὑποδεέστεροι, ὡς κατ' ἀνοχὴν *βόσκοντες ἐπὶ ξένου λειμῶνος*· ἤδη ἀνεγνωρίσθησαν ἰσότιμοι, εἰ καὶ κρατεῖ ἔτι παρὰ τοῖς κατακτηταῖς τιμώμενος καὶ ἀναγνωριζόμενος ὁ Ἱερὸς Νόμος. Ἂν δὲ ὁ ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀποκλεισμὸς ἐξηκολούθει ὑφιστάμενος καὶ ὑπὸ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἐθεωροῦντο ἀκόμη ὑποδεέστεροι τῶν Μουσουλμάνων. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἤθελεν ὑποτεθῇ, ὅτι μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων οὐδεμία ὑφίσταται πολιτικὴ συνάφεια καὶ ἐπικοινωνία. Ἀλλὰ τοὐναντίον κατ' ἀνάγκην συμβαίνει. Ἡ *ὀθωμανικὴ πατρίς*, οἵα ἐννοεῖται καὶ ἐπιδιώκεται ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων, δὲν δύναται νὰ κατανοηθῇ ἄνευ ὑπάρξεως καὶ ὀθωμανικοῦ λαϊκοῦ στρατοῦ, συμπεριλαμβανομένων ἐν αὐτῷ καὶ τῶν Χριστιανῶν πολιτῶν, καταβαλλόντων τὸν φόρον τοῦ αἵματος ὑπὲρ τῆς κοινῆς ὀθωμανικῆς πατρίδος. Τοῦθ' ὅ περ τυγχάνει καὶ ἡ πολιτικὴ ἀντίληψις τῶν συγχρόνων λαῶν, διαβιούντων ὑπὸ ἐλεύθερον πολιτικὸν καθεστώς. Οὐδεμία ἄρα δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ ἄρνησις ἢ ἀντιλογία ἀπὸ μέρους τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν ὡς πρὸς τὸ πολιτικὸν τοῦτο καθῆκον.

Ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα, ὅτι προκειμένου τοῦ ζητήματος περὶ στρατολογίας τῶν Χριστιανῶν δύο ὑπάρχουσι γνῶμαι παρὰ τοῖς κρατοῦσι μουσουλμανικοῖς κύκλοις. Ἔνιοι τῶν Νεοτούρκων συνηγοροῦσιν ἀπολύτως καὶ ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς προσλήψεως τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Λογικώτατον τοῦτο. Μεταξὺ δὲ τῶν Νεοτούρκων τούτων καταλέγεται καὶ ὁ στρατάρχης Μαχμοὺτ Σεφκὲτ πασσᾶς, ὁ νῦν ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ὅστις μάλιστα ἐδή-

λωσε τοῦτο ἐν συνεντεύξει, ἣν ἔσχε πρὸ καιροῦ μετὰ τοῦ Ἕλληνος οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, εἰπών, ὅτι δύνανται νὰ κατατάσσωνται Ἕλληνες Χριστιανοὶ εἰς τὸν ὀθωμανικὸν στρατὸν ὡς ἐθελονταὶ καὶ πρὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ σχετικοῦ στρατιωτικοῦ νόμου. Ἀλλ' ἄλλοι ἐκ τῶν Νεοτούρκων δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ δικτάτωρος καὶ τοῦτο, διότι ὁ τουρκικὸς στρατός, ὡς κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικός, ὀφείλει νὰ τηρῇ ἐνιαῖον τὸν ἰσλαμικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα· καὶ δὲν παραλογίζεται, ἡ μερὶς αὕτη, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ Μουσουλμᾶνος ἀνήκει εἰς τὸ Κοράνιον κατὰ πρῶτον, εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸν Παδισσὰχ μετὰ ταῦτα. Φρονοῦσιν οἱ Νεότουρκοι οὗτοι, ὅτι ἐκ τῆς προτεινομένης συμμίξεως ἐπὶ τὸ αὐτὸ χριστιανικῶν καὶ μουσουλμανικῶν στοιχείων ἠδύνατο νὰ διαφθαρῇ σὺν τῷ χρόνῳ ὁ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τοῦ Μουσουλμάνου, ἀντικαθισταμένης τῆς ἰδέας τῆς πίστεως, ἥτις εἶνε τὸ κύριον αὐτοῦ ἐλατήριον, διὰ τῆς ἰδέας τῆς πατρίδος, ἥτις διὰ τὸν πιστὸν τοῦ Κορανίου εἶνε μεταφυσικὴ μᾶλλον ἢ πραγματικὴ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ἔννοια. Στρατὸς μουσουλμανικὸς ἄνευ θρησκευτικῆς πίστεως, ἀποστελλόμενος κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος καὶ οὐχὶ κατὰ τῶν ἀπίστων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, παρὰ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν, παρὰ τὴν πειθαρχίαν, ἤθελεν ἀστοχήσῃ ἐν ἐκστρατείᾳ κατὰ χριστιανικῶν πληθυσμῶν, πρὸς οὓς συμπαθοῦσιν ἴσως οἱ συμπολεμισταὶ Χριστιανοί, δυνάμενοι ὡς ἐκ τούτου νὰ συντελέσωσιν, ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως, εἰς τὴν ἀποτυχίαν καὶ τὴν ἧτταν μουσουλμανικῶν στρατιῶν.

Οἱ ὑποστηρικταὶ τῆς γνώμης ταύτης μετὰ λόγου ἰσχυρίζονται, ὅτι παραβιαζομένου τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτῆρος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὡς στρατοῦ θρησκευτικοῦ, ἤθελεν, ὡς ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης, ἐξερεθισθῇ τὸ μουσουλμανικὸν πλῆθος, ἀπαξιοῦν νὰ συνυπηρετῇ μετὰ τῶν ἀπίστων, εἰς οὓς ἑκάστοτε, ἐν τῷ ἀλόγῳ αὐτοῦ φανατισμῷ, ἤθελεν ἀποδίδῃ πᾶσαν στρατιωτικὴν ἀποτυχίαν.

Ἐκτὸς τούτων, ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ὁμάς, ἐλευθερώτερον σκεπτομένη καὶ μεσάζουσα μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων γνωμῶν. Φρονεῖ αὕτη, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς στρατολογίας τῶν Χριστιανῶν δύναται νὰ λυθῇ πρακτικώτερον καὶ συντελεστικώτερον πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν διὰ τοῦ σχηματισμοῦ εἰδικῶν χριστιανικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, ἀποτελουμένων ἐκ πασῶν τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἐθνοτήτων, ἑλληνικῶν, ἀρμενικῶν, ἀλβανικῶν, βουλγαρικῶν. Τὸ τοιοῦτο δὲν εἶνε ἄτοπος πρότασις· ἐφαρμόζεται δὲ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐνιαῖος ἐθνικὸς πληθυσμός. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἤθελον προληφθῇ πάντα τὰ ἄτοπα, αἱ δυσχέρειαι καὶ αἱ συγκρούσεις, αἱ ἐνδεχόμεναι νὰ προέλθωσιν ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ ἐνιαίου ἐθνικοῦ στρατοῦ, οἷον ὀνειροπολοῦσι καὶ προτείνουσιν οἱ ἐθνικόφρονες τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Βεβαίως καὶ ἡ πρότασις αὕτη δὲν τυγχάνει ἀποδοχῆς παρὰ πολλοῖς τῶν κυβερνητικῶν κύκλων. Στρατιωτικὰ σώματα, ἀποτελούμενα ἐξ ἐθνικῶν στοιχείων, δύνανται νὰ καταστῶσιν ἔν τινι στιγμῇ, εὐκαιρίας δοθείσης, ἐπικίνδυνα διὰ τὴν ὑφι-

σταμένην ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν τάξιν καὶ ἑνότητα τοῦ κράτους, ἥτις ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον ἀριθμεῖ πολλοὺς ἐχθροὺς καὶ ὑπονομευτάς. Ἀλλ' ἀποκαθισταμένης τῆς τάξεως, τῆς νομιμότητος, τῆς ἀλληλεγγύης τῶν συμφερόντων, ἐξασφαλιζομένου τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, τοῦθ' ὅ περ δὲν συμβαίνει δυστυχῶς μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καὶ μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος, ἅπαντες οἱ λαοί, κατανοοῦντες, ὅτι ἔχουσι κοινότητα συμφερόντων, θὰ συνασπισθῶσι περὶ τὸ καθεστὼς καὶ θὰ συναγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ ἄνευ διακρίσεως φυλῆς καὶ θρησκεύματος. Ἀδυνάτου καθισταμένου τοῦ σχηματισμοῦ ἐνιαίου ἐθνικοῦ στρατοῦ, δι' οὓς λόγους ἐξέθηκα ἀνωτέρω, ἐπιβάλλεται κατ' ἀνάγκην ἡ σύστασις ἐθνικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων. Λίαν δυσκόλως, μετ' ἀποστροφῆς, μετ' ἀπεχθείας, ἤθελε συγκατατεθῇ ὁ Χριστιανὸς πολίτης νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν κατάταξιν τοῦ τέκνου του εἰς τὸν ὀθωμανικὸν μουσουλμανικὸν στρατόν. Πόσοι κίνδυνοι θρησκευτικῆς ἀποπλανήσεως, ἠθικῆς παρεκτροπῆς! Διάφορος εἶνε ἡ ἠθικὴ κοινωνικὴ ἔννοια τοῦ Μουσουλμάνου καὶ τοῦ Χριστιανοῦ. Ὁ Μουσουλμᾶνος ἀποδέχεται τὸν θεσμὸν τῆς πολυγαμίας, ὃν δὲν ἀπαγορεύει αὐτῷ ὁ ἱερὸς Νόμος. Ἀλλ' ὁ Χριστιανὸς ἔχει ἐναντίαν ὅλως ἀντίληψιν τοῦ γάμου, τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν, καθηκόντων καὶ ὑποχρεώσεων. Ὁ Χριστιανὸς εἶνε ἀνεξίθρησκος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ Μουσουλμᾶνος, θεωρῶν ἔργον πίστεως νὰ προσηλυτίσῃ ἀλλόπιστον εἰς τὸ Κοράνιον. Πόσαι ἀπόπειραι προσηλυτισμοῦ, πόσα κρούσματα ἀλλαξοπιστίας καθ' ἑκάστην θὰ ἐξηγγέλλοντο ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατῷ ! Ἐπίσης ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ αὐτῶν μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ δὴ τῶν βαθμοφόρων, οἱ νέοι Χριστιανόπαιδες ἤθελον ὑποστῇ φθοροποιὸν ἴσως ἐπίδρασιν ἐπὶ πολλῶν σχέσεων τοῦ βίου, ἃς ἐπιτραπήτω μοι νὰ μὴ μνημονεύσω ἐνταῦθα, ἀλλ' ἃς γινώσκουσιν οἱ καλῶς γινώσκοντες τὰ κατὰ τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον....

Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων ἕπεται, ὅτι ἡ στρατολογία τῶν Χριστιανῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει εἶνε λεπτεπίλεπτον ζήτημα καὶ πρέπει νὰ μελετηθῇ προσηκόντως καὶ ἐπισταμένως, εἰ καὶ ἐτέθη ἤδη εἰς ἐνέργειαν ὁ περὶ τούτου νόμος. Τιθέμενος ἀμελετήτως εἰς ἐφαρμογὴν θὰ προκαλέσῃ μείζονα δεινά—οὐ μόνον τὴν ἀντίστασιν καὶ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Χριστιανῶν πολιτῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀλλὰ τὸ χείριστον πάντων, τὸν ἐκπατρισμὸν αὐτῶν, ὁριστικὴν ἐγκατάστασιν ἐν ξέναις χώραις, ἐν αἷς εἶνε βέβαιοι, ὅτι μέλλουσι νὰ εὕρωσι μείζονας ἐγγυήσεις ἀσφαλείας, καὶ δὴ ἀναγνώρισιν ἐθνικῆς καὶ προσωπικῆς τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπείας.

Εἶχον ἤδη πρὸ διετίας περίπου σχεδιάσῃ πάντα ταῦτα, ὁπότε, παρὰ τὰς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κοινοβουλίῳ παραστάσεις τῶν μὴ Μουσουλμάνων ἀντιπροσώπων περὶ κρείττονος καὶ σκοπιμωτέρας στρατολογίας τῶν Χριστιανῶν, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἰσοτιμίας πάντων τῶν λαῶν, τῶν ἀποτελούντων

τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἐψηφίσθη ὁ περὶ στρατολογίας νόμος. Τίνα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νόμου τούτου κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ διετίαν, μαρτυροῦσι πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἐπίσημα γράμματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὰ ἐπανειλημμένως κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἀπευθυνθέντα πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Αἱ προρρήσεις ἡμῶν ἐπηλήθευσαν. Συνέβησαν καὶ συμβαίνουσιν ἔκτοτε μείζονα ἔκτροπα τῶν ὑφ' ἡμῶν ὑποδειχθέντων. Ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς δὲν ἐπετελέσθη. Τοὐναντίον. Ἀντὶ τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων ἐπαπειλεῖται ἡ ἀποσύνθεσις αὐτῶν, αὐτὸ τοῦτο ἡ χαλάρωσις καὶ ἡ διάσπασις πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν καὶ τῶν μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν.

Ὁ περὶ στρατολογίας τῶν μὴ Μουσουλμάνων νόμος ἐψηφίσθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1909. Ἐχαρακτηρίσθη *προσωρινός*, ἀμέσως δ' ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν.

Ποῖα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νόμου τούτου.

Ἔχει ἐπὶ τούτου τὸν λόγον τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ἅμα τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ πολυθρυλήτου νόμου, ἤρξαντο τὰ ἄτοπα καὶ αἱ ἀδικίαι τῶν κρατούντων πρὸς τοὺς μὴ μουσουλμανικοὺς πληθυσμούς. Ἐκ τούτων λαμβάνον ἀφορμὴν τὸ Πατριαρχεῖον, διὰ γράμματος αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν Θρησκευμάτων λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑπόμενα :

«Τὸ ὀρθόδοξον ἑλληνικὸν ἔθνος προθύμως ἔχει ἵνα καταβάλῃ τὸν πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα ὀφειλόμενον φόρον τοῦ αἵματος, καθῆκον ὅμως καὶ δικαίωμα, ἀπορρέον ἐκ τῶν συνταγματικῶν τοῦ κράτους θεσμῶν, ἔχει νὰ ἐξαιτήσηται ὅπως, τόσον ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ὑπὸ τὰ ὅπλα προσκλήσεως αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἐν τῷ τῆς ἐκτελέσεως τῆς στρατιωτικῆς θητείας ἐξασφαλισθῇ τοῖς Χριστιανοῖς πλήρης ἰσότης, ἰσονομία καὶ δικαιοσύνη, εἰς τρόπον ὥστε καὶ οὗτοι, ὡς τε ἄτομα καὶ ὡς ἐθνότης, ν' ἀπολαύωσι τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ἅ περ οἱ Μουσουλμᾶνοι, κατ' οὐδὲν βεβαίως ἐλαττούμενοι καὶ ἐν τοῖς καθήκουσι καὶ ἐν τοῖς δικαιώμασιν.

«Πλὴν δὲ τούτου, καθῆκον αὐτοῦ ἡγεῖται τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἵνα ἐπισυνάψῃ καὶ ὅρους τινάς, οἵτινες, ἀπαραίτητοι τυγχάνοντες ἀπὸ θρησκευτικῆς καὶ ἄλλης ἀπόψεως, πρόκειται ἄλλως ἵνα διευκολύνωσι τὸ ἔργον τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῇ στρατολογίᾳ τῶν Χριστιανῶν, ἔχοντες ὡς ἑξῆς :

«α'.) αὐστηρὰ ἀπαγόρευσις πάσης οἱασδήποτε μεταστάσεως ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην θρησκείαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τὰς σημαίας ὑπηρεσίας·

«β'.) παραδοχὴ ἱερέων ἐν τῷ στρατῷ ἐπὶ τῷ διδάσκειν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ καθοδηγεῖν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων·

«γ') καθορισμὸς ἱερᾶς ἐκκλησίας ἢ μέρους ἐπὶ τούτῳ πρὸς τὸ συνέρχεσθαι τοὺς Χριστιανοὺς καὶ προσεύχεσθαι κατὰ τὰς ὡρισμένας ὥρας, ὡς τοῦτο γίνεται διὰ τοὺς Μουσουλμάνους·

«δ'.) τήρησις τῶν ἑορτῶν καὶ νηστειῶν καθὼς καὶ τῶν λοιπῶν διατάξεων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας·

«ε'.) σχηματισμὸς ἰδιαιτέρων λόχων Χριστιανῶν στρατιωτῶν·

«στ'.) πρόσληψις ἀπὸ τοῦδε εἰς τὰς στρατιωτικὰς τοῦ κράτους σχολὰς νέων Χριστιανῶν φερόντων τὰ κατάλληλα προσόντα πρὸς σπουδὴν τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης διὰ τὴν κατάληψιν θέσεων ἀξιωματικῶν».

Ἐν ἄλλῳ αὐτοῦ γράμματι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πρὸς τὸν αὐτὸν ὑπουργὸν κατακρίνει τὴν κοινὴν ἑστίασιν καὶ τὴν διηνεκῆ ἀνάμειξιν ἐν τῷ στρατιωτικῷ ἔργῳ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Τὸ τοιοῦτον ἐνδέχεται νὰ προκαλέσῃ σύγκρουσιν ἐν τῷ στρατεύματι ἐκ τῆς ἀνομοιότητος τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς διαφόρου ἀνατροφῆς. Ἐπειδὴ τὰ διάφορα φυλετικὰ στοιχεῖα κατὰ πρῶτον ἔρχονται εἰς συνεπαφὴν πρὸς ἄλληλα, ὁ ἐν τῇ διαίτῃ καὶ τῷ συγκοιτωνισμῷ χωρισμὸς οὐ μόνον δὲν θὰ βλάψῃ, ἀλλὰ καὶ θὰ συντελέσῃ, ἵνα βαθμηδὸν σχηματισθῇ ἡ γέφυρα τῆς συνενώσεως τῶν διαφόρων πληθυσμῶν μετὰ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῆς ἑνώσεως αὐτῶν ἐν τῷ στρατιωτικῷ ἔργῳ.

Τὸ Πατριαρχεῖον ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ στρατιωτικὴ μόρφωσις ἐν πᾶσι πρέπει νὰ γίνηται κοινῇ. Οὐδόλως ὅμως βλάπτει τὴν στρατιωτικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν πρόθεσιν τῆς ἐν τούτῳ συγχωνεύσεως, ἐὰν ὑπάρχῃ ἐν τῷ τάγματι εἷς λόχος ὁμοιόμορφος, «περιλαμβάνων Ρωμαίους (Ἕλληνας), Ἀρμενίους, Βουλγάρους καὶ Σέρβους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶνε δύσκολον νὰ συνενωθῶσι καὶ συνεστιῶνται καὶ συγκοιτωνίζωνται ἄνευ προστριβῶν».

Ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς ἠθικῆς, ἐξακολουθεῖ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον: «Νέοι ἄβροὶ καὶ ἁπαλοὶ τῶν πόλεων, ἔχοντες οἰκογενειακὴν καὶ σχολειακὴν μόρφωσιν, δὲν δύνανται ἀπροσκόπτως νὰ συναυλίζωνται μετὰ χωρικῶν ἐστερημένων τοιαύτης μορφώσεως. Ἂν τοῦτο συμβαίνῃ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, τὰ πράγματα ἐκεῖ διαφέρουσι τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει.»

Πάντα ταῦτα ἐρρήθησαν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Ὡς ἐκ τούτου ἐπανειλημμένως ἐπῆλθον «ἀνιαρὰ γεγονότα, προξενοῦντα δυσαρεσκείας καὶ προκαλοῦντα δυσπιστίαν καὶ ἀποθάρρυνσιν».

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Χριστιανοὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐπαπειλουμένων ἐκ τῆς στρατολογίας κακῶν; Προσέφυγον εἰς τὴν μετανάστευσιν, κατέλιπον τὸ πάτριον ἔδαφος. Ὑπὸ τὰς κρατούσας πολιτικὰς συνθήκας ἡ ὀθωμανικὴ πατρὶς κατ' ὄνομα μόνον εἶνε πατρίς· πράγματι μητρυιά. Χιλιάδες νέων Χριστιανῶν κατέλιπον τὰς ἑστίας αὐτῶν.

Πρὸ τοῦ θλιβεροῦ τούτου φαινομένου τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ τοῦ ἐπισήμου αὐτοῦ δημοσιογραφικοῦ ὀργάνου, τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας», ἠναγκάζετο ν' ἀπευθύνῃ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τὰς ἑπομένας νουθεσίας:

«Ἐπεθύμουν ν' ἀπευθύνω πρὸς τοὺς σφριγηλοὺς νέους τὴν ἑξῆς ἁπλῆν ἐρώτησιν: Φαντάζεσθε ὑμᾶς αὐτοὺς προνομιούχους, δικαιουμένους ν' ἀπαλλαγῆτε τῶν δεινῶν τῶν ὁμοφύλων ὑμῶν, ἢ μᾶλλον ἔχοντας τὸ δικαίωμα καὶ νὰ ἐπιτείνητε ἀκόμη τὰ βάσανα τῶν ὁμοεθνῶν ὑμῶν διὰ τῆς ἀριθμητικῆς, καὶ κατὰ συνέπειαν, ὑλικῆς τε καὶ ἠθικῆς ἐξασθενήσεως αὐτῶν; Ἢ μήπως διὰ τοῦ παραδείγματος ὑμῶν θέλετε νὰ εἴπητε καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς πατρίδος των καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ἔρημον; ..

«Πόσον ἀπατᾶσθε! Πατρὶς ἄνευ τέκνων εἶνέ τι ἀκατανόητον. Ὑμεῖς δέ, τὸ ἐφ' ὑμῖν, τείνετε νὰ καταστήσητε αὐτὴν στεῖραν, ἄπαιδα, ἔρμαιον τοῦ πρώτου τυχόντος. Μὴ διαβουκολεῖσθε λέγοντες ὅτι θὰ φανῆτε χρήσιμοι εἰς τοὺς γονεῖς σας, εἰς τοὺς συγγενεῖς σας, εἰς τὰ σχολεῖα, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς γενετείρας σας, ἀποστέλλοντες χρήματα ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἐγκαταστάσεώς σας. Πρὸς τί τὰ χρήματα, πρὸς τί τὰ σχολεῖα, πρὸς τί αἱ ἐκκλησίαι, ὅταν ἄνθρωποι δὲν θὰ ὑπάρχωσι διὰ νὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτά; .. »

Θὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει, θὰ μελετηθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐκπατριζομένων νεανίσκων, τῶν ἰσχυρῶν τούτων καὶ ἀλκίμων βλαστῶν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, αἱ πατρικαὶ συμβουλαί, ἃς ἀπευθύνει αὐτοῖς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον; Ἀμφιβάλλω.

Ἡ μετανάστευσις Χριστιανῶν, καὶ δὴ Ἑλλήνων, ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἰς ἄλλας χώρας, καὶ ἰδίᾳ εἰς Ἀμερικήν, ἐξακολουθεῖ κατὰ τὴν τελευταίαν διετίαν ἐξελισσομένη ἐν εὐρυτάτῃ γραμμῇ. Φοβερὰ αἱμορραγία! Ἡ μόνη δικαιολογία τῶν ἐκπατριζομένων εἶνε ἡ ὑπὸ τὰς εἰρημένας συνθήκας κατάταξις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατῷ, ἀόριστός τις φόβος καταναγκαστικοῦ ἐξισλαμισμοῦ, ἀπωλείας τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Ἐκ τούτου ὁ νέος στρατολογικὸς νόμος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀντὶ στρατιωτικῆς ἐνισχύσεως αὐτοῦ θὰ καταλήξῃ κατ' ἀνάγκην μετὰ παρέλευσιν ὀλιγίστου χρονικοῦ διαστήματος εἰς τὴν μείζονα ἐξάλωσιν τῆς ἱκανῶς ἀκατοικήτου ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας.

(Ἀκολουθεῖ) Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

Dr EDGAR MARTINI
Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας

ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΣΜΟΣ

(PHILHELLENISMUS UND TURKOPHILIE)

Γεγονὸς ἀναμφισβήτητον τυγχάνει, ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ φιλελληνισμὸς ἔχει ὑποχωρήσῃ καὶ ὑποχωρεῖ διαρκῶς ἐν Γερμανίᾳ. Ὁσῶν ὀλίγων συμπαθειῶν ἀπολαύει ἡ Νέα Ἑλλὰς σήμερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἡμερησίων ἐφημερίδων. Πάντα τὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφιερούμενα ἄρθρα εἶνε γεγραμμένα μετὰ τόνου παραδόξως μὴ φιλικοῦ, σχεδὸν ἐχθρικοῦ δύναταί τις νὰ εἴπῃ. Μετὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὑβριστικῶν χλευασμῶν ὁμιλοῦσι περὶ τῶν Γρεκύλων καὶ περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ γενικῆς αὐτῶν ἀνικανότητος. Οἱ ἀναγνῶσται τῶν γερμανικῶν ἐφημερίδων σχηματίζουσι τὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες εἶνε λίαν ἔκφυλος φυλὴ καὶ ὅτι τὰ πράγματα ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι εὑρίσκονται ἐν τελείᾳ ἀποσυνθέσει. Ἀφ' ἑτέρου παρ' ἡμῖν εἶνε μόδα πλέον ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἐνθουσιάζονται κυριολεκτικῶς διὰ τὸν

Σημείωσις «Ἑλληνισμοῦ». Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὁ γερμανικὸς ἡμερήσιος τύπος πρωτοστατεῖ εἰς τὴν πρὸ τῆς παγκοσμίου ὁπωσοῦν γνώμης ἀνύψωσιν τοῦ γοήτρου τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ τῆς τουρκικῆς φυλῆς. Καὶ ἂν τὸ πρᾶγμα περιωρίζετο μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου, οὐδὲν θὰ εἴχομεν παράπονον, ἂν καὶ ὡς ἐνδιαφερόμενοι περὶ τῆς τύχης ἓξ ἑκατομμυρίων ὑποδούλων ἀδελφῶν, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν καλλίτερον τῶν ξένων τὴν κατάστασιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1908 ἤρχισε νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἀφομοίωσιν ἐθνοτήτων χριστιανικῶν, ἀσυγκρίτως ὑψηλότερον αὐτῆς οἰκονομικῶς, πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς ἱσταμένων.

Ἀλλ' ὁ γερμανικὸς ἡμερήσιος τύπος ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ φιλοτουρκισμῷ νομίζει ὅτι, διὰ νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὴν συναίσθησιν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἡ τουρκικὴ φυλή, σκόπιμον εἶνε νὰ ὑποτιμηθῇ καὶ νὰ συκοφαντηθῇ παντοιοτρόπως τὸ ἡμέτερον ἔθνος. Ἐν τῷ μεγάλῳ δὲ καὶ ἀξίῳ καλλιτέρας ὑποθέσεως ζήλῳ του ὁ γερμανικὸς τύπος ἐλησμόνησε τὰς κατ' ἐξοχὴν γερμανικὰς ἀρετὰς τὴν *φιλαλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην* καὶ δὲν παρέρχεται ἡμέρα, χωρὶς νὰ ὑβρίσῃ, νὰ ἐμπαίξῃ καὶ νὰ κατακρίνῃ πᾶν τὸ ἑλληνικόν.

Εὐτυχῶς ἐπαρουσιάσθη αὐτόκλητος ἀπολογητὴς τοῦ ἀδίκως συκοφαντουμένου ἡμετέρου ἔθνους καὶ ἀπολογητὴς Γερμανός, ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Λειψίᾳ Πανεπιστημίου διδάκτωρ κ. Ἔδγαρ Μαρτίνι. Δὰ τῆς χαρακτηριζούσης τὸ ἔθνος του ἀμεροληψίας, ὡς *γνώστης* τῶν πραγ-

εὐγενῆ τουρκικὸν λαὸν, τοῦ ὁποίου αἱ ἐξέχουσαι ἰδιότητες ἐπαινοῦνται ὑπερβολικῶς. Ἐν μιᾷ λέξει : οἱ Τοῦρκοι καταλαμβάνουσι σήμερον εἰς τὴν δημοσίαν γνώμην τῆς Γερμανίας τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Ἕλληνες κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἀλλ' εἶνε τοῦτο δίκαιον ; Εἶνε ὄντως οἱ Τοῦρκοι ἄξιοι τῶν ἡμετέρων συμπαθειῶν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, καὶ οἱ Ἕλληνες εἶνε ἄξιοι νὰ τοὺς μεταχειρίζηταί τις τόσον περιφρονητικῶς ; Λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς σημέραι ὀξυνομένης ἐν Ἀνατολῇ κρίσεως καὶ τῆς ἀναποφεύκτου διὰ τὰς Δυνάμεις τῆς Δύσεως ἀνάγκης, ὅπως ἐπέμβωσι διὰ τὸν ἕνα ἐκ τῶν ἀνταγωνιζομένων διὰ τὴν Ἑλλάδα ἢ τὴν Τουρκίαν, μία ἀντικειμενικὴ συζήτησις ἐπὶ τοῦ ζητήματος εἶνε ἀναγκαία. Βεβαίως εἰς τὴν συζήτησιν ταύτην πρέπει νὰ λάβωσι μέρος μόνον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τόπου ἐγνώρισαν τὴν Ἑλληνοτουρκικὴν Ἀνατολὴν καὶ ἄνευ προκαταλήψεως ἐσπούδασαν χώραν καὶ ἀνθρώπους. Ἐλπίζομεν, ὅτι διὰ τῆς πραγματείας ἡμῶν ταύτης θέλομεν συντελέσῃ εἰς δικαιοτέραν περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν κατοίκων της κρίσιν καὶ θέλομεν ἀποδείξῃ συγχρόνως πόσον εἶνε ἀναγκαῖον, ὅπως αἱ Δυνάμεις τῆς Δύσεως στρέψωσι τὰς συμπαθείας των πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ὑποστηρίξωσιν αὐτοὺς ἐνεργῶς εἰς τὰς προσπαθείας των.

Ἐν πρώτοις μίαν λέξιν περὶ τῶν Ἑλλήνων. Εἶνε ἀληθῶς φυλὴ ἐκφυλισμένη ; Οἱ ἄριστοι γνῶσται τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος εἶνε ἀναμφιβόλως οἱ πολυπληθεῖς ἐπιστήμονες, οἵτινες ἄλλοι μὲν χάριν σπουδῶν, ἄλλοι δὲ δι' ἄλλας αἰτίας ἐπὶ μακρότερον καιρὸν διέμειναν ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἐν τῇ καθημερινῇ ἐπικοινωνίᾳ ἐγνώρισαν πρόσωπα καὶ πράγματα ἀκριβέστατα. Πολλοὶ ἐκ τούτων ἔγραψαν καὶ ἐδημοσίευσαν τὰς ἐντυπώσεις των (1). Ὅταν ἀναγινώσκῃ τις τὰ συγγράμματα

ματων, ἀντεπεξέρχεται ὁ σοφὸς καθηγητὴς κατὰ τῆς ἐπιπολαιότητος τοῦ γερμανικοῦ ἡμερησίου τύπου ἐν τῷ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον φυλλαδίῳ, ὅπερ ἐσχάτως ἐξέδωκε. Τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς ἑταιρείας τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» ἀπηύθυνε τῷ εὐγενεῖ φιλέλληνι, ἐξ ὀνόματος σύμπαντος τοῦ ἔθνους ἔνθερμον εὐχαριστήριον καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν τῆς μεταφράσεως τῆς ἐμβριθοῦς καὶ εὐγλώττου ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπολογίας του. Ὁ κ. Μαρτίνι ἀπαντῶν δι' ἐπιστολῆς ἐμπνεομένης ὑπὸ θερμοτάτων φιλελληνικῶν αἰσθημάτων προθύμως ἔδωκε τὴν συγκατάθεσίν του διὰ τὴν μετάφρασιν καὶ ἀναφέρει τὴν εὐχάριστον δι' ἡμᾶς ἰδίᾳ τοὺς Ἕλληνας λεπτομέρειαν, ὅτι ἀπεστάλησαν εἰς αὐτὸν ἐκ τῶν ἀνεπτυγμένων κύκλων τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας πολλαὶ ἐπιδοκιμαστικαὶ τοῦ ἔργου του ἐπιστολαί.

Ἡ ἀνάγνωσις τῆς πραγματείας τοῦ κ. Μαρτίνι εἶνε οὐχὶ μόνον παρήγορος, ἀλλὰ καὶ ἐνθαρρυντικὴ εἰς τὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξάγει ἡ ἡμετέρα φυλὴ ὑπὲρ τῆς τελείας αὐτῆς ἀποκαταστάσεως. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὀφείλει ὄντως μεγάλας χάριτας εἰς τὸν εὐγενῆ φιλέλληνα.

1. Ἀναφέρομεν μόνον τινὰ ἐξέχοντα περὶ Ἑλλάδος ἔργα ὡς τοῦ Κρουμβάχερ «Griechische Reise» (1886) τοῦ H. Müller Griechische Reisen und Studien (1887) τοῦ G. Deshamps «La Grèce d'augourd'hui» (1892) τοῦ H. Galger «Geistliches und Weltliches am dem türk. groch. Orient (1900) τοῦ Jebb «Modern Greece (1901) τοῦ Homolle «La Grèce» (1908) καὶ τοῦ J. Hirschberg «Hellas farten» 1910).

τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἐκπλήσσεται ἐκ τῶν εὐνοϊκωτάτων αὐτῶν περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ ἰδιοτήτων κρίσεων. Καὶ ὄντως, οἱ Ἕλληνες ἔχουσι πλείστας ἰδιότητας ἀξίας μεγίστης ἐκτιμήσεως καὶ θαυμασμοῦ.

Εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶνε φυλὴ λίαν εὐφυὴς καὶ μὲ πολλὰ χαρίσματα προικισμένη. Ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἱ δημιουργοὶ τῆς ἐλευθέρας ἐπιστήμης, ἐνεψυχοῦντο ὑπὸ τοῦ ἀκορέστου ἐνστίκτου τῆς ἐρεύνης, οὕτω καὶ σήμερον ἕκαστος Ἕλλην διαφλέγεται ὑπὸ ἀσβέστου πόθου πρὸς τὴν μάθησιν καὶ τὴν μόρφωσιν. Πλούσιοι καὶ πτωχοί, νέοι καὶ γέροντες, πάντες εἶνε εἰς ἀξιοθαύμαστον βαθμὸν φιλόμουσοι.

Ἕτερον χαρακτηριστικόν, τὸ ὁποῖον διαθέτει εὐμενῶς τὸν ξένον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν εἶνε ἡ βαθεῖα, εἰλικρινὴς αὐτοῦ εὐσέβεια. Πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τοῦ ἔθνους ἡ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀρξαμένη ἀναζωογόνησις τοῦ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ βαθμηδὸν ἐκλιπόντος θρησκευτικοῦ κηρύγματος. «Ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ παρατηρεῖται πραγματικὴ δίψα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ», γράφει τέλειος γνώστης τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Πρὸς κατάπαυσιν τῆς δίψης ταύτης μοχθοῦσι σήμερον οἱ κληρικοὶ καὶ παρ' αὐτοῖς εὐσεβεῖς καὶ μεμορφωμένοι λαϊκοί. Οἱ τελευταῖοι κηρύττουσι καὶ διδάσκουσιν εἰς τὰ κυριακὰ καὶ κατηχητικὰ σχολεῖα ἐνώπιον πολυπληθοῦς πάντοτε ἀκροατηρίου. Οἱ καρποὶ τῆς συντόνου ταύτης θρησκευτικῆς κινήσεως εἶνε καταφανεῖς. Πρὸ παντὸς παρουσιάζεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡ διαφωτιστικὴ καὶ ἠθικοποιητικὴ δύναμις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ ἁγνῷ οἰκογενειακῷ βίῳ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων. Συζυγικαὶ ἀπιστίαι, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς εἶνε συχνόταται παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Δύσεως, ἐν Ἑλλάδι εἶνε σπανιώταται. Εἰς τὰς καλύβας τῶν πτωχῶν, ὅπως καὶ εἰς τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων κυριαρχεῖ ἡ ἱδία αὐστηρὰ ἀντίληψις περὶ τῆς ἱερότητος τοῦ γάμου. Ἀλλὰ καὶ ἡ χρυσῆ νεολαία (jeunesse dorée) ἔχει εὐτυχῶς ὀλιγώτερον ἀνηθίκους ἀρχάς, παρ' ὅ τι ἔχει μέγα μέρος τῶν νέων τῆς Δύσεως. Εἰς τὴν ἰδίαν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ θεσμὸς τῶν ἑταιρῶν εὑρίσκετο ἐν ἀφαντάστῳ ἀκμῇ, σήμερον μόλις ἀνακαλύπτονται ἴχνη τοῦ ἡμικόσμου (Demimonde). Ἐν γένει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἰς τὰς διασκεδάσεις του εἶνε πολὺ ἀθωότερος καὶ ἀδιάφθορος ἢ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως. Καταχρήσεις ὑλικῶν ἀπολαύσεων καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ χρήσει οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν σπανίως παρατηροῦνται

Τὴν συμπάθειαν παντὸς μὴ καταληφθέντος ὑπὸ νοσηροῦ κοσμοπολιτισμοῦ διεγείρει τὸ ἰσχυρὸν ἐθνικὸν αἴσθημα τῶν Ἑλλήνων. Τὸ αἴσθημα τοῦτο συνδέει ὡς ἰσχυρὸς δεσμὸς πάντας τοὺς ὀνομαζομένους Ἕλληνας. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης δὲν εἶχεν ἐκδηλωθῇ τόσον ὅσον ἐν τῇ νεωτέρᾳ. Ἐδέησεν, ὅπως ἡ κοινὴ δυστυχία κατὰ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν προαγάγῃ

εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀναπτύξῃ αὐτὴν τελείως. Καὶ βεβαίως εἶνε λίαν εὐνόητος ὁ πόθος τῶν Ἑλλήνων, τῶν ἀνέκαθεν ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ζώντων, νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν ἐλευθέρων ἀδελφῶν των, ὡς εἶνε εὐνόητος καὶ ἡ ζωηρὰ τῶν τελευταίων συμπάθεια πρὸς τοὺς ἐκτὸς τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἀδελφούς.

Οἱ Ἕλληνες αἰσθάνονται, ὅτι εἶνε ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ εἶνε ὑπερήφανοι διὰ τὸ ἔνδοξον παρελθὸν τοῦ ἔθνους των. Καὶ ὑπῆρξε μὲν ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠρνήθησαν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦτο. Ἀλλὰ σήμερον οὐδεὶς πιστεύει πλέον εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Φαλλμεράυερ· ἀνεσκευάσθη ἐπιστημονικῶς καὶ ἀνήκει εἰς τὰ ἄχρηστα. Ἐκσλαυισμὸς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν μεσαιῶνα δὲν ἔγεινε· ἐπίσης καὶ ἡ μετὰ τοῦ ἀλβανικοῦ στοιχείου ἀνάμειξις δὲν πρέπει νὰ ὑπερτιμηθῇ. Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶνε πράγματι οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐδωρήσαντο εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὰ ὕψιστα καὶ πολυτιμότατα πνευματικὰ ἀγαθὰ καὶ ἐδημιούργησαν τὰς βάσεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ βαθύτατος αὐτῶν σεβασμὸς πρὸς τοὺς προγόνους καὶ ὁ ἀπεριόριστος θαυμασμὸς πρὸς τὸ ἔργον ἐκείνων δεικνύει καὶ εὐσέβειαν καὶ φρόνησιν. Δύναταί τις νὰ ἀποφανθῇ, ὅτι ἐν ὅσῳ οἱ Ἕλληνες ἀναζητοῦσι τὰ ἰδανικὰ καὶ τὰ παραδείγματα πρὸς μίμησιν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐποχῇ τοῦ λαοῦ των καὶ ἐν ὅσῳ ἐνδιαφέρονται ζωηρῶς διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος θὰ εὐτυχῇ. Διότι ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης ἔχει μορφωτικὴν ἀξίαν ἀπαράμιλλον. Εἶνε ἡ ἀένναος πηγὴ ἐκ τῆς ὁποίας ἐκπορεύονται πλατέα ρεύματα ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἰσχύος. Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς εἶνε οἱ ἀστέρες οἱ ὁδηγήσαντες τὴν Δύσιν εἰς τὸ ὕψος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ θέλουσιν ἀνυψώνῃ καὶ τὴν νέαν Ἑλλάδα πάντοτε ὑψηλότερον.

Ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ἀγαθῶν ἰδιοτήτων τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων θὰ ἦτο ἐλλιπής, ἐὰν δὲν ἐγίνετο μνεία καὶ τῆς ἐπιμελείας καὶ δραστηριότητος αὐτῶν. Δεικνύουσι προτίμησίν τινα πρὸς τὸ ἐμπόριον, ἐνῷ πρὸς τὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας αἰσθάνονται ὀλιγωτέραν κλίσιν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ μεμφθῇ τις αὐτούς. Τοῦτο εἶνε ἰδιάζουσα ἰδιότης τῆς ψυχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὅπως πᾶν ἔθνος, οὕτω καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔχει καὶ τὰ τρωτά του μέρη. Νομίζομεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν αὐτά, διότι δὲν θέλομεν νὰ παράσχωμεν ἰδανικὴν εἰκόνα, σκοποῦσαν νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν κόσμον, ἀλλὰ περιγραφὴν ἀνταποκρινομένην ὅσῳ τὸ δυνατὸν ἀκριβέστατα πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Συχνάκις ἀκούεται ἡ μομφή: «Ὁ Ἕλλην εἶνε ψεύστης, δόλιος καὶ ἀνάξιος ἐμπιστοσύνης.» Ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι εἰς τὰς μετὰ τῶν Ἑλλήνων σχέσεις μου δὲν εὗρον αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα ἀκόμη καὶ εἰς τὰς κατωτάτας λαϊκὰς τάξεις, οὔτε γενικῶς οὔτε ἐν ἰδιάζοντι μεγάλῳ βαθμῷ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Ἕλλην δὲν ἔχει τὰ ἐλαττώματα αὐτὰ εἰς μεγαλείτερον βαθμὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους μεσημβρινοὺς λαοὺς καὶ

τοῦτο παρ' ὅλην τὴν μακραίωνα ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν δουλείαν, ἥτις βεβαίως πᾶν ἄλλο ἢ ἠθικοποιητικὴ ὑπῆρξεν.

Ἔχουσιν ἀναντιρρήτως οἱ Ἕλληνες ἓν ἐλάττωμα : τὸ εὐερέθιστον, ἐλάττωμα τῆς ἰδιοσυγκρασίας μᾶλλον ἢ τοῦ χαρακτῆρός των. Τοῦτο παρέσυρε τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐσπευσμένας τινὰς πράξεις, διὰ τὰς ὁποίας κατόπιν καὶ αὐτοὶ μετενόησαν καὶ οἱ φίλοι τῆς χώρας των ἐλυπήθησαν. Εἰς ταύτας ἀνήκει τὸ ἐσχάτως γενόμενον ἐπεισόδιον τῆς ἐπὶ τοῦ ρωσσουνικοῦ ἀτμοπλοίου ἐπιδρομῆς, τὸ ὁποῖον φυσικῶς διετυμπανίσθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου. Ἠθέλησαν μάλιστα νὰ καταστήσωσιν ὑπεύθυνον ἐπὶ τῷ συμβάντι αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ὡσὰν νὰ ἠδύνατο οἱαδήποτε κυβέρνησις ἀλλαχοῦ νὰ ἐμποδίσῃ αἰφνιδίας ἐκρήξεις τῶν παθῶν τοῦ λαοῦ.

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον ἐλάττωμα τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων εἶνε τὸ πάθος τοῦ φατριασμοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡμεῖς οἱ Γερμανοὶ ἐν τούτοις δὲν δικαιούμεθα νὰ κρίνωμεν ἄνευ μεγάλης ἐπιεικείας. Τὸ ἐλάττωμα τοῦτο ἀναμφισβητήτως ἐπηρέασε βλαβερῶς τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῆς χώρας.

Οὕτως ἵσταται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὁ ἑλληνικὸς λαός. Φαίνεται ὁ λαὸς οὗτος ὅτι παρακμάζει ; Βεβαίως ὄχι !

Τοὐναντίον λαὸς παρουσιάζων τόσας ἐξαιρέτους πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδιότητας πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐντελῶς ὑγιὴς καὶ ἀκμαῖος.

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα τὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Εἶνε πραγματικῶς ὁ κατεστραμμένος ὀργανισμός, ὅπως εὐαρεστοῦνται νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν οἱ μισέλληνες ; Ὅπως ἀπαντήσωμεν εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην, ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν διοργάνωσιν αὐτοῦ. Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς ὁποίας τὴν σημασίαν οὐδεὶς ἐχαρακτήρισε καλλίτερον τοῦ μεγάλου Λάμπνιτς, εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδίδεται ἡ φράσις : «Δότε μοι τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν διὰ πεντήκοντα ἔτη καὶ θὰ σᾶς δώσω ἓν ἄλλο ἔθνος !» Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐξεδόθη ἐσχάτως ἀξιόλογον βιβλίον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνώνυμός τις, καλῶς πληροφορημένος, ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων στατιστικῶν παρέχει πιστὴν εἰκόνα τῆς σημερινῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως[1]. Ὡς γνωστὸν κατὰ τοὺς δύο καὶ ἥμισυν αἰῶνας μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις εἶχε καταπέσῃ τελείως. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος παρατηρεῖται ποιά τις κίνησις πρὸς ἀνύψωσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλὰ πάντοτε ἐπρόκειτο περὶ ἀπαρχῶν τινων—αἵτινες ἐν μέρει ὑπῆρξαν λίαν ἀξιόλογοι—ὅταν ἐξερράγει ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἐθνικὸς ἀγὼν καὶ τὸ ἀρξάμενον ἔργον ἐτραμάτησεν ἐπὶ μίαν δεκαετίαν καὶ πλέον. Ὅταν κατόπιν μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ βασιλέως Ὄθω-

1 «Das griechische Unterrichtnesen» Leipsig Dürr 1910.

νος ἀποκατέστη εἰς τὴν χώραν ἡ ἡσυχία καὶ ἡ τάξις, ἤρχισεν ἡ διοργάνωσις συστηματικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ νέα κυβέρνησις ἔλυσε τὸ δυσχερὲς πρόβλημα μετ' ἀδιαφιλονεικήτου ἐπιτηδειότητος καὶ ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθείσης βάσεως ἐπωκοδομήθη σχολικὴ ἐκπαίδευσις ἀκμαία, ἥτις ἐν τῇ σημερινῇ αὐτῆς καταστάσει ἐπαρκεῖ εἰς τὰς συγχρόνους ἀνάγκας. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὕτη δὲν θὰ ἐγίνετο τόσον ταχέως, ἂν δὲν ὑπεβοήθει συντελεστικώτατα τὴν κυβέρνησιν ἡ μοναδικὴ ἐλευθεριότης πλουσίων φιλοπατρίδων ἀνδρῶν. Χαρακτηριστικὸν τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς εἶνε ἡ ἁπλῆ αὐτῆς διοργάνωσις. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις παρέχεται ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ φοίτησις διαρκεῖ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη. Μετὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἔρχεται τὸ λεγόμενον «ἑλληνικὸν σχολεῖον» μετὰ τριετοῦς φοιτήσεως καὶ κατόπιν τὸ γυμνάσιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ μαθητὴς παραμένει ἐπὶ τέσσαρα ἔτη καὶ κατόπιν ἐγγράφεται εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἢ τὸ Πολυτεχνεῖον. Κατὰ τὸν νόμον τοῦ 1895 αἱ μεγαλείτεραι ἑλληνικαὶ πόλεις ἔχουσιν ἑξατάξια δημοτικὰ σχολεῖα τὰ ὁποῖα παρέχουσι πληρεστέραν στοιχειώδη μόρφωσιν. Ἡ ἰδέα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη ἡ ἵδρυσις ἑξαταξίων δημοτικῶν σχολείων, ἦτο ἡ τῆς παροχῆς πληρεστέρας ἀναπτύξεως εἰς τὸν μέγαν ἀριθμὸν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι περιορίζονται εἰς τὴν φοίτησιν μόνον τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ κατόπιν μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν των ἐπιδίδονται εἰς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα. Ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ ὡς καὶ ἐν τῷ γυμνασίῳ ὁ ἄξων, περὶ τὸν ὁποῖον περιστρέφεται ἐν γένει ἡ ὅλη διδασκαλία εἶνε ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης. Ὡς τὰ κυριώτατα μαθήματα θεωροῦνται ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία. Εἰς τὴν β' τάξιν τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου ἄρχεται ἡ διδασκαλία τῆς γαλλικῆς, εἰς τὴν α' (γ') δὲ τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἡ ὁποία κατόπιν ἐν τῷ γυμνασίῳ διδάσκεται συντόνως. Εἰς ἀμφότερα τὰ σχολεῖα διδάσκονται καὶ ἱστορία, μαθηματικὰ καὶ φυσικὴ· πολὺ ἐπισταμένως. Τὸ κατὰ τὸ 1837 ἐγκαινιασθὲν Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἵσταται ἐπὶ πλήρους ἐπιστημονικοῦ ὕψους, ἡ ἔρευνα δὲ καὶ ἡ διδασκαλία ἀπολαύουσιν ἐν αὐτῷ ἀπεριορίστου ἐλευθερίας. Ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε σχολὰς θεολογικήν, νομικήν, ἰατρικήν, φιλοσοφικὴν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἑκάστη ἔχει ὡρισμένον ἀριθμὸν ἑδρῶν. Ὄχι ὀλιγώτερον ἄριστον εἰς τὸ εἶδός του εἶνε καὶ τὸ Πολυτεχνεῖον, τὸ ὁποῖον διαιρεῖται εἰς τεχνικὴν σχολὴν καὶ σχολὴν τῶν ὡραίων τεχνῶν. Ἐκτὸς τῶν σχολείων τούτων ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ εἰδικὰ σχολεῖα: οὕτω πρὸ παντὸς ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐμπορικαὶ σχολαί, καλῶς διωργανωμέναι, ἱερατικὴ σχολὴ ἐπιτυχῶς διευθυνομένη, Ὠδεῖον οὐσιωδῶς καθ' ὑπόδειγμα τῶν γερμανικῶν διωργανωμένον ἐν Ἀθήναις, διάφοροι γεωργικαὶ σχολαὶ καὶ τέλος στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ σχολή, ὡς καὶ σχολὴ ὑπαξιωματικῶν. Ὁποίαν ἀνάπτυξιν ἔχει λάβῃ ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις δεικνύουσιν οἱ ἑξῆς ἀριθμοί. Κατὰ τὸ 1832 ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους 96 σχολεῖα, τῷ 1840 ἤδη 252, τῷ

1866 ὑπῆρχον 1067, τῷ 1908 δὲ 3,413! Ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία ἔχουν δημοτικὰ σχολεῖα εἰς τὰ ὁποῖα φοιτᾷ ἡ φιλομαθὴς ἑλληνὶς νεολαία τακτικῶς. Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις εἶνε ὑποχρεωτική.

Ἀλλὰ βεβαίως οἱ κανονισμοὶ καὶ αἱ διατάξεις δὲν ὠφελοῦν, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ καλῶς κατηρτισμένον διδακτικὸν διδασκαλικὸν προσωπικόν, ὅπως ἐφαρμόσῃ αὐτούς. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ φιλοπάτριδες ἰδιῶται ἐφρόντισαν πολὺ περὶ τούτου. Ἡ μόρφωσις δημοδιδασκάλων ἐγίνετο πρὶν διὰ πολλῶν διδασκαλείων, τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις δὲν ἐξεπλήρουν ἐντελῶς τὸν σκοπόν των, οὕτως, ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ κλεισθῶσι ταῦτα καὶ νὰ λειτουργήσῃ μόνον τὸ διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον καὶ ὡς κτίριον εἶνε ἀξιόλογον καὶ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν σημερινῶν χρόνων (1905). Τὸ νέον ἀθηναϊκὸν διδασκαλεῖον δύναται νὰ καυχᾶται ὅτι εἶνε ἐξαίρετος προπαρασκευαστικὴ σχολὴ διδασκάλων. Οὐχὶ κατώτερον εἶνε καὶ τὸ διδασκαλεῖον τῶν θηλέων, τὸ ὑπὸ ἰδιωτῶν ἱδρυθὲν Ἀρσάκειον μετὰ τῶν τριῶν παραρτημάτων αὐτοῦ ἐν Κερκύρᾳ, ἐν Πάτραις καὶ ἐν Λαρίσῃ. Ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἀνωτέρου διδασκαλικοῦ σώματος ἐπετεύχθη διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ κράτους εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Δύσεως (ἰδίως τῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας) ἀποστολῆς νέων ἱκανῶν πρὸς συμπλήρωσιν καὶ τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν των. Ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν οἱ πλεῖστοι ἔχουσι σπουδάσῃ ἐν Γερμανίᾳ. Πολλοὶ τῶν καθηγητῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου εἶνε γνωσταὶ ἐπιστημονικαὶ προσωπικότητες καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ὅτι ἡ ἐπιστήμη καλλιεργεῖται συντόνως ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδιαιτέρως ἐν Ἀθήναις, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν πολλῶν αὐτόθι ἐπιστημονικῶν συλλόγων, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἵσταται ἡ περίφημος «Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.»

Ἐνδιέτριψα ἰδιαιτέρως εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως, διότι παρ' ἡμῖν ἐν Γερμανίᾳ ὀλίγα περὶ αὐτῆς εἶνε γνωστά. Ἐν τούτοις ἀκριβῶς ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ κράτους, δύναταί τις νὰ ἐξαγάγῃ ἀσφαλῆ συμπεράσματα περὶ τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται τὸ κράτος τοῦτο. Ὁ ἄνευ προκαταλήψεως ἐξετάζων τί ἐπετέλεσε καὶ τί κατώρθωσεν ἡ νεαρὰ Ἑλλὰς ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει δὲν δύναται ἢ νὰ θαυμάσῃ αὐτήν.

Πρὸς τῷ σχολείῳ ὡς δεύτερος μέγας καὶ ἐθνικὸς διδάσκαλος εἶνε ἡ Ἐκκλησία. Διὰ τοῦ κηρύγματος ἤρχισε νὰ ἐξασκῇ ὁλονὲν αὐξάνουσαν μορφωτικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἐπετέλεσε σημαντικὴν πρόοδον. Ὡς γνωστὸν ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος ὑπὸ τὸν ξένον ζυγὸν εἶχε καταστῇ ἀμαθὴς καὶ ἀμόρφωτος. Ἄνδρες ὡς ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης ὑπῆρξαν μεμονωμέναι ἐξαιρέσεις. Ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως ὅμως τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἀνυψώθη τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου εἰς ὕψος ἀξιοσημείωτον. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε πρὸ παντὸς ἡ προειρημένη ἱερα-

τικὴ σχολή, ἐπικαλουμένη «Ριζάρειος», ἥτις ἱδρύθη τῷ 1844 καὶ δέχεται μαθητὰς ἀποφοίτους τοῦ «ἑλληνικοῦ σχολείου», προοριζομένους διὰ τὸ ἱερατικὸν στάδιον. Ἡ φοίτησις ἐν αὐτῇ διαρκεῖ ἐπὶ πεντακετίαν, διδάσκονται δὲ θεολογία, ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ γλῶσσα, μαθηματικά, φιλοσοφία, ἑβραϊκὴ καὶ γαλλικὴ γλῶσσα. Διὰ τὴν ἀνωτέραν ἐν τῇ θεολογίᾳ ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν μεριμνᾷ ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ ἐν Ἀθήναις πανεπιστημίου. Μέγα μέρος ἐν τούτοις τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου ἔχει σπουδάσῃ ἐν Γερμανίᾳ. Ἕνεκα τούτου σήμερον ὁ ἀνώτερος ἑλληνικὸς κλῆρος ἀπαρτίζεται σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ λίαν μεμορφωμένων ἀνδρῶν. Ὅπως πάντες οἱ καθηγηταὶ τοῦ πανεπιστημίου καὶ τῶν γυμνασίων, οἱ ἐν Γερμανίᾳ συμπληρώσαντες τὰς σπουδάς των, οὕτω καὶ οἱ τὸ αὐτὸ πράξαντες κληρικοὶ δεικνύουσι μεγάλην πρὸς τὴν Γερμανίαν ἀφοσίωσιν καὶ λυποῦνται πολύ, ὅτι παρ' ἡμῖν τόσον ὀλίγη συμπάθεια καὶ καλὴ θέλησις ὑπάρχει πρὸς τὴν πατρίδα των. Ὀλιγώτερον εὐχάριστα ἔχομεν νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ἑλληνικῶν μονῶν. Κατὰ τὸ 1900 ὑπῆρχον ἐν τῷ ἑλληνικῷ βασιλείῳ 170 μοναὶ ἀνδρῶν μετὰ 1322 μοναχῶν. Οἱ Ἕλληνες ἱερομόναχοι οὐδὲν δεικνύουσιν ἐνδιαφέρον πρὸς κοινωνικὴν δρᾶσιν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας τὰ πλεῖστα μονοχικὰ τάγματα ἀναπτύσσουσιν ἀξιόλογον κοινωνικὴν δρᾶσιν. Ἠδύναντο ἐν τούτοις νὰ ὠφελήσωσι πολύ, ἐὰν ἦρχοντο ἐπίκουροι εἰς τὸ κράτος καὶ τὴν ἰδιωτικὴν φιλανθρωπίαν πρὸς καταπραΰνσιν τῆς κοινωνικῆς δυστυχίας καὶ ἀνάγκης.

Ἀλλὰ τὸ κράτος καὶ ἡ ἰδιωτικὴ φιλανθρωπία ἐν Ἑλλάδι πράττουσι ὅ τι δύνανται ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ. Ῥίψωμεν ταχὺ βλέμμα ἐπὶ τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι. Σχεδὸν πᾶσαι αἱ μεγαλείτερα πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἔχουσι τὰ φιλανθρωπικα καταστήματά των. Εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις, ὅπου δὲν ὑπάρχουσι πολλοὶ πλούσιοι βεβαίως τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα εἶνε μικρότερα, ἀλλ' ἐν τούτοις πάντοτε ἀξιόλογα. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὅμως τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα δρῶσιν ἐν εὐρείᾳ κλίμακι καὶ κατὰ μέγα μέρος μετὰ παραδειγματικῆς ἐπιτυχίας. Ἄριστα δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ δύο ὀρφανοτροφεῖα τὸ μὲν τῶν θηλέων (Ἀμαλίειον), τὸ δὲ ἕτερον τῶν ἀρρένων. (Ὀρφανοτροφεῖον Χατζηκώστα). Εἰς ἀμφότερα τὰ καταστήματα ταῦτα ἀνατρέφονται τὰ ὀρφανὰ παιδία καὶ γίνονται χρήσιμοι ἄνθρωποι· τὰ μὲν κοράσια γίνονται ἐπιτήδειαι νηπιαγωγοὶ τὰ δὲ ἄρρενα μανθάνουσι διαφόρους τέχνας, τοῦτο δὲ εἶνε πολὺ φρόνιμον, διότι ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχει ἔλλειψις τεχνιτῶν.

Αἱ Ἀθῆναι ἔχουσι πρὸς τούτοις πολλὰ νοσοκομεῖα, ἀνταποκρινόμενα εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

Ὁ γνωστὸς ὀφθαλμολόγος καθηγητὴς Hirschberg ἐν Βερολίνῳ—ἀρμόδιος βεβαίως κριτὴς—ὁμιλεῖ λίαν εὐνοϊκῶς περὶ αὐτῶν ἐν τῷ ἐπιτυχεῖ συγγράμματι αὐτοῦ «Ταξείδια ἐν Ἑλλάδι». «Πολλὰ τὰ καλὰ καὶ ὡραῖα εἶδον», γράφει ὁ Hirschberg, «ὅταν διὰ πρώτην φορὰν ἐπάτησα τὸ ἔδαφος τῶν σημερινῶν Ἀθηνῶν. Καλὰ ἦσαν

τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, τὰ νοσοκομεῖα καὶ τὰ ὀρφανοτροφεῖα». Φυσικῷ τῷ λόγῳ ἡ διεύθυνσις μεγάλων νοσοκομείων ἀπαιτεῖ πλῆθος καλῶς κατηρτισμένων ἰατρῶν. Τὸ ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ἐλλείπουσιν οἱ τοιοῦτοι, βεβαιοῖ ὁ αὐτὸς καθηγητής, τὸν ὁποῖον ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω. Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις αὐτοῦ τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον ἤδη κατὰ τὸ 1886 εἶχεν ὑπεραρκετοὺς καλῶς κατηρτισμένους ἰατρούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον σπουδάσῃ ἐν Ἀθήναις καὶ εἶχον συμπληρώσῃ τὰς σπουδάς των ἄλλοι μὲν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἄλλοι ἐν Γερμανίᾳ.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ μνημονευθῇ καὶ τὸ κατὰ τὸ 1865 περίπου ἱδρυθὲν πτωχοκομεῖον τῶν Ἀθηνῶν. Ἐνῷ εἰς ἄλλας μεσημβρινὰς χώρας ἡ πτωχεία ἀπολακτίζεται εἰς τοὺς δρόμους, μέγα μέρος τῶν πτωχῶν τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκει καταφύγιον καὶ περιποίησιν εἰς ἐν ὡραῖον, εὐρύχωρον οἰκοδόμημα μὲ πρόσχαρα δωμάτια. Συνέπεια τούτου εἶνε τὸ ὅτι ἐν Ἀθήναις δὲν φαίνονται σχεδὸν διόλου ἐπαῖται εἰς τὰς ὁδούς. Καθ' ἃ μοι ἀνεκοινώθη δὲ ἐξ αὐθεντικῆς πηγῆς ὅλαι αἱ μεγαλείτεραι ἐπαρχιακαὶ πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἔχουσιν ὅμοια ἄσυλα τῶν πτωχῶν.

Ἐν Γερμανίᾳ εἶνε ἀκόμη λίαν διαδεδομένη ἡ ἰδέα, ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ἀσφάλεια καὶ ἡ ἰδέα αὕτη ἐπηρεάζει ὄχι ὀλίγον τὴν κρίσιν ὅλην περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἶνε ἀρκετὰ σοβαρόν, ὥστε νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτοῦ ὀλίγας λέξεις. Ἀναγκαία σχεδὸν συνέπεια τῆς τουρκικῆς αὐθαιρέτου διοικήσεως ἦτο ἡ ἐμφάνισις τῶν κλεφτῶν. Πολλοὶ Ἕλληνες ἄνδρες δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐκεῖ διῆγον ἀγρίαν ζωὴν λῃστῶν. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον διέκρινε τὸν κλέφτην ἀπὸ τὸν κοινὸν λῃστὴν ἦτο τὸ ὅτι ὁ κλέφτης δὲν ἐπεδίωκε τὴν ἁρπαγὴν ξένης ἰδιοκτησίας· ὁ κύριος τῆς ζωῆς αὐτοῦ σκοπὸς καὶ προορισμὸς ἦτο μᾶλλον νὰ βλάψῃ καὶ νὰ πολεμήσῃ τὸν ἄπιστον τύραννον. Κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας εἶχε σχηματισθῇ ἰσχυρὰ καὶ εὐρέως διακλαδιζομένη τάξις κλεφτῶν. Ὡς γνωστὸν οἱ ἄγριοι οὗτοι ὀρεσίβιοι ἔλαβον μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ διεκρίθησαν. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅμως τῆς Ἑλλάδος ἡ κλεφτουριὰ δὲν εἶχε λόγον ὑπάρξεως. Ἐν τούτοις πολλοὶ ἐκ τῶν ὀρεσιβίων τούτων δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποφασίσωσι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ πατρικόν των ἐπάγγελμα καὶ ἀπέβησαν μάστιξ τῆς χώρας. Ἀναμφιβόλως ἐν τῶν δυσκολωτάτων καθηκόντων τῆς κυβερνήσεως τοῦ νεαροῦ βασιλείου ἦτο ἡ καταπολέμησις τῆς λῃστείας. Καὶ βεβαίως ἀποδεικνύει τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν σκόπιμον ἐνέργειαν τῶν ἰθυνόντων ἀνδρῶν τὸ ὅτι ἐν ὀλίγῳ σχετικῶς διαστήματι κατώρθωσε νὰ ἐξαλείψῃ τὴν λῃστείαν. Ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν δὲν ὑπάρχουσι πλέον λῃστρικαὶ συμμορίαι ἐν Ἑλλάδι. Ἡσυχία καὶ τάξις ἐπικρατεῖ ἐν τῇ χώρᾳ χάρις εἰς τὴν ἄριστα λειτουργοῦσαν χωροφυλακήν. Καὶ ὁ ξένος δύναται σήμερον νὰ διασχίσῃ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τὴν Ἑλλάδα χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε. Τοὐναντίον μάλιστα θὰ λάβῃ πολλάκις ἀφορμὴν νὰ θαυμάσῃ τὴν μεγαλοπρεπῆ φιλοξενίαν τῶν Ἑλλήνων. Πόσον ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προ-

σωπικὴν ἀσφάλειαν, εἰς τὰ γείτονα πρὸς τὴν Ἑλλάδα κράτη καὶ μάλιστα ἐκεῖ ὅπου κυριαρχεῖ ἀκόμη ἡ ἡμισέληνος!

Καὶ ἐν τῇ ἐπισκοπήσει τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δὲν διστάζομεν νὰ ὑποδείξωμεν καὶ τὰ τρωτά του μέρη. Διότι τὸ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὅπως καὶ πᾶν ἄλλο κράτος ἔχει καὶ τὰ τρωτά του μέρη εἶνε εὐνόητον καὶ δὲν διαψισβητεῖται ὑπ' οὐδενὸς Ἕλληνος. Ὑποδεικνύομεν λοιπὸν τὰ χρήζοντα βελτιώσεως, διότι εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ περιορίσωμεν εἰς τὸ ἀκριβὲς μέτρον τὰς ἀμέτρους ὑπερβολὰς τῶν ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα διακειμένων.

Ὡς γνωστόν, ὁ χαρακτὴρ τοῦ λαοῦ μιᾶς ἑκάστης χώρας καθορίζει καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς. Παρ' ὅλα τὰ προτερήματά του ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει καὶ μίαν ἰδιότητα, ἥτις ἐν τῇ πολιτικῇ δὲν ὠφελεῖ: ἐννοῶ τὸ σφοδρὸν κομματικὸν πάθος. Τοῦτο βεβαίως δὲν θὰ ἐπέδρα τόσον βλαβερῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεαροῦ βασιλείου, ἐὰν κατὰ τὴν ἵδρυσιν αὐτοῦ εὑρίσκετο καὶ ἐφηρμόζετο σύνταγμα μᾶλλον ἁρμόδιον εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχήν. Ἀντὶ τούτου ἔλαβεν ἡ χώρα ὅλως ἀκατάλληλον σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἔμελλεν ἀκριβῶς νὰ ὑποθάλψῃ τὸν κομματισμόν. Διὰ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος εἰσήχθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτικὴν σύγχυσις καὶ ἀστασία, ἥτις ἔβλαψε πολὺ τὴν χώραν. Τὸ νεαρὸν κράτος εἶχεν ἀνάγκην πρὸ παντὸς κυβερνήσεως παγίας καὶ ὁμοιομόρφου. Καὶ θὰ εἶχε τοιαύτην κυβέρνησιν ἐὰν εἶχον ἐκλέξῃ πολίτευμα, παρὰ τῷ ὁποίῳ οἱ ἰθύνοντες πολιτικοὶ δὲν στρατολογοῦνται ἀπὸ τὰς ἑκάστοτε κοινοβουλευτικὰς πλειονοψηφίας, ἀλλὰ καλοῦνται ὑπὸ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ βασιλεύοντος εἰς τὰ ἀξιώματα καὶ τηροῦσιν αὐτὰ ἐν ὅσῳ φαίνονται ἄξιοι τούτων (ὅπως γίνεται λ. χ. ἐν Γερμανίᾳ). Ἰδιαιτέρως ὅμως καταστρεπτικὸν εἶνε τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ὅταν ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὑπουργείου ἔχῃ ὡς συνέπειαν τὴν τελείαν ἀλλαγὴν τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων ὑπαλλήλων. Καὶ τοῦτο συνέβαινεν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Καὶ τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν συμπαρεσύρετο εἰς τὸν στρόβιλον τῶν πιπτόντων ὑπουργείων.

Εὐτυχῶς καὶ ἐν τούτῳ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐγένετο τροπή τις πρὸς τὰ βελτίω. Κατὰ τὸ 1897, χάρις εἰς τὸν τότε ὑπουργὸν ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως Εὐταξίαν, ἐψηφίσθη νόμος ἐξασφαλίζων εἰς τοὺς δημοδιδασκάλους τὴν μονιμότητα. Βραδύτερον ὁ Ράλλης ἐπεξέτεινε τὸ μέτρον τοῦτο καὶ εἰς τοὺς διδασκάλους τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως οὕτως ὥστε σήμερον οἱ δημόσιοι διδάσκαλοι πάντων τῶν κλάδων τῆς ἐκπαιδεύσεως μόνον ἕνεκα ἡλικίας ἢ ἀνηθικότητος ἢ ἐπιστημονικῆς ἀνεπαρκείας ἀπολύονται τῆς θέσεώς των. Δι' ὁμοίων νόμων ἐξησφαλίσθη ἐπίσης καὶ τὸ δικαστικὸν σῶμα. Ἕτεραι σπουδαῖαι βελτιώσεις τοῦ ἐν ἰσχύϊ συντάγματος ἀναμένονται παρὰ τῆς συγκληθείσης καὶ ἐργαζομένης κατ' αὐτὰς ἐθνοσυνελεύσεως. Ἀναγκαία φαίνεται καὶ ἡ ἀνασύστασις τῆς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ὑπαρξάσης καὶ βραδύτερον πρὸς βλάβην τῆς χώρας καταργηθείσης γερουσίας. Τὸ σύστημα τῆς μιᾶς βουλῆς, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τυγχάνον λίαν

ἀμφισβητήσιμον, ἐν Ἑλλάδι ἀπέτυχε τελείως. Περαιτέρω θεωροῦμεν τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀπολύτως ἀναγκαίαν.

Τὸ δεύτερον τρωτὸν σημεῖον τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος εἶνε τὰ οἰκονομικὰ αὐτῆς. Ἐν τούτοις αἱ σφοδραὶ ἐπιθέσεις κατὰ τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς μόνον ἐν μέρει εἶνε δίκαιαι. Ἀναμφιβόλως κατὰ τὴν διαχείρησιν τοῦ δημοσίου χρήματος συνέβησαν καὶ σφάλματα, (faux pas). Ἀλλὰ δὲν εἶνε τὰ λάθη ταῦτα ἡ κυρία αἰτία τῆς οἰκονομικῆς ἀθλιότητος τῆς χώρας. Κατὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους αἱ εἰς ταύτην λαβοῦσαι μέρος Μεγάλαι Δυνάμεις διέπραξαν σειρὰν ἀσυγχωρήτων σφαλμάτων. Τὸ βαρύτατον διὰ τὰς συνεπείας του σφάλμα των ἦτο ἴσως τὸ ὅτι διέγραψαν λίαν στενὰ τὰ ὅρια τοῦ νέου κράτους καὶ ἀντὶ νὰ δημιουργήσωσιν ὀργανισμὸν βιώσιμον καὶ ἀναπτύξεως ἐπιδεκτικόν, παρήγαγον μικροσκοπικὸν κράτος, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις ἦτο παντα-χόθεν περιωρισμένη.

Βελτίωσίν τινα ἐπέφερον βεβαίως αἱ ἐδαφικαὶ ἐπεκτάσεις τοῦ 1863 διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τοῦ 1881 διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἠπείρου. Ἐν τούτοις οἰκονομικῶς ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ Κρήτη καὶ αἱ Σποράδες. Τοῦτο εἶχον ἀναγνωρίσῃ καὶ προτείνῃ ὀρθοφρονοῦντες πολιτικοὶ κατὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλ' ἡ φωνή των δὲν εἰσηκούσθη. Ὅπως ὅμως ἡ Ἑλλὰς χρειάζεται τὴν Κρήτην, οὕτω καὶ ἡ Κρήτη ἔχει ἀνάγκην τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο εἶνε πρᾶγμα ἀναμφισβήτητον καὶ εἶνε λίαν λυπηρὸν τὸ ὅτι αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἐξ ἀτόπου ἐντελῶς πρὸς τὴν Τουρκίαν συγκαταβάσεως ἀγόμεναι ἐναντιοῦνται εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ προσπαθοῦσι νὰ ἐμποδίσωσι ἀπολύτως ἀναγκαίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ἐντεῦθεν τοὺς λόγους τοῦ μεγίστου πολιτικοῦ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ, τοὺς ὁποίους εἶπε κατὰ τὸ 1879 : «Εἶμαι τῆς ἰδέας νὰ δοθῇ ἡ Κρήτη εἰς τὴν Ἑλλάδα». Ἐπειδὴ ὁ σιδηροῦς ἀρχιγραμματεὺς πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ φιλέλλην," εἶνε βέβκιον, ὅτι μόνον νηφάλιοι καὶ ἐπὶ τῆς πραγματικότητος βασιζόμεναι σκέψεις παρεκίνησαν αὐτὸν νὰ προβῇ εἰς τὴν δήλωσιν ταύτην. Ἐὰν τώρα ἐκ νέου ἐπισπεύδηται ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας ἡ τελικὴ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἡ λύσις αὕτη πρέπει νὰ εἶνε μόνον ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις. Πᾶς γνώστης τῆς καταστάσεως θὰ παραδεχθῇ, ὅτι ὅπως ἔχουσι τὰ πράγματα ἄλλη λύσις εἶνε ἀδύνατος. Δὲν πρόκειται περὶ ἁρπαγῆς τουρκικοῦ ἐδάφους, διότι ἡ Τουρκία πρὸ πολλοῦ δὲν ἔχει νὰ ἀναμειχθῇ πλέον εἰς τὴν Κρήτην. Εὐτυχῶς διὰ τὴν ὡραίαν νῆσον ! Διότι ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἐγένετο αὐτόνομος ἡ Κρήτη, νέα ζωὴ σφύζει ἐκεῖ. Τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον ἀνυψώθη ταχέως (πρὸ πάντων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, κατὰ τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχῦον διοργανωθέντος) καὶ ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ νῆσος ἡνωμένη μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ ἐν τῷ

οἰκονομικῷ πεδίῳ θέλει προοδεύσῃ μεγάλως. Ἡ ἐσχάτη ἐκ μέρους τῶν προστατίδων Δυνάμεων δεικνυομένη ἀντίστασις κατὰ τῶν δικαίων πόθων τῶν Ἑλλήνων καὶ Κρητῶν εἶνε τοσούτῳ μᾶλλον ἀδικαιολόγητος καθ' ὅσον ἡ προτέρα τῶν Δυνάμεων στάσις ἐνεθάρρυνε τὰ σχέδια ἀμφοτέρων τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν.

Μάλιστα κατ' οὐσίαν εἶχε λυθῇ ἤδη τὸ κρητικὸν ζήτημα καὶ μάλιστα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Διότι ὅταν ἡ Κρήτη ἐτέθη ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἀνωτάτου ἁρμοστοῦ διοριζομένου ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος πραγματικῶς εἶχεν ἀποχωρισθῇ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας καὶ εἶχε τεθῇ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς τελείας ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος μόνον ἓν μικρὸν ἀκόμη βῆμα ὑπελείπετο, διὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ὁποίου ἐντὸς βραχέος χρόνου μέρος τῶν προστατίδων Δυνάμεων εἶχε δώσῃ ἤδη καθ' ὅλους τοὺς τύπους τὴν συγκατάθεσίν του. Καὶ ἐξαίφνης τώρα δηλοῦται: Ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις τῆς Κρήτης εἶνε ἀδύνατος! Ἡ ἀκεραιότης τοῦ τουρκικοῦ κράτους δὲν πρέπει νὰ θιχθῇ κατ' οὐδένα τρόπον! Μαγαλείτερον κυνισμὸν δὲν δύναταί τις νὰ φαντασθῇ ἀπὸ τὴν δήλωσιν ταύτην, ἥτις ἐγένετο εὐθὺς ἀμέσως ἀφοῦ δύο ἄλλα κράτη κατεβρόχθισαν ἄλλα μέρη τοῦ τουρκικοῦ κράτους, χωρὶς νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τῆς Τουρκίας αἱ Δυνάμεις. Ἡ Τουρκία ἠναγκάσθη τότε νὰ ὑποκύψῃ καὶ ἀναμφιβόλως ἤθελε ὑποκύψῃ καὶ ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι, ἐὰν μάλιστα κατὰ τὸ περίφημον παράδειγμα—διὰ τὴν παραίτησιν ἀπὸ τῆς χιμαιρικῆς ἐπὶ τῆς Κρήτης κυριαρχίας της ἐπετίθετο κανὲν χρυσοῦν ἔμπλαστρον ἐκ τινων ἑκατομμυρίων δραχμῶν πρὸς θεραπείαν τῶν μεταλλικῶν αὐτῆς πόνων.

Ἀλλ' ἀπεμακρύνθην τοῦ θέματός μου. Ἤθελον λοιπὸν νὰ ὁμιλήσω περὶ τῶν βαθυτέρων αἰτίων τῆς οἰκονομικῆς στενοχωρίας τῆς Ἑλλάδος. Ἕτερον αἴτιον αὐτῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐντελῶς ἀνεπαρκὴς οἰκονομικὴ συνδρομὴ πρὸς τὸ ἀρτιπαγὲς κράτος. Ὅταν ἱδρύθη τὸ βασίλειον, ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο ἢ τόπος καπνιζόντων ἐρειπίων. Ἡ χώρα ἕνεκα τῆς ἀθλίας τουρκικῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως καὶ τῶν ἐξακολουθητικῶν ἀγώνων εἶχε ἐξαντληθῇ οἰκονομικῶς τελείως καὶ ἦτο ἐντελῶς ἄπορος. Διὰ νὰ ἀναλάβῃ, εἶχεν ἀνάγκην ἀπόλυτον μεγάλης οἰκονομικῆς ὑποστηρίξεως. Δυστυχῶς ἡ ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων παρασχεθεῖσα ὑποστήριξις ἦτο ἀνεπαρκής. Καὶ οὕτως συνέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅ τι συμβαίνει εἰς τὸν ἔμπορον ἐκεῖνον, ὅστις ἀρχίζει μίαν ἐργασίαν ἄνευ ἐπαρκῶν κεφαλαίων: δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς οἰκονομικῆς σχενοχωρίας της τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον διὰ τοῦ ἀσυνέτου ἐδαφικοῦ περιορισμοῦ ἐδεσμεύθη δι' ἀρρήκτων δεσμῶν ἡ οἰκονομικὴ αὐτῆς ἀνάπτυξις.

(Ἕπεται συνέχεια)

(Μετάφρασις Ι. Β.)

ΤΟ ΕΝ ΤΗ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

ΠΕΡΙΠΥΣΤΟΝ ΔΡΑΜΑ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Τὸ δ' ἐκ τῆς τοιαύτης ἀποτυχίας τραῦμα δὲν ἐπήνεγκε μικρὰν εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας ἀποθάρρυνσιν ὧν οἱ κάτοικοι ἔβλεπον ἐν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἀτέλειαν τῶν νεωστὶ κομισθέντων πάλιν ὅπλων καὶ τηλεβόλων, περὶ ὧν ἔτι μᾶλλον ἔγραφον νὰ παύσωσι τοιαῦτα ἀποστελλόμενα, καθὸ ἐπικίνδυνα μᾶλλον καὶ χλεύην παρὰ τῶν ἐχθρῶν προκαλοῦντα.

Ἐπανακάμψας δὲ ὁ Μουσταφᾶς ἐκ Ρεθύμνης καὶ μαθὼν τὰ ἐν Καστελλίῳ γινόμενα, ἐξώρμησεν ἐκ Χανίων κατὰ τὸ τέλη Νοεμβρίου πανστρατιᾷ ὅπως λύσῃ τὴν πολιορκίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ μαθὼν καθ' ὁδὸν τὸ ἀνωτέρω τέλος τῆς πολιορκίας, ἐτράπη τὴν πρὸς τὸ χωρίον Λάκκους ἄγουσαν. Ἐκκινήσας δ' ἐξ Ἀλικιανοῦ καὶ διελθὼν διὰ Σχοινὲ ἀνῆλθε περὶ τὴν 3 ὥραν μ. μ. εἰς τὰ Καρανοσκάφιδα, ἀποπειραθεὶς νὰ εἰσελάσῃ διὰ τῆς θέσεως Σαβουρὲ εἰς Λάκκους, ἀπεχούσης αὐτῶν 20 λεπτὰ τῆς ὥρας. Ἐκεῖ συνηγμένοι ὑπὸ τὸν Ζυμβρακάκην περὶ τοὺς χιλίους ἀγωνιστὰς ἔκ τε τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν μὴ αἱρουμένων ἐκ Σφακίων τὰ φρονήματα τῶν περὶ τὸν Τσιροντάνην καὶ τινες ἐκ τῶν παρευρισκομένων τότε ἐκεῖ ἐκ τῶν ἄλλων τμημάτων, ὡς εἴδομεν, μετὰ τὰ ἐν Ἀρκαδίῳ συμβάντα, ἀπέκρουον ἐρρωμένως τὰς λυσσώδεις ἐφορμήσεις τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ μάχη ἦν πεισματωδεστάτη διαρκέσασα καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν (τῆς 30 Νοεμβρίου), μὴ δυνηθέντων τῶν πολεμίων νὰ ἐκτοπίσωσι τοὺς ἀγωνιζομένους θαυμασίως ἐπαναστάτας, καθ' ἣν καὶ Λακκιώτισαι ἐμάχοντο. Τὴν ἕκτην ὥραν μ. μ. ἀποκαμόντες οἱ ἀγωνισταὶ ἔκ τε τοῦ κόπου, τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης, ὑποχωροῦσιν πρὸς τὸ χωρίον Ζούρβαν ὑποστηρίζοντος μετ' ὀλίγων ἀνδρῶν τὴν ὑποχώρησιν ἀπὸ τῆς θέσεως Σπαθὲ τοῦ γενναιοτάτου ἀξιωματικοῦ Νικολαΐδου, ἐγκαταλιπόντες τὴν θέσιν τοῦ Σαβουρέ, τὴν ὁποίαν ὁ ἐχθρὸς κατέλαβεν ἐν ἀλαλαγμοῖς, ἐναύσας δ' ἐκεῖ πυρὰς ἐθερμαίνοντο καθ' ὅλην τὴν νύκτα, ψύχους δρυμέως ὄντος ἐκ τῶν πέριξ χιονοσκεπῶν ὀρέων. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐν Σαβουρὲ μάχης ταύτης ὑπῆρξεν, ὅτι πλεῖστοι ἐκ τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ ἐφονεύθησαν καὶ ἐτρώθησαν, καλῶς ὠχυρωμένων τῶν ἐπαναστατῶν ἐκ τῶν παρασκευασθέντων πρότερον ὑπ' αὐτῶν χανδάκων (ταχυσκάπτων). Ἐκ τῶν ἐπανα-

στατῶν δὲ ἐτρώθη ἐν ἄλλοις ἀξιωματικός τις Μαυροβούνιος, ἀνὴρ γενναῖος, εἰς τὸν βραχίονα, ἐφονεύθη δὲ ὁ ἐκ Καλλικράτους ἀξιόλογος πολεμιστὴς Γ. Σαριδάκης, καὶ ὁ ἔγγονος τοῦ μεγάλου Τσουδεροῦ νεανίας Γεώργιος ἐκ Μινώας Ναυπλίας κατελθὼν εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐτρώθησαν δὲ οἱ ὁπλαρχηγοὶ Τσοντολάμπης ἐξ Ἀσκύφου καὶ Ἀναγν. Μπουγιουκαλάκης ἐκ Καλλικράτους, οὗτος εἰς τὴν πτέρναν δεινῶς [1] διότι σῶμα ἐκεῖ ἐξ ἐπιλέκτων Σφακιανῶν ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω καὶ τὸν Καρκαβάτσον καὶ Καβρὸν ἐπεδείξατο τὴν ἐν τοῖς ὅπλοις πάντοτε αὐτῶν δεινότητα καὶ πολεμικὴν εὐμηχανίαν [2]. Τὴν μάχην δὲ διηύθυνεν ὁ ἀρχηγὸς Κυδωνίας Χατζημιχάλης, καθὸ εἰδήμων αὐτὸς τῶν δυσεξερευνήτων ἐκείνων θέσεων.

Οὕτως ὁ Μουσταφᾶς, ὁ διαλαλῶν πανταχοῦ, ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχε καταπνιγῇ ἤδη ὑπ' αὐτοῦ, ἔμεινεν ἔκπληκτος ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ τῶν τόσῳ ἡρωϊκῶς ἀγωνισθέντων εἰς Σαβουρὲ καὶ δὴ κατὰ τοσαύτης ὑπεροπλίας. Στρατοπεδεύσας δὲ ἐν τοῖς κατεστραμμένοις, ὡς εἴδομεν πρότερον, Λάκκοις, οἱ ὁποῖοι μόλις ἀπεῖχον βολὴν κανονίου ἀπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, ἐκωλύετο ἐκ τῆς μεταξὺ βαθείας καὶ ἀβάτου φάραγγος νὰ προσβάλῃ κατ' εὐθεῖαν τοὺς ἐπαναστάτας. Ὤφειλε λοιπὸν νὰ κατέλθῃ

---

1 Ὁ μὲν Τσοντολάμπης ἰάθη τότε ἐντελῶς, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐφονεύθη δυστυχῶς ἐν Ἀθήναις ὅλως ἀδίκως ὑπὸ Λακώνων ὁ πατριωτικώτατος καὶ γενναιότατος μέχρι τέλους τῆς ἐπαναστάσεως ἀνήρ, παρεμβὰς ὡς λέγεται μεταξὺ διαπληκτιζομένων πρὸς συμβιβασμὸν αὐτῶν. Τὴν μνήμην αὐτοῦ τιμῶσι τὰ δύο τέκνα αὐτοῦ, ἡ ἀγαστὴ διδάσκαλος τοῦ Ἀρσακείου δεσποινὶς Ἐλπὶς καὶ ὁ λαμπρὸς νέος Γεώργιος, ἀξιωματικὸς τοῦ Πυροβολικοῦ. Ὁ δὲ ἄμοιρος Μπουγιουκαλάκης, ὁ ἐνθουσιωδέστατος καὶ ἀγνότατος πατριώτης, ὁ πάσῃ θυσίᾳ πρωταγωνιστῶν ἀπὸ τοῦ 1858 καὶ ἔτι πρότερον ὑπὲρ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς Πατρίδος αὐτοῦ, ἀπεβίωσεν ὡς τις ἄσημος ἐν τῷ Νοσοκομείῳ Ἀθηνῶν μετὰ δεκαετῆ βάσανα καὶ κατατμήσεις χειρουργικάς.

2 Ὁ Ν. Ψύχας ἐν τῷ ἀκριβεῖ καὶ περισπουδάστῳ αὐτοῦ ἡμερολογίῳ ἐλέγχει προσηκόντως τὸν καθηγητὴν Μενδελσῶνα Βαρθόλδην δι' ἄλλα τε καὶ διότι συκοφαντοῦνται ὑπὸ ὑποβολέων ἐμπαθῶν πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ Σφακιανοί. Ὁ καθηγητὴς ἀγνοεῖ καὶ συγχέει τὰς τοποθεσίας· οὕτω διὰ Κοιστογεράκου, λέγει, μεταβαίνει ὁ Μουσταφᾶς εἰς Σαμαριὰν καὶ Ὁμαλόν, μεταφέρει τὸν Κορωναῖον ἐκ Σελίνου εἰς Ἀσωμάτους Ρεθύμνης, τὸν Ζυμβρακάκην εἰς Ἄσκυφον καὶ τὸν Βυζάντιον παριστᾷ ἔτι εἰς Κίσαμον, ἐνῷ ἤδη ὁ Μουσταφᾶς ἀπειλεῖ τὸν Ὁμαλὸν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ μετὰ τῆς ἐπιτροπῆς συσκέπτονται περὶ τοῦ πρακτέου ὡς πρὸς τὸν Ὁμαλὸν καὶ τὸ Σέλινον, τὸ ὁποῖον ὁ Μουσταφᾶς ἀποπειρᾶται ἤδη νὰ ὑποτάξῃ δι' Ὁμαλοῦ ὡς ὀφόμεβα καὶ οὐχὶ τὰ Σφακία. Τὸ σχέδιον τοῦ Μουσταφᾶ, ὡς καὶ ἐγένετο, ἦν νὰ κατέλθῃ δι' Ὁμαλοῦ εἰς ἁγίαν Εἰρήνην καὶ ἐκεῖθεν νὰ καταλάβῃ τὴν εὔανδρον ἐπαρχίαν καὶ ἀποκωλύσῃ τὴν ἀναχώρησιν τῶν γυναικοπαίδων ἐκ Σούγιας καὶ ἁγίας Ρουμέλης, ἐφ' ᾧ καὶ πυρπολεῖ τὰς οἰκίας τῶν μὴ προσερχομένων Σελινιωτῶν εἰς ὑποταγήν. Οὕτως ἐνταῦθα καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις χωρίοις ἐλέγχεται ὁ Μενδελσὼν ἐπὶ ἀνακριβείᾳ ἱστορικῇ τε καὶ τοπογραφικῇ καὶ δὴ καὶ κατηγορίαις κατὰ προσώπων ἀφωσιωμένων εἰς τὸν ἀγῶνα ἐξ εἰσηγήσεων βεβαίως κακοβούλων καὶ ἀνοικονομήτων ὑποβολέων (ὅρα καὶ ἔμπρ.) Ὅρα Ν. Ψύχα «Ἐπαναστατικὴν εἰκόνα κ τ λ.».

εἰς τὰ ὑπὸ τὴν Ζούβαν Μεσηλὰ καὶ ἐκεῖθεν ἐπανακάμπτων νὰ ἐπιτεθῇ, ὅθεν ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν νὰ ὀχυρωθῇ ἡ Ζούρβα διὰ ταχυσκάπτων πρὸς πᾶν ἐνδεχόμενον. Ἀλλὰ τούτου γενομένου ταχέως καὶ ἐν νυκτί, οἱ κάτοικοι τῆς Ζούρβας παρέστησαν, ὅτι χιονοσκεπῶν ὄντων ἤδη τῶν ἄνωθεν τοῦ χωρίου ὀρέων, δὲν εἶχον ποῦ νὰ ἐξασφαλίσωσι τάς τε οἰκογενείας αὐτῶν καὶ τὰς ἐκ Μεσκλῶν ἐκεῖ προσφυγούσας μελλούσας ἢ νὰ καταστραφῶσιν ἐπὶ τῶν χιόνων ἢ προβαίνοντος τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τῆς Ζούρβας νὰ κατασφαγῶσι καὶ ἀτιμασθῶσιν· ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ Ζούρβα, ἄλλως τε προελαύνοντος καὶ τοῦ Μεχμὲτ πασσὰ ἐξ Ἀποκορώνου πρὸς ἐπίθεσιν ἐκ τῶν ὄπισθεν. Ἀπῆλθον δὲ λίαν πρωὶ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἐκ Ζούρβας διὰ τῶν ὀρέων, ἐνῷ ὁ Μουσταφᾶς ἐγγὺς ὢν ἔβλεπεν αὐτοὺς ἀποσυρομένους ὑπεράνω τῶν Λάκκων ἐν τῇ θέσει Φώκαις, ἔνθα στρατοπεδεύσαντες ἔστησαν ἀπέναντι τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου τὰς σημαίας, τὰς ὁποίας ἅμα εἶδον οἱ ἐχθροὶ ἤρξαντο σφοδροῦ κανονιοβολισμοῦ ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος, τῆς θέσεως ὀχυρᾶς οὔσης καὶ μόνον τῶν βράχων ὑποφερόντων.

Ἐνταῦθα προσῆλθε καὶ ὁ Βυζάντιος τὴν τετάρτην Δεκεμβρίου μετὰ τὰ ἐν Καστελλίῳ, ἄγων τοὺς περὶ αὐτὸν ἐθελοντὰς καὶ τοὺς Σελινιώτας καὶ Κισαμίτας καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, πρὸς δὲ καὶ σῶμα ἐνθουσιωδῶν Μεσσηνίων πρὸ μικροῦ ἀφιχθέντων ὑπὸ τοὺς σωματάρχας Παπατσώνην, Τζάνην, Σταυρόπουλον. Οὕτω συνετελέσθη δύναμις περὶ τὰς δύο χιλιάδας, δυναμένη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν πολυάριθμον ἐχθρόν. Ἐκ τούτου ὁ Μουσταφᾶς δὲν ἀπεφάσισεν ἐπὶ τριήμερον νὰ ἐπιτεθῇ ἀναφανδὸν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, εἰ καὶ οὗτοι κατερχόμενοι κατ' ὁμάδας παρηνώχλουν τὸν κατεσκηνωμένον ἐν ἀποστάσει μιᾶς ὥρας ἐχθρικὸν στρατὸν δι' ἀψιμαχιῶν, ὅτε καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπιτιθεμένων οὕτως ἐτιτρώσκοντο. Ὁ Μουσταφᾶς ὑπελόγιζεν ὅτι ἤθελεν ἐκτεθῇ εἰς ἀπωλείας ἀκάρπους, ἐὰν ἐπετίθετο ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἐν ἀνάγκῃ ἐδύναντο νὰ ὑποχωρήσωσιν ἄνευ ζημίας εἰς τὰ ὑπερκείμενα τῷ Ὁμαλῷ ὄρη. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἐπιτεθῇ αἰφνιδίως καὶ ἐν νυκτὶ καὶ πρὸς τοῦτο ἐζήτησε τὰς ὁδηγίας τῶν συστρατευόντων Κυδωνιατῶν Μουσουλμάνων καθὸ εἰδημονεστέρων τῶν ὀρεινῶν θέσεων καὶ δι' ὧν ἤθελε βαδίσῃ ἀσφαλῶς κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Τοὺς Μουσουλμάνους τούτους, διαλεγομένους περὶ τῶν προθέσεων καὶ τῶν σχεδίων τούτων τοῦ Μουσταφᾶ, ἤκουσε Λακκιώτης, Μ. Κονδυλοχριστόδουλος ὀνομαζόμενος, ὅστις παρεμεινεν ἐν τῷ χωρίῳ μετὰ τῆς οἰκογενείας του μὴ προλαβὼν ν' ἀπέλθῃ καὶ προσελθὼν ὑπεκρίθη ὑποταγὴν μὴ ἐνοχλούμενος ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ. Οὗτος λοιπὸν ἔσπευσεν ἐν νυκτὶ κρύφα καὶ ἀνήγγειλε τὰ τῆς μελετηθείσης ἐν νυκτὶ ἐπιθέσεως εἰς τὸν Κριάρην [1] ὁ ὁποῖος πάρυτα κατέστησεν αὐτὰ γνωστὰ εἴς τε τὸν

1 Ὁ Γρ. Παπαδοπετράκης λέγει (ἐν σελ. 310), ὅτι ὁ φίλος καὶ ὀπαδὸς πάντοτε τοῦ Μουσταφᾶ Ἀνδρέας Κοπάσης συνέστησεν εἰς αὐτὸν ὡς κατάλληλον ὄντα κατάσκοπον τῶν ἐν

γενικὸν ἀρχηγὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς, οἵτινες δὲν ἔδωκαν προσοχὴν δυστυχῶς εἰς τὴν ἀγγελίαν τοῦ Κανδυλοχριστοδούλου, ὁ ὁποῖος μετὰ ταῦτα ἐπανῆλθε κρυφίως πάλιν εἰς Λάκκους. Εἴπομεν δυστυχῶς, διότι οἱ ἐπαναστάται θεωροῦντες ἀδύνατον ἐπίθεσιν τακτικοῦ στρατοῦ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν τοιαύτῃ δυσβάτῳ θέσει, ἔμειναν διεσκεδασμένοι ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τῶν Φωκῶν, ἀναπαυόμενοι κατὰ μόνας ἢ καθ' ὁμάδας ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ψύχους δριμέος ὄντος ἐναύοντες πυρὰς πρὸς θέρμανσιν, οὕτω δὲ πολλοὶ ἔτυχον καὶ κατὰ τὴν αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν κοιμώμενοι. Ἐνῷ λοιπὸν διετέλουν οὕτως ἀμέριμνοι, ὁ Μουσταφᾶς ἐξορμήσας ἐκ Λάκκων περὶ τὸ μεσονύκτιον μεθ' ἅπαντος τοῦ στρατοῦ καὶ εἰσβαλὼν διὰ τῶν Πορσελιῶν καὶ τῶν κορυφῶν Καυμένη Κεφάλα περιέζωσε περὶ τὸ λυκαυγὲς σχεδὸν πανταχόθεν τοὺς ἐν Φώκαις περὶ τοὺς ἀρχηγοὺς Ζυμβρακάκην, Κορωναῖον καὶ ἄλλους ἐπαναστάτας. Ἀδιάλειπτος τότε ἤρχισε παρὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ τουφεκισμὸς κατ' αὐτῶν φευγόντων, ὅπου ἕκαστος ἠδύνατο καὶ ἄνευ ρίψεως βολῆς· οὕτως ἐτρώθησαν οὐκ ὀλίγοι καί τινες ἐφονεύθησαν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ὤφειλον οἱ λοιποὶ εἴς τε τὰς ἀνωμαλίας καὶ τὸ ἀπόκρημνον τοῦ ἐδάφους, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὸ ὅτι δὲν ἔτυχον ἅπαντες συσσωματωμένοι ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μέρους.

Ἡ συνέλευσις τότε συγκειμένη ἐξ ἐπιτροπῆς αὐτῆς, ἐκ δεκάδος μόνον ἀντιπροσώπων, τῶν λοιπῶν μελῶν ἀπελθόντων εἰς τὰς ἐπαρχίας μετὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς Χανία τοῦ Μουσταφᾶ πρὸς ὁδηγίαν καὶ ἐνθάρρυσιν τῶν ἐπαναστατῶν, εἶχεν ἀπέλθῃ, μετὰ τὴν ἐν Φώκαις στρατοπέδευσιν, εἰς Πανηχώριον Σελίνου. Εἰ καὶ παρηκολούθει αὕτη συνήθως τὸ στρατόπεδον, ὅτε καὶ εἰς τὰς μάχας ἐλάμβανον πολλάκις μέρος μέλη αὐτῆς, τότε ἀνάγκης οὔσης συντάξεως διαφόρων ἐγγράφων, δὲν ἐδύνατο νὰ πράττῃ τοῦτο ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἐν θορύβῳ καὶ οὕτω κατῆλθεν εἰς Σελινον, ὅπως καὶ τοὺς βραδύνοντας προτρέπῃ, νὰ σπεύδωσιν εἰς τὸ ἐν Φώκαις στρατόπεδον. Μετὰ τὸ ἀνωτέρω ὅμως ἐξ ἀμεριμνησίας ἀτύχημα οἱ κάτοικοι τοῦ ἀνατολικοῦ διαμερίσματος τοῦ Σελίνου, καὶ πρὸ πάντων οἱ τοῦ Λάκκου Ζωγράφου, θεωροῦντες ἄφευκτον τὴν εἰσβολὴν τῶν ὀρδῶν τοῦ Μουσταφᾶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν καὶ τὰς ἐκδικήσεις τῶν μετ' αὐτῶν συνεκστρατευόντων Τουρκοσελινιωτῶν διὰ τὸ ἐν Κατάνῃ (τῇ 17 Αὐγούστου) αὐτῶν πάθημα, ἤρξαντο μετακομίζοντες τὰς οἰκογενείας αὐτῶν οἱ μὲν εἰς Λειβάδαν καὶ Κουστογέρακον, ὀχυρὰ μέρη καὶ οὐ μακρὰν τῆς παραλίας κείμενα, οἱ δὲ εἰς Τρυπητήν, παράλιον πρὸς νότον θέσιν καὶ λίαν ἀνώμαλον καὶ κρημνώδη, πρὸς δὲ καὶ ἀπρόσβλητοι ὑπὸ τοῦ βορείου παγε-

---

Φώκαις τὸν Κανδυλοχριστόδουλον, ἀλλ' οὗτος ὁδηγηθεὶς ὑπὸ τοῦ Κοπάση ἐγνωστοποίησε τοὐναντίον εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τὸν ἀντικείμενον εἰς αὐτοὺς κίνδυνον. Ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται πρῶτον δὲν θα ἔδιδον βεβαίως πίστιν εἰς ἀπεσταλμένον τοῦ Κοπάση· ἔπειτα ὁ Παρθένιος Περίδης, οὗ τὰς ἐπιμεμελημένας σημειώσεις ἔχομεν ὑπ' ὄψει καὶ ὁ ὁποῖος παρηκολούθει τὸ στρατόπεδον, εἶνε ἀκριβέστερος τοῦ Παπαδοπετράκη, λαβόντος μετὰ ἐξάμηνον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Π. Περίδου, φυλ. Γ', σελ. 35 καὶ Δ', σελ. 1 καὶ 24.

τώδους ἀνέμου. Οἱ δὲ ἀπὸ Φωκῶν, ὃν τρόπον εἴδομεν, κατασκεδασθέντες ἀντὶ ν' ἀνασυνταχθῶσιν ἐκ νέου καὶ καταλάβωσι τὰς Κακὰς Πλευρὰς ἢ τὰ Πορσέλια καὶ ἄλλας ἐκεῖ ἐπικαίρους θέσεις καὶ οὕτω; ἀναμένωσι τὸν ἐχθρόν, διελύθησαν. Καὶ ὁ μὲν Ζυμβρακάκης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐθελοντῶν καὶ τῶν περὶ τοὺς ἀρχηγοὺς Χατζημιχάλην, Νικολούδην, Γεωργιακάκην ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν ὑπερκειμένην τοῦ Κουστογεράκου θέσιν Ὤχραν, τοῦ Κριάρη σπεύσαντος εἰς τὴν ἀκτὴν Σελίνου πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐκεῖ γυναικοπαίδων, ὕστερον δ' ἀνῆλθεν ὁ Ζυμβρακάκης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ τῶν Κυδωνιατῶν εἰς τὸν Ὁμαλόν ὁ δὲ Κορωναῖος, ὁ Βυζάντιος, ὁ Σαράτσογλους μετὰ τῶν περὶ αὐτούς, ὁ Γενίσαρλης, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀφιχθῇ μετ' ἐθελοντῶν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, ὁ Κριάρης, ὁ Κορκίδης μετὰ τῶν Σελινιωτῶν καὶ μέρους Κισαμητῶν εἰσῆλθον εἰς τὸ χωρίον τῶν Παπαγιαννάκιδων ἁγίαν Εἰρήνην καὶ ἐκεῖθεν ἐπορεύθησαν εἰς τὰ πρὸς νότον ὀχυρὰ καὶ ἀσφαλῆ χωρία Κουστογέρακον καὶ Λειβαδᾶν (χωρίον διάφορον τῆς νοτιοδυτικῆς αὐτοῦ κειμένης Λειβάδας).

Ἐν Ἁγίᾳ Εἰρήνῃ τυχὼν τότε ὁ πληρεξούσιος Παρθένιος Περίδης ὡς καὶ οἱ προύχοντες τοῦ εὐάνδρου χωρίου ἀδελφοὶ Παπαγιαννάκαι, ὁ Ἰωάν. Φιώτης καὶ ἄλλοι προσεπάθουν νὰ πείσωσι τοὺς ἀνωτέρω ἀρχηγοὺς νὰ μὴ προβῶσι νοτιώτερον, ἀλλὰ νὰ στρατοπεδεύσωσιν ἄνω τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ἐπὶ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως τῶν Πορσελίων. Οἱ περὶ αὐτοὺς ἐθελονταὶ ἠριθμοῦντο εἰς 800 περίπου, εἰς τούτους δὲ προσετίθεντο 40 Κισαμῖται ὑπὸ τὸν Ἀνασταστάκην. Ἔλεγον δὲ εἰς αὐτούς, ὅτι καὶ οἱ Σελινιῶται μετὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν εἰς τὰ νοτιώτερα ἤθελον προστεθῇ καὶ αὐτοὶ προθύμως καὶ ἀποτελέσῃ οὕτως ἰσχυρὸν σῶμα, δυνάμενον ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἐχθρόν, κωλύσῃ τὴν περαιτέρω πορείαν αὐτοῦ καὶ ἐπενέγκῃ εἰς αὐτὸν ζημίας μεγάλας καὶ ἀνεπανορθώτους. Συνέβη δὲ καὶ τὴν ἐπιοῦσαν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Μουσταφᾶ εἰς Σέλινον ν' ἀρχίσῃ βροχὴ ραγδαιοτάτη καὶ κατόπιν νὰ πίπτῃ χιὼν ἄφθονος, ὁ δὲ Τουρκικὸς στρατὸς ὢν ἐκτεθειμένος εἰς τὸ ὕπαιθρον καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων ἤθελεν ἀποδεκατισθῇ, ἂν μὴ κατεστρέφετο ἐντελῶς, διότι τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης καταστάντος ἀδιαβάτου, ἑκατὸν μὲν στρατιῶται διαβαίνοντες αὐτὸν μετὰ πλείστων φορτηγῶν ζώων παρεσύρθησαν καὶ ἐπνίγησαν, πολλοὶ δ' ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν τροφῶν καὶ ἐκ τοῦ ψύχους ἠσθένησαν καὶ ἀπέθανον ἐντὸς τοῦ χωρίου εὑρεθέντες, μετὰ τὴν κάθοδον δὲ τοῦ Μουσταφᾶ εἰς Λειβάδαν, ἐνῷ ἡ ὀπισθοφυλακὴ εὑρίσκετο εἰς τὸ $^1/_4$ τῆς ὥρας ἀπέχον τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Πανηχῶρι, οἱ κάτοικοι τῆς συνοικίας Παπαδιανῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ ἐξ Ἁγίας Εἰρήνης Ἀναγν. Παπαδομανώλης, Μᾶρκος Παπαγιαννάκης, Ἰωάν. Παπαδονικολάκης, οἱ δύο Πεντάριδες Γ. καὶ Ἐμμανουήλ, ὁ Ἀναγν. Παπαδογεώργης καὶ Ἀντ. Μπογιατζῆς, ὁρμήσαντες ἐκ τῆς ἀντιπέρας τῆς συνοικίας θέσεως, ὅπου εἶχον κατέλθῃ πρὸς ἐπισκόπησιν, 15 μὲν στρατιῶτας κατεκρεούργησαν ἐντὸς τῆς συνοικίας, ἄνωθεν δὲ αὐτῆς συνέλαβον ἓξ, οὓς καὶ ἐφόνευσαν. Ὁ δὲ Ἰωάννης Κρεμύδης, γαμ-

βρὸς τῶν Παπαγιαννάκιδων, ἀτρόμητος ἀγωνιστής, κατὰ τὴν δίοδον τότε τοῦ Μουσταφᾶ ἐξ Ἁγίας Εἰρήνης, ἐν ᾗ διέμενον ἔτι 5—6 οἰκογένειαι ἀδύνατοι ἐγκαταλελειμμέναι, ἐν αἷς καὶ ἡ ἔγγυος σύζυγός του Ἀργυρῆ καὶ ἡ γραῖα μήτηρ του, ἐπέπεσε μετ' ὀλίγων ὁπαδῶν του ἐν θέσει Δρακολάκκοις κατὰ τῆς πρωτοπορείας τῶν ἐχθρῶν, ὅπου καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ντουμάνην ἐφόνευσεν, εἰς δὲ τοὺς κινδυνεύοντας ἔδωκε καιρὸν νὰ φύγωσι καὶ σωθῶσι, θαυματουργήσας ἀληθῶς ἐν τῇ τότε ἀπελπισίᾳ ὁ Ἁγιερηνιώτης οὗτος [1]. Μεθ' ὅλα ταῦτα οἱ ἀνωτέρω ἀρχηγοὶ ἔμενον ἀκατάπειστοι καὶ ἔσπευδον φεύγοντες εἰς Λειβαδᾶν καὶ Κουστογέρακα. Οὕτως εἰσῆλθεν ὁ Μουσταφᾶς διὰ τῶν Πορσελίων καὶ Καϋμένης Κεφάλας εἰς Σέλινον ἀμαχητί, ὁ χειμὼν δὲ μόνον ἐξεδικήθη κατά τι αὐτόν· εἰσελθὼν δέ, αὐτὸς μὲν κατεσκήνωσεν ἐν τοῖς χωρίοις Λειβάδᾳ καὶ Ροδοβανίῳ, τὸ σύμπαν δὲ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ κατέσχεν ἅπαν τὸ ἐκεῖθεν μέχρι τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ἄνω διαμέρισμα, ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν κατοίκων τοῦ ὁποίου ἀπεσώθη ἐκ τοῦ ἐπελθόντος χειμῶνος, μὴ γενομένης δεκτῆς τῆς προτάσεως τοῦ ἐκ Πανηχωρίου θερμουργοῦ ἐπαναστάτου Κ. Πρωτοπαπαδάκη νὰ πυρποληθῶσιν αἱ οἰκίαι, ἵνα οὕτως ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀπολεσθῇ ἐν ὑπαίθρῳ παντελῶς.

Οἱ ἀνωτέρω λοιπὸν ἀρχηγοί, ὡς εἴδομεν, κατέφυγον μετὰ τῶν ἐθελοντῶν, παρακολουθούντων ἑκόντων ἀκόντων καὶ τῶν δέκα μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν Σελινιωτῶν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ ὀρεινὰ καὶ ὀχυρὰ χωρία Λειβαδᾶν καὶ Κουστογέρακον, μετὰ δὲ δύο ἡμέρας κατῆλθεν ἐκεῖ καὶ ὁ Ζυμβρακάκης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐθελοντῶν καὶ ὁ Χατζημιχάλης μετὰ τῶν Κυδωνιατῶν. Προσῆλθον δ' ἐκεῖ καὶ οἱ ἐκ τῶν ἄλλων τμημάτων ἀρχηγοί, Κόρακας, Ρωμᾶνος, Πλεύρης, Γ. Δασκαλάκης, Τσουδερὸς καὶ λοιποί, ἐκ τῶν Σφακίων δὲ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτῶν τμήματος Παῦλος Μωράκης, καί τινες ἄλλοι Ἀντιτσιριντανικοί. Συνεποσώθησαν δ' ἐκεῖ εἰς δύο χιλιάδας ὁπλίτας συντηρουμένους ἐπὶ ὀκταήμερον ἐκ τοῦ στερήματος τῶν Χριστιανῶν Σελίνου, ἐνῷ ὁ Μουσταφᾶς ἵστατο ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ ἐν ἀποστάσει μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο ἀκινδύνως νὰ προσβάλῃ αὐτοὺς ἔκ τε τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς μετ' αὐτὸν ἀνωφερείας καὶ ἐκ τοῦ γυμνοῦ καὶ ἀδένδρου τῶν μερῶν μέχρι Λειβαδᾶ καὶ Κουστογεράκου.

Ἀπὸ τῆς ἐν Σαβουρὲ μάχης καὶ πρὸ τοῦ ἐν Φώκαις, καθ' ἃ εἴδομεν, ἀτυχήματος μέχρι τῆς καταλήξεως πάντων εἰς Λειβαδᾶν καὶ Κουστογέρακον δὲν διέλειπον μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν αἱ μικροφιλοτιμίαι καὶ ἀντιζηλίαι. «Ἐὰν ἤθελον ὁμονοῆ οἱ Ἕλληνες, λέγει ὁ Βυκαρὸς Λούχερος, ἅπας ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἤθελεν

1 Καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐν Καντάνῳ μάχῃ (17 Αὐγούστου) διέπρεψεν ὁ Κρομύδης, ὡς καὶ κατὰ τὴν φυγὴν τῶν Τούρκων ἐκ Καντάνου (ἀπὸ 18 Σεπτεμβρίου καὶ ἑξῆς) ἐν Ἀγριμοκεφάλᾳ μέχρι Ταυρωνίτου, καὶ ἀλλαχόθι πολλάκις.

ὅλως ἀπολεσθῇ.... Παιδαριωδῶς ἤριζον πρὸς ἀλλήλους οἱ σωματάρχαι περὶ ἀνωτέρας ἀρχηγίας· ὁ μὲν ἠξίου αὐτὴν ὡς ἐντόπιος, ὁ δέ, διότι εἶχε δύο κανόνια καὶ ὡραίας στρατιωτικὰς σάλπιγγας, ὁ τρίτος δέ, διότι ἦτο ὁ ἀρχαιότερος στρατιωτικός. Οὕτως ὁ Μουσταφᾶς κατῆλθεν ἐπιτυχῶς εἰς Κουστογέρακον, ὅπου πάλιν ἐστρατοπέδευσε» [1]. Καὶ ὁ Γαλάτης Περρῶ ὡσαύτως λέγει: «Οἱ διάφοροι ἀρχηγοί, ἐὰν ἤθελον εἶνε συνηνωμένοι, ἤθελον δυνηθῇ πιθανὸν νὰ ἀναχαιτίσωσιν ἐπὶ πολὺ τοὺς Τούρκους ἐν Λάκκοις καὶ ἐν Ζούρβᾳ, ἀλλ' αἱ ζητούμεναι ἐνισχύσεις παρὰ τοῦ Ζυμβρακάκη δὲν ἔφθασαν ἐγκαίρως, τὰ πυρομαχικὰ ἐξέλιπον, καὶ πρὸ τοῦ τέλους Δεκεμβρίου οἱ ἐπαναστάται ἀποσυρθέντες συνεσπειρώθησαν ἐπὶ τοῦ Ὁμαλοῦ καὶ ἀποκατεστάθησαν ἐν ταῖς καλύβαις, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουσιν εἰς τοὺς ποιμένας καὶ γεωργοὺς ἐν καιρῷ σπορᾶς καὶ θέρους» [2].

Διαμενόντων ἐν τούτοις ἐν Λειβαδᾷ καὶ Κουστογεράκῳ τῶν ἀρχηγῶν, ἀπεφασίσθη καὶ ἐσχεδιάσθη ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐπαναστάσεως ὡς ἑξῆς. Ὁ μὲν Ζυμβρακάκης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐθελοντῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ τμήματος Χανίων νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐπανάστασιν ἐν τῷ τμήματι τούτῳ, ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς συμμετοχῆς ἢ μὴ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπαρχίας Σφακίων· ὁ δὲ Κορωναῖος νὰ μεταβῇ μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ τμήματος Ρεθύμνης εἰς τοῦτο τὸ τμῆμα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν· ὡσαύτως δὲ ὁ Κόρακας μετὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν ἐθελοντῶν αὐτοῦ εἰς τὸ τοῦ Ἡρακλείου, ὁ μὲν ἀρχηγὸς τῶν ἐγχωρίων, ὁ δὲ Βυζάντιος τῶν ἐθελοντῶν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κόρακα, καθὸ γνώστου τῶν μερῶν ἐκείνων καὶ πεπειραμένου. Καὶ ἄλλοι δὲ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ σωματάρχαι, Γενήσαρλης, Σαράτσογλους, Τριτάκης καὶ λοιποί, διετέθησαν ὑπὸ τῆς ἐνεργούσης Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἐγχωρίων, καθὸ ἐμπείρων καὶ εἰδημόνων αὐτῶν τοῦ τόπου. Οὕτως ἀπῆλθον ἐκ Λειβαδᾶ καὶ Κουστογεράκου, ὅπου ἕκαστος ἐτάχθη, οἱ μέλλοντες δὲ νὰ διευθυνθῶσι πρὸς ἀνατολὰς ἐδέησε νὰ διανύσωσι μακρὰν ὁδὸν καὶ νὰ διέρχωνται μετὰ φορτηγῶν ζώων διὰ Σφακίων, διότι ὁ Μουσταφᾶς ἐσκόπει νὰ κάμῃ ἀπόβασιν εἰς Τρυπητὴν καὶ διακόψῃ οὕτω τὴν διάβασιν τῶν σπευδόντων πρὸς ἀνατολάς, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκανονιοβολεῖτο τὸ μέρος ἐκ θαλάσσης καὶ οἱ ἀνωτέρω ἀρχηγοὶ καὶ σωματάρχαι ἠναγκάσθησαν ἐκ τούτου ν' ἀλλάξωσι δρόμον ὑψηλότερον καὶ δυσβατώτερον. Οἱ ἐθελονταὶ δὲ ἀήθεις τοιούτων πορειῶν καὶ ταλαιπωριῶν εἰσῆλθον εἰς αὐτὰ λίαν καταπεπονημένοι, πρὸς δὲ δὲν εὗρον ἐκεῖ καὶ ἐπαρκῆ ἐπιτήδεια πρὸς συντήρησιν καὶ περιποίησιν ὡς ἐν Σελίνῳ, διότι καὶ οἱ Σφακιανοὶ ἠπόρουν τοιούτων, ἐξαντληθέντες ἐκ τῶν καταφυγουσῶν ἐκεῖ οἰκογενειῶν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Ἀποκορώνου καὶ Ρεθύμνης, καὶ εἶχεν ἤδη σχηματισθῇ ἀντεπαναστατικὸν ἐν Σφακίοις ρεῦμα διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν περὶ

1 Ὅρα «Kretische Cestad» von Loher. σελ. 185.

2 Ὅρα C. Perrot παρὰ V. Raulin p. 292.

τὸν Παρεντάνην. Οὕτω μὴ ὄντων τῶν Σφακίων τότε προσιτῶν οὐ μόνον εἰς τοὺς ἐθελοντάς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐκ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν Κρῆτας, ἐσυνθηκολόγησαν ἐκ τῶν ἐθελοντῶν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους, ὅτε ἦλθεν, ὡς ρηθήσεται, ὁ Μουσταφᾶς εἰς Ἐμπρόσγιαλον (χώραν Σφακίων) καὶ μετηνέχθησαν δι' ἑνὸς τουρκικοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ προσκόπου «Σαλαμάνδρας» εἰς Πειραιᾶ. Οἱ συνθηκολογήσαντες δ' οὗτοι μετὰ τοῦ Μουσταφᾶ πόρρω ἀπεῖχον νὰ εἶνε κατάλληλοι πρὸς τοιούτους ἐθνικοὺς ἀγῶνας ἔκ τε τῆς προελεύσεως αὐτῶν καὶ τῆς ποιότητος· πάντες δ' οἱ λοιποί, ἡ πλειονότης αὐτῶν ἐξ ἐπιλέκτων ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν συγκειμένων, ἐννοήσαντες ὅτι καὶ οἱ πράγματι ἐπαναστάται ἐκ τῶν Σφακιανῶν ἐστερροῦντο καὶ αὐτοὶ τῶν πάντων, καὶ ἐνεκαρτέρησαν ἐν ταῖς κακουχίαις καὶ παρέμειναν ἑλληνοπρεπῶς καὶ γενναίως ἀγωνιζόμενοι. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος Χανίων Ζυμβρακάκης γράφων εἰς Ἀθήνας λέγει (23 Δεκεμβρίου) περὶ τῆς ἀνωτέρω οἰκτρᾶς συνθηκολογίας τὰ ἑξῆς :

«Οἱ συνθηκολογήσαντες ἐπαρουσιάσθησαν εἰς τὸν Τσιριντάνην αἰτοῦντες τὴν προστασίαν αὐτοῦ διὰ νὰ γράψῃ εἰς τὸν πασσᾶν νὰ στείλῃ τουρκικὸν ἀτμόπλοιον καὶ τοὺς μεταφέρῃ εἰς Ἑλλάδα· ὁ Τσιριντάνης ὅμως ἐδείχθη τὴν φορὰν ταύτην πατριώτης καὶ τοὺς ἀπέτρεψε νὰ πράξωσι τοῦτο, διότι φέρει ἀτιμίαν εἰς τὴν Πατρίδα καὶ εἰς αὐτούς, καὶ ὅτι αὐτὸς δὲν γράφει εἰς τὸν πασσᾶν τοιαῦτα πράγματα· τοὺς παρεκίνησε δὲ νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ Σφακιά.» Οἱ δὲ Σφακιανοί, μαθόντες τὴν πρόθεσιν τῶν ἐθελοντῶν τούτων, ἐπειθανάγκασαν αὐτοὺς νὰ ἐξέλθωσι τῆς ἐπαρχίας των, διότι ἄλλως ἤθελον ἀφοπλίσῃ αὐτοὺς καὶ κακοποιήσῃ. Προστίθησι δὲ ὁ ἀρχηγός, ὅτι πρέπει νὰ φροντίσωσι οἱ ἁρμόδιοι νὰ μὴ κατέρχωνται ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον ἐθελονταί, διότι ἀντὶ ὠφελείας οὗτοι γίνονται πρόξενοι μεγάλης ἀποθαρρύνσεως καὶ πολλῶν ἐξ ἀνάγκης βεβαίως κακῶν[1].

Ὅπως δήποτε ἡ ἐν γένει κατάστασις τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἦτο εὐάρεστος ἔκ τε τοῦ δριμέος χειμῶνος, τῆς ἐλλείψεως τῶν ἐπιτηδείων καὶ τῆς πυρπολήσεως τῶν χωρίων. Ἐκ τούτων δὲν ἠδύναντο νὰ συγκεντρωθῶσι καὶ συντηρηθῶσι χίλιοι ἢ καὶ πεντακόσιοι ἄνδρες, οὕτω δὲ κατώρθου ὁ Μουσταφᾶς νὰ εἰσδύῃ ἀμαχητὶ καὶ εἰς τὰς μᾶλλον ὀχυρὰς καὶ ἐπικαίρους θέσεις, ἐξ οὗ ἠναγκάζοντο οἱ κάτοικοι

1 Ἀπὸ τῆς ἐν Κουτογεράκῳ καὶ Λειβαδᾷ μεταβάσεως τῶν ἀρχηγῶν οἱ μὴ ἀντέχοντες ἐκ τῶν ἐθελοντῶν ἀπῄτουν παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Μουσταφᾶν νὰ στείλῃ πλοῖον νὰ μεταφέρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοῦτο ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἐξ ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως· ἔπειτα ὁ ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς Μπομπολάκης ἀπήντησεν κατ' εὐφυᾶ ὡς λέγεται ὑποβολὴν τοῦ παρατυχόντος ἐκεῖ Ἀγγέλου Λύρη πάνυ προσφυῶς εἰς τοιαύτην ἀπαίτησιν : «Ἡμεῖς δὲν σᾶς προσκαλέσαμεν καὶ δύνασθε νὰ πράξητε αὐτοβούλως καὶ ἀπ' εὐθείας ὅπως ἐπιθυμεῖτε». Οὕτως οἱ τοιοῦτοι ἐθελονταὶ εἰσελθόντες εἰς Σφακία ἔπραξαν ὡς ἀνωτέρω. Αἱ ἐν Ἑλλάδι ἐπιτροπαὶ ἀπερισκέπτως ἐστρατολόγουν ὁντινα δήποτε καὶ ἀπεστέλλουσαι εἰς Κρήτην ἐδείνουν ἔτι μᾶλλον τὸν ἀγῶνα αὐτῆς.

νὰ προσποιῶνται ὑποταγὴν προσωρινῶς καὶ μέχρις οὗ ἤθελεν ἀπέλθῃ οὗτος ἐκεῖθεν. Ἐθισθεὶς δὲ εἰς τὸ νὰ κινῇ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐν νυκτὶ καὶ δὴ καὶ ἐν χειμῶνι σφοδρῷ, προκατελάμβανεν αἴφνης τὰς θέσεις ταύτας. Οὕτω μετὰ τὴν ἀπέλευσιν τῶν ἀρχηγῶν, ὡς προείρηται, ἐκ Σελίνου, ἀπῆλθε καὶ ὁ Ζυμβρακάκης ἐξ Ὤχρας Κουστογεράκου διευθυνόμενος, ὡς εἴδομεν ἔμπροσθεν, ὑψηλότερα, καὶ ὁ Μουσταφᾶς ὅμως κατ' ἴχνη βαίνων αὐτοῦ, ἀνεβίβασε τὸν ἑαυτοῦ στρατὸν πέριξ τῶν θέσεων, ἐν αἷς ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι οἱ περὶ τὸν Ζυμβρακάκην καὶ ἐὰν παρέμενον οὗτοι ἐν αὐταῖς, ἤθελε συλλάβῃ ἢ φονεύσῃ τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν, ὀλίγων ὄντων. Ὅθεν ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὸν Ὁμαλὸν ἄγουσαν, εἰς τὸν ὁποῖον εἰσῆλθον ἀποκαταστάντες ἐν αὐτῷ ὅσον δυνατὸν ἀσφαλῶς, καὶ ἐὰν ἐπήρχετο κατ' αὐτῶν καὶ ἐκεῖ, ὅπως καὶ προετίθετο, θὰ ὑπέφερον μὲν οὐκ ὀλίγον, δὲν θὰ συνέβαινον ὅμως τὰ ἐν Φώκαις. Κύριον σκοπὸν αὐτοῦ ὁ Μουσταφᾶς ἔθετο τὴν καταδίωξιν καὶ διὰ παντὸς μέσου καταστροφὴν τοῦ καπετὰν Ζαμπράκα, ὡς ἔλεγον οἱ Τοῦρκοι αὐτόν, ἐπὶ τῷ χαρακτῆρι τοῦ ὁποίου, τῇ ἐπιμόνῳ θελήσει καὶ ὑπομονῇ, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου ἐξεπλήττετο καὶ ἐδυσθύμει βλέπων ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ παρατεινομένην τὴν ἐπανάστασιν. Πρὸς τοῦτο δὲν διέλειπεν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος Χανίων συνιστῶν εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Σύρῳ ἐπιτροπὰς δύο τινὰ πρὸ πάντων, τὴν ὡς ἀνωτέρω εἰρῆται ἀναστολὴν ἀποστολῆς ἐθελοντῶν, ἑτέρωθεν δὲ τὴν σύστασιν διαρκοῦς καὶ τακτικοῦ στρατοπέδου ἐκ σώματος ὑπερχιλίων ἀνδρῶν ἐγχωρίων, ἡ δαπάνη τῆς συντηρήσεως τῶν ὁποίων ἤθελεν εἶνε πολὺ ὀλιγωτέρα (πρὸς 25 ἢ 30 γρόσια πρὸς ἕκαστον ἄνδρα, πλὴν ἐννοεῖται τῶν ἀναγκαίων πολεμοφοδίων καὶ ἐπιτηδείων) ἢ τὰ τόσα ἀναλώματα εἰς τοὺς ἐθελοντάς, εἰς τὴν χορήγησιν δὲ τῶν πρὸς τοῦτο μέσων ἐπεκρότει καὶ ὁ ἐν Χανίοις ἀξιόλογος πρόξενος Σακκόπουλος, ὁ ὁποῖος, γράφων ἐπανειλημμένως, συνίστα τὰ προτεινόμενα ἐνθέρμως, μὴ δεχόμενος μόνον τὴν ἀποστολὴν τῶν χρημάτων διὰ μέσου αὐτοῦ.

(Ἀκολουθεῖ) Α. ΨΙΛΑΚΗΣ

Η ΚΥΠΡΟΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Η ΕΥΡΩΠΗ ΠΡΟ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ

Ἐξενεγκόντες ἅπαξ δισταγμὸν ὡς πρὸς τὸ βάσιμον τῆς ἀπολύτου, ἣν φαίνονται ἔχοντες οἱ ἐν Εὐρώπῃ, πεποιθήσεως ἐπὶ τὰς ἰδίας ὑπερεχούσας δυνάμεις πρὸς ἀποτελεσματικήν, ἐν πάσῃ περιπτώσει, καταστολὴν οἱουδήποτε πανισλαμιστικοῦ κινήματος, ἐν Ἀνατολῇ, αἰσθανόμεθα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποστηρίζωμεν καὶ τὸν δισταγμὸν ἡμῶν τοῦτον δι' ἐπιχειρημάτων.

Καὶ ἐν πρώτοις ἀμφιβάλλομεν, ἂν ἡ Εὐρώπη θὰ ἀντιληφθῇ, ἢ τοὐλάχιστον ἂν θὰ θελήσῃ ν' ἀντιληφθῇ, ὅτι μεμονωμένα κινήματα, ὡς πάντως θὰ παρουσιασθῶσιν ἐν ἀρχῇ, θίγοντα δ' ἀμέσως τὰ μιᾶς ἢ δυο μόνον εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων συμφέροντα ἐν Ἀνατολῇ, θὰ εἶνε γενικοῦ καὶ μεγάλου εὐρωπικοῦ ἐνδιαφέροντος, καὶ ὡς τοιαῦτα ἀπαιτοῦντα ἐπιτακτικῶς τὴν παρὰ πάντων καὶ συμπάντων ἔγκαιρον λῆψιν δραστηρίων καὶ ἐπαρκῶν πρὸς καταστολὴν τοῦ ἢ τῶν κινημάτων μέτρων. Δεικνύμεθα δὲ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἐπιφυλακτικοί, διότι μακρὰ ἤδη πεῖρα μᾶς διδάσκει, ὅτι δυστυχῶς πολὺ ἀπέχουσι τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ νὰ θεωρῶσι καὶ φέρωνται πρὸς ἄλληλα ὡς μέλη μιᾶς ὁμονοούσης οἰκογενείας καὶ ἑτοίμης πάντοτε πρὸς σύμπραξιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀλληλεγγύης καὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Καὶ τίς ἡμῶν ὄντως ἀγνοεῖ, ὅτι τόσον μάλιστα κατακόρως κηρυχθὲν καὶ προταχθὲν παρὰ πάντων τῶν ἐπισήμων κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίᾳ ταῦτα ἔτη περιλάλητον Concert Europeen, δὲν εἶνε ἢ ἁπλοῦν διπλωματικὸν ἄθυρμα, ἂν μὴ καὶ ἀντικρυς εἰρωνεία ὁμοφωνίας; Διότι τίς ἀληθῶς ἀγνοεῖ, ὅτι ὑπὸ τὸν ἐπαγωγὸν καὶ ἁρμονίαν ἀκτινοβολοῦντα τοῦτον πέπλον ἐκαλύφθησαν παντὸς εἴδους ὑστεροβουλίαι καὶ ἰδιοτέλειαι, ἄγριαι ἀντιζηλίαι καὶ γενικὴ δυσπιστία πάντων καθ' ὅλων, ὅτι ὑπὸ τὴν ἤρεμον καὶ σεμνὴν σκέπην τῆς ὁμοφωνίας συνδαυλίζονται αἱ μᾶλλον κακόβουλοι διχόνοιαι, καὶ σκευωροῦνται κατακθόνιαι ἐπιβουλαὶ καὶ διαιρέσεις, ὑπεκκαίονται δ' ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ τὰ φυλετικὰ μίση, ὅτι ἐν γένει ὑπὸ τὴν προσποιητὴν ἠρεμίαν τοῦ διπλωματικοῦ τούτου εὑρήματος κοχλάζει ἡ ἀνησυχία, ὡς ὑπὸ τὸ

γαληνιαῖον πρόγραμμα τῆς γενικῆς εἰρήνης ἐνεργεῖται χάριν αὐτῆς (!!!) ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη ὁ μᾶλλον πυρετώδης γενικὸς τῆς Εὐρώπης ἐξοπλισμός, ὅστις, εἰς τε ὑλικὰς θυσίας, προσωπικὴν ἀγγαρίαν καὶ εἰς ζωὴν ἐν μέρει στοιχίζει εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς πολὺ πλειότερον ἢ ὅσον ἐστοίχισαν εἰς αὐτοὺς μακροὶ ἄλλοτε πόλεμοι. Αὐτοὶ δὲ οἱ σχηματισμοὶ ὑπὸ πλήρη φαινομενικὴν ἀναγνώρισιν καὶ ἰσχὺν τοῦ Concert Europeen, *διπλῶν καὶ τριπλῶν συμμαχιῶν*, καὶ αἱ ὁτὲ μὲν μεταξὺ τούτων, ὁτὲ δὲ μεταξὺ ἐκείνων τῶν Δυνάμεων ententes, ὡς καὶ αἱ διὰ ταύτας ἑκάστοτε ἀνησυχίαι τῶν ἄλλων, καταδεικνύουσι πειστικώτερον καὶ ἐναργέστερον παντὸς ἄλλου γεγονότος τὴν μεγάλην ἀσυμφωνίαν καὶ τὴν ἔλλειψιν ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, αἵτινες ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ ἀληθείᾳ ἐπικρατοῦσιν ὑπὸ τὴν προσποιητὴν ὁμοφωνίαν.

Παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν καὶ συνεχιζομένην ταύτην διαφωνίαν, ἥτις ἐνδεχόμενον μάλιστα εἶνε ν' ἀγάγῃ (καὶ μὴ δὲν ἔχομεν παραδείγματα;) τὰς μὴ ἀμέσως ἐνδιαφερομένας εἰς τὰ ἀνατολικὰ κινήματα Δυνάμεις εἰς χαιρέκακον ἐποχὴν πάσης ἐνεργοῦ συμμετοχῆς καὶ συμπράξεως εἰς καταστολὴν αὐτῶν, ἐν περιπτώσει ἐκρήξεως τοιούτων, ἀμφιβάλλομεν ἐπὶ πλέον ἂν ἡ Εὐρώπη, καὶ θέλουσα ἔτι, θὰ δυνηθῇ ν' ἀντιληφθῇ ἐγκαίρως τῶν ἀπ' ἀνατολῶν παρουσιασθησομένων προφανῶς κινδύνων, ὅπως καὶ ἐγκαίρως παρασκευασθῇ κατ' αὐτῶν. Θἀντείπῃ τις ἴσως ἡμῖν: ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦτο αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις δαπανῶσι τόσα πρὸς συντήρησιν ἀπειρίας πολιτικῶν καὶ διπλωματικῶν ὑπαλλήλων ἀνὰ τὴν Ἀσίαν, ἵνα ἀντιλαμβάνωμενοι οἱ ἴδιοι κρούσωσιν ἰσχυρῶς καὶ ἐγκαίρως τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου καὶ ἀφυπνίσωσιν ἐπίσης ἐγκαίρως καὶ συναγείρωσι τὴν Εὐρώπην εἰς ἐνεργὸν δρᾶσιν. Λαμπρὰ τῷ ὄντι θεωρία, ἀλλ' ἡ πρόσφατος ἱστορία τῶν ἀγγλοτρανσβααλινοῦ καὶ ρωσσοϊαπωνικοῦ πολέμων, διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἥ τε Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσσία, αἵτινες δὲν ἐστεροῦντο βεβαίως τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἄνω εἰδικῶν ὑπαλλήλων, ἐρρίφθησαν τυφλαὶ ἐξ ἐντελοῦς τῶν πραγμάτων ἀγνοίας εἰς πολέμους, οἵτινες γνωρίζομεν πόσον ἐκ τούτου ἐστοίχισαν εἰς ἀμφότερα τὰ μεγάλα αὐτὰ κράτη.

Παραδεχόμεθα ἐν τούτοις, ὅτι ἡ Εὐρώπη ἀπέναντι σοβαροῦ τινος ἐν Ἀνατολῇ κινήματος, πανισλαμιστικοῦ ἢ ἄλλου, καὶ ἐγκαίρως θὰ ἀντιληφθῇ τῆς σοβαρότητος τοῦ πράγματος, καὶ εἰλικρινῶς συνησπισμένη θὰ θελήσῃ νὰ καταπνίξῃ αὐτό θὰ εἶνε ὅμως ἆρά γε πάντοτε εἰς θέσιν νὰ καταστείλῃ αὐτὸ τόσον εὐκόλως, ὅσον φαίνεται τοῦτο κοινῶς πιστευόμενον σήμερον; Ἰδοὺ τί θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν τώρα.

Ἡ δικτατορία τῆς Εὐρώπης βαθμηδὸν περιστέλλεται.

Ἡ Εὐρώπη ἀπ' αἰώνων ἤδη ἐπωφελουμένη τὴν ποικίλην, μεγάλην δέ, πολιτικήν, ἐπιστημονικὴν καὶ στρατιωτικὴν αὐτῆς ὑπεροχήν, ἐν ἀντιθέσει καὶ ἀπέναντι τῶν ἀμαθῶν, ἀπολιτίστων καὶ ἀσυντάκτων λαῶν τοῦ λοιποῦ κόσμου, ἀπέβη τοῦτο

μὲν ὁ ῥηξικέλευθος, τολμηρὸς καὶ ἀκατάσχετος τοῦ κόσμου ἐκμεταλλευτής, τοῦτο δ' ὁ ἀκαταμάχητος δικτάτωρ πάντων τῶν λαῶν, ἐπὶ τῶν χωρῶν τῶν ὁποίων ἠδυνήθη νὰ φέρῃ τὸν ἑαυτῆς πόδα, καὶ ἀφίκετο ὄντως στιγμή, καθ' ἣν ὅλος οὗτος ὁ ἀπειροπληθὴς κόσμος ἔκυπτε δουλικῶς εἰς τὰ νεύματά της. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι μένουσιν ἔτι καὶ νῦν ἡ εὐρωπαϊκὴ ὑπεροχὴ καὶ ἐπιβολὴ ἀμείωτα οὐσιωδῶς, ἀλλ' ἀπό τινος χρόνου ἤρξαντο ἀναφαινόμεναι ἀπὸ διαφόρων σημείων καὶ ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν τέως βαρβάρων χωρῶν νέα κέντρα νέας ζωῆς ὑπερτέρας καὶ ὑψηλοτέρας τῆς πρίν, ἧς ἡ ἐπίδρασις ἐπήνεγκε μὲν καὶ μέχρι τοῦδε τινάς, φαίνεται δὲ κεκλημένη νὰ ἐπενέγκῃ εἰς τὸ ἀμέσως προσεχὲς μέλλον πολλῷ μείζονας μεταβολάς, ἀφ' ὧν προφανῶς θὰ διασκευθῶσιν ἰσχυρῶς αἱ βάσεις τῆς τέως παγκοσμίου εὐρωπαϊκῆς δικτατορίας. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ ἐν τῷ νέῳ κόσμῳ συντελεσθέντος ἤδη θαύματος, διότι τὸ ἐν Ἀμερικῇ ἐκτυλιχθὲν θαυμάσιον φαινόμενον τῆς ἀναβλαστήσεως ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ πολιτισμοῦ καὶ προόδου ἐκπληκτικῶν, καὶ τῆς γενέσεως καὶ συμπήξεως ἐκεῖ κρατῶν νέων καὶ μεγάλων, δὲν θεωροῦμεν ἢ ὡς μίαν ἁπλῆν ἐκδήλωσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἠπείρου τοῦ Κολόμβου. Ἐννοοῦμεν μόνον τὰ ἐν τοῖς βαρβάροις ἠπείροις τοῦ παλαιοῦ κόσμου συμβαίνοντα καὶ ἰδίᾳ τὰ ἐν τῇ μεγάλῃ ἠπείρῳ Ἀσίᾳ, εἰς ἃ κυρίως θὰ περιορισθῶμεν, ὡς τὰ μᾶλλον ἡμῖν ἐνδιαφέροντα ἐνταῦθα.

Δὲν ἀπέχει ἡμῶν πολὺ ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἡ ἀπ' αἰώνων πολλῶν χρονολογουμένη ἀχλὺς τῆς ἀμαθίας καὶ βαρβαρότητος ἐξετείνετο ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἀσίας, αἱ δὲ πολλαὶ ἑκατοντάδες ἑκατομμυρίων τῶν ἐπ' αὐτὴν οἰκούντων ἀνθρώπων ἐφυτοζώουν, νεναρκωμένοι τὸν νοῦν καὶ τὸ φρόνημα. Οὐδεμίαν οἱ ἀπειράριθμοι ἄλλως οὗτοι λαοὶ ἰδέαν καὶ ἔννοιαν ἀνωτέρου πολιτισμοῦ ἔχοντες, στερούμενοι δὲ μεταξὺ πάντων τῶν ἄλλων καὶ καλῆς καὶ πεφωτισμένης πολιτειακῆς συντάξεως, δὲν ἠδύναντο ἢ νὰ ὑποκύψωσιν εὐκολώτατα εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῶν πεπολιτισμένων καὶ τελειότατα ὠργανωμένων Εὐρωπαίων καὶ νὰ ὑποστῶσι τὰς συνεπείας τῆς πολλαπλῆς ὑπὸ τούτων ἐκμεταλλεύσεώς των. Ἡ τῶν λαῶν ὅμως τῆς Εὐρώπης ἀκάθεκτος πολυπραγμοσύνη καὶ ἀκόρεστος πλεονεξία ὠθοῦσα αὐτοὺς εἰς τὴν ποικίλην, ὡς εἴπομεν, ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀπολιτίστων καὶ νηπίων ἔτι ἀσιατικῶν τούτων λαῶν, ἠνάγκαζε φυσικὰ αὐτοὺς (τοὺς Εὐρωπαίους) νὰ ἔρχωνται εἰς στενὴν μετὰ τῶν ἡμιαγρίων Ἀσιατῶν ἐπικοινωνίαν, παρ' οἷς κατ' ἀνάπόδραστον ἀνάγκην ἐρρίφθησαν ἀκουσίως καὶ ἑκουσίως τῶν ἡμετέρων τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Εἰς πλειότερα τοῦ ἑνὸς σημεῖα ὁ σπόρος ἔπεσεν εἰς γῆν ἀγαθὴν καὶ ἡ βλάστησίς του δὲν ἐβράδυνε σχετικῶς πολὺ ν' ἀναφανῇ. Ἡ δ' ἅπαξ οὕτως ἀρξαμένη πολιτικὴ ἀναγέννησις κατὰ τὰ διάφορα ταῦτα πρόσφορα κέντρα, ἐξηκολούθησεν ἐνισχυομένη καὶ κρατυνομένη σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι, ὡς ἐκ τῆς ἀεὶ ἐπὶ μᾶλλον πυκνουμένης ἐπικοινωνίας Εὐρωπαίων καὶ Ἀσιατῶν καὶ τἀνάπαλιν, τῆς ὀφειλο-

μένης τοῦτο μὲν εἰς τὰ τερατώδη αὐξηθέντα ἐμπορικὰ καὶ ἄλλο μεταξὺ τῶν δύο ἠπείρων συμφέροντα, τοῦτο δὲ εἰς τὴν θαυμασίαν πρόοδον, ἥτις κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἰδίᾳ δεκαετηρίδας ἐπετελέσθη ὡς πρὸς τὴν τελειοποίησιν τῶν μεσῶν τῆς συγκοινωνίας, μηδενισθεισῶν πλέον καὶ τῶν μεγίστων ἀποστάσεων ὡς κωλυμάτων ἐπικοινωνίας τῶν ἀνθρώπων.

Συνεπείᾳ λοιπὸν πάντων τούτων ἐρρίφθησαν μὲν ἄφθονα καὶ εἰς μεγάλας ἐκτάσεις τὰ σπέρματα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀνὰ τὴν ἀσιατικὴν ἤπειρον, ἐσχηματίσθησαν δ' ἤδη καὶ ἐν τῷ σχηματίζεσθαι εὑρίσκονται πυρῆνες καὶ ἑστίαι πολλαὶ καὶ σημαντικαὶ πολιτισμοῦ καὶ προόδου, ἐφ' ὧν ἂς ἐπιτραπῇ ἡμῖν νὰ ῥίψωμεν ταχὺ βλέμμα, χάριν πάντοτε, καὶ ἐν τῷ κύκλῳ, τοῦ ἀρχικοῦ ἡμῶν ἐνταῦθα σκοποῦ.

Ὑπάρχουσι κέντρα, ἐφ' ἃ ἡ καρποφορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξεν ἀληθῶς καταπληκτικὴ διά τε τὴν ταχύτητα, μεθ' ἧς προώδευσε, καὶ τὰ μεγάλα ἀποτελέσματα, ἅτινα ἐπήνεγκε. Τίς ὄντως δὲν θαυμάζει, ἵνα οὕτως ἀπὸ ἄκρας ἀνατολικῆς Ἀσίας ἀρχίσωμεν τὴν ἐπισκόπησιν ἡμῶν καὶ βαθμηδὸν ἔλθωμεν εἰς τὴν γειτονικὴν ἡμῖν πλευράν της, τίς λέγομεν δὲν μένει ἔκθαμβος πρὸ τῶν κολοσσιαίων ἀποτελεσμάτων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸ κράτος τοῦ ἀνατελλοντος ἡλίου, ὅπερ διὰ γιγαντιαίων μὲν ἀληθῶς ἁλμάτων δρομαῖον εἰσελάσαν ἔσπευσε καὶ ἀφίκετο εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ πολιτισμοῦ, διὰ τῆς σιδηρᾶς δὲ πολιτειακῆς αὐτοῦ πυγμῆς διανοίξαν τὴν ὁδὸν κατέλαβε θέσιν περίβλεπτον ἀνὰ μέσον τῆς χορείας τῶν μεγάλων τῆς γῆς Δυνάμεων :

Ἀλλ' ἡ Ἰαπωνία ὄχι μόνον ἐκυτὴν εἰσήγαγε καὶ ἐνεπέδωσεν εἰς τὸν νεώτερον πολιτισμόν, ἀλλὰ κατέστη ἅμα καὶ θαυμασία ἑστία, ἀφ' ἧς τὸ τοῦ πολιτισμοῦ πῦρ καὶ φῶς δραστηρίως μεταλαμπαδεύονται ἐπὶ τὰς γειτονικὰς χώρας. Καὶ ἀληθῶς, ἡ Σινικὴ ἀναίσθητος τέως μένουσα εἰς ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ κεντήματα, ἀφυπνίσθη αἴφνης μόλις εἶδε τὴν πρόοδον τῆς ὁμοφύλου Ἰαπωνίας, ἰδίᾳ μάλιστα κατόπιν τοῦ ἀφθόνου ταύτης ἀμητοῦ δαφνῶν πολεμικῆς δόξης, καὶ ζωηρῶς ἤδη πειρᾶται ν' ἀποτινάξῃ τὴν νάρκην διὰ τῆς λήψεως γενναίων μέτρων, ἐὰν πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ κατάργησις τῆς χρήσεως τοῦ ναρκωτικοῦ ὀπίου συμβολίζει καὶ τὴν κατάργησιν τοῦ ναρκωτικοῦ αὐτῆς πολιτεύματος, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων σημείων καταδείκνυται τοιοῦτό τι γινόμενον.

Ἡ Ἰαπωνία χρησιμεύει ὡς αὐτόχρημα σχολὴ διὰ τὴν Σινικὴν σήμερον. Ποίας ἱκανότητος σχολὴ εἶνε ἡ ἰαπωνικὴ γνωρίζομεν ἤδη ἐπακριβῶς καὶ δυνάμεθα ἑπομένως νὰ προεικάσωμεν τὰ ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν μαθητῶν. Διαλυθείσης ἅπαξ τῆς ἀνὰ τὸ ἀνατολικὸν ἐκεῖνο ἀρχιπέλαγος τέως ἐπικρατούσης πυκνῆς ὁμίχλης, δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ ὁ ἐκεῖθεν ἀνατέλλων ἥλιος, διαυγῆ συναντῶν πλέον ἀτμόσφαιραν, νὰ φωτίσῃ καὶ θερμάνῃ ζωογονῶν καὶ τὸ γεῖτον τοῦ Οὐρανοῦ κράτος.

Σημειοῦντες ἁπλῶς τὰ γεγονότα καὶ παραλείποντες, ὡς πάντῃ περιττόν,

πάντα τούτων σχολιασμόν, βαίνομεν τὴν πρὸς τὰ ἐδῶ πορείαν μας, καθ' ἣν ἀμέσως συναντῶμεν τὴν ἄλλην ἐκείνην μεγάλην φωλεὰν ἀνθρώπων, τὰς Ἰνδίας, ἔνθα ἂς σταματήσωμεν κατά τι περισσότερον, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐκεῖθεν ἐνδιαφέρον δι' ἡμᾶς εἶνε μεῖζον.

Ἐκεῖνο, ὅπερ εὑρίσκομεν ἀληθῶς παράδοξον διὰ τὴν νεωτέραν τῶν Ἰνδῶν ἱστορίαν, εἶνε ὅτι ἐβράδυνε μᾶλλον παρ' αὐτοῖς νὰ ἀναπτυχθῇ τὸ πνεῦμα, ὅ περ ἐσχάτως, φαίνεται, ἤρξατο ζωηρῶς ἀνησυχοῦν αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς πολιτικῆς αὐτῶν καταστάσεως καὶ τῆς πρὸς ἀνεξαρτησίαν τάσεως, δεδομένου, ὅτι ἐνταῦθα τὸ πρῶτον καὶ κυρίως ὁ εὐρωπαϊκὸς πολισμὸς ἔπηξε τὸν διαρκῆ αὐτοῦ σταθμόν, καὶ ὅτι οἱ Ἰνδοὶ εὑρίσκονται ἀπ' αἰώνων ἤδη ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐκπολιτιστικωτάτου τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Σημειοῦμεν τὴν παρατήρησιν, ἀλλ' ἀποφεύγομεν τὴν αἰτιολογίαν. Τὸ πῦρ ἐν τούτοις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξις πνεύματος ἀνεξαρτησίας, μετὰ ὀνείρων καὶ πόθων ἐθνικῶν, ἤρξατο ἐσχάτως καὶ ἐκεῖ ἀναπέμπον φλόγα καὶ λάμψιν, ἀφ' ὧν ἡ τέως ὁμιχλώδης τῆς ἀμαθείας καὶ βαρβαρότητος ἀτμόσφαιρα καθαριζομένη καὶ φωτιζομένη ἐπέτρεψε τὴν καλλιεργίαν τοῦ δένδρου τῆς ἐλευθερίας εἰς βαθμὸν προκαλέσαντα ἤδη σκέψεις, ἂν μὴ καὶ ἀνησυχίας τοῖς παρὰ τὸν Τάμεσιν φρουροῖς τῆς μεγάλης ἰνδοβρεττανικῆς αὐτοκρατορίας.

Οὔτε λεπτομερείας πολλὰς περὶ τῶν ἰνδικῶν πραγμάτων γνωρίζομεν, οὐδὲ σκόπιμον θὰ ἦτο νὰ παρενθέσωμεν ἐνταῦθα. Θὰ ἠδυνάμεθα ὅμως νὰ παράσχωμεν τῷ ἡμετέρῳ ἀναγνώστῃ ἀμυδράν τινα τῆς ἐκεῖ ἠθικῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων εἰκόνα, ἐὰν ἐδανειζόμεθα μερικάς τινας περικοπὰς καὶ ἰδέας ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν τοῦ προεδρεύσαντος τῆς τελευταίας συνεδρίας *τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἰνδῶν συνελεύσεως*, ὁμιλίαν, ἥτις, ὡς θὰ ἴδωμεν, μεγίστην προυξένησεν αἴσθησιν καὶ ἐν Λονδίνῳ. Καὶ ἐν πρώτοις δὲν δυνάμεθα ν' ἀποκρύψωμεν τὸν εἰλικρινῆ ἡμῶν θαυμασμὸν πρὸς τὸν Ἰνδὸν ῥήτορα διὰ τὴν τέχνην τοῦ λέγειν, τὴν σαφήνειαν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ θέματός του. Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ὕπαρξις ἀνδρῶν μετὰ τοιούτων προτερημάτων, ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ ὁ λαὸς ἐκεῖ, ἢ τοὐλάχιστον ὡρισμέναι αὐτοῦ τάξεις, ἐξίκοντο εἰς ὕψος πολιτισμοῦ πρώτης δυνάμεως.

Ὀρθότατα καὶ λογικώτατα ἐρωτᾷ, ἐν τῇ θαυμασίᾳ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ ὁ κ. Naoroji, ἀφ' οὗ οἱ Ἰνδοὶ ἀπ' αἰώνων ἤδη ἐκηρύχθησαν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας «free citizens and natural subjects as if living and born in England» = ἐλεύθεροι πολῖται καὶ φυσικοὶ ὑπήκοοι, ὡς ἐὰν ἔζων καὶ ἐγεννήθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ, διατί νὰ μὴ ἀπολαύωσι τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ὧν ἀπολαύουσι καὶ οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ συνυπήκοοί των ; Καὶ διατί, λέγει, οἱ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς πατρίδος των ζητοῦντες Ἰνδοὶ καλοῦνται καὶ θεωροῦνται ὡς ταραξίαι (agitators), ἐν ᾧ «ὅλος ὁ βίος τῆς Ἀγγλίας καὶ καθ' ἡμέραν εἶνε *ταραχή* ;» Ὅταν ἀνοίγετε τὴν πρωΐαν

τὴν ἐφημερίδα σας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους βλέπετε, ὅτι τὸ ὅλον εἶνε *ταραχή*· συνέδρια, ὁμιλίαι, συλλαλητήρια, ψηφίσματα ἀτελεύτητα διὰ χιλίας μίαν ὑποθέσεις, τοπικὰς ἢ ἐθνικάς.—Ἀπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ μέχρι τοῦ ἐσχάτου πολίτου, ἡ ἐνασχόλησίς των εἶνε *ταραχή*· διὰ πᾶν ὅ τι ἕκαστος θέλε. νὰ ἐπιτύχῃ. Τὸ κοινοβούλιον καὶ ὁ τύπος εἶνε ἁπλούστατα θέατρον *ταραχῆς*. Ὁ κ. Naoroji, λέγει, ὅτι ἂν ὡς πρὸς ταῦτα ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ Βρεττανῶν καὶ Ἰνδῶν, αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ τελευταῖοι δὲν εἶνε τόσον *ταραχοποιοί*, ὅσον οἱ πρῶτοι. Πολὺ ὀρθῶς ἐπίσης ἐρωτᾷ, πῶς ὁ νῦν πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας ἀνέκραξε μὲν διὰ τοὺς χωρικοὺς τῆς Ρωσίας «ἡ Δούμα ἀπέθανε, ζήτω ἡ Δούμα», ἀρνεῖται δὲ νὰ παραχωρήσῃ Βουλὴν εἰς τοὺς συνυπηκόους του ; «Ἐν ᾧ, λέγει, ἡ Σινικὴ ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ ἡ Περσία ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ ἐξεγείρονται, ἡ δὲ Ἰαπωνία ἐξηγέρθη ἤδη καὶ ἡ Ρωσία ἀγωνίζεται πρὸς χειραφέτησιν—καὶ πάντες οὗτοι ὑπὸ δεσποτισμόν— δύνανται οἱ ἐλεύθεροι πολῖται τῆς ἰνδο-βρεττανικῆς αὐτοκρατορίας νὰ ἐξακολουθήσωσι διατελοῦντες ὑπὸ τὸν δεσποτισμὸν λαοῦ, ὅστις καταλέγεται μεταξὺ τῶν πρώτων ἐκπολιτιστῶν τοῦ κόσμου ;» Οἱ Ἰνδοί, ἀνακράζει ἀλλαχοῦ ὁ φιλόπατρις ῥήτωρ, *εἶτε ἕτοιμοι ν' ἀναλάβωσι οἱανδήποτε δαπάνην ὑπὲρ τῆς παιδείας*. Συμβουλεύει δὲ θαρραλέως τοὺς συμπολίτας του νὰ ἱδρύσωσι ταμεῖα, καὶ νὰ ὀργανώσωσι πρακτορεῖον κηρύκων τῆς Ἰνδικῆς ἀνεξαρτησίας, οἵτινες καὶ τὸν λαὸν ἐπὶ τόπου νὰ διδάξωσι τὰς ἀρχὰς αὐτάς, καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ νὰ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας, καὶ ταῦτα πάντα συστηματικῶς καὶ μετ' ἐπιμονῆς. Κλείει δὲ τὸν λόγον του διὰ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι «αἱ Ἰνδίαι δύνανται ἅπαξ ἔτι νὰ καταλάβωσι τὴν ἄλλοτε ὑπερήφανον αὐτῶν θέσιν μεταξὺ τῶν μεγίστων καὶ πεπολιτισμένων ἐθνῶν τοῦ κόσμου».

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡμεῖς διὰ πάντων τούτων δὲν σκοποῦμεν νὰ συνηγορήσωμεν ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως τῶν Ἰνδῶν, τοῦτο κεῖται ἔξω πάσης συζητήσεως, ἀλλ' ἁπλῶς ἠθελήσαμεν νὰ παράσχωμεν ἀμυδράν, ὡς εἴπομεν, εἰκόνα τῆς ἐκεῖ ἀναπτυχθείσης ἀνωτέρας πνευματικῆς ζωῆς καὶ φρονημάτων, καὶ τοῦτο πρὸς τὸν ἰδιαίτερον πάντοτε σκοπὸν ἡμῶν.

Ποίας δὲ σημασίας εἶνε τὰ ἄνω γεγονότα ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν, ὅτι οὐ σμικρὰν ἐνεποίησαν αἴσθησιν καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ δὲ «Times» σχολιάζοντες τὴν ὁμιλίαν τοῦ κ. Naoroji, τὴν χαρακτηρίζουσιν ὡς πολὺ pernicious nonsense (βλαβερὰν ἀνοησίαν), τὰ δὲ προτεινόμενα μέτρα ἔτι μᾶλλον κακόβουλα (misceavous). Ἐννοεῖται δ', ὅτι οἱ ἀπὸ ἀγγλικῆς ἀπόψεως ψόγοι οὗτοι ἀπὸ ἰνδικῆς εἶνε τιμητικοὶ τίτλοι διὰ τὸν ῥήτορα. Καὶ ἐν τούτοις ἀπέναντι τῆς ἀτέγκτου λογικῆς τοῦ Naoroji οἱ «Times» δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιτάξωσιν ἢ τὸ ἀγγλικὸν ξίφος (We have won India by the sword, and in the last rasort we hold it by the sword). Οὐχὶ ἅπαξ οὐδὲ δὶς ἐμονομάχησεν ἡ ἰδέα μὲ τὸ ξίφος, γνωρίζομεν δ' ὅτι σχεδὸν

πάντοτε νικήτρια, καίτοι συνήθως καθημαγμένη, ἐξῆλθεν ἡ ἰδέα. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου ἐνταῦθα καὶ προχωροῦμεν.

Τὴν ἰνδικὴν ἀνάπτυξιν φαίνεται ἀρξάμενον ν' ἀκολουθῇ καὶ τὸ γειτονικὸν Ἀφγανιστάν, ὁ Ἐμίρης τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν τελευταίαν του ἀνὰ τὰς Ἰνδίας περιοδείαν, ἔδειξεν, ὅτι δὲν ἐστερεῖτο θελήσεως τοῦ νὰ ἐπωφεληθῇ μελετῶν τὰ ἐκεῖ προοδευτικὰ ἔργα. Ὁ Ἐμίρης ἐφάνη ἔχων ἱκανὰς γνώσεις ὡς πρὸς τὸν χειρισμὸν τῶν πυροβόλων, ἔδειξε δ' ἰδιάζον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ βιομηχανικὰ ἔργα.

Περὶ τοῦ τί γίνεται ἐν Περσίᾳ καὶ Ρωσσίᾳ γνωρίζομεν πάντες, μᾶς ὑπέδειξε δὲ ἤδη καὶ ὁ Ἰνδὸς Naoroji, ὅπερ σημαίνει, ὅτι οἱ Ἰνδοὶ ἔχουσι πλήρη συναίσθησιν τῶν περὶ ἑαυτοὺς συμβαινόντων, ἀφ' ὧν κεντρίζεται ἔτι μᾶλλον ἡ φιλοτιμία αὐτῶν.

Καὶ ἵνα περατώσωμεν τὴν αὐτὴν ἐπισκόπησιν ἡμῶν, ἀναφέρομεν τὴν ἐν τῇ ἐγγὺς ἡμῶν Ἀσίᾳ πανισλαμιστικὴν κίνησιν, ἀφ' ἧς ἄλλως σκοπίμως ἀπεμακρύνθημεν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν καὶ πάλιν θὰ καταλήξωμεν.

(Ἕπεται συνέχεια)

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΟΜΟΓΕΝΩΝ

Τακρίριον τῶν Πατριαρχείων πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν θρησκευμάτων Ὀθωμανὸν ὑπουργόν.

Τὸ Οἰκ. Πατριαρχεῖον μετὰ πάσης προσοχῆς ἀνέγνωσε τὸν ἐν τῷ Ὑμετ. τεσκερὲ ἐπισυνημμένον ἀπαντητικὸν τεσκερὲν τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ τεσκερὲ τούτου κατέχεται ὑπὸ προλεγομένων, ἐν οἷς ζητεῖται νὰ τεθῇ ἡ βάσις τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ ζητήματος, διότι, ὡς ὀρθῶς θεωρεῖ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς παιδείας, ἡ λύσις τῶν δευτερευόντων ζητημάτων καὶ διαφωνιῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τούτου. Ἀτυχῶς, ἐν ᾧ πρόκειται πασίδηλον τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ὑπάρχει ἓν μὲν Κράτος τὸ Συνταγμ. Ὀθ. Κράτος, ἔχον ἐπίσημον θρησκείαν τὴν μουσουλμανικήν, διάφορα δὲ ἔθνη καὶ δὴ καὶ χριστιανικά, ὁ τεσκερὲς τοῦ Ὑπουρ. τῆς παιδείας δὲν λαμβάνει οὐδόλως τοῦτο ὑπ' ὄψει.

Ἀντὶ τούτου θέλει νὰ συγχέῃ λεκτικούς τινας ὅρους, οἷον «Ὀθ. Ἔθνος». «Ὀθ. Κράτος», «ἐθνικότης», «στοιχεῖον», «κοινότης», περιπίπτει εἰς ἀντιφάσεις τόσον βαθείας, ὥστε ἐφ' ἑνὸς μὲν ν' ἀναγνωρίζῃ, ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ ὑπόστασις ἐθνικότητός τινος συνίσταται ἐκ τῆς θρησκείας, γλώσσης καὶ φιλολογίας αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ λέγῃ, ὅτι δὲν ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ τῶν πνευματικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν αὐτῆς πραγμάτων, ἢ, ἀφ' ἑνὸς μὲν ν' ἀναγράφῃ, ὅτι τὸ ὀθωμ. σύνολον ἔχει καὶ πολιτικήν τινα ὑπόστασιν ἐκτὸς τῶν ἐθνοτήτων, αἵτινες τὸ ἀποτελοῦσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ παριστᾷ ὡς παράλογα τὰ ἐξῆς ἐπὶ λέξει ἐν τῷ πατρ. τακριρίῳ ἀναφερόμενα «Ἵνα τὸ Ρωμαϊκὸν ἔθνος ᾖ ἥσυχον διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ, τὴν ἄσχετον πάσης πολιτικῆς ὀπισθοβουλίας, ἀρέσκεται εἰς κρίσεις τόσον ἀδίκους, ὥστε τὴν δήλωσιν τοῦ Πατριαρχείου «τὸ Ρωμαϊκὸν ἔθνος ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐθεράπευσε τὴν παιδείαν, ὅσον αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον καὶ διὰ μόνου τοῦ ἰδίου ὀβολοῦ εἰς βαθμὸν περιποιοῦντα τιμὴν εἰς τὴν πατρίδα» ἔψεξεν, ὡς ἀντιφατικὴν δῆθεν πρὸς τὴν ἔλλειψιν ἐπαρχιακῶν διδασκάλων ἐγχωρίων διὰ τὰ σχολεῖα τῶν ὀρθοδόξων, μὴ λαμβάνον ὑπ' ὄψει, ὅτι πράγματι περιεποίησε καὶ περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν πατρίδα τὸ ἀδιαφιλονείκητον γεγονός. Ἂν πρῶτοι καὶ

μόνοι μεταξὺ τῶν ἐκ Τουρκίας εἰς τὴν Εὐρώπην χάριν ἀνωτέρας παιδεύσεως μεταβαινόντων νέων οἱ ὀρθόδοξοι ἀπήλαυσαν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ νὰ γίνωνται ἀνεξετάστως δεκτοὶ εἰς ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ πανεπιστήμια, τοῦθ' ὅπερ ὀφείλεται ἀναντιλέκτως εἰς τὴν ἀρτίαν αὐτῶν μόρφωσιν καὶ ἑπομένως καὶ εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἐξ ὧν προέρχονται σχολείων, μηδ' ἀποβλέπον εἰς τὸ ἐπίσης ἀδιαφιλονείκητον γεγονός, ὅτι καὶ αὐτὴ μεθ' ὅλας τὰς ἀδρὰς παροχὰς τοῦ κυβερνητικοῦ ταμείου καὶ σήμερον ἡ κυβερνητικὴ ἐκπαίδευσις καὶ αὐτὸς ὁ στρατὸς τοῦ Κράτους ἔχουσιν ἀνάγκην ξένων διδασκάλων καὶ διοργανωτῶν. Ἐν μακρῷ λόγῳ περὶ προνομίων καὶ παραχωρήσεων, ἀφ' ἑνὸς μὲν προσπαθεῖ νὰ συγχύσῃ τὰ δικαιώματα ἰδιώτου, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐθνικότητος αὐτοῦ πρὸς τὰ δικαιώματα ἑνὸς ἔθνους, δηλαδὴ προσπαθεῖ νὰ ἐξαλείψῃ τὸ ἔθνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ καταφαίνεται ἔχων περὶ τῶν δικαιωμάτων ὑπάρξεως ἐθνικότητός τινος ἀντίληψιν τυραννικωτέραν τῆς πρὸ τοῦ Συντάγματος τυραννίας. Διότι τότε μὲν ἡ Κυβέρνησις μεθ' ὅλου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἀνεγνώριζεν ὡς ἄμεσον συνεπειαν καὶ ὅρον, ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, τῆς ὑπάρξεως χριστιανικοῦ ἔθνους ἐν Κράτει, ἔχοντι θρησκείαν μουσουλμανικὴν καὶ γλῶσσαν τουρκικήν, τὸ δικαίωμα πλήρους ἐκπαιδευτικῆς αὐτοδιοικήσεως, ὡς ἀποδεικνύει περισσότερον παντὸς τύπου καὶ ἐγγράφου τὸ ὅτι τοιαύτη πλήρης αὐτοδιοίκησις ὑπῆρχε μεχρι σήμερον. Ὁ δὲ τεσκερὲς σήμερον, ὅτε ἡ μὲν ἐπίσημος θρησκεία καὶ γλῶσσα τοῦ Κράτους εἶνε αἱ αὐταί, ἀλλα τὸ πολίτευμα ὑπόσχεται ἐλευθερίαν προσπαθεῖ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐκπαιδευτικὴν αὐτοδιοίκησιν τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους εἰς τὴν τυπικὴν ἐπικύρωσιν τῶν διπλωμάτων διδασκάλων τῶν κοινοτικῶν σχολείων ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου, καὶ τοῦτο διά τινος περιέργου ἀληθῶς τρόπου, δι' οὗ ἐπισήμους τινὰς πράξεις (αἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶνε παρὰ ἐπιβεβαιώσεις ὅτι καὶ λεπτομέρειαί τινες τῆς πλήρους ἐκπαιδευτικῆς αὐτοδιοικήσεως αὐτοῦ, αἵτινες τυχὸν προσεβλήθησαν, ἔπρεπε καὶ αὐταὶ ἀκόμη νὰ μένωσιν ἀπρόσβητοι) τὰς ἐπισήμους, λέγω, αὐτὰς πράξεις, μερικοῦ ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των περιεχομένου, θέλει νὰ παραδεχθῇ ὡς μόνα δικαιώματα, καὶ ἀναγνωρίζων λεπτομερείας μόνον τινάς, νὰ καταργήσῃ ὅλον τὸ σύστημα τῆς ἐκπαιδευτικῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν ἐθνοτήτων, ἐν ᾧ καὶ ἀκόμη, ἂν ἐπὶ ἀπολυταρχίας δὲν ὑπῆρχε πλήρης τοιαύτη αὐτοδιοίκησις, μόνη ἡ ὕπαρξις πολιτεύματος, θεμελιουμένου ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως ὅλων τῶν πολιτῶν, ἀνιδρύει ἐθνικὰς αὐτοδιοικήτους ἐκπαιδεύσεις ἐν Κράτει, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἓν μόνον ἔθνος.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω, τὰ ὁποῖα κατεδείχθη ὁποῖά τινα εἶνε, ὁ ὑπουργικὸς τεσκερὲς ὁρμώμενος ἄγεται εἰς τὸ νὰ θέσῃ ὡς βάσιν τοῦ ὅλου ζητήματος τὴν ἑξῆς: «Ἂν ἡ ἰδέα τοῦ Πατριαρχείου συνίσταται ἐπὶ τῆς ἀξιώσεως, ὅπως ἰδιαζόντως ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς παιδείας καὶ τῶν εἰς τὴν ἑλληνορθόδοξον κοινότητα ἀνηκουσῶν σχολῶν ἀποκτήσῃ τύπον Κράτους αὐτονόμου καὶ ἀνεξαρτήτου ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ Κράτει, μίαν τοιαύτην ἀξίωσιν οὐδόλως ἐπιβάλλει ὡς φαντάζεται, ἡ πνευματικὴ

ὕπαρξις καὶ ὁ ἐθνικὸς βίος τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος, οὐδὲ εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ παραδεκτὴ αὕτη ἀπὸ ἀπόψεως τῆς ὑπάρξεως ὁλοκλήρου τοῦ Ὀθωμανικοῦ ἔθνους».

Ἡ βάσις αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ σαφές, διότι οὐδὲν ἔχει τὸ πραγματικόν, ὡς ἀποδεικνύει ἐκτὸς ὅλων τῶν προλεχθέντων καὶ αὐτὴ ἡ ὑποθετικὴ αὐτῆς διατύπωσις, ὡς δύναταί τις εὐθὺς ἀμέσως ν' ἀντιληφθῇ ἁπλῶς σκεπτόμενος ὅτι Κράτος ἐν Κράτει δὲν εἶνε τι τὸ ὁποῖον δύναται νὰ λεχθῇ, προκειμένου περὶ ἐκπαιδεύσεως, ὅπως δὲν δύναται νὰ λεχθῇ προκειμένου περὶ θρησκείας, διότι ἀμφότερα στεροῦνται τοῦ κυρίου τοῦ Κράτους στοιχείου, τῆς δημοσίας δυνάμεως, ἀπὸ ἀπόψεως δὲ ὑπάρξεως Ὀθωμανικοῦ ἔθνους οὐδὲν δύναται νὰ κριθῇ, διότι «Ὀθωμανικὸν Ἔθνος» εἶνε μὲν λεκτικὸς ὅρος, ἀλλὰ πράγματι δὲν ὑπάρχει ὡς ἀμέσως δύναταί τις νὰ ἀντιληφθῇ ἐρωτῶν ποία εἶνε ἡ θρησκεία καὶ ποία ἡ γλῶσσα τοῦ ἔθνους τούτου. Ἡ ἐπιμονὴ μάλιστα, μεθ' ἧς ὁ τεσκερὲς τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας συγχέει τὸν ὅρον «Ὀθωμανικὸν Ἔθνος», ἐν ᾧ θέλει νὰ συγχωνεύσῃ ὅλας τὰς ἐθνότητας τὰς κατοικούσας τὴν χώραν, πρὸς τὸ «Ὀθωμανικὸν Κράτος» τὸ ἔχον θρησκειαν τὴν μουσουλμανικὴν καὶ γλῶσσαν τὴν τουρκικήν, κάθε ἄλλο συντελεῖ παρὰ νὰ ἀρθῇ ἡ ὑποψία τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους ὅτι κινδυνεύει ἡ πνευματική του ὕπαρξις καὶ ὁ ἐθνικός του βίος, ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ τακριρίῳ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐνόμισε καθῆκον αὐτοῦ ν' ἀναφέρῃ τῇ Κυβερνήσει.

Καὶ ὅμως ἐπὶ τοιαύτης βάσεως ὁ τεσκερὲς τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας στηριζόμενος προτείνει νὰ ἀπορριφθῶσι τὰ αἰτήματα τοῦ τακριρίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐπὶ τοιαύτης βάσεως στηρίζεται τὸ ἐν τῷ τεσκερὲ ἀναφερόμενον ἐκπαιδευτικὸν νομοσχέδιον, ὡς καταδηλοῦται καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ τεσκερὲ ἀναφερομένων ἀλλὰ καὶ τῶν πλείστων ἄλλων ἄρθρων αὐτοῦ. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Ἐξοχώτατε, ὑποβάλλει τὴν γνώμην αὐτοῦ ὅπως μὴ γίνωσιν αἱ γνῶμαι καὶ ἀξιώσεις αὗται τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας δεκταί, ἀφ' οὗ, μὴ στηριζόμεναι ἐπὶ πραγματικῆς βάσεως, δὲν δύνανται ἐκτὸς τῶν ἄλλων οὔτε νὰ εἶνε ὠφέλιμοι εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν προηγουμένῳ τακριρίῳ αὐτοῦ, εἰς τὴν ὑποβολὴν τοῦ ὁποίου ἤγαγεν αὐτὸ ἀληθὴς πόθος πρὸς ἰσχὺν καὶ εὐημερίαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους πρὸς σωτηρίαν ὅλων τῶν ἐθνῶν αὐτοῦ, σκέπτεται ὡς ἑξῆς: Δὲν πρόκειται περὶ ἰδιωτῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν οὐδὲ περὶ Κράτους ἐν Κράτει· ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοῦτο δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ἐπὶ ἐκπαιδεύσεως, αὐτὴ ἡ ὑπόστασις καὶ αἱ παραδόσεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶνε ὅλως ξέναι πρὸς πᾶν τὸ θεοκρατικόν, πρόκειται περὶ τοῦ ἑξῆς πασιδήλου γεγονότος. Ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν ὑπάρχει ἓν μὲν κράτος, τὸ Ὀθωμανικὸν συνταγματικὸν Κράτος διάφορα δὲ ἔθνη καὶ δὴ χριστιανικά. Ν' ἀποτελέσωσι ταῦτα ἓν ἔθνος, ἔχον θρησκειαν καὶ γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν μίαν τῶν ὑπαρχουσῶν, ν' ἀπορροφηθῶσι δηλαδὴ ὑπὸ ἑνὸς ἔθνους ἐξ αὐτῶν, εἶνε ἀδύνατον. Βαθύτατοι λόγοι κατέστησαν τοῦτο ἀδύνατον καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἀκόμη, καθ' οὓς τὸ πνεῦμα τῶν ἐθνικοτήτων δὲν ἦτο

ὡς νῦν κυριαρχοῦν. Ἓν μόνον εἶνε δυνατὸν γενέσθαι : ν' ἀποτελέσωσιν ὁμοῦ τὸ Ὀθωμανικὸν συνταγματικὸν Κράτος ἐν τῷ ἑξῆς ὅρῳ πολιτικῆς ἑνώσεως: νὰ διατηρήσῃ ἕκαστον ἀνόθευτον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θρησκείαν καὶ γλῶσσαν· νὰ συμμετέχωσι δὲ ὡς τοιαῦτα ἐξ ἴσου ἐν τῷ Κράτει εἰς τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα, παρεχομένου εἰς τὸν μουσουλμανισμὸν τοῦ δικαιώματος, ὅπως ἡ μουσουλμανικὴ θρησκεία καὶ ἡ τουρκικὴ γλῶσσα εἶνε ἐπίσημος τοῦ Κράτους διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐπισήμου ὑπηρεσίας ἐν τῇ στενωτάτῃ τῆς λέξεως σημασίᾳ. Τοῦτο τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον νομίζει ὡς τὴν μόνην πραγματικὴν βάσιν καὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἄλλου ζητήματος. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα ἔθνους τινός, ἐξ ἧς ἐκπορεύεται ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ φυλαχθῇ ἀνόθευτος, μάλιστα ὅταν τὸ ἔθνος εἶνε χριστιανικόν, τὸ δὲ κράτος μουσουλμανικόν, παρὰ δι' ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος διοικουμένου ὑπὸ ἐντελῶς ὁμογενοῦς κέντρου καὶ τοιοῦτον ἐν τῷ κράτει εἶνε διὰ τὸ ρωμαϊκὸν ἔθνος μόνον τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ἐπίσης εἶνε γνωστόν, ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις ἔθνους τινὸς δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὰς γραμματικὰς ἢ ἐπιστημονικὰς γνώσεις, αἵτινες διδάσκονται εἰς τοὺς παῖδας. Τὴν ἐθνικὴν παίδευσιν συγκροτοῦσι ποικίλα στοιχεῖα μορφωτικὰ οὐ μόνον γλωσσικῆς ἀλλὰ καὶ θρησκευτικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως, ἅτινα ἁρμονικῶς καὶ ἀρρήκτως συνέχονται πρὸς ἄλληλα.

Ἐπειδὴ ἡ ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ Κράτει ἕνωσις εἶνε νέα ἀκόμη, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον δὲν ἀρνεῖται ἐποπτείαν τῷ Κράτει, ἂν τοῦτο ἀνησυχῇ μὴ ἐν τῷ ρωμαϊκῷ ἐκπαιδευτικῷ συστήματι γίνῃ τι μὴ συντελοῦν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους ὑποστάσεως καὶ νομίζει ὅτι ἡ ἐποπτεία, ἡ διὰ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ 1891 ὁριζομένη ὑπερκεῖται πρὸς τοῦτο, ἀφ' οὗ ἤρκει πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ Κράτους ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ συντάγματος τυραννίας. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ζητεῖ, πρὸς ἄρσιν πάσης ἀνησυχίας τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους διὰ τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν, ἡ ἐποπτεία αὕτη νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὰ ὅρια τῆς ἐγκυκλίου τοῦ 1891 τὸ δὲ Κράτος τὸ ἔχον θρησκείαν μουσουλμανικὴν καὶ γλῶσσαν τὴν Τουρκικὴν νὰ μὴ διαθέσῃ χρήματα **διὰ σχολεῖα διδάσκοντα εἰς τὴν ἑλληνικήν**, ἄλλως ἢ διὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων. Ἡ συμμετοχὴ ἐν τῷ Κράτει ἐπὶ ἴσοις δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἂν οἱ μαθηταὶ καὶ ἀπόφοιτοι τῶν κοινοτικῶν σχολείων δὲν ἔχωσι τὰ αὐτὰ δικαιώματα πρὸς τοὺς ἐκ τῶν ἰσοβαθμίων κυβερνητικῶν σχολῶν ἐξερχομένους, οὐδεὶς δὲ λόγος ὑπάρχει νὰ μὴ γίνηται τοῦτο. Στενῶς συνεπῶς πρὸς τ' ἀνωτέρω, τὸ Πατριαρχεῖον νομίζει ὅτι, τῆς βάσεως, ἐφ' ἧς στηριζόμενον ζητεῖ τοῦτο, οὔσης τῆς μόνης πραγματικῆς, ἐκτὸς τῆς καθησυχάσεως τῆς ἐξεγηγερμένης συνειδήσεως τοῦ πνευματικοῦ του ποιμνίου, καὶ αὐτὸ τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους ἐπιβάλλει ὅπως ταῦτα γίνωσι δεκτά.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ τεσκερὲς τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας φαίνεται θέλων ἐξηγήσεις ἐπὶ σημείων τινῶν τῶν αἰτημάτων τούτων, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον

εὐχαρίστως πράττει τοῦτο. Καὶ δή, ἐπὶ τοῦ 1ου αἰτήματος, ὅτι διὰ τῆς φράσεως «πολιτικὰ δικαιώματα» ἐννοεῖ ἐκ τῶν καθαρῶς μὲν ἐκπαιδευτικῶν δικαιωμάτων τὴν ἀποδοχὴν εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς καὶ εἰδικὰς σχολὰς τῶν ἀποφοίτων τῶν ἑλληνικῶν γυμνασίων, ὑφ' οὓς ὅρους γίνεται τοῦτο δι' ἐξετάσεων ἢ ἄνευ τοιούτων, καὶ διὰ τοὺς ἀποφοίτους τῶν κυβερνητικῶν γυμνασίων. Τὴν ἀξίωσιν δ' αὐτοῦ ταύτην στηρίζει ἐπὶ τοῦ ὅτι, τῶν ἀποφοίτων τῶν κοινοτικῶν γυμνασίων γιγνομένων δεκτῶν εἰς εὐρωπαϊκὰς ἀνωτέρας σχολάς, τοῦτο ἀποτελεῖ τρανοτάτην ἀπόδειξιν ὅτι εἶνε ἱκανοί, ὅπως γίνωνται δεκτοὶ καὶ εἰς τὰ κυβερνητικὰ σχολεῖα ἀνωτέρων σπουδῶν, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευσις τελειοποιουμένη ἔχει ἐξομοιωθῇ καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ διοικητικὰ δικαιώματα, τὸ πατριαρχικὸν τακρίριον ἐννοεῖ ὅλα, κατόπιν ἐξετάσεων ἢ μή, ὅπως γίνεται καὶ διὰ τοὺς ἀποφοίτους τῶν κυβερνητικῶν, ἀφ' οὗ τὰ μὲν διπλώματα τῶν κοινοτικῶν σχολῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους ἀναγνωρίζονται ὡς διδόμενα κατόπιν διδασκαλίας καὶ ἐξετάσεων διεξαγομένων οὕτως, ὥστε οἱ κάτοχοι αὐτῶν νὰ ἔχωσι τὰς ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ σχολείου γνώσεις τὰς ἀπαιτουμένας ὑπὸ τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων κρατῶν, δὲν ἐπιτρέπεται δὲ ν' ἀμφισβητηθῇ ὅτι οὗτοι θὰ πρόσκεινται εἰς τὸ πρὸς τὸ Κράτος καθῆκον ἐξ ἴσου μὲ τοὺς ἀποφοίτους τῶν κυβερνητικῶν σχολῶν, διότι θὰ ἐσήμαινε οὐδὲν πλέον οὐδὲν ἔλαττον ἢ ὅτι ἡ ἐθνικότης πολίτου τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ὡς Ἕλληνος μόνη αὕτη θέτει αὐτὸν εἰς ἴσσονα μοῖραν. Ἐννοεῖται κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ὅτι, διὰ τῶν «πολιτικὰ δικαιώματα» ἐννοεῖ καὶ πᾶν ἄλλου εἴδους δικαίωμα στρατολογικόν, ἐκλογικόν, ἀστικὸν κ. λ. π.

Ἐπὶ τοῦ 2ου ζητήματος τὰ ἑξῆς. Καίτοι τὸ ρωμαϊκὸν ἔθνος ἀποτίει φόρον ἐκπαιδευτικὸν ὡς καὶ οἱ Μουσουλμάνοι καὶ κατὰ τὸν τεσκερὲν δὲ οὗτος διατίθεται μόνον ὑπὲρ τῶν σχολῶν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κράτους ἡμῶν, τοῦ ἔχοντος ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν τουρκικήν, ἐν τούτοις τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ τοῦ ζητήματός του αὐτοῦ δὲν ἐννοεῖ νὰ στερήσῃ τὴν κυβερνητικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν μέσων συντηρήσεως, ἐφ' ὅσον ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Κράτους δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὸ κονδύλιον τῆς παιδείας. Ὅ,τι τὸ Πατριαρχεῖον προλαβόντως ἔγραψεν ἀπαντητικῶς εἰς τὴν κυβερνητικὴν πρότασιν περὶ παροχῆς ἐπιδόματος ἐκ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ φόρου, τοῦτο ἀπέβλεπεν εἰς τὴν καθησύχασιν τῆς συνειδήσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους, ὡς καὶ ἀνωτέρω γράφομεν. Κατόπιν ὅμως τῆς μὴ παραδοχῆς ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας τῆς διὰ τοῦ Πατριαρχείου διανομῆς τοῦ ὡς εἴρηται ἐπιδόματος, ἐπιβάλλεται ἡ σύνταξις καὶ δημοσίευσις τοῦ ἐν προλαβόντι τακριρίῳ διατυπωθέντος νόμου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ 4ον αἴτημα, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀληθῶς ἐκπλήσσεται ἐπὶ τῷ ἰσχυρισμῷ τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἐκδόσεως τῆς αἰτουμένης ἐγκυκλίου πρὸς τὰς ἀρχάς, διότι δῆθεν δὲν παραβιάζεται ἡ ἐγκύκλιος τοῦ 1891, ἀφοῦ πλεῖστα ὑπέβαλε καὶ ὑποβάλλει τακρίρια ἀποδεικνύοντα ὡρισμένως καὶ λεπτομερῶς παντοιοτρόπους ὑπερβασίας καὶ παραβάσεις τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς.

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ

Πρό τινων ἐτῶν εἶχον γράψῃ ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἑλληνισμὸς» ἄρθρον τι ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ὁ μέγιστος ἐχθρός». Μέγιστον ἐχθρόν, πολὺ μεγαλείτερον καὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ κινδύνου ὠνόμαζον τὴν μετανάστευσιν. Εὑρισκόμην τότε καὶ ἐγὼ ἐν τῇ ξένῃ καὶ οἱ ἀριθμοί, τοὺς ὁποίους εἶχον ἀναγνώσῃ ἔν τινι στατιστικῇ τῆς ἐξ Ἑλλάδος μεταναστεύσεως, μὲ εἶχον καταπλήξῃ. Ἀλλ' ἐπέπρωτο νὰ ἔλθω ἐν-ταῦθα, διὰ νὰ ἴδω ἰδίοις ὀφθαλμοῖς τὰ ἀποτελέσματα τῆς μάστιγος ταύτης, ἥτις ἀπὸ ἐτῶν ἤδη προετοιμάζῃ τὴν καταστροφὴν καὶ ἀπώλειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Οὔτε αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων Γότθων, οὔτε ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησις τῆς ἡμετέρας χώρας ἐπήνεγκον κατὰ τῆς ἡμετέρας φυλῆς πλῆγμα καταστρεπτικώτερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐπιφέρει ἡ μετανάστευσις. Ἐντὸς εἰκοσαετίας 400.000 σχεδὸν Ἑλλήνων ἐγκατέλειψαν τὴν γενέτειραν χώραν των. Καὶ ἂν ἐξακολουθήσῃ ἡ κατάστασις αὕτη, μετὰ ἑτέραν εἰκοσαετίαν ἐν Ἑλλάδι δὲν θὰ μείνωσιν ἢ οἱ γέροντες, οἱ φθισικοί, οἱ τραχωματικοὶ καὶ πάντες οἱ ἐκ κολλητικῶν νοσημάτων πάσχοντες, τοὺς ὁποίους ἡ Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία δὲν δέχεται εἰς τὴν χώραν της. Καὶ ἡ ἐρήμωσις μεταδίδεται ὁλονὲν καὶ εἰς τὴν Ἤπειρον. τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θρᾴκην, τὰς νήσους, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐρήμωσις στερροῦσα τὰς χώρας ταύτας οὐχὶ κατοίκων ἐν γένει, διότι τοιοῦτοι θὰ μείνωσι καὶ θὰ ὑπάρχωσιν αἰωνίως, ἀλλὰ στερροῦσα αὐτὰς Ἑλλήνων καὶ μόνον Ἑλλήνων.

Μετὰ πεντήκοντα ἔτη εἰς τὴν Ἤπειρον θὰ ὑπάρχωσι μόνον Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοί, εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θρᾴκην μόνον Τοῦρκοι, Ἑβραῖοι καὶ Βούλγαροι καὶ εἰς τὰς νήσους μόνον Τοῦρκοι ὡς καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Οἱ Ἕλληνες θὰ εὑρίσκωνται εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ θὰ γείνωσι πρακτικώτεροι, θὰ συνεισφέρωσι διὰ τὴν πατρίδα των, ἀλλ' οὐχὶ χάριν φανταστικῶν σκοπῶν οἷον ἀγορᾶς πυροβολαρχιῶν ἢ πολεμικῶν σκαφῶν. ἀλλὰ πρὸς συντήρησιν ὀλίγων γηροκομείων ἢ νοσοκομείων τῶν ἀνιάτων. Διότι εἰς τὰς χώρας, ὅπου πλειονοψηφεῖ σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ εἰς τὸ ἐλεύθερον κράτος, θὰ εὑρίσκωνται μόνον ὀλίγοι γέροντες καὶ ὀλίγοι ἀσθενεῖς καὶ πάσχοντες. Καὶ μετὰ ἄλλα εἴκοσιν ἔτη θὰ ἀπαλλαγῶσι οἱ ἐν Ἀμερικῇ μετανάσται καὶ τοῦ βάρους τούτου καὶ οὕτω ὁ πατριωτικώτερος λαὸς τοῦ κόσμου θὰ καταντήσῃ ἄπατρις, θὰ ζῇ διεσκορπισμένος εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ὅπως μετὰ μίαν ἢ δύο γενεὰς ἀπορροφηθῇ τελείως ὑπὸ τῶν ἑκασταχοῦ φυλῶν τοῦ κόσμου καὶ ἐκλείψῃ τελείως ἡ Ἑλληνικὴ φυλή.

Ἡ λέξις Πατρὶς δὲν εἶνέ τι ἀφῃρημένον· εἶνε μάλιστα πρᾶγμα συγκεκριμένον, εἶνε τὸ χῶμα, ἡ γῆ, ἡ χώρα εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθησαν, ἔζησαν καὶ ἐτάφησαν οἱ πρόγονοι, ἐγεννήθημεν, ζῶμεν καὶ θὰ ταφῶμεν ἡμεῖς καὶ θὰ γεννηθῶσι, θὰ ζήσωσι καὶ θὰ ταφῶσιν οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ, ἡ Ἑλλάς, ἡ Ἤπειρος, ἡ Μακεδονία, ἡ Θρᾴκη, ἡ Μικρὰ Ἀσία, αἱ νῆσοι βεβαίως δὲν θὰ ἐξαφανισθῶσιν ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Θὰ ὑπάρχωσιν ἐν ὅσῳ ὑπάρχει κόσμος, πάντοτε ὡραῖαι, πάντοτε εὐλογημέναι, ἀλλὰ δὲν θὰ κατοικῶνται ὑπὸ Ἑλλήνων. Θὰ ἔλθωσιν ἄλλοι καὶ θὰ χαίρωνται τὸ ὡραῖον κλῖμα, τὸν ὡραιότερον Ἑλληνικὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ὡραιοτέραν πασῶν ἑλληνικὴν φύσιν. Θὰ μείνωσι τὰ μνημεῖα τῆς ἐπὶ τοῦ κόσμου διαβάσεως τῆς εὐγενοῦς φυλῆς, θὰ μείνῃ καὶ ὁ ἐνδοξότατος βράχος μὲ τὸν Παρθενῶνα, προσκυνήματα διεθνῆ, ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ θὰ εὑρίσκεται θαμμένη διὰ παντὸς ἄνευ ἐλπίδος ἀναστάσεως. Μὴ φανῶσιν αἱ σκέψεις αὗται μελαγχολικαὶ φαντασιοπληξίαι ἀπαιδιοδόξου ἀνθρώπου. Ὄχι, τὰ πράγματα αὐτὰ ὁμιλοῦν καὶ ὅταν τὰ πράγματα ὁμιλοῦν, οἱ λόγοι εἶνε μάταιοι καὶ κενοί, καθὼς εἶπε καὶ ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος ῥήτωρ. Κάποιος νομάρχης νομοῦ τινος τῆς Πελοποννήσου ἀνέφερε πρὸ μηνῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὅτι εἰς τὸν νομόν του ὁ ἀριθμὸς τῶν νεοσυλλέκτων ἠλαττώθη κατὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦ ἀριθμοῦ τῆς πρὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν γενομένης ἀπογραφῆς στρατευσίμων. Δηλαδὴ ἐξ ἑκατὸν νέων Ἑλλήνων εἰς διάστημα τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν μετηνάστευσαν οἱ ὀγδοήκοντα. Μετὰ δύο τρία ἔτη εἰς τὸν νομὸν αὐτὸν δὲν θὰ ὑπάρχῃ οὐδὲ εἷς νεοσύλλεκτος! Τὰ κτήματα θὰ μένωσιν ἀκαλλιέργητα, ἡ πενία θὰ αὐξήσῃ, ἡ δὲ πατρὶς δὲν θὰ ἔχει στρατιώτας, ὑπερασπιστὰς αὐτῆς. Αὐτὰ ὁμιλοῦσι τὰ πράγματα. Αὐτὰ ἐπέφερεν ἡ μετανάστευσις.

Καὶ διερωτᾶται τις: ἦτο ἀναγκαῖος ὁ γιγάντιος τοῦ εἰκοσιένα ἀγών, ἦσαν ἀναγκαῖα τὰ ὁλοκαυτώματα τῶν μυριάδων ἐκείνων ψυχῶν, ἔπρεπε νὰ χυθῶσι ποταμοὶ αἱμάτων ἐπὶ τοῦ πολυτίμου τῆς πατρίδος ἐδάφους, διὰ νὰ διαρκέσῃ ὅλη ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς ἐλευθέρας πατρίδος ἕνα μόνον αἰῶνα; Ἢ μήπως ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ προβλέπουσα πρὸ αἰῶνος τὸν ἄδοξον αὐτῆς θάνατον, τὴν αὐτοκτονίαν μᾶλλον αὐτῆς ἠθέλησε νὰ δείξῃ πρὸ τῶν ὀμμάτων σύμπαντος τοῦ κόσμου τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς διὰ τελευταίαν φοράν· μήπως ἡ ἐποποιία τοῦ εἰκοσιένα ἦτο τὸ κύκνειον ᾆσμα τῆς προϊομιούχου φυλῆς, καταδεδικασμένης ὑπὸ τῆς εἱμαρμένης εἰς τελείαν ἐξαφάνισιν;

Ἀντέσχεν ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ εἰς τὰς τόσας ἐπιδρομὰς ξένων λαῶν, ἐξῆλθε νικήτρια μετὰ τετρακοσιετῆ δουλείαν ἐξ ὑπερανθρώπου καὶ ἡρωϊκοῦ ἀγῶνος κατὰ βαρβαρωτάτης τυραννίας, διὰ νὰ ἐξαφανισθῇ ἀδόξως ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς αὐτοκτονοῦσα; Δὲν κατενοήθη ἐπὶ τέλους, ὅτι ἡ μετανάστευσις θὰ ἐρημώσῃ τελείως τὴν Ἑλλάδα; Εἶνε καιρὸς ἡ νέα Κυβέρνησις νὰ λάβῃ τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς περιορισμὸν τοῦ κακοῦ. Κυβέρνησις ἀνορθωτικὴ κύριον αὐτῆς μέλημα πρέπει νὰ θεωρήσῃ τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος, διότι δὲν πρόκειται περὶ παρωνυχίδος. Ἡ μετανάστευσις ἐξακολουθοῦσα μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως, θέλει ἀποβῇ ὁ τάφος οὐχὶ μόνον τῶν ἐθνικῶν πόθων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ι. Βαρβαγιάννης

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗ

Ἐν Τουρκίᾳ ἐπιτείνεται ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ κρίσις. Τὸ πρόγραμμα τῶν Νεοτούρκων ἀπέτυχεν οἰκτρῶς καὶ θὰ ἀναγκασθῶσι νὰ μεταβάλωσι κατὰ πολὺ αὐτό, ἂν θέλωσι τὴν διατήρησιν τοῦ συντάγματος. Ἄλλως τὰ πράγματα θὰ ἀνατρέψωσι καὶ θὰ παρασύρωσι τοὺς Νεοτούρκους μεθ' ὅλου τοῦ σαθροῦ αὐτῶν πολιτικοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ ἐν Ἀλβανίᾳ ἐπανάστασις ἐπεκτείνεται, ἡ Ἀραβία δὲν ἡσύχασεν εἰσέτι. Τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα ταλαντεύεται καὶ σείεται ἐκ βάθρων. Ἐσωτερικαὶ διχόνοιαι ἐπέφερον διάσπασιν καὶ μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου.

Ἀφ' ἑτέρου οἱ ἀντιδραστικοί, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ πρώην καθεστῶτος ἑτοιμάζονται πάντοτε καὶ ἂν δὲν προβαίνωσιν εἰς φανερὰν κατὰ τοῦ νεοτουρκικοῦ καθεστῶτος ἐπίθεσιν, τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ἔχουσιν ἀπελπισθῇ. Περιμένουσι τὴν κατάλληλον στιγμὴν καὶ ἀναμένουσι τὸν ἀρχηγόν, ὅστις θὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν. Ὁ νῦν Σουλτάνος δὲν εἶνε ὁ κατάλληλος ἀρχηγός. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἕνεκα τῆς πολυετοῦς αὐτοῦ ἐν χαρεμίῳ ἐγκαθείρξεως κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Χαμίτ εἶνε σωματικῶς καὶ πνευματικῶς ἀνάπηρος. Ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου Γιουσοὺφ Ἰτζεδίν, ὡς βεβαιοῦται, μόλις ἀνέχεται τὰς ἀτασθαλίας καὶ ἀκολασίας τῶν Νεοτούρκων, οἵτινες ἀπεγύμνωσαν τὸ πρόσωπον τοῦ Χαλίφου πάσης πολιτικῆς ἰσχύος, καὶ κλίνει μᾶλλον πρὸς τὰς ἀπολυταρχικὰς ἰδέας.

Ἀλλ' ἐνῷ διεξάγεται ὁ μυστικὸς μεταξὺ τοῦ πρώην καὶ νῦν καθεστῶτος ἀγών, προβάλλουσιν ἤδη φανερῶς αἱ μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων ἀντιθέσεις. Ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει ζῶσι κατὰ τοὺς ἀκριβεστέρους ὑπολογισμοὺς 7—8 ἑκατομμύρια Τούρκων, 6—7 ἑκατομμύρια Ἀράβων, 3—4 ἑκατομμύρια Ἀλβανῶν, Κούρδων καὶ Ἀρμενίων, 5—6 ἑκατομμύρια Ἑλλήνων καὶ 1—2 ἑκατομμύρια Σλαύων, Ἑβραίων κτλ. Ὥστε ἐκ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ οἱ Τοῦρκοι ἀποτελοῦσι μόλις τὸ ἓν τρίτον, ἐνῷ ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπροσωπεύονται διὰ τῶν δύο τρίτων τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν. Οἱ Νεότουρκοι προσεπάθησαν καὶ ἐπέτυχον διὰ τουρκικῶν μέσων, δι' αὐθαιρεσιῶν καὶ βιαιοτήτων νὰ διεξαχθῶσιν αἱ ἐκλογαὶ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ παρουσιάσωσι πρὸ τῆς Εὐρώπης Βουλήν, ἐν ᾗ πλειονοψηφεῖ τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ αἱ συζητήσεις διεξάγονται ἐν τουρκικῇ ἀποκλειστικῶς γλώσσῃ. Ἀλλ' ὅπως ἐφρόντισαν αὐτοὶ νὰ δείξωσιν, ὅτι ἐν Τουρκίᾳ ἐπικρατεῖ τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον, οὕτω δικαιοῦνται καὶ αἱ ἄλλαι ἐθνικότητες νὰ

φροντίσωσιν, ὅπως διατηρήσωσι παντὶ σθένει τὴν ἐθνικὴν των ὑπόστασιν καὶ πολὺ φυσικὸν εἶνε νὰ ἐμπνέωνται ἐξ ἀποκεντρωτικῶν ἰδεῶν. Οἱ Ἄραβες ἐπανειλημμένως ἔδειξαν τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῶν καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἡν Ὑεμένῃ ἡ ἡσυχία δὲν ἀπεκατέστη. Οἱ ἀραβόφωνοι Σῦροι, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν πάντοτε τὸ παράδειγμα τῆς αὐτονομίας τοῦ Λιβάνου, ἐπιθυμοῦσι καὶ αὐτοὶ νὰ ἐξασφαλίσωσι παρομοίαν τινὰ διοικητικὴν αὐτονομίαν ἤδη ἐν ὅσῳ διαρκεῖ τὸ Σύνταγμα, ὅπως, ἐν περιπτώσει ἐπανόδου τοῦ πρώην καθεστῶτος, ὦσιν ἐξησφαλισμένοι. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐννοοῦσι νὰ ἱδρύσωσιν Ἀλβανίαν αὐτόνομον. Οἱ Βούλγαροι ἐξακολουθοῦσιν τὸ ὑπονομευτικὸν αὐτῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἔργον. Καὶ δι' ὅλα τὰ φαινόμενα ταῦτα οἱ Νεότουρκοι οὔτε ὀφθαλμοὺς οὔτε ὦτα ἔχουσι. Μόνον κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου μαίνονται καὶ ἐν τῷ τύπῳ αὐτῶν καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ διὰ τῶν διοικητικῶν ὀργάνων ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου μέχρι τοῦ τελευταίου καϊμακάμη καὶ μουδίρη προσπαθοῦσι πάντοτε νὰ ἀδικήσωσι τοὺς Ἕλληνας. Ἀληθὴς Ἑλληνοφοβία κατέλαβεν αὐτούς. Ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες ὀθωμανοὶ πολῖται οὐδὲν ἄλλο πράττουσιν ἢ νὰ ἐξακολουθῶσι τηροῦντες ζηλοτύπως τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν, χωρὶς νὰ παύσωσιν ὄντες οἱ νομοταγέστατοι τῶν ὀθωμανικῶν πολιτῶν. Ἐννοοῦσι νὰ ἔχωσι ἐκκλησιαστικὴν καὶ σχολικὴν αὐτονομίαν, πράγματα, τὰ ὁποῖα εἶχον καὶ ἐπὶ ἀπολυταρχίας. Ἐννοοῦσι νὰ ἐκπαιδεύωνται καὶ μορφῶνται ἐν τῇ γλώσσῃ των, χωρὶς νὰ παραμελῶσι καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ Κράτους, τὴν τουρκικήν, ἡ ἐκμάθησις τῆς ὁποίας ἄλλως τε ὑπαγορεύται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καλῶς ἐννοουμένου συμφέροντος αὐτῶν. Τὸ δικαίωμα τῆς ἐν τῇ γλώσσῃ των μορφώσεως θὰ τὸ εἶχον οἱ Ἕλληνες καὶ ἂν ὁ τουρκικὸς πολιτισμὸς ἦτο ἐφάμιλλος τοῦ γερμανικοῦ, ἀγγλικοῦ ἢ γαλλικοῦ τοιούτου. Ἀφοῦ δὲ οὐδὲ ἴχνος τουρκικοῦ πολιτισμοῦ ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ τυρανικοῦ τούτου ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἡ δρᾶσις ὅλη ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του περιωρίσθη εἰς τὴν ἁρπαγὴν ξένων χωρῶν, εἰς τὴν ὑποδούλωσιν ξένων λαῶν καὶ εἰς βίον κτηνώδη εἰς βάρος τῶν ὑποδούλων.

Ἀνόρθωσις τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἐκπολιτισμὸς αὐτοῦ, ἐπάνοδος τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς δόξης εἶνε ὄνειρα θερινῆς νυκτός. Ἡ Τουρκία θὰ ἐκλείψῃ ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ θὰ περιορισθῇ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀφοῦ ἀπολέσῃ καὶ τὴν Συρίαν, Ἀραβίαν καὶ Ὑεμένην. Τὴν ἀναμένει ἡ τύχη τοῦ σημερινοῦ Περσικοῦ κράτους. Θὰ διατελῇ δῆλα δὴ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν μιᾶς ἢ περισσοτέρων Μεγάλων Δυνάμεων.

Μακάριοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θὰ εἶνε τελείως ἕτοιμοι νὰ διεκδικήσωσι τὰ ἐπὶ τῆς τουρκικῆς ἐν Εὐρώπῃ κληρονομίας δίκαιά των.

Ι. Β.

ΕΘΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΟΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

(Συλλογὴ ΛΑΜΠΡΟΥ ΕΝΥΑΛΗ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

2) Ἡ Ἀπάτη

Ἡ Μάρω ἦταν ἀπ' τὸ Μωριὰ καὶ ὁ Γιάννης Ρουμελιώτης.
Τὰ δυό, τὰ δυὸ 'κουβέντιαζαν, τὰ δυό τους κουβεντιάζουν.
—«Μάρω μου, δὲν παντρεύεσαι, Μάρω μ' δὲν παίρνεις ἄνδρα ;»
—«Γιατί, Γιάννη μ' μοῦ περιγελᾷς, γιατὶ γελᾷς μ' ἐμένα ;
θυμᾶσ' ὄντας μοῦ φίλησες στὰ μάτια καὶ στὰ φρύδια ;
Μπροστά ποδιά μου κόντενε καὶ πίσω μου μακραίνει,
καὶ τὸ ζωνάρ' ἀπ' ὥστειλες ἀπὸ τὴ Σαλονίκη,
Πρῶτα τῶδενα τρεῖς φορὲς καὶ πάλι ἀρτιροῦσε,
τώρα τὸ δένω μιὰ φορὰ καὶ πάλι δὲ μοῦ φθάνει».

3) Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Τριπολιτσᾶς

Πῆραν τὰ κάστρα τοῦ Μωριά, πῆραν καὶ τὰ Δερβένια
πῆραν καὶ τὴν Τριπολιτσᾶ τὴ ξακουσμένη χώρα,
Κλαίγουν στὸ δρόμο Τούρκισσες, κλαίγουν καὶ Μωροπούλαις,
κλαίγει καὶ μιὰ χανούμισα, κλαίγει γιὰ τὸν ἀφέντη.
«Ποῦσαι, Μπέη, δὲ φαίνεσαι, καμαρωμένε ἀφέντη ;
Ποῦσαν ς' τὴν πόλι φλάμπουρο, στὴ Ρούμελη μπαργιάκι.
Ποῦσαν καὶ στὴν Τριπολιτσά, πύργος θεμελιωμένος ;
Μπέη, ποῦν 'τὰ σαράγια σου, ποῦνε καὶ τὰ παλάτια ;
—«Ἕνας παπᾶς μοῦ τ' ἄναψε, νὰ τοῦχε πέσ' τὸ χέρι.
Σκούζουν τὰ χάνια γι' ἄλογα καὶ τὰ τζαμιὰ γι' ἀγάδες.

4ον.

Παίρνουν ν' ἀνθίσουν τὰ βουνὰ κι' ὁ πάγος δὲν τ' ἀφήνει
θέλω κι' ἐγώ, βλάχα μ' νὰ σ' ἀρνηθῶ κι' ὁ πόνος δὲν μ' ἀφήνει.

—«Τίποτα δὲν σοῦ ζήλεψα, μοῦγκε τὴ περπατησιά,
πῶς περπατεῖς καμαρωτὰ καὶ τρέμουν τὰ φλωριά σου.
Γι' ἀπόλνα τὰ ψανθά σ' μαλλιὰ τὰ πυκνοχτενισμένα,
νὰ φκιάσω σκάλαις ν' ἀναιβῶ, ν' ἀρθῶ νὰ σὲ φιλήσω.»

5) Ἡ Βλαχοκερασιὰ [1]

Ὁ καπετάνιος κίνησε μὲ δύο μὲ τρεῖς νομάτοι,
νὰ πάῃ στὴ Βλαχοκερασιά, νὰ πάνῃ σταῖς κουμπάραις,
Κουμπάρες τὸν καρτέρησαν μὲ τὰ παιδιὰ στὰ χέρια.
Φλωριὰ 'κερνοῦσε τὰ παιδιὰ καὶ γρόσια ταῖς κουμπάραις.
Ἡ μιὰ τὸν παίρνει τ' ἄλογο, κι' ἡ ἄλλη τὸ ντουφέκι,
ἡ τρίτη ἡ μικρότερη τὸν παίρνει ἀπὸ τὸ χέρι.

6ον.

Φεγγάρι μου λαμπρό, λαμπρὸ κι' ἀπὸ τοῦ Μάῃ τὸν μῆνα,
αὐτοῦ 'ψηλὰ ποῦ περπατεῖς καὶ χαμηλὰ κυττάζεις,
Μήνα εἶδες. μήνα λόγιασες τὸν ἀγαπητικό μου ;
Σὲ τὶ ταβέρνα κάθηται, σὲ τὶ σουμπέτι πίνει ;
Τίνος ματάκια τὸν κερνοῦν, καὶ τὰ δικά μου στέκουν ;
Τίνος χεράκια τὸν κρατοῦν, δικά μου μαραγκιάζουν.

7) Ἡ λαφίνα καὶ τὸ μοσχάρι της.

Τὸ βράδυ βγαίνει ὁ Αὐγερινός, καὶ τὸ ταχιὰ ἡ Πούλια
Τὸ μεσημέρι ὁ βασιληᾶς νὰ λαφοκυνηγήσῃ.
μὲ τετρακόσιους ἄρχοντας, μὲ χίλιους τσιαουσάδες,
καὶ μὲ τοῦ Ρήγα τὸν υἱγιὸ καὶ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο.
Βρίσκουν τὰ 'λάφια πῶβοσκαν κι' ὁποῦ δροσολογιοῦνταν.
καὶ μιὰ 'λαφίνα ταπεινὴ δὲν τρώγει καὶ δὲν πίνει.
— «Δὲν τρῶς, δὲν πίνς, 'λαφίνα μου, κι' οὐδὲ δροσολογιέσαι».
— «Τὸ τὶ καλὸ ἀπώχω 'γὼ νὰ φάγω καὶ νὰ πίνω ;
Δώδεκα χρόνους ἔκαμνα, μοσχάρι δὲν μου βρέθῃ,
καὶ τώρα στὰ γεράματα μοῦ βρέθ'κε, ἕνα μοσχάρι.
Καὶ βγαίνει ὁ γυιὸς τοῦ Βασιληᾶ νὰ ἐλαφοκυνηγήσῃ,
Νὰ τσακισθῇ τὸ χέρι του ποῦ χτύπ'σ τὸ μοσχάρι.

---

1 Ὄνομα γυναικός.

8ον

Σ' ὅλον τὸν τόπο 'πῆγα καὶ σ' ὅλον τὸν ντουνι̯ὰ
Σὰν τὴ δική σ' μορφάδα δὲν εἶδα πουθενά.
Ἔχεις βαμμέν' ἀχεῖλι, τὸ μάτι σὰν ἐλι̯ὰ
Κι' ἀνάμεσ' ἀπ' τὰ στήθια ἔχεις τριαντάφυλλα
Νὰ τὰ φιλοῦσα ἐγὼ ὁ μαῦρος μοῦγκι μι̯ὰ βολὰ
κι' ἂς πᾶν νὰ μοῦ κρεμάσουν μέσ' στὴν Πρέβεζα.
Κι' ἂς μοὔκοβαν τὰ χέρια καὶ τὰ γόνατα.

9ον

Π' ἀνάθεμα τὰ Γιάννινα πῶχουν στενὰ σοκάκια
καὶ παραθύρια μὲ γυαλι̯ὰ καὶ μέσα μαῦρα μάτι̯α
Στὴν Πόλι σφάζουν πρόβατα, στὰ Γιάννινα κριάρι̯α
καὶ στὴς Μαρίας τὴν αὐλὴ σφάζουνται παλληκάρια.
Ρίξε νερὸ στὴν πόρτα σου νὰ διάβω νὰ γλυστρήσω
νὰ βρῶ 'φορμὴ τὸ γλύστρημα, νάρθῳ νὰ σὲ φιλήσω.

10ον

Ὅλος ὁ κόσμος μ' ἀγαποῦν, κι' ὅλοι μοῦ κάνουν χάζι,
κι' ἡ δόλια ἡ μανοῦλα μου βαρειὰ μοῦ καταριέται.
—«Γι̯άννη μ' τὰ φίδια νὰ σοῦ φᾶν, Γι̯άννη νὰ μὴ προκόψῃς»
—«Γι̯ατί, μάνα μ', μοῦ βλασφημᾷς, μοῦ πικροκαταριέσαι»
—«Ν' ἀφήσῃς Γι̯άννη τὴ κλεψι̯ὰ νὰ πι̯άσῃς τὸ ζευγάρι»
Κι' ἀφήνει ὁ Γιάννης τὴ κλεψι̯ὰ καὶ πιάνει τὸ ζευγάρι
Φκι̯άνει ἀλέτρια μάλαμμα καὶ τὸ ζυγὸ π' ἀσῆμι.

11ον

Ν' ὅσα πουλι̯ὰ πετοῦμενα, μωρ' Βαγγελίτσα μου, ὅλα τὰ ἠμέρεψα
Τὴ Βαγγελίτσα δὲ μπορῶ, δὲν μπόρ' νὰ τὴ μερέψω.
Θὰ στήσω βρόχι̯α στὰ βουνά, πλακαταργι̯αὶς σταὶς βρύσαις,
ἴσως διαβῇ ἡ Βαγγελὴ στὴ βρύσι γι̯ὰ νὰ πάνῃ,
γι̯ὰ νὰ τὴν πιάσουν ζωντανὴ 'σὰν ἄγριο περιστέρι,
γι̯ὰ νὰ τὴν βάλω σὲ κλουβὶ 'σὰ μορφοπεριστέρι,
γι̯ὰ νὰ ξυπνᾷ τοὺς φίλους μου, νὰ σκάσουν οἱ ἐχθροί μου

12) Ὁ Φέζος ὁ Δερβέναγας

Δὲ σ' ἄρεζε ἡ Φιλλουργιά, Φέζο μ' Δερβέναγα,
δὲ σ' ἄρεσαν τὰ Χάσια ;
Μόν' 'γύρευες 'ψηλὰ βουνά, ψηλὰ στὰ Βλαχοχώρια,
Τὴ νόχτα 'μέρα τ' νὲκαμες, τὴ νύχτα 'μέρα κάνεις
καὶ στὸ Τσιρνέσι πάενες καὶ στὸ Τσιρνέσι πηγαίνεις,
τοὺς τσελιγκάδες 'μάζευες καὶ τοὺς τσιοπαναρέους.
Κι' οἱ τσελιγκάδες σοῦλεγαν, τσιοπαναρέοι σοῦ λέγουν.
—«Φέζο μ', μὴ πᾷς κατ' τὸ χωριό, μὴν πᾷς κατ' τὴ Βοβοῦσα,
ν' ἐκ' εἶνε κλέφτες οἱ πολλοί, πέντ' ἓξ καπετανάτα.

13ον

Ν' ὅλα τὰ πουλάκια ζυγά, ζυγά, τὸ ἔρημο τ' ἀηδόνι μοναχὸ
περπατεῖ στὸ κάμπο μὲ τὸν ἀετό,
περπατεῖ καὶ λέγει καὶ κελαϊδεῖ. «Ἄνδρα μου Πολίτη πραματευτή,
ποῦ τὴν ἠῦρες, ξένε μ', αὐτὴ τὴ νιὰ τὴ ξανθομαλοῦσα τὴν Ἀθηναῖα ;
—«Ἀπὸ τὴ Πόλη ἔρχομαι κι' ἀπ' τὰ νησιὰ
κι' ἀπ' τὸ μαχαλά σου ἀπέρασα

14ον

—«Μαρούλια εἶχα στὸν κῆπό μου, δραγάτη θὰ σοῦ βάλλω.
Κι' ἂν λείψ' κάνα μαρόφυλλο στὴν κρίσι θὰ σοῦ πάνω»
—«Ἐσὺ Κατῆς, ἐσὺ κριτής, κρένεις τὸν κόσμον ὅλον,
κρῖνε κι' ἐμᾶς τὰ νιούτσικα, τὰ δυὸ τ' ἀγαπημένα»

15ον

Σὰν 'κίνησε Γεωργάκινα μὼρ' Παναγιούλα μου
νὰ πάῃ στὰ γονικά της κὺρ Γεωργάκινα, καῦμένη
τὴ στράτα ὅπου πάηνε, τὸ δρόμο ποῦ πηγαίνει
τρεῖς Τοῦρκοι, τρεῖς ἐσταύρωσε τρεῖς παληοαρβανίταις
—«Ποῦ πᾶτε, σεῖς μὼρ' ἔμορφαις ; καὶ σεῖς, μὼρ' μαυρομμάτταις ;»

16ον

'Απόψε δὲν 'κοιμήθηκα καὶ σήμερα νυστάζω,
ὅτι πολὺ κουβέντιαζα μὲ μιὰ γειτόνισσά μου,
πῶχει τὸ μάτι σὰν ἐλιά, τὸ φρύδι σὰν γαϊτάνι,

τὸ ματόφυλλο 'σὰν τῆς ἐλιᾶς τὸ φύλλο.
Διαβαίνω ἀπὸ τὴν πόρτα της τὴν βρίσκω κλειδωμένη,
σκύβω, φιλῶ τὴν κλειδωνιὰ καὶ τὴν γεμίζω δάκρυα.

17ον

—«Βασίλω μ' τί τὸν ζήλεψες αὐτὸν τὸν μαραζιάρη ;
Μήνα τὸ μπόϊ του 'ζήλεψες, μήνα τὴ λεβεντιά του ;»
—«Οὐδὲ τὸ μπόϊ τοι 'ζήλεψα, κι' οὐδὲ τὴ λεβεντιά του.
Μοῦ εἶπαν πῶς ἔχει ἄσπρα πολλὰ στὸν κόσμο δανεισμένα
Κι' αὐτὸς δὲν ἔχει κάναν παρὰ νὰ πάγῃ στὸν μπαρπέρη.»

18ον

—«Ν' ἐσεῖς πουλιὰ πετούμενα ποῦ πᾶτε στὸν ἀέρα,
αὐτοῦ ποῦ πᾶτε κι' ἔρχεσθε καὶ πίσω μὸν γυρνᾶτε,
Μήνα εἴδατε τὸν Θόδωρον, τὸν Θόδωρον τὸν Ζιάκα ;
—«Ἡμεῖς, παιδιά μ, τὸν εἴδαμε στὰ τρία ἄσπρα γεφύρια»,
Παλληκαράκια μάζευε, παιδιὰ τ' ἀσπροποτάμου,
τριῶν μερῶν περπάτημα, τὸ πῆρε γιὰ μιὰ μέρα,
στὸ Γρεβενὸ 'ξημέρωσε, μέσ' στὴ μεγάλη τὴ χώρα
ἦταν ἡμέρα τοῦ Βαϊοῦ, ἡμέρα τοῦ Λαζάρου,
πάνουν ἡ ἀρχόντισες στ' ν' ἐκκλησιά, πάνουν νὰ μεταλάβουν.
Κι' ἡ παγωνιὰ τοὺς πέτρωσε....

19ον

Κλάψετε μάτια. κλάψετε, νὰ στήσω κρύα βρύσι,
νὰ πᾶν ἡ ἄσπραις γιὰ νερὸ κι' ἔμορφαις νὰ πλένουν,
νάρθῃ καὶ Κάλλιω τοῦ Παπᾶ νὰ πλένῃ νὰ γιομίσῃ,
νὰ πλένῃ τὰ ποδάρια της τὸν ἄσπρο τὸ λαιμό της,
τὰ χέρια της τὰ παχουλὰ γιομάτα μπελετζίκια,
νὰ τὰ εἶχα 'γὼ προσκέφαλο τρεῖς μέραις καὶ τρεῖς νύχτες.

20ον

Δὲν μπορῶ, Χάϊδω, δὲν μπορῶ, κι' ἐσὺ θέλεις παιγνίδια,
Κι' ἐγὼ σοῦ λέγω δὲν μπορῶ καὶ σὺ μοῦ λὲς «Τραγούδα».
Θέλεις στὴ κούνια βάλε με θέλεις στὴ σαρμανέτσα,
μὲ τὸ ποδάρι κούνα με καὶ μὲ τὸ χέρι γνέσε.
Καὶ μὲ τ' ἀχεῖλι τὸ χρυσό, γλυκοτραγούδησέ με.

Πές μου τραγοῦδι τσ' ἀρεσιᾶς τραγοῦδι τῆς καρδιᾶς μου,
Πάνάθεμα τὴ μάνα σου καὶ τὴ δική μου ἀντάμα,
ποῦ δὲ μᾶς ἀρραβώνιασαν νὰ περπατοῦμ' ἀντάμα.

21ον

Ἡ ἀγάπη μοῦ παρήγγειλε νὰ πάω νὰ τὴν μιλήσω
στὴν ἑβδομάδα δύο φοραίς, στὸ μῆνα τρεῖς καὶ πέντε.
Παίρνω σελλώνω τ' ἄλογο νύχτα τὸ καλιγώνω,
βάνω ἀσημένια πέταλα, καρφιὰ μαλαματένια.
Ὡσοῦ νὰ διάβω δυὸ βουνὰ νὰ κατεβῶ στὸν κάμπο,
ὁ ἥλιος ἐβασίλεψε, πάνω κι' ἐγὼ ὁ μαῦρος.

22ον

Μᾶς ἤρθαν τρία γράμματα 'πὸ μέσ' ἀπ' τὴν Ἀθήνα
'Ακοῦστε νιαὶς καὶ ἀνύπανδρες καὶ σεῖς μωρ' πανδρεμέναις
Μᾶς ἤρθε Φράγκος βασιλιᾶς, Φράγκος καὶ Βαρβαρέζος,
βάνει ταῖς κρίσαις δυναταίς, ταῖς φυλακὲς μεγάλαις.
Δώδεκα Φράγκους ἔστελνε στοῦ Γρίβα τὸ σαράγι,
—«Γειά σου, χαρά σου, Γρίβα μου,—Καλῶς τοὺς Φράγκους ποῦρθαν.
—«Γρίβα μ' σοῦ θέλει ὁ βασιλιᾶς, σοῦ θέλει ὁ Βαρβαρέζος»
—«Φράγκοι μ' σὰν εἶνε γιὰ καλό, νὰ στολισθῶ νὰ ἔρθω,
κι' ἂν εἶνε ἴσως γιὰ κακὸ νὰ ζώσω τἄρματά μου».
—«Γρίβα μ' σοῦ θέλει γιὰ καλό, σοῦ θὲλ' νὰ προσκυνήσῃς».
— Μὴ γ' ἄρ εἶμαι νύφ' νὰ προσκυνῶ καὶ χέρια νὰ φιλήσω ;
'Εγὼ εἶμαι ὁ Γρίβας ἀκουστὸς στὸν κόσμο ξακουσμένος,

23ον

Μαῦρα μάτια μᾶς κιτάζουν
γαλανὰ μᾶς κουβεντιάζουν.
Ἦρθαν κι' ἄλλα δυὸ κορίτσια
καὶ μου βάλανε στὴ μέση,
γιὰ νὰ πάρω ποιὸ μ' ἀρέσει
— «Ποιὸ νὰ πάρω ποιὸ ν' ἀφήσω
ποιὸ νὰ κάμω τὸ χατῆρι ;
— Μαυρομμάτα θὲλ' ἁρμάτα
γαλανὴ θέλει φλουράκια.

24ον

»Μωρὴ σὺ 'Αρβανίτου κόρη,
τ' 'Αρβανίτη θυγατέρα,
Ποῦ τὴν ηὗρες τόσ' ἀσπράδα ;
τὰ φλωριά τ' ἀμυγδαλάτα ;
— Εἶχ' ἀφέντη πρῶτον κλέφτην
κι' ἀδελφὸν πρῶτον τσιαούσην [1]

25ον

'Εκεῖ πέρα κι' ἀντίπερα
μαῦρα μου μάτια,
στοῦ μαύρ' 'Αλῆ τ' ἀλῶνι
μάτια μ' ἔλα δῶ, ματάκια ἐλᾶτ' ἐδῶ.
'Εκεῖ λυχνοῦν οἱ δώδεκα κορίτσι σκυβαλοῦσε
Καὶ ἡ μάνατης τὴν ἔλεγε, κι' ἡ μάνα της τὴν λέγει
"Εβγα, κόρη μ' ἀπ' τὸν κουρνιαχτό, ἔβγα κι' ἀπὸ τὸν ἥλιο
— «'Εγὼ τὸν ἥλιο ἀγαπῶ, τὸν κουρνιαχτὸ τὸν θέλω,
κι' αὐτὸν τὸν πρωτολιχνιστὴ θέλω νὰ πάρω ἄνδρα.

26ον

Δὲν ἦταν βρύσιες στὸ χωριό, δὲν ἦταν καὶ ποτάμια
Μπουσιάνα λούζει πλένιται στὴ μέσ' ἀπὸ τ' ἀμπέλια
Σαλῆκος ἐκατέβαινε στοῦ μαύρου καβαλάρης.
— «Καλὴ μέρα σ' Μπουσιάνα μου—Καλῶς τον τὸν Σαλῆκο.
— «Μπουσάνα μ' κράτει τ' ἄλογο, ὡσοῦ νὰ ξεπεζεύψω.»
— «Σαλὴ μ', νὰ μὴ τὸ κάμῃς αὐτό, ὅτι εἴμαστε γειτόνοι,
ὅτ' εἶνε τὰ σπίτια μας σιμά, τὰ παραθύρια γνάντια
καὶ μᾶς ἀκούει ἡ γεινονιὰ καὶ μᾶς γελάει ἡ χώρα.»

27ον

Πότε ν' ἀρθῇ ἡ ἄνοιξις
Λουλοῦδι μ' τοῦ μαγιοῦ
τὸ [2] Μάη τὸ καλοκοίρι
καλοκερνέ μ' ἀέρα.

---

1 Οἰκονόμος σιτιστής.

2 Ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ συλλογῇ «ὁ Μάης».

Νὰ βγοῦν οἱ Βλάχοι στὰ βουνὰ νὰ βγοῖν κι' ἡ βλαχοπούλες,
Νὰ βγοῦν τὰ λάγια πρόβατα μετ' ἀργυρᾶ κουδούνια,
Νὰ βγῶ κι' ἐγὼ ὁ μαῦρός μου ν' ἁρπάξω [1] μιὰ βλαχοῦλα,
Νὰ τὴ φορτώσω μάλαμμα, φλωρία καὶ καραγρόσια

23ον

Στὰ καστανιώτικα βουνὰ
τραβάει ἀέρας καὶ βοριᾶς
θέλω νὰ πάω στὸ Μωριὰ
γιὰ νὰ ρωτήσω τὸν Πασιά.
— Πόσα περνάει τὸ φίλημα;
— Τὸ φίλημα ἔχει ἕνα φλωρὶ [2]
κι' ἐγὼ εἶμαι ὀρφανὸ παιδὶ
καὶ ποῦ νὰ τωῦρω τὸ φλωρί.

29ον

— «Ἀμπέλι μου πλατύφυλλο καὶ κοντο κλαδεμένο
μὰ τὴ θάλασσα ψιλὴ λιγνή μου μέση νὰ σὲ ὥριζα,
Ἀμπέλι κάνε μας καρπό, γιατὶ θὰ σὲ πουλήσω.»
— «Μὴ μὲ πουλῇς, ἀφέντη μου, καὶ μή μου παζαρεύῃς,
γιὰ βάλε νειοὺς στὸ σκάψιμο, γερόντοι νὰ κλαδεύσουν.

30ον

Κάτω στὸν Ἅγιο Θόδωρο
Σουλτάνα, Σουλτάνα,
στὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο
Σουλτάνα, Βιργινάδα,
Πανηγύρι γένονταν, μεγάλο πανηγύρι,
τὸ πανηγύρι ἦταν τρανό, κι' ὁ τόπος ἦταν λίγος.
Κρατάει ὁ Δράκος νὸ νερὸ διψᾷ τὸ πανηγύρι.
— Ἀπόλνα, Δράκε μ' τὸ νερό, νὰ πιῇ τὸ πανηγύρι.»

(Ἀκολουθεῖ)

1 Αὐτόθι «νὰ δράξω.

2 Αὐτόθι, τῆς παντρεμένης δώδεκα, τῆς χήρας δεκατέσσαρα.

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Η ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ

Εἶνε λίαν γνωστόν, οὐδ' ἔχω ἀνάγκην νὰ ἐπαναλάβω, ἕνεκα τίνων αἰτίων ἡ νῆσος Κρήτη ἀπηλλάγη ἐπὶ τέλους ἀπὸ πάσης διοικητικῆς σχέσεως πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην. Ἂν δὲν ἠλευθεροῦτο ἐξ ὁλοκλήρου, ἂν δὲν ἀπετέλει τμῆμα τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ὡς εἶχεν ὁρισθῇ ἐν ἔτει 1832, καθίστατο αὐτόνομος πολιτεία. Ἐπληροῦντο διὰ τῆς αὐτονομίας ταύτης οἱ πόθοι, οἱ ἀγῶνες, καταπληκτικὰ μαρτύρια αἰώνων. Ἀπὸ μακροῦ χρόνου διετέλει ἐν διηνεκεῖ ἐπαναστατικῷ ὀργασμῷ κατὰ παντὸς ξένου δυνάστου, τοῦ Σαρακηνοῦ, τοῦ Βενετοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους τοῦ Τούρκου. Τοῦ Κρητὸς τὸ δυσυπότακτον κατέστη παροιμιῶδες κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐπὶ τῆς βενετικῆς κυριαρχίας τῆς νήσου. Ὁ περιώνυμος γραμματεὺς τῆς βενετικῆς πολιτείας κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα συμβουλεύει τοὺς ἁρμοστὰς τῆς Βενετίας ἐν Κρήτῃ νὰ μεταχειρίζωνται κατὰ τῶν κατοίκων αὐτῆς τὰ βιαιότατα καὶ ἀπανθρωπότατα μέσα πρὸς ἡσυχίαν. «Πρέπει νὰ ἐπιτηρῶνται μετὰ τῶν αὐτῶν προφυλάξεων, λέγει που τοῦ *Ἡγεμόνος* αὐτοῦ, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰ ἄγρια θηρία ...πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται ἡ ταπείνωσις αὐτῶν... Ὁ λαὸς οὗτος φύσει ῥέπει πρὸς τὸ *ἔγκλημα*. Ἐπιεικῶς διοικούμενος, ἀποτίνει τὴν ἐπιείκειαν διὰ τῆς στάσεως... Ἄρτος καὶ ῥάβδος, ταῦτα καὶ μόνα προσήκουσιν αὐτοῖς, ἡ δὲ φιλανθρωπία ἐπιφυλαχθήτω διὰ κρείττονα εὐκαιρίαν». [1]

---

[1] Fra Paolo Sarpi, il Principe, art. 1 p. 67.

Δὲν γνωρίζω, ἂν οἱ διάδοχοι τῶν Βενετῶν ἐν Κρήτῃ ἀνέγνωσαν τὰς ὑποθήκας ταύτας πρὸς διοίκησιν τῆς νήσου τοῦ περιωνύμου Fra Paolo. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ἐφήρμοσαν αὐτὰς μετὰ μείζονος ἀπανθρωπίας καὶ κακουργίας κατὰ τῶν φιλοτίμων νησιωτῶν. Οὐδενὸς ἐσεβάσθησαν διὰ τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας· ἐξηνάγκασαν τοὺς κατοίκους εἰς ἀλλαξοπιστίαν, εἰς ἐκπατρισμόν· ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ μεταβάλωσι τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν φρόνημα, τὸν φυλετικὸν χαρακτῆρα. Οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τῆς νήσου πολιτῶν, ἐξαναγκασθέντες εἰς ἀλλαξοπιστίαν, εἰς ἐξισλαμισμόν, διετέλεσαν ἐν τούτοις ἐπὶ αἰῶνας Χριστιανοὶ ἐν τῷ κρυπτῷ, ὡς συνέβαινε καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Καὶ ἤθελε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σημειωθῇ ἐν Κρήτῃ τὸ φαινόμενον Κρητῶν Μουσουλμάνων ἐν τῷ φανερῷ καὶ Χριστιανῶν ἐν τῷ κρυπτῷ, ἂν δὲν ἀπέτρεπε τοῦτο δι' εἰδικῆς διαταγῆς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐρωτηθὲν ὑπὸ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἑλλήνων, τῶν εἰς ἐξισλαμισμὸν ἐξαναγκαζομένων. Παράδειγμα τοιούτου ἐξισλαμισμοῦ εἶνε τὸ τῆς μεγάλης κρητικῆς οἰκογενείας Κουρμούλη, ἧς ὁ ἀρχηγός, ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Μουσουλμᾶνος θεωρούμενος ὑπὸ τῶν κρατούντων καὶ πολλῆς παρ' αὐτῶν ἀπολαύων εὐνοίας, ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως Χριστικὸς καὶ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπαναστάσεως.

Πολλαχοῦ τῆς Κρήτης, οἷον ἐν Σφακίοις, ἡ ἑλληνικὴ ἐλευθερία καὶ αὐτονομία ἠμφισβητήθη. Ἡ ἐπανάστασις διετέλει ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει. Θαυμασίως ἀπεικονίζει ὁ κ. Clémenceau τὴν κρητικὴν δρᾶσιν, τὴν διηνεκῆ ἐγρήγορσιν τῆς κρητικῆς ψυχῆς ἐπὶ αἰῶνας, ἐν μέσῳ τοῦ ὕπνου καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς: «Ἡ λαμπρὰ τῶν Ἀθηνῶν περίοδος οὐδεμίαν ἔσχεν ἀπήχησιν ἐπὶ τῆς Κρήτης, ἀλλ' ὅτε βραδύτερον ἐπῆλθον χείριστοι καιροί, ὠρθώθησαν οἱ Κρῆτες πρὸς ὑπερτάτην ἄμυναν τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ἐκπροσωποῦντος τὴν ὡραιοτάτην τῆς σκέψεως παράδοσιν, ἣν ἔγνω ποτὲ ἡ ἱστορία»[1].

Ἀληθῶς ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου οἱ Κρῆτες οὐδαμῶς διέπρεψαν, ἐν ἥττονι μοίρᾳ σταδιοδρομήσαντες μεταξὺ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐν τῇ καταπτώσει τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐξηγέρθησαν ἀκράδαντοι καὶ ἀκαταγώνιστοι καὶ διεξήγαγον μακροχρονίους ἀγῶνας ὑπὲρ ἐλευθερίας αὐτῶν, ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, πρὸς τὸν Βενετόν, πρὸς τὸν Τοῦρκον καὶ πρὸς αὐτὸν ἐνίοτε τὸν Βυζαντηνόν, ὃν ἐθεώρησαν ἀείποτε ὕποπτον, μὴ ἐκπροσωποῦντα πλήρη τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν. Οἱ ἀγῶνες δ' οὗτοι ἐτόνωσαν μᾶλλον ἢ ἐξηχρείωσαν καὶ ἐξεφύλισαν τὴν *κρητικὴν ψυχήν*.

Ἐν ἔτει 1898, μετὰ τὴν δυστυχῆ ἔκβασιν τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ἀναγκάζεται νὰ φανῇ ἐπί τινας στιγμὰς γενναία καὶ φιλάνθρωπος ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη πρὸς τὴν μεγαλομάρτυρα νῆσον. Ἤδη εἶχον ἀποχωρήσῃ ἀπ' αὐτῆς τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, ἐπανήρχετο δὲ κατ' ἀνάγκην ἡ Κρήτη ὑπὸ τὸ τουρκικὸν

1) G. Clémenceau (Hellénisme (1904).)

καθεστώς· ἀλλ' ἐπελθουσῶν, θείᾳ εὐδοκίᾳ, τῶν σφαγῶν τοῦ Ἡρακλείου, τῶν κακούργων μὴ φεισθέντων μηδ' αὐτῶν τῶν Ἄγγλων στρατιωτῶν, ἀποφασίζεται ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐκτὸς τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ἡ καὶ διὰ τῆς βίας ἀκόμη ἐκ τῆς νήσου ἀπομάκρυνσις τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων. Ἡ μεγάλη διαταγὴ ἐξετελεῖτο, ἑκόντων ἀκόντων τῶν Τούρκων.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1897 ἡ κρητικὴ ὑπόθεσις περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Μ. Δυνάμεων, ὧν οἱ ἐν Κρήτῃ ἀντιπρόσωποι ἀνεκοίνουν εἰς τοὺς κατοίκους, ὅτι ὁμοφώνως ἀγέλαβον ν' ἀσφαλίσωσιν αὐτοῖς *τελείαν αὐτονομίαν*, κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἐπίσημον αὐτῶν ἀνακοίνωσιν, «αὐτονομίαν ἀπολύτως πραγματικήν»· οὕτως ὥστε οἱ Κρῆτες ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ν' ἀποκατασταθῶσιν ἐλεύθεροι ἀπὸ παντὸς ἐλέγχου τῆς Πύλης ἐν ταῖς ἐσωτερικαῖς αὐτῶν ὑποθέσεσιν [1].

Ἕνεκα τῶν ἐν Ἡρακλείῳ κακουργιῶν αἱ Δυνάμεις ἠγανάκτησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κατὰ τῶν Τούρκων, ὥστε ἐσκέφθησαν ν' ἀπαλλάξωσι τὴν Κρήτην ἀπὸ πάσης κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου. Τοῦτο θὰ ἦτο ἡ τιμωρία αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἀντέστη ἡ Ρωσσία, ἀξιώσασα τὴν διατήρησιν τῆς τουρκικῆς σημαίας. Ὑπεχώρησαν αἱ λοιπαὶ Δυνάμεις, ὡς ἀντάλλαγμα δὲ ἔλαβον οἱ Κρῆτες Ἕλληνα διοικητήν. Ἦτο οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων [2]. Προφανὴς ἀρραβὼν τῆς προσεχοῦς ἑνώσεως.

Ἅμα τῇ ἀπομακρύνσει τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἐκ τῆς νήσου, οἱ ναύαρχοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπηύθυναν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν ἑπομένην προκήρυξιν ἀπὸ 21 Ὀκτωβρίου 1898 :

«*Χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Νήσου*·

»Ἡ ἔξοδος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ τοῦ φρουροῦντος τὴν Κρήτην ἐπιβάλλει ταὐτοχρόνως καὶ εἰς τὸν χριστιανικὸν λαὸν καθήκοντα καὶ εἰς τὸ συμβούλιον τῶν

---

1 *Πρασίνης βίβλου* (ἰταλικῆς), Creta—Conflitto Turco-Ellenico—(1897) σελ. 194 ἀρ. 408. *Κυανῆς Βίβλου*, Turkey, 10—1897—ἀρ. 300, 301, 340. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὡς ἄξιον προσοχῆς, ὅτι ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις ἐν τῇ κατὰ τὴν 16]28 Ὀκτωβρίου 1898 ἀνακοινωθείσῃ πρὸς τοὺς Στολάρχους, κατὰ τὰ κατωτέρω λεγόμενα, ἀποδοχῇ τῆς προκηρυχθείσης αὐτονομίας ἐπιμελῶς ἐποιήσατο χρῆσιν ἀμφοτέρων τῶν ὅρων τοῦ τε ἐν τῇ προκηρύξει καὶ τοῦ ἐν τῇ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν διακοινώσει διὰ τὸ ἀσφαλέστερον, εἰποῦσα, ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἐπαγγελίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων «d'assurer à l'île un régime d'autonomie complète et absolument effective destinée à doter la Crète d'un gouvernement séparé sous la simple s u z e r a i n e t é du Sultan, sans aucune ingérence turque dans les affaires intérieures de l'île. *Κυανῆς Βίβλου*, Turkey, 3—1898—ἀρ. 238 incl. 2. (*Στεφάνου Δραγούμη*, *Ἕνωσις*. Κρητικὸν ὑπόμνημα (1908).)

2 V. B é r a r d, Une Entente Anglo-franco italienne.

ναυάρχων ὑποχρεώσεις, διότι ἀπεδέχθη τὴν εὐθύνην ἐγγυήσεως, ἀσφαλείας καὶ ἡσυχίας εἰς τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Μουσουλμάνους.

»Οἱ Χριστιανοὶ ἔχετε καθῆκον νὰ μὴ ἀποδειχθῆτε ἐπιλήσμονες τῶν ὑποσχέσεων, ἃς κατ' ἐπανάληψιν ἐδώκατε· *νὰ μὴ δειχθῆτε ἐπιλήσμονες τῆς δηλώσεως, ἣν ἐξ ὀνόματος ὑμῶν ἐποιήσατο ἡ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν, ὑποσχομένη ὅτι παραχρῆμα, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ στρατοῦ, παραδίδοντες εἰς λήθην τὰς ἀρχαίας ἔριδας, θέλετε τείνῃ χεῖρι ἀδελφικὴν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους ὑμῶν συμπολίτας. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀνέγραψαν εἰς ἀποδοχὴν* (ont pris acte) *τὰς πανηγυρικὰς ταύτας ἐπαγγελίας·* αὐτὴ δὲ ἡ τιμὴ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς νήσου ἐδεσμεύθη κατὰ τρόπον μὴ ἐπιτρέποντα παράβασιν.

»Κρῆτες, (ὁ λόγος καὶ πρὸς Χριστιανοὺς καὶ πρὸς Μουσουλμάνους).

»Ἡ ἀνάμνησις τῆς ἀρχαίας ἔριδος πρέπει νὰ διαγραφῇ καὶ ἐκλίπῃ· μόνην σκέψιν ὀφείλετε νὰ ἔχητε τὴν περὶ ἐναγωνίου προσπαθείας ὑπὲρ ὑλικῆς τε καὶ ἠθικῆς ἀνορθώσεως τῆς πατρίδος ὑμῶν.

»Ἐπὶ πλέον τὰ ὅπλα, ἅτινα μετὰ ζηλοτύπου φροντίδος ἐφυλάττετε, σήμερον, ὅτε ἠσφαλίσθη ἡ τύχη τῆς πατρίδος ὑμῶν, καὶ ἀνωφελῆ κατήντησαν καὶ ἐπικίνδυνα εἰς τὰς ὑμετέρας χεῖρας. *Καὶ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν θέλετε κληθῇ νὰ παραδώσητε αὐτὰ εἰς ἡμᾶς.*

»Οἱ ναύαρχοι, κατὰ ταῦτα, ἐλπίζουσιν, ὅτι πᾶς ἕκαστος θέλει ἀναγνωρίσῃ, ὅτι ἔχει καθῆκον νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν ἐνταλθησομένην, ὅπως περισυλλέξῃ αὐτὰ καὶ ὅτι προθύμως καὶ οἰκειοθελῶς ὁ λαὸς τῆς νήσου πάσῃ δυνάμει θέλει συντελέσῃ εἰς τὴν ταχεῖαν ἐγκαθίδρυσιν τῆς αὐτονόμου διοικήσεως τῆς Κρήτης...»

Τὰ ὅπλα τῶν Μουσουλμάνων, μετὰ τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου, εἶχον ἤδη περισυλλεγῇ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τοῦ ἔτους ἐκείνου, συμφώνως πρὸς τὰς διαταγὰς τῶν Ναυάρχων. Εἰς τὰς αὐτὰς διαταγὰς ὑπείκοντες καὶ οἱ Χριστιανοὶ Κρῆτες, κατέθεσαν τὰ ὅπλα αὐτῶν. Ἀπομακρυνθέντος τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς νήσου, ὡς καὶ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, ᾐσθάνοντο ὅτι δὲν εἶχον ἀνάγκην αὐτῶν.

Μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, οἱ ναύαρχοι ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ :

«Εὐτυχεῖς λογίζονται οἱ Ναύαρχοι, ὅτι φέρουσιν εἰς γνῶσιν τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης ἀγγελίαν κυροῦσαν τὰς ὑπὸ τοῦ *Συμβουλίου* αὐτῶν, *κατὰ Μάρτιον τοῦ 1897, ἀνακοινωθείσας ἐπαγγελίας...*

»*Σκληρῶς ἐξηγοράσατε τὸ εἰς ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον κυβέρνησιν δικαίωμα..*

»Ἡ κάθοδος τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου θέλει θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἐντολὴν ἡμῶν.

»*Οἱ Ναύαρχοι χαίρουσιν, ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου*—à l'affranchissement de l'île—καὶ εὔχονται, ὅπως ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διοίκησιν τοῦ πρώτου Ἁρμοστοῦ, ἐν εἰλικρινεῖ ὁμονοίᾳ ἁπάντων τῶν τέκνων αὐτῆς, *ἡ Κρήτη καταστῇ ἐπὶ τέλους εὐτυχὴς καὶ εὐδαίμων*».

Ταὐτοχρόνως σχεδόν, τῇ 26ῃ Νοεμβρίου, οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων ἐγνωστοποίουν τῷ βασιλεῖ Γεωργίῳ τὴν ἐκλογὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης ἐπὶ τοῖς ἑξῆς ὅροις :

1ον). Ὁ ὕπατος Ἁρμοστὴς ἦτο περιβεβλημένος δι' ἐντολῆς προσωρινῆς 7 ἐτῶν πρὸς εἰρήνευσιν τῆς νήσου καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν τακτικῆς διοικήσεως.

2ον). Ὁ ὕπατος Ἁρμοστὴς ἤθελεν ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑψηλὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ διατηρήσῃ τὴν τουρκικὴν σημαίαν, ἥτις ἤθελε κυματίζῃ ἐπὶ ἑνὸς ὠχυρωμένου σημείου τῆς νήσου.

3ον). Ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἤθελεν ἱδρύσῃ ἐν τῇ νήσῳ σύστημα κυβερνητικῆς αὐνονομίας, ἱκανὸν πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν προσώπων καὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν, ὡς καὶ τῆς ἐλευθέρας ἐνασκήσεως ὅλων τῶν θρησκευμάτων.

4ον). Ἤθελε προβῇ ἀμέσως εἰς τὴν ὀργάνωσιν ἐντοπίου χωροφυλακῆς.

5ον). Ἑκάστη τῶν Δυνάμεων ἤθελε παραχωρήσῃ εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον ἀνὰ 1,000,000 φρ. ἅτινα ἤθελον ἐπιστραφῇ βραδύτερον ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς Κρήτης.

Ἡ πρότασις αὕτη ἐγένετο εὐχαρίστως δεκτὴ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὑπὸ τῶν Κρητῶν, ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπληροῦντο διὰ τῆς ἐκλογῆς ταύτης προαιώνιοι πόθοι. Ἡ γερμανικὴ πολιτικὴ ἐθεώρησε τὴν ἐκλογὴν ταύτην ὡς ἕνωσιν. Ἀλλὰ δὲν ἤρκει τοῦτο μόνον. Συγχρόνως οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων ἀνεκοίνωσαν τὴν ἐκλογὴν ταύτην εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἥτις ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὸ τετελεσμένον γεγονός, οὔτε διεμαρτυρήθη, οὔτε ἐπεφυλάξατο δικαιώματα. Ἡ μόνη ἐκδίκησις κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἦτο ἡ διὰ τοῦ γραφείου τῆς λογοκρισίας ἀπαγόρευσις εἰς τὸν ὀθωμανικὸν τύπον νὰ μνημονεύῃ τοῦ ὀνόματος τῆς Κρήτης ! Ἀθῶα ἐκδίκησις ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἄλλαι λέξεις, ἀθωότεραι καὶ εἰρηνικώτεραι—ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός—ἦσαν ἀναγεγραμμέναι, ὡς μὴ ἐπιτρεπόμεναι ὑπὸ τοῦ Index τῆς ὀθωμανικῆς λογοκρισίας...

Ὁ ὕπατος ἁρμοστής, ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, ὡς *ἀποκλειστικὸς ἀντιπρόσωπος τῶν τεσσάρων Δυνάμεων*, οὐχὶ δὲ ὡς ὑποτελὴς τοῦ Σουλτάνου (and not a vassal of His imperial Majesty the Sultan), ἀπηύθυνεν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν τὴν ἑπομένην προκήρυξιν. Ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις :

«Κρῆτες ! Ἡ Ρωσσία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰταλία μὲ διώρισαν Ὕπατον Ἁρμοστὴν ἐν τῇ ὑμετέρᾳ αὐτονόμῳ πατρίδι. Ἐδέχθην ν' ἀναλάβω τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης, ὅπως ἀνταποκριθῶ εἰς τὰς ὑμετέρας εὐχάς.

«Κρῆτες! Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ εὐλογήσῃ τὰς κοινὰς ἡμῶν προσπαθείας διὰ τὴν ὑμετέραν εὐδαιμονίαν καὶ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν δικαίων ἡμῶν εὐχῶν. Ζήτω ἡ Κρήτη!»

Ἤδη ἡ Κρήτη ἦτο ἐλευθέρα.

Ταὐτοχρόνως ἡ κρητικὴ Συνέλευσις ἐπεξειργάζετο καὶ ἐψήφιζε τὸν θεμελιώδη νόμον τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, τὸ Σύνταγμα, οὗ τὸ σχέδιον, πρὸ τῆς ἐπιψηφίσεως εἶχεν ἤδη ὑποβληθῇ καὶ συζητηθῇ ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων.

Τὸ σχέδιον τοῦ πρώτου ἄρθρου τοῦ Συντάγματος εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«Ἡ Κρήτη ἀποτελεῖ Πολιτείαν αὐτόνομον ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, ὅστις δὲν θὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα ὅπως ἐπέμβῃ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς κρητικῆς πολιτείας».

Ἀλλὰ δὲν ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῆς κρητικῆς ἀντιπροσωπείας, τροποποιηθὲν ὡς ἀκολούθως:

«Ἡ νῆσος Κρήτη μετὰ τῶν προσκειμένων νήσων ἀποτελεῖ πολιτείαν, ἀπολαύουσαν πλήρους αὐτονομίας ὑπὸ τοὺς ὅρους, τοὺς ὁρισθέντας ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων».

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπεδέξαντο τὴν τροποποίησιν ταύτην.

Καὶ ἐν τούτοις ἡ Βουλγαρία, κατὰ τὸ 1ον ἄρθρον τῆς βερολινείου Συνθήκης, «est constituée en principauté autonome et tributaire sous la souzeraineté de S. M. I. le Sultan; elle aura un gouvernemert Chrétien et une milice nationale».

Ποία ἐκ τῶν δύο τούτων πολιτειῶν μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1908 ἐξηρτᾶτο μᾶλλον ἀπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης; Ἀκλουδσι τὰ κείμενα, ἀλλ' ἑρμηνεύονται διὰ τῆς πυγμῆς τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἀντιγράφω ἐνταῦθα τὰ κυριώτατα τῶν ἄρθρων τοῦ κρητικοῦ Συντάγματος, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται, ὅτι ἡ νεοτευχὴς πολιτεία ἀπολαύει πλήρους αὐτονομίας, οὖσα ὑπό τινας ἐπόψεις μᾶλλον αὐτόνομος τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας, πρὸς ἐπίμετρον διατελοῦσα τέλεον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων:

Ἄρθρον 1ον. Ἡ Νῆσος Κρήτη μετὰ τῶν παρακειμένων αὐτῇ νησιδίων ἀποτελεῖ ἐντελῶς αὐτόνομον πολιτείαν κατὰ τοὺς ἀποφασισθέντας ὑπὸ τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων ὅρους.

Τὸ ἔδαφος τῆς Κρητικῆς Πολιτείας εἶνε ἀναπαλλοτρίωτον, οὐδ' ἐπιτρέπεται ἡ σύστασις δουλείας ἐπ' αὐτοῦ.

Ἄρθρον 4ον. Ἡ ἄμυνα τῆς χώρας καὶ ἡ τήρησις τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως ἀνατίθεται εἰς σῶμα ἐγχωρίου πολιτοφυλακῆς καὶ χωροφυλακῆς.

Ἡ ἐν τῇ πολιτοφυλακῇ ὑπηρεσία εἶνε ὑποχρεωτική.

Ἄρθρον 5ον. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν στρατῶν τῆς παρούσης κατοχῆς ξένος στρατὸς δὲν δύναται νὰ σταθμεύσῃ ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ἐδάφους, οὐδὲ νὰ διέλθῃ δι' αὐτοῦ ἄνευ πρὸς τοῦτο νόμου.

Ἄρθρον 6ον. Ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας εἶνε ἡ ἑλληνική.

Ἄρθρον 26ον. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ καὶ τῆς Βουλῆς.

Ἄρθρον 36ον. Ὁ Ὕπατος Ἀρμοστὴς εἶνε ὁ Ἀνώτατος Ἄρχων τῆς Πολιτείας. Ἐκπροσωπεῖ ταύτην, ἄρχει τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων αὐτῆς, συνάπτει συμβάσεις καὶ ζητεῖ τὴν ψῆφισιν αὐτῶν παρὰ τῆς Βουλῆς.

Ἄρθρον 39ον. Ὁ Ὕπατος Ἀρμοστὴς κυρώνει καὶ δημοσιεύει τοὺς νόμους.

Ἄρθρον 40ον. Ὁ Ὕπατος Ἀρμοστὴς συγκαλεῖ τακτικῶς ἅπαξ τοῦ ἔτους τὴν Βουλήν, ἐκτάκτως δὲ ὁσάκις κρίνει εὔλογον· κηρύττει αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἀντιπροσώπου τὴν ἔναρξιν καὶ τὴν λῆξιν ἑκάστης βουλευτικῆς συνόδου καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλήν.

Ἄρθρον 43ον. Ὁ Ὕπατος Ἀρμοστὴς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κόπτῃ νομίσματα κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Νόμου.

Ἀνάλογοι διατάξεις, ἐπικυροῦσαι ἔτι μᾶλλον τὸν αὐτόνομον χαρακτῆρα τῆς κρητικῆς πολιτείας, καθορίζονται ἐν τοῖς τελευταίοις ἄρθροις τοῦ Συντάγματος (110—123).

Κατὰ τὸ μνημονευθὲν ἄρθρον τῆς Βερολινείου Συνθήκης, ἡ Βουλγαρία ἐκηρύσσετο φόρου ὑποτελὴς εἰς τὴν Τουρκίαν. Περὶ Κρήτης οὐδὲ λόγος. Αἱ Δυνάμεις, ἔχουσαι ὑπ' ὄψει πρόσφατον παρελθὸν ἐπὶ ἀπολυταρχίας, καθ' ὃ ἡ Κρήτη ἀπηλλάσσετο παντὸς φόρου εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν κατάστασιν, ἀπήλλαξαν αὐτὴν πάσης φορολογικῆς ὑποχρεώσεως.

Κατὰ τὸ τέταρτον ἄρθρον ἐπίσης τῆς αὐτῆς συνθήκης, «Le prince de Bulgarie sera librement élu par la population et confirmé par la Sublime Porte avec l'assentiment des Puissances».

Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας καὶ τοῦ τῆς Κρήτης! Πρὸς ἐπικύρωσιν τοῦ πρώτου πρέπει νὰ συμπράξῃ ὁ βουλγαρικὸς λαός, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη. Πρὸς ἐκλογὴν ἡγεμόνος τῆς Κρήτης ὅλως διάφορον σύστημα ὑπὲρ αὐτῆς. Ὁ μὲν Γεώργιος διωρίσθη ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Μεγάλων καὶ πάλιν Δυνάμεων, ἀλλὰ τῇ προτάσει τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Ἡ προσέγγισις οὕτω μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Κρήτης καθίσταται ἐγγυτέρα τῇ συγκαταθέσει, τῇ προσκλήσει μᾶλλον τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρὸς βαθμιαίαν ἀφομοίωσιν, ἀφοῦ ἡ ἄμεσος, ἡ ἀπότομος ἕνωσις, ἡ προσάρτησις τῆς νήσου εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐδυσχεραίνετο ἕνεκα πολλῶν αἰτίων. Ἕλληνες ὑπάλληλοι τῆς πολιτικῆς καὶ

στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας προσελαμβάνοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς κρητικῆς πολιτείας. Καὶ ἐπὶ τέλους μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ κ. Ζαΐμη, τέως πρωθυπουργοῦ, βουλευτοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κοινοβουλίῳ, ὡς ὑπάτου ἁρμοστοῦ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, βαθμοφόροι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ προσεκαλοῦντο εἰς Κρήτην, ἵν' ἀναλάβωσι τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀξιωματικῶν τῆς πολιτοφυλακῆς. Ἐν πᾶσι τούτοις οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἀπελείφθη δικαίωμα εἰς τὸν Σουλτᾶνον. Ἐρυθρὰ σημαία, φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄκρας αὐτῆς τὴν ἡμισέληνον, ἀνυψωθεῖσα ἐπί τινος νησίδος πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Σούδας, δὲν ἀρκεῖ βεβαίως νὰ προσδώσῃ καὶ τὸ δικαίωμα οἱασδήποτε ἐπεμβάσεως, ἀμέσου ἢ ἐμμέσου, εἰς τὰ τῆς κρητικῆς πολιτείας. Μεῖζον δίκαιον, ἱστορικὸν καὶ ἐθνικόν, κέκτηται νὰ ἐπέμβῃ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος καὶ ὡς βασιλεὺς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ὡς βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πολλὰς ἄλλας ἐπόψεις τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως ἡ Κρήτη κέκτηται αὐτόνομον ὀργάνωσιν, ἐξ ἧς ἕπεται, ὅτι ἀνεγνωρίσθη αὐτῇ πλήρης ἀνεξαρτησία ἀπὸ τῆς Τουρκίας. Πρέπει δὲ καὶ τοῦτο νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἐν τῷ διακανονισμῷ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Κεκτημένα δικαιώματα, ἀνεγνωρισμένα ἤδη ἀπὸ ἐτῶν, δὲν δύνανται νὰ παραγνωρισθῶσιν, οὐδὲ ν' ἀφαιρεθῶσι. Μόνη ἡ κατάκτησις, ἂν δύναται νὰ ἐπιτραπῇ καὶ αὕτη, καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὑπὸ τῶν στοιχειωδεστάτων κανόνων τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐδημιούργει μέχρι τοῦδε τοιαῦτα δίκαια. Ἀλλ' εἶνε ἀνεκτή, θὰ ὑποχωρήσωσιν οἱ Κρῆτες πρὸ οἱασδήποτε ἐπιδρομῆς, διότι τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα εὐρωπαϊκῶν τινων Δυνάμεων ἐδημιούργησαν ἀλληλεγγύην μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Νέας Τουρκίας, ἥτις ἐπιζητεῖ παντὶ τρόπῳ ν' ἀναλάβῃ ἐκ νέου τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῆς αἴγλην ἐκ τῶν ὁριστικῶν ἀπωλειῶν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ;

Ἀντέγραψα ἤδη ἀνωτέρω δικαιώματά τινα ἀναγνωρισθέντα ὑπὸ τῶν προστατίδων Δυνάμεων εἰς τὴν κρητικὴν πολιτείαν, ἀπορρέοντα ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς χάρτου [1].

---

1 Τὰ ἐν ἄρθροις 3 καὶ 5 περὶ χωροφυλακῆς καὶ πολιτοφυλακῆς καὶ περὶ ἐπισήμου γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς ἦσαν ἤδη καὶ πρὸ τοῦ Συντάγματος εἰδικῶς ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἐγκεκριμένα, ὃν τρόπον καὶ ἡ κρητικὴ σημαία, περὶ ἧς οὐδὲν ἐνδιαλαμβάνει τὸ Σύνταγμα. Τῶν δὲ προνομίων χάριτος καὶ ἀμνηστείας αὐταὶ αἱ Δυνάμεις, κατὰ τὴν προσωρινὴν αὐτῶν ἀπ' εὐθείας διοίκησιν, ἀντεποιήθησαν καὶ ἄλλως καὶ ὡς ὑποκατάστατοι εἰς τὰ σουλτανικὰ δίκαια, ποιησάμεναι χρῆσιν αὐτῶν, καίπερ διαμαρτυρομένης τῆς σουλτανικῆς κυβερνήσεως. Ἴδε *Κυανῆς Βίβλου*, 5—1898—ἀρ. 133.=1—1899—ἀρ. 97, 105, 124, 128, 134, 135, 138, 139, 150, 151, 165, ἐν οἷς ἴδε καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν γνώμην τοῦ Ἄγγλου πρωθυπουργοῦ, τὴν καὶ εἰς τὰς ἄλλας Δυνάμεις γενομένην ἀσπαστήν: A claim has been put forward by the Turkish Ambassadeur that the powers should consult the Sultan on their subject; but I do not consider it possible to admit such a claim; καὶ τοὺς πρὸς τὸν ἐν Πετρου-

«Ὁ πρίγκιψ εἶνε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους». Ἔχει τὴν νομοθετικὴν μετὰ τῆς βουλῆς ἐξουσίαν. Ἐξασκεῖ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν διὰ τῶν ὑπευθύνων αὐτοῦ συμβούλων. Ἀντιπροσωπεύει τὸ κράτος. Συνάπτει συνθήκας, δι' ἃς ζητεῖ τὴν ἐπιψήφισιν τῆς βουλῆς. Κόπτει νομίσματα, ἀπονέμει παράσημα. Ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμεται ἐν ὀνόματι τοῦ πρίγκιπος ὑπὸ δικαστῶν διοριζομένων ὑπ' αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὸν δικαστικὸν ὀργανισμόν.

Δὲν θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσω, ποῖα ἔτι δικαιώματα δὲν ἔχει ἡ Α. Μ. ὁ Σουλτᾶνος ἐπὶ τῆς νήσου. Μόνον ὀλίγας λέξεις ἐπιτραπήτω μοι νὰ εἴπω ἐπὶ τῆς τελωνειακῆς διοικήσεως.

Ἡ Κρήτη ἔχει ὡς γνωστὸν ἰδιαίτερον τελωνειακὸν ὀργανισμόν, ὅστις ἐφαρμόζεται καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τουρκικὰ ἐμπορεύματα, ἅτινα φυσικῷ τῷ λόγῳ θεωροῦνται ξένα. Ὅτε ὅμως κατ' ἀρχὰς ἡ Κρήτη ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ δασμολόγιόν της ἐπὶ τῶν τουρκικῶν ἐμπορευμάτων, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διεμαρτυρήθη ἐντόνως. Αἱ τέσσαρες ὅμως Μεγάλαι Δυνάμεις διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν ἐν Ρώμῃ ἀπήντησαν ὅτι, «ἡ τελωνειακὴ αὐτονομία τῆς νήσου ἀπέρρεεν ἐκ τῆς πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς αὐτονομίας, ἥτις ἀνεγνωρίσθη αὐτῇ, καὶ ἐπομένως ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ τελωνειακοῦ δασμολογίου ἀπέναντι τῆς Τουρκίας ἦτο ἀπολύτως νόμιμος» (Κυανῆ Ἀγγλικὴ Βίβλος N. 106).

Ἡ ἀκτοπλοΐα ἐν Κρήτῃ ἐπιτρέπεται μόνον εἰς τὴν ἐθνικὴν ναυτιλίαν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν δυνάμει ἰδιαιτέρων συμβάσεων μετὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιρειῶν.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης μελέτης ἀποδεικνύεται πασιφανῶς, ὅτι *οὐδὲν ἀπολύτως δικαίωμα* ἔχει ἡ Τουρκία ἐπὶ τῆς Κρήτης.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ κρητικὴ πολιτεία ἀνεγνωρίσθη αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος τῇ συγκαταθέσει καὶ τῇ ἐνισχύσει τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Παρεῖχεν ἀξιομίμητον παράδειγμα τάξεως, εὐνομίας, δικαιοσύνης, ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν καὶ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν. Θαῦμα ἰδέσθαι! Τὰ παλαιὰ μίση, θρησκευτικά, οἰκογενειακά, προσωπικά, κατέπαυσαν. Μετηνάστευ-

---

πόλει Ὀθωμανὸν Πρεσβευτὴν Χουσνῆ πασσᾶν λόγους τοῦ Ρώσου ὑπουργοῦ Μουραβιώφ, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1898: «The four powers holding at present the island, in deposit and having named Prince George as they Representativ in the island, were under no more obligation to refer to the Porte before authorizing the Prince to declare an amnesty than they were when authorizing Admirals to proceed to try and pronounce sentence on the prisoners. Ἐπὶ τούτοις ὁ ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου «*ἐγκατέλιπε τὸ θέμα*».—Husni Pasha thereupon dropped the subject». Τοῦ δικαιώματος τῆς ἀμνηστίας χρῆσις ἄνευ ἄλλης διαμαρτυρίας ἐγένετο καὶ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀρμοστοῦ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Δυνάμεων, τὸ καθ' ἑαυτάς, τῇ 11)24 Νοεμβρίου 1995 πρὸς τοὺς ἐν Θερίσῳ ἐταναστάτας. (*Δραγούμη* Κρητικὸν ὑπόμνημα).

σᾶν μὲν ἐκ τῆς νήσου οὐκ ὀλίγαι μουσουλμανικαὶ οἰκογένειαι, ἀλλὰ τοῦτο, διότι ἐνισχύθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξουσίας, προσπαθούσης παντὶ τρόπῳ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἐν Κρήτῃ πολιτικὴν κατάστασιν ὡς ἐστερημένην βάσεως. Κατὰ προτίμησιν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐξέλεγεν ἐν τῇ διανομῇ τῶν δημοσίων λειτουργιῶν τοὺς Τουρκόκρητας, διορίζουσα αὐτοὺς εἰς τὰς μᾶλλον περιζητήτους καὶ προσοδοφόρους θέσεις. Διένειμεν εἰς αὐτοὺς γαίας πανταχοῦ τοῦ κράτους. Ἐκάλει δὲ καὶ τοὺς ἐναπολειφθέντας ἐν τῇ νήσῳ ὁμοπίστους· ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἠρνήθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πάτριον ἔδαφος, τὴν γῆν τῶν προγόνων. Ἄλλως τε μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἔχουσι καὶ πολλοὺς συγγενεῖς. Ἐπὶ δωδεκαετίαν ἤδη ἐν Κρήτῃ ἡ ἀνεξαρτησία εἶνε τὸ κυριαρχοῦν δόγμα. Τοῦρκοι ὑπουργοί, Τοῦρκοι δήμαρχοι, καὶ μάλιστα τῶν μεγαλητέρων τῆς Κρήτης πόλεων, τῆς Ρεθύμνου, τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς νήσου μόνον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων των, γράφουσι, λαλοῦσι καὶ ἐννοοῦσι, τούτου δ' ἕνεκα ἡ εἰς τὰς δημοσίας λειτουργίας πρόσληψις αὐτῶν καθίσταται εὐχερεστάτη. Καὶ ἐπὶ τῆς ἁρμοστείας τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ κ. Ζαΐμη, καὶ ἐπὶ τῆς λαοπροβλήτου Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις συνέστη κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1908, ἀποχωρήσαντος ἐκουσίως τοῦ τελευταίου ἁρμοστοῦ, ἡ τάξις ἐν Κρήτῃ ἦτο ἀξιομίμητος. Ἐν τοῖς μᾶλλον πεπολιτισμένοις καὶ φιλελευθέροις κράτεσι τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ Ἰρλανδοί, ἐν Γερμανίᾳ οἱ Πολωνοί, οἱ Γάλλοι τῆς Ἀλσατίας καὶ Λοθαριγγίας, οἱ Δανοί, ἐν Αὐστροουγγαρίᾳ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν λαῶν, ἐν Ρωσσίᾳ ἐπίσης, ἡ πλειονότης τοῦ πληθυσμοῦ μονονουχὶ τυραννεῖ καὶ καταπιέζει τὴν μειονότητα. Ἐν Κρήτῃ, τῇ χθὲς μόλις ἀποκατασταθείσῃ πολιτείᾳ, ἐν ᾗ ὑφίσταντο παλαιαὶ ἔριδες καὶ διαμάχαι μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου, οὐδὲν τοιοῦτον συνέβη κατὰ τὴν διαρρεύσασαν χρονικὴν περίοδον. Κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς Συνθήκης τῆς βερολινείου Συνόδου διάστημα, πόσα ἀνοσιουργήματα κατὰ τῶν στοιχειωδεστάτων κανόνων τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου δὲν ἐτελέσθησαν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἐν τῇ Νέᾳ Βουλγαρίᾳ, ἐν Ρωμουνίᾳ ! Τὸ τελευταῖον ἔγκλημα ἐν Κρήτῃ ἦτο τὸ ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τῆς ἀγγλικῆς φρουρᾶς τελεσθέν, ἐπὶ τῷ ὁποίῳ ἐν τούτοις εὐθύνονται μόνον οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ αἱ ἀρχαί, οὗ ἕνεκα καὶ ἐξεδιώχθησαν ὁριστικῶς ἐκ τῆς νήσου. Κατὰ τὸ κίνημα τοῦ Θερίσου, καθ' ὃ συνεκρούσθη ἡ πολιτικὴ ἐξουσία μετὰ τῆς ἐν τῇ Βουλῇ καὶ τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ ἀντιπολιτεύσεως, ὁπότε δύναταί τις εἰπεῖν ἡ Κρήτη εἶχε δύο κυβερνήσεις, οὐδὲν συνέβη ἔκτροπον, εἴτε κατὰ τῆς ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν, εἴτε κατὰ τῆς μουσουλμανικῆς μειονότητος. Εἶνε ἴδιον τῶν γενναίων λαῶν, καὶ τίς γενναιότερος καὶ ἱπποτικώτερος τῶν Κρητῶν ; νὰ μὴ καταχρῶνται τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, νὰ προσφέρωνται δὲ πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς γενναιοφρονέστατα. Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν Κρήτῃ. Συνέβησαν βεβαίως κρούσματα συγκρούσεων. προσωπικῶν ἐκδικήσεων, ἀλλ' οὐδέποτε κατάχρησις τῆς ἰσχύος. Ὁ πεπολιτισμένος καὶ φιλελεύθερος Ἄγγλος, ὁ

κρατῶν τῆς Κύπρου, πολλάκις κατεχράσθη τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἰσχύος ἐν τῇ ὑποτελεῖ νήσῳ κατὰ τῶν ἰθαγενῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀλλ' ὁ Ἕλλην τῆς Κρήτης ἀπέδειξε παραδειγματικὴν γενναιοφροσύνην ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου.

Ἐκ πάντων τούτων οἱ ἀπαισιοδοξότατοι τῶν ἀπαισιοδόξων ἔκριναν τοὺς Κρῆτας ἀξίους ἐλευθερίας. Πλέον ἢ ἅπαξ οἱ ἐπίσημοι πολιτικοὶ τῆς Εὐρώπης κύκλοι, ἂν μὴ ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως ὑπέδειξαν εἰς τὸν κρητικὸν λαόν, ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν πληρωθήσονται οἱ ἐθνικοὶ αὐτῶν πόθοι διὰ τῆς μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἑνώσεως. Δὲν ἦτο τοῦτο μεγαλοφροσύνη, ἦτο ὑποχρέωσις. Ἤδη ἐν ἔτει 1832 ἡ Κρήτη εἶχεν ὁρισθῇ ν' ἀποτελέσῃ μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Καθ' ἕκαστον ἔτος, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν συνεδριῶν τῆς κρητικῆς βουλῆς, ὁμοφώνως, μετὰ *βοῆς*, ἐκηρύττετο ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἡ ἕνωσις. Οὐδέποτε διεμαρτυρήθη ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, εὕρισκε δ' εὔλογον τὸ ψήφισμα ταῦτο ἡ διπλωματία, ἀλλ' ἀνέβαλεν ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι δὲν ἦσαν πρόσφοροι αἱ περιστάσεις.

Καὶ πρότερον μέν, ἀλλ' ἰδίᾳ φθίνοντος τοῦ ἔτους 1904, ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς τῆς Κρήτης πρίγκιψ Γεώργιος περιῆλθε τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια, ἐξικετεύων τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα προσάρτησιν τῆς εἰς αὐτὸν ἐμπιστευθείσης ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νήσου. Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία πάντοτε ὑπισχνεῖτο, ἐνεθάρρυνεν ὀλίγον, ἀλλ' οὐδὲν ἀπεφάσιζε πρὸς ὁριστικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Καὶ τοῦτο, διότι ἀρέσκεται νὰ ἐγκρίνῃ, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν σφραγῖδα αὐτῆς πάντοτε εἰς τὰ τετελεσμένα γεγονότα. Ἡ Κρήτη δὲν ἀπεφάσιζεν, ἢ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ διεθνοῦς εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, νὰ προβῇ εἰς ὁριστικὸν πραξικόπημα, τοὐτου δ' ἕνεκα οἱ δισταγμοὶ καὶ τὸ ἀναποφάσιστον τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος.

Ὡς εἶπον ἀνωτέρω, καὶ ἐν ἔτει μὲν 1900 ὁ βασιλόπαις Γεώργιος ἀπηύθυνε πρὸς τὰς Προστάτιδας τῆς Κρήτης Δυνάμεις ὑπόμνημα περὶ ὁριστικοῦ διακανονισμοῦ τῶν κατ' αὐτὴν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1904 ὑπέβαλεν ἐπίσης αὐτοπροσώπως εἰς τὰς αὐτὰς Δυνάμεις ἔντονον ὑπόμνημα, δι' οὗ ὑπεμίμνησκε τὸ μνημόσυνον τῷ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1900 ἐπιδοθὲν ὑπόμνημα, ἐν ᾧ ἐξετίθει τὴν κατάστασιν τῆς νήσου καὶ τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην πλήρους θεραπείας τῶν πόθων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Μετὰ σθένους ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς τῆς κρητικῆς πολιτείας διεβεβαίου τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις, ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς ἀπεδέξατο τὴν ὑπ' αὐτῶν παραχωρηθεῖσαν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν ἐξ εὐγνωμοσύνης, ἀλλ' ὅτι ὁ κρατῶν πόθος ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν νησιωτῶν ἦτο *ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος*. Ὑπὲρ τοιαύτης ἐθνικῆς λύσεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος διεξήγαγον κολοσσαίους ἀγῶνας, ὑπέστησαν πρωτοφανεῖς θυσίας. Ἤδη δὲν ἐζήτουν παρὰ τῶν Δυνάμεων ἢ τὰ

ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ διαρκοῦς εἰρήνης. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς προανήγγελλεν εἰς τὰς Δυνάμεις, ὧν ἐτύγχανεν ἐντεταλμένος ἐν Κρήτῃ, ὅτι ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τῆς ἑνώσεως, ὁ κρητικὸς λαὸς ἤθελε καταληφθῇ ἐκ δυσαρεσκείας, ἡ δὲ δημαγωγία ἤθελεν ἐκμεταλλευθῇ τὴν δυσαρέσκειαν, ἥτις ἠδύνατο ἴσως νὰ προβῇ μέχρις ἐξεγέρσεων λαϊκῶν. Θλιβερὰ προφητεία!

Ὁ Ἕλλην βασιλόπαις παρακατιὼν ἀνακοινοῖ εἰς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις, ὅτι ἂν αἱ προρρήσεις του αὗται δὲν ἔσχον πραγμάτωσιν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὴν προσωπικὴν ἐπιρροήν του. Δι' αὐτῆς ἐπετεύχθη ἡ καθησύχασις τῶν πνευμάτων τῶν Κρητῶν, εὐελπιστούντων, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἤθελον ἐπὶ τέλους εἰσακούσῃ τοὺς πόθους αὐτῶν καὶ ἐπιτρέψῃ τὴν ἕνωσιν, τὴν ὁποίαν ὑπέδειξαν αὗται εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς αὐτονομίας τῆς νήσου, ἧς τὴν διοίκησιν ἐνεπιστεύθησαν εἰς τὸν Ἕλληνα ἡγεμονίδην.

Καὶ καταλήγει τὸ ὑπόμνημα διὰ τῆς ἐκ νέου διαβεβαιώσεως, ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἶνε ὁ μόνος πόθος τοῦ λαοῦ αὐτῆς πρὸς ἀποφυγὴν νέων διχοστασιῶν καὶ τῶν ἀτελευτήτων διαιρέσεων καὶ συμφορῶν τοῦ παρελθόντος [1].

Ταὐτοχρόνως σχεδὸν ἐν τῇ γαλλικῇ βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων, συζητουμένου τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν, ὁ βουλευτὴς Παρισίων κ. Denys Cochin, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς διπλωματικῆς ταύτης περιοδείας καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως προσπαθειῶν τοῦ Ἕλληνος ἡγεμονίδου, ἀπειλοῦντος νὰ καταλίπῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐξικετεύοντος τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια «νὰ ἐκθρονίσωσιν αὐτόν» — πρᾶγμα σπάνιον δι' ἡγεμονίδην — παρεκάλει τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν διὰ θερμοτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἐκφράσεων καὶ παρορμήσεων νὰ συμπληρώσῃ τὸ εὐγενὲς ἔργον, οὗ κατήρξατο πρό τινος καιροῦ καὶ νὰ εἰσηγηθῇ παρὰ ταῖς μεγάλαις εὐρωπαϊκαῖς Δυνάμεσι τῆς Εὐρώπης τὴν πλήρη ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης διὰ τῆς ἑνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλ' ἐπίσης ἐμφαντικώτατα ἔγραψεν ἐν τῇ «Aurore» ὁ τότε πολιτικὸς αὐτῆς διευθυντής, ὁ γερουσιαστὴς κ. Clémenceau, πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν ἐπισκεφθεὶς τὴν Κρήτην καὶ ἀποκομίζων ἐξ αὐτῆς ἐντυπώσεις λαμπροτάτας.

Ὁ Ἕλλην βασιλόπαις Γεώργιος, ἔλεγεν, Ἁρμοστὴς τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων, τῶν κατεχουσῶν τὴν Κρήτην, περιῆλθε τελευταίως τὴν Ρώμην, τὸ Λονδῖνον, τὴν Πετρούπολιν καὶ τοὺς Παρισίους, ὅπως ἐπιτύχῃ ἀναγκαίαν τινὰ μεταβολὴν ἐν τῇ καταστάσει τῆς νήσου, οὕτω ἀφορήτῳ. Παρὰ τὸν φιλοπόλεμον αὐτῶν χαρακτῆρα οἱ Κρῆτες οὐδὲν ἕτερον ποθοῦσι σήμερον ἢ νὰ ζήσωσιν ἐν εἰρήνῃ. Οὐδεὶς δύναται νὰ κατακρίνῃ αὐτοὺς μετὰ σοβαρότητος, ὅτι ἐπὶ ὁλοκλή-

1. Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ γαλλικῇ ἐφημερίδι «Temps» τῆς 22ης Νοεμβρίου 1904. («Ibs Hellénisme—Decembre τοῦ αὐτοῦ ἔτους').

ρους αἰῶνας διετέλεσαν ἔνοπλοι, διότι τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν ἀποτρόπαιον τῶν Τούρκων διοίκησιν, βασιζομένην ἐπὶ παρανόμου φορολογίας καὶ ἀχαρακτηρίστων βιαιοπραγιῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τοῦ τελευταίου Τούρκου στρατιώτου οἱ Κρῆτες παρέδωκαν σπάθας, πυροβόλα καὶ πιστόλια ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἐκκλήσει τοῦ Ἕλληνος ἡγεμονίδου. Ἤδη δ' ἐπικρατεῖ ἐν τῇ νήσῳ πλήρης ἡσυχία. Διέτρεξα τὰς πεδιάδας αὐτῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔαρ. Εὗρον δὲ πάντας καλλιεργοῦντας τὴν γῆν καὶ καταλείποντας τὸ ἄροτρον μόνον, ὅπως ἐρωτήσωσι.

—«Πότε λοιπὸν θὰ ἑνωθῶμεν μετὰ τῆς Ἑλλάδος; Πότε θὰ ἐπιτραπῇ ἡμῖν ἡ εἰς τὴν πατρίδα ἀπόδοσις;». [1]

Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη κατόπιν τῶν ἐπανειλημμένων διαμαρτυριῶν τοῦ τε κρητικοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ ἐφαίνετο ὁσημέραι ὑποχωροῦσα· ἀπεφάσιζε τοὐλάχιστον ν' ἀποσύρῃ ἐκ Κρήτης τὰς στρατιωτικὰς αὐτῆς δυνάμεις. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως θὰ ἦτο ζήτημα ἁπλῆς ἀποφάσεως τῶν Κρητῶν. Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1905 τὸ ἐπιφανὲς τοῦτο μέλος τῆς γαλλικῆς Γερουσίας ἔγραφεν εἴς τινα ἐν Ἀθήναις φίλον του, ὅτι ἐσκόπει νὰ λάβῃ τὸν λόγον ἐν τῇ γερουσίᾳ περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἀλλ' ὅτι ὁ κ. Delcassé τὸν ἐπληροφόρησεν, ὅτι ἔμελλε νὰ δημοσιεύσῃ Κιτρίνην Βίβλον περὶ Κρήτης, ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἡμερῶν θὰ ἐπήρχετο συνεννόησις τῶν Προστατίδων Δυνάμεων περὶ ἐλαττώσεως τῶν στρατευμάτων τῆς κατοχῆς καὶ χορηγίας εἰς τὴν νῆσον οἰκονομικῶν εὐκολιῶν, ἕως οὗ ἐπέλθῃ τι κρεῖττον.

Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Θερίσου, ἀρχομένου τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἐβράδυνεν ἐπ' ὀλίγον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τὴν 21 Μαρτίου, ἀπεκρίνοντο πρὸς τὸν Ὕπατον ἁρμοστὴν ὡς ἀκολούθως. «Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, ὁμοθύμως διατεθειμέναι, ἵνα παράσχωσι νέον δεῖγμα συμπαθείας πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν καὶ ἐπιθυμοῦσαι νὰ διευκολύνωσιν, ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ δυνατοῦ, τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐμπεπιστευμένης τῷ Ὑπάτῳ αὐτῶν Ἁρμοστῇ ἡγεμονίδῃ τῆς Ἑλλάδος Γεωργίῳ ἐντολῆς, ἐξήτασαν μετὰ μεγίστης εὐμενείας τὰς ὑπὸ τῆς Α. Β. Υ. ὑποβληθείσας παρατηρήσεις ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς προσφάτου αὐτοῦ εὐρωπαϊκῆς περιοδείας. Ὅπως δὲ προλάβωσι πᾶσαν σφαλερὰν ἑρμηνείαν, ἔκριναν ἀπὸ κοινοῦ χρήσιμον νὰ ἀνακοινώσωσι τὰς σημερινὰς αὐτῶν γνώμας (dispositions) τῇ Α. Β. Υ.—*Καὶ ἐν πρώτοις κρίνουσιν· τι δὲν εἶνε δυνατὸν ἐν ταῖς ἐνεστώσαις περιστάσεσι νὰ μεταβληθῇ τὸ ἐν Κρήτῃ πολιτικὸν καθεστώς.* Ἀλλ' ἐν τούτοις αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ὑπισχνοῦνται ἐν τῇ δηλώσει αὐτῶν ταύτῃ *μήτε αὐταὶ νὰ προσαρτήσωσι τὴν νῆσον, μήτε εἰς ἄλλην Δύναμιν νὰ ἐπιτρέψωσι προσάρτησιν ἐναντίον τῆς θελήσεως τῶν κατοίκων.*—Ἡ Αὐστροουγγαρία, τὸ καθ' ἑαυτήν, ἐγνώρισεν, ὅτι συναινεῖ εἰς τὴν τοιαύτην ὑπόσχεσιν, ἡ δὲ Γερμανία, εἰς ἣν ἀνεκοινώθη

1. Hellénisme. Decembra, 1904.

τὸ κείμενον τῆς διακοινώσεως ταύτης, ἐδήλωσεν, ὅτι, ὡς καὶ ἐν τῷ παρελθόντι, παραμένει Δύναμις ἀλλοτρία εἰς τὰ πράγματα τῆς Κρήτης (une Puissance désintéressée des affaires de Crète)».

Μετὰ ἕνα δὲ περίπου μῆνα ἀπὸ τῆς διακοινώσεως ταύτης (τῇ 29 Ἀπριλίου, 12 Μαΐου 1905), ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐκ Θερίσου ὑποβληθέντων ἐπαναστατικῶν αἰτημάτων, ἐν εὐρυτέρᾳ τῆς ἀπαγορεύσεως αὐτῶν διατυπώσει ἐπανελάμβανον: «Ἀνεκοινώθη ἤδη ἡμῖν, ὅτι αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις *κρίνουσιν ἀδύνατον εἰς τὰς ἐνεστώσας περιστάσεις τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.* Πρὸ τῆς ἐπὶ ἑνωτικαῖς παρορμήσεσιν ἐγερθείσης καὶ ἐπιμενούσης ἐν τῇ νήσῳ ταραχῆς, *ἔχομεν καθῆκον διὰ τῆς δηλώσεως ταύτης ἐκ νέου ν' ἀποκρούσωμεν πᾶσαν ἰδέαν ἐνέχουσαν τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος.*» [1]

Συγχρόνως ὁ διευθύνων τὸ Foreign office Μαρκήσιος Lansdown ἔλεγεν εἰς τὸν ἐν Λονδίνῳ Γάλλον πρεσβευτὴν κ. Cambon, ὅπως ἔχουσι τὰ πράγματα, ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις ἀποκλίνει εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ἑκάστη τῶν Προστατίδων Δυνάμεων δύναται ν' ἀποσύρῃ ἀμέσως τὸ ἥμισυ τοῦ ἀναλογοῦντος αὐτῇ μέρους ἐκ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ἐπὶ πλέον δὲ ν' ἀποφασίσῃ ν' ἀποσύρῃ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἐτῶν, ἐν ᾗ περιπτώσει οἱ κάτοικοι ἀποδείξωσιν ἀπὸ τοῦδε εἰρηνικὰς διαθέσεις.

Λήγοντος τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου εἶχον συνέλθῃ ἐν Ρώμῃ—ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἦτο ἡ μᾶλλον ἐνδιαφερομένη κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως—σύνοδος διπλωματῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας, ὅπως διασκεφθῇ περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων. Ὁ κ. Clémenceau, ἐκδηλῶν καὶ πάλιν τὰ φιλοκρητικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα, ἐδημοσίευεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ θερμότατον ἄρθρον ἐν τῇ «Aurore» τῆς 26ης Ἀπριλίου.

Δι' ἀδρῶν ἐπιχειρημάτων συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὁ μέλλων πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἠξίου τὴν ἕνωσιν παρὰ τῶν ἐν τῇ ἰταλικῇ πρωτευούσῃ συνεδριαζόντων ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων πρὸς κρείττονα διακανονισμὸν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἐπεβάλλετο ἡ ἕνωσις καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλὰ πρωτίστως διότι ἐζήτουν αὐτὴν ἐπιμόνως οἱ Κρῆτες. Ἐὰν ἤθελεν ἐπιτραπῇ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκδηλώσωσι γνώμην, θὰ ἐτελεῖτο ὁμοψήφως ἡ ἕνωσις. «Οὐδέποτε, ἔλεγε, λαὸς ἠμύνθη ὑπὲρ τῆς ἐθνικότητος αὐτοῦ γενναιότερον καὶ ἐπιμονώτερον. Ἅπασα ἡ κρητικὴ ἱστορία ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως εἶνε ἀδιάκοπος συνέχεια ἐξεγέρσεων κατὰ τῶν ἐπιδρομέων».

Συνεχίζων τὸ ἄρθρον αὐτοῦ ὁ ἐπιφανὴς Γαλάτης, ἠξίου παρὰ τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ἔργον συνέσεως ἅμα καὶ δικαιοσύνης, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τῆς

1 Κιτρίνης Βίβλου, Affaires de Crète, 1904—1905 ἀρ. 88.

εἰρηνεύσεως ἐν τῇ ἀπὸ αἰώνων στασιαζούσῃ κατὰ τῶν τυράννων νήσῳ. Αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις, λέγει πρὸς τοὺς ἄλλους, ἐξελέξαντο τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ὡς Γενικὸν Διοικητὴν τῆς Κρήτης. Κατὰ τίνα ἄλλον τρόπον ἠδύναντο νὰ ἐνισχύσωσι μᾶλλον τὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς πόθους τῶν Κρητῶν; Καὶ δὲν εἶνε ἤδη παραφροσύνη ν' ἀρνῶνται αὐτοῖς τὴν ἔναρξιν τῆς πραγματώσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων; Ἀπό τινων ἑβδομάδων κατέστη τὸ ἀντικείμενον δυσφημιῶν ὁ βασιλόπαις Γεώργιος, ὅστις ἂν διέπραξε σφάλματα, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν παράλογον θεσιν, εἰς ἣν ὡρίσθη ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον ἔτος περιέρχεται τὴν Εὐρώπην, ἐπικαλούμενος τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης. Ποίαν δὲ ἀπόκρισιν λαμβάνει; «Δὲν ἦλθεν ἀκόμη ἡ ὥρα. Εἰπὲ εἰς τὸν λαόν σου νὰ περιμένῃ. Πότε θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα;»...

Καὶ κατέληγε τὸ ἄρθρον, καταγγέλλων τὴν ρωσσικὴν πολιτικὴν ὡς ἀνθιστα-μένην εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης. Καὶ τοῦτο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δοθῇ αὕτη ὡς ἀντάλλαγμα εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἀντὶ τῆς Μακεδονίας, παραχωρουμένης εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ ἐκδιωκομένων ἐξ αὐτῆς τῶν Ἑλλήνων, εἰ καὶ ἔχουσιν οὗτοι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τὴν πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ. Δυστυχῶς ἐν τούτοις ἐκτὸς τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς, ἀείποτε, φανερῶς ἢ κρύφα, ἀνθιστα-μένης κατὰ τῆς πραγματώσεως τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τῆς ἑνώ-σεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀνθίσταται, καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς παμβρεττανικῆς ἐξαπλώσεως.[1]

Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Θερίσου ἐλάμβανεν ὁσημέραι μείζονας διαστάσεις. Καὶ οἱ μετριοπαθέστατοι ἐκ τῶν Κρητῶν ἐξεδήλουν τὴν ὑπὲρ αὐτῆς συμπάθειαν. Πάντες οἱ ἐν Κρήτῃ, συντηρητικοὶ καὶ ριζοσπαστικοί, κατενόουν, ὅτι οὔτε ἦτο δυνατόν, οὔτε συνέφερεν εἰς τὴν κρητικὴν ὑπόθεσιν ἡ ἔκρυθμος, ἡ ἀνώμαλος, ἡ ἐπὶ μακρότατον χρόνον μεταβατικὴ αὕτη κατάστασις. Καὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἦτο τοῦτο ἐπιβλαβέστατον. Ἕνεκα τῆς κρατούσης πολιτικῆς ἀοριστίας καὶ ἀβεβαιότητος, ἡ κοινωνικὴ ἐπικοινωνία, αἱ οἰκονομικαὶ συναλλαγαὶ διετέλουν περιωρισμέναι. Ὁ λαὸς οὐδὲν ἀπελάμβανεν ἕνεκα τῆς καταστάσεως ταύτης. Κατέβαλλε μὲν τοὺς φόρους, ἀλλ' αἱ ἐπιγενόμεναι καταστροφαὶ ἐκράτουν αὐτὸν ἐν πενίᾳ καὶ δυστυχίᾳ. Ἡ διοίκησις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λειτουργήσῃ προσηκόντως, ἅτε ἐστερημένη ἱκανῶν πόρων· δὲν ἦτο αὐτάρκης· σχετικῶς ἦτο πολυτελὴς κατ' ἀνάγκην. Ἡ ἕνωσις ἄρα ἦτο ἐπιβεβλημένη καὶ ἕνεκα οἰκονομικῶν λόγων. Δὲν ἠγνόουν αὐτὰς αἱ Δυνάμεις, τούτου δ' ἕνεκα ἔπεμψαν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο οἰκονομικὴν ἐπιτροπὴν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς καταστάσεως.

---

1 Ὁ εὐγενὴς ἀρθρογράφος ἠγνόει ἴσως, ὅτι ἡ δυσφήμησις τοῦ Ἕλληνος ἡγεμονιδίου διεξήγετο ἐν τῷ Εὐρωπαϊκῷ τύπῳ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, εὑρούσης ὡς μὴ ὤφειλε, συμπράκτορας καὶ συναγωγοὺς ἐνόχους ἐν αὐτῇ τῇ Κρήτῃ ἐκ τῶν πρωτοστατῶν τοῦ Θερίσου.

Ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης περὶ τῆς καταστάσεως τῆς νήσου ἐπῆλθον νέαι ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, ἀπευθυνθεῖσαι τὴν 10)23 Ἰουλίου 1906 πρὸς τὸν Ὕπατον ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν. Δι' αὐτῆς διεβεβαίουν αὗται τὴν εὐμένειαν αὐτῶν πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν, δηλοῦσαι ἅμα, ὅτι εἰλικρινῶς ἐπιθυμοῦσι νὰ θεραπεύσωσι τοὺς πόθους αὐτοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ δυνατοῦ, ἐμπνεόμεναι δὲ ὑπὸ τῶν προτάσεων τῶν εἰς τὴν νῆσον ἀποσταλέντων εἰδικῶν αὐτῶν ἐπιτρόπων καὶ τὰς ἐν ἔτει 1905 ταραχάς, ἔκριναν δυνατὸν νὰ εὐρύνωσι κατὰ τρόπον ἐθνικώτερον τὴν αὐτονομίαν τῆς νήσου. Πρὸς τοῦτο δ' ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ἄμεσον μεταρρύθμισιν τῆς χωροφυλακῆς καὶ παρασκευὴν σώματος ὁπλιτῶν, ἐν ᾧ θέλει καταστῇ δυνατὴ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ σύμπραξις Ἑλλήνων τοῦ ἐλευθέρου κράτους καὶ Κρητῶν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅπως οἱ συμπράξαντες Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ τεθῶσιν ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ ἐνεργείας. Διεβεβαίουν ἐπίσης αἱ αὐταὶ Δυνάμεις, ὅτι θέλουσιν ἀποσύρῃ τὰ διεθνῆ στρατεύματα, εὐθὺς ὡς ἤθελεν ὀργανωθῇ ἡ κρητικὴ χωροφυλακὴ καὶ τὸ κρητικὸν σῶμα τῶν ὁπλιτῶν καὶ τεθῇ ὑπὸ τὰς προσταγὰς τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία ἐν Κρήτῃ, ἀσφαλισθῇ δὲ ἡ προστασία τῶν ἐν αὐτῇ Μουσουλμάνων. Καὶ ἐπὶ τέλους διετράνωσαν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν τὴν πεποίθησιν αὐτῶν, ὅτι οὗτος θέλει κατανοήσῃ, ὅτι «πᾶν ἐπὶ τὰ πρόσω βῆμα πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων εἶνε ὑποτεταγμένον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς μονίμου διοικήσεως».

Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1905 ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις, ἅμα συνελθοῦσα, ἐψήφιζε καὶ πάλιν πανηγυρικῶς τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἕνωσιν τῆς Κρήτης, ἀνταποκρινομένη εἰς τὸν θερμὸν τοῦ λαοῦ πόθον, καὶ παρεκάλει τὸν ἁρμοστὴν τῆς νήσου, τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, εἰς ὃν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς νήσου ἐξεδήλουν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην, ὅπως ἀνακοινώσῃ τὸ ψήφισμα τοῦτο εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν τεσσάρων Μεγάλων Προστατίδων Δυνάμεων.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐμποιήσῃ βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τὰς Δυνάμεις. Τὴν δὲ 23ὴν Ἀπριλίου ἐκοινοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Κρήτῃ ἀντιπροσώπων αὐτῶν εἰς τὸν ὕπατον ἁρμοστὴν ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ψήφισμα τῆς κρητικῆς Συνελεύσεως. Αἱ Δυνάμεις διεκήρυττον, ὅτι ὅπως εἶχον τὰ πράγματα, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπενέγκωσιν οἱανδήποτε τροποποίησιν εἰς τὸ καθεστὼς τῆς Κρήτης. Συνίστων ἐν τούτοις θεραπευτικὸν φάρμακον (κατάπλασμα) τῶν κρητικῶν δεινῶν τὰς μεταρρυθμίσεις, ὧν ἀνεγνώρισαν πρότερον τὴν χρησιμότητα.

Ἡ ἀπάντησις αὕτη, εὐθὺς ὡς ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὴν κρητικὴν ἀντιπροσωπείαν καὶ εἰς ἅπαντα τὸν λαόν, προὐκάλεσε ζωηροτάτας διαμαρτυρίας κατὰ τῶν Δυνάμεων, ἐξηνάγκασε δὲ τοὺς βουλευτάς, τοὺς παραμένοντας ἐν Χανίοις, νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Θερίσου, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ

καταθέσωσι τὰ ὅπλα, ἐφ' ὅσον αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐξηκολούθουν νὰ ἐπιμένωσιν εἰς πολιτικὴν ἀντίθετον πρὸς τοῦ κρητικοῦ λαοῦ τοὺς πόθους.

Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς κρητικῆς Συνελεύσεως ἡ ἕνωσις τῆς νήσου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀνυψώθη ἐφ' ὅλων τῶν δημοσίων καὶ δημοτικῶν καταστημάτων αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ σημαία, ἐν τῇ πόλει δὲ τῆς Ρεθύμνου, πρωτευούσης νομοῦ, οἱ τελωνειακοὶ δασμοὶ εἰσεπράττοντο ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συνέβη ἀληθῶς παράδοξόν τι κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς ἐζήτησε νὰ καταβιβάσῃ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, ἀλλ' ὁ διοικητὴς τοῦ ρωσσικοῦ στρατιωτικοῦ σώματος ἔδωκεν ἐναντίαν διαταγήν, λέγων ὅτι δὲν ἐπεθύμει ν' ἀντιστρατευθῇ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνελεύσεως.

Οἱ πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὴν κρητικὴν κυβέρνησιν, παρακαλοῦντες αὐτὴν νὰ καταβιβάσῃ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν δημοσίων καταστημάτων, ταύτης δ' ἀρνουμένης, προέβησαν εἰς τοῦτο αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, καταβιβάσαντες τὴν δυστυχῆ σημαίαν διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων.

Ὁ λαὸς τῆς Κρήτης διεμαρτυρήθη ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ. Συνῆλθεν ἐν τῇ κεντρικῇ πλατείᾳ τῶν Χανίων, κατόπιν δ' ἀγορεύσεως ἐθνικόφρονος βουλευτοῦ, μετέβη εἰς τὰ προξενεῖα τῶν προστατίδων Δυνάμεων, δηλώσας τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀξιώσεις, προηγουμένης τῆς ἑλληνικῆς σημαίας, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπεδέξατο ψήφισμα, δι' οὗ ἐζήτει παρὰ τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως νὰ συνεργασθῇ μετὰ τῶν ἐν Θερίσῳ πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἐθνικῶν πόθων. Ἀπέστειλε δὲ ζωηρὰν δήλωσιν εἰς τὰ κυριώτατα ὄργανα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, ἐξικετεύων αὐτά, ὅπως συνηγορήσωσι παρὰ ταῖς μεγάλαις Δυνάμεσι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν νομίμων καὶ προαιωνίων αὐτῶν δικαίων [1]. Μάταιαι ἐκκλήσεις, οὐδὲν ἀποτέλεσμα.

Συνέβη τι παράδοξον κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ πολιτικῇ. Τὸ ἀναγράφω μετ' ἐπιφυλάξεως, εἰ καὶ ἐσημειώθη ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου. Ἓν ἐκ τῶν αἰτίων τῆς μὴ ἀμέσου ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἦτο, ὅτι θὰ ἐξηγείροντο τὰ κράτη τοῦ Αἵμου κατὰ τῆς πράξεως ταύτης τῶν Δυνάμεων, ζητοῦντα ἀντισταθμίσματα. Ἀλλ' ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις, λέγεται, ἐγνωστοποίησεν εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ὅτι δὲν θεωρεῖ τὸ κρητικὸν ζήτημα σχετιζόμενον πρὸς τὸ μακεδονικόν. Ἡ ἕνωσις ἄρα τῆς Κρήτης οὐδεμίαν δυσαρέσκειαν καὶ ἀντίδρασιν θέλει προκαλέσῃ ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν κρατῶν τοῦ Αἵμου.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, συνήρχοντο ἐν Ρώμῃ, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ

[1] Ἡ δήλωσις αὕτη τοῦ κρητικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον εἶχεν ὡς ἀκολούθως : «Le peuple crétois, blessé dans ses sentiments les plus sacrés par l'abaissement du drapeau hellénique par les troupes internationales, fait appel à une manifestation solennelle envers les nations libérales et la presse d'Europe, en les suppliant de plaider en sa faveur auprès des grandes puissances pour l'accomplissement de ses droits légitimes et séculaires».

ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ κ. Τιττόνη, οἱ πρεσβευταὶ τῶν προστατίδων τῆς Κρήτης Δυνάμεων πρὸς σύσκεψιν περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Μετὰ δίωρον δὲ συνδιάσκεψιν, ἀπεφάσιζον νὰ μὴ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν κρητικῶν πόθων περὶ ἀμέσου ἑνώσεως τῆς νήσου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀνεκοίνουν τοῦτο διὰ τῶν οἰκείων προξένων, ὑπέσχοντο δέ, εὐθὺς ὡς καταπαύσῃ ἡ ἐξέγερσις, νὰ εἰσαγάγωσι διοικητικὰς καὶ οἰκονομικὰς μεταρρυθμίσεις πρὸς εὐημερίαν τοῦ τόπου.

Μετὰ τὰς ἥκιστα κατευναστικὰς διὰ τὸν κρητικὸν λαὸν δηλώσεις ταύτας, ἡ κρητικὴ Συνέλευσις ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 28ης Μαΐου ἐψήφιζε καὶ πάλιν τὴν ἕνωσιν, ὡς τὴν μόνην φυσικὴν καὶ δικαίαν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Διεκήρυττε πρὸς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις, ὅτι ἡ ὑφισταμένη πολιτικὴ κατάστασις δὲν ἠδύνατο νὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον· ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα, ὑφιστάμενον ἀπὸ ἑνὸς ἤδη αἰῶνος, οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν πρὸς τὰ λοιπὰ ζητήματα τῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἅτινα οὐδ' ὑφίσταντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Παρεκάλει ἐπίσης ἡ Συνέλευσις τὰς προστάτιδας Δυνάμεις νὰ συμπληρώσωσι τὸ εὐγενὲς καὶ ἐκπολιτιστικὸν αὐτῶν ἔργον καὶ νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὰ δεινὰ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ψηφισμάτων αὐτῆς καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πόθων αὐτοῦ, ἐπικυροῦσαι τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Πρὸς καταστολὴν τῆς ὑφισταμένης ἐξεγέρσεως αἱ Δυνάμεις ἐσκέφθησαν νὰ ποιήσωνται χρῆσιν βιαίων μέτρων. Εὐτυχῶς ἐπεκράτησαν συνετώτεραι σκέψεις, καὶ ἡ ἔκρυθμος κατάστασις παρῆλθεν ἄνευ θλ βερῶν ἀποτελεσμάτων. Οἱ Κρῆτες ἐπὶ τέλους, συντελούσης καὶ τῆς νομιμοφρονεστάτης πολιτικῆς τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἕνεκα πολλῶν αἰτίων, ἀλλ' ἰδίᾳ ἕνεκα τῆς στρατιωτικῆς τοῦ κράτους ἀσυνταξίας, ὑπεχώρησαν, λαβόντες ὑποσχέσεις καὶ μόνον ὑποσχέσεις.

Ἐν τῇ ἰταλικῇ βουλῇ, ἐπὶ τῇ ἐπερωτήσει τοῦ βουλευτοῦ Galli περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Tittoni, ἀποκρινόμενος εἰς αὐτόν, ἔδωκε τὸ ἀκόλουθον ράπισμα εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν: «*Εἶσθε φιλελληνικώτερος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἥτις ἀνεγνώρισε τὸ σημερινὸν καθεστὼς ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ*».

Ὁ σαρκασμὸς οὗτος, δίκαιος ἄλλως τε, ἐλέχθη τῇ 21ῃ Μαΐου τοῦ 1905. Ἀλλὰ δὲν ἐκπροσωπεῖ τὴν Κρήτην τὸ ἑλληνικὸν κράτος Τὸ κρητικὸν ζήτημα ἀνήκει πρωτίστως εἰς τὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Τοῦτο ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει ἡ πολιτικὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ κ. Tittoni, ἀποκρινόμενος εἰς τὴν ἐπερώτησιν τοῦ κ. Galli, ἐκήρυττεν ἐν μέσῃ ἰταλικῇ βουλῇ, ἐκπροσωποῦσῃ τὴν ἰταλικὴν ἑνότητα, ὅτι ἡ ἐπιζητουμένη ὑπὸ τῶν Κρητῶν ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος ὡς ἐκ τῆς ἀπηχήσεως, ἣν ἤθελεν αὕτη λάβῃ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου. Καὶ ἐμέμφετο ὁ φιλοδίκαιος ὑπουργὸς τοὺς Κρῆτας, ὅτι δὲν

τηροῦσι τὴν προσήκουσαν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις, αἵτινες παρέσχον αὐτοῖς αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν, καὶ ἤδη παρέχουσιν ἡσυχίαν. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη ἠγανάκτει κατὰ τῶν Κρητῶν, ὡς διαταρασσόντων τὴν ὀλυμπιακὴν αὐτῆς γαλήνην !..

Κατόπιν τῶν δηλώσεων τούτων τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν συνεννοήσεων τῶν προστατίδων Δυνάμεων πρὸς καταστολὴν τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Θερίσου, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπεδέχετο ἅπας ὁ κρητικὸς λαός, μηδ' αὐτῶν τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον διαφωνούντων, ἅτε φρονούντων, ὅτι θὰ ἐξηναγκάζετο ἡ Εὐρώπη ν' ἀποδεχθῇ τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως, ἵνα τεθῇ τέρμα εἰς τὴν ἔκρυθμον ἐν τῇ νήσῳ κατάστασιν, ἐπῆλθε σύγκρουσις μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Θερίσου καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς. Εὐτυχῶς ἡ σύγκρουσις παρῆλθεν ἄνευ δυσαρέστων ἀποτελεσμάτων, καὶ τοῦτο χάρις εἰς τὴν ὑπομονὴν καὶ τὸν φιλόνομον χαρακτῆρα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Ὅ τε λαὸς καὶ οἱ πολιτευόμενοι εἶχον τὸ αὐτὸ πρόγραμμα—*Ἕνωσις ἢ θάνατος !*

Ὁ αὐτὸς Ἰταλὸς βουλευτὴς κ. Galli, ὁ πρό τινων ἡμερῶν ἐν τῇ ἰταλικῇ βουλῇ ἐπερωτήσας τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων, ἐδημοσίευεν ἀμέσως μετὰ ταῦτα θαυμαστὸν φυλλάδιον—Per la Venezia e per la Candia, ὅ περ καὶ ἀφιέρου εἰς τοὺς Valorosi di Candia. Ὁ ἐν τῷ ἰταλικῷ κοινοβουλίῳ εὐγενὴς βουλευτὴς τῆς Βενετίας ὑπεμίμνησκε διὰ τοῦ δημοσιεύματος αὐτοῦ τὴν παλαιὰν σχέσιν τῆς Νύμφης τοῦ Ἀδριατικοῦ, τῆς πολιτείας τοῦ San Marco, πρὸς τὴν πολιτείαν τοῦ ἁγίου Τίτου καὶ κατέληγεν ὡς ἑξῆς :

«Ὅπως ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν μεγίστων συμφορῶν, οὕτω καὶ τῶν εὐτυχεστάτων, θέλω ὑποστηρίξῃ τὴν ἕνωσιν ἡμῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ μὴ λησμονῆτε, ὅτι ἡ ἡσυχία εἶνε ἡ ἀρετὴ τῶν ἰσχυρῶν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ δ' ὁμονοίᾳ κεῖται τὸ ἀπόρρητον τῆς νίκης».

Εὐτυχῶς ἡ Κρήτη ὁμονόει, διετέλει συνησπισμένη. Ὁ παλαιὸς *Συγκρητισμὸς* [1] ἀνενεοῦτο πληρέστατα κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ὡς ἐκ τῶν θλιβερῶν δοκιμασιῶν, ἃς διήρχετο ἡ μεγαλοπράγμων νῆσος ἕνεκα τῆς δυστροπίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο ἀπεδεικνύετο καὶ ἐκ τῆς δηλώσεως τῆς κρητικῆς βουλῆς, ἣν ὁ πρόεδρος αὐτῆς ἐκοινοποίει εἰς τοὺς ἐν Χανίοις προξένους, ἀποκρινόμενος εἰς τὴν τελευταίαν αὐτῶν διακοίνωσιν.

Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ δηλώσει ἡ κρητικὴ βουλὴ ἀμύνεται αὖθις, αἰτιολογοῦσα τὴν ὑφισταμένην ἔκρυθμον τῆς νήσου κατάστασιν ὡς τυγχάνουσαν ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς ἀοριστίας. Ἐπικρίνει τὴν συμπεριφορὰν τῶν προστατίδων Δυνά-

---

1 Κρῆτες... ἔξωθεν ἐπιόντων πολεμίων, διελύοντο καὶ συνίσταντο, καὶ τοῦτ' ἦν ὁ καλούμενος ὑπ' αὐτῶν *Συγκρητισμός*. (*Πλουτάρχου* περὶ Φιλαδελφίας, 19.)

μεων, ὡς προσβάλλουσαν τὰ κυριαρχικὰ δίκαια τῆς κρητικῆς πολιτείας. Ὡς ἐκ τούτου ἐδημιουργήθη ἔκρυθμος κατάστασις, παρεμφερὴς τῇ προηγηθείσῃ τοῦ ἔτους 1899, τὴν ὁποίαν μετέβαλεν ἡ ἀγαθὴ θέλησις τῶν προστατίδων Δυνάμεων, εἰσακούσασα τῶν Κρητῶν τοὺς πόθους. Ἤδη καὶ πάλιν οἱ ἐντολοδόχοι τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐξικετεύουσι τὰς αὐτὰς Δυνάμεις νὰ θεραπεύσωσι τοὺς πόθους τούτους συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις.

Ὡς μὴ ὤφειλεν, ἡ κατάστασις τῆς νήσου ἐξηκολούθει ἡ αὐτή. Ἀναρχία καὶ συγχύσεις. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1905, ἐπρότεινεν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς κυβερνήσεις ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως δι' ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Φυσικῷ τῷ λόγῳ αἱ προστάτιδες Δυνάμεις δὲν ἀπεδέχθησαν τὴν πρότασιν. Ἐξηκολούθει ὡς πρὸς τὴν ἀτυχῆ νῆσον ἡ αὐτὴ ἐγωϊστικὴ πολιτική. Δὲν ἐδίσταζον ν' ἀνεχθῶσι τὴν καταστροφὴν αὐτῆς, καταστροφὴν τριακοσίων χιλιάδων κατοίκων, ἢ νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν πλήρωσιν τῶν δικαιοτέρων καὶ ἱερωτέρων ἐθνικῶν πόθων.

Ἡ δημοσία τῆς Εὐρώπης γνώμη προσέβλεπεν ἀδιαφόρως τὴν ἐπίσημον ταύτην πολιτικήν. Μόλις ἠκούετο διαμαρτυρία τις. Ὁ Max Nordau ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει τῆς πρώτης τοῦ ἔτους 1906 ἔγραφεν ἐν τῇ «Neue freie Presse» τῆς Βιέννης μετὰ συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῶν Κρητῶν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑνώσεως, Κατὰ τὸν ἐπιφανῆ κοινωνιολόγον δὲν προέρχεται ὁ ἀγὼν οὗτος ἐξ αἰσθηματικῶν λόγων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι τὸ αὐτονομικὸν καθεστὼς, ὑφ' ὃ διατελεῖ ἀπό τινων ἐτῶν ἡ νῆσος, δὲν ἐπήνεγκεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα πρὸς εὐημερίαν αὐτῆς, ἐξαντληθείσης τέλεον ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῆς ὀθωμανικῆς δεσποτείας. Καὶ τοῦτο, ἕνεκα τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν συγκρουομένων πολιτικῶν συμφερόντων τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ἐν Κρήτῃ, ὅπως καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν τῇ ἐγωϊστικῇ αὐτῆς πολιτικῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία δεικνύει ἀδιαφορίαν καὶ καταφρόνησιν πρὸς τοὺς φυσικοὺς καὶ δικαίους πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Ἡ ἀποσταλεῖσα πρὸς ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως διεθνὴς ἐπιτροπὴ μετὰ σοβαρὰν ἔρευναν εἶχε καταλήξῃ εἰς τὰ ἑπόμενα συμπεράσματα. Ἡ τάξις δὲν θὰ ἀποκατασταθῇ ἐν τῇ νήσῳ, ἂν μὴ ἐπέλθῃ «ἡ κατάργησις τῶν Capitulations, τροποποίησις τοῦ δασμολογίου, ἀντικατάστασις τῶν ξένων ἀξιωματικῶν τῆς χωροφυλακῆς δι' Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καὶ ἡ προϊοῦσα ἐκκένωσις τῆς νήσου ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων ἐν διαστήματι τὸ πολὺ ἓξ ἐτῶν» ! !

Τοιαύτη ἦτο ἡ γνωμοδότησις τῆς ἀποσταλείσης ἐπιτροπῆς πρὸς ἐξέτασιν τῶν κρητικῶν πραγμάτων. Συμφώνως δ' ἐπολιτεύθησαν καὶ αἱ προπαρασκευάσασαι αὐτὴν Δυνάμεις.

Ἐν τούτοις, μετά τινας ἡμέρας συνεκαλεῖτο ἐν Χανίοις ἡ κρητικὴ Συνέλευσις, ἵνα λάβῃ ἐπίσημον γνῶσιν τῶν συμβαινόντων. Πρώτη αὐτῆς πρᾶξις ἦτο καὶ πάλιν τὸ ψήφισμα τῆς ἑνώσεως. Οὐδεμία ὑπῆρχεν τῇ νήσῳ διχογνωμία. Ἅπαντες συν-

εφώνουν. Ἡ μόνη, ἡ ἐπιβεβλημένη λύσις τῶν δεινῶν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ δὲν ἦτο ἄλλη ἢ ἡ ἕνωσις.

Αἱ συνεδρίαι τῆς Συνελεύσεως διεκόπησαν ἀμέσως. Ἀνεμένετο ἡ ἐπὶ τοῦ ψηφίσματος ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων, ὧν οἱ ἐν Χανίοις ἀντιπρόσωποι, τῇ 21 Ἰουλίου, ἀνεκοίνουν εἰς τὸν Ὕπατον ἁρμοστὴν τὴν ἑπομένην ἀπάντησιν τῶν κυβερνήσεών των :

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἐξήτασαν ἐν πνεύματι ὑπερτάτης εὐμενείας πρὸς τὴν Κρήτην τὰ συμπεράσματα τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν, οἵτινες εἶχον σταλῇ εἰς τὴν νῆσον μετὰ τὰς ταραχὰς τοῦ 1905, καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἡ ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπεία, ἡ προσφάτως ἐκλεγεῖσα, μέλλει νὰ ἀρχίσῃ τὰς ἐργασίας αὐτῆς, ἐπιθυμοῦσι νὰ παράσχωσιν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν δεῖγμα τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅ, περ ἔχουσι δι' αὐτόν, λαμβάνουσαι ὑπ' ὄψει ἐν τῷ δυνατῷ μέτρῳ τοὺς νομίμους πόθους του.

»Ἐμπνεόμεναι ὑπὸ τῶν προτάσεων τῶν ἀπεσταλμένων αὐτῶν, αἱ Δυνάμεις θεωροῦσι δυνατὴν τὴν εὕρυνσιν ἐν πνεύματι μᾶλλον ἐθνικῷ τῆς αὐτονομίας τῆς νήσου καὶ τὴν λῆψιν μέτρων, τεινόντων εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης.

»Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνεφώνησαν εἰς τὴν λῆψιν τῶν κάτωθι μέτρων :

»1) Νὰ τεθῇ ὑπὸ μελέτην ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναβολῆς ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς χωροφυλακῆς καὶ ἡ ἵδρυσις πολιτοφυλακῆς, ἐν ταῖς ὁποίαις τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ κρητικὸν στοιχεῖον θὰ δυνηθῶσι ν' ἀναπτυχθῶσι βαθμιαίως. Ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, ὧν θὰ ἐγίνετο δεκτὴ ἡ συναρωγή, διαγραφῶσιν ἐκ τῶν στελεχῶν τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

»2) Νὰ ἀνακληθῶσι τὰ διεθνῆ στρατεύματα, εὐθὺς ὡς καταρτισθῶσι καὶ τεθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἡ κρητικὴ χωροφυλακὴ καὶ ἡ πολιτοφυλακή, ἀποκατασταθῇ δὲ ἡ τάξις καὶ ἐξασφαλισθῇ ἡ προστασία τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ.

»3) Νὰ αὐξηθῇ τὸ τελωνειακὸν δασμολόγιον κατὰ 3 ο)ο, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτρέπηται ἡ σύναψις, μὲ τὰς δεούσας ἐγγυήσεις, δανείου 9,300,000 φράγκων, ἐκ τῶν ὁποίων 3,300,000 φράγκων θὰ χρησιμεύσωσι διὰ τὴν ἄμεσον πληρωμὴν ἀποζημιώσεων εἰς τοὺς ἐντοπίους καὶ τοὺς Ἕλληνας, τὸ δὲ ὑπόλοιπον θὰ διατεθῇ εἰς ἔργα δημοσίας ἀνάγκης.

»4) Νὰ ἐπεκταθῇ εἰς τὴν Κρήτην ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐλέγχου τῶν ἑλληνικῶν οἰκονομικῶν, ὁριζομένου ἑνὸς ὑπαλλήλου ξένου, ὅστις θὰ ἐπιφορτισθῇ νὰ δημιουργήσῃ ὑπηρεσίαν ἐπιθεωρήσεως τῶν οἰκονομικῶν, κατ' ἔτος δὲ θὰ ὑποβάλλῃ τὴν ἔκθεσίν του εἰς τὴν κρητικὴν Βουλήν.

»5) Νὰ συστηθῇ εἰς τοὺς Γενικοὺς Προξένους, ὅπως ἀπευθύνωνται διὰ τὰς ὑπηρεσιακὰς ὑποθέσεις εἰς τοὺς ὑπευθύνους Συμβούλους τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, τῶν ὁποίων τὰ διοικητικὰ δικαιώματα τοιουτοτρόπως θὰ αὐξηθῶσιν, ἐνῷ ταὐτοχρόνως

θὰ κατορθωθῇ ὅπως εἰς τὸ μέλλον ἀποφεύγηται πᾶσα ἀφορμή, τείνουσα νὰ μειώσῃ τὸ προσωπικὸν γόητρον τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου.

»6) Νὰ ἀναβληθῇ μέχρι τοῦ 1911 ἡ πληρωμὴ τῶν τόκων ὡς καὶ τῶν χρεωλυσίων τῆς προκαταβολῆς τῶν 4,000,000, τὴν ὁποίαν παρεχώρησαν εἰς τὴν Κρήτην αἱ προστάτιδες Δυνάμεις.

»7) Νὰ ἀποσταλῶσιν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὰς ὁδηγίαι, ἵνα κανονίσωσι τὰ ἐκκρεμῆ εἰσέτι ζητήματα μεταξὺ Τουρκίας καὶ Κρήτης, ὡς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κρητικῆς σημαίας, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν κρατουμένων εἰς τὰς τουρκικὰς φυλακὰς Κρητῶν, τὴν εἴσπραξιν τῶν φαρικῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν τηλεγραφικῶν τελῶν, τὸν διορισμὸν τῶν καδήδων καὶ τὴν προστασίαν τῶν Κρητῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ τῇ Τουρκίᾳ.

»8) Νὰ τίθενται ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τὸ χριστιανικὸν καὶ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον, ἰδίως δὲ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, νὰ διοργανωθῶσιν αἱ δημογεροντίαι καὶ νὰ κανονισθῇ ἡ δικαιοδοσία τῶν Μουτεβελήδων.

»9) Νὰ καταρτισθῇ ἐπιτροπή, κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ προξενικῶν καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ ἐκ Κρητῶν, διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων ἀπαλλοτριώσεως τζαμίων, κτημάτων, νεκροταφείων κλπ., ἀνηκόντων εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν μωαμεθανικῶν Κοινοτήτων.

»10) Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις θεωροῦσιν ἀφ' ἑτέρου ὡς ἀπαραίτητον, ὅπως ἡ κρητικὴ Ἐθνοσυνέλευσις ἀναθεωρήσῃ ἀριθμόν τινα ἄρθρων τοῦ κρητικοῦ Συντάγματος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτρέπηται ἡ πραγματοποίησις τῶν ἀνωτέρω μεταρρυθμίσεων πρὸς τὸ συμφέρον τῆς νήσου ἐν τοῖς ἑξῆς ἰδίως κυριωτάτοις σημείοις :

«α') Διοργάνωσις τῆς πολιτοφυλακῆς β') δημιουργία θέσεως οἰκονομικοῦ ἐπόπτου καὶ γ') παροχὴ ἐγγυήσεων διὰ τὸν διορισμὸν καὶ τὴν μονιμότητα τῶν ὑπαλλήλων.

»Ἀνακοινοῦσαι τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ταύτας εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, δὲν ἀμφιβάλλουσιν, ὅτι θὰ λάβῃ οὗτος ὑπ' ὄψει, ὅτι πᾶν βῆμα, τεῖνον πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν του πόθων, προϋποτίθησι τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς μονίμου διοικήσεως.»

Ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος, παρακολουθῶν τὰ ἐν Κρήτῃ τελούμενα, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐπιμονὴν τῶν Κρητῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ὡς τοῦ μόνου τρόπου, δι' οὗ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ λύσις τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν ζητήματος, τῆς ὁριστικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐημερίας ἐν τῇ πολυπαθεῖ νήσῳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ὕποπτον καὶ ἐγωιστικὴν πολιτικὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, προσπαθουσῶν παντὶ τρόπῳ νὰ παρελκύσωσι τὸ ζήτημα, ἔκρινε διαφοροτρόπως τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην. Μεταξὺ τῶν ἐπιλέκτων ὀργάνων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, ὁ «Χρόνος» τῶν Παρισίων, ἐξετάζων τὴν ἐν τῇ νήσῳ προκληθεῖσαν κατάστασιν μετὰ τὴν διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων, ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις :

«Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἔχει τι τὸ σκοτεινόν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Κρήτην. Λέγει πρὸς τοὺς Κρῆτας : Δὲν δύναμαι νὰ συγκατατεθῶ εἰς τὴν ἕνωσιν ὑμῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, διότι δὲν ζῆτε ὅσον ἔπρεπεν ἡσύχως μὲ τὸν ἀντιπρόσωπόν μου, τὸν πρίγκιπα Γεώργιον.» Ὁ συλλογισμὸς οὗτος εἶνε τέλειος παραλογισμός.

«Ἐὰν ἡ αὐτονομία δὲν ἔδωκε τοὺς ἀναμενομένους καρπούς, δὲν δικαιούμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ γείνῃ ἡ ἕνωσις.

»Ἐὰν ἡ Εὐρώπη δὲν εἶνε ηὐχαριστημένη ἐκ τοῦ ἀντιπροσώπου, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἐξέλεξε, τίνος λόγου ἕνεκα τὸ σφάλμα αὐτῆς ν' ἀποτίσωσιν οἱ Κρῆτες ; Ἄλλως τε ἡ κακὴ διοίκησις τοῦ πρίγκιπος, διὰ τὴν ὁποίαν τόσοι καὶ τόσοι ὑπαινιγμοὶ ἐγένοντο μεχρι τοῦδε, διατί μὴ νὰ ἀποκαλυφθῇ ;

»Ὁ πρίγκιψ αὐτὸς οὗτος ἀμύνεται ζωηρῶς. Ἀφοῦ ἐπὶ τόσον χρόνον ἐξετάζουσι, δὲν δύνανται νὰ γινώσκωσι τί συμβαίνει ἐκεῖ κάτω ; Ἐὰν νομίζωσιν, ὅτι γινώσκουσι, πρέπει νὰ τὸ εἴπωσιν. Ἐὰν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος εἶνε κακὸς διοικητής, πρέπει νὰ τὸ ἀποδείξωσι. Καὶ ὅταν τὸ ἀποδείξωσιν, ἂς εὕρωσι τὸν διάδοχον. Ἀλλὰ δὲν βλέπομον τίνα σχέσιν δύναται νὰ ἔχῃ τὸ προσωπικὸν ζήτημα μὲ τὴν ἕνωσιν. Οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει τὸ ἓν ζήτημα μὲ τὸ ἄλλο.

»Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἕνωσιν, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι οὐδέποτε λαὸς ἐν τῷ κόσμῳ ἐπέδειξε τοιαύτην διαρκῆ γνώμην καὶ ἀμετάβλητον πόθον, ὅσον ὁ κρητικός. Ἐπὶ τόσα ἔτη ἤδη ἐπιμένει εἰς τὴν εὐχὴν τῆς ἑνώσεως. Καὶ ἐφ' ὅσον ὁ καιρὸς παρέρχεται, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἐπιμονὴ αὐξάνει καὶ κρατύνεται.

»Φωνάζομεν ὅλοι :

»Ἡ ἀκεραιότης τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους!» Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε πρόφασις, περιέχουσα πολλὴν ἀδικίαν. Αἱ διεξαγόμεναι ἤδη διαπραγματεύσεις ὑπισχνοῦνται κυριολεκτικῶς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα. Ὅλοι λέγουσι πρὸς τοὺς Κρῆτας : «Θὰ μείνητε ηὐχαριστημένοι» !

»Ἀλλ' ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ τοὺς εὐχαριστήσητε εἶνε ν' ἀνοίξητε τὰ ὦτα εἰς ὅ τι ζητοῦσι παρ' ὑμῶν καὶ νὰ τοὺς ἀφήσητε νὰ ἐκπληρώσωσι τὸν ἐθνικὸν πόθον».

Ὁποία γιγαντομαχία ! Τέσσαρες Μεγάλαι Δυνάμεις, ἅπασα σχεδὸν ἡ Εὐρώπη, διεξάγουσιν ἀπονενοημένον ἀγῶνα πρὸς ἕνα χριστιανικὸν λαόν, ἀποτελούμενον ἐκ τριακοσίων χιλιάδων ψυχῶν ! Νικᾷ κατὰ τὸ φαινόμενον τὸ πλῆθος, ὁ ἀριθμός. Ἀλλὰ πράγματι πρὸ τῆς κρίσεως τῆς ἱστορίας, ἥτις εἶνε ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, νικᾷ καὶ θὰ νικήσῃ ἡ ἰδέα, τὸ δίκαιον, ἡ ἐλευθερία. Εἶνε δοῦλοι οἱ Κρῆτες πρὸ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, ἀλλ' εἶνε ἐλεύθεροι πρὸ τῶν θείων νόμων, πρὸ τῶν νόμων τῆς ἱστορίας.

Ἰσχυρίσθη ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ—πενταετία μόλις παρῆλθεν—ὅτι ἡ δι' Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ὀργάνωσις καὶ διοίκησις τῆς κρητικῆς πολιτοφυλακῆς ἦτο ἓν ἔτι βῆμα πρὸς τὴν ἕνωσιν. Ἐπίστευσαν οἱ ἀφελεῖς καὶ οἱ αἰσιόδοξοι,

εἴτε ἐκ τῶν Κρητῶν, εἴτε ἐκ τῶν Ἑλλήνων, εἴτε ἐκ τῶν Εὐρωπαίων. Ἀπάτη. Ὁ Μεφιστοφελῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἄλλως ἐσκέπτετο. Τοῦτο θ' ἀπεδείκνυτο μετά τινα χρόνον. Οἱ Κρῆτες ἐσκέφθησαν ν' ἀντιστῶσιν ἐπὶ τῇ νέᾳ ταύτῃ ἀθεμιτουργίᾳ τῶν Δυνάμεων. Ἐπεκράτησεν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησαν.

Ἐζημιώθησαν ἢ ὠφελήθησαν ; Ἴσως τὸ πρῶτον.

Τί συμβαίνει λοιπὸν περὶ τοῦ κρητικοῦ τούτου ζητήματος, καὶ μόλις ὑποφώσκει ἡ λύσις αὐτοῦ, νέος κόμβος προστίθεται εἰς τὸν δεσμόν, ὃν οὔτε τὸ ξῖφος δὲν δύναται νὰ λύσῃ ;

Διπλωμάτης Εὐρωπαῖος, διερχόμενος ἐκ Λονδίνου, παρέσχε τῇ 15ῃ Αὐγούστου 1906 τὴν ἑπομένην συνέντευξιν εἰς συντάκτην τοῦ «Morning Post». Ἐν περιλήψει εἶνε αὕτη :

«Ὡς πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα αἱ τέσσαρες προστάτιδες Δυνάμεις διετύπωσαν νέον πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, ἀλλὰ μία ἑκάστη τῶν Δυνάμεων τούτων, ὑφισταμένη τὴν ἐπιρροὴν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων, δὲν ἀποφασίζει νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν λοιπῶν πρὸς ὁριστικὸν διακανονισμὸν τοῦ ζητήματος, ὅστις δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλος ἢ ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Τούτου μὴ κατορθουμένου, οὐδέποτε αἱ ταραχαὶ ἐν Κρήτῃ θέλουσιν ἐκλείψῃ».

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῶν Κρητῶν νὰ μὴ ἀποδεχθῶσι τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, ὑπέβαλε νέας εἰς ταύτας προτάσεις, δι' ὧν ἐζήτει οὐσιώδεις μεταρρυθμίσεις. Ἀναγνωρίζουσα τὴν ἀνάγκην τῆς παραιτήσεως τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου, ἀτυχήσαντος ἐν τῇ διακυβερνήσει τῆς νήσου ἕνεκα τῆς ἐγκληματικῆς ἀντιδράσεως δυσηρεστημένων τινῶν ἐν τῇ νήσῳ καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν προξένων τῶν Προστατίδων, προτείνει τὰ ἑπόμενα :

«1) Ὅπως ὁ διοικητὴς τῆς νήσου διορίζηται ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

«2) Ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, οἵτινες θὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὴν χωροφυλακὴν καὶ πολιτοφυλακήν, μὴ ὑποχρεῶνται νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

«3) Ὅπως διασαφηνισθῇ τὸ ἄρθρον περὶ συνεννοήσεως τῶν προξένων πρὸς τοὺς Συμβούλους, ἵνα μὴ ἐπεμβαίνωσιν οὗτοι εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς νήσου.

«4) Ὅπως καθορισθῇ ἡ οἰκονομικὴ ἐποπτεία τῆς οἰκονομικῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς νήσου».

Ἐκ τῶν προτάσεων τούτων τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐλαχίστας ἀπεδέχθησαν αἱ Δυνάμεις. Ἐν συνόλῳ ἐνέμειναν εἰς τὰς πρὸς τοὺς Κρῆτας ἀνακοινώσεις των.

Λήγοντος τοῦ μηνὸς Αὐγούστου, ὁ βασιλόπαις Γεώργιος ἠναγκάζετο νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ κρητικὸν ἔδαφος. Δυστυχῶς ἡ ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει ταύτῃ θλῖψις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ δὲν ὑπῆρξεν ὁμόφωνος. Τούτου ἕνεκα καὶ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον νὰ διεξαγάγῃ ὅσον ἔνεστιν ἀθορύβως τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του.

Μετά τινας ἡμέρας διημείβοντο μεταξὺ τῶν προστατίδων τῆς Κρήτης Δυνάμεων καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τὰ ἑπόμενα ἔγγραφα ἐν σχέσει πρὸς τὴν παραίτησιν τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τοῦ κ. Α. Ζαΐμη, βουλευτοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ βουλῇ καὶ ἄλλοτε προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου.

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, ὅπως ἐκδηλώσωσι τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει, ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ ἐφικτοῦ, τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ ὅπως ἀναγνωρίσωσιν ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον, ὅ περ ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων πρέπει πάντοτε νὰ λαμβάνῃ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Κρήτης, συνεφώνησαν νὰ προτείνωσιν εἰς τὴν Α. Μεγαλειότητα, ὅπως ἐφεξῆς, ὁσάκις ἡ θέσις τοῦ Ὑπάτου ἐν Κρήτῃ Ἁρμοστοῦ ἤθελε χηρεύσῃ, ἡ Α. Μεγαλειότης, κατόπιν ἐμπιστευτικῶν συσκέψεων μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ὑποδεικνύῃ ὑποψήφιον ἱκανὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τῶν Δυνάμεων ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ καὶ ἀνακοινοῖ αὐταῖς ἐπισήμως τὴν γενομένην ὑπ' Αὐτῆς ἐκλογήν.

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, εὐθὺς ὡς ἐγκρίνωσι τὴν ἐκλογήν, θέλουσι λαμβάνῃ τὰ κατάλληλα μέτρα, ὅπως μεταβιβάζωσι τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν εἰς τὸν νέον Ὕπατον Ἁρμοστὴν δι' ὡρισμένην χρονικὴν περίοδον πέντε ἐτῶν καὶ γνωστοποιῶσι τὸν διορισμὸν εἰς τὴν Α. Μεγαλειότητα τὸν Σουλτᾶνον.

«Ἐν ταῖς σκέψεσι τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἡ παραχώρησις αὕτη ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τῶν μεταρρυθμίσεων, τῶν μνημονευομένων ἐν τῇ κοινῇ διακοινώσει, ἣν οἱ ἐν Κρήτῃ Γενικοὶ Πρόξενοι ἀπηύθυναν πρὸς τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν τὴν 10)23 Ἰουλίου, αἱ Δυνάμεις δ' αὗται ἔχουσι τὴν ἑδραίαν ἐλπίδα, ὅτι ἡ κρητικὴ Συνέλευσις θέλει εἰλικρινῶς ἀποδεχθῇ ταύτην.»

Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀπεκρίθη ὡς ἑπομένως τῇ 1)14 Αὐγούστου 1906:

«Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀποδέχεται εὐχαριστως τὴν διακοίνωσιν, ἥτις ἐπεδόθη Αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων καὶ διὰ τῆς ὁποίας δηλοῦσιν ὅτι, ὅπως ἐκδηλώσωσι τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ ἐφικτοῦ τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ ὅπως ἀναγνωρίσωσιν ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον, ὅ περ ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων πρέπει πάντοτε νὰ λαμβάνῃ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Κρήτης, συνεφώνησαν νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὴν Α. Μεγαλειότητα, ὁσάκις ἡ θέσις τοῦ Ὑπάτου ἐν Κρήτῃ Ἁρμοστοῦ χηρεύῃ, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὑποδεικνύῃ ὑποψήφιον ἱκανὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τῶν Δυνάμεων τούτων ἐν τῇ νήσῳ καὶ γνωστοποιῇ αὐταῖς ἐπισήμως τὴν γενομένην ἐκλογήν, ἐν ταῖς σκέψεσι δὲ τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἡ παραχώρησις αὕτη ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τῶν μεταρρυθμίσεων τῶν μνημονευομένων ἐν τῇ κοινῇ διακοινώσει, ἣν οἱ ἐν Κρήτῃ Γενικοὶ πρόξενοι ἀπηύθυναν πρὸς τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν τὴν 10)23 Ἰουλίου.

«Ἡ Α. Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων φρονεῖ, ὅτι ἡ περὶ ἧς πρόκειται παραχώρησις, πρὸς τῇ μνημονευομένῃ ἐν τῇ ἀπὸ 10)23 Ἰουλίου κοινῇ διακοινώσει τῇ ἀφορώσῃ εἰς τὴν χωροφυλακήν, ἀποτελοῦσα ἓν βῆμα πρὸς τὴν κατὰ τὴν ὁμόφωνον εὐχὴν τῶν Κρητῶν ποθουμένην λύσιν, τίθησι τέρμα εἰς τὴν ἀποστολήν, τὴν ὑπὸ τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἐμπιστευθεῖσαν εἰς τὴν Α. βασιλικὴν Ὑψηλότητα τὸν Πρίγκιπα Γεώργιον καὶ ἐπιτρέπει Αὐτῷ νὰ καταλίπῃ μετὰ πάσης τιμῆς τὸ ἀξίωμα, ὅ περ ἐνεπιστεύθησαν Αὐτῷ αἱ Δυνάμεις καὶ τὸ ὁποῖον ἐξυπηρετεῖ καὶ εἰλικρινῶς διεχειρίσθη.

»Ἀλλ' ὅπως ἡ ἀναχώρησις τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου πραγματοποιηθῇ κατὰ τοὺς προτεινομένους ὅρους καὶ ἰδίως ἵνα προληφθῇ, ὅπως ἡ ἀναχώρησις αὕτη μὴ προκαλέσῃ περιπλοκάς, αἵτινες ἐν τῷ συμφέροντι τῆς Κρήτης καὶ τῶν Κρητῶν εἶνε ἀπαραίτητον νὰ προληφθῶσιν, ἡ Α. Μεγαλειότης φρονεῖ, ὅτι εἶνε ἐπάναγκες, ὅπως ἡ διακοίνωσις δημοσιευθῇ ἢ τοὐλάχιστον τὸ περιεχόμενον τῆς διακοινώσεως ταύτης γνωστοποιηθῇ εἰς τοὺς Κρῆτας.

»Ἀλλ' ἡ δημοσίευσις αὕτη ἀποκλείεται ρητῶς ὑπὸ τῆς δευτέρας διακοινώσεως, τῆς ἐπιδοθείσης τὴν 1)14 Αὐγούστου ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων. Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων κρίνει χρήσιμον νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν λόγων, οἵτινες, κατὰ τὴν γνώμην της, καθιστῶσι τὴν δημοσίευσιν τῆς διακοινώσεως ἀναγκαίαν καὶ ἐπείγουσαν, καὶ εἶνε πεπεισμένη, ὅτι αἱ Δυνάμεις, ἀναγνωρίζουσαι τὸ βάσιμον τῶν παρατηρήσεών της, θέλουσι διευκολύνῃ τὴν παραίτησιν τῆς Α. Β. Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου.

»Ἐπὶ τῇ προβλέψει τῆς παραιτήσεως ταύτης ἡ Α. Μεγαλειότης ὑποδεικνύει ὡς διάδοχον τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἐν τῇ θέσει τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῆς Κρήτης τὸν Ἀλέξανδρον Ζαΐμην, πρώην πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνακοινοῖ ἐπισήμως τὴν ἐκλογήν της εἰς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις, ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐγκριθήσεται ὑπ' αὐτῶν.

«Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀνέθηκε τῷ κ. Θεοτόκῃ, Προέδρῳ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων πρὸς διακανονισμὸν τῶν λεπτομερειῶν, ὁπόταν κατόπιν τῆς παραιτήσεως τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἡ ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου του τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν Δυνάμεων,

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Οὐδεὶς λόγος καθ' ὅλην τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης περὶ Τουρκίας, περὶ τῶν κυριαρχικῶν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Κρήτης δικαιωμάτων. Οὔτε κατ' ἐπίφασιν τοὐλάχιστον. Τί σημαίνει τοῦτο; Ὅτι οὐδεμία σχέσις ὑπῆρχε μεταξὺ Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος.

Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀποδείκνυται, ἐκ τοῦ ἑπομένου γεγονότος, ὅτι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, ἐν ἔτει 1906, προκειμένου περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων, ἥκιστα

ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει τὴν γνώμην καὶ τὰς διαθέσεις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως.

Κατὰ τὰ προαποφασισθέντα ἤδη ἐν κοινῇ συνεννοήσει τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ὡς διάδοχος τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου, ὡς ὑπάτου ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης, διωρίζετο τῇ προτάσει τοῦ βασιλέως Γεωργίου ὁ κ. Ἀλέξανδρος Ζαΐμης.

Τῇ 16ῃ Σεπτεμβρίου ὁ νέος ὕπατος ἁρμοστής, προσκληθεὶς μετέβη εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ διαδόχου τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου Κωνσταντίνου, ἀντιβασιλεύοντος ἐπὶ τῇ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀπουσίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Παρῆσαν οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων. Ὁ sir Fr. Elliot πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ὡς πρύτανις τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, μετὰ τὸν τυπικὸν χαιρετισμόν, προσεφώνησεν ἐκ μέρους τῶν τεσσάρων ἀντιπροσώπων τῶν προστατίδων Δυνάμεων τῆς Κρήτης τὸν ἀντιβασιλέα Διάδοχον ὡς ἑξῆς :

»Ἡ Ὑμετέρα βασιλικὴ Ὑψηλότης δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι αἱ τέσσαρες Δυνάμεις, ἃς ἔχομεν τὴν τιμὴν ν' ἀντιπροσωπεύωμεν, συνεφώνησαν νὰ προτείνωσιν εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐφεξῆς, ὁσάκις ἡ θέσις τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ ἤθελε χηρεύῃ, εὐαρεστῆται νὰ ὑποδεικνύῃ αὐταῖς ὑποψήφιον ἱκανὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς των ἐν τῇ νήσῳ, ὅτι δ' ἡ Α. Μεγαλειότης ηὐδόκησε ν' ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν ταύτην.

»Τῆς προβλεπομένης ὡς ἐνδεχομένης περιστάσεως, προκυψάσης ἐκ τῆς παραιτήσεως τῆς Α. Β. Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ὑπέδειξε πρὸς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις ὡς διάδοχον τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ τὸν κ. Ἀλέξανδρον Ζαΐμην, πρώην Πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἐν Ἑλλάδι, τῆς δ' ἐκλογῆς τῆς Α. Μεγαλειότητος τυχούσης τῆς συναινέσεως τῶν κυβερνήσεων ἡμῶν, παρακαλοῦμεν ἐν ὀνόματι αὐτῶν τὴν Ὑμετέραν Βασιλικὴν Ὑψηλότητα, ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς Α. Μεγαλειότητος, ἵνα παράσχῃ εἰς τὸν κ. Ζαΐμην τὴν ἄδειαν νὰ δεχθῇ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους :

1) »Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς περιβληθήσεται δι' ἐντολῆς πενταετοῦς διαρκείας πρὸς κανονικὴν διοίκησιν τῆς νήσου.

2) »Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς θέλει ἀναγνωρίσῃ τὴν Ὑψηλὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου καὶ θέλει λάβῃ μέτρα πρὸς προστασίαν τῆς τουρκικῆς σημαίας, ἥτις κατὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων εἰς τὸν Σουλτᾶνον ὑπόσχεσιν, θὰ κυματίζῃ ἐφ' ἑνὸς τῶν ὠχυρωμένων τῆς νήσου σημείων.

3) »Πρῶτον αὐτοῦ μέλημα ἔσται νὰ ἐπαγρυπνήσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μέτρων, ἅτινα ὑποδεικνύονται ἐν ταῖς γενομέναις ἐκ μέρους τῶν τεσσάρων Δυνάμεων ἀνακοινώσεσι τὴν 10)23 Ἰουλίου πρὸς τὴν Α. Β. Υ. τὸν πρίγκιπα Γεώργιον Ὕπατον Ἁρμοστὴν ἐν Κρήτῃ, καὶ τὴν 1)14 Αὐγούστου πρὸς Α. Μ. τὸν Βασιλέα.

Εἰς τὴν προσφώνησιν ταύτην ὁ Διάδοχος ἀντεφώνησεν ὡς ἑξῆς :

«Ἐκφράζω πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ἃς ἀντιπροσωπεύετε, τὴν εἰλικρινῆ εὐγνωμοσύνην μου ἐπὶ τῇ γενομένῃ μοι ὑφ' ὑμῶν ἐν ὀνόματι αὐτῶν ἀνακοινώσει.

»Τῆς ἐκλογῆς τοῦ κ. Ἀλ. Ζαΐμη, πρώην προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὅστις ὑπεδείχθη παρὰ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως ὡς διάδοχος τῆς Αὐτοῦ βασιλικῆς Ὑψηλότητος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ, τυχούσης τῆς συναινέσεως τῶν προστατίδων τῆς νήσου Μεγάλων Δυνάμεων, ἐπιτρέπω, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως, τῷ Κυρίῳ Ζαΐμῃ νὰ δεχθῇ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τοῖς ὅροις τοῖς περιλαμβανομένοις ἐν τῇ ἐπιδοθείσῃ μοι ὑφ' ὑμῶν προσφωνήσει.

»Εὐελπιστῶ, ὅτι αἱ προστάτιδες τῆς Κρήτης Μεγάλαι Δυνάμεις, αἵτινες, διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν, ὅπως ἀναθέτωσιν εἰς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα τὸν βασιλέα τὴν ὑπόδειξιν τοῦ ἐν Κρήτῃ ὑπάτου ἁρμοστοῦ, ὁσάκις ἤθελε χηρεύσῃ ἡ θέσις αὕτη, ἠθέλησαν νὰ δώσωσιν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν νέον δεῖγμα τῆς ἐπιθυμίας των τοῦ νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει τοὺς ἐθνικοὺς πόθους αὐτοῦ, θὰ εὐαρεστηθῶσι πρὸς τούτοις νὰ ὑποβοηθήσωσι τὸν κ. Ζαΐμην ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ ἔργου αὐτοῦ».

Ὁ νέος ἁρμοστὴς τῆς Κρήτης ἀπῆλθεν ἀμέσως, ἐπιβαίνων ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου. Ἐν Μήλῳ συνήντησαν τὸ ἑλληνικὸν πλοῖον τέσσαρα πολεμικὰ σκάφη τῶν προστατίδων Δυνάμεων. Ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς ἐπεβιβάσθη ἀμέσως τοῦ ρωσσικοῦ, ἐφ' οὗ ὑψώθη ἡ κρητικὴ σημαία, καὶ μετὰ τὸν πλοῦν κατέφθασεν εἰς Κρήτην, ἔνθα ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς νήσου. Ἀντὶ τοῦ Ἕλληνος βασιλόπαιδος ἐγκαθίστατο ὕπατος ἁρμοστὴς Ἕλλην πολίτης, ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν μονονουχὶ ἀπροσδόκητα. Αἱ Δυνάμεις ἐφάνησαν ὑποχωροῦσαι πρὸ τῶν κρητικῶν ἀξιώσεων. Ὑπετίθετο ἤδη, ὅτι ὁ διορισμὸς τοῦ διοικητοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἓν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω, πρὸς τὴν ἕνωσιν. Οἱ «Times» τοῦ Λονδίνου μετὰ τῆς συνήθους αὐτῶν κακεντρεχείας ἔγραφον μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ νέου ἁρμοστοῦ τὰ ἑπόμενα : «Ζηλοτυπίαν τινὰ ὡς φαίνεται, αἰσθάνονται οἱ Βούλγαροι τῆς Ἡγεμονίας διὰ τὴν ὑποτιθεμένην (;) ἀναγνώρισιν τῶν ἑλληνικῶν ἀξιώσεων ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων, ἐπιτρεψασῶν τῷ βασιλεῖ Γεωργίῳ νὰ διορίσῃ τὸν νέον ὕπατον ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης».

Ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται τοῦ Θερίσου οὔτε μετὰ τὸν διακανονισμὸν τοῦτον τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἔμειναν ἠὐχαριστημένοι. Ἐβεβαιοῦτο δέ, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κρητικὴ συνέλευσις προὐτίθετο ν' ἀποδεχθῇ τὰ αἰτήματα αὐτῶν καὶ νὰ ἐκφράσῃ διὰ ψηφίσματος πρὸς τὰς Δυνάμεις τὴν εὐχήν, ὅπως ἐκπληρωθῶσι ταῦτα.

Μετά τινας ἡμέρας, τῇ 5 Ὀκτωβρίου, συνήρχετο ἐν Χανίοις ἡ συντακτικὴ Συνέλευσις τῆς Κρήτης. Κατὰ τὴν συνεδρίαν παρίστατο καὶ ὁ ὕπατος ἁρμοστής,

ἀναγνοὺς εἰς τοὺς πληρεξουσίους Διάγγελμα, ἐπεξηγοῦν τὰ κυριώτερα σκοτεινὰ τῆς πρώτης διακηρύξεως τῶν Δυνάμεων.

Ἐν τῇ ἑπομένῃ αὐτῆς συνεδρίᾳ ἡ συνέλευσις παρεδέχθη παμψηφεὶ τὸ ἀκόλουθον ψήφισμα :

« Ἡ συνέλευσις δηλοῖ, ὅτι ἡ Κρητικὴ Πολιτεία θὰ προβῇ διὰ τῶν νομίμων αὐτῆς ἐξουσιῶν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μέτρων, τῶν ὑποδεικνυομένων ἐν τῇ ἀπὸ 10]23 Ἰουλίου ἐ. ἔ. διακοινώσει, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτῆς καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἑρμηνείαν, τὴν δοθεῖσαν εἰς τὴν διακοίνωσιν ὑπὸ τῆς Α. Ἐξοχότητος τοῦ Ὑπάτου ἁρμοστοῦ».

Ταυτοχρόνως ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς ὑπέγραφε διάταγμα ἀμνηστείας εἰς τοὺς ἐνόπλους, τοὺς συνελθόντας ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου.

Ἀμέσως μετὰ τὸ διάταγμα τοῦτο οἱ πρόξενοι τῶν Δυνάμεων, συνελθόντες, προέβησαν εἰς διαταγὴν ἄρσεως τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου τοῦ ἰσχύοντος ἐν Κρήτῃ συνεπείᾳ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Θερίσου. Ἐπήνεγκον δὲ καὶ παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως ἐπιθεωρηθέντος Συντάγματος.

Οὕτως ἐφαίνετο ἀποκαθισταμένη ἡ τάξις καὶ ἡ Κρήτη προσεγγίζουσα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὑπετίθετο ἐκ τοῦ νέου τούτου διακανονισμοῦ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ὅτι προσήγγιζεν ἡ ὁριστικὴ αὐτοῦ λύσις κατὰ τὰς εὐχὰς καὶ τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Ἦτο ἀληθές, ὅτι ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἐν τῇ περιμαχήτῳ νήσῳ *συνεβόλιζεν* ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἀρχὴν τῆς καταλήψεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Πάντες ἤλπιζον, καὶ αὐτοὶ οἱ μᾶλλον διστακτικοί, ὅτι ἐπὶ τῇ πρώτῃ εὐκαιρίᾳ ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους θὰ συνετελεῖτο ἀμόχθως. Αὐτὰ τὰ *δημόσια* ἔγγραφα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἔφερον τὸν τίτλον *Ἑλλάς*, προφανὲς προμήνυμα τοῦ παρασκευαζομένου μέλλοντος.

Οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς νήσου δὲν ἐδυσφόρουν ἐπὶ τῇ ἐγκαταστάσει νέου καθεστῶτος, ἐξαρτωμένου μᾶλλον καὶ διατελοῦντος ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1907 σχηματισθέντι ὑπουργικῷ συμβουλίῳ προσελαμβάνετο ὡς σύμβουλος τῆς πολιτείας καὶ Μωαμεθανός, ὡς ὑπουργὸς τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως· ἕτερος Μωαμεθανὸς διωρίζετο νομάρχης Χανίων. Ἐν γένει τὰ ἐχθρικὰ αἰσθήματα μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων Κρητῶν, ἅτινα εἶχον ἐπεκταθῇ ἐπ' ἐσχάτων τεχνηέντως ὑπὸ τῶν κακοβούλων, κατηυνάζοντο, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν θρησκευτικῶν ἀντιθέσεων ἐπικοινωνία καθίστατο στενοτέρα.

Ἡ κατὰ τὸν μῆνα ἐκεῖνον συνελθοῦσα κρητικὴ συνέλευσις ἅμα τῷ καταρτισμῷ αὐτῆς ἐξέδωκε καὶ πάλιν τὸ ἀκόλουθον ψήφισμα, ἐκδηλοῦσα τὸν ἀμετάτρεπτον

πόθον τῆς ἑνώσεως. Τὸ ψήφισμα ἀμέσως μετεβιβάζετο εἰς τοὺς ἐν Χανίοις ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Ἡ βουλὴ τῶν Κρητῶν...συναισθανομένη τὴν ἀνάγκην ταχυτέρας καὶ ἀμεσωτέρας ἐκπληρώσεως τῆς ἑνώσεως, τοῦ δικαιοῦς τούτου πόθου, καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τῶν φυλετικῶν καὶ ἠθικῶν δεσμῶν, τῶν συνδεόντων τὸν κρητικὸν λαὸν πρὸς τὸ τὴν ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκπροσωποῦν ἐλεύθερον τῶν Ἑλλήνων κράτος, πέποιθεν, ὅτι αἱ Δυνάμεις θὰ εὐδοκήσωσι καὶ θὰ συγκατατεθῶσιν, ἵνα ταχέως ἐκπληρωθῇ ὁ δίκαιος καὶ ὁμόθυμος πόθος τοῦ κρητικοῦ λαοῦ διὰ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος».

Ἀνωμολογεῖτο παρὰ πάντων, καὶ δὴ κατὰ πρῶτον παρὰ τῶν ἐν Κρήτῃ προξένων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅτι ἡ πολιτικὴ κατάστασις ὁσημέραι ἐβελτιοῦτο. Εἶχον ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς χωροφυλακῆς καὶ τῆς πολιτοφυλακῆς οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μετὰ προθυμίας τῶν πολιτῶν πάσης τάξεως, ὅπως κατταχθῶσι. Πρὸς μείζονα πραγμάτωσιν τῆς ἑνώσεως ἀπεφασίζετο ἡ συγχώνευσις τῆς Κρητικῆς τραπέζης μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, ἐν δὲ τῷ νέῳ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, παραιτηθέντος τοῦ προέδρου, προσελαμβάνετο εὐθὺς Μωαμεθανὸς εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Τὸ κρητικὸν ζήτημα ἐν τούτοις ἦτο ἀείποτε ἐπὶ τοῦ τάπητος. Τῇ 24ῃ Δεκεμβρίου 1907, συζητουμένου ἐν τῇ γαλλικῇ Γερουσίᾳ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν, ὁ εἰσηγητὴς αὐτοῦ κ. Dupuy, πρώην πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, εὐμενέστατα ἐποιεῖτο μνείαν τῆς καταστάσεως τῶν κρητικῶν πραγμάτων ὑπὸ τὴν συνετὴν διοίκησιν τοῦ κ. Ζαΐμη. Ὁ δ' ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργός, ὁ κ. Pichon, ἀπεκρίνετο, ὅτι αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἐργάζονται ἀπὸ κοινοῦ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀναδιοργάνωσιν τῆς νήσου, ἧς ἐπελήφθη ἡ κρητικὴ κυβέρνησις. Προσέθετεν ἐπίσης, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἀποδέχονται πᾶσαν πρόνοιαν, σκοποῦσαν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δράσεως τοῦ ὑπάτου ἁρμοστοῦ καὶ τὴν ἐλάττωσιν πάσης παρεμβάσεως ξένων κυβερνήσεων, *ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς*, καὶ εἰς τὴν παρασκευὴν τῆς πλήρους εἰρηνοποιήσεως τῆς νήσου.

Ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Καὶ ἦτο βεβαίως ἡ πολιτικὴ αὕτη οὐχὶ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν λοιπῶν προστατίδων τῆς Κρήτης Δυνάμεων. Ἡ Κρήτη μονονουχί, κατ' οὐσίαν, ἂν οὐχὶ κατὰ τύπους, ἐλογίζετο ἑλληνικὴ ἐπαρχία.

Ἤδη ἤρξατο νὰ ἐπιζητῆται ἁπανταχόθεν ἡ ἐκ τῆς νήσου ἀπομάκρυνσις τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς. Ἐν τῇ ἰταλικῇ Βουλῇ ὁ κ. Galli ζωηρότατα καθήψατο τῆς κυβερνήσεως, ὡς ἐξακολουθούσης νὰ διατηρῇ στρατὸν ἐν Κρήτῃ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἔντιμος βουλευτὴς ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου δὲν ἐδίστασε νὰ καυτηριάσῃ τὴν πολιτικὴν Δυνάμεών τινων, καὶ ἰδίᾳ τῆς Ρωσσίας, ὅτι ἀρέσκονται εἰς τὴν ἀβεβαιότητα, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι δύνανται νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐξ αὐτῆς ἐν προσεχεῖ χρόνῳ.

Ὁ λιμὴν τῆς Σούδας ἦτο καὶ εἶνε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος πολιτικῶν φιλοδοξιῶν. Πρὸ τὰς ραδιουργίας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς Κρήτης ἀπέμειναν πιστοὶ εἰς τὸ νέον καθεστώς.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 12ης Ἰουλίου 1908. Ἐπήρχετο ριζικὴ πολιτικὴ μεταβολὴ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα. Ἐκ τῆς ἐπελθούσης συγκρούσεως μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν νέων ἰδεῶν, τῶν φιλελευθέρων, τῶν συνταγματικῶν, ἡ κεντρικὴ τουρκικὴ ἀρχὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφαίνετο ἐξησθενημένη. Τῆς ἐξασθενήσεως ταύτης ἐπωφελουμένη ἡ Αὐστρία ἐκήρυττε τὴν ὁριστικὴν προσάρτησιν τῶν δύο ἐμπεπιστευμένων αὐτῇ ἐπαρχιῶν Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης εἰς τὸ αὐστρουγγρικὸν κράτος, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ Βουλγαρία ἀνεκήρυττε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐπικυριαρχίας καὶ ἀνηγόρευε τὸν ἡγεμόνα Φερδινάνδον, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ βαλῆν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, *τσάρον τῶν Βουλγάρων*.

Ἡ ψυχολογικὴ στιγμὴ τῶν πραξικοπημάτων ἦτο πρόσφορος. Τίς ἦτο ὁ κυβερνῶν ἐν τῷ νέῳ ὀθωμανικῷ κράτει, τῷ χρισθέντι συνταγματικῷ ; Ἅπαντες καὶ οὐδείς. Ὁ σουλτᾶνος Χαμὶτ κατὰ τύπους μόνον, κατ' ἐπιείκειαν, ἵνα μὴ στενοχωρηθῇ ἡ τέως ἐνισχύουσα αὐτὸν διπλωματία, ἵνα μὴ ἐξαφθῇ ὁ ὀθωμανικὸς φανατισμὸς ὑπὲρ τοῦ καλίφου, διετέλει ἐπὶ τοῦ θρόνου. Πράγματι ἐκυβέρνα τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον, καὶ τοῦτο μὴ ἔχον ἀκόμη ὡρισμένον καὶ συγκεκριμένον πρόγραμμα. Τὴν μεγάλην βεζυρείαν διεχειρίζοντο πολιτικοὶ ἄνδρες, ἥκιστα ὄντες διατεθειμένοι ν' ἀνεχθῶσι τὴν ἐπιβολὴν τῶν περὶ τὸ κομιτᾶτον. Ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς διετέλει ἐν πλήρει παραλυσίᾳ· στάσεις καὶ ἐξεγέρσεις πολλαχοῦ τοῦ κράτους. Καὶ μεταξὺ ἀκόμη τῶν πολεμίων τοῦ παλαιοῦ συστήματος, τῶν ἐξ Εὐρώπης ἐπανελθόντων φιλελευθέρων, οὐδεμία συνάφεια καὶ ἐπικοινωνία.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐπῆλθον τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ Βοσνίᾳ πραξικοπήματα. Πάντες κατενόουν, καὶ αὐτοὶ οἱ αἰσιοδοξότατοι Ὀθωμανοί, ὅτι εὑρίσκοντο πρὸ τετελεσμένων γεγονότων.

Εὐθὺς ὡς ἐγνώσθησαν ἐν Κρήτῃ τὰ ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ συμβάντα, συνελθὼν ὁ λαὸς αὐτῆς ἐκήρυξε τὴνιένωσιν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διὰ τοῦ ἑπομένου ψηφίσματος:

«Ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, συνελθὼν εἰς πάνδημον συλλαλητήριον καὶ συνεχίζων τὸ προαιώνιον ἀναλλοίωτον ἐθνικὸν φρόνημα, κηρύττει :

«Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὅπως ἀποτελέσῃ ἐσκεῖ ἀναπόσπαστον καὶ ἀδιαίρετον κράτος μετ' αὐτῆς, προσκαλεῖ δὲ τὴν Α. Μ. τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον Α' νὰ *καταλάβῃ* τὴν νῆσον διὰ στρατοῦ καὶ κυβερνήσῃ αὐτήν, τὴν δὲ κρητικὴν κυβέρνησιν,

ὅπως συγκαλέσῃ τάχιστα τὴν Βουλὴν καὶ διατάξῃ τὰς ἀρχὰς νὰ διοικῶσιν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

«Συνιστᾷ ἐπιτροπὴν εἰκοσαμελῆ ἐξ ἐπιφανῶν πολιτῶν, ὅπως διὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ τόπου διαβιβάσῃ τὸ ψήφισμα εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν.

«Ἡ ἰδία Ἐπιτροπὴ ἐντέλλεται νὰ ἐπιδώσῃ τὸ ψήφισμα καὶ εἰς τοὺς ἐνταῦθα Προξένους».

Ἐν τῷ φύλλῳ τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἡ κυβέρνησις ἐδημοσίευσε τὸ ψήφισμα τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκάλεσε τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον. Ἄδηλον τίνος λόγου ἕνεκα δὲν ἐγένετο τοῦτο. Βεβαίως ἕνεκα στρατιωτικῆς ἀδυναμίας, ἥτις ἦτο συγχρόνως καὶ ἐθνικὴ ἀδυναμία. Οἱ διευθύνοντες τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὑπνωττον, ὡς συνήθως, οὗ ἕνεκα καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἀσυνταξία Ταυτοχρόνως ἡ κρητικὴ κυβέρνησις διέτασσε τὰς ἁπανταχοῦ τῆς νήσου ἀρχάς, ὅπως ἐνεργῶσι συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, τὰ δὲ δικαστήρια ἐκδίδωσι τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν καὶ ὡρκίσθη ἡ κυβέρνησις μετὰ τῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων ἐνώπιον τοῦ μητροπολίτου Κρήτης.

Ὁ πρόεδρος τῆς κρητικῆς βουλῆς ἐτηλεγράφει αὐθημερὸν τὰ ἑπόμενα :

«Τὸ καθεστὼς κατελύθη. Σύμπασα ἡ Κρήτη ἐκήρυξε τὴν ἕνωσιν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καλεῖται ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς νήσου».

Ἐπὶ ματαίῳ. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων εὑρίσκετο κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐκτὸς τοῦ κράτους του—ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ τῇ βορείῳ Εὐρώπῃ.

Μετά τινας ἡμέρας συνήρχετο καὶ ἡ κρητικὴ βουλή, ἥτις ἀπεδέχετο τὸ ἑπόμενον ψήφισμα :

«Ἡ βουλὴ τῶν Κρητῶν, συνελθοῦσα εἰς ἔκτακτον σύνοδον καὶ διερμηνεύουσα τὸ ἀναλλοίωτον φρόνημα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, κηρύσσει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος εἰς μίαν ἀδιαίρετον συνταγματικὴν πολιτείαν».

Τὴν ἐπαύριον ἡ κρητικὴ βουλὴ ἀπεδέχετο ὁμοψήφως τὸ ἑπόμενον ψήφισμα :

«Διορίζει ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπήν, ἥτις ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων θέλει κυβερνήσῃ προσωρινῶς τὴν νῆσον κατὰ τοὺς νόμους τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ὁριζομένου διὰ διατάγματος τοῦ χρόνου τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος ἑκάστου αὐτῶν, μέχρι δὲ τούτου κατὰ τοὺς κειμένους νόμους τῆς Κρήτης, *ἐφ' ὅσον δὲν ἀντίκεινται οὗτοι πρὸς τὸ ἑλληνικὸν Σύνταγμα.*

«Ἡ ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ εὑρίσκεται ἐν ἀπαρτίᾳ, παρόντων τριῶν μελῶν αὐτῆς. Ἡ ἐξουσία της λήγει αὐτοδικαίως, εὐθὺς ὡς ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς νήσου.

»Ἐντέλλεται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς νήσου, ὅπως συμφώνως τῷ ψηφίσματι τούτῳ ἐξακολουθήσωσι τὰ καθήκοντα τῆς ὑπηρεσίας των.

»Διὰ διατάγματος τῆς ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ὁρισθήσεται ὁ κανονισμὸς τῆς ὑπηρεσίας καὶ αἱ λεπτομέρειαι τοῦ παρόντος ψηφίσματος, εἰδικώτερον δὲ καὶ τὸ ζήτημα τῆς προεδρίας τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐν περιπτώσει κωλύματος τοῦ προέδρου.

»Ἐξουσιοδοτεῖται ἡ ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ νὰ προσλάβῃ ὡς ἕκτον μέλος ἕνα Μωαμεθανόν, μετὰ τὴν ὁρκωμωσίαν του.»

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀντὶ νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάληψιν τῆς νήσου, συμμορφουμένη πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, διὰ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀντιπροσώπων αὐτῆς, ὡς καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐδήλωσεν ἐπανειλημμένως, ὅτι, ἐπειδὴ διατελεῖ σήμερον ἡ Κρήτη ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἡ Ἑλλὰς ἀδυνατεῖ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τῶν Κρητῶν τὰς προσκλήσεις, ὅπως καταλάβῃ τὴν νῆσον.

Ἐξ ἄλλου ὅμως ἐβεβαίου, ὅτι ἐὰν ἡ Κυβέρνησις ἐμμείνῃ εἰς τὴν σημερινὴν παθητικὴν στάσιν, ἀρνουμένη τὴν προσφερομένην ἕνωσιν χώρας, δι' ἣν ἡ Ἑλλὰς μεγίστας ὑπέστη θυσίας, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ταχέως θέλει εὑρεθῇ ἀπέναντι ἀντιδράσεως τῆς κοινῆς γνώμης.

Τὸ κρητικὸν ζήτημα ὑπῆρξεν ἐν τῷ παρελθόντι αἰτία ἀδιαλείπτων διενέξεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Ἐθεωρεῖτο λοιπὸν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως εὐκταῖον, ὅπως αἱ Δυνάμεις ἐκεῖναι, αἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ ἴδωσι τὸ νέον καθεστὼς ἐν Τουρκίᾳ παγιούμενον καὶ ἐξασφαλιζομένην τὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν κατοίκων αὐτῆς, θελήσωσι νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει, ὅτι ἐὰν καὶ σήμερον τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης μείνῃ ἐκκρεμές, ἀσφαλῶς θὰ προκαλέσῃ ἐκ νέου ἐν τῷ μέλλοντι διατάραξιν τῶν τόσον ἀγαθῶν σχέσεων, τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Λαμβανομένης δὲ ὑπ' ὄψει τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἑλληνικοῦ στοιχείου, αἱ ἀγαθαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν καθίσταντο ἀπαραίτητος παράγων τῆς εἰρήνης τῆς Αὐτοκρατορίας, δι' ἣν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις μεγίστας εἶχον καταβάλῃ προσπαθείας...

Ἐνῷ τοιαῦτα συνέβαινον ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει, ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία διεσκέπτετο περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐν τῇ ἀγγλικῇ καὶ τῇ γαλλικῇ πρωτευούσῃ ἐδημοσιεύοντο *ἡμιεπίσημα ἀνακοινωθέντα*, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος θὰ συνετελεῖτο μετὰ συνεννόησιν τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀναλαμβανούσης τῆς Ἑλλάδος πάντα τὰ ὑπὸ τῆς νήσου ὀφειλόμενα εἰς τὴν ἐπικυρίαρχον ὑπὸ τίτλον συμμετοχῆς εἰς τὸ δημόσιον ὀθωμανικὸν χρέος. Εἶχε γνωσθῇ ἐπίσης, ὅτι καὶ ἡ Αὐστρία ἀπεδέχετο τὴν λύσιν ταύτην, ἡ δὲ Γερμανία ἐδήλου, ὅτι οὐδεμίαν προέβαλλεν ἀντίρρησιν. Ὡς πρὸς τὴν Ἰταλίαν μάλιστα, ἐβεβαιοῦτο ὅτι αὕτη παρεξέκλινε τῆς πολιτικῆς τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων καὶ ἰδίᾳ τῆς

Αὐστρίας καὶ Γερμανίας, μεθ' ὧν συνειργάζετο, ἅτε κηρυχθεῖσα ἀπροκαλύπτως ὑπὲρ τῆς ἀμέσου ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Προκειμένου περὶ διασκέψεως διεθνοῦς, ἥτις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ τάπητος τῆς διπλωματίας, ἥτις ἤθελε μελετήσῃ ἐκκρεμῆ τινα ζητήματα, τὸ τέταρτον θέμα τῆς Συνδιασκέψεως, κατὰ τὰς ἐκ Λονδίνου πληροφορίας, ἦτο τὸ τῆς Κρήτης :

«Ἀναγνώρισις καὶ προσάρτησις τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθορισμὸς δὲ τῶν οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Τουρκίαν». Ἀλλ' ἄλλη πληροφορία ἐκ Παρισίων ἐβεβαίου, ὅτι μετὰ συνδιάλεξιν τοῦ Ρώσσου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ παρεπιδημοῦντος, μετὰ τοῦ κ. Pichon, τὸ κρητικὸν ζήτημα ἐξῃρέθη ἐκ τοῦ προγράμματος τῆς Συνδιασκέψεως, ὡς μέλλον νὰ λυθῇ ἰδιαιτέρως, *κατὰ τὰς εὐχὰς τῆς Τουρκίας*.

Τί ἐσήμαινεν ἡ φράσις αὕτη ; Ἀπεδείχθη ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐν Χανίοις ἀνεκοίνουν κατ' ἐντολὴν τῶν κυβερνήσεών των τὰ ἑπόμενα εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης ἐν σχέσει πρὸς τὸ ψήφισμα τῆς ἑνώσεως:

«Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας, τῆς Μ. Βρεττανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωσσίας λαμβάνουσι τὴν τιμήν, ὅπως κατ' ἐντολὴν τῶν κυβερνήσεών των ἀνακοινώσωσι πρὸς τὴν κρητικὴν κυβέρνησιν τὰ ἀκόλουθα :

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις τῆς νήσου θεωροῦσιν, ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Δυνάμεων, τῶν ἀναλαβουσῶν ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν Τουρκίαν.

«Οὐχ ἧττον δὲν ἀφίστανται τῆς ἀποφάσεως, ὅπως μετ' εὐμενείας ἀποβλέψωσι πρὸς τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας συζήτησιν τοῦ ζητήματος τῆς ἑνώσεως, ἐὰν ἡ τάξις τηρηθῇ ἐπὶ τῆς νήσου, ἐξ ἄλλου δὲ στερεωθῇ ἡ ἀσφάλεια τοῦ ἐν αὐτῇ μουσουλμανικοῦ λαοῦ».

Μετά τινας ἡμέρας ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπέδιδεν εἰς τοὺς Γενικοὺς Προξένους τὴν ἑπομένην ἀπάντησιν :

«Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ σπεύδει νὰ παρακαλέσῃ τοὺς κ. κ. Γενικοὺς Προξένους, ὅπως εὐαρεστηθῶσι νὰ ἑρμηνεύσωσι πρὸς τὰς Δυνάμεις τὴν βαθυτάτην αὐτῆς εὐγνωμοσύνην, ὅτι ηὐδόκησαν νὰ τῇ ἀνακοινώσωσιν, ὅτι δὲν ἀφίστανται τῆς ἀποφάσεως ν' ἀποβλέψωσι μετ' εὐμενείας πρὸς τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας συζήτησιν τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐὰν ἡ τάξις τηρηθῇ ἐπὶ τῆς νήσου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ προστασία τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ ἐξασφαλισθῇ.

«Ἡ Ἐπιτροπὴ θεωρεῖ καθῆκον αὐτῆς νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι ἡ τήρησις τῆς τάξεως καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ δὲν θὰ παύσωσι ν' ἀποτελῶσιν, ὡς καὶ μέχρι τοῦδε, τὸ διαρκὲς αὐτῆς μέλημα.

«Ὁ κρητικὸς λαός, πεπεισμένος, ὅτι αἱ Δυνάμεις, ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτῶν εὐμενείᾳ,

θὰ εὐδοκήσωσι νὰ ἐπισφραγίσωσι τὸ ἔργον τῆς ἐλευθερίας ὅ περ ἀνέλαβον, ἀναθέτει τὰς τύχας αὐτοῦ εἰς αὐτὰς μετὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης, μετὰ τῆς βεβαιότητος, ὅτι ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἕνωσις, ἡ ἐξαγορασθεῖσα δι' ἀναριθμήτων θυσιῶν, θέλει ἐπὶ τέλους ὁριστικῶς ἐπιδικασθῇ εἰς αὐτόν».

Ἡ ἀπάντησις αὕτη τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐκρίνετο κατὰ τὰς ἐξ Εὐρώπης πληροφορίας εὐμενῶς ὑπὸ τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν κύκλων, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, φρονοῦντος, ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα εἰσῆλθεν εἰς εὐθεῖαν ὁδόν, ἄγουσαν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν κρητικῶν πόθων.

Συγχρόνως ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, πρὸς κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων ἐκ τῆς δυσμενοῦς ἐντυπώσεως, ἣν ἔσχε παρὰ τῷ κρητικῷ λαῷ ἡ ἀνακοίνωσις τῶν προξένων καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς τάξεως, ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Κρῆτας προκήρυξιν, δι' ἧς ἐβεβαίου αὐτούς, ὅτι «αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις μετ' εὐμενείας θέλουσιν ἀναλάβῃ τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν ταύτην λύσιν θέτουσιν ὑπὸ τὸν ὅρον, ἐὰν ἡ τάξις διατηρηθῇ ἐν τῇ νήσῳ, καὶ ἐὰν ἡ προστασία τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ ἐξασφαλισθῇ.

«Τῆς τηρήσεως τῆς ἡσυχίας καὶ τάξεως καὶ τῆς πρὸς τοὺς συμπολίτας ὑμῶν Μουσουλμάνους νομιμόφρονος καὶ ἀμέμπτου ὑμῶν συμπεριφορᾶς μέχρι τοῦδε ἐδείξατε, ὅτι ἔχετε ἱκανὴν συναίσθησιν. Διὰ τοῦτο δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἀφοῦ ἐκ τοῦ ἐπισήμου στόματος τῶν κυρίων ἀντιπροσώπων τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἐμάθετε, ὅτι τόσον πολυτίμως θ' ἀμειφθῶμεν διὰ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν πόθων, ἡ πρώτη καὶ μόνη ἡμῶν φροντὶς θὰ εἶνε πῶς οἱ δύο οὗτοι ὅροι θὰ τυγχάνωσιν ἐκ μέρους ὑμῶν θρησκευτικῆς εὐλαβείας».

Ἦτο ἀναμφίβολον διὰ τοὺς γινώσκοντας τὰ πράγματα, τὰς ἐπὶ τῆς Κρήτης φιλοδοξίας Μεγάλων τινῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τὸ νεοτουρκικὸν πρόγραμμα, καὶ ἰδίᾳ τὴν ἀθλίαν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, ὅτι πᾶσα ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἑνώσεως, εἴτε ἐν Κρήτῃ, εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς ἀνακτοβουλίοις, ἤθελεν εὕρῃ πρόσφορον ἔδαφος πρὸς καλλιέργειαν καὶ καρποφορίαν. Καὶ κατὰ πρῶτον, ἅμα τῇ ἀνακηρύξει τῆς ἑνώσεως, ἐπῆλθε τὸ ἑπόμενον γεγονός, ὅ περ εὐτυχῶς οὐδὲν ἔσχεν ἀποτέλεσμα.

Τὰ μουσουλμανικὰ μέλη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Χανίων ἐπέδωκαν ἔγγραφον πρὸς τὸν Δήμαρχον Χανίων, ἐν ᾧ ἐδήλουν ὅτι, ἐφ' ὅσον θέλουσιν ἰσχύῃ τὰ ψηφίσματα τοῦ λαοῦ, τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βουλῆς, δι' ὧν ἐδημιουργήθη κατάστασις διάφορος τῆς καθεστηκυίας, δὲν θέλουσι μετέχῃ τῶν ἐργασιῶν τοῦ δημοτικοῦ Συμβουλίου, οὐδὲ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς συνεδριάσεις αὐτοῦ.

Οἱ Μουσουλμᾶνοι ἐν Κρήτῃ ἀπέδειξαν μετὰ τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως, ὅτι ἐμφοροῦνται τοῦ αὐτοῦ μετὰ τῶν Κρητῶν αἰσθήματος διὰ τὴν ὁριστικὴν αὐτῶν πολιτικὴν ἀποκατάστασιν· ἀλλ' ἐν ᾧ προσηρμόσθησαν τόσον εὐδιαθέτως πρὸς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, ἡ ἀνακοίνωσις τῶν Δυνάμεων ἐγέννησεν εἰς

αὐτοὺς ποιάν τινα θρασύτητα· καὶ ἐν μὲν Ἡρακλείῳ προὐκάλεσαν ἀπρεπῆ ἐπεισόδια, ἀποδοκιμασθέντα καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μπέηδων, ἐν Χανίοις δὲ προέβησαν οἱ δημοτικοὶ Σύμβουλοι εἰς τὴν δήλωσιν περὶ ἀποχῆς ἀπὸ τῶν ἐργασιῶν τοῦ δημοτικοῦ Συμβουλίου διὰ τὸν λόγον ὅτι ὑφίσταται ἔκνομος κατάστασις. Ἦτο πρόδηλον, ὅτι ἡ δήλωσις αὕτη οὐ μόνον δὲν ἀπέρρεεν ἐκ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τῶν Μουσουλμάνων, ἀλλὰ καὶ ἀντέκειτο πρὸς τὴν σιωπηρῶς δεδηλωμένην βούλησιν αὐτῶν περὶ τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως, ἦτο δὲ προϊὸν ἐκβιαστικῶν ἐπιδράσεων.

Ἡ Κρήτη ἔμενεν ἐγκαταλελειμμένη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, εἰς τὴν τύχην. Ἐκ τοῦ ἐλευθέρου κράτους οὐδεμία πραγματικὴ συνδρομή. Συνεβουλεύετο αὐτῇ ὑπομονὴ μόνον. Αἱ Δυνάμεις ἠδιαφόρουν ἢ καὶ ἐρραδιούργουν. Οἱ Νεότουρκοι καὶ ἐν τῷ κομιτάτῳ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει ἀντέδρων καὶ ἠπείλουν μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Ἀπῃτεῖτο καὶ πάλιν ἀπὸ μέρους τῶν Κρητῶν μεγάλη περίσκεψις. Εὐτυχῶς καὶ ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ὁ λαὸς ἐδείχθησαν ἄξιοι τῶν περιστάσεων. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπή, κρίνουσα ὅτι θέλει βραδύνῃ ὁ διακανονισμὸς τοῦ κρητικοῦ ζητήματος καὶ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως, τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1908, ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν προκήρυξιν, ἔχουσαν οὕτω :

«Διὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξάγει σήμερον ἡ Πατρὶς ἡμῶν, ἓν καὶ μόνον ἀπαιτεῖ παρὰ ταύτης ἡ τελευταία διακοίνωσις τῶν Μεγάλων Προστατίδων Δυνάμεων : τὴν τήρησιν τῆς τάξεως.

«Διοικοῦντες καὶ διοικούμενοι, λαὸς καὶ κυβερνῶντες ὀφείλομεν νὰ καταβάλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως τηρηθῇ παραδειγματικὴ τάξις καὶ ἡσυχία ἐν τῇ νήσῳ ἡμῶν. Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ δυνάμεθα νὰ διαβεβαιώσωμεν, ὅτι πάντες οἱ κάτοικοι, ἀπὸ πολλοῦ ταχθέντες ὑπὲρ τῆς δημοσίας τάξεως, εὐχερῶς ἠνωτίσθησαν τῶν λόγων τῶν προστατίδων Δυνάμεων καὶ ὅτι παντοῦ ἐπικρατεῖ τάξις καὶ ἡσυχία.

«Ὁ κρητικὸς λαὸς εἰς προηγουμένας δυσχερεῖς, δυσχερεστέρας περιστάσεις, προσέφερεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐθνικῆς του ἀποκαταστάσεως θυσίας ἀνυπολογίστους, σήμερον δι' αὐτὴν τῷ ζητεῖται ἡ τάξις, ἥτις οὐ μόνον δὲν συνεπάγεται θυσίας, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βάσιν τῆς προόδου καὶ εὐημερίας παντὸς λαοῦ. Τὴν τάξιν ταύτην ὀφείλει νὰ προσφέρῃ, ἡ δὲ σημερινή του στάσις μᾶς ἀποδεικνύει, ὅτι ἔχει ἀπόφασιν νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ τοῦ πρὸ πολλοῦ χαραχθέντος προγράμματός του καὶ νὰ ἀναδειχθῇ ὁ εἰλικρινέστερος ὑποστηρικτὴς τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας».

Ἀτυχῶς ἡ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου κράτους, καθ' ὃν χρόνον ἡ Κρήτη ἐκήρυττε τὴν ἕνωσιν αὐτῆς, ἦτο φιλικωτάτη πρὸς τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς. Μονονουχὶ διεμαρτύρετο κατὰ τῆς ἑνώσεως, βεβαιοῦσα ὅτι ἐκηρύχθη αὕτη ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ

καὶ ἀκουσίᾳ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Τοῦτο εἶνε πλέον ἢ βέβαιον. Οὐδ' ἐνόησε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ψυχολογικῆς στιγμῆς καὶ νὰ δώσῃ σάρκα καὶ ὀστᾶ εἰς τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἵνα μὴ δυσαρεστήσῃ τὴν τουρκικήν, συνεβούλευε τοὺς Κρῆτας ὑπομονήν, ἀναμονὴν τῆς ἐτυμηγορίας τῶν Δυνάμεων. Πολιτικὴ ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὴν βουλγαρικήν. Ἐν τῷ μεταξύ, συνευδοκούσης τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ βεβαίως, τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον εἰργάζετο σατανικώτατα ἐν Κρήτῃ πρὸς ἐξερεθισμὸν τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου κατὰ τῆς ἑνώσεως, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ παρὰ τοῖς Νεοτούρκοις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, παριστῶν αὐτοῖς ἀφόρητον τὴν κατάστασιν τῶν ὁμοπίστων ἐν Κρήτῃ. Συγχρόνως, τῇ καλοκαγαθίᾳ καὶ τῇ ὑποκινήσει ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς Δυνάμεως, τῆς ἀποσκοπούσης εἰς τὴν Σούδαν, ὡς ἔλεγεν ὁ κ. Galli ἐν τῇ ἰταλικῇ Βουλῇ, διέδιδε διά τινων ὀργάνων τοῦ νεοτουρκικοῦ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, ὅτι οἱ μωαμεθανικοὶ πληθυσμοὶ ἐν Κρήτῃ εἶνε ἐκτεθειμένοι. Πᾶσαι αὗται αἱ ἐνέργειαι, ραθυμούσης καὶ ἀδιαφορούσης τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ἐπετύγχανον. Ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμὸς ἐξηγείρετο κατὰ πάσης ἰδέας περὶ ἑνώσεως, ἀπειλῶν ἐπιδρομήν. Ὡσαύτως ἐκ Κων)πόλεως, βεβαίως δὲ καὶ ἀλλαχόθεν ὑποκινηθέντες, οἱ Μουσουλμᾶνοι βουλευταὶ τῆς Κρήτης ὑπέβαλλον κρυφίως ὑπόμνημα διὰ τοῦ ἐν Χανίοις προξένου εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, δι' οὗ ἐζήτουν, μετὰ τὴν νέαν κατάστασιν ἐν τῇ νήσῳ, ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας, αἵτινες ἄλλως τε οὐδ' ἐκινδύνευσάν ποτε, οὐδ' ἐκινδύνευον καὶ μετὰ τὸ γεγονὸς τῆς 8ης Ὀκτωβρίου, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ νῆσος ἤθελεν ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἀποτέλεσμα τοῦ ὑπομνήματος τούτου ἦτο ἡ ἀκόλουθος ἀπάντησις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ Μουσουλμάνους, ἐπιδοθεῖσα αὐτοῖς διὰ τοῦ ἐν Χανίοις προξένου.

»Ἡ αὐτοῦ ἐξοχότης ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρεττανίας εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπομνήματος, ὅ περ ὑπέβαλον αὐτῷ οἱ Μουσουλμᾶνοι βουλευταί, διαμαρτυρόμενοι κατὰ τῆς κηρύξεως τῆς ἑνώσεως καὶ διεκτραγῳδοῦντες τὰ κακά, ἅτινα ὑφίστανται τὸ μουσουλμανικὸν τῆς Κρήτης στοιχεῖον, μὲ ἐπεφόρτισε ν' ἀνακοινώσω τὰ ἑξῆς :

»Οἱανδήποτε ἔκβασιν καὶ ἂν ἤθελον λάβῃ αἱ συζητήσεις μεταξὺ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων καὶ τῆς Τουρκίας περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς Κρήτης πρέπει νὰ ὦσι βέβαιοι, ὅτι θὰ ἐξασφαλισθῇ τελείως ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν».

Ἀλλὰ δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὔτε κρητικὸν οὔτε μουσουλμανικὸν ζήτημα, ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐπέτρεπε τὴν ἐκλογὴν ἀντιπροσώπων ἐκ Κρήτης εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κοινοβούλιον. Καὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις καὶ ἡ Νέα Τουρκία ἤθελον εὑρεθῇ πρὸ τετελεσμένου γεγονότος. Τὰ στρατεύματα τῆς κατοχῆς ἠδύναντο νὰ

παραμένωσι μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν κατὰ τὰ προσυμπεφωνημένα.

Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἡ νεοτουρκικὴ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἑνώσεως ἐξεδηλοῦτο ὁσημέραι βιαιοτέρα καὶ ζωηροτέρα καὶ ἐν Κων)πόλει καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους. Ἡ ἐξέγερσις ἤρξατο λαμβάνουσα ἀνθελληνικὸν χαρακτῆρα. Εἰς παραστάσεις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῆς πρεσβείας πρὸς τὴν μεγάλην βεζυρείαν περὶ τῶν συμβαινόντων ἐδίδετο ἡ ἑπομένη χαρακτηριστικὴ τῆς καταστάσεως ἀπάντησις: «δημιουργοὶ τῆς ἀνθελληνικῆς ἐξεγέρσεως, ἐν σχέσει πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα, εἶνε ἀντιπολιτευόμενοι, ἐκμεταλλευόμενοι αὐτό, ὅπως ρίψωσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὴν κυβέρνησιν». Παρὰ ταῦτα, οἱ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ ἀντιδρῶντες κατὰ τῆς ἑνώσεως συνεκάλεσαν συλλαλητήριον,ἵνα διαμαρτυρηθῶσι. Πολλοὶ ῥήτορες ἠγόρευσαν, ἀπειλοῦντες ἐμπορικὸν πόλεμον μέχρι καταστροφῆς καὶ εἷς ἐξ αὐτῶν δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ πρὸ τουρκικοῦ ἀκροατηρίου, ὅτι ἂν καὶ τὸ Boycottage δὲν τελεσφορήσῃ, ἡ Κρήτη ἔπρεπε νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν,τῆς ὁποίας ἡ πρὸς τὴν Τουρκίαν φιλία θὰ ἠὔξανε μεγάλως...Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἐγένετο ψήφισμα ὑπὸ τὰς κραυγὰς: *Κάτω ἡ Ἑλλάς !* ὁπότε οἱ διαδηλωταὶ μετέβησαν πρὸ τῆς Βουλῆς, ὅπου ὁ πρόεδρος Ἀχμὲτ Ριζᾶ διεβεβαίωσεν αὐτούς, ὅτι ἡ Κρήτη ἀνήκει εἰς τὴν Τουρκίαν. Τὰ αὐτὰ διεβεβαίωσεν ἐν ὀνόματι τῆς Γερουσίας καὶ ὁ στρατάρχης Μουχτὰρ πασσᾶς, ὡς καὶ ὁ Μέγας Βεζύρης Κιαμὴλ πασσᾶς.

Ὁ Μέγας Βεζύρης, ἀγορεύων κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐν τῇ ὀθωμανικῇ βουλῇ περὶ τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἀπησχόλησαν τὸ δημόσιον ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, ἐν οἷς καὶ τὸ κρητικόν, εἶπε περὶ αὐτοῦ μεταξὺ ἄλλων, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ Κρῆτες, μιμούμενοι δολίως τὴν αὐστροουγγρικὴν πολιτικήν, ἀπεφάσισαν τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐγνωστοποίησαν εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, αἵτινες ἠρνήθησαν τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν, ἡ δὲ Ἑλλὰς ἐκήρυξεν, ὅτι οὐδὲν μέρος ἔλαβεν εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν Κρητῶν.

«Κατόπιν ἀλληλογραφίας μετὰ τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσσίας καὶ Ἰταλίας, αἵτινες ἀπό τινος, *προσωρινῶς*, κατέχουσι τὴν νῆσον Κρήτην καὶ αἵτινες τότε ἐγγράφως *ἠγνυήθησαν τὰ δικαιώματα τῆς Τουρκίας ἐπὶ τῆς νήσου*, θὰ ἐξετάσωμεν ποία ἀπόφασις πρέπει νὰ ληφθῇ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν *τύπον τῆς διοικήσεως τῆς νήσου* ἐν τῷ μέλλοντι καὶ πρὸς *ἀνακούφισιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν ἡμετέρων δικαιωμάτων.*»

Πάντα ταῦτα, εἴτε ἐν συλλαλητηρίοις λεγόμενα ὑπὸ τοῦ πρώτου ὑπαιθρίου ῥήτορος, εἴτε ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ μεγάλου βεζύρου πρὸ τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ ὀθωμανικοῦ λαοῦ, εἶνε χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρξαμένης ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἑνώσεως. Ἤρξατο καταγγελλόμενον τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ· καὶ

δὲν ἐδίσταζεν ὁ ὄχλος ν' ἀπειλῇ, ὅτι θὰ προβῇ καὶ εἰς τὰ ἄκρα, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἤθελεν ἀποδείξῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐδόλως ἐπιδοκιμάζει τὸ διάβημα τῶν Κρητῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως.

Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ διεμαρτύρετο, ἰσχυριζομένη, ὅτι τὸ γεγονὸς τῆς ἑνώσεως ἦτο ἑκούσιον καὶ αὐθόρμητον. Ὁ πρόεδρος αὐτῆς ἐβροντοφώνει, ὅτι ὑπηγόρευσε τοῦτο «τὸ καθῆκον πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης, πρὸς τὴν μνήμην τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ πρὸς τὴν πατρίδα, ἅμα τῇ ἀνακηρύξει τῆς Βουλγαρίας εἰς βασίλειον καὶ τῇ προσαρτήσει ὑπὸ τῆς Αὐστρίας τῶν ἐπαρχιῶν Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης»... «Ἡ Βουλγαρία μόλις ἀριθμεῖ τριάκοντα ἐτῶν πολιτικὴν ἱστορίαν, τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης οἱ κάτοικοι, Σλαῦοι ὄντες, προσαρτῶνται ἄκοντες τῇ Αὐστρίᾳ, ὁ δὲ ἑλληνικὸς λαὸς τῆς Κρήτης δὲν θὰ ἐπιτραπῇ ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νὰ προσαρτηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ;»

Ἀλλ' ἐκ τίνων αἰτίων ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἑνώσεως ; Νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ἀντέδρα ἡ Ἀγγλία, ἔχουσα βλέψεις ἐπὶ τῆς Σούδας, ὡς ἐκακολόγει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ γερμανικὸς τύπος ; Τὸ πιθανώτερον εἶνε, ὅτι αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἐτήρουν ἐφεκτικὴν στάσιν, τὸ μὲν ἵνα μὴ προκαλέσωσι τὴν δυσαρέσκειαν καὶ τὴν μῆνιν τῶν Νεοτούρκων, τὸ δὲ ἀναμένουσαι ἴσως τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ προβλήματος διά τινος τολμηροῦ ἐξ Ἀθηνῶν διαβήματος, ὑπείκουσαι εἰς τὸ δόγμα τῶν τετελεσμένων γεγονότων.

Ἐπί τινας ἑβδομάδας ἐπῆλθε παῦλα ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς νεοτουρκικῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἑνώσεως. Τοῦτο προήρχετο ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Αἱ ἀπολυταρχικαὶ ροπαὶ τοῦ Χαμὶτ ἐξεδηλοῦντο ἐκ νέου. Ἐπί τινας ἡμέρας ἐπεκράτησεν ἡ ἀντεπανάστασις. Ἀλλ' ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα ἐξεδηλώθη ζωηροτέρα καὶ τολμηροτέρα. Ἐν διαστήματι ὀλίγων ἡμερῶν τὰ στρατεύματα τῆς Μακεδονίας ὥρμησαν πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν πρωτεύουσαν, κατέλαβον αὐτὴν καὶ ἀνέτρεψαν τὸ κράτος τοῦ Χαμίτ. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μεχμὲτ ἀνηγορεύετο Σουλτᾶνος εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀδελφοῦ του.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῆς πολλὰς ἑβδομάδας διαρκεσάσης ἀναρχικῆς καταστάσεως ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει θὰ ἠδύνατο καὶ πάλιν ἡ Ἑλλὰς νὰ καταλάβῃ τὴν Κρήτην. Ἀλλὰ παρεκώλυε πᾶσαν ἐνέργειαν ἡ ἀσυνταξία τῶν πολεμικῶν αὐτῆς κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Χαμὶτ τὸ νεοτουρκικὸν καθεστὼς καθίστατο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἰσχυρότερον. Ἐξέλιπε πᾶσα ἀντίδρασις. Οἱ κορυφαῖοι τῶν Παλαιοτούρκων ἀπηγχονίσθησαν ἢ ἐξωρίσθησαν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ κράτους. Ἔμελλεν ἄρα ἡ ἕνεκα τοῦ κρητικοῦ ζητήματος πολιτικὴ τῆς Νέας Τουρκίας νὰ καταστῇ προκλητικωτέρα καὶ ἀπειλητικωτέρα. Τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον, καθ' ὅσον προσήγγιζεν ὁ χρόνος—ἡ 12η Ἰουλίου—τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἐναπολειφθέντος διεθνοῦς στρατοῦ τῆς κατοχῆς ἐκ τῆς νήσου.

Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος ἐξεδήλουν προφανῆ ἀνησυχίαν περὶ τοῦ μέλλοντος.

Σκοπίμως ἢ τυχαίως διεδόθη ἐν τοῖς ἀνωτάτοις διπλωματικοῖς κύκλοις τῆς ἀγγλικῆς μητροπόλεως, ὅτι οἱ Νεότουρκοι ἀπεφάσισαν, ὅπως εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν διεθνῶν στρατευμάτων ἐκ Κρήτης συμφώνως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις τῶν τεσσάρων προστατίδων καταλάβωσι τὴν νῆσον, καὶ τοῦτο μέχρις ὅτου αἱ Δυνάμεις λάβωσιν ὁριστικὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς τύχης αὐτῆς.

Ἡ εἴδησις αὕτη ὡς εἰκὸς προὐκάλεσε ζωηροτάτην αἴσθησιν ἐν Εὐρώπῃ, διετάχθησαν δὲ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνταποκριταὶ διαφόρων εὐρωπαϊκῶν φύλλων, ὅπως ζητήσωσι σχετικὰς πληροφορίας παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ριφαὰτ πασᾶ.

Ὁ ὑπουργὸς διέψευσε τὴν εἴδησιν, δηλώσας ὅτι ἡ Τουρκία δὲν θὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον, ἔχουσαν αὐτόνομον πολίτευμα καὶ ἰδίαν χωροφυλακήν. Ἐν ᾗ περιπτώσει ὅμως, διεβεβαίου, προσβληθῇ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς Τουρκίας, δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ αὕτη ἐνώπιον οὐδεμιᾶς θυσίας ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει ἡ διατήρησις τοῦ γοήτρου τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐνῷ τοιαῦται ἀπειλητικαὶ εἰδήσεις διεβιβάζοντο ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης, ἡ Κρήτη κατελαμβάνετο ἐκ συγκινήσεως καὶ ὀργῆς ἐπὶ τοῖς τεκταινομένοις κατὰ τῶν ἐλευθεριῶν αὐτῆς. Καὶ ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων αὐτῆς ἐβροντοφωνεῖτο τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως. Ὁ κρητικὸς λαὸς ἐκήρυττεν, ὅτι εἶνε ἕτοιμος νὰ καταστῇ ὁλοκαύτωμα, ἐν ᾗ περιπτώσει κατὰ τὴν ἐσχάτην στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεως τῶν διεθνῶν στρατευμάτων παρεμβληθῶσι προσκόμματα κατὰ τῆς ἑνώσεως καὶ δοθῇ διάφορος λύσις ἐκείνης, ἣν ἀπεφάσισαν τὰ δημοψηφίσματα καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον.

Ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως αὕτη ἐκηρύσσετο *ἀνεπίληπτος* ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς αὐτῆς Ριφαὰτ πασσᾶς ἐδήλου, ὅτι αὕτη οὐδεμίαν παρέσχεν ἐκδήλωσιν ἐπεμβάσεως ἐν τῇ νήσῳ, ἦτο δὲ πεπεισμένος, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι θὰ ἐτήρει τὴν ἰδίαν πορείαν...

Τοῦτο ἦτο πλέον ἢ βέβαιον. Ὁ Τοῦρκος διπλωμάτης δὲν ἠπατᾶτο. Ἡ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀπὸ τεσαρακοντατείας ἤδη, κατεδείχθη ἐστερημένη πάσης αὐτοπεποιθήσεως, ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς κατευθύνσεως. *Ἔμαθε νὰ περιμένῃ*, πρὶν ἢ συμβουλεύσῃ αὐτῇ τοῦτο ὁ λόρδος Βήκονσφηλδ. Περιέμενεν ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἔτη λύσιν τινὰ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος· θὰ ἠρνεῖτο δὲ ἑαυτήν, ἐὰν ἐβιάζετο ἤδη, ὁπότε τὰ τῆς Κρήτης κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον ἐκανονίσθησαν ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὅπως δήποτε ἀνθρωπινώτερον. Τίς ὁ λόγος νὰ ἐπιδείξῃ ἀνησυχίαν;

Τί θὰ συνέβαινεν ἐν τούτοις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ; Οἱ «Times», ὄργανον τῆς ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου ἀγγλικῆς γνώμης, ἔγραφον

κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας μυστηριῶδες ἄρθρον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δυσκαταλήπτον διὰ τοὺς γινώσκοντας τὰ ἐν τοῖς παρασκηνίοις ἐξελισσόμενα, ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις δὲν ἐνδιαφέρονται πλέον διὰ τὰς ὑποθέσεις τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων. *Ἂς κάμωσι καλὰ μεταξύ των.* Ἀλλ' εἰς τὸ σατανικὸν τοῦτο ἄρθρον τοῦ ἀγγλικοῦ ἐφημεριδογραφικοῦ Πρωτέως ἀπεκρίνετο ὡς ἐξῆς ὁ ἐπιφανὴς βουλευτὴς Παρισίων κ. Denys Cochin διὰ τοῦ παρισινοῦ «Γαλάτου» :

«Αἱ Δυνάμεις, καθ' ἃ συνεβούλευον διὰ τοῦ προχθεσινοῦ αὐτῶν ἄρθρου οἱ «Τάϊμς», θὰ διακηρύξωσιν ἆρά γε, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρονται πλέον διὰ τὰς ὑποθέσεις τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων; Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν. Αἱ Δυνάμεις δὲν ἀνεκήρυξαν τὴν ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν; Δὲν παρηκολούθησαν μετ' ἐνδιαφέροντος τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων, τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου, τὸ συνέδριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ; Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἔδωσαν ἀφθόνους ὑποσχέσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν τὰς ἐτήρησαν· ὅτι ἀπέκλεισαν τὰς Ἀθήνας, ὅταν ἡ Ἑλλὰς ἐζήτει τὴν ὑπεσχημένην γραμμὴν τῆς Ἠπείρου. Διεπραγματεύθησαν, ὑπεσχέθησαν, ἀπηγόρευσαν, ἐνίοτε δὲ καὶ ὡπλίσθησαν διὰ τὰ ἑλληνοτουρκικὰ ζητήματα. Θὰ ἦτο κατ' ἀκολουθίαν πρωτοφανὲς νὰ παύσωσιν αἰφνιδίως νὰ πράξωσι σήμερον ὅ τι πράττουσι συνεχῶς ἀπὸ ἑκατὸν ἐτῶν. Θὰ ἦτο δὲ καὶ ἀνάρμοστος τοιαύτη σκέψις εἰς τὰς Δυνάμεις, αἵτινες πρὸ δώδεκα ἐτῶν ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τῆς Κρήτης.

«Δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι αὗται πρὸ δώδεκα ἐτῶν ἐπέτρεψαν τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐὰν ἤδη ἀποφύγωσι τοῦτο καὶ ἐὰν διὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν ἢ τῶν πλοίων φρουρήσωσι τὴν τουρκικὴν σημαίαν, τὸ μόνον ἀπομεῖναν λείψανον τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, αἱ τέσσαρες Προστάτιδες θὰ προδώσωσι τὰς νομίμους ἐλπίδας, ἃς ἐνέπνευσαν εἰς τὸν κρητικὸν λαόν. Πρὸ δώδεκα ἐτῶν ἠδύναντο νὰ δώσωσι τὴν Κρήτην εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἠκολούθησαν ὅμως τὴν ἐναντίαν ὁδόν. Δι' ὅσων ἔπραξαν ἔπεισαν τοὺς Κρῆτας, ὅτι ἡ ἕνωσις εἶνε προσεχής. Δὲν δύνανται πλέον νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν. Δὲν ἐπιτρέπει τοῦτο ἡ τιμὴ τῆς Εὐρώπης».

Ἀλλ' ἀντὶ πόσου τιμᾶται ἡ τιμὴ αὐτῆς, τοῦτο ἐπεθύμουν νὰ ἐρωτήσω τὸν εὐγενῆ ὑπερασπιστὴν τῶν ἑλληνικῶν δικαίων.

Ἡ νεοτουρκικὴ ἀντίδρασις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, πρωτοστατούντων τοῦ μεγάλου βεζύρου Χιλμῆ πασσᾶ καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ δικτάτορος Μαχμοὺτ Σεφκὲτ πασσᾶ, ἀπειλοῦντος νὰ προβῇ εἰς στρατιωτικὸν περίπατον μέχρις Ἀθηνῶν, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἤθελεν ἐκδηλώσῃ ἐλαχίστην διάθεσιν πρὸς κατάληψιν τῆς Κρήτης καὶ δὲν ἤθελεν ἀποδοκιμάσῃ τοὺς ἐν Κρήτῃ θερμοκεφάλους ἑνωτικούς, προέβαινεν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ. Ἡ κατάστασις καθίστατο σοβαρὰ καὶ κρίσιμος ἕνεκα τοῦ ἀκαθέκτου καὶ ὁρμητικοῦ χαρακτῆρος τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ, ἐξωθουμένου ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων εἰς τὰ ἔσχατα. Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καθίστατο ἀσταθεστέρα. Περίεργον εἶνε

ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ καὶ ἀνεξήγητον ὑπό τινα ἔποψιν; ὅτι ἡ Βουλγαρία δὲν ἐδίσταζε νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως. Ἐδήλου καὶ πάλιν διὰ στόματος τοῦ πρωθυπουργοῦ Μαλίνωφ εἰς τὸν Αἴρενταλ, ὅτι ἐν περιπτώσει προσαρτήσεως ἡ Βουλγαρία οὐδὲν θέλει ζητήσῃ ἀντιστάθμισμα.

Συγχρόνως ὁ πρόεδρος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κρήτης ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν παλαίμαχον προκσπιστὴν τῶν ἑλληνικῶν δικαίων ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων, τὸν Sir Charles Dilke, ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς θ' ἀποκρούσῃ πᾶσαν λύσιν πλὴν τῆς ἑνώσεως καὶ ὅτι φρονίμως θὰ ἔπραττεν ἡ Εὐρώπη νὰ μὴ ἐξωθήσῃ τὴν Κρήτην εἰς νέους ἀγῶνας, θυσιάζουσκ οὕτω τὸ μέλλον ὁλοκλήρου τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ τῆς προσεγγίσεως τῆς ἡμέρας τῆς ὁλοσχεροῦς ἐκκενώσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ἡ κυβέρνησις αὐτῆς ἀπέλυεν ἐκ Χανίων τῇ 4 Ἰουνίου 1909 πρὸς τοὺς κατοίκους τὴν ἑπομένην ἐγκύκλιον. Μεταξὺ ἄλλων ἔλεγε τὰ ἑπόμενα :

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, αἵτινες ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν προστασίαν τὴν πατρίδα ἡμῶν κατὰ τὴν δωδεκαετῆ διαμονὴν ἐνταῦθα τῶν στρατευμάτων αὐτῶν, δὲν ἔλειψαν ποτὲ ἀπὸ τοῦ νὰ προάγωσι τὸ ζήτημά μας εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ τελείωσις αὐτοῦ νὰ μὴ χρειάζηται παρὰ μίαν μόνον βαθμῖδα ἀκόμη, διὰ νὰ πληρωθῶσιν αἱ τόσον μεγάλαι θυσίαι καὶ οἱ ὑπεράνθρωποι ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους ὁ μικρός, ἀλλ' ἔχων πεποίθησιν εἰς τὸ δίκαιόν του κρητικὸς λαὸς ἔχει ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων ὑποστῇ. Τὴν βαθμῖδα αὐτὴν ἀνέβημεν μόνοι πέρυσι τὸν Σεπτέμβριον, ὅτε ἡ Βουλγαρία ἀνεκηρύχθη εἰς βασίλειον. Ἐπράξαμεν δὲ τοῦτο, διότι τὸ ζήτημα ἡμῶν ἦτο ἀρχαιότερον τοῦ βουλγαρικοῦ καὶ αἱ θυσίαι ἡμῶν πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας ἀσυγκρίτως μεγαλείτεραι, ἐξέλειπε δὲ καὶ ὁ λόγος, διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Βουλγαρίας εἰς βασίλειον, δι' ὃν ὤφειλεν ἡ Κρήτη νὰ μὴ δώσῃ πρώτη τὴν εἰς τοῦτο ἀφορμήν. Ἡ δὲ ἐξάρτησις ἡμῶν ἀπὸ τὴν ἐπικυρίαρχον Πύλην ἦτο μόνον κατὰ τύπους καὶ ἁπλῶς ὀνοματώδης, συμβολιζομένη διὰ μιᾶς σημαίας εἰς μίαν ἔρημον νησῖδα, ἀοράτου εἰς κρητικὸν ὀφθαλμόν. Καὶ τότε αἱ Δυνάμεις τὸ πολιτικὸν αὐτὸ διάβημα οὐ μόνον δὲν ἀπέκρουσαν, ὅπως ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ ἠνέχθησαν.»

Καὶ κατέληγεν ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ ὡς ἀκολούθως : «Δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ σᾶς ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι ἡ τήρησις τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς τάξεως καὶ ἡ προστασία τῶν συμπολιτῶν Μουσουλμάνων καὶ ἐν τῷ μέλλοντι θὰ εἶνε τὸ πολιτικόν σας πρόγραμμα, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ἀφιέμεθα εἰς τὸ δίκαιόν μας καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴν εὐμένειαν τῶν Δυνάμεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξήρτηται ἡ αἰσία λύσις τοῦ ζητήματός μας».

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐκκενώσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν στρα-

τευμάτων, τῇ 5ῃ Ἰουλίου, σοβαρὰ διεξήγετο συζήτησις ἐν τῇ γαλλικῇ Βουλῇ περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Πρὸ ἡμερῶν ὁ κ. Denys Cochin εἶχε δηλώσῃ εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν κ. Pichon, ὅτι θέλει ἐπερωτήσῃ αὐτὸν περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων. Τὴν 5ην Ἰουλίου διεξήχθη ἡ ἐπερώτησις, λαβόντος τὸν ἐπ' αὐτῆς λόγον τοῦ κ. Cochin.

Ὁ βουλευτὴς Παρισίων εἶπεν ἐν περιλήψει τὰ ἑπόμενα :

»... Οὐδαμῶς εἶνε ὑπερβολή, ὅταν διϊσχυρίζεταί τις ὅτι ἡ Κρήτη ἀπολαύει τῆς αὐτονομίας της ἀπὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, ἡ Κρήτη, ἥτις οὐδέποτε ἔδωκεν εἰς τὴν Τουρκίαν μίαν Ὀθωμανικὴν λίραν, οὐδὲ ἕνα στρατιώτην, ἡ Κρήτη ἥτις πράγματι, ἀπὸ δώδεκα ἐτῶν ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων καὶ δὲν ἀπετέλεσε μέρος, οὐδὲ κατ' ὄνομα, τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ νέον καθεστὼς εὑρέθη πρὸ δυσκολιῶν, οἱ θιασῶταί του ἔκριναν, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ τὰς ὑπερπηδήσωσι κηρύττοντες,(ἐνδίδοντες εἴς τινας εἰσηγήσεις) ὅπως πράττει ὁ τύραννος, ὁ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν ἀσθενῆ, πόλεμον δημοφιλῆ καὶ εὔκολον.

»Ἐὰν αἱ Δυνάμεις δὲν ἀποτρέψωσι τὴν νέαν κυβέρνησιν τοῦ ἀπεχθοῦς τούτου σχεδίου,θὰ ἦτο ἡμῖν ἐπιτετραμμένον νὰ διϊσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ μεταβολὴ ἥτις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν εἶνε εἰμὴ κατ' ὄνομα μόνον καὶ ὅτι ἡ νῦν κυβέρνησις ἐνθυμίζει τὰς χειροτέρας ἡμέρας τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος, τοῦ ὁποίου ἀπεδέχθη τὰ αἰσχρότερα πάθη.

»Ἡ Εὐρώπη ἐκπεπληγμένη, ἀντὶ νὰ ἴδῃ πραγματικῶς φιλελεύθερον πολίτευμα, δύναται νὰ διερωτηθῇ, μήπως ἐκεῖνο ὅ περ ἄλλοτε ἐγίνετο δὲν ἐπανελήφθη καὶ πάλιν καὶ ἂν ἡ νέα ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία δὲν εὑρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Γιαννιτσάρων.Τοὺς φόβους τούτους πρέπει νὰ καταπολεμήσωσιν αἱ Δυνάμεις, παρέχουσαι εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς καταλλήλους συμβουλάς».

Ἀποκρινόμενος εἰς τὸν βουλευτὴν Παρισίων ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς κ. Stephen Pichon καὶ ἀναπτύσσων διὰ μακρῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἀπὸ τοῦ 1897, κατέληγεν εἰς τὰ ἑπόμενα :

»Αἱ Δυνάμεις ἐθεώρησαν καλόν, ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην, ἣν ἀνεπτύξατε, ἀγαπητέ μοι συνάδελφε, ὅτι ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας δὲν ἦτο ἐπίκαιρον νὰ συζητηθῇ μετὰ τῆς Τουρκίας τὸ εἶδος τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος, ὅ περ ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τὴν Κρήτην. Οὐδόλως ὅμως ἀποποιοῦνται νὰ διαπραγματευθῶσιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου μετὰ τῆς Τουρκίας,ἀλλ' εἰς τὰς Δυνάμεις ἀπόκειται νὰ ἐκλέξωσι πρὸς τοῦτο τὴν καταλληλον ἐποχήν.

»Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ Δυνάμεις βασίζονται εἰς τὴν μετριοφροσύνην τόσον τῆς Τουρκίας, ὅσον καὶ τῶν Κρητῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀποφυγὴν σοβαρῶν γεγονότων. Αἱ δυσκολίαι αὗται θὰ ἦσαν ἄλλως τε ἀδικαιολόγητοι, καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες θὰ προεκάλουν αὐτάς,θὰ ἐλάμβανον στάσιν ἀκατανόητον, ἀφοῦ οὐδὲν μετεβλήθη ἐν

τῷ καθεστῶτι τῆς νήσου καὶ τὰ δικαιώματα ἀμφοτέρων τῶν μερίδων διατηροῦνται.»

Ὁ βουλευτὴς Παρισίων ηὐχαρίστησε τὸν ὑπουργὸν διὰ τὴν ἀπάντησίν του. Ὡμολόγησεν ὅτι ἱκανοποιήθη, διότι ὑπισχνεῖτο, ὅτι αἱ σημεριναὶ ἀρχαὶ θὰ ἐξακολουθήσωσι διοικοῦσαι τὴν Κρήτην καὶ ὅτι αἱ Δυνάμεις θὰ ἐκλέξωσι τὴν κατάλληλον περίστασιν διὰ νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς ὁριστικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου.»

Ὁ κ. Ζωρὲς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν *Νέαν Τουρκίαν* λαμβάνων τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ἐδήλου ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν λύσιν ταύτην ἐν τῇ καταλλήλῳ στιγμῇ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ νέου τουρκικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς Τουρκίας, ὡς καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἑλλάδος.

Προσεγγιζούσης τῆς ἡμέρας τῆς ἐκκενώσεως, 12ης Ἰουλίου, ἐπίσημος διακοίνωσις τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων ἐπεδίδετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, εἰς τὴν τουρκικὴν καὶ εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν ἐπιτροπὴν τῆς Κρητικῆς Πολιτείας.

Ἡ πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Αἱ κυβερνήσεις τῶν προστατίδων Δυνάμεων τῆς νήσου Κρήτης ἔλαβον ἐκ συμφώνου τὰς ἑπομένας ἀποφάσεις :

«Τὰ ἀποσπάσματα τῶν διεθνῶν στρατευμάτων θέλουσιν ἀποσυρθῇ τὴν 13)26 Ἰουλίου. Πρὶν ἢ ἡ ἀποχώρησις αὕτη συντελεσθῇ, αἱ τέσσαρες Δυνάμεις θ' ἀποστείλωσιν ἑκάστη εἰς τὴν Σούδαν ἀνὰ μίαν φυλακίδα καὶ θέλουσι τηρήσῃ αὐτὴν αὐτόθι πρὸς φρούρησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ὀθωμανικῆς σημαίας καὶ τῶν σημαιῶν τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων, ὡσαύτως δὲ καὶ πρὸς ἐγγύησιν τῆς ἀσφαλείας τῶν Κρητῶν Μουσουλμάνων.

»Προκήρυξις, τῆς ὁποίας τὸ κείμενον συνάπτεται ἐνταῦθα, ἀπευθύνεται ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου ὑπὸ τῶν ἐν Χανίοις γενικῶν Προξένων τῶν τεσσάρων πριστατίδων Δυνάμεων.

»Ἡ ἐν Σούδᾳ παρουσία τῶν φυλακίδων ἐνδείκνυσι τὴν διατήρησιν τῶν ὑψηλῶν δικαιωμάτων (droits suprêmes) τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ τῆς νήσου, ὡς καὶ τῆς προστασίας τῶν τεσσάρων Δυνάμεων.

»Τοῦ ὑφισταμένου καθεστῶτος μὴ δυναμένου νὰ θεωρηθῇ ὡς λύσις ὁριστική, αἱ κυβερνήσεις τῶν τεσσάρων Δυνάμεων θέλουσιν ἐξακολουθήσῃ ν' ἀσχολῶνται μετ' εὐμενείας περὶ τῆς Κρήτης, ἐπιφυλαττόμεναι νὰ ἐπιληφθῶσιν εὐθετωτέρας εὐκαιρίας, ὅπως διαπραγματευθῶσι μετὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης περὶ τοῦ μέλλοντος ἐν τῇ νήσῳ πολιτεύματος (régime futur de l'île).»

Ἡ πρὸς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης εἶχεν οὕτως :

«Οἱ γενικοὶ πρόξενοι Γαλλίας καὶ Μ. Βρεττανίας, Ἰταλίας καὶ Ρωσσίας ἐν ὀνόματι τῶν κυβερνήσεών των διακηρύττουσιν ὅτι,

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, ἐπιδιώκουσαι τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μέτρων, ἅτινα

ἀπεφάσισαν μὲν κοτ' ἀρχὴν διὰ τῆς κοινῆς διακοινώσεως αὐτῶν τῆς 13)26 Ἰουλίου 1909, καθώρισαν δὲ διὰ τῆς πρὸς τὸν Ὕπατον Ἀρμοστὴν κ. Ζαΐμην ἀπευθυνθείσης τῇ 28 Ἀπριλίου [11 Μαΐου] 1908 νεωτέρας τοιαύτης, θέλουσι προβῇ τῇ 13)26 Ἰουλίου εἰς τὴν πλήρη ἀνάκλησιν τῶν στρατευμάτων αὐτῶν, πεποιθυῖαι ἐπὶ τὴν σύνεσιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

»Ὅτι στηρίζονται ἐπὶ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς εὐθύτητος τῶν καθεστηκυιῶν ἀρχῶν διὰ τὴν διατήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ.

»Ὅτι ἐξακολουθοῦσιν ἀσχολούμεναι μετ' εὐμενείας περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἀλλ' ὅτι θεωροῦσιν ἀναπόφευκτον νὰ μὴ ἀποκρύψωσιν, ὅτι ἔχουσι τὸ καθῆκον ν' ἀγρυπνῶσι περὶ τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν Μουσουλμάνων ἐν Κρήτῃ καὶ ὅτι προς τοῦτο ἐπιφυλάττουσι δι' ἑαυτὰς τὸ δικαίωμα νὰ λάβωσι τὰ μέτρα, ἅτινα ἤθελον κρίνῃ χρήσιμα πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς ἡσυχίας, καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελον συμβῇ ταραχαί, τὰς ὁποίας αἱ ἐγχώριοι ἀρχαὶ δὲν θὰ κατώρθουν νὰ καταστείλωσι».

Ἡ δὲ *προφορικὴ* ἀνακοίνωσις εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν εἶχεν ἐπὶ λέξει ὡς ἀκολούθως :

«Αἱ κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωσσίας, ἀναγνωρίζουσαι τὴν ἄψογον στάσιν, τὴν τηρηθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὰ σοβαρὰ γεγονότα, τὰ ἀλληλοδιαδόχως ἐπελθόντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐπεφόρτισαν τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπους αὐτῶν ν' ἀνακοινώσωσιν αὐτῇ ἡμιεπισήμως δήλωσιν, γενομένην σήμερον ἐκ μέρους αὐτῶν πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν περὶ τῆς Κρήτης.

«Ποιούμεναι τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην αἱ τέσσαρες Δυνάμεις πεποίθασιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς συνέσεως, τὸ πρυτανεῦσαν μέχρι τοῦδε τῶν ἀποφάσεων τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, θέλει πείσῃ αὐτὴν ν' ἀποδεχθῇ εἰλικρινῶς τὴν κατάστασιν τὴν καθιερωθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἀποφάσεως τῶν Δυνάμεων καὶ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι πᾶσα μεταβολή, δυναμένη νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς πρόκλησις πρὸς τὴν Τουρκίαν ἔσται, βεβαίως, διά τε τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα, ὀλιγώτερον εὐνοϊκὴ τῆς σημερινῆς καταστάσεως».

Τοιαύτη ὑπῆρξεν, ὡς εἶχον τότε τὰ πράγματα, ἡ προταθεῖσα λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἀντὶ τῆς ἑνώσεως, ἧς προπαρασκευὴ ἦτο ἡ ἀπὸ ἑνδεκαετίας κατάστασις, ἕνεκα τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν πιέσεων τῶν Νεοτούρκων, ἢ ὀρθότερον καὶ δικαιότερον εἰπεῖν, ἕνεκα τῶν ὑπολανθανόντων συμφερόντων Μεγάλων τινῶν Δυνάμεων, ἄνευ λόγου ἐδημιουργήθη ἑρμαφρόδιτος κατάστασις, χείρων καὶ ἐπισφαλεστέρα τῆς τέως κρατούσης. Μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἐπεδόθη ἡ διακοίνωσις εἰς τὰς κυβερνήσεις Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας καὶ εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἥκιστα ἀπέβλεπον, οὕτως ἢ ἄλλως ἀποφασίζουσαι, εἰς

τὴν γνώμην τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἤδη τὸ προσωπεῖον μετεβλήθη, ὁ δαίμων τῆς συναλλαγῆς ἐπέδρασεν ἐπί τινων ἀνακτοβουλίων καὶ ὁ τουρκικὸς παράγων ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι ἐκτήσατο μείζονα σημασίαν.

«Ἡ ἐν Σούδᾳ παρουσία τῶν φυλακίδων ἐνδείκνυσι τὴν διατήρησιν τῶν *ὑψηλῶν δικαιωμάτων* τοῦ Σουλτάνου». Τοῦτο εἶνε ἐνδεικτικώτατον χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς. Ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν αἱ Δυνάμεις εἶνε ἀνηλεεῖς. Ἀναγνωρίζουσιν εἰς αὐτὴν τὴν *ἄφογον* στάσιν κατὰ τὰ σοβαρὰ γεγονότα, τὰ ἐπ' ἐσχάτων ἐπελθόντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τούτου δ' ἕνεκα ἴσως ἐπεφόρτισαν τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπους αὐτῶν ν' ἀνακοινώσωσιν αὐτῇ *ἡμιεπισήμως* τὴν δήλωσιν, την γενομένην πρὸς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης καὶ πρὸς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, πρὸς ἣν ἐν προτέρῳ χρόνῳ οὐδὲν ἀνεκοίνουν περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, θεωροῦσαι τοῦτο ἀνῆκον εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν, ὡς προστατίδων Δυνάμεων, δικαιοδοσίαν.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐγίνωσκον κάλλιστα, ὅτι ἅμα τῇ κηρύξει τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, δηλαδὴ ἡ κρητικὴ κυβέρνησις, ἐξελέγη ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τοῦ μεγάλου ἁρμοστοῦ, τοῦ ἐντεταλμένου τῶν Δυνάμεων, μὴ ἐπανελθόντος εἰς Κρήτην. Οἱ Κρῆτες ὑπάλληλοι ὤμνυον ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων· ἡ λέξις «Ἑλλὰς» ἐτυποῦτο ἐπὶ τῶν κρητικῶν γραμματοσήμων· δικαστικαὶ ὑποθέσεις παρεπέμποντο εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους· πανταχοῦ δὲ τῶν δημοσίων καταστημάτων τῆς νήσου ὑψώθη ἡ κυανόλευκος.

Πάντα ταῦτα, ἐπανειλημμένα πραξικοπήματα τῆς κρητικῆς πολιτείας, ἠνέχθησαν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἄνευ παρατηρήσεως ἢ διαμαρτυρίας, καὶ θὰ ἠνείχοντο ἀναντιρρήτως τὴν κυβερνητικὴν ἕνωσιν, ἂν τὰ ἐν Ἀθήναις πράγματα διηυθύνοντο ἀνδρικώτερον καὶ πολιτικώτερον. Δυστυχῶς ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐξήρτησε τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἐκ τῆς καλοκἀγαθίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς εὐμενείας τῆς Νέας Τουρκίας, πρὸς ἣν ἐφέρετο ἐνθουσιωδῶς. Πρὸ τῆς ἀδρανείας ταύτης αἱ Δυνάμεις ἀνήρεσαν τὰς πρὸς τοὺς Κρῆτας δοθείσας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὑποσχέσεις καὶ ὑπεχώρησαν εἰς τὰς ἀξιώσεις καὶ ἀπειλὰς τῶν Νεοτούρκων.

Ἐπερωτώμενος ὁ Sir Grey ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, εἶπε τὰ ἑπόμενα :

«Τὸ ἐν Κρήτῃ διατηρούμενον καθεστὼς εἶνε, ὅτι ἡ νῆσος ἐξακολουθεῖ οὖσα ἐμπεπιστευμένη εἰς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις, αἵτινες κρατοῦσιν αὐτὴν ὡς παρακαταθήκην, ἐξακολουθοῦσι δὲ σεβόμεναι τὴν ὑποχρέωσίν των, διατηροῦσαι τὰ *ὑπέρτατα* δικαιώματα τῆς Τουρκίας. Τοῦτο εἶνε τὸ καθεστὼς καὶ τὸ θέτειν εἰς τοῦτο οἱανδήποτε ἄλλην ἑρμηνείαν καὶ λέγειν, ὅτι σημαίνει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἢ ὅτι ἰσοδυναμεῖ πρὸς οὐσιώδη προσάρτησιν, εἶνε σφαλερὸν καὶ μὴ ἀληθές.»

Δὲν ἐκπληττόμεθα ἐπὶ τῇ δοθείσῃ τοιαύτῃ λύσει ζητήματος, ὅ περ ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχε καταστῇ διὰ τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ζήτημα κοινωνικῆς ἠθικότητος. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις διὰ τῆς τοιαύτης λύσεως ἐμαρτύρησαν διὰ πολλοστὴν φοράν, ὅτι σέβονται μόνον τὴν δύναμιν καὶ τὸ συμφέρον. Καὶ ἐὰν προβῶσι μετὰ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον εἰς νέον διακανονισμὸν τοῦ ζητήματος, ὡς ὑπεσχέθησαν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ἐπανειλημμένως ἐπ' ἐσχάτων, δὲν θὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει τὰ δίκαια τῶν Κρητῶν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα, καθ' ὅσον συναντῶνται πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰς ἀξιώσεις τῆς Τουρκίας. Περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους οὐδεὶς λόγος. Τοῦτο κατέστη, καὶ δικαίως, quantité négligeable ἐν τῇ ἀντιλήψει τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Ἄγγλος δημοσιολόγος, ὁ κ. Mackenzy, ἔγραφεν ἐπ' ἐσχάτων, ὅτι «τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὑπολείπεται ἀλγεινῶς ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, μὴ τυχὸν ὀξυδερκῶν ἡγετῶν». Δὲν σκοπῶ νὰ σχολιάσω κατὰ τὴν ἐπώδυνον ταύτην στιγμὴν τὸ θέμα τοῦτο, ἄλλως τε μὴ ἔχων σοβαρὰς κατ' αὐτοῦ ἀντιρρήσεις. Νομίζω ἐν τούτοις, ὅτι ἔχω καθῆκον νὰ ἐπαναλάβω, ὅτι ἡ συμφώνως πρὸς τοὺς κρητικοὺς πόθους λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλ' εἰς τὴν θεραπείαν τῆς προσωπικῆς καὶ ἐθνικῆς φιλοτιμίας τῶν Κρητῶν, ἐπανειλημμένως κατὰ τοὺς δύο τούτους τελευταίους αἰῶνας θυσιασθέντων ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης πολιτικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἠρνήθησαν. Δικαίωμά των. Συνεχάρησαν τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς, ἀνακηρυχθέντα παρὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα βασιλέα τῶν Βουλγάρων. Ἀλλ' ἐτιμώρησαν τὴν Κρήτην, ἀρνηθεῖσαι αὐτῇ τὸ δίκαιον τῆς πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως. Καὶ πρὸς ἐπίμετρον τῆς εἰρηνικῆς αὐτῶν πολιτικῆς, συνεχάρησαν καὶ τῇ Ἑλλάδι ἐπὶ τῇ ἀψόγῳ, τῇ ἐξόχῳ αὐτῆς στάσει κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν.

Οὐαὶ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ! Τοιοῦτος εἶνε ὁ νόμος, ὁ καθ' ἑκάστην ἐπαναλαμβανόμενος, τῆς ἱστορίας. Ἡ Κρήτη ἐτιμωρήθη ἕνεκα τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀδρανείας καὶ ἀνικανότητος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

(Ἀκολουθεῖ) Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

Dr EDGAR MARTINI
Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας

ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΣΜΟΣ

(PHILHELLENISMUS UND TURKOPHILIE)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου καὶ τέλος)

Ἕτερος λόγος τῆς παρακωλύσεως τῆς οἰκονομικῆς τῆς Ἑλλάδος προόδου εἶνε ἡ ἔλλειψις σιδηροδρομικῆς ἑνώσεως μετὰ τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν τῆς Δύσεως. Πόσον προσεπάθησεν ἡ Ἑλλάς, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἕνωσίν της μετὰ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου! Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματωθῶσιν οἱ πόθοι της, διότι ἡ Τουρκία δὲν συγκατατίθεται νὰ κατασκευάσῃ τὸ ἰδικόν της μέρος τῆς γραμμῆς Λαρίσσης—Θεσσαλονίκης. Ἐπὶ τέλους πρό τινων ἐτῶν ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ τῆς γραμμῆς Θεσσαλονίκης — Ἑλληνικῶν σονόρων καὶ ὑπῆρχεν ἐλπὶς ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἐγίνετο ἡ ἕνωσις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου τῆς Εὐρώπης. Ἡ κατασκευὴ ἐν τῷ μεταξὺ ἐτελείωσε, καθὼς λέγουσι, καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ παραδοθῇ εἰς χρῆσιν τοῦ κοινοῦ ἡ γραμμὴ Λαρίσσης—Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ἡ Τουρκία ἐξαίφνης ἤρχισε νὰ παρουσιάζῃ δυσκολίας καὶ νὰ προβάλλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπαιτήσεις, τῶν ὁποίων εἶνε ἀδύνατος ἡ ἐκπλήρωσις, οὕτως ὥστε οἱ ἀπαισιόδοξοι ἤδη ἐφοβήθησαν, μήπως ἡ Τουρκία δὲν ἔχει κατὰ νοῦν νὰ παραδώσῃ ποτὲ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ δημοσίου τὴν νέαν γραμμήν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἐνδιαφέρεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἔν τινι μέτρῳ καὶ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη, ἔπρεπε νὰ γίνῃ σκέψις, ὅπως αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις πιέσωσιν ἐλαφρῶς τὴν Τουρκίαν, ἵνα δείξῃ μεγαλειτέραν προθυμίαν πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος τούτου, τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὸν πολιτισμόν. Τὸ ὅτι τὸ ἄνοιγμα τῆς ἐν λόγῳ γραμμῆς καὶ ἡ μετὰ τῆς Εὐρώπης σιδηροδρομικὴ ἕνωσις θέλει ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν μεγάλην οἰκονομικὴν τῆς Ἑλλάδος πρόοδον κεῖται ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σταματήσωμεν πρὸς στιγμήν, ὅπως ἐξακριβώσωμεν τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν λάβει ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν Κράτος. Ἐλπίζω, ὅτι ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἔχει καταστῇ φανερόν, *ὅτι ἡ νέα Ἑλλὰς ὄχι μόνον εἶνε ἀληθῶς πεπολιτισμένον Κράτος, ἀλλ' εἶνε καὶ χώρα ὀργῶσα εἰς πρόοδον καὶ σοβαρῶς*

ἐπιδιώκουσι νὰ ἄρῃ τὰς ὑπαρχούσας ἐλλείψεις καὶ βλάβας. Ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἔχει οὔτε ἑκατὸν ἐτῶν ἡλικίαν καὶ ὅτι ἔχει προέλθῃ ἐξ ἐντελῶς ἀπολιτίστου καταστάσεως, δὲν δύναται ἢ νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ νὰ θαυμάσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γενομένην ἐκπολιτιστικὴν ἐργασίαν.

Ἀλλ' ἤδη παρεμβάλλεται ἡ ἐρώτησις: *Πόθεν προέρχονται αἱ παρ' ἡμῖν τόσον συχνὰ ἀπαντῶσαι δυσμενεῖς κρίσεις περὶ τῆς Ἑλλάδος;* Ἐν μέρει εἶνε βέβαιον, ὅτι προέρχονται ἐξ *ἐσφαλμένης γνώσεως τῶν πραγμάτων*, συνδεδεμένης μετὰ ποιᾶς τινος προκαταλήψεως, ἐν μέρει δὲ ἐκ τοῦ ὅτι μέγα μέρος τῶν κριτικῶν, συνειθίζει νὰ ἄγηται εἰς τὰς κρίσεις Ἑλλάδος ἐξ *ἐσφαλμένης γνώμης*. Ἡ ἐσφαλμένη δὲ αὕτη γνώμη εἶνε τὸ ὅτι λαμβάνεται ὡς μέτρον κρίσεως τῆς καταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς ἀνατολῆς ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων τῆς δύσεως. Μέμφονται τὴν Ἑλλάδα, διότι πολλὰ πράγματα ἐν αὐτῇ δὲν εἶνε ὅπως παρ' ἡμῖν ἐν τῇ δύσει. Λησμονοῦσι δὲ ἐντελῶς, ὅτι οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εὑρίσκονται εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασιν μετὰ μακρὰν σειρὰν αἰώνων ἀδιακόπου ἐκπολιτιστικῆς ἐξελίξεως, ἐν ᾧ τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἤρχισε νὰ ὑπάρχῃ ἀπὸ ὀλίγου σχετικῶς χρόνου.

Ἔχουσι παραβάλῃ τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὴν Βόρειον Ἀμερικήν, ἵνα δείξωσιν, ὅτι ἡ πρώτη ἐν μέρει μόνον ἐξεπλήρωσε τὰ ἐκπολιτιστικὰ καθήκοντά της καὶ δὲν προώδευσεν, ὅπως ὤφειλε νὰ προοδεύσῃ. Καὶ ἡ κριτικὴ αὕτη εἶνε ἄδικος καὶ ἀνυπόστατος, διότι ἡ ἐξέλιξις ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν συνετελέσθη ὑπὸ ὅλως διαφόρους συνθήκας. Διότι ἐνῷ ἐν Ἀμερικῇ συνέτειναν ὅλοι οἱ εὐνοϊκοὶ ὅροι εἰς μέγιστον βαθμόν, τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἠναγκασμένον ἀπὸ τῆς ὥρας τῆς γεννήσεώς του νὰ ἀγωνίζηται κατὰ μεγίστων δυσχερειῶν καὶ ἀντιξόων περιστάσεων. Ἐνῷ οἱ πρῶτοι πολῖται τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους ἦσαν λαὸς πτωχὸς καὶ ἀμαθὴς ἕνεκα τῆς μακραίωνος δουλείας καὶ κακοδιοικήσεως, οἱ πρῶτοι ἄποικοι τῆς Ἀμερικῆς ἦσαν Εὐρωπαῖοι καὶ μετέβησαν ἐκεῖ καὶ ἤρχισαν τὸ ἔργον των ὡπλισμένοι μεθ' ὅλων τῶν μέσων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἔπειτα οἱ Ἀμερικανοὶ ἄποικοι εὗρον ἐκεῖ τὰς ὅσον τὸ δυνατὸν εὐνοϊκωτάτας τῶν συνθηκῶν—πλουσίαν χώραν καὶ μεγίστην εὐκολίαν ἐπεκτάσεως,—ἐνῷ οἱ Ἕλληνες—χάρις εἰς τὰ τεχνάσματα ἀπιστεύτως μυωπαζούσης καὶ στενοκάρδου διπλωματίας—περιωρίσθησαν εἰς μικρόν, στενὸν καὶ ἐν γένει ὀλίγον εὔφορον ἔδαφος. Ἀφοῦ ὅμως παρ' ὅλα ταῦτα τὸ ἄνευ ἰδίου σφάλματος εἰς βαθεῖαν πνευματικὴν κατάπτωσιν κταπεισὸν καὶ ὑποδουλωθὲν ἔθνος μετεβλήθη σήμερον εἰς λαὸν πλήρη ζωῆς καὶ ἡ κατεστραμμένη καὶ καταπεσοῦσα χώρα εἰς πλήρες ἐλπίδων προοδευτικὸν κράτος, διὰ τοῦτο εἶνε πραγματικῶς ἄξια πάσης ἐκτιμήσεως. Καὶ ἂν εἶνε ἀληθὴς ὁ λόγος ἑνὸς μεγάλου ἀνδρός: «Πᾶς ὁ ἐντίμως προσπαθῶν νὰ προαχθῇ εἶνε ἄξιος τῶν συμπαθειῶν ἡμῶν», *τότε ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὁ ὁποῖος ὑπὸ δυσχερεῖς ὅρους τῆς ζωῆς ἔχει ἐκτελέσῃ καὶ ἐκτελεῖ σοβαρὰν καὶ πλήρη ἐπιτυχίας ἐκπολιτιστικὴν ἐργασίαν,*

δικαιοῦται νὰ τύχῃ τῆς συμπαθείας καὶ ἐκτιμήσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, τῶν ποθούντων τὴν ἐξευγένισιν καὶ ἠθικοποίησιν τῆς ἀνθρωπότητος.

Καὶ ὁ «εὐγενὴς» *τουρκικὸς λαός* ; Εἶνε ἀληθῶς ἄξιος τῶν συμπαθειῶν, μὲ τὰς ὁποίας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ ἐν τοσούτῳ μεγάλῳ μέτρῳ περιβάλλεται ; Καὶ τὸ τουρκικὸν Κράτος εἶνε ὄντως ἄξιον τῆς φιλίας καὶ τῆς ὑποστηρίξεως, ἥτις παρέχεται αὐτῷ ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῆς Δύσεως ; Περὶ τῶν ζητημάτων τούτων θὰ ἀποφανθῶμεν πρὸς τὸ παρὸν συντόμως, περιοριζόμενοι εἰς τὰ σπουδαιότατα σημεῖα.

Δύναταί τις πράγματι νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ φιλοτουρκισμὸς ὁμοιάζει πρὸς τὴν συμπαθῆ εὐμένειαν, τὴν ὁποίαν δεικνύουσιν εὐρωπαϊκοί τινες κύκλοι πρὸς τοὺς «ἀγαθοὺς» μακύρους. Ἀμφότερα τὰ φαινόμενα προϋποθέτουσιν ἐντελῶς ἀνεπαρκῆ γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων, διὰ τὰ ὁποῖα διατίθενται εὐνοικῶς. Διότι οἱ γνωρίζοντες ἀμφοτέρας τὰς φυλὰς κρίνουσιν αὐτὰς ὀλιγώτερον εὐνοικῶς. Ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῶν Τούρκων [1].

Καὶ κατὰ πρῶτον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ψυχικὰς ἰδιότητας τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ, ἀναντιρρήτως ἔχει οὗτος ἐξεχούσας στρατιωτικὰς ἀρετάς. Ὁ Τοῦρκος εἶνε ἄριστος στρατιώτης καί, ὅταν φανατισθῇ ἀρκούντως, μάχεται μετὰ μεγίστης ἀνδρείας. Ἰδίᾳ εἰς τοὺς μετ' ἀλλοθρήσκων ἀγῶνας, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ὡς θρησκευτικοὺς πολέμους, δεικνύει περιφρόνησιν τοῦ θανάτου μοναδικήν. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Μωάμεθ ἔχει ὑποσχεθῇ εἰς τοὺς διὰ τὴν πίστιν των ἀποθνήσκοντας Μουσουλμάνους, ὅτι θὰ ὑπάγωσιν εὐθὺς εἰς τὸν παράδεισον, ὅπου ἀναμένουσιν αὐτοὺς αἱ ἐκλεκτόταται ἀπολαύσεις. Περὶ ἄλλων ἀρετῶν τοῦ Τούρκου ὀλίγα δύναταί τις νὰ εἴπῃ. Πρὸ παντὸς στερεῖται πάντων ἐκείνων τῶν προσόντων, τὰ ὁποῖα εἶνε ἀπαραίτητα πρὸς εἰρηνικὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐργασίαν. Τοὐναντίον ἔχει ἄλλας ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι καθιστῶσιν αὐτὸν ἐντελῶς ἀπεπίδεκτον πολιτισμοῦ. Εἶνε νωθρός, ἀλαζών, ἄκριτος καὶ ἐντελῶς ἀνίκανος πρὸς διοργάνωσιν. Εἰς ταῦτα προστίθεται καὶ ἰσχυρὰ μισαλλοδοξία. Ἐν γένει οἱ Τοῦρκοι πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὑποδεεστέρα φυλή, προωρισμένη νὰ εἶνε μᾶλλον ἀρχόμενος παρὰ ἄρχων λαός.

---

1 Μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων συγγραμμάτων περὶ τῆς σημερινῆς Τουρκίας τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν αἱ δημοσιεύσεις τοῦ διασήμου τουρκιστοῦ καθηγητοῦ Martin Hartmann—Berlin, διακρινόμεναι ἐπὶ βαθείᾳ γνώσει τῶν πραγμάτων καὶ μεγάλῃ ἀμεροληψίᾳ. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μνημονευθῶσιν αἱ ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαι «Μὴ πολιτικαὶ ἐπιστολαί του ἐκ Τουρκίας. (Λειψία 1910) δεσμεῦον καὶ διδακτικὸν ἀνάγνωσμα. Λίαν ἀξιόλογον εἶνε καὶ τὸ ἄρθρον του. «Ἡ Γερμανία καὶ ὁ Ἰσλαμισμὸς καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ λογίου δημοσιευθὲν εἰς τὸ νεωστὶ ἐμφανισθὲν καὶ πολλὰ ὑπισχνούμενον περιοδικὸν «Der Islam» I (1910). Συνεβουλεύθημεν τὰς δημοσιεύσεις τοῦ ἀρίστου ἐξευρενητοῦ ὡς καὶ ἄλλα ὅμοια συγγράμματα εὐσυνειδήτως πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ θέματος ἰδιαιτέρων ἡμῶν γνώσεων.

Ὁποῖα ἀποτελέσματα ἐπέρχονται, ὅταν τοιοῦτος λαός, χάρις εἰς τὴν βάναυσον δύναμιν, τὴν ὁποίαν διαθέτει, διαχειρίζηται τὴν ἐξουσίαν, μᾶς διδάσκει μετὰ τρομακτικῆς σαφηνείας τὸ τουρκικὸν κράτος. Πανταχοῦ, ὅπου καὶ ἂν προσβλέψῃ τις, φαύλη οἰκονομικὴ διαχείρισις, πανταχοῦ κατάστασις περιφρονοῦσα πᾶσαν ἀνωτέραν ἠθικήν.

Ὁποῖος σταῦλος τοῦ Αὐγείου εἶνε ἡ τουρκικὴ ἐπαρχιακὴ διοίκησις [1]. Τὸ σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι διοικοῦσιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, εἶνε ἁπλούστατον. Συνίσταται δὲ εἰς τὸ νὰ ἐκμυζῶσι ὅσον τὸ δυνατὸν τὸν λαόν, διὰ νὰ δύνανται αὐτοὶ νὰ ζῶσιν ἀνέτως, χωρὶς νὰ ἐργάζωνται. Ἡ αὐστηρὰ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ ἀξιώματος ἔχει ὡς συνέπειαν τὸ ὅτι καὶ εἰς τὰ εὐφορώτατα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας ἐλαχίστη ἐμπορικὴ κίνησις ὑπάρχει.

Ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ὅμως ὑποφέρει ἕνεκα τῆς ἁρπακτικῆς τουρκικῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως ἡ γεωργία, ἥτις ὡς γνωστὸν εἶνε ὁ κυριώτατος βιοποριστικὸς κλάδος ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει. Ἡ τρομερωτάτη μάστιξ τοῦ γεωργοῦ εἶνε οἱ ἐνοικιασταὶ τοῦ φόρου τῆς δεκάτης οἵτινες ἐκβιάζουσι καὶ κατακλέπτουσιν αἰσχρότατα τὸν δυστυχῆ γεωργόν, ὁ ὁποῖος λῃστευόμενος ὑπὸ τῶν λῃστῶν τούτων μόλις δύναται νὰ ζήσῃ πτωχικώτατα. Ἕνεκα τούτου δὲν ἔχει οὔτε τὰ μέσα νὰ ἀναπτύξῃ τὴν καλλιέργειαν καὶ οὕτως εὑρίσκεται ἡ γεωργία, ὅπως μία πρώτης τάξεως αὐθεντία ἔχει εἰπῇ, εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο πρὸ 2000 ἐτῶν: «Ἀρχαιότροπον ἄροτρον, ἄγνοια τῶν λιπασμάτων (ἐν μέρει ἐκ θρησκευτικῶν προκαταλήψεων προερχομένη) ἀλώνισμα τοῦ σίτου ὅπως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μωϋσέως». Καὶ εἰς τὰς εὐφόρους πεδιάδας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀκόμη ἡ γεωργία ἕνεκα τοῦ λῃστρικοῦ συστήματος τῆς δεκάτης δὲν κατώρθωσε νὰ προαχθῇ. Καὶ ἦτον εὐλογημένη αὕτη ἡ χώρα, ὅταν εὑρίσκετο ὑπὸ χριστιανικὴν κυριαρχίαν καὶ ὅταν διῳκεῖτο φρονίμως! Οὐδεμία χώρα δὲν ἐπικυροῖ τόσον φανερῶς τὸ ἀνατολικὸν λόγιον. «Ὅπου πατήσῃ τὸ πόδι του ὁ Τοῦρκος, ἐκεῖ δὲν φυτρώνει πλέον χορτάρι» ὅσον ἡ Μικρὰ Ἀσία.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς γεωργίας ἔχουσι καταστρέψῃ καὶ τὴν ἀκμάζουσαν ἄλλοτε ἐν τῇ χώρᾳ βιομηχανίαν. Ἐσχάτως ἰσχυροὶ κεφαλαιοῦχοι ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπαρουσιάσθησαν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν μὲ διάφορα βιομηχανικὰ σχέδια, τῶν ὁποίων ἡ παραδοχὴ θὰ ἐδημιούργει εἰς τὴν πλουσίαν εἰς φυσικὰ βοηθητικὰ μέσα χώραν νέαν καὶ ἀκμαίαν βιομηχανίαν. Ἐν τούτοις ἐν μέρει μὲν διότι οἱ Τοῦρκοι μισοῦσι τοὺς ξένους, ἐν μέρει δέ, διότι οἱ κεφαλαιοῦχοι ἠρνήθησαν νὰ πληρώσωσι τὰ κολοσσιαῖα μπαξίσια, τὰ ὁποῖα ἐζήτησαν ἀπὸ αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι, εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἠρνήθη τὴν παραχώρησιν τῆς νενομισμένης

---

1 Παράβαλλε «Stambul und das moderne Türkentum». Πολιτικαί, κοινωνικαὶ καὶ βιογραφικαὶ εἰκόνες ὑφ' ἑνὸς Ὀσμανλῆ.

ἀδείας. Καὶ ὅμως ὁποίαν βιομηχανίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἡ Τουρκία μὲ τὸν ἀμέτρητον πλοῦτόν της εἰς δύναμιν ὕδατος ὡς κινητήριον δύναμιν, εἰς καύσιμον ὕλην καὶ εἰς ἀκατέργαστον τοιαύτην! Ἀλλὰ τὸ τουρκικὸν κράτος ὄχι μόνον οὐδὲν πράττει διὰ τὴν οἰκονομικὴν τοῦ τόπου πρόοδον, ἀλλὰ παραλύει καὶ ἐμποδίζει αὐτήν, ὅπου δύναται.

Φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναμείνῃ τις ἀπὸ ἓν τοιοῦτον κράτος οὐδεμίαν προσπάθειαν πρὸς βελτίωσιν καὶ αὔξησιν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Καὶ ἀληθῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον γίνεται ἐν Τουρκίᾳ διὰ τὴν συγκοινωνίαν εἶνε ἐλάχιστον. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς σιδηροδρόμους ἡ Τουρκία ἔμεινε πολὺ ὀπίσω. Ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν γραμμῶν καλαὶ καὶ ἀσφαλεῖς εἶνε μόνον αἱ ὑπὸ ξένων ἑταιρειῶν κατασκευασθεῖσαι, ὅπως ὁ ἀνατολικὸς σιδηρόδρομος. Ὅπου ἔχει ἀναλάβῃ αὐτὸ τὸ τουρκικὸν κράτος τὴν κατασκευήν, ἐκεῖ δὲν ἔγεινε τίποτε τὸ τέλειον. Διὰ τοῦτο δὲν δεικνύει φρόνησιν τῆς νέας Κυβερνήσεως ἡ ἀπόφασις αὐτῆς, ὅπως ἀπολύσῃ τὸ κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σιδηροδρόμου τοῦ Χετζὰζ ἐργασθὲν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρίστου γενικοῦ διευθυντοῦ Μάϊσνερ ξένον προσωπικὸν καὶ ἀντικαταστήσῃ αὐτὸ διὰ τουρκικοῦ τοιούτου. Ἐν ἐλεεινῇ καταστάσει καὶ ἐντελῶς παρημελημέναι εἶνε αἱ δημόσιοι ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ἐν μέρει ἔχουσι μείνῃ ἀπὸ ἀρχαιοτέραν ἐποχήν. Ἐπίσης εἰς κακὴν κατάστασιν εὑρίσκονται καὶ οἱ λιμένες, τοὺς ὁποίους ἀφίνουν νὰ πληρωθῶσιν ἄμμου.

Τὴν διοικητικὴν ἀνικανότητα τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν δεικνύει προφανῶς ἡ ἀταξία καὶ ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας καθ' ὅλον τὸ κράτος. Ἁρπαγαὶ καὶ φόνοι εἶνε συνηθέστατα πράγματα. Οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἑβραῖοι μάλ στα ὑφίστανται μυρίας κακώσεις. Αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ βλέπουσιν ἀπαθῶς τὰς πράξεις τῶν δολοφόνων καὶ ἐπεμβαίνουσι μετὰ βραδύτητος καὶ χωρὶς νὰ θέλωσι μόνον τότε, ὅταν ἐπέλθῃ ἰσχυρὰ ἐξωτερικὴ πίεσις. Ὅτι ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῶν Νεοτούρκων οὐδεμία ἐπῆλθε βελτίωσις καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν τελευταίως γενομένων ἀποπειρῶν κατὰ τῆς γερμανικῆς ἀποικίας τῆς Χάϊφας, αἱ ὁποῖαι εἶνε ὁ τελευταῖος κρίκος μακρᾶς σειρᾶς βιαιοπραγιῶν κατὰ Γερμανῶν ὑπηκόων ἐν Τουρκίᾳ. Εἰς πλεῖστα ἐκ τῶν ἀδικημάτων τούτων δὲν ἔδωκεν ἀκόμη ἡ Πύλη τὴν ζητηθεῖσαν ἱκανοποίησιν καὶ σχετικῶς πρὸς τὰς ἐπιθέσεις τῆς Χάϊφας, ἀγγέλλεται, ὅτι ὄχι μόνον ἡ ἀνάκρισις γίνεται βραδύτατα, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου ἔχει γράψῃ ἐξεγερτικὸν κατὰ τῶν Γερμανῶν ἄρθρον. Πόσον ἐντελῶς κατὰ διάφορον τρόπον παρέχεται ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ φιλοξενία εἰς τοὺς ξένους ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἑλλάδι!

Τὸ τουρκικὸν κράτος κατὰ τοὺς ἀπὸ τῆς συστάσεώς του παρελθόντας αἰῶνας οὐδὲν ἔπραξε οὐχὶ μόνον διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεώς του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν κοινωνικὴν μέριμναν. Ἡ ἀθλιότης τῆς τουρκικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶνε ἀπερίγραπτος. Τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα δὲν ἀρκοῦσι οὔτε ποσοτικῶς οὔτε ποιοτικῶς. Ἕνεκα τούτου ὁ τουρκικὸς λαὸς εἶνε ἀμαθὴς καὶ

ἀμόρφωτος εἰς ἀπίστευτον βαθμόν. Ἀναμφιβόλως ἡ ἐλεεινὴ ἐκπαιδευτικὴ κατάστασις τῶν Τούρκων προέρχεται καὶ ἐκ τῆς νωθρότητος καὶ νωχελείας αὐτῶν. Διότι ἐὰν ὁ τουρκικὸς λαὸς ἦτο καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ τόσον φιλομαθὴς καὶ προοδευτικὸς ὅσον εἶνε οἱ Ἕλληνες, θὰ ἠναγκάζετο ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις νὰ ἱδρύσῃ σχολεῖα ἐπαρκῆ καὶ κατ' ἀριθμὸν καὶ κατὰ ποιότητα. Ἰδιαιτέρα προσοχὴ δίδεται εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ τουρκικοῦ κλήρου. Ἀλλ' οἱ μενδρεσέδες ἢ τὰ ἱεροδιδασκαλεῖά των εἶνε ὁμολογουμένως πολὺ ὀλίγου λόγου ἄξια. Ὁποῖον πνεῦμα καλλιεργεῖται ἐν αὐτοῖς καὶ μάλιστα κατὰ διάταξιν τοῦ νέου καθεστῶτος φαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς ἐνδιαφερουσῶν ἀνακοινώσεων τοῦ καθηγητοῦ Χάρτμαν. «Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1910 ἐδημοσιεύθη νέον διδακτικὸν πρόγραμμα τῶν ἱεροδιδασκαλείων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατὰ τοῦτο θὰ διδάσκωνται εἰς τὸ ἑξῆς ἐν αὐτοῖς καὶ ἡ γεωγραφία καὶ ἱστορία. Ἡ διδασκαλία κορυφοῦται τώρα—τοῦτο εἶνε ἡ νεωτάτη πρᾶξις τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως—εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ «Izhar alhakk» («Ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας»), βιβλίου πολεμοῦντος τὸν χριστιανισμόν. Καὶ τοῦτο εἶνε κατόρθωμα τῆς «Νέας Τουρκίας». Χειρότερον εἰς τὸ εἶδός του εἶνε τὸ «Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως», τὸ ὁποῖον πολὺ ἀδίκως φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἀπατᾶται πολὺ ὁ νομίζων, ὅτι τὸ «Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως» εἶνε φυτώριον ἐλευθέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ διδασκαλίας, ὅμοιον πρὸς τὰ εὐρωπαϊκὰ τοιαῦτα. Εἶνε μόνον σχολὴ μετὰ προδιαγεγραμμένου προγράμματος, ἔχουσα χαρακτῆρα ἐντελῶς στοιχειώδη. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ἀνεπιστημονικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀκρισίας τῶν Τούρκων, δὲν πρέπει νὰ ἀναμένῃ τις, ὅτι τὸ «Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως» θέλει ἀνυψωθῇ ποτε εἰς τὸ ὕψος ἑνὸς πανεπιστημίου τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἢ τοῦ πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. «Σήμερον κυριαρχοῦσιν ἐν τῷ «Πανεπιστημίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως», λέγει ὁ καθηγητὴς Χάρτμαν «ὁ παλαιὸς ξηρὸς σχολαστικὸς καὶ ὁ νέος πνευματώδης φλύαρος».

Ἐν τούτοις ὑπάρχουσιν ἐν τῷ τουρκικῷ Κράτει πολυάριθμα ἐξαίρετα ἐκπαιδευτήρια. Ἀλλὰ ταῦτα οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν μὲ τὴν τουρκικὴν Κυβέρνησιν, ἀλλὰ διατηροῦνται ὑπὸ Ἑλλήνων, Ἀρμενίων καὶ χριστιανικῶν σωματείων τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐνῷ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν τελευταίων εἶνε φυσικῷ τῷ λόγῳ μικρός, τὸ δίκτυον τῶν ἑλληνικῶν σχολείων εἶνε λίαν ἐκτεταμένον. Πανταχοῦ, ὅπου εὑρίσκεται ἀποικισμὸς ὀλίγων ἑκατοντάνδων Ἑλλήνων, ὑπάρχει σχολεῖον. Τοῦτο δὲ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ, διότι εἶνε γνωστὴ ἡ φιλομάθεια τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνικὰ σχολεῖα εἶνε ὅμοια μὲ τὰ τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου. Μέγα μέρος τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τούτων ἔχῃ σπουδάσῃ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἢ ἐν ταῖς διδασκαλείοις τῆς Ἑλλάδος, *Εἰς τὰ καλῶς ἐργαζόμενα ταῦτα ἐκπαιδευτήρια τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ὀφείλεται τὸ ὅτι οἱ ὑπὸ τὴν ἡμιέλληνον ζῶντες Ἕλληνες, οἱ ἁπλοῖοι ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ εὑρίσκονται ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ, καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἵστανται ἐπὶ κεφαλῆς*

ὅλων τῶν ἐθνῶν τῆς Τουρκίας. Ἀντὶ δὲ νὰ εὐνοῇ τὰ σχολεῖα τῶν Χριστιανῶν καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ἐνδιαφέρηται διὰ τὴν πρόοδον αὐτῶν, τοὐναντίον τὸ πᾶν πράττει ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ὅπως παρκωλύσῃ καὶ σταματήσῃ τὴν ἀνάπτυξίν των. Ἐκ τῆς τάσεως ταύτης ἀγόμενον τὸ νεοτουρκικὸν καθεστὼς ἀπῄτησε παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπως μὴ διορίζῃ ξένους ὑπηκόους ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ ὅπως ἀπολύσῃ τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους τοὺς διδάσκοντας ἐν αὐτοῖς. Τὸ μέτρον τοῦτο εἶνε τραῦμα καίριον διὰ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα.

Ῥίψωμεν ἤδη ἐν βλέμμα εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς κοινωνίας φροντίδα τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἐκ μέρους τῶν Τούρκων οὐδεμία προσοχὴ δίδεται εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Τοῦτο δὲ οὐδόλως εἶνε παράδοξον! Διότι ἡ ἰδέα τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ἡ οἰκεία εἰς τὸν Χριστιανισμόν, εἶνε ἐντελῶς ξένη εἰς τὴν ἰσλαμικὴν θρησκείαν. Ἡ μόνη μορφὴ τῆς δημοσίας ἀγαθοεργίας, τὴν ὁποίαν γνωρίζει τὸ Κοράνιον εἶνε ἡ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φορολογία, ἡ ὁποία ὅμως οὐδέποτε ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν. Δημοσία ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν, πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν φροντὶς δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει. «Καὶ εἰς τὴν σχετικῶς προηγμένην Τουρκίαν (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἀραβίαν) δὲν ὑπάρχουν σχεδὸν διόλου δημόσια νοσοκομεῖα καὶ τὰ πρὸς διαφήμισιν ἱδρυθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ νοσοκομεῖα, ὅπως τὸ νοσοκομεῖον τῶν παίδων, τὸ Χαμιδιέ, δεικνύουσιν ἀκριβῶς τὰς ἐλλείψεις ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ» — οὕτω κρίνει ὁ Χάρτμαν, ὁ ἀκριβῶς τὰ πράγματα γνωρίζων. Ἐν τούτοις ἀρκετὰ γίνονται καὶ ἐν Τουρκίᾳ διὰ τοὺς πτωχούς, τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τὰ ὀρφανά. Ἀλλὰ ταῦτα προέρχονται ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν (δηλαδὴ Ἑλλήνων καὶ Εὐρωπαίων). Ἡ διάφορος ἀντίληψις τῶν καθηκόντων τῆς φιλανθρωπίας καταδεικνύει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὴν μεγάλην ὑπεροχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπέναντι τοῦ Ἰσλαμισμοῦ.

Ἐὰν ῥίψωμεν παλινδρομικὸν βλέμμα ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, ἀποκαλύπτεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἡ ἑξῆς πένθιμος εἰκών: *Λαός, ἀνίκανος ὁ ἴδιος νὰ ἐργασθῇ ἐκπολιτιστικῶς, ἐπωφελεῖται τῆς θέσεώς του ὡς κυριάρχου, ὅπως καταστήσῃ δυσχερῆ ἢ καὶ ἀδύνατον εἰς ἄλλα ἔθνη ἐπιδεκτικὰ πολιτισμοῦ καὶ φιλοπρόοδα τὴν ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ τῇ μορφώσει προαγωγὴν αὐτῶν.*

Δύο πράγματα καθιστῶσι τὸν Τοῦρκον ἀνεπίδεκτον πολιτισμοῦ: πρῶτον ἡ ἀνωτέρω περιγραφεῖσα *ψυχικὴ αὐτοῦ ἰδιοσυγκρασία* καὶ δεύτερον *ἡ θρησκεία του.* Διότι εἶνε βεβαιότατον, ὅτι ὁ Ἰσλαμισμὸς ἔχει ἐχθρικὴν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τάσιν. Τὸ Κοράνιον, τὸ ὁποῖον εἶνε ὁ ὕψιστος γνώμων τῆς διαγωγῆς καὶ τῶν πράξεων παντὸς Τούρκου ὡς καὶ παντὸς Μωαμεθανοῦ ἐν γένει ἐγεννήθη ὑπὸ ἀλαζονικοῦ καὶ μισαλλοδόξου πνεύματος, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ εὐγενὴς ἀνθρωπισμὸς καὶ ἡ ἀνωτέρα πολιτικὴ φρόνησις ἦσαν ἐντελῶς ξένα πράγματα. Περιέχει πλῆθος ἐν μέρει μὲν ἀνοήτων, ἐν μέρει δὲ βαρβάρων διατάξεων, αἵτινες δὲν ἁρμόζουσι διόλου εἰς ἓν πεπολιτισμένον κράτος. Τοιαῦται διατάξεις εἶνε λ. χ. ἡ διὰ θανάτου τιμω-

ρία παντὸς ἀποστάτου ἀπὸ τῆς «ἀληθοῦς» θρησκείας Μωαμεθανοῦ, τὸ φορολογικὸν σύστημα τῆς δεκάτης, ἡ πολυγαμία καὶ ἡ κατηγορηματικὴ ἀπαίτησις, ὅπως τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος διηνδώσῃ διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἰσλαμικὴν θρησκείαν ἢ δι' ἄλλων λέξεων, ὅπως ὑποτάξῃ τὰ ἄλλα κράτη, καὶ οὕτως ὁδηγήσῃ αὐτὰ εἰς τὴν «ἀληθῆ» πίστιν. Ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῆς τελευταίας ἀπαιτήσεως εἶνε ἡ ἐχθρικὴ στάσις τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἐναντίον τῶν μὴ μουσουλμανικῶν κοινοτήτων. Ἀληθὴς ἔντιμος φιλία μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ Εὐρωπαϊκῆς τινὸς Δυνάμεως κατὰ τὸ ἰσλαμικὸν πολιτικὸν δίκαιον εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατος. Ἀλλ' ὅταν εἶνε ἀνάγκη, χάριν ἐπιτυχίας τῶν σκοπῶν του ὁ Μουσουλμᾶνος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὑποκρίνηται φιλίαν πρὸς ἀλλοθρήσκους. Καὶ τὸ τουρκικὸν κράτος ἔχει κάμῃ χρῆσιν μεγάλην τοῦ δικαιώματός του τούτου καὶ ἔχει σύρῃ πολλάκις τοὺς ἀφελεῖς Εὐρωπαίους ἀπὸ τὴν μύτην. Καὶ τὴν Γερμανίαν ἐπίσης! Πόσον προσεπάθησεν ἡ Γερμανία νὰ κερδίσῃ τὴν φιλίαν τῶν «εὐγενῶν» Τούρκων κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας καὶ πόσον ἀσφαλῶς ἐπίστευεν ὅτι τὴν ἔχει κερδίσῃ! Αἱ προσπάθειαι αὗται ἐπεστέφθησαν διὰ τῆς ἐπισκέψεως τῆς Α. Μ. τοῦ γερμανοῦ Αὐτοκράτορος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ γερμανικὸς ἡμερήσιος τύπος ποικιλοτρόπως ἐξεθείασε τὸ γεγονὸς καὶ ἐθεωρεῖτο ἐξησφαλισμένη ἡ ὑπεροχὴ τῆς γερμανικῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς Πύλης διὰ μακρὸν χρόνον. Καὶ οἱ ἐν Τουρκίᾳ ἔχαιρον τότε, ἀλλὰ δι' ὅλως ἀλλοίαν αἰτίαν (πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἀντελήφθησαν ἐντελῶς οἱ ἐν Γερμανίᾳ: Ἔχαιρον, διότι εἷς ἰσχυρὸς Εὐρωπαῖος μονάρχης μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ὑποβάλῃ τὰ σέβη του εἰς τὸν Πατισάχ. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἀντίληψις τοῦ πράγματος. Ἀναμφιβόλως ὅλη ἡ ἐνέργεια αὕτη ἦτο συμαντικὴ ἐπιτυχία τῆς διπλωματίας τοῦ Χαμίτ. Ὁ σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ν' ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον τοῦ Πατισάχ ἀπέναντι τῶν ὑπηκόων του καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος εἶχεν ἐπιτύχῃ. Τὸ ὅτι ἡ Πύλη οὐδεμίαν ἐσκέπτετο ἀληθῆ φιλίαν, παρέχουσαν εἰς τοὺς Γερμανοὺς μεγαλειτέραν ἐπιρροήν, κατεδείχθη ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν καὶ εἰς τοὺς ἠλιθιωτάτους τῶν ἀνθρώπων ἀκόμη. Δυστυχῶς ὅμως τὸ πάθημα δὲν ἐχρησίμευσεν ὡς μάθημα.

Ἐν σχέσει πρὸς ταῦτα πρέπει νὰ γίνῃ μνεία καὶ τοῦ *ἀδιαπεράστου μεσοτοίχου, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνιστήσῃ ἡ ὀθωμανικὴ θρησκεία μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ μὴ Μουσουλμάνων* καὶ διὰ τοῦ ὁποίου οἱ τελευταῖοι ὑποβιβάζονται εἰς πολίτας δευτέρας τάξεως καὶ στεροῦνται οὐχὶ μόνον μεγάλου μέρους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων των, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ εἰς δίκας ἐναντίον Μωαμεθανῶν δὲν δύνανται ἐντελῶς νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰ δίκαιά των. Ἡ κατάστασις αὕτη εἶνε ἡ τὰ μάλιστα πιέζουσα καὶ ταπεινώνουσα τοὺς ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἀσυγκρίτως ὑπερέχοντας τῶν Τούρκων χριστιανικοὺς λαούς.

Ἐδῶ θὰ ἀντείπῃ τις: ἡ ἀθλία αὐτὴ κατάστασις ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ 1908,

ὅταν εἰς ὅλον τὸ τουρκικὸν κράτος ὡς θεμελιώδης νόμος νέας ἐποχῆς ἐκηρύχθη ἡ «Ἐλευθερία, Ἰσότης καὶ Ἀδελφότης!» Ὁμολογοῦμεν φανερά, ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετ' ἀμφιβολίας καὶ δυσπιστίας παρηκολουθήσαμεν τὴν ἐνέργειαν τῶν Νεοτούρκων. Τὸ πρόγραμμά των—ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν εἰς τὰ σχολεῖα ἀφορῶσαν συζητήσιμον παράγραφον—οὐδὲν εἶχε τὸ μεμπτόν. Περιεῖχε λαμπρὰς διατάξεις. Κρῖμα μόνον, ὅτι αἱ πλεῖσται καὶ σπουδαιόταται ἐξ αὐτῶν εἶνε ἐντελῶς ἀνεφάρμοστοι. Τοῦτο δύναται νὰ λεχθῇ κυρίως περὶ τῆς ἐξισώσεως τῶν φυλῶν καὶ τῶν θρησκευμάτων. Διότι ὁ γνωρίζων τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν Μωαμεθανῶν κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων, γνωρίζει ἀκριβῶς, ὅτι ἡ προσπάθεια τοῦ νὰ ἐφαρμοσθῇ σοβαρῶς ὁ νεωτερισμὸς οὗτος ἤθελεν ὁδηγήσῃ εἰς φανερὰν ἐπανάστασιν τὸν μουσουλμανικὸν πληθυσμὸν τῆς Τουρκίας. Μία δὲ τοιαύτη λαϊκὴ ἐξέγερσις θέλει σαρώσῃ μετὰ μεγάλης δυνάμεως τοὺς σήμερον ἐν τοῖς πράγμασιν εὑρισκομένους καὶ θέλει ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν χειρίστην ἀντίδρασιν.

Ἀλλ' ἂς παραδεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν, ὅτι οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀποδύονται τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καὶ δέχονται νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τοὺς μισητοὺς «ἀπίστους»: Ἡ ἐξίσωσις αὕτη θὰ ἦτο συμφέρουσα εἰς τὸν κυρίαρχον τουρκικὸν λαόν; Βεβαίως ὄχι! Δύναταί τις μάλιστα νὰ εἴπῃ, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἤθελον διαπράξῃ αὐτοκτονίαν, ἐὰν ἐπραγματοποίουν τὴν ἰσοπέδωσιν τῶν φυλῶν καὶ ἐθνοτήτων. Διότι ἀναπόφευκτος συνέπεια τοῦ μέτρου τούτου θὰ ἦτο τὸ ὅτι οἱ κατὰ τὸν πολιτισμὸν κατώτεροι Τοῦρκοι ἤθελον ἐκτοπισθῇ ἀπὸ τὴν ὡς κυριάρχου λαοῦ θέσιν των, τὴν ὁποίαν ἤθελον καταλάβῃ οἱ ἀνώτερον ἱστάμενοι κατὰ τὸν πολιτισμὸν χριστιανικοὶ λαοί. Τότε ὁ Τουρκικὸς λαὸς θὰ ἔχανε διὰ παντὸς τὴν πολιτικήν του ὑπόστασιν.

Πάντα ταῦτα εἶνε τόσον φανερά, ὥστε ἀναγκάζεταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι αἱ δῆθεν φιλελεύθεροι ἀρχαὶ τοῦ νεοτουρκικοῦ προγράμματος δὲν εἶνε ἄλλο τι παρὰ εὔωνον στόλισμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἤθελον οἱ Νεότουρκοι νὰ καταστῶσι δημοτικοὶ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς τῆς Τουρκίας καὶ νὰ ἑλκύσωσι τὰς συμπαθείας τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης. Τώρα δὲ ὁπότε ἔγιναν κύριοι τῆς καταστάσεως οἱ Νεότουρκοι, αἱ φιλελεύθεροι ἀρχαὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγκαταλείπονται, διὰ νὰ ἐξαφανισθῶσιν εἰς τὴν πολιτικὴν ἀποθήκην τῶν ἀχρήστων πραγμάτων, ἐκ τῆς ὁποίας ἐν ἀνάγκῃ θὰ δύνανται νὰ ἐξαχθῶσι πάλιν πρὸς ἐξαπάτησιν τῆς Εὐρώπης.

Πραγματικῶς δὲ αὐξάνουσιν αἱ ἐνδείξεις, ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη εἶνε ὀρθή. Ὁποῖον πνεῦμα διέπει τὴν νέαν κυβέρνησιν, φαίνεται φανερῶς ἐκ τῶν διαφόρων αὐτῆς μέτρων, τὰ ὁποῖα ἑκάστοτε λαμβάνει, Πλῆρες φῶς διαχέει τὸ γεγονός, ὅτι ἓν φανατικὸν πολεμικὸν κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ βιβλίον εἰσήχθη εἰς τοὺς μενδρεσέδες ὡς πυρὴν τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας. Ἔπειτα ἐνδεικτικὰ τῆς καταστάσεως εἶνε τὰ προσκόμματα, τὰ παρεμβαλλόμενα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, ἡ ἀπόλυσις τοῦ ξένου προσωπικοῦ τοῦ σιδηροδρόμου τοῦ Χεδζάζ, ἡ στάσις

τῆς κυβερνήσεως ἀπέναντι τῶν καταστραφέντων ἐν Ἀδάνοις, οἱ ὁποῖοι, ὡς βεβαιοῦται, δὲν ἔλαβον ἀκόμη οὐδὲ ἓν γρόσιον ἐκ τῆς ὑποσχεθείσης ἀποζημιώσεως καὶ εὑρίσκονται ἐν τρομερᾷ ἀνάγκῃ καὶ ἀρκετὰ ἄλλα ὅμοια γεγονότα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουσιν ἐπαρκῶς τὸ νέον καθεστώς. Οὐχὶ ἀδίκως ἀποδίδεται εἰς τὴν νεοτουρκικὴν κυβέρνησιν καὶ ἡ μομφὴ τῆς ἀδρανείας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ στάδιον τῆς εἰρηνικῆς ἐκπολιτιστικῆς δράσεως. Διὰ τὸ μέγα καὶ σπουδαῖον πρόβλημα τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς κατωτέρας καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως φαίνεται, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται διόλου ἡ νεοτουρκικὴ κυβέρνησις. Ἐπίσης οὐδεμία σοβαρὰ ἐνέργεια ἔγινε μέχρι τοῦδε πρὸς θεραπείαν ἄλλων ἐπειγουσῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν (ὅπως ἡ βελτίωσις τῶν ὑγιεινῶν συνθηκῶν καὶ ἡ ὀργάνωσις δημοσίας περιθάλψεως). Οἱ σήμερον κρατοῦντες φαίνεται, ὅτι περὶ οὐδενὸς ἄλλου σκέπτονται εἰ μὴ περὶ τῆς αὐξήσεως τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους. Ἐδαπανήθησαν καὶ δαπανῶνται ἑκατομμύρια πρὸς τοῖς ἑκατομμυρίοις διὰ τὸν κατὰ ξηρὰν στρατὸν καὶ διὰ τὸν στόλον. Ἓν τέταρτον τῶν δαπανῶν τούτων θὰ ἤρκει πρὸς ἐκτέλεσιν σπουδαίων βελτιώσεων ἐπωφελῶν εἰς τὸν λαόν.

Ἐὰν δὲν ἀπατῶσι ὅλα τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν, ἡ νεοτουρκικὴ κίνησις ἐντὸς οὐχὶ μακροῦ χρόνου θὰ προσαράξῃ εἰς τὴν ἄμμον, χωρὶς νὰ κατορθωθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μεταρρυθμίσεων, αἱ ὁποῖαι μετὰ τόσης πομπῆς καὶ μετὰ τόσου πατάγου διελαλήθησαν. Δὲν θὰ εἶνε ἄλλως τε ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνηγγέλθησαν δι' εὐήχων λέξεων ριζικαὶ μεταβολαὶ ἐν Τουρκίᾳ, αἱ ὁποῖαι χωρὶς νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, ἐλησμονήθησαν καὶ ἐτάφησαν μετ' ὀλίγον.

Τοιαύτη εἶνε ἡ πρὸ ἡμῶν ἱσταμένη εἰκὼν τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Καὶ δι' αὐτὸν τὸν πολεμικὸν μέν, ἀλλὰ ἀνεπίδεκτον καὶ ἐχθρὸν παντὸς ἀνωτέρου πολιτισμοῦ λαὸν πρέπει νὰ ἐνθουσιαζώμεθα ; Καὶ πρέπει νὰ συμπαθῶμεν τὸ πέρα καὶ πέρα σάπιον καὶ διεφθαρμένον τοῦτο κράτος ;

Ἀληθῶς εἶνε πλέον καιρὸς καὶ ἐπείγει μάλιστα, ὅπως ἡ παραπλανηθεῖσα δημοσία γνώμη τῆς Γερμανίας ἐπανέλθῃ εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν καὶ λάβῃ καὶ πάλιν ὁ φιλελληνισμὸς τὴν θέσιν τοῦ φιλοτουρκισμοῦ. Εἶνε καιρὸς νὰ παύσωσιν αἱ χριστιανικαὶ Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης νὰ ἐρίζωσι διὰ τὴν φιλίαν τῆς Τουρκίας. Εἶνε καιρὸς ἐπὶ τέλους νὰ ἀποφασίσωσι νὰ ὑποστηρίξωσιν ἐνεργῶς τὸ ὑπ' αὐτῶν μὲν δημιουργηθέν, ἀλλὰ πάντοτε ὡς «προγόνι» θεωρηθέν, ἑλληνικὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον ἐδείχθη πλήρης ζήλου καὶ αὐταθυσίας φορεὺς καὶ σκαπανεὺς τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Πρέπει αἱ τέσσαρες Προστάτιδες δυνάμεις νὰ ἐγκαταλείψωσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀμφιταλαντευομένην καὶ πλήρη ἀντιφάσεων στάσιν των ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι καὶ νὰ μὴ δειλιάσωσι πρὸ τῆς ἀναγκαίας τελευταίας συνεχείας τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐγκαινισθείσης πολιτικῆς, ἧς συνέπεια εἶνε ἡ *προσάρτησις τῆς χριστιανικῆς Κρήτης εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἑλλάδα.*

Ἤ μήτοι πρέπει ὁ δεινῶς δοκιμασθεὶς οὗτος λαὸς τῶν Κρητῶν, ἐπὶ τόσους αἰῶνας τόσον ἡρωϊκῶς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του ἀγωνισθεὶς καὶ ἤδη τόσον προσεγγίσας πρὸς τὸν σκοπόν του νὰ παραδοθῇ καὶ πάλιν εἰς τὴν τουρκικὴν τυραννίαν; *Διότι τοῦτο θέλει συμβῇ ἂν ἡ νῆσος ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς καὶ τεθῇ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πύλης κατὰ τοὺς ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων προβαλλομένους ὅρους.* Κατὰ τοιαύτης τινὸς λύσεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ὠφειλε νὰ ἐγείρῃ φλογερὰν διαμαρτυρίαν ὁλόκληρος ὁ χριστιανικὸς κόσμος. Διότι ἐὰν εἶνε ἀληθές—καὶ εἶνε πραγματικῶς ἀληθές—ὅτι πᾶσα ἀνωτέρα ἠθικοποίησις μόνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς χριστιανικῆς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίας δύναται νὰ αὐξήσῃ, τότε δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ μεγαλειτέρα ἀδικία ἀπὸ ταύτην, τὸ νὰ ἐγκαταλείπωσι δηλαδὴ χριστιανικὰ πεπολιτισμένα κράτη ἕνα χριστιανικὸν λαόν, ἀπελπιστικῶς ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεώς του ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν εἰδωλολατρῶν καὶ ἀπολιτίστων βαρβάρων, ἐνῷ δύνανται νὰ βοηθήσωσι καὶ νὰ σώσωσιν αὐτὸν [1] Προσθέτομεν δὲ προσέτι εἰς ταῦτα ὅτι εὐνοϊκή τις πρὸς τὴν Τουρκίαν παραχώρησις ἐκ μέρους τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων δὲν ἤθελεν δείξῃ πολιτικὴν σύνεσιν. *Διότι εἶνε φανερὸν ἢ ἔπρεπε τοὐλάχιστον νὰ εἶνε φανερὸν τὸ ἑξῆς: Ἐνίσχυσις τοῦ τουρκικοῦ κράτους δύναται νὰ προξενήσῃ μόνον βλάβας καὶ κινδύνους εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον τῆς Εὐρώπης εἶνε ἓν ἰσχυρὸν ἑλληνικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον, ὅπως ἄλλοτε τὸ λίαν παραγνωρισθὲν βυζαντιακὸν κράτος, ν' ἀποτελῇ στερεόν, ἀδιάρρηκτον πρόχωμα κατὰ τῆς ἐξ Ἀνατολῶν ἐπερχομένης βορβαρότητος. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶνε δυνατὸν νὰ λυθῇ τὸ ὡς ἐφιάλτης πιέζον τὴν Εὐρώπην «ἀνατολικὸν ζήτημα» δικαίως καὶ ἐπωφελῶς.*

(Μετάφρασις Ι. Β.)

Τέλος

1 Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἐπραγματεύθη ἐκτενῶς τὸ ζήτημα ἐν τῷ ὡραίῳ αὐτοῦ ἄρθρῳ. «Τὸ κρητικὸν ζήτημα ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον» ὁ πρίγκιψ Μὸξ τῆς Σαξωνίας (Cölnische Uolkszeitung 26 Iuni 1910 erste Beilage).

ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ
ΚΑΙ Η ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΑΡΙΑ

Κατόπιν τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης ἤθελέ τις ὑποθέσῃ, ὅτι ἡ Αὐστρουγγαρία ἐπὶ μακρὸν χρόνον θὰ ἀπέχῃ νὰ ἐποφθαλμιᾷ τὴν Μακεδονίαν καὶ δὴ τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης. Ὅσον ὑγιὴς καὶ ἂν εἶνε ὁ ὀργανισμὸς τῆς δυαδικῆς Μοναρχίας, ἡ τελεία χώνευσις τοσοῦτον μεγάλου τεμαχίου, ὡς ἡ Βοσνία καὶ Ἐρζεγοβίνη, ἀπαιτεῖ πάντοτε χρόνον. Ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω. L' appetit vient en mangeant λέγουν οἱ Γάλλοι. Ἐπομένως καὶ ἡ Αὐστρουγγαρία μετὰ τὴν καταβρόχθισιν τῶν δύο πρώην τουρκικῶν ἐπαρχιῶν θὰ αἰσθανθῇ νέαν καὶ μεγαλειτέραν ὄρεξιν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Αὐστρουγγαρία τὴν Βοσνίαν καὶ Ἐρζεγοβίνην εἶχεν ἤδη ἀφομοιώσῃ καὶ χωνεύσῃ τελείως, καθ' ἣν στιγμὴν προέβαινε καὶ εἰς τὴν τυπικὴν πλέον προσάρτησιν αὐτῶν. Ἂν δὲν ἦτο τελεία ἡ συγχώνευσις καὶ ἡ ἀφομοίωσις τῶν προσαρτηθεισῶν ἐπαρχιῶν, ἡ Αὐστρία δὲν ἤθελε παραχωρήσῃ εἰς αὐτὰς συνταγματικὸν πολίτευμα, ὅμοιον πρὸς τὰ τῶν ἄλλων αὐτῆς τμημάτων.

Ἡ Αὐστρία ἐνδιαφέρεται ἀπὸ μακροῦ χρόνου διὰ τὴν Μακεδονίαν. Μετὰ τὴν ἐν Καϊνιξγραιτς ἧτταν καὶ τὸν ἀποκλεισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τῆς γερμανικῆς ὁμοσπονδίας ἤρχισεν ἡ Αὐστρία ν' ἀτενίζῃ πρὸς ἀνατολάς. Ἔκτοτε ἤρχισε κυρίως εἰπεῖν τὸ Drang nach Osten, ἡ πρὸς ἀνατολὰς δηλαδὴ ὥθησις τῆς Αὐστροουγγρικῆς Μοναρχίας. Ἡ Αὐστρία, ὡς χώρα κατ' ἐξοχὴν βιομηχανική, ἔχει ἀνάγκην νέων ἀγορῶν, νέων πεδίων καταναλώσεως τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων της. Ἡ Οὐγγαρία, τὸ ἕτερον ἥμισυ δηλαδὴ τῆς δυαδικῆς Μοναρχίας, ὀσημέραι κλείεται διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν αὐστριακῶν βιομηχανικῶν προϊόντων. Αὐτάρκης ὑπὸ γεωργικὴν ἔποψιν ἡ Οὐγγαρία τείνει νὰ καταστῇ τοιαύτη καὶ ὑπὸ βιομηχανικὴν ἔποψιν. Πρὸ παντὸς τὸ ζήτημα τοῦ ἄρτου, πρὸ παντὸς ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγών.

Αἱ ἠθικαὶ ἀρχαί, τὰ ἠθικὰ συναισθήματα, ἡ ἰδέα τῆς αἰωνίου δικαιοσύνης, ὁ σεβασμὸς τῶν ξένων δικαίων, ὅλα ταῦτα εἶνε καλὰ καὶ ἅγια, ὅταν ὑπάρχῃ ὁ ἄρτος. Καὶ ὅταν λέγωμεν ἄρτον, ἐννοοῦμεν τὴν ὑλικὴν εὐζωΐαν, τὴν ἱκανοποίησιν πάσης ἐπιθυμίας διὰ τὸν ἐργοστασιάρχην καὶ ἔμπορον, ἀλλὰ διὰ τὸν πτωχὸν ἐργάτην τῶν αὐστριακῶν ἐργοστασίων ἡ λέξις ἄρτος σημαίνει ἀκριβῶς τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα πρὸς τὸ ζῆν. Πᾶσαι αἱ ἐπαρχίαι τῆς Αὐστρίας εἶνε κατὰ τὸ

μᾶλλον καὶ ἧττον ἄγονοι. Οἱ κάτοικοι τῆς Βοημίας ζῶσιν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἐκ τῆς βιομηχανίας. Οἱ δὲ ἐργάται τῶν διαφόρων ἐκεῖ ἐργοστασίων κερδίζουσι μόλις τὰ ἡμίσια τῶν ὅσα κερδίζουσι οἱ ἐργάται τῶν ἑλληνικῶν ἐργοστασίων. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ προϊόντα τῆς Αὐστριακῆς βιομηχανίας εἶνε τὰ πασῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν εὐωνότερα καὶ ἡ αὐστριακὴ βιομηχανία δύναται νὰ συναγωνισθῇ πρὸς πᾶσαν ἄλλην.

Ἡ κατάκτησις τῆς ὀρεινῆς μᾶλλον καὶ ὑπὸ ἡμιβαρβάρων τότε κατοικουμένης Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ἥτις ἐστοίχισε δεκάδας χιλιάδων στρατιωτῶν καὶ ἑκατοντάδας ἑκατομμυρίων κορωνῶν, οὐχὶ μόνον δὲν κατεδικάσθη ἐν Αὐστρίᾳ ὑπ' οὐδενός, ἀλλὰ ἐθεωρήθη καὶ ὡς πρᾶξις μεγίστης πολιτικῆς καὶ οἰκονομολογικῆς προνοίας. Ἀφοῦ δὲ τοῦτο συνέβη διὰ τὴν μὴ γεωργικὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην, δύναταί τις νὰ φαντασθῇ πῶς ἤθελε θεωρηθῇ ὑφ' ὅλου τοῦ αὐστριακοῦ πληθυσμοῦ ἡ κατάκτησις τῆς Μακεδονίας, χώρας εὐφορωτάτης, μετὰ λιμένος ὡς ἡ Θεσσαλονίκη, μετὰ τοσούτου ἀνεκμεταλλεύτου πλούτου ἐν τε τῇ γεωργίᾳ, κτηνοτροφίᾳ καὶ μεταλλουργίᾳ καὶ μετὰ λαοῦ, μεταξὺ τοῦ ὁποίου διακρίνεται τὸ μᾶλλον πεπολιτισμένον στοιχεῖον τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ἑλληνικόν, ἡ φίλεργος αὕτη μέλισσα μεταξὺ τῶν ἀγρίων τῆς καταστροφῆς στιφῶν !

Ὥστε ἀπὸ οἰκονομολογικῆς ἀπόψεως ἡ Αὐστρία θεωρεῖ ἀναγκαίαν, ἀναγκαιοτάτην μάλιστα τὴν κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν ἐπέκτασιν ἑαυτῆς μέχρι τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου. Ἡ Θεσσαλονίκη ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλει ἐπισκιάσῃ κατὰ πολὺ τὴν Τεργέστην, ἀλλὰ διὰ τὴν δυαδικὴν Μοναρχίαν ἡ εἰς δύο θαλάσσας διέξοδος ἐνέχει ἐκτὸς τῆς οἰκονομολογικῆς καὶ πολιτικὴν σημασίαν μεγίστην. Διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης ἡ Αὐστροουγγαρία καθίσταται ναυτικὴ δύναμις σημαίνουσα ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἡμίσει τῆς Μεσογείου.

Ἐφ' ὅσον ἡ προέκτασις τῆς Αὐστροουγγαρίας πρὸς Νότον ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Τουρκίας εἶνε δυνατὴ ἄνευ μεγάλων περιπλοκῶν καὶ μεγάλων κινδύνων, οὐδεὶς ὑπάρχει ἐν τῇ Μοναρχίᾳ ὁ μὴ ποθῶν τὴν ἐδαφικὴν αὐτὴν αὔξησιν, ἥτις τοσοῦτον συμβάλλεται εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας συμφέροντα. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς στάσεως σύμπαντος τοῦ τύπου τῆς δυαδικῆς Μοναρχίας. Τόσον αἱ ἐφημερίδες τῆς Βιέννης, ὅσον καὶ τῆς Βουδαπέστης, προκειμένου περὶ Μακεδονίας, πάντοτε τονίζουσιν, ὅτι ἡ λύσις τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος ἐνδιαφέρει τὴν Αὐστροουγγαρίαν ὡς ἔχουσαν ἄμεσα συμφέροντα νὰ ὑπερασπίσῃ κατὰ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην τοῦ ζητήματος διευθέτησιν. Τὰ ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα γραφόμενα ἄρθρα τοῦ αὐστροουγγρικοῦ τύπου γίνονται ἐντονώτερα ὁσάκις οἱ Βούλγαροι φωνασκοῦσι ζωηρότερον ὑπὲρ αὐτονομίας τῆς Μακεδονίας.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς γλώσσης τοῦ τύπου τῆς Αὐστροουγγαρίας ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα δείγματα ἐνισχύοντα τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ὄντως φρονεῖ, ὅτι ἔχει ἄμεσα συμφέροντα ἐν Μακεδονίᾳ. Πρὸ ἔτους περίπου ἱδρύθη ἐν Σκοπίοις αὐστριακὴ

ἐμπορικὴ σχολή, τῆς ὁποίας αἱ δαπάναι καταβάλλονται ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως. Ἐν Σκοπίοις δὲν ὑπάρχουσι μαθηταί, τέκνα αὐστριακῶν ὑπηκόων. Ὥστε ἡ σχολὴ ἱδρύθη πρὸς προπαγανδικοὺς σκοπούς. Τὰ Σκόπια εἶνε ὁ σταθμὸς τῆς εἰς Θεσσαλονίκην καθόδου. Αὔριον θὰ ἱδρυθῶσιν ὅμοιαι σχολαὶ καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Μακεδονίας. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου οἱ ἐμπορικοὶ δεσμοὶ μεταξὺ τῆς Μοναρχίας καὶ τῆς Μακεδονίας αὐξάνουσιν ὁσημέραι. Αὐστριακὰ κεφάλαια διατίθενται ὁλονὲν διὰ διαφόρους τραπεζιτικάς, βιομηχανικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις ἐν Μακεδονίᾳ.

Ἡ Αὐστρία ἐργάζεται ἀθορύβως μέν, ἀλλ' ἀποτελεσματικῶς ἐν Μακεδονίᾳ. Προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ ὄντως αὐστριακὰ συμφέροντα ἐν τῇ περιμαχήτῳ ἐπαρχίᾳ, κατ' ἀρχὰς συμφέροντα ἐμπορικὰ καὶ οἰκονομικά, σὺν τῷ χρόνῳ καὶ πολιτικὰ τοιαῦτα. Τὸ Drang nach Süden γίνεται μεθοδικώτατα. Ὁμοφύλους ἐν Μακεδονίᾳ δὲν ἔχει πρὸς τὸ παρὸν πολλοὺς νὰ ὑπερασπίσῃ, ἐκτὸς τῶν ἐκεῖ ἀποκατεστημένων ὀλίγων Αὐστροούγγρων ὑπηκόων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει σημασίαν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ. Ὁμοφύλων δὲν ἔχει ἀνάγκην. Ἄλλως τε ἡ Αὐστρία εἶνε ἄθροισμα δωδεκάδος καὶ πλέον φυλῶν. Οἱ κάτοικοι τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης ἦσαν καὶ εἶνε φυλετικῶς πάντες σχεδὸν Σλαῦοι, κατὰ τὴν θρησκείαν εἶνε Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι, Καθολικοὶ καὶ Μουσουλμᾶνοι. Ἐν τούτοις εἶνε πάντες αὐστριακοὶ σήμερον πολῖται καὶ πιστοὶ ὑπήκοοι τῆς Α. Μ. τοῦ Καισαροβασιλέως. Δύνανται νὰ διατηρῶσι τὴν γλῶσσάν των, τὴν θρησκείαν των καὶ τὰς ἐθνικάς των παραδόσεις, δύνανται νὰ καλλιεργῶσι τὴν ἐθνικήν των φιλολογίαν, ἂν ἔχωσι τοιαύτην. Εἶνε ἐλεύθεροι νὰ αἰσθάνωνται ὅ τι θέλουσι καὶ νὰ ζῶσιν, ὅπως θέλουσι. Δύο μόνον πράγματα ὀφείλουσι νὰ ἐκτελῶσι : νὰ πληρώνωσι τακτικῶς τοὺς φόρους καὶ νὰ ὑπηρετῶσι εἰς τὸν αὐστριακὸν στρατόν.

Ἀλλὰ τὰ δύο τοιαῦτα καθήκοντα εἶνε ἐπιβεβλημένα εἰς πάντας σήμερον τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ μὴ ζήσαντες ἐν Αὐστρίᾳ καὶ μὴ γνωρίζοντες τὰ πράγματα αὐτῆς εἶνε ἀδύνατον νὰ φαντασθῶσιν τὴν αὐστριακὴν φιλοπατρίαν. Ὅσον ἄχρους, ὅσον ἀναιμικὴ, ὅσον βωβὴ καὶ ἂν εἶνε ἡ αὐστριακὴ φιλοπατρία, ἐν τούτοις ὑπάρχει. Εἶνε βεβαίως φιλοπατρία ἐπιβεβλημένη, φιλοπατρία τῆς ἀνάγκης, φιλοπατρία sui generis. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἐκδηλοῦται ἐν τῷ γενικῷ πρὸς τὸν Καισαροβασιλέα σεβασμῷ καὶ ἐν τῇ πιστῇ ἐκτελέσει τῶν στρατιωτικῶν καθηκόντων. Βεβαίως καὶ ὁ Γερμανὸς τὴν ἐθνικότητα ἢ Σλαῦος, ἢ Ἰταλὸς, ἢ Ρωμοῦνος κτλ. αὐστριακὸς πολίτης ἴσως θὰ προετίμα νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν ὁμοφύλων του, τῶν ἐκτὸς τοῦ αὐστριακοῦ κράτους ἀποτελούντων ἰδιαίτερα κράτη, ἀλλ' ἀφοῦ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν, εὑρίσκει ὅτι καὶ οὕτως, ὅπως ζῇ, δὲν εἶνε ἀτυχέστερος τῶν ἐκτὸς τῆς Αὐστρίας ὁμοφύλων του.

Ὁ εἰπών, ὅτι καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχεν Αὐστρία, ἔπρεπε νὰ ἐφευρεθῇ τοιαύτη, εἶπε μίαν μεγάλην ἀλήθειαν. Ἡ ἔξις ἄλλως τε εἶνε δευτέρα φύσις. Ἡ ἐπὶ αἰῶ-

νας συμβίωσις πλησίον ἀλλήλων τῶν διαφόρων φυλῶν ἐν Αὐστρίᾳ, οἱ ἐπὶ αἰῶνας κοινοὶ αὐτῶν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ πολέμου ἀγῶνες, τὰ κοινὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα συνέδεσαν τοὺς διαφόρους ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν Ἀμβούργων λαοὺς διὰ δεσμῶν οὐχὶ βεβαίως τόσων ἰσχυρῶν, ὅπως οἱ φυλετικοί, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἱκανῶς συνεκτικῶν, ὥστε οὐχὶ μόνον νὰ διατηρῆται ἀκράδαντον τὸ αὐστριακὸν μωσαϊκόν, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν τῆς ἐπεκτάσεως καὶ αὐξήσεως. Οἱ Πωλωνοὶ τῆς Γαλικίας μάλιστα, ἐν ᾗ περιπτώσει ἀπεσπῶντο τῆς Αὐστρίας, ἵνα συνδεθῶσι μετὰ τῶν ἐν Ρωσσίᾳ ὁμοφύλων των ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Τσάρου, ἤθελον θρηνήσῃ πολὺ περισσότερον παρ' ὅτι ἐθρήνησαν οἱ Ἀλσατοὶ καὶ Λοθαρίγκιοι ἀποσπώμενοι τῆς Γαλλίας καὶ ἑνούμενοι βιαίως μετὰ τῶν ὁμοφύλων των Γερμανῶν.

Ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ἡ γειτνίασις τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν παλαιὰν Σερβίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν εἶνε ἐπικίνδυνος διὰ τὰς χώρας ταύτας. Τὴν παλαιὰν Σερβίαν ἐπιθυμοῦσιν οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀλβανοί, τὴν Μακεδονίαν διεκδικοῦμεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι, ἐνδιαφέρονται δὲ δι' αὐτὴν καὶ οἱ Ἀλβανοί, οἱ Σέρβοι, οἱ Ρωμοῦνοι. Ἀμφοτέρας τὰς ἐπαρχίας κατέχουσιν οἱ Τοῦρκοι. Κυκεὼν ὁλόκληρος ἀντιθέτων καὶ ἀλληλοσυγκρουομένων συμφερόντων. Ἐν ᾗ ὅθεν περιπτώσει ἐπέλθωσι ταραχαὶ καὶ ἡ Τουρκία ἀδυνατεῖ νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πλέον ἐν ταῖς χώραις ταύταις, πρὸς ἀποφυγὴν προστριβῶν καὶ ἀλληλοσπαραγμῶν μεταξὺ τῶν μικρῶν κρατῶν τοῦ Αἵμου θὰ παρουσιασθῇ ὡς ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς ἡ Αὐστρία, θὰ καταλάβῃ τὰς ἐπαρχίας ταύτας καὶ θὰ κρατήσῃ αὐτὰς προσωρινῶς κατ' ἀρχάς, ὅπως ἐγένετο καὶ διὰ τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην καὶ τελικῶς καὶ ἐπ' ἄπειρον βραδύτερον.

Ἡ δυτικὴ Εὐρώπη Ἀγγλία, Γερμανία, Γαλλία, θὰ ἐπεκρότουν τὴν πρᾶξιν τῆς Αὐστρίας, τῆς εἰρηνοποιοῦ, ἥτις ἀπήλλαξε τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ θεάματος τῶν σπαραγμῶν καὶ πολέμων. Ἡ αὐστριακὴ δὲ κατοχὴ ἤθελεν ἱκανοποιήσῃ καὶ τὰς διαφόρους ἐθνότητας τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, μάλιστα τὰς ἐν μειοψηφίᾳ εὑρισκομένας. Διότι καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Τοῦρκοι κ.τ.λ. θὰ ἐξηκολούθουν διατηροῦντες τὴν φυλετικὴν καὶ ἐθνικὴν των ὑπόστασιν, ἀναγνωρίζοντες μόνον ὡς γλῶσσαν τοῦ κράτους τὴν γερμανικὴν ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε τοιαύτης τῆς τουρκικῆς καὶ ὑπηρετοῦντες εἰς τὸν αὐστριακὸν στρατὸν ἀντὶ νὰ ὑπηρετῶσις εἰς τὸν στρατὸν τῶν Τούρκων, μετὰ τῶν ὁποίων οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι οὔτε τὰ ἤθη οὔτε τὰ ἔθιμα οὔτε τὴν θρησκείαν, οὔτε τὴν περὶ ἠθικῆς ἀντίληψιν, οὔτε τὸν τρόπον τοῦ ζῆν οὔτε τὴν γλῶσσαν. Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Μακεδονίας ἀντὶ νὰ ἀκούωσιν ὡς στρατιῶται τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὕβρεις εἰς τουρκικὴν γλῶσσαν παρὰ κτηνωδῶν ὑπαξιωματικῶν, θὰ γυμνάζωνται ἐν τῷ αὐστριακῷ στρατῷ ὑπὸ ὑπαξιωματικῶν, διδασκόντων αὐτοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑνὸς ἑκάστου γλώσσῃ. Θὰ ἀπολαύωσιν ἔπειτα ἀληθοῦς εὐνομίας καὶ ἰσότητος πρὸ τοῦ νόμου, θὰ δύνανται, ἂν ἔχωσι τὰ προσόντα, νὰ διορίζωνται εἰς δημοσίας θέσεις, θὰ ζῶσιν ὡς

ἐλεύθεροι πολῖται, θὰ ἔχωσιν ἀσφάλειαν ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας, θὰ ἔχωσι δικαιοσύνην, θὰ ἀπολαύωσιν ἐν γένει πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν ὁποίων στεροῦνται σήμερον ἐν Τουρκίᾳ. Διότι καὶ μετὰ τὸ Σύνταγμα ἡ Τουρκία ἔμεινε πάλιν τοιαύτη, ὁποία ἦτο καὶ ἐπὶ Χαμίτ, διὰ τοὺς Χριστιανούς μάλιστα ὁ βίος κατέστη ἐν γένει δυσχερέστερος σήμερον παρ' ὅτι ἦτο ἐπὶ ἀπολυταρχίας.

Ἕνεκα πάντων τῶν ἀνωτέρω λόγων ἡ αὐστριακὴ κατοχὴ τῆς Μακεδονίας θέλει γίνῃ δεκτὴ ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς οὐχὶ μόνον ἄνευ ἀντιστάσεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐκδηλωθησομένης ἱκανοποιήσεως. Δεδομένης δὲ καὶ τῆς συγκαταθέσεως τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἡ ἐπέκτασις τῆς Αὐστρίας μέχρι Θεσσαλονίκης καθίσταται πρᾶγμα πιθανὸν καὶ δυνατόν. Διὰ τοῦτο εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ γειτνίασις τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν παλαιὰν Σερβίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν εἶνε ἐπικίνδυνος.

Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἡ ἀντίθετος ὄψις τοῦ νομίσματος. Ἡ κατάκτησις τῆς Μακεδονίας καὶ ἡ προέκτασις τῆς Αὐστρίας μέχρι τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου εἶνε μὲν πιθανὴ καὶ δυνατή, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ ἐν γένει οὐχὶ ἐν ὅσῳ ὑφίσταται ἡ σημερινὴ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ κατάστασις τῶν μεταξὺ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συμμαχικῶν καὶ διπλωματικῶν σχέσεων. Μεγάλη τις ἀνατροπή, συμπαρασύρουσα τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν ἢ κοινή τις μετὰ τῆς Ρωσσίας ἔνοπλος ἐπέμβασις εἰς τὰ τῆς Τουρκίας, ἐπέμβασις ἔχουσα ὡς συνέπειαν καὶ νέον διαμελισμὸν τοῦ τουρκικοῦ κράτους θὰ καθίστα τὴν αὐστριακὴν κατοχὴν ἐν Μακεδονίᾳ δυνατὴν ἢ μᾶλλον ἀναπόφευκτον. Τὸ μέλλον εἶνε βεβαίως ἄδηλον. Δυνατὸν νὰ προκληθῶσιν αἱματηραὶ ἐσωτερικαὶ συγκρούσεις ἐν Τουρκίᾳ, διότι αἱ ἄλλαι ἐθνότητες βεβαίως δὲν θὰ ἀφήσουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τερατώδους, ἀτίμου καὶ βλακώδους προγράμματος τῶν Νεοτούρκων, οἵτινες θεωροῦσι πρᾶγμα ὀρθόν, δίκαιον καὶ δυνατὸν τὸν ἐκτουρκισμὸν τῶν ἐν Τουρκίᾳ μὴ τουρκικῶν ἐθνῶν. Καὶ ἵνα μὴ ἐπέλθῃ γενικὴ ἀνάφλεξις ἐν τῷ Αἵμῳ, πιθανὸν ἐν περιπτώσει ἐξεγέρσεως τῶν ἐθνοτήτων κατὰ τῶν Τούρκων νὰ ἐπεμβωσιν ἡ Αὐστρία καὶ Ρωσσία ἀπὸ κοινοῦ στρατιωτικῶς καὶ νὰ καταλάβῃ ἡ μὲν Αὐστρία τὴν Παλαιὰν Σερβίαν καὶ Μακεδονίαν, ἡ δὲ Ρωσσία τὴν Ἀρμενίαν μέχρι τῆς Τραπεζοῦντος.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ Αὐστρία δὲν δύναται νὰ καταλαβῃ τὴν Μακεδονίαν ἄνευ συνεννοήσεως καὶ μετὰ τῆς Ἰταλίας. Ἡ μεγάλη ἀδελφὴ τῆς Ἑλλάδος, ἡ εὐδαίμων Ἰταλία, ἡ ὁποία ἐξ ἀδελφικῶν βεβαίως αἰσθημάτων κινουμένη προσπαθεῖ νὰ στραγγαλίσῃ τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν ἐν Ἠπείρῳ, ἀποκρούει πᾶσαν τῆς Αὐστρίας πρὸς Νότον προέλασιν. Πράττει δὲ τοῦτο οὐχὶ βεβαίως ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ξένην ἰδιοκτησίαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἕνεκα ἰδίων συμφερόντων. Ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Ἰταλίας δὲν συμπαθεῖ πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ αἰτία τούτου εἶνε ἡ ἀλύτρωτος Ἰταλία, (Italia irredenta), ἡ Τεργέστη καὶ τὸ Τριέντον. Ἡ τριπλῆ συμμαχία δὲν θὰ εἶνε αἰωνία. Μίαν ἡμέραν θὰ ἀναμε-

τρηθῶσι καὶ πάλιν ἐν τῇ Ἀδριατικῇ θαλάσσῃ αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις τῆς Ἰταλίας πρὸς τὰς τῆς Αὐστρίας. Ἡ ἡμέρα τῆς ναυμαχίας τῆς Λίσσης, καθ' ἣν ὁ ἐκ παλαιῶν ξυλίνων πλοίων συγκείμενος στόλος τοῦ ναυάρχου Τέγεττωφ κατήγαγε νίκην περιφανῆ κατὰ τῶν νεοτεύκτων ἰταλικῶν θωρηκτῶν ἀποτελεῖ μίαν τῶν μελαντέρων σελίδων τῆς ἱστορίας τῆς δημιουργίας τῆς νέας Ἰταλίας. Τοῦτο δὲν ἐλησμόνησαν οὔτε θὰ λησμονήσωσιν οἱ Ἰταλοί. Διὰ τοῦτο ἡ κατάληψις τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης εἰς ἰταλικὴν λίμνην εἶνε τὸ ὄνειρον τῆς Ἰταλίας. Συμφωνία δὲ μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Αὐστρίας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διανομὴν τῆς Ἀλβανίας καὶ Μακεδονίας εἶνε ἀπίθανος.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας ὑπάρχει καὶ ἕτερος παράγων μὴ ἐπιθυμῶν τὴν προέκτασιν τῆς Αὐστρίας πρὸς Νότον. Οὗτος εἶνε ἡ Οὐγγαρία. Ἡ χώρα αὕτη, τὸ ἕτερον ἥμισυ τῆς δυαδικῆς Μοναρχίας, ἀριθμεῖ σήμερον περὶ τὰ εἴκοσιν ἑκατομμύρια κατοίκων. Ἡ Οὐγγαρία ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἐνισχυομένη, ἀποκτᾷ βῆμα πρὸς βῆμα τὴν χειραφέτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Αὐστρίας. Τὴν ἔννοιαν κράτους ταὐτιζομένου πρὸς τὸ ἔθνος παρέχει ἡ Οὐγγαρία, οὐχὶ ἡ Αὐστρία. Καὶ ἡ Οὐγγαρία περιλαμβάνει ἐκτὸς τοῦ οὐγγρικοῦ λαοῦ καὶ ξένας ἐθνότητας, ἀλλὰ τὴν ἡγεμονίαν τηρεῖ τὸ οὐγγρικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον χάρις εἰς τὴν ζωτικότητά του καὶ τὴν ἰσχύν του ἔδωκεν εἰς τὸ κράτος τὴν σφραγῖδα τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος. Ἐν Οὐγγαρίᾳ ὁ οὐγγρικὸς λαὸς ἀποτελεῖ τὴν ὑπόστασιν πᾶσαν τοῦ κράτους. Ἡ γλῶσσα τοῦ κράτους, τῶν δικαστηρίων, τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως, τοῦ ἐθνικοῦ, στρατοῦ τῆς διοικήσεως εἶνε ἡ οὐγγρική. Ἡ ἀφομοίωσις καὶ συγχώνευσις τῶν ξένων στοιχείων μετὰ τοῦ οὐγγρικοῦ γίνεται ὁμαλῶς, φυσιολογικῶς, ἄνευ βιαίων μέσων. Ἡ Οὐγγαρία ἐντὸς οὐχὶ πολλοῦ χρόνου θὰ παρουσιάζῃ κράτος ὁμογενές, ἐνιαῖον ὅσον ἡ Γερμανία. Ἐνῷ ἡ Αὐστρία εἶνε μωσαϊκὸν ἐθνοτήτων, γλωσσῶν καὶ στοιχείων, μὴ συνδεομένων πρὸς ἄλληλα διὰ συνεκτικῶν δεσμῶν. Ἀλλ' ἡ Οὐγγαρία δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν αὔξησιν τῆς Αὐστρίας. Οἰκονομολογικάς τινας ὠφελείας θὰ ἔχῃ βεβαίως καὶ ἡ Οὐγγαρία ἐκ τῆς προελάσεως τῆς δυαδικῆς Μοναρχίας μέχρι Θεσσαλονίκης. Ἀλλ' αἱ ὠφέλειαι αὗται εἶνε μηδὲν ἀπέναντι τῶν πολιτικῶν μειονεκτημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ εἶχεν αὕτη ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης. Ἡ Οὐγγαρία ἐν τῇ αὐξήσει τῆς Αὐστρίας διαβλέπει κινδυνεύουσαν τὴν τελείαν αὐτῆς χειραφέτησιν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Αὐστρία διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, χωρῶν σλαυϊκῶν, κατήντησε κράτος κατὰ τὰ τρία τέταρτα σχεδὸν σλαυϊκόν. Νέα πρὸς νότον προέλασις θὰ προσθέσῃ καὶ πάλιν Σλάυους εἰς τοὺς ἤδη ὑπάρχοντας, διότι τὸ Νόβι-Παζάρ, ἡ παλαιὰ Σερβία καὶ ἡ βόρειος Μακεδονία κατοικοῦνται ὑπὸ σλαυϊκῆς πλειοψηφίας. Ὁ πανσλαυϊσμὸς ἐργάζεται καὶ ἡ Βοημία εἶνε πεδίον ἐλεύθερον πανσλαυϊστικῶν ἐνεργειῶν. Εἰς τὴν Οὐγγαρίαν ἑπομένως, τὴν περιλαμβάνουσαν ἀρκετοὺς Σλάυους, δὲν συμφέρει νὰ αὐξήσῃ ἡ Αὐστρία διὰ τῆς προσαρτήσεως Σλάυων. Ἂν δὲν ἦτο ἡ Γερμανία, ἡ πιστὴ σύμμαχος, καὶ ἂν οἱ Πωλωνοὶ

ἠσθάνοντο ζωηροτέραν φυλετικὴν ἀλληλεγγύην πρὸς τοὺς Βοημούς, Μοραυοὺς καὶ τοὺς ἄλλους Σλαύους τῆς Αὐστρίας, πρὸ πολλοῦ ἤθελε καταστῇ σλαυϊκὸν τελείως κράτος ἡ Αὐστρία.

Ὅτι ἐν Οὐγγαρίᾳ οὐδόλως ἐπιθυμητὴ εἶνε ἡ τῆς Αὐστρίας προέκτασις πρὸς Νότον φαίνεται καὶ ἐκ τῆς γνώμης τοῦ οὐγγρικοῦ τύπου. Ὅτε πρό τινων ἐτῶν κατὰ τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ταραχὰς ἡ Ἀγγλία εἶχε προτείνῃ ἔνοπλον ἐν Μακεδονίᾳ ἐπέμβασιν τῆς Εὐρώπης, ἓν τῶν σπουδαιοτάτων οὐγγρικῶν ὀργάνων τοῦ τύπου ἡ μεγίστην ἔχουσα κυκλοφορίαν ἐφημερὶς «Magyarország (Οὐγγαρία) ἔγραφε τὰ ἑξῆς : «Ἀναγκαζόμεθα νὰ δηλώσωμεν ἀναφορικῶς πρὸς ταύτας (τὰς ἀγγλικὰς περὶ εὐρωπαικῆς ἐνόπλου ἐν Μακεδονίᾳ ἐπεμβάσεως ἐνεργείας) ὅτι ἡ Οὐγγαρία ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει θέλει συμφωνήσῃ εἰς ἔνοπλον ἀνάμειξιν ἐν τῷ Αἵμῳ. Ὁποθενδήποτε καὶ ἂν ἔλθῃ ἡ πρόσκλησις, ἡ Οὐγγαρία θέλει ἀποκρούσῃ αὐτὴν κατὰ τὸν κατηγορηματικώτατον τρόπον». Ἐν ὅσῳ λοιπὸν ἡ Αὐστρία εἶνε ἡνωμένη μετὰ τῆς Οὐγγαρίας, ἡ διπλῆ Μοναρχία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν θέλει ἀναμειχθῇ ἐνόπλως εἰς τὸ μακεδονικὸν ζήτημα, ἔστω καὶ ὡς ἐντολοδόχος τῆς Εὐρώπης. Ἡ Οὐγγαρία ἄλλως τε ἔχει πικρὰν πεῖραν ἐκ τῆς κατακτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης. Διότι ἐνῷ πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν ἡ Οὐγγαρία κατέβαλε τὰς ἀναλόγους χρηματικὰς δαπάνας καὶ μεγαλειτέρας ὑπέστη μάλιστα θυσίας εἰς ἄνδρας, αἱ δύο κατακτηθεῖσαι ἐπαρχίαι προσηρτήθησαν εἰς τὴν Αὐστρίαν, διοικοῦνται ἐκ Βιέννης καὶ τὰ αὐστριακὰ κεφάλαια κυρίως ἐκμεταλλεύονται αὐτάς.

(Ἕπεται τὸ τέλος)

Ι. Βαρβαγιάννης

Η ΚΥΠΡΟΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Καὶ εἶνε μὲν τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα πανευρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ τὸ εἰς τοῦτο ἐνδιαφέρον τῆς Ἀγγλίας εἶνε ἀνώτερον καὶ μεῖζον πάσης ἄλλης εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως, ἅτε ἀμέσως σχετιζόμενον πρὸς μεγάλα, ἂν μὴ καὶ ζωτικά, τοῦ ἀγγλικοῦ κράτους συμφέροντα, ἔν τε τῇ ἐγγὺς Ἀνατολῇ καὶ τῇ κεντρῴᾳ Ἀσίᾳ. Καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἐπομένως Δύναμις, εἰς ἣν ἀπολύτως συμφέρει ἡ λύσις τούτου, διὰ τῆς ἐκδιώξεως τοῦ Τούρκου ἀπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς διανομῆς τῶν ἤδη χωρῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας μεταξὺ τῶν δικαιούχων, καὶ ἀναλόγως τῶν πραγματικῶν δικαίων ἑκάστου τῶν μικρῶν τῆς Ἀνατολῆς κρατῶν, αὕτη πρὸ παντὸς εἶνε ἡ Ἀγγλία. Ἀλλ' ἵνα καταδειχθῇ, ὅτι ταῦτα λέγοντες, δὲν προσφεύγομεν εἰς δικολαβικὰ ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν ἐπιχειρήματα, ἀλλ' ὅτι βασιζόμεθα ἐπὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ἃς ἐπιτραπῇ ἡμῖν ἡ ἀπόδειξις τοῦ ἰσχυρισμοῦ ἡμῶν διὰ βραχείας τινὸς ἀναπτύξεως τῶν ἡμετέρων γνωμῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

Ἐπανερχόμεθα πρὸς τοῦτο εἰς τὸ πανισλαμιστικὸν κίνημα. Ὑποδεικνύομεν καὶ αὖθις, ὅτι συνδαυλιζομένων διαρκῶς καὶ γενικευομένων βαθμηδὸν τῶν πανισλαμιστικῶν ἰδεῶν καὶ οὐδεμιᾶς ἐξ ἄλλου λαμβανομένης προνοίας, θὰ ἔλθῃ ἐπὶ τέλους στιγμή, εὐνοουμένη προδήλως καὶ ὑπὸ τῆς ἄλλης ἐν Ἀσίᾳ ἐθνικῆς καὶ ἀντιευρωπαϊκῆς κινήσεως, καθ' ἣν θὰ γείνῃ ἰσχυρὰ ἀπόπειρα ματαβάσεως ἀπὸ τῶν λόγων εἰς τὰ ἔργα. Εἶνε ἆρά γε ἀνάγκη νὰ ὑποδείξωμεν ἡμεῖς, ὁπόσα καὶ ὁποῖα ἀγγλικὰ συμφέροντα ἐκ ταύτης θὰ διασαλευθῶσιν, ἂν μὴ καὶ διακυβευθῶσιν, ἐν Αἰγύπτῳ μὲν πρωτίστως, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ἐν Ἰνδίαις προφανῶς; Ἐπιτακτικὸν ἄρα συμφέρον καὶ στοιχειώδης φρόνησις ἐπιβάλλει ἀπὸ τοῦδε τῇ Ἀγγλίᾳ νὰ προλάβῃ μὲν εἰ δυνατὸν ἀπολύτως τὸ κίνημα, ἢ νὰ ἔχῃ, τοὐλάχιστον προκαταβολικῶς, μειώσῃ τὴν σοβαρότητά του εἰς τὸ κατώτερον δυνατὸν ὅριον. Ἀλλὰ πῶς ταῦτα δύνανται νὰ ἐπιτευχθῶσιν ἀσφαλέστερον; Τοῦτο ἐξεταστέον νῦν.

Τὸ πανισλαμιστικὸν κίνημα, ἵνα κατορθώσῃ νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῶν κενῶν λόγων εἰς τὰ σοβαρὰ ἔργα, ἀνάγκη ἀπαραιτήτως νὰ εὕρῃ πρόσφορον κέντρον καὶ ἰσχυρὸν ἔρεισμα. Ὡς τοιοῦτον εἶνε ἐνδεδειγμένον πάντοτε τὸ τουρκικὸν κράτος μὲ τὸν Σουλτᾶνόν του. Ἡ Τουρκία ὑπῆρξε καὶ εἶνε ἔτι τὸ ἰσχυρότερον μωαμεθανικὸν κράτος. Ἡ μωαμεθανικὴ ἐπικράτησις ἐξίκετο εἰς τὸ ὕπατον αὐτῆς διὰ τῶν τουρκικῶν ὅπλων. Ἡ ὑψίστη δόξα προσεπορίσθη εἰς τὸν Μωαμεθανισμὸν διὰ τῶν πολεμικῶν θριάμβων τῶν τουρκικῶν στρατιῶν. Ἐνὶ λόγῳ τὸ τουρκικὸν κράτος συγκεντροῖ ἐν ἑαυτῷ πᾶν ὅ τι ἔχει πολιτικὸν ἰδεῶδες ἐν τῷ κόσμῳ ὁ Μωαμεθανισμός. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τῆς Τουρκίας ἄρχει Σουλτᾶνος, ὅστις φέρει καὶ τὸ ἀνώτατον θρησκευτικὸν ἀξίωμα. Δι' ἀμφοτέρας δὲ ταύτας τὰς ἰδιότητας καὶ προτερήματα τὸ ἐνδεδειγμένον, ὡς εἴπομεν, κέντρον πρὸς πανισλαμικὴν ἕνωσιν εἶνε τὸ τουρκικὸν κράτος, ὡς ἐνδεδειγμένος δὲ ἡγεμών, ὑφ' ὃν πάντες οἱ πιστοί, ἀνεξαρτήτως φυλετικῶν διακρίσεων καὶ διαιρέσεων, δύνανται νὰ ταχθῶσιν εἶνε ὁ τῆς Τουρκίας Σουλτᾶνος καὶ ἀνώτερος τοῦ Μωαμεθανισμοῦ Χαλίφης.

Καὶ μὴ δὲν στρέφονται πάντων τῶν εἰς τὰς ἰδέας τοῦ πανισλαμισμοῦ μυηθέντων τὰ βλέμματα ἀπὸ τοῦδε πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ τὸν Σουλτᾶνον αὐτῆς; Καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ ἐφ' ἱκανὸν ἤδη χρόνον ἀπολαύσαντες τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὄντες ἑπομένως εἰς θέσιν νὰ διακρίνωσι τὰ κακὰ τοῦ σουλτανικοῦ ζυγοῦ, πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐν τούτοις προσανατολίζονται, διότι πρὸς τὰ ἐκεῖ τοὺς φέρει ἡ ἀκάθεκτος φορὰ τῶν πραγμάτων.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, εἶνε πρόδηλον, ὅτι ὁ θέλων νὰ κτυπήσῃ τὸ πανισλαμιστικὸν κίνημα πρέπει νὰ διευθύνῃ τὰ κτυπήματά του κυρίως κατὰ τοῦ κράτους τοῦ Σουλτάνου.

Τοῦ λόγου ὅμως γενομένου εἰς τοῦτο, ἐπιβάλλεται ἡμῖν νὰ δώσωμεν ἀπαραίτητον ἐξήγησιν.

Πῶς συμβαίνει ἡμεῖς, οἵτινες τόσον θερμοὶ συνήγοροι δεικνύμεθα λαϊκοῦ κινήματος, ἀντιτασσόμεθα κατ' ἄλλου κινήματος, τοῦ πανισλαμιστικοῦ; Κρατοῦμεν ἆρά γε δύο μέτρα καὶ δύο σταθμά, ἢ ἀντιφάσκομεν πρὸς ἑαυτοὺς καὶ τὰς ἀρχάς μας; Δι' οὐδέτερον τούτων αἰσθανόμεθα, ὅτι κινδυνεύομεν νὰ ἐνοχοποιηθῶμεν. Ἡμεῖς ἀρχὴν θεμελιώδη καὶ ἀσάλευτον ἔχομεν, ὡς δόγμα δὲ πίστεως τηροῦμεν, τὴν λατρείαν καὶ ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ καὶ τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας. Συνεπεῖς δὲ εἰς τὴν ἀρχήν μας ταύτην συνηγοροῦμεν θερμῶς ὑπὲρ παντὸς κινήματος, ὅπερ, ἀνελισσόμενον ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ πολιτισμοῦ, τείνει πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων πρὸ πάντων, ἀντικείμεθα ἐκ τοὐναντίου σφόδρα κατὰ παντὸς κινήματος, ὅ περ ἐλαύνει ἡ ἀπολίτιστος βαρβαρότης καὶ διευθύνει ἡ ἀνελεύθερος δεσποτεία. Δὲν ἔχομεν δὲ ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἄλλο τι περισσότερον ἐρριζωμένον καὶ προσφιλέστερον ἰδεῶδες, ἀπὸ τὸν πόθον τοῦ νὰ ἐβλέπομεν σύμπαντα, εἰ δυνατόν, τὸν κόσμον ἐκπολιτιζόμενον, τὰ δὲ κράτη, ἔθνη, λαούς, καὶ ἄτομα,

ζῶντα ἐν ἰσότητι, ἁρμονίᾳ ἀδελφικῇ, καὶ ἀλληλεγγύῃ γενικῇ. Ἀκριβῶς δ' ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀγόμενοι, καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει συνηγοροῦμεν μὲν ὑπὲρ τῆς κυπριακῆς ὑποθέσεως, διότι οἱ Κύπριοι ἀδημονοῦσι νὰ ἀποκτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των, πεπολιτισμένοι ἤδη καὶ ἱκανοὶ νὰ παρακολουθήσωσι πασανδήποτε τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸ μέλλον πρόοδον, καταδικάζομεν δὲ τὸ πανισλαμιστικὸν κίνημα, ὡς ὀπισθοδρομικὸν καὶ ἀνελεύθερον, τῶν Τούρκων καὶ Μωαμεθανῶν ἐν γένει ἀποδειχθέντων ἀνεπιδέκτων πολιτισμοῦ καὶ ἀναισθήτων πρὸς τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας. Εἰς ἐκεῖνον δ' ὅστις τυχὸν θὰ ἔσπευδε νὰ μᾶς κακίσῃ διὰ τὴν ἀπόλυτον ταύτην περὶ τῶν Μωαμεθανῶν, καὶ ἰδίᾳ τῶν Τούρκων, κρίσιν ἡμῶν, θὰ ὑπεδεικνύομεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν Εὐρωπαίων, καὶ ἐπὶ τῆς Εὐρώπης αὐτῆς μάλιστα ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ἤδη διέμενον, καὶ ἐν τούτοις ἡ βαρβαρότης καὶ ἡ ἀμάθεια αὐτῶν κατ' οὐδὲν ἐμειώθη τῆς προαιωνίου αὐτῶν τοιαύτης. Καὶ ἤδη ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν σειρὰν τοῦ λόγου ἡμῶν.

Ἡ ἐνίσχυσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶνε συμφέρον τῆς Ἀγγλίας.

Ἐλέγομεν λοιπόν, ὅτι τὸ πανισλαμιστικὸν κίνημα πρέπει νὰ παταχθῇ κυρίως διὰ τῆς περιστολῆς τοῦ τουρκικοῦ κράτους εἰς τὰ ὅρια ἐκεῖνα, ἐντὸς τῶν ὁποίων δικαιοῦται νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ ζῇ, ἀφιερμένων οὕτω ἐξ ἄλλου ἀκωλύτων καὶ ἐλευθέρων νὰ ἐπαναλάβωσι καὶ νὰ συνεχίσωσι τὴν ἐν τῷ πολιτισμῷ σταδιοδρομίαν των ἐκείνων, ὧν τὴν πορείαν ἀνέκοψε τὸ αἱμοσταγὲς ξίφος τοῦ βαρβάρου δορυκτήτορος.

Ἡ λύσις αὕτη παρουσιάζει διὰ τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα διπλᾶ προτερήματα. Περιστελλομένης καὶ ταπεινουμένης τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ Σουλτάτου αὐτῆς, ὁ Πανισλαμισμὸς ὑφίσταται καίριον ἠθικὸν καὶ οὐσιαστικὸν τραῦμα. Διὰ τῆς κατανομῆς δὲ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἀνατολῆς μεταξὺ τῶν μικρῶν αὐτῆς κρατῶν προκαλοῦνται αἱ ἰδιοτελεῖς, βλέψεις ἄλλων Δυνάμεων καὶ ἰδίᾳ ἡ κάθοδος τῆς μεγάλης τοῦ βορρᾶ Δυνάμεως. Τῆς Ρωσσίας ἐγκαθισταμένης ἐν Βυζαντίῳ, τί ἢ τίς θὰ κωλύσῃ τὸν σκυθικὸν χείμαρρον νὰ χυθῇ ἐντὸς τοῦ Τίγριτος καὶ Εὐφράτου καὶ νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον; Ὑποθέτεμεν, ὅτι τοιοῦτος καὶ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας γείτων τῆς Ἰνδο-Βρεττανικῆς αὐτοκρατορίας δὲν εἶνέ τι εὐχάριστον οὐδ' ἀκίνδυνον. Τοὐναντίον δὲ διὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐνισχύσεως τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ κατὰ τῆς ἄνω ὑποδεικνυομένης σλαυϊκῆς προελάσεως, ἀσφαλίζεται ἡ Ἀγγλία, καὶ πρόμαχον πιστὸν ἔχει κατά πάσης πανισλαμικῆς κινήσεως, ἥτις τυχὸν θὰ ἔτεινε νὰ διαταράξῃ τὴν ἠρεμίαν καὶ εἰρήνην ἑαυτῶν καὶ τῶν γειτόνων των, ἢ θὰ παρενεβάλλετο ὡς πρόσκομμα εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἄλλων. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶνε δυστυχῶς πλέον ἢ δεδο-

κιμασμένος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἀγῶνα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ τόσα δεινὰ ὑπέστη. Οἱ Ἕλληνες εἶνε πρώτης δυνάμεως στοιχεῖον προόδου καὶ πολιτισμοῦ ὡς αὐτὸς ὁ μεγάλην τοῦ γεγονότος πεῖραν λαβὼν ἐν Αἰγύπτῳ Lord Crommer πολλάκις καὶ ἐπισημότατα διεκήρυξεν, καὶ ὡς τοιοῦτοι εἰσὶν ἄξιοι μείζονος προσοχῆς ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας,

Ἡ Ἀγγλία παρ' ὅλον τὸ μεγαλεῖόν της ἔχει νὰ ὑποστῇ, καὶ λίαν προσεχῶς, μεγάλας τρικυμίας ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ. Οἱ πανισλαμισταὶ πληθύνονται καθ' ἡμέραν καὶ ἀποβαίνουσι μεγαλοφωνότεροι ἅμα. Οἱ Ἰνδοὶ καθίστανται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνήσυχοι, ἐπὶ μᾶλλον θαρραλέοι πρὸς τὸν σκοπόν των. Εἶνε δὲ χαρακτηριστικώτατον, ὅτι καθ' ὃν χρόνον οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ μετὰ ποιᾶς τινος νευρικότητος ἰσχυρίζονται, ὅτι ἐξουσιάζουσι τῶν Ἰνδιῶν διὰ τοῦ ξίφους, οἱ Ἰνδοὶ ψυχραίμως ἀπαντῶσιν, ὅτι ἡ Ἀγγλία συγκρατεῖ τὰς Ἰνδίας διὰ maya= μαγείας. (Σκοπίμως παραθέτομεν τὴν Ἰνδικὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἀντίστοιχον λέξιν, χάριν τῶν εἰς τὴν συγκριτικὴν γλωσσολογίαν ἀσχολουμένων). Ἀλλ' ἐφ' ὅσον τῶν Ἰνδῶν ὁ φόβος πρὸς τὸ ἀγγλικὸν ξίφος μειοῦται, τόσον τὸ θάρρος των φυσικὰ αὐξάνει. Οὐδεμίαν ἄρα ὑπερβολὴν λέγομεν, ὅτι ἐπίκεινται τρικυμίαι μεγάλαι διὰ τὴν Ἀγγλίαν ἐν Ἀσίᾳ. Ἤδη κοχλάζει ἰνδικὸν κίνημα, ὅπερ, κατὰ τὰς πληροφορίας πάντοτε τῶν «Times», δύναται ν' ἀποβῇ φοβερόν. Εἴπομεν ποίαν στενὴν δύναται ν' ἀναπτύξῃ σχέσιν τὸ ἰνδικὸν μὲ τὸ πανισλαμικὸν κίνημα.

Συμπέρασμα.

Ἀλλ' ἔλθωμεν ἐπὶ τέλους εἰς ἓν συμπέρασμα σχετικὸν μὲ τὸ ἰδιαίτερον ἡμῶν ζήτημα, τὸ κυπριακόν, καὶ ἂς δικαιολογηθῶμεν διατί εἴπομεν πάντα ὅσα ἄνω φαίνονται ἄσχετα πρὸς τοῦτο. Τὸ κυπριακὸν ζήτημα ἔχει διττὴν σχέσιν πρὸς τὸ πανισλαμικόν. Ἅτε ὂν καὶ τοῦτο μέρος μικρὸν τοῦ ἐν γένει ἀνατολικοασιατικοῦ ζητήματος. Ὑπεδείξαμεν, ὅτι ἡ ζωηρὰ ἐθνικὴ κίνησις ἐν Κύπρῳ εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἔχῃ καί τινα ἀντίκτυπον ἐν Αἰγύπτῳ. Συμφέρον ἄρα τῆς Ἀγγλίας εἶνε νὰ κατασιγάσῃ τὰς κραυγὰς τῶν Κυπρίων, ἐνδίδουσα ἐπὶ τέλους εἰς τὰς εὐλόγους ἱκεσίας των. Ὑπεδείξαμεν ἐξ ἄλλου, ὅτι ἡ περιστολὴ τῆς Τουρκίας ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ἐνίσχυσις ἐξ ἄλλου τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀνατολικῶν κρατῶν, ἐν οἷς καὶ δὴ μεταξὺ τῶν πρώτων καὶ τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον, ἐξυπηρετεῖ οὐσιωδῶς οὐσιωδῆ ἀγγλικὰ συμφέροντα. Ἀλλ' ἡ ἐκχώρησις τῆς Κύπρου εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ ἐνισχύσῃ αὐτὴν καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν ὑλικῶς, καὶ πρὸ πάντων ἠθικῶς, τὰ μέγιστα. Ἂν δὲ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνάδει πρὸς τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα, καὶ ὑποθέτομεν οὐδεὶς προσεκτικὸς τῶν πραγμάτων μελετητὴς δὲν βλέπει τὴν ἀλήθειαν ταύτην, διατί νὰ μὴ παρασχεθῇ ἡ ἂν ὄχι πολὺ μεγάλη, εὔκολος ὅμως αὕτη διὰ τὴν Ἀγ-

γλίαν ἐνίσχυσις εἰς τὸ ἔθνος αὐτό, ὅ περ πολλάκις ἔδειξεν, ὅτι γνωρίζει νὰ εὐγνωμονῇ καὶ ἀνταποδίδῃ ;

Ἡ Ἀγγλία εἶνε καὶ αὕτη ζωηρῶς ἀναμεμειγμένη εἰς τὸ ζήτημα τῆς διαρρυθμίσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Καὶ ἐκεῖ ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει ἄμεσα καὶ ζωτικὰ συμφέροντα, καὶ ἐκεῖ δύναται νὰ φανῇ ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Λυπούμεθα ὅμως παρατηροῦντες, ὅτι εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ ἡ Ἀγγλία, μάλιστα ἡγουμένου τῆς πολιτικῆς της τοῦ φιλελευθέρου κόμματος, δεικνύει σημεῖα μεροληψίας κατὰ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων καὶ ὑπὲρ τῶν βουλγαρικῶν ἀδικιῶν καὶ ὑπερβασιῶν. Μένει δ' ἐν τῷ νῷ ἡμῶν ἀνεξήγητον, ἐκτὸς τοῦ ζητήματος τῆς μεροληπτικότητος, καὶ τὸ πῶς πειρᾶται ἡ Ἀγγλία νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν σλαυϊκὸν χείμαρρον διὰ τῆς προαγωγῆς τῶν σλαυϊκῶν φυλῶν. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου ἐνταῦθα. Ἐκεῖνο ὅ περ θέλομεν νὰ εἴπωμεν εἶνε τὸ ἑξῆς : Ἡ Ἀγγλία ἐν τῷ τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ζητήματι συνεργάζεται καὶ μετὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, καὶ ἡ διὰ τὰ μικρὰ τῆς Ἀνατολῆς Κράτη καὶ τοὺς ὑπὸ δουλείαν λαοὺς εὐεργετικὴ ταύτης ἐπίδρασις δὲν δύναται, καὶ ἐὰν ἐπιθυμῇ, νὰ εἶνε ἴση πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς θέλησιν, διότι αἱ ἀποφάσεις καὶ τὰ μέτρα κατ' ἀνάγκην λαμβάνονται ἀπὸ συμφώνου μετὰ τῶν λοιπῶν. Ἐν τῷ κυπριακῷ ὅμως ζητήματι ἡ Ἀγγλία δύναται νὰ πράξῃ ὡς βούλεται, χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ οὐδένα. Ἀλλ' ἡ Συνθήκη ; θ' ἀντείπῃ τις ἡμῖν.

Περὶ τοῦ ἀνισχύρου καὶ νεκροῦ ὅλως τῆς Συνθήκης ὡμιλήσαμεν ἤδη διὰ μακρῶν καὶ πειστικῶς, ὡς πιστεύομεν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ἡ Ἀγγλία θέλει νὰ δείξῃ σεβασμὸν πρὸς τὴν νεκρὰν Συνθήκην, πάλιν δὲν λείπουσιν αὐτῇ τὰ μέσα καὶ οἱ τρόποι τῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Συνθήκης λύσεως τοῦ κυπριακοῦ ζητήματος κατὰ τὰς βλέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν Κυπρίων.

Ἡ Ἀγγλία, δυνάμει τῆς Συνθήκης, ἀπέκτησε τὸ ἀπόλυτον δικαίωμα *τοῦ νὰ καταλάβῃ καὶ διοικήσῃ τὴν νῆσον*. Κατὰ τὸν ἄλλον δ' ἐκεῖνον ὅρον τῆς Συνθήκης ὑποχρεοῦται νὰ κενώσῃ τὴν νῆσον, ὅταν ἡ Ρωσσία ἐπιστρέψῃ τῇ Τουρκίᾳ τὸ Κὰρς κλπ. Ἡ Συνθήκη οὐδεμίαν ἐπιβάλλει ὑποχρέωσιν τῇ Ἀγγλίᾳ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως τῆς Κύπρου. Ἡ Ἀγγλία ἄρα δύναται, μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Κὰρς, νὰ διοικῇ τὴν νῆσον ὁπωσδήποτε κρίνει εὔλογον καὶ δι' οἱουδήποτε προσώπου ἢ προσωπικοῦ αὕτη ἐγκρίνει. Ἂν ἀντὶ νὰ στέλλῃ κατὰ πενταετίαν ἢ ἑξαετίαν Ἄγγλους Ἁρμοστὰς ἐμπιστευθῇ τὴν διοίκησιν εἰς ἕνα μὴ Ἄγγλον, παράσχῃ δὲ τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς Κυπρίους νὰ ἐκλέγωσιν αὐτοὶ τὸ ἑαυτῶν πολίτευμα, κατὰ τί θὰ προσκρούσῃ τοῦτο εἰς τὰς Συνθήκας ; Τὸ πολὺ πολὺ ὁ Σουλτᾶνος θὰ ἔχῃ νὰ παραπονεθῇ, ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ κινδυνεύσῃ νὰ παραλάβῃ ποτὲ ὑπηκόους διφθαρμένους ἐκ τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλ' ἂς ἐπανακτήσῃ πρῶτον τὸ Κάρς ! ! !

Ὡς εὐκόλως πᾶς τις παρατηρεῖ, πάντα ταῦτα εἶνε τόσον ἐλαστικά, καὶ τόση

ἀνὰ μέσον τῶν ἐλαστικῶν αὐτῶν ὁρίων ὑπάρχει εὐρύτης ἐνεργείας, ὥστε δὲν ἀπαιτεῖται ἢ μόνον ἀγαθὴ θέλησις. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἄλλως διπλωματία ἔχει ἤδη ἐφεύρῃ τόσας μεθόδους καὶ τρόπους τοῦ σῴζειν τὰ προσχήματα, ἐκτελεῖν δ' ὅμως ἀκωλύτως τοὺς βαθυτέρους σκοπούς ἅμα, ὥστε τὸ ὀλιγώτερον, ὅ περ λείπει πρὸς λύσιν τοῦ κυπριακοῦ ζητήματος, εἶνε τὸ μέσον τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν πραγμάτων ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν προσχημάτων.

Ἐν τούτοις, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἐκφέρωμεν τὴν ἐλευθέραν ἡμῶν γνώμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, θὰ ὑπεστηρίζομεν ἀπεριφράστως τὴν κατ' εὐθεῖαν ἐκχώρησιν τῆς Κύπρου τῷ ἑλληνικῷ βασιλείῳ, διότι τοῦτο ὑπαγορεύει τὸ δίκαιον, τοῦτο ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων τοῦτο τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον ἀμφοτέρων τῶν ἐνδιαφερομένων, τοῦτο δ' ἐπὶ πᾶσιν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸν ἱπποτισμὸν μεγάλου καὶ εὐγενοῦς ἔθνους, οἷον τὸ ἀγγλικόν. Εἴθε δὲ ἡ ἀσθενὴς ἡμῶν αὕτη φωνὴ νὰ εὕρῃ ἀνοικτὰ τὰ στήθη καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν εὐγενῆ ψυχὴν τοῦ μεγαλόφρονος ἀγγλικοῦ ἔθνους, ἡ δ' εὐτυχία ἡμῶν ἔσται ἡ ὑπερτάτη ἐν τῷ βίῳ μας, καθ' ἣν στιγμὴν θὰ ὑψοῦμεν τὴν φωνὴν ἡμῶν, ἵνα σαλπίσωμεν τὴν ἄπειρον ἡμῶν μετὰ τῶν φιλτάτων Κυπρίων εὐγνωμοσύνην, διὰ τὴν γενναιόφρονα τῆς φιλελευθέρας Ἀγγλίας ἀπόφασιν, τοῦ ἐπιτρέψαι **τὴν ἕνωσιν τῆς Κύπρου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου.**

ΤΕΛΟΣ

ΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΘΝΟΤΗΤΩΝ ΕΝ ΤΩι ΟΘΩΜΑΝΙΚΩι ΚΡΑΤΕΙ

ΤΟ ΤΑΚΡΙΡΙΟΝ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΩΝ

Τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἀγωνίζεται μετὰ πολλοῦ σθένους ὑπὲρ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ δικαίων, καταπολεμουμένων ὑπὸ τῆς νέας πολιτικῆς τάξεως, ἥτις ἀξιοῖ μέν, ὅτι ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσοτιμίας τῶν συνοικουσῶν φυλῶν, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς προτέρας ἀπολυταρχίας. Οἱ Μωαμεθανοὶ εἶνε οἱ κύριοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ οἱ ραγιάδες, ἐστερημένοι πάσης προσωπικῆς ὑποστάσεως. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸ ἐνεστὼς κατ' ἐλάχιστον ὑστερεῖ τοῦ παρελθόντος Κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους τὸ ἥμισυ ἀποτελεῖται ἐκ Μουσουλμάνων, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν Ἀράβων, καὶ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐκ Χριστιανῶν. Ἀλλ' ἐν ᾧ αἱ ὑποχρεώσεις διὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς ἀμφότερα τὰ θρησκεύματα εἶνε αἱ αὐταί, τὰ δικαιώματα διεκδικοῦσιν ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μωαμεθανικοῦ θρησκεύματος, τῶν Χριστιανῶν κατ' ὄνομα μόνον κεκτημένων δικαιώματα ἰσοπολιτείας.

Ἐν τῷ ἀπολυταρχικῷ καθεστῶτι, τῷ καταλυθέντι διὰ τῆς πολυθρυλήτου συνταγματικῆς μεταβολῆς τῆς ὀγδόης Ἰουλίου 1908, τὰ χριστιανικὰ γένη οὐδαμῶς μετεῖχον τῆς ὀθωμανικῆς πολιτικῆς ἢ κατ' ἐπιείκειαν μόνον καὶ ἐπίνευσιν τοῦ Μουσουλμάνου ἄρχοντος. Ἀλλ' ὅπως δήποτε ἡ πολιτεία ἀνεγνώριζε προσωπικά τινα καὶ ἐθνικὰ δικαιώματα τῶν Χριστιανῶν ραγιάδων. Δυνάμει παλαιῶν συνθηκῶν οἱ μὴ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ ἐκέκτηντο πρόνομιά τινα. Ἦτο ἀνεγνωρισμένη εἰς αὐτοὺς ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτονομία καὶ ἐλευθερία.

Ὡς ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης αἱ θρησκευτικαὶ σχέσεις τῶν πληθυσμῶν τούτων διείποντο καὶ ἐκανονίζοντο κατὰ τὰ ἴδια αὐτῶν ἐθνικὰ δίκαια· ἦτο δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνεγνωρισμένη ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐλευθερία. Ἀλλ' ἤδη τὸ νέον καθεστώς, τὸ φιλελεύθερον, τὸ ἰσοπολιτικόν, τεῖνον πρὸς τὴν ἀφομοίωσιν καὶ τὴν ἀπορρόφησιν ὅλων τῶν φυλῶν τοῦ κράτους, πρὸς τὸν **ἐξοθωμανισμὸν**

αὐτῶν, παρὰ τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς σεβασμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν προνομίων τῶν χριστιανικῶν φύλων, μονονουχὶ ἐπιδιώκει τὴν κατάργησιν παντὸς προνομίου, ἐρειδομένου ἐπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας, διὰ τῶν τελευταίων δὲ νομοθετικῶν διατάξεων τῆς νέας πολιτείας καταργεῖται πράγματι ἐξ ὁλοκλήρου ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐλευθερία. Ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης προῆλθεν ἡ ἐξέγερσις τῆς πνευματικῆς συνειδήσεως τῶν χριστιανικῶν λαῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἥτις ἀποτυποῦται ἐν τῷ κατωτέρω καταχωριζομένῳ **Τακριρίῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου** πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν Θρησκευμάτων, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώρισαν καὶ ἀπεδέχθησαν ὡσαύτως τὰ ἀρμενικὰ πατριαρχεῖα, ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν πατριαρχείων τῶν Συροχαλδαίων, ὑποβαλόντες ταὐτοχρόνως ταὐτόσημον τακρίριον πρὸς τὴν κυβέρνησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἐγγράφου τούτου πείθει πάντα; καὶ τὸν μᾶλλον δύσπιστον, τίνι τρόπῳ παρασπονδοῦσα ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, καταλύουσα αὐθαιρέτως καὶ παραλόγως τὰ παλαιὰ καθεστῶτα, προσβάλλει καὶ ἀναιρεῖ τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἐλευθερίαν τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, πρὸ τῶν τελουμένων ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ἐκτρόπων, ἐκρήγνυσι φωνὴν διαμαρτυρίας. Εἶνε ἡ διαμαρτυρία τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑφίσταται ὁ ἀπ' αἰώνων ἱστορικὸς ἐντολοδόχος. Ἡ πολιτική, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἡ ἐφαρμοζομένη κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρόν, εἶνε ἀντίθετος «τόσον πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἐξαγγελθεῖσαν ἰσοπολιτείαν, ὅσον καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως χριστιανικῶν ἐθνῶν ἐν Κράτει, ἔχοντι θρησκείαν τὴν μουσουλμανικὴν καὶ ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν τουρκικήν, ὅρους ἀπ' αἰώνων καθιερωθέντας καὶ δι' ἐπισήμων πράξεων κυβερνητικῶν καὶ διεθνῶν ἐπικυρωθέντας ὑπὸ τὸ ὄνομα **Προνόμια**».

Καὶ ταῦτα ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ζητήματι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν τό τε Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ αἱ λοιπαὶ χριστιανικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, αἱ κατά τινας δογματικὰς διαφορὰς ἀφιστάμεναι ἀλλήλων, πράγματι ἐν τούτοις ἀποδεχόμεναι τὸ χριστιανικὸν δόγμα, ἐπιζητοῦσι τροποποιήσεις καὶ μεταρρυθμίσεις τῶν στρατιωτικῶν νόμων συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἰσοπολιτείας. Ἤδη πλέον ἢ ἅπαξ ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ στρατολογία τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποσκοπεῖ ἢ εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν ἀπορρόφησιν τῶν πληθυσμῶν τούτων, εἰς τὸν ἐξοθωμανισμὸν αὐτῶν σὺν τῷ χρόνῳ.

Τοῦτο κατηγγείλαμεν, πολλῶν ἀντιφρονούντων καὶ ἀντιλεγόντων, ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ πολιτικοῦ Χάρτου τῆς **Νέας Τουρκίας.**

Ἤδη αἱ προβλέψεις ἡμῶν καὶ αἱ προρρήσεις τραγικωτάτην λαμβάνουσι πραγμάτωσιν. Ἡ νεοτουρκικὴ ὄρεξις, ἡ βουλιμία πρὸς ἀπορρόφησιν καὶ ἐκμηδενισμὸν παντὸς χριστιανικοῦ στοιχείου τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐπιτείνεται ὁσημέραι εἰς βαθμὸν ἐπικίνδυνον. Τὸ κατωτέρω καταχωριζόμενον **ταχρίριον** τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶνε ἀψευδὴς μάρτυς τῶν τεκταινομένων ὑπὸ τῆς νεοτουρκικῆς ἐξουσίας κατὰ τῶν προνομίων, δηλαδὴ κατὰ τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως τῶν Χριστιανῶν, τῶν οἰκούντων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει.

Ἐν τῇ ἑνότητι ἡ δύναμις. Ἡ διαμαρτυρία τῶν χριστιανικῶν Κοινοτήτων εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ εὐγενὴς καὶ δικαία, μαρτυρεῖ γενναίαν συνείδησιν καὶ πεποίθησιν περὶ τοῦ δικαίου τοῦ ἀγῶνος, εἰς ὃν ἀποδύονται οἱ διαμαρτυρόμενοι κατὰ τῆς αὐταρχικῆς πολιτείας τῆς κρατούσης φυλῆς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Τὸ ἐφ' ἡμῖν παροτρύνομεν τοὺς διαμαρτυρομένους εἰς ὁμόνοιαν. Ἡ ἀλληλεγγύη αὐτῶν καὶ ἡ συνεργασία θέλει περιφρουρήσῃ τὰ ἐπαπειλούμενα ἐθνικὰ καὶ ἀνθρώπινα δίκαια τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, αὐτὴν τὴν φυλετικὴν καὶ ἱστορικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν.

Συνιστῶμεν τοῖς ἡμετέροις σθένος καὶ ἐνέργειαν. Ἡ πίστις εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος, ἡ ἐπιμονὴ θέλει ἐπενέγκῃ τὴν ὁριστικὴν νίκην. Εἶνε ἡ νίκη αὕτη ἡ ἐκδήλωσις τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας.

ΤΟ ΤΑΚΡΙΡΙΟΝ

Πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν θρησκευμάτων.

Ἐξοχώτατε,

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πλειστάκις ἐν τῷ συνόλῳ καὶ λεπτομερῶς ὑπέβαλε πρὸς τὴν συνταγματικὴν Κυβέρνησιν τὰς διαμαρτυρίας τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους διὰ τὴν πολιτικήν, τὴν ἐφαρμοζομένην ἀπέναντι τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ αὐτοῦ συστήματος καὶ τῆς στρατολογίας τῶν Χριστιανῶν, πολιτικὴν ἀντίθετον τόσον πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἐξαγγελθεῖσαν ἰσοπολιτείαν, ὅσον καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως χριστιανικῶν ἐθνῶν ἐν Κράτει, ἔχοντι θρησκείαν τὴν μουσουλμανικὴν καὶ ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν τουρκικήν, ὅρους ἀπ' αἰώνων καθιερωθέντας καὶ δι' ἐπισήμων πράξεων κυβερνητικῶν καὶ διεθνῶν ἐπικυρωθέντας ὑπὸ τὸ ὄνομα «Προνόμια».

Ἀτυχῶς ἡ Κυβέρνησις ἄλλοτε μὲν οὐδ' ἀπαντᾷ, ἄλλοτε δ' ἁπλῶς ἀρνεῖται τὴν ὑπόστασιν τῶν παραπόνων, ἀλλὰ καὶ ἂν ποτε προβῇ εἰς εὐμενεῖς λόγους, τοὺς λόγους τούτους οὐδόλως ἀκολουθοῦσι τὰ πράγματα.

Ἀλλ' ὅμως, καθὰ ἐπανειλημμένως ἐδηλώθη, τὸ μὲν ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα

ἔχει ἄμεσον σχέσιν μὲ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ἔθνους ἡμῶν, τὸ δὲ στρατολογικὸν σχετίζεται μὲ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ τὴν εὐτυχίαν τῶν οἰκογενειῶν των, αἵτινες ὑπὸ τὰς νῦν συνθήκας τῆς στρατολογίας βλέπουσι τὰ τέκνα αὐτῶν κατὰ χιλιάδας ἐκπατριζόμενα.

Ἐπομένως τὰ δύο ταῦτα ζητήματα δὲν ἐπιδέχονται τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον παρέλκυσιν, ἡ δὲ ἐκκρεμότης αὐτῶν ἐξαντλεῖ τὴν ἀγάπην τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος. Ἐνῷ ἡ τακτοποίησις αὐτῶν ἐν πνεύματι σεβασμοῦ πρὸς τὰ δίκαια τῶν ἐθνοτήτων καὶ ἀποκαταστάσεως ἰσοπολιτείας εἶνε ἡ μόνη ἀληθὴς βάσις πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ παρόντος πολιτεύματος καὶ τῆς ἰσχύος καὶ εὐημερίας τοῦ Κράτους.

Ἀπὸ τῶν σκέψεων τούτων ὁρμώμενον τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ μὴ θέλον νὰ ἐγκαταλείψῃ πᾶσαν ἐλπίδα αἰσιωτέρου μέλλοντος τόσον διὰ τὸ Ἔθνος ὅσον καὶ διὰ τὸ Κράτος, ἐνέκρινε νὰ ὑποβάλῃ καὶ τὴν φορὰν ταύτην τὰ κάτωθι αἰτήματα :

Α'. Ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα

ά. Περὶ λειτουργείας τῶν σχολῶν. 1) Εἰς ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε ἄνευ κυβερνητικῆς ἀδείας λειτουργοῦντα σχολεῖα θὰ δοθῇ φυσικῶς ἄδεια, εἰς τὸ ἑξῆς δὲ ἅμα ἀνοίγει σχολεῖόν τι, θὰ εἰδοποιῆται ἡ Κυβέρνησις καὶ θὰ ἐκδίδηται ἡ σχετικὴ ἄδεια.

β'. Περὶ προγραμμάτων. 2) Τὰ προγράμματα τῶν σχολείων θὰ συντάσσωνται καὶ ἐπικυρῶνται ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων.

3) Θὰ ὑποβληθῇ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας τὸ γενικὸν πρόγραμμα τῶν κοινοτικῶν σχολῶν, ἵνα καθορισθῇ καὶ ἐπικυρωθῇ ὁ βαθμός των. Ἐπομένως, ἐφ' ὅσον τὸ πρόγραμμα τοῦτο δὲν μεταβάλλεται, δὲν θὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ δίδηται κατ' ἔτος χωριστὰ διὰ κάθε σχολεῖον ἰδιαίτερον πρόγραμμα.

γ'). Περὶ διδασκάλων. 4) Τὰ διπλώματα καὶ ἐνδεικτικὰ τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν θὰ ἐξετάζωνται καὶ ἐπικυρῶνται ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων, θὰ ἐπιβεβαιῶνται δὲ τοιουτοτρόπως ἡ διδασκαλικὴ αὐτῶν ἱκανότης, καὶ ἐπομένως αἱ ἐπὶ τούτῳ διδόμεναι εἰς αὐτοὺς ἄδειαι θὰ θεωρῶνται ἔγκυροι ἐνώπιον τοῦ ὑπουργείου καὶ τῶν Διευθύνσεων τῆς Παιδείας.

5) Αἱ ἄδειαι αὗται τῶν στρατευσίμων διδασκάλων θὰ ἐπικυρῶνται ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου καὶ τῶν Διευθύνσεων τῆς Παιδείας, ἵνα ἀπολαύωσιν οὗτοι τῶν αὐτῶν μετὰ τῶν διδασκάλων τῶν κυβερνητικῶν σχολῶν ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

6) Ἡ Κυβέρνησις δὲν θὰ παρεμβάλῃ ἐμπόδια εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ὑπηρεσίας τῶν σχολικῶν ἐποπτῶν, οἱ ὁποῖοι διορίζονται ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων καὶ ἐφοδιάζονται δι' ὁμοίας πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀδείας, ἵνα ἐκτε-

λέσωσι τὴν ἰδιαίτεραν ἐσωτερικὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῆς διοικήσεως καὶ διδασκαλίας τῶν κοινοτικῶν σχολῶν.

7) Θὰ ἐπιτραπῇ ἡ πρόσληψις καὶ ξένων διδασκάλων, ἕως ὅτου παρασκευασθῶσιν ἀρκετοὶ διδάσκαλοι ἐκ τῶν ὀθωμανῶν ὑπηκόων.

δ') Περὶ ἐπιθεωρήσεως. 8) Ὁ Ἐπιθεωρητὴς τῆς Παιδείας θὰ ἐκτελῇ τὴν ἔν τινι σχολείῳ ἐπιθεώρησίν του, ἀφοῦ εἰδοποιήσῃ τὴν ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως ὑπεύθυνον πνευματικὴν Ἀρχήν.

9) Οἱ Ἐπιθεωρηταὶ καὶ διευθυνταὶ τῆς παιδείας ἐξετάζουσι τὴν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίαν, καὶ ἂν διδάσκηται μάθημά τι ἀπᾴδον, ἢ παρατηρηθῇ διδάσκαλος καὶ διδασκάλισσα ἄνευ ἀδείας, ἐν μὲν Κωνσταντινουπόλει τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις ἡ τοπικὴ ἀρχὴ θὰ συνεννοῶνται μετὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων καὶ δι' αὐτῶν θὰ ἐμποδίζηται ἡ διδασκαλία τοιούτων μαθημάτων καὶ θὰ ἀντικαθίστανται οἱ ἄνευ ἀδείας διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσαι.

10) Ἐν περιπτώσει διαφωνίας ἐγειρομένης περί τινος σχολείου μεταξὺ τοῦ Διευθυντοῦ ἢ Ἐπιθεωρητοῦ τῆς Παιδείας καὶ τῶν πνευματικῶν ἀρχῶν, οὐδεμία θὰ γίνηται ἐπιτοπίως ἐνέργεια ἐν σχέσει πρὸς τὸ σχολεῖον ἐκεῖνο, πρὶν ἢ ἡ διαφορὰ λυθῇ ὁριστικῶς ἐν τῇ Πρωτευούσῃ μεταξὺ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ τοῦ Πατριαρχείου.

11) Αἱ πρὸς τὴν στατιστικὴν τῶν κοινοτικῶν σχολείων σχετιζόμεναι πληροφορίαι θὰ ζητῶνται παρὰ τῶν πνευματικῶν Ἀρχῶν.

ε'). Περὶ ἀποφοίτων. 12) Τὰ διπλώματα καὶ τὰ ἐνδεικτικά, τὰ διδόμενα εἰς τοὺς ἀποφοίτους τῶν κοινοτικῶν σχολῶν, θὰ συντάσσωνται εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν καὶ θὰ ἐπικυρῶνται ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων, αἱ δὲ εἰς τὴν τουρκικὴν μεταφράσεις αὐτῶν, αἱ γινόμεναι, ὅταν δεήσῃ νὰ προσαχθῶσιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἐπικυρούμεναι ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων, θὰ θεωρῶνται ἔγκυροι.

13) Τὰ διπλώματα καὶ τὰ ἐνδεικτικά, τὰ διδόμενα εἰς τοὺς ἀποφοίτους τῶν κοινοτικῶν σχολῶν, ἐπικυρούμενα ὑπὸ τῶν πνευματικῶν ἀρχῶν, θὰ ἐξασφαλίζωσι δικαιώματα ἴσα πρὸς τὰ παραχωρούμενα εἰς τοὺς ἀποφοίτους ὁμοβαθμίων κυβερνητικῶν σχολῶν.

14) Οἱ ἀπόφοιτοι ἐκείνων ἐκ τῶν σχολῶν τούτων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀναγνωρίζωνται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὡς ἀνώτεραι σχολαί, θὰ ἀπολαύωσι τῶν δικαιωμάτων καὶ ἀπαλλαγῶν τῶν παραχωρουμένων εἰς τοὺς ἀποφοίτους τῶν ἀνωτέρων κυβερνητικῶν σχολῶν μόνον ὡς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν.

15) Ὅσοι ἐκ τῶν ἀποφοίτων τῶν τοιούτων ἀνωτέρων σχολῶν ζητήσωσι κυβερνητικὴν θέσιν, θὰ ὑποχρεῶνται νὰ γνωρίζωσι τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ εἴδους τῆς ὑπηρεσίας.

δ'). Περὶ χορηγήσεων. 16) Πᾶν χρηματικὸν ποσόν, ὁριζόμενον ἐκ τοῦ προϋ-

πολογισμοῦ τοῦ Κράτους δι' ὅλα τὰ σχολεῖα, τὰ ἱδρυμένα καὶ ἱδρυθησόμενα πρὸς διδασκαλίαν τῶν χριστιανοπαίδων, θὰ δίδωνται διὰ τῶν πνευματικῶν ἀρχῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὑπάγονται θρησκευτικῶς τὰ σχολεῖα.

17) Ἡ Κυβέρνησις δὲν θὰ ἐμποδίζῃ τὴν εἴσπραξιν ἐράνων ἀπέναντι τῶν δαπανῶν τῶν κοινοτικῶν σχολείων, ὁσάκις ὑποδειχθῇ ἡ πρὸς τοῦτο ἀνάγκη ἐκ μέρους τῶν πνευματικῶν ἀρχῶν.

Β' Ζήτημα στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας

α') Περὶ κληρώσεως καὶ συγκλήσεως. 1) Οἱ κατ' ἔτος χρειαζόμενοι νεοσύλλεκτοι θὰ ὑπολογίζωνται καὶ διανέμωνται ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στρατευσίμων τῆς πρώτης κατηγορίας ὅλων τῶν στρατολογικῶν τμημάτων. Οἱ οὕτως ἀναλογοῦντες εἰς ἕκαστον τμῆμα ἄνδρες θὰ ὁρίζωνται διὰ γενικῆς κληρώσεως, χωρὶς νὰ ἐξαιρεθῇ οὐδὲν στρατολογικὸν τμῆμα.

2) Ἡ σύγκλησις τῶν ἱχτιὰτ καὶ ἐφέδρων δὲν θὰ γίνηται, ὡς μέχρι σήμερον, ἐπὶ περιωρισμένων τινῶν στρατολογικῶν περιφερειῶν. Λαμβανομένης ὅμως ὑπ' ὄψει τῆς εὐρείας ἐκτάσεως τῶν ὀθωμανικῶν χωρῶν καὶ τῆς σπάνεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, θὰ διαιρεθῇ τὸ Κράτος εἰς ὡρισμένας εὐρείας περιφερείας καὶ θὰ ἐφαρμόζηται ἡ σύγκλησις βαθμηδὸν εἰς ὅλους τοὺς ὁμήλικας συγχρόνως, χωρὶς νὰ ἐξαιρῆται κανὲν στρατολογικὸν τμῆμα ἑκάστης περιφερείας.

ἀ) Νὰ μεταφρασθῶσιν εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν σαφῶς καὶ λεπτομερῶς καὶ νὰ δημοσιευθῶσιν ἐπισήμως ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ νόμοι καὶ κανονισμοί, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ γνωρίζουν γενικῶς ὅλοι οἱ πολῖται, καὶ ἰδίᾳ οἱ κανονίζοντες τὸν τρόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς συγκλήρεως τῆς ἱχτιὰτ καὶ ἐφέδρων.

β') Περὶ ἀξιωματικῶν. 4) Διὰ νὰ γίνωσι τὸ ταχύτερον ἀξιωματικοὶ ἐκ τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν καὶ αὐξήσῃ τοιουτοτρόπως ἡ πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν προθυμία τῶν στρατευσίμων Χριστιανῶν, νὰ ἐπιτραπῇ ἐφ' ἅπαξ ἐπὶ τρία μόνον ἔτη ἡ εἰς τὴν Στρατιωτικὴν Σχολὴν Χαρμπιὲ παραδοχὴ χριστιανοπαίδων, διαγωνιζομένων ὡς πρὸς τὸ ἐπιστημονικὸν μέρος ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν γλώσσῃ, παρεχομένης δὲ εἰς αὐτοὺς διευκολύνσεως εἰς τὸ ζήτημα τῆς τουρκικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν θὰ γνωρίζωσιν ὅσον καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἀνωτέρας τοῦ Κράτους σχολὰς εἰσαγόμενοι Χριστιανοί, δηλαδὴ νὰ δύνανται νὰ ἐκφράζονται προφορικῶς καὶ γραπτῶς.

5) Οἱ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς τῶν Ἐφέδρων ἀξιωματικῶν κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς φοιτήσεώς των νὰ ὑπηρετῶσιν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ ὡς ἀληθεῖς ἀξιωματικοὶ καὶ νὰ ἐξέρχωνται τῆς Σχολῆς φέροντες τὸν βαθμὸν ἀξιωματικοῦ.

γ') Περὶ χριστιανικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων. 6) Νὰ τροποποιηθῶσιν ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ νόμοι καὶ κανονισμοὶ οὕτως, ὥστε νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει γενικῶς ἡ θρησκεία, ἡ ἀγωγή, τὰ ἐθνικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ὅλων ἐν γένει τῶν στρατιωτῶν.

Νὰ ὁρισθῇ δι' ἰδιαιτέρου νόμου ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἀλλαξοπιστίας τῶν στρατιωτῶν, ἐφ' ὅσον διατελῶσιν ὑπὸ τὰ ὅπλα.

Νὰ τροποποιηθῇ ἡ «εἰσαγωγὴ» τοῦ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ τοῦ στρατοῦ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ φαίνηται, ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς ἀνήκει εἰς τοὺς Χριστιανούς, ὅσον καὶ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους.

Νὰ ἀναγραφῶσι διατάξεις καὶ ὑπὲρ τῶν χριστιανικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ὅπου ὑπάρχουσι τοιαῦτα διὰ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Μουσουλμάνων.

Νὰ ἀναφέρηται καὶ περὶ ἱερέως, ὅπου γίνεται λόγος περὶ ἰμάμου.

Νὰ διορισθῇ ἀνὰ εἷς περιοδεύων ἱερεὺς εἰς ἑκάστην μεραρχίαν διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ διαφόρων δογμάτων Χριστιανοὺς στρατιώτας.

Νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀπαγόρευσις τῶν ἐκ μέρους ἀξιωματικῶν ἢ Μουσουλμάνων στρατιωτῶν γινομένων πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς στρατιώτας ὕβρεων, προσβολῶν καὶ κακώσεων, ἐπιτρεπομένου εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναφέρωνται κατ' εὐθεῖαν ἐνώπιον τοῦ ἀνωτέρου Διοικητοῦ τοῦ τμήματος.

δ' Περὶ θητείας καὶ ἀπαλλαγῶν· 7) Νὰ ἐλαττωθῇ ὁ χρόνος τῆς θητείας τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ναυτικοῦ.

8) Νὰ ὁρισθῇ εἰς τὸν νόμον τῆς στρατολογίας ὡς ἡλικία τοῦ προστάτου τὸ 21ον ἔτος ἀντὶ τοῦ 17ου.

9) Νὰ ἀπαλλάσσωνται τῆς στρατολογικῆς ὑπηρεσίας οἱ μονογενεῖς υἱοί.

10) Νὰ λαμβάνηται μόνον ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο υἱῶν τῆς μητρός, ὅταν δὲν ἔχῃ καὶ τρίτον ἐνήλικα.

ε' Περὶ κατατάξεως ἐν εἰρήνῃ· 11) Νὰ ἐκτελῶσιν οἱ νεοσύλλεκτοι τὴν ἐν καιρῷ εἰρήνης θητείαν ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων στρατιωτικῶν περιφερειῶν, ὅ περ ἰσχύει καὶ νῦν, θὰ συντελέσῃ δὲ εἰς τὴν κανονικὴν ὑπηρεσίαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν τάξιν, ἐκγύμνασιν, ἠθικὴν καὶ ὑγείαν τῶν ἀνδρῶν.

Τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον, ὑποβάλλον τὴν φορὰν ταύτην τὰ ἀνωτέρω αἰτήματα, παρακαλεῖ τὴν Κυβέρνησιν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ μὴ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῶν εἰλικρινῶν αἰσθημάτων, ὧν ἐμφορεῖται ὑπὲρ τῆς ἰσχύος καὶ εὐημερίας τοῦ συνταγματικοῦ κράτους, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ περαιτέρω ἐκκρεμότης κατ' ἀνάγκην θέλει δημιουργήσῃ ἔξαψιν καὶ ἀδημονίαν, φθάνουσαν μέχρις ἀδιεξόδου καὶ κρισίμου καταστάσεως, τὸ δὲ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχειον θὰ εἶνε ἀπηλλαγμένον πάσης σχετικῆς εὐθύνης.

Τὰ παρεπόμενα τοῦ Τακριρίου

Τὸ κοινὸν ὑπόμνημα τῶν Πατριαρχείων διὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸν καὶ τὸ στρατολογικὸν ζήτημα ἐμελετᾶτο ἐπὶ ἡμέρας ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης Νετζμεδδὶν βέη, διὰ τοῦτο δὲ οὔτε ἐπρωτοκολλήθη εἰσέτι.

Ὁ τμηματάρχης τῶν θρησκευμάτων Μπαχᾶ βέης, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ δημοσιογράφου ἐδήλωσεν, ὅτι ἐξωδίκως ὅλως εἶχε λάβῃ γνῶσιν τοῦ κοινοῦ Τακριρίου.

Οἱ πρεσβευταὶ τῶν Μ. Δυνάμεων ἤρχισαν ἀνταλλάσσοντες σκέψεις ἐπὶ τοῦ κοινοῦ ἐγγράφου τῶν Πατριαρχείων.

Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας κ. Μπομπὰρ πρὸ τῆς εἰς τὰ Πατριαρχεῖα μεταβάσεως αὐτοῦ τὴν Τετάρτην ἔσχε μακρὰν συνέντευξιν μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσσίας.

Ἐνέργειαι εἶχον καταβληθῇ, ὅπως καὶ ἡ Ἀρχιρραβινεία συμπράξῃ μετὰ τῶν λοιπῶν Πατριαρχείων, ἀλλὰ τῇ τελευταίᾳ στιγμῇ ἡ σύμπραξις αὕτη ἐματαιώθη ἕνεκα τῆς ἀμφιρρεποῦς στάσεως τοῦ Ἀρχιρραβίνου Χαὶμ Ναοὺμ ἐφέντη.

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ.

Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι, κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 Γερμανοὶ φιλέλληνες κατέβησαν πρῶτοι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι ὁ φιλελληνισμὸς οὐδαμοῦ ἄλλοθι τῆς Εὐρώπης διετρανώθη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐνθερμότερον ἢ παρὰ τῷ γερμανικῷ λαῷ. Τούτου ἕνεκεν θεωροῦμεν καλὸν νὰ μεταδώσωμεν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀναγνώστας περικοπάς τινας σχετικὰς ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ροβέρτου Ἄρνολδ, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται περὶ τοῦ φιλελληνισμοῦ τῶν Γερμανῶν καὶ εἶνε ἀρκούντως διεξοδικόν, διότι καταλαμβάνει περὶ τὰς 112 σελίδας μετὰ πλείστων ὅσων καὶ λίαν περιέργων σημειώσεων. Εἶνε δὲ ὅλη ἡ διατριβὴ οὐχὶ ἱστορικὸν δοκίμιον, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ συλλογὴ παντοίων εἰδήσεων, ἀναφερομένων εἰς τὸν γερμανικὸν φιλελληνισμὸν ὑπὸ φιλολογικὴν ἰδίως ἔποψιν, καὶ δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς τὸν μέλλοντα νὰ συγγράψῃ συστηματικώτερον τὴν καθόλου ἱστορίαν τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι.

Ἡ προκειμένη διατριβὴ διῄρηται εἰς ἐννέα κεφάλαια, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα». Μεταγράφομεν αὐτόθεν τὰς ἑξῆς περικοπάς. «Πεντηκοστῷ ἔτει μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπάρχει ἤδη συντετελεσμένη ἡ ὑπὸ τῶν Ὀσμάνων κατάκτησις τῆς Ἑλλάδος. Μόνη ἡ χώρα τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν κατορθοῖ νὰ διασώσῃ διαρκῶς τὴν αὐτονομίαν της. Ἡ ἀτυχὴς Ἑλλὰς διῆλθεν ἤδη χαλεπὰς καὶ ἐπωδύνους ἡμέρας ἐπὶ τῶν Λατίνων· ἀρχομένης τῆς τρισκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, διαιρεθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς πασαλίκια ὑπεβλήθη εἰς ἀπηνῆ κυβέρνησιν. Ὅσῳ ἀπαθέστερον δὲ προσεφέρετο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ ἐξουσία, τοσούτῳ ὠμοτέρα καθίστατο ἡ διοίκησις τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν. Εἰς μόνην τὴν στερεῶς διασῳζομένην θρησκευτικὴν ἑνότητα καὶ εἰς τὴν ἀμετακίνητον ὀρθοδοξίαν ὀφείλει τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν ὕπαρξιν καὶ τὸν ἀδάμαστον δημῴδη αὐτοῦ βίον. Εἰς αὐτὴν ὀφείλεται τὸ θαῦμα ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Ὁμήρου, παρὰ πάντας τοὺς κατακλυσμούς, διεφυλάχθη σχεδὸν ἀνέπαφος, ὁμοιάζουσα πρὸς στερεὸν γρανίτην λίθου, ἀποβαλόντα κατὰ τὰ προαιώνια αὐτοῦ παθήματα, ὀλίγα μόνον καὶ μικρὰ τεμάχια. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ περιέστη εἰς πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξαχρείωσιν. Οἱ ἁρματωλοὶ ἦτοι χωροφύλακες δὲν ἠδύναντο νὰ συνυπάρξωσι μετὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, πολλάκις δὲ μετέπιπτον εἰς κλέφτας. Ἑτέρα τις τάξις ὑπέκρυπτε

ζώπυρα μελλούσης ἀκμῆς, ἦτο δὲ αὕτη ἡ ἐν Φαναρίῳ ἀριστοκρατία, ἧς τὰ τέκνα μετέβαινον ἀπὸ τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης. Τῶν Φαναριωτῶν ἡ ἀνάπτυξις παρέσχεν εἰς τὸν ἡμέτερον Γκαῖτε ἀφορμὴν μελέτης, ὁ δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἱστορικὸς Σύβελ πραγματευόμενος τὰ κατὰ τὴν γένεσιν τῆς γερμανικῆς βασιλείας, ὑπέδειξεν ὡς παράδειγμα τοὺς κλέφτας τοῦ Σουλίου. Πλέον ἢ ἅπαξ Εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες ἔστρεψαν τὰ ὄμματα εἰς τὴν Πελοπόννησον ἕνεκα πολιτικῶν μᾶλλον ἢ φιλανθρωπικῶν λογισμῶν.

Ἐπὶ τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος ἐρρίφθησαν εἰς μέσον σχέδια περὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος κατὰ τὸν ἀγῶνα κύκλῳ τῆς πρωτευούσης τῆς Κρήτης, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἑστία τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ὁπλῖται παλαίουσι μετὰ καὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πρώτη ἐπανάστασις ἐγένετο τῷ 1770. Αἰκατερίνη ἡ Δευτέρα παρώρμησε διὰ τοῦ Ὀρλὼφ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Πελοποννησίους, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ «ἑλληνικοῦ σχεδίου», ὅπερ ἀνάγεται ἴσως εἰς τὸν Μέγαν Πέτρον, ἀλλὰ βεβαίως ὑπετυπώθη ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Μύνιχ. Οἱ Ρῶσσοι κατεναυμάχησαν μὲν ἐγγὺς τοῦ Τσεσμὲ τὸν τουρκικὸν στόλον, ἀλλὰ κατὰ ξηρὰν ἐνίκησεν ἡ ἡμισέληνος, αἱ συνθῆκαι δὲ τοῦ 1774 καὶ τοῦ 1792 ἐλάχιστα ὠφέλησαν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Ἰωσὴφ Β'. καίτοι μὴ ἀπηλλαγμένος σκεπτικισμοῦ, ἠθέλησε νὰ προαγάγῃ τὸ σχέδιον τοῦτο· μετὰ πάροδον δὲ ὀλίγων ἐνιαυτῶν ὁ Βοναπάρτης, διαγνοὺς τὴν σημαντικότητα τῶν Ἰονίων Νήσων, ὑποβάλλει αὐτὰς ἐπὶ βραχὺν χρόνον εἰς τὴν γαλλικὴν προστασίαν. Ἔν τινι συμποσίῳ, ὅπερ ὁ Βοναπάρτης παρέθηκεν ἐν Ἰταλίᾳ εἰς δύο νέους Κορσικανοὺς ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἐγένετο πρόποσις ὑπὲρ τῆς ἀνιδρύσεως τῆς Ἑλλάδος, οἱ δύο δὲ ἐκεῖνοι νέοι ἐπέμφθησαν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς πράκτορες τοῦ Βοναπάρτου. Ὑπὸ ρωσσικὴν καὶ ἀγγλικὴν προστασίαν ἐδημιουργήθη ἡ Πολιτεία τῶν Ἑπτὰ Νήσων, ἔνθα ὁ ὕστερον κυβερνήτης τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, Καποδίστριας, παρέστησεν οὐχὶ ἀφανὲς πρόσωπον. Ὥστε ἡ Κέρκυρα κατέστη τὸ σημεῖον τῆς συναφείας τῶν νέων ἀρχῶν, ὅσων ἐγένετο παραίτιος ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις.

Ἡ νέα ἑλληνικὴ φιλολογία ἤρξατο διὰ μεταφράσεων γαλλικῶν ποιημάτων, εἶτα δὲ ἰταλικῶν καὶ γερμανικῶν. Ἐπὶ τοῦ 1824 ἦσαν ἤδη μεθηρμηνευμένα εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ποιήματα τοῦ Γέσνερ, Βίλανδ, Βέρτουχ, Κάμπε, Κοτσεβοῦε, Κρούγ καὶ μάλιστα ἡ «Ἰφιγένεια» τοῦ Γκαῖτε. Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἀνηγορεύθη ἑταῖρος τῆς ἐν Βερολίνῳ καὶ Μονάχῳ Ἀκαδημίας. Ἐν Ἰένῃ, Χάλλῃ καὶ Λειψίᾳ οἱ Ἕλληνες ἀπετέλουν ἀληθεῖς συλλόγους. Ὁ Γκαῖτε ἐδέχετο συχνὰ τὴν ἐπίσκεψιν Ἕλληνός τινος Παπαδοπούλου καὶ ἐνίοτε ἐμειδία βλέπων τὸν νεαρὸν τοῦτον Ἕλληνα ἐκτὸς ἑαυτοῦ ὑπὸ τοῦ ἐνθου-

σιασμοῦ γινόμενον, ὁσάκις προέφερεν τὰς λέξεις ἐλευθερία καὶ πατρίς. Ὑπῆρχε τότε ὁλόκληρος λεγεὼν Παπαδοπούλων. Ἱδρυτὴς τῆς Ἑταιρείας ὑπῆρξεν ὁ εὐγενὴς τῆς ἐλευθερίας ἀοιδός, Κωνσταντῖνος Ρήγας. «Ἂν μὴ συνέβαινεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ὤφειλεν αὕτη νὰ δημιουργηθῇ», ἔλεγε τότε ὁ Γάλλος φιλελεύθερος Δὲ Πραδ τῷ 1820. Τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα διήκει πανταχόσε· τῷ 1819 ἐξεγείρονται κατὰ τῆς μητροπόλεως πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐν τῷ νέῳ κόσμῳ ἱσπανικαὶ ἀποικίαι· τῷ 1820 ἐκρήγνυται ἐν Πορτογαλίᾳ στάσις κατὰ τοῦ Δὸν Μικέλ, κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος οἱ ἐν Ἱσπανίᾳ, Νεαπόλει καὶ Σαρδηνίᾳ φιλελεύθεροι ἐξανίστανται κατὰ τοῦ δεσποτικοῦ πολιτεύματος. Οἱ Ἕλληνες παρωρμήθησαν καὶ ἐκ τοῦ παραδείγματος πασάδων τινῶν, στασιασάντων κατὰ τοῦ Σουλτάνου ἕνεκεν ἰδιαιτέρων λόγων. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ἡ μάστιξ ἄλλοτε τῶν Χριστιανῶν, ἐγένετο κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1820 οἱονεὶ σύμμαχος τῶν πρόσθεν ἀσπόνδων αὐτοῦ ἐχθρῶν Σουλιωτῶν, ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου. Κατὰ Μάρτιον δὲ τοῦ 1821, οἱ Ἑταῖροι, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ἐξεγείρονται ἐν Μολδαυΐᾳ, ἀλλ' οὗτοι μὲν καταστρέφονται ἐπὶ τέλους ἐν Δραγατσανίῳ, ὁ δὲ εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος καταφυγὼν Ὑψηλάντης ἀπήχθη τὸ πρῶτον εἰς Μούγκατς εἶτα δὲ εἰς Θηρεσιούπολιν. Αἱ μεγάλαι δυνάμεις, ἀρκούντως ἀσχοληθεῖσαι περὶ τὰ προμνημονευθέντα κινήματα, ἀπηλλάγησαν παντὸς φόβου περὶ τοῦ μέλλοντος, ἀφ' οὗ μάλιστα οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι οὐδὲ εἰς ἓν ἑκατομμύριον ψυχῶν ἀνήρχοντο τότε.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠγέρθη ὁ Μωρέας καὶ σὺν αὐτῷ οἱ νησιῶται. Οἱ πολιτικοὶ τῆς Τουρκίας ἐνόμισαν κατ' ἀρχὰς ὅτι τὸ κίνημα ἦτο καθαρῶς θρησκευτικόν. Τότε ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς Γκέρρες ἔγγραφε πρὸς τὸν Λάσβεργ, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἦτο τὸ ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων σπουδαιότατον γεγονὸς ἐν τῇ ἰλλυρικῇ χερσονήσῳ· ἐν ἑτέρῳ δὲ συγχρόνῳ πονήματι ὁ αὐτὸς Γκέρρες προεκήρυττεν ὅτι βασιλεύς, ἐξερχόμενος ἐκ τῶν σπλάχνων αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, θὰ διεξαγάγῃ τελεσφόρως τὸν ἀγῶνα. Ἐν τοῖς γερμανικοῖς φύλλοις ἐγράφετο τότε «ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἤθελε καὶ ὤφειλε νὰ ἐλευθερωθῇ».

Τῇ 1)13 Ἰανουαρίου 1822 οἱ Ἕλληνες ἔτυχον πολιτικῆς τινος ὀργανώσεως. Ἐν Ἐπιδαύρῳ συνετάχθη προσκαίρως δημοκρατικὸν πολίτευμα, προϊστάμενος δὲ τῆς κυβερνήσεως ἀνηγορεύθη ὁ Μαυροκορδᾶτος.

Ὁ ἀστὴρ τοῦ νεαροῦ ἐλευθέρου κράτους προσέλαβε μεῖζον φῶς. Ναὶ μὲν ἀπέτυχε στρατεία τις εἰς Χίον καὶ τεσσαρακοντακισχίλιαι ψυχαὶ ἐθυσιάσθησαν αὐτόθι ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἀλλὰ τὴν συμφορὰν ἐξεδικήθησαν περιφανῶς οἱ Ἕλληνες πυρπολήσαντες διὰ τοῦ ἥρωος τῶν ψαρῶν Κανάρη τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας παρεδόθη καὶ ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ παρὰ τὰ κατορθώματα ταῦτα, αἱ εἰς Βερώνην συνελθοῦσαι μεγάλαι κυβερνήσεις ἀπέκρουσαν πᾶσαν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς δημοκρατίας ἐπέμβασιν. Κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος 1823 οἱ Τοῦρκοι

ἐστράτευσαν ἐναντίον τοῦ Μεσολλογγίου, ἀλλὰ τῇ 20 Αὐγούστου ἡ προφυλακὴ αὐτῶν κατετροπώθη ὑπὸ τοῦ μεγαλωνύμου Σουλιώτου Μάρκου Βότσαρη, ἡρωϊκῶς κατὰ τὴν μάχην πεσόντος. Ἡ λεγομένη Ἱερὰ Συμμαχία ἐξηκολούθει ἐν τῷ μεταξὺ κωφεύουσα εἰς τὰς δεήσεις τῶν Ἑλλήνων, μάταιαι δὲ ἀπέβησαν καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων προσπάθειαι τῆς πολυθρυλήτου κυρίας Κρύδενερ παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι τῆς Ρωσσίας Ἀλεξάνδρῳ. Σκῶῆ ἀφήγησιν τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διαδραματισθέντων παρέχει ἡμῖν ἀνώνυμόν τι πονημάτιον, ἐκδοθὲν τῷ 1823 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Βοναπάρτης καὶ Λονδοδέρης, διάλογος δύο νεκρῶν» καὶ ἐξιστοροῦν τοὺς διαφόρους ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς ἐπερβάσεως λόγους, κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν θιασωτῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Πρόσωπα τοῦ διαλόγου εἶνε ὁ τῷ 1821 ἀποθανὼν Ναπολέων, ἀναφερόμενος ἁπλῶς ὡς στρατηγὸς καὶ ὁ μαρκήσιος Λονδονδερῆς, δηλ. ὁ περιβόητος σφόδρα συντηρητικὸς Πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, Καστελρῆγος (τελευτήσας τῷ 1822). Ὁ Ναπολέων, ὑποδυόμενος πρόσωπον φιλελευθέρου, ἐρωτᾷ τὸν Καστελρῆγον: «Ἀφ' οὗ λαλεῖς τοσοῦτον περὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, παρακαλῶ σε, μαρκήσιε, νά μοι διασκεδάσῃς ἣν ἔχω ἀμφιβολίαν περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ὑμετέρου Χριστιανισμοῦ, πρόκειται περὶ τῆς πολιτείας τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Δὲν εἶνε ἆρά γε οἱ Ἕλληνες Χριστιανοὶ ὡς ὑμεῖς; Ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες ἐπικαλοῦνται ἱκετευτικῶς τὴν ὑμετέραν βοήθειαν, ὑμεῖς ἀπ' ἐναντίας παραδίδετε αὐτοὺς ἔρμαια τῶν ἀδιαλλάκτων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐχθρῶν». Ὁ Καστελρῆγος ἀποκρίνεται. «Ὁ σταυρός, στρατηγέ, εἶνε βεβαίως τὸ σημεῖον τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἧς μετέχουσι μεθ' ἡμῶν οἱ Ἕλληνες· ἐγὼ εὔχομαι νὰ νικήσωσιν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ νὰ νικήσωσιν κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τοὐτέστι διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ ξίφους. Τί ἔπραξαν οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, οἱ τοὺς μεγίστους ὑποστάντες διωγμοὺς παρὰ τῶν ἐθνικῶν αὐτοκρατόρων; Ἔδραξαν ἆρά γε τὰ ὅπλα, ἢ ἐλάλησαν περὶ ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων;» Οὕτως ἐξακολοεθεῖ ὁ διάλογος, ἐπὶ τέλους δὲ ἀναφωνεῖ ὁ Καστελρῆγος. «Τέλος πάντων ὁποῖον θρησκευτικὸν ἢ ἠθικὸν ἢ πολιτικὸν χαρακτῆρα ἔχουσιν οἱ Ἕλληνες; Διχόνοια, ἀπειθαρχία, ἀκοσμία, ἰδιωφελὴς ματαιοφροσυνή, ἀστασία, κενοσπουδία καὶ ἀπιστία, ταῦτα ὑπῆρξαν πάντοτε τὰ κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἑλλήνων ἰδιώματα». Καὶ τοῦ Μετερνίχου ὁ ἐξ ἀπορρήτων Γέντς ἐκάλει τοὺς Ἕλληνας καταχθόνιον φυλήν. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ προμνημονευθέντος φυλλαδίου καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ Λονδονδερῆς ἀποκηρύττουσι τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν, ὡς ὑπονομεύουσαν τὴν θρησκείαν καὶ διαδίδουσαν τὰ δηλητηριώδη δόγματα τῆς ἐπαναστάσεως.

»Δεινότατα ἐστηλίτευσαν τὸν φιλελληνισμὸν τὰ ὄργανα τοῦ Καστελρήγου, ὁ Χάμμερ ἐν τοῖς «Βιενναίοις χρονικοῖς» καὶ ἡ πολυθρύλητος ἐφημερὶς Oesterreichischer Beobachter, ἥτις ἡρμήνευσε τὴν ἀνατολικὴν πολιτικὴν τοῦ Γέντς. Τὰ

ἐν τῷ «Beobachter» καταχωριζόμενα ἄρθρα «ἐκ Ζακύνθου», δι' ὧν προσήπτοντο εἰς τοὺς Ἕλληνας τὰ ἐπονειδιστότατα τῶν κακουργημάτων, προεκάλουν ἐν Βιέννῃ σφοδρὰν ἀγανάκτησιν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐπὶ τούτοις ἐσεμνύνετο ὁ Γέντς, ἀποκαλῶν τὰ ἄρθρα «διπλωματικὰ ἀριστοτεχνήματα». Τελευταῖον καὶ αὐτὸς ὁ πιστότατος τῶν φίλων τοῦ Γέντς, Α. Μύλλερ, δὲν ἐδίστασε νὰ γράψῃ τῇ 18 Αὐγούστου 1822 πρὸς αὐτὸν τὸν Γέντς ὅτι «ἐπέστη ὁ καιρός, ἵνα μετριασθῇ ὁπωσοῦν τὸ ἔντονος ὕφος, δι' οὗ ἐπικρίνονται τὰ ἑλληνικὰ πράγματα». Ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπάθεια ἐλάμβανεν ὁσημέραι μείζονα ἰσχύν. Συνετοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες οἷοι ὁ Χὰνς Γάγερν, ὁ μεγαλόφρων βαρὼν Στάϊν, ὁ τοῦ Γκαῖ·ε φίλος κόμης Ράϊγχαρδ κατελέγοντο, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ὁμολογίαν, εἰς τοὺς φίλους τῆς Ἑλλάδος. Ὁ φιλελληνισμὸς προέβη τότε μέχρι τῆς Νέας Ὀρλεάνης καὶ τῆς Ἰνδικῆς. Τῆς ἐν Εὐρώπῃ διεθνοῦς φιλελληνικῆς κινήσεως προεξῆρχεν ὁ ἐν Γενεύῃ Ἐϋνάρδος, οὐκ ὀλίγα ἐξ ἰδίων δαπανήσας ὑπὲρ τῆς Ἑλάδος. Αἱ ἐν Ἀμερικῇ καὶ Εὐρώπῃ «φιλελληνικαὶ ἐπιτροπαὶ» καὶ πᾶσαι αἱ ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων συνεισφοραὶ διήρχοντο διὰ τῶν χειρῶν τοῦ ἐν Γενεύῃ τραπεζίτου.

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Τῷ 1824 τὰ πράγματα ἠλλοιώθησαν ὅλως· ὁ ἰσχυρότατος τοῦ Σουλτάνου ὑποτελής, Μεχμεταλῆς τῆς Αἰγύπτου, προσκληθεὶς εἰς βοήθειαν ὑπὸ τοῦ κυρίου του, κατέκτησε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Κρήτην. Μάτην φιλέλληνες Γερμανοὶ προέτρεψαν τὸν Αἰγύπτιον σατράπην νὰ κηρύξῃ ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον, συμμαχῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἀρξαμένου τοῦ ἔτους 1825, ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν οὐδεμίαν σχεδὸν παρεῖχεν ἐλπίδα αἰσίας ἐκβάσεως, ἐφαίνετο δὲ οἱονεὶ κατεστραμμένος. «Ἵνα τύχωσι τελεσφόρου βοηθείας οἱ Ἕλληνες (γράφει ὁ Χάρτμαν) ἔχρῃζον μεγάλου τινὸς κατορθώματος, δυναμένου νὰ σφραγίσῃ δι' ἡρωικῆς πράξεως τὴν ἠθικὴν τοῦ κινήματος ροπήν, νὰ καταστήσῃ δὲ τοῖς πᾶσι περιφανῆ τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος». Ἤδη ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου ἐπλήρωσεν ὀδύνης πᾶσαν καρδίαν, ἐπῆλθε δὲ ὕστερον ἡ πτῶσις τοῦ Μεσολογγίου, ἐμποιήσασα μεγίστην αἴσθησιν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑσπερίαν. Τότε αἱ φιλελληνικαὶ ἐπιτροπαὶ ἠσχολήθησαν μετὰ διπλασίου ζήλου, περὶ τὴν στρατολογίαν ἐθελοντῶν καὶ τὴν συλλογὴν χρημάτων ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἀγωνιζομένων. Ἡ μερὶς τῶν φιλελευθέρων ἐν Ἀγγλίᾳ ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἑλλήνων, ὁ μέγας δὲ πολιτικὸς Γεώργιος Κάννιγκ, ὁ κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ταλανίσας διὰ ποιημάτων τὴν οἰκτρὰν τύχην τῆς κοιτίδος τῆς κλασικῆς παιδεύσεως, ἐγένετο ὑπέρμαχος τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐν τῇ κυβερνήσει. Οὐδὲν ἧττον ἡ ναυμαχία τῆς Πύλου παρεστάθη ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Γέντς «ὡς ἀθέτησις τοῦ διεθνοῦς δικαίου» καὶ «παράβασις τῆς δικαιοσύνης» ὁ γηραιὸς δὲ ἀρχαιολόγος Βέττιγερ συνεκρότησε τότε ἅπασαν τὴν ἀρχαιολογικὴν αὐτοῦ μάθησιν ὅπως ἑορτάσῃ προσηκόντως τὴν λαμπρὰν νίκην. Δευτέρῳ ἔτει μετὰ τὴν ἐν Πύλῳ ναυμαχίαν ἀνεκηρύχθη ἐπισήμως ἡ αὐτονομία τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε τοῦτο καὶ μόνον ὁ ἑλληνικὸς ἀγών· ἡ δεινοτάτη τούτου ἀντίπαλος Ἱερὰ Συμμαχία, ὑπέστη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καίριον τραῦμα, ἔκτοτε δὲ οὐδεὶς πλέον γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς.

Περίεργα εἶνε ὅσα ἀφηγεῖται ὁ Κ. Ἄρνολδ περὶ τῶν παλαιοτέρων φιλελλήνων. «Ἀπὸ τῶν χρόνων (γράφει) τοῦ Ἐράσμου καὶ τοῦ Ρεϋχλινίου, ἀπὸ τῆς Γραμματικῆς τοῦ Μελάγχθονος (1515), οἱ λόγιοι τῆς Γερμανίας ἔσχον ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ μόνον τοὺς κλασικοὺς Ἕλληνας, διότι περὶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὀλίγον ἐφρόντιζον, ἢ τὸ πολὺ ὑπελάμβανον αὐτοὺς παραγραμμένους ἀπογόνους ἐνδόξων προγόνων. Ὁ ἥρως ἑνὸς τῶν ἀρίστων γερμανικῶν δημωδῶν ἐπῶν εἶναι Ἕλλην, καὶ δὴ καὶ Ἀθηναῖος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν οἱ πλεῖστοι τῶν Εὐρωπαίων ὑπῆρχον προκατειλημμένοι κατὰ τῶν «Γραικῶν», ἡ λαμπρὰ μορφὴ τῆς ἑλληνίδος Θεοφανοῦς, ἥτις περιεβλήθη τὸ γερμανικὸν στέμμα ὡς σύμβιος τοῦ αὐτοκράτορος Ὄθωνος τοῦ Β'., συνήνωσε προσκαίρως τὴν Γερμανίαν πρὸς τὴν Νέαν Ρώμην. Ἀλλ' ἡ ἀμοιβαία αὕτη στοργὴ ἐξέλιπεν ἤδη ἀφ' ὅτου ὁ ἀπόστολος τοῦ Ὄθωνος Α'., ἐπίσκοπος Λιουτπράνδος, ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ στηλιτεύσῃ ἀμειλίκτως τοὺς ἐν Βυζαντίῳ «Γραικύλους». Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, εἰς ἣν παρέστη ἡ Γερμανία ἀδιάφορος θεατής, ἐξηνέχθησαν εἰς φῶς διάφορα μισοτουρκικὰ ποιήματα, ἐν οἷς μετὰ συμπαθείας γίνεται λόγος περὶ τῶν ραγιάδων. «Πάμπολλοι Χριστιανοὶ (γράφει ὁ πρωτοστάτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως Λούθηρος) αἰχμαλωτίζονται καὶ κακοῦνται ἀπανθρώπως ὑπὸ τῶν Τούρκων, οὐδεὶς δὲ ὑπάρχει ὁ ἐλεῶν αὐτοὺς ἢ δεόμενος ὑπὲρ αὐτῶν». Τὰ αὐτὰ ὡς ὁ Λούθηρος κηρύττει καὶ ὁ ἰσουΐτης Σχέρερ, ἀγορεύων τῷ 1595 εἰς ἐπήκοον τῆς οὐγγρικῆς βουλῆς. Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων, Γερμανοὶ λόγιοι ἐπιχειροῦσι συχνὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ἀποδημίας χάριν ἀρχαιολογικῶν ἢ φυσιολογικῶν σκοπῶν. Εἷς τῶν πρώτων κατὰ τὴν Ἑλλάδα πελαγοδρόμων (1490) ὑπῆρξεν ὁ βοημὸς ἑλληνιστὴς Βοχουσλάβος Λόβκοβιτς· ἕτερος οὐχ ἧττον σπουδαῖος περιηγητὴς ἀναφέρεται ὁ Ἰάκωβος Βράϊνιγκ (1578). Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, τὸ πανεπιστήμιον τῆς Τυβίγγης ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν νεαρὸν Στέφανον Γέρλαχ, ἵνα ἐρευνήσῃ τὴν φιλολογικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν τῶν Ἑλλήνων κατάστασιν, τῷ δὲ 1584 ὁ φιλέλλην καὶ ἑλληνιστὴς Κρούθιος ἐξέδωκε τὴν Turcograecia. Ἀλλ' ὁ γνωριμώτερος τῶν ἰδίως Γερμανῶν φιλελλήνων ὑπῆρξεν ὁ ἐν Νυρεμβέργῃ ἱεροκήρυξ Ἰωάννης Βύλφερ, (1651—1724). Ἐν Ἀγγλίᾳ πρῶτος ὁ Μίλτων, ἐν Γαλλίᾳ δὲ πολλῷ ὕστερον ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Μερσιὲ συνέλαβον τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερώσεως καὶ ἀνορθώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Τὸν φιλελληνισμὸν τοῦ Βυλφέρου ἐθέρμαναν κατ' ἐξοχὴν αἱ πρὸς τοὺς ἐν Βενετίᾳ Ἕλληνας ἐπιστολογραφικαὶ αὐτοῦ σχέσεις. Ὀκτωκαιδεκαετὴς ἤδη ὤν, ὁ Βύλ-

φερος ἐδημοσίευσεν ἑλληνιστὶ φυλλάδιον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ἡ νῦν Ἑλλὰς ἐλεεινολογοῦσα διὰ τὴν ἐρήμωσιν, καὶ παρὰ τῶν ἀλλοδαπῶν, μάλιστα δὲ Τευτόνων, βοήθειαν αἰτουμένη». Ὁ Βύλφερος ἀποτείνει ἔνθερμον ἀποστροφὴν πρὸς τὴν καταδιωκομένην καὶ πάσχουσαν Ἑλλάδα, οἰκτείρων τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν τέκνων αὐτῆς καὶ ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν πάντων τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, καὶ μάλιστα τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου Α'. «Κλῦθι ὦ αὐτοκράτορ, ἱκέτης τεὴν ἄντα ἱκάνω!» ἀναφωνεῖ ὁ Βύλφερος ἐν ὀνόματι τῆς Ἑλλάδος, ἀφηγούμενος καὶ ἀπαριθμῶν ὅσα ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες ὑπὲρ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν. Μνημονεύουσα τοῦ ἐνδόξου πολιτικοῦ αὐτῆς παρελθόντος, ἱκετεύει πάλιν ἡ Ἑλλὰς τοὺς ἀγαθοὺς βασιλεῖς τῆς Ἑσπερίας νὰ ἐλευθερώσωσι τοὺς Χριστιανοὺς Ἕλληνας, ἀπελαύνοντες τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς Εὐρώπης. Βεβακχευμένον δὲ ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ, τὸ τέκνον τῆς ἐλευθέρας γερμανικῆς πόλεως, διακοσιοστῷ ἔτει πρὸ τοῦ ᾄσματογράφου Γουλιέλμου Μυλλέρου, ἀναβοᾷ «οὐδὲν ἐλευθερίης ἀνθρώποις βέλτερόν ἐστιν· ὅστις ἐλευθερίης ἀπολαύει, ὄλβιός ἐστιν· ὅς κείνης στέρεται, κροεραῖς ἄταισι πελαίει». Ἐπὶ τέλους τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ παρακελεύεται νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων· «νυνί, φίλοι, αὐτῶν αἶδι προϊάπτετε ψυχάς· ἐστὶ γὰρ ἀνθρώπων ἔχθιστος Τοῦρκος ἁπάντων».

Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Βυλφέρου ἕτερος Γερμανός, ὁ ἐν Ἄλτορφ καθηγητὴς Κώνιγ, ἀπήντησεν ἐπικροτῶν δι' ἑλληνικοῦ ἐπιγράμματος εἰς τὰς μεγαλοψύχους τοῦ φοιβολήπτου νεανίου ἰδέας. Ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 18, ἐπεκράτει ἀναμφισβήτητος ἡ λατινικὴ παίδευσις· ἀλλὰ μετ' ὀλίγων ἐτῶν πάροδον ἐπέρχεται ἀλλοίωσις ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων. Ὁ Ἐρνέστης, ὁ τοῦ Λέσιγκ διδάσκαλος Χρίστ, καὶ ὁ κλεινὸς Ἕυνιος, ὁ τῆς Ἰλιάδος ἐκδότης καὶ ἑρμηνευτής, ἀποδεικνύουσι κρατοῦντα τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν τῇ φιλολογίᾳ. Διὰ τοῦ Βιγκελμάννου οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καθίστανται ἄρχοντες τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν καὶ ὑποκείμενον γενικοῦ θαυμασμοῦ. Ὁ Κοϊντιλιανὸς ὑποχωρεῖ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ Φαῖδρος εἰς τὸν Αἴσωπον, ὁ Σενέκας εἰς τὸν Σοφοκλέα, καὶ ὁ Βιργίλιος εἰς τὸν Ὅμηρον. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λεσιγκίου καὶ τοῦ Σχιλλέρου, ἑλληνικὴ αὔρα διαπνέει τὴν αἰσθητικήν, καὶ αἱ λέξεις Griechenthum καὶ Griechheit ἀποβαίνουσι συνθήματα φιλολογικῆς ἀναστατώσεως. «Μόνοι οἱ Ἕλληνες ἔστωσαν πρότυπα ἡμῶν, πάντα δὲ τὰ ἄλλα ἂς ἐξετάζωνται μόνον ἱστορικῶς» ἔγραφεν ὁ Γκαῖτε· «λάβετε ὑπόδειγμα τοὺς Ἕλληνας καὶ πάντοτε τοὺς Ἕλληνας» ἔλεγεν ὁ αὐτὸς Γκαῖτε πρὸς τοὺς δραματουργούς. Ὁ Σχίλλερος ὑμνεῖ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν τῷ περιμαχήτῳ ποιήματι περὶ τῶν θεῶν τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν μελῳδίαν δὲ τοῦ Σχιλλέρου ᾄδουσιν οἱ ὕστεροι ποιηταί. Ἡ κατὰ τὴν ὀκτωκαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα διηγηματικὴ ποίησις ἀσμενίζει ὡς ἐπὶ τῷ πολὺ εἰς ἐγχωρίους ἑλληνικὰς ὑποθέσεις. Ὁ Βήλανδ καὶ ὁ Χέϊνσε εἰσάγουσιν εἰς τὸ γερμανικὸν κοινὸν ἑλληνικὰς σκηνογραφίας. Ὁ πολὺς Χέϊνσε

ἐν τῷ Ardinghello (1787) μετατίθεται τὴν σκηνὴν ἐπὶ τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἐν μέσῳ δὲ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἀνακύπτει ἡ ἰδεώδης τοῦ ποιητοῦ πολιτεία.

Πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ λέγει ὁ Χέϊνσε «ὅτι κύριον προτίθεται σκοπὸν νὰ καταπαύσῃ τὴν ἐν τῷ φαιδρῷ τούτῳ κλίματι κυριαρχίαν τῶν Τούρκων». Δεκάτῳ ἔτει μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ardighello, ἐκφέρεται εἰς φῶς ἡ πρώτη πραγματικὴ ἑλληνικὴ ποίησις, ἔνθα ὡς κυρία σκηνὴ μὲν ὑπόκειται ἡ νεωτέρα Ἑλλάς, πρωταγωνιστὴς δὲ παρίσταται νέος Ἕλλην, ὅλη δὲ τοῦ ἀριστουργήματος ἡ πλοκὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος ἀναγέννησιν. Πρόκειται περὶ τοῦ Ὑπερίονος τοῦ μεγίστου λυρικοῦ ποιητοῦ Φριδερίκου Χέρδερλιν. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα γερμανικῆς στοργῆς. Ὁ Ὑπερίων εἶνε ὁ πρῶτος νεώτερος Ἕλλην ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φιλολογίᾳ. Ὁ πρωταγωνιστὴς ἥρως οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τοὺς ἀρματωλοὺς καὶ κλέφτας, ἀλλὰ μᾶλλον ὁμοιάζει πρὸς ἕλληνα φοιτητήν, ἔχοντα τὰ αἰσθήματα τοῦ προμνημονευθέντος Παπαδοπούλου. Ὁ Χέρδερλιν εἶνε ὁ πρῶτος ἐγκαινίσας παρὰ Γερμανοῖς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα κατὰ διαλείμματα δὲ ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Ὑπερίονος» ἐπέσκηπτε παρὰ τοῖς Γερμανοῖς τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο ζήτημα, τῷ 1801, ὁ ὕστερον περίφημος ἑλληνιστὴς Ἄσιος, ἐξαρθεὶς ὑπὸ τῶν ἐν Ἰένῃ σπουδαζόντων Ἑλλήνων, βεβαίως δὲ καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ «Ὑπερίονος» παρορμηθείς, ἠθέλησε νὰ καταβῇ εἰς Θεσσαλίαν «πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος». Τῷ 1811 ὁ κλεινὸς γεωγράφος καὶ ἱστορικὸς Οὔκερτ ἔγραψεν «εἰκόνας ἐξ Ἑλλάδος» ἃς ἀνέθηκεν εἰς τὸν Γκαῖτε, Οὐόλφιον καὶ Οὐόσσιον, καὶ ἐν αἷς προκηρύσσει, ὡς ἐπικειμένην τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν νέων Ἑλλήνων. Μετὰ δύο ἔτη, ὁ ἐπιφανέστατος φιλόλογος Εἰρηναῖος Θείρσιος ὑπέδειξε δι' ἀκαδημαϊκῆς διατριβῆς τὴν προσεχῆ ἀνάστασιν τοῦ προσφιλοῦς λαοῦ καὶ πάλιν, μετὰ δύο ἐτῶν πάροδον, ὁ βαρῶνος Ἰωσὴφ Ἀσύφεμβεργ ἐκήρυξεν ὅτι ἔμελλε νὰ καταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐλευθέρωσιν αὐτῆς· ἀλλ' ὁ νεαρὸς εὐπατρίδης, χωρίσας μέχρι Τρεβίζου, ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια.

Τὰ ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν παρέσχον ἔμπνευσιν φιλελληνισμοῦ εἰς πολλοὺς ποιητὰς καὶ μουσουργούς. Τὸ ἐν τῷ «Ὑπερίονι» γραφὲν «ἱστάμην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν Ἀθηνῶν ὡς ὁ γεωργὸς ἐπὶ τοῦ ἀργοῦ ἀγροῦ» ἐχρησίμευσεν ὡς λόγιον. Ὁ Ἄρνολδ διηγεῖται, ὅτι κατὰ τὴν ἐπίσημον ἔναρξιν τοῦ ἐν Πέστῃ βασιλικοῦ θεάτρου (τῷ 1812) ἐψάλη, ὡς ἐξόδιον, ποίημα τοῦ Κοτσεβοῦε, «τὰ ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν»· ἀλλὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν δυστυχίαν οὐδεὶς ἄλλος παρέστησεν κατανυκτικώτερον τοῦ ἀθανάτου μελοποιοῦ Βετχόφεν. Ὁ μέγας οὗτος τῆς μουσικῆς διδάσκαλος παρακληθεὶς νὰ μελοποιήσῃ «τὰ ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν» ἐξετέλεσε θαυμασιώτατα τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν. Κατὰ τὴν γενεθλιον τοῦ αὐτοκράτορος ἡμέραν, (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1812) ἡ παράστασις ἐγένετο μετὰ πάσης ἐπιτυ-

χίας. «Οὐδαμοῦ ἄλλοθι (ἐπάγεται ὁ κ. Ἄρνολδ) ὁ φιλλληνισμὸς διετρανώθη ἰσχυρότερον ἢ ἐν Γερμανίᾳ. Ἤδη ὁ Ὑψηλάντης προσεπάθησε νὰ ἐφελκύσῃ τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπάθειαν τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ λογίων κύκλων. Ὁ τοῦ Ὑψηλάντου ἀπόστολος Ἠπίτης οὐδὲν κατώρθωσεν ἐν Βιέννῃ, ηὐδοκίμησεν ὅμως ἐν Λειψίᾳ καὶ μάλιστα ἐν Μονάχῳ. Ὁ Θείρσιος, ἐξωτερικὸν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας μέλος, ἠδυνήθη νὰ ἐμπνεύσῃ φιλελληνικὰς ἀρχὰς εἰς τὴν τότε μέγα δυναμένην ἐν Γερμανίᾳ «Γενικὴν Ἐφημερίδα», ὁ δὲ οὐχ ἧττον τοῦ Θειρσίου ἔνθους φιλέλλην Κρύγιος (καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας) συν έταξε πρόγραμμα περὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῇ 1ῃ Αὐγούστου 1821 ἐξέδωκε τὴν πρώτην προκήρυξιν περὶ συστάσεως ἐπικουρικῶν συλλόγων καὶ συλλογῆς ἐράνων. Εἰς τοῦ Κρυγίου τὸ κήρυγμα προσῆλθεν ἀρωγὸς ὁ Βαρὼν Δάλβεργ, εἶτα δὲ ὁ Βαρὼν Γάγερν, πληρεξούσιος ὑπουργὸς παρὰ τῇ ὁμοσπονδίᾳ, συνέλαβε πρῶτος τὸ σχέδιον περὶ συγκροτήσεως λεγεῶνος ἐκ φιλελλήνων. Εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Γάγερν συνέδραμε καὶ ὁ Θείρσιος, ἀποτείνας τῇ 18 Αὐγούστου ἐπίκλησιν πρὸς τοὺς Γερμανούς.

Ἤδη ἀπὸ τῆς 3 Αὐγούστου, ἐν Μονάχῳ, Στουτγάρδῃ Τυβίγγῃ, Φρειβούργῳ, Ἐιδελβέργῃ, Δαρμστάτῃ καὶ Φραγκοφορτίῳ συνέστησαν πλεῖστοι ὅσοι φιλελληνικοὶ σύλλογοι· αὐτὸ τοῦτο συνέβη καὶ ἔν τισιν Ἑλβετικαῖς πολιτείαις, ἐν ᾧ τουναντίον ἐν ἄλλαις χώραις ὁ φιλελληνισμὸς οὐ μόνον οὐδαμῶς ὑπεστηρίχθη ἀλλὰ καὶ κατεδιώχθη. Τῷ 1823 συνέστη ἐν Ἀμβούργῳ ἡ πρώτη φιλελληνικὴ ἐπιτροπὴ τῷ δὲ 1826, ἐκινήθησαν καὶ οἱ ἐν Βερολίνῳ, τῇ εἰσηγήσει καὶ παρορμήσει φιλελλήνων ἀνδρῶν οἷοι ὁ Νέανδρος, ὁ Νίεβουρ καὶ ὁ Χουφελάνδος. Κατ' ἀρχὰς ὅλη ἡ κίνησις περιωρίσθη εἰς τὴν συλλογὴν χρηματικῶν βοηθημάτων ὑπὲρ τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων. Εὐγενεῖς δέσποιναι, ἐκ τῆς ἀνωτάτης τῶν εὐπατριδῶν τάξεως, περιήρχοντο ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, συνεπιβοηθούντων τοῦ βασιλέως, τοῦ πεφωτισμένου πρίγκιπος διαδόχου καὶ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου. Ἐν Βρεσλαυΐᾳ στρατιῶται καὶ ὑπηρέται προσήρχοντο εἰς τὰς ἐπιτροπὰς φέροντες τὸν ὀβολόν των. Ἰδίως οἱ φιλολογοι διέπρεπον ἐπὶ φιλελληνικῇ θέρμῃ, ἐπὶ πᾶσιν ὁ Θείρσιος ἐν Μονάχῳ, ὁ Ζεῦνε ἐν Βερολίνῳ καὶ ὁ Ἰακώψιος ἐν Γόθᾳ, αὐτὸς ὁ γέρων Οὐόσιος, ὁ μεταφραστὴς τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, προσήνεγκεν ἐν Ἐιδελβέργῃ χίλια φιορίνια «ὡς μικρὰν δόσιν τοῦ μεγάλου χρέους, ἐφ' ᾧ ἔτυχε παρὰ τῆς Ἑλλάδος παιδεύσει». Ἐν Λειψίᾳ δὲ ἐντὸς τοῦ ναοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, ὁ καθηγητὴς Τσίρνερ ἐκήρυττεν ἀκαταπαύστως ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καταδυναστευομένων χριστιανῶν. Πολλοὶ συγγραφεῖς φιλελληνικῶν ποιημάτων ἀφιέρουν τὰ ἐκ τῆς πωλήσεως αὐτῶν εἰσπραττόμενα χρήματα εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς συλλόγους. Οὐ μόνον δὲ φιλέλληνες ἀλλὰ καὶ ἕτεροι συγγραφεῖς ἔπραττον τὸ αὐτὸ εἰς φιλανθρωπίας. Ἐμελοποιοῦντο ᾄσματα, ἐδημοσιεύοντο χαλκογραφίαι, ἐτελοῦντο συναυλίαι, ἐτυποῦντο βιβλία, τὰ πάντα ἐπιχειροῦντο πρὸς ὑλικὴν τῶν Ἑλλήνων συνδρομήν. Ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Δρέσδης ὁ περιώνυμος ἠθοποιὸς Παῦλος Βέρνερ, κατὰ τὴν παράστασιν

τῆς «Μίννας» ὑπεδύσατο πρόσωπον κατὰ τῶν Τούρκων (ἐνῷ ὤφειλε νὰ ἀνταπεξέλθῃ κατὰ τῶν Περσῶν), τούτου δι' ἕνεκα ἐπεκροτήθη ἐνθουσιωδέστατα ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν. Πλεῖστοι ὅσοι ἦσαν οἱ προσελθόντες ἐθελονταί· εἰς τὴν κλῆσιν τοῦ Δάλβεργ ὑπείκοντες ἔδραμον νέοι καὶ πρεσβύτεροι εἰς τὰ ἐν Στουγάρδῃ καὶ Ἀσαφεμβούργῳ κεντρικὰ στρατολογικὰ γραφεῖα. Ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἐλπίζοντες ταχεῖαν προαγωγήν, ἔμποροι καὶ χειρώνακτες, διδάκτορες τῆς φιλοσοφίας, φοιτηταὶ καὶ καλλιτέχναι, συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, ἀκόμη καὶ γυναῖκες καταλέγονται εἰς τὴν χορείαν τῶν ἐθελοντῶν· τῷ 1821-22 ἐπέμφθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα 327, ἕτεροι δὲ ἐθελονταὶ ἀπῆλθον ἰδίοις ἀναλώμασιν. Ὁ τοῦ Νιεβουρ φίλος Λίβερ μάτην ἐπροσπάθησε νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ ἰδεώδη αὐτοῦ σχέδια ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἡρώων οὐδεμία ὑπῆρχε ἔλλειψις. Λοχαγός τις ὀνόματι Φάβεκ διεπράξατο ἐν Ἑλλάδι «θαυμάσια» ἀνδραγαθήματα, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1822 ἐπανῆλθεν Βερολῖνον.

Γερμανὸς φιλέλλην, ἐνδόξως πεσών, ἐτάφη ἐν τῷ Θησείῳ. Ἐν τοῖς νεκροῖς ἀγωνισταῖς, ὅσοι κατέβησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνηριθμεῖτο καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Σάγχ ορστ, ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ μεγαλωνύμου στρατάρχου Γναισενάου. Ὁ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ναπολέοντος στρατηγὸς Νόρμαν Ἐρεμφελς, σφόδρα δημοτικὸς ἐν Γερμανίᾳ διὰ τὴν εὐψυχίαν του, ἡρωϊκῶς ἐν Ἑλλάδι πολεμήσας, ἐτελεύτησεν αὐτόθι. Καὶ αὐτὸς ὁ Γερβῖνος, νέος τότε ὢν καὶ μεστὸς φιλελληνισμοῦ, μόλις καὶ μετὰ βίας ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν γονέων του νὰ καταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἧς τὸν ἀγῶνα ἔμελλεν ὕστερον νὰ ἐξιστορήσῃ.

Ἐπὶ τέλους ὁ φιλελληνισμὸς εἰσεχώρησε καὶ εἰς τὴν παιδαγωγικὴν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἷς τῶν ἀρίστων καθηγητῶν, ὁ Μύγχ μεγαλοφώνως ἀπεφαίνετο ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς καθ' Ἕλληνας προφορᾶς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὰ γερμανικὰ γυμνάσια. Καὶ οἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις μαθηταὶ κατελήφθησαν τότε ὑπὸ τοσούτου καὶ τηλικούτου ἐνθουσιασμοῦ, ὥστε ἐν τοῖς τετραδίοις αὐτῶν εἰκόνιζον τὰς νίκας Ἑλλήνων, εἷς δὲ τῶν φιλελλήνων τούτων μαθητῶν (ὁ ὕστερον ἐπιφανὴς ἱστορικὸς Ἐρνέστος Κούρτιος) ἔλαβε παρὰ τοῦ γυμνασιάρχου ῥάπισμα ἕνεκα τῆς φιλελληνικῆς προφορᾶς του. Καὶ ἐν τοῖς χοροῖς τῶν προσωπιδοφόρων ἀνεφαίνοντο πολλοί, ἐνδεδυμένοι σουλιωτικὰς στολάς, κατὰ τὰς εἰκονογραφίας τοῦ Στάκελβεργ. Ἐν Λειψίᾳ τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Ἐρνέστου Κλάϊν ἦτο ἰδίως προωρισμένον εἰς φιλελληνικὰς δημοσιεύσεις, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ ἄλλοθι τῆς Γερμανίας ἐξετυποῦντο φυλλάδια, ἐπ' ἀγαθῷ τῶν Ἑλλήνων· ἐκ τούτων δὲ ἀρκούμεθα ἀναφέροντες τὸ τοῦ διδάκτορος Χέϋνιγ (ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «καθῆκον τῆς Εὐρώπης νὰ ἀπελάσῃ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ νὰ ἑνώσῃ τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κόσμου») μετὰ τοῦ προτεταγμένου λογίου «ὁ σταυρὸς δὲν θὰ μείνῃ πλέον τεθαμμένος ἐν τῷ ζόφῳ· ἡ χώρα θὰ λάβῃ πλῆρες φέγγος καὶ οὐχὶ πλέον ἡμισέληνον». Ἀπὸ τοῦ 1821,

πάντα τὰ γερμανικὰ φύλλα ἦσαν πλήρη ἐθνογραφικῶν καὶ τοπογραφικῶν εἰδήσεων περὶ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ Morgenblatt ἀπὸ τοῦ 1823 εἶχεν ἰδιαίτερον τμῆμα ὑπὸ τὸν τίτλον Neugriechenthum. Ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις τὸν τότε καταλαβόντα τὸ γερμανικὸν ἔθνος ἐνθουσιασμόν· οἱ λόγιοι μετουσιοῦντο εἰς διπλωμάτας, οὗτοι δὲ εἰς λογίους. Τινὲς ὠνειροπόλουν ἤδη τὴν πλήρη ἀνάστασιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, αὐτὸς δὲ ὁ μέγας ἀρχαιολόγος Ὀδοφρέδος Μύλλερος, ὁ ὕστερον ἀποθανὼν ἐν Ἑλλάδι καὶ ταφεὶς ἐν τῷ Κολωνῷ, ἐτόλμησε νὰ ἀναρρίψῃ τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὁ πνευματικὸς τῆς Εὐρώπης βίος θὰ ὑποστῇ πλήρη ἀλλοίωσιν, καὶ θὰ συνδεθῇ στενώτερον πρὸς τὸν ἀρχαῖον καὶ ἀνατολικὸν πολιτισμόν. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς φιλελληνικῆς ταύτης ἁρμονίας ἠκούσθησαν καί τινες παράχορδοι φωναί. Ἐν πρώτοις οἱ ἥρωες τοῦ ἐν Φραγκφούρτῃ χρηματιστηρίου οὐδεμίαν ᾐσθάνοντο συμπάθειαν πρὸς τὸν πάσχοντα λαόν· πρὸς τούτοις δὲ ἡμιλλῶντο ἐν τῷ μισελληνισμῷ καί τινες τῶν διπλωματῶν. Ὁ αὐστριακὸς διπλωμάτης Λεπδέλτερν ἔλαβε τότε ἀφορμὴν νὰ ἐκφωνήσῃ ἄνευ τινὸς δισταγμοῦ τὸ πολυθρύλητον ἀπόφθεγμα, ὅτι «ἡ Εὐρώπη δὲν ὀφείλει εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα οὐδὲ τὸ τεταρτημόριον τῆς ἡμερώσεως, ἣν ἐπορίσθη παρὰ τῶν ἀπογόνων τοῦ Μωάμεθ». Ἕτερος φιλότουρκος, ὀνόματι Ἰοῦστος Ζάιφαρτ τὸ πόνημα αὐτοῦ «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς» ἀνέθηκεν εἰς τὸν Σουλτάνον Μαχμοὺτ Β' μετὰ παραθέρμου πανηγυρικοῦ τῆς ἰσλαμιτικῆς δεσποτείας.

(Ἕπεται τὸ τέλος)

ΤΟ ΕΝ ΤΗ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ
ΠΕΡΙΠΥΣΤΟΝ ΔΡΑΜΑ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Περὶ τοῦτον τὸν χρόνον, πρὸ τῆς λήξεως τοῦ ἔτους 1866, ἔπεσε τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Ἀλέξ. Κουμουδοῦρος, παραλαβὼν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν τὸν ἐπὶ Ὄθωνος τοιοῦτον Δ. Μ. Βότσαρην. Καὶ ὑπεστήριξε μὲν ὁ Κουμουνδοῦρος ὅσον ἐδύνατο τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ δυστυχῶς μετηνέχθησαν ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ταλαίπωρον νῆσον καὶ τὰ ἐν Ἑλλάδι οὐ μόνον κόμματα (Βουλγαρικὸν καὶ Κουμουνδουρικόν,) ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τούτων προσωπικὰ πάθη τῶν ἐν Ἑλλάδι Κρητῶν τὰ ὁποῖα ἔτη μᾶλλον συνεδαύλιζον οἱ προσελθόντες προσήλυτοι ἐκ Κρήτης, νεανίαι τινὲς σπουδασταί, ὄργανα γενόμενοι παραφρόνως φθονερῶν ἀνθρώπων, ὁποῖοι οἱ περὶ τὸν Ἐμμ. Βιβιλάκην πρὸ πάντων. Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ἦτο ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὁ Χ. Ζυμβρακάκης ἐπὶ τοῦ Βούλγαρη, δὲν διέλειπον μὲν καὶ τότε ὑποκώφως πως παρενοχλοῦντες καὶ καταρραδιουργοῦντες αὐτὸν πρὸ πάντων καὶ τὸν ἐν Κρήτῃ ἀδελφόν του· ἀλλ' ἀφοῦ ἔπαυσε νὰ ἦνε ὑπουργός, τότε δὴ τότο ἐξετραχηλίσθησαν εἰς διαβολάς, συκοφαντίας καὶ ἀδιαλείπτους ἀντιδράσεις, Καὶ ἔπρεπε νὰ ἦνε τοιοῦτος χαρακτήρ, τοιαύτη ἀπαράτρεπτος θέλησις, ὁποία ἡ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ τμήματος Χανίων, τῆς ἑστίας αὐτῆς τῆς ἐπαναστάσεως, πρὸ τοῦ βράχου τοῦ ὁποίου ἐθραύετο πᾶσα ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ἀντενέργεια καὶ ἀντίπραξις. Ἡ ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς Πατρίδος αὐτοῦ ἱερὸν καθῆκον τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ τμήματος, τοῦ ὁποίου ὁ εὔπορος καὶ ἔγκριτος πατὴρ ἐκ τῶν πρώτων ἔπεσεν ἐξιλαστήριον θῦμα κατὰ τὴν ἔναρξιν καὶ ἐν Κρήτῃ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος[1], διετήρησε τότε πανθομολογουμένως τὸ πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως, ἄλλως ἤθελε τοῦτο μετὰ τὸ λῆγον ἑξάμηνον τέλεον ἀποσβεσθῆ.

---

1 Ὅρα ἔμπροσθεν, παράβαλε καὶ τὴν μονογραφίαν Ν. Ψύχα περὶ τῆς ἐπιμονῆς, ὑπομονῆς καὶ αὐτοπαρνήσεως τοῦ ἀρχηγοῦ ἐν σελ. 50 καὶ 51. Κατὰ σύμπτωσιν οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐπισημότεροι ἐκ τῶν μεταναστῶν Κρῆτες, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, ἦσαν ἐκ τοῦ δυτικοῦ Τμήματος καὶ δὴ ἐκ Κυδωνίας. Τοῦτο πάντοτε βαρέως ἔφερον κοὶ οἱ ἄλλοι, οἵτινες δὲν ἔπαυον καὶ ἐν Κρήτῃ ἐνεργοῦντες καὶ τοὺς ἐκεῖθεν ἐρχομένους πρὸς σπουδὴν νέους ἐξερεθί-

Ἐκ τῆς ὑπομονῆς λοιπὸν καὶ ἐπιμονῆς τοῦ Ἰωάν. Ζυμβρακάκη, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἀποστολῆς ἐκ Κουστογεράκου ἐνθαρρυντικῶν ἐγκυκλίων ὑπὲρ τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Γ. Συνελεύσεως, προῆλθον εὐθύς, περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου, δύο πολλοῦ λόγου ἄξια καὶ λίαν εὐνοϊκὰ πρὸς τὴν τῆς ἐπαναστάσεως παράτασιν καὶ πρόοδον γεγονότα. Πρῶτον καὶ κύριον ἡ μεταμέλεια τῶν Σφακιανῶν, τῆς ἐναντίας καὶ ἀντιδρώσης ἐξ αὐτῶν μερίδος, οἵτινες εἶχον ἤδη ἀπορρίψῃ ὁριστικῶς τὰς περὶ ὑποταγῆς ἐπισήμους προτάσεις τοῦ Μουσταφᾶ, ὁ ὁποῖος προετίθετο ἐκ τούτου νὰ ἐκστρατεύσῃ κατ' αὐτῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο, λέγει ἐπιστέλλων (26 Δεκεμ.) ὁ Πρόξενος Σακκοπουλος, εἶνε μεγίστης σημασίας. Συνέπεια δὲ τῆς μεταμελείας ταύτης ἦτο δεύτερον, τὸ ἄλλο πολλοῦ λόγου ἄξιον συμβεβηκός, ἡ καταστροφὴ τουρκικοῦ σώματος ἐκ 240—250 ἀνδρῶν ἐν ἐπισκοπῇ Ρεθύμνης, καθ' οὗ ἠγωνίσθησαν ἐκθύμως Σφακιανοὶ τὸ πλεῖστον. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος τῆς «Assurance» Πῆμ (Peem), τῆς διαδεχθείσης τὴν κανονιοφόρον «Μάγον», εὐσπλαγχνισθεὶς ἐπεβίβασεν ἐπ' αὐτῆς ἀριθμόν τινα γυναικοπαίδων περὶ τὰ 315 καὶ τοὺς τραυματίας, τὰ ὁποῖα εὗρεν ἠμιθανῆ ἔκ τε τῆς πείνης καὶ τοῦ ψύχους πλανώμενα ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Σελίνου, ὅπου τὰ τουρκικὰ καταδρομικὰ ἐσφαιροβόλουν αὐτά. Ὁ φιλάνθρωπος πλοίαρχος μετήγαγε τὸ πολύτιμον φορτίον του καὶ ἀπεβίβασεν αὐτὸ εἰς Πειραιᾶ τῇ 3 Δεκεμβρίου, ἐλέγετο δὲ τότε, ὅτι τιμωρηθεὶς ἀπεσύρθη ἐκ τῆς ὑπηρεσίας, διότι δὲν ἐφάνη τοῦ λοιποῦ ὁ εὐγενὴς Βρεττανὸς εἴς τι μέρος τῆς ἀνατολικῆς τοὐλάχιστον Μεσογείου, ἐνῷ ἡ πρᾶξις αὕτη αὐτοῦ ἦτο κανονικὴ μετὰ διαταγὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ φιλοτούρκου (κατὰ Στίλμαν) Δίξωνος, ὁ ὁποῖος εἶχε πεισθῇ τέλος περὶ τῶν θηριωδιῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Μουσταφᾶ. Τὸ παράδειγμα δὲ τούτου ἠκολούθησεν τὸ ρωσσικὸν ναυτικὸν

ζοντες Ἐδεινώθη δὲ μετὰ τὴν 3 Σεπτεμβρίου ('843) εὐθὺς τὸ κακὸν ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν διὰ τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν πληρεξουσίων (ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Μινώᾳ Ναυπλίας) καὶ μετέπειτα ἐπὶ ἐκλογῆς Κρητὸς βουλευτοῦ. Ὁ Χ. Ζαμβρακάκης, ὁ πρὸς πάντας ἐν γένει τοὺς συμπατριώτας ἀνέκαθεν ἀμερίστως πρσοφερομενος (καὶ μάρτυς ἡ ἐπαρχία Ναυπλίας, αἱ Ἀθῆναι κ.λ.), ὑπεστήριζεν ὡς βουλευτὴν τὸν Μ. Γενιέρην, γαμβρὸν τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀνδρέα Ζαΐμη, ἐξ οὗ ἠλπίζετο ἡ εἴσοδος Κρητὸς εἰς τὴν βουλήν. Τί δὲν ἔκομε τότε ὁ Βιβιλάκης καὶ ὕστερον πάλιν κατὰ τοῦ Σπ. Ἀντωνιάδου ὁ αὐτός! Φοβερὸς χορὸς ἐν Ἀθήναις καὶ Ναυπλίῳ, εἰς τὸν ὁποῖον εἰσῆλθον σκανδαλωδῶς ἄνευ δικαιώματος καὶ οἱ νέοι σπουδασταί. Ἔκτοτε διαιρέσεις καὶ συγκρούσεις καὶ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν ἔτι (1861), ὅτε ἦτο πανίσχυρος ὁ Ζυμβρακάκης. Εἰς ἐπίμετρον ἦλθε καὶ ὁ φοβερὰ ἀνοικονόμητος Σκαλίδης, τὸν ὁποῖον ὁ τόσῳ προσηνὴς καὶ κοινὸς πρὸς πάντας Ζυμβρακάκης δὲν ὑπέφερε διὰ τὸν ἀκόρεστον χαρακτῆρά του ἀπὸ τοῦ 1858, ὅτε ἐξωρίσθη ἐκ Κρήτης στασιάζων μετὰ τὰ Μαυρογενικά. Οὕτως πνέων πάντοτε μένεα διὰ τὰ πρὸ τῆς Μεταπολιτεύσεως καὶ μετ' αὐτήν, συνηταιρίσθη μετὰ τῶν ἀνωτέρω, μετέφερεν εἰς Κρήτην τὰ κομματικὰ τῷ 1866, κατώρθωσε νὰ παρασύρῃ τὸν Κριάρην πάντοτε, ὡς θὰ βλέπωμεν, κατὰ τῶν Ζυμβρακάκιδων καὶ ὕστερον ἐν Ἀθήναις, μετὰ τοῦ Σ. Παπαδάκη καὶ ἄλλων.

παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Μουσταφᾶ, ἓν πλοῖον δ' αὐτοῦ ὁ «Μέγας Ναύαρχος» μεταβὰν εἰς τὰς μεσημβρινὰς ἀκτὰς τῇ παρακινήσει καὶ ἐνθαρρύνσει τοῦ Ἀμερικανοῦ Προξένου Στίλμαν μετὰ τοὺς συνήθεις ἐνδοιασμοὺς καὶ φόβους τοῦ Δενδρινοῦ, παρέλαβεν καὶ μετήγαγεν ὡσαύτως πλείονα τῶν 1200 γυναικοπαίδων εἰς Πειραιᾶ. Ἕτερον δὲ Ρωσσικόν, τὸ «Ταμάνι», γράφει ὁ Πρόξενος Σακκόπουλος, ἐξέπλευσεν ἐκ Χανίων μετὰ τὴν β' δεκάδα Δεκεμβρίου πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἀλλ' ἐκ τῆς τρικυμίας εἰκάζει ὅτι ἠναγκάσθη νὰ πλεύσῃ κατ' εὐθεῖαν ἄπρακτον εἰς Πειραιᾶ. Ἐκινήθησαν δ' οὕτω τὰ εὐρωπαϊκὰ ταῦτα πλοῖα, διότι μετὰ τὴν φιλάνθρωπον ἐκείνην πρᾶξιν τοῦ Πῆμ, τουρκικὸν πολεμικὸν καταπλεῦσαν ὑπ' ἀγγλικὴν σημαίαν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἐξηπάτα ἄλλους ἐκεῖ συνηγμένους πρόσφυγας καὶ ἔπειτα ἤνοιξε κατ' αὐτῶν θανατηφόρον πῦρ. Τοῦτο σπεύσας ἡμεροδρόμος εἰς Χανία, ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς Προξένους, οὕτω δὲ ὁ ναύαρχος Βουτακώφ, παρὰ τοὺς χρονιστικοὺς ἐνδοιασμοὺς τοῦ Δενδρινοῦ, διηυθύνθη μετὰ τῆς φρεγάτας του εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Σελίνου, καὶ ὥρας τινας ἐγκαίρως πρότερον, διότι ὁ γνωστὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰγνατιὲφ ἔσπευσεν ἀποστείλας ἀντιθέτους διαταγάς, καὶ ὁ Στίλμαν ἀναγράφει ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασί του. Συνίστα δὲ ὁ Ἕλλην Πρόξενος εἰς Ἀθήνας νὰ καταβληθῶσιν αἱ δέουσαι ἐνέργειαι, ὅπως καὶ πάλιν καταπλεύσῃ ὁ «Μέγας Ναύαρχος» πρὸς παραλαβὴν καὶ ἄλλων οἰκογενειῶν καὶ θὰ ἴδωμεν, ὅτι καὶ ἄλλων Δυνάμεων πολεμικὰ καὶ δὴ καὶ Πρωσσικά, ἐπεχείρησαν ἐξ ἀμίλλης τοιούτους διάπλους ἀλλεπαλλήλους, ἀλλ' ὅπως ἀφήσωσι δυστυχῶς τοὺς προστάτας τῶν ταλαιπώρων γυναικοπαίδων νὰ μάχωνται καὶ πολεμῶσι, μέχρις ὅτου τέλεον ἀτελεσφόρως κατατριβῶσιν! Ὅπως ἐν τούτοις καὶ ἂν διεβουλεύοντο περὶ αὐτῶν οἱ Χριστιανοὶ καὶ ἱπποτικοὶ καὶ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, ὁ ἑλληνικὸς τῆς Κρήτης λαός, μνήμων πάντοτε τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ καταγωγῆς, δὲν διέλειπε μεθ' ὅλας τὰς ἀντιξόους περιστάσεις νὰ ἀνανεοῖ ἐν πραγματικότητι τὸν περιλάλητον περὶ Ἀνταίου μῦθον· πίπτων ἀνηγείρετο ἀδιαλείπτως, νέας δυνάμεις ἀναλαμβάνων καὶ ἀνακτῶν ἐκ τῆς Μητρίδος, τῆς γῆς τῶν πατέρων αὐτοῦ.

Τὴν δὲ 26 Δεκεμβρίου ἀπεβιβάσθη διὰ τῶν ἀτμοπλοίων Πανελληνίου καὶ Ὕδρας ὁ παλαίμαχος Λάκων ἀγωνιστής, συνταγματάρχης τῆς Β. Φάλαγγος Δ. Πετροπουλάκης εἰς τοὺς ἐν Μυλοποτάμῳ ὅρμους Φόδελεν καὶ Ἁγίαν Πελαγίαν μετὰ σώματος ἐθελοντῶν, φερόντων τούτων ὅπλα σισανέδες, ὁποῖα εἶχε καὶ ὁ τουρκικὸς στρατός. Τὸ σῶμα τοῦτο ἀποτελούμενον κατ' ἀρχὰς ἐξ 700—800 ἐθελοντῶν, ὧν τὰ 3/4 ἦσαν Λάκωνες, εἶχεν ὑπαρχηγοὺς τὸν ἀδελφὸν καὶ τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Πετροπουλάκη Μιχαὴλ καὶ Λεωνίδαν, ὑπασπιστὴν δὲ τοῦ ἀρχηγοῦ τὸν Λάκωνα ὡσαύτως Γουγούρην, καὶ γραμματέα τὸν ἐκ Κορινθίας Παμπούκην. Τὸ ὑπόλοιπον δ' ἀπετελεῖτο ἐκ διαφόρων φυλῶν καὶ γλωσσῶν. Περὶ τὸν ἀρχηγὸν δὲ ὡς ἐπιτελεῖς ἦσαν φιλέλληνές τινες πολλοῦ λόγου ἄξιοι· οὗτοι ἦσαν ὁ Οὔγγρος συνταγματάρχης Σοδρίδ, ὁ Ἄγγλος Ἰλαρίων Σκίννερ, ὁ ἐκ

Κροατίας Σέρβος Ἀλεξάνδροβιτζ, ὁ Μαυροβούνιος βοεβόδας Μᾶρκος (φονευθεὶς ἐν Λασηθίῳ), ὁ εὐπαίδευτος Γάλλος λοχαγὸς Δεσμάζ, ὁ γενναῖος ἐκ Μιλάνου ὑπολοχαγὸς Ἀχιλλεὺς δὲ Γράνδη (ὁ κατακρεουργηθεὶς ἐν Λασηθίῳ ὑπὸ τῶν Κιρκασσίων, ἀφοῦ κατετρώθη) καὶ ἄλλοι. Ἐν τῇ λακωνικῇ ταύτῃ λεγεῶνι συγκατηριθμοῦντο καί τινες Ἕλληνες ἀξιωματικοί, ἐν οἷς ὁ ἐκ Μεσολογγίου Παλαμᾶς καὶ ὁ ἐξ Ἑρμιονίδος στρατιωτικὸς ἰατρὸς Ἰω. Βασιλείου (πεσόντες ἐνδόξως μετ' οὐ πολύ) καὶ δύο ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται ἀδελφοὶ ἐξάκουστοι τότε ὁ Κίτσος καὶ ὁ Πήλιος ἐκ Χειμάρας. Ἀλλὰ τὸ συγκινητικώτερον ἐν τῷ ἐθελοντικῷ τούτῳ τάγματι ἦσαν δύο ἐπίλεκτοι νεανίσκοι, ὁ υἱὸς τοῦ ὑπαρχηγοῦ Λεωνίδα καὶ ἔγγονος τοῦ ἀρχηγοῦ Γεώργιος καὶ ὁ ἐκ Θεσσαλίας εὔελπις Αἰμύλιος Τσάπαλος, ὁ ἀποσπασθεὶς ὡς γραμματεὺς τοῦ Γεν. Ἀρχηγοῦ τοῦ Τμήματος Ἡρακλείου Κόρακα. Ἡ ἄφιξις τοῦ Πετροπουλάκη ἐνεθάρρυνεν οὐκ ὀλίγον τὴν ἐν τῇ μέσῃ Κρήτῃ ἐπανάστασιν καὶ μάλιστα ἐν τῇ σημαντικῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Μυλοποτάμου, ὅπου καὶ οἱ ἐν αὐτῇ φύσει μάχιμοι ἄνδρες εἶχον καταπτοηθῇ μετὰ τὴν ἐν Ἀρκαδίῳ καταστροφήν. Ὁ Πετροπουλάκης ἀποβιβασθεὶς κατεσκήνωσεν ἐπὶ τῆς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Φόδελε Μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἀπόσπασμα δὲ τοῦ σώματος αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ἐνθουσιώδη Τσάπαλον κατέλαβε τὰ πρὸς τὴν ὁδὸν Ἡρακλείου καὶ ἄνωθεν τοῦ Ἀσυνάκτου καὶ τοῦ Ἀλμυροῦ ὑψώματα.

Τοῦτο, ἰσχυρὸν σῶμα τουρκικοῦ στρατοῦ προσβαλόν, ὑποχωρεῖ πρὸς τὸ χωρίον Ρογδιάν, ὁπόθεν ἐνισχυθὲν ὑπ' ἐγχωρίων μαχητῶν, τρέπεται πρὸς τὴν Μονὴν Σαββαθιανῶν· ἐνταῦθα μαχόμενοι μέχρι νυκτὸς ὑπερισχύουσι καὶ ἀναγκάζουσι τοὺς Τούρκους εἰς ὑποχώρησιν. Καὶ ἄλλοι δὲ ἐθελονταὶ ἀποβαίνουσιν εἰς τὴν Κρήτην μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀρκαδίου, ἐν οἷς καὶ Γαριβαλδινοὶ καὶ Ἀμερικανοὶ καὶ Γάλλοι, ἀλλὰ μὴ ἀντέχοντες εἰς τὰς μεγάλας στερήσεις καὶ εἰς τὸ εἶδος τοῦ πολέμου καὶ δὴ ἐν μέσῳ τοῦ δριμέως ἐκείνου χειμῶνος, ἀποχωροῦσιν οἱ πλείονες, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἱλαρίων Στίννερ, ὁ δίκαιος καὶ εὐσυνείδητος ἐν ἐκτάσει ἀνταποκριτὴς τοῦ Λονδινίου «Χρόνου», ὁ συγγράψας καὶ τὰς πλάνας αὐτοῦ τότε ἐν Κρήτῃ ἐν μονογραφίᾳ ἐπιγραφομένῃ «Σκληραγωγίαι ἐν Κρήτῃ»· ἐκ τῶν Γάλλων δ' ἀντέσχον τινὲς ἐπὶ 7—8 μῆνας, προσενεγκόντες ἱκανὰς εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπηρεσίας καὶ μάλιστα ἕνεκα τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ σχέσεων αὐτῶν, οἷοι πρὸ πάντων ὁ Poinsot, Bourgoin, ὁ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἄνεμος γνωστὸς τότε ἐν Κρήτῃ Jules Ballot [1] καὶ ὁ Gustave Flourens, ὁ ὁποῖος καὶ πληρεξούσιος ἐξελέχθη διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Βουλήν, ἐὰν ἐγίνοντο παραδεκτοὶ οἱ ἀποστελλόμενοι τότε ἐκ Κρήτης εἰς αὐτήν,

---

1 Ὁ Jules Ballot συνέγραψε καὶ ἱστορίαν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιγραφομένην «Histoire de d'Insurrection crétoise 1 er mai 1868», ἐν ᾗ ὡς ἐφαίνετο ἀμφιβόλου χαρακτῆρος, κακίζει τοὺς ἐν τῇ ἐπαναστάσει μᾶλλον καὶ εὐμενῆς πρὸς τοὺς Τούρκους δείκνυται, ἐφ' ᾧ καὶ ὕποπτος πάντοτε ἐκρίνετο.

ὅπερ δὲν ἐπετράπη. Ὁ θερμὸς ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ πασίγνωστος τότε ἐν Κρητικῇ περιβολῇ γενόμενος Flourens οὗτος συνέταξεν καὶ ἐπιστολήν, καθ' ὃν χρόνον παρέμενεν παρὰ τῷ Ζυμβρακάκῃ, πολλοῦ λόγου ἀξίαν ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν ἐπιφανῆ τῆς Γαλλίας πολιτευτὴν καὶ βουλευτὴν Θ.ερσον,δι' ἧς ἐπεκαλεῖτο (ἐξ Ὁμαλοῦ τὴν 10 Μαρτίου 1867) κατὰ πληρεξούσιον ἐπιτροπήν[1] ὁ ἀρχηγὸς τὴν προστασίαν αὐτοῦ καὶ ὑπεράσπισιν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τῆς πατρίδος του ἀγῶνος.

Τοιαῦται δ' ἐπικλήσεις ἀπετάθησαν τότε καὶ πρὸς ἄλλους διασήμους καὶ φιλέλληνας ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἄνδρας ὡς τὸν Ἰούλιον Φάβρον, τὸν Γαριβάλδην καὶ ἄλλους, καὶ θαυμάσιος εἶνε ὁ χαιρετισμός, ὃν ἀπέστειλε ἀπὸ τοῦ ἐρημητηρίου τῆς ἐξορίας του τότε πρὸς τὴν ἀγωνιζομένην Κρήτην τὸ μέγα τῆς Γαλλίας τέκνον, ὁ μέγιστος τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος ποιητὴς καὶ φιλόσοφος Βίκτωρ Οὺγκώ. Ὁ περίπυστος τότε γενόμενος χαιρετισμὸς ἐκεῖνος, ὁποῖος τυγχάνει καὶ ἡ φοβερωτέρα διαμαρτύρησις ὑπὲρ τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων τῆς ἀγωνιζομένης πάλιν ὑπὲρ ἀπολυτρώσεως ἑλληνικῆς μεγαλονήσου, ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Κραυγὴ ἔρχεται πρός με ἐξ Ἀθηνῶν. Παρακαλοῦμαι ἐκ τῆς πόλεως τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Φειδίου· φωναὶ προφέρουσι τὸ ὄνομά μου. Τίς εἶμαι, ὥστε νὰ ἀξίζω τοιαύτην τιμήν ; Οὐδέν. Ἠττημένος. Καὶ τίνες ἀπευθύνονται πρός με ; Νικηταί. Ναί, ἡρωϊκοὶ Κρῆτες,καταδυναστευόμενοι σήμερον· ἔσεσθε νικηταὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ἐμμείνατε. Εἶνε ἀδύνατον νὰ ἡττηθῆτε. Ἡ καταβολὴ ἐπαναστάσεως δὲν εἶνε ἡ κατάργησις τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. Τετελεσμένον οὐδὲν ἐκτὸς τοῦ δικαίου. Τὸ δίκαιον εἶνε ἀκατανίκητον. Τὰ κύματα τῶν γεγονότων περῶσιν ὑπεράνω αὐτοῦ· ἀλλ' αὐτὸ ἐπαναφαίνεται ... Λαὲ τῆς Κρήτης, εἶσαι ψυχή. Ἕλληνες τῆς Κρήτης, ὑπὲρ ὑμῶν ἔχετε τὸ δίκαιον καὶ τὴν λογικήν. Ἡ δὲ λογικὴ δὲν δύναται νὰ ἐξεύρῃ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως τοῦ πασᾶ ἐν Κρήτῃ ... Μία τῶν ταπεινώσεων, εἰς ἃς περιῆλθον οἱ ἄνθρωποι, οὓς ἡ ἐξορία κατέστησεν εὐήθεις (καὶ εἶμαι εἷς ἐκ τούτων), εἶνε καὶ αὐτή, ὅτι δὲν ἐννοοῦσι τοὺς ὑπερόχους λόγους τῶν σήμερον δολοφόνων. Ἀλλ' ἀδιάφορον. Τὸ κρητικὸν ζήτημα εἶνε τεθειμένον καὶ θέλει λυθῇ, ὡς ἅπαντα τὰ ζητήματα τοῦ αἰῶνος τούτου, ὑπὲρ τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἑλλάδα πλήρη καὶ Ἰταλίαν πλήρη, τὰς Ἀθήνας ἐν τῇ κορυφῇ τῆς μιᾶς, τὴν Ρώμην ἐν τῇ κορυφῇ τῆς ἑτέρας, ἰδοὺ τί ἡμεῖς ἡ Γαλλία, ὀφείλομεν εἰς τὰς δύο μητέρας ἡμῶν. Τὴν ὀφειλὴν ταύτην ἡ Γαλλία θέλει ἀποτίσῃ τὸ καθῆκον τοῦτο θέλει πληρώσῃ. Πότε ; Ἐμμείνατε...» [2].

Περὶ δὲ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀρχηγοῦ Ζυμβρακάκη γράφων ἀποφαίνεται ὅτι, «ὅπως ὁ Τζὼν Μπρόουν ὑπὲρ τῶν Μαύρων, ὅπως ὁ Γαριβάλδης ἐξηγέρθη ὑπὲρ

1 «Au nom du peuple crétois et par délégation des capitaines du pays». Le commandant des quatres départemenes de la Canée Zimbrakakis.

2 Ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις περιοδικοῦ τῆς Ἑταιρείας «Ἑλληνισμός», 1902, Μάρτιος.

τῆς Ἰταλίας, οὕτως ἐξεγείρεται καὶ ὁ Ζυμβρακάκης ὑπὲρ τῆς Κρήτης. Εἴτε καταστραφῇ ὡς ὁ Μπρόυν, εἴτε θριαμβεύσῃ ὡς ὁ Γαριβάλδης, ὁ Ζυμβρακάκης θὰ μείνῃ μέγας.» Ἀνεξήγητον ἐν τούτοις ἦτο πῶς οἱ φιλέλληνες Ἀμερικανοὶ δὲν ἐμφανίζονται εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κρήτης πρὸς παραλαβὴν γυναικοπαίδων. Μετὰ πολλὰς τοῦ Προξένου Στίλλμαν πρὸς τοῦτο ἐνεργείας ὁ ἐν Νικαίᾳ μοίραρχος Γοσβορῶ ἀπέστειλε κατὰ Μάρτιον (1867) μιὰν κορβέτταν, τὴν «Καναδέϊναν» ἡ ὁποία μετ' ὀλιγοήμερον ἐκεῖ παραμονὴν καὶ ἀπραξίαν ἀπῆρεν ἐκεῖθεν ἐπὶ λόγῳ ὅτι ἐθεώρει τὴν μεταγωγὴν γυναικοπαίδων δουλεμπόριον ! καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων ἐκπληττομένων ἐπὶ τούτῳ.

Καὶ οἱ μὲν φιλέλληνες ἐν Κρήτῃ Γάλλοι ἐθελονταὶ δὲν διέλειπον, ἐν ᾧ συνηγωνίζοντο μετὰ τῶν Ἑλλήνων, νὰ συνιστῶσι καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ πατρίδι αὐτῶν τὴν τόσῳ δεινῶς πάσχουσαν ἑλληνικὴν μεγαλόνησον, ἀλλ' ἀπευθυνόμενοι, καθὸ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν δημοκρατικῶν καὶ τῶν φιλελευθέρων τυχόντες, καὶ δὴ τῶν ἀδιαλλάκτων, πρὸς μὴ ὁμόφρονας, οὐδὲν κατώρθουν. Ὁ φιλέλλην συγγραφεὺς τῶν «ἀναμνήσεων» λέγει περὶ τοῦ Φλουράνς : «Οὕτω ἀπὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ὁ μέλλων τῆς Μπελβίλλης καὶ τῆς Μοντμάρης δήμαρχος ἐγένετο πρόξενος μεγάλης βλάβης εἰς τὸ Κρητικὸν κίνημα ἐν τῷ χρωματίζειν τοῦτο εἰς τὰ ὄμματα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κυβερνήσεων διὰ τοῦ τῆς κοσμοπολιτικῆς ἐπαναστάσεως, δυσαρέστου εἰς αὐτὰς χρωματισμοῦ [1]». Καὶ εἴδομεν τότε τὸν αὐτοκράτορα Λουδοβῖκον Ναπολέοντα, πόσῳ συνεπὴς ἐδείχθη εἰς τὸ περιβόητον ἐκεῖνον ἐθνολογικὸν σάλπισμά του, τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων, μετ' οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Λομβαρδίας εἰς τὸ Πιεμόντιον, ἐξ οὗ καὶ οἱ Κρῆτες ἠλεκτρίσθησαν (1858), μετὰ καὶ τὴν συνθήκην τῆς Βιλλαφράγκας ! Τὴν σημαίαν ἐκείνην γνωσιμαχήσας καὶ καταπτοηθεὶς ἔσπευσε νὰ καταστείλῃ καὶ παραρρίψῃ, κατὰ δὲ τὸ διάστημα τῆς τριετοῦς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως, συμφώνως ἑκάστοτε πρὸς τὰς ἰδιοτρόπους διαθέσεις του, τρεῖς Προξένους ἐν Χανίοις νὰ μεταλλάξῃ, τὸν δηλητηριώδη μισέλληνα Δερσέν, τὸν φιλελληνίζοντα Τρικοῦ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν κατὰ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος στροφήν του τὸν τελευταῖον διώκτην τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος Σαμποαζῆ. Ἐν τούτοις τὴν 1ην Ἰανουαρίου καὶ τὴν 12 Μαρτίου τοῦ Α' ἔτους δι' ἐγκυκλίου πρὸς τὰς δυνάμεις ἤθελε τὴν Κρήτην οὐχὶ ἡγεμονίαν ὡς ἀνεπαρκῆ πλέον, ἀλλ' ὅλως ἀνεξάρτητον καὶ ἑλληνικήν, ἐν ἀρνήσει δὲ τοῦ Σουλτάνου,

---

1 Ὅρα «Souvenir d'un Philhellène» Gustave Flourens et l'Insurrection crétoise». Lyon 1893, ὑπὸ E. Desmaze (λοχαγοῦ νομίζομεν καὶ ἐθελοντοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εὔνου πρὸς τὸν Φλουράνς) σελ. 33. Ὁ Φλουράνς ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Κοινότητος (Commune) ἐνένετο δήμαρχος (tribun), ἐφονεύθη δ' ἐπὶ τοῦ τότε ἐμφυλίου πολέμου ἐν Παρισίοις, 1870. Εἶχε δ' ἐκδώσῃ καὶ αὐτὸς πραγματείαν (τῷ 1867) ἐπιγραφομένην «La question d'orient et l'insurrection crétoise».

συνίστα τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας! Ὁποία ἀξιοπρέπεια! Ἀλλὰ μετ' οὐ πολύ, μετὰ ἓν περίπου ἔτος, κόλασις δεινὴ ἄνωθεν ἐπῆλθε κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ καπηλευθέντος ἐκείνου ἡγεμόνος πᾶσαν εὐγενῆ ἀρχήν, «Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὕψωσε ταπεινούς, πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς», ἐξ οὗ δυστυχῶς συνέπαθε τόσῳ καὶ τὸ παρασυρθὲν ὑπ' αὐτοῦ δι' ἰδίους αὐτοῦ ἐσωτερικοὺς λόγους μέγα καὶ ἱππότικὸν ἔθνος! Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῆς ῥύμης τοῦ λόγου περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ τότε Εὐρωπαίων ἐθελοντῶν καὶ μάλιστα τῶν ἱπποτῶν Γάλλων.

Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν, ὡς εἴδομεν, τῶν ἀρχηγῶν καὶ διεύθυνσιν αὐτῶν εἰς τὰς οἰκείας θέσεις. ἀπῆλθε καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως εἰς Κουστογεράκου εἰς τὸ δυτικώτερον χωρίον τῶν Σφακίων, τὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ἀπὸ φοβερᾶς φάλαγγος τῆς Σαμαριᾶς καταρρέοντος πολυελίκτου ποταμοῦ, ἁγίαν Ρουμέλην. Ἐκρίθη δὲ τὸ χωρίον τοῦτο κατάλληλον ὡς ἕδρα πρὸς ὥραν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, διότι, καίπερ παράλιον, δὲν προσβάλλεται ἐκ θαλάσσης, ἐπιπροσθούντων βραχωδῶν ὑψωμάτων καὶ τῶν σφαιρῶν τῶν τηλεβόλων πιπτουσῶν εἰς ἄλλους ὑπερκειμένους καὶ ἀποτόμους βράχους. Ἐνταῦθα λοιπὸν εἰργάζετο ἡ Συνέλευσις ἔχουσα ἐπίκουρον καὶ τὸ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν κομισθὲν μικρὸν τυπογραφεῖον. Πρὶν δ' ἐκκινήσῃ καὶ ὁ Μουσταφᾶς ἐκ Σελίνου πρὸς τὰ ἀνατολικά, ἐξεκίνησαν ἐκ Κισάμου οἱ Κισαμῖται ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν Γ. Γιανουδοβαρδάκην, Γ. Καμπουρογεώργην καὶ Ἀναγν. Σκαλίδην, σπεύδοντες πρὸς βοήθειαν τῶν Σελινιωτῶν· φθάσαντες δὲ εἰς Κακοδίκιον ὠπισθοδρόμησαν οἱ δύο πρῶτοι, εἰ καὶ ἀτρόμητοι ἄνδρες, πρὸ τοῦ ἐμφανισθέντος πρὸ αὐτῶν ἐκτεταμένου τουρκικοῦ στρατοπέδου. Μόνος τότε ὁ Σκαλίδης μετὰ σώματος ἀνδρῶν ἱκανῶν προέβη θαρραλέως καὶ κατέλαβε τὴν πρὸς δυσμὰς τῶν ἐχθρῶν ὀχυρὰν θέσιν τῆς Παλαιοχώρας· μόλις ὅμως κατέλαβεν αὐτήν, ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἰδὼν τοῦτο ἐφώρμησεν ἐν ἀλαλαγμοῖς, ἐξ οὗ κατεπτοήθησαν οἱ περὶ τὸν Σκαλίδην, ἀλλ' ἐμψυχωθέντες ὑτ' αὐτοῦ ἤρξαντο τουφεκισμοῦ ἀδιαλείπτου, ἐξ οὗ οἱ ἐφορμῶντες ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ πῦρ τῶν ἀμυνομένων ἐφονεύοντο. Οὕτως ὑπεχώρησαν ἐπελθούσης τῆς νυκτός, τότε δ' ὁ Σκαλίδης διατάξας τοὺς ἄνδρας νὰ ἐναύσωσι πολλὰς πυρὰς πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν Τούρκων, κατώρθωσε νὰ παρέλθῃ αὐτοὺς ἀσφαλῶς καὶ νὰ κατευθυνθῇ εἰς Σούγιαν, ὁπόθεν ἀνῆλθον εἰς Κουστογέρακον, ἔνθα ἐστρατοπέδευον οἱ περὶ τὸν Κριάρην, Κορκίδην καὶ λοιπούς, οἵτινες ἀνελπίστως καὶ μετὰ χαρᾶς εἶδον αὐτὸν διασωθέντα ἐκ τόσῳ δυσχεροῦς καὶ ἐπικινδύνου, ἣν ἐγνώριζον, θέσεως [1].

Ἡ δ' ἐν ἁγίᾳ Ρουμέλῃ σταθμεύσασα Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως, ἧς τὰ πλειότερα μέλη, ὡς ἀλλαχοῦ ἐλέχθη, εἶχον διασκεδασθῇ εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν ἕνεκα τῶν ἐν ἀρχῇ πολεμικῶν ἀτυχημάτων, ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ συστήσῃ προσω-

1 Τὰ περὶ Σκαλίδη ταῦτα κατὰ τὰς σημειώσεις τὸ πλησίον Παρθενίου Περίβου.

ρινὴν Κυβέρνησιν. Τὰ μέλη τοῦ ἐκτελεστικοῦ τούτου σώματος ἦσαν τέσσαρα, ἓν ἐξ ἑκάστου τῶν τριῶν τῆς Κρήτης τμημάτων καὶ τέταρτον ἐκ τῆς ἐπαρχίας τῶν Σφακίων ἰδιαιτέρως. Τὸν διορισμὸν δ' ἑκάστου τούτων, ὄντων ἐκ τῶν μελῶν τοῦ ὅλου σώματος τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, ἀπέστειλεν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἡ πληρεξούσιος αὐτῆς Ἐπιτροπή, συντάξασα καὶ σφραγίσασα αὐτόν, δι' ἐκτάκτου ταχυδρόμου μετὰ τῆς ἐντολῆς, ὅπως προσελθωσιν οἱ διορισθέντες εἰς τὴν ἕδραν τῆς ἀντιπροσώπου Ἐπιτροπῆς. Οὕτω τὰ δύο ταῦτα σωματεῖα ἀπετέλουν τοῦ λοιποῦ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως, ἔχοντα ἑκάτερον ἰδίαν σφραγῖδα μετὰ στέμματος τοῦ βασιλέως Γεωργίου, καὶ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ λειτουργοῦντα. Ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις αὕτη ἐξελέγετο πάντοτε ἐκ τῶν μελῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, ἔχουσα δὲ πρόεδρον καὶ ἴδιον γραμματέα (μέλη καὶ αὐτοὺς τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως) εἰργάζετο πάντοτε ὑπὸ τὰς διαταγὰς καὶ ὁδηγίας αὐτῆς, ἥτις καὶ ἔπαυεν τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησινἐν παραδάσει αὐτῶν, ἐπανερχομένων τῶν μελῶν εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν, ἥτις διώριζεν ἄλλα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας.

Ἴδωμεν ἤδη καὶ τὸν Μουσταφᾶν ἐν Σελίνῳ. Οὗτος ἀναπαυθεὶς ἐπὶ δεκαήμερον ἐν αὐτῷ,εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ ὁποίου περιέπλεον δέκα πολεμικὰ τουρκικὰ καί τινα φορτηγὰ [1], συνεννοηθεὶς δὲ διὰ θαλάσσης μετὰ τοῦ ἐν Ἐμπροσγιάλῳ (χώρᾳ Σφακίων) Τσιριντάνη, ἐπεβίβασε τὸν στρατὸν εἰς τὰ ἀτμόπλοια καὶ ἀπέπλευσεν ἐκ Σελίνου περὶ τὴν δεκάτην Ἰανουαρίου (1867) εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σφακίων θεωρῶν αὐτὴν ἤδη ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Βαφὲ ὑποτεταγμένην. Ἀποβιβασθεὶς δ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ κατεσκήνωσε ἀπὸ Φραγκοκαστέλλου μέχρι κομητάδων καὶ Ἐμπροσγιάλου, ἔνθα τὸ παράκτιον τοῦτο μέρος καὶ πεδινὸν τυγχάνει καὶ εὐπορεῖ ἐν Φραγκοκαστέλλῳ ὕδατος. Ὁ Τσιριντάνης ὑποδεχθεὶς αὐτὸν μετὰ πολλῶν περιποιήσεων διαβεβαίωσεν, ὅτι ἡ ἐπαρχία Σφακίων εἶνε ὑποτεταγμένη, ἂν δέ τινες ἐξ αὐτῆς περιάγωσιν ἔνοπλοι εἰς ἄλλας ἐπαρχίας, θὰ ἀναγκασθῶσιν ἐπὶ τέλους νὰ ἡσυχάσωσι καὶ αὐτοί. Ἀλλ' ὁ Μουσταφᾶς μαθὼν ὅτι ἡ ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις ἑδρεύει ἐν ἁγίᾳ Ρουμέλῃ, παρεπονήθη εἰς τὸν Τσιριντάνην, ὁ δὲ ἀπήντησεν, ὅτι καὶ ἡ Συνέλευσις καὶ οἱ ἐκεῖ προσερχόμενοι ἐπαναστάται δὲν εἶνε Σφακιανοί, ἀλλ' ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν καὶ δύναται νὰ στείλῃ στρατὸν πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν. Οὕτω πληρώσας αὐθημερὸν στρατοῦ τρία πολεμικὰ ὁ Μουσταφᾶς ἀπέστειλεν αὐτόν, ὁδηγοῦντος τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ φίλου καὶ συμβούλου πρότερον Σφακίων Κοπασανδρουλῆ, κατὰ τῶν ἐν ἁγίᾳ Ρουμέλῃ.

Τὰ πλοῖα ἀφιχθέντα ἐκεῖ καὶ παρατηρήσαντα περὶ τοὺς διακοσίους ἄνδρας ἐνόπλους ἐν τῇ παραλίᾳ ἤρξαντο κανονιοβολοῦντα αὐτούς, ἀλλ' οὗτοι ἀπεσύρθησαν ἐκεῖθεν ἐνδοτέρω ἄνευ βλάβης, ὅπου αἱ σφαῖραι δὲν ἔφθανον αὐτούς. Ἡ ἐν τῷ χωρίῳ δ' ἑδρεύουσα Συνέλευσις ἀπῆλθε χωρήσασα πρὸς τὰ ὑπερκείμενα δύσβατα καὶ ἀπόκρημνα ὄρη, ὅπου περιπλανηθεῖσα καὶ κινδυνεύσασα πολυειδῶς μόλις διεσώθη συναντήσασα τέλος τινά, Μανοῦσον Καντίδην καλούμενον, ὁ ὁποῖος ὡδήγησεν αὐτὴν εἰς τὸ χωρίον του. Οὕτως ὁ Μουσταφᾶς ἀποβιβάσας τὸν στρατὸν τῆς ἁγίας Ρουμέλης κατέλαβε καὶ τὸ μέρος τοῦτο τῶν Σφακίων, καὶ τοῦτο ποιήσας ἐνόμισεν, ἂν δὲν ἐπροσποιεῖτο, ὅτι κατέπνιξε τὴν ἐπανάστασιν, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ μετεπείσθη ὅπως δήποτε καὶ δὴ εὐθὺς μετ' ὀλίγον.

Α. ΨΙΛΑΚΗΣ

1 «Τριάκοντα τρία πολεμικά, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ναυάρχου Ρεσσὶμ πασσᾶ τὸ πρῶτον, ὕστερον δὲ ὑπὸ τὰς τοῦ τυχοδιώκτου Ὄβαρτ περιεπόλουν περὶ τὴν νῆσον ἀκαταπαύστως κ.τ.λ.» Ὅρα «Souvenir d'un Philhellène» σελ. 39.

Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΤΟ ΓΕΝΝΑΙΟΝ ΣΟΥΛΙ

Μεταξὺ τῶν αἰτίων καὶ προδρόμων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως πρέπει νὰ συναριθμηθῇ ἡ ὕπαρξις ἀνθρώπου ὅστις ἔπραξεν εἰς τοὺς Ἕλληνας φρικαλέα κακά, ἀνενέωσε καὶ ὑπερέβη μάλιστα πᾶν ὅ,τι ἡ Ἱστορία ἀναφέρει περὶ τῶν πλέον ἀπηνῶν τυράννων. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο ὁ Ἀλῆ πασσᾶς. Δημιουργήσας ἀνεξάρτητον δύναμιν εἰς τὴν Ἤπειρον κατώρθωσε διὰ τῶν ὠμοτήτων του νὰ ἐρεθίσῃ τὸν ἀπελπισμὸν τῶν κλεφτῶν καὶ προητοίμασε τὰ σπέρματα ἀντιστάσεως τρομερᾶς. Ἡ ἀντίστασις αὕτη ἤνοιξεν τὸν δρόμον τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἡρωϊκῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος, τῶν κινησάντων τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου. Πρῶτοι ἐμφανίζονται οἱ Σουλιῶται, τῶν ὁποίων οἱ θαυμαστοὶ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνες ἀπεθανάτισαν μὲν αὐτούς, προήγγειλαν δὲ ὅτι ἡ Ἑλλὰς μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε νὰ ἐλευθερωθῇ ἐκ τῆς τυραννίας.

Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἐχων περισσὴν πονηρίαν καὶ δαιμονιώδη ἀντίληψιν ἀπὸ τῆς στιγμῆς,καθ' ἣν ᾐσθάνθη τὴν δύναμίν του παγιουμένην ἐν Ἠπείρῳ, τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἔστρεψεν εἰς τὰ χωρία τοῦ Σουλίου, ἅτινα ἀπετέλουν οὕτως εἰπεῖν μίαν ἐλευθέραν ὁμοσπονδίαν, διὰ τῆς ὁποίας κατώρθωσαν ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τοῦ σατράπου τῆς Ἠπείρου ἐπὶ ἕνδεκα ὁλόκληρα ἔτη ἀπὸ τοῦ (1791-1803).

Ἡ πρώτη κατὰ τῶν χωρίων τοῦ Σουλίου ἐπίθεσις ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1791 διὰ τρισχιλίων Ἀλβανῶν, οἵτινες ὅμως ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν ὑπεχώρησαν μὲ πολλὰς ζημίας. Θελων ὁ Ἀλῆ πασσᾶς νὰ ἐκδικηθῇ τὴν πρώτην ἀποτυχίαν του, τὸ προσεχὲς ἔτος συνήθροισε περισσότερον στρατὸν καὶ ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως κατὰ τοῦ Σουλίου. Οἱ Σουλιῶται κατέλαβον τὰ στενά, διὰ τῶν ὁποίων ἐπρόκειτο νὰ διέλθῃ Ἐνῷ δὲ οἱ ἄνδρες ἐπολέμουν ἐκεῖ κρατερῶς, αἱ γυναῖκες, ἡγουμένης αὐτῶν τῆς Μόσχως συζύγου τοῦ Τσαβέλλα,ἔρριπτον ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων πέτρας εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν Ἀλβανῶν. Οὕτω δὲ πολλῶν ἐξ αὐτῶν φονευθέντων, οἱ λοιποὶ μετά τινας ἡμέρας ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς φυγήν, Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ καταστροφὴ τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ὥστε ὁ Ἀλῆς εἰσῆλθεν εἰς Ἰωάννινα νύκτωρ μετὰ μόνον χιλίων στρατιωτῶν, καὶ ἵνα μὴ ἔχῃ οὐδένα μάρ-

τυρα τῆς καταισχύνης του, διέταξεν ἵνα οὐδεὶς ἐκ τῶν κατοίκων φανῇ εἴτε εἰς παράθυρον εἴτε εἰς θύραν οἰκίας.

Ἀκολούθως ὁ σατράπης ἀπεφάσισε νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ μέσα τῆς πανουργίας του. Ἐπὶ τῇ προφάσει λοιπὸν ὅτι θὰ ἐξεστράτευεν κακὰ τοῦ Ἀργυροκάστρου, προσείλκυσε παρ' αὐτῷ τὸν Τζαβέλλαν μὲ 70 παλληκάρια του. Καθ' ὁδὸν περικυκλωθεὶς ὁ Τσαβέλλας μετά τοῦ σώματός του ἤχθησαν σιδηροδέσμιοι εἰς Ἰωάννινα, νομίζοντος τοῦ Ἀλῆ ὅτι διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θὰ ἔμενε τὸ Σοῦλι ἀπροστάτευτον. Εὐτυχῶς ὅμως εἷς τῶν αἰχμαλώτων ἀποδρὰς κατώρθωσε νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς Σουλιώτας περὶ τῶν γεγονότων καὶ οὕτω ἐματαιώθη τὸ σχέδιον τῆς κατὰ τοῦ Σουλίου ἐπιθέσεως. Ὁ Τζαβέλλας κατώρθωσε νὰ ἀπελευθερωθῇ ὑποσχεθεὶς ὅτι δῆθεν θὰ ἔπειθεν τοὺς συγχωρίους του εἰς ὑποταγήν· ἀφῆκε μάλιστα πρὸς τοῦτο ὡς ὅμηρον καὶ τὸν υἱόν του Φώτιον. Ὁ Ἀλῆς μὴ δυνάμενος νὰ ἡσυχάσῃ, δι' ὑποσχέσεων καὶ διαφόρων μέσων κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ περὶ τοὺς ὀκτακισχιλίους Ἀλβανούς, ἑτοίμους νὰ θυσιασθῶσι μέχρις ἑνὸς διὰ τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ Σουλίου. Οἱ Σουλιῶται βλέποντες τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀλβανῶν, ἡνώθησαν ἅπαντες καὶ ἦρχισαν ἀνθιστάμενοι γενναίως καὶ ἀποσυρόμενοι εἴς τι στενὸν ὀνομαζόμενον ἁγία Παρασκευή. Ἐκεῖ πλέον ὡς ἄλλοι Λεωνίδαι ἔμειναν ἀκλόνητοι μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ θυσιασθῶσι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος των. Ἐκεῖ συνέβη τοσκύτη αἱματοχυσία, ὥστε ἔγεινε τεῖχος ἀπὸ φονευμένα σώματα Ἀγαρηνῶν καὶ μόλις ἠδύναντο νὰ ὀπισθοχωρῶσιν οἱ ἐχθροί. Μὲ ὅλην αὐτὴν τὴν αἱματοχυσίαν οἱ Ἀλβανοὶ μὲ πεῖσμα ἐφώρμησαν εἰς τὸ Σοῦλι καὶ τὸ ἐκυρίευσαν. Ἡ δεκάωρος μάχη, ἡ ὑπερβολικὴ θερμότης τοῦ ἡλίου ἔκαμαν οὐ μόνον τοὺς μαχομένους νὰ ἀτονήσουν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια πυροβόλα ὅπλα νὰ καίωσιν ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπον χρῆσιν.

Ἐν τῇ πεισματώδῃ αὐτῇ μάχῃ ὁ Ἀλῆς καθήμενος εἰς ἀπέναντι βουνὸν ὀνομαζόμενον Μπογορίτζα ἐθεώρει τὴν προσχώρησιν τῶν στρατευμάτων του καὶ ἦτο ὅλος χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις. Μόλις δὲ εἶχον παρέλθει δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, ἡ μὲν χαρὰ μετετράπη εἰς ἀπαρηγόρητον πικρίν, ἡ δὲ νομιζομένη νίκη εἰς ὀλεθριωτάτην ἦτταν. Διότι αἱ γυναῖκες τῶν Σουλιωτῶν, ἀντιληφθεῖσαι τὸν κίνδυνον ἐὰν ἄφηνον δι' ὀλίγας ὥρας τοὺς ἐχθροὺς κυρίους τῆς πατρίδος των, ὥρμησαν ὡς ἄλλαι Ἀμαζόνες ἐναντίον των ἔχουσαι ὡς ἀρχηγὸν τὴν κυρὰ Μόσχω, ἀποφασισμέναι, ἢ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἢ ν' ἀποθάνωσιν.

Εἰς τὴν μεγαλόψυχον ὁρμὴν τῶν γυναικῶν μὴ δυνάμενοι ν' ἀντιστῶσιν οἱ Ἀγαρηνοὶ ἐστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω πλήρεις τρόμου καὶ φεύγοντες ἔπιπτον ὑπὸ τὰ ξίφη τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Σουλίου. Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς βλέπων τὴν συμφορὰν κατέκοπτε καὶ ἐξερρίζωνε τὰ μαλλιά του καὶ ἀμέσως ἱππεύσας ἔτρεξε δρομαίως εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἀφοῦ ἔσκασε καθ' ὁδὸν δύο ἵππους. Καὶ ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὸ 1792 Ἰουλίου 20. Μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν αὐτὴν μάχην ὁ Ἀλῆς καὶ οἱ Τοῦρκοι κατησχύνθησαν ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Ἑσπερίᾳ, διότι αὕτη ἐδόξασε τοὺς

Σουλιώτας οὐμόνον παρὰ τοῖς ὑπηκόοις τῆς Τουρκίας, τοὺς ὁποίους καὶ τὰ μάλιστα ἐνεθάρρυνε πρὸς γενικὴν κατὰ τῶν τυράννων αὐτῶν ἐξέγερσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, ἐξ ὧν ὁ εὐγενὴς Ἄγγλος Οὐΐλιαμς, ὁ πρῶτος περιγράψας τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ἐξαίρων τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν Σουλιωτῶν ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ὑμνήσωσιν αὐτοὺς οἱ ἄριστοι ποιηταί τε καὶ λογογράφοι τῆς Ἑσπερίας.

Ἔκτοτε ἐπὶ ὀκτὼ σχεδὸν ἔτη ὁ Ἀλῆς δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ τοὺς Σουλιώτας. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1800 ἀπεφάσισεν νέαν προσβολὴν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν, οἵτινες ὅμως ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Φῶτον, υἱὸν τοῦ Τζαβέλλα, ἀπέκρουσαν ἀποτελεσματικῶς τὰς ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ. Κατόπιν τῶν ἀποτυχιῶν τούτων τοῦ Ἀλῆ, ἀπεφάσισεν οὗτος ὅπως ὠχυρώσῃ πάντα τὰ πέριξ στενὰ τοῦ Σουλίου καὶ ἀποκλείσῃ τὰς διόδους. Οἱ Σουλιῶται ὅμως καὶ μετὰ τὴν πολιορκίαν αὐτὴν μὴ ἀποθαρρυνθέντες κατήγαγον νίκας κατὰ τοῦ τυράννου.

Κατόπιν τούτων εἰς τοὺς μπέηδες συμμάχους τοῦ Ἀλῆ ἤρχισαν νὰ φαίνωνται τάσεις στασιαστικαί, τοσοῦτον μᾶλλον, καθόσον αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Σουλιωτῶν προσείλκυσαν τὰς συμπαθείας τῶν μπέηδων τῆς Ἠπείρου, οἵτινες κατὰ τὸ 1801 ἀπέστησαν τοῦ Ἀλῆ, οἱ πλεῖστοι ἐκ τούτων προμηθεύσαντες εἰς τοὺς πολιορκουμένους τροφὰς καὶ πολεμοφόδια καὶ συνάψαντες συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Ὁ πανοῦργος ὅμως Ἀλῆς κατώρθωσεν δι' ὑποκινήσεως ἐπαναστάσεως ἐν Βερατίῳ καὶ διὰ τῆς σπορᾶς ἀφθόνου χρυσοῦ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τῶν συμμάχων τοῦ Σουλίου.

Ἡ δραστηρία ἐνέργεια τοῦ Ἀλῆ, ἔπνιξεν οὕτως ἐν σπέρματι τὴν εἰς ὑποστήριξιν τοῦ Σουλίου ἐχθρικὴν συμμαχίαν. Ὁ ἀποκλεισμὸς ἐπανελήφθη μετὰ μείζονος ζήλου καὶ τὰ δεινὰ πάντα τῆς πείνης καὶ στερήσεως ἐνέσκηψαν κατὰ τῶν πολιορκουμένων. Μέχρι τοιούτου σημείου ἔφθασεν ὁ ἀποκλεισμός, ὥστε οἱ πολιορκηταὶ εἶχον καταλάβῃ πάσας τὰς πηγὰς τοῦ ὕδατος, καὶ οἱ ἀποκεκλεισμένοι ἠναγκάζοντο ν' ἀναρτῶσιν ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως μακρὰ σχοινία φέροντα εἰς τὸ ἄκρον σπόγγους ἀποβυζάνοντας τὰς ἐν ταῖς ῥωγμαῖς τῶν βράχων ἀπομενούσας ὀλίγας σταγόνας ὕδατος. Ἔβρεχον δράκα ἀλεύρου καὶ ριζῶν, ἵνα συντηρήσωσι τὰς ἀποφθινούσας αὐτῶν δυνάμεις. Ἐκτεθειμένοι δὲ εἰς τὸ ψῦχος, τὴν χιόνα καὶ τὴν βροχήν, ἡμιθανεῖς σχεδόν, κοίλους ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἀπομεμαραμμένας τὰς ὄψεις ἐφαίνοντο οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ὡσεὶ κινούμενα πτώματα, πρὸς ἄλληλα ἀδιάγνωστα.

Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς στερήσεις τὸ φρόνημα αὐτῶν καὶ τὸ μῖσος κατὰ τῶν τυράννων ἐφαίνετο ἐνισχυόμενον, ἐνῷ κατεβάλλοντο ἐκ τῆς ἀδυναμίας τὰ σώματα αὐτῶν. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ γυναῖκες προσβλέπουσαι τὰς ἀπαισίας μορφὰς τῶν φθινόντων συζύγων ἐψιθύριζον «θάνατον ὄχι ὑποταγήν». Ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ ἀμηχανίᾳ παρέμεινεν ἔτι ἡ ζωηρότης καὶ ἡ φιλοτιμία τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος. Ὅτε ὁ Ἀλῆς

ἐπεκήρυξε 500 γρόσια διὰ πᾶσαν κεφαλὴν Σουλιώτου, οἱ Σουλιῶται ἀρχηγοὶ ἐπεκήρυξαν 10 φυσέκια διὰ πᾶσαν Τουρκικὴν κεφαλήν. Ἀποπλανηθέντος δέ ποτε ἑνὸς ὄνου τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἐμπεσόντος εἰς χεῖρας τῶν πολιορκητῶν, στείλαντες ἐζήτησαν αὐτὸν ὑποσχόμενοι ν' ἀποδώσωσι τὸ ἰσάξιον. Τῶν δὲ Τούρκων συγκατανευσάντων, οἱ Σουλιῶται ἀπέστειλαν αὐτοῖς Τοῦρκον αἰχμάλωτον πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν συλληφθέντα λέγοντες ὅτι πέμπουσιν ἴσον ἀντὶ ἴσου.

Κατὰ τὸν ἄγριον καὶ ἄπελπιν ἀγῶνα τῶν Σουλιωτῶν ἐπεφάνη μία μορφὴ περιβαλλομένη μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τοῦ ὑπεράνθρωπου. Ὁ Βασιλειανὸς μοναχὸς Σαμουὴλ πολεμικὸς καὶ δραστήριος, θεόληπτος δὲ ἔθεσεν ὡς σκοπὸν τοῦ βίου αὐτοῦ τὸν κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἀγῶνα. Ὠνόμαζεν αὐτὸν «δευτέραν παρουσίαν» ὁ δὲ λαὸς ἐθεώρει αὐτὸν ὡς ἀπεσταλμένον παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Σαμουὴλ λοιπὸν διέταξεν τὴν κατασκευὴν ὀχυρωμάτων καὶ τὴν οἰκοδομὴν νέου φρουρίου ἐν Ἁγίᾳ Παρασκευῇ μεταξὺ Σουλίου καὶ Κιάφας, ἵνα ἐν ἀνάγκῃ χρησιμεύσῃ ὡς καταφύγιον.

Ἔκτοτε τρία ἔτη, διήρκεσεν ὁ ἄνισος ἀγὼν μεταξὺ τοῦ Ἀλῆ καὶ τῶν Σουλιωτῶν· κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1803 ἐνίκησαν οἱ πολιορκούμενοι λαμπρὰν νίκην ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σαμουήλ, ἀνατινάξαντες εἰς τὸν ἀέρα ἓν τῶν νεοδμήτων Ἀλβανικῶν παρὰ τὰ Βίλλια φρουρίων. Ὁ Ἀλῆς τοσοῦτον μανιώδης ἐγένετο ἐπὶ ταῖς ἐπιτυχίαις τῶν ἐχθρῶν του, ὥστε τὴν γυναῖκα του Ἐμινὲν τολμήσασαν νὰ εἴπῃ τι ὑπὲρ τῶν Σουλιωτῶν ἐκακοποίησεν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἀπέθανεν αὕτη ἐκ τοῦ τρόμου, ὕβρισε δὲ ὡς ἐκτεθυλημένους τοὺς υἱούς του, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ καταβάλωσιν τὴν ἀντίστασιν τοσούτου μικροῦ στίφους. Τέλος ὅμως κατώρθωσεν ὁ χρυσὸς αὐτοῦ ὅ,τι δὲν εἶχον κατορθώσῃ τὰ ὅπλα του. Ἐνεφανίσθη μεταξὺ τῶν πολιορκουμένων εἷς Ἰούδας, ὁ Πήλιος Γούσης, τὸν ὁποῖον ἐβάρυνεν ἡ μομφὴ τῆς δειλίας, διότι εἴς τινα συμπλοκὴν εἶχε τραπῇ εἰς φυγήν. Ἕνεκα τούτου ἦτο ἀποκεκλεισμένος τῆς κοινωνίας κατὰ τὰ Σουλιώτικα ἤθιμα· ἡ δὲ σύζυγός του τελευταία μόλις μετὰ πάσας τὰς ἄλλας Σουλιώτιδας ἠδύνατο νὰ ὑδρεύηται ἀπὸ τῆς κοινῆς κρήνης, ἔμπροσθεν τῆς ὁποίας ἐτάσσοντο αἱ γυναῖκες κατὰ λόγον τῆς τῶν συζύγων αὐτῶν ἀνδρείας. Οὕτως ὁ Πήλιος ἐμελέτα ἐκδίκησιν καὶ ἀντὶ 10 πουγγίων ὡδήγησε διὰ στενωπῶν εἰς τὸ Σοῦλι διακοσίους Τούρκους τὴν νύκτα τῆς 25 πρὸς τὴν 26 Σεπτεμβρίου τοῦ 1803 καὶ ἔκρυψεν αὐτοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ὅτε τὴν πρωΐαν ὑπὸ τοῦ Βαλῆ διεσάχθη ἡ ἔφοδος πανταχόθεν, ἐξώρμησαν οἱ κεκρυμμένοι καὶ προσέβαλον ἐκ τῶν νώτων τοὺς ὑπερασπιστάς. Μετὰ βραδὺν πεισματικὸν ἀγῶνα οἱ Σουλιῶται ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ἀποσυρθῶσιν εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, ὅπου ὁ μοναχὸς Σαμουὴλ εἶχεν ἤδη ἀναπετάσῃ τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ καὶ παρασκευάσῃ τὸν ἔσχατον ἄπελπιν ἀγῶνα. Ἐκεῖ ἠγωνίσθησαν οἱ γενναῖοι μέχρις οὗ κατέστη ἀδύνατος πᾶσα ἀντίστασις, ὁ

δὲ ἀρχηγὸς τῶν ἐχθρῶν Βελῆς ἔκπληκτος ἐκ τοῦ ἡρωϊσμοῦ ἀπεδέξατο τὴν ἐπὶ συνθηκολογίᾳ παράδοσιν αὐτῶν.

Τῇ 12 Δ)βρίου 1803 ὅλα τὰ σώματα κατέλιπον τὴν πατρίδα καὶ ἀπέμεινεν ἐν Ἁγίᾳ Παρασκευῇ ὁ μοναχὸς Σαμουὴλ μετὰ πέντε συναγωνιστῶν, ὅπως συνομολογήσῃ τὴν συνθήκην. Παρίσταντο δὲ πρὸς τοῦτο δύο Τοῦρκοι καὶ εἷς γραμματεὺς τοῦ Ἀλῆ. «Καὶ τώρα» εἶπεν εἰς τὸν Σαμουὴλ ὁ γραμματεὺς ἀποπληρώσας τὰ χρήματα, ποίαν τιμωρίαν, καλόγηρε, νομίζεις ὅτι θὰ σοῦ ἐπιβάλῃ ὁ Βεζύρης, ἀφοῦ παρεδόθης τόσον ἀφρόνως εἰς χεῖράς του; «Οὐδεμίαν» ἀπεκρίνατο ὁ Σαμουὴλ, «δυναμένην νὰ τρομάζῃ ἄνθρωπον, ὅστις ἐμίσησε τὴν ζωὴν καὶ περιεφρόνησε τὸν θάνατον». Συνάμα δὲ ἀνεπήδησεν, ἐκένωσε τὸ πιστόλιον αὐτοῦ ἐν τῇ πυριτιδαποθήκῃ, ἐφ' ἧς ἐκάθητο καὶ ἐτάφη ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς μετὰ τῶν Τούρκων.

Ἡ τελευταία αὕτη πρᾶξις τοῦ Σαμουὴλ ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Ἀλῆν ὡς πρόφασις νὰ θεωρήσῃ ἄκυρον τὴν συνθήκην, καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ δευτέρου σώματος τῶν Σουλιωτῶν, τὸ ὁποῖον εἶχε τραπῇ εἰς τὸ Ζαλόγγον, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ὑφ' ὑψηλοῦ κρημνοῦ ὑπὲρ τὸν Ἀχέροντα ποταμόν. Ἐπὶ δύο ἡμέρας ἀντέστησαν ἐκεῖ καρτερῶς οἱ Σουλιῶται, ἀλλὰ ταχέως ἐξέλιπον τὰ πολεμοφόδια καὶ αἱ τροφαί. Πρῶται αἱ γυναῖκες εἶδον τὴν ἀπελπισίαν καὶ ἑξήκοντα ἐξ αὐτῶν λαβοῦσαι τὰ τέκνα των εἰς τὰς ἀγκάλας ἔδραμον ἐπί τινα προεξέχοντα κρημνὸν αἰωρούμεναι ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ αἰθέρος ὑπεράνω τοῦ Ἀχέροντος. Βαθὺς δ' ὑπ' αὐτὰς ἔρρεεν ἀφρίζων ὁ ποταμός, ἀλλὰ τοσοῦτον βαθέως, ὥστε μόλις ἠκούετο τοῦ ρεύματος ὁ ρόχθος. Ἐκεῖ ἀφοῦ ἠσπάσθησαν διὰ τελευταίαν φορὰν τὰ τέκνα των τὰ ἐξεσφενδόνισαν εἰς τὴν ἄβυσσον. Ἔπειτα δὲ ἀρχίσασαι χορὸν συρτὸν ἐπήδων ἐκ τοῦ φοβεροῦ ὕψους ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης. Ἐκ τῶν ἀπομεινάντων ἐκ τῶν Σουλιωτῶν κατώρθωσαν νὰ φύγουν περὶ τοὺς 150 διὰ νυκτερινῆς ἐξόδου εἰς Πάργαν. Καὶ οὕτω κλείει ἡ ἐρυθρὰ αὕτη σελὶς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐποποιΐας, ἥτις εἰς αἰῶνας τοὺς ἅπαντας θ' ἀναγιγνώσκηται ἀπὸ τοὺς λαοὺς ὡς παράδειγμα αὐτοθυσίας καὶ δόξης.

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΨΥΧΗ

Ἡ «Στάμπα» τοῦ Τουρίνου ἐδημοσίευσε πρὸ ὀλίγων ἡμερῶνμακρὰν συνομιλίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνταποκριτοῦ της Ρενάτα λὰ Βάλλε μ' ἕνα φίλον του ἰμάμην τῆς Σταμπούλ, πολύπειρον γέροντα, πολλάκις καὶ ἐπὶ μακρὸν ταξειδεύσαντα ἀνὰ τὴν Εὐρώπην. Ἀναδημοσιεύομεν τὰ κυριώτερα.

—Ὁ Θεὸς εἶνε μέγας καὶ πολυεύσπλαχγνος—εἶπεν ὁ λευκοπώγων Μουσουλμάνος ἱερεὺς—καὶ ἐπίκειται ἡ ὥρα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐκδικήσεως, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ ἠθέλησαν, Τὸ Ἰσλὰμ δὲν πωλεῖται, οὔτε διαφθείρεται, ὁ δὲ γέρων λέων θὰ ἐπανεύρῃ τοὺς τρομερωτέρους βρυχηθμοὺς τῶν καλλιτέρων χρόνων τῆς ἀρχαίας δόξης του. Ἐγὼ εὐλογῶ τὰς πλάνας των, τὰς βιαιότητάς των, τὸν κυνισμόν των, διότι δι' αὐτῶν ἐπισπεύδεται ἡ ὥρα τοῦ πεπρωμένου. Ἤδη ὁ Θεὸς ἤρχισε νὰ τοὺς συγχίζῃ. Ἀκούσατέ τους εἰς τὸ κοινοβούλιόν των. Δὲν ὁμιλοῦν πλέον, βλασφημοῦν.

Λησμονεῖτε—παρετήρησεν ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος ὅτι τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ὄχι μόνον συμφωνεῖ μὲ τὸ Κοράνιον, ἀλλὰ καὶ ὑπαγορεύεται ὑπ' αὐτοῦ.

Ψεῦδος ! Ὁ Καλίφης ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῶν Χριστιανῶν βουλευτῶν, τῶν βουλευομένων καὶ νομοθετούντων διὰ τοὺς Μουσουλμάνους εἶνε τερατώδης ἱεροσυλία,τῆς ὁποίας τὴν ἀνωμαλίαν βαθύτατα συναισθάνεται πᾶς καλὸς Μουσουλμᾶνος. Ἀλλὰ καὶ ἂν τὸ Κοράνιον παραδέχηται τὸ Σύνταγμα—πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐγὼ ἀρνοῦμαι—τὸ Σύνταγμα τοῦτο δέον νὰ εἶνε μουσουλμανικὸν διὰ τοὺς Μουσουλμάνους. Ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς παρέστημεν εἰς τὸ ἀνήκουστον θέαμα Ἑβραίων καὶ Χριστιανῶν, ἀποφασιζόντων τὴν ἐκθρόνισιν ἑνὸς Καλίφου, καὶ εἰς τὸ θέαμα ἑνὸς Ἑβραίου, ὅστις μετέβη νὰ εἴπῃ εἰς τὸν ἔκπτωτον »Δὲν εἶσαι πλέον ὁ Ἀρχηγὸς τριακοσίων ἑκατομμυρίων Μουσουλμάνων».

— Ἀλλ' ὁ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ ἦτο τύραννος!

— Τύραννος, τύραννος! — ἀνέκραξε νευρικῶς ὁ γέρων σοφὸς—Βραδύτερον ἡ ἱστορία θὰ εἴπῃ ἂν ὁ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ ὑπῆρξε τύραννος, ἢ μᾶλλον ὁ ἐνθουσιώδης ἐργάτης τῆς μεγάλης ἰδέας τοῦ Πανισλαμισμοῦ. Ἀλλ' ἔστω ὅτι ὑπῆρξε τύραννος, τοῦτο δὲν ἐλαττώνει ἀπολύτως τὴν μυσαρὰν ταπείνωσιν, τὴν ἐπιβληθεῖσαν εἰς τὸ Ἰσλὰμ διὰ τῆς καθαιρέσεως ἑνὸς Καλίφου του ὑπὸ Συνελεύσεως Ἑβραίων καὶ Χρι-

ατιανῶν, παρεδρευσάντων μὲ ἴσα δικαιώματα πρὸς τοὺς πιστούς. Τοῦτο δέ, σᾶς ἐπαναλαμβάνω, ἐπλήγωσε βαθέως τὸν μουσουλμανικὸν λαόν, ὁ ὁποῖος παρ' ὅσα λέγουν οἱ ρήτορες τῶν ἐφημερίδων καὶ τῆς Βουλῆς, οὐδέποτε θὰ συνειθίσῃ νὰ βλέπῃ τὸν ἴσον του εἰς τὸν γκιαούρην.

Ἀπὸ τριῶν ἐτῶν ἡ Τουρκία παλαίει ἐν μέσῳ δυσπραγίας οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς. Ἡ παλαιὰ κατάστασις, ἡ ὁποία δὲν ἦτο πλέον ἀνεκτή, ἐχειροτέρευσε τώρα. Βλέπομεν σήμερον αὐξανόμενα γύρω μας τὰ πλούτη τῶν ραγιάδων καὶ τῶν ξένων, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν τὰς περιουσίας των εἰς τὴν μουσουλμανικὴν γῆν, καίτοι δὲ ἡμεῖς ἐγεννήθημεν εἰς τὴν γῆν ταύτην, τὴν ποτισθεῖσαν διὰ τοῦ καλλιτέρου μωαμεθανικοῦ αἵματος, δὲν ἔχομεν πλέον τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῆς παρὰ σχεδὸν κατ' ὄνομα μόνον. Οἱ σιδηρόδρομοι, οἱ ὁποῖοι τὴν διασχίζουσι δὲν εἶνε ἰδικοί μας, τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα αὐλακώνουν τὰς θαλάσσας της δὲν μᾶς ἀνήκουν, τὰ κτίρια, τὰ ὁποῖα ἀνυψοῦνται ἐπ' αὐτῆς εἶνε ξένα, αἱ ἐπιχειρήσεις αἱ ὁποῖαι εὐοδοῦνται μᾶς εἶνε ξέναι, τοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους πληρώνομεν διαχειρίζεται κατὰ μέγα μέρος Εὐρώπη, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ μας καὶ τῶν διοικήσεών μας εἶνε ξένοι, οἱ Εὐρωπαῖοι πρέσβεις παρεμβαίνουν εἰς ὅλας τὰς ὑποθέσεις μας, αἱ ξέναι Τράπεζαι πιέζουσι τὴν οἰκονομικὴν ζωήν μας,τὰ προνόμια πνίγουν τὴν πολιτικήν μας ζωήν, ἀπάται εἰς ὅλας τὰς φιλίας, κίνδυνοι εἰς πᾶσαν ἐπιχείρησιν, τὸ παρὸν ὑπὸ κατάσχεσιν, τὸ μέλλον ὑποθηκευμένον. . . .

— Ὅλ' αὐτὰ εἶν' ἀληθινὰ, ἀλλ' εἶνε κληρονομία τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος.

— Ναί, ἀλλὰ τὸ νέον πολίτευμα ἐχειροτέρευσε τὴν κατάστασιν καὶ ἐπεδείνωσε τὸ κακόν, ἐνῷ δὲ ὁ σιωπῶν λαὸς ἀποθνήσκει ἐκ πείνης, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ μασσόνοι καὶ οἱ εἰκονοκλάσται τοῦ Κοινοβουλίου παίζουν ἀφ' ἑνὸς «μπρὶδζ» εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς πρεσβείας μεταξὺ ἡμιγύμνων γυναικῶν, ἐξ ἄλλου δὲ μαζεύουν κομποδέματα διὰ τὰς ὄχι μακρὰν ἡμέρας, καθ' ἃς θὰ καθαρισθῶσιν οἱ σταῦλοι τοῦ Αὐγείου.

— Τί ἐννοεῖτε :

— Ἐννοῶ, ὅτι ὁ βωβὸς αὐτὸς ἀπὸ τριῶν ἐτῶν λαός, ὁ ἀπατηθεὶς καὶ προδοθεὶς, θὰ δυνηθῇ τέλος νὰ εὕρῃ τὴν ὁδὸν τῆς ἀπελευθερώσεως, ἐναποθέτων τὰ πάντα εἰς τὸν Μωάμεθ καὶ ἐπανερχόμενος εἰς τὴν εὐθεῖαν, ἐξ ἧς παρεξετράπη.

— Προλέγετε λοιπὸν, τὴν ἀντίδρασιν ;

— Ἀποκαλεῖτέ την ἀντίδρασιν, ἂν θέλητε. Πράγματι ὅμως πρόκειται περὶ τῆς ἐπανόδου μας εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀπαρχῆς μας.

— Δηλαδὴ εἰς τὸ σκότος τοῦ μεσαίωνος,

— Ὄχι. Ὅστις κατηγορεῖ τὸν μουσουλμανικὸν λαόν, ὅτι εἶνε σκλάβος τῆς ἀκινησίας, ἀπατᾶται. Κατανοοῦμεν τελείως τὴν ἀνάγκην τῶν χρόνων, καθ' οὓς

βιοῦμεν, καὶ ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μένωμεν ἀκίνητοι ἐν μέσῳ τοῦ πλησιεστέρου πρὸς ἡμᾶς κόσμου, ὁ ὁποῖος κινεῖται καὶ τρέχει· αἰσθανόμεθα καὶ ἡμεῖς ἐπίσης τὴν ἀνάγκην νὰ κινώμεθα καὶ νὰ τρέχωμεν, ἂν δὲν θέλωμεν νὰ μᾶς παρασύρῃ ἡ πλημμύρα, ἡ ὁποία γύρωθεν μᾶς ὠθεῖ. Θέλομεν λοιπὸν νὰ μεταρρυθμισθῶμεν, ἀλλὰ σύμφωνα πρὸς τὸ πνεῦμά μας, χωρὶς ν' ἀντιγράφωμεν καὶ νὰ ἐφαρμόζωμεν τοὺς τύπους ἑνὸς πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον δὲν εἶνε ὁ ἰδικός μας, ἀλλὰ καὶ ἀνεπτύχθη ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν πολιτισμόν. Ἂν ἡ ψευδοεπανάστασις τοῦ Ἰουλίου 1908 εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν στοιχειώδη ταύτην ἀλήθειαν, πολλαὶ πλάναι θ' ἀπεσοβοῦντο. Ἀντιθέτως, ἡ ἐπανάστασις τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν θέλουν νὰ παραστήσωσιν ὡς πρᾶξιν ἐθνικῆς ἀμύνης, ἐπισπευσθεῖσαν συνεπείᾳ τῆς συνεντεύξεως τοῦ Ρεβάλ, δὲν ἐπετέλεσεν ἐν διαστήματι τριετίας, παρὰ εἰδεχθὲς ἔργον ἀποσυνθέσεως καὶ καταστροφῆς. Κάμετε τὸν ἀπολογισμὸν τοῦ νέου πολιτεύματος καὶ θὰ ἴδετε: τὴν Βουλγαρίαν ἀνεξάρτητον, ἀπολεσθεῖσαν τὴν Βοσνίαν καὶ Ἐρζεγοβίνην καὶ σχεδὸν ἀπολεσθεῖσαν τὴν Κρήτην· βαθεῖαν δυστυχίαν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν ζωὴν καταστᾶσαν ἀκριβωτέραν κατὰ τρεῖς φοράς, τὰς ὁδοὺς ποτισθείσας μ' αἷμα ἀδελφικόν, τὰ ἱκριώματα ἀπαισίως ἐγερθέντα ἔναντι τῶν τζαμιῶν, τὸ Σερῆ ἐν καταπτώσει, τὰς γυναῖκας ἐνθαρρυνθείσας εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τοὺς ἄνδρας ἐπιδεικνύοντας τὴν περιφρόνησίν των πρὸς τὰ δόγματα τῆς πίστεως, τοὺς Χριστιανοὺς ἐθελοντὰς ὁδηγουμένους ὑπὸ ἀξιωματικῶν Τούρκων κατὰ Τούρκων στρατιωτῶν, τὴν Ὑεμένην ἐν κινδύνῳ, τὴν Ἀλβανίαν ἐν πυρὶ καὶ σιδήρῳ. Ὅλα ταῦτα ἐξηρέθισαν, κατελύπησαν τὸν τόπον...

— Νομίζετε ὅτι τὸ σχίσμα τὸ παρατηρηθὲν ἐν μέσῳ τοῦ κόμματος «Ἕνωσις —Πρόοδος» ἔχει τὴν ἀφορμήν του ἀκριβῶς ἐξ αὐτῆς τῆς καταστάσεως;

— Κάθε ἄλλο! Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἱστορίαι τῶν διενέξεων καὶ διχονοιῶν εἶνε ζητήματα πιλαφιοῦ. Ἀληθῶς, οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν καταλαμβάνουν ἐπακριβῶς τὰ συμβαίνοντα, ἀλλ' ἡ ψυχολογία τοῦ προνουντσιαμέντου εἰς τὸ κόμμα «Ἕνωσις—Πρόοδος» εἶνε πολὺ ἁπλουστέρα παρ' ὅσον φαίνεται διὰ μέσου τῆς πολεμικῆς, ἣν διεξάγουν αἱ ἐφημερίδες. Πρόκειται περὶ τοῦ ἑξῆς· ἡ πλειοψηφία τοῦ κόμματος, ἀντελήφθη, ἐν μιᾷ ὡρισμένῃ στιγμῇ, ὅτι χρησιμεύει ὡς ὄργανον ἐξουσίας εἰς μίαν μικρὰν ὀλιγαρχίαν καλῶν πατριωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐν ὀνόματι τῶν μεγάλων ἰδεωδῶν τῆς ἐπαναστάσεως, κατέστησαν μονοπώλιόν της τὴν καλλιτέραν μερίδα τῆς κυβερνητικῆς καὶ γραφειοκρατικῆς λείας. Ἅμα ἔκαμε τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην ἡ πλειοψηφία τοῦ κόμματος, καὶ ἅμα εἶδε τὴν ἀνθηρὰν πάχυνσιν τῶν προσφιλῶν ἀρχηγῶν της, ἐσκέφθη καὶ εἶπε «τώρα ποῦ ἐπαχύνατε σεῖς, ἀφῆστε κι' ἐμᾶς νὰ φᾶμε λιγάκι πιλάφι».

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

'Εκ πραγματείας περὶ τῆς ἀριθμητικῆς δυνάμεως τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Βουλγάρων, παραλαμβάνομεν τὰ ἑπόμενα, συνιστῶντες αὐτὰ εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀναγνώστας :

Τῶν Σλαύων ἴδιον εἶνε, λέγει ὁ ἄλλως φιλόσλαυος συγγραφεὺς Boué, νὰ ἐξογκῶσι πάντοτε τὸν ἀριθμὸν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, δι' ὃ δὲν πρέπει νὰ παραξενευώμεθα διὰ τὰ παράδοξα τῆς στατιστικῆς αὐτῶν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ. Καὶ ὄντως οἱ Βούλγαροι ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς δυσκολίας, ἣν παρέχει ἡ κατ' ἐθνότητας διαίρεσις τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, οὐδενὸς ἐφείσθησαν μέσου πρὸς διαστρέβλωσιν τῆς ἐθνογραφίας τῆς Μακεδονίας, διαγράφοντες μὲν ἐξ αὐτῆς τὸν 'Ελληνισμόν, παραδίδοντες δὲ ὁλόκληρον τὴν χώραν εἰς τὸν Βουλγαρισμόν. 'Απὸ τοῦ 1830, ὅτε ἤρξατο ἡ βουλγαρικὴ δρᾶσις, κατεπλημμύρησαν τὴν Εὐρώπην δι' ἐθνογραφικῶν χαρτῶν, ἐν οἷς παρίσταται ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία κατοικούμεναι ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Βουλγάρων. Τὸν ἀγῶνα δὲ αὐτῶν ἐξυπηρέτησαν μεγάλως καὶ Τσέχοι καὶ Ρῶσσοι συγγραφεῖς καὶ χαρτογράφοι, ὧν εἷς δὲν ὤκνησε νὰ σημειώσῃ ἐν τῷ χάρτῃ αὐτοῦ καὶ αὐτὴν τὴν Θάσον ὡς κατοικουμένην ὑπὸ Βουλγάρων, πρὸς δὲ οὐκ ὀλίγοι φιλόσλαυοι συγγραφεῖς Εὐρωπαῖοι ὡς ὁ Boué καὶ ὁ Robert, οἵτινες πανταχοῦ κατὰ τὰς περιηγήσεις αὐτῶν μόνον Βουλγάρους ἔβλεπον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Kiepert παραπλανηθεὶς ἐκ τῶν ψευδῶν πορισμάτων τῶν Σλαύων καὶ ἄλλων συγγραφέων ἐξέδωκε τῷ 1879 χάρτην, ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἐπέκτασις τοῦ ὀνόματος «Βούλγαρος». Ὁ χάρτης τοῦ Kiepert ἐκδοθεὶς μικρὸν πρὸ τῆς Βερολινείου Συνδιασκέψεως ἐξήσκησε μεγάλην ἐπιρροήν. Αὐτὸς ὁ Βίσμαρκ προσκληθεὶς ἐν τῷ γερμανικῷ Κοινοβουλίῳ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὠνόμασαν αὐτὸν ἕνα τῶν ἀρίστων χαρτῶν, ἐξ ὅσων γνωρίζει. Καὶ ὅμως ὁ Kiepert βραδύτερον ἀπεκήρυξε τὸν χάρτην αὐτοῦ, σεβόμενος τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ κατιδὼν τὰ ἐσφαλμένα πορίσματα, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ χάρτου του, ἐξέφρασε τὴν λύπην του ἐπὶ τούτῳ καὶ ηὐχήθη νὰ ζήσῃ ὀλίγα ἀκόμη ἔτη, ἵνα ἐξετάσῃ αὐτοπροσώπως τὴν Μακεδονίαν.

Οὕτως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν κιβδήλων τούτων δημοσιευμάτων κατωρθώθη νὰ θολωθῶσι τὰ ὄμματα τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ πιστευθῇ ἐπί τινα χρόνον ὅτι ἡ

Μακεδονία εἶνε ἐθνογραφικῶς βουλγαρική. Ἀλλ' εἰ καὶ κατενοήθη πλέον ἡ ἀλήθεια καὶ ἐξηλέγχθησαν οἱ ψευδεῖς διϊσχυρισμοὶ τῶν Βουλγάρων, ὅμως ἡ πλαστογραφικὴ αὐτῶν ἐργασία ἐξακολουθεῖ ἀναλλοίωτος μέχρι σήμερον. Οὐ πρὸ πολλῶν ἡμερῶν ὁ ἐκ τῶν Βουλγάρων βουλευτῶν κ. Πάντσε Δόρεφ, περὶ ἄλλου ζητήματος προκειμένου, ἀσχέτου πρὸς τὴν ἐθνογραφίαν τῆς Μακεδονίας, ἀνεκήρυξεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς ὅτι τὸ ἐπικρατοῦν χριστιανικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ εἶνε τὸ βουλγαρικόν, πρὸς ἐπικύρωσιν δὲ τῆς γνώμης αὐτοῦ προσήγαγεν αὐτοσχέδιον στατιστικήν, καθ' ἣν ἐν τοῖς βιλαετίοις Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου καὶ Κοσσόβου ὑπάρχουσι 730,000 Βούλγαροι καὶ 530,000 Ἕλληνες, ἡ δὲ «Βέστι» τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, ἔν τινι τῶν τελευταίων φύλλων αὐτῆς ὑπερθεματίζουσα ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ Βουλγάρων εἰς 1,640,000 ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Βουλγάρων μαθητῶν ἀνερχομένων ὡς λέγει, εἰς 82,000.

Τὸ ἐξελέγχειν βουλγαρικὰς στατιστικὰς εἶνε ὁμολογουμένως ματαιοπονία, διότι ἀπὸ πολλοῦ αὗται κατέστησαν κίβδηλα νομίσματα, ἀλλ' ἵνα ἅπαξ ἔτι διαπιστωθῇ ἡ πλαστογραφικὴ ἐργασία τῶν Βουλγάρων καὶ καθορισθῇ ἡ ἀληθὴς αὐτῶν ἀριθμητικὴ δύναμις ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέλεγξιν τῆς στατιστικῆς τῆς ἐπισήμου Ἐξαρχίας, στηριζόμενοι ἐπὶ ἀριθμῶν μὴ ἐπιδεχομένων ἀντίρρησιν, διότι παραλαμβάνομεν αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐπισήμων στατιστικῶν αὐτῆς τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, δημοσιευθεισῶν ἐν πολλοῖς τῶν ὀργάνων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου.

Τῇ 14 Νοεμβρίου τοῦ 1904 τὸ Bulletin d'Orient ἐδημοσίευσε σχολικὴν στατιστικὴν τῶν βιλαετίων Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου, ἧς τοὺς ἀριθμοὺς παρέλαβε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἐπισήμων στατιστικῶν τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου καὶ τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας. Κατὰ ταύτην εἶνε.

Ἐν τῷ βιλαετίῳ Θεσσαλονίκης :

	Σχολαὶ	Διδάσκαλοι	Μαθηταὶ
Ἕλληνες	521	787	32,534
Βούλγαροι	319	493	9,544
Ρωμοῦνοι	10	28	383
Σέρβοι	21	52	532

Ἐν τῷ βιλαετίῳ Μοναστηρίου :

Ἕλληνες	477	676	27,106
Βούλγαροι	242	380	8,767
Ρωμοῦνοι	39	117	1,612
Σέρβοι	32	60	1,142

Ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν δύο βιλαετίων :

Ἕλληνες	998	1463	59,631
Βούλγαροι	561	873	18,311
Ρωμοῦνοι	49	145	1,996
Σέρβοι	53	112	1,674

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἐν μὲν τῷ βιλαετίῳ Θεσσαλονίκης εἶνε 32,539 Ἕλληνες μαθηταὶ καὶ 9,544 Βούλγαροι, ἐν δὲ τῷ τοῦ Μοναστηρίου 27,106 Ἕλληνες μαθηταὶ καὶ 8,766 Βούλγαροι, ἤτοι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς βιλαετίοις 59,641 Ἕλλοις μαθηταὶ καὶ 18,311 Βούλγαροι.

Οἱ ἀριθμοὶ τῶν Βουλγάρων μαθητῶν ἐλήφθησαν ἐκ τῆς στατιστικῆς τῆς Ἐξαρχίας τοῦ 1899-1900 ἀλλὰ τῷ 1902 αὕτη ἐδημοσίευσεν νέαν στατιστικήν, καθ' ἣν ἐν τοῖς βιλαετίοις Θεσσαλονίκοις καὶ Μοναστηρίου ἦσαν 613 Βουλγαρικαὶ σχολαί, 951 διδάσκαλοι καὶ 32,466 ἐγγεγραμένοι μαθηταί. Τὸ Bulletin d'Orient, εἰ καὶ ἐδημοσίευσε τὴν στατιστικὴν αὐτοῦ τῷ 1904, δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψει τὴν νεωτέραν ταύτην βουλγαρικὴν στατιστικὴν διὰ τὸν ἑξῆς λόγον.

Ἡ νεωτέρα αὕτη στατιστικὴ συνετάχθη τῷ 1902, ὅτε οἱ Βούλγαροι εἶχον τὸ μονοπώλιον τῶν ἐνόπλων συμμοριῶν καὶ ἠνάγκαζον τοὺς Ἕλληνας νὰ ἔχωσι τὰς σχολάς των κλειστὰς καὶ νὰ στέλλωσι τὰ τέκνα των εἰς τὰς ἐξαρχικάς. Ἀλλ' ὅτε τὸ μονοπώλιον τῆς βίας παρῆλθεν, ἕκαστος δὲ ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἐκδηλώσῃ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ φρόνημα, εἶνε ἐπόμενον ὅτι αἱ βουλγαρικαὶ σχολαὶ ἀπώλεσαν ὅ,τι διὰ τῆς βίας εἶχον κερδίσῃ καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὸ πρώην καθεστώς. Ἀλλ' ἡ διαφορὰ δὲν εἶνε μεγάλη, ἡ δὲ ἀναλογία τῶν ἑλληνικῶν σχολῶν πρὸς τὰς βουλγαρικὰς εἶνε πάντοτε ἡ αὐτὴ ἤτοι 3 καὶ πλέον πρὸς 2. Καὶ πράγματι εἰς 998 ἑλληνικὰς σχολὰς ἀντιτίθενται 613 βουλγαρικαί, εἰς 1143 Ἕλληνας διδασκάλους 951 Βούλγαροι καὶ εἰς 59,640 ἐγγεγραμμένους Ἕλληνας μαθητὰς 32,000 Βούλγαροι.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ἀναλογία ἐν Μακεδονίᾳ. Ἤδη δὲ ἔλθωμεν εἰς τὸν νομὸν Ἀδριανουπόλεως, ἔνθα κατὰ τὴν «Βέστι» ὑπάρχουσι 297,000 Βούλγαροι. Τῷ 1905 τὸ Bulletin d'Orient ἐδημοσίευσε τὴν ἐπομένην σχολικὴν στατιστικὴν τοῦ νομοῦ Ἀδριανουπόλεως, λαβὸν τοὺς ἀριθμοὺς τῶν βουλγαρικῶν σχολῶν ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπισήμου βουλγαρικῆς στατιστικῆς.

Ἑλληνικαὶ σχολαὶ	Μαθηταὶ	Διδάσκαλοι
403	31,950	632
Βουλγαρικαὶ σχολαὶ	Μαθηταὶ	Διδάσκαλοι
162	4,661	226

Καὶ ἐνταῦθα ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶνε καταφανής. Ἡ ἀναλογία τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους εἶνε περίπου 7 πρὸς 1.

Οἱ ἀριθμοί, οὓς ἀνωτέρω παρετάξαμεν, ὁμιλοῦσιν ἀρκετὰ εὐγλώττως καὶ ἀφ' ἑαυτῶν. Ἐξ αὐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι ἐν τοῖς νομοῖς Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου καὶ Ἀδριανουπόλεως ἡ μὲν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἀριθμεῖ 1301 σχολάς, 2,095 διδασκάλους καὶ 91,590 μαθητάς, ἡ δὲ βουλγαρικὴ 775 σχολάς, 1177 διδασκάλους καὶ 36,661 μαθητάς. Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ μὲν ἑλληνικαὶ σχολαὶ ἱδρύονται καὶ συντηροῦνται ὑπὸ τῶν κοινοτήτων καὶ οἱ μαθηταὶ φοιτῶσιν εἰς αὐτὰς ἄνευ οὐδεμιᾶς χρηματικῆς βοηθείας, ὅπερ καὶ οἱ φανατικώτατοι φιλοβούλγαροι συγγραφεῖς εἶνε ἠναγκασμένοι νὰ ὁμολογήσωσιν, αἱ δὲ βουλγαρικαί, ὄργανα ἐθνικῆς προπαγάνδας, ἱδρύονται καὶ συντηροῦνται διὰ κυβερνητικῶν χρημάτων. Ὁ Σέρβος συγγραφεὺς Gopsevics ὑπολογίζει ὅτι ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία χορηγεῖ κατ' ἔτος εἰς τὴν προπαγάνδαν αὐτῆς 30,500 λίρας, ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προστεθῇ καὶ ἡ ἐπιχορήγησις τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως, τὸ ὁλικὸν ποσὸν ἀνέρχεται εἰς 160,000 λίρας κατ' ἔτος.

Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΝ ΑΠΟΓΡΑΦΗΝ

Τριακοντακτία μόλις παρῆλθεν ἀπὸ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς Κύπρου εἰς τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν. Καταλυθέντος ὁριστικῶς τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος τῆς νήσου, ὠργανώθη αὕτη ὅπως δήποτε ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον, εἰ καὶ ἡ ἀγγλικὴ διοίκησις δὲν ἐπεδείξατο πρὸς αὐτὴν τὴν προσήκουσαν μέριμναν. Ἡ ἀγγλικὴ διοίκησις ἐν Κύπρῳ ἠδύνατο νὰ εἶνε ὀλιγώτερον ἐγωϊστική, νὰ καταστῇ φιλοκυπριωτέρα. Ἀλλ' ὅπως δήποτε κατέστη εὐρωπαϊκὴ ἡ διοίκησις τῆς νήσου. Καὶ τοῦτο καλόν.

Ἐντεῦθεν ἡ κατὰ πληθυσμόν, ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν εὐημερίαν ἐπίδοσις τῶν Κυπρίων. Ἡ μετανάστευσις οὐ μικρὸν περιωρίσθη.

Τοῦτο καταφαίνεται, ἡ εὐημερία δηλαδὴ καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς κατὰ πληθυσμὸν ἀνάπτυξις τῆς νήσου ἐκ τῆς ἐπ' ἐσχάτων γενομένης ἀπογραφῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἥτις διεξήχθη κατὰ τὴν νύκτα τῆς 1ης πρὸς τὴν 2αν λήξαντος Ἀπριλίου τοῦ ἔτους τούτου.

Οὕτως ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου κατὰ τὴν ἄνω ἡμερομηνίαν ἀνήρχετο εἰς 273,857. Κατὰ τὴν ἀμέσως προηγουμένην ἀπογραφὴν τῆς 1ης Ἀπριλίου 1901 ἦτο 237,022. Ἤτοι ἐντὸς δεκαετίας ἡ αὔξησις εἶνε ἀκριβῶς 36,836. Σχεδὸν 15 1/2 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν.

Ἡ πρώτη μετὰ τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1881 ἔδωκεν 186,174. Ἡ δὲ τοῦ 1891 ἔδωκε 209,286.

Ἐκ τοῦ σημερινοῦ πληθυσμοῦ τῶν 273,857, Μωαμεθανοὶ εἶνε μόνον **56,335** ἀποτελοῦντες δηλαδὴ ὀλίγον τι πλέον τοῦ ἑνὸς πέμπτου τῶν κατοίκων τῆς νήσου. Αἱ λοιπαὶ **217,522** (ἐξαιρέσει 3,000 Μαρωνιτῶν δυτικῶν, κ. ἄ.) ἐδήλωσαν εἰς τὰ δελτία τῆς ἀπογραφῆς ὅτι εἶνε Ἕλληνες τὴν γλῶσσαν καὶ Ἕλληνες ὀρθόδοξοι τὴν θρησκείαν

Ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1901, οἱ μὲν Ἕλληνες παρουσιάζουν αὔξησιν 31,809, *ἤτοι ἀνωτέραν ἢ 17 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν*, Οἱ δὲ Τοῦρκοι παρουσιάζουν αὔξησιν 5,026, *ἤτοι οὐδὲ δέκα ἐπὶ τοῖς ἑκατόν*. Τῶν λοιπῶν θρησκευμάτων δὲν ἔχομεν ἀκόμη τοὺς ἀριθμούς, ἀλλά, ὡς εἴπομεν, δὲν ὑπερβαίνουσιν ἐν συνόλῳ τοὺς 3,000.

Κατὰ ταῦτα, καὶ ἡ ἀναλογία τῶν ἐν τῷ Νομοθετικῷ Συμβουλίῳ ἀντιπροσώπων ἑκάστου τῶν δύο στοιχείων πρέπει νὰ εἶνε *5 Ἕλληνες πρὸς 1 Μωαμεθανὸν καὶ οὐχὶ 3 πρὸς 1 ὡς εἶνε σήμερον.*

Τῶν Μωαμεθανῶν οἱ ἄρρενες εἶνε κατὰ *2,227 πλείονες τῶν θηλέων.* Τῶν Ἑλλήνων οἱ ἄρρενες ὑπερβαίνουσι τὰς θηλείας κατὰ 2,580.

Κωτωκημέναι οἰκίαι ἐν ἁπάσει τῇ νήσῳ εὑρέθησαν 67,046. Ἀκατοίκοιτοι δὲ 10,451. Καὶ ὑπὸ κατασκευὴν 1318.

Ὁ πληθυσμὸς τῶν κυριωτέρων πόλεων, ἔχει ὡς ἑξῆς :

Τῆς πρωτευούσης *Λευκωσίας* εἶνε 15,936· κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1881 ἦσαν 11,536· κατὰ δὲ τὴν τοῦ 1891 ἦσαν 12,515 καὶ κατὰ τὴν τοῦ 1901 ἦσαν 14,752.

Τῆς *Λεμεσοῦ* ὁ πληθυσμὸς εἶνε 10,237, ἐνῷ κατὰ τὴν ἀπογραφὴν 1901 ἦσαν 8,298.

Τῆς *Λάρνακος* εἶνε 9,264, ἐνῷ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀπογραφὴν 7,964.

Τῆς *Ἀμμοχώστου* εἶνε 5,331, ἤτοι 1506 πλέον τῆς προηγουμένης ἀπογραφῆς.

Τῆς *Πάφου* εἶνε 3,435, ἐνῷ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν δεκαετίαν ἦτο 3,134,

Τῆς *Κυρηνείας* εἶνε 1725 ἀπέναντι 1336 τῆς παρελθούσης δεκαετίας.

Πρὸ τῆς Ἀγγλικῆς κατοχῆς, οὐδεμία βάσιμος πληροφορία πληθυσμοῦ τῆς Κύπρου εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς τῶν διαφόρων αἰώνων ὑπάρχει. Αἱ εὑρισκόμεναι εἶνε πάντοταιι αὐθαίρετοι ὑποθέσεις. Μία τοιαύτη πληροφορία κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος μ. Χ. ἐπὶ τῶν Λουζινιανῶν ἀναβιβάζει τοὺς κατοίκους εἰς 500,000.

Θετικὴ πως, ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη ἐνδιαφέρουσα ὑπὸ ἔποψιν συγκρίσεως πρὸς τὴν σήμερον, εἶνε ἡ διδομένη ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου Κυπριανοῦ (1788) γράφοντος ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ὅτι «κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1777» ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσον ἦτο 47,000 Τοῦρκοι καὶ 37,000 Ἕλληνες.

Ἐν γένει δὲ ἡ Κύπρος ὑπέστη ἀποτόμους αὐξομειώσεις τοῦ πληθυσμοῦ της πολλάς, ἰδίως ἀπὸ Χριστοῦ καὶ ἐντεῦθεν, ὅτε καὶ αἱ πολιτικαὶ περιπέτειαι αὐτῆς καὶ καταστροφαὶ ἐκ θεομηνιῶν ἦσαν ἀπειράριθμοι καὶ ὀλεθριώτατα.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΟΧΟΣ ΕΝ ΖΑΚΥΝΘΩ, ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ

Ἀκατάσχετοι οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ θριαμβευτικῇ πορείᾳ των, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων καὶ τὴν ἀναπέτασιν τῆς ἡμισελήνου ἐπὶ τοῦ τρούλου τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἓν μετὰ τὸ ἄλλο καταλαμβάνουσι τὰ κράτη τῶν Σταυροφόρων καὶ ἓν ὄνειρον βαυκαλίζει αὐτούς, νὰ γίνωσι κύριοι ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Καὶ ἡ νῆσος Ζάκυνθος δὲν ἐβράδυνε νὰ ὑποστῇ τῆς κοινῆς μητρὸς τὴν σκληρὰν τύχην.

Τοῦ τελευταίου δυνάστου της Λεονάρδου Γ', τοῦ Τόκκου, ἐμπλακέντος εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Τούρκους, ἕνεκα τῆς μὴ πληρωμῆς τοῦ προσοφειλομένου τῷ Σουλτάνῳ φόρου καὶ ἐκ φόβου κρύφα εἰς Νεάπολιν δραπετεύσαντος, ἐγκατελείφθη ἡ Ζάκυνθος εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν εἰς τὰ ἐνετικὰ πλοῖα τῶν Ἐνετῶν ὑπηκόων, εἰσβαλόντες κατέστρεψαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν νῆσον. Βραδύτερον, κατόπιν τῆς ἀπὸ 22 Ἀπριλίου 1484 μεταξὺ Ἐνετίας καὶ Πύλης συνθήκης, παρεχωρήθη ἡ Ζάκυνθος εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ὑπὸ ὅρον πληρωμῆς εἰς τὴν Πύλην ἐτησίως 500 χρυσῶν δουκάτων

Μετὰ τὴν ὁριστικὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἐνετῶν ἐν Ζακύνθῳ, σχεδὸν ἐρήμῳ καὶ ἀκατοικήτῳ, ὡς ἐκ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν, διάφορα ἐλήφθησάν μέτρα πρὸς οἰκισμὸν τῆς νήσου ὑπὸ τῆς Ἐνετίας, παρεχούσης εἰς τοὺς βουλομένους νὰ ἐποικήσωσι τὴν νῆσον οἰκίας καὶ γαίας ὑπὸ μόνον τὴν πληρωμὴν τῆς δεκάτης[1]. Ὅπως δ' ἀσφαλίσῃ τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ ἐχθροῦ, ἀποφάσει τῆς Συγκλήτου ἀπὸ 4 Μαΐου 1845, διετάχθησαν οἱ Διοικηταὶ (Rettori) Μεθώνης, Κορώνης, Ναυπλίου καὶ Ναυπάκτου νὰ πέμψωσιν εἰς Ζάκυνθον στρατιώτας[2],

---

1 Ὅρα «*Στατιστικὴ Ζακύνθου*». ὑπὸ Λ. Ζώη. 1896.

2 Γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι ἐκδιωχθέντες κατὰ τὸν Μεσαιῶνα οἱ Ἕλληνες τιμαριοῦχοι (*Μαδραῖται*, ὧν τὸ τάγμα πρῶτος ἵδρυσεν ὁ Ἡράκλειος ἐν Λιβάνῳ πρὸς ἀναχαίτισιν τοῦ Ἀραβικοῦ χειμάρρου, *Ταξᾶται*, ἐγγεγραμμένοι ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ τάξει καὶ *Στρατιῶται* (ἐκ

οἱ ὁποῖοι ἐγκαθιστάμενοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, θὰ ἐλάμβανον διάφορα κτήματα, ὑπόχρεοι νὰ διατηρῶσιν ἵππους, νὰ τοποθετῶνται ὁπουδήποτε ἡ Κυβέρνησις διέτασσεν αὐτούς, μὴ ὑποκείμενοι ἐπὶ δεκατετραετίαν εἰς ἄλλην ἀγγαρείαν, πλὴν τῆς δεκάτης, καὶ μισθοδοτούμενοι ἕκαστος μηνιαίως διὰ δουκάτων τριῶν [1].

Κατόπιν τῆς προσκλήσεως ταύτης, ἀρκετὸς ἀριθμὸς Ἰταλῶν στρατιωτῶν ἔσπευσαν ἐκ διαφόρων μερῶν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν νῆσον. Ἀποφάσει δὲ τῆς Συγκλήτου, ἅπασαι αἱ γαῖαι, αἱ ἄμπελοι καὶ λοιπὰ ἐν τῇ νήσῳ ἀγαθὰ διενέμοντο πρὸς συντήρησιν τῶν στρατιωτῶν καὶ ἄλλων κατοίκων Ζακύνθου καὶ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀνεκοίνωσε τῷ τότε Προβλεπτῇ Ζακύνθου Πέτρῳ Ναδὰλ ὁ ἐκ Ζακύνθῳ διερχόμενος ἐπίτροπος τοῦ Δουκὸς τῆς Ἐνετίας ἀρχιναύαρχος Ἀντώνιος Γρεμάνης τῇ 24 Μαρτίου 1495 ὑπὸ τὸν ὅρον ταχείας ἐκτελέσεως τῆς διανομῆς [2].

Ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτῶν, νεωτέρᾳ ἀποφάσει τῆς Συγκλήτου, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1487, εἶχεν ἀποσταλῇ ὁ Θεόδωρος Παλαιολόγος, ὁ ὁποῖος ἕνεκα τῆς τότε ἀθλίας καταστάσεως τῆς νήσου, ὑπέβαλε πρὸς τὸν ἀρχιναύαρχον Μ. Φραγκίσκον de Priolis διάφορα αἰτήματα, ἀφορῶντα εἰς τὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ὁ αὐτὸς ἀρχιναύαρχος ἀνέθηκε τῷ Προβλεπτῇ Ζακύνθου Ἰω. Βαπτιστῇ de Priolis [3].

Ἐξ ἐκθέσεως ἀπὸ 25 Ὀκτωβρίου 1499 γίνεται γνωστόν, ὅτι παρουσιασθέντες ἐνώπιον τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως στρατιωτικοί τινες ἀρχηγοὶ καὶ στρατιῶται μετὰ τῶν συζύγων καὶ τῶν τέκνων καὶ τὰς περιουσίας αὐτῶν κομίζοντες, προερχόμενοι δ' ἐκ Ναυπάκτου, ἡ ὁποία εἶχε περιέλθει εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν, ἵνα καταταχθῶσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐνετίας καὶ πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἡ ἐπιθυμία των αὕτη προθύμως ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῆς ἐνετικῆς ἀρχῆς, ἡ ὁποία καὶ ηὔξησε τὰς συντάξεις τῶν ἀρχηγῶν ἐκείνων μηνιαίως, ἐπεκύρωσε τὴν σύνταξιν ἐννέα ἐμμίσθων στρατιωτῶν καὶ ὥρισε μισθοδοσίαν τεσσάρων μὲν δουκάτων μηνιαίως δι' ἕκαστον τῶν 24 ὡς κάτωθι στρατιωτῶν, τριῶν δὲ διὰ πάντας τοὺς λοιποὺς στρατιώτας.

τοῦ Strada, Stradioti, Stratioti, Soldati a cavallo), οἱ σπουδαιότεροι Ἕλληνες τιμαριοῦχοι καὶ διασπαρέντες ἀνὰ τὴν ἐυτικὴν Εὐρώπην, περιφανῆ κατέλαβον θέσιν εἰς τὰ πολεμικὰ χρονικὰ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων χρόνων. Ὅρα καὶ «*Μεσαιωνικὸς βίος τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους*» ὑπὸ Κ. ἐν «Ἑστίᾳ» 1883.

1 Καὶ πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατοχῆς τῆς Ζακύνθου, περὶ τὰς 10 χιλ. Πελοποννήσιοι, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ Στρατιῶται, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Μιχαὴλ Ράλλη, ἀρχηγοῦ τῶν στρατιωτῶν, φεύγοντες τοὺς Τούρκους ἐγκατεστάθησαν ἐν Ζακύνθῳ, ἱδρύσαντες ἰδίαν ἀποικίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἐνετίας. Ὅρα καὶ «*Πολιτικὴ κατάστασις τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν*» ὑπὸ Ε. Λούντζη καὶ «*Ἱστορία τῆς Ἑπτανήσου*». Τόμ. β' καὶ γ' ὑπὸ Π. Χανιώτου.

2 Ὅρα Libri Ordini ecc. παρὰ τῷ Ἀρχαιοφυλακείῳ Ζακύνθου.

3 Αὐτόθι L. Ordini, Terminazioni ecc. 1487—1712.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀργηγῶν καὶ στρατιωτῶν εἶνε τὰ ἑξῆς :

Ἀρχηγοί. Δάρας Ἰωάννης μηνιαίως δουκ. 6. Σερβας Ἀνδρέας, Πέτας Μαρτῖνος, Ντὰ-Λέπαντο Βαπτιστής, Τορέλλος Ἀνδρέας καὶ Μαζεράκιος (Μαζαράκης) Νικόλαος ἀνὰ δουκάτα 5 ἕκαστος.

Στρατιῶται. Μπούας ἀρχ. καὶ συνταξιοῦχος, Γκίντιας Καβαλλάρ, καὶ συνταξ. Δράμης Χέλμης, Πρεμοντῖνος Ἰάκωβος, Ζώγλας Γκίνης, Χέλμης Ζωγράστας, Ταράκιος Δημήτριος, Φλόκας Βρετὸς καὶ Σεβαστὴν Παῦλος, ἅπαντες συνταξιοῦχοι.

Ρομίτζης Γεώργιος, Γραμματικόπουλος Ἰωάννης, Φράτης Ἰωάννης, Ταράκιας Νιάννης, Σκιαδόπουλος Νιάνης, Φερνάρδος Ἀνδρέας, Γκίντιας Ἀνδρέας, Νιανίτσας Γεώργιος, Μπαρούτης Μίρας, Μουζάκης Γεώργιος, Σκιαδόπουλος Φράγκος, Νιανίοσας Πέτρος, Φλόκας Γεώργιος, Σούρμπης Μίρας. Μουντάνος Παῦλος, Κόντης Πέτρος. Κόντης Κομηνός, Κόντης Γεώργιος, Μουζάκης Δημήτριος, Μέγκουλας Θεόδωρος, Σέρβας Φράγκος, Λαμπέτης Νιάννης, Κόντης Θεόδωρος καὶ Ταράκιας Μιχαήλ, ἅπαντες ἀνὰ δουκάτα 4 μηνιαίως ἕκαστος [2].

Οὐχ ἧττον διὰ μεταγενεστέρας ἀποφάσεως τῆς ἐνετικῆς Γερουσίας ἀπὸ 14 Νοεμβρίου 1499, ἕνεκα δυσαρεσκειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀπόφασιν ἐφύησαν μεταξὺ τῶν ἐκ Ναυπάκτου στρατιωτῶν, τὰ τῆς μισθοδοσίας αὐτῶν καλλίτερον ἐκανονίσθησαν [3].

Ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν ἐν Ζακύνθῳ *Στρατιάν*, ὡς ἐλέγετο, ηὔξανε καθημερινῶς, ἦσαν δὲ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1539, ὅτ' ἐξελέξαντο, ὡς πληρεξούσιον καὶ γενικὸν ἀντιπρόσωπον αὐτῶν τὸν Γενικὸν Διοικητὴν των Δημήτριον Παλαιολόγον, ἐν ὅλῳ ὀγδοήκοντα καὶ ὀκτώ, ὧν τὰ ὀνόματα, καθὸ τὰ πλεῖστα ἀπαντῶντα μέχρι σήμερον ἐν Ζακύνθῳ σημειοῦμεν κατωτέρω :

Κόκλας Πέτρος[1], Πέτας Λάζαρος, **Ζήβας** Νικόλαος, **Πομόνης** Δῆμος, **Λυκούρεσης** Δημήτριος, **Ματαράγκας** Λούμας, **Λαλόσης** Λούκας, **Φουρτούνης** Νικόλαος, Καΐτσας Βερνάρδος, Γρασούντας Ἀνδρέας, **Μπελούσης** Φίλιππος, **Ραψομανίκης** Σταμάτης, **Κοκκίνης** Μᾶρκος, **Λαγούτσης** Παῦλος, **Μαυρόπουλος** Νικόλαος, Καΐτσας Σταμάτης, **Ρένεσης** Ἀνδρέας, **Λαλότης** Θεόδωρος, **Κατραμῆς** Γεώργιος, **Ἀγουστῖνος** Νικόλαος, **Μπουρλέσας** Μιχαήλ, **Χαϊκάλης** Σταμάτης, Χαϊκάλης Μάρκος, Χαϊκάλης Κότσος, Τούσας Ἀνδρέας, Τούσας Ἰωάννης, **Σούρμπης** Στέφανος, **Ἀντίοχος** Ἀνδρέας, Ἀρβανίτης Δημήτριος, **Σούλης** Σπανιόλης, **Χαρακτινὸς** Γεώργιος,

1 Τὰ διὰ παχέων γραμμάτων γεγραμμένα ἐπώνυμα φέρουσι μέχρι τοῦ νῦν οἰκογένειαι ἐν Ζακύνθῳ.

2 «Monumenta». Tom. V.—pag 17 20 ὑπὸ Κ Σάθα

3 Αὐτόθι.

Βισβάρδης Ἰωάννης, Βισβάρδης Παῦλος, Βίτσης Φραγκῖσκος, **Κούτσης** Δῆμος, Πέτας Λάζαρος, Σούρμπης Δῆμος, Σούλης Βασίλειος, Λυκούρεσης Κόντος, Σούλης Γεώργιος, Χαϊκάλης Γκίνης, Χαϊκάλης Ἀνδρέας, **Στραβογένης** Ἰωάννης, **Κωστῆς** Παῦλος, Κωστῆς Πέτρος, Πολυζητάρης Νικόλαος, **Ζαβρασινὸς** Δῆμος, **Ψάρης** Δημήτριος, **Χέλμης** Ἀντώνιος, **Στρούζας** Γεώργιος, **Βορίσης** Νικόλαος, **Ράβτης** Ἀνδρέας, Κορτέσης Γεώργιος, **Ζούγρας** Ἀνδρέας, Κούτσης Κότσος, Βαρυζάμας Γεώργιος, Λαμπέτης Θεόδωρος, Δόριζας Ἀνδρέας, **Λαμπέτης** Πέτρος, Θοδόσης Σταμέλος, **Θοδόσης** Πέτρος, **Κόμης** Νικόλαος, **Γιατρᾶς** Ἰωάννης, **Μαρῖνος** Γεώργιος, **Μπάτσας** Πέτρος, **Μόρης** Σταμάτης, **Ξένος** Γεώργις, Βοζέμης Μιχαήλ, **Βούλγαρης** Ἰωάννης, Ραζομανίκης Πέτρος, Βούλγαρης Ἀνδρέας, **Ρένεσης** ἱερ. Ἀντώνιος, **Καταιβάτης** Βοϊβόντας, **Φοινίκης** Ἰωάννης, Πέτας Δῆμος, Μαλανδρινὸς Γουλιέλμος, Πίνακας Νικόλαος, **Φραγόπουλος** Ἐμμανουήλ, **Πλατυπόδης** Δημήτριος, Λυκούρεσης Γεώργιος, Λυκούρεσης Ἰωάννης. Λυκούρεσης Δομένικος, Λυκούρεσης Γεώργιος τοῦ Κώστα, Πατίχας Πέτρος, **Δοξαρᾶς** Πέτρος, Φασέας Ἰωάννης, **Σιδηροκαστρίτης** Δημήτριος καὶ Λάχας Ἰωάννης [1].

Οἱ ἐν Ζακύνθῳ, ὁσημέραι πληθυνομένῃ διὰ τῆς προσελεύσεως νέων οἰκητόρων, ἐγκατασταθέντες Ἰταλοὶ στρατιῶται, πλὴν τῶν ἐκ Πελοποννήσου τοιούτων— καίτοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἐκεῖνοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἦσαν λείψανα τῶν πρὸ τῆς τουρκικῆς ἐπιδρομῆς εἰς τὴν Ἑσπερίαν διασπαρέντων Πελοποννησίων καὶ Ἀργείων— τῇ παρόδῳ τῶν ἐτῶν, μὴ ἐκτοπισθέντες ἐνυμφεύθησαν γυναῖκας Ζακυνθίας καὶ ἔσχον τέκνα, τοσοῦτον δι' αὐτοί τε καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν εἶχον ἐξελληνισθῇ καὶ ἀφομοιωθῇ πρὸς τὰ ἤθη τοῦ τόπου, ὥστε ὁ λόχος αὐτῶν ἐκαλεῖτο *Λόχος Ἑλληνικὸς* (compagnia Greca) [2].

Οἱ στρατιῶται ἐκεῖνοι ὑπὸ τὴν διοίκησιν Ἰταλοῦ Κοντοσταύλου (Contestabile) ἐνδεδυμένοι μακρὰς περιβολὰς καὶ φέροντες μεγάλους πίλους προσωμοίαζον μᾶλλον πρὸς τεχνίτας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἢ πρὸς στρατιώτας, οἱ πλεῖστοι δ' αὐτῶν μὴ γνωρίζοντες οὐδὲ νοοῦντες ποσῶς τὴν ἰταλικὴν δὲν ἠδύναντο νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ ἑκάστοτε Κοντοσταύλου καὶ τοιοῦτος τῷ 1555 ἦτο ὁ ἐκ Νεαπόλεως γενναῖος (etrenuo) Δομένικος (Κυριακὸς) Μούρμουρης, γνωρίζων τὴν ἑλληνικήν.

Ὅθεν πρὸς ἄρσιν τῆς δυσκολίας ταύτης, ὁ τότε Προβλεπτὴς Ζακύνθου Μάρκος Βαρβαρῖγος, διὰ τῆς ἀπὸ 15 Σεπτεμβρίου 1555 διαταγῆς αὐτοῦ, ὥριζεν, ἵνα ἅπαντες οἱ τότε παρόντες Ἕλληνες στρατιῶται ἐντὸς διετίας ἐκμάθωσι τὴν λατινικὴν καὶ δημώδη ἰταλικήν, ὥστε νὰ συνεννοῶνται μετά τε τοῦ Κοντοσταύλου καὶ τῶν λοιπῶν τῆς νήσου ἀρχῶν. Τῆς προθεσμίας ταύτης παρερχομένης, οἱ μὴ ἐπιδεκτικοὶ μαθήσεως θὰ ἐξεδιώκοντο τοῦ ἑλληνικοῦ λόχου οὐδὲ θα ἠδύνατό τις τοῦ λοιποῦ νὰ καταταχθῇ εἰς αὐτόν, ἂν μὴ ὡμίλει καὶ ἐνόει τὴν ἰταλικήν, ἐπὶ ποινῇ 100 ὑπερπύρων, διατεθειμένων ὑπὲρ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ὤφειλον ἐπίσης τοῦ λοιποῦ ἅπαντες οἱ στρατιῶται ἐντὸς διμηνίας νὰ ἐνδυθῶσιν ὁμοιομόρφως

---

1 Ὅρα «*Οἰκογένεια Ματαράγκα*» ἐν «*Κυψέλῃ*» Πειραιῶς 1902 ὑπὸ Λ. Χ. Ζώη.

2 Ὅρα Ν. Ἀλιβιέρην συμβολαιογράφον Ζακύνθου σελ. 32 παρὰ τῷ Ἀρχείῳ Ζακύνθου.

3 Reg. Ducali 1487—1569 p. 103.

μὲ βραχείας περισκελίδας καὶ μικροὺς πίλους καὶ ν' ἀναρτήσωσιν ἐπὶ στρατιωτικοῦ ζωστῆρος σπάθην, οὕτως ὥστε νὰ παρουσιάζωνται ὡς ἀληθεῖς στρατιῶται.

Διὰ διαταγῆς ἀπὸ 19 Ἰανουρίου 1556, ἅπαντες οἱ ἐν Ζακύνθῳ στρατιῶται, οἱ ὑπηρετοῦντες τῇ Ἐνετίᾳ, ἀπηλάσσοντο πάσης οἱασδήποτε ἀγγαρείας, οὐδὲ ὑπέκειντο εἰς κατάσχεσιν οἱ μισθοὶ αὐτῶν, οἱ ἄνω τῶν 10 ἄσπρων.

Ἐπειδὴ ὅμως μικρὰ ἐδίδετο προσοχὴ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ λόχου τούτου, ὡς πρὸς τὴν φρούρησιν τῆς πόλης τοῦ φρουρίου, ἐντεῦθεν δὲ πολλὰ τὰ ἄτοπα συνέβαινον, ὁ Πρεβλεπτὴς Ζακύνθου Φραγκίσκος Πιζάνης. διὰ τῆς ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου 1559 διαταγῆς του ὥριζεν, ἵνα πάντα τὰ ὀνόματα τῶν στρατιωτῶν τοῦ λόχου ἀναγραφῶσιν ἐν πινακιδίῳ, τὸ ὁποῖον ἔδει ν' ἀναρτηθῇ ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Προβλετοῦ, ὑποχρεουμένου τοῦ δεκανέως καθ' ἑκάστην πρωΐαν νὰ σημειοῖ τοὺς δι' ὑπηρεσίαν, ἐπὶ ποινῇ τῶν μὲν κατὰ τὴν ἡμέραν ὀλιγωρούντων ὑπερπύρων 15, τῶν δὲ κατὰ τὴν νύκτα ἐπὶ ποινῇ ἀποβολῆς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας [1].

Εἶνε γνωστὰ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ζακύνθου τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν στρατιωτῶν, ὅτ' ἐπιδραμόντων τῶν Τούρκων κατὰ τῆς νήσου ἡμῶν ἐν ἔτεσι 1537, 1554, 1571, 1594 καὶ 1599 γενναίως οὗτοι ὑπερήσπισαν αὐτήν.

Διάταγμα τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ Πέτρου Βαλλιὲρ ἀπὸ 25 Ἰουλίου 1669 ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν ἐν Ζακύνθῳ στρατιωτῶν τοῦ λόχου, οὓς εὗρεν ἐν ἀταξίᾳ. Τοῦ διατάγματος τούτου, ἰταλιστὶ γεγραμμένου, παρέχομεν τὴν μετάφρασιν :

Ἡμεῖς, Πέτρος Βαλλιὲρ, ἐν ὀνόματι τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας τῆς Ἐνετίας, Γεν. Προβλεπτὴς καὶ Ἰνκουιζήτωρ τῶν τριῶν νήσων τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπιθεωρήσαντες τὸν λόχον τῶν Στρατιωτῶν τῆς νήσου ταύτης καὶ πολλὰς παρατηρήσαντες ἀνωμαλίας ἐν αὐτῷ, ὡς πρός τε τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν αὐτῶν, ἀπεφασίσαμεν νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου διατάξεις. Ὅθεν δυνάμει τῆς ἡμετέρας ἐξουσίας, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν, ἵνα οἱ ρηθέντες Στρατιῶται ὦσι τὸν ἀριθμὸν ἑκατόν, ἐκτὸς τῶν ἀξιωματικῶν, οὐδενὸς ἐν τῷ μεταξὺ δυναμένου νὰ προσληφθῇ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ, ἐν περιπτώσει θανάτου ἢ διαγραφῆς τῶν αὐτῶν Στρατιωτῶν, ἄνευ προηγουμένου δελτίου, προσυπογεγραμμένου παρὰ τοῦ ἑκάστοτε Προβλεπτοῦ, τοῦτο δὲ θὰ ἐνεργῆται ὑπὸ τῶν διοικητῶν, εἰς οὓς, εἶνε ἀνατεθειμένη ἡ ἀκριβὴς ἐκτέλεσις ἐπὶ ποινῇ, κατὰ βούλησιν τῆς δικαιοσύνης.

Ἐδόθη τῇ 25 Ἰουλίου 1669. Ε. Ν. ἐν Ζακύνθῳ [2].

Καὶ νεώτεραι διατάξεις Γενικῶν Προβλεπτῶν θαλάσσης, ὁποῖαι αἱ τοῦ Φρ. Κορνὲρ ἀπὸ 11 Νοεμβρίου 1724, Π. Βεντραμὶν ἀπὸ 29 Νοεμβρίου 1735, Ἀντ. Λορεδάνου ἀπὸ 9 Ὀκτωβρίου 1741 καὶ ἄλλων [3] μεγάλως ἐπρονόουν περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λόχου καὶ τῶν στρατοσυλλέκτων ἐν γένει, μέχρι τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὴν νῆσον τῶν Ἀλβανικῶν σωμάτων, περὶ ὧν ἐν ἰδιαιτέρῳ ἡμῶν ἄρθρῳ θὰ πραγματευθῶμεν.

Ζάκυνθος **Λεωνίδας Χ. Ζώης**

---

1 Αὐτόθι p. 114 καὶ 139.

2 Rollo delli Stradiotti ecc. παρὰ τῷ Ἀρχείῳ.

3 Libri Ordini ecc. αὐτόθι.

Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

(ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΦΡΑΝΤΖΗ ΚΑΙ ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ)

Ἡ τελευταία τελετὴ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν

Ἡ πληκτικωτέρα σκηνή, ἐξ ὅσων τὰ χρονικὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλλάδος μνημονεύουσιν, ἔλαβε χώραν ἐντὸς τοῦ τεμένους τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὀλίγας ὥρας πρὶν ἢ τὸ γένος τῶν Γραικῶν παραδοθῇ εἰς τὸ τετρακοσιετές μαρτύριον.

Ὁ βασιλεὺς δυσελπιστῶν ἤδη περὶ σωτηρίας, ὅμως ἀποφασισμένος νὰ κυρώσῃ μὲ τὸ ἴδιόν του αἷμα τὴν μέλλουσαν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἐξαγόρασιν, ἀφοῦ περιῆλθε τὰς ἐπάλξεις καὶ τὰ φρούρια, καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι πάντα εἶχον ἐν τάξει, εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνοδευόμενος ἀπὸ πολλοὺς στρατηγοὺς καὶ ἱερεῖς καὶ ἀναρίθμητον πλῆθος λαοῦ, φωνάζοντος τὸ Κύριε ἐλέησον!

Ἦτον ὄρθρος τῆς Κυριακῆς 27 Μαΐου 1453, ἡ ἀποφὰς ἡμέρα τῶν ἁγίων Πάντων.

Ὁ ἦχος τῶν κλαυθμῶν, ἡ βοὴ τῶν γυναικείων γογγυσμῶν, καὶ αἱ φωναὶ τῶν παίδων κατεσκέπαζον τὰς δεήσεις τῶν διακόνων, οἵτινες ἐνώπιον τῆς ὡραίας Πύλης ἱστάμενοι, τὴν τελευταίαν ἤδη ἀνέπεμπον ἱκεσίαν ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ «ὑπὲρ τοῦ καθυποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν ὀρθοδόξων πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον.» Σύνολος ἡ κύκλῳ σκηνὴ ἐνέπνεε λύπην, πένθος, μελαγχολίαν· αἱ καρδίαι πάντων ἦσαν καταπεπιεσμέναι, ὡσανεὶ ἐτελεῖτο ἡ νεκρώσιμος κηδεία ὁλοκλήρου γενεᾶς.

Ἡ ἐθιμοταξία ἐξέλιπεν· αἱ κοινωνικαὶ ἀνισότητες διεσκεδάσθησαν· οἱ δημόται συγκεχυμένως ποιοῦσι μετανοίας μετὰ τῶν πατρικίων, οἱ πένητες μετὰ τῶν ἀρχόντων, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ χεῖλος τοῦ κοινοῦ τάφου, πολῖται μετὰ πολιτῶν ἀδιακρίτως συμπεριπτύσσονται. Καὶ αὐτὸς ὁ πάνσεπτος ναός, τὸ σύμβολον τῆς πάλαι ποτὲ κραταιᾶς Ὀρθοδοξίας, ἡ κατοικία τῶν αἰώνων, τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ καύχημα, νῦν γεγυμνωμένος παντὸς πολυτίμου κοσμήματος, καὶ ἀπεκδεδυμένος αὐτῶν ἔτι τῶν πρὸς τὴν μυσταγωγίαν ἀναγκαίων σκευῶν, ἀφώτιστος, ἀκαλλώπιστος, σκυθρωπός, εὐτελισμένος, ἀτενίζει πιστῶς τὴν ταλαίπωρον Ἑλλάδα

κατὰ τὸ δούλειον ἐκεῖνο στάδιον ἐν ᾧ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ὡρῶν γραμμένον ἦτο νὰ εἰσέλθῃ.

Ὅσῳ πλέον ἡ λειτουργία προχωρεῖ, καὶ προσεγγίζει τὴν ἀπόλυσιν, τόσῳ μᾶλλον αὐξάνει ἡ βοὴ τοῦ κλαυθμοῦ, καὶ ὁ κοπετὸς τοῦ λαοῦ διπλασιάζεται. Ἐφαίνετο ὅτι ἡ ζωὴ πάντων τῶν περιεστώτων ἦτο περιωρισμένη μόνον ἐντὸς τῆς διαρκείας ἐκείνης τῆς Εὐχαριστίας καὶ ὅτι ἑκάστη συλλαβὴ τῶν εὐχῶν ἐκείνων πίπτουσα ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν ἱερέων, ἦτο νέον βῆμα πρὸς τὴν προκειμένην ἄβυσσον.

Τονιζομένου τοῦ κοινωνικοῦ, αἰφνιδίως σχίζονται οἱ ὄχλοι, οἱ σωματοφύλακες ἀναμερίζονται, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος περιβεβλημένος τὰ βασιλικὰ μὲν, ἀλλὰ φεῦ! πενιχρὰ καὶ τετριμμένα ἱμάτιά του, προβαίνει πρὸς τὸ ἅγιον βῆμα, ἀσκεπής, κατηφής, μετὰ ὀφθαλμῶν δεδακρυσμένων.

Οἱ στεναγμοὶ καταπαύονται, ὁ θόρυβος σιγάζει· καθ' ὅλον ἐκεῖνον τὸν ἀπέραντον ναὸν δὲν ἀκούεται πάρεξ ἡ φωνὴ τοῦ λειτουργοῦ, τοῦ προσκαλοῦντος τοὺς Χριστιανούς, ἵνα μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθωσιν.

Ὁ Αὐτοκράτωρ νοερῶς ἐπὶ πολλὴν ὥραν προσεύχεται, Κύριος οἶδε, τίνα λυτήριον καὶ πατριωτικὴν προσευχὴν, προσπίπτει τρὶς ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ καὶ τῆς Θεομήτορος, ἀναχαιτίζων δι' ἑνὸς σπασμωδικοῦ κινήματος τοῦ στόματος καὶ τῶν παρειῶν τοὺς λυγμούς, οἵτινες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ταραχωδῶς ἀναβαίνουσιν ἀπὸ τῆς καρδίας του, εἶτα, στραφεὶς πρὸς τὸν λαόν, ἀναβοᾷ γεγωνυῖα φωνῇ.

«Χριστιανοί, συγχωρήσατε τὰς ἁμαρτίας μου, καὶ ὁ Θεὸς ἂς συγχωρήσῃ τὰς ἰδικάς σας!»

Παραλαμβάνων δέ, ὡς ἔθος, παρὰ τῶν χειρῶν τοῦ Ἀρχιερέως τὰ ἄχραντα μυστήρια, μεταλαμβάνει αὐτῶν.

Ἅπαντες ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ ἐφώναξαν.

«Ἔσο συγχωρημένος!»

Καὶ τῳόντι ἐσυγχωρήθησαν αἱ ἁμαρτίαι τῆς μεσαιωνικῆς μοναρχίας.—Ἀπὸ τοῦ νῦν κυοφορεῖται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος νέα βασιλεία, τῆς Ἀναγεννήσεως!

Μετὰ ταῦτα ὁ ἁγνισμένος καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος τοῦ μεσαιῶνος ἔσχατος βασιλεὺς ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς παρευρισκομένους παραινεῖ αὐτοὺς νὰ συγκοινωνήσωσιν ἅπαντες· πρῶτον νὰ συγκοινωνήσωσιν ἀδελφικῶς, καὶ ἔπειτα νὰ ἐνθυμηθῶσι «ὅτι ἤγγικεν ἡ ὥρα, ὅτε μέλλουσι νὰ ἀγωνισθῶσιν τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα, καί τι ἐὰν δὲν εἶνε παρὰ Θεοῦ ὡρισμένοι νὰ σώσωσι διὰ θυσίας τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα, τοὐλάχιστον ὀφείλουσι νὰ καταλείψωσιν εἰς τοὺς ἀπογόνους μνήμην ἀνδρείας καὶ ἀρετῆς τοιαύτην, οἵα εἶνε ἀναγκαία, ὅπως οὗτοι διαφυλά-

ξωσιν ἐν τῇ ἐνδεχομένῃ δουλείᾳ τὴν πίστιν τῶν πατέρων, καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸ παρελθόν».

Εἰς τούτους τοὺς λόγους τοὺς λυπηρούς, οἵτινες μυριάκις ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἐπαναλαμβανόμενοι, ἀντηχοῦσιν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. καὶ ἡ τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Πίστεως τελευταία διαθήκη, μετὰ πλείονος ἢ πρότερον ὁρμῆς· ἐκρηγνύονται οἱ κλαθμοὶ καὶ οἱ ὀδυρμοὶ τῶν προσερχομένων εἰς τὴν μετάληψιν. Ἡ φωνὴ τῶν αἰτούντων συγχώρησιν δὲν ἀκούεται πλέον· «ἐν τῇδε τῇ ὥρᾳ, λέγει ὁ Φραντζῆς συνοπτικῶς, τὶς διηγήσεται τοὺς τότε κλαυθμοὺς καὶ θρήνους; ἐὰν ἀπὸ ξύλου ἄνθρωπος, ἢ ἐκ πέτρας ἦν, οὐκ ἠδύνατο μὴ θρηνῆσαι,»

Ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος διακόπτει τὴν τραγικὴν σκηνήν. Αἱ μητέρες ἀποχαιρετῶσι τὰ τέκνα των· αἱ γυναῖκες ρίπτονται εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν συζύγων· οἱ τελευταῖοι ἀσπασμοὶ συγχέονται μὲ τὸν κρότον τῶν σπαθιῶν καὶ τῶν ἀσπίδων.

Ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐκοινώνησαν ἅπαντες ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ κοινωνίᾳ πίστεως ἀγάπης καὶ ἐλπίδος· ἅπαντες ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὤμοσαν ὅρκον καὶ βασιλεύς, καὶ ἀριστοκρατία, λαὸς καὶ ἱερατεῖον.

Διότι ἄλλο τι δὲν ἤκουέ τις εἰμὴ φωνὰς περὶ ἀμοιβαίας συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ φρικτοὺς ὅρκους σταθερότητος εἰς τὰ τῆς ἐθνικῆς πίστεως δόγματα, τυχούσης αἰχμαλωσίας. Συγχώρησέ με ἀδελφέ! εἶς ἐρώναζεν ὧδε· καὶ πάλιν, ὁ Θεὸς ἂς σὲ συγχωρήσῃ! ἀπεκρίνοντο ἕτεροι. Ἡ ἀμοιβαία ἄφεσις τῶν πλημμελημάτων παρεξετάθη σχεδὸν μέχρις αὐγῆς.—Ἤθελεν ὁ μεσαίων, φαίνεται, ν' ἀποθάνῃ συγκεχωρημένος ἐν τῷ ναυαγίῳ του.

Ἴσως οὐδαμοῦ τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας εὑρίσκεται παράδειγμα παρομοίας πνευματικῆς ἑνώσεως καὶ ὁμονοίας!

Ἡ γόνιμος καὶ ταρακτικὴ φαντασία τοῦ Σακεσπήρου, ὁ φιλόθρησκος κάλαμος τοῦ Σχιλλέρου οὐδέποτε παρέστησαν σκηνὴν ἔχουσαν, ὡς αὕτη, τόσον ὀλίγην χρείαν δραματικῆς ἐφευρέσεως καὶ εἰκονικότητος τεχνικῆς!

Ἡ τελευταία ἔφοδος

Ἐπιφωσκούσης τῆς ἡμέρας, μετὰ τὴν ἑνάτην ὥραν ὁ Μωάμεθ συνῆψε τὸν πόλεμον. Διῄρεσε τὸν στρατόν του ἀπὸ τοῦ Παματίου μέχρι τῆς Χρυσῆς, καὶ κατέταξεν ὀγδοήκοντα πλοῖα ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἄχρι τῆς Πλατείας, τὰ δὲ λοιπά, τὰ ἱστάμενα ἐν τῷ Διπλοκιονίῳ, καταβάντα τὸ μέγα Παλάτιον, καὶ διαβάντα τὸν λιμένα, περιεκύκλωσαν τὴν πόλιν ἄχρι τοῦ Βλάγκα. Καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν Κυριακὴν καὶ τὴν ἑπομένην Δευτέραν οἱ Μωαμεθανοὶ δὲν ἔδωκαν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνάπαυσιν οὐδὲ μίαν στιγμήν. Πυροβολοῦντες κατὰ τῶν πσλιορκουμένων, καὶ προσπαθοῦντες νὰ ῥίψωσι τὰς κλίμακας ἐπὶ τὰ τείχη, καὶ παντοδαπῶς μαχόμενοι, ἀπηύδιζον τοὺς Χριστιανοὺς μόνον καὶ μόνον, ὅπως διευκολύνωσι τὴν ὁποίαν

ἔμελλον ἔπειτα νὰ κάμωσιν γενικὴν ἐφόρμησιν. Ὁ Μωάμεθ ἔφιππος περιήρχετο τὸν στρατόν, καὶ τὰς φρουράς, τούτους μὲν τῶν ὁπλιτῶν παρακελεύων, ἐκείνους δὲ ἀπειλῶν καὶ τιμωρῶν.

Ἐν τούτοις ηὔγαζεν ἡ φοβερὰ ἡμέρα τῆς Τρίτης, 29 Μαΐου, ἡμέρα πένθιμος ἐς ἀεὶ καὶ συγχρόνως ἁγία, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως λαὸς συνήθως ἑώρταζον τὴν μνήμην Θεοδοσίας τῆς μάρτυρος, ταύτης τῆς στήλης τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ὁ βίος καὶ αἱ περιπέτειαι τῆς καλλιμάρτυρος Θεοδοσίας, ἔχουσι μυστικήν τινα συγγένειαν μὲ τὰ διατρέξαντα κατὰ τὴν ἐπέτειον ἐκείνην καὶ δυσοιώνιστον ἡμέραν τῆς ἑορτῆς της.

Αὕτη ἡ Ἁγία ἔζη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Ἀδραματινοῦ (715), θυγάτηρ γονέων εὐσεβῶν καὶ πλουσίων, ἔχουσα πατρίδα τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μείνασα ὀρφανὴ εἰς τρυφερὰν ἡλικίαν, κατεσκεύασεν ἐκ τοῦ πλούτου της τρεῖς χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς ἁγίας εἰκόνας, τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, καὶ τῆς ἁγίας μάρτυρος Ἀναστασίας. Καὶ τὰ μὲν λοιπά της ὑπάρχοντα διένειμε πρὸς τοὺς πένητας, τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐπέθηκεν ἐπάνω τῆς Πύλης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ὀνομαζομένης Χαλκῆς.

Μετὰ παρέλευσιν δύο ἐνιαυτῶν ἀνέβη ἐπὶ θρόνου Λέων ὁ Ἴσαυρος καὶ Εἰκονομάχος, ὅστις πέμψας στρατιώτας πρὸς τὴν Πύλην ταύτην, διώρισε νὰ καταβιβασθῇ καὶ συντριβῇ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ. Μόλις ὅμως ὁ τοῦ βασιλέως Σπαθάριος ἔθεσε τὴν κλίμακα καὶ ἀνέβη, ἵνα κρημνίσῃ τὸ ἐκτύπωμα τοῦ Σωτῆρος τῆς Ἑλλάδος, εὐθὺς ἡ νεάνις Θεοδοσία ἐπὶ κεφαλῆς ἑτέρων παρθένων καὶ γυναικῶν, λαβοῦσα τὴν κλίμακα καὶ κλονίσασα αὐτήν, ἔρριψε κατὰ γῆς τὸν Σπαθάριον, ὅστις πεσὼν ἐτελεύτησεν. Ἡ μακαρία αὕτη Θεοδοσία, ἡ θιασῶτις τῆς Ἀναστασίας, ἡ λαβοῦσα τοιουτρόπως τὸν στέφανον, ἐπανηγυρίζετο, λοιπόν, καθ' ἣν στιγμὴν οἱ Ἀγαρηνοὶ ἐπέθετον τὰς κλίμακας ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς πατρίδος της. Ποία χεὶρ ἐθνοσώτειρα θέλει ποτὲ σείσῃ τὴν κλίμακα αὐτῶν καὶ κρημνίσῃ αὐτούς ;

Ἡ ἐχθρικὴ παράταξις ἦτο σφοδρὰ καὶ μεγάλη. Ὁ Μωάμεθ ἐμάχετο ἀπέναντι τῶν κρημνισθέντων ἤδη τειχῶν μὲ τοὺς πιστοὺς νεήλυδας, οἵτινες ὑπερεμάχουν ὡς λέοντες ἄγριοι ἐπέκεινα τῶν δέκα χιλιάδων. Ὄπισθεν δὲ καὶ ἐκ πλαγίων ἐπολέμουν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας ἱππόται· εἰς δὲ τὰ κάτω ἄχρι τοῦ λιμένος καὶ τῆς Χρυσῆς ἕτεραι ἑκατὸν χιλιάδες καὶ ἐπέκειναι· καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, ἔνθα ἵστατο αὐτός, ἕως τὰς ἄκρας τοῦ Παλατίου, ἕτεραι πεντήκοντα χιλιάδες, παρεκτὸς τῶν ἀναριθμήτων Μωαμεθανῶν, ὅσοι ἐπλήρουν τὰ πλοῖα καὶ τὴν γέφυραν,

Περὶ δευτέραν ἀλεκτοροφωνίαν ἄρχεται ἡ γενικὴ συμπλοκή, ἀλαλαζόντων φρικωδῶς τῶν βαρβάρων, καὶ τῶν πέριξ ὀρέων ἀντιβοώντων. Κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Γραικοὶ ἡρωϊκῶς καὶ ἀταράχως ἀντιταττόμενοι, κρημνίζουσι ἀπὸ τὰ τείχη τοὺς ἐφορμῶντας, καὶ ἐπιτυγχάνουσι νὰ κατασπάσωσι τὰ σκεύη, τὰς ἐλεβόλεις καὶ τὰ

ἕτερα πολεμικὰ ὄργανα τῶν ἐχθρῶν, τόσον ὥστε ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἐγένετο σημαντικὴ θραῦσις. Ὅμως, ὡς ἠὔγασε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ὅλον τὸ πλῆθος τῶν ἐναντίων συνεκεντρώθη εἰς ὑπέρογκον σύμπλεγμα ἐξ ἑνὸς μέρους τῶν πεσόντων τειχῶν ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ τῶν πολεμικῶν ὀργάνων ἠχούντων, ὁμοθυμαδὸν καὶ ταὐτοχρόνως πάντες οἱ Ὀθωμανοὶ ἤρχισαν διά τε χέρσου καὶ θαλάσσης τὴν τακτικὴν καὶ ἀληθινήν των ἔφοδον.

Αἱ κλίμακες ἀναβαίνουσι καὶ καταβαίνουσιν ἀδιακόπως, καὶ βέλη ρίπτονται κατὰ τῶν ἐν τοῖς πύργοις, καὶ αἱ ἐλεβόλεις βροντῶσι, τῶν *τζαουσίδων καὶ ραβδούχων μετὰ ράβδων σιδηρῶν καὶ βουνεύρων ἐντυπτόντων τοὺς στρατιώτας ἵνα μὴ δίδωσι νῶτα τοῖς ἐχθροῖς*, ἐνῷ τὰ τῶν λίθων ἐκ τῆς πόλεως ἀφετήρια διαφθείρουσι πλείστους τῶν ἐναντίων Ἀγαρηνῶν, καὶ αἱ κατασκευασθεῖσαι μηχαναὶ καίουσιν αὐτοὺς καὶ κόπτονται· αἱ κλίμακες καὶ αἱ ἀναβάθραι ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀναβαινόντων. —Οἱ ἐναντίοι ἔκ τε τοῦ κόπου καὶ τῆς ἀντιστάσεως ἀπηυδισμένοι μετὰ δύο ὡρῶν πολυκάματον ἐμβολήν, μικρὸν ἔλειψε νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν ἐπαφίνοντες εἰς τοὺς πολιορκουμένους καύχημα νίκης καὶ σωτηρίας.

Ἀλλ' αὕτη ἡ πρώιμος ἀντίστασις ἄλλο δὲν ἔκαμε πάρεξ ἔτι μᾶλλον νὰ ἐξαγριώσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Σουλτάνου, ὅστις περιστρέφων τὴν σπάθην δεξιά τε καὶ ἀριστερά, ἄλλους μὲν τῶν δειλῶν ἔσφαζεν, ἄλλους δ' ἐπλήγωνε θανατηφόρως. Μετ' ὀλίγον οἱ Μωαμεθανοὶ βοῶντες μέχρις οὐρανοῦ, καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἀλλήλοις μὲ ὅρκους, ἀναβαίνουσι πεισματωδέστερον τὰς κλίμακας· τολμηροί τινες καὶ ἰσχυροὶ ὁ εἷς ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἄλλου ἐπάτει, καὶ ἄλλος πάλιν ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ δευτέρου ἀνήρχετο, μέχρις οὗ φθάσῃ ἡ ἀνθρώπινος πυραμὶς εἰς τὰ ἄκρα τοῦ τείχους.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔτρεχεν ἔφιππος καὶ ἐγενναίου τοὺς στρατιώτας του, λέγων: «Ἀδελφοί μου καὶ στρατιῶταί μου, στῆτε ἀνδρείως, σᾶς παρακαλῶ, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ! βλέπω τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν ὅτι δειλιᾷ, καὶ ὀλίγον διασκεδάζεται, ἐπειδὴ δὲν ἔχονται κατὰ τὴν τάξιν καὶ συνήθειάν των—ἀδελφοί μου στῆτε ἀνδρείως καὶ ἐλπίζω εἰς Θεὸν ὅτι ἡ νίκη εἶνε ἰδική μας καὶ ἰδικός σας ὁ πολύτιμος στέφανος· ὄχι ὁ φθαρτὸς καὶ γήϊνος στέφανος, ἀλλὰ ὁ ἐπουράνιος· ὁ Θεὸς πολεμεῖ ὑπὲρ ἡμῶν! ἰδοὺ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβῶν κατέχεται ὑπὸ δειλίας!» καὶ ταῦτα λέγων, τρέχει πρὸς τὸν λιμένα, ὅπου ἔφθασαν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου δύο πλοῖα εἰς βοήθειαν, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν θάλασσαν σὺν τῷ ἵππῳ, ἐπιβοᾷ πρὸς τοὺς ἐρχομένους, προσκαλῶν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν.

Ὁ φόνος ἦν πολὺς ἑκατέρωθεν. Ἐνταῦθα τιτρώσκεται ὁ τοῦ Σουλτάνου ναύαρχος Παντογλῆς, ὁ δὲ Θεόφιλος ὁ Παλαιολόγος καὶ Δημήτριος ὁ Καντακουζηνὸς θαρραλέως προσπηδῶντες, ἀποκρημνίζουσιν ἐκ τῶν κλιμάκων τοὺς Ἀγαρηνοὺς καὶ ἐξασθενίζουσι τὴν ἐφόρμησιν. Ἐξαιρέτως ὁ Γενουήτης Ἰουστινιανός, ὁ καὶ Λόγκος λεγόμενος μάχεται ἀνδρείως κατὰ τῶν νεήλυδων, τῶν ὁποίων αἱ κεκομμέναι κεφαλαὶ σκεπάζουσιν ἤδη τοὺς πρόποδας τῶν ἐπάλξεων.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ λαμπρόψυχος καὶ ἀνδραγαθητὴς Κωνσταντῖνος λόγῳ καὶ πράξει ἐνέπνεε θάρρος πρὸς τοὺς στρατιώτας του, ὑποσχόμενος πρὸς ὅλους τὴν νίκην καὶ εἰλικρινῶς ἐλπίζων ἐπὶ τοῦ νῦν αὐτὴν διὰ τοὺς ἀγαθοὺς οἰωνοὺς τῆς εὐδοκιμησάσης ἀντιστάσεως, ἰδοὺ βέλος ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἀκοντισθὲν τρώσκει τὸν Ἰουστινιανόν, οἱ μὲν λέγουσιν εἰς τὴν χεῖρα, οἱ δὲ εἰς τὰ σκέλη ἐπὶ τὸν δεξιὸν πόδα. —Ἦτο διωρισμένον τὸ βέλος τοῦτο ν' ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Οἱ Γενουῆται στρατιῶται καταλείπουσι τὴν θέσιν των πληγωμένοι καὶ αὐτοί, οἱ δὲ νεήλυδες, τῆς εὐκαιρίας ὠφελούμενοι, διπλασιάζουσι τὸν ἀγῶνα ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ.—Ὁ φύσει εὔτολμος Ἰουστινιανὸς δειλιᾷ, ἀψυχεῖ, καὶ εἰς τὴν θέαν τοῦ ἐκ τοῦ σώματός του ἐκχυνομένου αἵματος ὅλος ἀλλοιούμενος τῇ ὄψει καὶ ὠχριῶν, φωνάζει «ὄχι ὁ Θεὸς δὲν μάχεται ὑπὲρ ὑμῶν· ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν Μωαμεθανῶν. Θεὸς ὑφηγεῖται τοὺς Μωαμεθανούς!» οὕτω δὲ ἐκφωνῶν, καὶ τὸν ἰατρὸν δειλῶς τε καὶ δεισιδαιμόνως αἰτούμενος, ἀποχωρεῖ τοῦ τείχους καὶ τρεπόμενος ὡς ἄτολμος γυνὴ εἰς θέσιν ἀσφαλεστέραν, ἐγκαταλείπει ἀφρούρητον τὴν στρατηγικήν του θέσιν. Ὁ Κωνσταντῖνος φθάνει ἐπὶ τοῦ τόπου, ἔχων ὠρθωμένας τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς ἐκ τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ τρόμου καὶ κυλίνδων ὀφθαλμοὺς φλεγομένους· ἐπίστρεψον, κραυγάζει, πρὸς τὸν Γενουήτην, ἀδελφέ, διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, στρέψον εἰς τὴν θέσιν σου, ἐπάνελθε· τί κάμνεις; Ἡ Πόλις ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶνε εἰς τὰς χεῖράς σου· δὲν βλέπεις ὅτι τώρα περισσότερον χρήζομεν τῆς ἀνδρείας σου; δὲν βλέπεις ὅτι ἡ πληγή σου εἶνε ἐλαφρά»; καὶ ταῦτα λέγων, σχίζει τὸν χιτῶνά του, τὸ πενιχρὸν ἐκεῖνο καὶ τελευταῖον σύμβολον τῆς ἀρχαίας Αὐτοκρατορίας, καὶ ποιεῖ ἐπίδεσμον εἰς τὴν πληγὴν τοῦ Ἰταλοῦ.

Ἀλλ' εἰς μάτην· ἤδη ὁ νεφεληγερέτης χρόνος τῆς δουλείας ἐξετύλιττε τὸν μελανόν του πέπλον ἐκ τῆς Γραικικῆς φυλῆς. Ὁ Ἰταλὸς ἀνάνδρως γογγύζων καὶ παραπονούμενος ἀναχωρεῖ εἰς Γαλατᾶν, οἱ δὲ ὀλίγοι ἐναπομείναντες Γενουῆται μὴ ὁρῶντες τὸν ἴδιον στρατηγόν, τρέπονται καὶ αὐτοὶ ἀτάκτως εἰς φυγήν. Πανικὸς φόβος κύκλῳ διεγείρεται· τρόμος καταλαμβάνει τοὺς εἰς τὴν ἀπειλουμένην ἔπαλξιν μαχομένους. Τὸ δὲ παράδειγμα τῶν Ἰταλῶν ἀλλεπαλλήλως ἀκολουθοῦσι πάντες οἱ ἕτεροι Ἰταλοί τε καὶ Γραικοί, ὥστε ἡ ταραχὴ καὶ ἡ σύγχυσις κορυφοῦνται.

Οἱ νεήλυδες, βλέποντες τὴν θέσιν ἐγκαταλελειμμένην καὶ μίαν πύλην ἀνεῳγμένην, εἰσπηδῶσι πεντήκοντα τὸν ἀριθμόν, καὶ πετώμενοι ὡς ἀετοὶ ἐπάνω τῶν τειχέων, πῦρ πνέοντες, πηγνύουσιν ἀκωλύτως τὰς κλίμακας, καὶ βοηθοῦσι τὴν ἀνάβασιν τῶν ἀκολουθούντων.

Ἅλωσις δευτέρα

Ἡ ἱστορία διατηρεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰαννισάρεως, ὅστις, ὑπὸ τὴν ἀσπίδα του

κεκαλυμμένος καὶ τὴν ρομφαίαν περιστρέφων ἐν τῇ δεξιᾷ, πρῶτος ἀλαλάζων ἔστησεν ἐπὶ τὸ τεῖχος τὴν Ἡμισέληνον. Ὁ γιγαντώδης οὗτος ἀνατροπεὺς τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐκαλεῖτο Χασάνης Λουπαδίτης, Ἕλλην τὴν καταγωγήν. Ἀλλὰ δὲν ἐπέζησεν εἰς τὸ τόλμημά του, οὐδὲ κἂν ἐπρόφθασε κατὰ τὸ σύνθημα τοῦ Σουλτάνου, νὰ κηρύξῃ τῆς νίκης τὸ σημεῖον.

Ἀτονήσας ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν τραυμάτων, ἔπεσεν ἄφωνος πρὶν ἢ καλέσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ψευδοπροφήτου.... Ὁ ὑπολογισμὸς τῆς κατακτήσεως ἔμεινεν ἀνοικτός.

Ὁ ταλαίπωρος βασιλεὺς δὲν ἐγίνωσκε τὸ γινόμενον, διότι κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἦτο μαχόμενος ἀλλαχοῦ. Μαθὼν δὲ τὴν συμφοράν, τρέχει πρὸς τὴν πύλην ἐκείνην τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, ὅθεν οἱ Μωαμεθανοὶ εἰσῆλθον ἐντὸς τῶν τειχέων, καὶ βρυχώμενος ὡς λέων, καὶ τὴν ρομφαίαν ἐσπασμένην ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ ρίχνεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς συμπλοκῆς, καὶ κόπτει μετὰ ὀνύχων καὶ στόματος τοὺς ἐναντίους καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀποσφάττει. Τὸ αἷμα ρέει ποταμηδὸν ἐκ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν καὶ τῶν ἱματίων αὐτοῦ, καὶ πάντοτε κτυπῶν καὶ κτυπώμενος φωνάζει· «ἀδελφοὶ Χριστιανοί, ἀδελφοὶ Ἕλληνες, ἀδελφοὶ ἐμπρός! τὴν ἐλευθερίαν ἢ τὸν θάνατον!» Ἡ φωνή του πληροῖ τὰς καρδίας τῶν ἀπελπισμένων. Ἄνδρες ἄξιοι τῶν χρόνων τοῦ Καραΐσκου καὶ τοῦ Βοσσάρεως ὁρμῶσι τυφλοῖς ὅμμασι κατὰ τῶν ἀπίστων,—ὁ δὲ στέφανος τοῦ ὑπὲρ πατρίδος καὶ πίστεως μαρτυρίου κοσμεῖ τὰς κεφαλὰς τοῦ Θεοφίλου Παλαιολόγου, τοῦ Κατακουζηνοῦ, τοῦ Ἰωάννου Δαλμάτου καὶ ἑτέρων ἔτι στρατηγῶν, οἵτινες πίπτουσιν ἐνδόξως εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ Αὐτοκράτορος.

Οἱ Μωαμεθανοὶ τέλος περικυκλοῦσι καὶ αὐτόν.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ὁρῶν τὸν ἄφευκτον θάνατόν του, κραυγάζει πρὸς τοὺς ὀπαδούς του· «δὲν εἶνε κανεὶς ἐδῶ, ὅστις νὰ λάβῃ τὴν κεφαλήν μου;» Οὐδεὶς ζωντανὸς ἦτο πλησίον του, δὲν ἦτο ἄλλο πάρεξ πτώματα Χριστιανῶν.

Ἐπὶ τέλους δέχεται καὶ αὐτὸς, ὕστατος πάντων, τὸν οὐράνιον ἐκεῖνον στέφανον, περὶ οὗ ὀλίγον πρότερον ἔλεγεν, ἐνθαρρύνων τοὺς συναγωνιστάς του· τρωθεὶς εἰς τὸν ὦμον, πίπτει ἐπὶ τὸ τεῖχος τῆς Ὀρθοδοξίας ἡμιθανὴς κατὰ τὸ 49 ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ ἐκπνέει εὐσεβής τε καὶ φιλογενὴς καθ' ἅπερ ἐβιώσατο.

Ὁ τόπος ὅπου παρέδωκε τὴν ψυχὴν εἰς Θεόν, ἀνήκει φεῦ! εἰσέτι ἀνήκει τοῖς βαρβάροις· ἀλλ' ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ μνήμη καὶ τὸ πνεῦμά του ἀνήκουσιν ἀναπαλλοτριώτως τῇ Ἑλληνικῇ Ἀναγεννήσει.

Οἱ νεήλυδες μετὰ ταῦτα, μὴ ἀπαντῶντες ἄλλο πρόσκομμα, εἰσπηδῶσιν ἀγεληδὸν εἰς τὰ ἔσωθεν τείχη, καὶ πατοῦντες ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ Κωνσταντίνου εἰσέρχονται ἐν τῇ πόλει, καὶ γίνονται πάντων ἐγκρατεῖς. Μετὰ πολλὴν ὥραν εἷς ἐξ αὐτῶν, γνωρίζων τὸν κείμενον βασιλέα ἐκ τῶν Αὐτοκρατορικῶν πεδίλων, ἐφ' ὧν ὡς ἔθος, ἦσαν κεντημένοι οἱ χρυσοῖ ἀετοί, τέμνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ προ-

σενεγκὼν αὐτὴν τῷ Μωάμεθ, λαμβάνει δῶρα καὶ βαθμούς. Τὸ λοιπὸν σῶμα τί ἐγένετο ; οὐδεὶς εἶδε μετὰ βεβαιότητος· λέγεται, ὅτι εὑρόντες αὐτὸ τὴν ἐπομένην νύκτα οἱ Χριστιανοί, ἔδωκαν αὐτῷ ταφὴν εἰς τόπον ἄχρι τοῦ νῦν, καὶ ἴσως αἰωνίως ἄδηλον.

Ὡς δὲ ἡ φήμη διέδραμεν ὅτι ἡ Βασιλὶς ἡχμαλωτίσθη πλῆθος ἀναρίθμητον Χριστιανῶν ὥρμησαν ἐπὶ τὸν λιμένα εἰς τὰ πλοῖα τῶν Ἐνετῶν καὶ Γενουήτων· ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς ὑπερβολικῆς εἰσβαλόντες εἰς τὰς ναῦς πολλοὶ βυθίζονται εἰς τὴν θάλασσαν καὶ πνίγονται.

Οἱ δὲ πυλωροὶ τῆς πόλεως ὁρῶντες τοὺς Ἕλληνας τρεπομένους ἀτάκτως εἰς φυγὴν καὶ παραδίδοντες οὕτω τὴν χώραν εἰς τὴν λεηλασίαν, μᾶλλον δὲ ἐνθυμούμενοι χρησμόν τινα λέγοντα, ὅτι, ἐάν ποτε οἱ κάτοικοι συνεστρέφοντο ὀπίσω ἤθελον ἐξάπαντος καταδιώξῃ τὸν ἐχθρὸν ἐβουλεύθησαν νὰ στενοχωρήσωσι τοὺς φυγαδευομένους εἰς τὴν ἀντίστασιν, δι' ὃ κλειδώσαντες τὰς Πύλας, ἔρριψαν ἔξω ἀπὸ τοῦ τείχους τὰς κλεῖς. Τοῦτο κυρίως ὑπῆρξε τὸ αἴτιον τῆς φρικώδους ἐκείνης αἱματοχυσίας. Διότι τῆς ἐξόδου ἀπαγορευομένης, οἱ ἄνδρες, αἱ γυναῖκες, οἱ παῖδες καὶ ἅπασα τοῦ λαοῦ ἡ συρροὴ ὀπισθοδρομοῦντες, ὥρμησαν διὰ προφύλαξιν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐν ἀκαρεῖ ὁ ὑπερμεγέθης ἐκεῖνος ναὸς ἐγένετο πλήρης. Ἄνω καὶ κάτω καὶ εἰς τὰ περιαύλια καὶ ἐπὶ τὰς στήλας καὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον καὶ εἰς πάντα τόπον ἦτο ὄχλος ἀναρίθμητος· κλείσαντες δὲ τὰς θύρας, ὅλοι ὁμοφώνως, καὶ μετὰ βοῶν διακοπτομένων ἀπὸ ὀλολυγμοὺς καὶ θρήνους καὶ κραυγὰς ἀπελπισίας, ἱκέτευον σωτηρίαν, παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Μωαμεθανοὶ λεηλατοῦντες, πυρπολοῦντες, σφάζοντες, αἰχμαλωτίζοντες, φθάνουσιν εἰς τὸν ναόν, καὶ εὑρόντες τὰς πύλας κεκλεισμένας, ἐπιχειροῦσι νὰ ῥίψωσιν αὐτὰς κάτω μετὰ πελέκεων.

Τὶς δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν τρομερὰν ἐκείνην σκηνήν! τὶς τοὺς θρήνους, οἵτινες ἐγείροντο ἄνωθεν βροντωδέστεροι ἀνὰ ἕκαστον κτύπημα τοῦ στυγεροῦ πελέκεως ἐπὶ τὴν θύραν ! τὶς τοὺς κλαυθμοὺς καὶ τὰς φωνὰς τῶν νηπίων καὶ τὰ μοιρολόγια τῶν μητέρων καὶ τοὺς ὀδυρμοὺς τῶν πατέρων, καὶ τὰ δάκρυα τῶν συσσωρευθεισῶν ἑλληνικῶν παρθένων !

Αἰφνιδίως ἐγείρεται στιβαρὰ φωνή, σιγὴν εἰς τοὺς θρήνους ἐπιβάλλουσα. — Ὅσοι πιστοί, λέγει, παύσατε τοὺς κλαυθμοὺς καὶ ἀκροάσθητε τῶν λόγων μου.

Ἦτο ἡ φωνὴ τοῦ Γενναδίου. Ὄρθιος ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, μὲ τὰς χεῖρας τεταμένας ἐπάνω μυρίων καὶ μυρίων κεφαλῶν, φέρων ἔτι τὸ ἔνδυμα τοῦ μεγάλου σχήματος, ἐφαίνετο ὁ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ περιβεβλημένος τοῦ πένθους τὴν μέλαιναν πορφύραν Αὐτοκράτωρ τῆς συμφορᾶς.

«Ἀδελφοί ἐκφωνεῖ, ὅτε οἱ θρῆνοι καθησύχασαν, καὶ δὲν ἠκούοντο πλέον εἰμὴ τὰ τρομερὰ σημεῖα κτυπήματα τοῦ πελέκεως. Ἀδελφοί ! Ἡ Αὐτοκρατορία τῶν Ρωμαίων ἐκρημνίσθη μετὰ τοσούτων αἰώνων ὕπαρξιν, καὶ φαίνεταί μοι ἐκρημνί-

σθη νῦν, ἵνα μὴ πλέον ἀνεγερθῇ. Ἀλλ' ἐὰν ἔπεσαν τὰ σύμβολα τοῦ κόσμου, ἐὰν κατεβλήθη ἡ τῆς Ρώμης ἀρχή, ὅμως ἡ παναγιωτάτη θρησκεία τῶν Γραικῶν — ὄχι — μὰ τὰς πολλὰς καὶ παντοίας δυστυχίας σας, μὰ τὸ ἀθῷον αἷμα, τὸ ὁποῖον ἐχύθη καὶ θέλει χυθῇ, οὐδὲ κατεβλήθη, οὐδὲ ἕως οὗ ὑπάρχωσιν οὐρανὸς καὶ γῆ, θέλει καταβληθῇ! Τὰ προσκυνήματά σας ἀλλάττουσι θέσιν, τὸ ἱερὸν τοῦτο θυσιαστήριον μετατοπίζεται, ἀλλ' ἡ πίστις ἡ μέλλουσα νὰ σᾶς σώσῃ διεφυλάχθη ἀπὸ κινδύνων ἀνηκούστων, καὶ διαφυλαχθεῖσα θέλει αὕτη διαφυλάξῃ ὑμᾶς! Δὲν βλέπετε ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία ἐθριάμβευσεν; Ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδὲν πλέον φοβεῖται. Δὲν ἠκούσατε τὸν Ὀθωμανὸν ὑποσχόμενον πρὸς τοὺς στρατιώτας του τὰ σκεύη σας καὶ τὰ ἔπιπλά σας, περὶ δὲ πίστεως μὴ ποιήσαντα λόγον οὐδένα. Ἀλλ' οἱ δυτικοὶ ἤθελον μὲν τὰ σκεύη σας καὶ τοὺς θησαυρούς σας, ἤθελον δὲ καὶ τὴν πατροπαράδοτον πίστιν σας, αὐτὸν τὸν ἀνεκτίμητον προγονικόν σας θησαυρόν, τὸν ὁποῖον ἐωσοῦ κατέχετε πύλαι Ἅδου καθ' ὑμῶν οὐ κατισχύσουσι. Καὶ λοιπόν, ἀδελφοί, παυσάμενοι τοὺς γογγυσμούς, ὑπακούσατε μετὰ θρησκευτικῆς μεγαλοψυχίας καὶ εἰς τοῦτο τὸ θέσπισμα τοῦ Ὑψίστου, Ναὶ μὲν γινόμεθα αἰχμάλωτοι ἀλλὰ θέλομεν εἶσθαι καὶ ἐλεύθεροι ἐν πνεύματι Κυρίου· ἀληθῶς γινόμεθα ταπεινοί, ἀλλ' ἐλεύσεται καιρός, ὅτι θέλομεν πάλιν ἐπαρθῇ. Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν — Ἀκούσατε τί ὁ Θεὸς σᾶς φωνάζει ἀπὸ τοῦ ἁγίου τούτου Βήματος! « Ὑπάγω καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς. Ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Καὶ ὑμεῖς λύπην μὲν νῦν ἔχετε· πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν».

Ἦσαν οἱ ὕστατοι φθόγγοι τοῦ Εὐαγγελίου, οἵτινες ἤχησαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Σοφίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τῇ 29 Μαΐου 1453.

Οἱ Ὀθωμανοὶ ἐλθόντες ξιφήρεις ἐντὸς καὶ ἰδόντες τὸν πολυάριθμον λαόν, ἕκαστος ἔσχε τὸν ἴδιον αἰχμάλωτον. Ἐδεσμεῖτο δούλη μετὰ κυρίας, δεσπότης μετὰ οἰκέτου, ἱερεὺς μετὰ λαϊκοῦ, ἀρχιμανδρίτης μετὰ θυρωροῦ, τρυφεροὶ νέοι μετὰ παρθένων, παρθένοι, ἃς οὐ ἑώρα ἥλιος, παρθένοι, ἃς ὁ γεννήσας μόνον ἔβλεπε. Προμήνυμα τῆς προσεχοῦς ἐν τῇ δουλείᾳ ἑλληνικῆς ἰσότητος!

— Τὰ δὲ τοῦ Ναοῦ τίς διηγήσεται; οἱ βάρβαροι κατέκοψαν ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ τὰς ἁγίας εἰκόνας, ἥρπασαν τὸν ὀλίγον καλλωπισμόν, τὰ τίμια καὶ ἱερὰ σκεύη, καὶ ἄφησαν τὸν ναὸν μετὰ μίαν ὥραν ἔρημον καὶ γυμνόν, μηδὲν καταλείψαντες.

Κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Σουλτάνου, ἡ μάχαιρα καὶ τὸ πῦρ διήρκεσαν ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια. Οἱ μὲν ᾐχμαλωτίζοντο πρὶν ἢ καταλάβωσι τὴν οἰκίαν των, οἱ δὲ καταλαβόντες αὐτήν, εὕρισκον τὰ δωμάτια ἔρημα ἀπὸ παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ σκεύη καὶ αὐτοὶ μετ' ὀλίγον πρὶν ἢ λάβωσι καιρὸν νὰ κλαύσωσιν ἐδεσμοῦντο τὰς χεῖρας ὄπισθεν, τοὺς δὲ γέροντας τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ, τοὺς μὴ δυναμένους ἐξελθεῖν διὰ νόσον ἢ γῆρας, πάντας ἀνηλεῶς κατέσφαττον, τὰ δὲ βρέφη τὰ ἀρτιγέν-

νητα ἔρριπτον ἐν ταῖς πλατείαις, ὅπου οἱ κύνες ἔσχιζον αὐτὰ φιλονεικούμενοι τὰ πάλλοντα μέλη.

Ἡ Βασιλὶς ἀπὸ πρώτης ἕως ὀγδόης κατερημώθη «ἐγένετο γυμνή, ἄφωνος μὴ ἔχουσα εἶδος μηδὲ κάλλος» πάντες οἱ ἀποφυγόντες τὸν θάνατον, ἐκρύβησαν εἰς τὰς πλησιοχώρους ὀπάς, εἰς δάση καὶ σπήλαια ἀπρόσιτα.

Τότε δὲ καὶ ὁ Σουλτᾶνος, πᾶσαν ὑποψίαν καὶ φόβον ἀποθέμενος, εἰσίει ἐντὸς τῆς Πόλεως. Κατελθὼν δὲ ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, καὶ ἀποβὰς τοῦ ἵππου, καὶ εἰσελθὼν ἐντός, ἐκέλεύσεν ἕνα τῶν Μωαμεθανῶν ἱερέων νὰ ἀναβῇ ἐπὶ ἄμβωνος, καὶ διαλαλήσῃ τὴν Μωαμεθανικὴν προσευχήν, αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἀναβὰς ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης ἐπανέλαβε τὴν δέησιν ὑψηλῇ τῇ φωνῇ.— Τὴν ἐπαύριον ἔκοψε νόμισμα ἑλληνικόν, ἔχον τήνδε τὴν ἐπιγραφήν :

Ὁ Μέγας Μπαίκις πάσης Ρωμανίας καὶ Ἀνατολῆς Μαχαμάτης

Ἡ κεφαλὴ τοῦ Κωνσταντίνου ἵστατο ἕως ἑσπέρας προσηλωμένη ἐν τῇ στήλῃ τοῦ Αὐγουστείου· μετὰ ταῦτα δὲ, ταριχευθεῖσα ἐπέμφθη πανταχοῦ ὡς νίκης σύμβουλον, εἰς Περσίαν, Ἀραβίαν καὶ τὰς λοιπὰς χώρας τῶν Ἀγαρηνῶν.

ΕΘΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΟΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

(Συλλογὴ ΛΑΜΠΡΟΥ ΕΝΥΑΛΗ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

31ον

Ν' αὐτὰ τὰ μάτια, Δῆμο μ, τὰ 'μορφα
τὰ σκυφτομυγδαλάτα
— Γεία σ' ἀγάπη μ' γειάσου σ'
— σοῦ κλαίν', τὰ μάτια μου.
Αὐτὰ σοῦ κάμουν, Δῆμο μ', κι' ἀρρωστᾶς
σοῦν κάμουν καὶ πεθαίνεις. . .
Γιὰ τράβα, Δῆμο μ', τὸ σπαθάκι σου,
κόψε με τὸ κεφάλι. . . .
Καὶ μάσε Δῆμο μ' καί, καὶ τὸ αἱμά μου,
σ' ἕνα λινὸ μαντῆλι. . . .
Καὶ σύρε, Δῆμο μ' στὰ ἐνιὰ χωριά,
στὰ δεκαπέντε κάστρα.
Κι' ἂν σ' ἐρωτήσουν, Δῆμο μ, τ' ἔχεις αὐτοῦ
—Τὸ αἷμα τῆς ἀγάπης.

32ον

Μὲ τὶ καρδιά, μὲ τὶ ψυχὴ νὰ πάνω 'γὼ στὰ ξένα,
ν' ἀφήσω τ' ἀδελφάκια μου καὶ τὴ γλυκειά μου μάνα,
στὰ φρύδια τῆς μανούλας μου θὰ γράψω τ' ὄνομά μου,
θὰ γράψω καὶ τὰ ντέρτια μου ἀπῶχω στὴν καρδιά μου.
'Ανάθεμα ποιὸς ἔλεγε τ' ἀδέρφια δὲν ποντοῦνναι
τ' ἀδέρφια σχίζουν τὰ βουνὰ κι' ἡ ἀδερφὲς τοὺς κάμπους,
κι' ἡ μάνα σχίζ' τὴ θάλασσα ὡσοῦ νὰ τ' ἀνταμώσῃ,
ποῦ 'πῆγαν κι' ἀνταμώθηκαν σ' ἕνα στενὸ γεφύρι,
κι' ἀπὸ τὰ δάκρυα τὰ πολλὰ κι' ἀπὸ τὰ κλάμματά του,

('Ελλιπὲς)

33ον

Τρεῖς λιγυραῖς ἀνέβαιναν ἀνέβαιναν κατέβαιναν
νὰ μάσουν τ' ἅγια ἀμάραντα καὶ τὰ μελισσοβότανα.
Κι' ἐδίψασαν ἡ ὠμορφες, πάνουν στὴ βρύσ' νὰ πιοῦν νερὸ
κι' εὑρίσκουν ἕναν νειὸ καλό, κομμένο τὸ κεφάλι του.

34ον

Στὴ Πρέβεζα, στὴν Πρέβεζα, κάτω στὴν ἅγια Μαύρα,
ὁ Μπαλοδῆμος 'πέρασε μὲ δέκα ὀχτὼ χιλιάδες.
Πατήσανε τὸ Γαλατᾶ καὶ τὴ μεγάλη χώρα,
πῆραν ἄσπρα, πῆραν φλωριά, πῆραν μαργαριτάρια.
Πῆραν τὴ τσιούπρα τοῦ Πασιὰ τὴ μικροχαϊδεμένη,
πῆραν τὴ Νικολάκενα πρώτη κοτζαμπασίνα.

35ον

Δὲν εἶνε κρῖμα κι' ἄδικο,
ς' αὐτὸ τὸ παλληκάρι—Κωνσταντοῦλά μου
Ποῦ 'πῆγαν καὶ τὸ ἔζεψαν
μ' τ' ἄγριο τὸ βουβάλι,
νὰ κουβαλήσῃ μάρμαρα,
νὰ κουβαλήσῃ πέτρα ;
Νὰ φκιάσουν τὴ Ἁγιὰ Σοφιά,
τὸ μέγα μοναστῆρι ;
Πῶχει τρακόσια σήμαντρα
κι' ἑξῆντα δυὸ καμπάνες.

36ον.

Ἀπὸ τὰ τριάκορφα βουνὰ ἀμάξι κατεβαίνει,
ἀμάξι σιδηρόμαξο μαλαμοφορτωμένο.
Τρεῖς ἀλαφίνες τὸ τραβοῦν καὶ δυὸ καλὰ λιοντάρια,
—Τραβᾶτε, ἀλάφια μ', τραβᾶτε στὰ πράσινα λιβάδια.

37ον

Ἕνας πλάτανος μὲ δεκαοχτὼ κλωνάρια.
Στὰ κλωνάρια του τσιαπράγια κρεμασμένα,
καὶ στὴ ῥίζα του τουφέκι 'κουμπισμένο,

καὶ στὸν ἴσκιο του ὁ Δῆμος ξακουσμένος.
—Κρῖμα ἀπ' γένηται σ' αὐτὸ τὸ παλληκάρι,
ὅπου τῶλεγαν, δὲν ἔλεγε, «δὲν πάνω».

38ον. Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ

Ἕνα μικρὸ τουρκόπουλο, τοῦ Βασιλιᾶ κοπέλλι,
μιὰ Ρωμηοκόρη κυνηγᾷ, γυναῖκα νὰ τὴν πάρῃ.
Κι' ἡ κόρη ἀπὸ τὸ φόβο της κι' ἀπὸ τὴν ἐντροπή της,
Σὰν παίρνει τὸν ἀνήφορο, στοῦ Ἅϊ Γιώργη βγαίνει,
Καὶ τὸ σταυρό της ἔκανε καὶ τὸ σταυρό της κάνει :
— «Βοήθα Ἅϊ Γιόργη μ, βοήθα με, 'π' τὸν Τοῦρκο νὰ γλυτώσω
Νὰ φέρω λίτρα μάλαμα καὶ δυὸ λίτρες ἀσῆμι»
Κι' ἀνοίχθηκαν τὰ μάρμαρα καὶ κρύφθηκεν ἡ κόρη.
Κοντὰ ὁ Τοῦρκος ἔρχεται στὸ μαῦρο καβαλάρης
— «Βοήθα, Ἅϊ Γιώργη μ' βοήθα με νὰ βρῶ τὴ Ρωμηοκόρη,
θὰ κάμω πύργους μάλαμα καὶ δυὸ πύργους ἀσῆμι,
μὲ τὰ βουβαλοτόμαρα νὰ κουβαλὸ τὸ λάδι».
Κι' ἀνοίχθηκαν τὰ μάρμαρα κι' ἐφάνηκεν ἡ κόρη.
Τὴν παίρνει ὁ Τοῦρκος 'π' τὰ μαλλιά, καὶ τὴν γονατίζει
Τότε ἡ κόρη 'φώναξε, τότε ἡ κόρη λέγει :
— «Ποιὸς εἶδεν ἅγιον χαραμὴν, ποιὸς εἶδεν ἅγιον κλέφτην,
παρέδωκε τὴ χριστιανὴ στὰ Τούρκικα τὰ χέρια.

39ον

Μωρὴ παλιὰ γειτόνισσα, καινούργια φιλενάδα,
μάσε τὰ περιστέρια σου, μὴν ἔλθουν στὴν αὐλή μου.
Μοῦ τρώγουν τὸ σταράκι μου καὶ μοῦ σκορπᾶν τὸ χῶμα
Ἐγὼ τὸ χῶμα χρειάζομαι καὶ τὸ νερὸ τὸ θέλω
Θέλω νὰ φκιάσω ἐκκλησιὰ καινούργιο μοναστῆρι.

(Ἀκολουθεῖ)

Σημ. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 38 ᾄσμα διαφέρει πολὺ τοῦ ἐν τῷ φυλλαδίῳ τῶν ἐν Σαμαρίνῃ ᾀδομένων δημοτικῶν ᾀσμάτων περιεχομένου. Ἡ διαφορὰ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ ᾄσματι λέξεων, φράσεων καὶ ὁλοκλήρων στίχων καθιστᾷ καὶ τὴν λύσιν ἀλλοίαν πῶς, ὡς δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ καὶ παραβάλῃ τὸ ἄνωθι ᾄσμα ὡς τοῦτο ᾄδεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βλαχοφώνῳ Σ μ ί ξ ε ι, πρὸς τὸ αὐτὸ ἐν τῷ φυλλαδίῳ περιεχόμενον καὶ ὡς ἐν Σαμαρίνῃ ᾀδόμενον.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο "ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ,,

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΤΟΣ ΙΕ' Τεύχος 169

1912 Ἰανουάριος

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ «ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ»
1 — Ὁδὸς Σοφοκλέους — 1.
1912

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ „ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ“

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟΝ

Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ. (Ἐπίτιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου). **Πρόεδρος.**
Α. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ. (Δικηγόρος), **Ἀντιπρόεδρος.**
Κ. ΠΕΤΑΛΑΣ (Συνταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ) **Γενικὸς Γραμματεύς.**
Θ. ΓΟΥΣΚΟΣ (Δικηγόρος) **α΄ Εἰδικὸς Γραμματεύς.**
ΠΕΛ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ (Δικηγόρος) **β΄ Εἰδικὸς Γραμματεύς.**
Γ. ΠΙΣΣΑΣ (Τμηματάρχης Τραπέζης Ἀθηνῶν) **Ταμίας.**

ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

ΑΝΔΡ. ΓΚΙΩΝ (Πρώην Ἀρεοπαγίτης).
ΜΙΧ. ΓΟΥΔΑΣ (Ἀντιπλοίαρχος).
ΜΙΧ. ΚΑΤΣΙΜΠΑΛΗΣ (Πρώην Δημοτικὸς Σύμβουλος).
ΙΩΑΝ. ΠΟΥΜΠΟΥΡΑΣ (Ἰατρός). Διευθυντὴς τοῦ Δημοτικοῦ Μαιευτηρίου.
Ι. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ (Ἀντισυνταγματάρχης τοῦ Μηχανικοῦ).
ΔΗΜ. ΒΑΘΗΣ (Ἰατρός). Διευθυντὴς τοῦ Πολιτικοῦ Νοσοκομείου.
ΝΙΚ. ΣΩΡΟΚΙΑΔΗΣ (Μηχανικός).
ΜΙΧ. ΚΑΝΑΚΑΚΗΣ (Δικηγόρος).
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΑΤΕΣΗΣ (Δικηγόρος).
Γ. ΚΑΤΕΛΟΥΖΟΣ. Ἔμπορος.
ΑΝΤ. ΓΑΖΗΣ. Δικηγόρος.
ΣΩΚΡ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ (Δικηγόρος).

ΤΟ 1911

Ἕν ἔτι ἔτος προσετέθη εἰς τὴν ἡλικίαν καὶ ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν. Ἕν ἔτος διὰ τὸν βίον τοῦ ἀτόμου σημαίνει βεβαίως τι, ἐνῷ τοῦ βίου τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν φυλῶν ἡ σταδιοδρομία μετρεῖται κατὰ αἰῶνας. Οὐχ ἧττον καὶ διὰ τὰ ἔθνη ὑπάρχουσιν ἔτη ἀξιοσημείωτα, ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα μεγάλα γεγονότα, μεγάλαι τῶν καθεστώτων ἀνατροπαὶ σημειοῦσι σταθμοὺς προόδου καὶ ἐξελίξεως, εὐημερίας καὶ προαγωγῆς ἢ τοὐναντίον ὀπισθοδρομήσεως καὶ παρακμῆς, στασιμότητος καὶ κακοδαιμονίας. Τὸ λῆξαν ἔτος διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν παρουσιάζει ἔκτακτον τι καὶ ἀσύνηθες ἱστορικὸν γεγονός. Παρῆλθε τὸ 1911 διὰ τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν Κράτος ἐν εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ, ἄλλοι λέγουν καὶ ἐν περισυλλογῇ καὶ προπαρασκευαστικῇ ἐργασίᾳ. Ὁ καιρός, ἴσως, μάλιστα ὁ προσεχὴς καιρός, θ' ἀποδείξῃ ἂν πράγματι πρὸς τῇ εἰρηνικῇ διοικήσει ἐγένετο καὶ δημιουργικὴ ἐργασία πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Κράτους ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις. Εὐχόμεθα ὅπως ἡ ἐργασία, ἡ γενομένη κατὰ τὸ 1911 ἐν τῇ ἐνισχύσει τῶν ἀμυντικῶν τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου δυνάμεων ἀποβῇ ὄντως ἐθνωφελὴς καὶ ἀποδώσῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Κρίσις ἀκριβὴς περὶ τῆς καλῆς ἢ κακῆς τοῦ Κράτους λειτουργίας κατὰ τὸ 1911 θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξαχθῇ βραδύτερον, ὅταν παρουσιασθῶσι τὰ ἀποτελέσματα.

Ἕν φαινόμενον ἐν τούτοις, παρατηρηθὲν ἰδίᾳ κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος, δὲν δυνάμεθα ν' ἀντιπαρέλθωμεν ἄνευ σχολίων. Παρετηρήθη καὶ δὴ παρὰ πολλῶν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαός, τόσον ὁ τῆς πρωτευούσης ὅσον καὶ ὁ τῶν ἐπαρχιῶν, ἤρχισε νὰ δεικνύῃ, προκειμένου περὶ πολιτικῶν καὶ ἐθνικῶν πραγμάτων, ἐντελῶς ἀλλοίαν στάσιν. Ἡ στάσις αὕτη χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν μέν, ἐπὶ τὸ αἰσιοδοξώτερον, ὡς ὑπὸ ψυχραιμίας καὶ λελογισμένης ἀπαθείας προερχομένη. Εἶνε σημεῖον προϊούσης ὡριμότητος τοῦ λαοῦ, ἀπαλλαγῆς αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐπιρροῶν τῶν παλαιῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν τοῦ παλαιοκομματισμοῦ, εἶνε ἀσφαλὴς ἐγγύησις τῆς πραγματικῆς τοῦ μέλλοντος ἀνορθώσεως, λέγουσιν οἱ μέν. Ὄχι, ἡ στάσις αὕτη εἶνε ἀδιαφορία τελεία

καὶ κατάπτωσις τοῦ λαοῦ νοητικὴ καὶ ἠθική, εἶνε ἀποτέλεσμα ἀπογοητεύσεως, διαψεύσεως πάσης ζωογόνου ἐλπίδος περὶ βελτιώσεως τῶν πραγμάτων, εἶνε ἀποτέλεσμα οἰκονομικῆς δυσφορίας καὶ πενίας, λέγουν οἱ δέ. Ποῖος ἔχει δίκαιον ;

Καὶ περὶ τούτου φρονοῦμεν ὅτι τὸ προσεχὲς μέλλον θ' ἀποφανθῇ. Οπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, κατὰ τὸ 1911 ἐπαρουσιάσθη ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πρὸ τοῦ ἀμερολήπτου παρατηρητοῦ ἀλλοῖος ὅλως, ἄνευ ἐνθουσιασμοῦ, ἄνευ ἐνδιαφέροντος μεγάλου ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων, δὲν λέγομεν ἐθνικῶν ἰδανικῶν, ἀλλὰ ἐθνικῶν ζητημάτων. Διότι καὶ ἡ ἐν τῇ δολοφονίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Γρεβενῶν ἀποκορύφωσις τῶν ἐν Τουρκίᾳ δεινοπαθημάτων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ ἡ παρεμποδισθεῖσα βιαίως ἔλευσις εἰς τὰς Ἀθήνας τῶν Κρητῶν βουλευτῶν δὲν ἦσαν ἰδανικὰ οὔτε ὄνειρα, ἀλλὰ ζητήματα ἐθνικὰ καὶ δὴ φλέγοντα ζητήματα. Λοιπὸν οὔτε τὸ πρῶτον συνετάραξε τὴν ἐθνικὴν ψυχήν, ὅσον ἔπρεπε, οὔτε τὸ δεύτερον ἐνεθουσίασε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐκφράσῃ κἂν τὴν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης εὐχήν του, συνερχόμενος νομοταγῶς ἐν συλλαλητηρίῳ.

Λαὸς πτωχός, λέγει που, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὁ Σμάϊλ, ἀδυνατεῖ νὰ ἐξασκήσῃ οἱανδήποτε ἀρετήν. Κατὰ τὸ 1911 ἡ πενία τῶν ὁμάδων, ἡ πενία τοῦ λαοῦ ἐν γένει δὲν ὑπεχώρησεν εἰς τὴν εὐημερίαν. Ἂν ἐκ τούτου προέρχηται ἡ ἔλλειψις ἐνδιαφέροντος καὶ ζωηρᾶς πρὸς τὴν τύχην τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν ἐκδηλώσεως τῆς ἀλληλεγγύης, τὸ κακὸν δὲν εἶνε μέγα καὶ θὰ παρέλθῃ. Ἂν πάλιν ἡ νηφαλιότης αὕτη πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν αἰσθημάτων, ἡ ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ Ἕλληνος, εἶνε ἀποτέλεσμα περισυλλογῆς τῆς λαϊκῆς ψυχῆς καὶ προσκαίρου καταπνίξεως πάσης ἐκρήξεως τῶν αἰσθημάτων μέχρι τῆς ἀναμενομένης ἀνασυντάξεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, τότε τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶνε μᾶλλον παρήγορον καὶ ἐνθαρρυντικόν. Ἓν μόνον πρᾶγμα φοβούμεθα καὶ ἀπευχόμεθα· μήπως δῆλα δὴ ἡ χαλάρωσις, ἡ ἀτονία αὕτη, ἡ παρατηρουμένη ἀπὸ ἐτους καὶ ἐπέκεινα ἐν τῇ ἐθνικῇ ψυχῇ δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ ἀπογοήτευσις καὶ ἀποθάρρυνσις μὲν ἀφ' ἑνός, διηλητηρίασις δὲ τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως ἀφ' ἑτέρου, προερχομένη ἐκ τῶν καινῶν θεωριῶν περὶ σοσιαλισμοῦ, περὶ ὑλικῆς εὐημερίας, περὶ συναδελφώσεως τῶν λαῶν κτλ. τὰς ὁποίας ἀπό τινος διάφοροι ἀπόστολοι, ἄλλοι μέν, ὅπως δημιουργῶσι θόρυβον περὶ τὸ ὄνομά των, ἄλλοι δὲ ὅπως ψωμίζωνται, προσπαθοῦσι νὰ διαδώσωσι παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Ἂν ἐπικρατήσωσι τοιαῦται θεωρίαι, βεβαίως εἶνε περιττὸς

καὶ στρατὸς καὶ στόλος, διότι τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὅταν παραιτηθῇ διὰ παντὸς τῆς διεκδικήσεως τῶν ἐθνικῶν δικαίων του, οὐδένα ἔχει νὰ φοβηθῇ. Ἀλλ' εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι δὲν θὰ ἐπικρατήσωσι, διότι ὁ πολὺς ἑλληνικὸς λαὸς εὐτυχῶς εἶνε ἀκόμη ὑγιής.

Διὰ τὸν πέραν τῶν συνόρων Ἑλληνισμόν, διὰ τὸ ἀλύτρωτον Γένος, τὸ λῆξαν ἔτος ἦτο ἔτος ἀγώνων, ὅπως καὶ τὰ προηγούμενα, ἀγώνων ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεώς του. Τόσον τὸ ἐθνικὸν τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων κέντρον, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὅσον καὶ οἱ Ἕλληνες βουλευταὶ καὶ οἱ ἐκασταχοῦ ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι εἰργάσθησαν ὅσον ἠδύναντο, ἀμυνόμενοι τῶν ἐθνικῶν προνομίων καὶ δικαίων. Εἶνε δὲ ἀξιοσημείωτον, ὅτι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν οἱ ἐρρωμενέστερον, ἐπιτυχέστερον, φανατικώτερον πάντων τὸν ἀγῶνα διεξάγοντες εἶνε οἱ Ἕλληνες βουλευταὶ τῆς Μακεδονίας. Τοῦτο διὰ μὲν τοὺς Ἕλληνας πάντας, δούλους καὶ ἐλευθέρους, εἶνε ἀποκαλυπτικὸν τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ σφρίγους τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ ἐνδεικτικὸν τῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ σύμπαντα τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ δὴ διὰ τὸ ἐλεύθερον κράτος ἡ προσάρτησις εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν ἑλληνικῶν τῆς Μακεδονίας διαμερισμάτων. Διὰ δὲ τὴν Εὐρώπην ἡ ἀνωτέρα παντὸς ἐπαίνου στάσις τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν τῆς Μακεδονίας ἦτο καὶ θὰ εἶνε ἡ εὐγλωττοτέρα συνηγορία τῶν ἑλληνικῶν δικαίων ἐν τῇ περιμαχήτῳ ἐπαρχίᾳ.

Ὁ φυσιολογικὸς νόμος τῆς πρὸς τὸ περιβάλλον ἀναγκαίας προσαρμογῆς διέπει πᾶσαν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἐξέλιξιν παντὸς ἐνοργάνου. Φύσει δὲ ὁ Ἕλλην ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην φυλὴν δύναται εὐχερῶς καὶ ταχέως νὰ προσαρμόζῃ ἑαυτὸν εἰς τὸ περιβάλλον. Οἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνες ὡς ἐκ τοῦ περιβάλλοντος κατ' ἀνάγκην ἀγωνίζονται διπλοῦν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως ὡς ἄνθρωποι καὶ ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως ὡς φυλή. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Ἕλλην τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος, δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὑπερέχει ὑπό τινας ἐπόψεις τοῦ Ἕλληνος τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου. Γνωρίζων τὴν γλῶσσαν τῶν συνοίκων, ἀλλ' ἀντιπάλων λαῶν, ὡς καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἀγωνίζεσθαι καὶ ἐνεργεῖν αὐτῶν, γνωρίζων τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς ἐλλείψεις των κατώρθωσε καὶ κατορθώνει νὰ εὑρίσκηται πάντοτε οἰκονομικῶς, κοινωνικῶς, ἐκπαιδευτικῶς ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ. Ὁ ἀλύτρωτος Ἕλλην ἔχει ἐν μεγίστῳ βαθμῷ ἀνεπτυγμένον τὸ φυλετικὸν αἴσθημα. Συναισθανόμενος τας ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις καὶ πλήρης αὐτοπεποιθήσεως ἀγωνίζεται οὐχὶ μόνον περὶ ὑπάρξεως, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐπικρατήσεως. Πῶς σκέπτεται, τί ἐλπίζει,

πῶς ἀγωνίζεται ὁ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμὸς καὶ μάλιστα ὁ ἐν Μακεδονίᾳ τοιοῦτος, δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τῶν λόγων τῶν βουλευτῶν του ἐν τῇ τουρκικῇ βουλῇ· δύναται νὰ ἐννοήσῃ καὶ ἐκ τῶν πολιτικῶν ἄρθρων, τῶν δημοσιευομένων ὑπὸ τῶν βουλευτῶν τούτων. Παρ' ὅλας τὰς δυσμενεῖς διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας λειτουργεῖ τὸ ἐν Τουρκίᾳ ψευδοσύνταγμα, φαίνεται, ὅτι οἱ ὑπόδουλοι ἀδελφοὶ προτιμῶσι τὸ σύνταγμα τοῦτο ἀπὸ τὴν ἀπολυταρχίαν. Πάντως δέ, ἐν ᾗ περιπτώσει ἐπικρατήσουν αἱ μετριοπαθεῖς καὶ ἀποκεντρωτικαὶ ἰδέαι μεταξὺ τῶν Τούρκων πολιτικῶν, ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐν Τουρκίᾳ θέλει δικαιώσῃ τὰς ἀρχικὰς αὐτοῦ ἐλπίδας τὰς ὁποίας ἐστήριξεν ἐπὶ τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1908. Πρὸ παντὸς εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐθισθῇ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ἰδέαν τῆς στρατιωτικῆς θητείας, ἵνα κατασταλῇ ἡ πρὸς ἀποφυγὴν ταύτης γινομένη ἀποδημία χιλιάδων νέων, ἡ ὁσημέραι μεγαλειτέρας διαστάσεις λαμβάνουσα. Εὐχόμεθα τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1912 νὰ σημειώσῃ μόνον ἐπιτυχίας ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ ἀλυτρώτου Γένους.

Διὰ τὴν Κρήτην τὸ λῆξαν ἔτος ὑπῆρξε πλούσιον εἰς συγκινήσεις. Διὰ δεκάτην πέμπτην φορὰν ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21 οἱ Κρῆτες ἐκήρυξαν τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπέστειλαν εἰς Ἀθήνας τοὺς ἀντιπροσώπους των, ὅπως παρακαθήσωσιν ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ἑλλήνων. «Δὲν ὑπάρχει πλέον Εὐρώπη» εἶπε πρὸ ἡμίσεως καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος ὁ ἀνορθωτὴς τῆς Αὐστροουγγαρίας Beust. Ναὶ δὲν ὑπάρχει Εὐρώπη, ὅταν πρόκειται νὰ γείνῃ τι καλόν, ὅταν πρόκειται ν' ἀποδοθῇ ἡ πλήρης ἐλευθερία εἰς τὸν ἡρωϊκώτερον τῶν λαῶν, τὸν χάριν τῆς ἑνώσεώς του μετὰ τῆς μητρὸς πατρίδος ποταμοὺς αἱμάτων χύσαντα. Ἀλλὰ διὰ νὰ γείνῃ τὸ κακόν, διὰ νὰ συλληφθῶσιν καὶ κρατηθῶσιν αἰχμάλωτοι οἱ Κρῆτες βουλευταί, εὑρέθη ἀμέσως ἡ «Εὐρώπη». Δυστυχῶς διὰ τοὺς ἀδυνάτους λαοὺς ἡ σημερινὴ Εὐρώπη δὲν εἶνε ἡ Εὐρώπη τοῦ Καρόλου τοῦ Ι' καὶ τοῦ Κάνιγγος. «Ἡ πολιτική», εἶπεν ὁ Βίσμαρκ, «γίνεται μὲ τὸν νοῦν καὶ ὄχι μὲ τὴν καρδίαν» καὶ πραγματικῶς σήμερον ὄχι μόνον τῶν μεγάλων, ἀλλὰ καὶ τῶν μικρῶν ἡ πολιτικὴ καθοδηγεῖται ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῆς καρδίας. Οὕτω καὶ ἡ μικρὰ Ἑλλὰς κατὰ τὸ 1911 ἐν τῇ κρητικῇ πολιτικῇ της καθωδηγήθη μόνον ὑπὸ τοῦ νοῦ. Ἀλλὰ ἡ συνετὴ καὶ συντηρητικὴ αὕτη πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπ' ἄπειρον. Πρὸς τὸ ἐλεύθερον κράτος εἶνε ἐστραμμένα τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῶν νήσων. Ἐκ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρή-

της ἐξαρτῶσι τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς των πέντε ἑκατομμύρια ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, διότι Ἑλλὰς ἐνισχυθεῖσα διὰ τῆς Κρήτης θὰ εἶνε σεβαστοτέρα αὐτῶν προστάτις παρ' ὅτι εἶνε σήμερον.

Ὅ,τι ἐπιχειρεῖ νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἡ Κρήτη δι' ἐνεργοῦ δράσεως, τοῦτ' αὐτὸ εὔχεται καὶ ποθεῖ καὶ ἕτερον τμῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπαλλαγὲν ἀπὸ τριῶν δεκαετηρίδων ἤδη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἡ Κύπρος. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ εὐχαὶ καὶ οἱ πόθοι τῆς μεγίστης τῶν ἑλληνικῶν νήσων ἐν τῇ ἐξωτερικεύσει των περιορίζονται μόνον εἰς πλατωνικὰς ἐκδηλώσεις. Ἀλλ' ἀδιάφορον· ἀρκεῖ, ὅτι διὰ τῶν πλατωνικῶν τούτων ἐκδηλώσεων διαπιστοῦται ἡ ἐθνικὴ ἀλληλεγγύη, ἡ μεγάλη ἐκείνη τῆς ψυχῆς τῆς φυλῆς δύναμις, ἥτις συνδέει οὐχὶ μόνον τὴν Κύπρον πρὸς τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν διασπορᾷ Ἑλληνισμόν, τὸν καὶ εἰς τὰς ἐσχατιὰς ὅλων τῶν ἠπείρων συναποκομίζοντα καὶ ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς εὐλαβῶς τηροῦντα τὸ προσφιλὲς ἴνδαλμα τῆς ἁγίας, τῆς ἀγαπητῆς, τῆς πολυπαθοῦς πατρίδος. Ὅπως πολλάκις μέχρι τοῦδε καὶ ἐφέτος οἱ Ἕλληνες βουλευταὶ τῆς Κύπρου ἐν ὑπομνήματι πρὸς τὸν Μέγαν Ἁρμοστὴν τῆς νήσου καὶ ἐν τηλεγραφήματι καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν δι' Αἰγύπτου διελθόντα βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ὑπέβαλον τὴν εὐχὴν τῶν Κυπρίων ὑπὲρ τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος Ἑνώσεως. Εἴθε νὰ εἰσακουσθῶσιν ἐπὶ τέλους αἱ εὐχαί των καὶ εὐχαὶ τοῦ Γένους ὁλοκλήρου. Εἴθε τὸ 1912 ν' ἀποβῇ αἴσιον εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ι. ΒΑΡΒΑΓΙΑΝΝΗΣ

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΝ ΑΠΟ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Ὑπὸ Α. Ι. ΡΑΪΝΑΧ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Τοιουτοτρόπως ὁ κ. Ζαΐμης, ὁ ἱκανὸς πολιτικός, ὁ ἀνυψώσας τὴν Ἑλλάδα, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1897 ἔγεινεν Ὕπατος Ἀρμοστὴς τῆς Κρήτης, διατηρῶν τὴν ἰδιότητά του ὡς βουλευτοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ Κοινοβουλίῳ. Ὅπως βοηθήσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ προσπαθείᾳ του, αἱ Δυνάμεις ἐνεπιστεύοντο τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν κρητικῶν οἰκονομικῶν εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀντιπροσώπους, οἵτινες ἐξήσκουν τὸν ἔλεγχον τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπέτρεπον εἰς ἀξιωματικοὺς καὶ ὑπαξιωματικοὺς Ἕλληνας νὰ μεταβῶσιν εἰς Κρήτην, ἵνα ἀναλάβωσιν τὴν διοίκησιν τῆς χωροφυλακῆς καὶ μορφώσωσι τὴν πολιτοφυλακήν. Τοῦτο ἐγένετο «ἵνα ἐλαττωθῶσιν εἰς τὸ ἐλάχιστον αἱ ἀφορμαὶ τῆς δράσεως ἢ ἀναμίξεως τῶν ξένων κυβερνήσεων, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς [1]». Κατὰ τὰς ρητὰς δηλώσεις τῶν Δυνάμεων ὅταν ἡ πολιτοφυλακὴ αὕτη θὰ ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν τάξιν, αὗται θὰ ἤρχιζον τὴν ἐκκένωσιν. Καὶ μετὰ μίαν ἐπιθεώρησιν τῶν κρητικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, γενομένων ὑπὸ τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1908, τὸ πρῶτον τμῆμα τῶν ξένων στρατευμάτων ἀνεχώρει τὴν 27 Ἰουλίου· ἡ ἀναχώρησις τοῦ τελευταίου τμήματος θὰ ἐγίνετο «εἰς διάστημα ἑνὸς ἔτους ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ πρώτου». Ἡ τουρκικὴ ἐπανάστασις τῆς 11)24 Ἰουλίου 1908 καὶ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ συνταγματικοῦ καθεστῶτος ἐπλήρωσαν χαρᾶς τοὺς Μουσουλμάνους τῆς Κρήτης, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἀνεχώρησαν διὰ νὰ ἐκλεγῶσιν ἐν τῇ τουρκικῇ Βουλῇ. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα ταῦτα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἤθελον καταστήσῃ τόσον δυσκολον τὴν Ἕνωσιν τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἐφαίνετο ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὸ σημεῖον νὰ πραγματωθῇ, δὲν ἔβλαψαν κατ' ἀρχὰς ἀπ' εὐθείας τὴν Κρήτην. Ἡ Ἀγγλία εἶχε πολὺ συμφέρον νὰ μὴ δώσῃ πρόφασιν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους νὰ στείλωσιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν βουλευτὰς καὶ ἡ Νέα Τουρ-

1 Δήλωσις τοῦ κ. Πισὸν ἐν τῇ Γερουσίᾳ τῇ 15 Ἰανουαρίου 1908.

κία εἶχε μεγάλην ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεώς της. Ἡ Κρήτη λοιπὸν ἐθεωρήθη ὡς μὴ ἀποτελοῦσα μέρος τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, τοῦτο δὲ ἦτο ἰσχυρὰ ἐνθάρρυνσις τῶν κρητικῶν πόθων. Δὲν περιέμενον οὗτοι πλέον ἢ τὴν εὐνοϊκὴν περίστασιν, περὶ τῶν ὁποίων εἶχον ὁμιλήσῃ αἱ Δυνάμεις. Καὶ αὕτη δὲν ἤργησε διόλου.

Τὴν 3ην Ὀκτωβρίου 1908 ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Ἰωσὴφ ἀνήγγειλεν εἰς τὰς Δυνάμεις τὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης εἰς τὴν Αὐστροουγγαρίαν.

Τὴν 5ην Ὀκτωβρίου ὁ πρίγκιψ Φερδινάνδος ἐκήρυσσε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Βουλγαρίας.

Τὴν 8ην ἐξερρηγνύετο ἡ Κρητικὴ Ἐπανάστασις.

Ὁ κ. Ζαΐμης ἀπουσίαζεν ἐκ τῆς Κρήτης, εὑρισκόμενος ἐν τῇ νησίδι Μούντρᾳ παρὰ τὴν Λευκάδα, ἐπ' ἀδείᾳ μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς συνελεύσεως, ἥτις κατὰ μῆνα Αὔγουστον εἶχε διακόψῃ τὰς ἐργασίας της μέχρι τοῦ Νοεμβρίου. Δὲν ἦτο ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἄφηνε τὴν Κρήτην ἐπ' ἀδείᾳ. Εἶπον ὅτι ἡ ἀναχώρησίς του εἶχε γίνῃ κατὰ προτέραν συνεννόησιν. Τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές. Εἶνε δυνατὸν ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἀναχώρησις τοῦ κ. Ζαΐμη εἶχεν ὁρισθῇ ἕνα μῆνα πρὶν ἢ ἐκτελεσθῇ αὕτη. Δὲν ὑπῆρχεν οὔτε συνωμοσία, ἐπιτηδείως σχεδιασθεῖσα, οὔτε μηχανορραφίαι κανενὸς εἴδους. Οὐδὲν κίνημα ὑπῆρξε μᾶλλον αὐτόματον, μᾶλλον ἐξ ἐνστίκτου γενόμενον, μᾶλλον λαϊκόν, καθ' ὅλην τῆς λέξεως σημασίαν, ὅσον ἡ ὑπὸ τῶν Κρητῶν κήρυξις τῆς ἑνώσεως.

Ἀπὸ ἑνὸς μηνὸς καὶ πλέον τὰ γεγονότα τῆς Ἀνατολῆς συνεκέντρων τὴν προσοχὴν πάντων. Οὐδαμοῦ παρηκολούθουν αὐτὰ μετὰ μεγαλειτέρου ἐνδιαφέροντος ὅσον ἐν Κρήτῃ. Οἱ Κρῆτες ἐθεώρησαν πάντοτε τὸ ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἐπιβληθὲν καθεστὼς ὡς προσωρινὸν καὶ πρόσκαιρον. Ἦτο καθεστὼς εἰδικόν, ὀφειλόμενον εἰς ἰδιαιτέρας περιστάσεις. Εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Κρητῶν ἡ ἧττα τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ πολέμῳ, εἰς τὸν ὁποῖον περιεπλάκη χάριν αὐτῶν, ἡ ἀνάγκη, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο αἱ Δυνάμεις νὰ διατηρήσωσι—κατὰ τύπους ἂν ὄχι κατ' οὐσίαν—τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ἠτιολόγουν τὸ καθεστώς, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ Κρῆτες οὐδέποτε ἠθέλησαν νὰ ἴδωσι ἄλλο τι εἰμὴ μίαν μεταβατικὴν περίοδον μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἐκείνης, πρὸς τὴν ὁποίαν ὤθει αὐτοὺς ἀναπόφευκτος ἕλξις.

Ἀλλ' ἰδοὺ ὅτι μία αἰφνιδία ἐπανάστασις μεταβάλλει ἄρδην τὴν κατάστασιν τῆς τουρκικῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο, ὅτι συνέδεεν τὴν Κρήτην καθεστὼς ἐπιβεβλημένον αὐτῇ. Ἡ Αὐστροουγγαρία καὶ ἡ Βουλγαρία νομιμοποιοῦσι καὶ κατὰ τύπον κατάστασιν πραγμάτων κατ' οὐσίαν ὑπάρχουσαν, ἐνῷ ἡ κατάστασις αὕτη, δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τῆς ὁμοφωνίας τῶν Δυνάμεων καὶ τεθειμένη ὑπὸ τὴν διαφύλαξιν αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν Δυνάμεων. Ὁ ἀντίκτυπος ἐν Κρήτῃ ὑπῆρξεν ἀστραπιαῖος· τὸ κίνημα ἀκατά-

σχετον. Ἀλλὰ διότι ὑπῆρξε αὐτόματον, δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι δὲν ἦτο ἠτιολογημένον. Ὄχι μόνον οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων εἶνε ἠτιολογημένοι, διότι παρασυρθέντες ὑπὸ τῆς δυνάμεως τῶν πραγμάτων ἠναγκάσαν νὰ τεθῶσιν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος, ἵνα μὴ πνιγῶσιν ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κρὴς ἀκολουθῶν λογικὴν φυσικήν, μὴ ἐπισκοτισθεῖσαν ὑπὸ αἰώνων πολιτικῆς ζωῆς, ἐμπιστεύεται εἰς τὴν κρίσιν του, τῆς ὁποίας ἡ ἁπλότης δὲν ἀποκλείει τὴν λεπτότητα. Μανθάνει ὅτι ἡ Τουρκία, ἡ τυραννικὴ δυνάστις, τῆς ὁποίας τὸν ζυγὸν ἀπὸ μακροῦ χρόνου προσπαθεῖ νὰ διασείσῃ, εἶνε ἐν πλήρει ἐπαναστάσει· μανθάνει ὅτι ἡ Αὐστροουγγαρία ἐπωφελεῖται τῆς περιστάσεως, διὰ νὰ προσαρτήσῃ τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην· μανθάνει ὅτι ἡ Βουλγαρία κηρύττει τὴν ἀνεξαρτησίαν της. Ἀλλὰ ἐξ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν βαθμηδὸν ἀποξενωθέντων τῆς τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, οὐδεμία εὑρίσκεται εἰς κατάστασιν μᾶλλον ὁμοίαν πρὸς τὴν Κρήτην ὅσον ἡ Βουλγαρία. Ὅπως ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, οὕτω καὶ ἐν Κρήτῃ ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου εἶνε ἐντελῶς ὀνομαστική, ἡ αὐτονομία κατ' οὐσίαν πλήρης ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμων, αἵτινες ἐγκατέστησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὑπουργικῶν συμβουλίων τῆς νήσου κυβερνήτην τῆς ἐκλογῆς των. Ἀλλ' ἡ Κρήτη δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ αὐτονομία της εἶνε πληρεστέρα τῆς αὐτονομίας τῆς Βουλγαρίας. Δὲν πληρώνει φόρον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· δὲν συνδέεται πρὸς μίαν Ρωμυλίαν, τῆς ὁποίας ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας δὲν ἦτο παρὰ διοικητὴς ἐν ὀνόματι τοῦ Σουλτάνου. Πῶς λοιπὸν νὰ μὴ τολμήσῃ ἡ Κρήτη ὅ,τι ἐτόλμησεν ἡ Βουλγαρία; Ἀναμφιβόλως εἶνε μικροτέρα καὶ ἀσθενεστέρα, ἀλλὰ δὲν ἔχει συναίσθησιν τοῦ μειονεκτήματος τούτου. Γνωρίζει ὅτι ἀπέχει τῆς Τουρκίας πολύ, ὅτι προστατεύεται ὑπὸ τῶν δυσπροσίτων ὀρέων της, εἰς τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ εἰσδύσῃ ὁ Τοῦρκος, καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τῆς περιβαλλούσης αὐτὴν θαλάσσης. Τραφεῖσα μὲ τὰ κατορθώματα τοῦ Μιαούλη καὶ τοῦ Κανάρη ὡς καὶ μὲ τὰ κατορθώματα τῶν ἐθνικῶν της ἡρώων, ἔμαθε νὰ περιφρονῇ τὸν τουρκικὸν στόλον. Ἐξ ἄλλου δὲν ὑπάρχουν αἱ Δυνάμεις μετὰ τῶν πολεμικῶν των πλοίων καὶ τῶν στρατευμάτων των, ἀναλαβοῦσαι πραγματικῶς τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἀφήσωσιν ν' ἀποβιβασθῇ ἐκ νέου ἐπὶ τῆς νήσου οὔτε εἷς Τοῦρκος στρατιώτης;

Οὐδεὶς σκέπτεται ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ἀθετήσωσι τοιαύτην ὑποχρέωσιν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἄλλας Δυνάμεις, τὰ μὴ Προστάτιδας, τὴν Τριπλῆν δῆλα δή, αὕτη δὲν συνδέεται μόνον διὰ τῆς παρουσίας τῆς Ἰταλίας μεταξὺ τῶν Προστατίδων· ἡ πρᾶξις τῆς Αὐστροουγγαρίας—κατὰ ἁπλῆν ἀντίληψιν τῶν Κρητῶν—καθιστᾷ ἀδύνατον εἰς αὐτὴν ὡς καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν νὰ ὑψώσουν φωνὴν κατὰ τῆς Κρήτης, ἐὰν αὕτη ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τῆς Βουλγαρίας. Καὶ πῶς νὰ μὴ τὸ ἀκολουθήσῃ; Πολυάριθμοι, ἀφ' ὅτου αἱ Δυνάμεις ἀπεκατέστησαν τὴν εἰρήνην ἐν τῇ νήσῳ, οἱ Κρῆτες ὁπλαρχηγοὶ μεταβαίνουν εἰς τὴν Μακεδονίαν νὰ πολεμήσουν. Ἐὰν ἔμαθον ἐκεῖ νὰ ἀποστρέφωνται τὴν Βουλγαρίαν, ἔμαθον ἐπίσης νὰ ἐκτιμῶσι

τὴν δύναμίν της. Ἡ κατ' αὐτῆς ἔχθρα των παρήχθη τόσον ἐκ φθόνου, ὅσον καὶ ἐκ μίσους. Δὲν θὰ ἦτο αἶσχος, διὰ τὴν Κρήτην καὶ ἀπογοήτευσις διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν νὰ δειχθῶσιν ὀλιγώτερον τολμηροὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους; Θὰ ἄφινον νὰ ἀνατραπῇ ὁριστικῶς ἡ ἰσορροπία ἐν τῷ Αἵμῳ πρὸς βλάβην τῆς Ἑλλάδος;

Ἡ προκήρυξις τῶν Χανίων—πρέπει νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο—εἶνε ἡ ἠχὼ τῆς προκηρύξεως τοῦ Τυρνόβου, (ἀνακηρύξεως; τῆς Βουλγαρίας εἰς ἀνεξάρτητον βασίλειον). Ὁ ἐπικυρώσας τὴν μίαν δὲν δύναται νὰ ἀπορρίψῃ τὴν ἄλλην.

Θὰ εἴπῃ τις ὅτι τὸ ζήτημα δὲν ἐπαρουσιάζετο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐξ ἀπόψεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ὅτι ἡ Βουλγαρία δὲν εἶχε νὰ διαπραγματευθῇ εἰμὴ μόνον πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὅτι ἐκεῖ ἐπρόκειτο περὶ ἐξεγέρσεως τοῦ ὑποτελοῦς, τὸν ὁποῖον παρασύρει καὶ ὑποστηρίζει τὸ ἔθνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βασιλεύει νομίμως, πρὸς τὸν κυρίαρχον καὶ ἡ κρίσις αὕτη ἔπρεπε νὰ κανονισθῇ, ὅπως καὶ ἐκανονίσθη μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου ὑποτελοῦς καὶ τοῦ ἀρχαίου κυρίαρχου. Ἐνῷ ἐν Κρήτῃ τοὐναντίον, δὲν ἐτηρήθησαν οἱ νόμιμοι τύποι, διότι ἐν αὐτῇ τὸ πᾶν ἔγινε ἄνευ τῆς συνεργασίας τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, τῶν μόνων ἁρμοδίων, ὅπως μεταβάλωσι τὸ καθεστώς, τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐπιβληθὲν εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐν ἀπουσίᾳ δὲ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ὑπ' αὐτῶν διορισθέντος Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ.

Ὅτι ὑπάρχουσιν ὅλαι αὐταὶ αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῆς κηρύξεως τῆς βουλγαρικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς κηρύξεως τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης, τοῦτο εἶνε ἀναμφίβολον. Ἡ Εὐρώπη διὰ λόγους γενικῆς πολιτικῆς ὤφειλε βεβαίως νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα, ὤφειλε, κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον, νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν εἰς τὴν ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν. Οὐχ' ἧττον ὅμως οὐδεμία εὐρωπαϊκὴ Δύναμις ἦτο ὑποχρεωμένη δι' εἰδικῆς συμφωνίας νὰ ἐπέμβῃ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας. Ἐν Κρήτῃ τοὐναντίον αἱ τέσσαρες Προστάτιδες Δυνάμεις ἦσαν ἠναγκασμέναι νὰ ἐπέμβωσι· οὐδὲν νόμιμον ὑπὸ διεθνῆ ἔποψιν, οὐδὲν ὁριστικὸν δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἄνευ αὐτῶν. Οὐδεὶς οὐδ' ἐν Κρήτῃ οὐδ' ἐν Ἑλλάδι ἐσκέφθη ποτὲ νὰ τὸ διαμφισβητήσῃ. Τόσην ἐμπιστοσύνην εἶχον εἰς τὴν ἀπόφασίν των, ὥστε περιωρίσθησαν νὰ εὐχηθῶσιν, ὅπως μὴ βραδύνῃ αὕτη καὶ ἐνόμισαν μόνον ὅτι ἐπισπεύδουσι ταύτην, ἐκδηλοῦντες διὰ τρόπου ἀποφασιστικοῦ τὴν ἐθνικὴν θέλησιν.

Ἐν Κρήτῃ, ὅπως καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, θὰ ἦτο ὑποτίμησις τῶν γεγονότων τὸ νὰ μὴ βλέπῃ τις, πρὸ παντός, τὴν νομιμωτέραν καὶ εἰλικρινεστέραν τῶν ἐθνικῶν ἀπαιτήσεων. Αἱ ἀπαιτήσεις αὗται οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ ὑπάρχουν· οἱ πόθοι τῶν δύο λαῶν ἀνέρχονται πολὺ μακρὰν εἰς τὴν ἱστορίαν των καὶ ἐξηγοῦνται ὑπ' αὐτῆς. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι Κρῆτες καὶ Βούλγαροι ἀνέμενον μόνον τὴν κατάλληλον περίστασιν, ὅπως πραγματοποιήσωσιν αὐτάς. Ἀναμφιβόλως εἶνε λυπηρὸν ὅτι ἡ πραγματοποίησις αὕτη ἐγένετο ἀκριβῶς τὴν ἐπαύριον μιᾶς φιλελευθέ-

ρας ἐπαναστάσεως, ἥτις ὑπέσχετο νὰ ἀνακαινίσῃ τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἀλλ' ἐὰν ἡ Κρήτη καὶ ἡ Βουλγαρία δὲν ἐπωφελοῦντο τῆς τουρκικῆς ἐπαναστάσεως, διὰ νὰ κάμῃ ἑκάστη τὴν ἰδικήν της, ποῖος δύναται νὰ ἐγγυηθῇ, ὅτι θὰ ἐπανεύρισκον τόσον εὐνοϊκὰς περιστάσεις ; Δὲν δύναται νὰ κατακρίνῃ τις αὐτάς, διότι ἐπωφελήθησαν εὐκαιρίας ἴσως μοναδικῆς. Γνωστῆς οὔσης τῆς ἀξιοθρηνήτου στάσεως τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τοῦ χαμηλικοῦ διοικητικοῦ συστήματος, ἡ βουλγαρικὴ καὶ ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις ὤφειλον νὰ γίνωσι τὴν ἐπαύριον τῆς ἀνατροπῆς τούτου καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ γίνωσι παρὰ τότε. Ἐὰν τὰ πράγματα ἔγιναν οὕτως, ἡ Εὐρώπη δὲν δικαιοῦται νὰ κατηγορῇ εἰμὴ ἑαυτήν.

Εἰς αὐτὴν τὴν γενικὴν εὐθύνην, εἴδομεν μὲ ποίας πράξεις προστίθεται καὶ ἰδιαιτέρα εὐθύνη διὰ τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι. Εἰς τὴν Κρήτην αὐτὴν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδοθῇ οὐδεμία σοβαρὰ μορφὴ οὔτε—τοῦτο βεβαίως εἶνε εὐνόητον — διότι ἐκήρυξε τὴν ἕνωσιν, οὔτε ἀκόμη διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον προέβη εἰς τοῦτο. Καὶ κατὰ πρῶτον οὐδὲν πρᾶγμα διαστρέφει τὴν ἀληθῆ φυσιογνωμίαν τῶν γεγονότων ἐν Κρήτῃ, ὅσον ἡ λέξις «ἐπανάστασις», μὲ τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήρισαν τὰ σύγχρονα γεγονότα τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Ἀληθῶς καὶ τὰ τρία εἶνε ἐθνικὰ κινήματα, ἀληθὴς δὲ ἐπανάστασις δὲν ἐγένετο εἰμὴ ἐν Τουρκίᾳ, ἂν καὶ αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἐνήργει ἢ τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ συντάγματος τοῦ 1876. Ἡ Βουλγαρία ἔκαμε μίαν ἐξέγερσιν κατὰ νομίμου καὶ ἀνεγνωρισμένου μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς ἐπικυριάρχου, ἐξέγερσιν, τὴν ὁποίαν μόνον ἐξαιρετικαὶ περιστάσεις ἠμπόδισαν νὰ γίνῃ αἱματηρά. Ἡ Κρήτη ὅμως δὲν ἐξηγέρθη οὔτε κατὰ τῆς κυβερνήσεώς της,—ἡ ὁποία ἐνομιμοποίησε τὸ κίνημα τιθεμένη ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ—οὔτε κατὰ τῆς Τουρκίας, τῆς ὁποίας τὴν ἐπικυριαρχίαν αἱ Δυνάμεις περιώρισαν εἰς τὴν μοναδικὴν τουρκικὴν σημαίαν ἐν τῇ νησίδι τῆς Σούδας—οὔτε κατὰ τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε εἶχον παραστήσῃ τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐγκαινισθὲν ἐν τῇ νήσῳ καθεστὼς ὡς ὁριστικὸν καὶ ἀμετάβλητον. Τοὐναντίον μάλιστα «τὸ Σύνταγμα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας» (8 Φεβρουαρίου 1907), ὅπως ἐγένετο παραδεκτὸν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, ὅταν ἀπεστάλη εἰς τὴν Κρήτην ὁ κ. Ζαΐμης, ἀναγνωρίζει ρητῶς ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος τούτου ἀποκατασταθεὶς ὀργανισμὸς εἶνε προσωρινός :

«Ὅταν ἐπέλθῃ ὁ καιρὸς νὰ ἐρωτηθῇ ὁ κρητικὸς λαὸς περὶ τῆς ὁριστικῆς του ἀποκαταστάσεως, θὰ συνέλθῃ πρὸς τοῦτο ἡ Βουλή, ἥτις θὰ ἔχῃ προηγηθῇ ἐκείνης, τῆς ὁποίας ἡ ἐντολὴ θὰ εἶχε λάβῃ πέρας ἢ ἡ ὁποία θὰ εἶχε διαλυθῇ».

Ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς προκηρύξεως τοῦ Τυρνόβου ὁ κρητικὸς λαὸς ἐνόμισεν ὅτι ἐπῆλθεν ἡ κατάλληλος στιγμή. Ἐνήργησε συνεπῶς. Ἐνήργησε μεθ' ὅλου τοῦ ἐνθουσιασμοῦ λαοῦ νέου καὶ πλήρους σφρίγους, βλέποντος ἀνατέλλουσαν τὴν τόσον ἀναμενομένην ἡμέραν· ἀλλ' ἐνήργησε καὶ μεθ' ὅλης τῆς ὡριμότητος λαοῦ, βεβαίου

περὶ τῶν δικαίων του, ἰσχυροῦ ὡς ἐκ τοῦ δικαίου τῆς ὑποθέσεώς του καὶ πεποιθότος εἰς τὸν τελικὸν αὐτοῦ θρίαμβον. Ἐν παρομοίῳ ἐνθουσιασμῷ καὶ ὅταν τὰ γεγονότα διαδέχωνται ἄλληλα μετὰ τόσον ἀπροσδοκήτου ταχύτητος, θὰ ἦτο γελοῖον νὰ ἀπαιτήσῃ τις, ὅπως πᾶσα πρᾶξις γίνηται μετὰ ὥριμον σκέψιν. Ἀλλ' ἐνῷ δὲν ὑπῆρχε μηχανορραφία πρὸ καιροῦ προπαρασκευασμένη, περὶ τῆς ὁποίας ὡμίλησάν τινες, δὲν συνέβη οὔτε παράτολμόν τι κίνημα οὔτε ἡ ἐλαχίστη παραπλάνησις. Ἐὰν κατὰ τὰς ἱστορικὰς διὰ τὴν Κρήτην ἐκείνας ἡμέρας συνέβη ἐνίοτε νὰ ἐξέλθωσι τῆς αὐστηρᾶς νομιμοφροσύνης οἱ Κρῆτες, ὄχι μόνον δὲν ἐγένοντο βίαιοι πράξεις οὐδὲ ἠκούσθησαν τολμηροὶ λόγοι, ἀλλὰ διὰ ψυχραιμίας, τὴν ὁποίαν ὀλίγοι λαοὶ ἤθελον ἐπιδείξῃ εἰς παρομοίας περιστάσεις, οἱ Κρῆτες ἀπέφυγον νὰ πράξωσι πᾶν ὅ,τι ἤθελε θεωρηθῇ ὡς ὑπερβασία ἢ ὡς παραβίασις τῶν ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἀποκατασταθέντων θεσμῶν. Ὅταν ἀναλογισθῇ τις ὅτι αἱ Δυνάμεις αὐταὶ ἐθεώρουν τὸ πολίτευμα τῆς Κρήτης προσωρινὸν καὶ τὸ πᾶν ἔπραττον, ὅπως οἱ Κρῆτες λησμονήσωσιν ἐντελῶς τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας, δυσκόλως θὰ δυνηθῇ νὰ μὴ δικαιολογήσῃ τὸ κίνημα τῶν Κρητῶν. Σύντομος ἀφήγησις τῶν συμβάντων τῶν ἡμερῶν ἐκείνων θὰ ἐξηγήσῃ τελείως τὸν χαρακτῆρα τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἔφερον τὴν Κρήτην εἰς τὴν σημερινὴν αὐτῆς θέσιν.

Τὴν πρωΐαν τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1908 ὅλη ἡ πόλις τῶν Χανίων ἐστολίζετο μὲ ἑλληνικὰς σημαίας. Χιλιάδες Κρητῶν, διατρέχοντες τὰ περίχωρα τῶν Χανίων, προέβαινον εἰς διαδηλώσεις ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ἐξεκένων εἰς τὸν ἀέρα τὰ 8 πυροβόλα καὶ τὰ περίστροφά των πρὸς ἔνδειξιν τῆς χαρᾶς των. Οὐδεὶς ἠνωχλήθη καὶ οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀνεμιγνύοντο ἐλευθέρως μετὰ τῶν Χριστιανῶν.

Τὴν 2αν μ. μ. ὥραν περὶ τὰς 15,000 ἀνθρώπων συνηθροίζοντο εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως ὑπὸ τὰς σημαίας εἰκοσάδος ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων πολιτικῶν ἀρχηγῶν, παρευρισκομένων τῶν δημάρχων καὶ τοῦ κλήρου τῶν Χανίων καὶ τῶν περιχώρων. Εἷς τῶν μεγαλειτέραν ἐπιρροὴν ἐχόντων πολιτικῶν ὁ κ. Ζουρίδης προσεφώνησε τὸ πλῆθος. Ἐδήλωσεν ὅτι ἡ εἰρηνικὴ ἐπανάστασις, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς εἶχε συναθροισθῇ δὲν διευθύνετο κατ' οὐδεμιᾶς τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν αἱ εὐεργέτιδες τῆς νήσου· ὁ μόνος σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ἡ ὁριστικὴ κήρυξις τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς μητρὸς πατρίδος. (Ἦτο δὲ ἡ δεκάτη τετάρτη κήρυξις τῆς ἑνώσεως ἀπὸ τοῦ 1830). Ἡ κυβέρνησις θὰ ἐνήργει εἰς τὸ ἑξῆς ἐν ὀνόματι τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ ὁ λαὸς θὰ μετέβαινε νὰ ἀνακοινώσῃ εὐσεβάστως τὴν ἀπόφασίν του εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων. Ἐναπέκειτο δὲ κατόπιν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, συγκληθεῖσαν εἰς ἔκτακτον συνεδρίαν νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ δι' ἐπισήμου ψηφίσματος.

Μετὰ ταῦτα τὸ πλῆθος μετέβη εἰς τὰ διάφορα προξενεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀφῆκε ἀνὰ ἓν ἀντίγραφον τοῦ ψηφίσματος τοῦ συλλαλητηρίου. Διερχόμενον διὰ τοῦ προαστείου τῆς Χαλέπας συνεκεντρώθη πρὸ τοῦ ἀνακτόρου τῆς κυβερνήσεως, ὅπου

ἀντικατεστάθη ἡ Κρητικὴ σημαία διὰ τῆς Ἑλληνικῆς τοιαύτης ἐν μέσῳ ζητωκραυγῶν. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὰ ἄλλα δημόσια οἰκοδομήματα. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ὑψώθη καὶ εἰς τὸ φρούριον· τὰ γαλλικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἐφρούρουν αὐτό, ἐπέμειναν ν' ἀποσυρθῇ ἡ σημαία. Ὁ ἐρεθισμὸς ὑπῆρξεν πρὸς στιγμὴν ἀρκετὰ ζωηρός. Ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῶν ἀρχηγῶν, ἐπῆλθεν ἡσυχία καὶ ἡ κρητικὴ σημαία ἀνεφάνη εἰς τὸ μέσον τῶν σημαιῶν τῶν τεσσάρων Δυνάμεων.

Τὴν 5ην ὥραν μ.μ. ἐξεδόθη παράρτημα τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως μὲ τὰ ἑλληνικὰ ἐμβλήματα καὶ τὰς λέξεις Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος. Περιεῖχε διάταγμα ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τῶν τριῶν συμβούλων τῶν κ. κ. Παπαμαστοράκη, Πωλογιώργη καὶ Μοδάτσου, τοῦ τετάρτου Νιζὶμ Φαρφουράκη, Μουσουλμάνου, ἀποσχόντος καὶ λαβόντος δεκαπενθήμερον ἄδειαν. Τὸ διάταγμα ἀνήγγειλε τὴν προσχώρησιν τῶν συμβούλων εἰς τὴν λαϊκὴν ἀπόφασιν, διέτασσε πάντας τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους νὰ ἐνεργῶσιν εἰς τὸ ἑξῆς ἐν ὀνόματι τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ συνεκάλει τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν διὰ τὴν Κυριακὴν τῆς 11 Ὀκτωβρίου.

Τὴν ἐπαύριον—ἐνῷ ἡ ἀπόφασις τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἀνεκοινοῦτο εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐν Κοπεγχάγῃ τότε διαμονὴ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοῦ ν' ἀπαντήσῃ—ἡ κυβέρνησις, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς χωροφυλακῆς καὶ πολιτοφυλακῆς, ἔδιδον τὸν ὅρκον πίστεως εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον, ἐνώπιον τοῦ Μητροπολίτου τῆς Κρήτης, ὑπὸ τὰς πτυχὰς τῆς ἑλληνικῆς σημαίας. Ἡ λιθογραφία καὶ τὸ ταχυδρομικὸν δελτάριον ἐξελαΐκευσαν τὴν ἀνάμνησιν τῆς τελετῆς ταύτης, ἀπὸ τῆς ὁποίας οἱ Κρῆτες χρονολογοῦσι τὴν ἐπιστροφήν των εἰς τὴν μητέρα πατρίδα.

Τὴν 9ην καὶ 10ην Ὀκτωβρίου, ἐνῷ οἱ βουλευταὶ ἤρχιζον νὰ καταφθάνωσιν εἰς τὰ Χανία καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς Κρήτης ὡρκίζοντο κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς πρωτευούσης, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐζήτει παρὰ τῆς Εὐρώπης νὰ τεθῇ τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς Συνδιασκέψεως, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάγκην εἶχεν ὑποδείξῃ ὁ Ἰσβόλσκη τὴν 7 Ὀκτωβρίου : «Ἡ Εὐρώπη συνεδριάζουσα, εἶνε ἡ μόνη ἁρμοδία ν' ἀκυρώσῃ ὅ,τι εἶχεν ἀποφασίσῃ τὸ εὐρωπαϊκὸν συνέδριον». Ἀφ' ἑτέρου καθίστα γνωστὸν εἰς τὴν Πύλην,ὅτι ἦτο ὅλως ξένος εἰς πᾶν ὅ,τι εἶχε συμβῇ ἐν Κρήτῃ. Ἡ Πύλη ἐλάμβανεν ὑπὸ σημείωσιν τὴν δήλωσιν ταύτην, δίδουσα εἰς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἀποδοκιμασίας τῶν Κρητῶν. Οὕτω ἕνεκα τῆς πρώτης καὶ σοβαρᾶς ταύτης παρεξηγήσεως ὁ Τεφὴκ Πασᾶς ἀπέφευγε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ Κρήτης ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ, διὰ τῆς ὁποίας ἐζήτει τὴν σύγκλησιν Συνδιασκέψεως, ἐνῷ αἱ Δυνάμεις προσεκάλουν τὴν Ἑλλάδα νὰ περιμείνῃ, ὅπως ὑποβληθῇ τὸ Κρητικὸν ζήτημα εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν ταύτην.

Συνερχομένη τῇ 11ῃ Ὀκτωβρίου ἡ κρητικὴ Βουλὴ καὶ διαπιστώσασα ὅτι δὲν ἦτο ἱκανῶς πολυάριθμος, ἀνέβαλε τὴν ἔναρξιν τῶν συνεδριάσεων διὰ τὴν ἑπομένην. Τὴν 12ην τῇ 10ῃ ὥρᾳ π. μ. παρόντων πεντήκοντα βουλευτῶν ἐκ τῶν ἑξή-

κοντα πέντε—τῶν Μουσουλμάνων ἀπουσιαζόντων — ὁ πρόεδρος Μιχελιδάκης κηρύττει τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ἐνῷ ἡ μουσικὴ ἀνέκρουε τὸν ἑλληνικὸν Ὕμνον καὶ ἡ ἑλληνικὴ σημαία ὑψοῦτο ἐπὶ τῆς αἰθούσης τῶν συνεδριάσεων. «Ἡ Βουλὴ τῶν Κρητῶν, συνελθοῦσα ὡς ἔκτακτος συνέλευσις καὶ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὴν ἀμετάκλητον ἀπόφασιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ψηφίζει : Νὰ κηρυχθῇ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Κρήτης καὶ ἡ ἕνωσις αὐτῆς μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος εἰς ἓν ἀδιαίρετον κράτος. Προσκαλεῖ τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ν' ἀνκλάβῃ τὴν κυβέρνησιν τῆς νήσου».

Τὴν ἐπαύριον τῇ 5ῃ ὥρᾳ τῆς ἑσπέρας ἡ Συνέλευσις ἐκήρυσσε τὴν διάλυσιν ἑαυτῆς, ἀφοῦ διώρισεν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπήν, συνισταμένην ἐκ τῶν κ. κ. Μιχελιδάκη, προέδρου, Βενιζέλου ἐπιτρόπου ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῆς Δικαιοσύνης, Λογιάδου ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν, Πωλογιώργη ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ Πετυχάκη ἐπὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως «ἵνα κυβερνήσῃ τὴν χώραν ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου».

Λησμονοῦντα τὰς διαφοράς των, τὰ κόμματα εἶχον ἑνωθῇ, ἵνα πραγματοποιήσωσιν εὐκολώτερον τὴν κοινὴν ἐλπίδα. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐκυμάτιζεν ἐφ' ὅλων τῶν οἰκοδομημάτων· τὰ ἑλληνικὰ ἐμβλήματα ἀπεικονίζοντο ἐπὶ τῆς ἐπισήμου σφραγῖδος· τὰ ταχυδρομικὰ γραμματόσημα ἔφερον τὴν σφραγῖδα «Ἑλλὰς» καὶ τὰ χαρτόσημα τῶν ἀποδείξεων τὰς λέξεις «Ἑλληνικὸν Βασίλειον» καὶ αἱ ἐφέσεις πρὸς τὸ ἀκυρωτικὸν ἀπεστέλλοντο εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις Ἄρειον Πάγον,

Δύο ἡμέρας βραδύτερον, ἀφοῦ ἔλαβον τὰς ὁδηγίας τῶν οἰκείων κυβερνήσεων οἱ γενικοὶ πρόξενοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας ἀπηύθυνον τὴν ἑπομένην ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπήν :

Οἱ ὑποφαινόμενοι, Πράκτορες τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωσσίας, κατ' ἐντολὴν τῶν οἰκείων κυβερνήσεών, λαμβάνουσι τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσωσιν εἰς τὴν κρητικὴν κυβέρνησιν ὅτι :

«Αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις θεωροῦσι τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ὡς ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀνέλαβον ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν Τουρκίαν».

«Ἐν τούτοις δὲν θὰ ἠρνοῦντο νὰ ἐπιληφθῶσι μετ' εὐμενείας τῆς συζητήσεως τοῦ ζητήματος τούτου μετὰ τῆς Τουρκίας, ἐὰν τηρηθῇ ἡ τάξις ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἐὰν ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀσφάλεια τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ εἶνε ἐξησφαλισμένη».

Δράττονται τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐκφράσωσιν εἰς τὴν κρητικὴν κυβέρνησιν τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξόχου ὑπολήψεώς των.

Ἐν Χαλέπᾳ τῇ 15)28 Ὀκτωβρίου 1908.

Ἄρθουρος Πήλ, Β. Λεμπρὲχτ,
Ἐμ. Βερτράνδ, Βόρις Πελεκίν.

Τὴν 18)31 Ὀκτωβρίου ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ ηὐχαρίστει τὰς Δυνάμεις «διότι ηὐδόκησαν νὰ γνωρίσωσιν εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν θὰ ἠρνοῦντο νὰ ἐπιληφθῶσι μετ' εὐμενείας τῆς συζητήσεως μετὰ τῆς Τουρκίας τοῦ ζητήματος τῆς Ἑνώσεως τῆς Κρήτης, ἐὰν τηρηθῇ ἡ τάξις ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἐὰν εἶνε ἐξησφαλισμένη ἡ ἀσφάλεια τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ»· ἐβεβαίου ἡ Ἐπιτροπὴ ὅτι ἡ τάξις θὰ τηρηθῇ καὶ ἠγγυᾶτο διὰ τὴν ἀσφάλειαν. «Ἐν πεποιθήσει εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνός των» τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἐβεβαίουν ὅτι ὁ κρητικὸς λαός, «πεπεισμένος ὅτι ἐν τῇ ὑψηλῇ εὐμενείᾳ των αἱ Δυνάμεις θὰ εὐδοκήσωσι νὰ ἐπιστέψωσι τὸ ἀπελευθερωτικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβον, ἐμπιστεύεται εἰς αὐτὰς μετὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης, μετὰ τῆς βεβαιότητος, ὅτι ἡ ἕνωσίς του μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐξηγορασμένη ἀντὶ ἀναριθμήτων θυσιῶν, θέλει παραχωρηθῇ εἰς αὐτὸν τελειωτικῶς». Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπηύθυνεν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν προκήρυξιν, ἐξορκίζοντα αὐτὸν νὰ μὴ διαταράξῃ τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ νὰ μὴ παρενοχλῇ διόλου τοὺς Μουσουλμάνους συμπολίτας, διότι ἐκ τῶν δύο τούτων ὅρων αἱ Δυνάμεις εἶχον ἐξαρτήσῃ τὴν εὐμενῆ αὐτῶν περαιτέρω ἐνέργειαν. Οὕτως ἐνεργοῦντες οἱ Κρῆτες, ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν δικαίαν καὶ σύμφωνον πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς πόθους λύσιν» τὴν ὁποίαν αἱ Δυνάμεις δὲν θὰ παρημέλουν νὰ δώσωσι.

Τρεῖς μῆνας δραδύτερον ἡ Πύλη συνεννοεῖτο ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ μετά τῆς Βουλγαρίας καὶ ἡ Εὐρώπη ἀνεγνώριζε τὴν νέαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἡ ἐπιρροὴ τῆς Γερμανίας εἶχεν ἐμποδίσῃ νὰ γίνῃ ἡ Συνδιάσκεψις, ἡ ὁποία ἤθελε κανονίσῃ τὸ κρητικὸν ζήτημα. Καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης, αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, παρὰ τὰς ὑποσχέσεις των, ἦσαν ἠναγκασμέναι νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν τήρησιν τοῦ καθεστῶτος : εἰς τὴν αὐτονομίαν. Ἐπέβαλον αὐτὴν εἰς τὴν Κρήτην τὴν 18 Αὐγούστου 1909, ἀπομακρύνουσαι διὰ τῶν ναυτικῶν των ἀγημάτων τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, ἥτις ἐκυμάτιζεν εἰς τὸ φρούριον τῶν Χανίων ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν διεθνῶν στρατευμάτων (27 Ἰουλίου).

Ὑπῆρξαν πολιτικὰ καθεστῶτα προσωρινά, τὰ ὁποῖα διήρκεσαν ἐπὶ μακρότερον χρόνον, ἢ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο ὁριστικά. Πόσον καιρὸν δύναται νὰ διαρκέσῃ τοῦτο ; Τοῦτο προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω.

III

Ἡ Κρήτη μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας

Εὐθὺς μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ Ὀκτωβρίου 1908 ἡ Τουρκία διεμαρτυρήθη. Ἐάν, τότε διὰ πρώτην φοράν, ἡ διαμαρτυρία της ἐξωτερικεύετο διὰ συλλαλητηρίων, ἡ διαμαρτυρία αὕτη δὲν ἦτο ἢ ἡ συνέχεια τόσων ἄλλων, τὰς ὁποίας δὲν παρημέλησεν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη νὰ κάμῃ διὰ διπλωματικῆς ὁδοῦ πάντοτε, ὁσάκις ἠπειλοῦντο

τὰ δίκαιά της, τὰ ὁποῖα αὕτη ἐθεώρει ἀπαράγραπτα[1]. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Κρήτην ἡ Νέα Τουρκία δύναται νὰ κατηγορήσῃ τὸ χαμητικὸν καθεστὼς ὅτι τοῦτο καὶ ἐν Κρήτῃ, ὅπως πανταχοῦ, διὰ τῆς ἀσυνεπείας καὶ ἀπειρίας του καὶ διὰ τῆς μεταπτώσεως ἀπὸ τῆς αἱματηρᾶς τυραννίας εἰς τὴν ἀναρχικὴν ἀδυναμίαν παρέβλαψε σοβαρῶς τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ φαντάζηται, ὅτι πολιτικὴ σταθερωτέρα συγχρόνως καὶ δικαιοτέρα, διοίκησις τιμιωτέρα καὶ μᾶλλον φιλελεύθερος — πᾶν ὅ,τι ὀνειρεύεται νὰ ἀποκαταστήσῃ εἰς τὴν ἀναγεννηθεῖσαν αὐτοκρατορίαν — θὰ μεταβάλουν κατὰ βάθος τὰς διαθέσεις τῶν Κρητῶν[2].

Ἔπρεπε νὰ ἀρχίσουν ἥμισυν αἰῶνα πρότερον. Καὶ πάλιν δὲν δύναταί τις νὰ ἐγγυηθῇ, ὅτι καὶ ἐὰν ἐτηροῦντο ὁ ὀργανικὸς Χάρτης τοῦ 1863 ἢ ἡ Σύμβασις τῆς Χαλέπας (1878) ἢ ἐὰν ἡ νῆσος ἐλάμβανε τὴν αὐτὴν αὐτονομίαν πρὸς τὴν Σάμον, δὲν θὰ ἐζήτει παρ' ὅλα ταῦτα τὴν ἕνωσιν, τὴν ὁποίαν ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς των θέσεως καὶ τῆς ἐπὶ αἰῶνας διαρκεσάσης δουλείας δὲν ἠδύναντο νὰ ζητήσωσιν οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν νήσων της. Ἀλλ' ὁ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ ἠκύρωσε τὴν Σύμβασιν τῆς Χαλέπας κατὰ τὸ 1889 κατὰ τὴν στιγμὴν μάλιστα, καθ' ἣν χάρις εἰς τὴν καλὴν διοίκησιν τοῦ Φωτιάδου πασᾶ, ἤρχιζε νὰ ἐπέρχηται ἡ ἡσυχία, καὶ ἡ προσωπικὴ ἐνέργεια τοῦ Σουλτάνου εἶνε μία τῶν αἰτιῶν τῶν ταραχῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπήνεγκον τὴν ἀποφασιστικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1897 καὶ τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἔκτοτε, ἔχουν κρατήσῃ ὡς παρακαταθήκην τὴν νῆσον.

Παρὰ τὴν παρακαθήκην ταύτην, τὴν ὁποίαν ἀναγνωρίζει, ἂν δὲν ζητῇ καὶ νὰ τὴν λάβῃ πάλιν, ἡ Τουρκία δὲν παρητήθη οὐδενὸς τῶν κυριαρχικῶν ἐπὶ

---

1 Οὕτως, ὅταν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἔκαμε τὴν περιοδείαν του κατὰ τὸ 1904 διὰ νὰ ζητήσῃ, ἂν ὄχι τὴν ἕνωσιν, τοὐλάχιστον τὴν ἀποστολὴν ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἐν Παρισίοις ἐπέδωκε τὴν 14 καὶ 24 Νοεμβρίου τὴν διαμαρτυρίαν τῆς κυβερνήσεώς του: «Ἐν περιπτώσει ἀποστολῆς ἑλληνικοῦ στρατοῦ «ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἦτο ἀποφασισμένη νὰ στείλῃ ἐπίσης στρατιωτικὴν δύναμιν εἰς τὴν Κρήτην». Κρητικὸν ζήτημα 1904 — 1905 ἀριθ. 8 καὶ 11. Νέα διαμαρτυρία ἐγένετο κατὰ τὴν ἐξέγερσιν τοῦ Θερίσσου· αὐτόθι, ἀριθμ. 85 καὶ 127.

2 Ἔχουσι διισχυρισθῇ εἰς διάφορα ἄρθρα, ὅτι ἡ Τουρκία εἶχεν ἀναγνωρίσῃ σιωπηλῶς τὸν χωρισμὸν τῆς Κρήτης ὑποβάλλουσα τὰ ἐμπορεύματα αὐτῆς εἰς τὰ τελωνειακὰ τέλη, τὰ ὁποῖα ἐπεβάλλοντο εἰς τὰ ἐκ τῶν ξένων κρατῶν εἰσερχόμενα ἐμπορεύματα. Ἐπληροφορήθην παρ' ἀνωτάτου ὑπαλλήλου τοῦ Ὀθωμανικοῦ Χρέους, ὅτι τοῦτο δὲν ἔχει οὕτως. Τὰ τέλη, τὰ ὁποῖα πληρώνουν τὰ κρητικὰ ἐμπορεύματα εἶνε ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑποβάλλονται ὅλα τὰ διὰ θαλάσσης εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα ἐξ ὀθωμανικῆς τινος ἐπαρχίας: οὕτω τὸ ἐκ Κρήτης εἰσαγόμενον εἰς τὴν Τουρκίαν ἔλαιον ἐπιβαρύνεται μὲ εἰσαγωγικὸν τέλος 3 ο|ο ἐνῷ τὸ ἐκ τῆς Ἑλλάδος προερχόμενον μὲ 13 ο|ο.

Φαίνεται μάλιστα, ὅτι Εὐρωπαῖοι ἔμποροι ἐδοκίμασαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Κρήτη δι' ὡρισμένα προϊόντα ἐζήτει ὀλιγώτερα τέλη, διὰ νὰ περάσωσιν ἀπὸ τὴν Κρήτην τὰ διὰ τὴν ἀσιατικὴν ἢ εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν προοριζόμενα ἐμπορεύματά των. Τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα θὰ εἰσήρχοντο οὕτως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δασμολόγιον.

τῆς Κρήτης δικαιωμάτων της. Κατὰ τὴν ἰδέαν της πᾶν πρᾶγμα μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὴν ἐπικυριαρχίαν ταύτην εἶνε μηδὲν καὶ θεωρεῖται ὡς μὴ γενόμενον. Δὲν ἀνεγνώριζε ποτὲ τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν αὐτονομίαν ὑπὸ τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους καθωρίζετο αὕτη κατὰ Μάρτιον τοῦ 1897, δῆλα δὴ διατηρουμένης τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου. Ἐλπίζων, ὅπως πάντοτε ὅτι θὰ ψαρεύσῃ εἰς τὰ θολὰ νερὰ ὁ Ἀβδοὺλ Χαμίτ, ἀπέσχεν ἐπιμελῶς νὰ καθορίσῃ εἰς τί συνίστατο ἡ ἐπικυριαρχία αὕτη συγχεομένη ἐπίτηδες μετὰ τῆς κυριαρχίας. Τὸ νὰ ὁρισθῇ αὕτη θὰ ἐσήμαινε περιορισμὸν αὐτῆς. Ἐνῷ μένουσα ἀόριστος ἠδύνατο νὰ εἶνε καὶ ἀπεριόριστος. Χάριν εἰς τὴν ἐπιτηδειότητα ταύτην τοῦ ἐκπεπτωκότος Σουλτάνου ἡ Πύλη ζητεῖ κατόπιν ἀνὰ συζητήσῃ τὰς προτάσεις τῶν Δυνάμεων ἐπὶ βάσεων τεινουσῶν τὴν παρεμπόσιν τῆς προσαρτήσεως ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐγγύησιν τῆς τηρήσεως τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς Τουρκίας» (21 Ἰουνίου 1909).

Πᾶν τὸ ἀντιστρατευόμενον πρὸς τὴν κυριαρχίαν της θεωρεῖται ὑπὸ τῆς Τουρκίας ὡς παράνομον· πᾶν τὸ ἐν Κρήτῃ συμβαῖνον θεωρεῖ, ὅπως ἤθελε τὸ θεωρήσῃ καὶ ἐν τῇ Σάμῳ γινόμενον, στασιαστικόν. Ἐξ ἀπόψεως τοῦ ἀκριβοῦς δικαίου ἡ ὑπὸ τῆς Τουρκίας ὑποστηριζομένη αὕτη ἀπαίτησις εἶνε ἀπρόσβλητος. Εἶνε σφάλμα τῶν Δυνάμεων, τὸ ὅτι δὲν ἔχουν ὁρίσῃ ποῖα δικαιώματα ἐνόουν ν' ἀφήσωσιν εἰς αὐτήν. Ἡ Τουρκία διὰ τῆς ἐπιτηδειότητός της κατώρθωσεν ἐπὶ δωδεκαετίαν νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀμφιβολίαν. Ἴσως θὰ ἦτο διατεθειμένη νὰ μὴ ἐπιμένῃ εἰς τόσον ἀόριστον γράμμα τῶν συμβάσεων, ἐὰν τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, τὰ διαρκῆ συμφέροντα τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ τὰ σημερινὰ συμφέροντα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον ν' ἀνακαινίσουν αὐτὴν δὲν ἠνοῦντο, ἵνα συμβουλεύσωσιν εἰς αὐτὴν εὐστάθειαν ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι ἀδιάσειστον.

Ἡ Κρήτη, δὲν πρέπει νὰ τὸ λησμονῶμεν, ἐὰν ὑπῆρξεν ἡ τελευταία κατάκτησις τῶν Σουλτάνων ἐν τῇ χριστιανικῇ Εὐρώπῃ, εἶνε ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου καὶ μία τῶν μᾶλλον πολιτίμων τουρκικῶν κατακτήσεων. Ὅταν ὁ Ἀχμὲτ Κιουπρουλῆς ἤνωσεν ἐναντίον τῆς Κρήτης ὅλας τὰς Δυνάμεις τοῦ Κράτους· ὅταν ἀπὸ τὴν 1ην Μαΐου 1648 μέχρι τῆς 4ης Ὀκτωβρίου 1669 ἐξηντλοῦντο τὰ τουρκικὰ στρατεύματα εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἡρακλείου· ὅταν χάριν αὐτῆς τῆς ἄλλης Ἱερουσαλήμ, ὅπως ἔχουν ὀνομάσῃ τὸ Ἡράκλειον, ἐγίνοντο 56 ἔφοδοι καὶ ἐφονεύοντο καὶ ἐπληγώνοντο ὑπὲρ τὰς 100,000, δὲν ἐπρόκειτο μόνον νὰ ἐξαλειφθῇ καὶ ἡ τελευταία ἀνάμνησις τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας ἐν τῷ Ἀρχιπελάγει, νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν νέον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κύριον, τὸ μόνον τμῆμα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὸ μὴ κατακτηθὲν ἔτι, ν' ἀποκατασταθῇ ὁριστικῶς ἡ ὀθωμανικὴ κυριαρχία ἐν τῇ Μεσογείῳ. Ἐπρόκειτο περὶ μεγαλειτέρου πράγματος, περὶ ἀνακτήσεως καὶ περὶ ἀντεκδικήσεως. Ἐπρόκειτο νὰ ἀνακτηθῇ ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς τὸ ἀρχαιότερον τεμάχιον ἑλληνικῆς γῆς τὸ κατακτηθὲν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων, ν'

ἀνακτηθῇ τὸ Khandak [1] ('Ηράκλειον), γαλλιστὶ (Candia) τὸ ὀχυρὸν τοῦτο ὁρμητήριον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἤλπιζον οἱ Τοῦρκοι, ὡς οἱ ἱδρυταὶ αὐτοῦ Ἄραβες τοῦ Θ' αἰῶνος νὰ ἴδωσι τοὺς στόλους των νὰ πλέωσι θαλασσοκράτορες ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου μέχρι τῶν στηλῶν τοῦ 'Ηρακλέους. 'Επρόκειτο ν' ἀντεκδικηθῶσι τόσας ὕβρεις καὶ ζημίας, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν ὑπὸ τοῦ ἐνετικοῦ στόλου καὶ νὰ καταστήσωσι τὴν Κρήτην σταθμὸν ὡρισμένον τῆς κατακτήσεως τῆς Μεσογείου, πρωτοπορείαν καὶ διηνεκῆ πρόκλησιν τῆς χριστιανικῆς Δύσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὸ 'Ηράκλειον, ἀφοῦ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη των κατάκτησις, θὰ ἀπέβαινεν καὶ ἡ τελευταία των ἐπιτυχία.

Ἀφοῦ συνετελέσθη ἡ κατάκτησις, ἠδυνήθησαν νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι οἱ ὀρεινοὶ τῆς Κρήτης κάτοικοι δὲν θὰ ἐγίνοντο ὀλιγώτερον καλοὶ Μουσουλμάνοι ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ ὅτι θὰ ἀπέδιδον εἰς τὸν στρατὸν τῶν ἑκατονταπλασίως τοὺς στρατιώτας, τοὺς ὁποίους ἐστοίχισεν τὸ 'Ηράκλειον. Αἱ καταθλιπτικαὶ φορολογίαι τῶν 'Ενετῶν εἶχον ἀπελπίσῃ τόσον τοὺς Κρῆτας, ὥστε ὄχι μόνον οὐδόλως ἐβοήθησαν τὸ 'Ηράκλειον κατὰ τὰ εἴκοσι πέντε ἔτη τῆς πολιορκίας, ἀλλὰ πλέον ἢ ἅπαξ ὑπεστήριξαν τοὺς Τούρκους. Ὅπως τῷ 823, ὅταν ὁ Ἀμποῦ-Χὰτζ-'Ομὰρ εἶχεν ἔλθῃ νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς εἰσπράκτορας τοῦ φόρου, ἐδέχθησαν μετὰ χαρᾶς τοὺς Τούρκους. Ὅταν ὁ Μοτσενῖγος τῷ 1692 προσεκάλεσε τοὺς Κρῆτας νὰ ἐπαναστατήσωσι, μόνον οἱ Σφακιῶται ἀπήντησαν εἰς τὴν πρόσκλησίν του. Ἀπρόσβλητοι εἰς τὰ ὄρη των, ἔμειναν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἐπὶ τῷ ὄρῳ νὰ πληρώνωσι ἐλαφρὸν γεώμορον ἐτησίως εἰς τὴν Βαλιδὲ Σουλτάναν. Εἰς ὅλην τὴν ἐπίλοιπον Κρήτην, ἵνα ἀποφύγωσι τὴν δουλείαν καὶ μὴ πληρώνωσι τὸ ἓν πέμπτον τῶν εἰσοδημάτων ἐκ τῶν κτημάτων εἰς τὸν γενόμενον κύριον τοῦ ἐδάφους Μουσουλμάνον, ἓν τέταρτον τοὐλάχιστον τῶν Κρητῶν προσηλυτίσθη εἰς τὸ Ἰσλάμ. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ πασσάδες ἠνώουν πάντοτε τοὺς ἀλλαξοπιστήσαντας, ἀλλ' ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς ἐν συνόλῳ δὲν παρηνωχλεῖτο ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως. Αἱ γενόμεναι εἰς βάρος τῶν Χριστιανῶν καταχρήσεις δὲν ἦσαν τὸ μεθοδικὸν ἔργον τῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τόσον ἀνεκτική, ὅσον καὶ ἀνίσχυρος καὶ ἡ ὁποία ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Κρῆτας ν' ἀποκαταστήσωσι τὴν θρησκευτικὴν ἱεραρχίαν των καὶ διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διοριζομένων ἐπισκόπων νὰ συνδεθῶσι ἐκ νέου πρὸς τὸν ἐπίλοιπον 'Ελληνισμόν. Αἱ καταχρήσεις καὶ αἱ βιαιοπραγίαι αἱ τόσον ἀναφερόμεναι ὑπὸ τῶν περιηγητῶν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἦσαν πράξεις τοῦ δεῖνα ἢ δεῖνα ἀγᾶ ἢ βέη. Οἱ ἀγάδες καὶ οἱ βέηδες καθίστων τὴν ἐξουσίαν τοῦ πασᾶ ἐντελῶς χιμαιρικὴν καὶ ἀπεκαθίσταντο αὐτοί, ὡς οἱ Μαμελοῦκοι, φεουδάρχαι, διέπραττον βιαιοπραγίας καὶ αὐθαιρεσίας, φυσικὰ ἀποτελέσματα ὁμοίας καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λη-

1 Λέξις ἀραβικὴ, σημαίνουσα ὀχυρὸν μέρος.

σμονῶμεν ὅτι οἱ ἐντόπιοι αὐτοὶ τύραννοι, τῶν ὁποίων αἱ καταχρήσεις τόσον συνέβαλον, ὅπως καταστήσωσι παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς βδελυκτὸν τὸ ὄνομα Μουσουλμᾶνος, ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ χθὲς ἀλλαξοπιστήσαντες. Οὗτοι ἤθελον νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς βάρος τῶν ἄλλοτε ὁμοθρήσκων τὸν ζῆλόν των διὰ τὴν νέαν θρησκείαν καὶ νὰ αἰτιολογήσωσι δι' ἐκρήξεων τοῦ φανατισμοῦ τὰς ἀδιαλείπτους στασιαστικὰς ἐνεργείας των. Ἐνῷ δὲ συχνάκις ἐστασίαζον φανερὰ κατὰ τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀποστελλομένου πασσᾶ, ἐν τούτοις ὡς καλοὶ Μουσουλμάνοι ἐδείκνυον βαθύτατον σεβασμὸν πρὸς τὸν Χαλίφην καὶ πρὸς τὸ κράτος του. Οὕτως ἡ Κρήτη ἐθεωρεῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει καθ' ὅλον τὸν 18 αἰῶνα ὡς μία τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων, τῶν ἰδιαζόντως δυσκόλως διοικουμένων, ὡς ἡ Ἀλβανία, ἢ ἡ Αἴγυπτος, ἀλλ' οὐχὶ ὀλιγώτερον σφικτὰ συνδεδεμένη πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, τῆς ὁποίας τὰ στρατεύματα εὕρισκον ἐν τῇ νήσῳ τόσας πολυτίμους στρατολογίας. Φυτώριον στρατιωτῶν μὲ τοὺς καρπούς της, τὰς πηγάς της, τὰ σύσκια χωρία της, τὰ αἰωνίως χιονισμένα ὄρη της ἡ Κρήτη ἐθεωρεῖτο ὡς εἷς τῶν παραδείσων τοῦ Ἰσλάμ. Καὶ ἔτι πλέον μεταξὺ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν τοιούτων τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς ἡ Κρήτη ἦτο τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τῶν θαλασσίων ὁδῶν, τὸ ὀχυρὸν ὁρμητήριον ἐναντίον τῆς Χριστιανωσύνης πρὸς τὸ βορειοανατολικόν. Ἀφοῦ ἡρπάγη ἀπ' αὐτῆς μετὰ τόσων κόπων, θὰ ἦτο καταστροφὴ καὶ αἶσχος διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ.

(Ἕπεται συνέχεια) *(Μετάφρασις* **Ι. Β.***)*

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΝ ΤΩι ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩι ΖΗΤΗΜΑΤΙ

(ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ)

Τὰ κάτωθι σημειώματα εἶνε σχετικὰ πρὸς τὸ μακεδονικὸν πρόβλημα ἐν τῇ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἐξελίξει αὐτοῦ, ἐξ οὗ καταδείκνυται τὸ μὲν ἡ ἀκατάσχετος δρᾶσις τῆς Νέας Βουλγαρίας, ἐπιδιωκούσης παντὶ τρόπῳ, θεμιτῷ καὶ ἀθεμίτῳ, τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, καὶ ἰδίᾳ· ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θρᾴκῃ, τὸ δὲ ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ ἀβελτηρία τῆς ἑλληνικῆς διπλωματίας, ὑποστάσης καὶ ὑφισταμένης κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ταύτην πεντηκονταετίαν πλείστας ἀτυχίας καὶ συμφορὰς ἐξ ἰδίας ὑπαιτιότητος, καὶ παρὰ ταῦτα μὴ συνετιζομένης, μηδὲ μεταβαλλούσης πολιτικήν, ἐξ ὁλοκλήρου ἐστερημένης συστηματικῆς κατευθύνσεως. Καθ' ὃν χρόνον ἐν τῇ ἀρτιστάτῳ Βουλγαρίᾳ τέλεον κατενοήθη ἡ ἐθνικὴ αὐτῆς ἀποστολή, καθ' ὡρισμένον δὲ καὶ ἐνιαῖον πρόγραμμα διεξάγεται πᾶσα ἐνέργεια πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποκαταστάσεως, ἐν τῷ ἑλλαδικῷ κράτει πᾶσα τοιαύτη ἀντίληψις ἐξέλιπεν. Καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ἀμφοτέρων τῶν κρατῶν παρατηρεῖται τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτὴ διαφορά. Ἐν μὲν τῇ Βουλγαρίᾳ πολιτικὴ εὐστάθεια παρὰ τὰς διακυμάνσεις, τὰς ἀναγκαίως ἐπερχομένας ἐκ τῆς ἐλλείψεως πλήρους κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἰσορροπίας· τοὐναντίον δ' ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴ ἀσυνταξία καὶ ἀστάθεια ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν προβλημάτων, ἔλλειψις ὡρισμένης κατευθύνσεως ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς.

Ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ ἐξεδηλώθη κατὰ τρόπον, ὅστις ἔπρεπε ν' ἀνησυχήσῃ τοὺς περιοίκους λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἰδίᾳ ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ὡς ἔθνος καὶ ὡς κράτος. Περιωρίσθημεν εἰς λόγους μόνον ἐν τῇ ἀμύνῃ τῶν ἐθνικῶν δικαίων καὶ συμφερόντων, ἐπιβουλευομένων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ, ἐν Θρᾴκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ κατ' ἀπομίμησιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ρωμούνων καὶ ἔν τισι

περιστάσεσιν ὑπὸ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Περὶ Τούρκων οὐδεὶς λόγος. Οὗτοι ἐξακολουθοῦσι μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης—καὶ ἐπὶ τῆς νεοτουρκικῆς περιόδου — τὴν αὐτὴν πολιτικήν, ἣν ἐφήρμοζον καὶ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος, πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἦσαν οὗτοι ραγιάδες, πρότερον ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως καὶ ἤδη ἀπὸ πολιτικῆς.

Παραίτιος τῆς ἐγκληματικῆς ταύτης ἀδιαφορίας καὶ ἀδρανείας κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν ἐν τῇ ἐπιδιώξει καὶ τῇ πραγματώσει ἐθνικῆς πολιτικῆς εἶνε τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Περιώρισε τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ, δρᾶσιν ἐγωϊστικὴν καὶ μικρολόγον, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χώρας, καταλιπὸν εἰς τὴν τύχην τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ὡς ἐκ τῆς ἀβελτηρίας ταύτης τοῦ ἐλευθέρου κράτους τὸ ἑλληνικὸν γένος διατελεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὑπὸ δυσμένειαν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀλλοεθνῶν, ἀδίκως καὶ παραλόγως ἐπιρριπτόντων εἰς αὐτὸ τὴν εὐθύνην τῶν διαπραττομένων ἐκτρόπων ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Αὐτὸ τὸ ἀλύτρωτον καὶ τὸ ἐν διασπορᾷ γένος ὁσημέραι καταλαμβάνεται ἐξ ἐθνικοῦ ἀπελπισμοῦ καὶ ἀπογοητεύσεως, ὡς ἐκ τῆς κρατούσης ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει ἀποσυνθέσεως καὶ ἀναρχίας. Τίνα τὰ ἀποτελέσματα τῆς θλιβερᾶς ταύτης πολιτικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ; Σιωπῶμεν ἐκ φρίκης.

Τόμοι ὁλόκληροι ἠδύναντο νὰ γραφῶσι περὶ τῆς ἀστόχου, τῆς ἀντεθνικωτάτης διεξαγωγῆς τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἡμίσεως αἰῶνος ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων. Πρωτοστατεῖ ἐν τῇ διεξαγωγῇ πάσης ἐθνικῆς ἐργασίας ἡ ἑλλαδικὴ ἀντίληψις, τὸ κράτος ὑπὸ τὴν περιωρισμένην ἔννοιαν, οὐχὶ δὲ τὸ ἔθνος· τὸ κομματικὸν συμφέρον, ἥκιστα δὲ τὸ ἐθνικὸν ἰδεῶδες. Ἅπαξ μόνον τὸ ἑλλαδικὸν κράτος ἤρθη εἰς τὴν προσήκουσαν, τὴν ἐπιβεβλημένην ἐθνικὴν περιωπήν : ἐν ἔτει 1872, ὁπότε συνειργάσθη μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῶν κύκλων πρὸς ἀνακήρυξιν τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος. Ὅσον καὶ ἂν τὸ Σχῖσμα ἐκεῖνο δὲν κατωρθώθη νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐξ ὁλοκλήρου, καὶ τοῦτο ἕνεκα διπλωματικῶν ἀντενεργειῶν, ἐκ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βορρᾶ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἑσπερίας προερχομένων, ὡς καὶ ἕνεκα κακοπιστίας τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ἧς ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ βασίζεται κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον ἰδίᾳ καιρὸν ἐπὶ τῆς ἀλληλομαχίας τῶν διαφόρων φυλετικῶν ὁμάδων, τῶν ἀποτελουσῶν τὸ πολιτικὸν μωσαϊκόν, τὸ καλούμενον ὀθωμανικὸν κράτος, ὁ ὀρθόδοξος Ἑλληνισμός, ὁ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἑστιῶν, ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, τῇ πρὸς βορρᾶν καὶ τῇ πρὸς νότον, ἱκανῶς περιεφρουρήθη. Κατὰ τὰς λοιπὰς ἐθνικὰς περιπετείας καὶ κρίσεις, αἵτινες ἀθρόαι ἐπέσκηψαν ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ, τὸ ἑλλαδικὸν κράτος κατεδείχθη ἀνάξιον καὶ κατώτερον τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς καὶ δημιουργίας. Ἐν τῇ κρητικῇ ἐξεγέρσει τοῦ 1866, ἐν τῇ ἀναστατώσει τοῦ βορείου τμήματος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῷ ἐξ αὐτῆς

προκληθέντι ρωσσοτουρκικῷ πολέμῳ, καθ' ὃν μετέσχον ἡ Ρωμουνία, ἡ Σερβία, τὸ Μαυροβούνιον, μόνον δὲ τὸ ἑλλαδικὸν κράτος διεδραμάτισε κωμικοτραγικὸν πρόσωπον, ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου, ἐν τῷ ζητήματι τῆς προσαρτήσεως εἰς τὸ ἐλεύθερον κράτος τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἐν τῇ ὑπὸ Βουλγάρων γενομένῃ προσαρτήσει τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν καὶ τῇ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου προκληθείσῃ κωμικωτάτῃ μετὰ τραγικῶν ἀποτελεσμάτων ἐπιστρατεύσει ἐν ἔτει 1885—1886, τὴν ὁποίαν διέλυσεν ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία δι' ἀπειλῆς ἀποκλεισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν παραλίων, ἐν τῷ ἀπαισίῳ ἐκείνῳ ὅσον καὶ ἀνοσίῳ καὶ ἀκατονομάστῳ ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ τοῦ 1897, καθ' ὃν κατεδείχθη περιφανέστατα ἡ ἀβελτηρία καὶ ἡ ἀνικανότης τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ρυμουλκηθέντος ὑπὸ βδελυρᾶς δημαγωγίας ἐπὶ ἀπωλείᾳ τῆς ἐθνικῆς αἴγλης καὶ ἀξιοπρεπείας, ἐν τῇ ἀ ψ ό γ ῳ δ ρ ά σ ε ι τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος ἐν ἔτει 1908 μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος, ὁπότε αὕτη παρέμεινεν ἀδρανὴς καὶ ἀδιάφορος κατὰ τὴν κρίσιμον ὥραν τοῦ κηρύγματος τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Αὐστροουγγαρία καὶ ἡ Βουλγαρία παρεῖχον διδάγματα καὶ παραδείγματα περὶ τοῦ πρακτέου, τὸ ἐλεύθερον ἑλλαδικὸν κράτος κατεδείχθη κατώτερον τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ ὑποχρεώσεων. Ἀστόχως καὶ πλημμελῶς πολιτευόμενον ἔν τε τῇ ἐσωτερικῇ αὐτοῦ τάξει καὶ τῇ ἐξωτερικῇ ἐνεργείᾳ, ἀπώλεσεν ἔδαφος, ὅ περ δυσχερέστατον, ἂν μὴ ἀδύνατον νὰ ἐπανακτήσῃ.

Τίς ὁ ὑπαίτιος τῶν συμφορῶν, αἵτινες ἐπῆλθον εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ συνάμα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος; Ἂς ἀναζητήσῃ αὐτὸν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἂς ἐξενέγκῃ τὴν πρέπουσαν ἐτυμηγορίαν. Θὰ καταδικάσῃ αὐτὸν ἡ ἱστορία, ἀλλὰ λίαν βραδέως ἴσως, καθ' ὃν χρόνον θέλουσι συσσωρευθῇ ἐρείπια ἐπὶ ἐρειπίων καθ' ἅπασαν τὴν ἐρημωθησομένην ἔκτασιν τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος.

Τὸ ἐπ' ἐμοί, καταγγέλλων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁμογένειαν τὴν θλιβερὰν κατάστασιν, εἰς ἣν περιῆλθον τὸ κράτος καὶ τὸ ἔθνος, κρούων τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου εἰς ὦτα ἀκουόντων καὶ μὴ ἀκουόντων, δὲν κηρύττω τὸν ἀπελπισμόν. Τοὐναντίον. Ἔχω πλήρη τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γένος, καὶ τὸ ἐλεύθερον, καὶ τὸ ἀλύτρωτον, καὶ τὸ ἐν τῇ διασπορᾷ, κέκτηται πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς εὐεξίας, τῆς ζωτικότητος, τῆς δράσεως. Ἂν τὸ ἑλληνικὸν κράτος παρεξέκλινε τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ, ἀπὸ δεκαετηρίδων δὲ πολιτεύεται παραλογιζόμενον καὶ παραπαΐον, ἡ δύναμις τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς ἐξακολουθεῖ ἐξελισσομένη ἐν τῇ ἱστορικῇ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους σταδιοδρομίᾳ μὲ τὰ αὐτὰ ἰδεώδη καὶ τοὺς ἰδίους ἐθνικοὺς πόθους. Τοῦτο θέλω ἀποδείξῃ κατὰ τὸ ἑνὸν ἐν τῇ δημοσιευομένῃ μελέτῃ. Ἐὰν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ ὁ σλαυϊσμὸς καὶ ἰδιαίτερον ὁ βουλγαρισμὸς οὐ σμικρὸν κατέκτησεν ἔδαφος, τοῦτο ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν ἄστοχον κατεύθυνσιν τῆς ἐξωτερικῆς ἑλλαδικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ὁ Ἑλληνι-

σμὸς ὡς ἐθνικὴ ἰδέα ἠγωνίσθη, ἀλλ' ἡ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου κράτους ὑπῆρξε τοσοῦτον ἄστοχος καὶ σφαλερά, ὥστε συνετέλεσεν εἰς τὴν ζημίαν μᾶλλον ἢ εἰς τὸ ἐλάχιστον κέρδος.

Ὁ Ἑλληνισμὸς δικάζεται κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικὴν αὐτοῦ περίοδον. Ἡ ἐτυμηγορία τῆς δημοσίας γνώμης τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου εἶνε πρὸς αὐτὸν δυσμενὴς μᾶλλον ἢ εὐμενής.

Παρεξέκλινε τῆς τροχιᾶς του· ἀπεπλανήθη. Δυστυχῶς ἐκ τῶν μαθημάτων δὲν ὠφελήθη. Ἐπιμένει ἐν τῇ σφαλερᾷ πολιτικῇ, ἣν πονηρὰ δύναμις ὑποβάλλει αὐτῷ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πεντηκονταετίαν.

Τοῦτο ἀποδειχθήσεται καὶ ἐκ τῶν ἑπομένων σελίδων. Προκαλῶ ἐπ' αὐτῶν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν κρίσιν τῶν ὁμοφύλων.

Α'.

Τὴν τρίτην Μαρτίου τοῦ 1878 μεγάλη ἱστορικὴ καταστροφὴ ἐπήρχετο πρὸ τῶν πυλῶν τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης, ἐν τῷ προαστείῳ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Τὰ ρωσσικὰ στρατεύματα, κατόπιν ἐπανειλημμένων δυσχερειῶν καὶ ἀποτυχιῶν, κατισχύσαντα ἐν τῇ περιωνύμῳ Πλεύνᾳ, κατήρχοντο διὰ τῆς μεγάλης καὶ δυσπερβλήτου ὀροσειρᾶς τοῦ Αἵμου, ὑπερέβησαν τὰ στενὰ τῆς Σίπκας, καὶ ἐπὶ τέλους προσήγγισαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατασκηνώσαντα εἰς τὸ προάστειον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ὁ Τοῦρκος, πάντοτε ὑποτασσόμενος εἰς τὰ κελεύσματα τῆς εἱμαρμένης, ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον τυφλώττων πρὸ τοῦ ἐπικρεμαμένου κινδύνου, ἐξακολουθῶν δὲ νὰ ἐμπαίζῃ τὰς εὐρωπαϊκὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ὑποσχόμενος τὴν εἰσαγωγὴν ριζικῶν καὶ τελεσφόρων μεταβολῶν πρὸς τὸν μεταρρυθμιστικὸν σκοπὸν τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν κατοίκων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ τοῦτο μόνον πρὸς κέρδος χρόνου καὶ προθεσμιῶν, βραδέως ἀντελήφθη τῆς τραγικῆς πραγματικότητος ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς ρωσσικῆς σημαίας, κυμαινομένης ἀπειλητικῶς ἔναντι τῆς ἡμισελήνου. Ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν ρωσσικῶν δυνάμεων— ὁ μέγας δοὺξ Νικόλαος, ἀδελφὸς τοῦ Τσάρου—διατρίβων ἔτι ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ συνδιασκεπτόμενος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ περὶ τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης μετὰ δύο ἐκ τῶν Τούρκων ὑπουργῶν, οὓς ἐξαπέστειλεν αὐτῷ ὁ Σουλτᾶνος, εἶχεν ἀπειλήσῃ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ μεγάλου κυρίου, ὅτι «ἐὰν θελήσῃ ὁ Θεός, θὰ προσήρμοζεν εἰς τὰ τείχη τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης τὸν θυρεὸν μὲ τὰ ἐμβλήματα τῆς Ρωσσίας»· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Τσάρος, παρὰ τὴν φαινομενικὴν νομιμοφροσύνην αὐτοῦ, ἐν τῷ κρυπτῷ τρέφων τὴν παλαιὰν ρωσσικὴν φιλοδοξίαν τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν τῷ θρᾳκικῷ Βοσπόρῳ, δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἰς τοὺς ἐμπίστους αὐτοῦ ἐπὶ τὸ μουσουλμανικώτερον: «ἐὰν τοιαύτη εἶνε τῆς εἱμαρμένης ἡ ἀπόφασις, ἂς πήξῃ ὁ μέγας δοὺξ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας!».

Ἦτο πράγματι θέλησις τῆς εἱμαρμένης νὰ μὴ ἐπέλθῃ τὸ γεγονὸς τοῦτο κατὰ τὰς φανερὰς ἀπειλὰς τοῦ ἀρχιστρατήγου μεγάλου δουκὸς καὶ τὰς ἀποκρύφους ἐπιθυμίας τοῦ τσάρου πασῶν τῶν Ρωσσιῶν. Ὁποῖα θὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς καταλήψεως τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης ὑπὸ τῶν ρωσσικῶν στρατιῶν; Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ πανσλαυϊσμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου, ἡ ἀνακήρυξις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς θερινῆς πρωτευούσης τοῦ ἀπεράντου, τοῦ πράγματι παγκοσμίου ρωσσικοῦ κράτους, καθιερωμένου σλαυικοῦ, θεμελιώδης ἱστορικὴ μεταμόρφωσις ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων, νέα αὐτῶν ἀποκατάστασις ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς καὶ τὴν ἡγεσίαν τῆς μοσχοβιτικῆς ἐπιδράσεως. Τὸ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα τῆς ρωσσικῆς ἐκστρατείας τοῦ 1877 κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης ἤθελεν ἀναγραφῇ ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἂν ἡ διευθύνουσα τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐκ Πετρουπόλεως πολιτικὴ ἦτο τολμηροτέρα, ἔχουσα μείζονα εἰς ἑαυτὴν πεποίθησιν. Ὁ ἀρχιστράτηγος μέγας δούξ, θετικώτερον ἀντιλαμβανόμενος τῶν πραγμάτων καὶ κρίνων αὐτά, ἐζήτησε παρὰ τῆς ἐν Πετρουπόλει κυβερνήσεως, ὅπως ἐπιτραπῇ αὐτῷ ἡ κατάληψις τῆς θρᾳκικῆς Καλλιπόλεως, παρεμποδιζομένου οὕτω τοῦ εἴσπλου τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου εἰς τὸν Βόσπορον πρὸς προάσπισιν τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης. Κατὰ τὸ φαινόμενον ἡ μυστηριώδης ρωσσικὴ πολιτική, ἡ ἄλλα φρονοῦσα, ἄλλα λέγουσα καὶ ἄλλα πράττουσα, ἠρνήθη τὴν ἄδειαν ταύτην εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον, ὅστις ἐν τούτοις δὲν κατώρθωσε νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἀπόρρητα αὐτῆς, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἠρνεῖτο ἡ ἀλλοπρόσαλλος διπλωματικὴ Κίρκη τῆς Πετρουπόλεως ἐλευθερίαν ἐνεργείας ὡς ἐκ τῆς δυνάμεως τῶν πραγμάτων, ἥτις εἶνε ἀνωτέρα καὶ ἰσχυροτέρα πάσης φυσικῆς καὶ ὑπερφυσικῆς δυνάμεως. Ὁ ἀρχηγὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν θάλασσαν ἐκείνην, ἥτις τοσάκις ὑπῆρξε μάρτυς πολεμικῶν θριάμβων καὶ καταστροφῶν καὶ ἥτις παρεῖχε κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν τὴν ὁριστικὴν νίκην εἰς τὴν ρωσσικὴν φιλοδοξίαν. Ἀπώλεσε τὴν εὐκαιρίαν, ἥτις εἶνε ἡ πρωτίστη σύμμαχος καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ.

Τούτου μὴ γενομένου, τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς φωραθείσης ἄγαν νομιμόφρονος καὶ ἐπιφυλακτικῆς ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ, δισταζούσης δὲ νὰ καταλάβῃ τὴν ὀθωμανικὴν πρωτεύουσαν, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας κατὰ τὴν ρητὴν δήλωσιν τοῦ Τσάρου, ὁ ἐγγλικὸς στόλος διέβη τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἠγκυροβόλησε παρὰ τὰς Πριγκιπονήσους. Ἤδη ἡ Κωνσταντινούπολις διετέλει ὑποχείριος τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Ρώσσων. Ἠδύνατο κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν ἡ ἀγγλικὴ δύναμις νὰ σώσῃ τὸν κινδυνεύοντα σουλτανικὸν θρόνον, ἠδύνατο ν' ἀνακόψῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ μοσχοβιτικοῦ ἀετοῦ, ἑτοίμου νὰ κηρύξῃ ἀπὸ τοῦ τεμένους τῆς Ἁγίας Σοφίας, μεταβαλλομένου εἰς θυσιαστήριον τοῦ ὀρθοδόξου Χριστιανισμοῦ, εἰς θρησκευτικόν, ἐθνικὸν καὶ πολιτικὸν σύμβολον νέας τάξεως πραγμάτων, συμφώνως πρὸς τὰς νέας ὑποθήκας καὶ τὴν κληροδοσίαν τῆς περιπύστου

Διαθήκης τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Ἡ διστακτικότης κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς ἔσωσε τὴν κινδυνεύουσαν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ καταστροφῆς ἀναποδράστου.

«Ἔσσετ᾽ ἦμαρ, ὅτ᾽ ἂν ποτ᾽ ὀλώλῃ ἥλιος ἱρὴ
καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο».

Οὗτος ἦτο ὁ πόθος, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἁλώσεως.

«Πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλι δικά μας εἶνε».

Τοιαύτη πρόρρησις θὰ ἐλάμβανεν ἐκτέλεσιν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ᾽ ἣν αἱ ρωσσικαὶ στρατιαὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν Ρώσσου ἀρχιδουκὸς παρήλαυνον πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἂν μὴ ἡ τολμηρὰ πολιτικὴ τοῦ ἀνακτοβουλίου τῆς Μεγάλης Βρεττανίας ἔθετε τέρμα εἰς τὴν ρωσσικὴν φιλοδοξίαν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος; ἀνέβαλε τὴν πραγμάτωσιν τῶν προαιωνίων σλαυϊκῶν πόθων εἰς προσεχὲς ἢ ἀπώτερον μέλλον διὰ τῆς Ρωσσίας ἢ ἄλλης τινὸς σλαυϊκῆς ἢ ἡμισλαυϊκῆς Δυνάμεως; Τοῦτο θέλει εἴπῃ ἡ ἱστορία. Ἀλλ᾽ ὅ τι θλιβερὸν καὶ δυσερμήνευτον διὰ τὸν σύγχρονον ἱστοριοδίφην, οἱ ἑλληνικοὶ πόθοι ὁσημέραι ἐξατμίζονται καὶ διαλύονται ὑπὸ τὴν λαμπηδόνα τῆς πανσλαϊστικῆς ἰδέας ὡς ὄνειρον θερινῆς νυκτός. Ἡ κατάληψις τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς βασιλευούσης ἠμφισβητεῖτο μεταξὺ Ρώσσων καὶ Τούρκων, εἰς οὓς προσέφερε τὴν πολύτιμον αὐτῆς συνδρομὴν ἡ θαλασσοκράτειρα Ἀλβιὼν ὑπὸ τὴν μεγαλοπράγμονα πολιτικὴν ἡγεσίαν ἑνὸς πρώην Ἰουδαίου, εὐφαντάστου τέκνου τῆς προγεγραμμένης φυλῆς, ὅστις ἐπέβαλλεν ἤδη τὴν ἄτεγκτον αὐτοῦ θέλησιν εἰς τὴν νικηφόρον Ρωσσίαν, ἐξαναγκασθεῖσαν νὰ σταματήσῃ εἰς τὸ προάστειον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ νὰ προβῇ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν Ἡμισέληνον, κυμαινομένην εἰσέτι ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων καὶ τῶν ἀκροπόλεων τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης.

Ὁ ἀρχιστράτηγος μέγας δοὺξ Νικόλαος καὶ οἱ ἐπίλεκτοι τῶν συμπολεμιστῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ Γοῦρκος καὶ ὁ Σκόμπελεφ ἐν Εὐρώπῃ, ὁ Μελίκωφ ἐν Ἀσίᾳ, ἔθετον τὸ νικηφόρον ξῖφος εἰς τὴν θήκην καὶ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας ἐξηναγκάζοντο νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὸν ἡττηθέντα καλίφην. Αἱ διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης ἤρχοντο τὸ πρῶτον ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ἐλάμβανον ὁριστικὸν τέρμα μετ᾽ ὀλίγον χρόνον διὰ τῆς περιωνύμου Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Ἡ συνθήκη αὕτη, ὅπως καθωρίζετο ὑπὸ τῆς νικηφόρου Ρωσσίας καὶ ἐγίνετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῆς Τουρκίας, θὰ καθίστατο ὁ θάνατος τῆς μουσουλμανικῆς δυνάμεως, τοὐλάχιστον ἐν Εὐρώπῃ, ἐὰν ἐξετελεῖτο ἐξ ὁλοκλήρου. Ὁ ὑπερφίαλος νικητής, ὁ μετὰ τοσούτων δυσχερειῶν ὑπερβὰς τὸν Αἷμον, ἐπέβαλλε σκληροτάτους ὅρους εἰρήνης εἰς τὸν Σοολτᾶνον, ἀποδεχόμενον αὐτοὺς ἐξ ἀνάγκης, πρὸς ἀποφυγὴν ἢ ἀναβολὴν ἀπωλείας αὐτῆς τῆς πρωτευούσης του.

Ἐπεβάλλετο εἰς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν ἡ ὑποχρέωσις νὰ καταβάλῃ εἰς τὸν νικητὴν ὑπέρογκον πολεμικὴν ἀποζημίωσιν, ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει αὕτη δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ, ὡς ἦτο ἐπόμενον, αὐτήν, ὤφειλε νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ρωσσίαν, ἐν μὲν τῇ Ἀσίᾳ τὸ Βατούμ, τὸ Ἀρδαχάν, τὸ Κὰρς καὶ τὸ Βαγιαζίδ, ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ τὴν Δόβρουτσαν, ἥτις ἤθελε παραχωρηθῇ ὑπὸ τοῦ Τσάρου εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ρωμουνίας Κάρολον, καθιστάμενον βασιλέα, ἀντὶ τῆς Βεσσαραβίας, ἐπανερχομένης ὑπὸ τὴν ρωσσικὴν κυριότητα. Ἕτερα χαρακτηριστικὰ τῆς Συνθήκης ἦσαν ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῆς Ρωμουνίας, δι' ἃς ὑπηρεσίας παρέσχεν ὁ στρατὸς αὐτῆς πρὸς ἐπιτυχῆ διεξαγωγὴν τοῦ λήξαντος πολέμου, ἰδίᾳ ἐν Πλέβνᾳ, ἧς ἡ περιβόητος ρωσσικὴ νίκη ὀφείλεται οὐ σμικρὸν εἰς τὰ στρατεύματα τοῦ ἡγεμόνος Καρόλου, κατορθώσαντος ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ δεκαετίᾳ ἐξ ἀπολέμου συρφετοῦ, ἐκ στρατοῦ παρατάξεων καὶ βαθμοφορίας, νὰ καταστήσῃ πραγματικὴν ἐμπόλεμον δύναμιν, ἡ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, τῶν δύο τούτων νοτιοσλαυϊκῶν κρατῶν, μετασχόντων ἀναλόγως εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ. Εἰς τὴν σερβικὴν ἡγεμονίαν προσηρτῶντο τὰ διαμερίσματα τῆς Νύσσης καὶ τῆς Μητροβίτσης, εἰς δὲ τὴν πειναλέαν, ἀλλὰ γενναίαν καὶ ἀτίθασσον ἡγεμονίαν τῶν Μαύρων Ὀρέων προσετίθεντο γαῖαι τινὲς τῆς Βοσνίας καὶ δύο λιμένες τοῦ Ἀδρίου, τὸ Ἀντίβαρι καὶ τὸ Δουλτσῖνον. Συγχρόνως δὲ ἐλαμβάνετο πρόνοια διὰ τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην, αἵτινες ἐγένοντο ἡ ἀφορμὴ καὶ ἡ ἀφετηρία τοῦ τοσοῦτον εὐτυχῆ διὰ τὸν σλαυϊκὸν κόσμον λαβόντος ἔκβασιν πολέμου τούτου· παρείχοντο εἰς ἀμφότερα τὰ διαμερίσματα ταῦτα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους θεσμοὶ φιλελεύθεροι ὑπὸ τὸν διπλοῦν ἔλεγχον τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ρωσσίας.

Ἀλλ' ἐν τῇ διανομῇ ταύτῃ τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐλάμβανε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος ἡ Βουλγαρία. Οἱ εὐτυχεῖς ἀπόγονοι τοῦ Κρούμμου καὶ τοῦ Τσάρου Συμεῶνος καθίσταντο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ χαϊδεμένα παιδιὰ τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης. Ἡ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μεθοδικώτατα καὶ ἐπιτυχέστατα διὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου ἐργαζομένη πανσλαυϊστικὴ προπαγάνδα προήγαγε τὰ μάλιστα τὴν σλαυϊκὴν ἰδέαν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν. Ἤδη κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκεῖνον καιρὸν ὁ ἀνεπίσημος πράκτωρ τῶν ρωσσικῶν καὶ πανσλαυϊστικῶν συμφερόντων ἐν Μεγάλῃ Βρεττανίᾳ, ἡ περικαλλὴς κόμησσα Ὄλγα Νόβικωφ, ἡ Ἠγερία αὕτη τῆς πανσλαυϊστικῆς ἰδέας, μεταξὺ τῶν θυμάτων αὐτῆς ἠρίθμει καὶ τὸν Γουλιέλμον Γλάδστωνα, μετ' ἀκάμπτου ζήλου μαχόμενον καὶ ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων καὶ ἐν τῇ ἀγγλικῇ δημοσιογραφίᾳ κατὰ τῆς φιλοτούρκου πολιτικῆς τῶν περὶ τὸν Βενιαμὶν Δισραέλην.

Τὸ πρόγραμμα τῶν Ἄγγλων Συντηρητικῶν ἦτο ἡ ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας, ἔστω καὶ διὰ τοῦ ἐγκλήματος καὶ διὰ τῆς βίας συντηρουμένης καὶ

ἐνισχυομένης. Ὁ ἐπιφανέστατος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς φιλοτουρκικῆς ταύτης σχολῆς ἦτο ὁ ἡγέτης τῶν Τόρεων. Καταπολεμῶν τὴν πολιτικὴν ταύτην ὁ Γλάδστων, μὴ διστάζων νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτὴν ὡς ἄρνησιν τοῦ Θεοῦ, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν περὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως καὶ τῶν Δύο Σικελιῶν καταγγελίαν πρὸ τοῦ δικαστηρίου τῆς δημοσίας γνώμης ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ Ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ, ἀνέλαβε κατὰ τὴν θυελλώδη ἐκείνην περίοδον τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς σλαυϊκῆς ἰδέας, ἐγκαινίζων οὕτω νέαν διπλωματικὴν ἀντίληψιν ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Ἰδίᾳ καθίστατο διὰ τῆς γραφίδος τοῦ Γλάδστωνος δημοτικώτατον τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα. Τῆς βρεττανικῆς κυβερνήσεως σιγώσης ἢ ἀδιαφορούσης, καθ' ὃν χρόνον ἐπὶ τῇ ἐξεγέρσει τῶν νοτιοσλαυϊκῶν φυλῶν κατὰ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας ἐτελοῦντο ἐν Βουλγαρίᾳ καταπληκτικὰ ὄργια ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατιωτικῶν ὀρδῶν, ὁ Γλάδστων ὕψωσε τὴν φωνὴν αὐτοῦ κατὰ τῶν φρικαλεοτήτων ἐκείνων, δημοσιεύων τὸ πολυθρύλητον φυλλάδιον «Bulgarian Horrors».

Ἦτο ὑπεύθυνος ἐπὶ τοῖς κακουργήμασιν ἐκείνοις αὐτὸς ὁ Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Βουλγαρίας, ὁ ἀναλαβὼν νὰ καταστείλῃ τὴν βουλγαρικὴν ἐξέγερσιν, «χωρὶς ν' ἀποβλέψῃ εἰς τὰ μέσα», τούτου δ' ἕνεκα ἀξιωθεὶς τιμῶν καὶ εὐνοίας παρὰ τῆς κυβερνήσεώς του, προαγαγούσης αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἐρζερούμης....

Ἡ Βουλγαρία, ὡς εἶπον ἤδη, ἐλάμβανε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος ἐν τῇ διανομῇ. Ἐδημιουργεῖτο διὰ τῆς εἰρημένης Συνθήκης αὐτόνομος ἡγεμονία, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ καταλήγουσα εἰς τὸ Αἰγαῖον, περιλαμβάνουσα τὴν πραγματικήν, τὴν ἱστορικὴν Βουλγαρίαν, τὸ πλεῖστον τμῆμα τῆς Θράκης, ἅπασαν σχεδὸν τὴν Μακεδονίαν. Διὰ τοῦ διακανονισμοῦ τούτου ἡ Τουρκία ἐστερεῖτο τῶν σπουδαιοτάτων αὐτῆς κτήσεων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, ἀποχωριζομένη κατὰ ξηρὰν τῆς Ἀλβανίας. Πρὸς τοῖς ἄλλοις δ' ἐλάμβανεν ἡ Νέα Βουλγαρία ἡγεμόνα κατ' ἐκλογήν, αἱρετὴν συνέλευσιν πρὸς καταρτισμὸν πολιτεύματος ὑπὸ τὴν γενικὴν διοίκησιν Ρώσσου ἐπιτρόπου, εἰς ὃν παρείχετο ἀπόλυτος πληρεξουσιότης καὶ ρωσσικὸς στρατὸς ὑπὸ τὰς διαταγάς του ἐκ πεντήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν.

Β'.

Καθ' ἣν στιγμὴν τοιαῦτα κατειργάζετο ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἡ πανσλαυϊστικὴ πολιτικὴ ἐπὶ προφανεστάτῃ καταστροφῇ οὐ μόνον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ὁλοκλήρου, τοῦτο, ὡσεὶ μὴ εἶχεν ἀντιληφθῇ τῶν τεκταινομένων κατὰ τῆς ὑποστάσεώς του, τῆς σημασίας τῶν ἀπὸ διετίας συμβαινόντων, ἐξηκολούθει πολιτευόμενον ὡς καὶ τὸ πρότερον, μηδεμίαν

λαμβάνον πρόνοιαν καὶ μέριμναν πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἐπικρεμαμένου κινδύνου ἐκ τῆς καταστάσεως, ἣν ἔμελλε νὰ δημιουργήσῃ ἡ σύγκρουσις τῆς ρωσσικῆς καὶ τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως. Ἦτο καὶ τοῖς τυφλοῖς δῆλον, ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἀπὸ πολεμικῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένη, ἀξιόμαχος καὶ δυσκαταγώνιστος, ὅσον καὶ ἂν δὲν εἶχεν ἀπολέσῃ ὁ Τοῦρκος ὡς στρατιώτης τὴν ἀρχαίαν ἀρετήν, δι' ἧς κατώρθου κατὰ τοὺς προηγηθέντας αἰῶνας νὰ ἐμπνέῃ τὸν τρόμον εἰς τὰς στρατιωτικωτάτας Δυνάμεις τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, νὰ ἐπικρατήσῃ μεγίστου τμήματος τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος, κατόπιν ἐπανειλημμένων ἀτυχιῶν καὶ καταστροφῶν κατὰ τοὺς διαρρεύσαντας δύο αἰῶνας, ὑπέστη ἐπαισθητὴν μείωσιν ὡς στρατιωτικὴ δύναμις. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν ἡ Τουρκία ἐν ἔτει 1877, μαχομένη πρὸς τὴν ρωσσικὴν αὐτοκρατορίαν, περισυλλεγεῖσαν ἤδη τέλεον μετὰ τὰς ἀτυχίας τοῦ 1856 καὶ ἀνακδιοργανωθεῖσαν ἐπὶ βάσεων θετικωτέρων, πρὸς τὴν Νέαν Ρωμουνίαν, τυχοῦσαν κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἀρίστου διοικητικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανωτοῦ, οἷος ἦτο ὁ ἡγεμὼν Κάρολος, χρησιμοποιήσας ἐν τῇ νέᾳ πατρίδι τὸ στρατιωτικὸν τάλαντον τῆς ἐνδόξου οἰκογενείας του, ἥτις ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ἐκλέκτορος καὶ τοῦ μεγάλου Φρειδερίκου παρέσχε καὶ παρέχει εἰς τὴν Εὐρώπην πρότυπα ἡγεμόνων, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνταξίων τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς, πρὸς τὰ νοτιοσλαυϊκὰ φῦλα, τὴν Ἐρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν σερβικὴν ἡγεμονίαν, καὶ ἐπὶ τέλους τὴν Βουλγαρίαν, ἀρχομένην λαμβάνειν συνείδησιν ἐθνικήν, κατόπιν ἱστορικῆς ἀνυπαρξίας αἰώνων, νὰ ἐξέλθῃ νικηφόρος ἐκ τοῦ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Σλαυϊσμοῦ ἀγῶνος. Ἀτυχῶς πάντων τούτων δὲν ἀντελήφθη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ ἀναμένον τὴν λύσιν τοῦ προβλήματός του καὶ καθοδηγούμενον ἑλληνικὸν γένος.

Κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας ἡμέρας, καθ' ἃς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1875 ἐξηγείρετο ἡ Ἐρζεγοβίνη καὶ ἐσείετο ἐπὶ τῇ ἐξεγέρσει ταύτῃ ἅπασα ἡ νοτιοσλαϊκὴ φυλή, ὁπότε στίφη ἐθελοντῶν ἐκ Σερβίας καὶ Μαυροβουνίου προσέφερον τὴν συμβολὴν αὐτῶν εἰς τοὺς λεγεῶνας τοῦ Πέκο-Παύλοβιτζ καὶ τοῦ Λουμιπιμπράτιτζ, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν προήγγελλον θᾶττον ἢ βράδιον τὴν ἔκρηξιν φοβερᾶς σλαυϊκῆς καταιγίδος, παρὰ τὴν αἰσιόδοξον διαφωνίαν τοῦ Γερμανοῦ Ἀρχικαγγελαρίου, εἰς πᾶσαν ταύτην τὴν ἐρζεγοβινικὴν ἐξέγερσιν μηδὲν τὸ ἀνήσυχον διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην ἀντιλαμβανομένου, καταιγίδος, ἥτις ἠδύνατο σὺν τῷ χρόνῳ ν' ἀνάψῃ πυρκαϊὰν καθ' ἅπασαν τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου, τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἀδιαφοροῦν ἐξ ὁλοκλήρου διὰ τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ βορείῳ τμήματι τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, κατετρίβετο κατὰ τὰ εἰθισμένα ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ τῆς τελευταίας ταύτης χρονικῆς περιόδου εἰς ἀκάρπους κομματικοὺς ἀγῶνας. Ἡ προσοχὴ αὐτοῦ ἀπεσπᾶτο ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ζητημάτων, ζητημάτων ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὸ ἑλληνικὸν γένος, ἐπαπειλούντων ἐπὶ τέλους αὐτὴν αὐτοῦ τὴν

ὑπόστασιν ὡς κράτους. Ἡ ἐσωτερικὴ κομματικὴ πολιτικὴ ἀπερρόφα πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἀντίληψιν καὶ μελέτην. Ζητήματα βουλευτικῆς ἀπαρτίας, παραβάσεις διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ἐκλογικαὶ παραβιάσεις, καὶ τὰ παρεπόμενα· μελετωμένη μεταρρύθμισις τοῦ πρὸ δεκαετίας μόλις ψηφισθέντος συνταγματικοῦ Χάρτου· φόβοι — δικαιολογημένοι ἢ ἀδικαιολόγητοι ἀδιάφορον — μοναρχικῆς ἐπικρατήσεως ἐν τοῖς πράγμασι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, πάντα ταῦτα ἐφείλκυον τὴν ἀποκλειστικὴν προσοχὴν καὶ ἀπερρόφων τὴν σκέψιν καὶ τὰς δυνάμεις τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτικῶν παραγόντων.

Καὶ ἐν τούτοις αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι ἦσαν κρίσιμοι καὶ διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ διὰ τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἐπεβάλλετο παντὶ Ἕλληνι νὰ λάβῃ ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν τὴν ἔκρυθμον κατάστασιν, εἰς ἣν εἶχον περιέλθῃ τὰ πράγματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἐπεβάλλετο τὸ καθῆκον τῆς σοβαρᾶς καὶ ἀμέσου ἐνεργείας. Ἡ ἐπανάστασις ἀπὸ τῆς Ἐρζεγοβίνης ἐπεξετείνετο πρὸς τὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν, ἐν τῷ ὀθωμανικῷ δὲ κράτει ἐπήρχετο μονονουχὶ ἀναρχία. Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις, ἔχουσα καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀνακτοβουλίων τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Πετρουπόλεως, προὐκάλει τὴν ἐνέργειαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πρὸς εἰσαγωγὴν ριζικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τοῖς ἐξεγερθεῖσι τμήμασι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Θὰ ἀπεσοβοῦντο ἴσως διὰ τούτου καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα. Διακοίνωσις τῶν τριῶν εἰρημένων ἀνακτοβουλίων τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1876 ἀπῄτει παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως τὴν ἀποκατάστασιν πλήρους ἰσότητος μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, τὴν κατάργησιν τῆς καταθλιπτικωτάτης ἐκμισθώσεως τῶν φόρων καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν ἔλεγχον τῆς διοικήσεως τῶν πασσάδων ὑπὸ συνελεύσεως ἐγχωρίου, ἀποτελουμένης ἐξ ἡμισείας ἐκ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων.

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπεδέχετο τὰς προτάσεις ταύτας, ἀλλὰ δὲν τὰς ἐξετέλει. Μεταρρύθμισις ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς ἐννοίᾳ, καὶ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅπως καὶ σήμερον, εἶνε τι μεταφυσικὸν διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ἀντίληψιν τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, καὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ λαοῦ. Πολιτικὴ μεταρρύθμισις, ἀναγνωρίζουσα τὴν ἰσοτιμίαν, τὰ αὐτὰ τουτέσσι δικαιώματα, εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς ἀπίστους, εἶνε δυσχερὲς ἂν μὴ ἀδύνατον νὰ λάβῃ ὑπόστασιν ἐν τῷ θεοκρατικῷ τούτῳ κράτει, ἐφ' ὅσον βάσις καὶ θεμέλιον πάσης ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως εἶνε τὸ κοράνιον. Τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως εἰς οὐδεμίαν μεταρρυθμιστικὴν ἐνέργειαν προβαινούσης, νέα ἐγένετο διακοίνωσις τοῦ αὐστριακοῦ, τοῦ γερμανικοῦ καὶ τοῦ ρωσσικοῦ ἀνακτοβουλίου. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπῃτεῖτο διὰ τῆς διακοινώσεως ταύτης, ὅπως ἡ ἐκτέλεσις τῶν μεταρρυθμίσεων ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ ἀνατεθῇ εἰς τοὺς προξένους καὶ ἐπιτρόπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἡ Εὐρώπη ἐπενέβαινεν εἰς τὰ πράγματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἀλλὰ δὲν ἤρκει τοῦτο μόνον. Ἠπειλεῖτο πραγματικωτέρα νὰ καταστῇ ἡ ἐπέμβασις αὕτη. Τὸ πρὸς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν Ὑπόμνημα τῶν τριῶν εἰρημένων κυβερνήσεων κατέληγεν εἰς τὰ

ἑπόμενα : «Ἐὰν ἐντὸς δύο μηνῶν δὲν ἐπιτευχθῇ ὁ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἐπιδιωκόμενος σκοπός, αἱ τρεῖς αὐτοκρατορικαὶ κυβερνήσεις νομίζουσιν, ὅτι κατ' ἀνάγκην τὴν διπλωματικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν θὰ παρακολουθήσῃ συνεννόησις πρὸς λῆψιν τῶν ἀπαιτουμένων τελεσφόρων μέτρων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς γενικῆς εἰρήνης καὶ πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐξαπλώσεως τῆς ἐπαναστάσεως.»

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις διετέλει ὑπνωτισμένη, ἀδιαφοροῦσα πρὸ τῶν ἀπειλῶν τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, Ἐπὶ τέλους ἐξηγείρετο ἂν οὐχὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ἀλλ' ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τοῦ μουσουλμανικοῦ ὄχλου. Ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ ἀνέλαβον τὴν διεκδίκησιν τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας οἱ Οὐλεμάδες καὶ οἱ Σοφτάδες. Κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ 1876 ἐξερρήγνυτο στάσις ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐξακισχίλιοι ἱεροσπουδασταί, ὁδηγούμενοι ὑπὸ φανατικῶν ἀρχηγῶν, ρακένδυτοι καὶ ὁπλοφοροῦντες προσήρχοντο εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἀπαιτοῦντες τὴν καθαίρεσιν τοῦ Μεγάλου Βεζύρου, ὡς ἀφωσιωμένου τῇ ρωσσικῇ πολιτικῇ. Ὑπήκουσεν ὁ Σουλτᾶνος Ἀζίζ. Ἀλλὰ δὲν ἤρκει ἡ ὑποχώρησις αὕτη. Ἡ ἐξέγερσις ἐγενικεύετο. Τὰ σουλτανικὰ ἀνάκτορα κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει φρουρᾶς. Ὁ Σουλτᾶνος καθηρεῖτο δυνάμει φετφᾶ τοῦ Σεϊχουλισλάμη καὶ πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ ἀνεβιβάζετο εἰς τὸν θρόνον τῶν Ὀσμάνων ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Μουράτ, θεωρούμενος μᾶλλον φιλελεύθερος, ἀποδεχόμενος τὰς νέας ἰδέας καὶ συμπαθῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διατεθειμένος. Ἀλλὰ καὶ τὸν νέον Σουλτᾶνον ἀπέκρουεν ἡ ἐθνικόφρων μερὶς τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων, οὓς διέτρεχεν ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, καθηρεῖτο καὶ οὗτος ὡς ἀνεπαρκὴς καὶ διεδέχετο αὐτὸν ὁ ἀδελφός του Ἀβδοὺλ Χαμίτ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκηρύττετο ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σέρβων τὴν 1ην Ἰουλίου, τὴν ἐπαύριον δὲ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μαυροβουνίου. Ὁ νοτιοσλαυϊκὸς κόσμος, ἀρχηγὸν ἔχων τῶν σερβικῶν στρατευμάτων Ρῶσσον στρατηγόν, τὸν Τσερνάγιεφ, ἀνελάμβανε τὸν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος ἀγῶνα. Δὲν παρήρχετο πολὺς καιρός, καὶ ἅπασα ἡ Σλαυΐα, ἡγουμένου τοῦ Τσάρου πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, συμμετεῖχε τοῦ ἀγῶνος. Ἡ Χερσόνησος τοῦ Αἵμου κατελαμβάνετο πρὸς βορρᾶν ἐξ ἐθνικῆς συγκινήσεως. Καὶ ἡ συγκίνησις αὕτη εἶχεν ἐξ ὁλοκλήρου ἐθνικὸν σλαυικὸν χαρακτῆρα.

Μετὰ πολλὰς καὶ ποικίλας περιπετείας καὶ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τῆς Ρωσσίας, ὡς τῆς κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωπούσης τὴν σλαυικὴν φυλήν, μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν ἐν Τουρκίᾳ ψευδοσυνταγματικοῦ Χάρτου, ἐξασφαλίζοντος δῆθεν ἰσοτιμίαν καὶ ἰσοπολιτείαν Χριστιανοῖς καὶ Μουσουλμάνοις, ἐμπεδοῦντος ἐν τῷ κράτει τούτῳ τῆς ἀνισότητος καὶ τῆς ἀδικίας «τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσότητος, ἤτοι τὸν θρίαμβον τοῦ πολιτισμοῦ», ὡς ἐκοινολόγει εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας, χαρακτηρίζοντος τὸν νέον πολιτικὸν Χάρτην «ὡς σύμ-

βασιν πραγματικὴν καὶ ρητήν, καθισταμένην κτῆσιν πάντων τῶν Ὀθωμανῶν, (Χριστιανῶν καὶ μὴ Χριστιανῶν)», Ἀλλ' ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἦτο ὡς οἱ προηγηθέντες τῶν πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους — Λ ό γ ο ι, Λ ό γ ο ι. Ὁ Ἰσλαμισμὸς φυσικῷ τῷ λόγῳ ἦτο ἡ ἐπίσημος, ἡ ἀνεγνωρισμένη θρησκεία· αἱ ἐκλογαί, βουλευτικαί, ἐπαρχιακαί, δημοτικαί, ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς θελήσεως τῶν κατὰ τόπους διοικητῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ φαινομενικὸν τοῦτο δῶρον τοῦ Χαμὶτ κατεδείκνυτο ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος, ὅτι ἦτο ψεῦδος καὶ ἀπάτη. Ὁ πρωτουργὸς τῆς συνταγματικῆς μεταρρυθμίσεως, ὁ βεζύρης Μιδχάτ, καθηρεῖτο καὶ ἐξεδιώκετο τῆς ἀρχῆς. Ὁ Σουλτᾶνος ἐνόμισεν, ὅτι ἐξηπάτησεν ἢ ἀπεπλάνησε τὴν Εὐρώπην. Αὕτη ἐζήτει περιωρισμένας μεταρρυθμίσεις. Ἐκεῖνος προέβη εἰς εὐρυτέρας· ἐχορήγησεν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας Σύνταγμα, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἰσοτιμίαν. Ὡρκίσθη εἰς αὐτό. Ἀλλὰ δὲν ἐλέχθη πρὸ αἰώνων—ἡ μὲν γλῶττ' ὠμόμοκεν, ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος ;

Ἡ Εὐρώπη ἀντελήφθη τὴν νέαν ταύτην παρασπονδίαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ ἐπὶ τέλους κατέλιπεν εἰς τὴν Ρωσσίαν τὴν πραγματικωτέραν διεξαγωγὴν τοῦ ζητήματος. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας καθίστατο ἀναπόφευκτος. Τὴν 16ην Ἀπριλίου τοῦ 1877 ἡ ρωσσικὴ κυβέρνησις συνῆπτε στρατιωτικὴν σύμβασιν μετὰ τῆς Ρωμουνίας, ὑπισχνουμένη τὴν ἀναγνώρισιν πλήρους ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν 24ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὁ ρωσσικὸς στρατὸς ἐλάμβανε τὴν διαταγὴν νὰ ὑπερβῇ τὰ ὀθωμανικὰ σύνορα. Ὅ τι δὲν κατώρθωσεν ἡ πειθώ, θὰ ἐκτελέσῃ ἡ βία. Εἶνε ὁ νόμος τῆς ἱστορίας.

Μετ' ὀλίγον ἤρχοντο αἱ ἐχθροπραξίαι.

Πρὸ τῶν συμβάντων τούτων, πρὸ τῶν ἐπαπειλουμένων καταστροφῶν πρὸς βορρᾶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, δυναμένων νὰ καταλήξωσι καὶ εἰς τὰ μεσημβρινώτερα αὐτῆς τμήματα, ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει διετέλει ὑπνωτισμένη. Παντελὴς ἀδιαφορία καὶ ἄγνοια τῆς πραγματικῆς καταστάσεως. Ὁ Ἑλληνισμὸς κατεδείκνυτο καὶ πάλιν ἑστερημένος καὶ τοῦ ἐλαχίστου καιροσκοπικοῦ πνεύματος. Ἐν Ἀθήναις κοινοβουλευτικὰ καὶ πολιτικὰ ὄργια, ἐν Κωνσταντινουπόλει πλήρης ραθυμία καὶ ἀδράνεια. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ διεξήγετο ἀγὼν ἐπί τινα καιρὸν μεταξὺ μοναρχικῶν ροπῶν τῆς βασιλείας καὶ κοινοβουλευτικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀντιπροσωπευομένου ὑπὸ τῶν κομματικῶν ἡγετῶν, τῶν πλείστων συνασπισθέντων κατὰ τῆς βασιλείας, ἧς ἡ θέσις καθίστατο ὁσημέραι ἐπισφαλής. Ὑπέκυπτεν αὕτη ἐπὶ τέλους εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν κομματικῶν ἀρχηγῶν. Τὸ δυσάρεστον καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ εἶνε, ὅτι ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία ἀνελάμβανε τὸν κατὰ τῆς κομματικῆς δυνάμεως ἀγῶνα, χωρὶς ν' ἀναμετρήσῃ τὰς ἠθικὰς αὐτῆς καὶ πολιτικὰς δυνάμεις. Μονάρχης, ἐπιδιώκων παντὶ τρόπῳ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ἐπὶ περιορισμῷ τῆς κοι-

νοβουλευτικῆς παμβασιλείας, καθῆκον ἔχει πρωτίστως νὰ εἶνε ἤδη προπαρεσκευασμένος, νὰ ἔχῃ τὰ προσήκοντα, τὰ ἀναγκαῖα ἠθικά, ψυχικὰ καὶ πολιτικὰ πλεονεκτήματα, νὰ γινώσκῃ διὰ τῆς εὐσταθείας νὰ ἐμπνέῃ ἐμπιστοσύνην, νὰ μὴ ἐγκαταλίπῃ ἐν τῇ πρώτῃ πραγματικῇ ἢ φαινομενικῇ δυσχερείᾳ τοὺς συναγωνιστάς. Ὁ μὴ τυγχάνων ἱκανὸς εἰς τοῦτο οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ γενναῖον. Ἐν τῇ πρώτῃ ἀντιστάσει θὰ ὑποχωρήσῃ, αὐτὸς μὲν ἐξασθενῶν, τοὺς δ' ἀνταγωνιστὰς ἐνισχύων.

Τοῦτο δὲ συνέβαινεν ἐν ἔτει 1875 καὶ 1876. Ἡ βασιλεία ἐξηναγκάζετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ παραχωρήσῃ τὰ σκῆπτρα τῆς πολιτικῆς διαχειρίσεως εἰς τὴν κομματικὴν δύναμιν. Ἀλλ' ἐν τῇ τοιαύτῃ θλιβερᾷ καὶ σφαλερᾷ ἐξελίξει τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἐζησθένει αὕτη ὑσημέραι· καθίστατο ἀνωφελὴς παράγων ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς. Ἐγένοντο πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν προτάσεις καὶ ἐκ τῆς Ρωσσίας καὶ ἐκ τῆς Ἀγγλίας περὶ συμμετοχῆς ἢ μὴ εἰς τὸν διεξαγόμενον ρωσσοτουρκικὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' οὐδὲν θετικὸν ὠφέλημα. Τί ἠδύνατο νὰ προσενέγκῃ ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ περιστάσει ἡ στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς ἀσύντακτος καὶ ἀνίσχυρος Ἑλλάς; Ἐλάχιστα. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἦτο ἐλλιπής, ἡ ἐξωτερικὴ καθίστατο ἐλλιπεστέρα. Ἄστατος καὶ ἀλλοπρόσαλλος. Οὐδεμία πολιτικὴ κατεύθυνσις. Οὐδεμία πλήρης καὶ πραγματικὴ συνεννόησις μεταξὺ βασιλείας, πολιτικῶν ἡγετῶν, ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἑλληνικοῦ ἔθνους περὶ τῆς τηρητέας πολιτικῆς ἐν τῷ διεξαγομένῳ ἀνταγωνισμῷ τοῦ σλαυϊσμοῦ πρὸς τὸν ὀθωμανισμόν, τοῦ πρώτου ζητοῦντος νὰ ἐπικρατήσῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ δευτέρου καὶ ὑπὸ τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀπειλοῦντος νὰ καταθάψῃ καὶ τὸν ἑλληνικὸν παράγοντα, τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν καὶ δύναμιν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου.

Τὸ μέγιστον τῶν ἀνοσιουργημάτων ἐν τῷ καθ' ὅλου βίῳ καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων εἶνε τὸ ἀπρονόητον. Ὁ Προμηθεύς, ἡ ἐκπροσώπησις τῆς προνοίας, ἐθεοποιήθη καὶ ἐδοξάσθη ὑπὸ τῆς παλαιᾶς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἠθικῆς ἐξελίξεως. Gouverner c'est prevoir. Προνοεῖν σημαίνει καιροσκοπεῖν, καραδοκεῖν τὴν εὔθετον περίστασιν πρὸς ἐνέργειαν. Καὶ ἀείποτε μὲν τὸ ἑλληνικὸν γένος, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρόν, κατεδείχθη ὑστεροῦν ἐπὶ πολιτικῇ προνοίᾳ καὶ καιροσκοπίᾳ.

Τίς ὁ ὑπαίτιος; Ἂς τὸν ἀναζητήσῃ. Ἀλλ' ὁ ἔχθιστος τῶν ὑπαιτίων τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀπρονοησίας εἶνε αὐτὸ τοῦτο τὸ ἑλληνικὸν γένος. Ἕκαστος λαὸς εἶνε ἄξιος τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς τύχης. Τοῦτο διδάσκει ἡ ἱστορία.

Κατόπιν ἑορτῆς, εἶχεν ἤδη ὁ μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας πόλεμος περατωθῇ, ἦσαν δὲ προφανῆ τὰ ἀποτελέσματά του, δυσμενέστατα διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, ἰδίᾳ τὸν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ἔνθα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν σφοδρὸς διεξήγετο ἀγὼν μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καταλήξας εἰς τὸ ἐκ-

κλησιαστικὸν Σχῖσμα, τότε μόλις ἐφάνη ἀνανῆφον τὸ ἑλληνικὸν γένος. Τί ἐκαλεῖτο νὰ πράξῃ ἐν τῇ καθολικῇ πυρκαϊᾷ, ἥτις ἠπείλει νὰ κατακαύσῃ, νὰ καταστρέψῃ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ; Θλιβερὸν εἰπεῖν !

Ὡς ἐκ τῆς ἀντιπαθείας, τῆς κρατούσης ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνεπείᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος, μεταξὺ Σλαύων καὶ Ἑλλήνων,τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης, μονονουχὶ ἀποτυφλωθὲν ἐκ τοῦ μίσους, ἐλάμβανε φανερῶς καὶ ἐπιδεικτικῶς τὸ μέρος τῶν Τούρκων, ἀκόμως εὐχόμενον—ἄλλο τι κρεῖττον ἢ θετικώτερον δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ — ὑπὲρ τῆς νίκης καὶ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὀθωμανικῶν ὅπλων· οὐδ' ἐδίσταζε νὰ κηρύττῃ, ὅτι διετέλει ηὐχαριστημένον ἐκ τῆς κρατούσης καταστάσεως ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Καὶ εἶνε ἀληθὲς μέν, ὅτι τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἦσαν δυσχερέστατα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν· ἂν ἐνίκων τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον, τὸ ἑλληνικὸν ἤθελε παραμείνῃ ἐν τῇ αὐτῇ ὑποδουλώσει· ἀλλ' ἐὰν ἐπεκράτουν αἱ ρωσσικαὶ στρατιαὶ καὶ ἔβαινον πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν πρωτεύουσαν, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἤθελε καταλήξῃ εἰς κρισιμώτατον σημεῖον. Νικηφόρος καθισταμένη ἡ σλαυϊκὴ πολιτικὴ—ἦτο ἤδη γνωστὸν τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων—ἤθελε κανονίσῃ τὰ πράγματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον. Διὰ τὴν σλαυϊκὴν ἀντίληψιν τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἔπρεπε νὰ λυθῇ ὑποκαθισταμένου τοῦ σλαυϊσμοῦ εἰς τὸν ὀθωμανισμόν. Ὁποία θὰ ἦτο ἡ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων; Ὁ ἐκμηδενισμός.

Τὸ τοιοῦτο ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ κατανοῇ τὸ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἑλληνικὸν γένος, τοὐλάχιστον ἐλαυνόμενον ἐκ τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσιας ; Ἐντεῦθεν ἡ πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν καθεστὼς προσήλωσις, κατὰ τὸ φαινόμενον ἀξία καταδίκης,ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι συγγνωστέα. Ἐν τούτοις, ἐὰν τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους εἶνε ἄξιον συγγνώμης διὰ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν στάσιν, ἡ εὐθύνη ἐπὶ τῇ ἀξιοθρηνήτῳ ταύτῃ καταστάσει ἐπιβαρύνει τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος τὸ κράτος τοῦτο ἦτο στρατιωτικῶς συντεταγμένον, ἐκέκτητο μάλιστα ἀρκοῦσαν σχετικῶς στρατιωτικὴν δύναμιν, ὥστε νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψει ὡς πολεμικὸς παράγων ἐν ἐνδεχομένῳ πρὸς τὴν Τουρκίαν πολέμῳ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως,ἀλλ' ἤδη, μετὰ παρέλευσιν δεκαπενταετίας ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ βασιλέως ἐκείνου, ὅστις, ἂν μή τι ἄλλο, ἠγάπησε τὴν νέαν πατρίδα του ὑπὲρ ἑαυτόν, τὸ ἑλληνικὸν κράτος διετέλει ἐν πληρεστάτῃ στρατιωτικῇ ἀποσυνθέσει καὶ ἀναρχίᾳ. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀστασίαν ἔβαινε καὶ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτική. Ἄστατος, ἀλλοπρόσαλλος, ἀνακόλουθος. Τούτου ἕνεκα θετική, ἐπὶ τῶν πραγμάτων βασιζομένη, συνεννόησις καὶ σύμπραξις τῶν δυνάμεων τοῦ ἔσω καὶ τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ, τοῦ κράτους καὶ τοῦ ἔθνους, δὲν ὑπῆρχεν, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ.Ἀνερμάτιστον σκάφος, παρασύρεται καὶ ποντοπορεῖ,

ἐλαυνόμενον ὑπὸ παντοίων ἀνέμων. Τοιαύτη ἡ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ τὴν τελευταίαν χρονικὴν περίοδον.

Καθ' ὃν χρόνον τοσοῦτον ἀστόχως ἐκδηλοῦται ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ περιστάσει τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, μὴ διστα-ζόντων νὰ εὔχωνται δημοσίᾳ ὑπὲρ ἐπικρατήσεως τῶν ὀθωμανικῶν ὅπλων, ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει ὁλόκληρος ὁ λαὸς κατελήφθη ἐξ ὀδύνης καὶ ἀπογνώσεως ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι πρὸς βορρᾶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Προῃσθάνετο ἤδη ἐν ψυχικῇ ὀδύνῃ καὶ συντριβῇ τὴν ἐπερχομένην θύελλαν, ἀπειλοῦσαν τὴν ἀναστάτωσιν παν-τὸς τοῦ ἑλληνικοῦ. Τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ ; Ἀφοῦ οἱ ἰθύνοντες κύκλοι παρέπαιον καὶ κατεφθείροντο περὶ ἀγόνους καὶ ἐπιβλαβεῖς πολιτικοὺς ἀγῶνας, τὸ κράτος ἦτο τέλεον ἀπαράσκευον καὶ ἀσύντακτον, οὐδεὶς δὲ τῶν τεταγμένων πρὸς φρου-ρὰν τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ προτείνῃ τι γενναῖον καὶ σωστικόν, ἐξηγέρθη ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἡ τελευταία ἐν τοῖς μεγάλοις κινδύνοις ἄγκυρα τῆς σωτηρίας.

Ἀλλ' ἦτο ὁ κατάλληλος ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων νὰ σκεφθῇ τι γεν-ναῖον, νὰ τελεσιουργήσῃ ;

(Ἀκολουθεῖ) Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ
ΤΟΥ ΕΞ ΑΝΩΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ (1770)

[ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ]

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Διότι ὁ πασσᾶς ἔλεγεν εἰς αὐτήν, ὅτι ὁ πατήρ της ἀπῆλθεν εἰς Κύθηρα πρὸς συνάντησιν τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν ἄλλων τέκνων του καὶ ὅτι θὰ ἐπανέλθῃ μετ' οὐ πολὺ ἄγων αὐτούς. Ἡ κόρη ἐν τούτοις ὑποπτεύουσα ἐθρήνει ἀδιαλείπτως, μέχρις οὗ βαρυνθέντες παρέδωκαν αὐτὴν εἰς τὸν ἀρχιλογιστὴν Ἡρακλείου (δεφτερδάρμπασιν), ὁ ὁποῖος ἰδὼν τὰς ἀρετὰς τῆς κόρης ἔλαβεν αὐτὴν σύζυγον καὶ οὕτως ἀπῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὗτος ἦν πλούσιος καὶ κατὰ τύχην ἐπιεικὴς καὶ ἥπιος, ὅθεν δὲν ἐβίαζεν αὐτὴν εἰς ἐξώμοσιν, οὕτω δ' ἡ Μαρία διετέλει διάγουσα ὡς καλὴ Χριστιανὴ κατὰ τὰς εὐχὰς καὶ παραγγελίας τοῦ πατρός, ὁ ὁποῖος εἶπεν εἰς αὐτήν. «Ἐγώ, παιδί μου θὰ ἀποθάνω γλήγορα, θὰ σὲ βιάσουν δὲ νὰ τουρκέψῃς, μὴ λησμονᾷς ὅμως ὅτι θὰ σοῦ στείλω ἀπὸ τὸν τάφον μου ἢ τὴν εὐχήν ἢ τὴν κατάραν μου. Προτίμησε τὸν θάνατον μὲ τὴν εὐχήν μου ἢ τὴν κατάραν μου» [1]. Ἐν τούτοις ὑπερηγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ δεφτερδάρη καὶ ἔζη ὡς μεγάλη κυρία ἐν μέσῳ θεραπείας δούλων καὶ ὑπηρετριῶν, ἐγέννησε δὲ δύο τέκνα, ὧν ὁ πατὴρ ἀπεβίωσε τῷ 1816 πλούσιος, μετὰ δύο δ' ἔτη καὶ τὰ τέκνα, ἡ δὲ Μαρία κληρονομήσασα οὕτως ἱκανὴν περιουσίαν, ἔζη ὅσον οἷόν τε θαρέστως. Μεταξὺ δὲ τῶν πολλῶν παρ' αὐτῇ δούλων διεκρίνετο νεανίας τις Ἀλβανός, Ντατῆ-Μουσταφᾶς καλούμενος, ὁ ὁποῖος βλέπων τὴν μεγάλην τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἰσχὺν καὶ ἔχων θάρρος ἐξεδικεῖτο συνεχῶς τοὺς κακοποιοῦντας Χριστιανὸν γιαννιτσάρους. Οὗτος ὁρῶν τὴν κυρίαν αὐτοῦ συνεχῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν φοιτῶσαν, ἐξηγήθη εἰς αὐτὴν μυστικῶς, ὅτι καὶ αὐτὸς ἦν Χριστιανὸς καὶ ὠνομάζετο Νικόλαος Ζερβός. Οὗτος ἦν ὁ κατόπιν διαπρέψας ἐν Κρήτῃ ὅπου ἠγωνίσθη, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ ἀπέθανεν ἐκ περιπνευμονίας μετὰ τὴν καθ' Ἱεραπέτρου ἀποτυχίαν καὶ ἐτάφη ἐν Νιῷ χωριῷ (Νεαπόλει νῦν) Μιραμπέλου

1 Πολὺ ἁρμοδίως παραβάλλει ἡ ἐφημερὶς «Αἰὼν» τὸν διάλογον τοῦτον τοῦ ἐθνομάρτυρος πρὸς τὴν ἐν Ἰλιάδι (Ζ. 407) Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλίαν. «Ὅρα «Αἰῶνα» 5 Μαΐου ἀριθ. 2532 καὶ ἔτος 1888.

κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ὡς ἀρχηγός, ὁ κοινῶς Ζερβονικόλας καλούμενος, ἐκ Κουντούρων δὲ τῆς Ἀττικῆς τὸ γένος ἕλκων. Ἡ δὲ Μαρία ἐπέζησεν ἰδοῦσα τὴν ἔναρξιν τῆς παλιγγενεσίας τοῦ ἔθνους καὶ τὰ φρικτὰ τῶν Ἀσιανῶν κατακτητῶν κατ' αὐτὴν τερατουργήματα· ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξ ἧς δυνηθεῖσα νὰ ἀποδράσῃ καὶ προσφυγοῦσα εἰς τὴν νῆσον Τῆνον ὡς μοναχή, συνετέλεσεν, ὡς θέλομεν ἰδῇ καθ' ὅσον ἠδύνατο τὸ ἐπ' αὐτῇ ὑπὲρ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐν Κρήτῃ, μὴ διαψεύσασα τὸ παράπαν τὴν εὐγενῆ αὐτῆς καταγωγήν. Περὶ δὲ τῆς ἄλλης αἰχμαλώτου, δευτεροτόκου δὲ θυγατρὸς τοῦ Δασκαλογιάννη Ἀνθούσης οὐδὲν βέβαιον γινώσκομεν. Ἡ πιθανωτέρα δ' ἐκ τῶν διαδεδομένων παράδοσις εἶνε ὅτι δὲν ἐπέζησε πρὸ πάντων εἰς τὸ φρικῶδες τοῦ πατρὸς τέλος, ἀλλ' ὅπου ἐκρατεῖτο ἐν Ἡρακλείῳ, λαβοῦσα δηλητήριον ἢ κατ' ἄλλους ἐμπεσοῦσα εἰς φρέαρ ἐτελεύτησε τὸν βίον. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν πρώτων ἐξιλαστηρίων ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐν Κρήτῃ ἐλευθερίας θυμάτων.

Οἱ δ' ἐπὶ καλῇ τῇ πίστει προσελθόντες εἰς τὸ ἐν Φραγκοκαστέλλῳ τουρκικὸν στρατόπεδον πρῶτοι ἐκ τῶν συναγωνιστῶν τοῦ Δασκαλογιάννη,συλληφθέντες, καθ' ἃ εἴδομεν, ἀπίστως καὶ παρασπόνδως, συναπήχθησαν δέσμιοι εἰς Ἡράκλειον καὶ καθείρχθησαν μετ' ἄλλων μὴ σφαγέντων εὐθὺς ἐπισήμων αἰχμαλώτων εἰς τὰς τοῦ μεγάλου Καλὲ ζοφερὰς καὶ καθύγρους εἱρκτάς. Πολλοὺς ὅμως τούτων ἀπήλλαξεν ὁ πασσᾶς ἅμα ἐπανῆλθε τῶν δυσπαραστάτων ἐν αὐταῖς δεινῶν διὰ τῆς ἀγχόνης, οἷον τὸν Νικόλαον, ἄλλον ἀδελφὸν τοῦ Δασκαλογιάννη, καί τινας τῶν προκρίτων ὁπλαρχηγῶν, ὅπερ οὗτος ὅλως ἠγνόει· ἄλλοι δὲ αὐτῶν ἀπεβίωσαν ἐν τοῖς φρικτοῖς ἐκείνοις ἐνετικοῖς καταγωγίοις ὑπὸ τὰς δεινὰς ἐν αὐτοῖς βασάνους. Ὁ ποιητὴς τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Δασκαλογιάννη λέγει[1], ὅτι εἶχον καταδικασθῇ εἰς ἑπταετῆ στενὴν καὶ ἀνήλιον κάθειρξιν· ἀλλ' οἱ ἐπιζήσαντες κατώρθωσαν μετὰ πολλὰ τὸ τρίτον ἔτος νὰ ἀποδράσωσιν. Ἦσαν δὲ ὅλως ἐξηντλημένοι ἐκ τῶν καθ' ἑκάστην μαρτυρίων καὶ βασάνων, δέσμιοι διατελοῦντες χεῖρας καὶ πόδας δι' ἁλύσεων καὶ σφαιρῶν βαρυτάτων, ὅτε δ' ἐπήρχετο ἡ νὺξ ἐξήγοντο ἐκ τῶν ἀποτροπαίων ἐκείνων κρυπτῶν καὶ ἐρρίπτοντο εἰς καταναγκαστικὰς ἐργασίας μέχρι πρωΐας, διδομένου εἰς αὐτοὺς ὀλίγου ἐλεεινοῦ ἄρτου, ὅπως μὴ δύνανται ἐκ τῆς ἀδυναμίας νὰ κινῶνται καὶ νὰ ἀποδράσωσιν. Ἐν τούτοις κατώρθωσαν οἱ ἐπιζήσαντες μετὰ τριετῆ τοιαύτην ἐγκάθειρξιν νὰ διαρρήξωσι τὰ δεσμὰ αὐτῶν καὶ νὰ ἐκφύγωσιν· ἀλλ' ἐννοηθέντες εὐθὺς ὑπὸ τῶν φυλάκων κατεδιώχθησαν καί τινες μὲν αὐτῶν ἐφονεύθησαν, ἄλλοι δ' ὅσοι ἐκ τῶν παθημάτων δὲν ἀντεῖχον πλέον εἰς τὰς κακουχίας, τὴν στέρησιν τῶν ἀναγκαίων καὶ τὴν ἐπίπονον πορείαν,ἀπέθανον καθ' ὁδόν. Τέλος δὲ μετὰ πενθήμερον πρὸς μεσημβρίαν νυκτοπορίαν οἱ μὲν ἐκ τῶν διασωθέντων ἔφθασαν εἰς Γέργερην, οἱ δ' εἰς χωρίον Κουσέ, διότι δὲν συνωδοιπόρουν πρὸς πᾶν

1 Ὅρα στ. 825 καὶ ἑ.

ἐνδεχόμενον, ἀλλὰ προέβαινον διηρημένοι. Καὶ ἐν μὲν Γέργερῃ προσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν ἀνδρὸς φιλοπάτριδος, τοῦ Βαγιωνιοῦ, ὁ ὁποῖος φιλοξενήσας αὐτοὺς περιέθαλψε πολυτρόπως, ὑποδήσας, ἐνδήσας καὶ ἐφοδιάσας καθ' ὅσον ἠδύνατο· οἱ δὲ προσφυγόντες εἰς Κουσέν, προσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τότε Κουρμούλη, ὁ ἀβραμιαῖος καὶ μέγας τοῦ ὁποίου οἶκος ἐπροστάτευε μετ' αὐταπαρνήσεως πάντοτε τοὺς δυστυχοῦντας καὶ καταδιωκομένους ὑπὸ τῶν τυράννων Χριστιανούς. Ὁ Κουρμούλης ἔκρυψεν αὐτοὺς εἴς τι σπήλαιον [1] καὶ περιεποιήθη μεγάλως ἐπὶ 14 ἡμέρας, μεθ' ἃς κατώρθωσε νὰ ἀποστείλῃ αὐτοὺς εἰς Σφακία. Ἐν τῷ σπηλαίῳ δὲ τούτῳ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη ὁ περίπυστος ἐν Κρήτῃ Πρωτόπαππας μετὰ καὶ δύο ἄλλων ἐκ τῶν κακουχιῶν. Ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἡ δημώδης Μοῦσα ἐποίησε τὸ κάτωθι δίστιχον ἐκφραστικὸν λίαν τῶν περιπετειῶν καὶ ταλαιπωριῶν καὶ τοῦ μάρτυρος ἐκείνου τῆς κρητικῆς ἐλευθερίας :

«Ὅσοι κι' ἂν ἦσθε Χριστιανοὶ καὶ βλέπετε τὸν ἥλιο
Κλάψετε τὸν Πρωτοπαππᾶ π' ἀπέθανε στὸ σπήλιο».

Πρὶν δ' ἐκκινήσωσιν ἀπεστάλη εἰς Σφακία ὁ ὠκύπους Ἀνωγειανὸς Γ. Σολτάτος, ὅπως κομίσῃ εἰς τοὺς ἐκεῖ τὴν εἴδησιν τῶν γενομένων κατὰ τὴν ἀπόδρασιν, πορείαν καὶ θέσιν αὐτῶν, ἐλεεινὴν οὖσαν καὶ δεομένην ταχείας βοηθείας καὶ συνοδείας. Πορευόμενοι δ' ἐν νυκτί, εἰ καὶ παντοῦ ἐτύγχανον ὑποδοχῆς κατὰ τὴν πορείαν, οὐδὲν ἧττον ἐκ τῆς ἀξιοδακρύτου αὐτῶν καταστάσεως ἀπέθνησκον πολλαχοῦ. Τέλος φθάσαντες εἰς τὴν μονὴν Πρέβελη, κατόπιν δὲ εἰς τὴν Φοινικιὰν καὶ ἀκολούθως εἰς τὰ Χάλαρα, ἐκαθέσθησαν παρὰ τὸν ποταμὸν αὐτοῦ, τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ὅπου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἐν σκέπῃ ἀμέσου καταδιώξεως καὶ κινδύνου. Ἐκεῖθεν ὑποβασταζόμενοι οὕτως εἰπεῖν κατώρθωσαν τέλος ὅσοι ἴσχυσαν καὶ ἐπιζήσωσι νὰ εἰσέλθωσιν εἰς Σφακία, ὅπου δὲν ἀνεγνωρίζοντο ἐκ τῆς ἐν ᾗ διετέλουν φρικώδους καταστάσεως. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρεται καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δασκαλογιάννη Χατζῆ-Σγουρομάλλης, ὁ ὁποῖος ἀφ' ἧς στιγμῆς προσήχθη δεδεμένος ὀπισθάγκωνα νὰ ἴδῃ τὸν ἀδελφόν του οὐδὲν ἄλλο ἐφθέγγετο τοῦ λοιποῦ ἢ τὰς συλλαβὰς «καὶ καὶ», ἐξ οὗ καὶ Καικαίδες, ἤκουον ὕστερον ἐν Σφακίοις οἱ ἀπ' αὐτοῦ καταγόμενοι [2].

---

1 Ὁ ποιητὴς τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Δασκαλογιάννη λέγει, ὅτι ὁ Βαγιωνιὸς ἀνεβίβασε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρος Κουδοῦνι καὶ ἔκρυψεν αὐτοὺς «στὴν τρύπα τοῦ Κουρμούλη», εἰς σπήλαιόν τι περιεχόμενον εἰς τὴν ἔκτασιν τῶν εὐρέων κτημάτων τῶν Κουρμουλιδων, ἐνῷ ὁ Παπαδοπετράκης, γράφει, ὅτι αὐτὸς ὁ Κουρμούλης ἔκρυψεν αὐτοὺς εἴς τι σπήλαιον. Ἴσως κατὰ συνεννόησιν ἀμφοτέρων ἐγένετο ἡ ἀπόκρυψις πάντων ἐν τῷ εὐθέτῳ πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν σπηλαίῳ (ὅρα στ. 849 καὶ ἑ. Παράβ. καὶ Παπαδοπετράκην σελ 149).

2 Ἐκ πάντων τῶν μεγάλων ἐκείνων ἐπὶ Δασκαλογιάννη πολεμιστῶν ἐπέζησαν καὶ ἠξιώθησαν νὰ ἴδωσι τὴν γενικὴν τοῦ ἔθνους ἐθνεγερσίαν (1821) ὁ Ἀνδρουλιὸς Μωράκης καὶ Μα-

Οὕτως ὀδυνηρῶς ἀπέβη ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη, τῆς ὁποίας ὑπερασπισταί, ἄνδρες σπάνιοι καὶ ἀνεκτίμητοι, ἦσαν ἄξιοι πολλῷ κρείττονος τύχης καὶ εὐθετωτέρων περιστάσεων. Ὅσῳ δὲ νουνεχεῖς καὶ πολύπειροι πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν καὶ ἂν ἦσαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀπατηθῶσι καὶ ἐξωθηθῶσι πρὸς οὕτω παράβολον κίνημα, ἀφοῦ ἡ προστάτις λεγομένη Δύναμις, ἡ Ρωσσία, τόσον ἐκινεῖτο καὶ τοσαῦτα εἰς αὐτοὺς ὑπισχνεῖτο.

Ἓν προπύργιον τοῦ καθόλου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς Κρήτης πρῶτον ἤδη ἡλώθη καὶ οὕτως οἰκτρῶς ἐποδοπατήθη. Ἴσως οὔτε οἱ Ρωμαῖοι μετὰ καὶ τῶν Βυζαντινῶν,—τοὐλάχιστον δὲν ἔχομεν τοιαύτας μαρτυρίας,—οὔτε οἱ Σαρακηνοὶ Ἄραβες, Ἐνετοὶ καὶ Ὀσμανλίδαι (οὗτοι μέχρι ταύτης τῆς ἐπαναστάσεως) δὲν εἶχον βεβηλώσῃ τὴν θεόκτιστον ταύτην τῆς γενετείρας τοῦ Διὸς καὶ τῆς Εὐρώπης ἀκρόπολιν, ἐπί τι μόνον διάστημα τῶν Ἐνετῶν κατα τῆς Ἀνωπόλεως καὶ τῶν περὶ αὐτὴν σφοδρῶς κατενεχθέντων, ὡς ἑστίας ἐκ τῶν πρώτων ἐν Κρήτῃ καθ' ἃ ἐν τῇ Ἐνετοκρατίᾳ εἴδομεν. Ἤδη κατεπαλαίσθη ὁ γίγας, διότι ἐκ τοῦ οὐχὶ πολυαρίθμου πληθυσμοῦ τῶν Σφακίων ὑπὲρ τοὺς 3,600 κατοίκους αὐτῶν ἐφονεύθησαν καὶ ᾐχμαλωτίσθησαν, ἐκ τῶν κακουχιῶν δὲ καὶ στερήσεων περὶ τοὺς 1500 ἄλλους ἀπωλέσθησαν, ἐξεπατρίσθησαν δ' ἀνεπιστρεπτεὶ μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν μεσημβρινῶν τῆς Ρωσσίας ἀκτῶν περὶ τὰς 2,000, ὅτε λέγεται ἐγκατέλιπον τὴν Κρήτην, οἱ ἐπίσημον θέσιν κατασχόντες ἐν Ρωσσίᾳ Βερναδάκαι, Καλέργαι, Ἀλφιεράκαι Δρακούλιδες καὶ ἄλλοι[1]. ὥστε μόνον 4,000 περιελείφθησαν ἐκ τοῦ ὅλου αὐτῶν πληθυσμοῦ, καὶ οὗτοι δὲ ἐν ὀϊζυρότητι ἀπεριγράπτῳ. Ἀναλόγως δὲ τῆς ἐποχῆς ἐδαπανήθη οὐκ εὐκοταφρόνητον χρηματικὸν ποσόν, διότι βεβαιοῦται ὅτι ὑπερέβη τὰς 75 χιλ. διστύλων εἰς ὅπλα καὶ ἄλλα χρειώδη τοῦ πολέμου ἄγνωστον δ' ἂν μόνος ὁ Δασκαλογιάννης ἐξ ἰδίων μόνον ἐπήρκει καὶ ἐδαπάνα ἢ συνεισέφερον καὶ ἄλλοι, ὡς ἐγένετο ὕστερον ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Οὐδὲν δὲ σχεδὸν εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας ὑπελείφθη, οὔτε ζῷα, οὔτε πλοῖα, οὔτε χρήματα, οὔτε οἰκίαι, οὔτε δένδρα καὶ ἀμπελῶνες· τὸ πᾶν ἐρημία, νυκτοκόραξ δὲ πανωλέθρου καταστροφῆς, ἔκρωζε μόνον ἀπαισίως ἐκεῖ, ὅπου ἀληθῶς, καίπερ ἐπὶ ὀρέων καὶ φύσεως ἀγρίας, ἤνθει πρότερον λαὸς μὲν μικρός, ἀλλ' ὡς ὅασις συντηρούμενος καὶ περισωζόμενος ἐν μέσῳ κατάρας ἀνθρωπίνης, οἵα κατάκτησις τοιαύτη. Τὸ δὴ χείριστον ἐξηφανίσθησαν σχεδὸν οἱ ῥιζάρχαι καὶ πρωτοκεφαλάδες (ἢ γενέδαις), διότι οὗτοι πρῶτοι, κατὰ τὸ ἀριστοκρατικὸν οὕτως εἰπεῖν αὐτῶν πολίτευμα τὸ

νοῦσος Κούτσουπας, περὶ ὧν ἀγωνισθέντων καὶ τότε ἐκθύμως, καίτοι προβεβηκότων, θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

1 Καὶ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος χέρσου καὶ νησιώτιδος, περὶ τὰς 15 χιλιάδας τῇδε κακεῖσε τότε κατεσκεδάσθησαν ἐκ τῆς ἀστοργίας ἐκείνης τῶν Ρώσσων, ὁ βίος δὲ τοῦ λοιποῦ κατέστη ἀβίωτος ἐκ τῶν Ἀλβανῶν πρὸ πάντων καὶ ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ τῶν φοβερῶν πειρατῶν τῶν Ἀλγερίνων μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἥρωος Λάμπρου Κατσώνη

τῶν προεστώτων καὶ καπετανέων καὶ ὥρμων ἐρρωμενέστερον καὶ μᾶλλον ἀνενδότως ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους πρὸς τὸν ἀγῶνα καὶ κατηρημώθησαν σχεδὸν ἢ καὶ ἐξέλιπον ὅλως οἱ οἶκοι, οἷοι οἱ τῶν Βολουδιανῶν, Δασκαλιανῶν, Μιχελιάκων, Σαπόλιδων, Στρατήκιδων, Βαρδάκων, Σκορδύλιδων, Κουτρουμπάδων, Σπαντιδιανῶν, Μπουρμπάχων [1], Χούρδιδων καὶ ἄλλων. Γιαλιαὶς καὶ Ἀγόρια τὰ πάντα ἐξ ἴσου, γῆ Μαδιάμ. Ὁ ἁπλοϊκός, ἀλλ' εὐφυὴς ποιητὴς τῆς ἐποχῆς (τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Δασκαλογιάννη) θρηνεῖ ἐν ἐλεγείῳ περιφανεῖ καὶ ἀνταξίῳ τῆς ἐθνικῆς ὑποθέσεως τὴν μεγάλην καταστροφήν [2]. Ἀλλὰ τίς θὰ τὸ πιστεύσῃ; Ὁ γίγας ἐκεῖνος συνῆλθεν πάλιν ἐκ τῆς πτώσεως ἐκείνης ὡς ἄλλως ἀληθῶς Ἀνταῖος, καὶ κατὰ μικρὸν ἠνωρθώθη καὶ μέγας μεγαλωστὶ ἀνεστηλώθη. Διότι καὶ πλοῖα πάλιν μεγάλα καὶ μικρὰ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐναυπήγησε καὶ ἐπελαγοδρόμει καὶ θαύματα ἐμπορικὰ καὶ ναυτικὰ καὶ πάλιν ἐξετέλει, ἐξ ὧν καί τινα συνέπραττον καὶ συνηγωνίζοντο μετὰ τοῦ ἐπαναστατικοῦ στολίσκου τοῦ περιωνύμου Λάμπρου Κατσώνη, καὶ φιλοπόνως καὶ ἀνενδότως ἠσχολήθη καὶ εἰργάσθη καὶ τὸ φρόνημα πλῆρες ἀπέκτησε καὶ παρέστη μετ' οὐ πολὺ καὶ δὴ μετὰ ταῦτα ἐκδικητὴς περιφανὴς τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν γενικῶν τῆς Πατρίδος δικαίων, ὡς εὐθὺς θέλομεν ἰδεῖ καὶ μάλιστα κατὰ τὴν τοῦ γένους ἐθνεγερσίαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔδρεψαν τὰς δάφνας ταύτας προῖκα καὶ ἀμισθί. Τὸ εὔστοχον τῶν Λευκωρειτῶν πῦρ, θαύματα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ἀπὸ τῆς τοῦ βέλους καὶ τόξου μέχρις ἁλώσεως Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων χρήσεως, πάντοτε εἰς τοῦτο ἐπιτελούντων, καὶ ὁ δεξιὸς καὶ φοβερὸς τῆς μαχαίρας αὐτῶν χειρισμὸς ἐξαπέστειλεν εἰς τὸν ᾅδην ὑπὲρ τοὺς ἑξακισχιλίους, ὡς αὐτοὶ οὗτοι ἐν ἀγανακτήσει ὡμολόγουν καὶ ἐκδικούμενοι ὅπως καὶ ὅπου ὕστερον ἐδύναντο ἔλεγον.

---

1 Ἐκ τούτων λέγονται ἔλκοντες τὸ γένος οἱ ἐν Κεφαλληνίᾳ ὕστερον Βουρβάχιδες ἐκεῖσε καταφυγόντες μετὰ τὴν καταστροφὴν (ὡς καὶ ἀλλαχόθι ἄλλοι), ἐξ ὧν οἱ στρατηγοὶ ὕστερον ὕστερον Διονύσιος Βούρβαχης, στρατηγὸς τοῦ Ναπολέοντος, ἀγωνισθεὶς καὶ ἐν Ἑλλάδι, φονευθεὶς δὲ τὸ 1826 (Ἰαν. 26) ἐν Ἀττικῇ ἐν μάχῃ κατὰ Κιουταχῆ, καὶ υἱὸς αὐτοῦ Κάρολος Σωτήριος Βούρβαχης, ἀνδρεῖος στρατηγὸς τοῦ Λουδοβίκου Ναπολέοντος, ἀποθανὼν ἐξ ἀπογοητεύσεως, ἐκ τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου, τῷ 1897, Σεπτ. 11.

2 Ὅρα τὸ τραγοῦδι τοῦ Δασκαλογιάννη, ἀπὸ στίχου 879—989, ἔχον ὡς ἑξῆς:

«Ποῦ νε οἱ γιάντρες τῶν Σφακιῶν οἱ γιάξοι κ' ἀνδρειωμένοι
Σ' οὔλο τὸ Κόσμο ξακουστοὶ περίσσια τιμημένοι;
Ἄλλους ἔφα' ὁ πόλεμος κ' ἄλλοι ξενιτευτῆκαν,
Κ' ἔρημα καὶ παντέρημα καὶ τὰ Σφακιὰ τ' ἀφῆκαν.
Ποῦνε ἡ χώρα τῶν Σφακιῶν μὲ τὰ πολλὰ καράβια.
Μὲ τσ' ἑκατὸν τζὴς ἐκκλησιαῖς τὰ πλούσια τὰ σεράγια;
Κ' ἐκεῖνοι ποῦ πομείνασι σὰ ξωτικοὶ γυρίζουν
Κι' ὄρεξι δὲν τῶν κάνει πλειὰ σὰν πρῶτα νὰ καθίζουν
Μηδὲ στὸ νοῦν των τόβαναν μου δὲ στὸ λογισμό των
Πῶς θὲ νὰ δώσουνε βεργὶ στὸ Τοῦρκο τὸν ἐχθρό των».

Τοιοῦτο τὸ τέλος τῆς πρώτης ἐκείνης ἐμπράκτου διαμαρτυρήσεως κατὰ τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως. Οἱ τέως ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι Λευκωρεῖται ὑπεβλήθησαν εἰς φορολογίαν 5 χιλ. κατ' ἔτος γροσίων καὶ εἰς τὸν κεφαλικὸν φόρον, τὸ χαράτσι· ἀλλὰ τὸν μὲν ἄλλον φόρον ἐπί τινα μόνον ἔτη κατέβαλλον, οὐδέποτε ὅμως καὶ τὸ ἐξευτελιστικὸν χαράτσι. Ἐκ τῶν ἄλλων, ὡς εἴδομεν, νησιωτῶν δὲν ἐδυνήθησαν νὰ μετάσχωσι τοῦ ἀγῶνος, λίαν καταβεβλημένοι ὄντες καὶ ἐκτεθειμένοι· κινήματα μόνον τινὰ περὶ τὰς Ρίζας προδίδοντα δυσανασχέτησιν καὶ δυσφορίαν ὑπεφαίνοντο καὶ ἤθελον ἐκδηλωθῇ εἰς σύμπραξιν, ἂν εὐωδοῦτο κατ' ἀρχὰς τὸ κίνημα τῶν Λευκωρειτῶν καὶ δὲν κατελείποντο οὗτοι εἰς τὰς δυνάμεις των τόσον ἀστόργως ὑπὸ τῶν Ρώσσων. Πλειότερον δὲ πάντων τούτων συνεκινεῖτο καὶ συνεταράσσετο τὸ ἰσχυρὸν εἰς ἄνδρας πάντοτε ἀρειμανίους διαμέρισμα τῶν Ὀπίσω Χωριῶν τοῦ Σελίνου (Ἁγία Εἰρήνη, Πανηχῶρι, Πρινές καὶ Τσισκιανὰ ἢ Λάκκος Ζωγράφος), μετὰ καὶ τῶν περὶ τὸ Κουστογέρακον καὶ Λιβαδᾶν, πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῶν ὁποίων εἶχε ταχθῇ ὁ ὁπλαρχηγὸς τῶν δυτικῶν Σφακίων Μπουνάτος, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐφείλκυσαν οὗτοι ὡς καὶ ἅπαν τὸ Σέλινον τὴν λυσσαλέαν μανίαν τῶν γιαννιτσάρων καὶ ἐξωμοτῶν ζορμπάδων αὐτῶν μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Κατ' ἄλλας δὲ μαρτυρίας, ἱκανῶς βεβαιωμένας, καὶ ἐκ τῶν τριῶν καθ' ἡμᾶς δήμων τοῦ Σελίνου μετέσχον οὐκ ὀλίγοι ἄνδρες γενναῖοι, ἐν οἷς καὶ οἱ περὶ τὸν Περοδάσκαλον καὶ Μπασιᾶν. Ὁ ἐκ τῶν Περάκιδων ἐν Κάδρῃ Σελίνου Διδάσκαλος Περάκης (Περοδάσκαλος) συνεδέετο μετὰ τοῦ Δασκαλογιάννη, ἔτι δὲ μᾶλλον διότι εἶχεν ὁ οἶκος αὐτοῦ πατροπαράδοτον τὴν ὁπλοποιΐαν καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἔκτοτε περιωνύμων μαχαιρῶν (λάζων) τοῦ Σελίνου. Οὗτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰακώβου Περάκη, προεστῶτος Σπανιάκου καὶ Σταυροῦ, λαβόντες ἱκανοὺς ἄνδρας ἐκ Κάδρους καὶ ἐκ τῶν δήμων Καμπανοῦ καὶ Πελεκάνου ἔσπευσαν παρὰ τὸν Δασκαλογιάννην. Καὶ ὁ ἐκ Πανηχωρίου δὲ προεστὼς Σταμάτιος Μπασιᾶς, παραλαβὼν ὡσαύτως ἱκανοὺς ἐκεῖθεν ἄνδρας προσέδραμεν εἰς Ἀνώπολιν, ὅτε δὲ κατεκάλυψαν αὐτὴν τὰ Τουρκικὰ ἐξ ὅλης τῆς Κρήτης πλήθη, ὁ Μπασιᾶς μαχόμενος ἐν τῇ θέσει Σπηλιάρι νῦν τοῦ Μπασιᾶ λεγομένῃ, ἐφονεύθη μεθ' ἑπτὰ ἐκ τῶν ὑπ' αὐτὸν ὁπλιτῶν. Ἐκ τῆς συμμετοχῆς ταύτης τῶν ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ Σελίνου Χριστιανῶν ἐκμανέντες τελείως οἱ Γιαννίτσαροι αὐτοῦ ἐπίεσαν τοὺς Χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας καὶ δὴ τοὺς τοῦ Σπανιάκου ἐπὶ τοσοῦτον δεινῶς, ὥστε ἐξηναγκάσθησαν οἱ δείλαιοι νὰ ἐξισλαμισθῶσι τότε, οἱ δὲ ἐκ τοῦ Κάδρους Περάκαι νὰ διασκορπισθῶσι τῇδε κἀκεῖσε ἔσω καὶ ἔξω τῆς Κρήτης οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν [1]. Οἱ πέραν δὲ τῶν Σφακίων Ἁγιοβασιλιῶται καὶ Ἀμαριῶται δὲν ἦσαν εἰς καλλιτέραν κατάστασιν ἐκ τῆς γειτνιάσεως τῶν τοῦ διαμερίσματος τῆς Ἀμπαδιᾶς, οἱ δὲ ἐν Λασιθείῳ διετέλουν καταβεβλημένοι ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ μεγάλου ἐνετουρκικοῦ πολέμου.

(ΤΕΛΟΣ) **Α. Ψιλάκης**

1 Ἔπιθι τὰ μετὰ Δασκαλογιάννην καὶ Ἀληδάκη τερατουργήματα τῶν Βεργέριδων καὶ τὰ συμβάντα κατ' αὐτῶν τῶν ἡρωϊκῶν ἀνδρῶν Ἐμμ. Θεοδωράκη ἢ Μαραγκάκη, Ἰω. Χαλακαταίβα καὶ Γεώργιακα.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΜΑΣ

Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑ

Μία σελὶς τρομερᾶς αἱματοχυσίας.—Ὁ θρίαμβος τῆς νίκης

Ὑπάρχει τις ὁ μὴ γνωρίζων τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου του; Ὄχι, βεβαίως. Ἀλλ' εἶνε ἀπαραίτητον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ν' ἀναδιφῶνται καὶ νὰ ἐξαπλώνωνται ἐνώπιον τοῦ λαοῦ αἱ σελίδες τῆς Ἱστορίας ἡμῶν· νὰ ὑπεγείρηται ὀλίγον τὸ καταπέτασμα τοῦ χρόνου, τὸ ὁποῖον μᾶς χωρίζει ἀπ' αὐτῆς, ἵνα ἀντλῶμεν ἐκεῖθεν τὴν συναίσθησιν τῶν μεγάλων καθηκόντων· θάρρος, ἐλπίδα, ἐνθουσιασμόν. Διδάγματα αὐτοθυσίας, εἰς τὴν ὁποίαν — τίς οἶδε! — θὰ κληθῶμεν μίαν ἡμέραν ἐναργότερον καὶ ἡμεῖς.

Καὶ ἐνομίσαμεν, διὰ τοῦτο ἐπίκαιρον νὰ συλλέξωμεν ὀλίγα τινα ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν μας, νὰ τὰ δώσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας μας, νὰ τὰ δώσωμεν ἰδίᾳ, εἰς τὴν βλαστάνουσαν γενεὰν τῆς Αὔριον, ὡς ἀνάμνησιν, τὴν ὁποίαν οὐδὲν οὐδέποτε πρέπει ν' ἀποσπάσῃ ἐκ τοῦ στήθους των.

. . . . . .

«Εἶχαν ξυπνήσῃ ἀνέλπιστα
οἱ νεκρωμένοι δοῦλοι,
κι' ἀπὸ τὸ γέρω Δούναβη,
ὡς τ' ἄγριο Κακοσοῦλι,
ἔβραζε γῆ καὶ θάλασσα,
σεισμός, φωτειά, τρομάρα,
σπαθὶ καὶ ξεθεμέλιωμα
καὶ δάκρυ καὶ λαχτάρα».

. . . . Καὶ τὸ ἐκδικητήριον πῦρ τῶν ἐξαναστάντων δούλων ἐξηπλώνετο ἁπανταχοῦ τῆς Τουρκοκρατουμένης Χώρας. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Στερεάν, εἰς τὰς Νήσους, εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ ἀγὼν πρὸς τὸν Τύραννον ἐξελίσσεται ἀγρίως πεισματώδης. Πᾶσα ἰδέα ὑποχωρήσεως ἀπέναντι τῆς πολυαριθμότητος τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀπέναντι τῆς ἐλλείψεως χρηματικῶν καὶ πολεμικῶν μέ-

σων, ἐξέλιπε πλέον. Ὑπῆρξαν, ἀληθῶς, στιγμαί, καθ' ἃς οἱ πρωτουργοὶ τῆς Ἐξεγέρσεως συνησθάνθησαν τὸ παράτολμον, τὸ θρασύ, θὰ ἔλεγέ τις, τοῦ ἐπιχειρηθέντος πραξικοπήματος. Αἱ δυνάμεις καὶ ἡ ὁρμητικότης, τὰ ἐφόδια καὶ ἡ πολεμικὴ πεῖρα τοῦ τυραννοῦντος ἀνεφαίνοντο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐν καταπλησσούσῃ ἀφθονίᾳ καὶ θηριώδει ἐπιμονῇ, σπείροντα ἐνιαχοῦ τὸ δέος καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν μεταξὺ τολμηρῶν μὲν πάντοτε καὶ ἐμπνευσμένων, ἀλλ' ἀόπλων πτωχῶν τὰ μέσα καὶ ἀπειροπολέμων στρατιωτῶν τῆς Πατρίδος.

Ἀλλὰ μία δύναμις κραταιὰ καὶ ἀκατάβλητος, ἰσοφαρίζουσα πρὸς στρατιὰν ἀπειράριθμον, πρὸς ἑκατοντάδας τηλεβόλων, πρὸς ταμεῖα χρυσοῦ πλήρη — ἡ ἐπὶ τὸν Θεὸν στερρὰ καὶ ἀκλόνητος Πίστις· μία γενναιότης γιγαντώδης, ἀντλοῦσα τὴν τόλμην αὐτῆς ἀπὸ τὰ κλέη ἄλλων δεδοξασμένων ἑλληνικῶν χρόνων· μία αὐταπάρνησις σιδηρᾶς ἐμμονῆς καὶ αὐτοπεποιθήσεως· μία φωνὴ ἀναπόσπαστος ἀπὸ πᾶσαν σκέψιν, ἀπὸ πᾶσαν πρᾶξιν, ἀπὸ πᾶσαν κίνησιν αὐτῶν,—ἡ φωνὴ τῆς Πατρίδος, ζητούσης ἐπιτακτικῶς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς—, ἐνέπνεον πάντοτε καὶ ἐνεθουσίαζον καὶ ἐφανάτιζον καὶ ἐκραταίωνον τοὺς ἀποδυθέντας εἰς τὸν ἄνισον καὶ ἀπεγνωσμένον ἐκεῖνον Ἀγῶνα.

Στερήσεις, πεῖνα, κακουχίαι, αἱ σφαγαὶ τῶν ἀδελφῶν των, οἱ ἀπαγχονισμοί, τὰ βασανιστήρια, αἱ κρεουργήσεις, εἰς ἃς προέβαινον κατ' αὐτῶν οἱ λυσσῶντες κυριαρχοι, οὐ μόνον δὲν τοὺς ἐτρόμαζον, δὲν ἀπεκαρδίωναν πλέον, ἀλλὰ τοὐναντίον, ἐξήγειρον ὁλοὲν περισσότερον τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν, τὴν τόλμην των, τὴν ἀποφασιστικότητά των.

Εἶπον : Ὅσαδήποτε καὶ ἂν πρόκηται νὰ ὑποστῶμεν, θὰ προχωρήσωμεν. Θὰ προχωρήσωμεν μέχρι νίκης ὁριστικῆς· Καὶ προὐχώρουν.

. . . . . .

Ἐπάλαιον καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις νικῶντες καὶ νικώμενοι, σφαζόμενοι καὶ σφάζοντες, πυρπολοῦντες καὶ πυρπολούμενοι.

Τὸ κυριώτερον ὅμως σημεῖον τοῦ Ἀγῶνος ἦτο ἡ Πελοπόννησος. Ἐδῶ εἶχε στρέψῃ ὅλην τὴν προσοχήν του ὁ τύραννος. Ἐδῶ προσεπάθουν νὰ κυριαρχήσωσιν οἱ ἐπαναστάντες. Ἡ κυριαρχία τῆς Πελοποννήσου ἐσήμαινε κυριαρχίαν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Ἐκ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ γινομένων ἐκρίνετο καὶ ἐκανονίζετο ὁ ὅλος ἀγών.

Εἶναι πολλαὶ αἱ μάχαι, αἱ γενόμεναι εἰς τὴν Πελοπόννησον. Πολλαὶ αἱ ἑκατέρωθεν προσπάθειαι. Ὑπῆρξε πολύ, ποταμῶδες τὸ αἷμα, ὅπερ κατέκλυσε τὴν πολύανδρον ἄλλοτε τοῦ Πέλοπος χώραν.

Δὲν πρόκειται ὅμως νὰ ἐπανιστορήσωμεν ταῦτα.

Ἂς πλησιάσωμεν πρὸς τὴν Τρίπολιν. Ἦτο τὸ καιριώτατον τῆς Πελοποννήσου φρούριον, ἡ Τριπολιτζά, ἕδρα σημαινούσης τοπαρχίας· καλῶς ὠχυρωμένη καὶ

παρέχουσα διὰ τῶν ὁδηγιῶν καὶ διαταγῶν αὐτῆς τὸ ἔναυσμα, τῆς πυρκαϊᾶς, τὴν ὁποίαν ἐξήπλωνον παντοχοῦ οἱ διοικοῦντες Τοῦρκοι, καὶ μὲ τὴν ὁποίαν ἤλπιζον νὰ ἐξοντώσωσιν ὁριστικῶς τοὺς ἐπαναστάτας. Ἦτο ἡ πρωτεύουσα.

Οἱ ὁπλαρχηγοὶ πάντες, ἡγουμένου τοῦ Κολοκοτρώνη, ἄρχονται συγκεντρούμενοι περὶ τὴν Τρίπολιν, προάγγελος τῆς πτώσεως τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ κατὰ Μάϊον μάχη τοῦ Βαλτετσίου.

Τοῦτο ἰδών, ἐπικίνδυνον κυρίως σημεῖον ὁ Κεχαγιᾶ—βέης, ἐσχεδίασε νὰ κινηθῇ κατὰ τοῦ Βαλτετσίου, νὰ ἐκτοπίσῃ τὸ ἐκεῖ συγκεντρωθὲν ἑλληνικὸν σῶμα, νὰ βαδίσῃ ὕστερον κατὰ τῶν Καλαμῶν, νὰ ὑποτάξῃ διὰ τοῦ πυρὸς τὴν Λακωνίαν καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ἐν Ἀρκαδίᾳ. Οὕτω ἦτο βέβαιος περὶ πλήρους πλέον καὶ ὁριστικῆς ὑποταγῆς τῆς Πελοποννήσου.

Τὴν πρωΐαν τῆς 12ης Μαΐου ἡ ἐπὶ τῆς Ἐπάνω Χρέπας σκοπιὰ ἐσήμανε τὴν ἔξοδον καὶ διεύθυνσιν τῶν Τούρκων πρὸς τὸ Βαλτέτσι. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἐν Χρυσοβιτσίῳ τυχὼν τὴν ὥραν ταύτην, ἐκίνησε μετὰ 800, εἰδοποίησε δὲ καὶ τὸν ἐν Πιάνῃ εὑρισκόμενον Πλαπούταν νὰ σπεύσῃ. Συγκεντροῦνται καὶ οἱ ἄλλοι γύρωθεν ὁπλαρχηγοί. Ὁ Κεχαγιᾶς πολιορκεῖ πανταχόθεν τὸ Βαλτέτσι διὰ πεζῶν ἱππέων. Ἡ στιγμὴ ἐφαίνετο ἀπελπιστική. Ἐρρίπτετο πλέον ἐκεῖ ὁ περὶ τῶν ὅλων κύβος.

Οἱ Τοῦρκοι πανταχόθεν ἦσαν τόσον ἐγγύς, ὥστε ἤρξαντο διὰ λόγων προκαλοῦντες τοὺς Ἕλληνας νὰ παραδοθῶσι :—«Βρέ, Ρωμηοί», τοὺς ἐφώναζαν, «ρίχτε τ' ἅρματα κ' ἐβγᾶτε νὰ προσκυνῆστε· μὰ τὸ κεφάλι τοῦ Βασιληᾶ μας, δὲν θὰ περαχθῇ τρίχα σας, γιατὶ ξέρουμε πῶς σᾶς ἐγελάσανε».

Καὶ ἀπήντων οἱ Ἕλληνες, ἀποφασιστικοὶ νὰ πέσωσι μέχρις ἑνός :—«Ἄϊ, βρὲ Τοῦρκοι ! Πᾶνε 'κεῖνα, ποῦ ξέρατε. Ἂν θέλετε νὰ σᾶς χαρίσουμε τὴ' ζωὴ καὶ νὰ πᾶτε ὅθε θέλετε, κάμετε καλὰ νὰ μᾶς δώσετε τ' ἅρματά σας τώρα· γιατὶ θὰ μᾶς παρακαλῆτε ὕστερνὰ καὶ δὲν θ' ἀκοῦμε !».

. . . καὶ ἄρχεται τὸ πῦρ. Τρεῖς ἐπανειλημμένας ἐφόδους ἐπιχειρεῖ μετὰ λύσσης ὁ ἐχθρός. Ἀποκρούεται καὶ εἰς τὰς τρεῖς γενναιότατα ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὑπὸ τοῦ Πλαπούτα, ὑπὸ τῶν Μαυρομιχαλῶν. Ἡ μάχη γενικεύεται, σφοδρά, λυσσώδης, πολύνεκρος μέχρι τοῦ μεσονυκτίου.

Μετὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον καταφθάνουσι καὶ ἄλλαι ἐπικουρίαι εἰς τοὺς Ἕλληνας μὲ τὸν Ἀντ. Μαυρομιχάλην, τὸν Βαρβιτσιώτην, τὸν Κουμουστιώτην, τὸν Μουλικάκον, τὸν Σακελλαρίου, τὸν Καλογωνιῶτον.

Τὴν χαραυγὴν ἀφικνεῖτο ἐκ Βερβαίνων καὶ ὁ Ἰατράκος μετὰ 400 καὶ ἡ μάχη ἐπαναλαμβάνεται τρομερά. Ὁ Κολοκοτρώνης διατάσσει ὁρμητικὴν ἔφοδον κατὰ τῶν Τούρκων, τοὺς ὁποίους καὶ κατεδίωξε μέχρι τῆς πεδιάδος, ῥίπτοντας τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ αὐτῶν ὅπλα, ὅπως σωθῶσιν ἀναποφεύκτου καταστροφῆς, μέχρις οὗ ἐπέτυχον νὰ φθάσωσι καὶ περικλεισθῶσιν ἐπαίσχυντοι εἰς τὴν Τρίπολιν.

Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξε θριαμβευτική. Θριαμβευτικωτέρα διὰ τὰς συνε-

πείας αὐτῆς· διότι ἀνεπτέρωσε μὲν τὸ φρόνημα αὐτῶν, κατεπτόησε δὲ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι, προβλέποντες καὶ τὴν ταχεῖαν πλέον πτῶσιν τῆς Τριπόλεως, ἔχαναν ὁριστικῶς πᾶσαν ἐλπίδα περὶ ὑποταγῆς τῆς Πελοποννήσου, ὑποταγῆς, ἥτις θ' ἀπέδιδεν αὐτοῖς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀγῶνος.

. . . . . .

«Πέντε κατὰ συνέχειαν μῆνες κατέβαλον ἴδια ἕκαστος καὶ ἄξια λόγου κεφάλαια, πρὸς τὴν παγίωσιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ Μάϊος τὰς μάχας τοῦ Βαλτετσίου καὶ τῆς Γραβιᾶς, τὴν κίνησιν τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης ἐκστρατείας τοῦ Τουρκικοῦ στόλου· ὁ Ἰούνιος τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τὰς μάχας τοῦ Θυάμου καὶ Λάλα· ὁ Ἰούλιος τὴν πτῶσιν τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς· ὁ Αὔγουστος τὴν τῆς Πύλου καὶ τὴν μάχην τοῦ Βασιλικοῦ· ὁ δὲ Σεπτέμβριος στεφανοῦται διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπόλεως».

Ἡ Τρίπολις, ἀπὸ μηνῶν ἤδη ὑπὸ τὸν Ἑλληνικὸν ἀποκλεισμὸν διατελοῦσα, πολιορκεῖται, τέλος, στενώτατα, μετὰ τὰς κοινὰς ἀποφάσεις τῶν πέριξ αὐτῆς συγκεντρωθέντων, ὡς εἴδομεν, ὁπλαρχηγῶν μὲ τὸν πολύνουν καὶ ἀδάμαστον Κολοκοτρώνην.

Τῆς πολιορκίας μετέσχον καὶ πολλοὶ Γάλλοι ἀξιωματικοί, ἐν οἷς οἱ Ἰουστῖνος, Βουτιὲ καὶ Ραϊωβώ. Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ πρώτου τούτων μανθάνομεν, ὅτι εἶχον κομισθῇ ἐκ Μονεμβασίας πέντε τηλεβόλα, ὧν τὰ ἰσχυρότερα ἦσαν διαμέτρου τῶν 18, καὶ δύο μυδραλλιοβόλα εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε φόβος ἦτο νὰ διαρραγῶσι μὲ τὸν πρῶτον πυροβολισμόν.

Μὲ αὐτὰ τὰ ἐφόδια ἐπεχείρουν οἱ Ἕλληνες τὴν τολμηροτάτην ἐπιχείρησίν των!

Τὸ πῦρ ἤρχιζεν ἑκάστην πρωΐαν ἀραιὸν μεταξὺ πολιορκουμένων καὶ πολιορκούντων. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἕλληνες ἐνισχύοντο, ἀνελθόντες μέχρι τέλους Αὐγούστου εἰς 8,000 ἄνδρας.

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἕλους λειτουργήσας ἐπὶ βράχου τινὸς τοῦ Μενάλου, ὑπὸ τὰς ὄψεις συμπάσης τῆς στρατιᾶς, ἀνεπτέρου τὸ φρόνημα καὶ τὰς ἐλπίδας. Ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἐν σιγῇ πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ τεταγμένους στρατιώτας, εὐθὺς ὡς ἐπετέλεσε τὴν ἀναίμακτον θυσίαν, παρίστησιν αὐτοῖς μὲ τὰ ζοφερώτερα χρώματα τὰς ὠμότητας τῶν Τούρκων καὶ παρορμᾷ αὐτοὺς νὰ προκινδυνεύσωσι γενναίως ὑπὲρ τῶν ἱερῶν τῆς Πατρίδος.

Καὶ ἐνθουσιαζόμενος καὶ ἐξαιρόμενος ὁλοέν ὁ ἐμπνευσμένος οὗτος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους στρατιώτης, τείνει πρὸς τὴν Τρίπολιν τὴν χεῖρα καὶ ἀναφωνεῖ:

«Ἐδῶ θέλω νὰ ἀποθάνω. Νὰ ἀποθάνω ὡς μάρτυς καὶ νὰ ταφῶ ἐν μέσῳ τῶν ἀνδρείων, οἱ ὁποῖοι θὰ πέσωσιν μαχόμενοι· θὰ εἶνε καὶ ἐκεῖνοι μάρτυρες».

Σύμπαν τὸ στράτευμα ἐπαναλαμβάνει τὸν ὅρκον καὶ ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ τῶν συναρχηγῶν ἐνθουσιῶσι διὰ τὸ γενναῖον καὶ ἔνθερμον ὑλικόν, ὅπερ διαθέτουσι.

. . . . . .

23 Σεπτεμβρίου !

Ὁ κοπετὸς ἐντὸς τῆς πόλεως ἐκορυφώθη. Γενομένης κοινῆς συσκέψεως ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Σατραπείου, ἀπεφασίσθη ἡ ἐγκατάλειψις τῶν περὶ τὸ μεσημβρινοανατολικὸν τοῦ περιτειχίσματος μᾶλλον ἀδυνάτων θέσεων καὶ ἡ προσήλωσις πάσης προσοχῆς πρὸς τὸ βορειοδυτικόν· διότι, παρὰ τὴν φυσικὴν ἀνωμαλίαν τῶν ὑπωρειῶν τῶν Τρικόρφων, ἐκεῖ συνεκεντροῦτο ἡ ἰσχυροτέρα τῶν πολιορκούντων δύναμις.

Ἀλλὰ «ἡ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑβρισθεῖσα θεότης, ἀναβάλλουσα τὴν τιμωρίαν τῶν ἀπίστων, ἀπὸ τὰς βλασφημίας τῶν ὁποίων ἀντήχουν τὰ παράλια τῶν Δελφῶν, κατέφερε τὴν κραταιάν της χεῖρα κατὰ τῆς Μωαμεθανικῆς φρουρᾶς τῆς Τριπολιτζᾶς».

Στρατιώτης Ἕλλην Βρασιεύς, Ἐμμανουὴλ Δούνιας ὀνόματι, ἀνὴρ πνεύματος καὶ πονηρίας συνέδεσε φιλίαν μετά τινος Τούρκου τηλεβολιστοῦ, ὑπάρχοντος ἐν τῷ προμαχῶνι τῆς «Πόρτας τοῦ Ἀναπλιοῦ», καὶ τὸν πείθει, μετὰ πολλὰς ὑποσχέσεις διὰ τὴν σωτηρίαν του, νὰ τὸν ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοῦ τηλεβολοστασίου. Οἱ ἄλλοι τηλεβολισταὶ Τοῦρκοι ἔλειπον ἐκεῖθεν καὶ ὁ Δούνιας, δέσας ἀμέσως τὸν «φίλον» του, κάμνει σημεῖον εἰς τοὺς πλησίον Ἕλληνας ἐκ τῶν τοῦ σώματος τοῦ Κεφάλα, τοῦ Παναγ. Ζαφειροπούλου καὶ τοῦ Κ. Βαλσαμῆ. Ἀμέσως ὁ εἷς ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἄλλου ἀνέρχονται μετὰ σπουδῆς τὸ τεῖχος, περὶ τοὺς 50, στήνουσιν ἐπὶ τοῦ μεγάρου τοῦ Μουσταφᾶ-βέη τὴν σημαίαν των καὶ ἀνοίγουσι τὴν πύλην τῆς Ναυπλίας.

Ὁρμῶσι τότε ὅλα τὰ πέριξ Σώματα ἐκ τῶν διαφόρων ὀχυρωμάτων, ἀνοίγουσι τὴν «πόρτα τοῦ Μιστρᾶ», ἀναβαίνουσι τὴν «τάπιαν τοῦ σερκγιοῦ», ἄλλοι εἰσέρχονται διὰ τῆς «πόρτας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου» καὶ οὕτω, ἀνοιχθεισῶν καὶ τῶν ἔξ πυλῶν τοῦ περιτειχίσματος, γενικεύεται τῇ 9ῃ ὥρᾳ π. μ.—23ης Σεπτεμβρίου—ἡ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη διευθυνομένη ἔφοδος.

Κεφάλας, Ζαφειρόπουλος, Βαλσαμῆς, Παπατσώνης, Κοντάκης, Μακράκης, Μιχαλάκης, Ἀθανασόπουλος, (ἀρχιμανδρίτης), ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένων, Κρεββατᾶς, Ἰατράκος μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους, Γορτύνιοι ὑπὸ τὸν Δ. Δηλιγιάννην, Λάκωνες, Ὀλύμπιοι, Τριπολῖται, Μεγαλοπολῖται, καὶ ἄλλοι, εἶνε οἱ πρωτοστατήσαντες εἰς τὴν ὁρμητικωτάτην ἔφοδον, ἣν δεξιῶς καὶ ἀποφασιστικῶς καθωδήγει τὸ πνεῦμα τοῦ «γέρου τοῦ Μωρηᾶ».

. . . . . .

«Ὁποῖοι οἱ ἀμοιβαῖοι ἀλαλαγμοὶ τῶν σῶμα πρὸς σῶμα ἀντιμαχομένων ἤδη ! Ὁποῖος ὁ παθητικώτατος ὁλοφυρμὸς γυναικῶν καὶ παίδων ! Ἡ μάχαιρα καὶ τὸ πυροβόλον ἀδιακρίτως ἐθέριζον ἑκατοντάδας ἐπὶ ἑκατοντάδων καθ' ὅλην τὴν πόλιν. Οὐδεμία φωνὴ ἠκούετο κατὰ τὴν φοβερὰν ταύτην ὥραν τῆς πολεμικῆς μέθης».

Μάτην ὁ Κολοκοτρώνης ἠπείλει τοὺς μαχητάς του, θέλων, μετὰ τὸν συντελεσθέντα πλέον θρίαμβον τῆς περιποθήτου ἁλώσεως, ν' ἀναστείλῃ πᾶσαν ἀπάνθρωπον αἱματοχυσίαν.

Μάτην ἡ ἰσχυρά του φωνὴ ἐβόα πανταχοῦ νὰ φεισθῶσι πλέον τῶν ἡττηθέντων, τῶν παραδοθέντων, τῶν ἀόπλων, τῶν ἀβλαβῶν, τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων.

Μάτην καὶ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν αἱ γενναιόφρονες προτροπαί.

Εἶχον ὑποστῇ πολλὰ οἱ Ἕλληνες. Ἀπαγχονισμούς, ἀνασκολοπισμούς, ἐμπρησμούς, βασανισμούς, ἀκρωτηριασμούς, ξεκοιλιασμούς. Καὶ εὗρον τὴν ὥραν νὰ ἐκδικήσωσι μονομιᾶς ὅλον τὸ ἀγρίως, τὸ ἀπανθρώπως, τὸ θηριωδῶς χυθὲν αἷμα χιλιάδων ἐπὶ χιλιάδων ἀδελφῶν.

Οὐδεὶς τοὺς συνεκράτει, νικηταὶ ἤδη καὶ κυριάρχους.

«Ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἐκλέξῃ οἱονδήποτε παράδειγμα ἤθελε, ἐξ ὅσων ἡ ἱστορία μετέδωκεν ἡμῖν περὶ ἐκπορθήσεων καὶ λεηλασιῶν πόλεων. Ἡμεῖς βαρυνθέντες νὰ περιγράφωμεν σκηνὰς ὠμοτήτων, ἀρκούμεθα ν' ἀναφέρωμεν μετὰ φρίκης, ὅτι ὀκτακισχίλιοι Τοῦρκοι διῆλθον διὰ στόματος μαχαίρας, μεγαλείτερος δὲ ἀριθμὸς γυναικῶν .... ἐλλείπει ἡμῶν τὸ θάρρος, ὅπως συμπληρώσωμεν τὴν φράσιν».

Ἀπὸ τρεῖς ὅλας ἡμέρας διήρκεσεν ἡ σφαγή, ἡ αἰχμαλωσία, ἡ λεηλασία καὶ ἡ ἐρείπωσις. Πᾶσα τῆς πόλεως ἡ ἐπιφάνεια μετεβλήθη εἰς ἀπέραντον Σφαγεῖον.

Ἐπὶ τέλους, οἱ ἐξημμένοι νικηταὶ ὑπέκυψαν εἰς τὰς νέας προτροπὰς τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν καὶ ἡ σφαγὴ ἔπαυσε. Ἐπεφορτίσθησαν δὲ ὁ Ἀνδρ. Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ἄλλοι, ἐπὶ κεφαλῆς 600 πειθαρχούντων στρατιωτῶν νὰ καθαρίσωσι τὴν πόλιν ἐκ τῶν πτωμάτων καὶ νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν.

Κλείομεν τὰς ἱστορικὰς ταύτας ὑπομνήσεις μὲ τὴν φωνὴν τοῦ Βλάκιερ, ἐγερθεῖσαν συνήγορον δικαιοτάτην τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅτε ἡ διαγωγὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως κατεδικάζετο ἀναπολογήτως, ὡς ὑπερβᾶσα τὰ ὅρια τῆς ἐκδικήσεως καὶ προχωρήσασα μέχρις ἀπανθρωπίας.

Ὁ Βλάκιερ, ὁμιλῶν κατὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ συνεδρίασιν τῆς «Φιλελληνικῆς Ἐφορίας» :

«... Ὅταν μάθητε», εἶπε, «ὅλας τὰς περιστάσεις, αἵτινες ἐπήνεγκον τὰς ἐν Τριπόλει ἀταξίας, θέλετε ἴδῃ, ὅτι εἰσὶ σχεδὸν μηδέν, παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς ἀταξίας, ὅσας πολλάκις διέπραξαν ἐν τῷ διαστήματι τῶν παρελθόντων πεντήκοντα χρόνων οἱ τακτικώτεροι στρατοὶ τῆς Εὐρώπης. Ἀποδυρόμεθα καὶ ἐγὼ καὶ ὅλοι οἱ φίλοι τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ἀταξίαι τοιαῦται ἐμόλυναν τὴν ἀρχὴν τούτου τοῦ πολέμου· μὴ καταδικάζωμεν ὅμως, πρὶν μάθωμεν ἀκριβῶς τὰς ἀπειραρίθμους αἰτίας, ἃς ἔδωκαν οἱ Τοῦρκοι κατὰ τοῦτο, καὶ δι' ὧν ἐν καιρῷ πολέμου δικαιολογητέας δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν καὶ ἄλλας ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρας ἀταξίας, ...

«Τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν σκληρότητα τῶν Μουσουλμάνων λίαν ἐπιπολαίως

γνωρίζουσιν οἱ Εὐρωπαῖοι. Τό ἔθνος αὐτό, οὔτε συμπαθείας, οὔτε ἐπιεικείας τινὸς αἰσθήματα ἔχει· μάλιστα δὲ ἐν ἄρθρον τῆς θρησκείας αὐτοῦ διατάσσει τὴν καταστροφὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐφημερίδες τινὲς ἐσάλπισαν μὲν ὅσας οἱ Μουσουλμᾶνοι διέπραξαν σφαγὰς ἐν τῷ διαστήματι τῶν τριῶν παρελθόντων ἐτῶν, θυσιάσαντες ὑπὲρ τὰς ἑξήκοντα χιλιάδας παντὸς γένους καὶ πάσης ἡλικίας, Χριστιανούς, ἐξ ὧν οἱ πλείους ἀθῷοι ἦσαν· ἀλλὰ παρέλειψαν τὴν θηριωδίαν αὐτῶν καὶ ὅλας τὰς βασάνους, ἀσυγκρίτως χείρους τοῦ θανάτου, δι' ὧν ἐβασάνιζον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ βρέφη πρὸ τῆς σφαγῆς καὶ ἐνῷ ἔτι ὑπῆρχον εἰς τὰς χεῖρας τῶν δημίων. Δύναται, ἄρα, καὶ ὁ δεινότερος ῥήτωρ νὰ περιγράψῃ καὶ δεόντως ἐξιστορήσῃ τὰς τραγικὰς σκηνὰς καὶ σφαγὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, . . . τῆς Σμύρνης, . . . τῆς Ἐφέσου, τῆς Ρόδου, τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Χίου ;

» Ἐὰν ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας θηριωδία αὕτη τῶν Μουσουλμάνων ἐγένετο πρότερον γνωστὴ εἰς ἓν ἔθνος, οὗ τὰ χρονικὰ γέμουσι παραδειγμάτων συμπαθείας πρὸς τοὺς πλησίον, τίς ἀμφιβάλλει, ὅτι δὲν θὰ ἔσπευδε τοῦτο ἀπ' ἀρχῆς, πρὸς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τὴν φοβερὰν ταύτην πάλην ;

» Ἐὰν οἱ συμπατριῶται ἡμῶν ἤκουον πρότερον τὰς φωνὰς τῶν νηπίων, ἀποσπωμένων ἐκ τῆς ἀγκάλης τῆς μητρὸς καὶ ριπτομένων εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ κατασυντριβομένων εἰς τοὺς βράχους, ὡς ἐγένετο ἐν τῇ Χίῳ καὶ ἄλλοις τόποις· καὶ ἐὰν ἤκουον τοὺς ὀλολυγμοὺς τῶν πατέρων, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν, σφαζομένων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν τέκνων, τῶν ἀνδρῶν καὶ ἀδελφῶν, ἀγομένων μετ' ὀλίγον καὶ τούτων εἰς σφαγήν, τίς ἐξ ἡμῶν οὐκ ἂν ἔδραμε, πρὸς βοήθειαν τούτου τοῦ ἔθνους ; . . ...».

ΕΘΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΟΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

(Συλλογὴ ΛΑΜΠΡΟΥ ΕΝΥΑΛΗ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

109ον.

Πέντε λεβένταις ἤμασταν κι' οἱ πέντε ἁρματωμένοι
Ντελῆ Κωνσταντὴ λεβέντη
Οἱ τέσσερες βολέθηκαν τὸν Κώστα νὰ σκοτώσουν
τὴ γυναῖκα νὰ ζαπώσουν
— «Ῥίξε, Κώστα μου, τ' ἅρματα, τὰ φλωροκαπνισμένα»
— «Τὸ πῶς νὰ ῥίξω τ' ἅρματα τὰ φλωροκαπνισμένα
τὰ ἔχ' ὁ μαῦρος μὲ σεβδᾶν φκιασμένα.

110ον

Κάτω στὴν ἄσπρη πέτρα, μωρ' Γιαννάκινα
— κάτω στὸ γιαλό,
παίζουν τὰ παλληκάρια, παίζουν, χαίρουνται
καὶ βγάζουν τὰ σπαθάκια, λάμπ' ἡ θάλασσα
καὶ ῥίχνουν τὰ ντουφέκια τὸν ἀνήφορο.
Γυρνάει ἕνα σπαθάκι, ἕνα λαμπρὸ σπαθί,
βάρεσαν τὸν Γιαννάκη τὸν ἁρματωλὸ
Τοῦρκοι τὸν τροϋρίζουν κιὰ Ρωμαῖοι τὸν κλαῖν
καὶ δυὸ καλὰ κοράσια τὸν μοιρολογοῦν.
— «Γιαννάκη μ', νάχῃς μάνα, νάχῃς κι' ἀδελφή.
νάχῃς καλὴ γυναῖκα νὰ σοῦ κλαίῃ κι' αὐτή.

111ον.

Κάτω στὰ δασιὰ πλατάνια μέσ' 'στὸν κάμπο τὸν πλατὺ
Πολεμοῦσαν τρεῖς πασιάδες διαλεχτοὶ μωρ' διαλεχτοί.
Πολεμοῦσε κι' ὁ Νταλίπης τὸ καλὸ παιδί

κι' οὐδὲ κἄνας τὸν 'βαροῦσε τὸ καλὸ παιδὶ
μοῦγκε ὁ ἀράπης τὸν 'βαροῦσε τὸ κακὸ σκυλί.

112ον.

Κίνησα τὸ δρόμο δρόμο
χαΐδεμένη μου,
τὸ στενὸ τὸ μονοπάτι
ζηλεμένη μου,
Βρίσκω μια μηλιὰ στὸ δρόμο ποῦνε μῆλα φορτωμένη
Κι' ἄπλωσα νὰ πάρω ἕνα κι' ἡ μηλιὰ μ' ἀντιλοϊέται.
— «Μή μου παίρνης, μὴ μοῦ κόβης μὴ μοῦ 'Αγόρω μαραγκιάζης
τἄχει ὁ ἀφέντης μετρημένα κι' ἡ κυρὰ λογαριασμένα.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΣΜΑΤΩΝ ΑΔΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΠΕΡΙΒΟΛΙΩ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ.

1ον. Ὁ Θεόδωρος Ζιάκας.

Μωρὲ ν' ἐσεῖς πουλιά, πουλιὰ πετούμενα
πουλιὰ καὶ χελιδόνια
ν' αὐτοῦ ποῦ πᾶτε κι' ἐρχεσθε
καὶ πίσω ποῦ γυρνᾶτε
μὴ ναΐδεταν τὸν Θόδωρο
τὸ Θοθωράκι Ζιάκα ;
Ν' ἐμεῖς ἐψὲς προψὲς τὸν εἴδαμε
κατ' στἄσπρο τὸ γιοφύρι
παληκαράκια μάζευε
ὅλο Περβολιοτάκια
Παίρνει τὸ Νάσιο Λιάνδαλο
αὐτὸν τὸν Περβολιώτη
τριόμερο περπάτημα
τὸ παίρνει γιὰ μιὰ μέρα
Στὸ Γρεβενὸ ξημέρωσε
καὶ στὴ παληὰ τὴ χώρα
νὰ λάχ' ἡμέρα τοῦ Μαΐου
ποῦ τρῶν οἱ ἀρχόντοι ψάρια.

2ον. Ὁ Κίτσος Καπετάνιος.

Ἄσπρα μου πουλιὰ μαῦρά μου χελιδόνια
μὴν τὸν ἴδεταν τὸν ἀρχιληστὴ
τὸν Κίτσο καπετάνιο
τῆς Λέγκου μας τὸν ἄνδρα
ψὲς τὸν εἴδαμε στὰ βλάχικα καλύβια
πῶτρωε καὶ πῶπινε ἀρνάκια κοτοπούλια
καὶ γλυκὸ κρασί.
Πέντ' ἔξη Βλαχοποῦλες τὸν κεράσανε
κρασὶ ἀπ' τὸ Ἅγιο ὄρος, καὶ ἡ μικρότερη
ἡ διαβολότερη τοῦ κουβέντιαζε
καὶ τοῦ ἔλεγε δὲν πατρεύεσαι
νὰ πάρῃς βλαχοκόρη
σὰν κ' ἐμένα νηά.

3ον. Ὁ Νικολὸς Τζιοβάρας.

Λάλει μπιρμπίλη μ' λάλησε
λάλα καϋμέν' ἀηδόνι,
τί νὰ λαλήσω βρὲ παιδιὰ
καὶ τί νὰ μολογήσω ;
Καράβια Πρεβεζιώτικα, παμπόρια ἀπὸ τὴν Ἄρτα
Μὴν εἴδατε τὸ Νικολό, τὸ Νικολὸ Τζιοβάρα ;
Ποῦταν στὸ Λοῦρ' ἁρματωλὸς στὸ Καρπενῆσι κλέφτης
Νἄταν μικρὸς μουτσόπουλος ποῦ παίζει τοὺς ἀγέρας
καὶ τοὺς ἀγέρας διάλεγε καὶ τοὺς ἀγέρας παίζει.
Τραβάει ἀέρας ποῦ μπροστὰ τραβάει κι' ἀπὸ πίσω
τραβάει κι' ἀπ' τὰ δύο πλευρὰ τσακίζει τὸ καράβι
γιομόζ' ἡ θάλασσα πανιὰ κι' ἡ ἄκρη παλαμάρια
Σκούζουν ἡ μανάδες γιὰ παιδιὰ καὶ τὰ παιδιὰ γιὰ μάνες
σκούζουν κι' αὐταῖς ἡ ἔμορφαις, σκούζουν γιὰ τὰ στεφάνια

(Ἀκολουθεῖ)

ΝΕΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ "ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ,,

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ εἰς ἴδιον τόμον ἔκδοσις τῶν μελετῶν τούτων, δημοσιευθεισῶν ἤδη, ἡ δημοσιευομένων ἀπὸ διετίας ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις ἐθνικῇ ἐπιθεωρήσει τῆς Ἑταιρείας τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» καὶ ἐν τῇ γαλλικῇ ἐκδόσει τῶν Παρισίων «Hellénisme», ἐπιβάλλεται κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, ἣν διέρχεται τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ὅπως καὶ αὐτὴ ἡ Νέα Τουρκία, παραπαίουσα καὶ ὀσημέραι ἐκτροχιαζομένη πλέον ἢ τὸ πρόσθεν κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετῆ ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος περίοδον.

Ἡ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἐπελθοῦσα συνταγματικὴ μεταβολὴ εἶχε προκαλέσῃ, ὡς γνωστόν, ἄμετρον ἐνθουσιασμὸν παρ' ἅπασι τοῖς εὐρωπαϊκοῖς κύκλοις, ἐπισήμοις τε καὶ ἀνεπισήμοις. Παρὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνιῶν, παρὰ τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας, ὑπετέθη καὶ ἐπιστεύθη, ὅτι ἀρκεῖ οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ πολιτικὸς χάρτης, ἐκπροσωπῶν καὶ διερμηνεύων νέαν ἰδέαν, ἐπιτυχῶς λειτουργοῦσαν ἔν τινι πεπολιτισμένῃ κοινωνίᾳ, νὰ ἐφαρμοσθῇ, καὶ δύναται νὰ τελεσιουργήσῃ πρὸς ἐπίτευξιν καὶ πραγμάτωσιν ἠθικοῦ τινος ἢ πολιτικοῦ σκοποῦ ἐν κοινωνίᾳ ἀπολιτίστῳ, ἐστερημένῃ παντὸς στοιχείου πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀ ρ ε τ ῆ ς.

Μεταχειρίζομαι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὴν λέξιν ἀρετὴ ὑφ' ἣν ἔννοιαν μετεχειρίσθη αὐτὴν κατὰ τὸν προπαρελθόντα αἰῶνα, συγγράφων τὸ «Πνεῦμα τῶν Νόμων», ὁ Γάλλος πολιτειοδίφης Μοντέσκιος. Βάσις καὶ ἀφετηρία τῶν ἐλευθέρων, τῶν δημοκρατικῶν πολιτευμάτων—καὶ ἡ δημοκρατικὴ ἰδέα εἶνε ἀπὸ ἑνὸς ἤδη αἰῶνος τὸ κρατοῦν στοιχεῖον ἐν τῇ πολιτειακῇ τῶν λαῶν συντάξει καὶ ὀργανώσει—εἶνε ἡ ἀ ρ ε τ ὴ ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοιαν, τουτέστιν ἡ φ ι λ ο π α τ ρ ί α καὶ ἡ ἰ σ ό τ η ς. Ἀλλ' εὑρίσκεται ἡ ἀρετὴ αὕτη

ἐν τῇ τουρκικῇ ψυχῇ; Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἐρώτημα εἶνε ἀποφατικὴ διὰ τοὺς γινώσκοντας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ λαοῦ τούτου, ὅστις εἰ καὶ ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἐγκατέστη ἔν τινι τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων τμημάτων τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μικρασίας, κατέστρεψε τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν, διατηρεῖ δ' εἰσέτι τὸν ἀρχέγονον φυλετικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Τοῦρκος, καίπερ ἐπικοινωνήσας καὶ συγχρωτισθεὶς πρὸς πολλοὺς πολιτισμούς, κατώρθωσε νὰ κατασυντρίψῃ αὐτοὺς καὶ ἐκμηδενίσῃ. Τὸ αἴτιον τοῦ μὴ ἐκπολιτισμοῦ τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ὡς ἐδηλώθη ἤδη διὰ μακρῶν ἐν τῷ ἐκδιδομένῳ βιβλίῳ, εἶνε πρὸς τῇ καταγωγῇ, τῇ τουρανικῇ, καὶ τὸ θρήσκευμα. Παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ λαῷ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς ἡ μουσουλμανικὴ ἰδέα, τὸ Κοράνιον, ἔσχε τοιαύτην ἐπίδρασιν ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, ὅσον παρὰ τῷ τουρκικῷ λαῷ. Ὅπως ἐν τῇ ἱερᾷ Βίβλῳ τοῦ Μουσουλμάνου, οὕτω καὶ ἐν τῇ τουρκικῇ συνειδήσει τέλεον ἐλλείπει ἡ λέξις καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, ἄρα ἡ ἀντίληψις τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς καὶ ἀξιοπρεπείας. Συμπεραίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τοιούτῳ ἀνθρωπίνῳ περιβάλλοντι, ἐστερημένῳ τῶν θεμελιωδῶν βάσεων τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἐλεύθερον πολίτευμα, θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἰσοτιμίας, εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ τελεσιουργήσῃ.

Ἠδύνατο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ νὰ πραγματώσῃ τὸν ἱστορικὸν αὐτοῦ προορισμὸν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα, ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, τῆς ἑνώσεως καὶ προόδου, ἵνα μεταχειρισθῶ τὸ πολυθρύλητον σύμβολον τῶν ἰθυνόντων σήμερον τὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐν ᾗ περιπτώσει κατωρθοῦτο τῆς πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως νὰ προηγηθῇ καὶ ἡ θρησκευτική. Δυστυχῶς περὶ τοιαύτης μεταρρυθμίσεως οὐδὲ σκέψις ἐγένετο, οὐδ' εἶνε δυνατὸν τό γε νῦν ἔχον νὰ γείνῃ. Ἡ σύγχρονος νοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις (mentalité, moralité) τῆς τουρκικῆς φυλῆς οὐδαμῶς ἐπιτρέπει οἱανδήποτε ριζικὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς ἐνεφανίσθησαν ἐπανειλημμένως ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ πλεῖστοι ὅσοι θρησκευτικοὶ μεταρρυθμισταὶ καὶ αἱρεσιάρχαι, Μαχδῆ καὶ ὅπως ἄλλως καλοῦνται οὗτοι, ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψει καὶ ἐπιδιώκοντες διὰ φιλελευθερωτέρων καὶ ἀνθρωπινωτέρων θρησκευτικῶν δογμάτων τὴν ἠθικὴν καὶ νοητικὴν ἀνάπλασιν καὶ βελτίωσιν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸν ἄκρατον φανατισμόν, τὴν θρησκευτικὴν ἀποκλειστικότητα καὶ μισαλλοδοξίαν. Ἡ περιωρισμένη περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς θρησκευτικοῦ ὄντος καὶ κοινωνικοῦ παράγοντος, ἀντίληψις τοῦ

Κορανίου ἐξακολουθεῖ ἀείποτε κανονίζουσα πᾶσαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν νομοθεσίαν τῶν λαῶν, τῶν πιστευόντων εἰς τὰ δόγματα τῆς ἱερᾶς μουσουλμανικῆς Βίβλου.

Παραβληθήτω τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, κρατοῦν ἀπὸ πέντε ἤδη αἰώνων τὰ ὑπὸ γεωγραφικὴν ἔποψιν κράτιστα τῶν τμημάτων τοῦ παλαιοῦ κόσμου, τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἀσιατικῆς καὶ ἀφρικανικῆς ἠπείρου καὶ οὐδαμοῦ συντελέσαν εἰς κυοφορίαν καὶ ἀνάπτυξιν πολιτισμοῦ ἰθαγενοῦς ἢ ὀθνείου, πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀποτελεσθέντα νεώτερα κράτη, τὸ ἑλληνικόν, τὸ ρωμουνικόν, τὸ σερβικόν, τὸ βουλγαρικόν, πρὸς αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον, ἥτις ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν ἐν μιᾷ τριακονταετίᾳ κατέστη ἐξ ὁλοκλήρου εὐρωπαϊκὴ χώρα, καὶ θέλει καταδηλωθῇ ἀμέσως ἡ διαφορὰ μεταξὺ κυβερνήσεως καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος, ὑπακούοντος εἰς τὰ δόγματα τῆς μουσουλμανικῆς Βίβλου, ἀρνουμένης πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν — καὶ ἡ θεμελιωδεστάτη πασῶν εἶνε ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως — πᾶσαν ἰσοτιμίαν πιστῶν καὶ ἀπίστων, καὶ κυβερνήσεως χριστιανικῆς, διατελούσης ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδ' ἐλεύθερος. Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα δὲν διστάζω νὰ ἰσχυρισθῶ, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ διδάγματα τῶν αἰώνων, ὅτι ἐλεύθερον πολιτικὸν καθεστὼς δὲν δύναται νὰ ἐξελιχθῇ ἄνευ ἀναγνωρίσεως τῆς ἐλευθέρας σκέψεως, ἄνευ τῆς ἐπιβολῆς αὐτῆς ἐν τῇ πραγματώσει τῶν πολιτικῶν συστημάτων

Καθ' ἣν στιγμὴν ἤρξατο ἤδη προπαρασκευαζόμενον τὸ νεοτουρκικὸν κίνημα δι' εὐρυτάτης ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει συνωμοτικῆς ἐνεργείας· καὶ τὰ κέντρα εὑρίσκοντο ἐν τοῖς μεγάλοις πολιτικοῖς κέντροις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου, ἀνεμένετο δ' ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἡ ἔκρηξις τοῦ κινήματος, γινώσκων ἀπὸ καιροῦ ἤδη τὰ τεκταινόμενα μεταξὺ τῶν ὑπάτων νεοτουρκικῶν κύκλων, εἰς οὓς ἀτυχῶς συνέπραττον καὶ ἡμέτεροι, ἐξ ἀγνοίας βεβαίως καὶ ἐκ πολλοῦ ζήλου πρὸς κατεδάφισιν τοῦ πολιτικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Χαμίτ, ἐνόμισα, ὅτι εἶχον καθῆκον νὰ διαφωτίσω τὸ ἑλληνικὸν δημόσιον. Ἔπραξα τοῦτο ἐγκαίρως. Ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμός, ὁ καταλαβὼν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐπιπολαίως καὶ ἀμελετήτως τὴν ἑλληνικὴν φυλήν, ἦτο τοιοῦτος, ὥστε κατενόησα, ὅτι ἐλάλουν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Ὅπως ἐν Εὐρώπῃ, τῇ κατ' ἐλάχιστον γινωσκούσῃ τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, περὶ δὲ τῶν συμβαινόντων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου σκεπτομένῃ ἐκ συμφέροντος καὶ ἐκ πονηρῶν εἰσηγήσεων, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ φυλῇ, τῇ ἐλευθέρᾳ, τῇ ἀλυτρώτῳ, τῇ ἐν τῇ διασπορᾷ, ἐπῆλθεν ἡ ψύχωσις, ὅτι ὁ θρίαμβος τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας ἐσήμαινε τὸν θρίαμβον τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσοτιμίας, ἐν τῇ πολυπαθεῖ χώρᾳ τῶν σουλτάνων καὶ τῶν

σοφτάδων. Οἱ Νεότουρκοι εἶχον προπαρασκευάσῃ ἤδη ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τὸ εὐρωπαϊκὸν δημόσιον διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων δημοσιευμάτων καὶ ἐνεργειῶν, εἶχον πείσῃ αὐτό, ὅτι τὸ κατὰ τοῦ σουλτάνου Χαμὶτ κίνημα ἐσκόπει τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστῶτος. Ἠδύναντο νὰ πιστεύσωσι τοῦτο οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί, ἀλλ' ἦτο ἐπιτετραμμένον εἰς τοὺς ἀμεσώτατα ἐνδιαφερομένους λαούς, τοὺς ἐκ τοῦ σύνεγγυς γινώσκοντας τὰ πράγματα, καὶ δὴ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἀρμενίους; Ἀλλ' ἦτο τοιαύτη ἡ καταφορὰ κατὰ τῆς αἱματηρᾶς πολιτείας τοῦ Χαμίτ, ὥστε τὸ νεοτουρκικὸν πρόγραμμα εὗρισκεν ἀμέσως θιασώτας καὶ θαυμαστὰς οὐ μόνον μεταξὺ τῶν Μουσουλμάων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐξ ὑποβολῆς ἐπελθοῦσα ἀπάτη ἐδημιούργησε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸν θρῦλον περὶ τῆς Νέας Τουρκίας καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀγαθοποιῶν ἀποτελεσμάτων.

Οὕτως ἐξειλίσσοντο τὰ πράγματα ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἀνεμένετο ἐναγωνίως ὁ θρίαμβος τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας, τῆς ἀπὸ τοσούτου χρόνου ἐπιτηδειότατα παρασκευαζομένης ὑπὸ τῶν θιασωτῶν αὐτῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Μετ' ὀλίγον ἐδίδετο τὸ σύνθημα τῆς ἐξεγέρσεως ἐν τῇ μακεδονικῇ πρωτευούσῃ Θεσσαλονίκῃ, ὅ περ συγχρόνως συνέβαινε καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ, τοῦ στραγγαλιστοῦ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1876, ὑποκρινομένου ἀποδοχὴν αὐτοῦ καὶ δίδοντος ὅρκον πίστεως.

Ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος κατελήφθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἐπὶ τῷ γεγονότι. Ἰσοπολιτεία ἐν τῇ χώρᾳ τῆς ἀνισότητος ἦτο τι γοητευτικόν. Ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι κύκλοι ἐχαιρέτισαν τὴν νεοτουρκικὴν ἐπανάστασιν ὡς ἀφετηρίαν νέας ἱστορικῆς περιόδου. Ἐν δὲ τῷ πάντοτε πιθηκίζοντι, τῷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στερουμένῳ συνειδήσεως τῆς πραγματικότητος ἑλληνικῷ κόσμῳ, τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐχαιρετίσθη μετὰ μείζονος ἐνθουσιασμοῦ, πρωτοστατούντων τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων κύκλων τῆς κοινωνίας. Θλιβερὸν θέαμα, μαρτυροῦν τὴν ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν κατάπτωσιν λαοῦ, ἐπικαλουμένου τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς παραβολωτέρας φαντασιοπληξίας! Ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἔδωκε πρώτη τὸ παράδειγμα καὶ τὸ σύνθημα τῆς ἐθνικῆς ἀκοσμίας. Κατελήφθη ἐκ φρενίτιδος, μὴ συγκατατιθεμένη νὰ μελετήσῃ τὰ πράγματα, ὡς ἀληθῶς εἶχον, ἀλλ' αὐθαιρέτως πιστεύσασα, ὅτι ἐνεκαινίζετο νέος βίος ἱστορικὸς καὶ κοινωνικὸς ἐν τῇ ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, ὅτι ὡσεὶ διὰ μαγικῆς ῥάβδου ἔμελλον νὰ ἐκδιωχθῶσιν ἐκ τοῦ ταλαιπώρου τούτου τμήματος τῆς πρὸς ἑῴαν Εὐρώπης πάντα τὰ ἀκάθαρτα δαιμόνια τῆς ἀνομίας καὶ τῆς βαρβαρότητος, τὰ δίκην σκωλήκων τρεφόμενα ἐν τῷ βορβόρῳ τοῦ παλαιο-

τουρκικοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστῶτος. Αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις διὰ τοῦ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν γ ρ α φ ε ί ο υ τ ο ῦ Τ ύ π ο υ, ὑπείκουσεν εἰς τὴν δημοσίαν γνώμην, δὲν ἐδίστασε ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον, ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκραγεῖσα νεοτουρκικὴ ἐπανάστασις ἐθεράπευεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὰ ἐθνικὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη, ἦτο δὲ συκοφαντικὴ καὶ ἀνακριβὴς πᾶσα περὶ τοῦ ἐναντίου διάδοσις ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ, καὶ κατήγγελλε τὴν βουλγαρικὴν πολιτικὴν ἔν τε τῇ ἡγεμονίᾳ —ἦτο ἀκόμη ἡ ἡ γ ε μ ο ν ί α ἡ Βουλγαρία—καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Τοιαύτην προσέφερεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει συμβολὴν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους! Ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ δημοσία γνώμη, οἰστρηλατουμένη καὶ καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ τύπου, τῶν ἐθνικῶν σωματείων καὶ τῶν ποικιλωνύμων συλλόγων, προύκάλει ἐθνικὰ συλλαλητήρια, καὶ παρὰ τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διός, καὶ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀκροπόλεως ἐξέδιδε πανελλήνια ψηφίσματα, δι' ὧν ἐπηυφήμει καὶ συνέχαιρε τὸν μεγάθυμον καλίφην καὶ σουλτᾶνον Ἀβδοὺλ Χαμὶτ ἐπὶ τῇ παραχωρήσει εἰς τοὺς λαοὺς τοῦ κράτους αὐτοῦ τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου, αὐτὸν τὸν πρὸ τριακονταετίας καταλύσαντα αὐτὸν καὶ στραγγαλίσαντα τοὺς πρωτουργούς. Ἀλλὰ τὸ κορύφωμα τῆς ἐθνικῆς ἀκοσμίας ἦτο, ὅτι μετὰ τοῦ Χαμὶτ ἐπηυφημεῖτο καὶ ὁ ἔνδοξος ἀνίκητος ὀθωμανικὸς στρατός, ὁ ἀναστυλωτὴς τοῦ Συντάγματος! Καὶ ἐλησμονεῖτο τραγικώτατα καὶ ἀνθελληνικώτατα, ὅτι ὁ ἀήττητος οὗτος στρατὸς πρὸ μιᾶς μόλις δεκαετίας εἶχεν εἰσελάσῃ τροπαιοφόρος εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος καὶ ἤθελεν ἴσως καταλάβῃ τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν, ἂν μὴ ξένη πρὸς τὴν Ἑλλάδα Δύναμις, εὐμενὴς δειχθεῖσα κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, παρημπόδιζε τὴν νικηφόρον ὀθωμανικὴν στρατιὰν νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ πεδία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τὰ νερὰ τῆς Σαλαμῖνος, σταματήσασα ἑκουσίως πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν.

Τοιαύτη ἐξεδηλοῦτο ἡ ἐθνικὴ χρεωκοπία κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1908· ἡ ἑλληνικὴ ἀ ρ ε τ ή, ἡ μεγαλοψυχία, ἡ φιλοπατρία κατὰ τὴν πραγματικὴν αὐτῆς ἔννοιαν ἐκρύπτετο πρὸ τῆς συγχρόνου δουλοφροσύνης, τῆς ἐθελοδουλείας, ὑφ' ἧς κατελαμβάνετο τὸ ἑλληνικὸν γένος.

Μετά τινα χρόνον ἡ Κρήτη, τὸ μόνον ἑλληνικὸν τμῆμα τῆς ταλαιπώρου πατρίδος, τὸ ὁποῖον κατέστη ὁ φορεὺς καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος πάσης γενναίας ἰδέας καὶ τὸ ὁποῖον οὐδέποτε κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικὴν περίοδον κατήσχυνε τὸν Ἑλληνισμόν, ἐν τῇ ὁποίᾳ σφαδάζει καὶ διαμαρτύρεται ἀείποτε ἡ ἑλληνικὴ συνείδησις ὑπὲρ τῶν τιμιωτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἀνθρωπίνων ἰδεωδῶν, ἄνευ τῶν ὁποίων τὰ ἔθνη καὶ οἱ λαοὶ δὲν ἔχουσι λόγον ὑπάρξεως, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν καταλήψεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης παρὰ τὰς διεθνεῖς συνθήκας καὶ τῆς ἀνακηρύξεως

τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας εἰς βασίλειον, προκηρυχθέντος τοῦ τέως ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων εἰς Τσάρον καὶ βασιλέα πάσης Βουλγαρίας, Μακεδονίας καὶ Θράκης, ἐκήρυττε πολλοστὴν φορὰν τὴν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἕνωσιν. Ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς ἐζήτησε τὴν γνώμην τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἄγγλων! ἂν ἔχῃ τὸ δικαίωμα ἐν τῇ καθολικῇ ἐκείνῃ παρὰ τοὺς διεθνεῖς νόμους ἐπαναστατικῇ ἐξάψει ν' ἀποδεχθῇ τὸ ὑπὸ τῶν Κρητῶν προσφερόμενον αὐτῇ ἐθνικὸν δῶρον. Αὐτονόητος ἡ ἀπάντησις. Ἐλάμβανε τὴν συμβουλὴν νὰ ἡσυχάζῃ καὶ ν' ἀναμένῃ... Καὶ ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς κατέπλησσε τὸν κόσμον διὰ τῆς ἀ ψ ό γ ο υ στάσεως, ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων, ἐλευθέρων καὶ ἀλυτρώτων, εὑρισκόντων τὴν πολιτικὴν ταύτην συμπεριφορὰν ἀξίαν καὶ ὑπεραξίαν ἐγκωμίων καὶ συγχαρητηρίων.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δὲν κατενόησε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς εὐκαιρίας ἐκείνης· οὐδὲ συνέβαινε τὸ θλιβερὸν καὶ ἀνάξιον σοβαροῦ κράτους τοῦτο σφάλμα κατὰ πρῶτον.

Ἐνθυμοῦνται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν τὸ ἐν ἔτει 1885 γενόμενον πραξικόπημα τῶν Βουλγάρων, στρατιωτικῶς καταλαβόντων τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας Φιλιππούπολιν καὶ προσαρτησάντων τὴν κατὰ τὸ ἐν τοὐλάχιστον τρίτον ἑλληνικὴν ταύτην ἐπαρχίαν εἰς τὴν ἀρτισύστατον βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν. Τὸ μελετώμενον πραξικόπημα, ὅ περ διὰ τοὺς εἰδότας ἀπετέλει αὔθαδες καταρράκωμα τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου καὶ ἐπανόρθωσιν τῆς τοῦ ἁγίου Στεφάνου, προπαρασκευὴν Μεγάλης Βουλγαρίας κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν περὶ τὸν Ἰγνάτιεφ, ἐγνωστοποιήθη ἁρμοδίως, καθ' ἃ βεβαιοῦται, ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῆς πρεσβείας εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν. Ὅπως εἶχον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι, δυσχερῶς ἠδύνατο νὰ δράσῃ ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἐλασσῶνι τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἀφοπλισθὲν τέλεον, ἀλλ' ὅπως δήποτε ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ τ ε τ ε λ ε σ μ έ ν ο ν γ ε γ ο ν ό ς, νὰ καταλάβῃ δὲ τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Κρήτην. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη θὰ ἠναγκάζετο ν' ἀναγνωρίσῃ ἐν Ἠπείρῳ καὶ Κρήτῃ ὅ τι συνέτρεχε καὶ ἐπεκύρου διπλωματικῶς ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ κατ' ἀνάγκην. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν ν' ἀρνηθῇ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ ἐκτελέσῃ εὐρωπαϊκὴν ἀπόφασιν ληφθεῖσαν ἐν Βερολίνῳ, ἀφοῦ ἡ Βουλγαρία παρεβίαζε ρητὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εὐρωπαϊκῆς Συνόδου. Ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις οὐδεμίαν παρέσχε προσοχὴν εἰς τὰς ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης πληροφορίας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ὀλεθρίου ἐκείνου ἔτους ἐτελεῖτο τὸ πραξικόπημα, καθεύδοντος καὶ ἀμεριμνῶντος, ἢ μᾶλλον περὶ ταπεινὰ καὶ ἐπουσιώδη τυρβάζοντος τοῦ ἑλλαδικοῦ κράτους. Συνῆλθεν ἐπὶ τέλους τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον κατόπιν ἐξεγέρσεως τῆς δημοσίας ἐν τῇ ἑλλη-

νικῇ πρωτευούσῃ γνώμης. Ἀλλ' εἷς ὑπουργός, ὁ τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐξέδήλωσεν ἀπορίαν ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ συνταράξει. Τί πρὸς ἡμᾶς ἡ κατάληψις τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐγνωμοδότησεν ἐν μέσῳ ὑπουργικῷ συμδουλίῳ ; Καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυδέρνησις περιωρίζετο, ρυμουλκουμένη ὑπὸ τῆς δημοσίας γνώμης, νὰ προκαλέσῃ μόνον διατάγματα ἐπιστρατεύσεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ 1908 δὲν ἦτο διάφορος τῆς πολιτικῆς τοῦ 1885. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἐστερημένον πάσης στρατιωτικῆς συντάξεως καὶ τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενον, διεδεδαίου τὴν ἐπίσημον Εὐρώπην καὶ τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς, ὅτι θὰ σεδασθῇ τὰς συνθήκας καὶ τὴν θέλησιν τῶν Δυνάμεων καὶ θ' ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἀπόπειραν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως πρὸς ἕνωσιν τῆς Κρήτης. Ὅπως τὸ κράτος, οὕτω καὶ τὸ ἔθνος, τό τε ἐλεύθερον καὶ τὸ μή, εὗρε τὴν πολιτικὴν ταύτην συνετὴν καὶ συμφέρουσαν! Ἡ Νέα Τουρκία ὑπὸ τὴν συνταγματικὴν κυδέρτησιν τοῦ Χαμὶτ ἔμελλε νὰ πραγματώσῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας. Τίς ἡ χρεία αὐξήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ; Δὲν ἔλειψαν ἐν τῇ θλιδερᾷ ἐκείνῃ περιπτώσει οἱ συμδουλεύοντες τὴν πολιτικὴν συνένωσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ! Ἐν τῷ ἡμερησίῳ καὶ τῷ περιοδικῷ ἑλληνικῷ τύπῳ ἀπεικονίζοντο τὰ ὁμοιώματα τῶν δύο συνταγματικῶν μοναρχῶν τοῦ διφυοῦς τούτου ἐξαμδλωματικοῦ κράτους : τοῦ Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν Ἀδδοὺλ Χαμὶτ καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου !..

Sancta simplicitas! ἀλλὰ καὶ ἀποκολοκύνθωσις εὐφυοῦς θεωρουμένου ἔθνους, περιοδικῶς ἐν τούτοις ὑφισταμένου τοιαύτας στρεδλὰς ἀντιλήψεις καὶ παρακρούσεις, ὥστε νὰ χάνῃ καὶ τὴν στοιχειωδεστάτην ἐπίγνωσιν τῆς καταστάσεώς του καὶ ἔχοντος ἀνάγκην φιμώτρου, ἂν μὴ d'une camisole de force!

Ἐν τῇ θλιδερᾷ ὅσον καὶ ἀκόσμῳ ἐκείνῃ περιόδῳ, ἣν διήρχετο τὸ ἑλληνικὸν γένος, παραπαΐον καὶ ἀσχημονοῦν, ἐνόμισα ὅτι εἶχον καθῆκον ὑπέρτατον νὰ εἴπω εἰς αὐτὸ γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν, ν' ἀποκαλύψω τὴν πραγματικότητα, ὡς ἀντελαμδανόμην αὐτῆς, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ δεδομένα τοῦ ψυχολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ὡς καὶ τὸ παλαιόν τε καὶ τὸ πρόσφατον παρελθὸν αὐτῆς.

Διατρίδων κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐν Βιέννῃ καὶ Παρισίοις, ἔγραψα καὶ ἀμέσως ἐδημοσίευσα βραχὺ φυλλάδιον ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ πόλει, φέρον τὸν τίτλον :

«Les Grecs sous le nouveau régime Ottoman.»

Ἦτο ἡ δευτέρα φορά, καθ' ἣν ἠρχόμην εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῆς ἑλλη-

νικῆς ὁμογενείας. Εἶχον πρὸ δεκαετίας καταπολεμήσῃ τὴν ἀντεθνικὴν προπαγάνδαν τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, δημιουργησάσης τεχνητὴν καὶ πεπλανημένην ἐξέγερσιν, ἐξαναγκασάσης ἀσθενῆ κυβέρνησιν νὰ προκαλέσῃ τὸν πόλεμον μετὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν, διατελοῦντος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐν πλήρει οἰκονομικῇ καὶ ἐθνικῇ χρεωκοπίᾳ. Ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς ἐκείνης τῶν περὶ τὴν Ἐθνικὴν Ἑταιρείαν ἦτο ἡ ἄνευ ἀντιστάσεως σχεδὸν ἐπελθοῦσα κατάληψις τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Καὶ ἤδη πάλιν συνεκρουόμην ἐκ Παρισίων πρὸς τὴν ἐθνικὴν γνώμην, κρεῖττον εἰπεῖν τὴν ἐθνικὴν παράκρουσιν.

Καὶ ἡ Ἑταιρεία τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» καὶ ὁ πρόεδρος αὐτῆς μονονουχὶ ἐστιγματίζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Ἑλλήνων Νεοτούρκων! Πλεῖστοι Ἕλληνες ἐζήλουν νὰ περιβληθῶσι καὶ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ διὰ τοῦ τίτλου τούτου τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, ἥτις ἔμελλε νὰ μεταμορφώσῃ ὡσεὶ διὰ μαγικῆς ράβδου ὑπὸ τὸ νέον καθεστὼς τοῦ Συντάγματος τὸ παράλυτον καὶ ἐξησθενημένον κράτος εἰς μαγευτικὸν Eldorado! Πολλαχόθεν τὸ βιβλίον ἐκεῖνο καὶ αἱ σκέψεις, αἱ δι' αὐτοῦ ἐξενεχθεῖσαι, κατεδικάζετο ὡς ἐκδηλοῦσαι γνώμας καὶ σκέψεις, ἀπᾳδούσας πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἐσιώπησα, ἀναμένων τὴν ἐπικύρωσιν τῶν σκέψεών μου διὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀληθείας, ἥτις ἔμελλεν ἐξ αὐτῶν ν' ἀπορρεύσῃ.

Εὐτυχῶς—καὶ λέγω τοῦτο μετὰ θλίψεως, ὅσον καὶ ἀνακουφίσεως — αἱ ἰδέαι μου εὗρον ἀπήχησιν ἐν τῷ γαλλικῷ ἰδίᾳ τύπῳ. Ἀποσπάσματα τοῦ βιβλίου ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἐγκρίτοις ὀργάνοις τοῦ παρισινοῦ ἰδίᾳ τύπου. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἐν τῇ Σορβόννῃ καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας, ὁ ἐπιφανὴς ἱστοριογράφος τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως Aulard, ἀναλύων τὸ σύντομον φυλλάδιον, δι' οὗ κατήγγελλον πρὸ τῆς ἐν Εὐρώπῃ δημοσίας γνώμης τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς, ὡς ἀποβλέπον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀφομοίωσιν τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν ἐν τῷ χωνευτηρίῳ τῆς μουσουλμανικῆς ἰδέας τῶν Νεοτούρκων, μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε τὰ ἑπόμενα ἐν τῇ ἐφημερίδι τῆς Τουλούζης— La Dépêche:

«Οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπιθυμοῦσιν, οὐδὲ δύνανται νὰ ἐπιτρέψωσιν, ὅπως ἡ ἐθνικότης αὐτῶν συγχωνευθῇ καὶ ἀφομοιωθῇ ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς ἐθνικότητος.

«Πολλοὶ τῶν Νεοτούρκων ζητοῦσιν ὅπως ἡ συγχώνευσις αὕτη ἐπιτευχθῇ τῇ συνδρομῇ τῆς Γαλλίας διὰ τοῦ σχολείου. Ἀλλ' οὐδέποτε ἡ Γαλλία θέλει ἀποφασίσῃ νὰ εὐνοήσῃ ἐν Ἀνατολῇ μίαν ἐθνικότητα ἐπὶ καταστροφῇ ἄλλης. Ἂν δ' ἀγαπῶμεν τοὺς Νεοτούρκους, ἀγαπῶμεν ὡσαύτως οὐχ ἧττον τοὺς Ἕλληνας.»

Ἕτεροι ἐπίσης δημοσιολόγοι κατεξανέστησαν κατὰ τῆς μελετωμένης ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων ἀφομοιώσεως τῶν χριστιανικῶν φυλῶν ἐν τῇ ὀθωμανικῇ διὰ τοῦ σχολείου καὶ τῆς καταργήσεως παντὸς ἐθνικοῦ προνομίου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἡ τύχη βιβλίου, ὃ περ ἐκ τοῦ προχείρου συνταχθὲν καὶ παραδοθὲν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν δημοσιότητα, οὐδένα ἄλλον σκοπὸν προὐτίθετο ἢ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Ἔγραψα τὰ ὀλίγα ταῦτα μετὰ θλίψεως, οὐχὶ ἐκ περιαυτολογίας, ἀλλ' ἵνα καταδείξω εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅτι ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ πολιτικὴ δέον νὰ διατελῇ θετική, πραγματική, καιροσκοπική. Οἱ ὑστερισμοὶ μαρτυροῦσι λαὸν ἔκφυλον, ἀπονενοημένον, βαίνοντα μοιραίως πρὸς καταστροφήν. Καθῆκον ἔχει νὰ μελετήσῃ τὸ ἑλληνικὸν γένος τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν καὶ σταδιοδρομίαν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον, νὰ καθορίσῃ ἐν διαυγεῖ νοητικότητι τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, νὰ προβῇ εἰς ἄμεσον θεραπείαν τῆς ἠθικῆς καὶ ψυχικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, καὶ πρωτίστως νὰ π ε ι θ α ρ χ ή σ ῃ —εἰς τὸ κριτήριον τῆς λογικῆς τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀληθείας. Ἐν μιᾷ δεκαπενταετίᾳ τρὶς κατέλαβε τὸ ἑλληνικὸν ἡ νόσος, ὑφ' ἧς ἑκάστοτε προσβάλλεται, δ ι α λ ε ί π ο υ σ α φ ρ ε ν ῖ τ ι ς, ἢ π α ρ α λ ή ρ η μ α — καὶ σκέπτεται ὅπως θέλει καὶ πράττει ὅπως θέλει, ἑκάστοτε καθιστάμενον θῦμα καὶ ἔρμαιον τῶν μᾶλλον ἀκολάστων καὶ ψυχοφθόρων ἐπιρροῶν καὶ ὑ π ο β ο λ ῶ ν. Ἐν τοιαύτῃ ἠθικῇ καὶ πνευματικῇ ἐξάλλῳ καταστάσει, καθ' ἣν εἰς οὐδεμίαν λογικὴν ὑποτάσσεται ἢ εἰς τὸ πάθη καὶ τὰ ἔνστικτα, ἐμφανίζονται αἱ ἐθνικαὶ συμφοραί, ὁσημέραι ἐξαντλοῦσαι καὶ ἐκνευρίζουσαι τὸν κοινωνικὸν καὶ ἐθνικὸν αὐτοῦ ὀργανισμόν.

Γινώσκω, ὅτι καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὸ παραλήρημα, ἐπιτηδείως ἐνισχυόμενον ὑπὸ πολιτικῆς φαυλότητος, ἐξακολουθεῖ καταναλίσκον καὶ καταφθεῖρον πάσας τὰς ἐθνικάς, τὰς δημιουργικὰς τοῦ ἑλληνικοῦ δυνάμεις. Ὑφίσταται ἐν τῷ βίῳ παντὸς ἱστορικοῦ λαοῦ καὶ λειτουργεῖ ἐμφανῶς ἢ λανθανόντως δημιουργικὴ δύναμις, παρακολουθοῦσα τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ καὶ καθοδηγοῦσα πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἀληθείας. Τῆς δυνάμεως ταύτης μόνοι οἱ ὑγιεῖς, ἄρα οἱ ἰσχυροὶ ὀργανισμοὶ ποιοῦνται τὴν προσήκουσαν χρῆσιν· οἱ ἀσθενεῖς, οἱ προωρισμένοι εἰς ἐκμηδενισμὸν καὶ θάνατον, παραμελοῦσιν αὐτήν, μοιραίως, ἀσυνειδήτως ἀποδεχόμενοι τὰ γεγονότα, μὴ αἰσθανόμενοι τὴν ἐλαχίστην ἐσωτερικὴν ἰσχύν, ὅπως ἀντεπεξέλθωσι κατ' αὐτῶν καὶ κατισχύσωσιν. Οὕτως ἐξελίσσεται ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων, ἥτις εἶνε ἐξέλιξις ἰδεῶν καὶ δυνάμεων, ἠθικῶν ἀντιλήψεων καὶ αἰσθημάτων.

Τὸ ἑλληνικὸν γένος παρενόησε τὴν ψυχολογικὴν ταύτην ἀλήθειαν κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν. Παρεσύρθη ὑπὸ τῆς ὑποβολῆς, δὲν ἠθέλησε νὰ κανονίσῃ καὶ χρησιμοποιήσῃ τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ δυνάμεις, ὑπέκυψεν εἰς τὸν νόμον τῆς ἀδρανείας. Ἐντεῦθεν ἡ πτῶσις αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ τῶν συγχρόνων λαῶν.

Ἀλλ' ἐνῶ καταγγέλλω πρὸ τοῦ ὁμογενοῦς δημοσίου τὴν ἔκτροπον καὶ θλιβερὰν ταύτην κατάστασιν, ἐνῷ κρούω τὸν κώδωνα τοῦ ἐθνικοῦ κινδύνου —καὶ πράττω τοῦτο ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ὥστε νὰ χαρακτηρίζωμαι urbi et orbe ἀπαισιόδοξος ὑπὸ τῶν μοιρολατρικῶν—δὲν φρονῶ, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐξετέλεσεν ὁριστικῶς τὸν ἱστορικὸν αὐτοῦ προορισμόν, οὐδ' ἐπιτρέπω εἰς οἱονδήποτε νὰ κηρύττῃ τὸν ἐπικήδειον αὐτοῦ καὶ νὰ προετοιμάζῃ τὸν προσεχῆ ἐνταφιασμὸν ἐν τῷ κευθμῶνι τῆς ἱστορίας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κοιμῶνται τὸν τελευταῖον ὕπνον ἅπαντες οἱ νεκροὶ τῶν αἰώνων. Καταγγέλλων τὰ κακῶς ἔχοντα καὶ ἐξελισσόμενα ἐν τῇ συγχρόνῳ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἐπικαλοῦμαι ταὐτοχρόνως τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀκριβῆ κατανόησιν τῆς καταστάσεως, τὴν ἐξέγερσιν, τὴν διαμαρτυρίαν, τὴν περισυλλογήν, τὴν σκόπιμον χρησιμοποίησιν τῶν ἀδρανουσῶν δυνάμεών του, ἀτομικῶν, κοινωνικῶν, ἐθνικῶν. Μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ σωτηρία.

Εὐτυχῶς σημεῖα τινὰ τῶν καιρῶν ἐπέρχονται εὐοίωνα καὶ ἐνθαρρυντικά. Καθῆκον ἔχει τὸ ἑλληνικὸν γένος νὰ μελετήσῃ αὐτά, νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ψυχολογίαν. Ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, πνοαί τινες ἐλευθέρου καὶ αὐτονόμου ἐθνικοῦ βίου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν διδάσκουσι τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅτι μόνον ἐν τῇ πίστει, τῇ ἀκαταπόνῳ δράσει, τῇ λογικῇ καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐνδεικνυομένῃ καὶ ἐπιβαλλομένῃ κατευθύνσει κεῖται ἡ ἀλήθεια, ἐξαρτᾶται ἡ πραγμάτωσις τῶν ἐθνικῶν δικαίων, ἀπανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου διακυβευομένων καὶ ἐπιβουλευομένων.

Ὅτι εἶπον, ὅ τι προεφήτευσα ἐν ἔτει 1908 περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος, τοῦτο διὰ μακρῶν καὶ ἐμπεριστατωμένως ἀποδείκνυται διὰ τῶν πραγμάτων ἐν τῷ δημοσιευομένῳ τούτῳ βιβλίῳ. Ἡ Νέα Τουρκία κατεδείχθη παραβάτις τοῦ προγράμματος αὐτῆς, ἀπὸ τετραετίας ἤδη προσπαθεῖ παντὶ τρόπῳ νὰ πείσῃ τοὺς αἰσιοδοξήσαντας καὶ ἐλπίσαντας πολλὰ ἐκ τῆς νεοτουρκικῆς φαντασιογραφίας, ὅτι ἠπατήθησαν. Οὔτε διετία παρῆρχετο ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ νέου πολιτικοῦ καθεστῶτος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, καὶ πρὸ τῆς κρατησάσης ἀτασθαλίας καὶ ἀναρχίας, πεπειραμένος διπλωμάτης, ἄριστα ἐκ τοῦ σύνεγγυς γινώσκων τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, ἀπεφαίνετο μεμψιμοιρῶν: «Εἴκοσι μῆνες νεοτουρκικῆς διοι-

κήσεως θὰ ἐπιτελέσωσι περισσότερα διὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Τουρκίας παρὰ εἴκοσιν ἔτη χαμιτικῆς διοικήσεως». Ἐξελίσσεται φοβερός, ἀδυσώπητος ἱστορικὸς νόμος, καθ' ὃν οἱ κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ἀσθενεῖς ὀργανισμοί, οἱ ἀ ν ί κ α ν ο ι πρὸς πᾶσαν δρᾶσιν, ὑποκύπτουσι καὶ ἐξαφανίζονται. Ἐν ἔτει 1897, ὀλίγας ἑβδομάδας μετὰ τὸν ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον, καθ' ὃν ἐθριάμβευσαν οἱ Τοῦρκοι οὐχὶ ἕνεκα τῆς ἰδίας ἰσχύος, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἀπαρασκεύου καὶ τῆς ἐλλείψεως πάσης σοβαρότητος καὶ διευθύνσεως τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, ὁ στρατάρχης von der Goltz πασσᾶς εἶπεν εἰς αὐτούς: «Δὲν ἔχετε πλέον θέσιν ἐν Εὐρώπῃ.' Απέλθετε εἰς τὸ Ἰκόνιον· ἐκεῖ εἶνε τὸ πολιτικὸν ὑμῶν κέντρον». Ἡ συμβουλὴ αὕτη, ἥτις εἶνε συγχρόνως καὶ πρόρρησις, ὁσημέραι λαμβάνει σάρκα καὶ ὀστᾶ, καθίσταται μοιραία πραγματικότης. Οὐαὶ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἀνικάνους!

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὸ νεοτουρκικὸν κράτος παρουσιάζει τὸ φαινόμενον τῆς ἐξωλείας. Ἀλλ' ἡ ἀντίληψις τῆς πραγματικότητος διεκφεύγει τὴν νοητικότητα τῶν διευθυνόντων αὐτὸ μικροπολιτικῶν τῆς νέας σχολῆς, συνδεομένων μετὰ τοῦ κράτους διὰ τῶν προσωπικῶν μᾶλλον συμφερόντων ἢ διὰ τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος κρούει τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ ἀπό τινος χρόνου συμβαίνοντα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ ἡ πεφωτισμένη δημοσία γνώμη ἀπέστρεψε τὰ ὄμματα ἀπὸ τοῦ ὁσημέραι φθίνοντος καὶ ἐξαντλουμένου ἀσθενοῦς. Ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ καὶ τῇ Αὐστρίᾳ ἡ πεποίθησις περὶ τοῦ προσεγγίζοντος, τοῦ μ ο ι ρ α ί ο υ τέλους, κατακτᾷ ὁσημέραι τὰς συνειδήσεις. Ἔγκριτον βιενναῖον δημοσιογραφικὸν ὄργανον, μετ' ἐλπίδων χαιρετίσαν τὴν νεοτουρκικὴν ἐπανάστασιν ὡς ἀφετηρίαν πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἤδη μετ' ἀπελπισίας τονίζει τὸ ἐπερχόμενον αὐτῆς τέλος.

«Ἴσως οὐδέποτε χώρα, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις, διατελοῦσα ἐν ἐμπολέμῳ καταστάσει, παρέστησε τὸ θέαμα, ὅπερ παριστᾷ ἤδη ἡ Τουρκία. Πνοὴ τραγικότητος ἐπέπεσεν ἰδίᾳ κατὰ τὰς τελευταίας συνεδρίας τοῦ Κοινοβουλίου. Ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Μεγάλου Βεζύρου ἐξῆλθε λέξις, ἀπηχοῦσα ὡς ἡ προαίσθησις καταστροφῆς. Ἐκάλεσε τὴν Βουλὴν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὴν τύχην τῆς Περσίας, τὴν τοῦ Μαρόκου, νὰ σκεφθῇ τί λέγει ἡ ἱστορία περὶ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Πολωνίας.

»Μεταγενέστεροι ἱστοριογράφοι θὰ μάθωσιν, ἂν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς μας συντελεῖται ἀδυσώπητος νόμος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὅλα τὰ μωαμεθανικὰ κράτη θὰ ἐξαφανισθῶσιν ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν. Τί συνέβη ἐν Περσίᾳ; Κατ' ἀρχὰς ἐξερράγη ἐπανάστασις, ἐπηκολούθησαν διχόνοιαι ἕνεκα τοῦ θρόνου καὶ ἐπὶ τέλους ἐνέσκηψεν ἐκ βορρᾶ καὶ νότου ὁ ἐχθρὸς καὶ καταστρέφει τὴν

ἀνεξαρτησίαν τοῦ παναρχαίου τούτου μωαμεθανικοῦ κράτους. Τί συνέβη ἐν Μαρόκῳ; Τὴν ἀφορμὴν τῆς πτώσεως τοῦ παλαιοῦ σεριφικοῦ κράτους προϋκάλεσαν αἱ ἐσωτερικαὶ ἐπαναστάσεις, ἡ ῥῆξις μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν χάριν τοῦ θρόνου. Τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσιν ἐπαρκῆ παραδείγματα διὰ τοὺς Τούρκους πολιτικοὺς καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβῶνται μὴ προκύψῃ καὶ διὰ τὴν Τουρκίαν ἡ αὐτὴ τύχη ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφορμῆς ;»

Τοιαύτη ἐξελίσσεται ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Αἱ ζοφεραὶ προβλέψεις, αἱ πρὸ τριετίας διατυπωθεῖσαι τῶν πολιτικῶν Κασσανδρῶν, ὁσημέραι ἐπιβεβαιοῦνται. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, παρὰ τὰ ἀνταλλάγματα, τὰ ὑπ' αὐτῆς ἐκβιασθέντα καὶ ληφθέντα κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετίαν, καταδικάζει ἤδη τὸ χαϊδεμμένο παιδίτης, τὴν νεοτουρκικὴν ἰδέαν. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀπειλεῖ νὰ δημοσιεύσῃ Κυανῆν Βίβλον, ἐκθέσεις τῶν προξένων αὐτῆς καὶ τῶν πρακτόρων περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ πραξικοπημάτων τῶν ὀργάνων τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου· εἶνε δὲ γνωστὸν ὁποίαν ἔχει διπλωματικὴν σημασίαν τοιαύτη δημοσίευσις ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ περιπτώσει. Ἀνάλογα ἐπίσης ἐδημοσίευσε πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τὸ ἐν Λονδίνῳ ἑδρεῦον βαλκανικὸν κομιτᾶτον, φανερὸν ἢ λανθάνον βουλγαρικὸν κέντρον ἐν τῇ ἀγγλικῇ πρωτευούσῃ, ἐξαποστεῖλαν εἰς τὸν ἀγγλικὸν καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον ῥητὰς καταγγελίας κατὰ τῆς Νέας Τουρκίας.

Ἡ ἱστορικὴ Νέμεσις ἐγρηγορεῖ, ἑτοιμαζομένη νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἐτυμηγορίαν αὐτῆς. Ἂς τὸ ἐννοήσωσιν οἱ Νεότουρκοι. Ἡ ἐτυμηγορία αὕτη θέλει σημάνῃ τὸ τέλος τῆς Νέας Τουρκίας.

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἀποθνήσκει ὑπὸ τὴν καθολικὴν προϊοῦσαν παράλυσιν. Ἡ πολιτικὴ μηχανὴ ἐξηρθρώθη καὶ μονονουχὶ ἔπαυσε λειτουργοῦσα. Πλήρης ἀναρχία ἀπὸ τῆς πρωτευούσης μεταξὺ τῆς ἀπωτάτης τῶν ἐπαρχιῶν. Τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον ἀνευθύνως, ἀλλ' ἀπολυταρχικώτατα κανονίζει κατὰ τὸ δοκοῦν πᾶσαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν λειτουργίαν. Πόλεμος ὅλων ἐναντίον ὅλων. Ὑπὸ τὸ κρατοῦν καθεστὼς ἐξέλιπε πᾶσα ἐλπὶς εὑρέσεως ἰσχυροῦ τινος δημιουργικοῦ ἀνδρός, ἑνὸς φεσοφόρου Κρόμβελλ ἢ Πορφυρίου Διάζ, ἔστω καὶ Μεχμεταλῆ, ἵνα ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῶν διχονοουσῶν καὶ διεσπασμένων φυλετικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ὁμάδων, νὰ συμπήξῃ αὐτὰς καὶ συγκεντρώσῃ εἰς ἐνιαίαν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν δύναμιν, ἑκάστης τηρούσης τὸν ἴδιον φυλετικὸν καὶ πολιτικὸν χαρακτῆρα, ν' ἀποσοβήσῃ τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ καταρρέον κράτος. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ — τὸ ὑπέδειξα ἐν εἰδικῷ κεφα-

λαίῳ τοῦ βιβλίου—μόνον διὰ τοῦ πολιτικοῦ τύπου τῆς αὐτονομίας—οἱονεὶ ὁμοσπονδίας.

Τί ἐπῆλθεν ἐν τούτοις, τί προέκυψεν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως; Ἀτυχής, ἀπονενοημένη ἀπόπειρα ἐ ξ ο θ ω μ α ν ι σ μ ο ῦ τῶν ἐθνοτήτων. Καὶ τερατῶδες τοῦτο, καὶ παράλογον, καὶ ἀπραγματοποίητον. Τὰ ἔκτοτε συμβάντα μαρτυροῦσι τὸ πλῆρες ναυάγιον τοῦ χιμαιρικοῦ προγράμματος τῆς Νέας Τουρκίας.

Κρίνω περιττὴν πᾶσαν περαιτέρω ἀνάλυσιν τοῦ προγράμματος, τοῦ διέποντος κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὰ πράγματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Καὶ ἤδη παραδίδων τὸ βιβλίον εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ ἀλλογενὲς δημόσιον, ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν μελέτην ἄνευ προκαταλήψεως. Ἔγραψα τὰς σελίδας ταύτας, βασιζόμενος ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων, προσεπάθησα νὰ ἐκθέσω τὰς γνώμας μου ὡς ἱστορικός, sine ira et studio, καὶ οὐχὶ ὡς πολιτικὸς συγγραφεύς, ἀναλαμβάνων τὴν ἄμυναν ἢ τὴν ἀπολογίαν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, περὶ οὗ πλέον ἢ ἅπαξ ἐξέθηκα τὴν γνώμην μου εἰλικρινῶς καὶ ἀμερολήπτως. Τοῦτο ἦτο τὸ καθῆκον μου.

Εὐελπιστῶ, ὅτι αἱ σκέψεις μου, αἱ ἐν τῷ βιβλίῳ ἐκτιθέμεναι μετὰ δικαιοσύνης καὶ παρρησίας, θέλουσιν εὕρῃ προσυλήτους καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταξὺ τῶν μὴ τοιούτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Οἱ καιροὶ εἶνε κρίσιμοι. Ἂς ἐπωφεληθῶσι πάντες ἐκ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν ὑποθηκῶν τῆς ἱστορίας.

Ἔγραφον ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τοῦ 1912

Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΝ ΤΩι ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩι ΖΗΤΗΜΑΤΙ

(ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Γ'.

Ἀδράνεια ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ καὶ καθ' ὅλον ἐν γένει τὸ ἐλεύθερον κράτος· ἡ αὐτὴ ψυχικὴ κατάστασις ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ἀλυτρώτου γένους, καθ' ὃν χρόνον ἐπεβάλλετο εἰς ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν τὸ καθῆκον, μέλημα ζωῆς καὶ θανάτου, ἡ ὑποχρέωσις νὰ σκεφθῇ λυσιτελέστερον καὶ γενναιότερον περὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς. Ὁ νοτιοσλαυϊσμός, καὶ ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ ὁ σλαυισμός, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ τσάρου πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, φιλοδοξοῦντος νὰ καταστῇ ὁ ἱστορικὸς τσάρος πάσης Σλαυΐας, διεξῆγε καταπληκτικὴν μονομαχίαν πρὸς τὰς μωαμεθανικὰς ὁρδὰς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Ἦτο δ' ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔμελλε νὰ ὑποχωρήσῃ ἡ ἡμισέληνος πρὸ τοῦ Σταυροῦ. Μόνον ἡ ἑλληνικὴ φυλή, καὶ ἡ ἐλευθέρα καὶ ἡ ἀλύτρωτος, ὑπεκρίνετο ἄγνοιαν τοῦ φαινομένου τούτου νομίζουσα, ὅτι διὰ τῶν ἀκόσμων ἐκδηλώσεων συμπαθείας πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐκ βορρᾶ καθόδου τῶν πανσλαυϊστικῶν στρατιῶν. Ἐν τῇ ἀλυτρώτῳ Ἑλλάδι, τῇ ὑπὸ τὸν μουσουλμανικὸν ζυγόν, παράδοξος, δυσερμήνευτος ἐξεδηλώθη ψευδοφιλία μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, τούτων ἐκμεταλλευομένων τὴν συνήθη ἀγαθοπιστίαν ἐκείνων. Παρατηρητέον ἐν τούτοις, ὅτι κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἡ ἑλληνοτουρκικὴ συμμαχία, χιμαιρικὴ ἰδέα, ὑποτραφεῖσα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρά τινων νεοϊδεατῶν, φρονούντων, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γένος δὲν δύναται νὰ περισωθῇ ἔκ τινος ἱστορικῆς πανωλεθρίας, μαχόμενον κατὰ τοῦ ἀφηνιάσαντος πανσλαυισμοῦ, ἢ μόνον διὰ συνεργασίας μετὰ τοῦ ἐπίσης ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας κινδυνεύοντος ὀσμανισμοῦ, περιεθάλπετο ἤδη ἀπὸ δεκαετίας, καὶ δὴ μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1866. Ἤδη, κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας ἡμέρας τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου, ἐνομίσθη παρὰ τῶν διευθυνόντων πολιτικῶν κύκλων τὰ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινου-

πόλει ἐθνικὰ πράγματα, ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη τῆς ἐνισχύσεως τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἦτο ἡ μόνη συμφέρουσα καὶ ἐπιτεταγμένη. Δεινὸν εἰπεῖν, ὁ ἑλληνικὸς παράγων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, ἐστερημένος ἐθνικῆς αὐτοπεποιθήσεως, βάσεως, ἐπιλανθανόμενος προσφάτου ἱστορικοῦ παρελθόντος, καταλαμβάνεται ἐξ ἀποκαρτερήσεως πρὸ τῶν συμβαινόντων, πρὸ τῶν ἐξελισσομένων περιπετειῶν τοῦ ἀνατολικοῦ δράματος. Ἡ παλαιὰ σκηνογραφία μεταμορφοῦται. Ἐπὶ αἰῶνας, ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως τῆς βασιλευούσης, διεξήγετο καταπληκτικὴ μονομαχία μεταξὺ Ἰσλαμισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ δύναμις ἦτο ἡ ἐκπροσωποῦσα τὴν χριστιανικὴν ἰδέαν· ἐνικᾶτο ἑκάστοτε, ὑπεχώρει πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἐξήρχετο νικήτρια· τοὐλάχιστον κατ' ἰδέαν. Ἐντεῦθεν ἡ αἴγλη, ἥτις περιέβαλλε τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν κατὰ τοὺς τελευταίους διαρρεύσαντας αἰῶνας· καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς τῆς νέας Εὐρώπης ἡ ἐμφάνεια τοῦ Φιλελληνισμοῦ, καταλήξαντος ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εὐγενεστέραν καὶ ἀποτελεσματικωτέραν τῆς μεγαλωνύμου ἐκείνης κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου.

Ἤδη, λήγοντος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἡ ἑλληνικὴ δύναμις καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα ἦτο ἐξηντλημένη. Διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἐσκοπεῖτο ν' ἀποτελεσθῇ ὁ πυρὴν τῆς νεοελληνικῆς πολιτικῆς δυνάμεως, καθ.σταμένης ἱκανῆς νὰ περισυλλέξῃ τὰς ἀπανταχοῦ διεσπασμένας καὶ διεσκορπισμένας ἐθνικὰς δυνάμεις, νὰ συντάξῃ αὐτὰς καὶ ὀργανώσῃ εἰς οἰκεῖον ὀργανικὸν σύνδεσμον, οὗ ἀποστολὴ θὰ ἦτο ἡ ἐπικράτησις ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου καὶ ἀνὰ τὰς ἀνατολικὰς παραλίας τῆς Μεσογείου, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ δημιουργία μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ πανελληνίου κράτους, συνεχίζοντος τὴν ἀπὸ χιλιάδων ἐτῶν ἐκπολιτιστικὴν δρᾶσιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Ἀλλὰ τὸ ἐλεύθερον κράτος παρεξήγησεν ὀλεθρίως τὸν ἱστορικὸν αὐτοῦ προορισμόν. Ἀντὶ τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς τῆς ἀναγεννήσεώς του, ἀπεδέξατο ἐξ ὁλοκλήρου ἀντίθετον. Περιωρίσθη εἰς πολιτικὴν μικρολογίαν, εἰς ἀγόνους κοινοβουλευτικὰς συζητήσεις, χαρακτηριστικὰς λαῶν ἐν καταστάσει παρακμῆς διατελούντων. Κατ' ἐξοχὴν ἡ ἄκαρπος αὕτη πολιτικὴ ἐξεδηλώθη ἀπὸ τοῦ 1864, μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ βασιλέως Γεωργίου. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς ἀπερρόφησε πᾶσαν λαϊκὴν ἰκμάδα καὶ δύναμιν. Ἡ βασιλικὴ δρᾶσις ἐξεμηδενίσθη ἄνευ διαμαρτυρίας, ἐπῆλθε τὸ κράτος πονηρᾶς ὀλιγαρχίας, ἐπιβληθείσης ἐπὶ τῶν λαϊκῶν ὁμάδων, ἡ δὲ βασιλεία, καταληφθεῖσα ἐκ ῥαστώνης καὶ ὀλιγωρίας, ἀντὶ νὰ περιορίσῃ τὴν ὀλιγαρχικὴν δύναμιν, φόβῳ συσχεθεῖσα, ὑπετάγη εἰς αὐτήν, ἐγκαταλείψασα εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ τὸν ἑλληνισμόν, ἐστερημένον τῆς προσηκούσης ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς μορφώσεως.

Ἓν κράτος, ἐν οἱᾳδήποτε πολιτικῇ ἐννοίᾳ, μοναρχικόν, ἀριστοκρατικόν, δημο-

κρατικόν, οἱανδήποτε καὶ ἂν ἐκπροσωπῇ ἱστορικὴν ἰδέαν, θεοκρατικήν, ἐθνικήν, βιομηχανικήν, δὲν δύναται νὰ ζηνοηθῇ καὶ σήμερον, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ἄνευ πολεμικῆς ἰσχύος. Κράτος μὴ στρατευόμενον, μὴ δυνάμενον τουτέστι νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ δίκαια αὐτοῦ διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, θὰ εἶνε διὰ πολὺν ἀκόμη καιρὸν ἄρνησις κράτους. Οὐδεὶς προσέχει εἰς αὐτό. Ὁ πρῶτος φιλόδοξος, ὁ πρῶτος τυχοδιώκτης ἐπιλαμβάνεται τῆς εὐκαιρίας νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τοῦ τοιούτου κράτους, μὴ δυναμένου, μὴ ὄντος εἰς κατάστασιν νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὁ τελευταῖος τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν καὶ ρητόρων συνείθιζε νὰ λέγῃ εἰς ἐπήκοον τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας, τὰ ἑπόμενα: «Συμμαχεῖν γὰρ καὶ τὸν νοῦν τούτοις προσέχειν ἐθέλουσιν ἅπαντες, οὓς ἂν ὁρῶσι παρεσκευασμένους καὶ πράττειν ἐθέλοντας ἃ χρή». Οὐδεμία προσοχὴ δύναται νὰ δοθῇ εἰς λαὸν καὶ τὸ ἐκπροσωποῦν αὐτὸν κράτος, ἂν μὴ τυγχάνῃ στρατιωτικῶς παρεσκευασμένον. Εἶνε κοινὴ καὶ τετριμμένη κοσμοσοφία τὸ λατινικὸν λόγιον: Si vis pacem, para bellum. Πάντα ταῦτα παρεγνώρισεν ἢ μᾶλλον περιεφρόνησε τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

Ἐν τούτοις ὁ ἑλληνικὸς λαὸς οὐδέποτε ἠρνήθη οἱανδήποτε παρ' αὐτοῦ ζητηθεῖσαν θυσίαν αἵματος καὶ χρήματος ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως. Δυστυχῶς οἱ τὰ πράγματα αὐτοῦ διευθύνοντες ἐδείχθησαν κατώτεροι τῶν θυσιῶν τούτων. Ἐπ' αὐτοὺς ἡ εὐθύνη τῆς ἱστορίας, ἀφοῦ αὐτὸς οὗτος ὁ λαὸς ἀδρανεῖ καὶ ἀδιαφορεῖ ἐν τῇ ἀναζητήσει καὶ τιμωρίᾳ τῶν ὑπαιτίων τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ συμφορῶν.

Ἡ σύγχρονος κοινωνιολογία, ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐρεύνης τῶν ἀνθρωπίνων δεδομένων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν πραγμάτων καὶ οὐχὶ τῶν αἰσθημάτων, παρακολουθοῦσα μετ' ἀμεροληψίας καὶ εἰλικρινείας τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ἐξέλιξιν, τίθησιν ὡς ἀκολούθως τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης ἐπικρατήσεως ἐπὶ τοῦ γηΐνου τούτου πλανήτου, ἀφοῦ οὐδὲν τυγχάνει γνωστὸν ἐκ τοῦ βίου τῶν λοιπῶν πλανητῶν καὶ πλανητικῶν συστημάτων.

Ὁ Ἀμερικανὸς πλοίαρχος Mahan, εἷς τῶν ἀγχινουστάτων ἀντιπροσώπων τῆς ἀγγλοσαξωνικῆς φυλῆς, ἀναλύει ὡς ἀκολούθως τὸ φοβερὸν τοῦτο φαινόμενον τῆς ἱστορίας, καθ' ὃ ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κρατεῖ τὸ δόγμα, ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἐπικρατεῖ ἡ ἰσχυρὰ φυλὴ ἐπὶ ζημίᾳ, μονονουχὶ καταστροφῇ τῶν ἀνισχύρων, τῶν ἀνικάνων φυλῶν.

Ὁ ἀνθρώπινος βίος ἐξελίσσεται. Ἔθνη, φυλαί, λαοὶ ἀντιπαρέρχονται. Κατὰ μοιραίαν ἀνάγκην ἐπέρχεται μεταξὺ αὐτῶν ἡ σύγκρουσις. Πόλεμος πατὴρ πάντων. Ἡ ἀλληλομαχία εἶνε ὁ κοινότατος νόμος καὶ κανὼν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ τούτῳ τίς ὁ ἐπικρατήσων;

Ἀποκρίνεται ἡ ἱστορία, διαμαρτυρομένης ἢ μὴ τῆς ἠθικῆς. Ὁ ἰσχυρός.

Ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἀποκαλύπτεται τὸ αὐτὸ φαινόμενον πρὸ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων. Αἱ φυλαὶ καὶ τὰ ἔθνη, οἱ ἀνθρώπινοι οὗτοι ὀργανισμοί, διαφιλονεικοῦσι τὰ ἐδάφη, ἐφ' ὧν ἐκδηλοῦται ἡ ποικίλη αὐτῶν δρᾶσις καὶ σταδιοδρομία. Ποία ἐκ τῶν ὀργανωμένων τούτων ὁμάδων μέλλει νὰ ὑπερισχύσῃ καὶ νὰ ἐπιζήσῃ ἐπὶ τοῦ ἀμφισβητουμένου ἐδάφους; Προφανῶς ἡ κρεῖττον συντεταγμένη καὶ ὠργανωμένη. Αὕτη ἡ λύσις τοῦ φοβεροῦ προβλήματος.

«Ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ πεπολιτισμένος ἄνθρωπος, λέγει ὁ Ἀμερικανὸς πλοίαρχος, ἔχει ἀνάγκην νὰ καταλάβῃ γῆν καὶ βαίνει ἀναζητῶν θέσιν, ὅπως διαχυθῇ καὶ ζήσῃ ἐν αὐτῇ».

Καὶ ἀναλύων τὴν θέσιν ταύτην ὁ Γάλλος Κοινωνιολόγος Jean Izoulet προστίθησι τὰ ἑπόμενα:

«Τοῦ γηΐνου πλανήτου ἐγένετο ἡ ἀπογραφὴ καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις ἐξ ὁλοκλήρου. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον Ἤπειροι ἢ Νῆσοι ἔρημοι. Ὑπάρχουσι μόνον ἐδάφη μᾶλλον ἢ ἧττον κατειλημμένα, ἕνια κατειλημμένα παρὰ πληθυσμοῦ μᾶλλον ἢ ἧττον ἱκανοῦ, μᾶλλον ἢ ἧττον καλῶς ὠργανωμένου. Ἐντεῦθεν ἡ φυσικὴ κατεύθυνσις τῶν ἀνθρωπίνων ρευμάτων.

»Ὅπως ὅλαι αἱ φυσικαὶ δυνάμεις, ἡ ὥθησις λαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῆς ἥττονος ἀντιστάσεως.

»Φυσικῶς τὸ ρεῦμα στρέφεται πρὸ πάντων ἐκεῖ, ὅπου τὸ ἔδαφος εἶνε πλούσιον, ἡ δὲ κατάληψις αὐτοῦ εὐχερής.

»Ἀλλ' ἐν ᾗ περιπτώσει συναντᾷ χώραν πλουσίαν αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἄγονον λόγῳ τῆς ἀνικανότητος ἢ τῆς ἀμελείας τῶν κατοικούντων, τί συμβαίνει;

»Ἡ ἀνίκανος φυλή, ἢ τὸ ἀνίκανον σύστημα θὰ καταρρεύσῃ—ἡ κατωτέρα φυλὴ ἀνατρέπεται πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπίμονον σύγκρουσιν τῆς ἀνωτέρας φυλῆς...»

Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξελίσσεται καθ' ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν σταδιοδρομίαν τῆς ἀνθρωπότητος, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψει ἡ ἠθικὴ καὶ τὸ δίκαιον. Κατὰ τὸν πλοίαρχον Mahan, προκειμένου περὶ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων δὲν δύναται νὰ γίνηται λόγος περὶ ἠθικῆς καὶ δικαίου. «Τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ὡμίλει τις περὶ δικαίου καὶ ἠθικῆς ἐν σχέσει πρὸς σεισμόν.»

Τὸ φαινομενικῶς ἄδικον ἐν τῇ περιωρισμένῃ σφαίρᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἶνε πράγματι δίκαιον ἐν τῇ εὐρυτάτῃ σφαίρᾳ τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως καὶ ἐπικοινωνίας.

Ἡ ἀνίκανος φυλή, ἢ τὸ ἀνίκανον σύστημα θὰ καταρρεύσῃ. Οὗτος εἶνε ὁ φοβερός, ὁ ἀπαίσιος, ἀλλ' ὁ αἰώνιος νόμος τῆς ἱστορίας. Ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς ἑρμηνεύεται μόνον διὰ τοῦ νόμου τούτου. Παρακολουθήσατε τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τῆς μυθικῆς περιόδου, καθ' ἣν ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἐμφανείας ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου. Θέλετε ἀντιληφθῇ τὸ αὐτὸ φαινόμενον—τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν ἀνικάνων καὶ ἀσθενῶν πρὸς τοὺς ἱκανοὺς καὶ τοὺς ἰσχυρούς. Οἱ ἰσχυ-

ροὶ πράσσουσιν, οἱ δὲ ἀσθενεῖς συγχωροῦσιν· ἀντιγράφω τὰ λεχθέντα κατὰ Θουκυδίδην ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Μηλίους. Οὐαὶ τοῖς ἀνικάνοις, οὐαὶ τοῖς ἡττηθεῖσιν ! Μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως, μετὰ τοσαύτης μεγαλοψυχίας καὶ ἐπιμονῆς ἀντιταχθείσης ἐπὶ αἰῶνας πρὸς τὸν ἀσιατικοπερσικὸν κόσμον καὶ ἐπὶ τέλους ὁριστικῶς κατισχυσάσης αὐτοῦ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ξίφους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποκοπῆς τοῦ Γορδίου δεσμοῦ, εἰς τοὺς Ρωμαίους, τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται φαινόμενον τῆς ἰσχύος, κανονιζούσης καὶ διεπούσης τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ συμβαίνοντα. Ἡ ἰσχὺς εἶνε ἡ λογική, ἀλλὰ καὶ τὸ δίκαιον τῆς ἱστορίας.

Ἀπὸ τῶν κονιοσκεπῶν σελίδων τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, ὑφισταμένης τὴν ἐπίδρασιν τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῶν χριστιανικῶν ναῶν, ἀπὸ τοῦ βήματος τῶν κοινοβουλίων καὶ τῶν λαϊκῶν συναθροίσεων τῶν νεωτέρων λαῶν βροντοφωνεῖται ἑκάστοτε τὸ κήρυγμα τῆς ἀδελφότητος τῶν ἀνθρώπων, τῆς παγκοσμίου εἰρήνης, τοῦ μεγάλου, τοῦ ἀϊδίου νόμου τῆς δικαιοσύνης, ὅστις ἔδει νὰ βασιλεύῃ οὐ μόνον μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν λαῶν.

Κατὰ τίνα τρόπον ἐφαρμόζεται μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων τὸ θεσπέσιον τοῦτο κήρυγμα ; Διὰ τῆς ἰσχύος, διὰ τοῦ ξίφους τοῦ ἰσχυροτέρου.

Τοιαύτη εἶνε ἡ διαφορὰ ἐν ταῖς κοινωνίαις μεταξὺ τῆς ἰδέας καὶ τῆς πραγματικότητος.

Ἀγορεύων πρό τινων ἐτῶν ἐν Γλασκόβῃ πρὸ ὁμίλου ἀκαδημαϊκῶν πολιτῶν ὁ φιλελεύθερος λόρδος Ρόσβερυ, ἄλλοτε πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, ἔλεγε μεταξὺ ἄλλων πρὸς τοὺς ὁμιλητὰς αὐτοῦ καὶ τὰ ἑπόμενα :

«Μέχρις ἐσχάτων ἡ Ἀγγλία ἐκέκτητο εἶδός τι μονοπωλίου ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἤδη δέον ν' ἀγωνισθῶμεν περὶ συντηρήσεως αὐτοῦ,περὶ ὑπάρξεως..» Καὶ προσέθετεν ὁ ἐπιφανὴς Βρεττανός: «Ἄ! δὲν δυνάμεθα νὰ κατακλινώμεθα ἐπὶ κλίνης ἀσφοδέλων καὶ νὰ θερμαινώμεθα ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ὑπὸ τῆς δόξης τοῦ παρελθόντος».

Δὲν προσέθηκεν ὁ ἀνήρ, διότι ἀφῆκε νὰ νοηθῇ τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἐξ ἀσφοδέλων κλίνη εἶνε ἡ κλίνη τοῦ θανάτου, ὁ ἀσφοδελὸς τοῦ ποιητοῦ λειμών, ὅστις εἶνε προωρισμένος διὰ τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς ἀπῳχημένους τῆς ἱστορίας.

Πρέπει ν' ἀγωνισθῶμεν. Ἀγὼν εἶνε ὁ κλῆρος τοῦ ἀνθρώπου, ἐξασφαλίζων αὐτῷ τιμήν, δόξαν, ἐν ᾗ περιπτώσει κατέλθῃ εἰς αὐτὴν παρεσκευασμένος, ἄρα ἰσχυρός.

Καὶ ἀποτέλεσμα. Ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ἱκανωτέρου.

Εἶνε, ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν, ὁ νόμος τῆς ἱστορίας.

Παρεισήγαγον ἐνταῦθα τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἅτινα φρονῶ δὲν εἶνε ἄσχετα πρὸς τὸ θέμα τῆς ἀδρανείας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ ἰδίᾳ τοῦ κράτους τοῦ ἑλληνικοῦ, καθ' ὃν χρόνον εἶχεν ὑποχρέωσιν, ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ παρελθόντος ἀπορρέουσαν, τὴν στρατιωτικὴν προπαρασκευήν. Ἀπὸ τὰς ἀκάνθας καὶ τοὺς τριβόλους

τοῦ βίου προὐτίμησε τοῦ ἀσφοδελοῦ λειμῶνος τὴν ἀνάπαυσιν, τὴν γαλήνην τῶν νεκροταφείων.

Ἐν τοιαύτῃ ἀδρανείᾳ διετέλει τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐν ἔτει 1877. Ἐπανεπαύετο ἐπὶ τῶν ὁσημέραι μαραινομένων δαφνῶν τοῦ παρελθόντος, θερμαινόμενον ὑπὸ τῆς δόξης.

Ἀλλὰ μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐξηγέρθη ἀπὸ τῆς νάρκης. Ἐπληροφορήθη, ὅτι αἱ ρωσσικαὶ στρατιαὶ θᾶττον ἢ βράδιον ἔμελλον νὰ κατασκηνώσωσι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τίνι τρόπῳ ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐκ τῆς δυσχερείας, εἰς ἣν θὰ περιήρχετο μετὰ τὴν κατίσχυσιν τῆς σλαυικῆς δυνάμεως, διεκδικούσης ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ ἀποκλειστικὸν κράτος καὶ τὴν κυριότητα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου;

Ὁ πάτριος Αἷμος διέτρεχε κίνδυνον ἐκ τῶν Σλαύων. Τίς ὁ περισώσων αὐτόν;

Ὁ λαὸς τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, παρακολουθοῦντος καὶ ἐπευφημοῦντος τοῦ ὄχλου τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν κέντρων, ἐλευθέρων καὶ ἀλυτρώτων, εὗρε τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος.

Συνεκλήθη πρὸ τῆς Πνυκὸς ἐκκλησία τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου, ἐκπροσωποῦντος τὴν γνώμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Συλλαλητήριον, κατὰ τὴν νεωτέραν ἔκφρασιν, καὶ μετὰ πολλοὺς λόγους καὶ ἐπικλήσεις εἰς τὸ δαιμόνιον πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τὴν δόξαν τῶν προγόνων, ἐγένετο δεκτὸν ψήφισμα συστάσεως οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως, τουτέστιν ἐξουσίας κυβερνητικῆς, εἰς ἣν ἐκαλοῦντο ἐν ὀνόματι τῆς πατρίδος νὰ μετάσχωσι πάντες οἱ ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἐν ἀπομαχίᾳ ἀρχηγοὶ τῶν πολιτικῶν κομμάτων, ὀφειλόντων νὰ καταδικάσωσι τὸ κυβερνητικὸν αὐτῶν παρελθὸν καὶ νὰ προπαρασκευάσωσιν ἀμέσως τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἰς πόλεμον κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν τοῦ ἐθνικοῦ βίου.

Ὡς παρετήρησα ἐν προηγουμένῳ ἄρθρῳ τῆς πραγματείας ταύτης, οἱ κομματικοὶ παράγοντες τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος περὶ παντὸς ἄλλου ἐμερίμνων ἢ περὶ συντάξεως τῶν πολεμικῶν τῆς χώρας δυνάμεων. Δὲν ἔβλεπον, δὲν ἤκουον, δὲν ἀντελαμβάνοντο τοῦ ἐπερχομένου κινδύνου. Συνεκέντρουν τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ τὴν μέριμναν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ.

Ὁ λαὸς ἐξηγέρθη, ἐκρούσθη τοῦ κινδύνου ὁ κώδων. Καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης ἡ οἰκουμενικὴ κυβέρνησις.

Τί ἠδύνατο, τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ ἡ λαοπρόβλητος αὕτη κυβέρνησις; Πολλά. Ἀλλ' οὐδὲν ἐπετελέσθη. Κατηνάλωσε καὶ πάλιν πολύτιμον χρόνον, περὶ μηδαμινά, ἐσωτερικῆς φύσεως ἀντικείμενα ἀσχολουμένη, ἀλλ' εἰς οὐδὲν γενναῖον, καὶ δὴ εἰς τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν σύνταξιν τῶν πολεμικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δυνάμεων. Δὲν σκοπῶ νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μετὰ θλίψεως ἀναγράφω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, εἶνε, ὅτι οὐδεμία ἐτελέσθη σοβαρὰ στρα-

τιωτικὴ προπαρασκευή. Ἄλλως τε καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν τοῦτο. Ἐν αὐτῇ τῇ κυβερνήσει, τῇ οἰκουμενικῇ, τῇ ἀποτελουμένῃ τουτέστιν ἐκ πολιτικῶν καὶ κομματικῶν στοιχείων ἀνομοίων καὶ ἀντιθέτων, οὐδὲν ὑπῆρχε πρόγραμμα, οὐδεμία ἰδέα συνθετική.

Οἱ πάντες ἐτύφλωττον πρὸ τῶν συμβαινόντων. Αὐτὸς ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὁ πρὸς στιγμὴν ἐξεγερθεὶς ἀπὸ τῆς νάρκης καὶ ἐκδηλώσας τὴν θέλησίν του πρὸς σχηματισμὸν ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως—καὶ ἐνόει ἰσχὺν τὴν ἀπορρέουσαν ἐκ τῶν προσώπων, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἐργασίας—ὑπνωτισθεὶς ἐκ νέου, ἀνέμενε τὴν ἔκβασιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν Οἰκουμενικήν, ὧν ἡ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ παραμονὴ ἀπεδείκνυτο ὁσημέραι ἐπιβλαβὴς καὶ ὀλεθρία εἰς τὰ ἐθνικὰ πράγματα. Ἐλάχιστοι ἐτόλμων νὰ ψέξωσι τὴν κρατοῦσαν πολιτικὴν κατάστασιν καὶ μεταξὺ τούτων ὁ βασιλεύς, ἐκ φύσεως καὶ ἐκ κακῶς ἐννοουμένων συνταγματικῶν λόγων ἀποκρούων πᾶσαν ἐνεργὸν ἀνάμιξιν εἰς τὰ κυβερνητικὰ ἔργα, εἰ καὶ ἡ ἐποχὴ καὶ ἡ κρίσις, ἣν διέτρεχον τό τε κράτος καὶ τὸ ἔθνος, ἀπῄτουν παρ' αὐτοῦ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας.

Ἀλλὰ τὸ συνταγματικὸν δόγμα, ἢ μᾶλλον τὸ κοινοβουλευτικὸν παράδοξον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὑπέκυψεν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, ὁμολογήσας τὸ ἀλάθητον τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀρχῆς, ἀποδεξάμενος τὰς γνώμας τοῦ Τρικούπη, οἷαι ἐξετέθησαν ἐν τοῖς περιφήμοις ἄρθροις τίς πταίει ; ἡ βασιλεία ἢ τὰ κόμματα ; ἐπιρρίπτοντος ἐν μέσῳ τοῦ λαικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὴν εὐθύνην τῶν κακῶς γενομένων καὶ ἐχόντων εἰς τὴν βασιλείαν, τούτου δ' ἕνεκα ἀνελθόντος ἐπὶ τὴν ὑπάτην ἀρχήν, τὸ κοινοβουλευτικὸν λέγω παράδοξον ἢ ψεῦδος ἐνίσχυε καὶ ἐδικαιολόγει τὴν ἀποχὴν τῆς βασιλείας ἀπὸ ἐνεργοτέρας ἀναμίξεως εἰς τὰ ἐθνικὰ πράγματα κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας περιστάσεις. Ἂν ἐν τῇ εἰρηνικῇ περιόδῳ τοῦ βίου τῶν λαῶν ἐπιβάλλεται εἰς τὴν βασιλείαν τὸ καθῆκον τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας, ἔτι μᾶλλον ἀπαιτεῖται ἐν ταῖς πολεμικαῖς περιόδοις. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος παρεσκευάζετο εἰς πόλεμον, εἰς συμμετοχὴν ἐν ταῖς πολεμικαῖς συγκρούσεσιν, αἵτινες ἀρξάμεναι ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Προύθου καὶ τοῦ Δουνάβεως, προσήγγιζον πρὸς τὰς ἀκτὰς τοῦ θρᾳκικοῦ Βοσπόρου. Μετ' ὀλίγον ἡ πολεμικὴ σύγκρουσις Σλαύων καὶ Τούρκων ἐπερατοῦτο διὰ τῆς συνομολογήσεως τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, διὰ τῆς διχοτομήσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἑλληνικὸν κράτος παρεσκευάζετο εἰς πόλεμον.

— Νὰ πολεμήσῃ, ἢ νὰ μὴ πολεμήσῃ ; ἰδοὺ τὸ ζήτημα. Ὡς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἐξηκολούθει συζητῶν καὶ ἀναζητῶν τὸν ὑπεύθυνον τῆς καταστάσεως. Τίς πταίει ; ἡ βασιλεία ἢ τὰ κόμματα; Οὕτω κατεδαπάνα τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ὁ φιλελεύθερος καὶ ἄτεγκτος ἐν τῇ ἀμύνῃ τῶν συνταγματικῶν δικαίων ἑλληνικὸς λαός, οὗ ἱστορικὴ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἐξέλιξις εἶνε

αὕτη : — δουλεία ὑπὸ τὴν προσωπίδα τῆς ἐλευθερίας, καὶ δὴ τῆς ἀκροτάτης, τῆς ἀκολασίας. Ἐτερατούργει πλείονα ἢ χείρονα ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἐπὶ τῶν Καισάρων ;

Ἡ πτῶσις, ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ παρακμὴ τῶν λαῶν σημαίνεται ἐκ τοῦ φαινομένου τούτου. Ἀναβιβάζειν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς εἴδωλον τυχάρπαστον, κεκτημένον μόνον τὸ γόητρον τοῦ ἀ γ ν ώ σ τ ο υ. Ἀποτυγχάνοντος τούτου, νέον εἴδωλον· γνωστὸν ἢ ἄγνωστον, ἀδιάφορον· καὶ καθεξῆς. Καὶ πάντα ταῦτα τὰ ἔκτροπα, τὰ ἀκόλαστα, ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀνορθώσεως.

Ὦ ἐλευθερία ! ὦ]ἀνόρθωσις! ὁπόσα ἐν ὀνόματί σου ἐγκλήματα διαπράττονται!..

Ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς συνομολογήσεως τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐξύπνησε καὶ πάλιν· ἐξηγέρθη. Ζήτω ὁ πόλεμος ! κατόπιν ἑορτῆς, μετὰ τὸν πόλεμον. Τίνι τρόπῳ ἤθελεν ἐπιτευχθῇ τοῦτο ; Διὰ τῆς πτώσεως τῆς Οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως. Ὁ ἀποδιοπομπαῖος τράγος, ὁ ἐργάτης παντὸς τοῦ κακοῦ, ἦτο αὕτη. Πῶς ὄχι ; Ἐν τῷ μεταξὺ κατήρχετο εἰς τὴν πολιτικὴν παλαίστραν ἡ βασιλεία, ὡς ὁ ἐκ μηχανῆς θεός. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην δὲν ἔπταιεν ἡ βασιλεία, ἀλλὰ τὰ κόμματα, καὶ δὴ τὸ σύνολον τούτων, ἡ Οἰκουμενική ! Τίνι τρόπῳ ἤθελεν ἀπαλλαγῇ τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐκ τῆς θλιβερᾶς καταστάσεως,ἐκ τῆς ἐπικρατησάσης ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτοῦ ἀναρχίας ; Εὑρέθη ἡ λύσις τοῦ προβλήματος, ἡ θεραπεία τοῦ κακοῦ. Ἀνετίθετο ὁ σχηματισμὸς ἐθνικῆς κυβερνήσεως εἰς δύο ἐκ τῶν μελῶν τῆς Οἰκουμενικῆς. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἡ ἐθνικὴ ἰδέα ἐθριάμβευον ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης. Ἡ κωμῳδία ἐξακολουθεῖ. Ἔπρεπε καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ δείξῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι δύναται νὰ ἐνεργήσῃ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης· ἡ ἀδράνεια προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἦτο παρεσκευασμένον ἐπαρκῶς...

Ὑπὸ τῆς ἀρτισυστάτου κοβερνήσεως, τῆς προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ Κουμουνδούρου,διετάχθη πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στρατιωτικὴ ἔξοδος—π ε ρ ί π α τ ο ν ἐχαρακτήρισαν οἱ κακεντρεχεῖς τὴν ἔξοδον —εἰκοσιτέσσαρας μόλις διαρκέσασα ὥρας. Οἱ ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ ἀντιπρόσωποι τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐθορυβήθησαν πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τῷ γεγονότι, τῷ πραξικοπήματι τούτῳ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Μόνος ὁ πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας — ἦτο ὁ Ἰωάννης Φωτιάδης, καλῶς γινώσκων τὰ ἑλληνικὰ πρόσωπα καὶ πράγματα — παρέμενεν ἀτάραχος ἐν τῇ διασκέψει τῶν ἐν Ἀθήναις διπλωματῶν, προεδρεύοντος τοῦ ἀρχαιοτέρου πάντων, τοῦ Ἰταλοῦ Κουρτοπάσση.

Ἀνακοινῶν τὰ συμβάντα εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ὁ τελευταῖος οὗτος, ἀπεκάλει τὴν ἀτάραχον στάσιν τοῦ Ὀθωμανοῦ πρέσβεως tratto caratteristico.....

Ὁ πονηρὸς Τουρκοέλλην εἶχε μυρισθῇ τὰ περιζ συμβαίνοντα· ἐγνώριζεν ἴσως ἤδη, ὅτι ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς στρατιωτικῆς ἐξόδου εἰς Δομοκὸν ὑπῆρχε καὶ ὑστερόγραφον ἐ π ι σ τ ρ ο φ ῆ ς. Ἐκ τούτου δ' ἡ ἀταραξία αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῶν τεταραγμένων διπλωματικῶν συναδέλφων.

— Κἄτι μαντεύω, τὸ ὁποῖον σεῖς δὲν δύνασθε νὰ φαντασθῆτε, εἶπεν εἴς τινα τῶν συναδέλφων του.

Διὰ τῆς ἐ κ β ι ά σ ε ω ς ταύτης ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐξηναγκάσθη νὰ ὑποσχεθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ὅτι θὰ ληφθῇ φροντὶς καὶ περὶ τῶν ἀξιώσεων αὐτῆς ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου, ἧς ἀπεφασίζετο ἤδη ἡ σύγκλησις, τῇ εἰσηγήσει τοῦ Γερμανοῦ ἀρχικαγγελαρίου, πρὸς διακανονισμὸν τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων, θὰ ἐλαμβάνοντο δ' ὑπ' ὄψει καὶ τὰ ἑλληνικὰ δίκαια. Ὁποῖος θρίαμβος διὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ ἐλευθέρου κράτους! Ἀναίμακτος, ἀλλ' ἀποτελεσματικὴ δρᾶσις!

Ἀλλ' ἐν τῇ διπλωματικῇ γλώσσῃ τῆς συγχρόνου Εὐρώπης ἡ τοιαύτη ἑκάστοτε ἑλληνικὴ ἐμφάνισις ἐπὶ τῆς διεθνοῦς σκηνῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὡς ἐ κ β ί α σ ι ς (Chantage).

Ὁποία τιμητικὴ σύστασις διὰ τὸ ταλαίπωρον τοῦτο ἑλληνικὸν κράτος!

Δ'.

Ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου κράτους δὲν ἠδύνατο, οὐδ' ἦτο παρεσκευασμένη νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἀμέτοχος ἐξ ὁλοκλήρου διατελέσασα ἐν τῇ προσφάτῳ ἐθνικῇ κινήσει τῶν νοτιοσλαυϊκῶν ἐθνῶν, μονονουχὶ ἀντιστρατευθεῖσα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς τὰς δικαίας ἀξιώσεις πληθυσμῶν, πρὸς οὓς συνέδεε τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν προσφάτῳ ἀκόμη παρελθόντι ταὐτότης παθημάτων καὶ αἰσθημάτων, ἀπεξενώθη αὐτῶν. Ἐν τῷ ἀποπερατωθέντι πολέμῳ ἡ ἑλληνικὴ αὕτη πολιτικὴ καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ περισσῆς τῆς κουφότητος ἐξεδηλοῦτο συμπαθὴς πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἐντεῦθεν ἡ ψυχρότης τοῦ Ρώσσου νικητοῦ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν παράγοντα τῶν χωρῶν, ὧν τὰς πολιτικὰς σχέσεις διεκανόνιζε κατὰ τὸ ἐνὸν ἡ περιβόητος Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἐσιώπησε πρὸ τῆς καταστροφῆς· ἠρκέσθη μόνον ἐν εἴδει διαμαρτυρίας εἰς τὴν ἐκβιαστικὴν πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἔξοδον ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκεῖθεν τῶν συνόρων.

Κατὰ τὸ ἕβδομον ἄρθρον τῆς εἰρημένης συνθήκης ἡ Βουλγαρία ἀπετέλει αὐτοτελῆ ἡγεμονίαν μετὰ χριστιανικῆς διοικήσεως καὶ ἐθνοφρουρᾶς. Εἰς τὴν κυρίως Βουλγαρίαν προσετίθετο μέγα μέρος τῆς Θρᾴκης, ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ βιλαέτιον τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὡς καὶ ἅπασα ἡ Μακεδονία, πλὴν τμημάτων τινῶν αὐτῆς. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου διατελούσης κατ' ὄνομα, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ Τσάρου, τοῦ ἐλευθερωτοῦ τῆς Βουλγαρίας, μετὰ παρέλευσιν ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος καὶ ἡ Θρᾴκη καὶ ἡ Μακεδονία ἤθελον ὑποστῇ τὴν βουλγαρικὴν ἐπικράτησιν, ἂν μὴ ἀπορρόφησιν, τῶν μὲν Μουσουλμάνων κατοίκων μετα-

ναστευόντων κατ' ἀνάγκην ἀλλαχοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τῶν δὲ ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἀπορροφωμένων διὰ τῆς βίας ὑπὸ τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ἀποκλειστικῶς παρεδίδετο ἡ ἡγεμονία καὶ ἡ διοίκησις τῆς χώρας.

Ἡ ἀγγλικὴ πολιτική, διαμαρτυρομένη κατὰ τῆς Συνθήκης ταύτης, ὡς μεταβαλλούσης ἄρδην τὸ ἐθνολογικὸν καὶ πολιτικὸν καθεστὼς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, παραδόξως ἐλάμβανεν ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς τὸν ἑλληνικὸν παράγοντα. Κατὰ τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, «τὰ ἐν τῇ νέᾳ βουλγαρικῇ ἡγεμονίᾳ καθορίζονται οὕτως, ὥστε νὰ καταπνιγῇ ἐν τῇ σλαυϊκῇ πλειονοψηφίᾳ μέγας ὄγκος πληθυσμοῦ, ἑλληνικοῦ τό τε γένος καὶ τὰς συμπαθείας, πληθυσμοῦ μετὰ δέους προσβλέποντος εἰς τὴν ἐξάλειψιν τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος». Ἐκτὸς ἄλλων ἐπιχειρημάτων κατὰ τῆς Συνθήκης, τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον κατήγγελλεν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, ὅτι ἀναφέρονται ἐν τῇ Συνθήκῃ «καὶ ὑποχρεώσεις περὶ τῆς προστασίας τῶν κληρικῶν τῆς ρωσσικῆς ἐκκλησίας, αἱ δὲ ὑποχρεώσεις αὗται οὐδόλως βεβαίως ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν ὑπολείπονται τῶν ἐν τῇ Συνθήκῃ τοῦ Καϊναρτζῆ ὅρων, οἵτινες δι' αἰτίας ὑποδειχθείσας ἄλλοτε κατηργήθησαν ἐν ἔτει 1850. Διατάξεις τοιαύτας ἀδύνατον ν' ἀνεχθῶσιν ἥ τε τῆς Ἑλάδος κυβέρνησις, ὡς καὶ αἱ Δυνάμεις, ἃς σπουδαίως καὶ κοινῶς ἐνδιαφέρουσιν ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Τὸ γενικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ μέρους τούτου τῆς Συνθήκης ἔσται ἡ ἐπαύξησις τῆς ἰσχύος τοῦ ρωσσικοῦ κράτους ἀνὰ τὰς χώρας καὶ τὰς παραλίας, καθ' ἃς ὑπάρχει ἑλληνικὴ πλειονοψηφία, ἡ δὲ ἐπέκτασις τοιαύτης ἰσχύος γενήσεται πρὸς ζημίαν οὐχὶ μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ παντὸς κράτους, ἔχοντος συμφέροντα ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ.

Κατ' ἀνάγκην βεβαίως, πρὸς ἄμυναν τῶν ἰδίων ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν συμφερόντων, οὐχὶ δ' ἐκ πλατωνικοῦ ἢ φιλελληνικοῦ αἰσθήματος ὁ λόρδος Σώλσβαρυ, ὁ σοντάκτης τῆς πολυθρυλήτου ἀγγλικῆς ἐγκυκλίου κατὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ὑπερημύνετο τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, τῶν οὕτωσὶ ἀνοσίως σφαγιαζομένων διὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ καταρρέοντος, τοῦ ἑτοιμοθανάτου ὀθωμανικοῦ κράτους, μοιραίως ἐνεφανίζοντο δύο ἀντίθετα ἐθνικὰ καὶ πολιτικὰ συστήματα. Τὸ πρῶτον, τὸ ἀρχαιότατον ἐν τῇ περιμαχήτῳ Χερσονήσῳ, ἦτο ὁ Ἑλληνισμός, τὸ ἕτερον ὁ Σλαϊσμός, ἐκπροσωπῶν τὴν ἰδέαν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἐρειπίων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁποῖον ἦτο τὸ στοιχειῶδες καθῆκον τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους; Νὰ προσεταιρισθῇ τὴν πολιτικὴν ἐκείνην, δι' ἧς καὶ μόνης ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ. Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν κράτος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου ἐσκέφθη κρεῖττον διὰ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα τὴν τήρησιν πολιτικῆς ἀπραξίας. Οὕτω πολιτευθὲν εὑρέθη ἔξω τῆς τραπέζης, καθ' ἣν στιγμὴν διενέμετο μεταξὺ τῶν νοτιοσλαυϊκῶν φύλων ἡ περιουσία τοῦ Μεγάλου

Ἀσθενοῦς. Βεβαίως ὁ ἑλληνικὸς παράγων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, ἵνα μεταχειρισθῶ ἔκφρασιν τοῦ Γλάδστωνος, καὶ οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς ἦτο ἀνίσχυρος ἕνεκα ἰδίας ὑπαιτιότητος. Ἀλλ' ἐν τῇ διεξαγομένῃ συγκρούσει μεταξὺ Τούρκων καὶ Σλαύων ἠδύνατο νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ μερίδα, κατερχόμενος εἰς τὸν ἀγῶνα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ ἑλληνικὰ δίκαια ἤθελον καταστῇ σεβαστὰ καὶ ληφθῇ ὑπ' ὄψει κατ' ἀνάγκην. Ἀποκρινόμενος ὁ Ρῶσσος ἀρχικαγγελάριος Γορτσακὼφ εἰς τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Σώλσβαρυ καὶ δικαιολογῶν τὴν προτίμησιν ἐν τῇ Συνθήκῃ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῶν Βουλγάρων δὲν ἐδίσταζε νὰ εἴπῃ: «Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀνακτοβούλιον ἐνόησε διὰ παντὸς τρόπου τὴν προστατευτικὴν ἀποστολήν, ἣν ἡ ἱστορία καθορίζει αὐτῷ ἐν Ἀνατολῇ ὑπὸ χριστιανικὴν ἔννοιαν ἄνευ διαφορᾶς φυλῆς καὶ θρησκείας (;) Ἐὰν δὲ πληρεστέρους καὶ ἀκριβεστέρους καθώρισεν ὅρους ὑπὲρ τῆς Βουλγαρίας, αἴτιον εἶνε, ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἐγένετο ἡ κυρία ἀφορμὴ καὶ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου καὶ ὅτι ἡ Ρωσσία ἐκτήσατο ἐν αὐτῇ θετικὰ δικαιώματα ἐμπολέμου Δυνάμεως». Οὕτως ἐδικαιολόγει τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ ρωσσικὴ πολιτικὴ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ τὴν θυσίαν τῶν ἑλληνικῶν δικαίων.

Ἀκατανόητος ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ ἀδράνεια καὶ δια τοὺς φίλους καὶ διὰ τοὺς πολεμίους τοῦ ἡμετέρου γένους. Ἔν τινι συνεδρίᾳ τοῦ ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου ὁ Γλάδστων δὲν ἐδίστασε νὰ καυτηριάσῃ τὴν πολιτικὴν τοῦ ἐλευθέρου κράτους διὰ τῶν ἑπομένων: «Ἐξεπλάγην ἐπὶ τῇ ὑπομονῇ, ἣν ἐπεδείξαντο αἱ ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι κατὰ τὴν διαρκειαν τοῦ πολέμου, καὶ ἰδίᾳ ἀφ' ὅτου ἔπεσε χαμαὶ ἡ Τουρκία». Ἕτερος δὲ βουλευτὴς Ἄγγλος, ὁ Σμίθ, προσέθεσε ταῦτα: «Ἡ πρόνοια παρέχει εἰς ἕκαστον δεδουλωμένον λαὸν μίαν εὐκαιρίαν. Οὐαὶ δὲ εἰς τὸ ἔθνος, ὅ περ, ἀντὶ νὰ πράττῃ, ὁμιλεῖ καὶ περιμένει παρὰ τῆς διπλωματίας τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ὀφείλει ν' ἀποκτήσῃ διὰ τοῦ ξίφους».

Ταῦτα λέγει ἡ σοφία τῶν ἐθνῶν, ἡ ἱστορία. Μόνον τὸ ἑλληνικὸν κράτος παρενόησε τὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς τελεσιουργεῖται ἡ ἀνθρωπίνη πρόοδος, καταληφθὲν ἐκ νάρκης καὶ ἀδρανείας, ὑπνωτισθὲν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἀπολειφθὲν ἐν τῷ διεθνεῖ ἀνταγωνισμῷ, δὲν ἐστεφανώθη.

Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ καὶ μετὰ τὴν Ἐγκύκλιον τοῦ λόρδου Σώλσβαρυ ἐξηκολούθησεν ἀμυνομένη καὶ προμαχοῦσα τῶν ἑλληνικῶν δικαίων. Ὡς γνωστόν, ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ γερμανικοῦ κράτους ἔμελλε νὰ συνέλθῃ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1878 εὐρωπαϊκὴ Σύνοδος πρὸς διακανονισμὸν τῶν πραγμάτων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἀφοῦ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνηται λόγος περὶ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ὁ Ἑλληνισμὸς καθῆκον εἶχε νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς τηρητέας πολιτικῆς, καὶ δὴ τὸ ἀντιπροσωπεῦον αὐτὸν ἐλεύθερον κράτος. Δυστυχῶς καὶ πάλιν ἐξεδηλώθη ἡ αὐτὴ ἔλλειψις πολιτικῆς κατευθύνσεως. Τὸ δ' ἑλληνικὸν κράτος,

ἀντὶ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἔπραξε πᾶν τοὐναντίον, ὅπως παραβλάψῃ αὐτὰ ἐν τῇ κρισιμωτάτῃ ἐκείνῃ ἐθνικῇ περιόδῳ.

Οἱ ἐν τῇ βερολινείῳ Συνόδῳ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας ἐλάμβανον παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ῥητὰς ὁδηγίας, ὅπως καταβάλωσι πᾶσαν προσπάθειαν, οὐ μόνον ὅπως τύχῃ ἐπαρκοῦς ἀντιπροσωπεύσεως σύμπας ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμός, ἀλλὰ καὶ ὅπως «λυφθῶσι δεόντως ὑπ' ὄψει αἱ ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις θέλει ὑποβάλῃ περί τινων ἐπαρχιῶν».

Εὐνόητον. Τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου σκοπὸν προὐτίθετο κατ' ἐξοχὴν νὰ καταπολεμήσῃ ἐν τῇ εἰρημένῃ Συνόδῳ τὸ σλαυϊκὸν κατασκεύασμα τῆς Νέας Βουλγαρίας, νὰ ἐξουδετερώσῃ εἰ δυνατὸν αὐτό. Τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ ; Νὰ ὑποστηρίξῃ, ὡς ἐν τῇ παρισινῇ Συνόδῳ τοῦ 1856, τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ; Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο προφανῶς ἀδύνατον μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1877. Ὅσον καὶ ἂν περιεκόπτετο ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ὡς πρὸς τὴν δημιουργίαν Μεγάλης Βουλγαρίας, ἐπεβάλλετο τῇ ἀγγλικῇ πολιτικῇ νὰ ἐνισχύσῃ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου τὸν ἑλληνικὸν παράγοντα, καθιστῶσα αὐτὸν ἀντίρροπον δύναμιν κατὰ τῆς νοτιοσλαυϊκῆς ὁρμῆς, διατελούσης ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρωσσίας. Δυστυχῶς ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς δὲν ἠδυνήθη, ἢ δὲν ἐπετράπη αὐτῇ νὰ κατανοήσῃ, ὅτι μετὰ τὴν Συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ τὴν δι' αὐτῆς δημιουργίαν Μεγάλης Βουλγαρίας, κατ' ἀνάγκην μετεβάλλετο καὶ ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου. Ἡ ρωσσικὴ πολιτικὴ ἐπεκράτει δολοφονικῶς δια τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ. Καὶ ἐκδήλωσις τῆς μετατροπῆς ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐξ ὁλοκλήρου ἀπομάκρυνσις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐν Βερολίνῳ ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς ἀντιπροσωπείας.

Κατὰ πρῶτον ὡρίσθη ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ν' ἀντιπροσωπεύσῃ αὐτὴν ἐν τῇ Συνθήκῃ τοῦ Βερολίνου ὁ Χαρίλαος Τρικούπης. Αἱ ἐπὶ τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν πεποιθήσεις τοῦ ἀνδρὸς ἦσαν γνωστότατα. Ἀπεδέχθη τὴν ἐντολήν. Ἀλλ' ὅτε ἐγένετο γνωστὸν αὐτῷ ε π ι σ ή μ ω ς, ὅτι ὤφειλε νὰ στραφῇ ἐν Βερολίνῳ πρὸς τὴν ρωσσικὴν πολιτικήν, κατέθηκε παραχρῆμα τὴν ἐντολήν. Πῶς ὄχι ; Ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν νὰ π α ρ α π ρ ε σ β ε ύ σ ῃ, νὰ παρακολουθήσῃ πολιτικήν, ἥτις ἀείποτε μέν, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκεῖνον καιρὸν εἰργάσθη ἀναφανδὸν καὶ μετ' ἐπιμονῆς νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἑλληνικὴν δύναμιν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου.

Ποῖον ἦτο τὸ πρόγραμμα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ὡς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου, περιφανῶς μαρτυροῦσιν ἐπίσημα κείμενα. Πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ Ἄγγλοι ἀντιπρόσωποι ἐλάμβανον διαταγὰς ἐκ Λονδίνου, ὅπως καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἀντιπροσωπευθῇ ἐν τῇ Συνόδῳ. «Πρὶν ἢ ἡ Σύνοδος ἄρξηται τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἀνεκοινοῦτο τῷ κόμητι Βήκονσφηλδ ἐκ τῆς ἀγγλικῆς πρωτευούσης, πρέπει ν' ἀποφανθῇ περὶ ἄλλου ζητήματος. Κυβερνήσεις τινές, μὴ ὑπο-

γράψασαι τὴν Συνθήκην τῶν Παρισίων, θέλουσι ζητήσῃ τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν ἔν τισι τοὐλάχιστον τῶν συνεδριῶν, ἵνα ἐκτεθῶσι τὰ συμφέροντα αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀντιπροσώπων προκειμένου περὶ ὅρων τινῶν τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἐνδιαφερόντων αὐτὰς σπουδαίως. Μεταξὺ τούτων ἡ Ἑλλὰς ἑνοῦται διὰ στενοτάτων δεσμῶν πρός τινας πληθυσμούς, περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν ὁποίων προνοεῖ ἡ Συνθήκη, καὶ ὡς ἐκ τούτου φαίνεται ἔχουσα τὰ μᾶλλον ἀναντίρρητα δικαιώματα, ὅτως τύχῃ τοιούτου προνομίου. Θέλετε λοιπὸν ὑποστηρίξῃ τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῆς Ἑλλάδος ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως τῆς Ἀνάσσης κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Συνόδου, προσπαθοῦντες παντὶ τρόπῳ νὰ τύχητε ὑπὲρ αὐτῆς ἐλευθερίου καὶ εὐρείας παραχωρήσεως τοιούτου δικαιώματος». Παρὰ ταῦτα, ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἐστρέφετο πρὸς τὸν βορρᾶν. Παράδοξος ἀποτύφλωσις τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος! Εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν φιλίαν τῆς σλαυϊκῆς ἄρκτου καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ βραδύτερον. Οὐχ ἧττον τίς οἶδεν ὑπὸ ποίαν διατελοῦσα πίεσιν, δὲν ἐτόλμα ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς ρωσσικῆς ἐπιρροῆς ἐν Βερολίνῳ, ἐν γνώσει ὅτι μετήρχετο πολιτικὴν ἐθνικῆς αὐτοκτονίας. Παρεδόθη εἰς αὐτήν. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐπί τινα καιρὸν παρέμενε πιστὴ εἰς τὸ πρόγραμμά της—ν' ἀμυνθῇ ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, προασπίζουσα αὐτὰ κατὰ τῆς σλαυοβουλγαρικῆς βουλιμίας ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θρᾴκῃ.

Γινώσκομεν ἤδη ἐκ τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ Γορτσακώφ, τῆς ἐκσφενδονηθείσης πρό τινων μηνῶν κατὰ τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ Σώλσβαρυ, ὅτι ἡ ρωσσικὴ κυβέρνησις ἠξίου ἀποκλειστικὴν προστασίαν ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους· ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐπιμονὴ αὐτῆς ν' ἀντιπροσωπεύσῃ τοὺς πληθυσμοὺς τούτους ἐν τῷ βερολινείῳ Συνόδῳ. Ἐπ' ἀγαθῷ ἢ ἐπὶ ζημίᾳ; Κρινάτω ὁ ἀναγνώστης.

Κατὰ τῶν ἀξιώσεων τούτων τὸ ἑλληνικὸν κράτος οὐδεμίαν διετύπωσεν ἀντίρρησιν, ἐκ φόβου μὴ δυσκρεστήσῃ τὴν ρωσσικὴν πολιτικήν. Ἀλλ' ὁ Μαρκήσιος Σώλσβαρυ, καταπολεμῶν αὐτάς, ἔγραψεν ἐκ Λονδίνου τῇ 8 Ἰουνίου 1878 τὰ ἑπόμενα εἰς τὸν Ὅδον Ρῶσσελ ἐν Βερολίνῳ:

«Ἡ ἀπαίτησις τῆς Ρωσσίας, ὅπως αὕτη μόνη γνωμοδοτήσῃ περὶ τοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Βουλγαρίας, Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Κρήτης καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, δὲν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ παρὰ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων, οὐδὲ θέλει πιθανῶς ὑποστηριχθῇ. Αἱ ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας θέλει ὑποβάλῃ ἀναμφιβόλως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις περί τινων ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, θέλουσι ληφθῇ δεόντως ὑπ' ὄψει ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἀνάσσης καί, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἄλλων Δυνάμεων... Εἶνε δὲ οὐσιωδες νὰ προφυλαχθῇ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμός, ὁ κατ' εὐρεῖαν ἀναλογίαν περιληφθεὶς ἐν τῇ Νέᾳ Βουλγαρίᾳ διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἀπορροφήσεως ὑπὸ τοῦ πλεονάζοντος σλαυικοῦ στοιχείου

ἡ δὲ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Καβάλλα νὰ διατηρῶνται μακρὰν τῆς δικαιοδοσίας παντὸς κράτους, δυναμένου νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ρωσσίας».

Τὸ ἑλληνικὸν κράτος διετέλει ὑπνωτισμένον ὑπὸ τοῦ ρωσσικοῦ ὀπίου.

Ἔπραξε πᾶν ὅ τι ἠδυνήθη, ἵνα δυσαρεστήσῃ καὶ ἀπομακρύνῃ τὴν ἐπ' ἐσχάτων τοσοῦτον φιλόφρονα δειχθεῖσαν πρὸς αὐτὸ ἀγγλικὴν πολιτικήν. Κατὰ τὴν δευτέραν συνεδρίαν τῆς Συνόδου ὁ Σώλσβαρυ ὑπέβαλε πρότασιν περὶ παραδοχῆς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὁ Γόρτσακωφ ἐζήτησε τὴν ἀναβολὴν τῆς προτάσεως ταύτης εἰς τὴν προσεχῆ συνεδρίαν, «ἵνα δοθῇ καιρὸς τοῖς πληρεξουσίοις πρὸς μελέτην τοῦ κειμένου τῆς προτάσεως». Ὁ Ἄγγλος διπλωμάτης ὑπεδείκνυεν εἰς τὴν Σύνοδον, ὅτι «οἱ δεσμοὶ τῆς φιλίας, οἵτινες συνέδεον πρότερον τοὺς Ἕλληνας καὶ Σλαύους ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου, διερράγησαν κατὰ τελευταῖα ἔτη, αἱ δὲ ἐθνικότητες αὗται κατέστησαν ἀντίζηλοι. Ἀλλ' ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτῶν κατέστη σοβαρώτερος μετὰ τὰ τελευταῖα συμβάντα, τὰ δ' ἐκ τούτων ἀναρριπισθέντα πάθη ἀπεξένωσαν ἔτι μᾶλλον ἀπ' ἀλλήλων τὰς δύο φυλάς. Οἱ Ἕλληνες φοβοῦνται, καὶ δικαίως, τὴν ὑποδούλωσιν τῆς ἐκκλησίας, τὸν ἐξοστρακισμὸν τῆς γλώσσης καὶ τὴν ἀπορρόφησιν τῆς φυλῆς, ἂν ἀπονεμηθῇ ὑπέροχος θέσις εἰς τοὺς ἀντιζήλους αὐτῶν... Ἀλλ' αἱ δύο αὗται φυλαὶ δὲν παρίστανται πρὸ τῆς Συνόδου ἰσόπαλοι, ἀφοῦ οἱ μὲν Σλαῦοι προστατεύονται ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ὑπὸ στρατιωτικοῦ ἔθνους ὁμοδόξου, ὁμοφύλου καὶ ἔχοντος ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ γόητρον προσφάτων θριάμβων, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ὑπ' οὐδενὸς προστατεύονται συγγενοῦς λαοῦ. Ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀνάσσης φρονεῖ λοιπόν, ὅτι αἱ ὑπὸ τοιούτους ὅρους ληφθησόμεναι ἀποφάσεις δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιήσωσι τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν καὶ ἐκ τούτου οὐδὲ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἡσυχίαν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης, ἐπικειμένων ἀείποτε νέων ταραχῶν παρὰ λαῷ ὀλοψύχως ἀφωσιωμένῳ εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐθνικότητα αὐτοῦ, ὅστις ἤθελε σχηματίσῃ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ Εὐρώπη ἐγκατέλιπε καὶ ὑπέταξεν αὐτὸν εἰς φυλήν, πρὸς ἣν οὐδεμίαν τρέφει συμπάθειαν.

Ταῦτα ἔχουσα ὑπ' ὄψει ἡ Ἀγγλία, προτείνει ν' ἀνατεθῇ ἡ ἀντιπροσώπευσις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, προσκαλουμένης νὰ μετάσχῃ τῶν συζητήσεων τῆς Συνόδου, ἢ τοὐλάχιστον νὰ παρευρίσκηται εἰς πάσας τὰς συνεδρίας, ἐν αἷς πρόκειται νὰ συζητηθῶσι ζητήματα σχετιζόμενα πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς».

Δυστυχῶς ὁ Ρῶσσος ἀντιπρόσωπος ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ θεωρηθῶσιν οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ρωσσίας οὐχὶ ὡς ἀποκλειστικῶς προστατεύοντες τὰ σλαυικὰ συμφέροντα, ἀλλ' ὡς σ υ μ π α θ ο ῦ ν τ ε ς πρὸς πάντας τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Τουρκίας. Ὡς ἐκ τούτου δ' ἐδήλωσεν ἐκ τῶν προτέρων «ἀποδοχὴν πάντων τῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων μέτρων, ζητῶν ὑπὲρ αὐτῶν αὐτονομίαν (οὐχὶ βεβαίως τὴν βουλγαρικήν), οἵαν ζητεῖ καὶ ὑπὲρ τῶν Σλαύων· καθότι

σκοπὸς τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ εἶνε ἡ σ υ ν δ ι α λ λ α γ ὴ τῶν δύο φυλῶν».

Τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὡς γνωστόν, ἔστρεψε τὰ νῶτα πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ποῖα τὰ ἀποτελέσματα; Ἡ ἐγκατάλειψις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Δυνάμεως, ἥτις τοσοῦτον ἐπεδείξατο ὑπὲρ αὐτοῦ μετὰ τὴν Συνθήκην τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἐνδιαφέρον. Ἡ ἐπίσημος Ἀγγλία δὲν ἀπέκρυψε τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῆς. Ἐν συνεδρίᾳ τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων, γενομένῃ μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ὁ Μπήκονσφηλδ, δικαιολογῶν τὴν ἑαυτοῦ πολιτικήν, ἀνωμολόγει τὰ ἑπόμενα:

«Ὁ εὐγενὴς φίλος μου, ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργός, κατέβαλε πᾶσαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προσπάθειαν, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε σπουδαία αὔξησις τῶν ὁρίων καὶ πόρων αὐτῆς. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀντιπροσώποις τῆς Ἑλλάδος δὲν εὕρομεν τὴν ἀνταπόδοσιν συμπαθείας, ἧς ηὐχόμεθα νὰ τύχωμεν. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἦσαν ἐστραμμένοι ἀλλαχοῦ».

Μετὰ ταῦτα ἡ ἀγγλικὴ πολιτική, μνησικακοῦσα κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιπολαιότητος, ἵνα μὴ μεταχειρισθῶ χείρονα ἔκφρασιν, ἔστρεψε πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὰ νῶτα ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Συνόδῳ. Ὅτε, περὶ τὸ τέλος τῶν συνεδριῶν τῆς Συνόδου, ἡ γαλλικὴ ἀποστολὴ διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτῆς Βάδδιγκτων ὑπέβαλε πρότασιν, καθ' ἣν ἡ Σύνοδος προσεκάλει τὴν Ὑψηλὴν Πύλην νὰ συνεννοηθῇ πρὸς διευθέτησιν τῶν μεθορίων ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ, ἐφρόνει δὲ ὅτι ἡ ὁροθεσία αὕτη ἠδύνατο ν' ἀκολουθήσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ πρὸς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν τοῦ Θυάμιδος ἐν Ἠπείρῳ», ἥτις πρότασις ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσσίας, τότε οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἀγγλίας ἐπεδείξαντο δυστροπίαν «Ἡ Σύνοδος δὲν συνῆλθεν, ἐπεφώνησαν οἱ Ἄγγλοι ἀντιπρόσωποι, νὰ διαμελίσῃ τὴν Τουρκίαν, οὔτε νὰ φονεύσῃ τὸν Σουλτᾶνον, εἶπεν ὁ Μπήκονσφηλδ· ὁ δὲ Σώλσβαρυ ἀπεφαίνετο, ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἡ Σύνοδος, διότι δὲν ἔχει αὕτη νὰ παρουσιάσῃ τετελεσμένον γεγονός»... Ἐκ τῆς πολιτικῆς ταύτης ἀλλαξοπιστίας δὲν ἐζημιώθη ἡ Ἀγγλία· ἐλάμβανε μετ' ὀλίγον παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἀμοιβὴν τὴν Κύπρον.

Τὸ ἐπίσημον ἑλληνικὸν κράτος ἐπελάθετο τῶν ὑποχρεώσεών του πρὸς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικήν. Αὕτη ἐξεδικήθη σκληρότατα. Τίς ὁ πταίων;

Ἐν αὐτῇ τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου ὁ μαρκήσιος Σώλσβαρυ, προμαχῶν τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, ἐκήρυττεν: «ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θρᾴκη εἶνε χῶραι ἑλληνικαί, ὅπως καὶ ἡ Κρήτη.» Ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς ἔδειξε πλήρη ἀδιαφορίαν, ἐστράφη δὲ πρὸς τὴν ἀντίθετον πολιτικήν, ἥτις ἠμφισβήτει εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα ν' ἀντιπροσωπεύσῃ τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἐν τῇ Συνόδῳ. Ἐτιμωρήθη αὕτη, ἀλλὰ μετ' αὐτῆς καὶ τὸ ἑλληνικὸν γένος.

Παρὰ τὴν ἀνακόλουθον καὶ ἀνερμάτιστον πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου, ἀποβλέψαντος πρωτίστως εἰς ψυχίᾳ τινὰ ἐλεημοσύνης τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, μὴ φιλοδοξήσαντος δὲ νὰ ἐμφανισθῇ ἐν αὐτῇ ἐν ὅλῳ

αὐτοῦ τῷ ἐθνικῷ ὄγκῳ, ὡς ἀντιπροσώπου τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἔν τινι τῶν τελευταίων αὐτῆς συνεδριῶν ἐγένετο δεκτὸν τὸ 24ον ἄρθρον τῆς Συνθήκης ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1878, εἰσηγουμένου τοῦ Γάλλου ἀντιπροσώπου. Κατὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο, «ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν τὰ περὶ διευθετήσεως μεθορίων προβλεπόμενα ὑπὸ τοῦ 13ου πρωτοκόλλου τῆς Συνθήκης μεταξὺ Πύλης καὶ Ἑλλάδος δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιηθῶσιν, ἡ Γερμανία, ἡ Αὐστροουγγαρία, ἡ Γαλλία, ἡ Μ. Βρεττανία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ρωσσία ἐπιφυλάσσουσι πᾶν δικαίωμα νὰ προσενέγκωσι τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν εἰς τὰ δύο κράτη πρὸς διευκόλυνσιν τῶν διαπραγματεύσεων».

Τὸ ἄρθρον τοῦτο, ἀσαφὲς καὶ ἀόριστον, οὐδεμίαν ἐπιβάλλον ὑποχρέωσιν εἰς τὴν Τουρκίαν ἐν τῇ διευθετήσει τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων, ἐψηφίζετο ἔν τινι τῶν τελευταίων συνεδριῶν τῆς Συνόδου, ὁπότε αὕτη κατάκοπος ἡ στενοχωρημένη ἐκ τῶν γενομένων θυσιῶν εἰς βάρος τῆς Τουρκίας, ἐδίσταζε νὰ διατυπώσῃ κατηγορηματικῶς τὸ πολυθρύλητον ἄρθρον. Τὴν ψυχολογίαν τῆς Συνόδου κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ὑπεδεικνύετο ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Γαλλίας νέος ἀκρωτηριασμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἑλλάδος, ἧς τὰ δικαιώματα ἠμφισβητοῦντο ἕνεκα τῆς ἀδρανείας αὐτῆς κατὰ τὸν ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον, λίαν προσφυῶς περιγράφει ὁ Γάλλος διπλωμάτης κ. de Mouy, διατελέσας καὶ γραμματεὺς τῆς Συνόδου. «Ἡ Σύνοδος, ἔγραψεν ἔτη πολλὰ μετὰ ταῦτα, εἴτε ἐκ φόβου κρίσεως ἐν τῷ Αἵμῳ, εἴτε ὅπως μὴ ἐπιδικάσῃ νέον ἀκρωτηριασμὸν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐπίστευεν, ὅτι ἔπραττε καλῶς, ποιουμένη ἐκ τῶν προτέρων συνετὴν καὶ ἀβροεπῆ ἔκφρασιν πρὸς τὰς δύο ἐνδιαφερομένας Δυνάμεις περὶ διακανονισμοῦ τῶν συνόρων αὐτῶν, ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν παρεδέχετο, ὅτι βάσις τῶν ἑλληνοτουρκικῶν διαπραγματεύσεων θὰ ἦτο ἡ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος προσάρτησις τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας.»

Ἀναμφιβόλως τοιοῦτον ἦτο τὸ πνεῦμα τῆς βερολινείου Συνόδου κατὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ 24ου ἄρθρου τῆς Συνθήκης. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὑπέσχοντο, ὅτι αὗται, ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τῶν ἑλληνοτουρκικῶν διαπραγματεύσεων περὶ διευθετήσεως τῶν συνόρων τῶν δύο χωρῶν, ἤθελον προσενέγκῃ τὴν φιλικὴν αὐτῶν μεσολάβησιν πρὸς διακανονισμὸν τοῦ ζητήματος. Ἀλλ' ἐπετυγχάνετο ὁ σκοπὸς τοῦ ἄρθρου, ἡ ἀφαίρεσις τουτέστι δύο ἐπαρχιῶν ἀπὸ τῆς ἱκανῶς ἤδη ἀκρωτηριασθείσης τουρκικῆς ἐπικρατείας; Ἤθελε δ' αὕτη συγκατανεύσῃ ἄνευ ἐκβιασμοῦ εἰς τὴν νέαν ταύτην θυσίαν τῆς τιμῆς αὐτῆς, τῆς ἀξιοπρεπείας, αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ὑποστάσεως; Καὶ ἐν περιπτώσει δυστροπίας αὐτῆς ἢ ἀρνήσεως, ἤθελεν εἶναι εὔκολον, ὡς ἐκ τῶν συχνῶν μεταμορφώσεων καὶ παλιντροπιῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, ἡ εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπιβολὴ τοιαύτης θυσίας, οἵα ἦτο ἡ ἀφαίρεσις δύο ἐπαρχιῶν, ἢ ὡς ἐκ τούτου μείζων ἐξασθένησις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ ἡ ἐπὶ θυσίᾳ αὐτοῦ καὶ ἀναλώμασιν ἐνίσχυσις τοῦ ἑλληνικοῦ παράγοντος ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου; Ἡ ἐπίσημος Εὐ-

ρώπη ἐσκέφθη βεβαίως οὕτω, καθ' ἣν στιγλὴν ἐψήφιζε τὸ 24ον ἄρθρον τῆς βερολινείου Συνθήκης. Ἀλλὰ στερουμένη τοῦ σθένους νὰ εἴπῃ τὴν περὶ τοῦ προκειμένου γνώμην αὐτῆς εἰλικρινῶς, κατηγορηματικῶς, διετύπωσεν αὐτὸ ἀσαφῶς καὶ συγκεχυμένως, ἀφιεμένη εἰς τὸ μέλλον, εἰς τὴν τύχην, εἰς τὰς ἑκάστοτε μεταβαλλομένας ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν περιστάσεις.

Εὐλόγως. Τάχα μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἑλληνοτουρκικῶν διαπραγματεύσεων πρὸς διευθέτησιν τῶν συνόρων δὲν μετεβλήθη ἀπροσδοκήτως ἡ διπλωματικὴ σκηνογραφία τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης; Ἡ μὲν Γαλλία διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ αὐτῆς Barthélemy Saint-Hilaire ἐξέφραζε δισταγμοὺς περὶ τοῦ ἐξαναγκαστοῦ τοῦ 24ου ἄρθρου τῆς Συνθήκης, λησμονοῦσα, ὅτι αὐτὴ εἰσηγήθη περὶ τούτου ἐν τῇ Συνόδῳ διὰ τοῦ Βαδδιγκτῶνος[1], ἡ δὲ Ἀγγλία, ἡ δυστροπήσασα πρὸς ἀποδοχὴν τῆς προτάσεως ταύτης, ἀνελάμβανε διὰ τοῦ Γλάδστωνος ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῆς τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον, ἐπιτακτικῶς ἀξιώσασα παρὰ τῆς Τουρκίας ὑποχώρησιν ἐν τῇ προσαρτήσει τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

Tempora mutantur καὶ μετ' αὐτῶν ἡ ἀντίληψις τῆς διπλωματίας. Μόνον ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ δὲν εἶχε μεταβληθῇ καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Διετέλεσεν ἐν τῇ αὐτῇ μοιρολατρικῇ ἀδρανείᾳ καὶ ἀπραγμοσύνῃ.

(Ἀκολουθεῖ) Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

1 Ἐν ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ ἔμελλε νὰ μεταβληθῇ κατὰ τρόπον ἀπροσδόκητον, προκαλέσαντα τὴν ἔκπληξιν. Μόλις πρὸ διετίας, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς βερολινείου Συνόδου, ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς γαλλικῆς Δημοκρατίας ἐχαρακτήριζε τὴν ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων ὡς πρὸς τὴν προσάρτησιν τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος «ὑψηλὴν εὐθυδικίαν, ὑφ' ἧς ἐνεπνεύσθησαν αὗται κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς αὐτῶν.» Καὶ ἤδη ὁ Barthélemy Saint-Hilaire κατήγγειλλε τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους «ὡς στηριζομένας ἐπὶ προφανοῦς πλάνης»!

ΤΟ ΝΕΟΝ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η ΑΠΑΙΣΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΚΟΜΙΤΑΤΟΥ „ΕΝΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΥ"

Ὁ ἀμερόληπτος παρατηρητής, ὁ μετὰ προσοχῆς παρακολουθήσας τὰ ἐν Τουρκίᾳ συμβαίνοντα ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ πεπολιτισμένος κόσμος ἅπαξ ἔτι ἐξηπατήθη διὰ τῶν δῆθεν φιλελευθέρων ἐν Τουρκίᾳ μεταρρυθμίσεων. Εὐθὺς ἀπὸ τῆς ὑστεραίας τῆς μεγάλης «Νεοτουρκικῆς» κινήσεως τοῦ Ἰουλίου 1908, ἀπέδειξε τὴν ἀλήθειαν ταύτην τὸ ἔργον μου, τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «La Régéneration de la Turquie est-elle possible?» (Εἶνε δυνατὴ τῆς Τουρκίας ἡ ἀναγέννησις;). Ἐνεπνεύσθη δὲ τὸ ἔργον μου τοῦτο οὐχὶ ἐκ προκαταλήψεως. Ὑπῆρξα εἷς ἐκ τῶν πρώτων ἐγκωμιασάντων τοὺς συνταγματικοὺς Νεοτούρκους, δηλώσας ὅτι τὸ ἔτος 1908 θὰ παραμείνῃ ἔνδοξον διὰ τοὺς γενναίους δημιουργοὺς τῆς θαυμασίας ταύτης ἐξελίξεως, ἥτις ἔμελλε νὰ σημειώσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν οὗτοι κατίσχυσαν, ὅπως ἐγκαινίσωσιν ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει ἐποχὴν νέας κοινωνικῆς τάξεως, βασιζομένης ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων ἑνὸς ἑκάστου . . . Δὲν εἶμαι λοιπὸν συστηματικὸς ἐχθρὸς τῶν Νεοτούρκων.

Ἀλλ' ἀφ' ἧς εἴδομεν τόσον σκανδαλώδεις νοθεύσεις νομοθετικῶν ἐκλογῶν, ἀποσκοπούσας εἰς τὸ νὰ ἐμποδίσωσι τοὺς ἀνεξαρτήτους Χριστιανοὺς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ Κοινοβούλιον· ἀφ' ὅτου παριστάμεθα μάρτυρες ἀνόμων μεθόδων, ἐξεγειρουσῶν τὴν ἀγανάκτησιν καὶ αὐτῶν τῶν μᾶλλον ἀνεπτυγμένων Τούρκων τοῦ φιλελευθέρου κόμματος· ὅταν βλέπωμεν τὸ κόμμα τοῦ Κομιτάτου «Ἑνώσεως καὶ Προόδου» ἀναισθήτως καὶ ἀσυνειδήτως κατασιγάζον διὰ φιμώτρου τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, δολοφονοῦν ἀτιμωρητεὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ἐν Κωνσταντινουπόλει φιλελευθέρους δημοσιογράφους ἀπαρέσκοντας τῷ Κομιτάτῳ· ὅταν βλέπωμεν τὴν βασιλείαν τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τοῦ τρόμου μυσαρωτέραν ἔτι τῆς ὑπὸ τὸ Χαμητικὸν σύστημα· ὅταν αἱ χριστιανικαὶ κοινότητες καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ Ἀραβικαὶ καὶ Ἀλβανικαὶ καθίστανται τὸ ἀντικείμενον συστηματικῶν διωγμῶν ἀνηκούστων· καὶ ὅταν βλέπωμεν τὰ σχολικὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα ἐσεβάσθησαν μέχρι τοῦδε οἱ ἐνδοξότατοι καὶ κραταιότατοι κατακτηταὶ τοῦ Ἰσλάμ, ὑποτεμνόμενα ὑπὸ μιᾶς κλει-

στῆς τάξεως φανατικῶν Νεοτούρκων, ἀξιούσης ἐν πλήρει εἰκοστῷ αἰῶνι ν' ἀπορροφᾷ δικαιωματικῶς τὰ πάντα, νὰ ἐ κ τ ο υ ρ κ ί ζ ῃ τὰ πάντα,—τότε βεβαίως ἐπιτρέπεται, νομίζομεν, νὰ παύσῃ τις ὢν θαυμαστὴς τοιούτων Συνταγματικῶν ὑπόπτου ἐλευθεροφροσύνης.

Πομπωδῶς καὶ κομπορρημόνως ὑπέσχοντο διὰ παντοίων δηλώσεων τὴν «ὁμόνοιαν», τὴν «ἕνωσιν» καὶ τὴν «συνεργασίαν» μετὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀντὶ δὲ τούτων τί ἔχομεν; παλαιὰ δημιουργήματα καὶ ὑπηρετικὰ ὄργανα τοῦ Γιλδὶζ-Κιὸσκ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Κυβερνήσεως, ἐκμεταλλευόμενα ἐπὶ ἰδίῳ μόνον κέρδει τὸ νέον σύστημα, οὐδὲν δ' ἄλλο κατ' οὐσίαν ἐπιδιώκοντα ἢ νὰ ἐπιβάλωσιν, ὑπὸ νέον τύπον, εἰς τὴν Χριστιανωσύνην τὸ μᾶλλον ἀφόρητον πανισλαμικὸν κράτος, ὅ περ ὑπῆρξε ποτέ.

Οἱ ἄνδρες τῶν μυστικῶν Κομιτάτων ἀποδεικνύουσιν ἡμῖν ὅτι παντελῶς ἐλλείπει αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιεικοῦς ἀνοχῆς, l' esprit de tolérance. Λησμονοῦσιν ὅτι μόνοι οἱ ἐχθροὶ τῆς Τουρκίας ἔχουσι συμφέρον νὰ ὠθῶσι πρὸς τὴν διαίρεσιν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Χριστιανούς, ἰδίᾳ δὲ τοὺς Ἕλληνας, ἅτε ἀποτελοῦντας τὸ σπουδαιότατον τοῦ Κράτους στοιχεῖον.

Οἱ Νεότουρκοι ἀποδεικνύουσιν ἡμῖν οὕτως ὅτι τὸ πείραμα τεῦ Νεοτουρκικοῦ συστήματος συνίσταται, κατ' αὐτούς, ἐν τῇ προκηρύξει τοῦ ὀνόματος, τῆς λέξεως. Πιστεύουσιν ὅτι, μεταβληθέντος μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ παλαιοῦ συστήματος, τὰ πάντα βαίνουσι καλῶς ἐν τῷ βελτίστῳ τούτῳ τῶν κόσμων τοῦ Ἰσλάμ· ἂν δέ, τοὐναντίον, ἡ οὐσία τοῦ Χαμιτικοῦ συστήματος μετὰ τῶν ἀποτροπαίων μεθόδων του ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς παραμένῃ ἀναλλοίωτος παρὰ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ὀνόματος, οἱ Χριστιανοὶ δὲν πρέπει νὰ γογγίζωσι μηδὲ νὰ διαμαρτύρωνται κατὰ τῶν Νεοτουρκικῶν καταχρήσεων, αἵτινες εἶνε αὐταὶ ἀκριβῶς αἱ καταχρήσεις, ἃς αὐτοὶ κατέκρινον ἄλλοτε τόσον δριμέως ἐν τῇ ἀπολυταρχίᾳ καὶ τῇ τυραννίᾳ τοῦ Γιλδίζ.

Ἀλλ' ἐντεῦθεν ἀκριβῶς πηγάζουσι πάντα τὰ δεινὰ τά κατατρύχοντα νῦν τὴν Τουρκίαν· καὶ δὲν εἴδομεν ἀκόμη τὸ τέλος . . Ὡς βαίνουσι τὰ πράγματα, ἅμα ὡς στειρεύσωσι διὰ τὸ Κομιτᾶτον «Ἑνώσεως καὶ Προόδου» αἱ πηγαὶ τῶν δανείων, τῶν προκαταβολῶν, τῆς δημεύσεως τῶν κτημάτων καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ Σουλτάνου Ἀβδοὺλ Χαμίτ, τῶν χθὲς ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Βουλγαρίας ἀποτιθεισῶν ἀποζημιώσεων καὶ τῶν αὔριον ἀποτιθησομένων ὑπὸ τῆς Ἰταλίας, ὁ πεπολιτισμένος κόσμος θὰ παραστῇ ἐξ ἅπαντος μάρτυς τῆς ἐκρήξεως νέου καθ' ἅπαν τὸ κράτος ἱεροῦ πολέμου κατὰ τῆς Χριστιανωσύνης.

Οἱ Νεότουρκοι παίζουν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τοὺς sans-culottes, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ sans-culottes τῆς Γαλλίας ἐποίουν τρέμειν τὴν Εὐρώπην, ἐνῷ οἱ παρὰ τῷ Βοσπόρῳ ποιοῦσιν αὐτὴν γελᾶν. Οἱ ξ ε β ρ ά κ ω τ ο ι τῆς Γαλλίας κατεκτήσαντο τὴν Εὐρώπην· οἱ δὲ τῆς συγχρόνου «Ὑψηλῆς Πύλης» εἴθε νὰ μὴ

προκαλέσωσι τὸν πλήρη διαμελισμὸν καὶ τὴν τελικὴν διανομὴν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους.

Κατὰ τὴν παροῦσαν στιγμὴν αὐτὴ ἡ ὑπόστασις τῆς Εὐρωπαϊκῆς τοὐλάχιστον Τουρκίας κινδυνεύσει ἐξ αἰτίας τῶν ἀκορέστων ὀρέξεων φιλοδόξων γειτόνων, ἑτοίμων νὰ ἐπωφεληθῶσι τὰς πρώτας ἀναρχικὰς ἐκδηλώσεις, αἵτινες ἔσονται ἡ ἀναπόφευκτος συνέπεια τῆς τελείας χρεωκοπίας τοῦ Νεοτουρκικοῦ «φιλελευθέρου» συστήματος. Δὲν πρέπει νὰ πλανώμεθα· ἡ παγίωσις καὶ ἑδραίωσις ἐν Τουρκίᾳ συνταγματικοῦ συστήματος σπουδαίου καὶ διαρκοῦς δὲν ἀρέσκει εἰς πάσας τὰς Δυνάμεις, ἀπαρέσκει δὲ πρὸ πάντων εἰς ἐκείνας, αἵτινες οὐδὲν συμφέρον ἔχουσι νὰ ἴδωσι τὴν Τουρκίαν χειραφετουμένην ἀπὸ τῆς κηδεμονίας των καὶ ἀνορθουμένην πολιτικῶς καὶ οἰκονομικῶς διὰ τῶν ἰδίων της ἐνεργειῶν καὶ προσπαθειῶν καὶ διὰ τῶν ἐθνικῶν της δυνάμεων . . . Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐξόχου φίλου μου, στρατηγοῦ Σερὶφ πασσᾶ, πρώην πρεσβευτοῦ Ὀθωμανοῦ ἐν Στοκχόλμῃ, τὸ μόνον ὑπολειπόμενον ἔτι μέσον τοῦ σῶσαι τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος «ἀπὸ τῆς καταστροφῆς, εἰς ἣν ἡ ἀλογιστία καὶ ἀπρονοησία τοῦ Κομιτάτου «Ἑνώσεως καὶ Προόδου» ὠθεῖ τὴν χώραν, θὰ ἦτο νὰ λάβῃ ὁ ἀγαθὸς Ὀθωμανικὸς λαὸς ὑπὸ τὸν βραχίονά του τοὺς Νεοτούρκους τοὺς ξ ε β ρ ά κ ω τ ο υ ς τούτους τῶν ἡμερῶν μας, καὶ νὰ τοῖς δώσῃ τοὺς σωφρονιστικοὺς ἐκείνους ραβδισμούς, οὓς προσκαλεῖ ἡ γυμνότης των».

Οἱ Νεότουρκοι φαντάζονται ὅτι τοῦ νέου συστήματος ἡ ἐφαρμογὴ συνίσταται εἰς τὴν μονοπωλιακὴν συγκέντρωσιν τῆς ἐξουσίας ἐν ταῖς χερσὶν ὀλίγων αὐθαδῶν ἀνδρῶν τοῦ Κομιτάτου «Ἑνώσεως καὶ Προόδου», ἀδιάφορον ἂν οἱ ἄνδρες οὗτοι φωρῶνται κακουργότεροι τῶν ἀπαισίων ἐκείνων θλιβερᾶς μνήμης προσώπων, ἅτινα ἔζων πρὸ αὐτῶν ἐν ταῖς κακίαις καὶ τῇ διαφθορᾷ τοῦ Γιλδίζ... Μία σαρωματιὰ ἤρκεσε πράγματι, ὅπως καθάρῃ τὸν παλαιὸν τοῦτον σταῦλον τοῦ Αὐγείου, ἀλλὰ τὰ μέλη τοῦ κομιτάτου ἅπαξ λαβόντα ἐν χερσὶ τὴν ἐξουσίαν διετήρησαν πάσας τὰς μεθόδους τοῦ Χαμιτικοῦ συστήματος . . . Παράδοξος ἀντίληψις τοῦ συνθήματος «**Ἐλευθερία, Ἰσότης, Δικαιοσύνη**»! Εἶνε τόσον παράδοξος, ὥστε ἄγεταί τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι οἱ παράφρονες οὗτοι, ὡπλισμένοι μὲ τὴν δᾷδα τῆς διχονοίας καὶ τοῦ μίσους τῶν φυλῶν, δὲν εἶνε πλέον Νεότουρκοι ἀγαπῶντες τὴν χώραν των, ἀλλ' ὅτι ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς ψευδελευθεροσύνης ἔχουσι παραμείνῃ ἄγριοι Ἀσιᾶται, ὁρμήσαντες εἰς ἱερὸν πόλεμον κατὰ πάντων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶνε Τοῦρκοι. Παντοῦ ἀλλοῦ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἐν ταῖς πεπολιτισμέναις καὶ καλῶς διοικουμέναις χώραις, οἱ ἐν τῇ ἀρχῇ ἄνδρες κινοῦνται ὑπὸ φιλανθρωπίας ὅλως ἀστικῆς καὶ φροντίζουσιν ἐπιμελῶς ὑπὲρ τοῦ κράτους καὶ τῶν λαῶν ὥσπερ ὑπὲρ τοῦ οἴκου καὶ τῆς οἰκογενείας. Πᾶν ὅ,τι ἀλλαχοῦ, παρ' ἄλλοις λαοῖς, τὸ κράτος ἀποστολὴν ἔχει νὰ ἐγγυᾶται καὶ νὰ περιφρουρῇ, τὴν ἀσφάλειαν τῶν προσώπων καὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν τιμήν, τὴν

διανοητικὴν μόρφωσιν,—πάντα ταῦτα οἱ Νεότουρκοι ἀρνοῦνται εἰς τοὺς ὑπηκόους Ὀθωμανούς.

Τὴν ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος οἱ Νεότουρκοι πανταχοῦ ἔσχον θαυμαστὰς μόνον. Σήμερον δὲ ἡ ἐκ τῆς διαψεύσεως πασῶν τῶν προσδοκιῶν ἀπογοήτευσις σφίγγει πάντων τὰς καρδίας καὶ ἀναβιβάζει τὴν πικρίαν εἰς τὸ στόμα. Αὐτὸς ὁ Καμίλλος Πελλετάν, εἷς τῶν ἐνθουσιωδεστάτων φίλων τῆς Νέας Τουρκίας, ἔγραφεν ἐπ' ἐσχάτων δύο μόλις ἔτη μετὰ τοὺς πρώτους του ἐνθουσιασμούς, τὰ ἑξῆς :

«*Ἀνάγκη νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι ἡ παροῦσα κατάστασις τῆς Νέας Τουρκίας οὐδαμῶς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἐλπίδας, ἃς ἐνέπνευσαν αἱ θαυμάσιαι ἀρχαί της . . . Ἐξετάζων τις τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῆς κρυφίας ἐξουσίας, καταλαμβάνεται ὑπὸ τῶν ἀλγεινοτάτων καταπλήξεων . . . Ἡ ἐξουσία διατηρεῖται μόνον καὶ μόνον διὰ τῆς βίας, ἀφοῦ δηλοῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ κυβερνᾷ εἰμὴ διὰ καταστάσεως πολιορκίας καὶ διὰ τῶν στρατοδικείων. Δὲν συγκρατεῖ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ μόνον διὰ τῆς τρομοκρατίας . . . Οὐδεὶς δύναται τὰ προϊδῃ πρὸς ποίους σπαραγμοὺς δύνανται νὰ ὠθήσωσιν αὐτὴν οἱ νῦν κύριοι τῆς Τουρκίας . . .* »

Ἐν Τουρκίᾳ δὲν εἶνε θερμοκέφαλοι ἄνθρωποι ἄνευ λόγου προσπαθοῦντες νὰ ἐξαναστῶσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως πατρικῆς καὶ νομίμου· εἶνε δυστυχεῖς ἄνθρωποι ἐπὶ αἰῶνας ἀπεστερημένοι πάσης ἀστικῆς ἐνεργείας, διαταρασσόμενοι ἐν αὐτῇ μάλιστα τῇ ἐξασκήσει καὶ τῇ ἀπολαύσει τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ οἰκιακοῦ βίου, ἐστερημένοι βοηθείας κατὰ παντοειδῶν καταπιέσεων, φυτοζωοῦντες σχεδὸν δίκην ἀλόγων ζώων μετὰ τῆς θλιβερᾶς συνοδείας τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου δι' ἑκάστην στιγμὴν τῆς ἀθλίας ὑπάρξεώς των καὶ μέλλοντος ἀπαρηγόρου, ὅπερ οὐδ' ἡ ἐλπὶς τῆς ἀπαλλαγῆς των ἀπὸ τῆς μυσαρᾶς ταύτης τυραννίας καθιστᾷ ἠπιώτερον... Ἐν Εὐρώπῃ, ὅσον διεφθαρμένη καὶ ἂν εἶνε κυβέρνησίς τις, ἀρκεῖ νὰ εἶνε κυβέρνησις, ὅπως παρουσιάζῃ εἰς τὴν διάνοιαν ἓν οἱονδήποτε σύνολον, ἀποτελοῦν ἓν ὁμοιογενὲς ὅλον καὶ παρέχον ἓν κοινωνικὸν οἰκοδόμημα. Τότε εἶνε ἀναμφίβολον ὅτι πᾶσα ἀπόπειρα διαταράξεως τοῦ ὁμοιογενοῦς τούτου συνόλου, τοῦ κοινωνικοῦ τούτου σώματος, εἶνε ἀληθινὴ ἀνταρσία κατὰ τῆς ὑπάρξεώς του, ἀπόπειρα κατὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ του δικαίου, ἅμα δὲ καὶ παραβίασις πολιτικοῦ δικαίου ἀνεγνωρισμένου προηγουμένως. Διὰ τοῦτο ἡ πρᾶξις αὕτη ἀναγκαίως εἶνε ἀξία καταστολῆς, ἐπειδὴ αὐτὴ κυρίως ἡ διαταρακτικὴ τοῦ πρώην καθεστῶτος πρᾶξις ἀποτελεῖ τὸ ἀληθὲς σῶμα τοῦ ἐγκλήματος. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει τῶν φυλῶν, τῶν συναποτελουσῶν τὸν πληθυσμὸν τῆς Τουρκίας ἐναντίον τῶν καταπιεζόντων αὐτὰς δεσποτῶν. Ἵνα μηδὲν εἴπωμεν περὶ τῶν Χριστιανῶν, ὑπάρχει ἆρά γε ἐν ὅλῃ τῇ ἐκτάσει τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους φυλὴ διὰ παντὸς παραμείνασα εἰς τὴν Τουρκίαν τόσον πιστὴ ὅσον οἱ Ἀλβανοί, οἱ πολύτιμοι οὗτοι ὑπή-

κοοι καὶ ἐν παντὶ καιρῷ ὑπερασπισταὶ τοῦ Κράτους ; Καὶ ὅμως αὐτοὶ περισσότερον παντὸς ἄλλου κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς **Ἐλευθερίας** καὶ τῆς **Ἰσότητος**.

Τὸ σφάλμα τὸ διαπραχθὲν ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων κατὰ τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Ἀράβων, καὶ κατὰ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν εἶνε ἐκ τῶν βαρυτάτων. Οὕτως οὐ μόνον ἡ κατάστασις τῆς Τουρκίας οὐδαμῶς ἐβελτιώθη ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, ἀλλ' ἡ σύγχυσις ηὐξήθη ἀκόμη ἔκτοτε ἐν τῇ διοικήσει. Οἱ πόροι τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν ἰδιωτῶν εὑρίσκονται μεμειωμένοι κατὰ τρόπον τρομακτικόν· ἡ πλημμελεστάτη δυσπιστία καὶ ἀθλιότης εἶνε ὁ κλῆρος ἑνὸς ἑκάστου. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων οἱ δύσμοιροι πληθυσμοί, ἀδυνατοῦντες νὰ ὑποφέρωσι τὸν ἄθλιον βίον των, ταράσσονται καὶ ἐπανίστανται διηνεκῶς ἐναντίον τῶν τυράννων των.

Ὁ μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἄλλων φυλῶν ἀγών, εἰς ὃ σημεῖον βλέπομεν αὐτὸν ἐξικόμενον κατὰ τὴν παροῦσαν στιγμὴν ἐξ αἰτίας τῶν χονδροειδεστάτων σφαλμάτων τῶν Νεοτούρκων δὲν δύναται πλέον νὰ περατωθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς διαλύσεως καὶ διασκορπίσεως τοῦ κρυφίου Κομιτάτου.

Εἰς τὸν μελετῶντα τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Τουρκίας δύο γεγονότα παρουσιάζονται δεσπόζοντα τῶν σοβαρῶν συμβαμάτων, ἅτινα ἔχουσι συντελεσθῇ μέχρι τῶν ἡμερῶν τούτων, χωρὶς νὰ ἐπενέγκωσιν ἔτι τὴν λύσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος· ἡ ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνίατος καὶ ἀνεπανόρθωτος κατάπτωσις τῶν Τούρκων, καὶ ἡ ταὐτόχρονος ἀνάπτυξις καὶ πρόοδος τῶν μὴ τουρκικῶν πληθυσμῶν. Αἱ πρόοδοι αὗται πραγματοποιοῦνται, παρὰ πάντα τὰ κωλύματα, ἀδιακόπως ἐν πᾶσι τοῖς κλάδοις. Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Τουρκίας ηὐξήθησαν κατὰ τὸν ἀριθμόν, κατὰ τὴν νοημοσύνην, κατὰ τὴν ἠθικήν, κατὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν μόρφωσιν, κατὰ τὸν πλοῦτον, καὶ σήμερον ἔχουσι τὴν συναίσθησιν καὶ συνείδησιν τῆς δυνάμεώς των καὶ τῆς ὑπεροχῆς των.

Ἐάν τε ἡ Τουρκία παραμείνῃ συνταγματικὴ **νεοτουρκιστική**, ἐάν τε καταστῇ δημοκρατία ἔτι,—ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον τὸ θεοκρατικὸν σύστημα εἶνε τὸ μόνον ἰσχύον ἐν τῷ κράτει, οὐδεμία πρόοδος, οὐδεμία μεταβολὴ σπουδαία εἶνε δυνατή.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἰσλαμισμὸς εἶνε θρησκεία λίαν ὀρθολογιστικὴ καὶ ἥκιστα ὑπερφυσική, ἀλλ' ἡ ἀξία της δὲν δύναται νὰ ὠφελῇ παρὰ μόνους ἐκείνους, οἵτινες πρεσβεύουσιν καὶ ἀσκοῦσιν αὐτήν. Πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους εἶνε ἀμείλικτος· ἀνάγκη οὗτοι νὰ ἐκλείψωσιν ἢ νὰ καταπιέζωνται. Ὅ,τι καὶ ἂν λέγωσι κοσμοπολῖταί τινες, τὸ Κοράνιον δὲν ἐπιτρέπει νὰ τυγχάνῃ ὁ ἄπιστος τῆς αὐτῆς μεταχειρίσεως ἧς ὁ πιστός, μηδὲ νὰ δίδωνται εἰς τὸν Χριστιανὸν δικαιώματα ἴσα τοῖς τῶν Μουσουλμάνων. Ἐφ' ὅσον ἄρα τὸ Κοράνιον θὰ εἶνε ἡ βάσις, ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς πολιτείας, τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ ν' ἀνορθωθῇ καὶ

νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ἄλλων πεπολιτισμένων κοινωνιῶν. Δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λησμονῆται ὅτι ἡ πνευματικὴ ἐξουσία τῶν Σουλτάνων ἐματαίωσε πάντοτε πολιτικῶς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Τουρκίας. Αὕτη δὲν θὰ δυνηθῇ ν' ἀνορθωθῇ ἐκ τῶν συμφορῶν της, εἰμὴ ὅταν παραιτήσῃ τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ εἶνε ὁ στρατὸς τοῦ Ἰσλάμ, οὗ τὸ κράτος δὲν δύναται νὰ διατηρῆται ὑφιστάμενον παραπλεύρως πρὸς τὰς σημερινὰς κοινωνίας. Αἱ προλήψεις του, τὰ ἤθη του, αἱ συνήθειαί του ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦδε οὐδεμίαν ὑπέστησαν μεταβολήν, καὶ μόνον δὲ διότι δὲν δύναται νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν γενικὴν κίνησιν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐμποδίζει τὴν κίνησιν ταύτην.

Ἡ ἀδιάλλακτος αὕτη ἐναντίωσις, ἀνεκτὴ οὖσα ἴσως ἄλλοτε, δὲν δύναται πλέον νὰ εἶνε ἀνεκτὴ σήμερον. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ φῶτα καὶ τὰ εὐεργετήματα τῆς κοινωνικότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐπεκτείνονται εἰς ὅλον τὸν κόσμον· μόνος ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐκφεύγει τὴν ζωοποιὸν αὐτῶν ἐνέργειαν... Ἀπαθὴς καὶ ἀμετάβλητος, βλέπει ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν αὐξομένην τὴν ἀντίθεσίν του πρὸς τὰ προοδεύοντα ἔθνη, καὶ ἑπομένως τὴν στενοχωρίαν, ἣν ἐπιβάλλει αὐτοῖς. Πᾶσα λοιπὸν συμφωνία, πᾶς συμβιβασμός, φαίνεται πρᾶγμα ἀδύνατον. «Ἡ μεταμόρφωσις τῆς πολιτείας», λέγει ὁ σοφὸς Ahrens, «γίνεται ὑπὸ τὸν τύπον συμβολαίου ἢ συμβάσεως, ἥτις καθορίζει μονίμως τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις πάντων, ἐγκαθιδρύει τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος καὶ τὰ μέσα τῆς διοικήσεως. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ὀργανώσεως τῆς πολιτείας δὲν ἀπαντᾷ εἰμὴ μόνον παρὰ τοῖς σημερινοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς καὶ ἀνάγκη νὰ θεωρῆται ὡς κοινωνικὴ συνέπεια τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ γὰρ χριστιανικὴ θρησκεία, ἀνυψοῦσα τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου, παρέχουσα αὐτῷ τὴν συνείδησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀξίας, καθιστᾷ αὐτὸν ὡσαύτως ἱκανὸν νὰ ἐννοήσῃ, εἰ καὶ μετὰ πολλοὺς αἰῶνας, ὅτι ὀφείλει νὰ λογίζηται ὡς προσωπικὸν μέλος, μετὰ τῆς ἐλευθέρας καὶ λελογισμένης βουλήσεώς του, ἐν τῇ συστάσει τῆς πολιτείας».

Τώρα, τὸ Κοράνιον ἀπολύτως, ἀρνεῖται εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λογαριάζωνται ὡς μέλη προσωπικὰ ἐν τῇ συστάσει τῆς Πολιτείας ἐν Τουρκίᾳ. Ἐντεῦθεν δὲ προκύπτει ὅτι ἡ θλιβερὰ νάρκη τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἀντιτάσσει πρὸς τὴν ἔνθερμον δραστηριότητα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἀνυπέρβλητον πρόσκομμα. Προσθέσατε εἰς τοῦτο τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν κυβερνητικῶν ἠθῶν, τὴν διαφθορὰν τῶν συνειδήσεων καὶ τὴν διοικητικὴν ἀνηθικότητα, καὶ θὰ ἔχητε τότε μίαν ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς φοβερᾶς γαγγραίνης, ἥτις διαβιβρώσκει τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος.

Ἐν ταῖς νέαις συνθήκαις τοῦ βίου, ἃς ἐδημιούργησεν εἰς τὰ ἔθνη ἡ τεραστία πρόοδος τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, ἐν τῷ ἐμπορίῳ, ἐν τῷ ναυτικῷ, εἰς ἀναπόδραστον ὄλεθρον εἶνε καταδεδικασμένη πᾶσα κυβέρνησις, ὅταν ζῇ μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν πολυτέλειαν, καὶ ὅταν ἡ πολυτέλειά της δὲν δύναται νὰ διατρέφηται εἰμὴ διὰ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς βίας, ἐπειδὴ ἡ ἐργασία εἶνε εἰς τὰ ὄμματά της σημεῖον δουλείας. Καὶ ἐν τούτῳ δ' ὡσαύτως τῷ κεφαλαίῳ, ἵνα μὴ

κατηγορηθῶμεν ὡς συστηματικοὶ κατήγοροι τῶν Τούρκων, ἀναφερόμεθα εἰς τὴν αὐθεντικὴν καὶ ἀμερόληπτον μαρτυρίαν ἐξόχων συγγραφέων, δικαίως κτησαμένων τὴν φήμην ἁρμοδίων κριτῶν τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Gabriel Charmes, ὃν πρόωρος θάνατος ἀφήρπασε σκληρῶς ἀπὸ τῆς Γαλλίας, ἔγραφε τὰ ἑξῆς:

«Ἐπειδὴ ὁ πόλεμος δὲν πλουτίζει πλέον, ἵνα διατηρῇ τὸν Τοῦρκον εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει συνηθίσῃ, ἡ πίστις (le crédit) εἶνε ὁ μόνος πόρος του. Ἀλλὰ συμβαίνει εἰς τοὺς λαοὺς ὅ,τι καὶ εἰς τὰ ἄτομα. Προέρχονται δηλαδὴ μετ' οὐ πολὺ εἰς πλήρη ἐξάρτησιν ἀπὸ τῶν πιστωτῶν των. Πολλάκις ὁ Σουλτᾶνος Μαχμοὺτ παρεβλήθη πρὸς Πέτρον τὸν μέγαν καὶ ὑπῆρξεν εὔλογος ἡ παραβολή. Ὁ μονάρχης οὗτος, ἄνευ προσωπικῆς παιδείας, μεμονωμένος ἐν μέσῳ συμβούλων ἀμαθεστέρων αὐτοῦ, ἀδιακόπως ἐμποδιζόμενος ὑπὸ τῶν προλήψεων καὶ τοῦ φανατισμοῦ, ἐνεργῶν τέλος ἐπὶ φυλῆς ἐξηντλημένης, δὲν ἔσχεν ὀλιγωτέραν μεγαλοφυΐαν, εἰ καὶ ἔσχεν ὀλιγωτέρας ἐπιτυχίας, ἢ ὁ ἡμιπολίτιστος ἥρως, ὅστις ἔδωκεν εἰς τοὺς Ρώσσους τὴν ὁρμὴν τῆς νεότητος καὶ τὴν ἔξαρσιν τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ βάθους τῶν ἀνακτόρων του, ἔνθα τὰ πάντα συνήργουν εἰς τὸ ν' ἀποκρύπτωσιν αὐτῷ τὸν νεώτερον κόσμον, διεῖδε τὸν κόσμον τοῦτον καὶ κατενόησεν ὅτι «ἂν ἡ Τουρκία μὴ μετερρυθμίζετο κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ, θ' ἀπώλλυτο ἀναποφεύκτως ὑπὸ τὰ πλήγματά του. Κατὰ δυστυχίαν δὲν ἦτο μόνον ἠναγκασμένος νὰ παλαίῃ πρὸς τὴν κατάπτωσιν τοῦ λαοῦ του, ἀλλ' αὐτὴ ἡ φύσις τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως ἦτο πρόσκομμα σχεδὸν ἀνυπέρβλητον εἰς τὴν μεγάλην του ἐπιχείρησιν».

Ὁ δὲ στρατάρχης Μόλτκε, αὐτόπτης μάρτυς τῶν προσπαθειῶν τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ, ἐξέθηκε τὰς αὐτὰς ἰδέας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἀγχινοίας καὶ διορατικότητος.

«Ἡ μακρὰ μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας ἔρις, ἥτις διήκει δι' ὅλης τῆς ἱστορίας τῆς Δύσεως, οὐδεμίαν χώραν ἔθιξεν ὀλιγώτερον ἢ τὴν Τουρκίαν, ἔνθα ἡ κεφαλὴ τῆς πολιτείας εἶνε ἅμα καὶ τῆς Ἐκκλησίας κεφαλή. Τοιαύτη πάλη τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας θὰ ἦτο ἄκρως κινδυνώδης ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ τοσοῦτοι λαοὶ διάφοροι, Τοῦρκοι καὶ Ἄραβες, Κοῦρδοι καὶ Βούλγαροι, Ἀρναοῦται καὶ Σλάβοι, δὲν ἑνοῦνται εἰμὴ διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς πίστεως, καὶ ἔνθα οἱ ἡμίσεις τῶν ὑπηκόων εἶνε πνευματικῶς συγγενεῖς γείτονος Δυνάμεως. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Σουλτᾶνος εἶνε ταυτοχρόνως Χαλίφης, ἀλλὰ ἐν τῇ ἰδιότητι ταύτῃ, διπλασίως ὑποχρεοῦται νὰ διατηρῇ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ. Ὥσπερ ὁ μωσαϊκὸς νόμος, τὸ Ἰσλὰμ ἐκτείνεται ἐπὶ μεγάλου πλήθους ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων. Ἀνυφοῖ ἀστυνομικοὺς κανονισμοὺς εἰς τὴν τάξιν θρησκευτικῶν δογμάτων, ἐναντιούμενον πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, τοῦ γενικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων» . . .

Διότι λοιπὸν εἶνε Χαλίφης, οὐδέποτε κατώρθωσεν ὁ Σουλτᾶνος νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ Κράτος του· ὅπερ ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὴν Εὐρώπην νὰ συγκαταλέξῃ αὐτὸ ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν πεπολιτισμένων Δυνάμεων! Ἀλλ' ἡ συγκαταρρίθμησις αὕτη ἐκ μέρους χριστιανικῶν Δυνάμεων, οὐδὲν ἄλλο ἀποτέλεσμα ἔσχεν ἢ νὰ ἐνορθαλμίσῃ αὐτῷ πάσας τὰς κακίας τῆς Δύσεως, χωρὶς νὰ μεταδώσῃ αὐτῷ οὐδεμίαν τῶν ἀρετῶν της.

(Ἕπεται τὸ τέλος). Ἐν Παρισίοις **Δημ. Γεωργιάδης.**

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΝ ΑΠΟ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Ὑπὸ Α. Ι. ΡΑΪΝΑΧ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Οἱ Τοῦρκοι οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ διοικήσωσι τὴν Κρήτην διὰ μέσων εἰρηνικῶν. Πᾶσαι αἱ προσπάθειαί των πρὸς ὁριστικὴν εἰρήνευσιν τῆς νήσου ἀπετύγχανον. Ὅταν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος, κατὰ τὴν ἀπόπειραν τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ κράτους των ἀπεπειράθησαν ν' ἀποκαταστήσωσι τὴν τάξιν ἐν Κρήτῃ· ὅταν μετὰ τὴν διαδοχικὴν ἐκδίωξιν τῶν τεσσάρων πασσάδων ὑπὸ τῶν ἀγάδων τῆς Κρήτης ἀπεστάλη τῷ 1821 εἰς τὴν νῆσον ὁ Χατζῆ Ὀσμὰν καὶ ἀπεπειράθη ἐναντίον τῶν ἀγάδων καὶ τῶν γιανιτσάρων ὅ,τι ἐπραγματοποίει συγχρόνως ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς ἐναντίον τῶν Μαμελούκων, οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐνόησαν ὅτι ἦτο πλέον ἀργά. Δὲν ἐνόησαν ποτὲ ὅτι αἱ μεγάλαι ἐξεγέρσεις τῆς Κρήτης ἦσαν ὁ ἀντίκτυπος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐδείκνυον, ὅτι αἱ ἐν Κρήτῃ ἡμέραι των ἦσαν μετρημέναι. Δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐνοήσωσιν ὅτι τὰ ἐθνικὰ ταῦτα κινήματα δὲν ἦσαν μικροεξεγέρσεις τῶν Χριστιανῶν καὶ συνέπειαι τῶν διχονοιῶν μεταξὺ τῶν πασσάδων καὶ ἀγάδων, ὅπως ἐγίνετο κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Δὲν ἐνόησαν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐξερρηγνύετο ἐν Ἑλλάδι ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἡ θέσις αὐτῶν ἐν τῇ Κρήτῃ ἐσαλεύετο διὰ παντός.

Προετοιμασθεῖσα καθ' ὅλον τὸν 18ον αἰῶνα, τεθεῖσα εἰς ἐνέργειαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος τούτου διὰ τῶν ρωσσικῶν προτροπῶν καὶ ὑποσχέσεων καὶ ἐξαπολυθεῖσα διὰ τῆς μεγάλης ἀνατροπῆς τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Αὐτοκρατορίας ἡ ἀφύπνισις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπέδιδεν εἰς τὴν Κρήτην τὴν ἐθνικὴν συνείδησίν της. Οὐδαμοῦ ἴσως ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἔμεινε τόσον καθαρὰ ὡς ἐν Κρήτῃ. Οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Κρήτης ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς αὐτῆς φυλῆς μὲ τοὺς Χριστιανούς. Ἡ ἀλλαξοπιστία των, ὀφειλομένη εἰς λόγους συμφέροντος, δὲν κατώρθωσε εἰς διάστημα ἑνὸς αἰῶνος νὰ μεταβάλῃ αὐτοὺς εἰς ἀληθεῖς Μωαμεθανούς, ὅπως ἀφ' ἑτέρου ἑκατὸν ἐτῶν δεσποτεία ἀσυνάρτητος καὶ ἀνίσχυρος δὲν κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς εἰλικρινεῖς Ὀθωμανούς Κατὰ βάθος ἔμειναν Ἕλληνες. Πολλοὶ πρέπει

νὰ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ἐὰν εἶνε ἀληθές, ὅτι κατὰ τὸ 1760 οἱ Μουσουλμᾶνοι ἦσαν 200,000 καὶ οἱ Χριστιανοὶ μόνον 60,000, ἐνῷ τῷ 1881 εὑρίσκομεν ἐν Κρήτῃ 73,000 Μουσουλμάνους ἀπέναντι 205,000 Χριστιανῶν. Ὑπερίσχυσεν ἡ φωνὴ τοῦ αἵματος ἀπὸ τοῦ 1821 [1] καὶ ἔκτοτε δὲν ἔπαυσε νὰ κραυγάζῃ.

Ἐν Κρήτῃ, ὅπως ἐν Ἑλλάδι οἱ Τοῦρκοι ἐθεώρουν ἀνταρσίαν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ πραγμάτωσις τῶν αἰωνίων διεκδικήσεων κατὰ τῶν καταστροφέων τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ποῦ καί που εἰς τὰς ἀρχαίας τῆς Τουρκίας ἐπαρχίας μία πνευματικὴ ἀφομοίωσις εἶχε συμπληρώσῃ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσῃ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῶν Τούρκων ἐναυάγησαν καὶ ἐκ τῆς καρδίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ἱερὰ φλὸξ μετεδίδετο εἰς τὰς νήσους. Οὐδεμία ὑπῆρξε κατὰ τὸν πόλεμον τῆς ἐπαναστάσεως δραστηριωτέρα τῆς Κρήτης· οὐδεμία ἤξιζε περισσότερον τῆς Κρήτης νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον, τὸ δημιουργηθὲν ὑπὸ τοῦ Ναυαρίνου. Ἀλλ' ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ δὲν ἦτο τότε περισσότερον διορατικὴ παρ' ὅτι εἶνε τώρα. Ἀπὸ τοῦ 1821 τὰ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα εἶχον καταστήσῃ τὴν Κρήτην βάσιν τῶν ἐνεργειῶν των κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Ἐπίστευσαν ἢ προσεποιήθησαν ὅτι τὸ ἐπίστευσαν—ὅτι ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς ἤθελεν εἰρηνεύσῃ τὴν Κρήτην διὰ τῆς πολιτικῆς τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τῆς ἐπιεικείας, διὰ τῆς ὁποίας εἶχε τόσον ἐπιτύχῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ Κρήτη παρεχωρήθη εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου τῆς 6 Ἰουλίου 1827, τὸ ὁποῖον ἐκήρυσσε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Τὴν εἰρήνευσε πραγματικῶς διὰ τῆς παρουσίας 15,000 Ἀλβανῶν, οἱ ὁποῖοι κατέστειλαν βιαίως τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1833· οἱ πασσάδες του ἐπιδιώρθωσαν ἢ ἐπηύξησαν τὰ ἔργα φρουρίων τινῶν, ἐπελήφθησαν σπουδαίων ἔργων εἰς τοὺς λιμένας τῶν Χανίων, τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Ρεθύμνου, κατεσκεύασαν ὁδούς τινας, ὑπεδέχοντο θαυμάσια τοὺς Εὐρωπαίους περιηγητάς, ἐνῷ Φελλάχοι μετακληθέντες ἐξ Αἰγύπτου ἔδιδον εἴς τινας γαίας τῆς παραλίας τὴν εὐφορίαν μιᾶς γωνίας τῆς πεδιάδος τοῦ Νείλου.

Ἴσως, ἐὰν ἤθελον συγκατανεύσῃ ἀπὸ τότε οἱ Τοῦρκοι νὰ δώσωσιν εἰς τὴν Κρήτην ὀργανισμὸν σχεδὸν αὐτόνομον, ἐὰν εὕρισκον διοικητὰς αὐτῆς ἀντὶ τοῦ ἀνεπτυγμένου, ἀλλὰ διεφθαρμένου σατράπου Μουσταφᾶ-πασσᾶ (1830-1850) ἄνδρας χρηστοὺς ὡς τὸν Φωτιάδην Πασσᾶν· ἐὰν προπάντων ἀπεκαθίστατο ἐν Τουρκίᾳ συνταγματικὸν πολίτευμα, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀβδοὺλ Μετζὴτ ἐλάμβανεν ἐκ νέου τὴν Κρήτην ἀπὸ τὸν Μεχμὲτ-Ἀλῆν (1840), ἴσως οἱ Κρῆτες ἤθελον λησμονήσῃ τοὺς ἀγῶνας, τοὺς ὁποίους διεξήγαγον ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἑλλάδος χάριν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἑνώσεως. Ἀλλὰ οἱ Τοῦρκοι ἐξαγριωθέντες, διότι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀφήσωσι νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἀποδίδοντες τὴν ἀπώλειαν ταύτην εἰς τὴν στρα-

1 Μία στατιστικὴ ὁρίζει τοὺς κατοίκους τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς 213,184, ἐκ τῶν ὁποίων 113,320 Χριστιανοὶ καὶ 99,864 Μουσουλμᾶνοι.

τιωτικὴν ἀδυναμίαν των καὶ εἰς ἐνόχους ἐπιεικεῖς τάσεις ἐδείχθησαν ἔτι μᾶλλον ἀποφασισμένοι νὰ μὴ ἀφήσωσι τὴν Κρήτην ν' ἀκολουθήσῃ τὴν τύχην τῆς μεγάλης ἀδελφῆς της, νὰ καταπνίξωσιν εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχήν των καὶ τὰς μικροτέρας στάσεις. Δὲν προτιθέμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὴν αἱματηρὰν ταύτην ἱστορίαν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ποτέ, ὅτι διὰ νὰ διατηρήσωσι τὴν Κρήτην κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα οἱ Τοῦρκοι ἐκοπίασαν περισσότερον παρ' ὅτι ἐκοπίασαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, διὰ νὰ τὴν κυριεύσωσι· ὀλίγαι ἐπαρχίαι ἔχουν στοιχίσῃ εἰς αὐτοὺς τόσον αἷμα καὶ τόσον χρῆμα ὅσον ἡ Κρήτη.

Ἐφ' ὅσον αἱ δαπάναι αὗται καὶ αἱ προσπάθειαι εἶνε δυσανάλογοι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς νήσου καὶ εἰς τὰς προσόδους αὐτῆς, τόσον περισσότερον ἡ κατοχὴ αὐτῆς ἀπέβαινεν δι' αὐτοὺς ζήτημα φιλοτιμίας, ἀπαίτησις ἐπιτακτικὴ τοῦ ἐθνικοῦ ἐγωϊσμοῦ. Ὡς Μουσουλμᾶνοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλείψωσιν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην κατάκτησιν, τόσον ἀκριβὰ ἐξηγορασμένην. Ὡς Ὀθωμανοὶ δὲν ἠδύναντο, χωρὶς νὰ ἐκπέσωσιν, νὰ ἀφήσωσι ν' αὐξήσῃ ἡ μικρὰ Ἑλλὰς ἀμαχητὶ διὰ τῆς Κρήτης, ὅπως ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν ἡ Εὐρώπη αὔξησιν διὰ τῆς Θεσσαλίας.

Ὅταν εἶδεν ἡ Πύλη ὅτι δὲν κατορθοῖ τίποτε διὰ τῆς βίας, ἀπεφάσισε νὰ δοκιμάσῃ τὰς μεταρρυθμίσεις. Ὁ ὀ ρ γ α ν ι κ ὸ ς ν ό μ ο ς τοῦ 1868 ἀπαλλάσσει τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ φόρου τῆς ἐξαγορᾶς τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, δίδει εἰς τὰς μικτὰς ἐπαρχίας μικτὰ δικαστήρια, παραδέχεται τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν παρὰ τῇ τουρκικῇ καὶ ὑπόσχεται εἰς τοὺς Χριστιανοὺς συμμετοχὴν ἐν τῇ διοικήσει.

Τὴν συμμετοχὴν ταύτην παραχωρεῖ δέκα ἔτη βραδύτερον ἡ Σ ύ μ β α σ ι ς τ ῆ ς Χ α λ έ π α ς διὰ συνελεύσεως συνερχομένης κατὰ διετίαν πρὸς ψήφισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τῶν κυριωτέρων νόμων ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Βαλῆ, ὁ ὁποῖος κατὰ προτίμησιν ὤφειλε νὰ εἶνε Χριστιανός.

Θίγομεν ἐνταῦθα τὸ Βερολίνειον συνέδριον, ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ὁποίου ἐκλείσθη ἐν βίᾳ ἡ σύμβασις τῆς Χαλέπας πρὸς ἀποφυγὴν μεγαλειτέρων ἀπαιτήσεων. Ἀντιπρόσωποι τῆς Κρήτης προσῆλθον, παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῆς Πύλης, εἰς τὸ συνέδριον, διὰ νὰ παρουσιάσωσι τὰς διεκδικήσεις τῆς νήσου. Θὰ ἐνόμιζέ δέ τις ὅτι ἡ Πύλη, ἡ ὁποία συγκατετίθετο τότε εἰς τὸ νὰ μὴ διατηρήσῃ παρὰ μίαν ὀνομαστικὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης καὶ ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας, ἤθελε συναινέσῃ νὰ δώσῃ αὐτονομίαν εἰς τὴν Κρήτην. Ἀλλ' ἀκριβῶς, διότι ἡ πίεσις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἶχεν ὑποχρεώσῃ τὴν Τουρκίαν ν' ἀποξενωθῇ τῶν δύο τούτων μεγάλων ἐπαρχιῶν, ἐπέμεινεν αὕτη νὰ μὴ στερηθῇ καὶ τῆς τρίτης. Ἐγνώριζεν ὅτι ἡ Κρήτη δὲν ἐνδιέφερεν ἀμέσως κανένα ἄλλον ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπίστευον τότε ὅτι ἀρκετὰ ἔπραξαν παρέχοντες εἰς αὐτὴν τὴν Θεσσαλίαν. Μεμονωμέναι ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Κρήτη οὐδὲν ἠδύναντο νὰ

πράξωσιν. Ἡ ἀναβολὴ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ κοινοῦ αὐτῶν πόθου ὑπῆρξεν ἡ ἄμεσος συνέπεια καὶ τὸ ἀντισήκωμα οὕτως εἰπεῖν τῆς αὐτονομίας τῆς Βουλγαρίας καὶ τοῦ αὐστριακοῦ ἐπὶ τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης προτεκτοράτου. Ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἄρθρου 26 τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐφαρμόσῃ εὐσυνειδήτως ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ τὸν ὀργανικὸν νόμον τοῦ 1868 ἐπιφέρουσα τὰς μεταρρυθμίσεις, αἵτινες ἤθελον θεωρηθῇ δίκαιαι». Παρόμοιαι ὑποχρεώσεις ἐλήφθησαν διὰ τὰ «ἄλλα μέρη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας». Ἀλλ' ἡ Πύλη ἐγνώριζεν ὅτι ἡ Κρήτη δὲν εἶχεν ἄλλον ὄπισθέν της εἰμὴ τὴν Ἑλλάδα. Ἠδύνατο ἀτιμωρητὶ νὰ διατηρήσῃ ἐκεῖ τὸ καθεστώς, τὸ ὁποῖον ὑπείκουσα εἰς τὰς πιέσεις τῶν Δυνάμεων, ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ μεταβάλῃ εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ Αἵμου ἐπαρχίας αὐτῆς.

Ὅταν, τριάκοντα ἔτη βραδύτερον τὸ ἐν Βερολίνῳ προσχεδιασθὲν διὰ τὰς δύο βαλκανικὰς ἐπαρχίας ἔργον συμπληροῦται διὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς μιᾶς καὶ τῆς προσαρτήσεως εἰς τὴν Αὐστροουγγαρίαν τῆς ἑτέρας, ἡ Τουρκία, ἐννοεῖται, εἶνε ὀλιγώτερον παρά ποτε διατεθειμένη νὰ ἀφήσῃ νὰ τῇ διαφύγῃ ἡ τρίτη αὕτη ἐπαρχία, τὸ ἀντισήκωμα καὶ ἡ παρηγορία διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν δύο ἄλλων.

Τοιουτοτρόπως ἐννοεῖ τις πῶς διὰ τὴν πλειονοψηφίαν τῶν Τούρκων τὸ ζήτημα τῆς μακρυνῆς ταύτης νήσου ἔγεινε ζήτημα ἐθνικόν, μᾶλλον δὲ θρησκευτικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ταύτῃ, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὰ ἔθνη δὲν εἶνε ἀκόμη ἄλλο τι παρὰ θρησκεῖαι. Ὑποχώρησις τοῦ Ἰσλὰμ ἐνώπιον τοῦ Χριστιανισμοῦ, προσβολὴ τῶν ἀπαραγράπτων δικαίων, τὰ ὁποῖα ἡ κατάκτησις ἔχει δώσῃ εἰς τὸν Σουλτάνον, ἰδοὺ πῶς παρουσιάζεται σήμερον τὸ ζήτημα οὐσιωδῶς, ἰδοὺ τί ἀρκεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ὅτι τὸ ζήτημα παρήγαγεν ἐν Τουρκίᾳ ἐρεθισμὸν ἐκπλήξαντα τὴν Εὐρώπην. Τῷ 1897 ἡ Τουρκία δὲν ἐδίστασε νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὴν Ἑλλάδα χάριν τῆς Κρήτης. Ὡς νικήτρια εἶχεν ἐκ τοῦ πολέμου τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα νὰ παραιτηθῇ ὁριστικῶς τῆς Κρήτης καὶ νὰ ἀποσύρῃ ἀπὸ τὴν νῆσον τὰ προνόμιά της. Ἀλλ' ἕνα μῆνα πρὸ τοῦ πολέμου, τὴν 6 Μαρτίου (ν. ἡ.) ὁ Ἀβδοὺλ-Χαμὴτ ἀνησυχῶν μήπως εἷς κρητικὸς πόλεμος ἔλθῃ ὡς ἐπιπλοκὴ εἰς τὸν ἑλληνικὸν πόλεμον καὶ ἐπιθυμῶν νὰ συμφιλιωθῇ πρὸς τὰς Δυνάμεις κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου τούτου, εἶχε δεχθῇ τὴν αὐτονομίαν κατ' ἀρχὴν καὶ ἀναθέσῃ εἰς τὰς Δυνάμεις τὴν φροντίδα τῆς ἐφαρμογῆς. Θὰ ἤρχετο εἰς διένεξιν πρὸς τὰς Δυνάμεις, ἐὰν ἀπῄτει μετὰ τὴν νίκην ν' ἀποσύρῃ ἀπ' αὐτὰς τὴν νῆσον, ἡ ὁποία ἐπὶ τόσον χρόνον εἶχεν αἱματοκυλισθῇ ἐξ αἰτίας του. Τὴν 26 Μαΐου ἀνεχώρουν οἱ τελευταῖοι Ἕλληνες στρατιῶται ἐκ Κρήτης καὶ παρ' ὅλας τὰς ῥαδιουργίας τοῦ Σουλτάνου τὴν 16 Ὀκτωβρίου 1898 τὰ τελευταῖα τουρκικὰ στρατεύματα ἐγκατέλειψαν τὴν νῆσον, τὴν ὁποίαν κατεῖχον ἀπὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν. Οἱ Τοῦρκοι δύνανται νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις αὕτη ἦτο ἡ ἀναπόδραστος συνέπεια διοικήσεως διε-

φθαρμένης καὶ ἀδυναμίας, διακοπτομένης ὑπὸ αἱματηρῶν παροξυσμῶν ; Δύνανται νὰ παραδεχθῶσιν, ὅτι ἡ πρώτη νίκη των κατὰ χριστιανικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα στοιχίζει εἰς αὐτοὺς τὴν νῆσον αὐτήν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ μεγαλείου των ἡ τελευταία των κατάκτησις χριστιανικοῦ ἐδάφους ;

Δι' ὅλους τοὺς Τούρκους, τοὺς γνωρίζοντας καλλίτερον τὴν ἱστορίαν καὶ ἐννοοῦντας τὰ μαθήματα αὐτῆς, τὸ ζήτημα εἶνε δυσκολώτερον καὶ περιπλοκώτερον. Ἀφοῦ διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, γίνεται μία νέα παραχώρησις εἰς τὰς διεκδικήσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ποῖος ἐγγυᾶται, ὅτι καὶ ἄλλη τις νῆσος ἐξ ἐκείνων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ Τουρκία ἐξασκεῖ χαλαρὰν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον δεσποτείαν ἡ Λέσβος ἢ ἡ Χίος, ἡ Σάμος ἢ ἡ Ρόδος λ.χ. δὲν θὰ ζητήσῃ καὶ αὐτὴ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν ἀδελφῶν της τοῦ Ἀρχιπελάγους ; Σημαντικαὶ ἐπίσης ὅσον καὶ ἡ Κρήτη μεταξὺ ὅλων τῶν νήσων, ἕνεκα τῆς ἀποστάσεώς των ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος διετηρήθησαν εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἀλλὰ δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ἑλληνικαὶ καὶ ἂν αἱ σφαγαὶ τῆς Χίου (1822) ἐσταμάτησαν ἐν τῇ ἀρχῇ της τὴν σύμπραξίν των εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμον, τὸ ὄνειρον τῆς ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἔμεινεν οὐχ ἧττον εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας των.

Ὅταν ἡ Κρήτη γίνῃ ἑλληνική, τὸ προηγούμενον τοῦτο δὲν ἀνατρέπει τὰς θεμελιώδεις συμφωνίας, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, περιορίζουσαι ἐν τούτοις αὐτό; Ὅπως ἡ παραχώρησις τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἠπείρου ἐσημείωσε τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἑλληνικῶν ἀπαιτήσεων καὶ ἐνεργειῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, ἡ παραχώρησις τῆς Κρήτης δὲν θὰ ἀντηχήσῃ βαθέως εἰς τὰς νήσους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ εἰς τὰς ἀπέναντι τούτων μεγάλας πόλεις, τὰς ἐντελῶς ἑλληνικάς ; Καὶ γενικῶς, ἐὰν δοθῇ νέον παράδειγμα ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ, καθ' ὃ ἡ ἐθνικότης κατισχύει τῶν δικαιωμάτων τῆς κατακτήσεως, δὲν θὰ προβάλωσι καὶ αἱ ἀλβανικαὶ καὶ ἀραβικαὶ διεκδικήσεις, καθ' ὃν τρόπον αἱ τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Δὲν θὰ δοθῇ οὕτω τὸ σύνθημα τῆς διαλύσεως τοῦ τουρκικοῦ Κράτους, τὴν ὁποίαν δι' ὅλων τῶν δυνάμεων προσπαθοῦσι νὰ ἀναχαιτίσωσιν οἱ Νεότουρκοι ;

Ἕτερος λόγος πολὺ σπουδαῖος διὰ τὴν ἐπιμονὴν τῆς Τουρκίας εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἐπὶ τῆς Κρήτης δικαιωμάτων της εἶνε ἡ διατήρησις τῶν ἀφρικανικῶν αὐτῆς κτήσεων τῆς Τριπολίτιδος καὶ Κυρηναϊκῆς [1].

---

1 Σημείωσις Σ. τοῦ «Ἑλληνισμοῦ». Εὐτυχῶς ἐν τῷ μεταξὺ αἱ τελευταῖαι ἀφρικανικαὶ κτήσεις τῆς Τουρκίας περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλίας καὶ οὕτως ἐκλείπει εἷς σπουδαῖος λόγος τῆς ἐπιμονῆς τῆς Τουρκίας κατὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἕνεκα τούτου τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ ζητήματος σχετικῶς πρὸς τὴν Τριπολίτιδα, τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ συγγραφεύς, παραλείπομεν ὡς παρέλκουσαν ἤδη. Ἐπίσης παραλείπομεν καὶ αἰσθηματολογικάς τινας περὶ τῶν φιλοπατρίδων αἰσθημάτων τῶν Νεοτούρκων φράσεις τοῦ συγγραφέως, διότι οἱ Νεότουρκοι δὲν εἶνε τοιοῦτοι, ὁποίους θεωρεῖ αὐτοὺς ὁ κ. Ράϊναχ.

Εἰς τὴν τελευταίαν ἐπίσημον ἐπετηρίδα τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ ἔτους 1907—1908 (1325 τῆς Ἐγείρας) μετὰ τὰ βιλαέτια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔρχεται τὸ τῆς Κρήτης, ἐγγεγραμμένον ἐν τῇ συνήθει θέσει του καὶ ἀκολουθούμενον ὑπὸ σειρᾶς ἀποσιωπητικῶν. Πῶς σκέπτονται οἱ Νεότουρκοι ν' ἀντικαταστήσωσι τὰ ἀποσιωπητικὰ ταῦτα; Ἀναμφιβόλως οὐδεὶς θεωρεῖ δυνατὸν σήμερον νὰ καταστήσῃ τὴν Κρήτην, ὅπως ἄλλοτε, ἐκ νέου τουρκικὸν βιλαέτιον. Ἀλλ' ἡ αὐτονομία κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Σάμου εἶνε ἡ μεγίστη τῶν παραχωρήσεων, εἰς τὴν ὁποίαν συγκατατίθενται: Πρίγκιψ διοικητὴς Ἕλλην ὀρθόδοξος, ἀλλὰ διοριζόμενος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὑπήκοος Ὀθωμανὸς καὶ ὑπάλληλος τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅτι ὁ διοικητὴς αὐτός, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, δύναται νὰ φανῇ ὑπάλληλος τόσον ἄκαμπτος ὅσον εἷς βαλῆς, αἱ πρόσφατοι δυσχέρειαι τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σάμου μὲ τὸν Κοπάσην, Κρῆτα μάλιστα τὴν καταγωγήν, ἀποδεικνύουσι φανερῶς. Ἐὰν οἱ Τοῦρκοι εἶνε διατεθειμένοι νὰ παραιτηθῶσι τῆς φρουρᾶς—δὲν ἀγνοοῦν ὅτι αὕτη εἶνε ἀντίθετος εἰς τὸν ὀργανικὸν χάρτην τῆς Σάμου—ἀπαιτοῦσι τοὐλάχιστον ἀποθήκην ἀνθράκων, ἡ ὁποία θὰ χρειασθῇ βεβαίως φρουρούς τινας [1].

Ἀλλὰ τί πρόφασιν νὰ εὕρῃ διὰ νὰ ἐπέμβῃ ἐν Κρήτῃ;

Ὁ μόνος μεταξὺ Κρήτης καὶ Τουρκίας δεσμὸς ἦτο ζήτημα χρημάτων. Οἱ Κρῆτες ἀπηλλάγησαν τελειωτικῶς τούτου ἀπὸ τοῦ 1901. Τότε κατά τινα σύμβασιν, τὴν ὁποίαν διεπραγματεύθησαν αἱ Δυνάμεις, ἡ Κρήτη ἐξηγόρασε διὰ

---

1 Ὡς πρᾶγμα περίεργον παραθέτομεν τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ἑταιρείας «πρὸς προστασίαν τῶν δικαίων τῆς ὀθωμανικῆς πατρίδος».

α') Ἀποκατάστασις τῆς Κρήτης εἰς αὐτόνομον ἐπαρχίαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου· ἀπομάκρυνσις τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ· ἀποκατάστασις τῆς τουρκικῆς καὶ κρητικῆς σημαίας.

β') Διορισμὸς γενικοῦ διοικητοῦ, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ εἶνε καὶ Χριστιανός, Κρὴς ἢ ὑπήκοος οὐδετέρας δυνάμεως, ἀλλ' ὄχι Ἕλλην.

γ') Κατάληψις τοῦ κόλπου τῆς Σούδας ὑπὸ τῆς Τουρκίας καὶ μεταβολὴ τοῦ κόλπου τούτου εἰς ναυτικὴν βάσιν διὰ τὸν τουρκικὸν στόλον.

δ') Τελεία ἰσότης μεταξὺ Μωαμεθανῶν καὶ Χριστιανῶν.

ε') Ἐγγύησις διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν Μωαμεθανῶν καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν χωρικῶν καὶ ἐργατῶν των.

ϛ') Παροχὴ χρημάτων διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Κρητῶν προσφύγων.

ζ') Ἀνοικοδόμησις τῶν τεμενῶν, τῶν σχολείων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἱδρυμάτων δαπάναις τοῦ κρητικοῦ προϋπολογισμοῦ.

η') Δικαίωμα ἐπεμβάσεως τῆς τουρκικῆς ναυτικῆς φρουρᾶς τοῦ κόλπου τῆς Σούδας πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως ἐν περιπτώσει ἀνεπαρκείας τῆς κρητικῆς πολιτοφυλακῆς.

θ') Κατάργησις τοῦ προσωρινοῦ τελωνειακοῦ συστήματος.

ι') Ἔξωσις τῶν αὐτουργῶν τῶν ταραχῶν.

ια') Ἀμνηστεία εἰς τοὺς μετασχόντας τῶν ταραχῶν ἐν ᾗ περιπτώσει ὑποταχθῶσιν οὗτοι ἐγκαίρως.

1,500,000 φράγκων πρὸς 3 ½ ἐπὶ τοῖς 100 ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ τὰ προνόμια τοῦ δημοσίου ὀθωμανικοῦ χρέους ἐπὶ τῆς νήσου· τὸ κυριώτερον ἦτο τὸ μονοπώλιον τοῦ ἅλατος. Τὸ μονοπώλιον τοῦτο περιῆλθεν εἰς τὴν Κρητικὴν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ἐκ τοῦ κέρδους, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ ἅλατος, ἀπαλλάσσεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοῦ χρέους, τὸ ὁποῖον ἤδη κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1908 εἶχε κατέλθῃ εἰς 1,116,345 φράγκα.

Ὑφίστανται ἀκόμη δύο ἱδρύματα, τὰ ὁποῖαι περιελάμβανον τὴν Κρήτην καθ' ὃν χρόνον αὕτη δὲν ἦτο παρὰ βιλαέτιον τουρκικόν, ἡ γενικὴ διεύθυνσις τῶν φάρων τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ Ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία (λοιμοκαθαρτήρια κτλ.), ἀλλ' αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν εἶνε τοιαῦται, ὥστε οὐδόλως κωλύονται νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν Κρήτην αὐτόνομον ἢ ἑλληνικήν, ὅπως ὑπηρέτουν αὐτήν, ὅταν ἦτο τουρκικὸν βιλαέτιον.

Μένει ἀκόμη τὸ ζήτημα τῶν ἀποζημιώσεων τῶν Μουσουλμάνων, τῶν ὁποίων τὰ κτήματα ἔχουσιν ὑποστῆ καταστροφάς. Ἀλλὰ δι' ὅλας τὰς ἰδιωτικὰς ἰδιοκτησίας εἶνε ἀνοικτὸς ὁ δρόμος τῶν δικαστηρίων διὰ τοὺς ζημιωθέντας· διὰ δὲ τὰς ἀνηκούσας εἰς κοινότητας εἶχε συσταθῇ τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν Προστατίδων τῆς 8ης Μαρτίου 1908 ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν καὶ ἐκ τεσσάρων ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τῆς νήσου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ εἷς Μουσουλμᾶνος.

Ἐλλείψει συμφεροντολογικῶν ζητημάτων, δύνανται προσωπικὰ τοιαῦτα νὰ παράσχωσιν ἀφορμὴν εἰς τουρκικὴν ἐπέμβασιν; Ἐὰν ἐλάμβανέ τις ὑπ' ὄψει τὰς τουρκικὰς ἐφημερίδας τόσον τῆς Κρήτης ὅσον καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θὰ ἐθεώρει τοὺς Μουσουλμάνους τῆς Κρήτης θύματα συνεχοῦς διωγμοῦ. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Χριστιανοὶ τῆς νήσου κατηγοροῦσιν αὐτοὺς ὡς ἀδιαλείπτως προκαλοῦντας καὶ ὡς ἐξερεθιζομένους κατὰ τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ ὑποκινητῶν, ἐρχομένων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τούτοις εἶνε βέβαιον, ὅτι τὸ σύνταγμα τοῦ 1906 ἐσεβάσθη ὅλα τὰ δικαιώματα τῆς μουσουλμανικῆς μειονοψηφίας. Ὄχι μόνον ἡ ἰσότης εἶνε πλήρης κατ' ἀρχήν, ἀλλὰ καὶ αἱ δημογεροντίαι (τὰ συμβούλια τοῦ Βάφκ) ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν μουσουλμανικῶν κοινοτήτων· τὰ συμβούλια ταῦτα ὑποδεικνύουσι τοὺς μουφτῆδες, τοὺς ὁποίους διορίζει ὁ Ὕπατος Ἀρμοστής· ὁ αὐτὸς ἐκλέγει ἐπίσης τοὺς καδῆδες μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι λάβῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱεροδίκου ὑπὸ τοῦ Σεϊχουλισλάμη. Οἱ καδῆδες ἐξακολουθοῦσι νὰ δικάζωσι διὰ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν θρησκείαν, εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν κληρονομίαν ὡς καὶ εἰς τὰ κτήματα τὰ βακουφικά, τὰ ὁποῖα ἔγειναν ἰδιοκτησία ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ κρητικὸν σύνταγμα τοῦ 1899 ἦσαν νόμιμοι αὐτῶν κάτοχοι. Οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀποτελοῦσιν ἰδιαιτέρας ἐκλογικὰς περιφερείας ἐν Ἡρακλείῳ, ἐν Χανίοις καὶ ἐν Ρεθύμνῳ, πανταχοῦ δέ, ὅπου εὑρίσκονται εἰς ἀρκετὸν ἀριθμόν, ἔχουσιν ἰδιαίτερα σχολεῖα. Θὰ παρεξενευθῇ τις διὰ

τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην διάταξιν. Τὴν ἐζήτησαν οἱ Μουσουλμᾶνοι, φοβούμενοι ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὰς ἐκλογὰς νὰ μὴ καταπνιγῶσι μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν ἐκλογέων, ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰ σχολεῖα, νὰ μὴ ἐξελληνισθῶσι ταχέως τὰ τέκνα των εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα.

Εἶχον μάλιστα ἀξιώσῃ νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ ὁρίζωσιν αὐτοὶ τὸ πρόγραμμα τῶν σχολείων των. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις τῆς νήσου ἀκριβῶς, διὰ νὰ δύνανται καὶ οἱ Μουσουλμᾶνοι νὰ διορίζωνται εἰς δημοσίας θέσεις, ἀνέλαβεν αὐτή, καλῶς ποιοῦσα, νὰ διοργανώσῃ τὰ μουσουλμανικὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν κατὰ τὸ 1908-1909 δέκα ὀκτὼ ἐν ὅλῳ ἀμφοτέρων τῶν φύλων μετὰ 1963 μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, 68 διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν καὶ ἐτησίου προϋπολογισμοῦ ἐκ δραχμῶν 67.728.

Ἐν τοῖς μουσουλμανικοῖς σχολείοις διδάσκεται μεταξὺ τῶν ἄλλων πρωτίστως τὸ Κοράνιον καὶ ἡ τουρκικὴ γλῶσσα. Ὁ ἐτήσιος προϋπολογισμὸς τοῦ μουσουλμανικοῦ κλήρου εἶνε 28,000 δρ. ἀπέναντι 46,000 δρ. τοῦ ὀρθοδόξου καὶ 2000 τοῦ ἰσραηλιτικοῦ. Ἐκ τούτου καταφαίνεται εἰς ποῖον βαθμὸν ἡ κρητικὴ κυβέρνησις σέβεται τὰ θρησκευτικὰ τῶν Μουσουλμάνων αἰσθήματα. Εἶνε δὲ εὔκολον ν' ἀποδείξῃ τις ὅτι ἐν τῇ αὐτονομουμένῃ Κρήτῃ οἱ Μουσουλμᾶνοι ὄχι μόνον οὐδόλως καταδιώκονται, ἀλλὰ δύνανται νὰ διορισθῶσιν καὶ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Οὕτω λ. χ. εἷς πρόκριτος Μουσουλμᾶνος ὁ Μεχμὲτ Μπέης διετέλεσε δὶς δήμαρχος Χανίων καὶ ἕτερος ὁ Ἀλῆ-Ταλὰτ Μουλαζαδὲς νομάρχης. Εἷς τῶν συμβούλων τοῦ κ. Ζαΐμη ὑπῆρξεν ὁ Φαρφουράκης Μπέης κτλ. Παρ' ὅλα τὰ παράπονα τῶν Μουσουλμάνων δὲν δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ συστηματικὸν διωγμόν.

Μετὰ τόσα ἔτη ἀγώνων καὶ καταστροφῶν ἀτιμωρήτων βεβαίως ὑπόκωφός τις ἐχθρότης μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων ὑφίσταται πάντοτε. Κατόπιν πολλῶν ἐνοχλήσεων καὶ ὑλικῶν ζημιῶν τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ ἠναγκάσθη ἀπὸ δέκα ἐτῶν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν νῆσον. Ὅλοι δὲ οἱ Τουρκοκρῆτες μετανάσται, τυχόντες κακῆς ὑποδοχῆς ἐν Τουρκίᾳ καὶ λυπούμενοι διὰ τὸν ἐκπατρισμόν των ἐκ τῆς ὡραίας χώρας τῶν προγόνων των, ἐσχημάτισαν κομιτάτα, τῶν ὁποίων ἡ δρᾶσις ἐγένετο ἱκανῶς ἐπαισθητή. Ὄχι μόνον συνέτειναν διὰ συλλαλητηρίων νὰ ἐξεγείρωσι τὴν δημοσίαν τουρκικὴν γνώμην, ἀλλ' ἀποστέλλουσιν εἰς τοὺς ἐν τῇ νήσῳ μείναντας ἀδελφούς των ὁδηγίας, τὰς ὁποίας Μουσουλμᾶνος συγγραφεὺς ὁ Μωχαμὲτ-Τζιγκουίζ (Revue du Monde musulman 1909 σελ. 102) συγκεφαλαιοῖ ὡς ἑξῆς :

«Τὸ μυστικὸν κρητικὸν κομιτᾶτον ἀπεφάσισεν, ὅπως ἐν περιπτώσει ὁριστικῆς ἐπανόδου τῆς Κρήτης εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν πάντες οἱ εἰς Τουρκίαν μεταναστεύσαντες Κρῆτες ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν νῆσον· ἐν ᾗ περιπτώσει δὲ ἡ Κρήτη προσαρτηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ διανεμηθῶσι διακόσια φυσίγγια εἰς πάντα ἀξιόμαχον Κρῆτα, διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὰ δίκαιά του ἐν τῇ νήσῳ· ἢ θὰ δυθῇ ἐν-

τολὴ εἰς ὅλους τοὺς Κρῆτας νὰ ἐκκενώσωσι τὴν Κρήτην καὶ νὰ ἐπιδράμωσι μετὰ τῶν εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας μεταναστευσάντων Κρητῶν τὰς νήσους Χίον καὶ Μιτυλήνην, νὰ ἐκδιώξωσιν ἐκεῖθεν τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμόν, συνιστῶντες εἰς αὐτὸν νὰ μεταβῇ ν' ἀποζημιωθῇ εἰς τοὺς συμπατριώτας του ἐν Κρήτῃ».

Παρ' ὅλα ταῦτα ἐν τούτοις δὲν ἐδόθη ἀφορμή, ὅπως ζητήσῃ νὰ ἐπέμβῃ ἡ Τουρκία εἰς τὴν Κρήτην χάριν προστασίας τῶν Μουσουλμάνων. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς φρονίμους συμβουλάς, τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυσεν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ δίδῃ εἰς τοὺς Κρῆτας εἴτε ἀπ' εὐθείας εἴτε διὰ μέσου τῆς κρητικῆς κυβερνήσεως. Οἱ Κρῆτες ὑπήκουσαν εἰς τὰς συμβουλὰς ταύτας, οὐχὶ διότι φοβοῦνται δι' ἑαυτούς, ἀλλὰ διότι φοβοῦνται μήπως παράσχωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Γνωρίζουσι τί προσπαθείας κατέβαλεν ἄλλοτε ἡ Τουρκία, ὅπως καταπνίξῃ τὰς ἐπαναστάσεις των, ὁπόταν πᾶσαι αἱ παραλίαι τῆς νήσου παρεῖχον ἀρίστην βάσιν ἐνεργείας καὶ αὐτοὶ ἦσαν διῃρημένοι καὶ ἄοπλοι. Σήμερον καὶ ἂν ἀκόμη τὰ κανόνια τοῦ στόλου των ἐπέτρεπον εἰς τοὺς Τούρκους νὰ καταλάβωσι τὸ Ἡράκλειον ἢ τὰ Χανία, θὰ εὕρωσι πρὸ αὐτῶν ὁλόκληρον λαόν, συνειθισμένον εἰς τὸν πόλεμον τῶν ὀρέων, καλῶς ὡπλισμένον καὶ μὲ καλὰ στελέχη. Ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας του ὁ μικρὸς Κρὴς γυμνάζεται εἰς τὸ «παίγνιον», ὅπως λέγεται ἐν Κρήτῃ ἡ σκοποβολή. Οἱ Τοῦρκοι θὰ ἔκαμνον καλὰ νὰ σκεφθῶσι τοῦτο, ἐὰν δὲν θέλουν νὰ ἴδωσιν ἐξαντλούμενον τὸ καλόν των στράτευμα εἰς τὰ ὄρη τῆς Κρήτης, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Ἀραβίας.

Ἡ Ἑλλὰς ἀπέδειξεν ἐν τῷ ζητήματι τῆς Κρήτης φρόνησιν, τὴν ὁποίαν ἡ Εὐρώπη δὲν περιέμενε κἄν. Ἂς μὴ ἀνυπομονῇ νὰ λάβῃ ἐνωρίτερον τὸ βραβεῖον τῶν προσπαθειῶν της. Αἱ πρὸς ἀνόρθωσιν προσπάθειαί της θ' ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὴν τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Εὐρώπης, τῶν ὁποίων διὰ τῶν τολμημάτων τοῦ 1897 εἶχε στερηθῇ σχεδὸν ἐντελῶς. Ἡ ἐπανάκτησις δὲ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκτιμήσεως τῆς Εὐρώπης θὰ ἐπιφέρουν καὶ τὴν συμπάθειαν αὐτῆς, ἥτις διὰ τὴν μέλλουσαν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος δὲν θὰ εἶνε πλέον μόνον πλατωνική. Εἴθε ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ εὑρεθῇ εἰς θέσιν νὰ δεχθῇ τὴν Κρήτην νὰ παρορμήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀνόρθωσιν, ὅπως ἔκαμε μετὰ τὸ 1870 ἡ Γαλλία, καὶ τότε ἡ Κρήτη θὰ ἀξίζῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα περισσότερον παρ' ὅτι θὰ ἀξίζῃ ἂν ἑνωθῇ σήμερον.

(Ἕπεται συνέχεια) *(Μετάφρασις* **Ι. Β.***)*

THEOPHILE CALAS

Η ΑΙΩΝΙΑ ΕΛΛΑΣ

I.

Ἀπὸ τὴν Μασσαλίαν εἰς τοὺς Δελφούς.

Νὰ ἴδῃ κανεὶς τὴν Ἑλλάδα! Νὰ ἐγγίσῃ εἰς τὰς ἀκτάς της, φημισμένας διὰ τὴν φυσικὴν καλλονήν των, ἀλλὰ καὶ διότι εἶς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς ἀνθρωπότητος τὰς μετεχειρίσθη ὡς θέατρον τῶν ἀθανάτων ᾠδῶν των· νὰ αἰσθανθῇ τις ὑπὸ τοὺς πόδας του τὴν γῆν ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἤνθισεν ὁ θελκτικώτατος πολιτισμὸς τῆς ἀρχαιότητος· νὰ ριφθῇ συγκεκινημένος εἰς τοὺς βραχίονας τῆς μητρὸς ταύτης, ἡ ὁποία μᾶς ἐλίκνισεν ἀπὸ τῆς αὐγῆς τῆς διανοίας μας, ἡ ὁποία μᾶς ἔθρεψε μὲ τὸ μέλι τῶν ἀνθέων της, καὶ προυκάλεσε τὰ πρῶτα ἡμῶν μειδιάματα πρὸς τὸ ὡραῖον· νὰ χαιρετίσῃ τις ἐν αὐτῇ ἐκείνην, ἡ ὁποία μᾶς ἐγέννησεν εἰς τὸν κόσμον τῆς καλλιτεχνίας, τῆς ποιήσεως, τῶν ὡραίων παραδόσεων, ὁποῖον ὄνειρον!...

Ἐπεβιβάσθημεν ἐν Μασσαλίᾳ εἰς τὸν «Νίγειραν», ἀτμόπλοιον τῆς ἑταιρίας τῶν Ναυτικῶν Διαπορθμεύσεων. Ὁ καιρὸς εἶνε λαμπρός, ἐκρινός. Μακρὰν μόνον εἰς τὸν ὁρίζοντα πλανᾶται ταινία σκοτεινὴ καὶ ἀπειλητική· ἡ θάλασσα δὲ εἶνε ταραχώδης εἰς τὰ ἀνοικτά. Ἡ ἕλιξ τοῦ πλοίου ἤρχισε νὰ κινῆται καὶ αἰσθάνομαι νὰ πάλλῃ ἡ καρδία μου ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου αἰσθήματος τέρψεως τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ταξειδεύει πρὸς τὸ ἄγνωστον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὠνειρεύετο. Τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ πλοίου εὑρίσκεται εἰς τὴν θέσιν του, ὀξεῖς συριγμοὶ ἀνταλάσσονται, αἱ τροχαλίαι περιτυλίσσονται ἐπὶ τῶν κάλων ὡς γιγάντια ἐντόσθια· καὶ μεγαλοπρεπῶς τινάσσεται ὁ μέγας ὄγκος, ὁ ὁποῖος ἐντὸς ὀλίγου θὰ μᾶς φανῇ μέγας, ὡς φλοιὸς καρύου, εἰς τὸ ἀχανὲς τῆς θαλάσσης. Αἱ ὡραῖαι ἀκταὶ τῆς Προβηγκίας παρελαύνουσι πρὸ ἡμῶν πράσινα κεντημέναι μέχρι τῆς θραυομένης γραμμῆς τῶν κυμάτων καὶ θὰ τὰς ἐθαυμάζομεν, ἐὰν τὸ πνεῦμα μας προπορευόμενον δὲν ἔσπευδε νὰ ἐπισκοπήσῃ τὸν Παρνασσόν, τὸν Ὑμηττόν, τὴν Πεντέλην, τὸν Ὄλυμπον.

Ἡ πρώτη νὺξ ἐν τῷ πλοίῳ ὑπῆρξε δυσάρεστος· θύραι τῶν διαδρόμων ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῶν στροφέων των μετὰ μεγάλου πατάγου. Πρὸς τὴν πρωΐαν διήλθομεν τὸ στενὸν τοῦ Βονιφατίου. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν μᾶς κατέφθασεν ἐν μέγα

ταχυδρομικὸν ἀτμόπλοιον διευθυνόμενον πρὸς τὴν Νέαν Καληδονίαν. Ἀμέσως μᾶς ἐπροσπέρασε καὶ μετὰ μίαν ὥραν ἠδυνάμεθα νὰ βυθισθῶμεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἄνευ μαρτύρων καὶ ἄνευ βοηθείας.

Τὴν τρίτην κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσήνης πίπτομεν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ἐποποιΐαν τοῦ Ὁμήρου. Ἡ δίνη τῆς Χαρύβδεως εὑρίσκεται δεξιά, ὁ βράχος τῆς Σκύλλης πρὸς τὰ ἀριστερά. Ὁ δυστυχὴς Ὀδυσσεὺς ἀπώλεσεν ἐδῶ ἓξ ναύτας, τοὺς καλλιτέρους. Πρέπει νὰ ἀναγνώσῃ τις ἐν τῷ δωδεκάτῳ βιβλίῳ τῆς Ὀδυσσείας τὴν περιγραφὴν τοῦ τρομεροῦ τούτου στενοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας παρήχθη τὸ λόγιον «πίπτειν ἀπὸ τῆς Σκύλλης εἰς τὴν Χάρυβδιν». Χάρις εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἕλικα τοῦ πλοίου μας δὲν ἐπέσαμεν οὔτε εἰς τὸν μὲν οὔτε εἰς τὸν δὲ ἐκ τῶν περιφήμων τούτων κινδύνων· ἀλλὰ μᾶς φαίνεται ὅτι διερχόμεθα προπύλαια, ἱδρυθέντα ἐκεῖ ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ἐνδοξοτάτου τῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος.

Ἀφοῦ ἐτελειώσαμεν τὸν κύκλον τοῦ ὑποδήματος τῆς Ἰταλίας μὲ τὰ τρομερὰ καρφιά του, τὰ ὁποῖα εἶνε οἱ πτερνιστῆρες τῶν ὀρέων, εἰσερχόμεθα εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος. Φαίνεται ὅτι ὅταν φέρῃ μία θάλασσα ἓν τόσον γλυκὺ ὄνομα, ἔπρεπε νὰ μὴ ἔχῃ εἰμὴ μειδιάματα διὰ τὸν ταξειδεύοντα. Δυστυχῶς ἔχει κακὴν φήμην ἡ θάλασσα αὕτη προπάντων, ὅταν ὁ βόρειος ἄνεμος ὠθῇ τὰ ὕδατα τῆς Ἀδριατικῆς πρὸς τὴν Μεσόγειον. Κατὰ τὴν 5ην ὥραν τῆς ἑσπέρας πάντες οἱ ἐπιβάται τοῦ Νίγειρος εἶχον συναθροισθῇ ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ, διὰ νὰ ἀκούσωσι μίαν διάλεξιν τοῦ καθηγητοῦ Φουζέρ, ἐπιφορτισθέντος ὑπὸ τῆς Revue Générale des Sciences, ἥτις εἶχε διοργανώσῃ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπίσκεψιν, νὰ μᾶς μυήσῃ εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Βεβαίως ὁ ῥήτωρ προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον, μᾶς ὁμιλεῖ ὡς τελείως ἁρμόδιος, περὶ τῶν πόλεων, τῶν ναῶν, τῶν ἐρειπίων, τὰ ὁποῖα μέλλομεν νὰ θαυμάσωμεν, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα παρεμορφώθησαν, οἱ ἀκροαταὶ ἀποχωροῦσι πράσινοι τὴν ὄψιν. Ἡ ναυτία, ἡ τρομερὰ ναυτία κάμνει θραῦσιν μεταξὺ τοῦ ἀκροατηρίου. Ἡ ὁμιλία διεκόπη. Ἔξω μαίνονται ὁ ἄνεμος καὶ τὰ κύματα. Ἡ θάλασσα εἶνε μαύρη καὶ ταραγμένη. Ῥάκη ἀπὸ σύννεφα ξεφτίζουν φωτιζόμενα μὲ ἀπαισίας λάμψεις καὶ ἐκεῖ ἐντελῶς ὑψηλὰ φαίνονται τὰ βάθη τοῦ γαλανοῦ καὶ κρύου οὐρανοῦ, ἐνῷ ὁ ἥλιος δύει μέσα εἰς μίαν κάμινον.

Ἀλλὰ ἀμέσως ὁ οὐρανός, ὡσὰν νὰ ἐπλύθη ὑπὸ τῆς λαίλαπος, ἔγεινε καθαρὸς ὡς ὀφθαλμός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνάπτει ἡ ἀργυρᾶ πανσέληνος. Ὅλην τὴν νύκτα τὴν διῆλθον θαυμάζων τὸ λευκὸν αὐτὸ φῶς, πίπτον ἀπὸ ἐπάνω ἐπὶ τοῦ διαδήματος τῶν κυμάτων καὶ βλέπων νὰ ἀνεβοκατεβαίνῃ ἡ χαριτωμένη γραμμὴ τοῦ Νίγειρος ἐπὶ ἀτελειώτου αὔλακος. Ἀπὸ πρωΐας ἡ ξηρὰ ἤρχισε νὰ φαίνηται. Ἐπὶ οὐρανοῦ ὀπαλλιόχρου διαγράφεται ἡ ἄλυσις ὀρέων ὡς τεῖχος ὀδοντωτόν. Εἶνε ἡ Ἤπειρος, χώρα τραχεῖα τὴν ὄψιν. Ἡ θαλασσοταραχὴ διὰ μαγείας ἔπαυσεν, ὅταν εἰσήλθομεν εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κερκύρας. Πρὶν ἢ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος ὑπῆρξαν στιγμαὶ

τινες ἰδανικῆς ὡραιότητος, πρᾶγμά τι ἀπαράμιλλον λάμψεων προερχομένων ἐκ τῆς αὐγῆς, ἐκ τῆς ξηρᾶς καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης ἐν μέσῳ μεγάλης σιωπῆς, διαδεχθείσης τὴν λαίλαπα καὶ τοὺς μυρίους θορύβους, οἱ ὁποῖοι εἶνε τὰ παράπονα ἑνὸς πτωχοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον παραδέρνει ἡ θάλασσα.

Ἡ ἡμέρα, τὴν ὁποίαν διήλθομεν ἐν Κερκύρᾳ ὑπῆρξε μία τῶν λαμπροτέρων καὶ μᾶλλον εὐχαρίστων τοῦ ταξειδίου ἡμῶν. Παραλείπω νὰ διηγηθῶ τὰ τῆς ἡμέρας ταύτης, σπεύδων νὰ ὁδηγήσω ὑμᾶς τὸ ταχύτερον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἑπομένην ἐξεδράμομεν διὰ μίαν ἡμέραν εἰς τὴν Ἰθάκην, τὴν πατρίδα τοῦ Ὀδυσσέως. Μετὰ σεβασμοῦ ἔλαβον ὀλίγον χῶμα ἀπὸ τὸν τόπον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξειλίχθησαν τόσα θελκτικὰ ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ παύσουν ποτὲ νὰ τὰ μανθάνουν αἱ γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων παρ' ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν φανατικῶν ὀπαδῶν τῶν ζωντανῶν γλωσσῶν καὶ τῆς νεωτέρας διδασκαλίας. Ὑπάρχει ἐκεῖ μία καθαρὰ πηγή, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ πίνωσι πάντοτε τὰ καραβάνια τὰ διαπερῶντα τὴν αὐχμηρὰν ἔρημον τῶν ἀριθμῶν, τῶν ἐξισώσεων, τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν καὶ τῶν συστημάτων τῆς χρησιμοθηρίας.

Μετὰ πλοῦν μιᾶς ὡραίας νυκτὸς εἰς τὸν κόλπον τῆς Ναυπάκτου, τῆς ὁποίας διακρίνομεν εἰς τὴν φθίνουσαν σελήνην τὰς ὀρεινὰς καὶ σκοτεινὰς ἀκτάς, φθάνομεν πρὸ τοῦ μικροῦ λιμένος τῆς Ἰτέας. Πρὸς τὰ ὀπίσω ἀμφιθέατρον γυμνῶν ὀρέων, ἐπὶ τῶν ὁποίων δεσπόζει ἡ χιονισμένη κορυφὴ τοῦ Παρνασσοῦ, ὄρους, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τις ἀνάγκην νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς ἐραστὰς τῶν γραμμάτων. Εἰς μίαν πτυχὴν τῶν μεγάλων βράχων κεῖται ἡ θέσις τῶν Δελφῶν, τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ ὁποῖον μέλλομεν νὰ χαιρετίσωμεν μεθ' ὅλης τῆς εὐλαβείας προσκυνητῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἂς μὲ συγχωρήσωσιν οἱ νέοι. . . . ὁμιλῶ δι' ἐμὲ καὶ τινας ἄλλους, λευκανθέντας ἐν τῇ ἀγάπῃ τῆς ἀρχαιότητος.

Ἀπὸ τὴν Ἰτέαν μέχρι τῶν Δελφῶν ἡ ἀνάβασις διήρκεσε τρεῖς ὥρας περίπου, καὶ ἦτο δυσχερής. Ἔγινε δὲ δι' ἁμαξῶν, ἵππων, ὄνων καὶ ἡμιόνων. Εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου διερχόμεθα τὸ χωρίον Χρισσὸν (Κρίσσα), ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Ἀπόλλων ἐφόνευσεν, ὡς λέγεται τὸν ὄφιν Πύθωνα. Ὅταν ἐφθασαμεν εἰς τὸ Καστρὶ (Δελφοί), εἴμεθα κατάκοποι καὶ καταβεβλημένοι. Ἐσύρθην μέχρι τῆς κρήνης τῆς Κασταλίας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ προσκυνηταὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐπλύνοντο πρὶν ἢ μετάσχωσι τῆς ἱεροτελεστίας. Πιεζόμενος δὲ ὑπὸ τῆς πείνης ἀποσπῶ ἀπὸ τῆς θείας κρήνης δεσμίδας τινὰς καρδάμου καὶ δαγκάνω ἓν τεμάχιον ἄρτου, τὸ ὁποῖον διὰ καλὸ καὶ διὰ κακὸ εἶχον βάλῃ εἰς τὸ θυλάκιόν μου. Συνοδεύω τὸ λιτὸν καὶ πολὺ ποιητικὸν τοῦτο γεῦμα μὲ πόσεις καθαροῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον μοὶ παρέχει ἡ νύμφη τοῦ τόπου. Ὦ τοῦ θαύματος! Ξανανειόνω, ἀνορθοῦμαι ὀλίγον κατ' ὀλίγον, τὸ πνεῦμα νικᾷ τὴν ὕλην, ἡ ψυχή μου δονεῖται ὡς ἡ λύρα τοῦ θεοῦ, τὸν ὁποῖον ἐλάτρευόν ποτε εἰς τοὺς πρόποδας τῶν λαμπρῶν τούτων βράχων. Αἰσθάνομαι ὅλην τὴν αὐστηρὰν ὡραιότητα τῆς περὶ ἐμὲ φύσεως, ὅλην τὴν μαγείαν τῶν ἀναμνή-

σεων, τὰς ὁποίας προκαλεῖ ἡ ἱερὰ αὕτη γῆ· ἐπαναβλέπω ὅλην τὴν καμπὴν τῶν εἰδωλολατρικῶν ἱεροτελεστῶν, τὰς ἁρμονικὰς ταύτας συνοδίας νὰ ἐκτυλίσσωνται ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ μεταξὺ διπλῆς σειρᾶς στύλων, ἀετωμάτων, ταύρων ἐξ ὀρειχάλκου, ὡραίων θεαινῶν, λουουσῶν τὸ ὡραῖον ἐκ μαρμάρου σῶμά των εἰς χρυσῆν ἀτμοσφαῖραν καὶ τριπόδων, στεφομένων ὑπὸ τῆς κυανῆς φλογὸς τοῦ λιβανωτοῦ.

Ἡ τοποθεσία εἶνε μεγαλοπρεπής, ἴσως μία τῶν ὡραιοτέρων τῆς Ἑλλάδος, καταλληλοτάτη, ὅπως σφίξῃ τὴν ψυχὴν εἰς τὸ μάγκανον τοῦ μυστηρίου καὶ δώσῃ εἰς αὐτὴν τὴν φρικίασιν τοῦ θείου. Δὲν εἶνε διόλου ἀνάγκη νὰ ἀναβῇς ἐπὶ τοῦ τρίποδος τῆς Πυθίας, διὰ νὰ καταληφθῇς ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ· δὲν ἐξέρχονται μόνον ἐκ τοῦ βαράθρου τῆς ἀρχαίας Σιβύλλης ἀτμοὶ φέροντες τὴν ψυχὴν εἰς ἔκστασιν. Πανταχόθεν συγχρόνως ἐκπορεύεταί τι ἄγνωστόν μοι, τὸ ὁποῖον μεθύει καὶ ἐνθουσιάζει ἢ κατατρομάζει. Οὐδαμοῦ εἶδον τερατωδεστέρας ῥάχεις ὀρέων, βράχους περισσότερον ρινισμένους ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, περισσότερον γδαρμένους ὑπὸ τῆς τρικυμίας, περισσότερον ἐφθαρμένους ὑπὸ τοῦ ἡλίου, σχισμάδας περισσότερον χαινούσας καὶ ρωγμὰς βαθυτέρας.

Οἱ βράχοι Φαιδριάδες, εἰς τοὺς πόδας τῶν ὁποίων λάμπει ἡ κρήνη τῆς Κασταλίας ἀνορθοῦνται διὰ μιᾶς ἀναπάλσεως εἰς 600 μέτρων ὕψος καὶ κλείουσι τὸν οὐρανὸν διὰ τοῦ ἀπειλητικοῦ μετώπου των, ἀφίνοντες μεταξύ των μίαν σχισμάδα, εἰς τὴν ὁποίαν συστρέφονται ἀπαίσιαι σκιαί. Ἀπέναντι πρὸς Νότον ἰλιγγιώδης κλιτὺς χάνεται εἰς τὴν κλεισώρειαν τοῦ Πλειστοῦ καὶ ἀποτόμως πέραν τοῦ ρεύματος, τὸ ὁποῖον ἐντεῦθεν θεώμενον φαίνεται ὡς νῆμα λευκοῦ μαλλίου, ὑψοῦται εἰς γιγαντιαίαν προβολὴν τὸ ὄρος Κίρφις, ἄγριον, ἀπροσπέλαστον, διηυλακωμένον ἀπὸ αὐλάς, δεικνύον γυμνὸν τὸν σκελετόν του. Πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ὁ Παρνασσὸς ἐκτείνει τοὺς βραχίονάς του, οἱ ὁποῖοι ἀποτελειώνουσιν εἰς τὸν λάκκον, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ῥέει ὁ μικρὸς ῥύαξ. Εἰς τὴν τραχεῖαν ταύτην πτυχὴν τοῦ στήθους τοῦ Παρνασσοῦ ἐτοποθέτησεν ἡ Ἑλλὰς ἓν τῶν διασημοτέρων ἱερῶν της. Ποῦ θὰ εὕρισκε καταλληλότερον τόπον διὰ τοὺς μυστικοὺς τρόμους, οἱ ὁποῖοι εἶνε ἡ βάσις ὅλων τῶν ἀρχεγόνων θρησκειῶν ; Ποῦ θὰ ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσι ζωηρῶς τὰς σκοτεινὰς τῆς φύσεως δυνάμεις, τὰς ὁποίας λατρεύει ὁ ἄνθρωπος, διότι πληροῦσιν αὐτὸν φρίκης ;

Ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, οἱ ἄνθρωποι συνέρχονται εἰς τὸν τόπον τοῦτον, ὅπως τελέσωσι τὰς ἱερὰς αὐτῶν τελετάς· ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ θρησκεία ἀποκαθαίρεται, καθίσταται πνευματικωτέρα. Τοὺς θεούς, τοὺς προσωποιοῦντας τὴν γῆν, τὸν οὐρανόν, τὰ δάση καὶ τὴν θάλασσαν, διαδέχεται ὁ Ἀπόλλων ὁ θεὸς τῆς ἡμέρας, ὁ ὁποῖος καταστρέφει τὰ τέρατα καὶ ἀποκαθαίρει τοὺς φονεῖς ἐγγίζων αὐτοὺς διὰ τοῦ κλάδου τῆς δάφνης. Αὐτὸς ἐμπνέει τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς ἀοιδούς. Εἰς τοὺς τόνους τῆς λύρας του χορεύουσι τὸν κύκλιον χορόν των αἱ Μοῦσαι εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ. Μὲ τὴν νέαν αὐτὴν θεότητα, τὴν παριστανομένην ὑπὸ τὴν

μορφὴν ὡραίου νεανίου μὲ χρυσῆν κόμην, ὡπλισμένου δι' ἀργυροῦ τόξου οἱ Δελφοὶ λαμβάνουσι θαυμασίαν ὕθησιν. Τὸ ἱερὸν των καθίσταται κοινὴ ἑστία τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ὠοειδὴς λίθος, ὁ ἑδρεύων μεταξὺ δύο χρυσῶν ἀετῶν ἐν τῷ ναῷ τῶν Δελφῶν σημαίνει τὸν ὀμφαλὸν τῆς γῆς. Οἱ Δελφοὶ οὐδέποτε ὑπῆρξαν, ὅπως τόσαι ἄλλαι ἔνδοξοι πόλεις τῆς Ἑλλάδος, πρωτεύουσα πολιτείας. Ὑπῆρξαν μόνον τόπος προσωρινῆς συνενώσεως,ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ βραδύτερον κατὰ τὸν ἕκτον π. Χ. αἰῶνα τὰ Πύθια προσείλκυον εἰς ὡρισμένην ἐποχὴν τὴν συρροὴν τῶν κατοίκων τῶν διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, τόσον τῆς μητρὸς πατρίδος, ὅσον καὶ τῶν ἀπομεμακρυσμένων ἀποικιῶν, τῶν ἐγκατασπαρμένων εἰς τὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου.

Ἡ διαμόρφωσις αὐτὴ τοῦ ἐδάφους καθίστα τὰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος ἰσάριθμα χωριστὰ διαμερίσματα, δυσκόλως συγκοινωνοῦντα ἀναμεταξύ των. Τὰ μικρὰ ταῦτα στελέχη τοῦ λαοῦ συνείθιζον νὰ ζῶσι βίον ἐντελῶς προσωπικὸν καὶ νὰ θεωρῶσι τὸν ὄπισθεν τοῦ ὄρους γείτονα ὡς ἐχθρόν, ἂν καὶ ἔρρεε τὸ αὐτὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας του. Ἐκ τούτου προήρχοντο οἱ διηνεκεῖς σχεδὸν πόλεμοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ὑφὴν τῆς ἱστορίας των. Οὐδέποτε κατώρθωσεν ἡ Ἑλλὰς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν ἑνότητα· τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς της. Ἐν τούτοις εἰς τοὺς ἐχθροὺς τούτους ἀδελφοὺς ἐδονεῖτο ἡ ψυχὴ τῆς κοινῆς πατρίδος. Συνησθάνοντο ὅτι ἦσαν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς, εἶχον κοινοὺς τοὺς πόθους, ἐσκίρτων εἰς τοὺς τόνους τῆς αὐτῆς ποιήσεως,ἐνόουν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὴν τέχνην καὶ τὸ ὡραῖον. Εἰς ὡρισμένας δὲ ὥρας, λησμονοῦντες τὰς ἔχθρας καὶ τὰς ἔριδάς των, συνηντῶντο εἰς ἓν σημεῖον τῆς χώρας των, ὅπως προσκυνήσωσι τοὺς θεοὺς των ἐντὸς τοῦ ναοῦ, περιέλθωσιν ἐν πομπῇ τοὺς βωμούς των, παρευρεθῶσιν εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν φημισμένων ἀθλητῶν των καὶ παρακολουθήσωσι τὸν μανιώδη τῶν ἁρμάτων δρόμον εἰς τὰ ἱπποδρόμια.

Εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην τῆς ἠθικῆς ἑνότητος ἀνταποκρίνεται τὸ σύστημα τῶν θρησκευτικῶν τούτων τελετῶν καὶ τῶν ἀγώνων, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον ὡς ἐντευκτήρια τῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τοὺς Δελφούς, εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου προσήρχοντο ἐξ ὅλων τῶν μερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ὡμιλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Οἱ ἐπὶ μακρὸν χωρισμένοι συγγενεῖς ἐπανεύρισκον ἀλλήλους καὶ συνήπτοντο αἱ φιλίαι. Συνεζήτουν περὶ πολιτικῆς, περὶ φιλολογίας, περὶ τῶν ὡραίων τεχνῶν· ἐκεῖ ἀνελοινοῦντο τὰ ποικιλώτερα ζητήματα. Τὸ ἐμπόριον ἐπωφελεῖτο τῶν νέων σχέσεων,αἱ ὁποῖαι ἀπεκαθίσταντο μεταξὺ τῶν μετεχόντων εἰς τὴν ἑορτήν. Κατόπιν, διὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν θεόν, διεσκέδαζον δημοσίᾳ· οἱ νεανίαι καὶ αἱ νεάνιδες ἐχόρευον περὶ τοὺς βωμούς· ὅλοι παρεδίδοντο εἰς τὴν χαράν, χειροκροτοῦντες τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς ἀθλητάς, τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς ἵππους. Ἡ συνάθροισις δὲν ἠρκεῖτο νὰ εἶνε μόνον θρησκευτική, ἐγίνετο πανήγυρις.

Τὰ πλούτη συνέρρεον εἰς τοὺς ναούς. Αἱ πόλεις καὶ οἱ ἡγεμόνες, οἱ ὁποῖοι εἶ-

χον ἐπιτύχῃ εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἤγειρον ἀγάλματα καὶ μνημεῖα μεγαλοπρεπῆ, προωρισμένα νὰ διακηρύττωσιν πρὸ τῶν μελλουσῶν γενεῶν τοὺς θριάμβους των· οἱ ναοὶ ὑπερπληροῦντο ἐξ ἀναθημάτων· αἱ προσφοραὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου συνεσωρεύοντο εἰς τοὺς θησαυρούς, τοὺς ἀφιερωμένους εἰς τὴν θεότητα καὶ οἱ διασημότεροι καλλιτέχναι μετέβαλον τοὺς ἱεροὺς περιβόλους εἰς ἀληθινὰ μουσεῖα, τῶν ὁποίων τὰ ἐρείπια εἶνε ἀκόμη καὶ σήμερον τὰ ὡραιότατα δημιουργήματα, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησεν χεὶρ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ τὸν δρόμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐφθάσαμεν, τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν παρέχει πολὺ ἐλκυστικὴν θέαν. Φαίνεται ὡς στάδιον ἐγκατελελειμμένον εἰς τὰ πλάγια ἑνὸς βράχου. Οὐδαμοῦ φαίνεται ὄρθιος στῦλος, οὐδὲν ἀέτωμα δὲν ἐγείρεται ὑπεράνω τῶν ἀναμίκτως πεσμένων λίθων· οὐδὲν ἄγαλμα δὲν ἐπέζησεν ἐν τῇ θέσει του εἰς τὴν διαρπαγήν, εἰς τὴν καταστροφήν, εἰς τοὺς σεισμούς. Τὸ πᾶν εἶνε κατηδαφισμένον, παραδεδομένον εἰς τὴν ἀμείλικτον ἰσοπέδωσιν τοῦ θανάτου. Χρειάζεται ὅλη ἡ διορατικότης τῶν ἀρχαιολόγων, ὅπως ἀνεύρῃ τις τὸ γενικὸν σχέδιον καὶ τὴν θέσιν τῶν διαφόρων οἰκοδομημάτων. Ἀλλ' ὁ κύριος Ὠμόλ, διευθυντὴς τότε τῆς γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν εἶνε ἐπὶ κεφαλῆς ἡμῶν καὶ ἀρχίζομεν τὸ συγκινητικὸν ἡμῶν προσκύνημα.

Ἡ «Γενικὴ Ἑταιρεία τῶν Ἐπιστημῶν» ἐρρόντισε νὰ δοθῇ εἰς ἕκαστον περιηγητὴν ἓν σχέδιον τῶν ἀνασκαφῶν πολὺ καλόν· τοῦτο μᾶς ἐπέτρεψε νὰ προσανατολισθῶμεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων, τὰ ὁποῖα ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν φαίνονται ἔχοντα μεγάλην σπουδαιότητα.

Ἐν τῇ γενικῇ αὐτοῦ διαιρέσει τὸ ἱερὸν συνίσταται ἐξ ἑνὸς περιβόλου, ὀνομαζομένου τεμένους, περιοριζομένου ὑπὸ τοίχου χονδροῦ καὶ διαπερωμένου ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ, ἥτις ὁδηγεῖ εἰς τὸν κύριον ναόν, τὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν θεότητα τοῦ τόπου. Τὸ ἐλεύθερον μεταξὺ διάστημα περιελάμβανε ἄλλους ναούς, μνημεῖα γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα θησαυροί, οἱ ὁποῖοι ἦσαν προσφοραὶ τῶν διαφόρων πόλεων καὶ ἠμιλλῶντο κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κομψότητα, στύλους στηθέντας πρὸς ἀνάμνησιν τῶν κατορθωμάτων τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ, ἀγάλματα θεῶν ἢ θεαινῶν ἢ καὶ νικητῶν τῶν ἀγώνων. Ἐπὶ τέλους περιελάμβανεν ἓν θέατρον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ μεγάλοι τραγικοὶ παρίστανον τὰ ἔργα των καὶ ἐγίνοντο οἱ ποιητικοὶ καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες.

Ἀλλὰ τί παράδοξος τοποθεσία ἡ ἐκ βράχων αὕτη κλῖμαξ διὰ μίαν πόλιν, ἡ ὁποία περιελάμβανε 30000 κατοίκων! Εἶνέ τις ἠναγκασμένος νὰ παραδεχθῇ τὴν παράδοσιν τοῦ ὄφεως Πύθωνος, φονευθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐντὸς σχισμάδος τινὸς τοῦ βράχου. Τὸ ἔδαφος φαίνεται καταλληλότερον δι' ἀποικίαν σαυρῶν παρὰ ἀνθρωπίνων ὄντων· τόσον εἶνε τραχύ, ἀνώμαλον, ἐκτεθειμένον παντοχόθεν εἰς τὸν ἥλιον. Διὰ νὰ εὑρεθῇ τόπος διὰ τοὺς λαούς, ἐδέησε νὰ κοπῇ τὸ ὄρος εἰς γιγαντιαίας βαθμίδας καὶ νὰ ὑποστηριχθῶσι τὰ ἐπιχώματα διὰ τοίχων, ἐκ τῶν ὁποίων

τινές ὑφίστανται καὶ μέχρι σήμερον. Οἱ Δελφοὶ θὰ ὡμοίαζον μακρόθεν πρὸς ἀφρίζοντα καταρράκτην, τοῦ ὁποίου πᾶν κῦμα ἦτο ἓν μαρμάρινον οἰκοδόμημα, πᾶσα ὑπόρρυσις εἷς στῦλος, πᾶν στρῶμα εἷς τοῖχος. Ὅλα δὲ ταῦτα ἔπιπτον ἀπὸ ὑψηλὰ μετὰ τρομερᾶς ὁρμῆς εἰς τὰς λευκότητας τῆς χιόνος, ἐν μέσῳ οὐρανίων τόξων, ὀφειλομένων εἰς τὸ ποικιλόχρουν τῶν ἀετωμάτων! Σήμερον τίποτε δὲν ὑπάρχει ἐκ τῶν μεγαλοπρεπειῶν τούτων παρὰ μόνον ὑπόβαθρα, στυλοβάται καὶ τοῖχοι κρημνισμένοι μέχρι τοῦ ἐδάφους. Μόνον διὰ προσπαθείας τῆς φαντασίας δύναταί τις νὰ ἴδῃ σήμερον ρέον τὸ ὕδωρ τοῦ καταρράκτου τούτου εἰς τὴν διὰ παντὸς ξηρανθεῖσαν κοίτην.

Ἀκολουθοῦντες τὸν κ. Ὠμὸλ ἐξηγοῦντα καὶ διδάσκοντα περὶ ἑνὸς ἑκάστου διερχόμεθα τὴν Ἱερὰν Ὁδὸν ἔχουσαν σχῆμα ἑνὸς μεγάλου Ζ καὶ διαπερῶμεν τὸ τέμενος, τὴν κυρίαν τοῦ θεοῦ κατοικίαν. Ἐδῶ εὑρίσκετο τὸ τρόπαιον τοῦ Φειδίου εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Μαραθῶνος· ἀπέναντι ἡ αἰωνία ἐχθρὰ τῶν Ἀθηνῶν Σπάρτη ἐδόξαζε διὰ 38 ὀρειχαλκίνων ἀγαλμάτων τὴν ἐν Αἰγὸς-Ποταμοῖς νίκην της· περαιτέρω πρὸς τὰ ἐπάνω ἡ σειρὰ τῶν θησαυρῶν τῶν ἀφιερωθέντων ὑπὸ τῶν πόλεων τῆς Κορίνθου, τῆς Σικυῶνος, τῆς Κνίδου, τῶν Θηβῶν, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Συρακουσῶν, τῆς Ποτιδαίας. Ἔπειτα ὁ βράχος τῆς Σιβύλλης, ὁ περίφημος στῦλος τῆς Νάξου μὲ τὴν ἐπ' αὐτοῦ κολοσσιαίαν Σφίγγα, ἔχουσαν ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας. Ἔτι ἀνωτέρω τὸ προαύλιον τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος κατεχόμενον ὑπὸ τῶν ἑδωλίων, τῶν ἐν σχήματι ριπιδίου τοποθετημένων, ἑνὸς θεάτρου, δυναμένου νὰ περιλάβῃ 3000 θεατῶν.

Ἀνεγείρατε τοὺς ἀπὸ 2000 ἐτῶν ἐξαφανισθέντας τούτους ναούς, τοὺς ἀνατραπέντας τούτους στύλους, τὰ κομψότατα ταῦτα εἰς διαφόρους θεοὺς ἀφιερωμένα ναΐδια, τὰ ὀρειχάλκινα τέθριππα ἅρματα, τὴν ἐπιβλητικὴν ταύτην ὁμήγυριν τῶν ἀγαλμάτων, τούτους τοὺς βασιλεῖς, τοὺς θεοὺς καὶ τὰς θεάς· ἰδέτε ὡς ἐν ὀνείρῳ τὰς θείας ταύτας μορφάς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐζωγραφεῖτο ἄλλοτε μὲν ἡ ἀνδρικὴ ῥώμη τῶν νικητῶν εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἄλλοτε δὲ ἡ ἔξοχος χάρις τῶν διασήμων διὰ τὴν ὡραιότητά των γυναικῶν. Ἔπειτα ὑπὸ τὸν κυανοῦν αὐτὸν μέχρι τοῦ ἀπείρου οὐρανόν, εἰς τὸ θερμὸν φῶς τοῦ θεοῦ τούτου ἡλίου, τοῦ βασιλεύοντος ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν μαρμάρων καὶ τοῦ ὀρειχάλκου, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ πλήθους, ἀφήσατε νὰ παρελάσωσιν τὰς ἱερὰς συνοδίας, τὰς προερχομένας ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, τοὺς ἱερεῖς καὶ ἱερείας, μὲ τὸ βῆμά των ρυθμιζόμενον πρὸς τὸν ἦχον τῶν ὀργάνων· τὰς νεάνιδας φερούσας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὡς λευκαὶ καρυάτιδες, κάνιστρα πλήρη καρπῶν καὶ ἀνθέων· τοὺς νεαροὺς ἱππεῖς ὑπερηφάνως καθημένους ἐπὶ τῶν θεσσαλικῶν ἵππων των· τοὺς θύτας ὡπλισμένους διὰ πελέκεων καὶ ὠθοῦντας πρὸ αὐτῶν τοὺς διὰ τὰς ἑκατόμβας προοριζομένους βοῦς τῶν ὁποίων τὰ κέρατα λάμπουν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐξ ἀνθέων στεφάνων· θέσατε εἰς τὴν ἀπαράμιλλον αὐτὴν σκηνογραφίαν ἕνα ὁλόκληρον λαὸν ἐν παραληρήματι εὑρισκόμενον, ἀλαλάζοντα ἐκ χαρᾶς, ἀπαγγέλλοντα ἁρμονικὰς στροφάς, ψάλλοντα ὕμνους εἰς τὸν

Ἀπόλλωνα, ἕνα ὁλόκληρον λαὸν ἐν μέθῃ τῆς ποιήσεως, τῆς ὡραιότητος, τῆς τέχνης καὶ τῶν μυστηρίων, καὶ θὰ ἔχητε τὸ ἡδὺ συναίσθημα ὅτι ἐγγίσατε μοναδικὸν ἐν τῷ κόσμῳ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ὀλίγαι γενεαὶ ἀνθρώπων ἔσχον τὸ πλεονέκτημα νὰ ἴδωσι καὶ τὸ ὁποῖον οὐδέποτε πλέον θέλει ἐπαναληφθῇ !

Ἀφοῦ ἀνήλθομεν ὑπεράνω τῶν ναῶν, ὑπεράνω τῶν ἐδωλίων τοῦ θεάτρου, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ στάδιον. Ὁλόκληρος ἡ σειρὰ τῶν ἕδρῶν τῶν ἐπακουμβουσῶν εἰς τὸ ὄρος εἶνε ἀνέπαφος. Ὁ μεγαλοπρεπὴς περίβολος εἶνε πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν. Ἔμπροσθεν ἡμῶν ἡ ἄβυσσος, εἰς τὴν ὁποίαν ρέει ὁ Πλειστὸς καὶ πέριξ ἡμῶν τὸ διάδημα τῶν ὀρέων.

Οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Γάλλοι ἀπ' ἀρχῆς διενεμήθησαν, ἀπὸ τοῦ 1840, τὴν προσπάθειαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν. Ἡ Γαλλία ἐπέμεινε νὰ ἔχῃ ἓν ἰδιαίτερον μέρος δι' ἑαυτήν, ὅπως εἶχεν ἡ Γερμανία ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ 1891 ὁ κ. Ὡμόλ, γνωστὸς ἤδη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν, εἰς τὰς ὁποίας προέβη ἐν τῇ ἱερᾷ τοῦ Ἀπόλλωνος νήσῳ, τῇ Δήλῳ, ἐπέτυχε παρὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ μέρος τῶν Δελφῶν. Ἡ βουλὴ ἡμῶν ἐψήφισε πίστωσιν ἐκ 500,000 φράγκων, ἡ ὁποία ηὐξήθη βραδύτερον κατὰ 150,000. Ἐν Δελφοῖς ὑπῆρχον ἰδιαίτεραι δυσκολίαι, τὰς ὁποίας οἱ Γερμανοὶ δὲν ἀπήντησαν ἐν Ὀλυμπίᾳ, διότι ἐδέησε νὰ ἀπαλλοτριωθῶσι 325 οἰκίαι κτισθεῖσαι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων.

Ἀπὸ τοῦ 1893 μέχρι τοῦ 1898 αἱ ἀνακαλύψεις διεδέχοντο ἀλλήλας μετὰ σπανίας εὐτυχίας καὶ σήμερον φυλάσσονται εἰς τὸ ὡραῖον μουσεῖον τῶν Δελφῶν. Ὁ κ. Ὡμὸλ ἔδειξεν ἡμῖν τοὺς θησαυρούς, τοὺς ἐπισωρευθέντας εἰς τὸ μουσεῖον. Ἕνεκα ἐλλείψεως χώρου τὰ ἀγάλματα ἦσαν τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δὲ τοποθετημένα. Ἐν γένει εἴδομεν χωρὶς νὰ ἴδωμεν· ἀποκομίζω ἐκεῖθεν τὴν συγκεχυμένην ὀλίγον ἀνάμνησιν τῶν χαριτωμένων καρυατίδων, ἑνὸς Ἀντινόου καὶ ἑνὸς Ἀπόλλωνος. Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιος εἶνε ὁ περίφημος ἡνίοχος, ἀνακαλυφθεὶς κατὰ Μάϊον τοῦ 1896. Εἶνε ὀρειχάλκινον ἄγαλμα παριστάνον ἁμαξηλάτην· εἶχε ἀκόμη τὰ ἡνία εἰς τὰς χεῖρας, ὅταν ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς. Πλησίον του εὗρον κνήμας ἵππων, διάφορα εἴδη ἱπποσκευῆς καὶ τεμάχια ρυμοῦ· συνεπέρανον ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦτο ἀπετέλει μέρος τεθρίππου ἁμάξης προσφερθείσης ὑπὸ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Γέλωνος ἢ ὑπὸ τοῦ πατρός του Πολυζήλου εἰς ἀνάμνησιν νίκης κατὰ τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας. Ὁ ἡνίοχος εἶνε ὄρθιος εἰς στάσιν ἥρεμον καὶ σοβαράν. Καλύπτεται ὑπὸ χιτῶνος μὲ κοντὰς χειρίδας, κατερχομένου εἰς πτυχὰς εὐθείας, σχεδὸν ραβδωτάς, ὡς κορινθιακοῦ στύλου. Ἡ στάσις αὕτη τῆς ἀπολύτου ἠρεμίας ἀποτελεῖ ἐντύπωσιν προξενοῦσαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν προωρίζετο νὰ προκαλῇ τὸ μνημεῖον, δῆλα δὴ ἑνὸς ὁρμητικοῦ ἅρματος, ὁρμοῦντος μετὰ πάσης ταχύτητος εἰς τὸ ἱπποδρόμιον. Εἶνε ἓν τῶν καλλιτέρων ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐκληροδότησεν ἡμῖν ἡ ἀρχαιότης. Ἀποδίδεται δὲ εἰς καλλιτέχνην τῆς ἐποχῆς τῆς προη-

γηθείσης τῆς τοῦ Φειδίου. Πρέπει νὰ εἶχον οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἔμφυτον τὸ αἴσθημα τοῦ ὡραίου διὰ νὰ ἐναποθέσωσιν τόσην τελειότητα εἰς πρόσωπον δευτερεῦον ἐπὶ τέλους, εἰς ἕνα ἁμαξηλάτην. Κατ' αὐτοὺς δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν καλλιτέχνην νὰ παρουσιάσῃ ἀτημέλητον καὶ τὴν παραμικρὰν λεπτομέρειαν. Πρέπει πᾶν ἔργον νὰ εἶνε τέλειον εἴτε ναῦς, εἴτε ἄγαλμα, εἴτε ἀγγεῖον, εἴτε κοσμηματογράφημα εἶνε τοῦτο. Ἐν τούτῳ ἀναγνωρίζεται ἡ ἀληθὴς μεγαλοφυΐα· δὲν θέλει οὐδεμίαν κηλίδα, οὐδεμίαν ἀδυναμίαν εἰς τὸ ἰδανικόν της.

Δὲν πρέπει νὰ ἀφήσωμεν τὸ μουσεῖον τῶν Δελφῶν, χωρὶς νὰ εἴπωμεν μίαν λέξιν περὶ μιᾶς πλακὸς μετ' ἐπιγραφῆς, ἥτις εἶνε ὕμνος πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα. Τὸ περίεργον δὲ εἶνε ὅτι ἀνεκαλύφθησαν μεταξὺ τῶν γραμμῶν τοῦ κειμένου σημεῖά τινα τὰ ὁποῖα, εἶνε τὰ μουσικὰ φθογγόσημα τοῦ τεμαχίου. Τί εὐτυχία νὰ ἀνευρεθῇ μελωδία, ἡ ὁποία ἐψάλλετο κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν μεγάλων ἑορτῶν διακόσια ἢ τριακόσια ἔτη πρὸ Χριστοῦ. Οἱ κ. κ. Βάϊλ καὶ Θεόδωρος Ράϊναχ ἐξήγησαν τὴν μελοποιΐαν ταύτην, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὰ μαῦρα καὶ λευκὰ φθογγόσημα παριστάνονται διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, τοποθετημένων εἰς διαφόρους θέσεις κατὰ τὴν μουσικήν των ἀξίαν, καὶ μετέφρασαν τὸν ρυθμόν. Ὁ ὕμνος τοῦ Ἀπόλλωνος ἔκαμε κρότον· ἐψάλη δὲ καὶ εἰς τὴν Σορβώνην ἡ παράδοξος αὕτη μελωδία.

Οἱ Ἕλληνες ἐδείκνυον ἰδιαίτερον σεβασμὸν πρὸς τὸ πῦρ. Ἐλάτρευον τὴν φλόγα τῆς ἑστίας καὶ δὲν ὤφειλον ποτὲ νὰ ἀφήσωσιν αὐτὴν νὰ σβύσῃ. Ἑκάστη πόλις εἶχε τὸ ἱερὸν αὐτῆς πῦρ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠγρύπνουν ἀδιαλείπτως οἱ ἄρχοντες ἢ αἱ ἱέρειαι. Ὅταν αἱ ὡραῖαι συνοδίαι τῶν Ἀθηδῶν παρευρίσκοντο εἰς τὰς ἑορτὰς τῶν Δελφῶν, δὲν παρέλειπον πρὶν ἢ ἀναχωρήσωσι, ν' ἀνάψωσιν εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ἱερὸν πῦρ καὶ νὰ φέρωσιν αὐτὸ ἐν μεγάλῃ πομπῇ εἰς τὸ Πρυτανεῖον εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως. Χάρις εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀνάπτωμεν κατὰ βούλησιν τὸ πῦρ τῶν ἑστιῶν μας, δὲν χρειαζόμεθα νὰ ἐπαγρυπνῶμεν ἐπ' αὐτοῦ μετὰ τόσον ζηλοτύπου φροντίδος. Φεῦ ! Αἱ ἑστιάδες τῆς τότε ἐποχῆς εἶνε δι' ἡμᾶς τὰ χημικὰ ἡμῶν πυρεῖα. Ἀλλ' ὑπάρχει ἄλλο ἱερὸν πῦρ, τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει ν' ἀφήσωμεν νὰ σβύσῃ ποτέ· τοῦτο δὲ εἶνε ἡ ἀγάπη τῶν ὡραίων πραγμάτων, κατεσκευασμένων μὲ ἁπλότητα καὶ ἁρμονίαν, μὲ ἐνάργειαν καὶ μὲ χάριν, τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλὰς μᾶς παρέχει ἀπαράμιλλα πρότυπα.

(Ἕπεται συνέχεια) *(Μετάφρασις Ι. Β.)*

ΕΚ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1866

Καθ' ἣν στιγμὴν τὸ κρητικὸν ζήτημα μέλλει νὰ τεθῇ καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ τα-πητος τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας πρὸς ὁριστικήν, ἴσως τὴν τελευταίαν αὐτοῦ λύσιν, οἱ δὲ ἀρηΐφιλοι νησιῶται, πρωτοστατούντων εὐτυχῶς τῶν ἐναπολειφθέντων προμάχων τῆς μεγάλης ἐξεγέρσεως τοῦ 1866, ἐξεγείρονται καὶ πάλιν ὑπὲρ τῆς ἑνώ-σεως, ἀποφασμένοι ν' ἀποστείλωσιν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Βουλήν, δὲν εἶνε ἄσκοπος, τοὐναντίον ἐπιβεβλημένη ἡ δημοσίευσις διηγήσεως τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ναυάρχου τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ τῆς Τουρκίας, ὅστις ἦτο ὁ Ἄγγλος λόρδος Χόβαρτ πασσᾶς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν εἶνε ἄγνωστον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν συντελέσας εἰς τὴν καταστο-λὴν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως.

Τίνι τρόπῳ κατωρθώθη τοῦτο, ἐκτίθεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐν βιβλίῳ, προσφάτως ἐκδοθέντι ἐν Λειψίᾳ καὶ φέροντι τὸν τίτλον «**Σκιαγραφίαι ἐκ τῆς ζωῆς μου**», ἐξ οὗ ἀποσπῶμεν τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον μέρος, σχετιζόμενον πρὸς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς κρητικῆς ἐκείνης Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866, συνιστῶν-τες αὐτὸ εἰς τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ «Ἑλληνισμοῦ».

«Ἀφοῦ ἐταξείδευσα εἰς διαφόρους χώρας, περισσότερον ἐκ τύχης παρὰ ἐκ προθέσεως, εὑρέθην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Κατὰ τὴν ἐκεῖ διαμονήν μου ἐπεσκέφθην τὸν μέγαν πολιτευτὴν Φουὰτ πασ-σᾶν, Μέγαν Βεζύρην τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπαρουσίασα τὰς συστατικάς μου ἐπιστολάς. Μ' ἐδέχθη μὲ μεγάλην ἐγκαρδιότητα, καὶ κατὰ τὴν συνομιλίαν μας ἀνέφερεν, ὅτι ἀπό τινων ἐτῶν ἡ Τουρκία εἶχε νὰ κάμῃ μὲ μίαν σοβαρὰν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν ἦτο δύσκολον νὰ κατα-στείλῃ, ἕνεκα τῆς ἔξωθεν παρεχομένης βοηθείας πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, κυρίως ἐξ Ἑλλάδος. Ἐπίσης ἐδυσκολεύετο καὶ ἐκ τῶν κάπως ἀμφιβόλων νόμων, οἱ ὁποῖοι ἐκράτουν ὡς πρὸς τὸν ἀποκλεισμόν.

Διότι, καίτοι τὰ τουρκικὰ πολεμικὰ σκάφη περιέπλεον διαρκῶς τὰς ἀκτάς, πλοῖα μὲ σημαίαν, κατὰ τὸ πλεῖστον ἑλληνικήν, φέροντα πολεμοφόδια καὶ ζωο-τροφίας, διέφευγον τὴν ἐπιτήρησιν τῶν καταδρομικῶν καθ' ἕνα ἢ κατ' ἄλλον τρό-πον καὶ τοιουτοτρόπως κατώρθωναν νὰ διατηροῦν διαρκῆ συγκοινωνίαν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου εἰς τὴν Κρήτην.

Μόνον ἓν πλοῖον εἶχε συλληφθῇ ἐπ' αὐτοφώρῳ, κατόπιν ζωηροτάτης ναυμαχίας καὶ τὸ πλοῖον αὐτὸ εἶχε κατασχεθῇ ὡς νόμιμος λεία.

Εἶχον εἰπῇ εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς ὅτι, σύμφωνα πρὸς τὸ διεθνὲς δίκαιον, ἐν πλοῖον διασπῶν τὴν γραμμὴν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, δὲν ἔπρεπε νὰ καταδιώκηται πέραν τῶν δέκα μιλίων ἔξω τῆς ἀκτῆς, ἀκόμη καὶ ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ καταδιώκων τὸ εἶδε νὰ ἐξέρχηται διασπῶν τὴν γραμμήν.

Τοῖς εἶχον εἰπῇ ἀκόμη ὅτι, ὅταν τὸ καταδιωκόμενον πλοῖον ἔφθανε τέσσαρα μίλια ἔξωθι τῆς παραλίας νήσου μὴ ἀνηκούσης εἰς τὴν Τουρκίαν, κανεὶς πλέον δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ τὸ θίξῃ, κτλ. κτλ. Ἐξ ὅλων αὐτῶν ἔκρινα ὅτι εἶχον «φαμπρικαρισθῆ» νόμοι ἐπίτηδες, διὰ νὰ ὑποστηρίζηται ἡ συνεχὴς διάσπασις τοῦ ἀποκλεισμοῦ, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἐπανάστασις ἐτροφοδοτεῖτο τόσον ἀρτίως, ὥστε ἦτο ἀνωφελὲς νὰ καταβάλλωνται προσπάθειαι διὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Παρετήρησα εἰς τὴν Ὑψηλότητά του, ὅτι μοῦ ἐφαίνετο ὅτι αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τερματισθῇ, χωρὶς νὰ καταπατηθῇ καμμία διάταξις τοῦ διεθνοῦς δικαίου, πολὺ μᾶλλον ἀφοῦ αἱ διατάξεις αὐταὶ ἦσαν τόσον ἐλαστικαί.

Ὁ Φουὰτ πασσᾶς ἐφάνη ὅτι ἐξεπλάγη πολὺ ἀπὸ τὴν διαβεβαίωσίν μου καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ καὶ πάλιν μετά τινας ἡμέρας.

Πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι εἶχον ἐκφράσῃ ἐντελῶς κατὰ τύχην ὅσα ἐρρόνουν περὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ, χωρὶς νὰ ἔχω ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ συνομιλία μου μὲ τὸν Βεζύρην ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ σοβαρὰς συνεπείας. Δι' αὐτὸ ἐξεπλάγην, ὅταν, κατὰ τὴν δευτέραν μου ἐπίσκεψιν, τὸν ἤκουσα νὰ μοῦ λέγῃ :

— Ἐζήτησε τὴν συμβουλὴν τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου, ὁ ὁποῖος μὲ παρεκάλεσε νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι, ἂν θέλητε νὰ καταλάβητε ὑψηλὴν θέσιν εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν Ναυτικόν, εἶνε δυνατὸν νὰ κανονισθοῦν τὰ πάντα κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ εἰσαχθῆτε ἀμέσως. Τὸ μόνον ποῦ θὰ ἔχητε νὰ σκεφθῆτε εἶνε μήπως τοῦτο ἤθελε ψυχράνῃ τοὺς συμπατριώτας σας.

Πρὶν ἀπαντήσω εἶχα νὰ σκεφθῶ ὀλίγον. Ἐνεθυμήθην ὅτι περὶ τοὺς διακοσίους πενῆντα πλοίαρχοι τοῦ Ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ ἐχαλοῦσαν τὸν κόσμον διὰ προαγωγήν, καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μόνον σαράντα εἶχον ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν. Ἐνεθυμήθην ἀκόμη, ὅτι ἐπὶ εἴκοσι τέσσαρα ἔτη εἷς Ἄγγλος ἀξιωματικὸς ἔχων τὸν βαθμόν, τὸν ὁποῖον εἶχον καὶ ἐγώ, εἶχε καθέξῃ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐπρότειναν τώρα, δηλαδὴ τὴν θέσιν τοῦ Ναυτικοῦ Συμβούλου παρὰ τῇ Τουρκικῇ Κυβερνήσει, καὶ ὅτι ἡ θέσις αὐτὴ ἦτο τώρα κενή, κατόπιν τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ σὲρ Ἀδόλφου Σλάϊδ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποστρατευθῇ λόγῳ ἡλικίας. Ὑπελόγισα ἀκόμη, ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῆς ἀπολύτου εἰρήνης, μόνον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς εὐκαιρίαν ζωηρᾶς δράσεως. Δι' αὐτὸ καὶ ἀπήντησα :

— Λοιπόν, Ὑψηλότατε, δέχομαι, ἂν οἱ ὅροι, τοὺς ὁποίους θὰ μοῦ προτείνητε, εἶνε ἱκανοποιητικοί.

Οἱ ὅροι ὑπῆρξαν ἱκανοποιητικοί. Καί, διὰ νὰ μὴ τὰ πολυλογῶ, ἐδέχθην καὶ κατετάχθην διὰ πέντε ἔτη ὡς Τοῦρκος ὑπάλληλος, διατηρῶν πάντοτε τὸν βαθμόν μου εἰς τὸ ἀγγλικὸν ναυτικὸν καὶ τὴν ἀγγλικήν μου ὑπηκοότητα.

Εἰς τὴν Κρήτην.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ὑπηρεσίας μου ὡς ἀντιναύαρχος εἰς τὸ τουρκικὸν ναυτικόν, ἀπεφασίσθη νὰ σταλῶ εἰς τὴν Κρήτην, διὰ νὰ σταματήσω τὴν διάσπασιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ.

«Ἔβαλαν τὸν κλέφτη νὰ πιάσῃ τὸν κλέφτη»—εἶπε τότε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς μου. Ὁμολογῶ ὅτι ἡ παρατήρησις αὕτη ἦτο σωστή, διότι ἀπὸ τὴν παρελθοῦσαν δρᾶσίν μου κάτι ἐγνώριζα περὶ τοῦ πῶς διασπᾶται ἕνας ναυτικὸς ἀποκλεισμός.

Ὕψωσα λοιπὸν τὸ σῆμά μου ἐπὶ μιᾶς ὡραίας φρεγάδας τῶν πενῆντα τηλεβόλων καὶ κατέπλευσα εἰς τὸν κόλπον τῆς Σούδας — τὸν κυριώτερον λιμένα τῆς Κρήτης—ὅπου ἓξ ἢ ἑπτὰ τουρκικὰ πολεμικὰ ἐστάθμευον, τῶν ὁποίων ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν.

Ἐδῶ ἤκουσα ὅλα, ὅσα εἶχον νὰ μοῦ ἐξηγήσουν περὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ. Ἀνεκάλυψα καὶ πάλιν ὅτι τὰ χέρια τῶν Τούρκων ναυτικῶν ἦσαν δεμένα μὲ ποικίλας φανταστικὰς ἀπαγορευτικὰς διατάξεις τοῦ διεθνοῦς δήθεν δικαίου. Παρ' ὅλα ταῦτα εἶχον ἐκτελέσῃ τὸ καθῆκόν των μὲ μεγάλον ζῆλον. Εἶχον δείξῃ μεγάλην τόλμην καὶ ἀντοχήν, ἀλλ' ἐδίσταζον νὰ παραβιάσωσι τὸ διεθνὲς δίκαιον ἐκ φόβου μήπως ἡ πολυπαθὴς Τουρκικὴ Κυβέρνησις περιπλακῇ εἰς δυσχερείας διεθνεῖς.

Εἰς τὴν Σοῦδαν ἐπίσης ἔμαθον ὅτι τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα περιεφρόνουν τὸν ἀποκλεισμόν μας, ἀπέπλεον ἐκ τῶν ἑλληνικῶν λιμένων θριαμβευτικῶς, ὅτι οἱ δήμαρχοι τῆς Σύρου, τοῦ Πόρου καὶ τοῦ Πειραιῶς συνώδευον μὲ σημαίας, μὲ μουσικὴν καὶ ζητωκραυγὰς ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων αὐτῶν τοὺς πλοιάρχους καὶ τὰ πληρώματα τῶν μέχρι τοῦδε θριαμβευτικῶν πλοίων των εἰς τὰ σκάφη των, ὅταν ἐπεβιβάζοντο, διὰ νὰ ὑποδαυλίζουν τὴν φλόγα τῆς ἀνταρσίας κατὰ ἔθνους, πρὸς τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες διετείνοντο ὅτι εὑρίσκοντο εἰς σχέσεις φιλικωτάτας.

Ἤκουσα ὅλα αὐτά· ἐπληροφορήθην δὲ προσέτι ὅτι, ἂν ἐτίθετο τέρμα εἰς τὴν συστηματικὴν αὐτὴν διάσπασιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης θὰ ἐτερματίζετο ἀμέσως ἐξ ἐλλείψεως τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων.

Ἀπεφάσισα λοιπὸν νὰ θέσω τέρμα εἰς αὐτὰ ἀντὶ πάσης θυσίας.

«Ἐξέλεξα ἀπὸ τὸν στόλον μου δύο ἀπὸ τὰ ταχύτερα πλοῖα, τὰ ὁποῖα ὥρισα διὰ τὴν διαβίβασιν τῶν διαταγῶν μου· εἰς αὐτὰ προσέθεσα καὶ μίαν κορβέτταν ταχύπλουν διὰ νὰ συνοδεύῃ τὴν ναυαρχίδα μου καὶ ἀποπλεύσας ἐκ Σούδας ἠκολούθησα εὐθεῖαν γραμμὴν πρὸς τὴν Σῦρον.

Ὁ λιμὴν αὐτὸς ἦτο τὸ κύριον σημεῖον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐφορτώνοντο καὶ ἐξαπεστέλλοντο τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα εἰς τὴν Κρήτην. Δι' αὐτὸ ἐσκέφθην ὅτι, καραδοκῶν τὴν λείαν μου εἰς τὴν φωλεάν της εἶχα περισσοτέρας πιθανότητας νὰ τὴν συλλάβω, παρὰ ἂν τὴν ἐπερίμενα ἔξωθι τῆς Κρήτης. Αἱ περιστάσεις μὲ ηὐνόησαν κατὰ τρόπον θαυμαστόν.

Μόλις ἐξημέρωσε τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἀπὸ τὴν Σοῦδαν, εὑρισκόμην ὀκτὼ μίλια μακρὰν τοῦ λιμένος τῆς Σύρου, πλέων ἡμιταχῶς, ὁπότε εἶδα κάτι, τὸ ὁποῖον ἔκαμε τὴν καρδίαν μου νὰ σκιρτήσῃ ἀπὸ χαράν. Ἦτο ἓν πλοῖον προωρισμένον, ὅπως διασπάσῃ τὸν ἀποκλεισμόν μας. Ἦτο ἀκριβῶς τοῦ αὐτοῦ τύπου, ὅπως καὶ τὰ ἀνάλογα πλοῖα, τὰ χρησιμοποιηθέντα κατὰ τὸν Ἀμερικανικὸν πόλεμον, καὶ ἔπλεε ὁλοταχῶς πρὸς τὸν λιμένα τῆς Σύρου.

Εὑρίσκετο ἓν μίλιον μακρὰν τοῦ στολίσκου μου, πρὸς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος, καὶ ἔπρεπε νὰ περάσῃ πρὸ ἡμῶν διὰ νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα.

Κατὰ τὰς ἀνακλώσας περιστάσεις, τῶν ὁποίων ὑπῆρξα αὐτόπτης μάρτυς ἢ συνεργάτης, οὕτω καὶ τότε τὰ ταχύπλοα ἐκεῖνα πλοιάρια ἔτρεχαν ὁλοταχῶς πρὸς τὸ Τσάρλετσων ἢ τὸ Χουΐλμιγκτων διὰ μέσου τῶν πλοίων τοῦ στόλου τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Παρετήρησα ὅτι τὸ πλοῖον αὐτὸ εἶχε χρησιμοποιήσῃ ὅλον του τὸν ἀτμὸν καὶ ἔπλεε μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα. Ἔκαμα σῆμα εἰς τὰ ὑπ' ἐμὲ πλοῖα νὰ τὸ καταδιώξουν καί, ὅταν διήρχετο πρὸ τῆς ναυαρχίδος μου, ἔρριψα μίαν ἄσφαιρον βολήν, διὰ νὰ τὸ ἀναγκάσω νὰ δείξῃ τὴν σημαίαν του.

Εἰς τὴν βολὴν ταύτην τὸ καταδιωκόμενον πλοῖον ἀπήντησεν διὰ μιᾶς βολῆς τοῦ μακροῦ τηλεβόλου του, συστήματος Ἄρμστρογκ, μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας, ὥστε νὰ ἀποκόψῃ τὰ στηρίγματα τῆς γεφύρας, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὑρισκόμην.

Ἐδῶ πρέπει νὰ παρατηρήσω, ὅτι ὁ πλοίαρχος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου ἦτο μὲν γενναιότατος, ἀλλὰ πυροβολήσας ἦτο ἐν τῷ ἀδίκῳ. Ὤφειλε νὰ δείξῃ τὴν σημαίαν του καὶ νὰ τρέξῃ (ἂν ἐγνώριζεν ὅτι ἦτο ἔνοχος λαθρεμπορίου πολέμου), ὅπως καταφύγῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν ξένης τινὸς σημαίας, οὐδετέρας, ἀλλ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ πυροβολήσῃ ἐναντίον πλοίου πολεμικοῦ, τὸ ὁποῖον, ἐνασκοῦν τὴν θαλασσίαν ἀστυνομίαν, ἔχει τὸ καθῆκον νὰ πυροβολῇ ἀσφαίρως διὰ νὰ ἐξαναγκάζῃ τὰ ὕποπτα πλοῖα νὰ ὑψώσουν τὴν σημαίαν των.

Πυροβολήσας ἐν τούτοις ἐτέθη εἰς θέσιν πειρατοῦ καὶ μοῦ ἔδιδε τὸ δικαίωμα νὰ τὸν βυθίσω.

Τὰ πλοῖά μου τὸν κατεδίωξαν μέχρις οὗ ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σύρου.

Καὶ αὐτὸς καὶ τὰ πλοῖά μου, ἐφ' ὅσον ἔπλεον ὁλοταχῶς, ἀλληλοπυροβολοῦντο.

Ὅταν ἀνεκάλεσα πλησίον μου τὰ πλοῖά μου, μοὶ ἀνηγγέλθη ὅτι τὸ καταδιωχθὲν πλοῖον ἦτο ἡ «Ἕνωσις». Ὁ πλοίαρχός της ἦτο ἕνας γενναιότατος Ἕλλην, ὁ ὁποῖος δὲν ἐλάμβανε τίποτε ὑπ' ὄψιν προκειμένου νὰ μεταφέρῃ τὸ φορτίον του εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, ἕτοιμος πάντοτε νὰ πολεμήσῃ μέχρις ἐσχάτων, περιφρονῶν πάντα διεθνῆ νόμον, καὶ κατὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ἐφαντάζετο βεβαίως ὅτι εἶχε νὰ κάμῃ μὲ ἄνθρωπον γνωρίζοντα κἄτι, τέλος πάντων, ἀπὸ τοὺς νόμους τῶν ἀποκλεισμῶν.

Θὰ ἠμποροῦσα νὰ τὸν διδάξω ὅτι πλοῖον ὡπλισμένον, διενεργοῦν τροφοδότησιν ἐπαναστατῶν, εἶνε πλοῖον πειρατικόν, ἀρχίζει δὲ νὰ θεωρῆται τοιοῦτον ἀπὸ τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ τὰ τηλεβόλα του ἐναντίον πλοίου πολεμικοῦ.

Τόσον ἤμην εὐχαριστημένος ἐξ ὅσων συνέβησαν, ὥστε ἐξαπέστειλα ἀμέσως ἐνἀπὸ τὰ πλοῖά μου δια νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Διοικητὴν τῆς Κρήτης, ὅτι δὲν ἔπρεπε πλέον νὰ φοβῆται τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, διότι καὶ τὰ τρία εὑρίσκοντο κλεισμένα ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Σύρου καὶ εἶχον ἐκτεθῇ πλέον ὡς πειρατικά, ὥστε νὰ δύναμαι νὰ τὰ παρεμποδίσω καὶ διὰ τῆς βίας ἀκόμη ἀπὸ τοῦ ν' ἀποπλεύσουν.

Ἐγνώριζα δὲ καλῶς ὅτι μία ἑβδομὰς θὰ ἦτο ἀρκετὴ διὰ τὸν τερματισμὸν τῆς ἐπαναστάσεως, διότι χωρὶς τὰ ἑλληνικὰ αὐτὰ πλοῖα οἱ ἐπαναστάται δὲν θὰ εἶχον τίποτε νὰ φάγουν.

(Ἐδῶ δύναμαι νὰ παρατηρήσω ἀμέσως ὅτι αἱ προβλέψεις μου ἐπηλήθευσαν, διότι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς διακοπῆς τῆς μεταφορᾶς τῶν ζωοτροφιῶν διὰ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων εἰς τὴν Κρήτην οἱ ἐπαναστάται κατέθεσαν τὰ ὅπλα καὶ «ἐζήτησαν ψωμί». Καὶ οὕτως ἔληξεν ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις).

Ὁ Χόβαρτ εἰς τὴν Σύρον.

Ἀφοῦ ἀνεκάλεσα τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα εἶχα διατάξῃ νὰ καταδιώξουν τὴν «Ἕνωσιν», εἰσέπλευσα εἰς τὸν ὅρμον τῆς Σύρου καὶ ἠγκυροβόλησα ἐκεῖ μὲ τρία ἀπὸ τὰ πλοῖά μου.

Τότε ἔστειλα διαγγελλέα πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Σύρου καὶ ἐζήτησα τὴν συνδρομὴν των διὰ τὴν σύλληψιν ἑνὸς πλοίου, τὸ ὁποῖον εἶχε ζητήσῃ καταφύγιον ἐντὸς τοῦ λιμένος των, καὶ τὸ ὁποῖον, ὡς ἀνέφερον εἰς τὸ πρὸς τὰς ἀρχὰς ἔγγραφόν μου, εἶχε διαπράξῃ πρᾶξιν πειρατικὴν ἐν ἀνοικτῷ πελάγει, πυροβολήσαν ἐναντίον τῆς ναυαρχίδος μου, ὅταν τοῦ ἐζήτησα νὰ δείξῃ τὴν σημαίαν του δι' ἑνὸς ἀσφαίρου κανονιοβολισμοῦ.

Ταυτοχρόνως εἰδοποίησα τὰς ἀρχὰς τῆς Σύρου ὅτι, ἐπειδὴ τὰ ὅμοια πρὸς τὴν «Ἕνωσιν» πλοῖα εὑρίσκοντο ἐντὸς τοῦ λιμένος, δὲν θὰ ἐπέτρεπον εἰς κανέν

ἐξ αὐτῶν νὰ ἀποπλεύσῃ μέχρι τοῦ κανονισμοῦ τῆς παρανόμου πράξεως τῆς «Ἑνώσεως».

Ἐνεργήσας τοιουτοτρόπως, ἐπῆρα τὸν ἀέρα τῶν Ἀρχῶν τῆς Σύρου.

Αἱ Ἀρχαὶ αὐταὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ ἐξεμάνησαν· ὁπωσδήποτε ἔστειλαν εἰς τὸν Πειραιᾶ πλοῖον, διὰ νὰ ζητήσωσι διαταγὰς ἐξ Ἀθηνῶν.

Συγχρόνως ὑπεκρίθησαν ὅτι δὲν εἶχον ἀντίρρησιν εἰς τὴν παράκλησίν μου, ἐζήτησαν δὲ μόνον νὰ δικασθῇ ἡ «Ἕνωσις» κατὰ τὸν διεθνῆ νόμον.

Μὲ παρεκάλεσαν ἐπίσης νὰ συντάξω τὴν διαμαρτυρίαν μου καὶ ν' ἀποπλεύσω ἐκ Σύρου, διότι τὸ πλῆθος εὑρίσκετο ὑπὸ τὸ κράτος ἐξάψεως διαφευγούσης τὴν δύναμίν των.

Ὅλοι, οἱ ἐν Σύρῳ ξένοι πρόξενοι ἤνωσαν καὶ αὐτοὶ τὰς παρακλήσεις των πρὸς τὰς παρακλήσεις τῶν ἑλληνικῶν Ἀρχῶν.

Ἠρνήθην διαρρήδην ν' ἀποπλεύσω. Ἂν συνήνουν εἰς τὴν ἀναχώρησίν μου, εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ «Ἕνωσις» καὶ οἱ σύντροφοί της θ' ἀπέπλεον διὰ τὴν Κρήτην, εὐθὺς ὡς ἤθελον χαθῇ εἰς τὸν ὁρίζοντα τὰ πλοῖά μου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέστειλα εἰς τὴν Σμύρνην ἓν τῶν ἀγγελιαφόρων πλοίων μου μὲ τηλεγραφήματα διὰ τὴν Κ)πολιν, διὰ τῶν ὁποίων ἐζήτουν ἐνισχύσεις, ἐκθέτων τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρισκόμην.

Ἔμεινα τοιουτοτρόπως ἔξωθι τοῦ λιμένος Σύρου ἐπὶ δύο ἡμέρας, ἐπιβλέπων τὰς κινήσεις τῶν τριῶν ἑλληνικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἶχον μυκτηρίσῃ τὸν ἀποκλεισμόν μας καὶ τὰ ὁποῖα εἰδοποίησα ὅτι θὰ τὰ κατεβύθιζα, ἂν ἐπεχείρουν ν' ἀποπλεύσουν

Συχνὰ ἐκπλήττομαι, διατὶ δὲν ἐπεχείρησαν ἔξοδον κατὰ τὴν πρώτην νύκτα τῆς ἐν Σύρῳ ἀφίξεώς μας, ὁπότε ἤμουν σχεδὸν μόνος. Οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε στεροῦνται τόλμης καὶ ἀποφασιστικότητος. Ἂν τὸ ἔπραττον, ἓν τοὐλάχιστον πλοῖον ἐκ τῶν τριῶν θὰ διέφευγεν ἀφεύκτως, θὰ μετέφερε τροφὰς εἰς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ θ' ἀνέτρεπε τοὺς ὑπολογισμούς μου.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο συνετέλεσεν, ὅπως μετατρέψω τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν εἶχα περὶ τῶν πλοίων, τῶν ἐνεργούντων διάσπασιν ἀποκλεισμοῦ. Τώρα ἐπείσθην ὅτι τὰ πλοῖα αὐτὰ ἀποβλέπουν μόνον εἰς τὸ κέρδος (ἂν καὶ μερικοὶ πλοίαρχοι ἄγωνται ἁπλῶς ἀπὸ ἔρωτα πρὸς τὰς περιπετείας) καὶ δὲν πολεμοῦν, εἰμὴ ὅταν ἐξαναγκασθοῦν ἀφεύκτως πρὸς τοῦτο, καὶ τότε δὲ ἀκόμη ἀποφεύγουν, κατὰ τὸ δυνατόν, νὰ πολεμήσουν. Καὶ μοῦ φαίνεται ὅτι σκέπτονται ὀρθῶς. Διότι δὲν εἶνε ὀρθὸν πρόσωπα τολμηρά, μὴ ἔχοντα συμφέρον νὰ πολεμήσουν, νὰ εἰσέρχωνται εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν ἢ νὰ μεταφέρουν ὅπλα, πολεμοφόδια καὶ τροφὰς εἰς ἕνα ἐμπόλεμον.

Οἱ Συριανοὶ εἰς θεωρεῖα.

Ἡ πρώτη νύξ, τὴν ὁποίαν διῆλθον ἐν Σύρῳ ὑπῆρξεν ἀγωνιώδης δι' ἐμέ, διότι εἶχον ὑποσχεθῇ εἰς τὸν Διοικητὴν τῆς Κρήτης, ὅτι κανὲν Ἑλληνικὸν πλοῖον μὲ τροφὰς ἢ πολεμοφόδια δὲν θὰ ἔφθανεν εἰς τὴν νῆσον

Τὸ πρωῒ κατέπλευσεν ἐξ Ἀθηνῶν ἓν μικρὸν ἀτμόπλοιον, τοῦ ὁποίου ἐπέβαινεν εἷς Τοῦρκος ὑπάλληλος. Ἐπαρουσιάθη ἐνώπιόν μου ὠχρός, ὡς σουδάριον καὶ μοῦ ἀνεκοίνωσεν ὅτι, ἀναχωρῶν ἐκ Πειραιῶς, εἶδε μίαν Ἑλληνικὴν φρεγάδαν ἑτοίμην, ὅπως ἀποπλεύσῃ διὰ Σῦρον, τῆς ὁποίας δὲ ὁ πλοίαρχος, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ τὸ πλήρωμα εἶχον ὁμόσῃ νὰ κομίσουν εἰς Ἀθήνας τὸν Χοβαρτ πασσᾶν ζωντανὸν ἢ πεθαμένον.

Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἀνέσυρα τὰς ἀγκύρας μου καί, ἐν ᾧ ἐξετέλουν ἐλιγμούς τινας, παρετήρησα τὴν Ἑλληνικὴν φρεγάταν κάμπτουσαν τὸ ἀκρωτήριον.

Ἦτο στιγμὴ ἀπεριγράπτου συγκινήσεως. Αἱ ὀροφαὶ τῶν οἰκιῶν τῆς Σύρου εἶχον γεμίσῃ ἀπὸ θεατάς. Καὶ τὸ θέαμα αὐτὸ μοὶ ὑπενθύμισε τὴν παλαιὰν ἱστορίαν τῆς ναυμαχίας τοῦ «Τζιζπηκ» καὶ τοῦ «Σάννον» εἰς τὴν Ἀμερικήν, ὅτε ὁ κόσμος εἶχεν ἐξελθῇ, διὰ νὰ παραστῇ θεατὴς τοῦ ὡραίου «σπόρτ», ἐνῷ ἡ μουσικὴ ἔπαιζε τὸν Ἐθνικὸν Ὕμνον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν.

Ἐν τούτοις ἔπλευσα κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν ὑποτιθέμενον ἐχθρόν μου, καὶ σχεδὸν τὸν ἤγγισα, ἀναμένων ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ πυροβοληθῶ, ὁπότε πρὸς μεγάλην μου ἔκπληξιν, εἶδον νὰ εἰσπλέῃ εἰς τὸν λιμένα καὶ νὰ ῥίπτῃ τρεῖς ἀγκύρας. Αὐτὸ δὲν ἦτο πρᾶξις πολεμική. Ἀργότερον ἐπληροφορήθην, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φρεγάδα δὲν εἶχε πυρίτιδα ἐπ' αὐτῆς. Ἦτο ἀληθῶς κρῖμα ὅτι ἔθεσαν οἱ ὑπεύθυνοι διὰ τοῦτο τὸν πλοίαρχόν της εἰς τόσον στενόχωρον θέσιν, διότι καθεὶς γνωρίζει ἀπὸ τι γενναῖον ὑλικὸν εἶνε κατεσκευασμένοι οἱ Ἕλληνες καί, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀμέλεια εἶνε λάθος ἀσυγχώρητον ὅπου ὑπάρχει ἀληθινὸν θάρρος.

Ὁ ἀτυχὴς πλοίαρχος ἐφαίνετο τόσον κατηφσχυμμένος διὰ τὸ πάθημά του, ὥστε ἤρχισα νὰ λυποῦμαι καὶ ἐγὼ διὰ λογαριασμόν του.

Μετά τινας ἡμέρας ἐνισχύθην δι' ἓξ ἢ ἑπτὰ τουρκικῶν τεθωρακισμένων πλοίων καὶ ἤμην κύριος τῆς καταστάσεως, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν ξένων καὶ τῶν κεκηρυγμένων ἐχθρῶν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως.

Ὑπεστην μὲ καρτερίαν τὴν φάρσαν μιᾶς δῆθεν δίκης τῆς «Ἑνώσεως» παρὰ ναυτοδικείου συνεδριάσαντος ἐπί τινος πλοίου (δὲν ἐτόλμησα ν' ἀποβιβασθῶ εἰς τὴν ξηράν), ἀλλ' ἡ ἀξιογελαστος αὐτὴ δίκη δὲν κατέληξεν εἰς τίποτε.

Ὁ γενικὸς Διοικητὴς τῆς Κρήτης μοῦ ἔστειλεν ὅλους τοὺς Κρῆτας ἐπαναστάτας ἐπὶ πλοίων τουρκικῶν, διὰ νὰ τοὺς κάμω ὅτι θέλω. Αὐτὸ ἀπετέλεσε τὸ δυσκολώτερον μέρος τοῦ ἔργου μου. Ἦσαν οἱ καϋμένοι ὡραῖοι, ἄλκιμοι ἄνδρες, καίτοι εἶχον παραπλανηθῇ ἀπὸ δημοκόπους ἐπαναστατικούς. Ἀφοῦ τοῖς ἔδωκα

ἀρκετὴν τροφὴν διότι ὑπέφερον φρικωδῶς ἐκ τῆς πείνης, τοὺς ἀπεβίβασα εἰς τὰς πλησιεστέρας ἑλληνικὰς νήσους καὶ τοιουτοτρόπως ἔλυσα τὸ πρόβλημα.

Πολλοὶ διατείνονται ὅτι ἡ ἔξωθι τῆς Σύρου ἐνέργειά μου ὑπῆρξε παράνομος, ἰδίως δὲ εὑρίσκουν παράνομον τὸ ὅτι δὲν ἀφῆκα τὰ δύο ἄλλα πλὴν τῆς «Ἑνώσεως» ἑλληνικὰ πλοῖα ν' ἀποπλεύσουν ἐκ Σύρου. Ὅ,τι δύναμαι ν' ἀπαντήσω, εἶνε ὅτι πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν καὶ κάτω ἔδειξαν τόσον ὀλίγην εὐλάβειαν πρὸς τοὺς διεθνεῖς νόμους ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον τριετίαν, ἐνθαρρύνοντες ἐπανάστασιν ἐν ἐδάφει ἀνήκοντι εἰς χώραν, μετὰ τῆς ὁποίας εὑρίσκοντο εἰς σχέσεις φιλικάς, ὥστε, ἂν καὶ ἐγὼ παρέβλεψα κάπως τοὺς διεθνεῖς νόμους, εἶμαι πληρέστατα δικαιολογημένος.

Ὅταν ἐπέστρεψα εἰς τὴν Κων)πολιν, ἡ ὑποδοχή, τὴν ὁποίαν μοῦ ἔκαμαν οἱ ἀντιπρόσωποι μερικῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἦτο λίαν ἱκανοποιητική.

Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις μοῦ ἀπέδωκεν ἐπίσης μεγάλας τιμὰς ὑπὸ μορφὴν παρασήμων, διότι ἀπεσόβησα, ὡς ἔλεγε, διὰ τῆς στάσεώς μου τὴν ἔκρηξιν Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου. Μόνον δὲ ἡ Κυβέρνησις τῆς χώρας μου μοὶ ἐφέρθη ψυχρότατα.

Τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον μὲ εἰδοποίησεν ὅτι, ἂν δὲν ἐπέστρεφον ἀμέσως εἰς τὴν Ἀγγλίαν τ' ὄνομά μου θὰ διεγράφετο ἀπὸ τὰ μητρῶα τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ.

Εἷς ἀνώτερος ἀξιωματικὸς μέλος τοῦ Συμβουλίου τοῦ Ναυαρχείου, μοῦ ἔγραψεν ἡμιεπίσημον ἐπιστολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλεγε μεταξὺ ἄλλων :

«Ἂν δὲν παραιτηθῆτε ἀπὸ τὸν τουρκικὸν στόλον, θὰ διαγραφῆτε ἀπὸ τὴν ἐπετηρίδα».

Προσεβλήθην ἐξαιρετικῶς ἐκ τῆς διαγωγῆς ταύτης εἰς στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνέμενον ἀκριβῶς ἐνθάρρυνσιν καὶ ἐπαίνους, διότι ἐκράτησα ὑψηλὰ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος μου ἐνεργήσας, ὡς ὤφειλε νὰ ἐνεργήσῃ εἷς ἀξιωματικὸς τοῦ ναυτικοῦ. Διὰ τοῦτο ἀπήντησα εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ὡς ἑξῆς :

— «Διαγράψατέ με καὶ πηγαίνετε στὸ Διάβολο».

Ἡ ἐπιστολή μου αὐτὴ ἔγεινε ζήτημα εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων· τὸ ὄνομά μου διεγράφη καὶ μόλις μετὰ πάροδον πολλῶν ἐτῶν ἐνεγράφην καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐπετηρίδα.

Ὁ Σουλτάνος ὅμως μὲ ὑπεδέχθη μετὰ μεγάλων τιμῶν, μὲ προήγαγεν εἰς πλήρη βαθμὸν ναυάρχου καὶ μὲ διώρισεν ἀρχηγὸν τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Ναυτικοῦ.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Ἀπομνημονεύματα Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ)

Ἐκ τῶν παραστάντων εἰς τὴν κοιτίδα τῆς ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς καταστροφῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος εἶνε καὶ ὁ ἀείμνηστος Ἀλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς. Ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι δὲ αὐτοῦ μετὰ τοῦ οἰκείου αὐτῷ ἀφελοῦς ὕφους ἀφηγεῖται τὰ διάφορα γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδιστρίου, τὰ μετὰ θάνατον αὐτοῦ καὶ τὰ κατὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ πρώτου τῆς Ἑλλάδος βασιλέως, τοῦ ἀειμνήστου Ὄθωνος. Τὰ ἀπομνημονεύματα ταῦτα δὲν εἶνε μόνον ξηρὰ ἀφήγησις γεγονότων. Εἶνε συγχρόνως περιγραφὴ τῆς οἰκονομικῆς, ἐκπαιδευτικῆς καὶ κοινωνικῆς τοῦ τόπου τότε καταστάσεως, περιγραφὴ ἄνευ βεβαίως στατιστικῶν δεδομένων, ἀλλὰ ἀπεικόνισις ἐκ τοῦ φυσικοῦ, πλήρης ζωῆς καὶ ἀφελοῦς χάριτος.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Α. Ραγκαβῆ, βλέπει ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ὁποία ἦτο ἡ Ἑλλὰς πρὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν καὶ ὁποία εἶνε σήμερον. Ἐρείπια καπνίζοντα ἔτι, ἐρήμωσις καὶ τάφος ἀπέραντος, πενία ἀπίστευτος, ἀμάθεια τελεία, λειψανδρία ἀπελπιστικὴ τότε· καὶ σήμερον δεκάδες ἀνθηρῶν πόλεων, ἄπειρα ἔργα πολιτισμοῦ συντελεσθέντα, πολυανθρωπία, εὐμάρεια, ἐκπαίδευσις σχετικῶς ἐπαρκῶς ἀνυψωθεῖσα καὶ σχετικὴ πρόοδος ἐν παντὶ σταδίῳ. Ἂν δὲν εἶνε ἡ σημερινὴ Ἑλλὰς τοιαύτη, ὁποίαν ὠνειροπόλησεν αὐτὴν ἡ μεγάλη τοῦ Εἴκοσι ἕνα Γενεὰ καὶ ὁποίαν ὀνειροπολεῖ νὰ ἴδῃ πᾶσα ἑλληνικὴ ψυχή, εἶνε ἐν τούτοις ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1830 ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα, μεγαλειτέρα, καλλιτέρα καὶ ἰσχυροτέρα.

Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆ θέλομεν δημοσιεύσῃ κατ' ἐκλογὴν ἱκανὰ ἀποσπάσματα χάριν τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν, βέβαιοι ὄντες ὅτι παρέχομεν αὐτοῖς ἀνάγνωσμα τόσον ἐνδιαφέρον καὶ ἐπαγωγόν, ὅσον καὶ διδακτικὸν καὶ ἐποικοδομητικόν :

Η ΕΛΛΑΣ ΕΠΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ

1. Ἄφιξις τοῦ Ραγκαβῆ

Ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς ὡς ἐξῆς ἀφηγεῖται τὴν πρώτην ἄφιξίν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ ἐπεβιβάσθη ἐν Ζακύνθῳ διὰ τὴν Πελοπόννησον.

Ὅτε ἀπέβημεν τοῦ πλοιαρίου, εἶχεν ἐπέλθῃ ἡ νὺξ καὶ ἦν ἤδη σκότος. Γονυ-

πετήσαντες δὲ πάντες, ἐποιήσαμεν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἠσπάσθημεν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οὐδόλως ἐξέπληξε τὸν πλοίαρχον, διότι ἦν Ἑπτανήσιος, καὶ φυσικώτατος τῷ ἐφαίνετο ὁ ἐνθουσιασμὸς οὗτος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς μικρὰν δ' ἀπόστασιν ἐμπρὸς ἡμῶν ἀμυδρά τινα φῶτα ἐνέφαινον τὴν ὕπαρξίν τινων καλυβῶν, αἵτινες ἀπετέλουν τὸ χωρίον τῆς Κλαρέντσας, τὸ ὄνομα διατηρούσης ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας· καὶ ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου τὴν ὁδηγίαν ἐπορεύθημεν πρὸς τὴν μεγαλειτέραν ἐξ αὐτῶν, κατεχομένην ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης καὶ μόνης τοῦ τόπου ἀρχῆς, τοῦ ὑγειονομοτελωνολιμενάρχου Κ. Λαδοπούλου, ὅστις προσηνέστατα μᾶς ἐφιλοξένησε, δηλαδὴ μᾶς ἐπέτρεψε ν' ἁπλωθῶμεν εἰς μίαν ἐκ τῶν ψιαθῶν, αἵτινες ἀποτέλουν τὸ μόνον ἔπιπλον τῆς αἰθούσης, καὶ ἂν ἠδυνάμεθα, νὰ κοιμηθῶμεν.

Τὸ κατ' ἐμὲ ἐπὶ πολὺ δὲν ἠδυνήθην, καὶ ἡ καρδία μου ἐσκίρτα, ὡς ἂν τὴν ἐθέρμαινε τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ φαντασία μου δὲ ἠγρύπνει διὰ τοῦ πλείστου τῆς νυκτὸς καὶ νῦν μὲν μ' ἔφερεν ὀπίσω εἰς τὴν αἰγλην τῶν ἱστορικῶν χρόνων, εἶτα δ' εἰς σβεσθὲν παρελθόν, τὸ ἐν Γερμανίᾳ,καὶ εἰς τοὺς φίλους, ἀφ' ὧν διὰ παντὸς ἐχωρίσθην, καὶ εἶτα ἐβυθίζετο εἰς τὸ μέλλον, ὅλον ἀκτινοβολοῦν ἐμπρός μου, καὶ δεικνύον μοι ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα τῆς ἀγάπης, τῶν ὀνείρων καὶ τῶν σπουδῶν μου καὶ μάχας καὶ δάφνας καὶ τρόπαια.

Τὴν Ἑλλάδα τότε ἐκυβέρνα ὁ Ι. Καποδίστριας, καὶ σχετικὴ εὐνομία εἶχεν ἀρχίσῃ φυομένη εἰς αὐτήν. Ἀλλ' ἂν ἡ Πελοπόννησος, τινὲς νῆσοι καὶ μικρὸν μέρος τῆς Στερεᾶς ἀπελάμβανον τῆς ἐλευθερίας, ὁ ἀγὼν ὅμως ἐξηκολούθει ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τοῦ ἐπιλοίπου Ἑλληνικοῦ καὶ ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἐστρατοπέδευεν ἐν Βοιωτίᾳ· ἐσχεδίαζον λοιπὸν δι' ὅλης τῆς νυκτός, ὅτι ἅμα φθὰς εἰς Ναύπλιον, θὰ μετεβαινον εὐθὺς εἰς Θήβας, ἵνα ταχθῶ ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ, πρὸς ὃν εἶχον ἐφόδιον τὴν συστατικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παναγιώτου Σούτσου. Ἤλπιζον, ἵνα μὲ σχετίσῃ μετὰ τῶν ὁμογενῶν μου, πρὸς οὓς ξένος ὅλως ἠρχόμην, καὶ εἰς τὸν ἐξάδελφόν μου Γρηγόριον Σοῦτσον, ὅστις πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ἐλθὼν ἐκ Παρισίων, ἠὐνοεῖτο μεγάλως ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου διὰ τὰ προτερήματα καὶ τὰς γνώσεις του, καὶ εἶχε παρ' ἡλικίαν ταχθῇ εἰς τὸ ἀνώτατον νομοθετικὸν συνέδριον, τὸ καλούμενον Πανελλήνιον.

Τῇ δ' ἐπαύριον ἡ πρώτη ἡμῶν ἀνάγκη ἦν νὰ προμηθευθῶμεν ἵππους διὰ τὴν περαιτέρω ὁδοιπορίαν· ἀλλ' ἵπποι πρόχειροι δὲν ὑπῆρχον εἰς τὴν σχεδὸν ἔρημον ἐκείνην παραλίαν, καὶ εὑρέθημεν εἰς ἣν θέσιν περίπου ὁ ἥρως ἑνὸς τῶν διηγημάτων μου, οὗ τὰ συμβάντα ἐγράφησαν κατὰ μέρος ἐξ ἀπομνημονεύσεως τῶν ἡμετέρων. Βοηθείᾳ λοιπὸν τοῦ προθύμου πανάρχοντος τοῦ τόπου Κ. Λαδοπούλου ἐπέμψαμεν εἰς τὰ περίχωρα πρὸς ἀναζήτησιν αὐτῶν, καὶ ἠναγκάσθημεν ἐπὶ ὥρας τινὰς νὰ τοὺς περιμείνωμεν.

Τὰ πρῶτα βλέμματα, ἃ περιεφέραμεν ἐπὶ τὴν ἀκτήν,ἅμα ἠδυνήθημεν νὰ ἰδῶ-

μεν αὐτὴν εἰς τὸ φῶς τοῦ ἀνίσχοντος ἡλίου, μᾶς ἔδειξαν λόφους καὶ πεδία φέροντα τὸν χαρίεντα χαρακτῆρα τῆς μεσημβρινῆς φύσεως, ἀλλ' ἄλλως ἔρημα, καὶ ἐλάχιστα δεικνύοντα ἴχνη ἀνθρωπίνης καλλιεργείας. Συγχρόνως ὅμως ἐπὶ παραλίου λόφου, τερπνότατα κειμένου εἴς τινα ἀπόστασιν εἴδομεν εὐπρεπῆ οἰκίαν, πολὺ διαφέρουσαν τῶν περὶ ἡμᾶς καλυβῶν καὶ πολὺ μεγαλοπρεπεστέραν τοῦ γενικοῦ ἀρχείου, ἐν ᾧ διενυκτερεύσαμεν. Ἐρωτήσαντες δ' ἐμάθομεν ὅτι ταύτην ἔκτισε καὶ κατῴκει μετὰ τῆς οἰκογενείας του εὔπορός τις Χῖος, Μάξιμος καλούμενος, ὅστις πρῶτος ἀπεπειράθη τοῦ ἐξοχικοῦ βίου, καὶ ἔδιδεν ἐνταῦθα τὸ ἀγαθοεργὸν παράδειγμα ἐπιμελοῦς ἀγρονομίας καὶ οἰκογενειακῶν ἀρετῶν.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐλέγοντο, ἐφάνη αὐτὸς ὁ κ. Μάξιμος, ὅστις μαθὼν περὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν, ἤρχετο νὰ μᾶς προσκαλέσῃ εἰς τὴν ἔπαυλίν του, εἰς ἣν μεταβάντες διηλθομεν τὴν πρωΐαν καὶ τὴν μεσημβρίαν, εὐθύμως συνεγεύθημεν μετ' αὐτοῦ, τῆς ἀγαθῆς του συζύγου, καὶ τῶν τέκνων του, φεῦ!, πολὺ ἀπέχοντες τοῦ νὰ προϊδῶμεν ὅτι μικρὸν μετὰ ταῦτα, λῃσταὶ εἰσελάσαντες ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ἤθελον ἀποσφάξῃ αὐτὸν ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας του, εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν θέσιν τῆς τραπέζης, εἰς ἣν ἐκάθητο, ὅτε συνεστιώμεθα. Ἦν δὲ ὁ κ. Μάξιμος πατὴρ ἢ θεῖος τῆς Κυρίας Μαυρογορδάτου, ἣν μετ' ὀλίγον ἐγνώρισα ἐν Ναυπλίῳ.

Ἐν τούτοις ἔφθασαν οἱ ἵπποι, καὶ ἀναβάντες εἰς αὐτοὺς μετὰ χαρᾶς, πολὺ μείζονος ἢ ὅτε ἐπεβαίνομεν τοῦ «Μανιώδους» ἐν Βενετίᾳ, ἐτράπημεν πρὸς βορρᾶν διὰ τῶν γραφικῶν παραλίων τῆς Ἤλιδος, καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν εὔθυμον ἡμῶν ἱππασίαν μέχρις οὗ ἀνέτειλεν ἡ σελήνη. Τότε δὲ πέριξ ἡμῶν καὶ ὄπισθεν ἐκ τῶν εὐρυτάτων πεδίων ἠκούσαμεν μετ' ἐκπλήξεως κραυγὰς γοερὰς αἰρομένας, ὡς χιλιάδων παιδίων κλαυθμηριζόντων· ἐπί τινα δὲ λεπτὰ συνεχῶς διαρκέσασαι αἱ κραυγαὶ αὗται, ἔπαυσαν διὰ μιᾶς ὡς εἶχον ἀρχίσῃ, καὶ πλέον δὲν ἐπανελήφθησαν. Οἱ δ' ἀγωγιάται ἡμῶν, παρ' ὧν ἐζητήσαμεν τὴν ἐξήγησιν, μᾶς εἶπον γελῶντες ὅτι ἦσαν οἱ θῶες (τσακάλια) τῶν ἑλῶν τοῦ Ἀλφειοῦ, ἔχοντα πανταχοῦ, τὴν ἕξιν τοῦ νὰ προοιμιάζωσι τῆς νυκτὸς τὴν ἀνάπαυσιν διὰ τοιούτου ἑσπερινοῦ ἀποχαιρετισμοῦ.

Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τουρκώνυμον χωρίον Ἀλῆ-Τσελεμπῆ, κείμενον μεταξὺ τῶν δασῶν καὶ τῶν νησοτρόφων τῆς Ἤλιδος ἑλῶν, καὶ κατελύσαμεν παρὰ τῷ ἱερεῖ τῆς ἐκκλησίας, οὗ ἡ κατοικία οὐδ' ἀνωτέρα οὐδὲ πλουσιωτέρα πολὺ ἦν τῆς τοῦ κοινοῦ ἐκείνου ἄρχοντος τῆς Κλαρέντσας. Μετ' αὐτοῦ δὲ διαλεγόμενος, τὸν ἠρώτησα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐὰν γνωρίζῃ τὸν ἐν Ναυπλίῳ Γρηγόριον Σοῦτσον, ἢ ἂν ἤκουε ποτὲ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἂν δὲν ἔχῃ φήμην ἀληθῶς νέου λίαν διακεκριμένου ἐφ' ἱκανότητι.

Ἄφιξις εἰς Ναύπλιον.—Ἀποκατάστασις

Οὕτως εἰσελάσαμεν διὰ τῆς πρὸς τὴν ξηρὰν πύλης τοῦ Ναυπλίου περὶ τὴν

ἑνδεκάτην ὥραν τῆς 20 Φεβρουαρίου 1830, πεντήκοντα ἡμέρας, ἀφοῦ μᾶς παρέλαβεν ὁ «Μανιώδης» ἐκ Βενετίας. Διηυθύνθημεν δ' ἀμέσως πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχαίου γραμματέως τοῦ πατρός μου Σπυρίδωνος Σκούφου, ὃν εὕρομεν, ὡς καὶ πρὸ δέκα ἐτῶν καὶ μετὰ δέκα ἔτη κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν θὰ τὸν εὑρίσκομεν, ἐντὸς τῆς κλίνης του εἰσέτι καὶ ξυριζόμενον. Ὑπῆρξε δ' ἑκατέρωθεν μεγίστη ἡ χαρὰ διὰ τὴν συνάντησιν ταύτην μετὰ τοσοῦτον πολυχρόνιον ἀπουσίαν, καὶ πολλὰ ἠρωτῶμεν καὶ ἐμανθάνομεν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, περὶ τῶν κατὰ τὸν ἀγῶνα, περὶ τοῦ Κυβερνήτου Καποδιστρίου, τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν κυβερνώντων, περὶ τοῦ θλιβεροῦ τέλους τοῦ ἐξαδέλφου μου Γρηγορίου, καὶ μεταξὺ ἄλλων πρὸ πάντων πολλὰ μᾶς διηγεῖτο ὁ κ. Σκοῦφος περὶ ἑαυτοῦ. Ἀκούσας ὅμως παρ' ἐμοῦ ὅτι ἔχω ἐπιστολὴν διὰ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην, καὶ προὐτιθέμην νὰ μεταβῶ ἀμέσως εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ νὰ ζητήσω νὰ ὑπηρετήσω ὑπ' αὐτοῦ τὴν σημαίαν, μοὶ εἶπεν ὅτι ἀκριβῶς τὴν προτεραίαν εἶχε σταλῇ διαταγὴ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, μετακαλοῦσα αὐτόν, ὡς καὶ τὸν στρατόν του, ὅπερ κατέστρεφε πάντα μου τὰ σχέδια.

Μετὰ διήμερον δὲ διαμονὴν τοῦ μὲν πατρός μου καὶ ἐμοῦ παρὰ τῷ κ. Σκούφῳ, τῶν δὲ ἀδελφῶν Σούτσων παρὰ τῷ πρεσβυτέρῳ αὐτῶν ἀδελφῷ Νικολάῳ, μετέβημεν ὁ πατήρ μου καὶ ἐγὼ εἰς τὰ δωμάτια, ἃ ἐμισθώσαμεν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Καραπαύλου, ἥτις ἦν μία τῶν μεγαλοπρεπεστάτων καὶ μᾶλλον ἐπιζητήτων τότε ἐν Ναυπλίῳ. Ἦν δὲ κυρίως εὐρύχωρον ἐρείπιον κακῶς ἔχον, καὶ μόλις διαφυγὸν τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν ἐπὶ τῆς πολιορκίας. Ἡ δὲ κατοικία ἡμῶν συνέκειτο ἐκ δύο δωματίων, οὐδὲν ἐχόντων ἔπιπλον ἐννοεῖται, ξύλινα μόνον παραθυρόφυλλα προφυλάττοντα ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ τῶν πνοῶν τοῦ ἀνέμου, καθόσον ὑαλία εἰς τὰ παράθυρα ἐθεωροῦντο τότε, καθὼς ἐπὶ Ἀριστοφάνους, ὡς παράβολος πολυτέλεια διὰ τὸ Ναύπλιον. Ἦσαν ὅμως τὰ δωμάτια ταῦτα τὰ εὐπρεπέστερα τῆς οἰκίας, ὥστε καὶ εἰς συναναστροφὴν συνήρχοντο παρ' ἡμῖν οἱ κατοικοῦντες τὰ πενιχρότερα μερίσματα αὐτῆς, ὡς ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰακώβου Ἀργυροπούλου, τοῦ πρὸ μικροῦ ὑπανδρεύσαντος τὴν θυγατέρα του Χαρίκλειαν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου καὶ ὁ Α. Καντακουζηνός, ὁ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετ' ὀλίγον δ' ἀποχωρήσας καὶ τότε πάλιν πρό τινων ἡμερῶν ἐπιστρέψας.

Τὸ πρῶτον δημόσιον καθῆκον, ὃ ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἐκπληρώσω, ἅμα ἀφιχθείς, ἦν νά ζητήσω νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν Κυβερνήτην κύμητα Καποδίστριαν. Τῆς ἐντεύξεως ταύτης διαφεύγουσι τὴν μνήμην μου τὰ καθέκαστα· δὲν λησμονῶ ὅμως ὁποίαν ἐντύπωσιν προυξένησαν εἰς ἐμὲ οἱ ἀρχαϊκῶς ἀπέριττοι, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ αὐλικῶς εὐγενεῖς τρόποι τοῦ Κυβερνήτου, τὸ ἰσχνὸν καὶ κομψὸν καίτοι δύσκαμπτον αὐτοῦ ἀνάστημα καὶ οἱ ζωηροὶ μέλανες ὀφθαλμοί του, ἀκτινοβολοῦντες ὑπὸ καπύλας καὶ ὡς τὸ πτερὸν τοῦ κόρακος μελαίνας ὀφρῦς. Μὲ προσωμίλη-

σεν δὲ προσηνέστατα καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι χαίρει διὰ τὴν ἄφιξίν μου, διότι ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας τῷ εἶχε γράψῃ ἐπιστολὴν αὐτόγραφον, ἀναγγέλλων αὐτῷ ὅτι ἐρχόμεθα εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, ἀφοῦ ἐπιτυχέστατα ἐσπουδάσαμεν. Μὲ ἠρώτησε δὲ ἐπὶ τέλους εἰς ποῖον ὅπλον θέλω νὰ ὑπηρετήσω καὶ ὅτε τῷ εἶπον ὅτι, ὢν ἐν Βαυαρίᾳ κατατεταγμένος εἰς τὸ πυροβολικόν, ἐνόμιζον ὅτι ἐν τῷ πυροβολικῷ ἐδυνάμην ἴσως νὰ φανῶ μᾶλλον χρήσιμος, ἐξεπλάγην πρὸς τὴν ἀπόκρισιν, ἣν μοὶ ἀπηύθυνεν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχεν ἓν μόνον τάγμα πυροβολικοῦ, καὶ δὲν ἤξευρεν ἂν τοῦτο ἤθελε μοὶ ἀρκέσῃ. Ἡ ἔννοια τῆς φράσεως ταύτης διὰ μακρῶν ἐσυζητήθη μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Σ. Σούτσου, ὅστις πιθανὸν ἐνόμιζεν ὅτι μετὰ τὴν ἀξιόλογον ἐκείνην σύστασιν τοῦ φιλέλληνος Βασιλέως, σκοπὸν εἶχεν ὁ Κυβερνήτης νὰ μᾶς δώσῃ βαθμὸν τοὐλάχιστον ταγματάρχου, ἵνα μᾶς καταστήσῃ ἔτι χρησιμωτέρους εἰς τὸν στρατόν, καθόσον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἕνεκα τῆς σπάνιος ἐκπαιδευθέντων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, εἰς τοὺς ἐκ ξένων στρατῶν εἰς τὸν ἡμέτερον καταταssομένους ἐδίδοντο δύο βαθμοὶ ἀνώτεροι τοῦ ὃν εἶχον φέροντες. Οὕτως ὁ ἐκ Βαυαρίας προελθὼν ἀντισυνταγματάρχης Ἐϋδὲκ εἶχεν ἐν Ἑλλάδι βαθμὸν στρατηγοῦ, οἱ μετ' αὐτοῦ λοχαγοὶ ἦσαν ἀντισυνταγματάρχαι, οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ ἦσαν λοχαγοὶ καὶ ἀναλόγως καὶ οἱ λοιποί. Κατὰ ταῦτα ἑπομένως καὶ εἰς ἡμᾶς ἀνῆκεν ὁ βαθμὸς τοῦ λοχαγοῦ, καὶ ὁ διορισμὸς εἰς ταγματάρχας μοὶ ἐφαίνετο ὑπερβολὴ εὐνοίας καὶ ἐμπιστοσύνης, ἥτις μ' ἐτρόμαζε, καὶ εἰς ἣν δυσκόλως ἐδυνάμην νὰ πιστεύσω.

Οὐχ ἧττον τὴν ἐπαύριον τῆς εἰς τὸν Κυβερνήτην παρουσιάσεως ἐπεσκέφθημεν ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγὼ ὁμοῦ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἑλληνικοῦ τακτικοῦ, τὸν μονόφθαλμον Γάλλον στρατηγὸν Τρεζέλον, ὅστις μετὰ φιλοφροσύνης ὅλως γαλλικῆς δεχθεὶς ἡμᾶς, μᾶς εἶπεν ἐπὶ τέλους· «Χαίρω πολὺ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς προσκτᾶται δύο καλοὺς ἀξιωματικούς. Πρέπει ὅμως νὰ σᾶς γνωστοποιήσω ὅτι μέχρι τοῦδε ἐδίδοντο εἰς τοὺς ἐξ ἄλλων στρατῶν εἰς τὸν ἑλληνικὸν καταταssομένους ἀξιωματικοὺς δύο βαθμοὶ ἀνώτεροι τοῦ ὃν εἶχον ἐν τῇ πατρίδι των. Ἐσχάτως ὅμως κατηργήθη τοῦτο, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ λαμβάνωσιν ἕνα μόνον προβιβασμόν.

Πρὸς ταῦτα ὁ συνάδελφός μου συνωφρυώθη, ἰδὼν ἐν αὐτοῖς ἐξαίρεσιν προσβλητικὴν δι' ἡμᾶς. Ἀλλ' ἐγὼ προλαβών, διότι ἄλλως ἐφρόνουν, ἀπεκρίθην ὅτι ἤλθομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα οὐχὶ ζητοῦντες βαθμούς, ἀλλ' ἵνα ὑπηρετήσωμεν εἰς ὅ,τι ἠθέλομεν κριθῇ ἱκανοί, καὶ ὅτι χαίρομεν ἐξάγοντες ἐκ τῶν λόγων τοῦ στρατηγοῦ ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν στρατὸς προώδευσεν ἱκανῶς, ὥστε οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοῦ καθ' ἕνα μόνον βαθμὸν καὶ οὐχὶ κατὰ δύο νὰ ἐλαττῶνται τῶν ἐν τοῖς στρατοῖς τῆς Εὐρώπης.

Οὕτως ἀπηλλάγημεν ἐκεῖθεν, ἐννοήσαντες ὅτι τὰς προσδοκίας ἡμῶν ἔπρεπεν ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ταγματάρχου νὰ καταβιβάσωμεν μέχρι τοῦ ὑπολοχαγοῦ.

3. Κατάταξις εἰς τὸν στρατὸν

Τὴν ἐπαύριον δὲ μᾶς ἐστάλησαν τὰ διπλώματα καὶ διωριζόμεθα... ἀνθυπολοχαγοὶ τοῦ πυροβολικοῦ, δηλαδὴ μᾶς ἐδίδετο ὁ αὐτὸς βαθμός, ὃν εἴχομεν καὶ ἐν τῷ βαυαρικῷ στρατῷ· ὥστε ἄν, ὅτε ἡμεῖς ἐφθάνομεν, δὲν εἶχον ἤδη ἀναχωρήσῃ οἱ ἐν τῷ ἡμετέρῳ στρατῷ κατατεταγμένοι Βαυαροί, ὁ ἐν Μονάχῳ ὑπ' ἐμὲ τεταγμένος ἐπιλοχίας τοῦ λόχου μου, ὅστις ἦν μεταξὺ αὐτῶν, θὰ μοὶ ἦν ἐπιτεταγμένος ὑπολοχαγός. Ἐκ τούτου τοῦ τῷ ὄντι ἀτόπου καὶ παραλόγου μέτρου ὁ Σ. Σοῦτσος λίαν, καὶ δικαίως, ἠρεθισμένος, μοὶ ἐπρότεινεν ὡς ἀξιοπρεπέστερον νὰ παραιτηθῶμεν. Ἀλλ' ἐγὼ ἐπέμενον εἰς ὅσα εἶχον εἰπῇ τῷ κ. Τρεζέλ, καὶ κατ' ἐπίμονον παρακίνησίν μου, ἐπανελθόντες πρὸς τὸν στρατηγόν, τῷ εἴπομεν ὅτι ἡ εἰς ἡμᾶς ἴσως κατὰ πρῶτον ἐφαρμοζομένη αὕτη κατάταξις ξένων ἀξιωματικῶν μετὰ βαθμοῦ οὐχὶ ἀνωτέρου εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν μᾶς φαίνεται ἔντιμος διὰ τὸν στρατὸν τοῦτον, καὶ ὡς καλὸν οἰωνὸν αὐτὴν θεωροῦντες, προθύμως δεχόμεθα νὰ ὑπηρετήσωμεν, ὅπως ἐνομίσθη ὅτι ἐδυνάμεθα μᾶλλον νὰ γίνωμεν χρήσιμοι.

Αὕτη ἦν ἡ πρώτη μου εἴσοδος εἰς τοῦ δημοσίου βίου τὸ στάδιον.

Ἔκτοτε ἀποθέντες τὴν βαυαρικὴν στολήν, ἐνεδύθημεν τὴν ἑλληνικήν· καὶ ὁ μὲν Σ. Σοῦτσος διωρίσθη εἰς τὸ Στρατιωτικὸν σχολεῖον ἢ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ (ἐν Γαλλίᾳ συνταγματάρχου) Πωζιέρου καὶ κατῴκησεν ἐν αὐτῇ τῇ σχολῇ, ἐγὼ δὲ κατετάχθην εἰς τὸ ὁπλοστάσιον, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀντισυνταγματάρχου (ἐν Γαλλίᾳ λοχαγοῦ) Πουρσέτου (Pourchette), ὅστις πολλὴν ἐδείκνυε πρὸς ἐμὲ ἀγάπην. Συγχρόνως δὲ διετάχθην νὰ διδάσκω καὶ τὴν γραμματικὴν καὶ ἰχνογραφίαν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων, ὅπου μεταξὺ τῶν τότε μαθητῶν ἐνθυμοῦμαι τοὺς κ. κ. Κορωναῖον, Σαπουντζάκην, Ζυμβρακάκην, Σχινᾶν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς θέσεις παντοίως διακριθέντες.

4. Παραίτησις.

Παρὰ τῶν συναδέλφων μου ἤκουσα ὅτι, ἐλθόντες κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας δύο Ρῶσσοι ἀξιωματικοί, καὶ καταταχθέντες εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατόν, ἔλαβον, ὡς καὶ πρὶν εἴθιστο, δύο βαθμοὺς ἀνωτέρους τοῦ ὃν εἶχον. Τοῦτο, ἂν ἦτο ἀληθές, ἦν δεινὴ προσβολὴ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Λοιπὸν ἡμεῖς οἱ ἐπίσης εἰς ξένον στρατόν, καὶ ἕνα τῶν ἀρίστων εὐρωπαϊκῶν, ὑπηρετήσαντες καὶ μετ' εὐδοκιμωτάτας ἐλθόντες σπουδάς, διὰ τοῦτο μόνον δὲν ἠξιώθημεν προβιβασμοῦ, διότι εἴμεθα Ἕλληνες. Πᾶσά μου ἡ ἑλληνικὴ φιλοτιμία ἐξανηγέρθη εἰς τὸ ἄκουσμα, καί, λαβὼν καὶ τὴν ἄδειαν τοῦ πατρός μου, ἔσπευσα νὰ δώσω τὴν παραίτησίν μου. Ἀλλ' ὁμολογῶ νῦν ὅτι δὲν εἶμαι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένος ἀμφιβολίας τινὸς μὴ ὑπὲρ τὸ δέον ἔσπευσα, διότι δὲν ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἶχον δεόντως ἐξακριβώσῃ τὴν διάδοσιν ὡς

ἐχομένην ἀληθείας καὶ οὐχὶ ὡς μίαν τῶν πολλῶν ἐπινοιῶν τῆς τότε ἀντιπολιτεύσεως. Ἀναζητῶν καὶ νῦν εἰς τὴν μνήμην μου ἀδυνατῶ νὰ ἀνεύρω τίνες ἦσαν οἱ Ρῶσσοι ἐκεῖνοι. Ἂν δ' ἦσαν Ἕλληνες ἐν Ρωσσίᾳ ὑπηρετοῦντες, τότε ὁ προβιβασμὸς αὐτῶν ἦν ἀτομικὴ μόνον ἡμῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνικὴ προσβολή.

Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἦν τότε ὁ στρατηγὸς Ρόδιος, ὁ ὑπὸ τὸν Φαβιέρον ἐν ταῖς μάχαις διαπρέψας, καὶ τὸν κανονισμὸν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ Ἑλληνιστὶ μεταφράσας. Οὗτος, ὅτε τῷ ἐπεδόθη ἡ παραίτησίς μου, καλέσας με, κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυβερνήτου, μὲ προέτρεψεν ἐπιμόνως ν' ἀποσύρω αὐτήν, εἰπών μοι ὅτι ὁ Κυβερνήτης, εἰς ὃν εἰμὶ ἄριστα συστημένος, πολὺ μ' εὐνοεῖ, καὶ ὅτι προσεχῶς ἔμελλον νὰ προβιβασθῶ. Τῷ ἀπήντησα ὅμως ὅτι, ἂν περὶ ἐμοῦ μόνον ἐπρόκειτο, προθύμως θὰ ἐνέδιδον, οὐδὲ θὰ προέβαινον εἰς παραίτησιν· ἀλλ' ὅτι μ' ἐκίνει αἴσθημα φιλοτιμίας. Οὕτω λοιπὸν μὴ συγκατατεθεὶς εἰς τὸ ν' ἀποσύρω τὴν παραίτησιν, ἐπανῆλθον εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον τρεῖς, νομίζω, μῆνας μετὰ τὸν διορισμόν μου. Ὁ δὲ Σ. Σοῦτσος, μὴ ἔχων ὡς ἐγὼ τοὺς γονεῖς του, καὶ ἑπομένως παντὸς πόρου στερούμενος ἠναγκάσθη νὰ ἐμμείνῃ ὑπηρετῶν, εἰ καὶ ἐφρόνει ὡς ἐγώ.

Μείνας λοιπὸν ἄνευ ἔργου, ἐπεδόθην τότε εἰς ἰδίας μελέτας, εἰς ἀνάγνωσιν Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν συγγραφέων, καί εἰς ποιητικὰ δοκίμια. Τότε ἔγραψα τὸ μικρὸν τεμάχιον τὸ ἐπιγραφόμενον «Ταξειδεύτρια», καὶ συνέλαβον τὴν πρώτην ἰδέαν τοῦ δράματος τῆς «Παραμονῆς», ἥτις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξηκολούθησεν ὡριμάζουσα, ἴσως τινὲς εἴπωσι, σπερμένη εἰς τὴν κεφαλήν μου πρὶν ἢ λάβῃ τὴν μορφήν, ὑφ' ἣν τέλος τὴν ἔγραψα.

Πολιτικὴ κατάστασις.

Καὶ τὰ ἑλληνικὰ μὲν πράγματα ὀλίγον ἐγὼ ἐγνώριζον ἔτι, ὥστε νὰ ἐπιφέρω κρίσιν περὶ αὐτῶν· οὐδένα δ' εἶχον ἰδιωτικὸν λόγον, ἵνα ἡ πλάστιγξ τῆς κρίσεώς μου κλίνῃ ὑπὲρ τοῦ Κυβερνήτου. Οὐχ' ἧττον ὅμως ὁρμεμφύτως πως ἠσθανόμην ὅτι ἡ κατ' αὐτοῦ καταφορὰ ἦν ὑπερβολική, καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐπὶ ἐώλων στηριζομένη προφάσεων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐνόμιζον ὅτι ἡ Ἑλλὰς, μόλις ἀποσείσασα τὸ ζυγόν, συμφέρον εἶχε νὰ δεικνύηται, ὅσον ἐνῆν μάλιστα συνετὴ καὶ κλονισμοὺς ἀποφεύγουσα.

Ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ ἡ ἐκκαίουσα τότε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μᾶλλον ἀμεροληπτους ἐκτείνουσα τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἦν ἡ τοῖς μεμυημένοις γνωστὴ γενομένη ἐπιστολή, δι' ἧς ὁ Κυβερνήτης ἀπέτρεψε τὸν πρίγκιπα Λεοπόλδον τοῦ νὰ δεχθῇ τὸν αὐτῷ προσφερόμενον Ἑλληνικὸν θρόνον, γράφων αὐτῷ ὅτι ἀδύνατον θὰ τῷ ἦν νὰ μὴ δώσῃ Σύνταγμα εἰς τὸν λαόν, ὃ οἱ Ἕλληνες ἐπιμόνως ἀπῄτουν, οὐχ ἧττον δ' ἀδύνατον νὰ κυβερνήσῃ συνταγματικῶς, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦν ἔτι ὥριμος διὰ τοιοῦτο πολίτευμα.

Καὶ δὲν ἐφρόνουν μὲν ἐγὼ ὅτι ὅλως ἀδίκως ἔκρινον οἱ φρονοῦντες ὅτι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἣν τοὐλάχιστον δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ γράψῃ ὁ Κυβερνήτης, ὑπηγόρευσεν αὐτῷ φιλαρχία προτιθεμένη νὰ ἀπελπίσῃ τὸν ἀντίζηλον, καὶ νὰ πειθαναγκάσῃ αὐτὸν εἰς παραίτησιν, ὡς καὶ τὸ κατώρθωσεν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως, ἀπείρως ἔχων ἔτι τῶν πραγμάτων, εὕρισκον τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ὑφ' οἵας δήποτε προθέσεως καὶ ἂν ὑπηγορεύθη, οὐχὶ ἐντελῶς ἀνυπόστατα, διότι ἀληθέστατον ἦν ὅτι τὸ σύνταγμα εἶχεν ὡς γενικὸν σύνθημα πᾶσα ἡ ἀντιπολίτευσις καὶ αὐτὸ διετυμπάνιζον οἱ ἀρχηγοὶ καὶ αἱ ἐφημερίδες, κηρυττόμενον γενικὸν σύνθημα αὐτῆς διὰ πάσης τῆς Ἑλλάδος, παρά τε τοῖς ἐννοοῦσι καὶ τοῖς μὴ ἐννοοῦσιν αὐτό. Ἐν θεωρίᾳ ὅμως καὶ εἰς ἐμὲ ἐφαίνετο ὅτι λαὸς ἄρτι ἐκ μακρᾶς δουλείας ἀνακύψας, ἄπειρος τῆς δυσχεροῦς τέχνης τοῦ αὐτοκυβερνᾶσθαι, καὶ ἐστερημένος ἔτι τῆς ἀγωγῆς, δι' ἧς σώζεται ἡ ἐλευθερία, δὲν ἠδύνατο ἄνευ κινδύνου νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἀμέσως εἰς ἑαυτόν, καὶ εἶχεν ἐπί τινα χρόνον ἀνάγκην χειρὸς ὁδηγοῦ καὶ ὀργανιστικῆς. Δι' ὃ καὶ μετὰ λύπης ἔβλεπον πᾶν τὸ παρεμβάλλον προσκόμματα εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Κυβερνήτου, ἥτις, οἵα δήποτε καὶ ἂν ἦν ὡς πρὸς τὰ ἐξωτερικά, ἐσωτερικῶς ἠγωνίζετο καὶ κατώρθου νὰ ἐπουλώσῃ πολλὰς τῶν χρονίων πληγῶν, ἐχαλίνου τὴν ἀναρχίαν, καὶ ἐρρύθμιζε τὴν ἀναβιοῦσαν πολιτείαν.

Τὸ φρόνημά μου ἦν ὅτι, εὐτυχεῖς διὰ τὴν κατακτηθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν, ὑπὲρ ἧς ἐπ' αἰῶνας ὅλους μάτην ἐστέναζε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἔπρεπε σωφρόνως νὰ προσφερώμεθα πρὸς αὐτήν, μὴ ὁρμῶντες ἀκάθεκτοι εἰς ἄμεσον κατάκτησιν τῶν ἀπωτάτων αὐτῆς συνεπειῶν· ἔπρεπε δὲ νὰ εἰπῶ τὸ αἴσθημά μου μᾶλλον παρὰ τὸ φρόνημα, διότι φρόνημα διακεκριμένον δὲν ἐτόλμων νὰ ἔχω εἰσέτι, οὐδ' ἐξέφραζον τὰς τοιαύτας σκέψεις εἰμὴ διστακτικῶς καὶ πεφοβισμένως πρὸς μόνους τοὺς οἰκειοτάτους μου, ὡς τὸν Κ. Σχινᾶν· οὐδ' ἐνόμιζον τότε ἔτι ἐμαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἐκφέρω γνώμην ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων· ἡ δὲ πρὸς ἐμαυτὸν δυσπιστία ἦν πάντοτε ἓν τῶν προσόντων, ἐννοῶ ἓν τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ χαρακτῆρός μου.

Τότε περίπου ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κλίματος καὶ τῆς διαίτης ἐπέφερε καὶ ἐπ' ἐμοῦ τὸ ἐπικίνδυνον αὐτῆς ἀποτέλεσμα, σφοδρὸν γαστρικὸν πυρετόν, ὅστις κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἕνεκα τῆς μιασματώδους τῶν πόλεων καταστάσεως ταχέως ἐδύνατο νὰ μεταπέσῃ εἰς τῦφον. Ἦν δὲ βραχεῖα μέν, ἀλλὰ βαρεῖα ἡ ἀσθένειά μου, καὶ μακρὰ ἡ ἀνάρρωσις. Ἀφ' οὗ δ' ἠγέρθην, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, οὐδ' εἰς βραχὺν περίπατον ἐδυνάμην νὰ ἐξέλθω, χωρὶς ὁ πατήρ μου νὰ μὲ ὑποστηρίζῃ. Μ' ἐθεράπευσε δ' ὁ ἰατρὸς Φωτεινός, υἱὸς ἐπισήμου ἰατροῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μέρος τῆς συνταγῆς αὐτοῦ ἦν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀναρρώσεως νὰ τρώγω κατὰ κόρον σταφύλια.

(Ἀκολουθεῖ)

Η ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Ἐπιστολὴ τοῦ Πολιτικοῦ Συνδέσμου Θεσσαλονίκης

Πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιότητα τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην.—Πρὸς τὸν Πολιτικὸν Συνταγματικὸν Σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως.— Πρὸς τοὺς βουλευτὰς Θεσσαλονίκης.

Ἀπὸ διετίας περίπου παρετηρήθη συστηματικὴ καταδίωξις ὑπό τε τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων καὶ ὑπὸ ἄλλων ἀνευθύνως ἐν τῷ κρυπτῷ ἐργαζομένων κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Νομαρχίᾳ, τοῦ τόσον φιλησύχως διαβιοῦντος πανθομολογουμένως. Ὡς ἐκ τούτου δικαίως ἀνεξήγητος τυγχάνει ἡ τοιαύτη των στάσις καὶ δὲν δύναται ἄλλως νὰ ἐξηγηθῇ εἰμὴ ὡς ἀπαύγασμα προδιαγεγραμμένου σχεδίου καὶ διὰ τρομοκρατίας, ταπεινώσεως τοῦ φρονήματος τῶν ἀγροτικῶν ἰδίᾳ πληθυσμῶν.

Ἐπειδὴ αἱ τοιαῦται ποικιλόμορφοι καταπιέσεις, δολοφονίαι καὶ ἐκβιασμοὶ ἀπαδοῦσιν οὐχὶ μόνον εἰς τὰς βάσεις πάσης δικαιοσύνης καὶ τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν, ἀλλὰ συντελοῦσι τὰ μέγιστα εἰς βλάβην καὶ τῶν καλῶς ἐννοουμένων συμφερόντων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὑπὲρ οὗ πᾶς εἰλικρινὴς Ὀθωμανὸς πολίτης ὀφείλει νὰ μεριμνᾷ, συντελεῖ δὲ ἡ τοιαύτη κατάστασις παρατεινομένη ὡς ἐκ τῆς ἀτιμωρησίας τῶν ἐνόχων εἰς τὸ νὰ δημιουργῇ χάσματα μεταξὺ τῶν διαφόρων φυλῶν τῶν συνοικουσῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἐνῷ πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀναμενομένης προόδου ἐπιβάλλεται εἰλικρινὴς συνεργασία καὶ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης πράξεως δημιουργούσης δίκαια παράπονα, καὶ ὁ σύνδεσμος ἡμῶν ἑπόμενος τῷ προγράμματι αὐτοῦ πλειστάκις ἐποιήσατο παράπονα πρός τε τὰς ἐπιτοπίους ἀρχὰς καὶ πρὸς τὴν κεντρικὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησιν ἀναμένων τὴν ἄμεσον ἐπέμβασιν αὐτῶν πρὸς ἐξακρίβωσιν καὶ σύλληψιν τῶν ἐγκληματούντων καὶ παραδειγματικὴν αὐτῶν τιμωρίαν, ὡς διαταρασσόντων τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν καὶ δημιουργούντων ἀντὶ εὐνομίας καὶ τάξεως τὸ χάος, τὴν ἔλλειψιν πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας, τὸν ἐπηρεασμὸν τῶν συνειδήσεων καὶ λοιπὰ ἀναπόφευκτα ἀποτελέσματα τῶν τοιούτων ἐκνόμων καὶ ἀκατονομάστων ἐνεργειῶν των.

Τὸ πρᾶγμα ἐξ ἀπόψεως κοινωνικῆς καὶ πολιτειακῆς θὰ ἦτο ἐλαφρότερον, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ κοινῶν ἐγκλημάτων ὑπὸ σπείρας κακούργων πρὸς ἰδίαν ὠφέλειαν

ἐνεργούντων. Ἀλλὰ δυστυχῶς, ὡς πᾶς τις πείθεται εὐκόλως, αἱ πλεῖσται καταπιέσεις καὶ ἄλλα κακουργήματα κατὰ τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν ἀτόμων λαβοῦσαι χώραν κατὰ τὴν τελευταίαν διετίαν ἐν τῇ περιφερείᾳ ἡμῶν ἔχουσι χαρακτῆρα πολιτικῶν ἐκλημάτων καὶ διαπράττονται ὑπὸ ὀργανώσεως ἀγνώστου μέν, ἀλλὰ καταφανοῦς, ἀφοπλισάσης μὲν πρῶτον σκοπίμως καὶ δι' ἐκνόμων μέσων τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον, κρύφα δὲ καὶ ἀφθόνως ἐξοπλισάσης τὸ σύνοικον μωαμεθανικόν, ὅπερ ὠθεῖ τοῦτο εἰς μῖσος καὶ καταπιέσεις κατὰ τῶν συμπατριωτῶν τῶν Χριστιανῶν.

Ἡ τοιαύτη ἔλλειψις ἀσφαλείας καὶ προστασίας τῶν δικαίων τοῦ ἀτόμου ἐκτὸς τῶν δυσαρέστων οἰκονομικῶν συνεπειῶν ἐπέφερε καὶ τὴν ἀθρόαν μετανάστευσιν πολλῶν φιλοπόνων βραχιόνων, ἡ δὲ γεωργία καὶ κτηνοτροφία, οἱ σπουδαιότεροι οἰκονομικοὶ παράγοντες τῆς χώρας μας, ἀντὶ νὰ εὕρωσι στάδιον ἀναπτύξεως μαραίνονται, ὀπισθοδρομοῦσι καὶ συντελοῦσιν οὕτω εἰς τὴν ἐπιτεινομένην κακοξίαν καὶ δυσφορίαν τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου.

Πάντα ταῦτα καθῆκον εἶχον νὰ προλάβωσιν οἱ ὑπεύθυνοι καὶ ἁρμόδιοι διοικητικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὑπάλληλοι, πρὸς οὓς οἱ πληθυσμοὶ καθ' ἑκάστην ἀπευθύνονται ματαίως ἀναμένοντες τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶν καὶ τὴν πρόληψιν ἐπαναλήψεως παρομοίων ἐν τῷ μέλλοντι. Οἱ διαπράττοντες τὰ κακουργήματα μετὰ τὰς τυπικὰς καὶ ἐπιπολαίας ἐξετάσεις μένουσιν ἀκαταδίωκτοι καὶ ἀτιμώρητοι, πολλάκις δὲ οὔτε κἂν ἀνακρίνονται, καίτοι ὑποδεικνυόμενοι ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ἢ ἀνακρινόμενοι ἀφίνονται ἐλεύθεροι, ἐνῷ βαρύνουσιν ἐπ' αὐτῶν ψηλαφηταὶ ἀποδείξεις, καὶ ἀντ' αὐτῶν συλλαμβάνονται ἀθῷοι καὶ ῥίπτονται εἰς τὰς φυλακάς, ὡς συνέβη πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐν Λαγκαδᾷ, ἔνθα ὁ μὲν δολοφόνος τοῦ Μήτα Κωνσταντίλα Μουσταφᾶς ἐκ Βυσώκας ἀφέθη ἐλεύθερος, συνελήφθη δ' ἀντ' αὐτοῦ εἷς ἀθῷος καλαϊτζῆς Χριστιανός, μολονότι ἡ οἰκογένεια τοῦ δολοφονηθέντες διαμαρτύρεται, ὅτι οὐδεμίαν ὑπόνοιαν ἔχει κατ' αὐτοῦ καταγγείλασα τὸν πρῶτον ὡς ἔνοχον. Οὕτω δὲ οἱ συνταγματικοὶ πολῖται τῆς διοικήσεως Θεσσαλονίκης μένουσιν ἔρμαιον τῶν παθῶν καὶ τῶν ὀρέξεων τοιούτων ἀνθρώπων, οἵτινες προπαρασκευάζουσι διὰ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας καὶ ἀνοχῆς των δυσάρεστα καὶ ἐπιβλαβῆ πράγματα τῇ φιλτάτῃ πατρίδι.

Ἐνῷ δὲ καθῆκον εἶχεν ἡ κυβέρνησις λαμβάνουσα γνῶσιν πάντων τούτων νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῶν τοιούτων διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων, ἀποστέλλουσα ἐπιτροπὴν ἐξ ἀνθρώπων περιωπῆς πρὸς ἐπιτόπιον ἐμβριθῆ καὶ ἀμερόληπτον μελέτην τῶν πραγμάτων, αὕτη διαφωτιζομένη φαίνεται τίς οἶδε πῶς ὑπὸ τῶν ὀργάνων της ἐνταῦθα ἐξακολουθεῖ νὰ ἀμελῇ καὶ νὰ μὴ δίδῃ οὐδεμίαν σημασίαν σοβαρὰν εἰς τὰ παράπονα τοῦ πληθυσμοῦ ὁλοκλήρου εὐλόγως δυσανασχετοῦντος καὶ ἀγανακτοῦντος.

Πρὸ τῆς ἀνωμάλου καὶ ἀπελπιστικῆς ταύτης καταστάσεως, ὁ χριστιανικὸς

λαὸς ἐν ἐξάψει διατελῶν, διαμαρτύρεται κατὰ τῆς μυστικῆς ταύτης ὀργανώσεως καὶ τῶν ἐπιτοπίων διοικητικῶν ὑπαλλήλων, ὡς οὐδὲν μέτρον ἐξασφαλιστικὸν λαμβανόντων, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τοῦ ἡμετέρου Γενικοῦ Διοικητοῦ, ὃν θεωρεῖ ὑπαίτιον καὶ ὑπεύθυνον τῆς καταστάσεως καὶ ἐξαιτεῖται τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἐντεῦθεν.

Συνεπείᾳ πάντων τούτων τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ ἡμετέρου Συνδέσμου λαβὸν ἀφορμὴν ἐκ τῶν τελευταίων ἀνηλεῶν καὶ βαρβάρων δαρμῶν καὶ πιέσεων τῶν συνειδήσεων τῶν Ἑλληνοβλάχων τῆς περιφερείας Γευγελῆς καὶ Γουμέντζης ὡς καὶ τῆς ἐσχάτως γενομένης σφαγῆς τριῶν φιλησύχων καὶ ἐργατικῶν πολιτῶν ὁμογενῶν ἐκ Βυσώκας τοῦ καζᾶ Λαγκαδᾶς, συνελθὸν εἰς ἔκτακτον συνεδρίαν ἀπεφάσισεν, ὅπως διὰ τῶν ὀλίγων τούτων γραμμῶν σκιαγραφήσῃ τὴν οἰκτρὰν ἡμῶν ταύτην κατάστασιν καὶ ἐπισυνάψῃ τὸν ἐσώκλειστον τοῦτον κατάλογον τῶν βιαιοπραγιῶν κατὰ Ἑλληνορθοδόξων πληθυσμῶν ἐν τῷ Σαντζακίῳ Θεσσαλονίκης, ἐπικαλεσθῇ δὲ τὴν σύντονον καὶ ἀποφασιστικὴν ὑμῶν παρὰ τῇ Κυβερνήσει καὶ τοῖς ἀντιπροσώποις τοῦ ἔθνους ἐνέργειαν πρὸς κατάπαυσιν τῶν βιοπραγιῶν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν πολιτικῶν καὶ προσωπικῶν ἐλευθεριῶν ἐν ἰσότητι καὶ ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος, πρᾶγμα ὅπερ σπουδαίως ἐξυπηρετεῖ τὰ ὀθωμανικὰ συμφέροντα καὶ προλαμβάνει τὰς δικαίας ἐπικρίσεις τῶν ξένων διὰ τὰ καθ' ἡμᾶς.

(Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον
τοῦ Πολιτικοῦ Συνδέσμου Θεσσαλονίκης)

ΕΘΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΟΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

(Συλλογὴ ΛΑΜΠΡΟΥ ΕΝΥΑΛΗ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου καὶ τέλος)

4ον. Ἡ Βασιλαρχόντισα (ἀνεψιὰ Ἀβέρωφ)

Δὲν εἶνε κρῖμα κι' ἄδικο δὲν εἶνε κι' ἁμαρτία
νἄναι Βασίλω σεϊβουνὶ στὰ κλέφτικα λημέρια
Νὰ στρώνῃ στρῶμα ἔλατο κι' ὀξυὰ προσκεφαλάκι
κι' ὁ Θύμιος Γάκης στὸ πλευρὸ κρυφὰ τὴν κουβεντιάζει
«Ξύπνα Βασίλω μ' κι' ἔφεξε καὶ βαρυὰ κοιμᾶσαι
μᾶς ἦρθε τὸ σκλαβιάτικο ἀπὸ τὸν μπάρμπα Γιώργο
δέκα χιλιάδες λίρες κι' ὀχτὼ χιλιάδες γρόσια.

5ον. Ἡ πεθερὰ κι' ἡ νύφη.

— «Νύχτωσε λουλοῦδι μ' νύχτωσε, στὸ μύλο μὴν πηγαίνῃς
γιὰ τὶ εἶνε Τοῦρκος μυλωνᾶς κι' Ἀράπης πασπαλιάρης
σοῦ παίρνει ἀξάγι σὰν πολὺ καὶ σὲ φιλεῖ στὰ μάτια
Κι' ἐκείνη δὲν τὴν ἄκουσε στῆς πεθερᾶς τὰ λόγια,
παίρνει φορτώνει τ' ἄλογο στὸ μύλο γιὰ νὰ πάῃ
— «Καλή σου ὥρα μυλωνᾶ καὶ σὺ βρὲ πασπαλιάρη,
— «καλῶς τὴν τσοῦπρα τοῦ παπᾶ τῆς Βλάχας θυγατέρα
Λουλοῦδι μ' ρίξε κι' ἄλεσε κι' ἔλα φιληθοῦμε.
— «Τί λές, τί λὲς Παλιότουρκε, καὶ σὺ βρὲ πασπαλιάρη ;
ἐγὼ 'μαι τσιούπρα τοῦ παπᾶ τῆς Βλάχας θυγατέρα.

6ον. Ἡ στερφοκαλέσια προβατίνα.

Μὴ μὲ δέρντε βρὲ παιδιὰ καὶ μὴ μὲ τυραννᾶτε
νὰ σᾶς τὸ μαρτυρήσω 'γὼ σιὰ ποῦ κρατοῦν ἡ κλέφτες
Ν' ἐψὲς προψὲς ἀπέρασαν ἀπ' τὴ δική μας στροῦγκα
κι' ἀπὸ τοῦ Σιέμαν τὰ μαντριὰ κι' ἀπ' τὰ δικά μας στέρφα

Μᾶς πῆραν πέντε πρόβατα πέντε παληὰ κριάρια
πῆραν τὴ στερφοκαλέσια μὲ τ' ἀργυρὸ κουδοῦνι.
Ποῦ σέρνει χίλια πρόβατα καὶ δυὸ χιλιάδες γίδια.

7ον. Ὁ Μάρκος Μπότσιαρης.

Ὅποιος πιστεύει τὸ Θεὸ κι' ὅποιος τὸν προσκυνάει
ντουφέκια μὴν ἀρίξετε φυσέκια μὴ χαλνᾶτε.
Νὰ βγάν' ὁ Μάρκος τὸ σπαθὶ νὰ κάνῃ τὸ γιουροῦσι
χίλι' Ἀρβανίτες ἔκοψε καὶ τρεῖς Μπουλουμπασιάδες
κλείστηκαν ἡ στράταις τοῦ Μωριὰ, καϋμένε Μπότσιαρη,
κλείστηκαν καὶ τὰ ντερβένια, καϋμένε Μάρκο Σουλιώτη,
Σκούζουν τὰ χάνια γι' ἄλογα, καϋμένε Μάρκο Μπότσιαρη,
καὶ τὰ τζαμιὰ γιὰ Ἀγάδες, καϋμένε Μάρκο Σουλιώτη,
σκούζει καὶ μιὰ χανούμισα γιὰ τὸ μουναχογυιό της
ποῦ τοῦχε μέσα στὸ στρατὸ στὸν Λαρισινὸ τὸν τόπο
Τί σ' ἔκαμα, βρὲ Μάρκο μου, μὲ λάδι βαπτισμένε ;
ν' ἐμεῖς ἀντάμα ζήσαμε κι' ἀντάμα ἐτρανέψαμε
καὶ τὸν Ἀλῆ μοῦ ἔκοψες σὰν τὸ παχὺ κριάρι ;

8ον. Τοῦ Γάμου — Οἱ γονεῖς εἰς τοῦ νυμφίου.

Ὁ Ζῆντρος κάνει τὴ χαρά, χαρὰ γιὰ τὸν υἱγιό του
κι' ἐκάλεσε τοὺς φίλους του καὶ τοὺς ἀγαπημένους.
Τὸν Λάπα δὲν ἐκάλεσε ποῦ τ' εἶχε ψυχογυιό του
ὅλοι πααίνουν κέρασμα κριάρια μὲ κουδούνια
κι' ὁ Λάπας πάει ἀκάλεστος μ' ἀλάφι στολισμένος.

9ον. Ἡ μήτηρ τοῦ νυμφίου.

Μιὰ Βλάχα καὶ μιὰ ἀρχόντισα παντρεύει τὸν ὑγυιό της
καὶ σφάζει χίλια πρόβατα καὶ δυὸ χιλιάδες γίδια.
Σαράντα μοῦλες κουβαλοῦν τ' ἀλεῦρι γιὰ τὸ γάμο,
σαράντα μύλοι τ' ἄλεσαν τ' ἀλεῦρι γιὰ τὸ γάμο.
Κι' ἕνας μύλος ζερβόμυλος ποῦ ἀλέθει τὸ πιπέρι,
νὰ μαγειρεψουν τὰ φαγιὰ νὰ φᾶν οἱ συμπεθέροι.

10ον. Ὁ γαμβρός.

Φέξε φεγγάρι μ' φέξε ὅλη τὴν ἑβδομάδα

γαμβρὸς θέλω νὰ γίνω, νύφη θέλω νὰ πάρω,
μὲ μάνα, μὲ πατέρα, μ' ἀδέρφια, μ' ἀξαδέρφια
μὲ θειάδες, μὲ λαλάδες, μὲ τὸ πολὺ τὸ σόϊ.

11ον. Στὸ ἄλλαγμα τοῦ γαμβροῦ.

Λούζουν, μπαρμπερίζουν τὸ ἀρχοντοπσῖδι
σὲ χρυσὸ λυένι καὶ μαλαματένιο
θέλω γιὰ νἄνέβω
σὲ ψηλὸ βουνό, νὰ πελεκήσω μάρμαρα
νὰ βγάλω βρύσι μὲ νερό, νὰ λούζωμε τὸ νηὸ γαμπρό.

12ον. Ὅταν κινοῦν διὰ τὴν νύφη.

Ὁ νηόγαμπρος στὴν πόρτα, θρῆνος πόλεμος,
τριακόσια παλληκάρια ὅλα μὲ σπαθιά.
Σελώνουν, καληγώνουν ἄσειρα ἄλογα
κι' ἀρίχνουν τὰ ντουφέκια, σκούζουν τὰ βουνά.
Καὶ βγάζουν τὰ σπαθάκια, λάμπει ἡ θάλασσα
πάϊσαν νὰ πάρουν κόρη, κόρη ἀπ' τὴ Φραγκιά.
Τὴν κόρη δὲν τὴν δίνουν πίσω γύρισαν
σαράντα μέρες δρόμο δίχως τὸ ψωμί,
κι' ἄλλες σαράντα πέντε δίχως τὸ νερό.
Τὴν στράτα ὅπου πααίνουν κι' ὁποῦ πάαιναν
βρίσκουν ἕνα πηγάδι, ἕνα ξηροπήγαδο.
Λαχνίζουν, ξελαχνίζουν ποιὸς νὰ πρωτομπῇ,
καὶ μπαίν' ὁ Κωνσταντούλας ὁ μικρότερος.

Τ Ε Λ Ο Σ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΝ ΤΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩ ΖΗΤΗΜΑΤΙ

(ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ε'.

Τὸ 24ον ἄρθρον τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἀσαφὲς καὶ ἀόριστον, οὐδένα ἐπιβάλλον ἐξαναγκασμὸν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους πρὸς διευθέτησιν συνόρων, τοῦθ' ὅ περ ἐσήμαινεν ἐγκατάλειψιν Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν ἀξιώσεων, ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ παραχρῆμα διὰ τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ παρασκευῆς, ἐξ ἧς καὶ μόνης ἤθελεν ὑποχωρήσῃ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις. Στερηθεῖσα κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκεῖνον καιρὸν τοσούτων πολυτίμων κτήσεων ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἦτο ἐπόμενον, ὅτι δὲν ἔμελλε ν' ἀποδεχθῇ οἱανδήποτε πρόσκλησιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους πρὸς ἐγκατάλειψιν τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν. Οὐδ' εἶνε ἄγνωστον καὶ ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς ἱστορίας, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας παντὸς λαοῦ, μὴ ἀπολέσαντος τὸ τελευταῖον τῆς φιλοτιμίας ἴχνος, ὅτι τοιαῦται θυσίαι ἀβαρίας ἐν μέσῃ γαλήνῃ μόνον ὑπὸ τὴν ἐπιβολὴν τῆς βίας καὶ τῆς δυνάμεως δύνανται ν' ἀποφασισθῶσι παρὰ τῶν διεπόντων τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Ἦτο ἀδύνατον νὰ στέρξῃ ἡ Τουρκία εἰς τὴν θυσίαν ταύτην αὐτοπροαιρέτως, χωρὶς νὰ ἐξαναγκασθῇ ὑπὸ δυνάμεως ἀνωτέρας. Ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἀπηξίωσε νὰ κατανοήσῃ τὴν στοιχειώδη ταύτην ἀλήθειαν. Ἀντὶ νὰ παρασκευασθῇ εἰς ἔνοπλον ἀγῶνα καὶ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν ἄμεσον ἐκτέλεσιν τοῦ 24ου ἄρθρου τῆς βερολινείου Συνθήκης, κατηνάλωσε καὶ πάλιν πολύτιμον χρόνον εἰς ἀγόνους καὶ ἀσκόπους κοινοβουλευτικὰς ἔριδας. Τὸ ἀνίατον νόσημα τοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτικοῦ καθεστῶτος ἦτο καὶ εἶνε μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ ἔλλειψις πίστεως εἰς τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, ἡ ἐπιδίωξις τῆς λύσεως τῶν προβλημάτων αὐτοῦ ὑπό τινος ἀγαθοῦ δαίμονος, τοῦ μεγάλου θεοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ταῖς κρισίμοις ὥραις τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν κινδύνων τοῦτον ἐπικαλεῖται συνήθως ἡ ἑλληνικὴ φυλή, προεξάρχοντος τοῦ ἐλευθέρου κρά-

τους. Ὁ θεὸς δὲν θὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἑλληνικὸν γένος. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι χαμηλότεροι θεοί, χαμοθεοί, οὐδεὶς τὸ ἀγνοεῖ, οἱ ὑ ψ η λ ο ὶ ἡμῶν συγγενεῖς, οἱ θαυμασταὶ τῶν ἡμετέρων προγόνων. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τοὺς πρώτους, τοὺς ὑψηλοὺς συγγενεῖς, δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι διὰ τὸν ἐπισταμένως καὶ ἀμερολήπτως παρακολουθήσαντα τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν πραγμάτων ζημίαν μᾶλλον ἢ ὄφελος παρέσχον ἡμῖν, ὡς πρὸς δὲ τοὺς δευτέρους παρατηρῶ, ὅτι καὶ οὗτοι κατελήφθησαν ἐκ δισταγμοῦ πρὸς τὴν ζωτικότητα καὶ τὴν συνθετικὴν δύναμιν τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας, καὶ τοῦτο ἕνεκα τῶν παρεκτροπῶν τοῦ ἐλευθέρου κράτους.

Ἤκουσα πολλάκις μομφὰς ἀνδρῶν ἐ μ π ί σ τ ω ν. — Τίνα λόγον ἔχει ἡ στρατιωτικὴ σύνταξις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ; Οὐδὲν τοῦτο δύναται διὰ τοῦ στρατοῦ νὰ ἐκτελέσῃ. Ἀλλ' ἔχει ἰσχυροὺς προστάτας καὶ κηδεμόνας. Εἶνε οἱ ὑ ψ η λ ο ὶ ἡμῶν συγγενεῖς, οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι αὐτῶν. Διὰ τοιούτων παραληρημάτων ἀκαταλογίστων ἀνθρώπων ἐσαγηνεύθη ἐπ' ἐσχάτων ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ τὸ σμῆνος τῶν αὐτοσχεδίων πολιτευομένων. Ἀπέβλεψαν πάντες, καὶ δὴ οἱ κατ' ἐξοχὴν πρὸ τῆς ἱστορίας ὑπεύθυνοι, εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀξιώσεων καὶ τῶν συμφερόντων τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος. Περὶ τῆς μεγάλης ἀφέθη ἡ φροντὶς εἰς τὸν ἀγαθὸν αὐτῆς δαίμονα.

Οὕτως ἐξεδηλώθη ἡ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου κράτους κατὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ 24ου ἄρθρου τῆς συνθήκης περὶ διευθετήσεως τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων.

Ὡς ἐκ τῆς στρατιωτικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀδυναμίας, ὡς ἐκ τῆς καταλαβούσης αὐτὸ εὐθὺς ραστώνης, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἀμφισβητοῦσα τὸ ἐξαναγκαστὸν δι' αὐτὴν τοῦ 24ου ἄρθρου τῆς εἰρημένης συνθήκης, ὅσημέραι καθίστατο θρασυτέρα, ἀπαξιοῦσα νὰ προβῇ εἰς οἱανδήποτε συνεννόησιν πρὸς τὸ ἐλεύθερον κράτος. Ἰδίᾳ τὸ ζήτημα τῆς Ἠπείρου ἦτο τὸ μᾶλλον ἀπασχολῆσαν αὐτὴν καὶ ἐφ' οὗ ἔστρεψε πᾶσαν τὴν προσοχήν.

Ἡ Ἤπειρος εἶνε ἐκ τῶν παλαιτάτων καὶ ἑλληνικωτάτων τμημάτων τῆς ἑλληνικῆς ὁμογενείας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δωδωναίου Μαντείου ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Ἠπειρωτῶν ἦτο καὶ εἶνε ἑλληνική, κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνας τῆς ἱστορικῆς παλιγγενεσίας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τὰ τέκνα τῆς χώρας ταύτης ἐπρωτοστάτησαν ἐπὶ ἐθνικοῖς φρονήμασιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς γενετείρας. Μεγάλοι τοῦ ἑλληνικοῦ γένους εὐεργέται ἐξῆλθον ἐκ τῆς Ἠπείρου, ἣν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις λίαν εὐλόγως ἀπεκάλεσεν ε ὔ α ν δ ρ ο ν. Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ἡ τουρκικὴ πολιτικὴ ἀνθίστατο μετὰ περισσοῦ φανατισμοῦ κατὰ τῆς εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος προσαρτήσεως τῆς Ἠπείρου. Ἀλλ' ἡ ἀντίστασις αὕτη προήρχετο ἐπίσης καὶ ὡς ἐκ τῆς πρὸς αὐτὴν γειτνιάσεως τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν φυλετικῶν δεσμῶν καὶ συμπαθειῶν τοῦ ἀλκίμου τῆς χώρας ταύτης λαοῦ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ὁμογένειαν.

Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν κύρωσιν τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας—ἦτο ἀκόμη ὁ Βάδδιγκτων—ὁ κύριος ἐν τῇ Συνόδῳ αὐτουργὸς τῆς διευθετήσεως τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων, ἐκάλει τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, τὰς ὑπογραψάσας τὴν εἰρημένην συνθήκην, ὅπως ἐξαναγκάσωσι τὴν Ὑψηλὴν Πύλην πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ 24ου αὐτῆς ἄρθρου. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ὑπεκρίνετο μὲν ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων τοῦ Γάλλου ὑπουργοῦ, ἀλλὰ καὶ διώριζεν ἀντιπροσώπους αὐτῆς τὸν Μουχτὰρ πασσᾶν καὶ τὸν Ἀμπεντὴν μπέην Ντῖνον, ἵνα μεταβῶσιν εἰς Πρέβεζαν καὶ συνεννοηθῶσι περὶ τοῦ ζητήματος μετὰ τῶν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ ταύτῃ πόλει ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι, ἀνώτατοι λειτουργοὶ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, εἰργάσθησαν οὐχὶ πρὸς συνεννόησιν, ἀλλὰ πρὸς ἀντίπραξιν. Ἐκ δὲ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν προῆλθεν ὁ λεγόμενος «Ἀλβανικὸς Σύνδεσμος» κατὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὡς μὴ ὤφειλε, κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡ Ἰταλία, μεταμεληθεῖσα διὰ τὴν ἀφιλοκερδῆ αὐτῆς πολιτικὴν ἐν τῇ Συνθήκῃ τοῦ Βερολίνου, ὑπέθαλψεν ἔτι μᾶλλον τὰ ἀλβανικὰ ἰδεώδη καὶ τὰς ἀλβανικὰς ἐπὶ τῆς Ἠπείρου ἀξιώσεις. Ἐπίκουρος δὲ τῶν ἀξιώσεων τούτων παρέστη ὁ ἐν Ἰωαννίνοις πρόξενος τῆς Ἰταλίας de Gubernatis.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐφιλοδόξησε νὰ διευκολύνῃ καὶ νὰ καταστήσῃ ἐφικτὸν ἓν ἐκ τῶν ὀνείρων τῆς ἀναγεννηθείσης Ἰταλίας : τὴν ὑπ' αὐτῆς κατάληψιν τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἠπείρου, ἥτις ἔκτοτε καὶ μετωνομάσθη ὑπὸ πολλῶν Γεωγράφων τῆς Ἑσπερίας Νότιος Ἀλβανία, παρ' ὀλίγον δὲ ἡ ἀνθελληνικὴ αὕτη ὁρμασία νὰ γείνῃ ἀποδεκτὴ ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκπαιδεύσει, ἐὰν δὲν ἐπήρχετο ἐγκαίρως ἡ διαμαρτυρία πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργεῖον τοῦ γράφοντος τὰς γραμμὰς ταύτας. Ὁ Ἰταλὸς πρόξενος ἐν ἐθνογραφικῇ αὐτοῦ περὶ Ἠπείρου συγγραφῇ ἀναλύων τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα τῆς χώρας ταύτης, μεταξὺ ἄλλων ἔγραψε τὰ ἑπόμενα : «Εἰς τίνα φυλὴν ἀνήκει ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἠπείρου ; Ἦσαν ἀρχαῖοι Ἀλβανοὶ ἐν μέρει νῦν ἐξελληνισθέντες ; Βλάχοι ; Ἕλληνες ; Δύσλυτον τὸ ζήτημα. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, οὐδεμίαν ποιοῦνται μνείαν Ἀλβανῶν ἢ Βλάχων, ἐπί τινα δὲ μόνον χρόνον καλοῦνται βάρβαροι οἱ λαοὶ τῆς Ἠπείρου. Δὲν ὑπῆρχον Ἕλληνες, Βλάχοι, Ἀλβανοὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πύρρου, ἀλλὰ λαός, στενῶς συνδεόμενος πρὸς ὁμόρους λαούς, τοὺς Ἰλλυριούς, τοὺς Μακεδόνας, τοὺς Ἕλληνας. Ὑπάρχουσι, τό γε νῦν ἔχον, ἐν Ἠπείρῳ Ἕλληνες, Βλάχοι καὶ Ἀλβανοί, ἢ χάριν ἀκριβολογίας, Ἑλληνόφωνοι, Βλαχόφωνοι καὶ Ἀλβανόφωνοι».

Συμφώνως πρὸς τὴν νεοϊταλικὴν ταύτην θεωρίαν περὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἠπείρου, ὁ «Ἀλβανικὸς Σύνδεσμος» ἀπέστειλεν ὑπόμνημα πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, δι' οὗ ἐπιστοποίει, ὅτι Ἠπειρῶται καὶ Ἀλβανοὶ εἶνε συγγενεῖς καὶ ὁμαίμονες, ἅτε ἀμφότεροι δολιχοκέφαλοι, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες εἶνε βραχυκέφαλοι! Τὸ ὑπόμνημα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπικαλούμενον τὴν ἀρχαίαν

ἱστορίαν, ἀμφισβητεῖ ἐξ ὁλοκλήρου τὸν ἑλληνικὸν τῆς Ἠπείρου χαρακτῆρα διὰ τῶν ἑπομένων :

«Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου ἐκαλοῦντο Πελασγοί. Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης καὶ Στράβων λέγουσιν, ὅτι ἡ χώρα αὕτη οὐδέποτε ἀπετέλεσε μερίδα τῆς Ἑλλάδος, ἣν ἐν παναρχαίοις χρόνοις κατῴκησαν οἱ Αἰγύπτιοι! . . . Κατὰ τὸν Στράβωνα μάλιστα ὡρίζετο ἡ Ἑλλὰς πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου· τῆς ἀρχαίας Γεωγραφίας μὴ ἐρχομένης ἐπικούρου εἰς τοὺς Ἕλληνας, ποῖον τμῆμα τῆς Ἠπείρου εἶνε ἑλληνικόν ; . . . Ἡ Ἤπειρος ἦτό καὶ θὰ μένῃ πάντοτε ἀλβανική, οἵαν ἐδημιούργησαν αὐτὴν φύσις καὶ ἱστορία...Ἀλλ' ἐὰν ἐμμείνῃ ἡ Ἑλλὰς εἰς τοὺς ἀντιβαίνοντας τῇ τε δικαιοσύνῃ καὶ τῷ δικαίῳ τῶν ἐθνῶν πόθους τῆς ἀκορέστου αὐτῆς πλεονεξίας, οἱ Ἀλβανοὶ ἔχουσιν ἀμετάτρεπτον βουλὴν νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἑαυτῶν πατρίδα μέχρις ἐσχάτων. Ὤμοσαν ὅρκον μηδὲ σπιθαμὴν γῆς νὰ παραχωρήσωσι καὶ ν' ἀποθάνωσιν ὑπὲρ αὐτῆς, ἐὰν δεήσῃ. Ἐξαγγέλλομεν τὰ ἀληθῆ φρονήματα ἁπάντων τῶν ἡμετέρων συμπολιτῶν. Ἡ Εὐρώπη δὲν θ' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην ὀλεθρίων ἀγώνων, οὓς θὰ ἐνεκαίνιζεν ἡμῖν ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀπαισία προσάρτησις».

Ἀλλ' ἡρμήνευον τὰ ἐν τῷ ἀλβανικῷ τούτῳ ὑπομνήματι ἀναγραφόμενα ἄρρητ' ἀθέμιτα τὴν πραγματικὴν ἀλβανικὴν συνείδησιν, ἣ ἦσαν πονηρὰ κατασκευάσματα τῆς ὀθωμανικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ὄπισθεν αὐτῆς κρυπτομένων καὶ ραδιουργούντων κατὰ τοῦ 54ου ἄρθρου τῆς Συνθήκης ; Βραδύτερον ὡμολογήθη τοῦτο ὑπ' αὐτῶν τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ Ἀλβανικοῦ Συνδέσμου. Παρὰ ταῦτα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου ἐπιτροπὴ ἐξ Ἀλβανῶν προκρίτων ἔγραψε πρὸς τὰ μέλη τῆς Συνόδου, ὅτι μόνον μετὰ τῶν Ἑλλήνων συνεννόησις δύναται ν' ἀποτρέψῃ τὸν κοινὸν ἀμφοτέρων τῶν λαῶν κίνδυνον. Μετ' ὀλίγους μῆνας μετεβάλλετο ἡ σκηνογραφία. Οἱ Ἠπειρῶται καὶ οἱ Ἀλβανοὶ εἶνε δολιχοκέφαλοι· οἱ δὲ Ἕλληνες βραχυκέφαλοι. Οὐδεμίαν ἄρα δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀξίωσιν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐπὶ τῆς Ἠπείρου, ἥτις ἔκτοτε προσελάμβανε τὴν ὀνομασίαν τῆς Νοτίου Ἀλβανίας!

Ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ χαλαρώτατα καὶ ἀνεπαρκέστατα εἰργάσθη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων, ἀπειλουμένων ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου ὡς πρὸς τὴν διευθέτησιν τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων. Εἶχε καθῆκον νὰ διαφωτίσῃ τὴν ἐν Εὐρώπῃ δημοσίαν γνώμην καὶ ἰδίᾳ τοὺς ἰθύνοντας κύκλους τῆς διπλωματίας περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἠπείρου, ἀμφισβητουμένου ἤδη διὰ πονηρῶν δημοσιευμάτων. Εἶχε καθῆκον νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Ἀλβανῶν ἐκείνων, οἵτινες εἰς οὐδεμίαν διετέλουν σχέσιν πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, τοὐναντίον δὲ συμπαθῶς διέκειντο πρός τινα ἑλληνοαλβανικὴν ἐν τῷ μέλλοντι συνεργασίαν, ἥτις θὰ καθίστατο πραγματικωτέρα, ἐὰν τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἀπεφάσιζε

διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἠπείρου, τὰ Ἰωάννινα, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ δὲν ἦτο ξένη πρὸς τὰ ἀλβανικὰ πολιτικὰ ἰδεώδη. Οὐδὲν ἐκ τούτων ἔπραξεν. Ἔτι δὲ μᾶλλον οὐδεμίαν ἔλαβε καὶ πάλιν φροντίδα περὶ συντάξεως τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, ὅπως δι' αὐτῶν κατορθώσῃ τὴν διευθέτησιν τῶν συνόρων, ἀνέμενε δὲ τοῦτο παρὰ τῆς καλοκἀγαθίας καὶ μεγαλοφροσύνης τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Καὶ δύναταί τις νὰ κατανοήσῃ τὴν σύγχυσιν, ἥτις ἐκράτει ἐν τοῖς πολιτικοῖς κύκλοις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ τοὺς κρισίμους ἐκείνους καιροὺς ἐξ αὐτῶν τῶν συνεδριῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1880, διετίαν περίπου ἀπὸ τῆς κυρώσεως τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ὁ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Βουλῇ ἡγούμενος τῆς Κυβερνήσεως—ἦτο ὁ Χαρίλαος Τρικούπης—ἰσχυρίζετο, ὅτι δὲν ὑφίσταται ἑλληνικὸν ζήτημα καὶ μάτην δαπανᾶται πολύτιμον χρῆμα πρὸς στρατιωτικὴν σύνταξιν τοῦ κράτους, ἥτις δὲν ὑφίστατο ἐν τῇ πραγματικότητι. Καὶ ὑπέσχετο εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅτι πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ ἐλλείμματος τοῦ Προϋπολογισμοῦ ἤθελε περιορίσῃ τὸν μόνιμον στρατὸν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους εἰς δωδεκασχιλίους μόνον ἄνδρας· τὸ βέβαιον εἶνε ἐν τούτοις, ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑπουργεῖον Τρικούπη μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων μηνῶν ἐξηναγκάζετο ὑπὸ τῶν περιστάσεων νὰ διατάξῃ ἐπιστράτευσιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεχώρει ἐκ τῆς ἐξουσίας, ἅμα τῇ συγκλήσει τῆς Βουλῆς ἕνεκα τοῦ κατ' αὐτοῦ συνασπισμοῦ τῶν ἀντιπάλων πολιτικῶν κομμάτων. Ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο ἦτο ἄξιον πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος, ἀλλὰ τὰ εὐτελῆ συμφέροντα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς κατίσχυσαν. Ἡ Κυβέρνησις ἀνετράπη. Τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἀπερροφήθησαν ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῆς φατρίας.

Ἀγαθῇ τύχῃ. Καθ' ὃν χρόνον τοιαῦτα ἔκτροπα καὶ ἀνόσια διεδραματίζοντο ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ἐπήρχετο ἐν Ἀγγλίᾳ πολιτικὴ μεταβολή. Ὁ ἐπί τινα χρόνον ἀποσχὼν τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς Γουλιέλμος Γλάδστων, ὁ περιφανὴς ἡγέτης τῶν φιλελευθέρων, ἀνελάμβανεν αὖθις τὴν διεύθυνσιν τοῦ κόμματος. Ἐν δ' ἐκ τῶν ἄρθρων τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ προγράμματος ἦτο καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων συμφώνως πρὸς τὰ ἀποφασισθέντα ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βορολίνου. Πρὸς τοῦτο αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἀπέστελλον εἰς τὴν ἀγγλικὴν πρωτεύουσαν ἀντιπροσώπους πρὸς διευθέτησιν τοῦ ἐκκρεμοῦς ζητήματος. Κατὰ τὰς ληφθείσας ὑπὸ τῆς Συνδιασκέψεως ἀποφάσεις ὡρίζετο ἡ ἀκόλουθος γραμμὴ τοῦ διακανονισμοῦ τῶν συνόρων: «Τὸ ὅριον θέλει παρακολουθήσῃ τὴν μισγάγγειαν τοῦ Καλαμᾶ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου μέχρι τῶν πηγῶν, παρὰ τὸ Χάνι Καλυβάκι, εἶτα δὲ τὰς δειράδας τῶν ὀρέων, αἵτινες διαχωρίζουσι τὰς λεκάνας, πρὸς βορρᾶν μὲν τῆς Βογιούσης, τοῦ Ἀλιάκμονος, τοῦ Μαυρονερίου καὶ τῶν παραποταμίων αὐτῶν, πρὸς νότον δὲ τοῦ Καλαμᾶ, τῆς Ἄρτας, τοῦ

Ἀσπροποτάμου, τοῦ Πηνειοῦ καὶ τῶν παραποταμίων αὐτῶν, ὅπως καταλήξῃ εἰς τὸν Ὄλυμπον, οὗτινος θέλει παρακολουθήσῃ τὴν δειράδα μέχρι τῆς ἐπὶ τὸ Αἰγαῖον ἀνατολικῆς αὐτοῦ ἄκρας, ἀφῖνον πρὸς μεσημβρίαν τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων καὶ πάντα τὰ εἰς αὐτὴν ἐκβάλλοντα ρεῖθρα, ὡς καὶ τὸ Μέτσοβον, ἅτινα καθίστανται κτήσεις τῆς Ἑλλάδος». Τοιαύτη προὐτείνετο ὑπὸ τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Λονδίνου λύσις τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ συνοριακοῦ ζητήματος. Καὶ ὡς ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν ὁ τότε ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, ἡ ἀπόφασις αὕτη ἦτο ὑψηλὴ εὐθυδικία, ὑφ' ἧς ἐνεπνεύσθησαν αἱ Δυνάμεις κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς αὐτῶν. Μέγας ὁ θεὸς τῆς Ἑλλάδος! ἐξεφώνησαν καὶ πάλιν ἐν ἀκόμῳ χορῷ οἱ ἐθνικοὶ φυγόπονοι τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης... Τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον ἀνεγνωρίζετο καὶ ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ.

Ἀναίμακτος κατάκτησις! ἥτις ἐν τούτοις δὲν ἔμελλε νὰ λάβῃ πλήρη ὑπόστασιν ἕνεκα τῶν ἀμέσως ἐπελθουσῶν ἀντιξόων περιστάσεων.

Ἀπροσδοκήτως ἐπήρχετο ἐν Γαλλίᾳ πολιτικὴ μεταβολή. Ὁ ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργείου Βαρθολεμὺς Σαὶντ-Ἱλαίρ, ὁ γνωστὸς μεταφραστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, προσπαθῶν ν' ἀποσπάσῃ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀνταλλάγματα, τουτέστιν ἀναγνώρισιν τῆς γαλλικῆς προστασίας ἐπὶ τῆς Τύνιδος, μετέβαλε πολιτικὴν καὶ ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῶν τουρκικῶν συμφερόντων. Ὁ Βαρθελεμὺς Σαὶντ-Ἱλαὶρ ἔγραψε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔν τινι τῶν διπλωματικῶν αὐτοῦ διακοινώσεων: «Ἡ Ἑλλὰς στηρίζει τὰς διεκδικήσεις αὐτῆς ἐπὶ προφανοῦς πλάνης». Πρὸ τῆς ἐπιμονῆς ταύτης τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ἡ διπλωματία ὑπεχώρησεν· αὐτὸς ὁ Γλάδστων δὲν ἐδείκνυε τὸν πρότερον ζῆλον, οὐδ' ἀντέταξε τὴν συνήθη αὐτῷ ἀντίστασιν πρὸς τὰς νέας προτάσεις τοῦ γαλλικοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργείου.

Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ψυχολογοῦσα ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, ἵνα φανῇ ἀρεστὴ εἰς τὰς Δυνάμεις, προέτεινε τὴν σύγκλησιν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρωπαϊκῆς Συνδιασκέψεως πρὸς διευθέτησιν τοῦ ζητήματος τῶν συνόρων. Αὕτη συνήρχετο ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν φιλοτουρκικῶν ἐμπνεύσεων ἐπεδίκαζεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος τὴν Θεσσαλίαν πλὴν τῆς Ἐλασσῶνος καὶ ἐλάχιστον τμῆμα τῆς Ἠπείρου, τὸ τῆς Ἄρτης. Ἅπασα σχεδὸν ἡ Ἤπειρος παρέμενε τουρκικὴ ἐπαρχία. Πῶς ὄχι; Ἐπεκράτησε, φαίνεται, ἐν τῇ διπλωματικῇ ἐκείνῃ Συνδιασκέψει ἡ περιλάλητος θεωρία τῶν δολιχοκεφάλων καὶ βραχυκεφάλων, ἡ πρό τινος χρόνου ἐφευρεθεῖσα καὶ διατυπωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀνθρωπολόγων τοῦ Ἀλβανικοῦ Συνδέσμου.

Μετὰ τὴν τοιαύτην λύσιν, ἢ μᾶλλον καταστροφὴν τοῦ ζητήματος τῆς διευθετήσεως τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων, ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη συνεβούλευσε τὴν

ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ν' ἀποδεχθῇ τὴν παραχώρησιν. Ἐπέκειτο κίνδυνος, ὅπως εἶχον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ πράγματα, τῆς τῶν πάντων ἀπωλείας.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης, μὴ διατεθειμένης νὰ προβῇ εἰς ἐνεργὸν ἐπέμβασιν παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ πρὸς διακανονισμὸν τοῦ ζητήματος τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς πόθους, ἀλλὰ πρωτίστως τὴν στρατιωτικὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ κράτους, ἔσπευδε ν' ἀποδεχθῇ τὸ παραχωρούμενον ἐκ τῆς Ἠπείρου τεμάχιον καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἐκτὸς τῆς Ἐλασσῶνος. Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή. Τὸ μόνον ὅ περ ἔπραξεν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις κατὰ τὴν θλιβερὰν ἐκείνην περίστασιν τῆς ἐγκαταλείψεως ὁλοκλήρου ἑλληνικωτάτης ἐπαρχίας εἰς τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν καὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοσούτων ἐθνικῶν ἐλπίδων, ἦτο Διακοίνωσις, ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις. Ἀντιγράφω ἐξ αὐτῆς τὰ ἑπόμενα ἄνευ σχολίων καὶ διὰ τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τὸ ἑλληνικὸν κράτος, οἰκτείρων αὐτό, ὅτι καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ προσέφυγεν εἰς λόγους μόνον καὶ κενὰς διαμαρτυρίας, ἀντὶ νὰ τραπῇ ἐπὶ τὴν πολιτικὴν τῶν ἔργων καὶ τῶν τετελεσμένων γεγονότων.

«Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀποδεχομένη τὰς διατάξεις τῆς ἐπισήμου πράξεως τοῦ Βερολίνου, ἥτις καθώριζε τὰ νέα τοῦ βασιλείου σύνορα, ἐφρόνει ἐν πλήρει πεποιθήσει, ὡς σήμερον ἔτι φρονεῖ, ὅτι ἡ ἀπόφασις αὕτη τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης παρῆγε δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις διά τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν, διὰ τοὺς κατοίκους τῶν τῇ Ἑλλάδι παραχωρηθεισῶν ἐπαρχιῶν, ὡς καὶ διὰ τὴν Εὐρώπην.

»Ἐν τούτοις, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀνακοινοῦσι σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτι μὴ κατορθωθέντος ἕνεκα τῶν περιστάσεων, ἵνα αἱ ἀποφάσεις, αἱ περιεχόμεναι ἐν τῇ τελικῇ πράξει τῆς βερολινείου Συνδιασκέψεως λάβωσι τὴν εἰρηνικὴν ἐκτέλεσιν, ἣν διενοοῦντο αἱ κυβερνήσεις, παρήγγειλαν αὗται τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώποις αὐτῶν, ὅπως ἐπιζητήσωσι καὶ διαγράψωσι τὴν κατ' αὐτοὺς εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς καταστάσεως μᾶλλον ἀνταποκρινομένην ὁροθετικὴν γραμμήν...

»Ἡ κυβέρνησις τοῦ βασιλέως μετὰ λύπης μανθάνει, ὅτι ἡ ἰδέα ἐνδεχομένης διαταράξεως τῆς εἰρήνης ἤρκεσεν, ὅπως ἡ Εὐρώπη προβῇ εἰς τὴν τροποποίησιν τῆς ἐν Βερολίνῳ ληφθείσης ἀποφάσεώς της. Οὐδέποτε ἡ Ἑλλὰς ἤθελε πιστεύσῃ, ὅτι ἡ Τουρκία ἤθελεν ἀρνηθῇ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οὐδ' ὅτι ἤθελε παραγνωρίσῃ τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα, μέχρις ἀντιπράξεως εἰς τὴν σταθερὰν καὶ ἀκλόνητον θέλησιν αὐτῶν, ἐκτιθεμένη οὕτως εἰς πάσας τὰς ἀβεβαιότητας τοῦ πολέμου, οὗτινος οὐδ' αὐτὴ ἤθελε δυνηθῇ νὰ ὑπολογίσῃ τὴν ἔκτασιν καὶ τὰς συνεπείας.

»Ἡ Ἑλλάς, ἐπιθυμοῦσα τὴν εἰρήνην, εὐγνωμονεῖ τῇ Εὐρώπῃ διὰ τὰς προσπαθείας αὐτῆς πρὸς εἰρηνικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων. Ἑπομέ-

νως θέλει σπεύσῃ νὰ καταλάβῃ τὰς παρεχομένας αὐτῇ χώρας καὶ νὰ παράσχῃ πᾶσαν ἐπιθυμητὴν ἐγγύησιν ὑπὲρ τῶν Μουσουλμάνων τῶν προσαρτηθεισῶν ἐπαρχιῶν πρός τε τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τοῦ θρησκεύματος καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἰδιοκτησίας.

»Ἀλλ' ἡ Ἑλλάς, καίπερ ἀποφασίσασα ν' ἀκολουθήσῃ τὴν εἰρηνικὴν ὁδόν, τὴν ὑποδειχθεῖσαν αὐτῇ παρὰ τῆς Εὐρώπης, ἧς ἀνέκαθεν ἐσεβάσθη τὰς συμβουλάς, φρονεῖ, ὅτι οὐδὲ ἀξιοπρεπές, οὐδὲ γενναῖον ἐκ μέρους αὐτῆς ἦθελεν εἶναι νὰ παρίδῃ ἐγκαταλειφθέντα εἰς τὴν παροῦσαν τύχην των τὰ τέκνα της, τὰ ἀπομείναντα ἐκτὸς τῶν νέων ὁρίων καὶ τῶν ὁποίων τὰ δίκαια πανηγυρικῶς ἀνεγνώρισεν ἡ Εὐρώπη».

Διὰ τοῦ ταπεινωτικοῦ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐξευτελιστικοῦ καὶ ἀναξιοπρεποῦς τούτου ἐγγράφου ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις συγκατετέθη εἰς τὸν ἀκρωτηριασμὸν τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Τουρκίας. Ἀκόμη πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ Βουλῇ ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὁ ὑπογράψας τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ἵνα φανῇ εὐάρεστος εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, ὧν ἀνέκαθεν ἐσεβάσθη τὰς συμβουλάς, ἐβροντοφώνει τὰ ἑπόμενα :

«Ἡ ὁλοσχερὴς ἐκτέλεσις τῆς βερολινείου ἀποφάσεως ἀποτελεῖ ἀναπόφευκτον ὅρον αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἑλλάδος... Ἡ ὑποχώρησις τῆς Ἑλλάδος ἔσται ἀδύνατος, διότι ἔχουσα τὴν ὑπογραφὴν τῆς Εὐρώπης θὰ ἐμμείνῃ μέχρις ἐσχάτων. Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀποστῇ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς, οὐδὲ δι' ἕν καὶ μόνον χωρίον ἐξ ἐκείνων, ὧν ἐψηφίσθη ἡ ἀπελευθέρωσις... Πολὺ προτιμότερον εἶνε νὰ ἐκτεθῇ τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον εἰς τὸν κίνδυνον ἐνδεχομένης στρατιωτικῆς ἥττης ἢ νὰ παραταθῇ ἐπ' ἀόριστον κατάστασις, εἰς ἣν οὐδεμίαν ἄλλην διαβλέπει ἡ κυβέρνησις διέξοδον... Ἡ Ἑλλὰς δὲν δέχεται διαιτησίαν, δυναμένην ν' ἀκυρώσῃ τίτλον κτηθέντα διὰ τῆς βερολινείου ἀποφάσεως. Ὁ τίτλος οὗτος ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ὡς ἀμετάκλητος καὶ συνεπῶς ἡ Ἑλλὰς οὔτε δύναται, οὔτε θέλει νὰ παραιτηθῇ αὐτοῦ... Οὐδεμία ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἤθελεν εὑρεθῇ διατεθειμένη ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς γραμμῆς ταύτης.»

Δὲν ἀμφιβάλλω τὸ παράπαν, ὅτι ὁ ἐκστομίσας τὰς ἀπειλὰς ταύτας πρωθυπουργὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους θὰ ἐδίσταζεν ἀπὸ τῶν λόγων νὰ προβῇ καὶ εἰς τὰ ἔργα, ἂν ἦτο δυνατὸν τοῦτο. Ἀλλ' ἐν τῇ πλήρει ἀσυνταξίᾳ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἐφ' ᾗ καὶ οὗτος ἔφερε τὴν εὐθύνην μᾶλλον παντὸς ἄλλου, ἅτε ἐπὶ μακρότερον χρόνον κυβερνήσας τὴν χώραν, ἐνδομύχως κατενόει, ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο γενναῖον καὶ τελεσφόρον νὰ πράξῃ, προμαχῶν ὑπὲρ τῶν σφαγιαζομένων ἐκ τῆς ἑλλαδικῆς ἀνεπαρκείας ἐθνικῶν δικαίων. Ἄλλως τε κατεδείχθη ἐπανειλημμένως καὶ μετὰ τὸν ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1877 καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτι τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους πᾶς ἄλλος διευθύνει ἢ τὸ συνταγματικῶς ὑπεύθυνον ὑπουργεῖον.

Ὁ πρωθυπουργός, ὁ ὑπογράψας τὸ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἀτυχὲς ἔγγραφον, δι' οὗ ἀπεδέχετο τὴν λύσιν τοῦ συνοριακοῦ ζητήματος διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἐλασσῶνος, ἐπηυφημήθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, χαρακτηρισθεὶς ὡς ἐλευθερωτὴς τῆς Θεσσαλίας. Κατεκτήθη ἀναιμωτὶ ἡ σιτοφόρος Θσσαλία. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐπανηγυρίσθη ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἡ θλιβερὰ αὕτη ἐξέλιξις τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐν ἔτει 1881. Ἡ Ἑλλὰς ὑπεχώρησε καὶ ἔπραξε τοῦτο ἕνεκα τῆς πλήρους αὐτῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀνεπαρκείας.

Ἤδη παρὰ τῇ ἐν Εὐρώπῃ δημοσίᾳ γνώμῃ ἤρξατο κρατοῦσα ἡ σκέψις, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς πολιτικὴ δύναμις εἶνε καὶ θὰ εἶνε ἀνάξιος πάσης προσοχῆς. Οἱ φίλοι καὶ συνήγοροι αὐτοῦ κατελαμβάνοντο ἐξ ἀπογοητεύσεως. Ἀκατονόμαστος ἀδικία. Τὰ σφάλματα, ἑκούσια ἢ ἀκούσια, τῆς διευθυνούσης πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους κατελογίζοντο εἰς βάρος τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ γένους.

Διὰ τῆς ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἀποδοχῆς τῆς τροποποιήσεως, ἢ μᾶλλον τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ 24ου ἄρθρου τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, προσετίθετο εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἡ Θεσσαλία. Ἤδη ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ὑπερέβαινε τὰ δύο ἑκατομμύρια. Ὁ τῆς νεοτεύκτου βουλγαρικῆς ἡγεμονίας ἦτο ὀλιγώτερος, ἡ δὲ χώρα ἐξ ὁλοκλήρου ἀπολίτιστος καὶ ἀσύντακτος.

Τί ἔπραξαν ἀμφότερα ταῦτα τὰ κρατίδια τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων, ὁποία ἡ πολιτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἑκατέρου τούτων σταδιοδρομία, κατὰ τίνα τρόπον κατηυθύνθη ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν σταδιοδρομίᾳ; Τοῦτο ἔσται τὸ ἀντικείμενον τῶν ἑπομένων σελίδων.

(Ἀκολουθεῖ) Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΤΟ ΝΕΟΝ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η ΑΠΑΙΣΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΚΟΜΙΤΑΤΟΥ "ΕΝΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΥ,,

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους καὶ τέλος)

Ἀφ' ὅτου ἡ Τουρκία ἐσκέφθη ν' ἀναμιγνύηται ἐνεργῶς εἰς τὸν βίον τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, κατῆλθεν εἰς τὴν τελευταίαν βαθμῖδα, διότι ἀδεξίως ἐμιμήθη τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης καὶ διότι στερεῖται τῶν ἀναγκαίων προϋποθέσεων ἑλλόγου κυβερνήσεως. Ἡ Τουρκία δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ καταστῇ κράτος ἐφ' ὅσον ὁ Σουλτάνος θὰ ἔχῃ τὴν ἀξίωσιν νὰ εἶνε ὁ παγκόσμιος ἀρχηγὸς τοῦ Ἰσλάμ... Τὸ Τανζιμὰτ, τὸ Χάττι-Χουμαγιούν, πάντα τὰ σχέδια, πάντα τὰ ἐπινοήματα, πᾶσαι αἱ ὑποσχέσεις μεταρρυθμίσεων ὑπέκυψαν πρὸ θρησκευτικῶν λόγων καὶ δογματικῶν κωλυμάτων, καθιστώντων ἀδύνατον τὴν ἐκτέλεσίν των. Ὅθεν, οὐ μόνον ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς ἐν γένει δὲν ἐβελτιώθη, ἀλλὰ καί, παρ' ὅλην τὴν ἐλευθεροφροσύνην, τὴν ἐπιφαινομένην ὑπὸ τῶν ἰθυνόντων Νεοτούρκων, ἡ σύγχυσις ηὐξήθη μόνον εἰς τρομακτικὰς διαστάσεις.

Ἐν Τουρκίᾳ ἡ κυβέρνησις οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀξία τοῦ ὀνόματος τούτου, διότι οὐδὲν ἔχει τὸ κανονικόν. Εἶνε ἀληθινὸς κυκεών. Καὶ χείρων ἔτι τούτου· εἶνε κυβέρνησις ἐκπροσωποῦσα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τὴν ἀταξίαν, τὴν ἀσυνέπειαν καὶ τὴν ἀναρχίαν... Ἡ βασιλεία τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς βίας, ἡ ἀπολυταρχία ὑπὸ ψευδεῖς καὶ ἀπατηλὰς ἐπιφάσεις φιλελευθέρου συστήματος, αἱ πλάναι καὶ τὰ σφάλματα τοῦ δεσποτισμοῦ, αἱ κοινωνικαὶ ἀνωμαλίαι, αἱ ἀταξίαι καὶ ταραχαὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Κράτους, ἡ γενικὴ δυστυχία καὶ ἀθλιότης, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἡ νεωτάτη φίμωσις τοῦ τύπου,—ἰδοὺ τὰ κατορθώματα, δι' ὧν διακρίνεται καὶ διαπρέπει ὁ συνταγματικὸς ὀθωμανικὸς ἐθνικισμὸς ἐν πλήρει εἰκοστῷ αἰῶνι !... Συνεπείᾳ δὲ τῶν ἀκατονομάστων τούτων φρικῶν, ὑπὸ τὸ νέον σύστημα, παράγεται κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἐν τοῖς κόλποις πάντων τῶν πληθυσμῶν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους πλημμυρὶς ἀγανακτήσεως ἐναντίον τοῦ Κομιτάτου Ἑνώ-

σεως καὶ Προόδου, ὅπερ, μετημφιεσμένον ὡς πολιτικὸν κόμμα, ἀδιατρέπτως ἐπιμένει νὰ παραγνωρίζῃ τὰ δίκαια καὶ τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ.

Ὑπῆρξεν ἄλλοτε μία Χριστιανωσύνη, μία Εὐρώπη, ἥτις εἶχεν ἕνα κανόνα καὶ ἐδεσπόζετο ὑπὸ μιᾶς ἠθικῆς ἰδέας. Βραδύτερον ἡ Εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ διετέλεσε, μέχρι τοῦ Μεττερνίχου δεσποζομένη ὑπὸ τοῦ συστήματος τῆς ἰσορροπίας, διατηρουμένου ὑπὸ τῶν συμμαχιῶν μεταξὺ τῶν βασιλικῶν οἴκων. Καὶ ἦτο μὲν αὕτη ἐγωϊστική, ἀποκλειστικῶς μοναρχικὴ πολιτική, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἦτο μία πολιτική. Ἐπιστροφή τις εἰς ἕν ἰδεῶδες, οὐχὶ ἀμέτοχον δικαιοσύνης, ἐφάνη συντελουμένη διὰ τῆς πολιτικῆς τῶν ἐθνικοτήτων. Οἱ λαοὶ ἐλογαριάζοντο ὡς κάτι τι. Ἦτο δ' αὕτη ἡ ἀναγκαία ἔκφρασις τῆς δημοκρατίας. Καὶ ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐγκατελείφθη, ἐρραπίσθη, ὅπως μετατραπῇ εἰς θεραπαινίδα τῶν τραπεζιτικῶν Συνδικάτων, ὧν διατελεῖ αἰχμάλωτος σήμερον, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἐμπορικὸν συμφέρον πρυτανεύει καὶ δεσπόζει πάσης ἄλλης ἰδέας, παντὸς ἄλλου δικαιώματος. Ἐν τῇ τελευταίᾳ λόγου χάριν μεταβολῇ συστήματος ἐν Τουρκίᾳ ἡ διπλωματία τῶν Κυβερνήσεων οὐδὲν ἄλλο διεῖδεν ἢ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ παραδοθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁλοψύχως εἰς τὸ παιγνίδιον τῶν ἀμοιβαίων ὑποσκελίσεων, εἰς τὴν ἅμιλλαν τοῦ νὰ παραγκωνίζωσιν ἀλλήλας, ὅπως ἐξασφαλίσωσιν ἑαυταῖς οἰκονομικὰς καὶ ἐμπορικὰς θέσεις, κατειλημμένας πρότερον ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων ὑπὸ τὸ παλαιὸν σύστημα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οἱ πρέσβεις τῶν Δυνάμεων, πιστεύοντες εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ κρυφίου Κομιτάτου Ἑνώσεως καὶ Προόδου, ἡμιλλῶντο ἐν τῷ κολακεύειν καὶ ἐνθαρρύνειν τὰ πλέον ἐπαίσχυντα ἔνστικτα τῶν ἰσχυόντων Νεοτούρκων, χάριν ἐπιτεύξεως παραχωρήσεων καὶ παραγγελιῶν στρατιωτικῶν προμηθειῶν ἐπ' ὠφελείᾳ ὁμάδων χρηματιστῶν ἐκ τῶν ὁμοεθνῶν των. Εἰς ταῦτα κατήντησε νὰ περιορίζηται σήμερον ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ οὐσιῶδες ἔργον τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, ἐκφυλισθείσης καὶ μετατραπείσης εἰς ἁπλοῦς πράκτορας τῶν διεθνῶν χρηματιστικῶν Συνδικάτων, κατὰ τὰ στενὰ καὶ ἰδιαίτατα συμφέροντα τῶν ὁποίων κανονίζονται ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις αἱ τύχαι τῶν λαῶν!

Νομίζει τις ὅτι ἡ σημερινὴ κοινωνία δὲν ζῇ πλέον εἰμὴ ἐν δηλητηριώδει ἀτμοσφαίρᾳ, ἥτις δηλητηριάζει τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα. Ἀναμφιβόλως ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἐν τῷ σπουδαίῳ τύπῳ καὶ ἐν τοῖς κοινοβουλίοις πασῶν τῶν χωρῶν γενναιόψυχοι καὶ μεγαλοφυεῖς ἄνδρες. Ἀλλὰ τί ποιοῦσι; Σιωπῶσιν, κρύπτονται! Μόλις, πρὸ τοῦ τρομακτικοῦ θεάματος, ὅπερ παρουσιάζουσιν αἱ ταραχαὶ τῆς φλεγομένης, ἐν ἀναρχίᾳ σπαρασσομένης Ἀνατολῆς, σπάνιαί τινες φωναὶ γενναῖαι καὶ ἀφιλοκερδεῖς ἀκούονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, εἴτε ἀπὸ τοῦ βήματος εἴτε ἐν τῇ ἐγκριτωτέρᾳ μερίδι τοῦ τύπου. Διὰ πάντας δὲ τοὺς ἄλλους, ἡ Τουρκία ἐκτήσατο ἤδη τὸ δικαίωμα τοῦ ἀπολαύειν τῆς προστασίας τῶν ἐξωνημένων κυβερνήσεων, ὄπισθεν τῶν ὁποίων δὲν βλέπει τις εἰμὴ μόνον τὰ πανί-

σχυρα τῶν χρηματιστῶν διεθνῆ συνδικᾶτα. Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς φυλὰς ὑποτεταγμένας νὰ ἐξεγείρωνται κατὰ Κράτους, ὅπερ ἔχει πολλῶν δυσεκατομμυρίων χρεώγραφα παρὰ τραπεζίταις καὶ κεφαλαιούχοις ἐν Ἀγγλίᾳ, Γερμανίᾳ, Αὐστρίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Καὶ οἱ ὑποκριταὶ ἀπεφάσισαν ιὴν ἀκεραιότητα τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ὡς δόγμα... Παράδοξον ! Οὐδέποτε ἐν τούτοις ἐγένοντο τόσοι ἀκρωτηριασμοὶ τῆς Τουρκίας, οὐδέποτε ὑπῆρξαν τόσοι αἱρετικοί, ὅσοι ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ δόγματος τούτου : Οἱ Ρῶσσοι ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ· οἱ Ἄγγλοι ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Κύπρῳ· οἱ Αὐστριακοὶ ἐν Βοσνίᾳ, καὶ ἐν Ἐρζεγοβίνῃ, οἱ Γάλλοι... chut. καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ Θαλάσσῃ, νῦν δὲ καὶ ἐν Τριπολίτιδι. Ἀλλ' ὅταν πρόκειται περὶ τῶν μικρῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ περὶ τῆς Κρήτης, ἡ αἵρεσις δὲν εἶνε ἀνεκτή. Καὶ ὅμως οἱ τελευταῖοι οὗτοι ζητοῦσι μόνον νὰ λάβωσιν ὀπίσω ὅ,τι ἀνήκει εἰς αὐτούς· καὶ τοῦτο φαίνεται θρασύτης εἰς τοὺς μεγάλους αἱρετικούς !—Τὸ **δόγμα**, φίλοι μου, τὸ **δόγμα** !

Ὑπὸ τὸ παλαιὸν σύστημα πᾶσαι αἱ ἀκρωτηριάσεις αὗται, ἐγχειρηθεῖσαι ὑπὸ τῶν μεγάλων αἱρετικῶν, ἐγίνοντο ἀκόμη συνεπείᾳ μακρῶν φονικῶν πολέμων αἱματηροτάτων. Σήμερον δέ, ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν «συνταγματικῶν» Νεοτούρκων, πάντα ταῦτα μετεβλήθησαν καὶ ἀπηρχαιώθησαν. Ἐνῷ τῇ ὑστεραίᾳ τῆς ὑπὸ τῆς Ἰταλίας κηρύξεως τοῦ πολέμου ἡ «Τανὶν» ἐκήρυττε τὰ ἑξῆς : «εἶνε πλάνη τὸ πιστεύειν ὅτι ἡ Τουρκία θ' ἀνεχθῇ νὰ ταπεινωθῇ (sic)· τὸ κράτος δύναται ν' ἀπολεσθῇ, ἀλλὰ δὲν θ' αὐτοκτονήσῃ. Ὁ ἡμέτερος στόλος εἶνε ὑποδεέστερος τοῦ Ἰταλικοῦ, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον θὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκόν του· Οἱ συμπολῖται ἡμῶν τῆς Τριπόλεως εἶνε ἕτοιμοι νὰ χύσωσι τὸ αἷμά των ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Δύνανται νὰ εἶνε βέβαιοι ὅτι ἡμεῖς πρὸ οὐδεμιᾶς θυσίας θὰ ὑποχωρήσωμεν, ἵνα βοηθήσωμεν αὐτούς...»—τὸ Κομιτᾶτον Ἑνώσεως καὶ Προόδου ἐξακολουθεῖ ἀντιτάσσον πρὸς τὴν Ἰταλικὴν ἐνέργειαν συστηματικὴν παθητικότητα. Ἀποφεύγει τὴν μάχην. Ἑκάτερος τῶν «ἐμπολέμων» διατείνεται ὅτι δὲν θέλει καθόλου νὰ βλάψῃ τὸν ἕτερον, ἐκφράζεται δὲ περὶ αὐτοῦ σχεδὸν μετὰ συμπαθείας. Δὲν ζητοῦμεν τὴν κεφαλὴν τοῦ Τούρκου, διαβεβαιοῦσιν οἱ Ἰταλοί, ἀλλὰ θέλομεν μόνον νὰ τὸν λησταύσωμεν, χωρὶς νὰ τὸν βλάψωμεν. Καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπαντῶσιν : εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ προσλάβωμεν στάσιν ἀμυντικήν, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν ἄλλως· θὰ ἐκινδυνεύομεν νὰ ἐκδιωχθῶμεν ἐκ τῆς ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν ἐπιθυμοῦμεν πρὸ παντὸς νὰ διατηρήσωμεν. Ὁ μαρκήσιος Σὰν Τζουλιάνος, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, οἱονεὶ ὑπερθεματίζων, ἀπολύει καὶ αὐτὸς ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι, Σερβίᾳ, Μαυροβουνίῳ, Βουλγαρίᾳ, Ρωμουνίᾳ, Κρήτῃ κλπ. ἀντιπροσώπους τῆς Ἰταλίας δηλοῦσαν αὐτολεξεὶ ὅτι :

«Ἡ Βασιλικὴ κυβέρνησις εἶνε ἀποφασισμένη νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τῆς Τριπόλεως συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Ἰταλίας· ἀλλ' οἱαδήποτε ἂν ὦσι τὰ μέσα, ἅτινα θ' ἀναγκασθῇ νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου,

βάσις τῆς πολιτικῆς της παραμένει πάντοτε ἡ διατήρησις τοῦ ἐδαφικοῦ καθεστῶτος ἐν τῇ Βαλκανικῇ χερσονήσῳ καὶ ἡ παγίωσις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας (ὦ τῆς ὑποκρισίας!).

»*Ἑπομένως οὐ μόνον δὲν θέλομεν νὰ ἐνθαρρύνωμεν οὐδεμίαν κατὰ τῆς Τουρκίας κίνησιν ἐν τῇ Βαλκανικῇ χερσονήσῳ, ἀλλ' ἔχομεν ἀπόφασιν νὰ διπλασιάσωμεν τὰς ἡμετέρας προσπαθείας, ὅπως ἀποφύγωμεν, πρὸ πάντων κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, τὸ νὰ προκύψωσι τοιαῦτα συμβάματα, ἐὰν δ' ἐλπίδες ἢ ἀπατηλαὶ τοιούτου εἴδους προσδοκίαι τυχὸν ἐσχηματίσθησαν ἢ κίνδυνος ὑπάρχῃ νὰ σχηματισθῶσιν, ἀνάγκη νὰ διασκεδασθῶσιν εὐθύς. Πρὸς τοὺς σκοποὺς τούτους τῆς βασιλικῆς κυβερνήσεως θὰ συμμορφώσητε τὴν διαγωγήν σας καὶ τὴν γλῶσσάν σας, ἅμα ὡς παρουσιασθῇ πρὸς τοῦτο ἡ εὐκαιρία*».

Τὸ **Δόγμα**, φίλοι μου, τὸ **Δόγμα**! Καὶ ὑπὸ τὸ προσωπεῖον οὕτως ὑποκριτικῆς διπλωματίας ὁ Ἰταλὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀπαραδειγματίστου βιαιότητος πρᾶξίν του, ἀποφασισμένος νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τοῖς μικροῖς αἱρετικοῖς τὴν ἀπομίμησιν τῆς μεθόδου ταύτης!... Καὶ πάντα συμβαίνουσιν ὑπὸ τὰ ἀδιάφορα καὶ ἀπαθῆ ὄμματα τῆς Εὐρώπης κατά τινα ἀντίληψιν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐλλείπει ποιόν τι μεγαλεῖον!

Ὁ νέου εἴδους πόλεμος οὗτος δὲν εἶνε, ἀλλως τε, εἰμὴ ἀξιοθρήνητος κωμῳδία, προανάκρουσμα μεσιτεύσεως γενησομένης ἐν εὐπρεπῶς βραχυτάτῳ χρόνῳ. Ὡς πρὸς τὴν εἰρηνικὴν ἀντίστασιν, τὴν ἐπινοηθεῖσαν ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων, ἡ ἀντίστασις αὕτη ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι οὐδὲν ἐχει τὸ κοινὸν πρὸς τὴν ἄλλοτε ἀγρίαν ἐνέργειαν καὶ τόσον περιβόητον ἀνδρείαν τῶν προγόνων των ἐν ταῖς ἐκ τοῦ συστάδην μάχαις. «Εἶνε ὁ πόλεμος ὁ εἰδικοποιημένος διὰ «manchettes» ἐφημερίδων μὲ μεγάλα γράμματα, μὲ τίτλους ἐμποιοῦντας ἰσχυρὰν αἴσθησιν», γράφει λίαν εὐφυῶς ὁ κ. Judet ἐν τῇ «Ἀστραπῇ» τῶν Παρισίων... Οἱ δύο «πολεμοῦντες» ἀντίπαλοι περιορίζονται εἰς τὸ νὰ διεξάγωσιν εἰκονικῶς μίαν ἐνέργειαν, ἥτις δὲν ἐξικνεῖται οὐδὲ μέχρι τῆς ἐπαφῆς δύο σωμάτων στρατοῦ· θεωροῦνται μόνον ὡς διαμαχόμενοι, μετὰ πολλοῦ μὲν θορύβου ἀλλ' ὀλίγης ἐργασίας. Οἱ γενναῖοι ἐθνικόφρονες καὶ φλογεροὶ πατριῶται τοῦ Κομιτάτου Ἑνώσεως καὶ Προόδου, ἀντὶ νὰ ὑπερασπίζωσι τὴν μόνην κληρονομίαν των, ἥτις ὑπελείπετο αὐτοῖς ἐν Ἀφρικῇ, χέοντες τὸ αἷμά των μέχρι τῆς τελευταίας ρανίδος, περιορίζονται εἰς τὸ ν' ἀπευθύνωσι πρὸς τὰς Δυνάμεις ἀλλεπαλλήλους διακοινώσεις, ἐν αἷς ὁμιλοῦσι περὶ τῶν φιλανθρώπων αἰσθημάτων των.—Νεότουρκοι νὰ ὁμιλῶσι περὶ φιλανθρωπίας, μετὰ τὰς σφαγὰς τῶν Ἀδάνων καὶ τῆς Ἀλβανίας! Εἶνε ὄντως ὅτι κωμικόν!... Εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παροιμιώδους ῥᾳθυμίας των, ὅταν εὑρίσκωνται ἀπέναντι τοῦ ἰσχυροτέρου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν θρασεῖαν στάσιν, ἣν προσλαμβάνουσιν ἀπέναντι τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν ἀφωπλισμένων πληθυσμῶν.—Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὰς ἀπειλάς, ἃς οἱ κεκράκται οὗτοι ἀπηύθυνον πέρυσι κατὰ τῆς Ἑλλά-

δος, ἅμα ὡς εὕρισκον ἐν κρητικὸν λεμόνιον ἐν ταῖς χερσὶ δστυχοῦς τινος Ἕλληνος; Καὶ ἡ πολεμοχαρὴς αὕτη ὁρμή, τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύουσιν, ὅταν εὑρίσκωνται ἀπέναντι ἀντιπάλων ἀσθενῶν καὶ ἀόπλων, αἰφνιδίως μετατρέπεται εἰς δειλίαν καὶ ἀνανδρείαν ἀνατολικὴν ἀπέναντι ἐχθροῦ ἱκανοῦ νὰ μετρηθῇ πρὸς αὐτούς. Τότε κρεμοῦν τὴν οὐρὰν των μεταξὺ τῶν σκελῶν των.

Ὁ Λόρδος Σαλισβουρῆς ἐδήλωσέ ποτε ὅτι «ὅπως ἀσφαλισθῇ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἡ διατήρησις, ὡρισμέναι τινὲς ἀκρωτηριάσεις τοῦ γαγγραινώδους σώματος ἦσαν ἀναπόφευκτοι». Τώρα, πάντες συνομολογοῦσιν ὅτι ἡ Τουρκικὴ ἐν Εὐρώπῃ ἐξουσία εἶνε σήμερον ἀναχρονισμός, ἀλογία, πρὸ πάντων δ' αἰτία διαρκῶν ταραχῶν καὶ κινδύνων διὰ τὴν εἰρήνην ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' αἱ παροῦσαι περιστάσεις καὶ συγκυρίαι εἶνε τοιαῦται, ὥστε ἡ Τουρκία ἔχει τὴν θέσιν της καὶ τὸ ἔργον της ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ ἰσορροπία . . . Οὐδεὶς περισσότερον τῶν Ἑλλήνων ἐπιθυμεῖ σήμερον τὴν διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ἡ στάσις τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως δὲν παύει νὰ εἶνε ἄμεμπτος καὶ ἀνεπίληπτος. Ἡ φρόνησις καὶ ἡ πρὸς τὴν εἰρήνην ἀγάπη τοῦ βασιλέως Γεωργίου, τῆς Κυβερνήσεώς του, καὶ τοῦ λαοῦ του, ὑπερισχύει παντὸς ἄλλου λόγου.

Ἡ Τουρκικὴ ἐξουσία, τεθεμελιωμένη ἐπὶ τοῦ ἐγωισμοῦ τοῦ κατακτητοῦ, οὐδέποτε ὑψώθη ὑπεράνω τῶν θεοκρατικῶν συστημάτων καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ δεσποτισμοῦ. Παρὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ἐκπροσωπεῖ σήμερον τὴν γελοιογραφίαν πολιτείας. Αἱ προλήψεις της, αἱ συνήθειαί της, ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ γενέσεώς της μέχρι τοῦδε οὐδεμίαν ὑπέστησαν μεταβολήν, καὶ μόνον δὲ διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν δύναται νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν προοδευτικὴν κίνησιν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, διακωλύει τὴν κίνησιν ταύτην... Οἱ Νεότουρκοι, ἀφ' ἧς ἡμέρας κατέχουσι τὴν ἐξουσίαν, ἀπέδειξαν μόνον ὅτι οὐδὲν ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει ὑπάρχει πλέον ἑδραῖον καὶ σταθερόν, εἰ μὴ τὸ ἔνστικτον τῆς ἁρπαγῆς, τὸ ἀνεπαρκὲς εἰς ἵδρυσιν πολιτείας... Αἱ παραβιάσεις, οἱ φόνοι, αἱ λῃστεῖαι, οἱ ἐμπρησμοὶ καὶ αἱ μᾶλλον ἀνήκουστοι ὠμότητες καὶ ἀπανθρωπίαι εἶνε πάντοτε τὰ μέσα, δι' ὧν ἑδραιοῦσι τὴν ἐξουσίαν των ἐπὶ τῶν ἄλλων φυλῶν τοῦ κράτους. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς **ἐλευθερίας, ἰσότητος, δικαιοσύνης,** ἡ κατασκοπεία βασιλεύει ἀκόμη ἐν Τουρκίᾳ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως, μεθ' ἧς κατὰ τὰς θλιβερωτάτας ἡμέρας τοῦ συστήματος. Μόλις καὶ μετὰ βίας, ἂν ἐνίοτε κατετρόμαξαν αἱ Δυνάμεις διὰ τὰς διαμαρτυρίας καὶ τὰς ἐξεγέρσεις τῆς ἀγανακτήσεως τῆς δημοσίας γνώμης καὶ τῶν φιλανθρώπων ἐπὶ ταῖς ἀτιμωρητεὶ διαπραττομέναις ὑπὸ τῶν βαρβάρων ὀρδῶν σφαγαῖς τῶν Χριστιανῶν, ἐχορηγήθησαν ἐπὶ τέλους πλατωνικαί τινες παραχωρήσεις ὑπὲρ τῶν καταπιεζομένων... Ἡ εἰρήνευσις τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ κατάπαυσις τῶν νῦν συμφορῶν θὰ ἦσαν ἁπλῶς ζήτημα ὀλίγων ἡμερῶν, ἂν αἱ κυβερνήσεις δὲν εἶχον νὰ ἱκανοποιήσωσι μνησικακίας καὶ

ἁρπακτικὰς ὀρέξεις δυσπερικαλύπτους. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθῇ ὑποστηρίζουσα τὴν ἐν Τουρκίᾳ βασιλεύουσαν ἀναρχίαν καὶ γινομένη συνένοχος τῶν ἰθυνόντων αὐτὴν εἰς τὸν ὄλεθρον τῶν ἀνδρῶν τῆς τάξεως καὶ τῶν ἀθώων πληθυσμῶν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὀρθότατα ἔγραφέ ποτε ὁ Παρισινὸς «Χρόνος» τὰ ἑξῆς: «Ἡ διπλωματία ὤθησε μέχρι τῶν ἐσχάτων ὁρίων, ἴσως δὲ καὶ πέραν τῶν ὁρίων, τὴν φειδὼ καὶ εὐδιακρισίαν της, τοὺς δισταγμούς τῆς συνειδήσεώς της, τὴν ἀδράνειάν της. Ἀκριβῶς δὲ τοῦτο παρέχει αὐτῇ τὸ δικαίωμα ἢ μᾶλλον ἐπιβάλλει αὐτῇ τὸ καθῆκον, ν' ἀτενίζῃ μετὰ καταπλήξεως, ἵνα μὴ εἴπωμεν νὰ ὑποδέχηται μετὰ νομίμου ἀγανακτήσεως, πᾶν ὅ τι θὰ ἔτεινεν, ὑπὸ οἱανδήποτε πρόφασιν, εἰς τὸ νὰ παρατείνῃ, νὰ διαιωνίζῃ αἱματηρὰν τραγῳδίαν, ἧς ὁ ἀντίκτυπος θὰ ἠδύνατο νὰ κλονίσῃ τὴν εἰρήνην τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου.»

Ὁ εἰκοστὸς αἰὼν εἶνε προωρισμένος νὰ μεταμορφώσῃ πάντα τὰ πρωτογενῆ ἢ καθεύδοντα ἔθνη καὶ νὰ τροποποιήσῃ βαθέως τὰς σχέσεις των πρὸς τοὺς λαοὺς τοὺς δημιουργήσαντας τὸν σημερινὸν πολιτισμόν. Μετὰ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἀλγερίας καὶ τῆς Τύνιδος, τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ὑπὸ τὰς εὐεργετικὰς προστασίας τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Αὐστρίας, ἰδοὺ τώρα ἔρχεται ἡ σειρὰ τοῦ Μαρόκου, ὅπως τεθῇ ὡσαύτως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας, καὶ ἡ σειρὰ τῆς Τριπολίτιδος τιθεμένης ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἰταλίας... Μόνοι οἱ Τοῦρκοι, εἴτε «παλαιοὶ» εἴτε «νέοι», ἀπὸ τοῦ Συνεδρίου τῶν Παρισίων προσληφθέντες, ὅπως ἀποτελέσωσι μέρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συμφωνίας, εἴτε ὡς λέγεται Συναυλίας, δὲν ἔπαυσαν νὰ κυβερνῶσι καὶ διοικῶσι μέχρι τῆς σήμερον τὴν χώραν των κατὰ τρόπον ἐναντίον πρὸς πάσας τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς μας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς πάσας τὰς μεθόδους τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ... Ὡς ἔλεγον ἀνωτέρω, ἡ ἀσφάλεια τοῦ προσώπου καὶ τῆς ἰδιοκτησίας δὲν ἀσφαλίζεται οὐδὲ ὑπὸ τὸ νέον σύστημα εἰμὴ κατὰ πρωτογενέστατον τρόπον· ἡ ἀνάπτυξις δὲ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας διατελεῖ ὥσπερ καὶ ἐν τῷ παρελθόντι ἐμποδιζομένη καὶ διακωλυομένη διὰ παντοειδῶν ὀχληρῶν καὶ καταθλιπτικῶν μεθόδων.

Οὐδέποτε χώρα ἐξ ἐκείνων, αἵτινες ἀποτελοῦσι μέρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συναυλίας—μία δὲ τούτων εἶνε ἡ Τουρκία, — ἔτυχε τοιαύτης μεταχειρίσεως, οἵας ἡ Τουρκία νεωστὶ παρὰ τῆς Ἰταλίας ἐπὶ καταφρονήσει τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη προσβολή, ἡ τόσον ὀλίγον συμβιβαζομένη πρὸς τὸν σημερινὸν πολιτισμόν, ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ βαρέα σφάλματα τῶν Νεοτούρκων, οἵτινες ὤθησαν τὸ κράτος εἰς τὴν παροῦσαν πλήρη ἀναρχίαν... Ἀνάγκη νὰ εἶνε τις τυφλὸς ἢ ἀπατεών, διὰ νὰ μὴ ἀντιληφθῇ ὅτι ἡ τελικὴ ἀποσύνθεσις τῆς χώρας ταύτης εἶνε ἤδη ἐν τῷ συντελεῖσθαι καὶ πραγματοποιεῖσθαι ἀνεπανορθώτως διὰ τῆς ἐγκληματικῆς ἀπωλείας τῆς Τριπολίτιδος ἐξ αἰτίας τῆς ἀπρονοησίας, ἂν μὴ

τῆς προδοσίας, τοῦ Χακῆ πασσᾶ κατ' ἀρχάς, ὕστερον δὲ καὶ τοῦ Σεφκὲτ πασσᾶ· διότι ὁ μὲν Χακῆ πασσᾶς οὐδὲν προεῖδεν οὔτε προῄσθετο κατὰ τὴν μακρὰν ἐν Ρώμῃ διαμονήν του ὡς πρεσβευτοῦ, οὐδὲ μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς τῆς βεζυρείας του, καὶ δὲν ἔλαβεν ἐπομένως ἐν καιρῷ τῷ δέοντι τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἄμυναν τῆς Τριπολίτιδος· ὁ δὲ Σεφκὲτ πασσᾶς, ὁ ἀγέρωχος οὗτος δικτάτωρ, ὁ ἔχων τρόπους καὶ ἦθος ματαδόρου, ἔλαβε μὲν αὐστηρότατα μέτρα ὅπου ἀνάγκη οὐδεμία ὑπῆρχεν, ἀπεγύμνωσε δὲ παντὸς μέσου ἀμύνης τὴν Τριπολίτιδα ἀκριβῶς τῇ προτεραίᾳ τῆς κατασχέσεώς της ὑπὸ τῆς Ἰταλίας,—κατασχέσεως, ἣν οὐδεὶς ἠγνόει πλὴν τῶν Νεοτούρκων καὶ τῆς κυβερνήσεώς των.

Τοιοῦτος δυστυχῶς εἶνε διὰ τὴν Τουρκίαν ὁ ἰσολογισμὸς τῆς ἀπαισίας δράσεως τῶν φανατικῶν ἐθνικιστῶν τοῦ κομιτάτου· καὶ ὅλα ταῦτα, διότι δὲν ἠδυνήθησαν ἀκόμη νὰ ἐννοήσωσιν ἐν ποίᾳ ἐποχῇ ζῶσιν. Ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν οὐδαμοῦ πλέον ὑπάρχουσι κύριοι «κρατοῦντες» οὔτε δοῦλοι «κρατούμενοι», οἱ ἀτιμάζοντες τὴν χώραν των Νεότουρκοι οὗτοι φαντάζονται ἀκόμη ὅτι δύνανται νὰ ἐξασκῶσιν ἐπ' ἄπειρον τὸ κακοῦργον κράτος τῶν ἐπὶ τῶν μὴ τουρκικῶν πληθυσμῶν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, καταδικάζοντες αὐτοὺς εἰς αἰωνίαν δουλείαν... Αἱ διάφοροι φυλαὶ αἱ κατοικοῦσαι τὴν Τουρκίαν δὲν εἶνε πλέον οἱ ταπεινωμένοι καὶ τρέμοντες «ραγιάδες» τῶν παρῳχημένων αἰώνων. Ἂν δὲ οὐδὲν ἐγένετο πρὸς πραγματικὴν ἐγκατάστασιν τῆς τοσάκις ὑπεσχημένης πολιτικῆς ἰσότητος, ἔχουσιν ὅμως σήμερον τὴν συναίσθησιν τῆς δυνάμεώς των καὶ τὴν συνείδησιν τῆς προτούσης ἀδυναμίας τῶν δεσποτῶν των... Ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν αἱ διεθνεῖς συγκοινωνίαι εἶνε τόσον ταχεῖαι, ἡ Τουρκία δὲν εἶνε πλέον ἡ ἁπλῆ γειτονία τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο καθίσταται ὅσημέραι μᾶλλον ἐπικίνδυνος καὶ ἀνυπόφορος ἐφ' ὅσον οἱ κυβερνῆταί της δὲν μεταβάλλονται. Ἐκπλήσσεται ὁ κόσμος καὶ ἀπορεῖ μάλιστα πῶς ἡ Τουρκία ὑφίσταται ἀκόμη ἐν Εὐρώπῃ, μὲ τοιαύτας κυβερνητικὰς μεθόδους τῶν νέων της πολιτικῶν ἀνδρῶν!... Μετὰ τὰ διδάγματα τῆς πείρας τριῶν ἐτῶν τοῦ δῆθεν συνταγματικοῦ τούτου πολιτεύματος, οἷον ἐννοεῖται καὶ ἐφαρμόζεται ὑπὸ τοῦ Κομιτάτου Ἑνώσεως καὶ Προόδου, διερωτῶσιν ἀλλήλους οἱ ἄνθρωποι ἂν ὑπάρχῃ τις ἀκόμη ὁ πλανῶν ἑαυτὸν δι' ἀπατηλῶν ἐλπίδων ἢ ἰδεῶν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ συστήματος τούτου, ὑπὸ τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν τοῦ ὁποίου ἡ οὐσία τοῦ παλαιοῦ συστήματος δὲν ἔπαυσεν ὑφισταμένη μεθ' ὅλων τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν παραδόσεών της. Ἡ ἐν τυμπάνοις ἐπίδειξις ὅλων αὐτῶν τῶν ὡραίων πραγμάτων καὶ τῶν λαμπρῶν ὑποσχέσεων, **τῆς ἐλευθερίας, ἰσότητος, δικαιοσύνης,** δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ ἀπάτη καὶ φενάκη.

Remember ! μέμνησο ! Αἱ ὑπὸ τῶν τυραννικῶν ἐξουσιῶν διαπραχθεῖσαι φρίκαι δὲν ἔφεραν εὐτυχίαν εἰς οὐδένα τῶν ἀγριωτάτων Σουλτάνων τῆς Τουρκίας· πάντες ἢ σχεδὸν πάντες ἐστραγγαλίσθησαν, ἐπνίγησαν, ἐδηλητηριάσθησαν,

«ἐψαλιδίσθησαν» ἢ ἐγκαθείρχθησαν ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπ' αὐτῶν τῶν τῇ προτεραίᾳ ἔτι εὐνοουμένων των. Ἔτι δ' ὀλιγώτερον θὰ φέρωσιν εὐτυχίαν εἰς τοὺς συνταγματικοὺς διαδόχους τοῦ αἰχμαλώτου τῆς ἐπαύλεως Ἀλλατίν, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Τουρκία ὀφείλει τὰς παρούσας ἀμηχανίας καὶ δυστυχίας της. Εἶνε ἴσως ἀκόμη καιρὸς διὰ τοὺς ἐξόχους καὶ πεφωτισμένους ἄνδρας τοῦ φιλελευθέρου κόμματος νὰ σταματήσωσι τὸ κατολισθαῖνον πρὸς τὸν ὄλεθρόν του Κράτος καὶ νὰ τὸ σώσωσιν, ἀπαλλάσσοντες αὐτὸ πάντων τῶν αἰτίων τῆς ἀμηχανίας καὶ τῶν ταραχῶν. Ὁ μέγιστος τῶν ἀπειλούντων σήμερον τὴν Τουρκίαν κινδύνων εἶνε ὅτι ὡρισμέναι τινὲς Δυνάμεις, ἀπέναντι τοῦ νέου διαμελισμοῦ τοῦ Κράτους ἐν ταῖς Ἀφρικανικαῖς αὐτοῦ κτήσεσιν, αἰσθανόμεναι ἀφυπνιζομένας τὰς ἁρπακτικὰς ὀρέξεις των, ἀξιοῦσιν ἤδη νὰ λάβωσι καὶ αὐταὶ ἀντισταθμίσματα. Τὸ imbroglio θὰ ἠπείλει τότε νὰ δημιουργήσῃ τῇ Νέᾳ Τουρκίᾳ δεύτερον Ἀγαδίρ, νὰ ἐπιδεινωθῇ καὶ νὰ καταστῇ ἀλύτως περίπλοκον καὶ ἀνεπανόρθωτον. Ἐὰν λοιπὸν οἱ σώφρονες καὶ φρόνιμοι πολιτικοὶ ἄνδρες τοῦ φιλελευθέρου κόμματος, ἀποτινάσσοντες τὴν νάρκην των, κατορθώσωσι ν' ἀποκαταστήσωσι τὴν ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ νὰ συγκεντρώσωσι τὴν Τουρκίαν εἰς τὰς παρούσας πραγματικὰς κτήσεις της, ἀντὶ τοῦ νὰ ζητῶσι νὰ διασκορπίζωσιν αὐτὴν εἰς κτήσεις, τὰς ὁποίας ἀπώλεσε καὶ δὲν δύναται πλέον ν' ἀνακτήσηται, δύνανται ἀκόμη νὰ καταστήσωσι τὴν χώραν των ἰσχυρὸν καὶ σεβαστὸν καὶ ἀξιοσέβαστον κράτος, καὶ νὰ φιλοδοξῶσι τὴν ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ τῶν διαφόρων περιορισμῶν, οἵτινες δεσμεύουσιν ἔτι τὸ ὀθωμανικὸν κράτος... Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ χάνουν καιρόν, διότι αὔριον θὰ ἦτο πάρα πολὺ ἀργά. Ἂς ἐνθυμηθῶσι μόνον τὸ ἀξιομνημόνευτον παράδειγμα τὸ ὁποῖον δίδει εἰς αὐτοὺς ἡ ἱστορία τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺτ Β'. Ὁ μονάρχης οὗτος ἔθετε σιδηρᾶν θέλησιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἔργου τῶν μεταρρυθμίσεων, ὅπερ ἐπίστευεν ὅτι ἔμελλε ν' ἀπολήξῃ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς χώρας του. Οἱ τότε Γιανίτσαροι, ὡς οἱ σήμερον ἑταῖροι τοῦ Κομιτάτου Ἑνώσεως καὶ Προόδου, ὑπερήφανοι διὰ τὰς πολυαρίθμους ἀνακτορικὰς ἐπαναστάσεις, ἃς εἶχον διενεργήσῃ ἄλλοτε, εἶχον καταστῇ πρὸς τὰ σχέδια τοῦ Μαχμοὺτ πρόσκομμα, ὅπερ ἐφαίνετο ἀνυπέρβλητον. Εἶνε δὲ γνωστὸν πῶς ὁ Μαχμοὺτ ἔθραυσε τὸ πρόσκομμα τοῦτο.

Ἄλλοι ἄνδρες, ἄλλα μέσα. Οἱ σημερινοὶ παρὰ τῷ Βοσπόρῳ Γιανίτσαροι οὐδὲν ἔχουσι, δόξα τῷ Θεῷ, σημεῖον ἐπαφῆς ἢ ὁμοιότητος πρὸς τοὺς ἀτρομήτους πολεμιστὰς τοῦ 1826, ἂν δὲ ἀρνοῦνται νὰ παραδώσωσι τὰ περιζώματά των, οὐδεμίαν ἔχει ἀνάγκην τὸ φιλελεύθερον κόμμα νὰ μεταχειρισθῇ κατ' αὐτῶν τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον ἢ τὸ μυδροβόλον. Μία καλὴ σαρωσιὰ θ' ἀρκέσῃ νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν ἀπαισίαν, ἀναίσχυντον καὶ ἀκόρεστον ταύτην συμμορίαν, ἥτις ἐξευτελίζει καὶ ἀτιμάζει τὸ συνταγματικὸν ἐν Τουρκίᾳ πολίτευμα.

«Ἡ Ἀνατολὴ εἶνε μία μαγεία», ἔγραφε βαθύς τις παρατηρητής, πρό τινων

ἐτῶν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ χαμιτικοῦ συστήματος,—«ἀλλὰ προσέξατε νὰ μὴ εἰσδύσητε εἰς τὰ παρασκήνια! Ὁποία μεταβολή! ὁποία ἀπογοήτευσις! Εἰς τὰ αὐστηρὰ βλέμματα τοῦ ψυχολόγου, τοῦ οἰκονομολόγου, πᾶσαι αἱ μαγευτικαὶ αὗται ἐπιφάσεις ἐξαφανίζονται πρὸ τῶν ἀπατηλῶν ὄψεων τῆς πραγματικότητος. Τὴν ἔλξιν διαδέχεται ἡ ἄπωσις, τὴν κατάθελξιν ἡ βδελυγμία. Ἐννοεῖ τις τότε πόσον ἔχει διαφθαρῇ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἡ ὡραία αὕτη χώρα· ἡ γῆ αὕτη ἡ τόσον πλουσία καὶ τόσον γενναιόδωρος δὲν παράγει εἰ μὴ ἀθλιότητος· ὁ οὐρανὸς οὗτος ὁ τόσον αἴθριος σκεπάζει φρίκας· ἐν τοῖς μαρμαρίνοις τούτοις μεγάροις οἰκοῦσι πᾶσαι αἱ ἐξαχρειώσεις· μαντεύει τις τὰς ὑποκρισίας τοῦ ἐγωϊσμοῦ, καὶ διὰ μέσου τῶν εὐωδιῶν τῆς ἰάσμης ὀσφραίνεταί τις τὴν δυσωδίαν τῆς διαφθορᾶς...Εἶνε οὗτος πράγματι ὀργανισμὸς ἀποσυντιθέμενος· ἡ ἀταξία, ἡ ἀπληστία, ἡ δοξομανία, αἱ κακίαι, τὸ ἔγκλημα καὶ ἡ κακουργία, πάντα ταῦτα κινοῦνται ὡς εἰδεχθεῖς μάζαι σκωλήκων ἐν τοῖς βορβορώδεσι ῥείθροις τῶν ὁδῶν, ἅτινα χέουσι τὸν ἀκάθαρτον φόρον των εἰς τὰ εὐγενῆ ὕδατα τοῦ χρυσοῦ Κέρατος. Καθ' ὅσον δ' ὁ παρατηρητὴς εἰσδύει βαθύτερον εἰς τοὺς κάτω μυχοὺς τοῦ βίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μένει κατάπληκτος πρὸ τῆς σηπεδόνος ταύτης, ἧς οὐδέποτε ἀνακαλύπτει τὰ ὅρια, καὶ ἡ ὁποία ἔχει διαβρώσῃ βραδέως τὸ ὡραῖον τοῦτο σῶμα, μὴ καταλιποῦσα αὐτῷ εἰμὴ τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιφάσεις τοῦ βίου».

Αἴ, λοιπόν, ὑπάρχει τις ὁ πιστεύων ὅτι ἡ Τουρκία αὕτη τοῦ Χαμιτικοῦ συστήματος ἔχει μεταβληθῇ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κομιτάτου Ἑνώσεως καὶ Προόδου;—Ὅλως τοὐναντίον, ἔχει καταστῇ βδελυροτέρα... Ἀλλὰ διὰ τὴν κάθαρσιν τῶν σταύλων τοῦ Αὐγίου, ἥτις ἀπαιτεῖται τώρα πρὸς ἀποσόβησιν τῆς ἀναποφεύκτου καταστροφῆς, δὲν πρόκειται καθόλου περὶ ἐκδιώξεως τῶν Μουσουλμάνων ἐκ τῶν χωρῶν, ἃς οἰκοῦσιν ἀπό τινων αἰώνων. Μόνον, ἐὰν αἱ χῶραι αὗται, ἐν αἷς συνοικοῦσι μετὰ τῶν Χριστιανῶν, δὲν εἶνε δι' αὐτοὺς στρατόπεδον, ἐν ᾧ στρατοπεδεύουσιν ἐφημέρως, δίκην ὁρδῶν, ἀποζωσῶν ἐκ τῆς ἁρπαγῆς καὶ τῆς βίας, ἀλλ' ἀποτελῶσι πραγματικῶς τὴν πατρίδα των, εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε ἀναγκαιότατον εἶνε τώρα ν' ἀποδείξωσι τοῦτο σθεναρῶς συνενούμενοι μετὰ τῶν ἄλλων φυλῶν τοῦ Κράτους, ὅπως προλάβωσι καὶ ἐμποδίσωσι τὴν καταστροφὴν τῆς κοινῆς πατρίδος... Ὡς ἀπειλοῦνται νῦν πραγματικῶς ν' ἀπορροφηθῶσι διὰ τῆς εἰσβολῆς φιλοδόξων γειτόνων, δὲν θὰ δυνηθῶσι ν' ἀποσοβήσωσι τὸν κίνδυνον ἄλλως ἢ συνενοῦντες τὰς Δυνάμεις εἰς μίαν ἰσχυρὰν δεσμίδα, ὀργανοῦντες μίαν ἐθνικὴν ἀτομικότητα ἔχουσαν ἴδιον βίον, ἴδιον καὶ ἰσχυρῶς ἐκδεδηλωμένον χαρακτῆρα, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν λαῶν ἐκείνων, οἵτινες παρὰ τὴν διαφορότητα τῶν φυλῶν καὶ τῶν θρησκειῶν καὶ τῶν ἠθῶν, ζῶσι τόσον εὐτυχεῖς ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐξουσίαν πάντων τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν... Διατὶ δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ βιῶσι καὶ αὐτοὶ τὸν ἴδιον ἐθνικὸν βίον, ἐνιαῖον καὶ γόνιμον, ὑπὸ τὸ νέον συνταγματικὸν σύστημα, προεδρευόμενον ἔτι καὶ ὑπὸ Σουλτάνου, ἱκανοῦ ν' ἀγαπᾷ εἰλικρινῶς τοὺς λαούς του καὶ ν' ἀφιεροῖ τὰς φροντίδας καὶ τὰς ἐνεργείας του ὑπὲρ τῆς εὐημερίας καὶ προκοπῆς τοῦ κράτους του;

Πανταχοῦ ἄλλοθι, ἐν ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις, τὸ κράτος θέτει τὴν χεῖρα εἰς τὰ θυλάκια τῶν πολιτῶν, ὅπως ἀντλήσῃ τοὺς πόρους, ὧν ἔχει χρείαν, ἵνα ἐργάζηται εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς εὐτυχεῖς, προάγον τὴν εὐημερίαν των.

Ἀλλ' ἐν Τουρκίᾳ, δυστυχῶς, εἴτε ὑπὸ τὸ ἀπολυταρχικὸν σύστημα εἴτε ὑπὸ τὸ συνταγματικόν, ὑπάρχουσι μόνον πρόβατα διὰ νὰ κείρωνται ἀτιμωρητί, ὅπως ἱκανοποιῶνται μόνον καὶ μόνον αἱ ἀπαιτήσεις καὶ ἡ συντήρησις τῶν ἐν τῇ ἀρχῇ ἀδηφάγων, ὧν οὐδὲν δύναται νὰ πληρώσῃ τὰς οὐδέποτε κορεννυμένας ὀρέξεις. Ἀναμφιβόλως δέ, ὅ,τι συνέβη εἰς τὴν τυραννικὴν παντοδυναμίαν τοῦ Σουλτάνου Ἀβδοὺλ Χαμὴτ θὰ συμβῇ θᾶττον ἢ βράδιον εἰς τὴν τυραννίδα τοῦ Κομιτάτου Ἑνώσεως καὶ Προόδου. Τοῦτο εἶνε μοιραῖον!

Περαίνω τὴν διατριβὴν ταύτην ἐπαναλαμβάνων ἐνταῦθα ὅ,τι ἔγραφον τῇ ὑστεραίᾳ τῆς Ὀθωμανικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1908 ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι ἔργῳ μου «La régéneration de la Turquie est-possible ?[1]

«Ἐν πάσῃ πεπολιτισμένῃ καὶ εὐνομουμένῃ χώρᾳ ὁ λαὸς ἀποτελεῖται ἐκ συνενώσεως ἀνθρώπων, ὧν τὰ θεμελιώδη δικαιώματα συνίστανται ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῇ ἰσότητι ἑκάστου ἀτόμου, αἱ ἀρχαὶ δ' αὗται τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος ἀποτελοῦσιν ἀκριβῶς τὴν δύναμιν, τὴν ἀξιοπρέπειαν, τὴν ἰσχὺν ἑκάστου πολίτου τόσον διὰ τὸ ἴδιόν του ὅσον καὶ διὰ τὸ κοινωνικὸν καὶ δημόσιον καλόν.

Τώρα διὰ νὰ λυθῇ τὸ πρόβλημα τῆς νέας ἐν Τουρκίᾳ κυβερνήσεως, τὸ ἔργον τῆς κυβερνήσεως ταύτης ὀφείλει νὰ συνίσταται εἰς τὸ νὰ θέσῃ τὰς ἀρχάς, τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ ἐφαρμόζωνται μετὰ δικαιοσύνης εἰς πάντας τοὺς πληθυσμούς, ἄνευ διακρίσεως φυλῆς ἢ θρησκεύματος.

Δυστυχῶς αὕτη ἀκριβῶς ἡ ἔννοια καὶ ἀντίληψις τῆς διακυβερνήσεως τῶν λαῶν εἶνε ἡ πάντοτε ἐκτραπεῖσα καὶ παραστρατίσασα ἐν Τουρκίᾳ· διότι οἱ ἄνδρες οἱ ἐντεταλμένοι νὰ ποιῶνται χρῆσιν τῆς ἐξουσίας χάριν τοῦ δημοσίου καλοῦ ἰδιοποιήθησαν πάντοτε ἀποκλειστικῶς δι' ἑαυτοὺς τὴν ἐξουσίαν πρὸς ἴδιον ὄφελος.

«Θὰ δυνηθῶμεν ἆρά γε ἢ θὰ θελήσωσιν (οἱ Νεότουρκοι) ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῶν λαῶν τὸν ἀληθῆ αὐτῆς χαρακτῆρα, τὸν προκύπτοντα ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας της; Ἐὰν ναί, ἡ Τουρκία θὰ καταστῇ ἀσφαλῶς μέγα κράτος προόδου καὶ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ἐὰν ὄχι, θὰ βαδίσωσιν εὐθέως πρὸς τὴν ἄβυσσον τῆς ἀναρχίας τῶν στρατιωτικῶν δικτατοριῶν, αἵτινες πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὡδήγησαν εἰς τὸν ὄλεθρον τὰ ἰσχυρότατα τῶν κρατῶν.

«Οὐδὲν ἔργον διαρκὲς καὶ μόνιμον ἱδρύεται διὰ τῆς βίας καὶ τῆς καταπατήσεως τῶν νόμων τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Τοὐναντίον, εἰς τὰ ἠθικά, νόμιμα καὶ εἰρηνικὰ μέσα, εἰς τὰ ἔργα τῆς νοημοσύνης, εἰς τὰ διδάγματα τῆς πείρας, εἰς τὰς λογικὰς προσπαθείας, εἰς τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ πατριωτισμοῦ, ἀνάγκη νὰ ζητῆται ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ πρόοδος τοῦ Κράτους.»

«Τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὴν φρόνησιν.»

Καὶ ὁ κ. Paul Beauregard, *διάσημος οἰκονομολόγος καὶ μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου, προσθέτει: «Ναί, ἀναμφιβόλως, ἀλλ' ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, περισσότερον ἢ ἀλλαχοῦ, φρόνησις σημαίνει ἀμοιβαίαν ἀνεκτικότητα καὶ δικαιοσύνην δι' ὅλους.»*

Δημ. Γεωργιάδης

---

1 Librairie et Imprimerie Chaix, 20 rue Bergère, et chez tous les Libraires — Paris.

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΝ ΑΠΟ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Ὑπὸ Α. Ι. ΡΑΪΝΑΧ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ἡ Κρήτη καὶ αἱ Δυνάμεις

Ἐξετάσαντες μέχρι τοῦδε τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ Κρήτη ἐπιθυμεῖ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν καὶ τοὺς λόγους, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ Τουρκία ἀνθίσταται εἰς τοῦτο, θ' ἀσχοληθῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς στάσεως μιᾶς ἑκάστης τῶν Δυνάμεων ἀπέναντι τῆς Κρήτης ὡς καὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν Κρητῶν ἀπέναντι μιᾶς ἑκάστης τῶν Δυνάμεων.

Ἡ Ἀγγλία. Ἡ Ἀγγλία οὐδέποτε ἔπαυσε τοῦ νὰ εἶνε ὕποπτος εἰς τοὺς Κρῆτας καί, ὅταν οὗτοι κατὰ τὸ 1896 ἠπείλησαν ὅτι θὰ τεθῶσι ὑπὸ τὴν προστασίαν της, ἔπραξαν τοῦτο μόνον καὶ μόνον, ὅπως ἐξαναγκάσωσι τὴν Εὐρώπην νὰ ἐπέμβῃ. Οἱ Κρῆτες ὑπωπτεύοντο πάντοτε, ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν ἀνεμιγνύετο εἰς τὸ ζήτημά των μόνον διὰ νὰ τοὺς προστατεύσῃ, ἀλλ' ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν διετέλει πρόξενος τῆς Ἀγγλίας ἐν Χανίοις ὁ Ἀλφρέδος Βιλιώτης, οἱ Κρῆτες ὡμίλουν περὶ τῶν ἀγγλικῶν σκοπῶν ἐπὶ τῆς Κρήτης ἢ τοὐλάχιστον ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Σούδας. Ἀναμφιβόλως ὑπουργοὶ ὡς ὁ Πάλμερστων ἐσκέφθησαν τοῦτο. Τινὲς τῶν μᾶλλον ἰμπεριαλιστῶν ἐκ τῶν διαδόχων του, ὡς ὁ Βήκονσφηλδ, ἐσκέφθησαν τὴν Κρήτην πρὸς συμπλήρωσιν πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ Γιβραλτὰρ καὶ τῆς Μάλτας καὶ πρὸς ἐπιτήρησιν ἐκ τοῦ σταθμοῦ τούτου ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν Δαρδανελλίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Σουέζ. Ἡ Κρήτη πρὸς τοῦτο εἶνε πολὺ περισσότερον κατάλληλος τῆς Κύπρου [1]. Τῷ 1878, ὅταν ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροὴ ἐπέτρεπεν εἰς τὸν

1. Εἶνε βέβαιον ὅτι κατὰ τὸ 1878 ἡ Ἀγγλία ἐδίσταζε νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ Κύπρου καὶ Κρήτης. Πιστεύεται ὅτι ἀπεφάσισε διὰ τὴν Κύπρον ἕνεκα τῶν προσωπικῶν ἰδεῶν τοῦ Λόρδου Βήκονσφηλδ, ὁποῖος ἤδη ἐν τῷ μυθιστορήματί του «Ταγκρέδῳ» κατὰ τὸ 1847 εἶχε δηλώσῃ ὅτι οἱ Ἄγγλοι θὰ ἐλάμβανον τὴν Κύπρον ὡς ἀντισήκωμα. Εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτοῦ ὀφείλεται, ὡς λέγεται, τὸ ὅτι τὸ Βερολίνειον Συνέδριον παρεκωλύθη ν' ἀσχοληθῇ περὶ Κρήτης.

Μιδτὰτ Πασσᾶν νὰ συνάψῃ μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας, ὁ λόρδος Σαλισβουρῆ θὰ ἐξυπηρέτει βεβαίως καλῶς τὴν χώραν του, ἐὰν προυτίμα τὸ προτεκτοράτον τῆς Κρήτης ἀπὸ τὴν κατοχὴν τῆς Κύπρου.

Ἡ κατοχὴ τῆς Κύπρου εἶνε εἰς αὐτὴν μᾶλλον ἐπιζήμιος ἢ ὠφέλιμος. Ἡ κατάληψις δὲ τῆς ἐντελῶς ἑλληνικῆς ταύτης νήσου ἔκαμε τοὺς Ἕλληνας νὰ λησμονήσωσι τὴν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν εὐγνωμοσύνην των διὰ τὴν παραχώρησιν τῶν Ἰονίων νήσων. Οὔτε οἱ Ἕλληνες, οὔτε οἱ Κρῆτες φαίνονται ὅτι ἐνόησαν ὅτι ἀκριβῶς ἡ ἐνοικίασις τῆς Κύπρου καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου κηδεμονία ἀπήλασσον τὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ πᾶσανἄλλην κατοχὴν ἐν τῇ Μεσογείῳ. Καὶ ἐν Ἑλλάδι μὲν αἱ φιλελεύθεροι τάσεις καὶ ὁ φιλελληνισμός, τὸν ὁποῖον προσποιεῖται ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ κατεπολέμησαν τοὺς φόβους αὐτοὺς τοὐλάχιστον ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, ἀλλ' οἱ Κρῆτες ἔμειναν πεπεισμένοι ὅτι ἡ Ἀγγλία ἔχει σκοποὺς ἐπὶ τῆς Σούδας.

Μακρὰν τοῦ νὰ ἐξαφανίσωσι τὰς ὑποψίας ταύτας, οἱ Ἄγγλοι ἐδείκνυον ὅτι τίποτε δὲν παρέλειπον δυνάμενον νὰ ἐνισχύσῃ τὰς ὑποψίας ταύτας. Χωρὶς νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ τὰς ραδιουργίας τοῦ προξένου των Βιλιώτη, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιβαρύνεται ἡ κυβέρνησις, χωρὶς νὰ ὑπέχῃ ὅλην τὴν εὐθύνην [1], ἡ αὐστηρὰ καταδίωξις ὄχι μόνον τοῦ λαθρεμπορίου τῶν ὅπλων, ἀλλὰ καὶ τῆς διὰ σκαφάνδρων ἁλιείας, οἱ διηνεκεῖς περὶ τὴν νῆσον περίπλοι, ἡ ἀποκλειστικὴ φρούρησις τοῦ παλαιοῦ φρουρίου τῆς Σούδας, ἡ ὑπ' αὐτῶν μόνη κατοχὴ τοῦ Ἡρακλείου αἱ μακραὶ κατὰ τὸ 1898 πρὸς τοὺς Τούρκους στρατιῶτας φιλοφρονήσεις, μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν οὗτοι ἐτόλμησαν νὰ πυροβολήσωσι κατὰ τῶν Ἄγγλων τῆς 25 Αὐγούστου, ὁπότε οἱ Ἄγγλοι διὰ συντόμου διαδικασίας ἐτιμώρησαν αὐστηρῶς τὴν πρᾶξιν ταύτην καὶ ἐτρομοκράτησαν τοὺς πάντας, ἡ ἀνικανότης τέλος τῶν Ἄγγλων τοῦ νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς τὰς περιστάσεις, ὅλα ταῦτα ἐν γένει κατέστησαν αὐτοὺς ἂν ὄχι ἀπεχθεῖς τοὐλάχιστον ὑπόπτους εἰς τοὺς Κρῆτας.

Οὐδὲν τυπικώτερον τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῆς ζωῆς τοῦ ἀγγλικοῦ συντάγματος ἐν Ἡρακλείῳ καὶ τῆς ζωῆς τῶν γαλλικῶν, ἰταλικῶν καὶ ρωσσικῶν ἀποσπασμάτων ἐν Χανίοις. Οὗτοι ὄχι μόνον ἔζων ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ μεταξύ των—ἡ ἁρμονία μάλιστα μεταξὺ Γάλλων καὶ Ἰταλῶν εἶχε καταστῇ ἀληθὴς οἰκειότης—ἀλλ' ἀνεμίχθησαν μετὰ τῶν κατοίκων, ἐξετιμήθησαν καὶ ἠγαπήθησαν ὑπ' αὐτῶν τόσον οἱ ἀξιωματικοὶ ἐν ἀνωτέρᾳ κοινωνίᾳ, ὅσον καὶ οἱ στρατιῶται ἐν τῷ λαῷ. Ἔδιδον ζωὴν διὰ τῆς παρουσίας των εἰς τοὺς δρόμους, εἰς τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα, εἰς τὰ καφενεῖα διαγκωνιζόμενοι, ἐλευθέρως μετὰ τῶν ἰθαγενῶν, συνομιλοῦντες καὶ διασκεδάζοντες μετ' αὐτῶν. Ἠσθάνετό τις εἰς ἕκαστον βῆμα πόσον Ἰταλοὶ καὶ Γάλλοι εἶνε ἐγγὺς πρὸς τὸν Ἕλληνα· μεταξὺ Ἰταλῶν στρατιωτῶν

1 Περὶ τῶν ραδιουργιῶν τούτων ἴδε V. Bérard, Les Affaires de Crète σ. 93 καὶ 311.

καὶ Κρητῶν πολιτοφυλάκων, οἱ ὁποῖοι φέρουσι τὴν ἐκ χακὶ στολήν των μετὰ τῆς αὐτῆς ἀφελείας, ἡ σύγχυσις ἦτο μάλιστα εὔκολος.

Τοὐναντίον μετὰ ποίας ἀκαμψίας ὁ Ἄγγλος στρατιώτης ἔφερε τὸ καλῶς κομμένον χακί του εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἡρακλείου ! Τὸ ἀποικιακὸν κράνος τοῦ αὐτοῦ χρώματος καὶ τὸ ἀχώριστον ραβδίον, τὸ μόνον ὅπλον του, δίδουν εἰς αὐτὸν τὸν ἀέρα Ἄγγλου περιηγητοῦ, ἀδιαφοροῦντος διὰ πᾶν ὅ,τι δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν ζωήν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶνε συνειθισμένος ἐν Ἀγγλίᾳ. Οἱ Ἄγγλοι ἔζων χωριστὰ εἰς τὰ παραπήγματά των, τὰ ἐπεκτεινόμενα ἐπὶ τῶν παλαιῶν ὀχυρωμάτων, τῶν ὁποίων τὰς τάφρους μετέβαλον εἰς μέρη κατάλληλα διὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ τέννις καὶ τοῦ φούτ-μπωλ. Εἰς τοὺς ἀγῶνάς των αὐτοὺς οὐδεὶς Κρὴς προσεκλήθη ποτὲ νὰ παραστῇ. Οἱ Ἄγγλοι ἀξιωματικοὶ ἐπεδίδοντο εἰς τρελλὰς ἱππασίας ἐπὶ τῶν θαυμασίων μικρῶν κρητικῶν ἵππων, τῶν μόνων πραγμάτων ἐν Κρήτῃ, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο εἰς αὐτοὺς ἐνδιαφέροντα. Ἀλλὰ καί, ἂν ἤθελον νὰ δείξωσιν ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν κατάστασιν τῆς Κρήτης, δὲν ἐπρόφθανον, διότι τακτικῶς κατ' ἔτος καὶ τὴν αὐτὴν πάντοτε ἐποχὴν ἐγίνετο ἡ ἀλλαγὴ τοῦ συντάγματος.

Ὁ Κρὴς εἶνε πολὺ εὐφυής, ὥστε νὰ μὴ παρατηρήσῃ τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν αἰσθημάτων· εἶνε πολὺ πεπεισμένος περὶ τῆς ἀξίας του, ὥστε νὰ μὴ προσβληθῇ διὰ τὴν ἀδιαφορίαν, τὴν ὁποίαν δεικνύουν πρὸς αὐτόν· γνωρίζει ἀκόμη πολὺ ὀλίγον τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, διὰ νὰ ἐκτιμήσῃ ἐν τῇ ἀδιαφορίᾳ ταύτῃ ἀκόμη, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν δύναμιν τοῦ Ἄγγλου ἐν ταῖς ἀποικίαις, ὅπου πρόκειται μόνον ν' ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις καὶ τακτικὴ ἐργασία. Πανταχοῦ καὶ πάντοτε μένει Ἄγγλος, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν παλαιὰν Ἀγγλίαν, ἰσχυρὸς ἐν τῇ ὑποταγῇ τῶν παθῶν του καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ὑπεροχῆς του. Εἶνε φανερὸν ὅτι ὁ Κρὴς δὲν θὰ ἠδύνατο οὔτε νὰ ἐννοήσῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς θαυμάζομεν καὶ ἡ ἐν Κρήτῃ διαμονὴ τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων, ἀντὶ νὰ μειώσῃ τὰς ὑποψίας ταύτας, τοὐναντίον τὰς ἔχει αὐξήσῃ.

Θὰ ἐξετάσω συντόμως ἂν αἱ ὑποψίαι αὗται ἔχωσιν ὑπόστασίν τινα ἢ ὄχι. Οὐδεμία δημοσίευσις μετ' ἐπιβεβαιωτικῶν ἐγγράφων ὑπάρχει περὶ τούτου, ὥστε νὰ κρίνῃ τις ὡς ἱστορικός. Εἶπον ἤδη ὅτι πολλοὶ ἱμπεριαλιασταὶ Ἀγγλοσάξωνες ἠδυνήθησαν καὶ δύνανται ἀκόμη νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ἡ κατοχὴ τῆς Κρήτης εἶνε ἀναγκαία εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἡγεμονίαν ἐν Μεσογείῳ καὶ θὰ παρεῖχεν ἀντισήκωμα διὰ τὰς προόδους τῆς Αὐστροουγγαρίας, ὅπως ὑπῆρξεν ἡ ἐξαγορὰ τῶν ρωσικῶν νικῶν. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει πολιτικὸς ἄξιος τοῦ ὀνόματος, ὁ ὁποῖος θὰ δυνηθῇ νὰ παραδεχθῇ τοιοῦτόν τι σχέδιον.

Καὶ ἂν ἡ Τουρκία καὶ ἡ Εὐρώπη ἤθελον συμφωνήσῃ παρὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοῦτο, οἱ Κρῆτες θὰ ἀπαντήσωσιν ὅ,τι ἀπήντησαν εἰς τὸν ναύαρχον Στούαρτ τῇ 5 Ἀπριλίου 1841, ὅτε οὗτος ἠθέλησε νὰ παρέμβῃ μεταξὺ τοῦ Μουσταφᾶ—Πασσᾶ

καὶ τῶν Σφακιωτῶν ἀρχηγῶν : «Θέλομεν τὴν ἕνωσίν μας μετὰ τῆς Ἑλλάδος». Ἂς μὴ φαντάζηταί τις, ὅτι ἡ Ἀγγλία θὰ περιωρίζετο εἰς τὴν Σούδαν, ὅπως περιωρίσθη εἰς τὸ Γιβραλτάρ. Ἐὰν πρόκειται περὶ τῆς καταλήψεως τῆς νησίδος, ἥτις κλείει τὸν κόλπον, ἡ κατοχὴ ταύτης δὲν ἐξασφαλίζει καὶ τὴν τοῦ κόλπου. Ἐὰν πρόκειται περὶ τῆς καταλήψεως ὁλοκλήρου τοῦ κόλπου, οὗτος δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ τῆς ὅλης Κρήτης καὶ οὐδέποτε ἡ Κρήτη ἤθελε συγκατατεθῇ εἰς τοῦτο. Ἀφ' ἑτέρου τὸ Γιβραλτάρ, ἡ Μάλτα καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια ὑπερἀρκοῦν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπως κυριαρχῇ τῆς Μεσογείου. Πρέπει νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἱστιοφόρων πολεμικῶν πλοίων, διὰ νὰ δικαιολογηθῇ ὅτι ἡ Κρήτη εἶνε ἀναγκαῖος σταθμὸς εἰς τὸν κατέχοντα τὰ ἀνωτέρω τρία φρούρια.

Ὅσον εὐνόητοι καὶ ἂν εἶνε αἱ ὑποψίαι τῶν Κρητῶν, δὲν εἶνε ὅμως δικαιολογημέναι. Ἂν παρακολουθήσῃ τις ὅλας τὰς διαπραγματεύσεις, τῶν ὁποίων ἀντικείμενον ὑπῆρξεν ἡ Κρήτη, θὰ ἴδῃ ὅτι αὕτη ὀφείλει μάλιστα νὰ εὐγνωμονῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Αὕτη πάντοτε ἐπεκύρωσε πᾶν ὅ,τι ἤθελε αὐξήσῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν της. Ἀναμφιβόλως ἤθελε προτιμήσῃ νὰ συμβιβάσῃ διὰ τῆς αὐτονομίας τὰς φιλελληνικὰς τάσεις της μὲ τὴν πολιτικήν της τὴν ὑποστηρίζουσαν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ τουρκικοῦ Κράτους. Ἀλλ' ἐὰν θεωρηθῇ ἀδύνατος ἡ αὐτονομία, ἡ Ἀγγλία θὰ προτιμήσῃ πιθανῶς νὰ ἴδῃ τὴν Κρήτην προσαρτουμένην εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία δὲν θὰ καταστῇ εἰς αὐτὴν ποτὲ ἐπίφοβος. Ἐνῷ ἐὰν ἐπετρέπετο εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ ἐπανακτήσῃ καὶ νὰ ὀχυρώσῃ τὴν νῆσον, ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ ἡ Κρήτη βάσις ἐνεργειῶν, τῶν ὁποίων τὴν σπουδαιότητα γνωρίζει καλῶς ἡ Ἀγγλία, διὰ νὰ ἀφήσῃ αὐτὴν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τοὺς Τούρκους.

Διὰ τὴν Ἀγγλίαν περισσότερον παρὰ διὰ πᾶσαν ἄλλην δύναμιν τὸ κρητικὸν ζήτημα δὲν εἶνε παρὰ μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Διὰ τὰ ἄλλα ἔθνη τὸ ζήτημα τοῦτο εἶνε ζήτημα οἰκονομικῆς φύσεως, διὰ τὴν Ἀγγλίαν θίγει αὐτὰς τὰς πηγὰς τῆς δυνάμεώς της. Ἐπειδὴ κατέχει τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς Ἰνδίας, δὲν δύναται νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἔχθραν τοῦ Χαλίφου, τὸν ὁποῖον σέβονται τὰ ἑκατομμύρια τῶν Αἰγυπτίων καὶ Ἰνδῶν Μωαμεθανῶν. Ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιρροήν της ἐν Κωνσταντινουπόλει, δύο συστήματα εἶνε δυνατά : ἢ νὰ καθυποτάξῃ τὸν Σουλτᾶνον διὰ τῆς αὐτονομίας τῆς Μακεδονίας, διὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀραβίας, διὰ τῆς κατοχῆς τῆς Κύπρου καὶ Αἰγύπτου καὶ τέλος διὰ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος·—τοῦτο δὲ εἶνε τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ καὶ τὸ ὁποῖον συνέτεινεν εἰς τὴν πτῶσίν του·—ἢ νὰ κερδίσῃ τὴν φιλίαν τῆς Πύλης, καθισταμένη φρουρὸς τῆς ἀκεραιότητος τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ ἄγρυπνος προστάτις τῶν συμφερόντων αὐτοῦ. Τὸ σύστημα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἔχει ἐφαρμοσθῇ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὴν παλαιὰν πολιτικὴν ἀρχὴν τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν οἱ Ἄγγλοι διϊσχυρίζονται, ὅτι διετήρησαν μὴ

δίδοντες κανένα ὁριστικὸν τίτλον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Κύπρου καὶ τῆς Αἰγύπτου, προσετέθη καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπανακτήσῃ ἡ Ἀγγλία παρὰ τῇ Νέᾳ Τουρκίᾳ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἁρπάσῃ παρ' αὐτῆς ἡ Γερμανία κατὰ τὸ χαμητικὸν καθεστώς. Ἕνεκα τούτου διστάζει ἡ Ἀγγλία νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὰς κρητικὰς ὑποθέσεις. Ὅταν ἀπεφάσισε νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν ἐκκένωσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν διεθνῶν ἀποσπασμάτων ἐνόμιζεν, ὅτι οὕτω θὰ εἶχε διπλοῦν πλεονέκτημα: Θὰ ἔδιδεν εἰς τοὺς Κρῆτας δεῖγμα τῆς ἐμπιστοσύνης της, τὸ ὁποῖον θὰ τοὺς ἐνίσχυε εἰς τὰς φρονίμους προθέσεις των καὶ θὰ ἐδείκνυεν εἰς τοὺς Τούρκους ὅτι δὲν ἐνόει ἐπεκτείνουσα τὴν κατοχήν της ἐν Κρήτῃ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν δευτέραν Αἴγυπτον. Ἀλλ' ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ Γκρέϋ δὲν ἐφάνη ὀρθός. Ἡ Κρήτη καὶ ἡ Τουρκία τὴν ἀναχώρησιν τῶν ξένων στρατευμάτων ἐξέλαβον ὡς ἐγκατάλειψιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ ἑκατέρα ἐξήγησε τὴν ἐγκατάλειψιν ταύτην κατὰ τρόπον ἐντελῶς ἀντίθετον. Ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν Γερμανίαν ἀντιζηλία καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς παρακωλύσεως ἐξεγέρσεων ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἰνδίαις δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὴν Ἀγγλίαν νὰ ἐνεργήσῃ ἄλλως.

Ἡ Γαλλία. Ἡ Γαλλία ὡς ἔχουσα μουσουλμανικὰς κτήσεις δύναμις καὶ ὡς δημοκρατία κοινοβουλευτικὴ ἔχει τοὺς αὐτοὺς λόγους, οὓς καὶ ἡ Ἀγγλία, νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν Νέαν Τουρκίαν, ἀλλὰ δὲν ἔχει νὰ φοβηθῇ, ὡς ἡ Ἀγγλία, μήπως ἡ Τουρκία δυνηθῇ νὰ διαφιλονεικήσῃ ποτὲ τὴν κατοχὴν τῶν μουσουλμανικῶν χωρῶν της οὔτε νὰ τῇ παράσχῃ ἐκεῖ δυσκολίας. Ἡ σταθερότης τῶν μουσουλμανικῶν ἡμῶν κτήσεων, τόσον ἀναφορικῶς τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ὅσον καὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν κατακτηθέντων λαῶν, προστιθεμένη εἰς τὴν ἐκ παραδόσεως θέσιν ἡμῶν ἐν Ἀνατολῇ μᾶς ἐπιτρέπει ἐλευθερωτέραν ἐνέργειαν εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ Γαλλία προσείλκυσε τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Κρήτης μὲ ὅσα ἔχει πράξῃ διὰ τὰς καταδυναστευομένας ἐθνικότητας καὶ πρὸ πάντων μὲ ὅσα ἔχει πράξῃ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀληθὴς δὲ συμπάθεια, τὴν ὁποίαν οἱ Γάλλοι, κατ' ἀντίθεσιν τῶν Ἄγγλων, ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς Κρῆτας ἦτο εἷς ἐπὶ πλέον λόγος, ὅπως ἡ Γαλλία ἀκολουθοῦσα τὰς παραδόσεις της λάβῃ ἀνὰ χεῖρας τὴν κρητικὴν ὑπόθεσιν. Ἀλλ' αἱ ἀνάγκαι τῆς γενικῆς πολιτικῆς, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἔχουσι καταστήσῃ σχεδὸν ὑποτελεῖς εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ αἱ θερμαὶ συμπάθειαι, τὰς ὁποίας εὗρεν ἡ νέα Τουρκία ἐν Γαλλίᾳ, δὲν ἐπέτρεψαν εἰς ἡμᾶς νὰ πράξωμεν ὅ,τι ἐποθοῦμεν διὰ τὴν Κρήτην.

Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς, ὅπως προτρέψῃ ἡμᾶς εἰς ἀποφασιστικὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἐνέργειαν, ἐπεκαλέσθη πᾶν ὅτι ἡ Γαλλία ἔχει πράξῃ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης—μεγάλαι ἀναμνήσεις, τὰς ὁποίας δὲν παρέλειψε καὶ ἡ Τουρκία νὰ ἐκμεταλλευθῇ ὑπὲρ ἑαυτῆς—ἐὰν καταχρωμένη τοῦ φιλελληνισμοῦ ἑνὸς πρωθυπουργοῦ μᾶς κατηγόρησε διὰ τὴν μὴ πραγματοποίησιν τῶν ἀφρόνων λόγων αὐτοῦ, οἱ ὁποῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ δεσμεύσωσι μίαν χώραν, οἱ Κρῆτες διετήρησαν αἰσθή-

ματα ἀληθοῦς συμπαθείας πρὸς ἡμᾶς. Τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν πεποίθησίν των ὅτι ἡ Γαλλία μόνη ἐνεργεῖ μετὰ τελείας ἀνιδιοτελείας καὶ εἰς τὴν συμπάθειαν, τὴν ὁποίαν ἐνέπνευσαν εἰς αὐτοὺς τὰ στρατεύματά μας.

Ὅταν τὴν 24 Μαΐου 1896 ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς σφαγῆς διὰ τοῦ φόνου τοῦ καβάση τοῦ ἑλληνικοῦ προξενείου τὰ γαλλικὰ πολεμικὰ πλοῖα Κοσμάο καὶ Ποσειδῶν ἦσαν τὰ πρῶτα καταπλεύσαντα εἰς τὸν λιμένα τῆς Σούδας. Κατὰ τὰς ταραχὰς τοῦ 1897 εἰς τὸ γαλλικὸν πλοῖον Σουσὲ κατέφυγον οἱ Χριστιανοί. Ὁ ναύαρχος Ποτιὲ ἀφῆκεν ἀνεξαλείπτους ἀναμνήσεις τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητός του. Ἡ διῶρυξ Δουπουρκὲ διαπερῶσα τὸν ἰσθμὸν τῆς Σπιναλόγκας ἡ ὁδὸς Δεστὲλ διερχομένη τὸν ἰσθμὸν τῆς Ἱεραπέτρας εἶνε ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ διαιωνισθῇ τὸ ὄνομα τῶν ἀξιωματικῶν μας, ἐνθυμίζοντα εἰς τοὺς Κρῆτας τί ἔπραξαν οἱ Γάλλοι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νήσου. Ὁ λοχαγὸς Ἐντοῦ ἐσχεδιογράφησε λαμπρὸν χάρτην εἰς τρία φύλλα ὅλης τῆς ἀνατολικῆς τῆς νήσου πλευρᾶς. Ὁ χάρτης δὲν ὤφειλε νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ γαλλικὸν διαμέρισμα· ἔπρεπε νὰ ἐπεκταθῇ ἐφ' ὅλης τῆς νήσου. Ἐὰν οἱ Κρῆτες δὲν ἐνόησαν διόλου τὰς ἐργασίας τῶν ἡμετέρων ἀξιωματικῶν τοῦ μηχανικοῦ, εἶδον αὐτὰς μετὰ χαρᾶς, ἀορίστως πως πεπεισμένοι ὅτι ἡ τριγωνικὴ σύνδεσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἐπίσης προπαρασκευὴ εἰς τὴν ἕνωσιν.

Τῷ 1905, ὅταν οἱ Κρῆτες χωροφύλακες περιεκυκλώθησαν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, ἄλλοι μὲν εἰς τὸ ἀκρωτήριον Σίδηρο, ἄλλοι δὲ εἰς τὴν Νεάπολιν, ἤρκεσεν ἡ προσωπικὴ παρέμβασις τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν, ὅπως πεισθῶσιν οἱ ἐπαναστάται ν' ἀποχωρήσωσι. Κατὰ τὴν ἐξέγερσιν τοῦ αὐτοῦ ἔτους οἱ Γάλλοι τελευταῖοι ἐκήρυξαν τὸν στρατιωτικὸν νόμον· πυροβοληθέντες, ἐνῷ διήρχοντο τὸν Πλάτανον οἱ στρατιῶταί μας, δὲν ἀπήντησαν· καὶ τὰ κανόνια τῶν θωρηκτῶν μας ἐσκόπευον πάντοτε ὑπεράνω τῶν συναθροίσεων, τὰς ὁποίας ἦσαν ἐπιφορτισμένα νὰ διαλύσωσιν. Ἐπὶ τέλους, πρᾶγμα πρὸ πάντων ἐκτιμηθὲν ὑπὸ τοῦ εὐφυοῦς τούτου λαοῦ, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ τὸν μεταχειρισθοῦν ὡς τοιοῦτον, «οἱ Γάλλοι τοὐλάχιστον ἔδιδον ἐξήγησιν διὰ τὰς πράξεις των».

Ἡ Γαλλία ἀπολαύει τῶν συμπαθειῶν τῶν Κρητῶν καὶ οἱ Ἕλληνες — παρ' ὅλας τὰς ἀληθινὰς σκηνὰς ζηλοτυπίας, τὰς ὁποίας προκαλεῖ παρ' αὐτοῖς ἡ συμπάθεια ἡμῶν εἰς τὴν νέαν Τουρκίαν — δὲν δύνανται νὰ λησμονήσωσι πᾶν ὅ,τι ἡ Γαλλία ἔχει πράξῃ δι' αὐτοὺς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τῷ 1880 χάρις εἰς τὴν Γαλλίαν ἔλαβεν ἡ Ἑλλὰς τὴν Θεσσαλίαν· τῷ 1886 ἡ Γαλλία ἠρνήθη νὰ μετάσχῃ εἰς τὸν ταπεινωτικὸν ἀποκλεισμὸν τὸν ὑπὸ τῶν ἄλλων Δυνάμεων ἐξασκηθέντα. Ἀφ' ἑτέρου αἱ μετὰ τῆς Τουρκίας σχέσεις τῆς Γαλλίας εἶνε φιλικαί, οὕτως ὥστε ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος· ἀλλὰ δυστυχῶς ἐμποδιζομένη ὑπὸ τῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει ἡ ἐγκάρδιος μετὰ τῆς Ἀγγλίας συνεννόησις δὲν εὑρίσκει

παρὰ τῇ Ρωσσίᾳ τὴν ὑποστήριξιν, ἡ ὁποία εἶνε ἀναγκαία, διὰ νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν.

Ἡ Ρωσσία. Ἐν Κρήτῃ, ὅπως καὶ ἐν ὅλῳ τῷ λοιπῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ, ἡ Ρωσσία ἐπαρουσιάσθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Αἰκατερίνης τῆς Β' καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Α', ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένη προστάτις. Ἐὰν ἡ κοινότης τῆς φυλῆς ἐπαρουσίασεν αὐτὴν ὡς φυσικὴν προστάτιδα τῶν Σλαύων, ἡ κοινότης τῆς θρησκείας ἠδυνήθη νὰ προσελκύσῃ πρὸς αὐτὴν πᾶσαν τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τοῦ 1700 οἱ Κρῆτες κατὰ τὸν Τουρνεφὼρ κολακεύονται ὅτι ὁ μέγας δοὺξ τῆς Μοσκοβίας θ' ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἀθλιότητα, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκονται καὶ θὰ καταστρέψῃ τὴν τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν. Κατὰ τὸ 1770 ἡ ἐμφάνισις τοῦ ρωσσικοῦ στόλου ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐπιφέρει τὴν πρώτην μεγάλην ἐξέγερσιν τῆς νήσου, ἀλλὰ καὶ τὴν πρώτην μεγάλην ἀπογοήτευσιν, ὅταν ὁ Ὀρλὼφ ἐξαφανίζηται, χωρὶς νὰ πράξῃ ἄλλο τι ἢ νὰ ἐπισύρῃ τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων. Μέχρι τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ρωσσίας ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος καὶ ἐντεῦθεν ἡ Ρωσσία ὡς προστάτις τῶν ἀντιπάλων τῶν Ἑλλήνων Σλαύων ἀπώλεσε τὸ ἐν Κρήτῃ γόητρον, ὅπερ ἐξήσκει, παρ' ὅλας τὰς ἀποστολὰς ἐκκλησιαστικῶν κωδώνων καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν δώρων.

Αἱ ἐπὶ τῆς Ρωσσίας στηριχθεῖσαι παλαιαὶ ἐλπίδες τοῦ κρητικοῦ λαοῦ διεψεύσθησαν. Ἡ δὲ ἀπογοήτευσις ὑπῆρξε τοσούτῳ μᾶλλον μεγάλη, καθ' ὅσον οἱ Κρῆτες ἐγνώριζον τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους εἶχεν εἴπῃ ὁ πρίγκιψ Γκορτσακὼφ τῷ 1866 : «Ἐὰν θέλουν αἱ Δυνάμεις ριζικὴν θεραπείαν εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα, πρέπει νὰ ἑνώσουν τὴν Κρήτην μὲ τὴν Ἑλλάδα». Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ Ρωσσία περιωρίσθη νὰ ζητήσῃ βραδύτερον διὰ τὴν Κρήτην τὸν ὀργανικὸν νόμον τοῦ 1868 καὶ δέκα ἔτη βραδύτερον ἐν ἁγίῳ Στεφάνῳ τὴν πιστὴν αὐτοῦ ἐφαρμογήν.

Εἴκοσι ἔτη βραδύτερον ἡ Ρωσσία ἀπησχολημένη εἰς τὴν Ἄπω Ἀνατολήν, εἰς τὴν Μαντζουρίαν, ἤθελε νὰ ἀπαλλαγῇ πάσης ἐνοχλήσεως διὰ τὰ πράγματα τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς. Ὁ Λομπάνωφ ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς αὐστρορωσσικῆς συνεννοήσεως (Αὔγουστος 1896) : τήρησις τοῦ καθεστῶτος ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ οὐδεμία ἐπέμβασις πλέον ἐν Κρήτῃ, ἐν Ἀρμενίᾳ ἢ ἐν Μακεδονίᾳ. Οὕτως ἐτελείωσεν ἐν Κρήτῃ ὡς καὶ ἐν ἁπάσῃ τῇ Ἀνατολῇ ἡ παράδοσις τοῦ Τσάρου τοῦ ἐλευθερωτοῦ.

Ὅταν αἱ σφαγαὶ τῶν Χανίων τῆς 12 Μαΐου 1896 ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ καβάση τοῦ ρωσσικοῦ Προξενείου, περιεμένετο δραστηρία ἐπέμβασις. Ἡ Ρωσσία ἠρκέσθη νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς διακοινώσεως τῶν Δυνάμεων τῆς 24 Ἰουλίου, ἡ ὁποία ἀπῄτησε ἀπὸ τὴν Πύλην τὴν ἐπαναφορὰν τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας καὶ τὸν διορισμὸν γενικοῦ διοικητοῦ Χριστιανοῦ : πάντοτε δῆλα δὴ τὴν αὐτονομίαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Σάμου. Ὁ ἡγεμὼν δὲ τῆς Σάμου, ὁ σλαυϊκῆς καταγωγῆς Βέροβιτς Πασσᾶς διωρίσθη Βαλῆς τὴν 28 Ἰουνίου.

Τῷ 1897 ἡ Ρωσσία ἠναγκάσθη νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν, χωρὶς νὰ δείξῃ ποτὲ διὰ τὴν τύχην τῆς νήσου ἀληθὲς ἐνδιαφέρον. Εἰς ὅλας τὰς διαπραγματεύσεις αἰσθάνεταί τις τὴν ψυχρότητα ἐξικνουμένην μέχρις ἀντιπαθείας. Ὅταν ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασες τοῦ Θερίσου, ἡ Ἰταλία προέτεινε τὴν σύγκλησιν συνδιασκέψεως διὰ τὴν Κρήτην, ἡ ρωσσικὴ κυβέρνησις ἀπέρριπτε τὴν πρότασιν ταύτην. Ἐδεικνύετο τοὐναντίον ὀπαδὸς τῶν αὐστηροτάτων μέτρων ἀπέναντι τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ὤθει τὰ διεθνῆ στρατεύματα εἰς ἐπέμβασιν, ἔστω καὶ ἂν ἀναγκασθῶσι νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν ὅπλων» [1]. Οἱ Ρῶσσοι πρῶτοι ἠύξησαν τὸ σῶμά των τῆς κατοχῆς εἰς 800 ἄνδρας καὶ ἡτοίμασαν ἐν Ὀδησσῷ καὶ δεύτερον σῶμα ἰσάριθμον. Οἱ Γάλλοι, καίτοι πυροβοληθέντες ἐν Πλατάνῳ, ἀπέσχον ν' ἀπαντήσωσι· ὁ κόμης Λάψδορφ ἠγανάκτησε διὰ τοῦτο καὶ τὸ ρωσσικὸν ἀπόσπασμα, τὸ ὁποῖον ἀπεστάλη ἀντὶ τοῦ ἡμετέρου δὲν ἐδίστασε νὰ «παράσχῃ ἀπόδειξιν τῆς ὑπεροχῆς του» [2]. Ὅταν οἱ ἐπαναστάται δὲν κατέθεσαν ἐντὸς τῆς ὡρισμένης προθεσμίας τὰ ὅπλα των καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶχον κηρυχθῇ εἰς κατάστασιν πολιορκίας τὰ διαμερίσματα, ἐν τοῖς ὁποίοις ἐνήργουν τὰ στρατεύματα, «τὰ ὑπὸ τῶν Ρώσσων ἐν Ρεθύμνῳ ἐπιβληθέντες μέτρα ἦσαν παρὰ πολὺ αὐστηρὰ» [3]· δὲν ἤργησαν δὲ οἱ Ρῶσσοι νὰ προβῶσιν εἰς τὸν βομβαρδισμὸν τοῦ Πανόρμου καὶ ἡ πρᾶξις αὕτη ὡδήγησεν εἰς ἀληθῆ μάχην παρὰ τὴν Ρέθυμνον. Τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ πρὸς τὴν Ἰαπωνίαν πόλεμος ἠνάγκασε τοὺς Ρώσσους νὰ ἀποσύρωσι τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατεύματός των, Ἡ ἦττά των συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ ἐλαττωθῇ τὸ γόητρον, τὸ ὁποῖον ἐξήσκει ἐν Κρήτῃ ὅπως καὶ ἐν ἁπάσῃ τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁδηγουμένη ὑπὸ μόνης τῆς ἐπιθυμίας νὰ κανονίσῃ τὸ ζήτημα τῶν στενῶν, τὸ ὁποῖον δὲν εἶνε ἢ ζήτημα ἐγωϊσμοῦ, ὑπακούουσα ὀλιγώτερον εἰς ἐθνικὴν πολιτικὴν παρὰ εἰς τὰς ἐκ Βερολίνου προτροπάς, ἡ ρωσσικὴ κυβέρνησις φαίνεται εἴπερ ποτε ἀδιάφορος εἰς τοὺς πόθους τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Κρητῶν. Ἐναντίον τῆς ἀδρανείας τῆς Ρωσσίας, ἐναντίον τῆς ψυχρότητος, ἂν ὄχι καὶ ἀντιστάσεως τῆς Ἀγγλίας, ὅλη ἡ καλὴ θέλησις τῆς Γαλλίας κινδυνεύει νὰ μείνῃ ἀνίσχυρος. Ἀπέναντι τῆς συμμάχου της καὶ τῆς φίλης της ἡ ὑποστήριξις τῆ Ἰταλίας, χωρισμένης εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπὸ τὴν Τριπλῆν, θὰ ἠδύνατο νὰ κάμῃ τὴν πλάστιγγα νὰ κλίνῃ ὑπὲρ τῆς Κρήτης;

Ἡ Ἰταλία. Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσσία ἦσαν ἀπὸ τῆς εὐτυχοῦς των συνεννοήσεως, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, αἱ φυσικαὶ προστάτιδες τῆς Κρήτης συγχρόνως καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν ἔδωκαν τὴν Κρήτην εἰς τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν διὰ τῆς ἰδίας συνθήκης τοῦ 1827, ἥτις ἐκήρυσσε τὴν ἀνεξαρ-

1 Κιτρίνη Βίβλος Κρητικὸν ζήτημα 1905 σελ. 13.
2 Αὐτόθι σελ. 140.
3 Αὐτόθι σελ. 155.

τησίαν τῆς Ἑλλάδος, ὑπεσχέθησαν ὅμως διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 20 Φεβρουαρίου 1830 εἰς τὴν Κρήτην τὰ προνόμια τῆς Σάμου καὶ κατόπιν αἱ τρεῖς δυνάμεις δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐπεμβαίνωσι πρὸς προστασίαν τῆς Κρήτης. Ἡ Ἰταλία ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1880 οὕτω καὶ κατὰ τὸ 1897 εἰσῆλθεν εἰς τὴν συνεννόησιν ταύτην τῶν προστατίδων Δυνάμεων μετὰ τῆς Τριπλῆς συμμαχίας. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία καὶ Γερμανία ἀπεσύρθησαν ἀμέσως, ἵνα μὴ δυσαρεστήσωσι τὴν Τουρκίαν. Ἡ Ἰταλία ἔμεινε καὶ ὅπως ἀντιπροσωπεύσῃ τὴν Τριπλῆν καὶ περισσότερον, διότι ἐνδιεφέρετο ὡς Δύναμις τῆς Μεσογείου. Αἱ ἔνδοξοι ἀναμνήσεις τῆς Βενετίας ἐκίνουν τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς διὰ τὴν Κρήτην, ἥτις ὑπῆρξε ἡ μεγάλη καὶ τελευταία τῶν Ἐνετῶν κτῆσις ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἕνεκα τῶν ἐπὶ τῆς Τριπολίτιδος βλέψεών της καὶ τῶν περὶ Ἀλβανίας ὀνείρων της ἤθελε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς περιστάσεως, ὅπως κάμῃ εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ αἰσθανθῇ τὴν σπουδαιότητά του.

Ἀπὸ τοῦ γάμου τοῦ νῦν βασιλέως τῆς Ἰταλίας (1896) μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Νικολάου τοῦ Μαυροβουνίου, ἀνατραφείσης ἐν Ρωσσίᾳ καὶ συγγενευούσης μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν οἰκογένειαν τοῦ Τσάρου (;) ἡ ἰταλικὴ φιλοδοξία ἁφῆκε τὰς ἐρήμους τῆς Τριπολίτιδος, διὰ νὰ στραφῇ πρὸς τὰ ὄρη τῆς Ἀλβανίας. Ἐν Τριπολίτιδι προυκάλεσε «τὸ μέγα σχέδιον» ἡ κληρονομία τῆς Ρώμης, ἡ γειτνίασις τῆς Ἰταλίας καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἰσορροπίας εἰς τὴν γαλλικὴν κατάκτησιν τῆς Τύνιδος. Ἐν τῇ Ἀδριατικῇ αἱ ἀναμνήσεις τῆς Βενετίας ἐνίσχυον τὰς ἀναμνήσεις τῆς Ρώμης. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Αὐστρία θέλει ν' ἀποκλείσῃ πρὸς ἀνατολὰς τὴν «ἀλύτρωτον Ἰταλίαν», τὴν ὁποίαν ἡ ἱστορία τῆς Βενετίας ὑπέσχετο νὰ ἐπεκτείνῃ ἐπὶ ὅλης τῆς ἀκτῆς τῆς ἀπέναντι τῆς βορειοανατολικῆς Ἰταλίας εὑρισκομένης. Ἀπὸ τῆς ἐνετικῆς ἐποχῆς ἀπεκατεστάθησαν ἐν Ἰταλίᾳ ἀλβανικαὶ ἀποικίαι. Διὰ μέσου τούτων, διὰ τῶν Μιρδιτῶν, ρωμανοκαθολικῶν κατὰ τὸ θρήσκευμα, διὰ τοῦ γειτονικοῦ Μαυροβουνίου, ἡ ἰταλικὴ ἐπιρροὴ εἰσδύει εἰς τὴν Ἀλβανίαν. [1]

Ἐκτὸς τούτου ἡ ἐμπορικὴ κατάστασις θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τὴν Ἰταλίαν νὰ πραγματοποιήσῃ ἐν τῇ Ἀδριατικῇ τὸ ἰδανικὸν τοῦ mare nostrum (θάλασσα ἡμετέρα, δηλαδὴ κλειστὴ εἰς τοὺς ξένους). Ἀπὸ τοῦ 1899 ἡ Αὐστρία ἄφινε τὴν Ἰταλίαν νὰ ἐπιδιώκῃ ἀλβανικὴν αὐτονομίαν, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὴ πρὸς τὸ συμφέρον της τὴν αὐτονομίαν τῆς Μακεδονίας.

Ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δύναμιν ἡ Ἰταλία ἐννοεῖ νὰ ὑποστηρίζῃ τὰς διεκδικήσεις ἑνὸς ἔθνους. Βουλευταὶ ἔνθερμοι φιλέλληνες, ὅπως ὁ Γκάλλι, δὲν παραλείπουν νὰ ἐνθυμίζουν τοῦτο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὴν Κυβέρνησιν.

Τῷ 1905 ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἦτο ἡ εὐνοϊκώτερον διατεθειμένη πρὸς τὰς

---

1 Περὶ τῶν τάσεων τούτων ἴδε τὸ βιβλίον τοῦ Vico Mantegazza «La Turchia liberale et le Questione Balcaniche» (Milano 1908).

ἀπαιτήσεις τῶν Κρητῶν. Ἀφοῦ ἐδέχθη εὐμενῶς τὸν πρίγκηπα Γεώργιον κατὰ τὸν Σεπτέμβριον, προέτεινε κατ' Ἀπρίλιον, ὅτε ἡ ἐξέγερσις εὑρίσκετο ἐν τῇ ἀκμῇ της, νὰ γίνῃ κρητικὴ συνδιάσκεψις ἐν Ρώμῃ, διότι «τὰ παράπονα τῶν Κρητῶν δὲν ἐφαίνοντο ἐντελῶς ἀδικαιολόγητα». [1]

Αἱ συμπάθειαι τῶν Ἰταλῶν πρὸς τοὺς Κρῆτας καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐνισχύθησαν περισσότερον ἕνεκα τῆς τουρκικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1908, ἡ ὁποία ἐσταμάτησεν τὰς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ Τριπολίτιδα ἰταλικὰς φιλοδοξίας. [2]

Οἱ Κρῆτες ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς τὴν συμπάθειαν ταύτην. Οἱ Ἰταλοὶ ἀξιωματικοί, οἱ διοργανώσαντες τὴν χωροφυλακὴν τῆς Κρήτης καθ' ὑπόδειγμα τῶν Καραβινιέριδων, ἀφῆκαν τὰς καλλιτέρας ἀναμνήσεις. Ἡ Κρήτη ὡς γείτων τῆς Σικελίας εὑρίσκεται εἰς διαρκεῖς ἐμπορικὰς σχέσεις πρὸς αὐτήν. Πολλοὶ Ἰταλοὶ θὰ ἠὔχοντο ἐνεργητικωτέραν δρᾶσιν κατὰ τῆς Τουρκίας διὰ τὴν Κρήτην. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς ἀρθρογραφίας τοῦ τύπου, τοῦ ἀντικυβερνητικοῦ, ἐννοεῖται. Διὰ τοῦτο ἡ Ἑλλὰς σήμερον συμπαθεῖ περισσότερον πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἐξ ὅλων τῶν Δυνάμεων. Ὅσον μνησίκακεῖ κατὰ τῆς Γαλλίας, διότι δὲν ἐπραγματοποίησε τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Κλεμανσώ, τὰς ὁποίας συγχέει ἐπίτηδες πρὸς τοὺς λόγους του, τοὺς ὁποίους εἶπε κατὰ τὸ εἰς τὴν Κρήτην ταξείδιόν του ἓν ἔτος πρὶν ἡ γίνῃ πρωθυπουργός, τόσον εὐγνωμονεῖ πρὸς τὴν Ἰταλίαν διὰ τὴν συμπάθειαν, τὴν ὁποίαν αὕτη ἔδειξε μετὰ τῆς οἰκείας αὐτῇ εὐγλωττίας τῶν μεσημβρινῶν λαῶν ; «Τί δὲν θὰ κατωρθώναμεν διὰ σᾶς, ἐὰν ἤμεθα μόνοι.» Αὐτὸ εἶνε τὸ ἰταλικὸν θέμα : μόνοι, ἀληθῶς, ἀναπτύσσουν τοῦτο οἱ μὴ ὄντες ἐν τῇ κυβερνήσει ἢ οἱ πολεμοῦντες αὐτήν. Οὕτως ἡ συμπάθεια αὕτη μένει πλατωνική. Προσκολλημένη εἰς αὐστρογερμανικὴν πολιτικὴν ἡ ἰταλικὴ πολιτικὴ δὲν δύναται ὡς ἐκ τῆς στάσεως τῶν δύο συμμάχων της νὰ ἐνεργήσῃ ἐλευθέρως. Ἂν καὶ ἠρνήθησαν ἀπὸ τοῦ 1898 τὴν ἐπικίνδυνον τιμὴν τοῦ νὰ δεχθῶσι τὴν Κρήτην ὡς παρακαταθήκην ἡ Αὐστροουγγαρία καὶ ἡ Γερμανία, βαρύνουσιν ἐν τούτοις, δι' αὐτῆς τῆς ἀποχῆς ἀκριβῶς, πολὺ ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι, ὥστε νὰ μὴ εἴπωμεν καὶ περὶ αὐτῶν ὀλίγα τινά.

Γερμανία καὶ Αὐστροουγγαρία. Παρὰ τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον δεικνύουσι πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν οἱ Κρῆτες, δὲν ἔχουσι εἰμὴ συγχεχυμένην ἰδέαν τῆς πολιτικῆς τῆς Γερμανίας. Πιστεύουσιν ὅτι αὕτη ἔχει τὸν πρῶτον στρατὸν ἐν Εὐρώπῃ· γνωρίζουσιν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ αὐτῆς ὑπῆρξε πανίσχυρος ἐν Κωνσταντινουπόλει· νομίζουσι δὲ ... ἐπέμβασίς του ὑπὲρ αὐτῶν θὰ ἐπέφερε τὴν λύσιν τοῦ

1 Κιτρίνη βίβλος, Κρητικὸν ζήτημα 1905 σελ. 73.

2 Σ. «Ἑλληνισμοῦ». Ὁ συγγραφεύς, γράφων ταῦτα, δὲν ἠδύνατο νὰ μαντεύσῃ ὅτι ἡ Ἰταλία, θὰ κατέκτα τὴν Τριπολίτιδα ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον τὸ ψευδοσύνταγμα τῶν Νεοτούρκων εἶχεν ἐδραιωθῇ ἐν Τουρκίᾳ.

ζητήματος. Ἤκουσα Κρῆτας ἀποδίδοντας εἰς τὴν ἀποχήν του τὴν ἐπιβράδυνσιν τοῦ διακανονισμοῦ τῆς τύχης των. Ἔχουσιν ἄδικον; Τοὐλάχιστον εἶνε καλὸν νὰ γνωρίζουν, ὅτι ἐὰν ἐλήφθησαν τόσον αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τὸ 1897 πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἑνώσεώς των μετὰ τῆς Ἑλλάδος, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὅταν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἀνεχώρησε διὰ τὴν Κρήτην μετὰ τῶν τορπιλλικῶν του, ἡ Γερμανία ἦτο ἡ ζητήσασα νὰ ληφθῶσι «τὰ ἐνεργητικώτερα μέτρα» κατὰ τῆς «ἁρπαγῆς, τὴν ὁποίαν ἡτοίμαζεν ἡ Ἑλλάς»· αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, ὅπως ἐμποδίσῃ πᾶσαν βοήθειαν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος, προέτεινεν εἰς τὸν ἡμέτερον πρεσβευτὴν «ν' ἀποκλείσουν ἀμέσως τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰς ἑλληνικὰς ἀκτάς», πρότασιν ἀπορριφθεῖσαν ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἡ ὁποίακαὶ κατὰ τὸ 1886 εἶχεν ἀρνηθῇ νὰ μετάσχῃ τοῦ ἀποκλεισμοῦ.

Σπεύδουσα δὲ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἀποσυρθῇ τὸ ταχύτερον ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἡ ὁποία ἐπὶ τέλους ἤθελε τὴν φέρῃ εἰς ἔχθραν πρὸς τὴν Τουρκίαν — ἡ ἐλευθερία ἑνὸς τόσον μικροῦ λαοῦ ἤξιζε τὰ ὀστᾶ ἑνὸς πομερανοῦ στρατιώτου; — ἡ Γερμανία δὲν ἔστειλεν ἢ ἓν καταδρομικὸν μόνον καὶ διὰ δύο μόνον μῆνας, ὅπως μετάσχῃ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης, οὐδὲ ἕνα δὲ στρατιώτην διὰ τὸ σῶμα τῆς κατοχῆς.

Ὅτε αἱ τέσσαρες Δυνάμεις προέτειναν τὸν πρίγκιπα Γεώργιον ὡς Γενικὸν Διοικητήν, ἡ ἀποχὴ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἐνεθάρρυναν τὴν ἀντίστασιν τῆς Τουρκίας. Ἡ δολιότης, ἡ ὁποία θὰ παραμείνῃ ὡς κηλὶς τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὸν Γουλιέλμον τὸν Β', δὲν ἔλειψε νὰ φανῇ πρὸς βλάβην τῆς Κρήτης κατὰ τὸ 1909. Ἐνῷ ὁ Κάϊζερ διὰ τῶν ἐγκαρδίων συναντήσεων μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν Κερκύρᾳ ἐφαίνετο ὅτι ἐνεθάρρυνε καὶ ἐπεκύρωνε ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀμοιβαίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης ἐπιθυμίαν τῆς ἑνώσεως, καθίστα ἀφ' ἑτέρου ἀδύνατον τὴν ἕνωσιν ταύτην διὰ τῆς παρεμποδίσεως τῆς συγκλήσεως συνδιασκέψεως διὰ τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Β' θὰ εἶνε ἐξ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι θὰ βαρύνουσι περισσότερον αὐτὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τοῦτο. Ὅπως ἐπανακτήσῃ καλλίτερον τὴν συμπάθειαν τῶν Νεοτούρκων, ἔπρεπε διὰ τῆς ἀποχῆς του νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς αὐτοὺς νὰ ὑποτάξωσι τὴν Ἀλβανίαν καὶ νὰ συναθροίσωσι κατόπιν ὅλας τὰς δυνάμεις των εἰς τὰ ἑλληνικὰ σύνορα. Εἰς δὲ τοὺς μεγάλους ἀρχηγοὺς τῶν Νεοτούρκων ἐν Θεσσαλονίκῃ, τοὺς ἐν Γερμανίᾳ μορφωθέντας, τοὺς ὁποίους εἶχε κερδίσῃ ἤδη διὰ πολλῶν φιλοφρονήσεων, ὅταν ἐβεβαιώθη περὶ τῆς νίκης των ὁ Γερμανὸς πρεσβευτής, ὁποίαν ἐντύπωσιν θὰ ἔκαμε ἡ ἐπίσημος δήλωσις τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Νοτίου Γερμανίας, τῆς 16 Ἰουνίου 1909;

«Ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ὑπο-

στηριχθῇ δι' ἰδιαιτέρας ἐνεργείας τῶν διπλωματῶν μας· διὰ τῆς ἀπραξίας ἡμῶν ἀκριβῶς, διὰ τῆς ἀρνήσεως νὰ μετάσχωμεν εἰς τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, διευκολύνομεν τὴν Τουρκίαν, προστατεύομεν αὐτὴν κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς πιέσεως καὶ ἐξασφαλίζομεν τὸν σεβασμὸν τῶν δικαίων της.

Οὕτως ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι, ὅπως ἐν τῷ Ἀρμενικῷ, ἡ Γερμανία μένει ἐν τῇ περιθωρίῳ τῆς εὐρωπαϊκῆς συμφωνίας καὶ δεικνύουσα ὅτι δὲν ἐγκρίνει αὐτὴν ἐκμηδενίζει τὴν δρᾶσίν της. Διὰ τῆς ἐνθαρρύνσεως, τὴν ὁποίαν ἡ διαγωγὴ αὕτη παρέσχεν εἰς τὸν Ἀβδοὺλ Χαμὶτ, ἡ Γερμανία ὑπέχει κατὰ μέγα μέρος τὴν εὐθύνην διὰ τὰς σφαγὰς τῶν Ἀρμενίων τοῦ 1890 καὶ τὰς ἐν Κρήτῃ τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἐὰν ὑπάρχῃ δικαιοσύνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἡ Γερμανία δὲν θὰ ἐπωφεληθῇ ἐπὶ μακρότερον τῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν τὸ αἷμα τοῦτο ἐσπίλωσε.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Αὐστροουγγαρίας δὲν καθωδηγήθη περισσότερον τῆς Γερμανίας ὑπὸ γενναίων αἰσθημάτων ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι οὔτε κἂν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ὑπηρετήσῃ τὰ διαρκῆ συμφέροντα τοῦ πολιτισμοῦ. Ὄχι ὀλιγώτερον ἐγωϊστικὴ τῆς Γερμανίας ἡ Αὐστροουγγαρία δὲν βλέπει παρὰ τὰ ἐμπορικά της συμφέροντα. Διὰ τὴν οἰκονομικὴν κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν ὁποίαν παρασκευάζεται οὕτω τύχῃ ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ἡ Αὐστροουγγαρία ἔχει ἀνάγκην τῆς εἰρήνης. Πρὸς ἀποφυγὴν νέων ταραχῶν, τὰς ὁποίας μία παρατεινομένη ἐπανάστασις τῶν Κρητῶν ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ, ἠπείλει αὐτοὺς ἄλλοτε ὅτι «ἡ Εὐρώπη θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν νῆσον εἰς ὅλας τὰς φρικαλεότητας τῆς κατασυντρίψεως». Τῷ 1905 ἀνήγγειλεν, ὅτι ἀντιθέτως πρὸς τὴν Γερμανίαν ἐξηκολούθει νὰ ἐνδιαφέρηται διὰ τὴν νῆσον καὶ ἐπεφυλάσσετο «νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων πάντοτε ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ μετατροπῆς ἐν τῇ πολιτικῇ καταστάσει τῆς νήσου ἢ περὶ θεμελιώδους μεταβολῆς ἐν τῇ διοικήσει της».

Ἡ στιγμὴ τῆς συμπράξεως ταύτης ἦλθε. Ἡ προκήρυξις τοῦ Φραγκίσκου Ἰωσὴφ τῆς 3 Ὀκτωβρίου, ἡ προκαλέσασα τὰς προκηρύξεις τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Κρήτης ἐπέβαλλεν εἰς τὴν Αὐστροουγγαρίαν νὰ δείξῃ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν τύχην τῆς νήσου, ἡ ὁποία θὰ ἐκανονίζετο, ἐὰν ἡ Αὐστρία δὲν ἠνοῦτο πρὸς τὴν Γερμανίαν, ἵνα καταστήσουν ἀδύνατον τὴν συνδιάσκεψιν. Ἀμφότεραι θὰ διανεμηθῶσιν ἐνώπιον τῆς ἱστορίας τὴν εὐθύνην τῶν κρίσεων, τὰς ὁποίας θὰ ἠμπόδιζεν ἀναμφιβόλως ἡ συνδιάσκεψις. Ἀλλ' ἡ Αὐστροουγγαρία, ὅπως ἡ Γερμανία, δὲν σκέπτεται ἢ πῶς νὰ διατηρήσῃ τὴν φιλίαν τῆς Πύλης. Πᾶν ὅ,τι θέλουν χάσῃ αἱ τέσσαρες Δυνάμεις, ἐὰν θελήσουν νὰ λύσουν τὸ κρητικὸν ζήτημα κατὰ τοὺς πόθους τῶν λαῶν, θὰ τὸ κερδίσουν αἱ δύο αὐτοκρατορίαι. Τοῦτο εἶνε τὸ διευκολύνον τὸ παίγνιον τῆς Πύλης καὶ καθιστῶν τόσον δυσχερῆ τὴν λύσιν.

(Ἕπεται συνέχεια) *(Μετάφρασις Ι. Β.)*

THEOPHILE CALAS

Η ΑΙΩΝΙΑ ΕΛΛΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ὀλυμπία.

Ἐπιστρέψαντες ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς ἐπεβιβάσθημεν πάλιν ἐπὶ τοῦ Νίγειρος καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸ Κατάκωλον. Τοῦτο εἶνε μικρὸς λιμήν, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κατασκευασθεὶς ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Ἤλιδος, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐξαγωγῆς τῆς κορινθιακῆς σταφίδος, ἥτις ἀποφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα 20 ἕως 30 ἑκατομμύρια ἐτησίως. Ἡ Ἀγγλία καταναλίσκει σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν παραγωγὴν τῆς σταφίδος.

Τὸ ἀτμόπλοιον ἠγκυροβόλησεν εἰς ἀπόστασιν ἑκατοντάδων τινῶν μέτρων ἀπὸ τῆς παραλίας. Ἀπὸ Κατακώλου μέχρι Πύργου ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ἐκτάσεως δωδεκάδος χιλιομέτρων ἀνήκει εἰς βελγικὴν ἑταιρείαν. Ἀπὸ τοῦ Πύργου μέχρις Ὀλυμπίας τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν ἐκμεταλλεύεται ἑλληνικὴ ἑταιρεία. Μετὰ μιᾶς ὥρας δρόμον διὰ μέσου τῆς πεδιάδος, διαρρεομένης ὑπὸ τοῦ Ἀλφειοῦ, ἐφθάσαμεν εἰς τὸν σταθμὸν τῆς Ὀλυμπίας. Τὰς ἀνασκαφὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ διεξάγουσιν οἱ Γερμανοὶ ὡς καὶ ἐν Μυκήναις καὶ ἐν Τίρυνθι, ἐνῷ εἰς τὴν γαλλικὴν ἀρχαιολογικὴν σχολὴν ἔχουσι παραχωρηθῇ οἱ Δελφοὶ καὶ ἡ Δῆλος. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις παραχωρεῖ τὴν ἄδειαν, ἡ ξένη κυβέρνησις ἐπιβαρύνεται διὰ τῶν δαπανῶν καὶ τὰ ἀνακαλυπτόμενα ἀντικείμενα πρέπει νὰ μένουν ἐν Ἑλλάδι, ἐκτὸς ἂν συμπέσῃ νὰ εὑρεθῶσι δύο τελείως ὅμοια, ὁπότε τὸ ἕτερον δίδεται εἰς τὴν ξένην ἀρχαιολογικὴν σχολήν, τὴν διεξάγουσαν δι' ἰδίας δαπάνης τὰς ἀνασκαφάς.

Χάρις εἰς τὰς ἀνασκαφάς, τὰς ὁποίας ἐνεργοῦσιν ἐκτὸς τῶν ἀρχαιολογικῶν σχολῶν τῶν ξένων κρατῶν καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία, ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης ἐπὶ μακρὸν χρόνον τεθαμμένη ὑπὸ τὰ βουλιάγματα τῶν ὀρέων της, τὰς προσχώσεις τῶν ποταμῶν της καὶ τὰ νεκροταφεῖα τῶν πολιτικῶν καταστροφῶν της ἀνεγείρει τὴν πέτραν τὴν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας σκεπάζουσαν τὸν τάφον της, διὰ νὰ ἐπαναρχίσῃ νέαν ὕπαρξιν, ἡ ὁποία, ὡς τὸ ἐλπίζωμεν, θὰ ἐξακολου-

θήσῃ ἐφ' ὅσον ἡ γῆ ἡμῶν θὰ περιστρέφηται ὑπὸ τὰ ἄστρα καὶ ἐφ' ὅσον θὰ φέρῃ ἐφ' ἑαυτῆς ὄντα, λατρεύοντα τὴν ἰδανικὴν ὡραιότητα.

Ἐπῆρα τὸν δρόμον πρὸς τὰ ἐρείπια μετὰ τοῦ υἱοῦ μου. Ὁ μικρὸς λοφίσκος τοῦ Κρονίου ἀποκρύπτει αὐτὰ ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μας, ἀλλὰ τὰ αἰσθάνεταί τις εἰς τὴν ὡραιότητα τῶν γραμμῶν τοῦ τοπείου, εἰς τὸν τόσον καθαρὸν ἀέρα, εἰς τὰς πτυχὰς αὐτὰς τοῦ ἐδάφους, κατασκευασμένας οὕτως εἰπεῖν ἐπίτηδες, διὰ νὰ φυλάξουν θαυμάσια πράγματα. Διὰ μέσου τῆς πεδιάδος φθάνομεν εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ Κλαδάνου, τὸν ὁποῖον διερχόμεθα εὐκόλως πηδῶντες ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην πέτραν.

Τί ὡραίας πομπὰς εἶδε νὰ διέρχωνται πρὸ αὐτοῦ τὸ διαυγὲς καὶ κελαρύζον τοῦτο ὕδωρ, τίνες ἀθληταὶ ἦλθον νὰ δροσισθῶσιν εἰς τὰς ὄχθας του μετὰ τὸν θερμὸν ἀγῶνα τοῦ δρόμου καὶ τῆς πυγμαχίας, τίνες νεάνιδες ἔχουν βρέξῃ τοὺς λευκοὺς πόδας των εἰς τὰ μικρὰ αὐτὰ κύματα, ἐνῷ οἱ μνηστῆρες καὶ οἱ ἀδελφοί των διεφιλονείκουν πρὸς ἀλλήλους τὸν στέφανον τῆς ἀγριελαίας! Πτωχὸν ρυάκιον, τί κερδίζεις τώρα ἀντικατοπτρίζον τοὺς περιηγητάς; Πόσον σὲ λυποῦμαι, ὅπως λυποῦμαι πᾶν ὅ,τι καταστρέφει ὁ καιρός, πᾶν ὅ,τι ἀκρωτηριάζουν οἱ ἄνθρωποι, πᾶν ὅ,τι ἡ δῆθεν πρόοδος ἀσχημίζει καὶ στερεῖ τῆς ποιήσεώς του.

Ἀφοῦ ἐκάμομεν τὸν γῦρον τοῦ βουνοῦ Κρονίου, διερχόμεθα ἀγρὸν ἀσφοδέλων, τοῦ ἀγαπητοῦ τῶν Ἑλλήνων φυτοῦ. Δὲν εὑρίσκετε ὅτι ἐν τῇ λέξει ταύτῃ : ἀσφόδελος ὑπάρχει ποίησις, μουσική, Ἑλλάς, ὥστε νὰ αἰσθανθῆτε φρικίασιν; Ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὴν εἰκόνα κανενὸς ἄνθους μικροῦ καὶ γαλανοῦ, συγγενοῦς στενοῦ τῆς μυοσωτίδος καὶ τῆς κληματίδος. Καὶ ὅμως δὲν εἶνε καθόλου τοιοῦτον. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤρεσκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἦτο ἡ ῥώμη, ἡ εὐρωστία, ἡ ὡραία εὐθεῖα γραμμή, ἡ ἀπαράμιλλος στάθμη. Τὰ πρῶτα ἀγάλματα τῶν θεῶν των ἦσαν κορμοὶ μαρμάρων καὶ ὅταν βραδύτερον ἠθέλησαν εἰς αὐτὰ τὰ ξόανα νὰ δώσωσι μορφὴν ζωῆς, ἠρκέσθησαν νὰ κάμψωσιν ἐλαφρῶς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην κνήμην. Τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἡ λεπτότης εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἔργα των τῆς τέχνης, ἡ ὥρα τῆς παρακμῆς εἶχε σημάνῃ.

Ἐὰν δὲν ἔχετε ἰδῇ ἀσφοδέλους, ἀφήσατε, ὅπως ἠναγκάσθην καὶ ἐγὼ νὰ τὸ κάμω, πᾶσαν ἰδέαν ὅτι εἶνε ἐξ ἐκείνων τῶν αἰσθηματικῶν ἀνθέων, τὰ ὁποῖα αἱ νεάνιδες θέτουν εἰς τὸν στηθόδεσμόν των καὶ οἱ ἔφηβοι σχεδιάζουν κρυφίως εἰς τὰ τετράδιά των καὶ τὰ ὁποῖα πληροῦσι τὰ λευκώματα τῆς ποιήσεως. Τὸ εὐνοούμενον τῶν Ἑλλήνων ἄνθος ἦτο φυτὸν ὑπερήφανον, ὄρθιον ὡς ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ κυριαρχοῦσα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, μὲ ἴνας δυνατὰς ὡς μῦς τῶν ἀθλητῶν, συνεσφιγμένον μὲ τὴν γῆν ὡς παλαιστής, μέ τινα ὁμοιότητα πρὸς κορινθιακὸν κίονα, φέρον ὑψηλὰ καὶ σταθερὰ τὸ ἄνθος του ὡς κιονόκρανον. Τὸ ἀληθὲς συμβολικὸν ἄνθος τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε εἰμὴ δύναμις, στερεότης καὶ ἁπλότης· ὤφειλε νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς μνημεῖον.

Εὑρισκόμεθα εἰς τὸν τόπον τῶν ἀνασκαφῶν. Πλήρης ἠρεμία βασιλεύει εἰς τοὺς τόπους τούτους, ὅπου ἀντήχουν ἐπὶ δέκα αἰῶνας, ἀνὰ πᾶσαν τετραετίαν, ὁ θόρυβος τῶν ἁρμάτων καὶ τὰ χειροκροτήματα τοῦ πλήθους. Τεσσαράκοντα χιλιάδες ἀνθρώπων ἐκ πάσης γωνίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκ τῶν μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένων ἀποικιῶν συνηντῶντο ἐδῶ, ὅπως ἀποθεώσωσι τὴν ῥώμην συνηνωμένην μετὰ τῆς ὡραιότητος καὶ θαυμάσωσι τὴν ἑλληνικὴν μεγαλοφυΐαν.

Ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἐν καιρῷ τῆς μετὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον ἀκολουθούσης πανσελήνου, τὴν ἱερὰν περιοχὴν ἐπλημμύρει ἀνθρωπίνη πλήμμυρα, ἡ ὁποία ἀνήρχετο ὡς κῦμα περὶ τὰς νησίδας τὰς θαυμασίως λαξευμένας, τὰς ὁποίας ὠνόμαζον ναὸν τοῦ Διός, Ἡραῖον, Φιλίππειον, Πελόπειον, ἐσκορπίζετο περὶ τοὺς βωμούς, τὰ ἀναθήματα τοὺς κίονας καὶ τὰ ἀγάλματα, διὰ νὰ ἐξαπλωθῇ ἐπὶ τέλους εἰς τὰς πλάκας τῶν προπυλαίων. Εἰς τὸ στάδιον μόλις ἐφαίνοντο αἱ πρῶται ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, ἤρχιζον νὰ πηγαινοέρχωνται σώματα εὐλύγιστα καὶ γυμνὰ μὲ θώρακας δυνατούς, μὲ πλευρὰς εὐκινήτους καὶ μὲ βραχίονας σφίγγοντας τὸν ἀντίπαλον ὡς μάγγανον. Πότε ὁ δρόμος ἐκανόνιζεν τὸν ρυθμὸν τῶν ἐλαφρῶν ποδῶν· πότε πάλιν ἡ τρομερὰ πυγμαχία ἐξηκόντιζεν εἰς τὸν ἀέρα βραχίονας ὀζώδεις, οἱ ὁποῖοι ἐπανέπιπτον ὡς ῥόπαλα. Καὶ τὰ ὁμηρικὰ κατορθώματα ! Εἷς ἀθλητὴς ἁρπάζει ἕνα ταῦρον ἀπὸ ἕνα τῶν ὀπισθίων ποδῶν καὶ τὸν κρατεῖ τόσον σφιγκτά, ὥστε τῷ μένει εἰς τὴν χεῖρά του ἡ ὁπλή· ἄλλος πάλιν σταματᾷ ἅρμα τρέχον μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ταχύτητος. Ὁ Μίλων ὁ Κροτωνιάτης σφίγγει τὴν κεφαλήν του μὲ σχοινίον καὶ τὸ σπάζει φουσκώνων τὰς φλέβας του.

Εἰς τὸ ἱπποδρόμιον ἕτερον ζῷον σχεδὸν τόσον ὡραῖον ὅσον καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἵππος, προυκάλει τὴν ἰδίαν φρενίτιδα τῶν χειροκροτημάτων, ὅταν ἀφινόμενον εἰς τὴν κονίστραν κατέτρωγε τὴν ἀπόστασιν μὲ τὸ στῆθος εἰς τὸν ἄνεμον καὶ μὲ πυρίνους τοὺς ῥώθωνας. Εἰς ἕκαστον ἅρμα ἐζευγνύοντο τέσσαρες ἵπποι, δύο εἰς τὸν ρυμὸν καὶ δύο εἰς τὸ παραζύγιον. Ὅταν οἱ συναγωνιζόμενοι ἐτίθεντο εἰς γραμμήν, ἦχος σαλπίγγων ἔδιδε τὸ σημεῖον. Ἡ λαῖλαψ ἐξαπελύετο κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν σκοπόν. Εἰς τὴν ἄκραν τοῦ δρόμου ἔπρεπε νὰ περιστραφῶσι περὶ τὸ τέρμα, ὅπου ἐκρύπτετο ὁ Ταράξιππος, δαίμων ταράσσων τοὺς ἵππους· ἡ λαῖλαψ μετεβάλλετο τότε εἰς τυφῶνα εἰς τὸν ἀνεμοστρόβιλον τοῦτον τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἵππων, τῶν τροχῶν τῶν περιστρεφομένων μὲ ἐξωφρενικὴν ταχύτητα πρὸς τὸ φοβερὸν τοῦτο ἀκρωτήριον μὲ τὰς τρομερὰς συγκρούσεις, τὰς κραυγὰς τῶν διφρηλατῶν, τοὺς ὀδυνηροὺς χρεμετισμούς, τοὺς κρότους τῆς μάστιγος καὶ τὰς συστροφὰς τῶν τραχήλων τῶν ἵππων μέχρι μανίας, ἐνῷ ἀνήρχετο πρὸς τὸν γαλανὸν οὐρανὸν στρόβιλος χρυσοῦ κονιορτοῦ.

Μετὰ τὰ ἅρματα ἤρχοντο αἱ ἱπποδρομίαι τῶν ἵππων, τῶν ἐχόντων ἀναβάτην. Ἔπρεπε νὰ κάμωσι δώδεκα φορὰς τὸν κύκλον τοῦ ἱπποδρομίου, ἤτοι δρόμον

δέκα χιλιομέτρων περίπου ἐν μέσῳ τρικυμίας φρενητιωδῶν ἐπευφημιῶν καὶ ἐν ὁμοβροντίᾳ τῶν ἵππων κτυπώντων μὲ τὰς ὁπλάς των τὸ ἔδαφος.

Ὁ ἵππος ἦτο ὁ βασιλεύς, ὁ ἐπιβαίνων αὐτὸν ἦτο μηδέν. Μίαν ἡμέραν ἡ φορβὰς τοῦ Φειδώλα ἔρριψε τὸν ἀναβάτην της· ἐξηκολούθησε τακτικῶς τὸν δρόμον της καὶ ἀφοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ τέρμα, ἦλθε καὶ ἐστάθη ἐνώπιον τῆς ἑλλανοδίκου ἐπιτροπῆς. Ὁ ἰδιοκτήτης αὐτῆς ἔλαβε τὸ βραβεῖον καὶ τὸ νικηφόρον ζῷον ἔσχε τὸ ἄγαλμά του ἐν τῇ ἱερᾷ περιοχῇ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ὡραίου θριάμβου τούτου.

Προχωροῦμεν εὐλαβῶς ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἐδάφους καὶ τὰ πεσμένα μεγαλεῖα ὅλων τῶν κυλισμένων κάτω κιόνων, ὅλων τῶν ἀκρωτηριασμένων πετρῶν προξενοῦν εἰς ἡμᾶς ζωηρὰν ἐντύπωσιν. Νεκρὰ ἡ παλαιὰ δόξα! Ἀκίνητος διὰ παντὸς ἡ εὐγενὴς κόνις τῶν ἀγώνων καὶ δρόμων! Καὶ αἱ φωναί μας γίνονται σιγαναί, διὰ νὰ μὴ διαταράξουν τὴν ἐπιβλητικὴν ταύτην σιωπήν. Αὐταὶ αἱ πλάκες αἱ χορταριασμέναι, αὐταὶ αἱ σειραὶ τῶν μεγάλων λιθίνων νεκρῶν, αὐτὰ τὰ θρηνοῦντα δένδρα, αὐτοὶ οἱ θραυσμένοι στῦλοι οἱ πενθηφοροῦντες παρουσιάζουν ὀλίγον ὡς νεκροταφεῖον τὴν ἱερὰν ταύτην περιοχήν· καὶ γινόμεθα σοβαροὶ πρὸ τῆς βωβῆς ταύτης εὐγλωττίας τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα παρέρχονται.

Ὅπως ἐν Δελφοῖς ὁ περίβολος, ὁ ὁποῖος ἐδῶ ὠνομάζετο Ἄλτις ἢ ἱερὸν ἄλσος ἕνεκα πυπνοῦ δάσους, τὸ ὁποῖον περιέβαλλεν αὐτόν, ἐχωρίζετο διὰ τειχῶν, τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια καὶ εἶχε τὸ σχῆμα ἱκανῶς ἀνωμάλου τετραγώνου, τοῦ ὁποίου αἱ πλευραὶ εἶχον μῆκος ἑκατὸν πεντήκοντα καὶ διακοσίων μέτρων. Εἰς τὸν περιωρισμένον αὐτὸν χῶρον συνορεύοντα πρὸς βορρᾶν πρὸς τὸ Κρόνιον, συνεπιέζοντο τρεῖς ναοί, τῶν ὁποίων ὁ τοῦ Διὸς εἶχε 64 μέτρα μῆκος καὶ 27 πλάτος, τεσσαράκοντα περίπου μνημεῖα διάφορα μικροτέρας σημασίας, ἑξήκοντα ἢ ὀγδοήκοντα βωμοὶ κατὰ τὸν Παυσανίαν, ἀναρίθμητοι ἀνδριάντες, οἱ ὁποῖοι ἐφαίνοντο ὡς σταματῶντες διαβάται τῶν στενῶν καὶ ἑλικοειδῶν τούτων δρομίσκων. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς ἑκατοντάδα τοιούτων ἀνδριάντων.

Ἐκτὸς τῆς Ἄλτεως, καὶ πλησίον αὐτῆς εὑρίσκοντο τὸ στάδιον καὶ τὸ ἱπποδρόμιον, σειρὰ ὁλόκληρος κτιρίων χρησιμευόντων ὡς κατοικία τῶν ἱερέων, ὡς αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων τῆς γερουσίας (βουλευτήριον) ὡς γυμνάσια, ὅπου ἐπροπονοῦντο οἱ ἀθληταὶ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας πρὸ τῶν ἀγώνων. Ἐν τῷ βουλευτηρίῳ εἰς τὸ μέσον μεγάλου τετραγώνου θαλάμου ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ Ὁρκίου Διός, πρὸ τοῦ ὁποίου ὡρκίζοντο οἱ ἀθληταὶ ὅτι θὰ τηρήσουν τοὺς κανόνας τῶν ἀγώνων. Εἰς ἓν ἐκ τῶν κτιρίων τούτων εἶχε διατεθῇ διὰ τὸν Φειδίαν ἓν ἐργαστήριον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ καλλιτέχνης οὗτος εἰργάσθη διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διός, τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τῆς ἀρχαιότητος. «Ὑπάγετε εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, διὰ νὰ θαυμάσητε τὸ ἔργον τοῦ Φειδίου, ἔλεγεν ὁ Ἐπίκτητος, καὶ θεωρήσατε ὡς δυστύχημα τὸ νὰ ἀποθάνητε χωρὶς νὰ τὸ ἴδητε». Μία χαριτωμένη παράδοσις δεικνύει ὁποῖον θαυμασμὸν προυκάλει τὸ ἀριστούργημα τοῦτο

μεταξὺ τῶν συγχρόνων του. Διηγοῦνται ὅτι, ὅταν ἐστήθη τὸ ἄγαλμα ἐν τῷ ναῷ, ὁ Φειδίας ἱκέτευσε τὸν θεὸν νὰ δείξῃ διὰ σημείου φανεροῦ, ἐὰν ἦτο εὐχαριστημένος. Ἀμέσως κεραυνὸς διέσχισε τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰς τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ. Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἀσυνήθους τούτου δείγματος τῆς θείας ἐγκρίσεως ἔθηκαν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο μαρμαρίνην πλάκα, περιβαλλομένην ὑπὸ χρυσοῦ κύκλου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπεκάθητο ἀδιαλείπτως στρῶμα ἐλαίου, ὅπως προφυλάττῃ αὐτὴν ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν. Οὕτω δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ λησμονήσουν τὸν φόρον τοῦ σεβασμοῦ, τὸν ὁποῖον ὤφειλον εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐνδοξωτέρου τῶν καλλιτεχνῶν των. Φεῦ, ὁ ἰδανικὸς οὗτος τύπος, ὁ δημιουργηθεὶς ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἐξηφανίσθη : τὸ ἔργον ἐχάθη ἢ κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ναοῦ ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου λέγεται ὅτι μετεφέρθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράκτορος Θεοδοσίου. Μετέβην εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ὄχι διὰ νὰ τὸ θαυμάσω, διότι ἐγνώριζον ἤδη τὴν θλιβερὰν τύχην του καί, ὅπως τόσοι ἄλλοι, θὰ ἀποθάνω κατὰ τὸν Ἐπίκτητον δυστυχής, διότι δὲν τὸ εἶδον.

Διὰ νὰ παρηγορηθῶ κατὰ τὸ δυνατόν, μεταβαίνω εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς μουσεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ Γερμανοὶ συνέλεξαν πᾶν ὅ,τι ἀπέμεινε ἐκ τῶν θαυμασίων ἀγαλμάτων τῆς Ἄλτεως. Αἱ ἑορταὶ τῆς Ὀλυμπίας, ὅπως αἱ ἡμέτεραι ἑορταὶ τῆς γυμναστικῆς δὲν ἐτελείωνον ποτὲ ἄνευ ἐπισήμου γεύματος, εἰς τὸ ὁποῖον προσεκαλοῦντο οἱ εὐγενεῖς ξένοι ὡς καὶ οἱ δαφνοστεφεῖς ὀλυμπιονῖκαι καὶ τὸ ὁποῖον ἐδίδετο εἰς τὸ πρυτανεῖον. Ἡ ἱστορία διετήρησε τὴν ἀνάμνησιν ἑνὸς τοιούτου συμποσίου, τὸ ὁποῖον προσέφερεν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς νίκης του ἐν τῇ ἁρματοδρομίᾳ, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον προσκληθῇ πάντες οἱ παρευρεθέντες εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Τὸ συμπόσιον τοῦτο θὰ ὑπῆρξε θαυμάσιον, ἀφοῦ διάφοροι πόλεις σύμμαχοι τῶν Ἀθηνῶν, συνειργάσθησαν πρὸς παροχὴν τοῦ γεύματος. Οὕτως οἱ Ἐφέσιοι ἀνέλαβον τὴν διακόσμησιν τῆς αἰθούσης, οἱ Χῖοι τὴν παρασκευὴν τῶν ψητῶν βοῶν καὶ ἀρνίων, ἐνῷ ἡ Λέσβος ἐφρόντισε διὰ τοὺς οἴνους, οἱ οἶνοι δὲ τῶν ἑλληνικῶν νήσων εἶνε περίφημοι.

Μοὶ φαίνεται παράδοξον, ὅτι εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας οὐδέποτε γίνεται λόγος περὶ γυναικός. Ἐννοῶ ὅτι ὁ ἱματισμὸς τῶν κυρίων ἀθλητῶν εἶχε τρομάξῃ κάπως τὴν αἰδὼ τῶν μητέρων τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν θυγατέρων των καὶ διὰ τοῦτο αὗται ἐστέκοντο εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ στάδιον. Ἀλλ' ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ δὲν ὑπῆρχον οἱ αὐτοὶ ὅροι. Διὰ νὰ ἀναβῇ κανεὶς ἐπὶ τοῦ ἅρματος ἢ ἐπὶ τοῦ ἵππου, δὲν βλέπω τὴν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῇ τὸν αὐτὸν ἱματισμόν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐν τῇ Ἄλτει ὑπὸ τὸ αὐστηρὸν βλέμμα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ἡ προστάτις τῶν ὑπάνδρων γυναικῶν, ἀφοῦ μόνον εἰς τὰ ἀγάλματα ἐπετρέπετο ποιά τις ἀταξία περὶ τὸν ἱματισμόν, διατί ἦτο ἀπηγορευμένον εἰς τὰς γυναῖκας ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ παρευρεθῶσι ; Σκληρὸν αἴνιγμα ! Καθ' ὃν χρόνον οἱ σύζυγοι καὶ οἱ ἀδελφοί των εὑρίσκοντο εἰς τὸ στάδιον,

αὗται ἔπρεπε νὰ μένωσι μακρὰν εἰς τὴν νοτίαν ὄχθην τοῦ Ἀλφειοῦ, ὁπόθεν δὲν ἤκουον εἰμὴ μόνον τὰ χειροκροτήματα καὶ τὰς φωνάς. Μία μόνον γυνὴ συνελήφθη ἀθετοῦσα τὴν ἀπαγόρευσιν. Ἦτο μία μήτηρ ὀνομαζομένη Φερενίκη. Μὴ δυναμένη νὰ χωρισθῇ τοῦ υἱοῦ της τὴν στιγμήν, καθ' ἣν θὰ μετέβαινεν οὗτος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ κτυπήματα τοῦ ἀντιπάλου του, μετημφιέσθη εἰς ἄνδρα, παρουσιάσθη ὡς παιδοτρίβης, διδάσκαλος δηλαδὴ τῆς γυμναστικῆς καὶ ἀνεμίχθη εἰς τὸ πλῆθος τῶν παλαιστῶν. Ὁ υἱός της ἐνίκησεν. Ἡ Φερενίκη μὴ δυναμένη νὰ συγκρατήσῃ τὴν χαράν της ἔδραμε πρὸς τὸν υἱόν της διὰ τὸν ἀσπασθῇ. Ἐν τῇ βίᾳ της ἐλησμόνησε πᾶσαν φρόνησιν, τὸ ἱμάτιόν της ἠνοίχθη καὶ ἀπεκάλυψε τὴν μητρικὴν παν ουργίαν της. Κατὰ τὸν νόμον ἔπρεπε νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον. Οἱ δικασταὶ τὴν ἀφῆκαν ἐλευθέραν, διότι ἦτο μήτηρ ἑνὸς διασήμου ἀθλητοῦ· διισχυρίζετο μάλιστα, ὅτι κατήγετο ἐκ τοῦ Ἡρακλέους. Καὶ εἶχε δίκαιον, ἀφοῦ ὡμοίαζε τόσον μὲ ἄνδρα! Ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οἱ διδάσκαλοι τῆς γυμναστικῆς, ὅπως καὶ οἱ μαθηταί των ὤφειλον νὰ εἶνε γυμνοί.

Τὸ μουσεῖον τῆς Ὀλυμπίας, τὸ ὁποῖον περικλείει τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, τῶν γενομένων ἀπὸ τοῦ 1874—1881, ἀνηγέρθη τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Γερμανίας, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ Συγγροῦ. Ἐπὶ ἓξ ἔτη ἑκατὸν ἐργάται εἰργάζοντο πρὸς ἀποκάθαρσιν τοῦ ἐδάφους τῆς Ἄλτεως. Ἐδέησε νὰ σκαφῇ τὸ ἔδαφος εἰς βάθος πέντε ἕως ἑπτὰ μέτρων, ὅπως ἐξαχθῶσι τὰ συσσωρευθέντα ἐκεῖ ἀγγεῖα. Ἡ γερμανικὴ κυβέρνησις ἐψήφισεν ἓν ἑκατομμύριον φράγκων χάριν τῶν ἀνασκαφῶν τούτων καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος, τότε αὐτοκρατορικὸς πρίγκιψ ἀκόμη, πλέον ἢ ἅπαξ ἐβοήθησεν ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου του ταμείου τοὺς σοφούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦ νὰ φέρωσιν εἰς φῶς τοὺς θησαυρούς, τοὺς θαμμένους εἰς τὸ βουνὸν Κρόνιον. Ἀλλὰ καὶ πόσον λαμπρὰ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τὰ ἐπιστέψαντα τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ἱστορικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀναστάσεως! Ἑκατὸν τριάκοντα ἀγάλματα ἢ ἀνάγλυφα ἐκ μαρμάρου, δέκα τρεῖς χιλιάδες ὀρειχαλκίνων ἀντικειμένων, ἓξ χιλιάδες νομισμάτων, χίλια ἀντικείμενα ἀγγειοπλαστικῆς καὶ τεσσαράκοντα μνημεῖα ὑπῆρξαν ἡ καταπληκτικὴ λεία τῶν ἀρχαιοδιφῶν.

Ἐν τῇ κεντρικῇ αἰθούσῃ, τῇ κατὰ πολὺ εὐρυχωροτέρᾳ τῶν ἄλλων, ἔχουσι τοποθετηθῇ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὰ δύο ἀετώματα τοῦ ναοῦ τοῦ Διός· εἶνε σχεδὸν ὁλόκληρα, δὲν ἐδυσκολεύθησαν πολὺ νὰ θέσωσιν ἕκαστον πρόσωπον εἰς τὴν θέσιν του. Τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα παριστᾷ τὰς προετοιμασίας διὰ τὴν ἁρματοδρομίαν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους εἶχε καταστήσῃ ἔνδοξον τὴν Ὀλυμπίαν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἤλιδος Οἰνόμαος εἶχε θυγατέρα τὴν Ἱπποδάμειαν. Ἡ δεσποινὶς αὕτη, ὅπως καὶ τόσαι ἄλλαι ἐπεθύμει νὰ ὑπανδρευθῇ. Ἀλλὰ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν εἶχε προείπῃ, ὅτι ὁ βασιλεὺς θὰ ἀπέθνησκεν ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γάμων τῆς κόρης του. Ὁ πατήρ της φυσικῷ τῷ

λόγῳ δὲν ἐβιάζετο νὰ ὑπανδρεύσῃ αὐτὴν καὶ διὰ νὰ ἀπατήσῃ τοὺς μνηστῆρας προυκάλει αὐτοὺς εἰς ἀγῶνας ἁρματοδρομίας. Ἐξεκίνουν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας καὶ τὸ τέρμα ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος τῆς Κορίνθου. Ὁ δρόμος ἦτο μακρός, ἑκατὸν εἴκοσιν ἕως ἑκατὸν τριάκοντα χιλιόμετρα. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Οἰνόμαος ἔθετεν ὡς ὅρον τὸ νὰ ἀναβῇ ἐπὶ τοῦ ἅρματος τοῦ μνηστῆρος καὶ ἡ ὡραία κόρη του, συνέβαινε πάντοτε οἱ δύο ἐρασταί, ἅπαξ εὑρεθέντες μαζῆ, νὰ μὴ σκέπτωνται παρὰ πῶς νὰ παρατείνωσι τὴν εὐχαρίστησιν τῆς συνεντεύξεωώς των καὶ δὲν ἤλαυνον ταχέως τὸ ἅρμα· ὁ πατὴρ ἤρχετο ἀκόπως πρῶτος εἰς τὸ τέρμα καὶ ἐνίκα. Δέκα τρεῖς φορὰς ἡ Ἱπποδάμεια εἶδε τὸ ὡραῖον ὄνειρόν της νὰ λαμβάνῃ κακὸν τέλος καὶ τὸν μέλλοντα σύζυγόν της κατακρεουργούμενον. Μίαν ἡμέραν ἐπαρουσιάσθη ὡς μνηστὴρ ὁ Πέλοψ καὶ ἐδωροδόκησε κρυφίως τὸν ἡνίοχον τοῦ Οἰνομάου, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὸ νέον μνηστῆρα τοῦ μέλλοντος πενθεροῦ του. Τὸ ἅρμα τοῦ Οἰνομάου ἔπεσεν εἰς μίαν τάφρον. Ὁ Πέλοψ καὶ ἡ Ἱπποδάμεια ἔφθασαν εἰς τὸ τέρμα, χωρὶς νὰ βιασθοῦν καὶ ὁ ἄξιος γαμβρὸς ἔλαβε καὶ τὴν κόρην καὶ τὸν θρόνον τοῦ πατρός της. Διὰ νὰ δείξῃ δὲ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὸν Δία ὁ νέος βασιλεύς, ἔδωκεν εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἀσυνήθη αἴγλην. Μὲ τοιαύτας χαριτωμένας ἱστορίας ἔχουν γοητεύσῃ οἱ Ἕλληνες τὸν κόσμον.

Τὸ δυτικὸν ἀέτωμα παριστᾷ ὑπόθεσιν ἀγαπητὴν εἰς τοὺς γλύπτας τῆς Ἑλλάδος, διότι τὴν εὑρίσκει τις καὶ εἰς τὸ διάζωμα τοῦ Θησείου καὶ εἰς τὰ μέτωπα τοῦ Παρθενῶνος. Εἶνε ἡ μάχη τῶν Κενταύρων πρὸς τοὺς Λαπίθους. Καὶ ἐδῶ πρόκειται περὶ Ἱπποδαμείας, ἡ ὁποία ἔχει νὰ κάμῃ μὲ ἵππους. Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ταύτην οἱ ἵπποι ἔχουν τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν ὅτι εἶνε κατὰ τὸ ἥμισυ ἵπποι καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωποι καὶ ἄνθρωποι μάλιστα πολὺ τολμηροὶ καὶ δυνατοὶ ὡς ἵπποι. Ὁ βασιλεὺς τῶν Λαπιθῶν Πειρίθους, διὰ νὰ ἑορτάσῃ τοὺς μετὰ τῆς Ἱπποδαμείας γάμους του,εἶχε τὴν ἀτυχῆ ἰδέαν νὰ προσκαλέσῃ εἰς αὐτοὺς ὡς παρανύμφους μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἱππότας...συγγνώμην, ἀπὸ αὐτοὺς τὰ κατὰ τὸ ἥμισυ ἵππους. Ἐκάθισαν εἰς τὴν γαμήλιον τράπεζαν, ἔφαγον καλὰ καὶ ἔπιον, φαίνεται, κἄπως ὑπερβολικά, διότι κατὰ τὴν διασκέδασιν οἱ κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον κύριοι αὐτοὶ ἤρχισαν νὰ φέρωνται πρὸς τὰς προκαθημένας δεσποινίδας ὡς ἀληθεῖς ἵπποι ἀφηνιάσαντες. Ὁ ἀρχηγός των Εὔρυτος ἠθέλησε νὰ ἁρπάσῃ τὴν νύμφην, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δυσηρέστησε φυσικῷ τῷ λόγῳ πολὺ τὸν γαμβρόν. Ἐπηκολούθησε τρομερὰ ταραχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πειρίθους μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θησέως ἐξυλοφόρτωσε τόσον τοὺς Κενταύρους, ὥστε ἐτράπησαν οὗτοι εἰς ἀγρίαν φυγὴν καὶ δὲν ἐσταμάτησαν παρὰ ἀφοῦ διῆλθον τὴν Πίνδον, ἡ ὁποία χωρίζει τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς Ἠπείρου. Ὁ ζωγράφος Ρούμπενς, ὁ ὁποῖος ἦτο ὀλίγον εἰδωλολάτρης ὡς ἐκ τοῦ ἔρωτός του πρὸς τὰς ὡραίας μορφάς, ἔχει ἀφιερώσῃ μίαν ἐκ τῶν διασημοτέρων εἰκόνων του εἰς τὸν ταραχώδη τοῦτον γάμον.

Ὁ Παυσανίας διηγεῖται ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα ἦτο ἔργον τοῦ γλύπτου

Παιωνίου, ἐνῷ τὸ δυτικὸν ἦτο ἔργον ἑτέρου γλύπτου. Ἀτελεύτητοι ὑπῆρξαν αἱ συζητήσεις τῶν ἀρχαιολόγων, τασσομένων ἄλλων μὲν ὑπέρ, ἄλλων δὲ κατὰ τῆς γνώμης ταύτης. Ἡ τελευταία λέξις τῆς ἀρχαιολογίας εἶνε ὅτι ἀπορρίπτει τὴν γνώμην τοῦ Παυσανίου, ἂν καὶ παραδέχηται ὅτι αἱ μεγαλοπρεπεῖς αὗται συνθέσεις εἶνε ἔργα γλυπτῶν, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ ἄμεσοι πρόδρομοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Φειδίου, δῆλα δὴ τῆς μεγάλης ἐποχῆς τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς. Εὑρίσκονται ἀληθῶς εἰς τὰ ἔργα ταῦτα ἀναμφισβήτητα ἴχνη ἀρχαϊσμοῦ παρὰ τὰς λεπτότητας τῆς σμίλης, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουσι τὰ τελειότερα ἔργα τῶν ἑπομένων ἐτῶν.

Ἀλλὰ ἐὰν τὸ ἀέτωμα μὲ τὴν ἁρματοδρομίαν δὲν παρουσιάζῃ τὴν τεχνικὴν δεινότητα τοῦ Παιωνίου, ἐν τῇ ἰδίᾳ αἰθούσῃ ὑπάρχει ἓν ἔργον αὐτοῦ αὐθεντικόν, τὸ ἄγαλμα τῆς νίκης. Ἦτο τοποθετημένον πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐπὶ τριγωνικοῦ στυλοβάτου ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων πρὸς ἀνάμνησιν τῆς νίκης των κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τῇ νήσῳ Σφακτηρίᾳ. Εἶνε ἀδύνατον πλέον ν' ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε τοῦ Παιωνίου, ἀφοῦ ἐπὶ τῆς βάσεως εἶνε χαραγμένον τὸ ὄνομά του. Ἔχει θέσιν τιμητικὴν καὶ ἐφελκύει ὅλων τὴν προσοχήν. Αἰσθάνεταί τις ὅτι ἔχει πρὸ αὐτοῦ ἓν ἐκλεκτὸν ἔργον τέχνης καὶ ἀδυνατεῖ ν' ἀποσπάσῃ ἀπ' αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ θεὰ μὲ μίαν ὑπέροχον κίνησιν φαίνεται ὅτι θὰ πετάξῃ πρὸς τὸν οὐρανόν. Μὲ τὸ πρόσωπον προσκλίνον πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀφίνεται εἰς τὴν θωπεύουσαν αὐτὴν καὶ πάλλουσαν τὰς πτυχὰς τῆς ἐσθῆτός της αὔραν· μὲ τὴν δεξιὰν κνήμην, πατοῦσαν ἀκόμη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου, παίρνει ἐλαφρὰν φοράν, εἰς τὴν ὁποίαν προσετίθετο ἄλλοτε ἡ ὥθησις, τὴν ὁποίαν ἔδιδον αἱ δύο ἀνοικταὶ πτέρυγες, ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ κνήμη προχωρεῖ ἐπιχαρίτως πρὸς κατάκτησιν τοῦ ἀέρος. Ἥσυχος καὶ σεμνή, ἀγνοοῦσα τὴν σεβαστὴν ὡραιότητα, ἡ ὁποία διαλάμπει διὰ μέσου τῆς διαφανείας τοῦ πέπλου της, πετᾷ εἰς τὸν αἰθέρα, ἐνῷ ὁ λεπτὸς ἱματισμός, τὸν ὁποῖον φέρει, ἀφίνει νὰ κυματίζῃ ὄπισθέν τις ἐναέριος αὐλακώδης δρόμος. Ὅταν τὴν βλέπῃ τις εἰς τὸν ἀέρα τοῦτον, ὁ ὁποῖος τὴν ἐκμάσσει ὡς τέλειος καλλιτέχνης, μόλις παρατηρεῖ ὅτι τῇ λείπουν οἱ βραχίονες καὶ ἡ κεφαλή.

Τὸ μουσεῖον τῆς Ὀλυμπίας ἐκτίσθη κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἑλληνικῶν ναῶν. Συνίσταται ὅθεν ἐκ τοῦ προνάου, ὅστις χρησιμεύει ὡς εἴσοδος τοῦ ναοῦ, ὅπου ἔχομεν θαυμάσῃ τὰ ἀετώματα καὶ τὴν νίκην. Μένει ὁ ὀπισθόδομος ἢ ὀπισθία κατοικία. Ἐκεῖ εὑρίσκεται θησαυρὸς ἀνεκτιμήτου ἀξίας. Μετὰ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ εἰσερχόμεθα εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων...σχεδὸν ἀποκαλυπτόμενοι ! Μία μεγάλη αἴθουσα ἐντελῶς συμμετρική, ἀλλ' ὁλόγυμνος καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἕν μόνον ἄγαλμα, ἓν ἀληθὲς ἀριστούργημα, ἔργον γλύπτου, τὸ ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ἴσον πρὸς τὸν Φειδίαν. Εἶνε ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους. Ἀγνοῶ ἂν ἡ ἀρχαιότης ἀφῆκεν εἰς ἡμᾶς ὡραιότερον πρᾶγμα· καὶ ὅμως ἄλλα ἀγάλματα τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου ἦσαν διασημότερα. Ἡ Ἀφροδίτη του, ἡ ὁποία ἐστόλιζε τὸν ναὸν τοῦ Κνίδου εἶχε προκαλέσῃ ἀληθῆ ἐνθουσιασμόν. Οἱ θαυμασταὶ τῶν καθαρῶν ἀριστουργημάτων μετέβαινον

ἐπίτηδες εἰς Κνίδον, ὅπως θαυμάσωσι τὴν ὑπεράνθρωπον χάριν τῆς θεᾶς. Αἱ φλογεραὶ περιγραφαὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δεικνύουσι μέχρι ποίου βαθμοῦ τὸ ἔργον τοῦτο εἶχεν ἐξεγείρῃ τὴν φαντασίαν τῶν συγχρόνων. Ὁ Ἑρμῆς ὅθεν δὲν ἦτο ἡ δευτερευούσης σημασίας ἔργον. Μᾶς φαίνεται τόσον ἐξαίρετος, ὥστε μετ' ἐκπλήξεως διερωτᾶταί τις πῶς ἡ σμίλη ἑνὸς ἀνθρώπου ἠδυνήθη νὰ ἐξαγάγῃ ἀπὸ ἕνα ὄγκον μαρμάρου μεγαλειτέραν τελειότητα.

Ὁ Παυσανίας, Ἕλλην συγγραφεὺς ζήσας κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα, ἀφῆκεν ἕνα ὁδηγὸν τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος μᾶς παρέχει πληροφορίας περὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης καὶ τῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα ἐθαυμάζοντο ἀκόμη εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ Παυσανίας ὑπῆρξεν οὕτως εἰπεῖν ὁ Μπαίντεκερ τῆς ἀρχαιότητος. Περιγράφων τὰ θαυμάσια πράγματα τῆς Ὀλυμπίας, διηγεῖται ὅτι ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἥρας δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ τὸν ἐκ μαρμάρου Ἑρμῆν τοῦ Πραξιτέλους, φέροντα τὸν Διόνυσον παιδίον ὄντα. Εἶνε αὐτὸ τὸ ἴδιον ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη τῇ 8ῃ Μαΐου 1877 πρὸ τοῦ στυλοβάτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἵστατο. Τὸ ἄγαλμα ἔχει μέγεθος μεγαλείτερον τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ δὲν ὀφείλεται εἰς τοῦτο ἡ ἰσχυρὰ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν προξενεῖ. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δίδει τὴν ἰδέαν τοῦ θείου εἶνε ἡ ὑπέροχος χάρις τῶν ἰσχίων, ἡ ὁποία εἶνε ἡ μᾶλλον χαριτωμένη ἔκφρασις τῆς ἡσυχίας. Τὸ ὅλον διατηρεῖται τελείως, μόνον λείπει ὁ δεξιὸς βραχίων, ὁ ὁποῖος προσέφερε τὸν βότρυν σταφυλῆς εἰς τὸν Βάκχον, καὶ αἱ δύο κνῆμαι κάτωθεν τοῦ γόνατος. Ἐκτὸς αὐτῶν τῶν τριῶν ἀκρωτηριασμῶν τὸ ὅλον σῶμα εἶνε τελείως λεῖον, ὡς νὰ ἐξῆλθε τώρα ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου. Ἐνῷ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαλμάτων, τὰ ὁποῖα σώζονται εἶνε σημειωμένα, ἐγδαρμένα, καὶ ὡς στιγματισμένα ὑπὸ εὐλογίας, ὁ Ἑρμῆς δὲν ἔχει οὐδεμίαν βλάβην. Κατὰ τὸν αἰῶνας διαρκέσαντα ὕπνον του ἡ γῆ τῶν προσχώσεων τοῦ Ἀλφειοῦ ὑπῆρξεν εἰς αὐτὸν ἐλαφρά. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ἔργα τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν εἶνε γνωστὰ σήμερον ἐξ ὅσων ἔχουσι γράψῃ περὶ αὐτῶν οἱ συγγραφεῖς, ἐξ ἀναπαραστάσεων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιτυχῶν, εὑρεθεισῶν ἐπὶ μεταλλίων καὶ νομισμάτων ἢ ἐξ ἀπομιμήσεων, ὀφειλομένων εἰς ζηλωτὰς μαθητάς. Ὁ Πραξιτέλης ἔσχε τὴν εὐτυχίαν μὲ τὸν Ἑρμῆν του νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν θαυμασμόν μας ἔργον αὐθεντικόν, τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι ἡ φήμη του δὲν ἦτο παρ' ἀξίαν μεγάλη.

Πλῆθος ἀντικειμένων, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σημαντικῶν, συλλεγέντων ἐν τῇ Ἄλτει εὑρίσκονται εἰς ἑτέρας αἰθούσας. Ἡ ὥρα τῆς ἀναχωρήσεως δὲν ἦλθεν ἀκόμη· σπεύδω ἐκ νέου εἰς τὸ μέρος τῶν ἀνασκαφῶν, τὸ ὁποῖον ἀπέχει τοῦ μουσείου ἀπόστασιν βολῆς πυροβόλου. Ὑπάρχουν τώρα ὀλιγώτεροι ἄνθρωποι παρὰ τὴν πρωΐαν, ὁ ἥλιος δύει καὶ χρωματίζει θερμότερον τὴν πρασινάδα καὶ τὰς πέτρας· ἐπικρατεῖ ἐπιβλητικὴ σιγή, μερικοὶ ὀνειροπόλοι κυκλοφοροῦν βραδέως ἐν τῷ ἱερῷ πυροβόλῳ καὶ χορταίνουν τὴν ψυχήν των μὲ τὰς ἀναπολήσεις. Ἡ ἐσωτερικὴ περισυλλογὴ εἶνε εὐκολωτέρα, καὶ μοὶ φαίνεται ὅτι λαμβάνω ὑπὸ κατοχὴν τὴν γω-

νίαν ταύτην τῆς γῆς, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς πάντα ἐννοοῦντα τὸ ἐπίσημον μεγαλεῖον. Περνῶ καὶ ξαναπερνῶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, διέρχομαι κατὰ μῆκος τοὺς ἀρχαίους δρόμους, σταματῶ ἐκεῖ, ὅπου ἦτο ὁ βωμὸς τοῦ Διός, εἰσέρχομαι εἰς τοὺς ναοὺς τούτους τοὺς πανταχόθεν ἀνοικτούς, περνῶ τὴν καμάραν, τὴν ὁδηγοῦσαν εἰς τὸ στάδιον, θέτω τὸν πόδα μου ἐπάνω εἰς τὰς πλάκας, διὰ νὰ εἴπω : «Καὶ ἐγὼ τὰς ἔχω πατήσῃ». Θωπεύω μερικὰ ραβδώματα, τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ἐπιψαύσῃ τὰ πλήθη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, διὰ νὰ ἀφήσω ἐπ' αὐτῶν κάτι τι ἐξ ἐμοῦ καὶ νὰ ἀναμίξω ὀλίγον τι τῆς ἐφημέρου ζωῆς μου μὲ τὴν ἐφήμερον ζωὴν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐπέρασαν ἀπ' ἐδῶ πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν. Καθ' ὅσον ὁ ἥλιος κλίνει πρὸς τοὺς κυανοῦς λόφους τῆς Ἠλιδος, ἐπὶ τοσοῦτον προβάλλουσι ζωηρότερα τὰ ἀνάγλυφα, ἐπὶ τοσοῦτον οἱ στῦλοι δεικνύουσιν τὴν προσωπικότητά των, ἐπὶ τοσοῦτον αἱ πεσμέναι πέτραι ἀνεγείρονται ἐκ τοῦ ἐδάφους, ὅμοιαι πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης πληγωμένους.

Τὰ ὑλικά, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς κατασκευὴν τῶν ναῶν, ἀνήκουν εἰς τὸν τιτανόλιθον, τὸν ὁποῖον εὑρίσκει τις εἰς τὰ πλησίον μέρη, Εἶνε λίθος σπυρωτός, εἶδος μίγματος ἐκ κογχυλίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔγειναν ἀκόμη κόνις. Ὡς λίθος ἐρειπίων εἶνε τέλειος. Φαίνεται ὡσὰν νὰ κατεφαγώθη ἀπὸ τὴν βροχὴν καὶ τὸν ἄνεμον, ἔχει τὸ κίτρινον χρῶμα τῶν ἐκταφέντων ὀστῶν καὶ κάμνει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ πολὺ ἀρχαίου. Ἀλλ' ὅταν ὁ ἥλιος πίπτῃ ἐπὶ τοῦ ἀψύχου τούτου ὑλικοῦ, τὸ καθιστᾷ ζωντανὸν καὶ τὸ χρωματίζει μὲ χρῶμα, τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει τὸ ἡλιοκαὲς τῶν γυναικῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν νεότητά των ὅλα αὐτὰ τὰ μνημεῖα τὰ κατεσκευασμένα ἐκ τῆς κογχυλιώδους ταύτης πέτρας, ἦσαν χρισμένα μὲ μῖγμα μαρμάρου καὶ ἀσβέστου, τὸ ὁποῖον ἔδιδεν εἰς αὐτὰ τὴν λειότητα καὶ τὸ λευκὸν χρῶμα.

Μοὶ φαίνεται ὅτι ἡ Ἄλτις εἶνε ἰδική μου καὶ ὅτι δὲν θὰ τὴν ἀφήσω πλέον, ὅταν ἀντιχῇ τὸ σφύριγμα τῆς ἀτμομηχανῆς. Εἶνε τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως. Προσποιοῦμαι τὸν κωφόν, τόσον μὲ μαγεύουν τὰ φιλιὰ τοῦ ἡλίου ἐπὶ τῶν πετρῶν αὐτῶν. Αὔριον αὐτὸς θὰ ἔλθῃ πάλιν, ἀλλ' ἐγὼ δὲν θὰ ἐπανέλθω ποτέ. Ἡ μηχανὴ σφυρίζει διηνεκῶς· πρέπει νὰ ἀναχωρήσωμεν· μόλις προφθάνω νὰ συλλέξω μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ τεμάχια τῶν πετρῶν, με τὰ ὁποῖα εἶνε σκεπασμένον τὸ ἔδαφος καὶ τὰ ὁποῖα εἶχόν ποτε τὸν τόπον των εἰς κανὲν ἐκ τῶν μνημείων τούτων καὶ τὰ ὁποῖα δι' ἐμὲ ἔχουσι τὴν ἀξίαν τῶν ἐνθυμίων.

Ἐνθύμια, ἀναμνήσεις ! Ποία εἶνε ἡ ἀνθρωπίνη ἐκείνη ὕπαρξις, ἡ ὁποία κατὰ τὸ ταξείδιον τῆς ζωῆς δὲν ἐπλήρωσε τὰ θυλάκιά της, δὲν ἐπίπλωσε τὴν κατοικίαν της ἢ δὲν ἐκόσμησε τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ψυχῆς του μὲ ἀναμνήσεις ; Ἕκαστος ἐξ ὑμῶν δὲν ἔχει τὸ μουσεῖον τῆς καρδίας του, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπισωρεύει χίλια πράγματα, συνδέοντα αὐτὸν μετὰ τοῦ παρελθόντος; Τὸ πρῶτον ἄνθος τοῦ πρώτου ἡμῶν ἔρωτος, μία σελίδα λευκώματος, μίαν φωτογραφίαν, κιτρινισμένην ἀπὸ τὸν

καιρόν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπανευρίσκει τις μὲ τὰς παλαιὰς μόδας κάτι ἀπὸ τὰ νέα του χρόνια· μίαν μικρὰν δεσμίδα τριχῶν, ἡ ὁποία ἔστεφεν ὡς χρυσὸς τὸ μέτωπον ἑνὸς μικροῦ παιδίου, ἢ ὡς ἄργυρος τὸ μέτωπον ἀγαπητῆς μητρός· μίαν ἐπιστολὴν μὲ γραμματόσημον μακρυνῆς χώρας, γραμμένης ἀπὸ πρόσωπον ἀγαπητόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἦλθε ποτὲ πλέον νὰ καθίσῃ εἰς τὴν ἑστίαν μας· ἓν κόσμημα, μικρὰ ὑποδήματα, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ χρησιμοποιηθοῦν πλέον, ἕνα νυμφικὸν στέφανον . . . δὲν γνωρίζω τί ἄλλα ἀντικείμενα πολυτελῆ ἢ πενιχρά, ἀσήμαντα ἢ ἀκριβά, ἐνθυμίζοντα λύπην ἢ χαράν, εἰς τὰ ὁποῖα προσκολλῶμεν ἓν τεμάχιον τῆς καρδίας μας ἢ μίαν σελίδα τῆς ζωῆς μας ; Καὶ ὅταν καμμίαν ὥραν θελήσωμεν ν' ἀργοπορήσωμεν διὰ νὰ ἐπανίδωμεν ὅλους αὐτοὺς τοὺς θησαυρούς, μᾶς φωνάζει μία φωνή, ὅπως ἡ ἀτμομηχανή μου τῆς Ὀλυμπίας : «Ἀποχαιρέτισέ τα ὅλα, πρέπει νὰ φύγῃς».

(*Ἕπεται συνέχεια*) (*Μετάφρασις* **Ι. Β.**)

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Ἀπομνημονεύματα Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ)

Αἴγινα.

Ὀλίγον δ' ἀφοῦ ἀνέλαβον τὰς δυνάμεις μου, ὁ Γρηγόριος Καμπούρογλους, εἷς τῶν ἐν Ὀδησσῷ ἀρχαίων συμμαθητῶν μου, ἐλθὼν μοὶ ἐπρότεινε νὰ τὸν συνοδεύσω ἐπί τινας ἡμέρας εἰς Αἴγιναν, ὅπου προὐτίθετο νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀνάδοχόν του, Καν Λαμπίκη. Ἐδέχθην δ' ἐγὼ τὴν πρότασίν του μετὰ χαρᾶς καὶ διότι ἤλπιζον ἡ μετακίνησις καὶ ἀλλαγὴ ἀέρος νὰ συμπληρώσῃ ἐντελῶς τὴν ἀνάρρωσίν μου, καὶ διότι ἐπεθύμουν νὰ γνωρίσω ὅ,τι πλεῖστα τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα τὴν Αἴγιναν, ἥτις κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Κυβερνήτου, καὶ πρὶν ἡ καταστῇ τὸ Ναύπλιον κατοικήσιμον, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

Ἐν Αἰγίνῃ κατελύσαμεν παρὰ τῇ Κᾳ Λαμπίκη, ἔνθα καὶ ἐμείναμεν ἡμέρας τινάς. Ἡ νῆσος αὕτη, ἀφ' οὗ ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ νέου κράτους μετετέθη εἰς Ναύπλιον, εἶχε μείνῃ τὸ κέντρον τῆς διανοητικῆς καλλιεργείας τοῦ ἔθνους, καὶ ἐνταῦθα ἦν ἱδρυμένον, πλὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ὀρφανοτροφείου, καὶ τὸ κεντρικὸν σχολεῖον, τὸ ἀνώτατον, ἢ ὀρθότερον τὸ μόνον τότε λόγου τινὸς ἄξιον φιλολογικὸν ἐκπαιδευτήριον τῆς Ἑλλάδος. Ἐκεῖ εἶχον τὴν μεγίστην χαρὰν νὰ ἰδῶ αὖθις τοὺς ἀρχαίους μου ἀγαπητοὺς διδασκάλους, τὸν Γεννάδιον, διευθύνοντα τὸ κατάστημα, καὶ τὸν Ἐρκουλίδην, διδάσκοντα ἐν αὐτῷ, καὶ νὰ γνωρίσω προσέτι τὸν Φαρμακίδην, οὗ τὸ ὄνομα παιδιόθεν ἐγνώριζον ὡς ἐκδότου τῆς πρώτης ἑλλ. φιλολογικῆς ἐφημερίδος, τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ» καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Χρηστομαθείας, εἰς ἣν παιδίον ἔτι ἐδιδασκόμην. Εὐδαίμονα ἐθεώρουν ἐμαυτὸν συνὼν μετὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ συνδιαλεγόμενος περὶ ἐκπαιδεύσεως καὶ φιλολογίας ἐν Ἑλλάδι· ἡ πεποίθησίς μου ἦν καὶ τότε καὶ πάντοτε, ὅτι ἔθνος, καὶ μάλιστα τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀνακτῆσαν τὴν ἐλευθερίαν του, ἵνα καταστῇ ἄξιον νὰ διατηρήσῃ αὐτήν, ἔπρεπε νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ παιδευόμενον καὶ ὅτι εἰς τὸν εἰρηνικὸν τοῦτον ἀγῶνα, ὅστις διεδέχετο τὸν αἱματηρὸν τῆς ἀπελευθερώσεως, πᾶς ὁ ὁπωσοῦν δυνάμενος ὤφειλε νὰ ἐπιδοθῇ. Παρεκίνουν δὲ καὶ τὸν Φαρμακίδην καὶ τὸν Γεννάδιον νὰ πλουτίσωσι τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν συγγράφοντες.

Ἐπειδὴ δὲ ἀμφοτέρων ἡ γνώμη ἦν ὅτι ἐπρεπε πρὸ παντὸς νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῶν προόδων τῆς σοφῆς Εὐρώπης, οἰκειούμενοι διὰ μεταφράσεων τὰ ἄριστα τῶν συγγραμμάτων αὐτῆς, μετὰ μακρὰς συζητήσεις ἐξελέγη ἡ ὑπὸ τοῦ Γενναδίου ὡς παιδαγωγικωτάτη συνιστωμένη συλλογὴ Περιηγήσεων τοῦ Κάμπε, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ μεταφρασθῇ ἀπὸ κοινοῦ ὑφ' ὑμῶν τῶν τριῶν, καὶ νὰ ἐκδίδηται κατὰ φυλλάδια.

Ἐπιστροφὴ

Ἡ εἰς τὸ Ναύπλιον ἐπιστροφή, πάλιν μετὰ τοῦ Καμπούργλου, ἔγινε διὰ τῆς Ἐπιδαύρου μετὰ σύντομον καὶ γαληνιαίαν θαλασσοπλοΐαν.

Ἡ κοινωνία ἦν ἐκεῖ τότε ἔτι εἰς τὴν στοιχειωδεστάτην αὐτῆς κατάστασιν. Ὁ κυβερνήτης ἄγαμος αὐστηρὸς τὰ ἤθη, ὅλος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ καθηκόντων ἀφιερωμένος, κατῴκει ἄνευ ἐπιδείξεως καὶ πολυτελείας ὡς ὁ ἁπλούστερος τῶν ἰδιωτῶν τὴν λιτὴν οἰκίαν, ἥτις δι' αὐτὸν ᾠκοδομήθη εἰς μίαν τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως καὶ οὐδέποτε ἐν αὐτῇ ἐγίνετό τις συνανα στροφή. Ἡ μόνη του δ' ἀναψυχὴ ἦν ἐπί τινα καιρὸν νὰ μεταβαίνῃ πᾶσαν ἑσπέραν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρὸ ὀλίγου καὶ αὐτοῦ ἀφιχθέντος Κωνσταντίνου τοῦ Καρατζᾶ, υἱοῦ τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Μολδαυΐας Ἰωάννου καὶ νὰ συνδιαλέγηται μετὰ τῆς εὐφυοῦς, ἐν Παρισίοις ἀνατραφείσης καὶ ὅλως εὐρωπαϊκοὺς ἐχούσης τοὺς τρόπους κυρίας Καρατζᾶ, τὸ γένος Κοντοῦ ἐκ Κερκύρας. Ὅτε ὅμως ἤλθομεν ἡμεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶχε παύσῃ καὶ τὰς ἐπισκέψεις του ταύτας εἴτε παρεξήγησιν φοβηθεὶς ἢ ἀκούσας, εἴτε διότι ἡ ἀντιπολίτευσις εἶχεν ἤδη λάβῃ δριμύτερον χαρακτῆρα, καὶ αὐτὸς ὁ Καρατζᾶς δὲν ἔμεινεν αὐτῆς ἀμέτοχος.

Ἐν γένει ἐπὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν εἰς τὴν σπάνιν στοιχείων κοινωνικῶν εἶχε προστεθῇ καί τις σκυθρωπότης προερχομένη ἐκ τῶν πολιτικῶν ἐρεθισμῶν καὶ αὐξάνουσα ἔτι μᾶλλον τὴν κοινωνικὴν ψυχρότητα. Ἑσπέραν τινά, ἐξελθόντες ἐκ τινος φιλικῆς οἰκίας ὁ εἷτα ἐν Πετροπόλει ἀποκαταστὰς, τότε δ' εἰς Ναύπλιον ἐπιδημῶν Ἀλέξανδρος Μουρούζης, εἷς ἐκ τῶν ἀγαπητοτέρων μου φίλων, ἄλλοι τινὲς ὁμήλικοι καὶ ἐγώ, ἐπεστρέφομεν περὶ τὴν ἑνδεκάτην εἰς τὰς οἰκίας ἡμῶν καὶ ὡμιλοῦμεν καθ' ὁδὸν ζωηρῶς περὶ πραγμάτων ὅλως ἀδιαφόρων καὶ ἐγελῶμεν εὐθύμως, ὅτε κατὰ τὴν γωνίαν ὁδοῦ μᾶς ἀπήντησε περιπολῶν ὁ φρούραρχος, ὅστις εὗρε τὴν εὐθυμίαν ἡμῶν ἀνοίκειον καὶ προσκρούουσαν πρὸς τὴν σοβαρότητα τῶν καιρῶν. Προσελθὼν ἑπομένως μᾶς ἐπέπληξε, διατάξας ἡμᾶς νὰ χωρισθῶμεν σιωπηλῶς. Ἀλλ' ἐγὼ δυσαρεστηθεὶς διὰ τοῦτο καὶ πεποιθὼς ὅτι οὐδὲν ἄτοπον ἐπράττομεν, τῷ εἶπον ὅτι δὲν νομίζω νὰ παραβαίνωμεν οὐδένα νόμον ἢ διάταξιν καὶ οὐδένα νὰ βλάπτωμεν, διότι γελῶντες καὶ ὁμιλοῦντες βαδίζομεν. Ὁ φρούραρχος οὗτος ἦν ὁ ἐκ Πορτογαλλίας συνταγματάρχης, μετὰ ταῦτα δὲ στρατηγός, Κ. Ἀλμείδας, ἀνὴρ τυπικώτατος καὶ μέχρις ὑπερβολῆς ἄκαμπτος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν

τοῦ καθήκοντος. Ἐρεθισθεὶς δὲ διὰ τὴν τόλμην τῆς ἀποκρίσεως· «Εἰξεύρεις» μοὶ εἶπεν ὀργίλως γαλλιστὶ μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ πορτογαλλικῆς προφορᾶς, «εἰξεύρεις ποῖος εἶμαι;»

Ἡ ἀπάντησις αὕτη φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν ἠλάττωσε τὸ φιλόγελων τῶν συντρόφων μου. Ὁ δὲ φρούραρχος ἀντιπαρῆλθεν ὀργίλως, ἀλλ' ἡσύχους ἡμᾶς ἀφείς. Ἀποδεικνύει δὲ τὸ μικρὸν τοῦτο συμβὰν ποία ἦτο τότε ἡ κοινωνικὴ ἀτμοσφαῖρα ἐν Ναυπλίῳ βαρεῖα ὡς ἡ ἐγκυμονοῦσα θυέλλας.

Ἡ οἰκία ἐν τούτοις τοῦ Κ. Καρατζᾶ ἐξηκολούθει οὖσα μία τῶν κομψοτέρων τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης, περιέχουσα καὶ τὴν τότε σπανιωτάτην ἔτι πολυτέλειαν κυμβάλου, καὶ τὴν ἔτι σπανιωτέραν τῆς οἰκοδεσποίνης, ἥτις μεθ' ἱκανῆς εὐχερείας ἔπαιζεν ἐπ' αὐτοῦ, ἀκροατὰς ἔχουσα ὀλίγους ἔτι νὰ ἐκτιμήσωσι τὰ μουσικὰ αὐτῆς προτερήματα, ἰδίως δὲ τοὺς ἐξοχωτέρους τῶν ξένων ἐπιδήμων ἐν Ναυπλίῳ, καὶ πρὸ πάντων τὴν ὡραίαν σύζυγον τοῦ στρατηγοῦ Gérard τοῦ ἐκ Γαλλίας μετακληθέντος πρὸς ὀργανισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Πλὴν δὲ τῆς ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον δεχομένης ταύτης οἰκίας, ἦσαν ὅλως ἀρχαϊκῆς ἀφελείας ἔτι τότε τὰ κοινωνικὰ ἤθη ἐν Ναυπλίῳ. Ἐσπέραν τινὰ προσεκάλεσα παρ' ἐμοὶ τὸν Μουρούζην καὶ ἄλλους τινὰς νέους φίλους μου καὶ παρέθηκα καὶ τράπεζαν, ἧς τὸ κέντρον κατεῖχε μέγα καταΐφιον, τὰ δὲ πάρεργα ἦσαν ξηροὶ καὶ χλωροὶ καρποί. Τοῦτο δὲ ἤρκεσεν ἵνα διαδοθῇ ὅτι ἤμην ὑπέρπλουτος.

Εἰς τοῦ Α. Μαυροκορδάτου τὴν οἰκίαν ἐχορεύομεν ἐνίοτε, μόνην ὀρχήστραν ἔχοντες τὸν λόγιον ἀξιωματικὸν κ. Κ. Ἀλεξὸν τραγῳδοῦντα καὶ κρούοντα τὸν ρυθμὸν διὰ τῶν παλαμῶν.

Οὔτε δ' ἦσαν καὶ εὔκολοι καὶ ἀκίνδυνοι πάντοτε αἱ τοιαῦται συναναστροφαί, ἃς οὐχ ἧττον ἀπέκρουον εἰσέτι στοιχείων τινῶν τῆς κοινωνίας τὰ ἔτι ἀρχαϊκώτερα ἔθιμα. Οὕτως ὁ Ν. Σκοῦφος μοὶ διηγεῖτο ὅτι εἰς τὴν χορευτικὴν ἑσπερίδα, ἣν εἶχε δώσῃ πρὸ τῆς ἀφίξεώς μου, βλέπων ὁ Θ. Γρίβας τοὺς νέους προσερχομένους νὰ καλέσωσι τὴν νέαν του σύζυγον εἰς χορόν, ἠγέρθη πῦρ πνέων καὶ ἔσυρε τὸ ξίφος νὰ τοὺς κατακόψῃ· μόλις δὲ τὸν ἀνεχαίτισαν οἱ οἰκοδεσπόται, καὶ ἡ ἀποχὴ τῶν χορευτῶν ἀπὸ τῆς κυρίας Γρίβα, ἥτις ἄλλως τε καὶ δὲν ἤξευρε νὰ χορεύῃ. Περὶ τῆς κυρίας δὲ ταύτης καὶ ἄλλο χαρακτηριστικώτατον τῶν καιρῶν ἔμαθον ὅτι, ἀποκοιμηθεῖσα ποτὲ εἰς ἐξοχήν, ἐξύπνησε μετὰ φρίκης αἰσθανθεῖσα ὅτι ὄφις εἶχεν εἰσερπύσῃ ὑπὸ τὰ ἐνδύματα καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ σκέλος της, δὲν ἐπέτρεψεν ὅμως εἰς οὐδένα νὰ τὴν βοηθήσῃ, ἕως οὗ εἰδοποιηθεὶς ἦλθεν ὁ σύζυγός της καὶ ἀπήλλαξεν αὐτὴν τοῦ φαρμακεροῦ ἐραστοῦ.

Σοῦτσοι

Ἐν Ναυπλίῳ διέτριβον τότε, ὀλίγον πρὸ ἐμοῦ ἀφιχθέντες, καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Σοῦτσοι ὁ Παναγιώτης, ὃν εἶχον ἀφήσῃ ἐν Βιέννῃ, καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ

ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ἐκ δευτέρου ἐπιδημοῦντες ἐν Ἑλλάδι, διότι καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχον ἔλθῃ, ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἀπῆλθον εἰς Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν σπουδῶν των. Συνῴκουν δὲ μετὰ τῆς νέας ἀδελφῆς των Εὐφροσύνης, τῆς ἔπειτα κυρίας Ἐδιπίδου, ἥτις διὰ τῆς κιθάρας της ἔθελγε τὰς ἑσπέρας ἡμῶν, ᾄδουσα γαλλιστὶ καὶ ἰταλιστὶ μετὰ τοῦ ἰατροῦ Ἰωάννου Κλάδου, ὅστις πολὺ μὲ διεσκέδαζε προφέρων «οὔνε ζουνὲ βερζιέρε» ἀντὶ une jeune bergere.

Συνῴκει δὲ μετὰ τῶν Σούτσων καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν ἀδελφὸς Μιχαὴλ, μείνας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ πολιτικὰς θέσεις ἐπιδιώκων, ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν του ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὑποδεέστερος.

Ἡ οἰκία αὕτη τῶν Σούτσων ἦν δι' ἐμὲ τότε τὸ πρώτιστον κοινωνικὸν καταφύγιον καὶ ἡ μεγίστη μου ἀπόλαυσις ἦν νὰ ἀκούω τῶν δύο ἀδελφῶν ἀπαγγελλόντων (ὅπερ συνεχέστατα καὶ προθυμότατα ἔπραττον) τὰς ποιήσεις ὅσας τότε ἔγγραφον ἢ ἄλλοτε εἶχον γράψῃ. Μετ' ἐνθουσιασμοῦ προσέβλεπον πρὸς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐθεώρουν μεθ' ὑπερηφανείας ὡς ποιητὰς τὴν Ἑλλάδα τιμῶντας, καὶ ἐκ τῶν παραδειγμάτων καὶ τῶν συμβουλῶν αὐτῶν προσεπάθουν νὰ ὠφελῶμαι.

Κοινωνικὸς βίος

Προὐχώρει ὅμως οὐχ ἧττον αὐξάνουσα ἡ ἐν Ναυπλίῳ κοινωνία, διότι χάρις εἰς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν προτοῦσαν εὐνομίαν, πολλαὶ οἰκογένειαι καὶ ἐκ τῶν διεσπαρμένων εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλαδος καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἤρχοντο καὶ ἐξέτεινον τὴν κοινὴν εὐημερίαν. Οὐχ ἧττον ἠπείλουν αὐτῆς τὴν συντάραξιν, ἐν ὀνόματι δῆθεν εὐρυτέρων ἐλευθεριῶν οἱ συμφέρον ἔχοντες εἰς ἀνατροπὰς καὶ οἱ ὑπὸ τούτων ἀπατώμενοι καὶ νομίζοντες ὅτι διὰ ταραχῶν θὰ ἐξυπηρέτουν τῆς πατρίδος τὴν εὐημερίαν.

Μεταξὺ τῶν πρό τινος ἀφικομένων οἰκογενειῶν ἦν καὶ ἡ ἐξ Ὀδησσοῦ προελθοῦσα τοῦ Νικολάου Ταμβακοπούλου, μεθ' ἧς τάχιστα ἐσχετίσθην. Ὁ κ. Ταμβακόπουλος ἐκ Βυτίνης τῆς Πελοποννήσου, ἦν ἀδελφὸς τῆς κυρίας Σμαράγδας, συζύγου τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐν τοῖς πολιτευομένοις διαπρέψαντος Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη, οὗ τὴν θυγατέρα Εὐφροσύνην ἐπεζήτει, καὶ μετὰ ταῦτα ἔλαβεν εἰς σύζυγον ὁ φίλος ἡμῶν Σπυρίδων Σκοῦφος. Διὰ τοῦτο ἡ οἰκία Δηλιγιάννη ἦν εἰς ἡμᾶς ἡ οἰκειοτέρα πασῶν ἐν Ναυπλίῳ. Πλὴν τούτου δ' ἡ οἰκογένεια Ταμβακοπούλου ἦν εἰς συνάφειαν μετὰ τῆς ἐμῆς ἐν Ὀδησσῷ καὶ ἐγὼ πρὶν ἢ ἀναχωρήσω ἐκεῖθεν, ἐγνώριζον τὸν ὀλίγον πρεσβύτερόν μου υἱὸν αὐτῆς Ἰωάννην. Διὰ τοῦτο στενὴ φιλία μὲ συνέδεσε ταχέως μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸν εἶχον διαρκῶς σύντροφον τῶν ἀναγνώσεων καὶ τῶν περιπάτων μου. Συνέκειτο δ' ἡ οἰκογένεια καὶ ἐκ τριῶν θυγατέρων, ὧν ἡ πρεσβυτέρα Μαρία, ἡ μετὰ ταῦτα κυρία Ζυγομαλᾶ, ἦν τότε δε-

κατριῶν ἢ δεκατεσσάρων ἐτῶν, αἱ δὲ ἄλλαι δύο Αἰκατερίνη καὶ Ἑλένη, τόσον παιδιά, ὥστε ἀνέλαβον ἐγὼ ἐκ φιλίας νὰ ταῖς διδάξω τὰ γαλλικά, καὶ πολλάκις πορευόμενος πρὸς τοῦτο λίαν πρωΐ εἰς τὴν οἰκίαν των τὰς εὕρισκον ἔτι κοιμωμένας καὶ τὰς ἐξύπνων, χωρὶς τοῦτο δι' αὐτάς, καθ' ὃ βρέφη σχεδόν, νὰ ἔχῃ τι τὸ ἀπρεπές. Πρὸ πάντων δ' ἠσθανόμην συμπάθειαν πρὸς τὴν Αἰκατερίνην, οὖσαν παιδίον χαριέστατον καὶ θελκτικώτατον, ὥστε καί, ὅπερ ὀπωσοῦν γελοῖον, εἰς τὸ παιδίον ἐκεῖνο ἀφιέρωσα τὸν «Δῆμον καὶ Ἑλένην».

Ἐπὶ τῆς ἀπουσίας του ὁ πατήρ μου μοὶ ἀνέθηκε τὴν διαχείρισιν τῶν χρηματικῶν του ὑποθέσεων, κακῶς ποιήσας διότι ἤμην ἥκιστα δι' αὐτὴν κατάλληλος καὶ παρεσκευασμένος, οὐδ' ἤρκει μόνη ἡ εὐλάβειά μου εἰς τὸ νὰ μὴ δαπανήσω οὐδ' ὀβολὸν ἐκ τῶν ἐμπιστευθέντων μοι. Ὑπῆρχε τότε ἐν Ναυπλίῳ μεσίτης τις Κωνσταντῖνος καλούμενος, ἄνθρωπος πονηρός, κατορθώσας νὰ περιποιήσῃ εἰς ἑαυτὸν πᾶσαν τοῦ πατρός μου τὴν ἐμπιστοσύνην, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ μετεχειρίζετο, ἵνα ἐπιδίδηται εἰς ἐργασίας κολλυβιστικάς. Τοῦτον λοιπὸν καὶ ὡς ἀργυραμοιβὸν καὶ εἰς πάσας τὰς ἐκκρεμεῖς χρηματικὰς ὑποθέσεις μεταχειριζόμενος, τὰ νομίσματα, ἃ παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανον, ἔρριπτον φύρδην μίγδην εἰς τὸ συρτάριον τῆς τραπέζης μου μὴ φροντίζων κἂν νὰ ἔχω κλειδίον εἰς αὐτό, διότι δὲν μοὶ ἐπῆρχετο κατὰ νοῦν ὅτι δυνατὸν ἦν νὰ ὑπάρχῃ ἄνθρωπος ἱκανῶς ἄτιμος, ὥστε νὰ οἰκειοποιηθῇ ξένα χρήματα. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὑπῆρχεν. Ἀλλὰ τίς; Ὁ Κωνσταντῖνος; Ἄπαγε Ἐκεῖνος ἦτον ἀνὴρ ἔντιμος. Ἄλλως τε πῶς θ' ἀνεδίφει αὐτὸς εἰς τὸ συρτάριόν μου; Μὴ ὁ Νικολῆς, ὁ ἀνατραφεὶς ὑπὸ τοῦ πατρός μου, ὁ τύπος τῆς εὐθύτητος; Ἀλλὰ τότε ἐμαυτὸν μᾶλλον θὰ ὑπώπτευον παρ' ἐκεῖνον. Ἐπομένως οὐδεὶς ἔκλεψε τὰ χρήματα, οὐχ ἧττον ὅμως ἐκλάπησαν, διότι ὅτε μεταβὰς εἰς Ἀθήνας παρέδωκα αὐτὰ εἰς τὸν πατέρα μου, ἀριθμήσεως γενομένης, ἀνεκαλύφθη ὅτι ἔλειπον 2000 γρόσια. Ἀλλὰ καὶ ὁ πατήρ μου, ἀφοῦ ἐπέστρεψεν εἰς Ναύπλιον, οὔτε πολὺ ἐπιδεξιώτερος ἐμοῦ εἰς τὰ οἰκονομικά, οὔτε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πολὺ δυσπιστότερος, ἐξηκολούθησε τὰ τῆς περιουσίας του διὰ τοῦ Κωνσταντίνου διαχειριζόμενος. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἐλθὼν πρὸς αὐτὸν ὁ ὕπουλος οὗτος μεσίτης τῷ ἐζήτησε πολύτιμόν τι ἀδαμαντοκόλλητον ὑποκυπέλλιον (ζάρφι), ὃ τῷ εἶχέ ποτε δειχθῆ παρ' ἡμῖν, εἰπὼν ὅτι εὗρε καλὸν ἀγοραστὴν δι' αὐτό· ὁ δὲ πατήρ μου οὐδὲν ὑποπτεύσας καὶ ἄνευ τινὸς προφυλάξεως τῷ ἔδωκε τὸ μικρὸν κειμήλιον. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ Κωνσταντῖνος τὸ ἐπανέφερεν εἰπὼν ὅτι ὁ ἀγοραστὴς δὲν συνήνεσεν· ἀλλὰ τότε ἔλειπον ἐξ αὐτοῦ δύο οἱ πολυτιμότεροι τῶν ἀδαμάντων, περὶ ὧν ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴν αὐθάδειαν νὰ διισχυρίζεται ὅτι δὲν ὑπῆρχον ὅτε τὸ ἔλαβε. Τοῦτο ἐλύπησε βαθέως τὸν πατέρα μου, οὐ μόνον διὰ τὴν σπουδαίαν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ δι' ἣν ἐλάμβανε πικρὰν πεῖραν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸν κατέστησε δυσπιστότερον. Δυστυχῶς ὅμως ἔγκαιρον δὲν ἦτο τὸ μάθημα, διότι ὁ βαλαντιοτόμος ἐκεῖνος, ἔχων χίλια

τάλληρα τοῦ πατρός μου εἰς χεῖράς του, καὶ ἐννοῶν ὅτι ἀνεκαλύφθη, αἴφνης ἐδραπέτευσεν ἐκ Ναυπλίου. Αὐθημερὸν ἐπέμφθη ἐπὶ τὰ ἴχνη αὐτοῦ ὁ ἡμέτερος Νικολῆς, ὅστις καὶ τὸν εὗρεν ἐν Ὕδρᾳ εἰσέτι, καὶ ἡ ἀρχὴ τὸν κατέκλεισεν εἰς φυλακὴν ἐν Ἄργει· ἀλλ' ὁ ἀναιδὴς μετ' εἰρωνείας ἐμήνυσε πρὸς τὸν πατέρα μου νὰ τῷ δώσῃ ἄλλα χίλια τάλληρα, ἵνα δι' αὐτῶν κερδίσῃ πάλιν τὰ πρῶτα, ἃ εἶχεν ἀπολέσῃ καὶ ἀποδώσῃ ἀμφότερα. Βλέπων λοιπὸν ὁ πατήρ μου ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ μηδὲν ἔχοντος, τοὐλάχιστον οὐδὲν ἐμφανές, καὶ ὅτι θὰ ὤφειλε προσέτι καὶ νὰ προσδαπανᾷ διὰ τὴν διατροφήν του ἐν τῇ φυλακῇ, ἀπέστη τῆς περαιτέρω καταδιώξεως, καὶ ἀφῆκε νὰ τὸν ἀπολύσωσιν.

Ἐκδρομὴ εἰς Ἀθήνας α'.

Πρὶν δὲ τούτου τοῦ συμβάντος εἶχον καὶ ἐγὼ ἐκδράμῃ εἰς Ἀθήνας, ὑπὸ τὰς ἑπομένας περιστάσεις. Ἀποφασισθείσης διπλωματικῶς τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Εὐβοίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑποχρεουμένην νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κρήτην καὶ Σάμον ἔπεμψεν ὁ Κυβερνήτης εἰς Ἀθήνας ἐπιτροπήν, συγκειμένην ἐκ τοῦ Ἀργείου Δ. Περούκα, καὶ τῶν Βυζαντίων Ι. Μοισίου καὶ Κ. Μάνου, ἵνα κανονίσῃ μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν περὶ ἐκποιήσεων τῶν ὀθωμανικῶν κτημάτων, δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν. Μετὰ τούτων λοιπόν, διὰ ξηρᾶς ὁδοιπορούντων, συναπῆλθον καὶ ἐγώ, ἵνα ἰδῶ τὸν πατέρα μου καὶ τὴν ποθητὴν καὶ ἔνδοξον πόλιν τῆς ἀρχαιότητος, ἥτις ἔφλεγε πάντοτε τὴν φαντασίαν μου, καὶ συνοδοιπόρον συμπαρέλαβον καὶ τὸν Δ. Σοῦτσον.

Αἱ μετὰ ταῦτα μακραί μου ἐν Ἀθήναις διαμοναὶ ἐξήλειψαν ἐκ τῆς μνήμης μου τὰ τῆς τότε ἐπιδημίας. Ἀνεξάλειπτος ὅμως μοὶ ἔμεινε καὶ μέχρι τοῦδε ἀμείωτος, ἡ πρώτη ἐντύπωσις, ἣν ἐλάβομεν ὅτε, προκύπτοντες ἐκ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ, εἴδομεν διὰ μιᾶς ὑπὸ τοὺς πόδας μὲν ἡμῶν ἐκτεινόμενον τὸ Ἀττικὸν πεδίον, ἀπέναντι δὲ μεγαλοπρεπῶς ὑψουμένην τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἐκείνης ἐδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἐβλέπομεν τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους, ὁποία ἦν ἐπὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς ἡμερῶν. Ἐνθουσιώδη ἀλαλαγμὸν ἐξεπέμψαμεν πάντες καὶ ἐπυροβολήσαμεν εἰς χαιρετισμὸν αὐτῆς, ὥστε ἂν ὑπῆρχεν ἐκεῖ ποῦ φρουρὰ ὀθωμανική, ἠδύνατο ὡς ἐχθρικὴν εἰσβολὴν νὰ ἐκλάβῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ νὰ θελήσῃ νὰ μᾶς διδάξῃ τρόπους εἰρηνικωτέρους.

Τὴν πόλιν ὅμως δὲν εὕρομεν ὁποίαν ἠδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν αὐτὴν μακρόθεν, διότι τὴν ἐκάλυπτον πᾶσαν νέα καὶ ἄμορφα ἐρείπια ἐπὶ ἐρειπίων. Ἐκ δὲ τῶν ἀρχαίων ὀλίγα μόνον ἐπρόφθασα νὰ ἰδῶ ἐν τῇ κάτω πόλει ἐπὶ τῆς βραχείας ἐπιδημίας μου. Κατελύσαμεν δὲ παρὰ τῷ πατρί μου, πλησίον τῆς Βρύσεως τοῦ Βορεᾶ ἐμπρὸς τοῦ νῦν δημοτικοῦ σχολείου ἐν τῇ ὁδῷ Ἀθηνᾶς, εἰς οἴκημα κατάρρεον καὶ ὀλίγον ἀπέχον τοῦ ὀθωμανικοῦ διοικητηρίου. Συνέκειτο δ' ἐξ ἑνὸς δω-

ματίου καὶ μόνου, εἰς ὃ ὅμως τὰς ἐσπέρας ἐδεχόμεθα εἰς συναναστροφὴν τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, τὴν οἰκογένειαν Βλαχούτση, καὶ ἄλλους τινὰς ἐκ τῶν ἐλθόντων πρὸς ἀγορὰν κτημάτων, ἀλλ' ἠναγκαζόμεθα ν' ἀνάπτωμεν τέσσαρα ἢ πέντε πύραυνα, διότι διὰ τῶν ρωγμῶν τῶν τοίχων εἰσώρμα ψυχρὸς ὁ ἄνεμος τοῦ χειμῶνος (1831—1832).

Τελευταία ἐποχὴ ἐπὶ κυβερνήτου

Ἐν τούτοις ἡ ἀντιπολίτευσις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐπετείνετο ἐν Ναυπλίῳ θρυμύτερον συνδαυλιζομένη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῶν δύο μερίδων, τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς, αἵτινες ἔβλεπον ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ τοῦ Κυβερνήτου τὸν θρίαμβον τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς, ἢ ὀρθότερον, τῶν τὴν εὔνοιαν τοῦ Κυβερνήτου καρπουμένων ἀντιπάλων αὐτῶν. Καθ' ὅσον ὅμως ἤμην ἤδη εἰς θέσιν τότε νὰ κρίνω, μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ὁ Ἰω. Καποδίστριας πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Βιάρου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνὴρ ὀξύνους καὶ δραστήριος, εἰς ὃν ὅμως ἡ ἀντιπολίτευσις ἀπέδιδε πολλὴν τὴν ὑπουλότητα καὶ τὴν ραδιουργίαν, οὐδένα σχεδὸν ἄλλον οἰκεῖον αὐτῷ εἶχεν εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἐνεπιστεύθη τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα εἰς ἄνδρας μόνην ἰδιότητα ἔχοντας τὴν ἀτομικὴν αὐτῶν ἱκανότητα, οἷον τὸν Σπηλιάδην, τὸν Ν. Παπαδόπουλον, τὸν Ρόδιον. Ἀλλὰ τοῦτο δυσηρέστει τινὰς τῶν ἀρχαίων κομματαρχῶν καὶ πολιτευομένων, διότι ἔβλεπον μετ' ἀνησυχίας ὅτι ὁ λαὸς ἤρχιζε, λησμονῶν αὐτῶν τὴν ἐπιρροήν, ν' ἀναγνωρίζῃ μόνον τοῦ νόμου τὴν δύναμιν. Πλὴν δὲ τούτου καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων, ὁ Δόκινς τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ Ρουὰν τῆς Γαλλίας, νομίζοντες, ἴσως οὐχὶ καθ' ὁδηγίας, ἀλλὰ κατ' αὐθόρμητον πολιτικήν, ὅτι χαρίζονται ταῖς ἰδίαις κυβερνήσεσιν, ἂν ἀντέπραττον εἰς τὴν τοῦ κυβερνήτου, ὡς εὐνοουμένου τῆς Ρωσσίας, ἀντὶ νὰ συνιστῶσι σύμπνοιαν καὶ εἰς τοὺς νόμους ὑποταγήν, ἠρέθιζον ἐξ ἐναντίας τοὺς ἀντιπολιτευομένους, καὶ ἂν δὲν ἐσυμβούλευον, βεβαίως ὅμως δὲν ἀπεδοκίμαζον αὐτὰ τὰ ἐκνομώτερα μέτρα. Τότε ἐγνώρισα κατὰ πρῶτον τὸν Κωλέτην, μετακληθέντα ἐκ τῆς διοικήσεως τῆς Σάμου, ἀποδοθείσης εἰς τὴν Τουρκίαν μετὰ τῆς Κρήτης κατ' ἀπόφασιν τῆς διπλωματίας, ὅπερ ἐπίσης ἡ ἀντιπολίτευσις ἐξεμεταλλεύετο κατὰ τοῦ Κυβερνήτου, εἶδον δὲ καὶ τὸν Χρηστίδην, τὸν παλαιόν μου διδάσκαλον, ἐπανελθόντα μετὰ τοῦ Κωλέτου, καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἤκουσα αὐτὸν ὁμιλοῦντα ὑπὲρ τοῦ Κυβερνήτου.

Ἐν τούτοις ὑποκινουμένη ὕψωσε σημαίαν ἀνταρσίας ἡ Ὕδρα, ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπελθὼν ἐκεῖ, ἀνέλαβε τῆς ἐπαναστάσεως τὴν διεύθυνσιν, ὁ Μιαούλης, διαταχθεὶς ν' ἀπέλθῃ εἰς καθυπόταξιν τῆς νήσου, ἐπροτίμησε τὸ μεγαλουργὸν ἔγκλημα τοῦ νὰ πυρπολήσῃ τὸ εἰς αὐτὸν ἐμπεπιστευμένον δίκροτον «τὴν Ἑλλάδα» καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ ἐπανέστη ἐν ὅπλοις ὁ Τσάμης ὁ Καρατάσος. Οὕτω τότε ἐπιδιώκετο ἡ εὐνομία ἐν χώρᾳ, ἥτις εἶχε νὰ εὐλογῇ τὸν Θεὸν ὅτι μόλις ἐσώθη παντελοῦς καταστροφῆς καὶ εἰσῆλθεν εἰς ὁδὸν εὐνομίας.

Τότε, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἀλληλογραφῶν ὁ Κυβερνήτης μετὰ τοῦ Πρίγκιπος Λεοπόλδου, τοῦ ἀρτίως ἐκλεχθέντος ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, τῷ παρέστησεν ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ θὰ ἦν δυσχερεστάτη, διότι οἱ Ἕλληνες ἀπαιτοῦσι κυβέρνησιν συνταγματικήν, δι' ἣν ἡ Ἑλλὰς οὐδόλως ἐστὶν ὥριμος. Καὶ ταῦτα μὲν ἴσως εἶχόν τι ἐν μέρει ἀληθείας· ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις τῷ προσῆπτεν ὅτι τὰ ἔγραφεν ἵνα ἀποθαρρύνῃ τὸν Λεοπόλδον, καὶ τὸν ἀποτρέψῃ νὰ δεχθῇ τὴν ὑψηλὴν θέσιν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, τοῦ Λεοπόλδου παραιτηθέντος πρὸς κοινὴν ἀγανάκτησιν, διότι καὶ οἱ ἀμεροληπτότεροι ἀπέδωκαν τὸ θεωρηθὲν τοῦτο ὡς ἐθνικὸν δυστύχημα εἰς τοῦ Καποδιστρίου ἄν οὐχὶ τὴν πρόθεσιν, ἀλλὰ κἂν τὴν ἐνέργειαν.

Τοῦτο ἀνέφλεξεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ἐγὼ δέ, ἄπειρος βεβαίως ἔτι ἐντελῶς τῶν πολιτικῶν, ἐνδομύχως ὅμως συνῃσθανόμην ὅτι αἱ τοιαῦται συνταράξεις τῆς κοινῆς ἡσυχίας κατέστρεφον, ἀντὶ νὰ ὑπηρετῶσι τὸ ἔργον τῆς ἀναγεννήσεως, εἰς ὃ ὤφειλον πάντες οἱ Ἕλληνες ἐκθύμως νὰ συνεργάζωνται. Διὰ τοῦτο δὲν εἶδον ἐκπληττόμενος ἢ κατεξανιστάμενος, ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἀμέσως ἔπεμψεν ἵνα καταβάλῃ τὴν στάσιν δύναμιν στρατιωτικήν, τὸ τακτικὸν ἱππικόν, ὑπὸ τοῦ Καλλέργη τὴν ἀρχηγίαν.

Εἰς Ἀθήνας.

Ὅτε δ' οὗτος, καθ' ἑκάστην φοιτῶντα εἰς τὴν οἰκίαν καὶ εἰς τὰς συναστροφάς του μὲ προσεκάλεσεν, ἂν ἤθελον, νὰ τὸν συνοδεύσω μέχρι τινός, καὶ ἔπειτα νὰ μεταβῶ εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν κτημάτων, ἃ εἶχε πρότινος ἀγοράσῃ ὁ πατήρ μου ἐκεῖ, δὲν ἐδίστασα νὰ δεχθῶ, ὡς θὰ ἔπραττε πᾶς ἐκ συστήματος ἀντιπολιτευόμενος καὶ ἵππον πολεμιστήριον ἀναβάς, ὅστις ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσίν μου, προπορευομένου τοῦ στρατοῦ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ ἐπιτελείου του, καὶ κατεσκηνώσαμεν τὴν πρώτην νύκτα ἐκτὸς τῆς Κορίνθου, τὴν δὲ δευτέραν περὶ τὴν Κινέταν, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Γερανίου· τὴν ἐπαύριον δ' ὑπερέβημεν τὰς Σκυρωνίας πέτρας (τὴν Κακὴν Σκάλαν), καὶ περὶ μεσημβρίαν, ἐν Μεγάροις ἐχωρίσθην ἀπὸ τοῦ ἱππικοῦ, μεταβάντος πρὸς βορρᾶν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἦσαν οἱ ἐπαναστατήσαντες, ἐνῷ ἐγώ, μισθώσας ἱππάριον, ἐξηκολούθησα τὴν ἄγουσαν πρὸς Ἀθήνας.

Πρὸ τῆς συντόνου ταύτης στρατιωτικῆς ἐνεργείας ἄπρακτος ἀπεσύρθη ὁ Καρατάσος.

Ἐγὼ δέ, μὴ ὢν ἔτι πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἐκδρομάς, καὶ πρὸς τὸ ἡμέτερον κλῖμα ἀπεσκληρυμένος, ἐπειδὴ εἴμεθα τότε ἐν μέσῳ τοῦ Ἰουλίου, δι' ὅλης δὲ σχεδὸν τῆς ἡμέρας ὡδοιποροῦμεν, ἔφθασα εἰς Ἀθήνας ἔχων πυρίφλεκτον τὸ πρόσωπον, καὶ εὐτυχὴς ἔπρεπε νὰ λογισθῶ ὅτι περιωρίσθην μόνον εἰς τὸ ν' ἀλλάξω ὡς ὄφις ὅλην μου τὴν ἐπιδερμίδα, ἀντὶ νὰ πάθω, ὡς δὲν ἦν ἀδύνατον, ἐκ κεραυνοβόλου σειριάσεως.

Κατῴκησα δ' ἐν Ἀθήναις εἰς τὴν ἀρχαίαν οἰκίαν παρὰ τὴν βρύσιν τοῦ Βορεᾶ, ἣν ὁ πατήρ μου διετήρει ἀντὶ μικροῦ ἐνοικίου, καὶ ὅτε, ὡς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, διέτριβεν ἐν Ναυπλίῳ. Οἰκίαν δὲ τὴν ὀνομάζω, διότι τότε δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν ἀνὰ πάσας τὰς Ἀθήνας ἄλλη πολὺ ἀξιωτέρα τοῦ ὀνόματος. Κυριολεκτικῶς ὅμως ἔπρεπε νὰ τὴν ὀνομάσω ἐρείπιον, διότι ὅτε ἀνακαθήμενος εἰς τὴν κλίνην μου, ἥτις ἦν τὸ μόνον μου κάθισμα ἐν τῷ μόνῳ δωματίῳ τῆς κατοικίας μου, ἠσχολούμην ὡς κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἔπραττον εἰς ἀνάγνωσιν ἢ γραφήν, κατὰ τὸ ἄλλο πέρας τοῦ δωματίου διὰ τῶν μεγίστων ὀπῶν τοῦ σανιδώματος, τοῦ χωρίζοντός με ἀπὸ τοῦ προσγαίου ὀρόφου, ἔβλεπον προκύπτοντας ἕνα, δύο, τρεῖς, πέντε ἢ καὶ περισσοτέρους μῦς, μεγάλους ὡς γαλιδεῖς, ἐρχομένους στοιχηδὸν καὶ περικυκλοῦντας τὴν λεκάνην μου, ἥτις ἔμενεν εἰς τὸ ἔδαφος καὶ ἐξ αὐτῆς ἐν κοινωνίᾳ εὐωχουμένους. Τότε ἐλάμβανον τὸ σάνδαλόν μου, καὶ σκοπεύων τοῖς τὸ ἔρριπτον κατὰ κεφαλῆς, αὐτοὶ δ' ἐμβρόντητοι ἔφευγον ὡς εἶχον τάχους. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, βλέποντα ὅτι ὁ κεραυνὸς ἔμενε κατὰ γῆς ἀδρανὴς, καὶ δὲν ἦτον τόσον ἐπικίνδυνος, ὅσον ἐκ τοῦ κρότου τοῖς εἶχε φανῇ, τὰ αὐθάδη ζῷα ἐπανήρχοντο θρασύτερα, ἕως οὗ ἐπαναλάβω τὴν κατακεραυνοβόλησιν. Μέχρι τέλους ὅμως, βλέπων ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ διέρχωμαι πᾶσάν μου τὴν ἡμέραν εἰς ταύτην τὴν ἀτελεύτητον μάχην, ἐπροτίμων νὰ συνθηκολογήσω, καὶ ἄφηνον τοὺς ἐπιδρομεῖς μου εἰς ἀκώλυτον κατοχὴν τῆς λεκάνης, ἵνα καὶ αὐτοί μ' ἀφήσωσι νὰ ἀναγινώσκω καὶ γράφω ἡσύχως.

Ἀνεγίνωσκον δὲ τότε τὸν Ἀνάχαρσιν γαλλιστί, καὶ ἐξηκολούθουν γράφων τὰς Ἀττικὰς νύκτας, ἃς ὅμως ἔπαυσα ἀμέσως μετὰ τὴν τρίτην, συνιδὼν ὅτι καὶ αἱ τρεῖς πρῶται γραφεῖσαι, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ παιδαριώδη γυμνάσματα.

(Ἀκολουθεῖ)

Η ΚΗΔΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΒΟΤΣΑΡΗ

Ἡ Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις εὑρίσκετο εἰς τὸ τρίτον ἔτος. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος ποῦς ἐχθρικὸς πλέον δὲν ἐπίεζε, τὰ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς ἀνέδιδον ἐλευθέρως τὴν βλάστησιν αὐτῶν, τῆς Μεσογείου καὶ τῶν νήσων αἱ ἀκταὶ ἐπλατάγιζον ἀνέτως τὸ ἀφρῶδες αὐτῶν κῦμα, ὁ ἐχθρὸς ἐσφάδαζε πανταχοῦ ἐπιθανάτιος, ἀλλὰ οἱ ρόγχοι αὐτοῦ προήγγελλον νέας καὶ σφοδρὰς συνταράξεις· πλὴν ὁ τρομερώτερος ἐγεννᾶτο ἐν τοῖς σπλάγχνοις αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους· διχόνοια ἀπηνής, σπαραγμοὶ ἀνηλεεῖς. Νομοθετικὸν Ἐκτελεστικόν, Μινίστροι καὶ Καπετανέοι ὑπηρετοῦντες τυφλῶς εἰς τὰ ἀτομικὰ πάθη, ἐλησμόνησαν τὴν ἔτι κινδυνεύουσαν πατρίδα, ἡ αὔρα τῆς ἐλευθερίας πανταχοῦ ἀνερρίπιζε τὰς φλόγας τοῦ βωμοῦ τῆς ἀντιζηλίας καὶ τοῦ συμφέροντος ἑκάστου.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λάβας τῶν παθῶν ὁ Μάρκος Βότσαρης διωρίσθη ἀρχιστράτηγος τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὡς ἔμψυχον τεῖχος κατὰ τοῦ ἐκ δυσμῶν ἀπειλουμένου Μεσολογγίου· τὸν Αὔγουστον 1823 ὁ Μουστᾶ πασσᾶς ἐπήρχετο ἀκάθεκτος κατὰ τοῦ Καρπενησίου· τὴν ὁρμὴν τούτου ἀπεφάσισε νὰ ἀνακόψῃ ὁ Μάρκος· ὡς ἄλλος Λεωνίδας, οὗ συχνάκις ἐμνημόνευε, ἐδείπνησε μετὰ τῶν παληκαρίων του, προσέφερε σπονδὰς εἰς τὴν ἐ σ τ ε μ μ έ ν η ν Π α ρ θ έ ν ο ν, τὴν πρόμαχον τοῦ Σουλίου, διέταξε τοὺς πάντας νὰ λουσθῶσι, νὰ καθαρισθῶσιν ἀπὸ παντὸς ρύπου σωματικοῦ καὶ ψυχικοῦ, νὰ φέρωσι τὴν λαμπροτέραν φορεσιάν των καὶ οὕτως ἐν πάσῃ ἐπισημότητι νὰ προσέλθωσι καὶ ἀκούσωσι τὴν προφορικὴν ἡμερησίαν διαταγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ « . . . ἀδελφοί μου καὶ συστρατιῶται, ὅσοι πιστεύουν, τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος μᾶς κυττάζει ἀπὸ τὴν σημαίαν ἐκεῖ ποῦ κυματίζει, ἂς ἑτοιμασθῶσι διὰ τὴν νίκην ἢ τὸν θάνατον· ἡ πατρίδα, αὐτὰς τὰς στιγμάς, μᾶς προβάλλει γιὰ παράδειγμα τὸ μαχαῖρι καὶ σπάθη θὰ εἶνε τὰ κύρια ὅπλα μας, καὶ ὁ φόβος καὶ ἡ φρίκη, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ τρομάζωμεν τὴν νύκτα τὸν ἐχθρόν, οἱ ἀχώριστοι σύντροφοί μας· ὁ Θεὸς θὰ μᾶς βοηθήσῃ».

Ἔπειτα ἐξάγει ἐκ τοῦ κόλπου τὸ ἔγγραφον τοῦ διορισμοῦ του ὡς ἀρχιστράτηγου, τὸ ἀσπάζεται εὐλαβῶς καὶ εἶτα σχίζει ἀνακράζων : « Ἀπὸ τώρα καὶ πέρα οἱ διορισμοὶ ἀπὸ τὸ αἷμά μας ζητοῦν σφραγῖδας.

Ἡ νὺξ τῆς 8ης Αὐγούστου διὰ τὸ ἐξ ὀκτὼ χιλιάδων ἀνδρῶν τουρκικὸν στρατόπεδον ἐγένετο χρόνος τοῦ Ἅδου. Ὡς φάσματα ἀπαίσια, εἰσχωρήσαντες εἰς αὐτὸ

κατὰ τὸ μεσονύκτιον, τὰ πεντακόσια παληκάρια ὑπὸ τὸν Μάρκον, κατέσφαξαν, πρὶν ἔτι ἐγερθῶσιν ἐκ τοῦ ὕπνου, ὑπὲρ τοὺς ἑξακοσίους, σύγχυσις τρομερά, ὑπόνοιαι περὶ προδοσίας μεταξὺ Τουρκαλβανῶν καὶ Τούρκων προξενοῦν τὸν ἀλληλοσπαραγμόν· τούτου ἐπωφελεῖται ὁ Μάρκος, ἀναζητεῖ παντοχοῦ τοὺς πασάδες, ἄλλους φονεύει καὶ ἄλλους αἰχμαλωτίζει, ἀλλὰ φεῦ! ἐν τῷ μέσῳ τῆς μέθης τῆς νίκης ἀπομακρυνθεὶς τῶν ὑπασπιστῶν αὐτοῦ δέχεται σφαῖραν ἐχθρικὴν εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ πίπτει ἀναίσθητος· ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας μετὰ γιγαντώδη περὶ τὸ σῶμά του πάλην ἀπάγεται πρὸς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἐπίσης τραυματισμένου ἥρωος Ἀθανάση Τούζα· οἱ Τοῦρκοι τρέπονται εἰς ἐπαίσχυντον φυγὴν καὶ οἱ Ἕλληνες γίγνονται ἐντελῶς κύριοι τοῦ στρατοπέδου τῶν ἐχθρῶν.

Ἀγαλλίασις καὶ ὁλοφυρμοὶ πληροῦσι τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἄπτερος φήμη, ὡς ἀσύρματος τηλέγραφος, ἐξαγγέλλει παντοχοῦ τὴν νίκην καὶ τὴν θλῖψιν· ὁ πιστὸς τραυματίας ἐκ τῆς χαρᾶς τῆς νίκης συνέρχεται πρὸς στιγμήν, στρέφει τὸ βλέμμα πρὸς τοὺς περικυκλοῦντας αὐτὸν πιστοὺς καὶ φίλους καὶ ὑπαγορεύει τὴν διαθήκην του ὡς ἄλλος Ἀχιλλεὺς ὑπὲρ τοῦ φονευθέντος Πατρόκλου. «Μὴ διστάζετε ἀδελφοί, ἐκδικηθῆτε τὸν σύντροφόν σας μὲ ἑκατόμβας Μωαμεθανῶν· ἀποθνήσκω εὐχαριστημένος· ἔκαμα τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκόν μου· κρεμῶ τὰ παιδιά μου στὸν λαιμόν σας, σταθῆτε πιστοὶ στὴν πατρίδα καὶ στὸν Θεόν, οὕτω θὰ τελειώσητε ἐκεῖνο ποῦ ἐδῶ ἄρχισα».

Κοπετοὶ ἐπηκολούθησαν τὰς τελευταίας λέξεις καὶ θάνατος τετρακοσίων ἐκ τῶν φευγόντων ἐχθρῶν· μετὰ τὴν δύσιν δὲ τοῦ ἡλίου ὁ ψυχορραγῶν ἥρως παρέδιδε τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Πλάστην.

Ὦ, πόσον μωρολόγοι εἶνε οἱ στοχαζόμενοι ὅτι διεκόπη ὁ σύνδεσμος τοῦ ἀρχαίου καὶ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ! ἡ κηδεία τοῦ Μάρκου εἶνε ἀντιγραφὴ ἀκριβὴς τῆς πομπῆς τῆς ταφῆς τοῦ Πατρόκλου.

Ἀπόσπασμα ἐκλεκτὸν ὑπὸ τὸν Θανάσην Τούζαν συνοδεύει τὸν σεπτὸν νεκρὸν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Μεσολογγίου, ἔνθα ἀπεφασίσθη νὰ γείνῃ ἡ ταφή. Τὰ νεκρώσιμα τροπάρια καὶ τὰ ἐπαμειβόμενα μοιρολόγια τῶν νέων τούτων πληροῦσι τὰς φάραγγας καὶ τοὺς δρυμοὺς ἐν τῇ πορείᾳ· τοὺς ὀδυρμοὺς τῶν στρατιωτῶν καὶ τὰ ἐγκώμια τοῦ ἥρωος τάχιστα ἔφερεν ὁ ἀντίλαλος μέχρι τῶν αἱματοβαφῶν βουνῶν τοῦ Σουλίου. Αἰχμάλωτοι Μωαμεθανοὶ ἁλυσίδωτοι ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τῶν ἵππων τῶν δύο πασάδων καὶ μπέιδων· ἄπειρα ὑποζύγια, κατάφορτα ἐκ λαφύρων ποικίλων, οἷον ροπάλων, ξιφῶν, γιαταγανίων, ὅπλων καὶ πεντήκοντα τεσσάρων σημαιῶν, κλείουσι τὴν πρωτοπορείαν, μεθ' ἣν ἔρχεται τὸ νεκρικὸν φορεῖον κατάμεστον ἐξ ἀνθέων καὶ θερμῶν δακρύων φερόμενον ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν πιστῶν παληκαριῶν.

Μετὰ τὸ φορεῖον, κεκαλυμμένον διὰ κυανῆς χλαμύδος ἠκολούθουν ὀκτὼ χιλιάδες αἰγοπρόβατα λάφυρα τῶν ἐχθρῶν· ἐκλείετο δὲ ἡ πομπὴ δι' ὑπερχιλίων φορτηγῶν ἵππων καὶ ἡμιόνων, κομιζόντων τὰ βαρύτιμα λάφυρα καὶ μέρος τοῦ θησαυροῦ τοῦ κυριευθέντος ταμείου τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου.

Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἀνέμενε τὸν νεκρὸν ὁ Ἔπαρχος Κωνστ. Μεταξᾶς μεθ' ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄρτης Πορφυρίου. Τὸ σκήνωμα κατετέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἐπάρχου. Τεσσαράκοντα στρατιῶται, φέροντες μαῦρον φέσιον, ἀπετέλουν τὴν τιμητικὴν φρουρὰν τοῦ νεκροῦ· διετάχθη πολυήμερον πένθος καὶ παννύχιοι δεήσεις εἰς πάντας τοὺς ναούς. Ὁ νεκρὸς ἐστεφανωμένος μὲ δάφνην καὶ ἔχων, ὡς παράσημα τὴν βεβαμμένην ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ αἵματος σπάθην, ἐγένετο γενικὸν προσκύνημα. Μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν ἀπερίγραπτος ἦτο ὁ ἐπακολουθήσας τελευταῖος ἀσπασμὸς καὶ αἱ ἀποχαιρετιστήριοι φράσεις «γενναῖε, ἀτρόμητε, πατέρα, Μάρκε, ποῦ ἀφήνεις ἡμᾶς καὶ τὴν Πατρίδα ;» ὁ νεκρὸς ἐτέθη ἐν τῷ τάφῳ, σειομένης τῆς πόλεως ἐκ τοῦ κρότου τῶν τηλεβόλων καὶ τῶν πυροβολισμῶν· ὁ δὲ Μητροπολίτης Πορφύριος χύνων τὸ ἔλαιον ἐπὶ τοῦ ἐπιταφίου χώματος ἀπεχαιρέτισε τὸν ἥρωα δι' ἐξόχου λογιδρίου.

«Ἡ Ἑλλὰς ἅπασα ἀνεγνώρισεν ἐν τῷ Μάρκῳ, αἴτιον ἤδη τῆς θλίψεώς της, δεύτερον Λεωνίδαν ! Γίοθετεῖ τὴν οἰκογένειάν του. Τοιαύτη εἶνε ἡ τιμὴ τῶν ὑπηρεσιῶν του. Ἀναπαύου ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ὑψίστου, ψυχὴ γενναία, γαίαν ἔχοις ἐλαφράν, ἀετὲ τοῦ Σουλίου ! Χαῖρε, Μπότσαρη χαῖρε, χαῖρε.»

Τὴν ταφὴν ἐπεσφράγισεν ἡ θυσία χιλιάδων προβάτων, ἅτινα παρετέθησαν πρὸς βρῶσιν τοῦ λαοῦ, ἵνα συχωρέσῃ τὸν ταφέντα· ἔγεινε τὸ συχώρι, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἐπικηδείους τῶν ἀρχαίων ἡρώων σπονδάς. Ἡ ἀνάστασις τῆς Νέας Ἑλλάδος ἀνήγειρεν ἐκ τοῦ τάφου τῆς αἰωνιότητος τὴν Παλαιάν.

Η ΕΝ ΤΟΙΣ ΠΟΛΕΜΟΙΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΓΡΑΜΜΑΣΙΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΟΞΑ

Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 30 Ἰανουαρίου 1912 ἑορτῇ τῶν γραμμάτων ἐν τῇ Ἀναξαγορείῳ Σχολῇ Βουρλῶν ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτῆς

Ν. ΜΠΕΝΤΕΚΙΔΟΥ

Πανοσιολογιώτατε Πάτερ, σεβαστοί μοι Κύριοι Ἔφοροι, φιλόμουσοι καὶ εὐγενεῖς κυρίαι καὶ κύριοι καὶ σὺ σεμνὴ καὶ φέρελπις Ἀναξαγόρειος νεολαία.

Ἡ πανηγυρικὴ ἑορτή, ἣν ἄγει σήμερον ἡ ἡμετέρα Σχολὴ καὶ ἅπαν ἐν γένει τὸ πανελλήνιον, εἶνε ἑορτὴ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας, εἶνε ἑορτὴ τελουμένη πρὸς τιμὴν λόγῳ μὲν τῶν τριῶν τῆς Ἐκκλησίας φωστήρων, ἔργῳ δὲ τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς διανοίας. Πλείστου δὲ ἐπαίνου καὶ ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης εἰσὶν ἄξιοι οἱ θεσπίσαντες τὴν ἑορτὴν ταύτην ὡς ἑορτὴν τῶν γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν εὐσεβῆ αὐτῶν φιλοπατρίαν, δεύτερον δὲ διὰ τὴν φιλοπάτριδα αὐτῶν εὐσέβειαν. Διότι τί ἄλλο εἶνε ἡ εὐσέβεια ἅμα δὲ καὶ φιλοπατρία τὸ συμπανηγυρίζειν ἐθνικὴν μετὰ θρησκευτικῆς ἑορτῆς ;

Παραλείπων νὰ ὁμιλήσω μερικῶς περὶ τῶν τριῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ὅλου ἔθνους ἀστέρων, τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, διότι περὶ τούτων ὑπ' ἄλλων ἔχει γίνῃ λόγος πολλάκις, καλὸν θεωρῶ καὶ ἐθνικόν, ἅμα δὲ καὶ τῇ περιστάσει ἁρμόζον, διὰ βραχέων ν' ἀναπτύξω τὸ θέμα «ἐὰν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐγένοντο ἐπιφανέστεροι ἐν τοῖς πολέμοις ἢ ἐν τοῖς γράμμασιν».

Ὁ Ἡρακλῆς ἐγένετο ἡμίθεος καὶ πανελλήνιος ἥρως πότερον διὰ τὴν ἐξαισίαν αὐτοῦ ῥώμην, ἢ διὰ τὰ ἐκ ταύτης προελθόντα ἀγαθὰ τῇ ἀνθρωπότητι ἀποτελέσματα ; Τοιοῦτον εἶνε τὸ προκείμενον ἡμῖν ζήτημα. Ἵνα δὲ εἰς ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν καταλήξωμεν ἀπόφανσιν, ὀφείλομεν κατ' ἀρχὰς μὲν νὰ ἀναθεωρήσωμεν τὴν ἐπίδοσιν, ἣν ἔσχον οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι πρῶτον μὲν ἐν τοῖς γράμμασιν, δεύτερον δὲ ἐν τοῖς πολέμοις, μετὰ ταῦτα δὲ νὰ συγκρίνωμεν πρὸς ἀλλήλας τὰς ἐξ ἑκατέρας ἐπιδόσεως τῷ τε ἑλληνικῷ ἔθνει καὶ τῇ ὅλῃ ἀνθρωπότητι προσγενομένας ὠφελείας καὶ εὐεργεσίας.

Καὶ πρῶτον ἐν τοῖς γράμμασιν οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἐξίκοντο βαθμηδὸν εἰς τὴν

ὑψίστην τῆς τελειότητος βαθμίδα· γενικῶς δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γραμματεία δὲν ἔσχεν ἀντίπαλον, οὔτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι, οὔτε ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Τεκμήριον δὲ τῆς τοιαύτης ἡμῶν γνώμης πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔστω καὶ τοῦτο, ὅτι μόνη καὶ πρώτη ἡ ἑλληνικὴ γραμματεία ἀνεπτύχθη καὶ διεμορφώθη καθ' ὅλους τοὺς φυσιολογικοὺς νόμους. Διότι κατ' ἀρχὰς μέν, κατὰ τὴν παιδικήν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡλικίαν, ἐκαλλιεργήθη καὶ ἤκμασεν ἡ ἐπικὴ ποίησις, τ. ἔ. τὰ παραμύθια, εἰς ἃ κατ' ἐξοχὴν ἀρέσκεται ἡ παιδικὴ ἡλικία. Ἐκεῖνος, ὅστις διέπλασε καὶ ἤγαγεν τὴν ποίησιν ταύτην εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον καὶ τὸ ἄκρον τῆς τελειότητος, εἶνε ὁ μέγας τῆς Χίου τυφλός, ὁ Ὅμηρος. Εἴτε ὑπῆρξεν, εἴτε δὲν ὑπῆρξεν οὗτος, δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τοῦτο οὐδεμίαν πρέπει νὰ ἔχῃ σημασίαν. Διότι οὕτως ἢ ἄλλως τὰ ποιήματα αὐτοῦ δὲν ἀποξενοῦνται οὐδὲ καταβιβάζονται ἐκ τοῦ θείου αὐτῶν ὕψους, ἐν ᾧ εὑρίσκονται, ἀλλὰ μένουσι πάντοτε κτῆμα τῆς ὅλης ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἀποτελοῦσι κάτοπτρον, ἐνῷ ἐγκατοπτρίζεται τὸ πνεῦμα, ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ διάνοια τοῦ ὅλου ἔθνους. Ἁπλῆ τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀνασκόπησις τρανῶς μαρτυρεῖ τοῦτο. Κατὰ πάσας δηλαδὴ τὰς ἱστορικὰς περιόδους, τόσον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Μαραθωνομάχων, ὅσον καὶ κατὰ τοὺς τοῦ Βουλγαροκτόνου καὶ τοῦ νεωτέρου ἐν γένει Ἑλληνισμοῦ, οἱ Ἕλληνες ἐπεδείξαντο τὰς αὐτὰς ἀρετάς, ἃς ἐπεδείξαντο καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα ἐκστρατεύσαντες καὶ ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῆς πατρίδος πολεμήσαντες ἥρωες.

Ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ ὁ Ὅμηρος, ὁ μέγιστος οὗτος πάντων τῶν ποιητῶν τοῦ τε ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου, ὃν ἀθάνατος καλύπτει δόξα καὶ ὅστις ἀποτελεῖ τὸν μέγιστον τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας τίτλον, τὴν ἀρετὴν ἐπαινεῖ καὶ τὴν φιλοπατρίαν. Τὰ ἀθάνατα ταῦτα ἔπη ἦσαν τὰ ἀέναα νάματα, ἐξ ὧν ἠρδεύετο ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία σύμπαντος τοῦ μετέπειτα ἔθνους. Ἕν παράδειγμα εἶνε ἀρκετόν, ἵνα καταστήσῃ τοῦτο σαφές: Ὁ Ἕκτωρ, ὁ ἰσάξιος τοῦ Ἀχιλλέως ἀντίπαλος, ὑπερασπίζων καὶ μαχόμενος ὑπὲρ πατρίδος, κακίζει καὶ ἐπιπλήττει τὸν Πολυδάμαντα, ἀποτρέποντα αὐτὸν ἀπὸ τῆς μάχης καὶ δεικνύοντα τοὺς ὑπερισταμένους κατ' αὐτὸν οἰωνοὺς ἀναφωνῶν καὶ διδάσκων, ὅτι: «εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης».

Τὴν φιλοπάτριδα ταύτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ῥήτραν καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀντιγράφων ἐν παρομοίᾳ περιστάσει τὸν Ἕκτορα ἐπαναλαμβάνει πρὸ τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης.

Ὁ αὐτὸς Ἕκτωρ καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως περὶ τὰ τείχη τῆς Τροίας καὶ δι' ἱκεσιῶν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων προσκαλούμενος ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἵνα εἰσερχόμενος εἰς τὴν πόλιν, σώσῃ ἑαυτόν τε καὶ τοὺς Τρῶας καὶ τὰς Τρῳάδας ἀρνεῖται λέγων:

«Αἰδοῦμαι Τρῶας ἠδὲ Τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους». Ἐντρέπεται, λέγει, νὰ

εἰσέλθῃ εἰς τὰ τείχη καὶ σωθῇ, ἵνα μὴ οἱ μετέπειτα ἄνθρωποι κατηγορήσωσι τοὺς Τρῶας, ὅτι δὲν εὑρέθη μεταξὺ αὐτῶν οὐδὲ εἷς ἀνήρ, ὅστις νὰ χύσῃ προθύμως τὸ αἷμά του ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῆς κινδυνευούσης καὶ θυσιαζομένης πατρίδος. Τεκμήρια καὶ παραδείγματα μεγίστης φιλοπατρίας!

Καὶ ἐν γένει ὁ Ὅμηρος γέμει πλείστων παραδειγμάτων ἀρετῆς καὶ φιλοπατρίας. Τέρπει μὲν τὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ κυρίως διδάσκει. Οἱ μετέπειτα Ἕλληνες εἶχον αὐτὸν ὡς εὐαγγέλιον, οὗτινος τὰ παραγγέλματα πιστῶς ἐτήρησαν καὶ ἐφήρμοσαν. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἐγένοντο ἐπιφανεῖς ἐν τοῖς πολέμοις καὶ τοῖς γράμμασιν, ἐὰν ἐπεδείξαντο ἐξόχους ἀρετὰς φιλοπατρίας καὶ ἡρωϊσμοῦ, αὐτοθυσίας καὶ ὁλοκαυτωμάτων, τοῦτο τὸ ὀφείλομεν τὰ μέγιστα εἰς τὸν Ὅμηρον, οὗτινος τοὺς ἥρωας καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν τὰς γενναίας εἶχον ὡς πρότυπον, πρὸς ὃ διερρύθμιζον ἑαυτούς τε καὶ τὰς ἑαυτῶν πράξεις. Διότι εἶνε ἀείποτε ὠφέλιμον, τόσον εἰς τοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἔθνη, ὅσον καὶ εἰς τὰ ἄτομα νὰ συλλαμβάνωσι τὴν ἰδέαν ἰδανικῆς τινος τελειότητος. Ἐκεῖνος, ὅστις στρέφεται καὶ γαλουχεῖται μὲ ὑψηλόν τινα σκοπὸν καὶ μὲ μεγάλην ἰδέαν, ἔστω καὶ ὑπερβαίνουσαν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, θέλει φανῇ βελτίων οὐ μόνον τοῦ μηδένα σκοπὸν ἔχοντος ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ: διότι ὁ τείνων πρὸς τὸ ἐξαίσιον καὶ ὑψηλὸν θέλει κατ' ἀνάγκην προοδεύσῃ. Τὴν πάγκοινον ταύτην γνώμην τρανότατα ἀπέδειξεν αὐτὸς ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, εἰς ὃν ὁ Σταγειρίτης αὐτοῦ διδάσκαλος ὁ Ἀριστοτέλης, τοιαύτην πρὸς τὸν Ὅμηρον ἀγάπην εἶχε κατορθώσῃ νὰ ἐμπνεύσῃ, ὥστε ἠναγκάσθη ἰδίαν δὲ αὐτὸν ἔκδοσιν νὰ ἐπιχειρήσῃ. Τὴν ἔκδοσιν ταύτην ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καθ' ἁπάσας τὰς ἐκστρατείας καὶ ὥσπερ παρεδόθη ἡμῖν, ταύτην ἀείποτε εἶχε ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του. Ἀλλ' ὁ θαυμασμὸς αὐτοῦ πρὸς τὸν Ὅμηρον, μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε ἀνατραφῇ καὶ γαλουχηθῇ, καὶ πρὸς τοὺς ἥρωας αὐτοῦ δὲν ἐξικνεῖτο μόνον μέχρι τοῦ σημείου τούτου, οὐδ' ὁ πρὸς αὐτὸν ἔρως ἦτο ἁπλῶς πλατωνικός, ἀλλὰ συλλαβὼν τὴν μεγάλην καὶ εὐγενῆ ὄντως ἰδέαν νὰ μιμηθῇ τὸν Ἕκτορα καὶ τὸν Ἀχιλλέα, ὃν ἐτίμησεν ἐν ἀρχῇ τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείας τελέσας ἀγῶνας πέριξ τοῦ τάφου του καὶ ὃν ἐμακάριζεν, διότι καὶ ζῶν εἶχε πιστότατον φίλον τὸν Πάτροκλον καὶ ἀποθανὼν ἔσχε μέγιστον κήρυκα τῆς ἀνδρείας καὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, τὸν Ὅμηρον, συλλαβὼν λέγω τὴν εὐγενῆ ταύτην ἰδέαν, τοσούτῳ ἀμφοτέρους κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ γενναιότητα ὑπερέβαλεν, ὅσῳ καὶ ἐθνικώτερα καὶ γενικώτερα ἀποτελέσματα ἔσχον αἱ πράξεις καὶ τὰ κατορθώματα αὐτοῦ.

Τοσαύτην ἠθικὴν δύναμιν ἔχουσι τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, ἅτινα, κατὰ τὸν Σταγειρίτην φιλόσοφον, εἶνε ἔπαινος ἀρετῆς καὶ φιλοπατρίας.

Ἀλλ' ὅτε πλέον τὸ ἔθνος ἠνδρώθη καὶ ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ καὶ νὰ ἐξωτερικεύσῃ τὰ ζωηρῶς κατέχοντα τὴν καρδίαν αὐτοῦ συναισθήματα, ἀνε-

πτύχθη νέον εἶδος ποιήσεως ἡ λυρικὴ ποίησις. Παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς ὡραίας Ἰωνίας καὶ τὰ παράλια τῆς οἰνοφόρου Λέσβου, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἕρμου καὶ τοῦ Μαιάνδρου, ὅπου ἡ ἑλληνικὴ φύσις, ὑπὸ τὸν ἥπιον καὶ εὐθύμως κυανόλευκον αὐτῆς οὐρανόν, ἀφθόνως διαχέει τὰς ἀπαραμίλλους αὐτῆς καλλονάς, ὅπου φύονται αἱ δάφναι καὶ αἱ ραδιναὶ κυπάρισσοι, ὅπου ἀνθεῖ ὁ μέλας κισσός, τὸ Ἱερὸν τοῦ Βάκχου καὶ ἡ γλυκύκαρπος ἄμπελος, ἐγεννήθησαν ποιηταὶ λυρικοί, οἵτινες ἐξήμνησαν τὸν Βάκχον, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν φλογερὸν τοξότην, τὸν πτερωτὸν αὐτῆς γόνον! Ἡ ἑλληνικὴ φύσις καὶ πατρὶς ἐξέθρεψε καὶ ἐγαλούχησε τὴν θυγατέρα τοῦ Σκαμανδρωνύμου τὴν Λεσβιάδα Σαπφώ, τὸν χαρίεντα Ἀνακρέοντα, τὸν πικρόχολον καὶ ψογερὸν Ἀρχίλοχον, τὸν ἀγέρωχον Σιμωνίδην, τὸν χειμαρρώδη καὶ ὑψαύχενα Πίνδαρον καὶ τὴν λοιπὴν τῶν λυρικῶν ποιητῶν χορείαν.

Ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῶν οἱ λυρικοὶ ποιηταὶ ἐλευθέρως καὶ θερμῶς ἐκδηλοῦσι τὰς ἀτομικὰς αὐτῶν συγκινήσεις, προερχομένας ἐκ χαρᾶς ἢ λύπης ἐξ ὀργῆς ἢ ἐκ πόθου, ἐξ ἔρωτος, ἐκ μίσους ἢ ἐκ φιλίας· ἐξυμνοῦσι τοὺς Θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας, τοὺς νικητὰς καὶ τοὺς ἐξόχους ἄνδρας· σατυρίζουσι καὶ σκώπτουσι τοὺς ἀξίους σκώμματος καὶ σατύρας μετὰ τοσαύτης πικρίας, ὥστε πολλάκις ἐπιφέρουσι λυπηρὰ ἀποτελέσματα, καθιστάμενα ὅμως ἠθικὰ παραδείγματα. Ἀρκοῦμαι ν' ἀναφέρω τὸ γνωστὸν ἐπεισόδιον τοῦ Ἀρχιλόχου:

Ὁ Πάριος οὗτος ποιητὴς ἀγαπήσας περιπαθῶς τὴν περικαλλῆ Λυκάμβου τινὸς θυγατέρα, ὀνομαζομένην Νεοβούλην, ἐμνηστεύθη αὐτήν. Ὁ Λυκάμβης ὅμως μετά τινα χρόνον μετανοήσας ἀπέσυρε τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν· τοῦθ' ὅπερ ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν καὶ τὸν χόλον τοῦ ἰαμβογράφου μνηστῆρος. Τούτου ἕνεκα ὁ ποιητὴς τοσοῦτον πικρῶς καὶ δηκτικῶς ἐλοιδώρησε καὶ ἔψεξε τὸν ἄπιστον Λυκάμβην καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, ὥστε λέγεται ὅτι οὐ μόνον ὁ Λυκάμβης, ἀλλὰ καὶ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ ἀπηγχονίσθησαν, μὴ δυνάμεναι νὰ ὑποφέρωσι τὰ φαρμακερὰ τοῦ πρώην γαμβροῦ βέλη!

Περὶ τοῦ ἀγερώχου καὶ ὑψαύχενος Πινδάρου ἂς ὁμιλήσῃ ὁ μέγιστος τῶν λυρικῶν ποιητῶν Ρωμαίων, ὁ Ὁράτιος. Προτραπεὶς οὗτος ὑπό τινος τῶν φίλων αὐτοῦ νὰ ποιήσῃ ποιήματα, ἐν οἷς νὰ μιμῆται τὸν Πίνδαρον, γράφει ἀπαντῶν εἰς αὐτὸν ἐν ποιήματι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ ἑξῆς: «Ἐκεῖνος, ὅστις φιλοτιμεῖται νὰ ἀμιλλᾶται πρὸς τὸν Πίνδαρον, ὁμοιάζει μὲ τὸν Δαίδαλον, ὅστις θέλων νὰ μιμηθῇ τὸν ἀετὸν ἐπεχείρησε νὰ πετάξῃ μὲ κήρινα πτερά. Ἀλλὰ μὲ τὰς πρώτας ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ταῦτα μὲν ἐτάκησαν, ὁ δὲ Δαίδαλος πεσὼν εἰς τὴν θάλασσαν ἐξηφανίσθη» καὶ ἐξακολουθεῖ: «ὁ μὲν Πίνδαρος κυμαίνει καὶ μεγαλοπρεπὴς ῥέει ὡς χείμαρρος μὲ ἄφθονον ῥεῦμα, ἐγὼ δὲ ὁ μικρός, ὡς μέλισσα τῶν ὀρέων δρέπω τὰ εὐώδη ἄνθη καὶ μετὰ κόπου κάμνω ποιήματα».— Σημειωτέον δέ, ὅτι ὁ τ' ἀνωτέρω περὶ τοῦ Πινδάρου λέγων εἶνε εἷς ἐκ τῶν μεγίστων λυρικῶν ποιητῶν οὐ μόνον τοῦ ἀρχαίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου. Καὶ ἐν γένει οἱ ποιηταὶ οὗτοι,

εἰς οἱανδήποτε διάλεκτον καὶ ἂν ἔγραφον, ἐθαυμάζοντο καὶ ἠγαπῶντο τόσον ἐν τῇ ὡραίᾳ Ἰωνίᾳ καὶ τῇ οἰνοφόρῳ Λέσβῳ, ὅσον καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ Σπάρτῃ, ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις, χρησιμεύοντες τοιουτοτρόπως ὡς τεκμήριον ἅμα καὶ ὡς ὄργανον τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει, τῇ κατ' ἐξοχὴν ἠθικῇ ποιήσει, ἥτις, καθαρὸν οὖσα προϊὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ διανοίας, ἀναπαριστᾷ τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰ διάφορα αὐτοῦ καὶ ἀλληλομαχοῦντα πάθη, τοὺς ζωηροὺς καὶ βιαίους ἀγῶνας τῆς ἀρετῆς κατὰ τῆς κακίας, τὰ παίγνια καὶ τὰς παλιντροπίας τῆς τύχης, τὴν ὕπαρξιν καὶ παρουσίαν τῆς θείας προνοίας, καὶ ἐν τῇ ποιήσει, λέγω, ἐν ᾗ ὡς ἐν στενῇ εἰκόνι, τὰ γεγονότα συνωθοῦνται χωρὶς νὰ συγχέωνται, ἡ δὲ πρᾶξις βαίνει μὲ ταχέα βήματα πρὸς τὴν τελικὴν κρίσιν, ἥτις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι πάντοτε προκαλεῖ τὰ μυχαίτατα ἐν ταῖς καρδίαις τῶν θεατῶν συναισθήματα, καὶ ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ οἱ Ἕλληνες διὰ τοῦ Αἰσχύλου, ὅστις ἐγίγνωσκε διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς νὰ μάχηται ὑπὲρ πατρίδος καὶ νὰ συγγράφῃ δράματα, διὰ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου τοσοῦτον διεκρίθησαν, ὅσον οὐδεὶς οὐδέποτε ἄλλος λαός. Ἐν ταῖς τραγῳδίαις αὐτῶν οἱ ποιηταὶ οὗτοι τὴν μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβειαν ὑπέθαλπον, τὸ δ' ἦθος ἐξηυγένιζον καθιστάντες αὐτὸ σταθερὸν ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον ἐν πᾶσι· πρὸς ἀνδρείαν δὲ καὶ φιλοπατρίαν παρώρμων.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ ποιηταὶ οὗτοι παρώρμων τοὺς θεατας εἰς εὐσέβειαν πρὸς θεούς, περὶ ὧν εὐφυῶς ἐλέχθη, ὅτι δικαζόμενοι ἐν τοῖς ἡμετέροις δικαστηρίοις ἤθελον πεμφθῇ πλὴν ὀλίγων ἐντίμων ἐξαιρέσεων εἰς τὸ δεσμωτήριον. Εἶνε ἀληθές, λέγω, ὅτι οἱ θεοὶ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦσαν ψευδεῖς, ἀλλ' ἐπὶ τούτων ἠρείδοντο αἱ ἀρχαῖαι πολιτεῖαι· εἰς τοὺς θεοὺς τούτους πιστεύοντες οἱ Ἀθηναῖοι, λαμπρὰ κατὰ τῶν βαρβάρων ἔστησαν τρόπαια ἐν Μαραθῶνι, Σαλαμῖνι καὶ Πλαταιαῖς!

Ἀρκοῦμαι νὰ παραθέσω τοὺς ὑψηλοὺς καὶ εὐγενεῖς ἐκείνους λόγους, οὓς ὁ Εὐριπίδης ἐμβάλλει εἰς τὸ στόμα τῆς Ἰφιγενείας, προσφερούσης ἑαυτὴν μετὰ γενναιότητος πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος:

«Εἰ δ' ἐβουλήθη σῶμα τοὐμὸν Ἄρτεμις λαβεῖν, ἐμποδὼν γενήσομαι ἐγὼ θνητὴ » οὖσα τῇ θεῷ; ἀλλ' ἀμήχανον· δίδωμι σῶμα τοὐμὸν Ἑλλάδι. Θύετ' ἐκπορθεῖτε » Τροίαν. Ταῦτα γὰρ μνημεῖά μου διὰ μακροῦ καὶ παῖδες οὗτοι καὶ γάμοι καὶ » δόξ' ἐμή! Βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους, μῆτερ, Ἑλ» λήνων. Τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι».

Προθύμως προσφέρει ἑαυτὴν θυσίαν καὶ ὁλοκαύτωμα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πατρίδος, ἵνα μὴ οἱ φύσει ἐλεύθεροι Ἕλληνες ὑποδουλωθῶσιν εἰς τοὺς φύσει δούλους βαρβάρους!

Εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀναμνήσω ἡμᾶς τὸ ἐγερτήριον ἐκεῖνο τῆς ἐλευθερίας σάλπισμα τοῦ Αἰσχύλου;

«Ὦ παῖδες Ἑλλήνων» ἀνεφώνει πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας,
«ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
» ἐλευθεροῦτε πατρίδ' ἐλευθεροῦτε δὲ
» παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῴων ἕδη,
» θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών».

Ὅταν εἰς ἡμᾶς, οἵτινες ἀπέχομεν τῶν γεγονότων, εἰς ἃ ἀνεφέραμεν τὸ θούριον τοῦτο, εἴκοσι καὶ πέντε ἀκριβῶς ἑκατονταετηρίδας, ὅταν, λέγω, εἰς ἡμᾶς γεννῶνται τὰ εὐγενῆ τῆς φιλοπατρίας αἰσθήματα καὶ ῥίγη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ διατρέχωσιν τὰ σώματα ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἁπλῇ ἀπαγγελίᾳ αὐτοῦ, δὲν εἶνε δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν τὸν ἐνθουσιασμόν, ὑφ' οὗ κατελαμβάνοντο, τί λέγω ; ἠλεκτρίζοντο τοῦ ὑπερόχου ἐκείνου δράματος οἱ θεαταὶ καὶ ἀκροαταί, ὧν οἱ μὲν πλεῖστοι εἶχον μετάσχῃ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν υἱοὶ ἀγωνιστῶν !

Πρὸς δὲ τούτοις καὶ πλεῖστα χριστιανικὰ διδάγματα ἐδίδαξαν : «Οὐ συνέχθειν, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν» λέγει ἡ εὐγενὴς καὶ φιλόστοργος ἀδελφὴ τοῦ Πολυνείκους, ἡ σεμνὴ Ἀντιγόνη, πρὸς τὸν ἀσεβῶς τοὺς θείους νόμους καταπατοῦντα Κρέοντα ! Δύναται νὰ ὑπάρξῃ χριστιανικώτερον τούτου δίδαγμα ; Εἶνε τὸ «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἀλλ' ὅτε πλέον τὸ ἔθνος ὑπερέβη τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν, ἤρξατο νὰ ἐπιδίδηται εἰς τὴν ἐπιστήμην ἐκείνην, εἰς ἣν ἐπιδίδονται συνήθως οἱ ὑπερβάντες τὸ ἑξηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Ἤρξατο, λέγω, νὰ φιλοσοφῇ. Ἡ φιλοσοφία καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας περιστρέφεται περὶ τὰς θεμελιώδεις ἰδέας τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ὧν τὰς βάσεις καὶ τὰ θεμέλια ἔθηκεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία διὰ τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Οἱ φιλόσοφοι οὗτοι εἶνε οἱ μέγιστοι διδάσκαλοι τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Τούτων ὁ μὲν Πλάτων ὁ φιλόσοφος ποιητής, ἔχων ἀπαραμίλλους χάριτας καὶ τρόπον τινὰ τὸ ὑπομειδίαμα τῆς θείας σοφίας, εἶνε φιλόσοφος τοῦ σύμπαντος Ἑλληνισμοῦ, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης διαδιακρινόμενος διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς παρατηρήσεως, τὴν ἀκάματον ἐπιμέλειαν περὶ τὸ συλλέγειν ὕλην καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐστηρότητα, ἠσχολήθη περὶ πλεῖστα τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ζητήματα, ὡς περὶ τὴν ζωολογίαν καὶ τὴν βοτανικήν, τὴν μηχανικὴν καὶ τὴν ῥητορικήν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ποιητικήν, τὴν μεταφυσικὴν καὶ περὶ ἄλλας πολλάς, καὶ θεωρεῖται ὡς φιλόσοφος ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἀναγκάζομαι νὰ παραλείπω ὀνόματα ποιητῶν καὶ συγγραφέων, οἵτινες ἀποτελοῦσι ἀστέρας πρώτου μεγέθους. Δὲν ἀναφέρω τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην, τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸν Πολύβιον, τὸν Ἀριστοφάνη καὶ τὸν Θεόκριτον, τὸν Λουκιανόν, καὶ τόσους ἄλλους, οἵτινες ἠδύναντο μὲ τὸ ὄνομά των νὰ τιμήσωσιν οἱονδήποτε ἐκ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν.

Ποία ἄλλη χώρα, ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, εἶδε νὰ ἀκμάζωσι συγχρόνως τοσοῦτοι τὸ πλῆθος καὶ τηλικοῦτοι τὸν ὄγκον ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς ; Ποία ἄλλη χώρα καὶ πατρὶς τοσαύτας προσήνεγκεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργεσίας οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ; Διότι κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διαδοθεὶς ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, προελέανον τὸ ἔδαφος πρὸς παραδοχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὑπερέβαλεν μὲν οὐχί, ἀλλ' ὅμως ἐγένετο πρόδρομος αὐτῆς. Ἄνευ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς μόνης ἐκ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καταλήλλου πρὸς ἔκφρασιν ὑψηλῶν νοημάτων, ἤθελεν εἶνε δυσχερεστάτη, ἂν μὴ ἀδύνατος, ἡ διάδοσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Διότι τοσαύτην ἠθικὴν δύναμιν ἔχουσι τὰ πράγματα τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν τραχὺν τῆς Ἑλλάδος κατακτητήν, λέγω τοὺς Ρωμαίους, ὑποδουλώσαντα ταύτην πολιτικῶς, ὑπεδούλωσαν πνευματικῶς μαλάξαντα τὸν τραχὺν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ ἐξευγενήσαντα τὸ βάρβαρον αὐτοῦ ἦθος. Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἠνέῳξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ρωμαίων καὶ οὐ μόνον αὐτὸς ὁ Κικέρων ἠρύσατο τὰς ὑψηλὰς αὐτοῦ περὶ πολιτείας ἀρχὰς ἐκ τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἐν γένει ἡ ρωμαϊκὴ γραμματεία εἶνε μίμησις τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ὁ προμνημονευθεὶς μέγιστος τῶν Ρωμαίων λυρικῶν ὁ Ὁράτιος, εἰς τὰς παρ' αὐτοῦ ζητοῦντας συμβουλὰς περὶ συγγραφῆς ποιημάτων ἀδελφοὺς Πείσωνας, ὡς μεγίστην συμβουλὴν δίδει τὴν ἑξῆς :

«...Vos exemplaria graeca
nocturna versate manu, versate diurna !»

τ. ἔ. «Ἀλλ' ὑμεῖς, ὦ Πείσωνες, τὰ ἑλληνικὰ πρότυπα ἀνὰ χεῖρας ἔχετε νύκτωρ καὶ ἡμέρας !»

Βραδύτερον δὲ ἡ ἑλληνικὴ αὕθις παιδεία παρεσκεύασε τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ἀρχαίου δεσποτικοῦ τῶν Ρωμαίων συστήματος· ὁ δὲ αἰὼν τῶν Ἀντωνίνων, ὢν εἰρηνικώτερος καὶ πραότερος ἢ ὁ τῶν Σκιπιώνων, εἶνε ἔργον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἂς ἔλθωμεν εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Δὲν εἶνε ἡ φιλοσοφία, οὐδ' ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία, ἀλλὰ τὸ βαθὺ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης αἴσθημα εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ μὲ ἀναγκάζει νὰ ὀνομάσω τὸν σημερινὸν πολιτισμὸν καθαρὸν προϊὸν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, συνέχειαν καὶ ἀνάπτυξιν ἢ μᾶλλον ἐπάνοδον εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Κατὰ τὰ τέλη δηλαδὴ τοῦ μέσου αἰῶνος, ὅτε ἡ ὀλεθρία σκιὰ τοῦ μυστικισμοῦ ἐκάλυπτε τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὅτε ἔγκλημα μὲν ἐθεωρεῖτο ἡ χαρά,

ἁμαρτία δὲ πᾶσα ἐλευθέρα σκέψις, ὅτε ἡ γῆ εἶχε καταστῆ ἀληθῶς κοιλὰς κλαυθμῶνος, ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἐκδιωχθέντα ἐξήγειραν τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τοῦ βαθέος καὶ μακροχρονίου ὕπνου, ὃν αὕτη ἐκάθευδεν, ἐξήγειρον, λέγω, ταύτην ἐκτρέψαντα τὸν ροῦν τῆς Ἱστορίας καὶ μονιμοποιήσαντα τοῦτον ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ κοίτῃ. Ἐκ τῆς κοίτης ταύτης μεγαλοπρεπεῖς ἐξέρρευσαν χείμαρροι καταρδεύσαντες τὸ πνευματικὸν τῆς ἀθρωπίνης φύσεως ἔδαφος! Παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἄρνου καὶ τοῦ Τιβέρεως, ὑπὸ τὴν γενναίαν προστασίαν τοῦ εὐγενοῦς τῶν Μεδίκων οἴκου, ἡ ἐθνικὴ Ἑλλάς, ἐθνικὴ καὶ κατὰ τὴν μορφὴν καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀνεγεννήθη.

Ἡ ἀναγέννησις εἶνε ἐπιστροφὴ εἰς τὸν Ἑλληνισμόν· εἶναι θρίαμβος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὃν ταῦτα μετὰ μακρὸν καὶ βαρὺν πνευματικὸν χειμῶνα κατήγαγον κατὰ τῆς σκιερᾶς βαρβαρότητος!

Πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ὡς πρότυπον ἔχουσι τὰς ἑλληνικὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας. Οἱ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς πάντων τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἀκολουθοῦσι τὰ ἴχνη τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Πινδάρου καὶ τῆς Σαπφοῦς, τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Δημοσθένους καὶ τῆς ἄλλης τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων χορείας. Τούτους ἔχουσιν ὡς ὑπόδειγμα, τούτους ὡς πρότυπον.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐν τοῖς γράμμασιν ἐπιδόσεως τῶν ἡμετέρων προγόνων καὶ περὶ τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων, ἅτινα ταῦτα τῇ ἀνθρωπότητι ἐπήνεγκον. Νῦν ὑπολείπεται ἡμῖν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐπίδοσιν, ἣν οὗτοι ἔσχον ἐν τοῖς πολέμοις.

Γενικῶς δι' ἐναρχόμενοι τοῦ λόγου λέγομεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία καὶ γεννναιότης ἀποτελοῦσιν μίαν τῶν λαμπροτάτων εἰκόνων ἐν τῇ Πινακοθήκῃ, ἐν τῇ Ἱστορίᾳ οὐ μόνον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, Ἐν τοῖς πολέμοις οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐγένοντο ἔνδοξοι ὅσον οὐδεὶς οὐδέποτε ἄλλος λαός.

Διότι τοὺς μὲν Πέρσας δὶς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετ' ἀπειραρίθμων μυριάδων ἐκστρατεύσαντας, ἐν Μαραθῶνι μὲν μία πόλις συνέτριψεν, ἐν Σαλαμῖνι δὲ ὀλίγοι Ἕλληνες πλείστους νικήσαντες κάλλιστον καὶ λαμπρότατον τρόπαιον ἔστησαν. Δὶς δὲ καὶ ἐν Ἰσσῷ οἱ Πέρσαι τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἐξωλοθρεύθησαν! Εἰς δὲ τοὺς Ἄραβας Κωνσταντῖνος ὁ Πογωνᾶτος τοσαύτην παρὰ τὸν Κεράτιον κόλπον καταστροφὴν ἐπήνεγκεν, ὥστε οὗτοι οὐδέποτ' ἄλλοτε κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐξεστράτευσαν. Κατὰ δὲ τῶν Βουλγάρων πολεμοῦντες ὁ μὲν Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ἀπὸ τούτων τὴν ἐπωνυμίαν προσέλαβεν, ὁ δὲ Τσιμισκῆς ἐν τοῖς ὁρίοις αὐτοὺς περιώρισεν.

Ἴσως τοὺς ἄθλους τούτους διηγούμενος φανῶ εἴς τινας, ὅτι ἀρχαῖα καὶ πόρρω τῶν νῦν παρόντων λέγω. Ἀλλ' ἐν τῷ ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους ἀγῶνι, ἐν τῇ Γιγαντομαχίᾳ ταύτῃ τῶν νεωτέρων χρόνων τίς δὲν γιγνώσκει, ἐξ οἵων δεινῶν συμφορῶν εἰς ὅσην δύναμιν καὶ σεμνὴν κατέστημεν εὔκλειαν ; Διότι ἀνέκαθεν πάτριον ἦν ἡμῖν τὸ «εὖ θνήσκειν», «οὐ τὸ ζῆν θεμένους καλὸν οὐδὲ τὸ θνήσκειν, ἀλλὰ τὸ ταῦτα καλῶς ἀμφοτέρ' ἐκτελέσαι»! Ξεύρει ὁ Ἕλλην νὰ ζῇ,καὶ νὰ πεθάνῃ ξεύρει! Δὲν πρέπει δὲ νὰ διαλάθωσιν ἡμᾶς καὶ οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι ἥρωες, οἵτινες μὴ ἀνεχόμενοι τὸν πολύγομφον τῆς δουλείας ζυγόν, οὐδέποτε ἐπαύσαντο κατὰ τῶν τυράννων πολεμοῦντες. Τούτους δὲ ἡ δημώδης ἑλληνικὴ Μοῦσα ὡς πολυπενθὴς ἀλκυὼν ἀπηθανάτισε καὶ ὕμνησεν ἀηδονίους ἐκβαλοῦσα γόους.

Καὶ τοσαύτη μὲν εἶνε ἡ δόξα τῶν προγόνων ἡ ἐκ τῶν πολέμων, σκοπουμένων ἄνευ τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τῇ ἀνθρωπότητι ἐξ αὐτῶν προσγινομένων. Ἀλλ' ὅταν ἐξετάσωμεν τὰς ἐκ τῶν πολέμων προσγινομένας τῷ ὅλῳ ἀνθρωτίνῳ γένει εὐεργεσίας, θέλομεν ἀδιστάκτως ὁμολογήσῃ, ὅτι δικαίως ἡ τῶν προγόνων εὔκλεια ἐξίκετο εἰς ὃ σημεῖον ἐξίκετο. Διότι δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν τὰς πράξεις καθ' ἑαυτὰς μόνον, ἀλλὰ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Ἵνα δὲ γείνῃ κατάδηλος ἡ ὑπεροχὴ τῶν προγόνων ἀπέναντι παρομοίων πράξεων ἄλλων ἐθνῶν, ἀρκετὸν θὰ εἶνε νὰ παραβάλωμεν τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μὲ τὸ ἔργον τοῦ μεγίστου τῶν νεωτέρων χρόνων στρατηλάτου, τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος· ὁ μὲν Ἀλέξανδρος χαρακτηρίζεται ὡς ἐκπολιτιστής, οὐχὶ ὡς κατακτητής, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἠθικὴν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐπικράτησιν, οὐχὶ δὲ εἰς ἀχαλίνωτον φιλοδοξίαν· χαρακτηρίζεται τέλος ὡς προοδοποιήσας, τὸ ἔδαφος διὰ τὸν Χριστιανισμόν.

Τοὐναντίον ὁ Μέγας Ναπολέων χαρακτηρίζεται ὡς κατακτητὴς καὶ ὡς καταστροφεύς καί, ἂν θέλητε ἀκόμη, ὡς κακοῦργος βίαιος, οὐχὶ ὡς ἐκπολιτιστής· ὥρμᾶται ἐκ φιλοπατρίας καὶ φιλοδοξίας ἀχαλινώτου, καὶ δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἠθικήν, ἀλλ' εἰς τὴν ὑλικὴν ἐπικράτησιν. Τέλος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ κατελύθη ἐν Γαλλίᾳ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ὡς θρησκεία τοῦ κράτους ! Καὶ ἐν γένει πάντες οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων, ἦσαν ἀγῶνες ἐπιβαλλόμενοι ὑπὸ τῆς ἠθικῆς. Διότι δὲν ἠγωνίζοντο οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν Περσῶν, δὲν ἐνίκων τοὺς Ἄραβας, οὐδὲ συνέτριβον ἁπλῶς τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Γαλάτας, ἀλλ' ἠγωνίζετο ὁ πολιτισμὸς κατὰ τῆς βαρβαρότητος, τὸ φῶς κατὰ τοῦ σκότους, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ τοῦ ψεύδους, κατὰ τῆς Ἀσίας ἡ Εὐρώπη !

Τοιοῦτοι ἐγένοντο οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἐν τοῖς πολέμοις, τοιοῦτοι ἐν τοῖς γράμμασι, προσενεγκόντες μεγίστας τῇ ἀνθρωπότητι ὑπηρεσίας, δι' ἃς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος εὐγνωμονεῖ αὐτούς. Θέλετε ν' ἀντιληφθῆτε τούτου ; Ἂς ἀνέλθωμεν νοερῶς ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ τῶν Ἀθηνῶν βράχου, ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος, ἐπὶ τοῦ μνη-

μείου τούτου τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας καὶ ἀρετῆς, τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς φιλοπατρίας! Ἰδού! καθαρὰ χωρεῖ διὰ τῶν σκιερῶν ὀρέων καὶ τῶν πολιῶν θαλασσῶν ἡ ἠχὼ τῆς ἀνθρωπότητος εὐχαριστήρια ἀποφερούσης ταῖς ψυχαῖς τῶν Ἑλλήνων ἡρώων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν μαχῶν, τῶν ὑπερασπιστῶν, τούτων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας στρατιωτῶν.

Τρὶς καὶ τετράκις μάκαρες οἱ λαοί, οἱ ἔχοντες τοιούτους πνευματικοὺς ἡγέτας, οἷοι ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Αἰσχύλος, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Τρὶς καὶ τετράκις πανευδαίμονες οἱ λαοί, ἐκ τῶν σπλάγχνων τῶν ὁποίων ἐξέθορον τοιοῦτοι ὑπέρμαχοι τῆς πατρίδος οἷος ὁ Κυναίγειρος, ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς.

Πόλεμος καὶ γράμματα, φιλοπατρία καὶ ἀρετή, αὐτοθυσίαι καὶ ὁλοκαυτώματα. Αὕτη εἶνε ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν κληρονομία, ἣν ὀφείλομεν οὐ μόνον νὰ διατηρήσωμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ αὐξήσωμεν. Διότι δὲν ἐγεννήθημεν, ἵνα συνεχίσωμεν μόνον τοὺς προγενεστέρους, ἀλλ' ἵνα αὐξήσωμεν τὸ ἔργον αὐτῶν καὶ ἵνα πράξωμεν καὶ τὸ ἡμέτερον. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον οἱ λαοὶ ὀφείλουσιν νὰ δράσωσιν ἐπ' ἀγαθῷ τόσον τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει, ὅσῳ μεγαλειτέρας εὐεργεσίας προσήνεγκον οἱ πρόγονοι αὐτῶν. Τοῦθ' ὅπερ μάλιστα συμβαίνει εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας. Διότι, ὥσπερ λέγουσιν οἱ Γάλλοι: «noblesse oblige» τ.ἔ. ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ ἐπιβάλλει ὑποχρεώσεις.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον: «ἐν τοῖς πολέμοις ἢ ἐν τοῖς γράμμασιν ἐγένοντο ἐπιφανέστεροι οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι;»

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπισύρουσιν σήμερον τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου διὰ τὰς εὐεργεσίας, ἃς προσήνεγκον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου εἶνε ἐπίσης ἀληθές, ὅτι οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν πολέμων εὐηργέτησαν τὴν ἀνθρωπότητα περισσότερον μὲν οὐχί, ἀλλ' ὅμως τοσοῦτον, ὅσον σχεδὸν καὶ διὰ τῶν γραμμάτων. Ἢ μᾶλλον, παρὰ τοῖς Ἕλλησι γράμματα καὶ ἀγῶνες εἶνε ἔννοιαι ἀλληλένδετοι. Διότι διὰ μὲν τῶν πολέμων διεφύλαξαν οὗτοι καὶ ἐκαλλιέργησαν τὰ γράμματα καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, διὰ τούτων δὲ τὴν ἀνθρωπότητα νήδυμον καθεύδουσαν ὕπνον καὶ βεβαρβαρωμένην διεφώτισαν. Διὰ τῶν ἀγώνων, τῶν αὐτοθυσιῶν καὶ τῶν ὁλοκαυτωμάτων διασῴζεται καὶ διαφυλάττεται ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ παιδεία, διὰ ταύτης δὲ ἐμπνέεται ἡ φιλοπατρία, ἡ στεφανοῦσα τοὺς ἀγῶνας.

Τῆς τοιαύτης παιδείας τὴν ἀνάγκην κατιδόντες ἄνδρες μεγάλοι καὶ εὐγενεῖς, φιλόμουσοι καὶ φιλογενεῖς, ὧν τὰ ὀνόματα εὔγνωμον τὸ ἔθνος χρυσοῖς ἀναγράφει γράμμασι ὡς Ἡρακλεῖς τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος ἔλυσαν καὶ λύουσιν ἔτι τὰ δεσμὰ τοῦ Προμηθέως, τοῦ ἀναγεννωμένου ἔθνους, διὰ τῆς ἱδρύσεως καὶ συντηρήσεως σχολῶν ἀπαλλάττοντες τὸ ἔθνος ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς σκοτεινῆς ἀπαιδευσίας. Τὴν ἐθνωφελῆ τῆς τοιαύτης παιδείας διάδοσιν σκοπὸν ἔχει καὶ ἡ ἡμετέρα Σχολή. Τὸ δ' εὐσεβὲς καὶ φιλόπατρι τῶν φιλογενῶν τούτων ἀνδρῶν ἔργον καλεῖσθε καὶ ὑμεῖς, ὦ εὐσεβεῖς καὶ φιλοπάτριδες τῶν Βουρλῶν κάτοικοι, καλεῖσθε, λέγω, νὰ συνεχίσητε διὰ τῆς διακρινούσης ὑμᾶς περὶ τὰ τοιαῦτα γενναιοδωρίας. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι καλῶς γινώσκετε νὰ συνεχίζητε τὸ εὐγενὲς τοῦτο ἔργον. Περὶ τούτου εὐγλωττότατα ἀφίνω νὰ ὁμιλήσῃ τὸ καλλιμάρμαρον καὶ ἱερὸν τῶν Μουσῶν τοῦτο τέμενος!

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΝ ΑΠΟ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Ὑπὸ Α. Ι. ΡΑΪΝΑΧ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ἡ λύσις

Τὸ ἄκρως περίπλοκον τῆς λύσεως προέρχεται κατὰ πρῶτον καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῆς διαφορᾶς—μάλιστα ἐκ τῆς ἀπολύτου ἀντιθέσεως—τῶν συμφερόντων τοῦ παρόντος. Ἕκαστος τῶν ἐνδιαφερομένων δύναται νὰ συνοψίσῃ τὰς ἐπὶ τοῦ ζητήματος κρίσεις του δι' ἐπιχειρημάτων εἰς τρόπον, ὥστε εἶνε πολὺ δύσκολον νὰ συμβιβασθῶσιν αἱ ὅλως ἀντίθετοι ἐπὶ τοῦ ζητήματος κρίσεις.

Ἡ Τουρκία ὑπομιμνήσκει ὅτι ἔχει περιορισθῇ εἰς τὸ νὰ ἀναθέσῃ τὴν Κρήτην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Δυνάμεων, διατηροῦσα ὅλα τὰ δικαιώματά της τῆς ἐπικυριαρχίας καὶ ὅτι αἱ διαμαρτυρίαι της δὲν ἔλειψαν εἰς πᾶσαν πρᾶξιν, διὰ τῆς ὁποίας αἱ Δυνάμεις ἔθιγον πραγματικῶς τὴν ἐπικυριαρχίαν ταύτην. Ὅσον καὶ ἂν ἔχῃ περιορισθῇ κατ' οὐσίαν ἡ ἐπικυριαρχία αὕτη, μένει ἐν τούτοις ἀκεραία κατὰ τὸ δίκαιον. Ἡ Τουρκία ἔχει λοιπὸν ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ διεθνὲς δίκαιον καὶ ὀλιγώτερον παρά ποτε, διὰ τοὺς προηγουμένως ἐκτεθέντας λόγους πιστεύει ὅτι δύναται νὰ παραιτηθῇ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον εἶνε δικαίωμά της κατὰ τὸ γράμμα τῶν συμβάσεων[1].

Ἡ Κρήτη δὲν ἔχει τὸ δημόσιον δίκαιον ὑπὲρ ἑαυτῆς. Οὐδεμία διεθνὴς πρᾶξις δὲν ἔχει ὑποσχεθῇ τυπικῶς τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν. Ἀλλὰ δύναταί τις νὰ περιφρονῇ ἐπ' ἄπειρον τὴν ὁμόθυμον θέλησιν ἑνὸς λαοῦ, εἰκοσάκις ἐπιβε-

1 Τὴν 20 Νοεμβρίου 1909 ἐπέδωκεν εἰς τὰς Δυνάμεις διακοίνωσιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ, ἀφοῦ κατήγγειλε τὰς καταπατήσεις τῶν δικαιωμάτων της, αἱ ὁποῖαι ἔγειναν ἐν Κρήτῃ, καταλήγει εἰς τὰ ἑξῆς: «Ἐτιμένομεν νὰ διατηρήσωμεν ἄθικτα τὰ ἡμέτερα δικαιώματα ἐπὶ τῆς νήσου καὶ θὰ ἀποκρούσωμεν ἐνεργητικῶς πᾶσαν ἀναμιξιν φανερὰν ἢ συγκεκαλυμμένην τρίτης δυνάμεως εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης». Αἱ Δυνάμεις θὰ ἔχουν δίκαιον νὰ παρατηρήσουν εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο ποτὲ περὶ κυριαρχίας, ἀλλὰ περὶ ἐπικυριαρχίας μόνον ὀθωμανικῆς.

βαιωθεῖσαν ; Οὐδέποτε ἔπαυσεν ἡ ἕνωσις νὰ ζητῆται ἀπὸ τὰ ἐννέα δέκατα τῶν κατοίκων τῆς νήσου, ἔτι πλέον, οἱ Κρῆτες διισχυρίζονται ὅτι ἡ νικηφόρος τῆς νήσου ἐξέγερσις τοῦ 1896—1897 θὰ ἔδιδεν εἰς αὐτὴν τὴν ἕνωσιν, ἂν δὲν ἐπενέβαινον αἱ Δυνάμεις. Ἡ Κρήτη δὲν ἐδέχθη παρὰ τῶν Δυνάμεων τὴν αὐτονομίαν παρὰ μόνον μὲ τὴν δήλωσιν ὅτι διαβλέπει ἐν αὐτῇ ἕνα σταθμὸν ἔτι πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ πλέον παρά ποτε διακαοῦς πόθου της. Ὅσον δήποτε φιλελεύθεροι καὶ ἂν δειχθῶσιν οἱ Τοῦρκοι ἀπέναντι τῶν Κρητῶν, τὰ ἐπὶ αἰῶνας συσσωρευθέντα μίση δὲν θὰ λησμονηθῶσι ποτέ. Μικρὰ γεγονότα εἶνε χαρακτηριστικά : Ὅταν οἱ Κρῆτες εἶδον ὅτι ἡ σημαία τῆς αὐτονόμου Κρήτης ἔφερε καὶ τὴν ἡμισέληνον, ἠρνήθησαν νὰ τὴν δεχθῶσιν καὶ ἐδέησε νὰ ἀποδείξῃ εἰς αὐτοὺς εἷς Κρὴς φιλόλογος, ὁ καθηγητὴς Γιάνναρης ὅτι οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου εἶχον μεταχειρισθῇ τὸ σύμβολον τοῦτο πρὸ τῶν καταστροφέων τῆς αὐτοκρατορίας των. Παντοῦ αἱ ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ἐγκαταλειφθεῖσαι οἰκίαι μένουσι κεναί· ἐνίοτε πλησίον πτωχῶν χριστιανικῶν συνοικισμῶν συναντᾷ τις ἔρημα ὡραῖα τουρκικὰ χωρία· κανεὶς Χριστιανὸς δὲν θὰ ἤθελε νὰ κατοικήσῃ εἰς τοὺς μεμιασμένους καὶ καταραμένους αὐτοὺς τόπους. Τὸ ὄνομα «Τουρκοκρῆτες» ἐγένετο διὰ τὴν χρῆσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας· ὁ Κρὴς χωρικὸς δὲν γνωρίζει εἰμὴ τὰ ὀνόματα «Χριστιανὸς» ἀφ' ἑνός, καὶ «Τοῦρκος» ἀφ' ἑτέρου. Μεταξύ των ἡ θρησκεία καὶ μακρὰ αἱματηρὰ ἱστορία ἔχουσι σκάψῃ τάφρον, τὴν ὁποίαν οὐδεμία καλὴ θέλησις καὶ οὐδεμία αὐστηρότης θὰ ἠδύνατο νὰ γεμίσῃ.

Πρὸς τῇ ἐνεργητικότητι, τὴν ὁποίαν ἐμπνέει ἓν τόσον βαθὺ μῖσος, ἡ ἀπὸ δεκαετίας ἀνάπτυξις τῆς νήσου καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἰδίας των δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἔχουσιν οἱ Κρῆτες, ἐπιτρέπουσιν εἰς αὐτοὺς νὰ πιστεύωσιν ὅτι δὲν ἔχουσιν εἰς τὸ ἑξῆς ἀνάγκην τῆς ἐνόπλου τῶν Δυνάμεων ὑποστηρίξεως, ὅπως προασπίσωσιν ἐναντίον τῶν Τούρκων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν των πόθων. Παρετηρήθη ὅτι ὅλοι οἱ λόγοι τῶν Προστατίδων πρὸς αὐτοὺς ἦσαν φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ ἐνθαρρύνωσι τοὺς πόθους των καὶ ὅτι ὅλαι αἱ πράξεις, τὰς ὁποίας ἔπραξαν αὐταὶ ἢ ἀφῆκαν νὰ γίνωσιν, ἐφαίνοντο ὡς προετοιμασίαι εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν πόθων τούτων.

Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔχει κανένα νομικὸν τίτλον πρὸς κατοχὴν τῆς Κρήτης. Ἐν τούτοις δὲν δύναταί τις νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτῆς ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Κρητῶν, ἡ ὁποία εἶνε καὶ ἰδική της, καὶ νὰ παραιτηθῇ τῆς ἑνώσεως, ἡ ὁποία ἦτο πάντοτε ὁ πόθος της ὡς καὶ τῶν Κρητῶν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δικαιοῦταί τις ν' ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῆς, εἶνε νὰ μὴ ἐπέμβῃ εἰς τὴν φιλονεικίαν. Ἡ συνείδησις τῆς ἀδυναμίας της προσετέθη εἰς τὰς συμβουλὰς τῆς φρονήσεως, διὰ νὰ τὴν κάμῃ νὰ τηρήσῃ τὴν ἄψογον στάσιν, ἥτις θὰ τῇ παρεῖχε τὴν συμπάθειαν τῆς Εὐρώπης. Αὕτη δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ ὅτι ὅσον ἀνίσχυρος καὶ ἂν εἶνε ἡ Ἑλλὰς, ἐὰν ἐπενέβαινε κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1908 εἰς τὴν βαλκανικὴν κρίσιν, ἤθελε κατα-

στήσῃ δύσκολον τὴν λύσιν. Αἱ Δυνάμεις ἠμπόδισαν τότε τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐπέμβῃ, βεβαιοῦσαι αὐτὴν ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα θὰ ὑπεβάλλετο εἰς τὸ προσεχὲς εὐρωπαϊκὸν συνέδριον. Τὸ συνέδριον δὲν συνεκλήθη. Αἱ Δυνάμεις δὲν δύνανται, χωρὶς νὰ ἀτιμασθῶσι, νὰ φέρωσιν ὡς ἐπιχείρημα τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπέναντι τῆς δυνάμεως τῆς Τουρκίας, διὰ νὰ ἀθετήσωσι τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἔχουν δώσῃ ὅτι θὰ λύσωσι τὸ κρητικὸν ζήτημα.

Ἐὰν αἱ τέσσαρες Δυνάμεις εὑρίσκοντο μόνον πρὸ τοῦ διλήμματος τῆς ἀορίστου ὑποσχέσεώς των ὅτι θὰ σεβασθῶσι τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν πρὸς τοὺς Κρῆτας ὑποσχέσεών των ἀφ' ἑτέρου, εἶνε πιθανὸν ὅτι θὰ εὕρισκον τρόπον νὰ ὑποχρεώσουν τὸν Ἀβδοὺλ Χαμὶτ νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπικυριαρχίας του. Ὅλη ἡ ἱστορία τῆς Κρήτης τοῦ ΙΘ' αἰῶνος θὰ ἠδύνατο νὰ δείξῃ ὅτι ἡ Τουρκία δὲν ἦτο πλέον εἰς θέσιν νὰ τηρήσῃ τὴν τάξιν καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐημερίαν. Κατέκτησε βεβαίως διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ξίφους τὴν νῆσον, ἀλλ' ἔκαμε τόσον κατάχρησιν τῆς δυνάμεως ταύτης, ὥστε δὲν ἠδύναντο αἱ Δυνάμεις ν' ἀποδώσουν εἰς αὐτὴν μετ' ἐμπιστοσύνης τὴν εἰρηνεύσασαν νῆσον. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1908, συμπληρωθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1909 ἔχει ἀλλάξῃ πολὺ τὰ δεδομένα τοῦ ζητήματος. Κατὰ πρώτην φορὰν πιθανότητες ἀληθοῦς μεταρρυθμίσεως φαίνονται ἐξησφαλισμέναι εἰς τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ Εὐρώπη δύναται νὰ παρεμποδίσῃ αὐτάς, μεταχειριζομένη τὸν νέον καθεστὼς, ὅπως δὲν εἶχε τολμήσῃ νὰ μεταχειρισθῇ τὸ παλαιόν; Τὸ νέον πρόγραμμα: ἀδελφωσις τῶν φυλῶν, ἐλευθερία, ἰσότης, δικαιοσύνη εἶνε πάρα πολὺ ὡραῖον, ὥστε νὰ μὴ δοθῇ πίστις εἰς αὐτό. Ἐὰν ἡ παραχώρησις τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα πρόκειται νὰ θέσῃ εἰς κίνδυνον τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ὀθωμανικῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὑψηλὰ συμφέροντα τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ κάμουν τὰς Δυνάμεις νὰ διστάσωσι [1]. Θὰ διστάσωσι δὲ τόσον ὀλιγώτερον, καθ' ὅσον τὰ ἰδιαίτερά των συμφέροντα, εἰς τὰ ὁποῖα τὰ ὑψηλὰ ταῦτα συμφέροντα χρησιμεύουσι πολὺ συχνὰ ὡς πρόσχημα, ἐνθυμίζουν εἰς αὐτὰς ὅτι πᾶν ὅ τι θέλουν χάσῃ αὐταί, ἐὰν ἐπέμβουν ὑπὲρ τῆς Κρήτης, εἰς τὰς εὐνοίας καὶ εἰς τὰς καλὰς παραγγελίας τῆς Πύλης, θὰ τὸ κερδίσουν αἱ ἀντίπαλοί των Γερμανία καὶ Αὐστρία.

Ἡ διαγωγὴ τῆς γερμανικῆς καὶ αὐστροουγγρικῆς διπλωματίας, αἱ ὁποῖαι εἶνε ἀνάξιαι τῶν μεγάλων λαῶν, τοὺς ὁποίους ἀξιοῦν ὅτι ἀντιπροσωπεύουσι, εἶνε παρὰ πολὺ ἀξιόμεμπτος. Δημιουργεῖ εἰς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις σχεδὸν ἀνυπερβλήτους δυσκολίας ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς ἀποστολῆς των.

---

1. Σημείωσις «Ἑλληνισμοῦ». Δυστυχῶς οἱ Νεότουρκοι ἔχουν διαψεύσῃ τελείως τὰς ἐλπίδας τῆς Εὐρώπης, καταδείξαντες ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς.

Εἴτε ὑπὲρ τῆς παραχωρήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἴτε ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας ἀποφασίσουν τὰ ὑψηλὰ συμφέροντα τοῦ πολιτισμοῦ, ἕνεκα τῆς στάσεως τῶν δύο τούτων κυβερνήσεων, τῶν ὁποίων αἱ ἐγωϊστικαὶ βλέψεις ἔχουσιν ἤδη ἐμποδίσῃ τὴν σύγκλησιν τῆς Συνδιασκέψεως, ἥτις θὰ ἔλυε τὸ κρητικὸν ζήτημα, αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις φροντίζουσαι περὶ τῶν ἐθνικῶν των συμφερόντων εἶνε ἠναγκασμέναι νὰ προτιμήσωσι ταῦτα ἀντὶ τῶν ὑψηλῶν συμφερόντων τοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁμόθυμος ἡ Εὐρώπη ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν συμφερόντων τοῦ πολιτισμοῦ ὑπαγορευομένην λύσιν. Ἐπειδὴ ὅμως εἶνε διῃρημένη εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, θὰ δεήσῃ νὰ καταφύγῃ εἰς διαπραγματεύσεις. Ἡ ἀνάγκη τῶν διαπραγματεύσεων τούτων εἶνε γενικῶς ἀνεγνωρισμένη. Ἀλλὰ ἐπὶ ποίων βάσεων θὰ ἀρχίσουν αὗται ;

Ὁ Βίκτωρ Bérard ἀναφέρει ὅτι ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἀπῄτει ἐδαφικὴν αὔξησιν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Δύο ἔτη βραδύτερον (1880) ἡ διεθνὴς Συνδιάσκεψις τοῦ Βερολίνου ὥριζεν ὅτι ἡ νότιος Ἤπειρος μέχρι τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ) καὶ τοῦ Πηνειοῦ, δῆλα δή μέχρι ἀπέναντι τῆς Κερκύρας θὰ παρεχωρεῖτο εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἐν Βερολίνῳ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας ἔλεγε : «Δίδετε τὴν Κρήτην εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι εἶνε ἀνίκανοι νὰ τὴν κρατήσουν καὶ δίδετε τὴν Ἤπειρον εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶνε ἱκανοὶ νὰ τὴν καταλάβουν· κάμετε ἀνταλλαγήν» [1]. Γενόμενοι πράγματι δεκτοὶ ἐν τῷ Συνεδρίῳ τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας οἱ Δηλιγιάννης καὶ Ραγκαβῆς ἐξέθηκαν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐπέμενε πρὸ πάντων εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Κρήτην. Τὸ Συνέδριον ὅμως παρεμέρισε τὴν Κρήτην, ὑποκαθιστῶν αὐτὴν διὰ μέρους τῆς Ἠπείρου. Ὠθουμένη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν ἡ Πύλη ἠπείλησεν ὅτι θὰ ἐκήρυττε μᾶλλον τὸν πόλεμον παρὰ νὰ παραχωρήσῃ τὴν Νότιον Ἤπειρον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μίαν γωνίαν τῆς Ἀλβανίας εἰς τὸ Μαυροβούνιον. Ἐχρειάσθη ἡ ἐμφάνισις διεθνοῦς στόλου πρὸ τοῦ Δουλτσίνου, διὰ νὰ ἀποδοθῇ τοῦτο εἰς τὸ Μαυροβούνιον. Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐπωφελήθη τῆς ἐπεμβάσεως ταύτης καὶ ἡ Πύλη διεφιλονείκησε πρὸς αὐτὴν μᾶλλον μετὰ μεγαλειτέρας ἐπιμονῆς τὴν Ἤπειρον, προσφέρουσα ἐναλλὰξ — πρᾶγμα ἄξιον σημειώσεως — τὴν Κρήτην μετὰ ἢ ἄνευ τῆς Θεσσαλίας.

Ὁ κ. Bérard φαίνεται πιστεύων ὅτι ἡ ἀνταλλαγὴ ἠδύνατο ἀκόμη νὰ συζητηθῇ. Ἀλλὰ λησμονεῖ ὅτι ἡ σύμβασις τῆς 22 Μαΐου 1881 ἐπιβληθεῖσα ὑπὸ τῶν Δυνάμεων τόσον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν ὥρισε τὰ ἑλληνικὰ σύνορα εἰς τὴν Ἄρταν καὶ ὅτι τὸ δέκατον τρίτον πρωτόκολλον τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου ἔμεινε γράμμα νεκρόν. Ἐὰν ἤθελον νὰ τὸ κάμουν νὰ ἀναζήσῃ μετὰ τριάκοντα ἔτη λήθης, οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐδικαιοῦντο νὰ ὁμιλήσωσι περὶ κακῆς πί-

1 V. Bérard Revue de Paris 1 Ἰουλίου 1909 σελ. 223.

στεως. Θὰ εἶχεν ἄλλως τὸ πρᾶγμα, ἐὰν οἱ Ἕλληνες εἶχον νικήσῃ κατὰ τὸ 1897. Ἀλλ' ἡ πολιορκία τῆς Πρεβέζης καὶ ἡ πρὸς τὰ Ἰωάννινα προχώρησις, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν τότε οἱ Ἕλληνες, ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων περὶ τῆς στρατηγικῆς σημασίας τοῦ μέρους τούτου τῆς Ἠπείρου, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει νὰ εἰσβάλλουν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἑκατὸν χιλιόμετρα νοτιώτερον τῶν θεσσαλικῶν συνόρων καὶ νὰ φθάσῃ οὕτως ὁ στρατὸς τῆς Ἀλβανίας εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ στρατὸς τῆς Μακεδονίας θὰ ἐνεφανίζετο εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βόλου. Οἱ Τοῦρκοι ἐνόησαν τοῦτο τῷ 1897. Τὰ σύνορα, ὅπως ὡρίσθησαν διὰ τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συνθήκης, εἶνε πάντοτε ἡ Ἄρτα. Ὀλιγώτερον παρά ποτε μετὰ τὴν τελευταίαν των ἐκστρατείαν εἰς Ἀλβανίαν, οἱ Τοῦρκοι δὲν δύνανται νὰ ἀφήσωσι τοὺς Ἕλληνας νὰ κάμουν τόσῳ σημαντικὸν βῆμα εἰς μίαν χώραν, ὅπου ἔχουσι τόσον βαθεῖαν ἐπιρροήν. Ἐν τούτοις δὲν θὰ ἦτο ἄκαιρον νὰ ἐνθυμίσῃ τις εἰς τὴν Τουρκίαν ὅτι ἡ ἧττά της κατὰ τὸ 1878 θὰ συνεπήγετο εἰς αὐτὴν ὅρους πολὺ περισσότερον αὐστηροὺς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τῇ ἐπεβλήθησαν ὁριστικῶς καὶ ὅτι τότε δὲν θὰ ἐδείκνυε τὴν ἰδίαν φρίκην ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ τῆς παραχωρήσεως τῆς Κρήτης, τῆς μακρυνῆς νήσου, τὴν ὁποίαν αἱ ἀτελεύτητοι ἐπαναστάσεις της τὴν ἔκαμνον τόσον ἐπιζήμιον εἰς αὐτήν.

Ὁ κ. Μπάουτσερ, ὁ ἀνταποκριτὴς τῶν Λονδινείων «Καιρῶν» ἐν Ἀνατολῇ, δὲν ἐζήτησεν ἀντάλλαγμα ἐδαφικὸν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τῶν συμβάσεων. Ἐπεκαλέσθη ἓν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ὑπόσχεται νὰ συμβιβάσῃ τὸ πᾶν, τὸ ἑξῆς: «Διατηρουμένης τῆς τουρκικῆς σημαίας εἰς τὴν Σούδαν, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Κρῆτας νὰ στείλωσι βουλευτὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν βουλὴν καὶ νὰ ἐπικυρωθῇ ἡ ἀφομοίωσις τῆς ἑλληνικῆς καὶ κρητικῆς διοικήσεως κατὰ τὸ προηγούμενον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.» Τὸ παράδειγμα τοῦτο εἶνε πραγματικῶς ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις διδακτικόν.

Παρὰ τὰς ρωσσικὰς ὑποσχέσεις, ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου εἶχε χωρίσῃ τοὺς Βουλγάρους τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τῶν ἀδελφῶν των τῆς βορείου Βουλγαρίας. Ἐνῷ οἱ τελευταῖοι ἀπετέλουν κράτος πραγματικῶς ἀνεξάρτητον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκλέξῃ ἡγεμόνα του τὸν Ἀλέξανδρον τοῦ Βάτεμβεργ, ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία ὤφειλε νὰ εὐχαριστηθῇ μὲ τὴν αὐτονομίαν, μὲ τὴν ἐθνοφυλακήν, μὲ χωροφυλακὴν ἐξ ἰθαγενῶν, μὲ Βουλὴν ἀποτελουμένην ἐξ ἀντιπροσώπων ἐν μέρει ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ, μὲ διοικητὴν Χριστιανόν, διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τῇ συγκαταθέσει τῶν Δυνάμεων. Ἐχρειάσθη ὅλη ἡ ἱκανότης τοῦ πρώτου διοικητοῦ, τοῦ πρίγκιπος Βογορίδου, ὅπως τηρηθῇ ἡ κατάστασις αὕτη μεχρι τοῦ 1884. Μόλις διωρίσθη ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ἐκηρύχθη ἡ ἕνωσις τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας ὑφ' ὅλου τοῦ λαοῦ, πεπεισμένου ὅτι δὲν ἠδύνατο παρὰ μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ζήσῃ ἀληθῶς καὶ ν' ἀναπτυχθῇ. Ἐκτὸς

τῆς μικρᾶς ἑλληνικῆς μειονοψηφίας, συνειργάσθη ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς [1] εἰς τὴν ἐπανάστασιν : τὴν 18ην Σεπτεμβρίου 1885 ἐν Φιλιππουπόλει, ἐξορκίζων τοὺς νέους ὑπηκόους του νὰ ἑτοιμασθῶσι εἰς τὰς δοκιμασίας, τὰς ὁποίας θὰ ὑφίσταντο ἴσως ἕνεκα τῆς ἀποφάσεώς των, ἀλλὰ διεβεβαιῶν ἐπίσης ὅτι «ἡ ἕνωσις τῶν δύο Βουλγαριῶν ἐγένετο ἄνευ ἐχθρικοῦ σκοποῦ ἀπέναντι τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπικυριαρχίαν ἀνεγνώριζε». Πραγματικῶς ἐνῷ ἡ Τουρκία περιωρίζετο νὰ ὑποσχεθῇ διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διεθνοῦς Συνδιασκέψεως τὴν ἀμνηστείαν εἰς τοὺς Ρουμελιώτας, ἐὰν ἤθελον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν αὐτονομίαν — πρότασιν, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ ἀπέρριψαν ὁμοθύμως — ἡ Ἑλλὰς προέβαινε μετὰ τοσαύτης ὁρμῆς εἰς ἐπιστράτευσιν, ὥστε ἡ Εὐρώπη ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σερβίας Μιλάνος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν· ἡ ἧττα αὐτοῦ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Βουλγάρους νὰ ἔλθωσιν ἀπ' εὐθείας εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν Πύλην. Τότε ἐκλείσθη ἡ συμφωνία, τὴν ὁποίαν προβάλλει ὡς ὑπόδειγμα ὁ κ. Μπάουτσερ· ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας, ἡγεμὼν ὑποτελὴς εἰς τὸν Σουλτάνον, ἀλλὰ κληρονομικός, διωρίζετο διοικητὴς τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας διὰ πέντε ἔτη, ἀποτίων ἐτήσιον φόρον ὑποτελείας ἐκ 2,900,000 φράγκων, ἡ Πύλη ὑπεχρεοῦτο νὰ ἀναδιορίσῃ αὐτὸν μετὰ τὴν πενταετίαν καὶ ὁ διορισμὸς οὗτος θὰ ὑπεβάλλετο εἰς τὴν ἔγκρισιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ φόρου τῆς ὑποτελείας, ὅστις κατεβάλλετο τακτικῶς, ἡ Ρωμυλία ἦτο ἤδη συγχωνευμένη μετὰ τῆς Βουλγαρίας, πολὺ πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ τυπικὴ ἕνωσις κατὰ τὴν 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1909.

Ἐὰν ἦσαν βέβαιοι ὅτι ἡ προσωπικὴ ἕνωσις θὰ ὡδήγει ἐν Κρήτῃ, ὅπως ἐν Ρωμυλίᾳ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἕνωσιν, ἀναμφιβόλως καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Κρῆτες ἤθελον εὐχαριστηθῇ ἀπὸ τὴν λύσιν ταύτην. Ἀλλ' ἡ θέσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος δὲν εἶνε ὁμοία οὔτε κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον οὔτε κατ' οὐσίαν. Διὰ τὴν Τουρκίαν ἡ παραχώρησις τῆς διοικήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας εἰς τὸν ὑποτελῆ ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας δὲν ἐσήμαινε παραίτησιν τῆς ἐπαρχίας της, ἐνῷ ἡ παραχώρησις τῆς Κρήτης εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, ἔστω καὶ δι' ὡρισμένην χρονικὴν περίοδον καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον πληρωμῆς φόρου, θὰ σημαίνῃ τὴν τελικὴν ἐγκατάλειψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῆς Τουρκίας. Δύνανται οἱ Τοῦρκοι νὰ πιστεύωσιν ὅτι ὁ κατὰ τὸ 1897 πολέμιός των θὰ διστάσῃ νὰ πράξῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἐδίστασε νὰ πράξῃ εἷς ὑποτελὴς ἡγεμών ; Ὀλιγώτερον ἄτολμος καὶ ἔχων καλλίτερον στρατὸν καὶ καλλίτερα οἰκονομικὰ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, δὲν θὰ ἐμιμεῖτο τὸν Φερδινάνδον τῆς Βουλγαρίας ; Διὰ τοῦτο ἡ κυβέρνησις τοῦ

1 Σημ. «Ἑλληνισμοῦ». — Ὁ κ. Ράϊναχ λησμονεῖ ὅτι ἐκτὸς τῆς μικρᾶς ἑλληνικῆς μειονοψηφίας, ὑπῆρχον καὶ ὑπὲρ τὰς τριακοσίας χιλιάδας Μουσουλμᾶνοι ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ, οἱ ὁποῖοι πᾶν ἄλλο ἤθελον ἢ τὴν μετὰ τῆς Βουλγαρίας ἕνωσίν των.

Ἀβδοὺλ Χαμὴτ ἠρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν διορισμὸν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ὁ ὁποῖος διορισμὸς ἦτο κατ' οὐσίαν, ἂν ὄχι καὶ κατὰ τύπον, ἡ προσωπικὴ ἕνωσις μεταξὺ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὅσον ἔχουν δίκαιον οἱ Τοῦρκοι ἐξ ἀπόψεως τοῦ συμφέροντός των νὰ μὴ θέλουν νὰ ἐπαναληφθῇ μία τόσον ἐπικίνδυνος ἕνωσις, τόσον οἱ Κρῆτες οἱ ἀποδιώξαντες τὸν πρίγκιπα Γεώργιον πρέπει νὰ μέμφωνται ἑαυτούς, διότι ἔχουν καταστρέψῃ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἕνα συνδυασμόν, ὁ ὁποῖος ἀναμφιβόλως ἤθελε φέρῃ θᾶττον ἢ βράδιον διὰ τὴν Ἑλλάδα τοὺς αὐτοὺς καρποὺς, τοὺς ὁποίους ἔχει δώσῃ ἐντὸς εἴκοσιν ἐτῶν εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Ἐκ τοῦ προηγουμένου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ κ. Μπάουτσερ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξαγάγῃ τις διὰ τὴν Κρήτην καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα εἰμὴ παραδείγματα ὑπομονῆς καὶ φρονήσεως—πρότυπα καλῆς διοικήσεως καὶ ἐνεργητικότητος, ἐὰν αὗται ἀντιληφθῶσιν ὅτι ὁ ἰσχυρὸς στρατὸς καὶ τὰ λαμπρὰ οἰκονομικὰ τῆς Βουλγαρίας εἶνε ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπέτρεψαν νὰ πραγματοποιηθῇ ἕνωσις, περὶ τῆς ὁποίας ἐγίγετο λόγος μόνον ἀπὸ ἑνὸς τετάρτου αἰῶνος, ἐνῷ ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τριῶν τετάρτων τοῦ αἰῶνος εἶνε τὸ ὄνειρον πάντων τῶν θιασωτῶν τῆς Μεγάλης Ἰδέας.

Ἡ Κύπρος θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ ἑτέραν βάσιν διαπραγματεύσεων. Αὕτη εὑρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ἀγγλίας. Φαινομενικῶς θὰ ἦτο ἔργον μεγαλοψυχίας, πραγματικῶς ὅμως θὰ ἦτο πρᾶξις φρονίμου πολιτικῆς [1]. Ἡ Ἀγγλία κατέλαβε τὴν Κύπρον, διὰ νὰ μὴ μείνῃ μὲ κενὰς τὰς χεῖρας πρὸ τῆς προόδου, τὴν ὁποίαν ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἐπαρουσίαζε διὰ τὴν Ρωσσίαν καὶ τοὺς Σλαύους. Ἐπίστευσε ἢ προσεποιήθη ὅτι ἐπίστευσε—ἔκαμε νὰ πιστεύσωσιν ἐν πάσῃ περιπτώσει—ὅτι ἡ κτῆσις αὕτη ἐπετήρει τὴν ὁδὸν ἀπὸ τῆς Κων)πόλεως εἰς τὸ Σουὲζ καὶ ἐπέτρεπε νὰ ἀντισταθμίσῃ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ τὴν πρόοδον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἀρμενίᾳ. Ἡ Κύπρος ὤφειλε νὰ ἐπιβλέπῃ ἐπίσης τὴν ἐκβολὴν τῆς γραμμῆς τῆς ἀπὸ τῆς Σελευκίας μέχρι τοῦ Κόβεϊτ, τὴν ὁποίαν ἐσκέπτοντο τότε οἱ Ἄγγλοι ν' ἀποκαταστήσωσιν ὡς τὴν συντομωτέραν πρὸς τὰς Ἰνδίας. Ἡ μυστικὴ συνθήκη (4 Ἰουνίου 1878) «διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν χωρῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων», ἐξήγει ὅτι «ὅπως δυνηθῇ ἡ Ἀγγλία νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὑποχρεώσεών της, ἡ Α. Μ. ὁ Σουλτᾶνος συγκατατίθεται νὰ ὁρίσῃ τὴν νῆσον Κύπρον, ὅπως καταληφθῇ καὶ διοικῆται ὑπὸ ταύτης». Οἱ Ἄγγλοι δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχον κάμῃ ἐπιζημιωτέραν ἐμπορικὴν συναλλαγήν. Δὲν ὑπῆρχε οὐδὲ εἷς λιμὴν ἐν τῇ νήσῳ δυνάμενος νὰ περιλάβῃ τὰ θωρηκτά των, οὐδεμία πόλις, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὰ στρατεύματά της θὰ ἠδύναντο νὰ προφυλαχθῶσι ἀπὸ ἕν πολὺ βλαβερὸν

1. Ἡ ἰδέα τοιαύτης διαπραγματεύσεως ἤρχισε νὰ προβάλῃ εἰς τίνας ἀγγλικὰς ἐφημερίδας. Ἴδε λ. χ. τὰ «Ἡμερήσια Νέα» τῆς 1ης Αὐγούστου 1909.

κλῖμα. Ἡ νῆσος αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἄλλοτε τόσον εὔφορος, δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ παραγωγικὴ παρὰ διὰ γιγαντιαίων δημοσίων ἔργων· ἄλλα ἑκατομμύρια θὰ ἐδαπανῶντο εἰς τοὺς λιμένας, ὅπως ζωογονηθῇ τὸ ἐμπόριον. Ἐπὶ τέλους ὁ πληθυσμός, σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἑλληνικός, δὲν μετεβλήθη ἀπέναντι τῶν Ἄγγλων ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματικῶν εἰμὴ ἐν τῇ ἐντάσει τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀντιπαθείας του.

Ἡ Κύπρος ἐστοίχισεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν πολὺ περισσότερον παρ' ὅτι ἔχει ἀποδώσῃ εἰς αὐτήν. Θὰ ἐνόει τις τὰς θυσίας αὐτάς, ἐὰν ἡ νῆσος εἶχε τὴν στρατηγικὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἀπέδωκαν εἰς αὐτὴν κατ' ἀρχάς. Ἀλλ' ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ἀρκούντως ὅτι ἡ Κύπρος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις ναυτικῆς ἢ στρατιωτικῆς ἐνεργείας. Ὅπως τηρήσῃ τὴν θέσιν της ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ ἡ Ἀγγλία, ἀρκοῦσιν αὐτῇ ἡ Μάλτα καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια.

Ἐὰν οἱ Ἄγγλοι θέλουν νὰ στηρίξωσι τὴν θέσιν ταύτην ἐπὶ ἄλλου πράγματος παρὰ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ φόβου, οὐδὲν μέτρον θὰ ἦτο ἀποτελεσματικώτερον τοῦ νὰ ἐπιστραφῇ ἡ Κύπρος εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἡ ἐπιστροφὴ δὲ αὕτη θὰ διηυκόλυνε τὴν παραχώρησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα [1]. Ἡ Πύλη, ἡ ἀναγνωρίσασα τὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης διὰ μέσου τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Νόβι-Παζάρ, θὰ εὕρισκεν εἰς τὴν Κύπρον ἀντιστάθμισμα ὅμοιον, ἀλλὰ καλλίτερον. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς Ἕλληνας ὄχι μόνον θὰ ἀποφύγῃ ἡ Ἀγγλία οὕτω τὴν μορφὴν ὅτι καταδυναστεύει ἔν, ἔστω καὶ μικρὸν μέρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ θ' ἀποκτήσῃ δικαιώματα εὐγνωμοσύνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἐμπορικὴ τῶν Ἑλλήνων πρόοδος καὶ ἡ ἐν τῷ θαλασσίῳ διαμετακομιστικῷ ἐμπορίῳ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου χειραφέτησίς των δίδουν πρακτικὴν ἀξίαν.

Κατὰ τὴν ἐνθρόνισιν τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α' (1863) ἡ Ἀγγλία ἐστερέωσε τὴν βασιλείαν του καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἀγγλικὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροὴν ἐναντίον τῆς ρωσσικῆς τοιαύτης διὰ τῆς ἐπιτηδείας παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων. Ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ ἴδῃ τὴν δυναστείαν, τὴν ὁποίαν τόσον ὑπεστήριξεν, ἂν ὄχι καταργουμένην, ἀλλὰ τουλάχιστον ριπτομένην χάριν τῆς σωτηρίας της εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν ἀντιπάλων της, δὲν θὰ ἦτο δι' αὐτὴν μία πολιτικὴ τόσον μεγαλόψυχος, ὅσον καὶ φρόνιμος τὸ νὰ ἀφήσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ νεκρὸν βάρος τῆς Κύπρου, διὰ νὰ δώσῃ μετὰ τῆς Κρήτης νέαν ἰσχὺν εἰς τὴν ἀγγλοελληνικὴν συνεν-

1 Σημ. «Ἑλληνισμοῦ». Ὁ συγγραφεὺς λησμονεῖ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τῆς Κύπρου, ὁ ἀποτελῶν τὰ πέντε ἕκτα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου καὶ ἐπιθυμῶν τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν, ὅσον καὶ οἱ Κρῆτες, θὰ προέβαινεν εἰς ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν καὶ διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς πατρίδος του εἰς τὴν βάρβαρον καὶ τυραννικὴν τουρκικὴν κυβέρνησίν. Λησμονεῖ ὅμως ὁ συγγραφεὺς καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καθιερώθη, ὅπως μηδέποτε ἐπιστρέφηται πάλιν εἰς τὴν Τουρκίαν οἱονδήποτε τμῆμα αὐτῆς, ἀποσπασθὲν ἅπαξ τοῦ τουρκικοῦ κράτους.

νόησιν ; Ἐὰν ἡ Τουρκία δὲν θέλῃ νὰ διαπραγματευθῇ ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Ἑλλάδος, δύνανται νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει τὸ προηγούμενον τῆς Βιλλαφράγκας. Ἡ Κρήτη παραχωρεῖται εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀντὶ τῆς Κύπρου καὶ ἡ Ἀγγλία παραχωρεῖ τὴν Κρήτην εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοῦτο θὰ ἦτο ὁ θρίαμβος τῆς ἀγγλικῆς ἐπιρροῆς διὰ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν πρόοδον καὶ θὰ ἦτο τιμὴ διὰ τὴν Γαλλίαν τὸ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μεσάζων διὰ τὴν διαπραγμάτευσιν ταύτην [1].

Οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ βάσις τῶν διαπραγματεύσεων, ἡ γενησομένη ἀποδεκτή, εἶνε ἀνάγκη νὰ γίνωσιν αἱ διαπραγματεύσεις αὗται καὶ ὅσον δυνατὸν ταχύτερον. Ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν εἶνε ἀναμφίβολος, ἐὰν ὑποχωρήσουν τὰ συμφέροντα τῆς στιγμῆς πρὸ τοῦ συμφέροντος τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον εἶνε αἰώνιον. Ἐξέθηκα ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ ἐπικαλεσθῶσιν οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Νομίζω ὅτι ἔπραξα τοῦτο μετὰ τῆς δυνατῆς ἀμεροληψίας ἐκ τῆς τουρκικῆς ἀπόψεως τοῦ ζητήματος, ἀφοῦ ἐξήτασα τοῦτο ἐκ τῆς κρητικῆς ἀπόψεως. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη ἤθελε χρεωκοπήσῃ εἰς τὴν ἀποστολήν της, ἐὰν ἀφίνετο νὰ ἐπηρεασθῇ ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς Τουρκίας, διότι αὕτη εἶνε ἰσχυροτέρα. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Τούρκων πρέπει νὰ ἐξετασθῶσιν ἐξ ἀπόψεως τῶν συμφερόντων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου.

Τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα εἶνε τέσσαρα. Τὸ πρῶτον εἶνε τὸ τῆς φιλοτιμίας : ὅσον ἀξιοσέβαστον καὶ ἂν εἶνε δὲν δύναται νὰ κατισχύσῃ τῶν ἀνωτέρων συμφερόντων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ αἱ Δυνάμεις θὰ ἠδύναντο νὰ ἀντιτάξωσι τὸ ζήτημα τῆς ἰδικῆς των φιλοτιμίας, ἀφοῦ ἔχουσι λάβῃ ὑποχρεώσεις διὰ τῶν ὑποσχέσεών των, τὰς ὁποίας ἔδωκαν εἰς τοὺς Κρῆτας. Αἱ ὑποσχέσεις αὗται ὑποχρεοῦσιν αὐτὰς ὄχι μόνον ἀπέναντι τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἀπέναντι ἑαυτῶν. Τὸ δεύτερον ἐπικαλεῖται τὸ ἀπαράγραπτον δίκαιον τῆς κατακτήσεως καὶ δεικνύει τὴν σπάθην ἕτοιμον πάντοτε νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη τῆς σήμερον δὲν θὰ ἠδύνατο χωρὶς νὰ ἐκπέσῃ, νὰ ἀφήσῃ νὰ ὑπερισχύσῃ τῆς γενικῆς θελήσεως ἑνὸς λαοῦ τὸ δίκαιον τῆς σπάθης οὔτε νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, διότι ἀπειλοῦν ὅτι θὰ σύρωσιν ἐκ νέου αὐτήν. Ἀναμφιβόλως ἡ Ἑλλὰς εἶνε ἀσθενής. Ἀλλ' ὅπως εἶπεν ὁ Κοσὲν ἐν τῇ γαλλικῇ Βουλῇ : «Εἶνέ τις ἀσθενέστερος, ὅταν ἔχῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν Ρωσσίαν, Ἰταλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν [2]».

Τὸ τρίτον ἐπιχείρημα εἶνε τὸ ὅτι ἡ Κρήτη θεωρεῖται ἀναγκαῖος σταθμὸς με-

1 Σημ. «Ἑλληνισμοῦ». Ὁ συγγραφεύς, ἂν ἐγνώριζε καλῶς τὴν γενναιοφροσύνην τῶν Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ἤθελον δεχθῇ τὴν ἕνωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἑνώσεως ἐκ νέου τῆς Κύπρου μετὰ τῆς Τουρκίας, δὲν θὰ εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ θεωρῆται φίλος τῆς Κρήτης κατόπιν τῆς τερατώδους αὐτοῦ προτάσεως ταύτης.

2 Ἐπίσημος ἐφημερὶς τῆς ὃ Ἰουλίου 1909 καὶ ἄρθρον τοῦ κ. Κοσὲν ἐν τῷ «l'Hellénisme» Μάϊος-Ἰούνιος 1909.

ταξὺ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Τριπόλεως[1]. Τὸ τέταρτον ἐπιχείρημα εἶνε τὸ σοβαρώτερον: Ἂν ἐπιτραπῇ εἰς τὴν μεγαλόνησον νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς ἐθνικοὺς πόθους της, θὰ σημαίνῃ ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς χώρας τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας νὰ ἐπιδιώξωσι τὰς αὐτὰς ἐλπίδας· τοῦτο δὲ θὰ ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου τὴν ἀκεραιότητα προσπαθοῦσι νὰ τηρήσωσι διὰ μεταρρυθμίσεων· θὰ κατέπνιγε δὲ καὶ τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως.

Νομίζω πραγματικῶς ὅτι τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης δύναται νὰ εἶνε ἡ λυδία λίθος διὰ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸ δυνατὸν τῶν μεταρρυθμίσεων. Τὸ ζήτημα πρὸ παντὸς εἶνε ζήτημα ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Ὡς τοιοῦτον ἰδοὺ πῶς πρέπει νὰ τὸ ἀντιληφθῶσιν οἱ διευθύνοντες σήμερον τὰ πράγματα καὶ τὴν δημοσίαν γνώμην ἐν Τουρκίᾳ.

Ἡ κατοχὴ τῆς Κρήτης, μενούσης αὐτονόμου, ὅπως εἶνε σήμερον, δὲν θὰ ἐπαρουσίαζε οὐδὲν ὑλικὸν ὄφελος διὰ τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐὰν αὕτη ἤθελε νὰ περιορίσῃ τὴν αὐτονομίαν, θὰ ἤρχιζε νέα ἐποχὴ αἱματηρῶν ἀγώνων, θὰ ἤνοιγε χαίνουσα πληγὴ εἰς τὸ πλευρὸν τῆς Εὐρώπης, ὅπως εἶνε ἡ Κρήτη. Τὰ λάθη τοῦ παλαιοῦ συστήματος ἐστέρησαν ἀληθῶς τὴν Τουρκίαν τῆς Κρήτης. Ἡ ἀπώλεια αὕτη κατ' οὐσίαν ἦτο συντετελεσμένη, ἂν μὴ καὶ κατὰ τύπον, ὅταν ἀπεκατεστάθη τὸ νέον διοικητικὸν σύστημα. Οὕτω πρέπει νὰ καταλογισθῇ ἡ ἀπώλεια εἰς τὸ παλαιὸν καθεστώς, ὅπως κατελογίσθη ἡ ἀπώλεια τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης. Ἀλλ' ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῆς Τουρκίας δὲν θὰ ἐγίνετο τὸ σύνθημα τῆς ἀποσπάσεως καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν; Δὲν τὸ πιστεύω. Ἡ ἀπόκεντρος θέσις τῆς Κρήτης δὲν συνδέει μὲ τὴν τύχην αὐτῆς τὴν τύχην τῶν ἄλλων νήσων. Γενομένη καλῇ τῇ πίστει καὶ μὲ εὐμενῆ διάθεσιν ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Κρήτης δὲν θὰ ἐπιφέρῃ ἐπικίνδυνον ἀντίκτυπον εἰς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς τῆς αὐτοκρατορίας χώρας.

Παρ' ὅλας τὰς διεκδικήσεις των τὰς τυπικὰς οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων αὐτῆς γνωρίζουσιν ὅτι ἡ ἕνωσίς των μετὰ τῆς Ἑλλάδος οὔτε δυνατὴ οὔτε ἐπιθυμητὴ δι' αὐτοὺς εἶνε [2]. Τὰ βλέμματα αὐτῶν δὲν στρέφονται πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ εἶνε, τὸ γνωρίζουσι, τὸ μέλλον αὐτῶν καὶ οὐδὲν πρᾶγμα ὑπῆρξεν εἰλικρινέστερον τῆς χαρᾶς, μὲ τὴν ὁποίαν ἐδέχθησαν τὸ νέον καθεστώς. Ὅ τι συνέβη κατὰ τὰς πρώτας ἐκλο-

1 Σημ. «Ἑλληνισμοῦ». — Ἡ Τρίπολις ἤδη κατελήφθη ὑπὸ τῆς Ἰταλίας, ἑπομένως τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο καταπίπτει ἀφ' ἑαυτοῦ.

2. Σημ. «Ἑλληνισμοῦ». Ἐδῶ ἀπατᾶται πολὺ ὁ συγγραφεύς. Οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων βεβαίως γνωρίζουν ὅτι ἡ ἕνωσίς των μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἶνε, ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα, ἀδύνατος. Ἀλλὰ πάντες καὶ αὐτοὶ οἱ εἰς τὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας κατοικοῦντες ἐπιθυμοῦσι τὴν ἕνωσιν πάντων τῶν τμημάτων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τὴν ἀνάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου.

γὰς ἐψύχρανε βεβαίως τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν [1]. Ἵνα ἐπανακτήσωσι τὴν ἐμπιστοσύνην των πρέπει νὰ δείξωσιν οἱ Τοῦρκοι ὅτι ἐγκαταλείπουσι τὴν παλαιάν των πολιτικὴν τῆς κατασυντρίψεως καὶ ταπεινώσεως τῶν Ἑλλήνων. Ἐὰν θέλῃ ἡ νέα κυβέρνησις εἰλικρινῶς νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν Τουρκίαν, δὲν πρέπει νὰ περιφρονῇ τὰ αἰσθήματα τῶν ἓξ ἑκατομμυρίων Ἑλλήνων, τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Ἡ μεταρρύθμισις, ὡς πολλάκις ἐπανελήφθη, δὲν εἶνε δυνατὴ εἰμὴ διὰ τῆς νομοταγοῦς συνδρομῆς ὅλων τῶν στοιχείων, τῶν κατοικούντων εἰς τὴν μεγάλην Αὐτοκρατορίαν καὶ τῆς λήθης τοῦ παλαιοῦ φυλετικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ μίσους. Ἡ ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι ἀδιάλλακτος στάσις τῆς νεοτουρκικῆς κυβερνήσεως θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποξένωσιν ἀπ' αὐτῆς ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἂς σκεφθῇ τὸ πρᾶγμα καλῶς ἡ Τουρκία : ἡ κατάστασις τῶν Κρητῶν δὲν εἶνε τόσον κακή, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῶσι ν' ἀναμείνωσιν ἀκόμη ὀλίγους μῆνας [2]. Ἐὰν οἱ ὀρεινοὶ διαπράξουν καμμίαν ἀνοησίαν, ἡ χωροφυλακὴ καὶ ἡ πολιτοφυλακή, ὄχι μόνον περισσότερον πειθαρχούμεναι, ἀλλὰ καὶ καλλίτερον διωργανωμέναι ὑπὸ τῶν εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν, θὰ ἐπιτρέψουν εἰς πᾶσαν κρητικὴν κυβέρνησιν, φροντίζουσαν διὰ τὸ μέλλον τῆς πατρίδος, νὰ τηρήσῃ τὴν τάξιν, διότι ἡ τήρησις τῆς τάξεως εἶνε ὅρος τῆς ἑνώσεως. Εἰς τοὺς Ἕλληνας δὲ τῆς νήσου καὶ εἰς τοὺς τῆς μητρὸς πατρίδος δὲν δύναταί τις ἢ νὰ συμβουλεύσῃ ἀκόμη ὑπομονὴν καὶ τὴν ἐνεργὸν ἐπιδίωξιν τῆς ἀναδιοργανώσεώς των ἐν τῇ νομίμῳ τάξει. Ἀλλ' αἱ Δυνάμεις ὀφείλουν ἄνευ βραδύτητος ν' ἀπευθυνθῶσιν εἰς τὴν φρόνησιν τῶν Τούρκων καὶ νὰ κατασταθῶσιν εἰς αὐτοὺς καταληπτὴν τὴν λύσιν, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλουν τὰ ἀνώτερα συμφέροντα τῆς αὐτοκρατορίας των.

Ἐπιστρεφομένη εἰς τὴν ἐξουσίαν των ἡ ὡραία νῆσος δὲν θὰ εἶνε ἢ βάρος νεκρὸν, ἂν ὄχι καὶ αἱματηρὸν βάραθρον. Ἀποδιδομένη εἰς τὸν φυσικὸν προορισμόν της, συμφώνως πρὸς τὸν πόθον τοῦ λαοῦ της καὶ τὰς ὑποσχέσεις τῆς Εὐρώπης, δύναται συγχρόνως νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΤΕΛΟΣ

(Μετάφρασις **Ι. Β.***)*

---

1. Σημ. «Ἑλληνισμοῦ». Καὶ αἱ δεύτεραι ἐκλογαί, αἱ κατ' αὐτὰς γενόμεναι ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε νὰ παγώσουν τοὺς Ἕλληνας τῆς Τουρκίας μέχρι τοῦ βάθους τῆς καρδίας.

2. Σημ. «Ἑλληνισμοῦ». Ἀπὸ τὸν καιρόν, καθ' ὃν ἔγραφε ταῦτα ὁ κ. Ράϊναχ παρῆλθον ὑπὲρ τὰ δύο ἔτη καὶ οἱ Κρῆτες ἀκόμη ἀναμένουσι τὴν λύσιν τοῦ ζητήματός των !

THEOPHILE CALAS

Η ΑΙΩΝΙΑ ΕΛΛΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ἐν Μεσσηνίᾳ.

Οὔτε οἱ Δελφοί, οὔτε ἡ Ὀλυμπία ὑπῆρξαν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν πόλιν· ὑπῆρξαν τόποι προσκυνημάτων προσκαίρων, ὅπου συνηντῶντο τὰ διεσκορπισμένα τέκνα τῆς Ἑλλάδος εἰς ὡρισμένην ἐποχήν, διὰ νὰ ἑορτάσωσι τὰ μυστήρια τῶν χαριτωμένων θεοτήτων των ἢ διὰ νὰ χειροκροτήσωσι τοὺς καλλιτέχνας των. Μετὰ τὸ τέλος τῶν ἑορτῶν ὁ τόπος ἔμενε ἔρημος κατοίκων. Τὸ πρόγραμμα τοῦ ταξειδίου ἡμῶν μᾶς ὁδηγεῖ τώρα πρὸς τὰ ἐρείπια ἀληθοῦς πόλεως, τῆς ὁποίας ἡ ἵδρυσις χάνεται ἐν τῇ μυθολογικῇ παραδόσει καὶ ἡ ὁποία ὑπῆρξε μία τῶν ὀχυρωτέρων θέσεων τῆς Ἑλλάδος. Πρόκειται περὶ τῆς Μεσσήνης.

Τὴν στιγμήν, καθ' ἣν παύουν τὰ ἐρωτηματικὰ ἐν τῇ χρονολογίᾳ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, κατὰ τὸν Η' αἰῶνα π. Χ., εἰσερχόμεθα εἰς χρονολογίας, οὐχὶ ἀκριβεῖς, ἀλλὰ κατὰ προσέγγισιν τοιαύτας, μὲ τοὺς Μεσσηνιακοὺς πολέμους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶνε ἢ συναρμολόγησις μύθων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶνε ἀρκετὰ δύσκολον νὰ ἀποκαλύψῃ τις τὴν ἀλήθειαν. Ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν ἐχθρῶν των οἱ Μεσσήνιοι, ἀπεσύρθησαν ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἰθώμης, φρουρίου φυσικοῦ, ὕψους 800 μέτρων. Αὕτη ὑπῆρξε τὸ λίκνον τῆς ἐνδόξου Μεσσήνης, τῆς ἀντιζήλου τῆς Σπάρτης, κατὰ τῆς ὁποίας ἀντέστη ἐπὶ αἰῶνας. Γνωστοὶ εἶνε οἱ ἆθλοι τοῦ Μεσσηνίου ἥρωος Ἀριστομένους.

Ὁ Νίγειρ ἀφῆκε τὸν λιμένα τοῦ Κατακώλου κατὰ τὴν ἑνάτην ὥραν τῆς ἑσπέρας καὶ ἄνευ μεγάλης σπουδῆς ἔπλεε πρὸς Νότον, ἔχων πρὸ αὐτοῦ ἐννέα ὥρας, ὅπως συμπληρώσῃ δρόμον ἓξ ὡρῶν μὲ τὴν κατὰ μέσον ὅρον 14 λεύγας τὴν ὥραν ταχύτητά του. Κατὰ τὴν νύκτα διερχόμεθα πρὸ τῆς Πύλου καὶ περιπλέομεν τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἀκρίτα, ἵνα εἰσέλθωμεν εἰς τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον. Περὶ τὴν αὐγὴν ἀγκυροβολοῦμεν πρὸ τῶν Καλαμῶν. Ὁ λιμὴν οὗτος ἐξάγει πρὸ πάντων ἔλαιον καὶ σῦκα.

Εἶνε πολὺ περίεργοι αὐτοὶ οἱ μικροὶ ἑλληνικοὶ λιμένες· ἔχουσι μίαν ἀφελῆ χάριν ἐξοχικήν· χωρὶς καπνούς, χωρὶς θόρυβον τῶν μηχανουργείων, χωρὶς ναυτικοὺς κολοσσοὺς πρὸ τῆς προκυμαίας. Μὲ τὸ ἔλαιον καὶ μὲ τὰ σῦκα ἡ ἐργασία γίνεται ἡσύχως. Ἂς μὴ παραπονώμεθα· ὅταν ὁ θόρυβος τῆς ἡμετέρας βιομηχανίας εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ φύγουν αἱ Μοῦσαι. Ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ ἤδη ἔχουν φύγῃ.

Εἶνε Κυριακὴ τοῦ Πάσχα καὶ ὡς ἐκ τούτου πλῆθος λαοῦ πληροῖ τοὺς δρόμους τῆς πόλεως. Ἡ θέα τοῦ πλήθους θὰ ἦτο πολὺ ἐνδιαφέρουσα, ἐὰν ἐπαρουσιάζετο τοῦτο μὲ τὴν ἐθνικὴν φουστανέλλαν, τὸ ἑλληνικὸν φέσι μὲ τὴν φούνταν, τὰς κυματιζούσας χειρίδας, τὸ λευκὸν ὑποκάμισον καὶ τὸ κυκλοειδὲς περιστήθιον.

Φεῦ! Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι φοροῦν εὐρωπαϊκὰ ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων. Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω ποτὲ πῶς ὁ Ἕλλην λεπτός, νευρώδης, ραδινός, καμωμένος διὰ τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον τὸν ἐνδύει θαυμάσια, συναινεῖ νὰ ἐγκλείσῃ τὰς κνήμας του εἰς τὸν διπλοῦν τοῦτον σάκκον, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν περισκελίδας καὶ τὸ στῆθός του εἰς τὴν θήκην μὲ θυλάκια, ἡ ὁποία λέγεται σακκάκι. Ἢ μᾶλλον ἐννοῶ πολὺ καλά· τοῦτο συμβαίνει διὰ λόγους οἰκονομίας. Διὰ εἴκοσι ἐννέα φράγκα ἔχει ὁλόκληρον τὴν ἐνδυμασίαν, ἐνῷ τὸ ἀληθὲς ἐθνικὸν ἔνδυμα τοῦ παλληκαριοῦ στοιχίζει τετρακόσια ἕως πεντακόσια φράγκα.

Ἡ ἀποβίβασις γίνεται κατὰ τὴν πρωΐαν μὲ πολὺ ἤρεμον θάλασσαν. Πρὸς ἀνατολὰς μειδιᾷ πρὸς ἡμᾶς ὁ ἥλιος ὑπεράνω τοῦ Ταϋγέτου· ἐνώπιόν μας ἐκτείνεται ἡ πόλις, ἐπὶ τῆς ὁποίας δεσπόζουσι τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου, τὸ ὁποῖον εἶχε κατασκευάσῃ ὁ Γκοδεφρῖδος ὁ Βιλλαρδουΐνος. Ὁ ὀφθαλμὸς ἀτενίζει μετά τινος ἐκπλήξεως τοὺς σκαλιστοὺς τούτους πύργους καὶ τὰ τείχη αὐτὰ ἐπὶ τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς, ὅπου δὲν ἀναμένει ἢ ν' ἀντικρύσῃ τὴν ἥσυχον μορφὴν τῶν στύλων καὶ τῶν ἀετωμάτων. Ἐν τούτοις οἱ Γάλλοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ προσβλέψωσι μετ' ἀδιαφορίας τὰ λείψανα ταῦτα ἐνδόξου ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τετάρτη σταυροφορία εἶχε μεταβάλῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς νέαν Γαλλίαν.

Ἡ πεδιὰς τῆς Μεσσηνίας, μία τῶν ὡραιοτέρων καὶ εὐφορωτέρων τῆς Ἑλλάδος, διαρρέεται καθ' ὅλον τὸ μῆκός της ὑπὸ τοῦ Παμίσου, ἑνὸς τῶν ὀλίγων ἑλληνικῶν ποταμῶν, τῶν ὁποίων τὰ νερὰ δὲν στειρεύουν ποτέ, ὅπως λέγει ὁ Σατωβριάνδος. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναγνώσῃ τις εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν «Μαρτύρων» τὴν περιγραφήν, τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ ἀμίμητος καλλιτέχνης, περιγράφων τὴν χώραν ταύτην, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐμεγάλωσεν ἡ ἡρωΐς του Κυμοδόκη. Εἰς διάστημα τριάκοντα χιλιομέτρων εἰς τοὺς ὑποκυάνους ἀτμοὺς τῆς ὡραίας πρωΐας, κατὰ τὴν ὁποίαν προβάλλει ἡ ἐαρινὴ ἀνάστασις, ἀκολουθοῦμεν τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμήν, ἥτις συνδέει τὴν Μεσσήνην μὲ τὰς Ἀθήνας διὰ μέσου τῆς Ἀρκαδίας, διερχομένη τὸ Λεοντάριον, τὴν Τρίπολιν, τὸ Ἄργος καὶ τὴν Κόρινθον. Ἡ γραμμὴ αὕτη παρουσιάζει ὡραίας τοποθεσίας. Εἰς τὸ Μελιγαλᾶ κατερχόμεθα ὅλοι ἐκ τῆς ἁμάξης.

Εὑρισκόμεθα εἰς τὴν βάσιν τοῦ ὄρους Εὖας, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς βαθμὶς εἰς τὴν Ἰθώμην, τὴν περίφημον Ἰθώμην, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ Ζεὺς εἶχε τὸ ἱερόν του.

Ἡ νύμφη Ἰθώμη βοηθουμένη ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς της Νέδας, ἀνέθρεψε, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, τὸ βρέφος, τὸ ὁποῖον βραδύτερον θὰ ἐγίνετο βασιλεὺς θεῶν καὶ ἀνθρώπων, ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου τούτου ὄρους πλησίον τῆς πηγῆς Κλεψύδρας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος μικρὸς ἀνετράφη ἐπίσης καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἴδης ἐν Κρήτῃ ὑπὸ ἄλλων νυμφῶν καὶ ὑπὸ τῶν Κορυβάντων, δὲν πρέπει νὰ ἀπορῶμεν διὰ τὰς ἐπιτυχίας του καὶ διὰ τὴν ἀνύψωσίν του εἰς τὴν προεδρείαν τοῦ συμβουλίου τῶν θεῶν. Ἡ Μοῖρα ὤφειλε βεβαίως μίαν ἀποζημίωσιν εἰς τὰς ἀπαρχὰς τῆς ὑπάρξεώς του.

Ὁ πατήρ του Κρόνος ἐγνώριζεν ὅτι εἷς ἐκ τῶν υἱῶν του ἤθελε νικήσῃ καὶ ἐκθρονίσῃ αὐτόν. Διὰ τοῦτο ὁσάκις ἡ σύζυγός του Ρέα ἐγέννα ἄρρεν, ὁ Κρόνος ἐλάμβανε τὸ νεογέννητον, χωρὶς νὰ συνοφρυωθῇ κἂν, καὶ τὸ ἔτρωγε. Ἡ μήτηρ βαρυνθεῖσα νὰ γεννᾷ κληρονόμους, τοὺς ὁποίους κατεβρόχθιζεν ὁ πατὴρ ἀμέσως, κατώρθωσε νὰ κρύψῃ τὸν τελευταῖόν της, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο ἄλλος παρὰ ὁ μικρὸς Ζεύς, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸ θηρίον, τὸν ἄνδρά της μίαν πέτραν σπαργανωμένην. Ὁ Κρόνος εὗρε κάπως σκληρὸν τὸν καρπὸν τῶν σπλάγχνων του, ἀλλ' ἡ πέτρα ἐπέρασεν, ὅπως τὸ γράμμα εἰς τὸ γραμματοκιβώτιον. Ὁ Ζεύς, ἅμα ἐμεγάλωσε, ἐπετέθη κατὰ τοῦ πατρός του, τὸν ἐνίκησε καὶ τὸν ἔρριψε εἰς τὰ Τάρταρα τῆς γῆς. Ἐὰν ἐκάμνομεν τὸ ἓν τέταρτον τῶν ὅσα ἐπέτρεπον εἰς ἑαυτοὺς οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἠθέλομεν καταδικασθῇ εἰς τὰ κάτεργα ἐφ' ὅρου ζωῆς.

Τὸ πρόγραμμά μας περιλαμβάνει: Ἐκδρομὴν ἐπὶ ἡμιόνων εἰς τὸ Μαυρομμάτι, τὴν ἀρχαίαν Μεσσήνην μετὰ τοῦ σταθμοῦ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Βουρκάνου. Διὰ νὰ μεταβῇ τις εἰς τὴν ἀρχαίαν Μεσσήνην, δὲν ὑπάρχουν εἰμὴ δρόμοι βατοὶ μόνον δι' ἡμιόνους, ἀπόκρημνοι. Ἐπειδὴ ἡ χρῆσις τῶν ἁμαξῶν εἶνε τελείως ἀδύνατος, ὅλαι αἱ κυρίαι τῆς συντροφίας μας ἠναγκάσθησαν νὰ ἱππεύσουν, τόσον αἱ νέαι, ὅσον καὶ αἱ...ἄλλαι, αἱ δυναταὶ καὶ αἱ ἀδύνατοι, αἱ συνειθισμέναι εἰς τὴν ἱππασίαν, ὅπως καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι κρυγάζουν ἀπὸ τρόμον, ὅταν τὸ φέρον αὐτὰς ζῷον κινῇ τὰ ὦτά του. Πῶς θὰ τελειώσῃ τοῦτο; Ἐπὶ τέλους ἀφορᾷ τοὺς πατέρας καὶ τοὺς συζύγους. Ὁ υἱός μου ἔχει δείξῃ τὴν ἱππευτικήν δεινότητά του καὶ εἶμαι ἥσυχος δι' αὐτόν. Ὅσον ἀφορᾷ ἐμὲ προσωπικῶς, δὲν ἔχω ἢ νὰ κρατῶμαι καλά.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς φαιδρᾶς συνοδίας βαδίζουν δύο ἰθαγενεῖς τοῦ Μαυρομμάτι, οἱ ὁποῖοι ἦλθον εἰς συνάντησίν μας μὲ τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα· ὁ εἷς κρατεῖ γαλλικὴν σημαίαν καὶ ὁ ἕτερος ἑλληνικήν, τῶν ὁποίων τὰ χρώματα ἑνοῦνται ἀδελφικὰ εἰς τὸν ἀέρα τοῦ βουνοῦ. Εὐθυτενεῖς ὡς λαμπάδες, εὐκαμπεῖς, ζωσμένοι, μὲ ἄδρὸν μύστακα, μὲ τὸν σκοῦφον προσκλίνοντα πρὸς τὸ οὖς, ὑπερήφανοι, διὰ τὴν ἀποστολήν, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβον, νὰ μᾶς ὁδηγήσωσι διὰ μέσου τῶν χλεισωρειῶν, δίδουν τὸ σημεῖον τῆς ἐκκινήσεως. Μοὶ φαίνεται ὡσὰν νὰ ἀκούω εἰς τὸν ἀέρα φωνὰς τῶν μαινάδων : εὐοῖ, εὐοῖ. Διατείνονται ἄλλως τε ὅτι τὸ χαριτωμένον ὄνομα Εὖα, τὸ

ὁποῖον φέρει τὸ ὄρος, τὸ ὁποῖον ἀναβαίνομεν, προέρχεται ἐκ τοῦ ῥήματος εὖα— εὐοῖ! Ἡ ἐτυμολογία αὕτη εἶνε καλλιτέρα ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην.

Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Βουρκάνου, ὑπεδέχθη ἡμᾶς ὁ ἡγούμενος αὐτοῦ, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν. Εἰς τὴν προσφώνησιν τοῦ ἡγουμένου ἀπήντησεν ὁ κ. Φουζὲρ, ὁ ὁποῖος χειρίζεται μετὰ τελείας εὐχερείας τὴν νεοελληνικήν. Ἔπειτα διεσκορπίσθησαν ὅλοι εἰς τὸ μοναστήριον, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι ἐφιλοξένησαν ἡμᾶς μετὰ τῆς ἐγκαρδιωτέρας φιλοφροσύνης.

Πολὺ παράδοξοι αἱ μορφαὶ τῶν καλογήρων, πλαισιούμεναι ὑπὸ μακρᾶς λευκῆς γενειάδος καὶ ὑπὸ κυματιζούσης κόμης. Ὀφθαλμοὶ μέλανες, ὡσὰν λαξευμένοι ὑπὸ τῆς σμίλης τοῦ γλύπτου ἐπὶ δέρματος λείου, ἐλαιόχρου, βλέμμα ἐπιπόλαιον, ἄνευ βαθύτητος. Ἔλλειψις τῶν ὀδυνηρῶν πτυχῶν ἐκείνων τοῦ προσώπου, αἱ ὁποῖαι φαίνονται ὡς πληγαί, προερχόμεναι ἐκ τῆς ἀμφιβολίας, ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πάλης, καὶ ἐκ τῶν ὑψίστων προσπαθειῶν τοῦ πνεύματος ἢ ἐκ τῶν ραγισμάτων τῆς καρδίας. Αἱ ὧραῖαι κεφαλαὶ τῶν γερόντων τούτων δὲν φέρουν ἄλλο ἴχνος φθορᾶς εἰμὴ τὰ ἴχνη τοῦ χρόνου. Βλέπει τις ὅτι τὸ ἀνθρώπινον φυτὸν, τὸ ὁποῖον ἦλθε καὶ ἐρρίζωσεν εἰς τὴν ἥσυχον αὐτὴν γωνίαν τῆς γῆς, δὲν τὸ ἔδειραν αἱ τρικυμίαι τῆς ζωῆς, δὲν τὸ ἐπάτησαν οἱ διαβάται καὶ δὲν τῷ ἀφῄρεσαν τὴν ἰκμάδα του· δὲν ἐμαράνθη καὶ ἀποθνήσκει μόνον, διότι ἔχῃ ζήσῃ ἀρκετά. Αἱ μακραὶ ὧραι τῶν μακρῶν ἐτῶν τῶν ἀνθρώπων τούτων πίπτουν μία πρὸς μίαν μετ' εὐλαβείας ὡς τὰ σπυριὰ τοῦ κομβολογίου. Ὀλίγαι σπουδαί, οὐδεμία πνευματικὴ ἐργασία· ὀλίγαι ἐκκλησιαστικαὶ φροντίδες καὶ ἡ κηπουρικὴ πληροῦσι μηχανικῶς τὰ κενὰ τῆς ὑπάρξεώς των. Ἴσως τοῦτο εἶνε εὐτυχία, ἀλλ' εὐτυχία ἀρνητική, ἄνευ διαχυτικῆς δυνάμεως. Καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀναχωρητηρίου αὐτῶν παρουσιάζονται τὰ δύσκολα ζητήματα ἐν Ἑλλάδι τόσον, ὅσον καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ λέξις μοναστήριον παρουσιάζει τὴν ἰδέαν ἑνὸς μεγάλου στρατῶνος. Ἀλλ' ἐν Βουρκάνῳ δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα· μόλις δέκα μοναχοὶ ἐν ὅλῳ κατοικοῦσιν εἰς τὸ μοναστήριον. Ἐντὸς τῆς αὐλῆς τοῦ μοναστηρίου, ἡ ὁποία εἶνε στρωμένη μὲ πλάκας καὶ εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς ὑψοῦται μικρὸς ναὸς βυζαντινοῦ ρυθμοῦ τρισυπόστατος. Περὶ τὴν αὐλὴν ὑπάρχει διώροφος οἰκοδομὴ μετὰ ἐσωτερικοῦ σκεπασμένου διαδρόμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνοίγονται τὰ κελλία. Καὶ ὁ ναὸς ὁ κατακαπνισμένος καὶ κατασκονισμένος, καθὼς καὶ αἱ περὶ αὐτὸν οἰκοδομαί, τὰ κελλία καὶ ὁ διάδρομος, τῶν ὁποίων τὰ πατώματα ἔτριζον ἕτοιμα νὰ πέσωσι, ἦσαν παρὰ πολὺ πενιχρὰ καὶ γυμνά.

Ἓν τῶν κελλίων μετεβλήθη διὰ τὴν περίστασιν εἰς πρόχειρον κυλικεῖον, ὅπου μᾶς προσέφερον τὸ συνειθισμένον ρακὶ μὲ γλυκόν. Ἡ ἀνάβασις ὑπῆρξε δυσχερής, ὁ δὲ ἥλιος μᾶς εἶχε ζεστάνῃ πολύ· διὰ τοῦτο ὡρμήσαμεν εἰς τὰ ἀναψυκτικὰ αὐτά, ὡσὰν νὰ εἴμεθα ἀκόμη μαθηταὶ τοῦ νηπιαγωγείου. Ὁμολογῶ ὅτι τεμάχιον ἄρτου καὶ ὀλίγον τυρίον θὰ μοι ἦτο εὐαρεστότερον. Ἐφωδιασμένος μὲ τὸ γλυκόν

μου, διευθύνομαι πρὸς ἕνα ἐξώστην, στηριζόμενον πρὸς τὸν ἀπέναντι τῆς Μεσσηνιακῆς πεδιάδος τοῖχον. Πρὸ τῶν ποδῶν μου ὑπάρχει τὸ βάραθρον, τὸ ὁποῖον θὰ ἤρκει, διὰ νά μοι φέρῃ τὸν ἴλιγγον, ἀλλ' ἰδοὺ ὅτι καὶ ὁ σκωληκόβρωτος ἐξώστης μου δέν μοι ἐμπνέει οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην. Αἰσθάνομαι νὰ θολώνῃ ἡ κεφαλή μου· ἴσως διαπράττω ἀπερισκεψίαν. Ἀλλὰ πῶς ν' ἀποσπαθῶ ἀπὸ τὴν μαγείαν τῆς μεγαλοπρεποῦς ταύτης θέας ; Ἐδῶ, μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς τούτου στηρίγματος, ὡσὰν πουλὶ ἐπὶ τοῦ κλάδου, ὑπὸ τὴν ἐπιρροήν, τὴν ὁποίαν ἐξασκεῖ τὸ κενόν, βυθίζομαι εἰς τὸν αἰθέρα, μοὶ φαίνεται ὁ Πάμισος ὡς ἀργυροῦν νῆμα ἀποσπασθὲν ἀπὸ τὸ ὕφασμα τῆς θαλάσσης· εἶνε ἡ ἐλαφρὰ ὁμίχλη, ἡ ἀνερχομένη ἐνδόξως πρὸς τὸν ἥλιον· εἰς τὰ πλάγια ἐν σχήματι πετάλου τὰ ὄρη, ἐπὶ τῶν ὁποίων λάμπει ἡ χιών, περιβάλλουσι λαμπροτέραν ἀκόμη ὁπλήν, τὸν κόλπον τῆς Μεσσηνίας. Πρὸς τὰ ἄνω ἡ ἀψὶς τοῦ οὐρανοῦ καὶ οἱ κυανοῖ δρόμοι, τοὺς ὁποίους ἐπάτει ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ μὲ τοὺς ὡραίους πόδας της, τοὺς ὡπλισμένους μὲ ἀθάνατα πέδιλα ὁλόχρυσα, ὅπως λέγει ὁ Ὅμηρος. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον βλέπει τις, δὲν εἶνε τίποτε ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μαντεύει ὄπισθεν τῆς αὐλαίας τῶν ὀρέων.

Ἡ Ἑλλὰς αὕτη εἶνε τόσον ἡδονικῶς μικρά, ὥστε διατρέχων τις αὐτὴν νομίζει ὅτι διατρέχει μουσεῖον, τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ θησαυροὶ ἔχουν συναθροισθῇ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην. Εἰς μίαν ἀκτῖνα τεσσαράκοντα χιλιομέτρων εὑρίσκεται ἡ Λακωνία μετὰ τῆς Σπάρτης, τῆς πόλεως τοῦ Λυκούργου, τῆς πόλεως τῆς σιδηρᾶς πειθαρχίας τῶν παιδίων, τὰ ὁποῖα κρύπτουσι τὰς ἀλώπεκας εἰς τὸν κόλπον των καὶ ἀφίνουν νὰ φαγωθῇ ἡ κοιλία των, διὰ νὰ μὴ ἀποκαλυφθοῦν. Πρὸς βορρᾶν εἶνε ἡ Ἀρκαδία μὲ τὰς ἀναμνήσεις τοῦ ἁπλοῦ καὶ εὐτυχοῦς βίου· ἀπ' ἐκεῖ διήρχετο ὁ δρόμος ἐκ τῆς Πύλου τῆς Τριφυλλίας μέχρι Σπάρτης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Τηλέμαχος διέτρεχεν ἑκατὸν χιλιόμετρα τὴν ἡμέραν μὲ τοὺς ἵππους, τοὺς ὁποίους τῷ εἶχε δανείσῃ ὁ Νέστωρ. Πρὸς τὰ σύνορα τὸ ὄρος Λύκαιον, κατοικία ἀγαπητὴ τοῦ μεγάλου Διὸς καὶ ὁ ποταμὸς ἡ Νέδα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκαθαρίσθη ἡ μήτηρ του Ρέα, ἀφοῦ τὸν ἐγέννησεν· εἰς τὰς ὄχθας τῆς Νέδας ἔκειτο ἡ Φιγαλεία, πόλις ἐμπορικὴ συγχρόνως καὶ λουτρόπολις. Ὄπισθεν ταύτης ἦτο ὁ κόλπος τῆς Πύλου τῆς Μεσσηνίας, γνωστός, διότι κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐνίκησαν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Σπαρτιάτας τῷ 425 π. Χ. Βραδύτερον ὁ αὐτὸς κόλπος ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ναυαρίνου κατέστη πολὺ περισσότερον διάσημος διὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1827, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος κατεστράφη ὑπὸ τῶν ἡνωμένων στόλων τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας, καὶ προπαρεσκευάσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ κηρυχθεῖσα τῇ 3ῃ Φεβρουαρίου 1830.

Ἐκ τῆς σκοπιᾶς μου ἐπισκοπῶ ὅλον αὐτὸν τὸν χρόνον καὶ ὅλην αὐτὴν τὴν ἔκτασιν. Δὰ ἔμενον ἀκόμη πολὺ ἐκεῖ, ἀπερροφημένος ὑπὸ τῆς ὡραιότητος τοῦ τόπου καὶ τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ δύο ἢ τρεῖς περιηγηταὶ ἀνεκάλυψαν τὸ

κρησφύγετόν μου καὶ ἠθέλησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ· ὁ ἐξώστης ἤρχισε νὰ τρίζῃ ἐπιφόβως καὶ ἀπεσύρθην ἀμέσως. Τί κρῖμα! Ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τούτου ἐτραγῴδουν ὅλαι αἱ Μοῦσαι τῆς Ἑλλάδος.

Ἀφοῦ ἀνεπαύθημεν ἀρκετὰ ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν ἡμῶν ἀνερχόμενοι τὸ ὄρος. Ἡ ἀτραπὸς εἶνε ἔτι πλέον ἀνηφορικὴ καὶ στενή. Πρὸς τὰ δεξιὰ εἶνε τὸ κενὸν καὶ ἀναγκαζόμεθα ὅλοι οἱ περιηγηταὶ διακόσιοι περίπου τὸν ἀριθμὸν νὰ τεθῶμεν εἰς γραμμὴν ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου. Μόλις ἐπλησιάσαμεν εἰς τὴν κορυφήν, ἠκούσθησαν πυροβολισμοὶ πρὸς τιμήν μας. Φουστανελλοφόροι χωρικοὶ ἐφώναζον «Ζήτω ἡ Γαλλία»! Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφήν, ἀντηλλάγησαν ἑκατέρωθεν προσφωνήσεις.

Ἐπανελάβομεν πάλιν τὸν δρόμον μας, ἐὰν εἶνε δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ δρόμος ὁ φοβερὸς κρημνός, ὁ ὁποῖος κατέρχεται πρὸς τὴν Μεσσήνην. Εἷς τινα μέρη ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐξαπλωθῶμεν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν ἵππων, ἐνῷ τὰ δυστυχῆ ζῷα ὀλισθαίνουν μὲ τοὺς τέσσαρας πόδας ἐπὶ τῶν βράχων.

Εἰς τὸ Μαυρομμάτι φθάνει τις ἀπὸ τὰ ἐπάνω· ἡ ἀτραπὸς ἐκβάλλει ἐπάνω εἰς τὰς στέγας. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου μᾶς ὑποδέχονται μὲ ἐνδύματα τῆς ἑορτῆς. Πλῆθος κόσμου εἰς τὰ παράθυρα, εἰς τὰς θύρας, εἰς τοὺς ἄνευ δρυφάκτων ἐξώστας θεῶνται καὶ χαιρετίζουν ἡμᾶς μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ριπτομένων πολλῶν πυροβολισμῶν. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει δημοσία πλατεῖα, οὐδὲ ἀγορά, ὅλον τὸ ἔδαφος εἶνε ἐπικλινές. Οἱ κρεωδαῖται τοῦ Νίγειρος κατέλαβον τὸν δρόμον καὶ ἐγκατέστησαν τὰ τρόφιμά των ἐπὶ χονδροειδῶν τραπεζῶν. Καθήμεθα εἰς τὰς τραπέζας ὑπὸ τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου. Ὅλα εἶνε ζεστά, ἀκόμη καὶ τὰ κρύα κρέατα. Ἀλλὰ δύο βήματα μακρὰν ἡμῶν μουρμουρίζει ἡ δροσερὰ καὶ θωπευτικὴ φωνὴ τῆς θείας πηγῆς. Εἶνε ἡ Κλειψύδρα, ἐν τῇ ὁποίᾳ αἱ νύμφαι ἔλουον ἑκάστην πρωΐαν τὸν μικρὸν Δία. Ἀπὸ τὴν χαραυγὴν τῆς ἀνθρωπότητος, βλέπω νὰ φαίνηται τὸ εὐεργετικόν, ὑγιεινόν, καθαρτήριον λουτρόν.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Μαυρομμάτι παρέσχον ἡμῖν εὐχάριστον ἔκπληξιν. Εἱστίασαν ἡμᾶς μὲ ὀβελίας ἀμνούς. Καλοὶ ἄνθρωποι, ἄνευ ὑμῶν, ἠθέλομεν διέλθῃ τρεῖς ἑβδομάδας ἐν Ἑλλάδι, χωρὶς νὰ ἔχωμεν τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν τοῦ ἐθνικοῦ τούτου φαγητοῦ. Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα μας οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι θὰ μᾶς περιέπαιζον ὅτι δὲν ἐγεύθημεν ἀμνὸν à la palicare. Καὶ τώρα, ἐὰν θέλητε νὰ μάθητε τὴν ἰδέαν μου περὶ τοῦ ὀβελίας ἀμνοῦ, σᾶς λέγω, ὅτι εἶνε ὁ βασιλεὺς τῶν ψητῶν. Εἶνέ τι ἐξαίρετον, γλυκύ, εὐῶδες, ἐνθυμίζον τὰ ὁμηρικὰ συμπόσια.

Πρόκειται νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Μεσσήνης· μεταβαίνομεν πρὸς τὰ ἀρχαῖα ὀχυρώματα, ἱστάμενα ὄρθια ἀκόμη εἰς τὴν βορείαν πλευράν. Ἐκεῖ εὑρίσκετο ἡ πύλη τῆς Μεγαλοπόλεως. Δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ τὰ κολοσσιαῖα τείχη, τὰ ὁποῖα καθίστων ἀκόμη ἐπιφοβώτερα τετράγωνοι πύργοι, τοποθετημένοι κατὰ διαστήματα. Ἡ ὀχυρωμένη πύλη συνίστατο ἐκ κυκλικῆς περιο-

χῆς, ἀνοιγομένης συγχρόνως καὶ πρὸς τὴν πόλιν καὶ πρὸς τὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως· Ἐν καιρῷ πολέμου οἱ στρατιῶται συνηθροίζοντο εἰς τὸ προφυλαγμένον τοῦτο μέρος πρὶν ἢ ἐξέλθωσι. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ἀνεπαύοντο οἱ ταξειδιῶται ὀλίγον ἐν αὐτῷ, πρὶν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν. Βλέπει τις ἐκεῖ ἀκόμη μίαν ἐπιμήκη πέτραν, ἡ ὁποία ἐχρησίμευεν ὡς ὑπέρθυρον τῆς ἐξωτερικῆς πύλης. Δὲν εὑρίσκεται πλέον ἐν τῇ θέσει της· τὸ ἓν ἄκρον αὐτῆς κεῖται κατὰ γῆς, τὸ δὲ ἕτερον στηρίζεται ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν παραστάδων. Ἔχει δέκα περίπου μέτρα μῆκος καὶ ὑπὲρ τὸ ἓν μέτρον πλάτος καὶ ὕψος. Τί πράγματα δὲν ἔχει ἰδῇ ἀπὸ εἴκοσι τριῶν αἰώνων!

Κατὰ τοὺς Μεσσηνιακοὺς πολέμους τὸ ὄρος Ἰθώμη ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν τούτων λαῶν, ἀμφοτέρων δωρικῆς καταγωγῆς, ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε λυσσώδης. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐφθόνουν τοὺς Μεσσηνίους καὶ κατηγόρουν αὐτούς, διότι ἐλαβον κατὰ τὴν διανομὴν δι' ἀπάτης τὸ εὐφορώτερον ἔδαφος. Ἀνέμενον εὐνοϊκήν τινα περίστασιν, ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν γειτόνων των. Ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια νὰ τελῶσιν ὁμοῦ τὰς ἱεροτελεστίας των ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος, κειμένῳ ἐπὶ τῶν συνόρων. Κατά τινα ἑορτήν, γενομένης ταραχῆς, ἐφονεύθη ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν Τηλεκλῆς ὑπερασπιζόμενος τὰς νεάνιδας τῆς Σπάρτης κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Μεσσηνίων. Οὗτοι διϊσχυρίζοντο ὅτι αἱ δῆθεν νεάνιδες ἦσαν στρατιῶται μετημφιεσμένοι, κρύπτοντες ὅπλα ὑπὸ τὴν ἐσθῆτά των πρὸς δολοφονίαν τῶν Μεσσηνίων. Ποῖος εἶχε δίκαιον; Νομίζομεν ὅτι ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἦτο πολὺ εὔκολος. Ἐν τούτοις ὑπῆρξεν ἀδύνατος ἡ συνεννόησις περὶ τοῦ φύλου τῶν ἐσθήτων τούτων καὶ ὁ πόλεμος ἐξερράγη, πόλεμος τρομερός, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀμφότεροι οἱ λαοὶ ἔδειξαν τὸ ἴδιον θάρρος καὶ τὴν ἰδίαν ἀντοχήν.

Τὸ ὄρος Ἰθώμη ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκπατρισθῶσι. Ἀλλὰ μετὰ πεντήκοντα ἔτη ὑποταγῆς ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἀριστομένην ἔλαβον ἐκ νέου τὰ ὅπλα καὶ ἐδίωξαν τοὺς Σπαρτιάτας. Οὗτοι ἐν τῷ τρόμῳ των συνεβουλεύθησαν τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, τὸ ὁποῖον τοῖς συνεβούλευσε νὰ ζητήσωσιν ἀρχηγὸν παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ συμβάλωσιν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἰσχύος τῶν ἀντιπάλων των, ἀλλὰ καὶ μὴ τολμῶντες ν' ἀπειθήσωσιν εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ μεγάλου μαντείου ἔστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην ἕνα πτωχὸν δημοδιδάσκαλον, τὸν χωλὸν Τυρταῖον, τοῦ ὁποίου τὸ ἐξωτερικὸν πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ ἀρεσμάνιον. Οἱ Σπαρτιᾶται, ὅταν ἐπαρουσιάσθη ὁ Τυρταῖος, ἐξέλαβον ὡς εἰρωνείαν τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀποστολὴν τοιούτου ἀρχηγοῦ. Ἀλλ' ὁ Τυρταῖος ἦτο ποιητής· συνέθεσεν θούρια, τὰ ὁποῖα ἐνέβαλον φλογερὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς τραγῳδοῦντας αὐτὰ στρατιώτας. Παρ' ὅλην τὴν λαμπρὰν ἡμέραν τῆς Στενυκλάρου καὶ πλῆθος ἄλλο κατορθωμάτων ὁ Ἀριστομένης ἐνικήθη καὶ μετηνάστευσεν εἰς Ρόδον, ὅπου καὶ ἀπέθανε. Ἡ Μεσσήνη ἐκυριεύθη ἐκ νέου καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς διεσπάρησαν. Οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἵδρυσαν ἐν Σικελίᾳ εἰς

ἀνάμνησιν τῆς λησμονηθείσης πατρίδος τὴν πόλιν Μεσσήνην, ἀπέναντι τοῦ Ρηγίου.

Κατὰ τὸν Δ'. π. Χ. αἰῶνα ἡ Σπάρτη ὑπῆρξεν ἡ ἰσχυροτέρα πόλις τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὅταν ἤρχισε νὰ ὠχριᾷ τὸ ἄστρον της καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐνίκησε τοὺς Σπαρτιάτας ἐν Λεύκτροις τῷ 371 π. Χ., οἱ λαοὶ τῆς Πελοποννήσου ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρωνται. Ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς ἀνῳκοδόμησεν ἐκ νέου τὴν Μεσσήνην ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Μεγαλοπόλεως. Περιέβαλε δὲ αὐτὴν διὰ τῶν τειχῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἐρείπια θαυμάζονται σήμερον ὑπὸ τῶν περιηγητῶν. Διὰ τὴν γενναιότητα καὶ τὴν φιλοπατρίαν του ὁ λαὸς αὐτὸς ἦτο ἄξιος νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Ἐννέα αἰῶνας μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν ὀρεινῶν φρουρίων των οἱ Μεσσήνιοι ἐτραγῳδοῦσαν ἀκόμη : «Διὰ μέσου τῆς πεδιάδος τῆς Στενυκλάρου καὶ μέχρι τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων κατεδίωξεν ὁ Ἀριστομένης τοὺς Λακεδαιμονίους».

Ἀφοῦ εἴδομεν ἀρκετὰ τὰ ἐρείπια ταῦτα τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος, ἀφήσαμεν τὴν πύλην τῆς Μεγαλοπόλεως. Ἀλλὰ μόλις ἐξεκινήσαμεν, μᾶς κατέλαβε ραγδαία βροχή. Ὁ Ζεὺς δὲν ἠθέλησε νὰ διαψεύσῃ τὴν φήμην του.

Οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον αὐτὸν Νεφεληγερέτην· πράγματι δέ, χωρὶς νὰ λάβωμεν εἴδησιν, συνήθροισεν εὐθὺς τόσας νεφέλας καὶ ἐξαπέλυσεν ἐφ' ἡμῶν κρουνοὺς ἐξ οὐρανοῦ, οἱ ὁποῖοι μετέβαλον τοὺς δρόμους εἰς χειμάρρους καὶ κατέβρεξαν ὅλον τὸ καραβάνιον.

Οἱ νεώτεροι ἐκ τῆς συνοδείας ἤθελον νὰ ἀναβῶσιν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Ἰθώμης, ὅπως ἀπολαύσωσι τὸ μεγαλοπρεπὲς πανόραμα ἐξ ὕψους 800 καὶ πλέον μέτρων. Ἀλλ' ἡ βροχὴ ἐματαίωσε τὸ σχέδιον καὶ τὸ φρονιμώτερον, τὸ ὁποῖον εἴχομεν νὰ πράξωμεν, ἦτο νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸν Νίγειρα. Ἐν ἀπεριγράπτῳ ἀταξίᾳ ἀναβαίνομεν ἐπὶ τῶν ζώων μας καὶ ἀκολουθοῦντες τώρα τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς Εὔας κατερχόμεθα ἀπὸ τὰς κοίτας τῶν ρυακίων, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ μόλις μᾶς ἀκολουθεῖ. Ὁ μικρὸς ἵππος μου ὀλισθαίνει ἑκάστοτε εἰς τριῶν καὶ τεσσάρων μέτρων μῆκος. Δὲν εἶνε πλέον ἱππασία τοῦτο, εἶνε παγοδρομία ἢ νορβηγικὴ σκιδρομία. Μερικαὶ πτώσεις, εὐτυχῶς ἀσήμαντοι, γίνονται κατὰ τὴν ἰλιγγιώδη ταύτην κατάβασιν. Τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν συνεκρούσθην πρὸς μίαν κυρίαν, σύζυγον στρατηγοῦ, ἔγυρε τὸ ἐφίππιον τοῦ ἵππου της καὶ ἤκουσα τὸν ἦχον τῆς κεφαλῆς της, ἡ ὁποία ἐκτύπησεν εἰς τὸν βράχον. Ἤθελον νὰ τὴν βοηθήσω, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσα νὰ σταματήσω τὸν βουκέφαλόν μου, ὁ ὁποῖος, ὡς φαίνεται, αἰσθάνεται ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν νὰ ἐξαπλώνῃ κάτω τοὺς συντρόφους του. Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πεδιάδα, ὅλα αὐτὰ τὰ ζῷα αἰσθανόμενα τὴν προσέγγισιν εἰς τοὺς σταύλους ἤρχισαν νὰ καλπάζουν καί, χωρὶς νὰ θέλωμεν, κάμνομεν μίαν καλὴν ἱπποδρομίαν μέχρι τοῦ σταθμοῦ.

Ἰδιαιτέρα ἁμαξοστοιχία ἀναμένει, ἵνα μᾶς μεταφέρῃ εἰς Καλάμας εἰς μίαν εὐχάριστον βραδυάν. Ὁ Ζεὺς δὲν βρέχει πλέον, ὁ οὐρανὸς εἶνε αἰθριώτατος. Πρὶν ἢ ἀνέλθω εἰς τὴν ἅμαξαν, πηγαίνω νὰ μάθω πῶς ἔχει ἡ στρατηγίνα. Δὲν εἶχε

πάθῃ τίποτε. Εἰς τὴν Γαλλίαν θὰ ἔμενε κλινήρης τρεῖς τοὐλάχιστον ἑβδομάδας. Τί πρᾶγμα εἶνε αὐτὴ ἡ Ἑλλάς! Λοιπὸν ναί, αὐτὴ ἡ γῆ τῶν θεῶν καὶ τῶν θεαινῶν σᾶς μεταμορφώνει φυσικῶς καὶ ἠθικῶς, σᾶς κάμνει νὰ κατορθώσητε ἀνδραγαθήματα, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ὁποῖα οἱ δώδεκα ἆθλοι τοῦ Ἡρακλέους δὲν εἶνε εἰμὴ παιγνίδια.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα αἰσθάνεταί τις ὅτι τὸν φέρει ὁ ζέφυρος· βαδίζει, τρέχει, πετᾷ, χωρὶς νὰ κουρασθῇ· μεθύει ἀπὸ τὰς εὐωδίας, αἱ ὁποῖαι ἀνέρχονται ἀπὸ τὴν γῆν, τῆς ὁποίας πᾶν χόρτον πατούμενον εἶνε ὡς θραυόμενον φιαλίδιον ἀρώματος. Ζῇ τις εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, τὸν μαγευμένον ὑπὸ τῆς ποιήσεως, ὅπου ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως λαμβάνουν ἀνθρωπίνην μορφήν, ὅπου πᾶσα πηγὴ ἦτο μία ναϊὰς καὶ πᾶσα ναϊὰς μία ὡραία κόρη· ὅπου πᾶς ποταμὸς ἦτο καὶ εἷς ἀνὴρ ἐξαισίως ὡραῖος καὶ ὅπου εἰς πᾶν δένδρον ἐκρύπτετο καὶ μία δρυάς, ὅπου πᾶν ὄρος ἦτο κατοικία τῶν νυμφῶν, ὅπου ὁ ἥλιος ἦτο νεανίας μὲ χρυσᾶ μαλλιά, ἡ σελήνη παρθένος μὲ ἀργυροῦν μηνίσκον καὶ ἡ θάλασσα θεὰ μὲ κυανοῦς τοὺς ὀφθαλμούς, ὅπου τὸ πᾶν ἐζωογονεῖτο, ἐλάμβανε τὸ πρόσωπον, τὴν μορφήν, τὰ αἰσθήματα, τὰ παθη, τὴν εὐαισθησίαν τοῦ τελειοτέρου τῶν δημιουργημάτων, τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Ἕλλην ἐπανεύρισκεν ἑαυτὸν ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν του· εἷς στῦλος ἦτο ἄρρην καὶ ὁ ἕτερος θῆλυς, ἀναλόγως τῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκεν· εἶχον κεφαλήν, τράχηλον, λαιμόν, ἐσθῆτα μὲ πτυχάς. Ἐνῷ οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἔδιδον εἰς τὸν ἄνδρα καὶ εἰς τὴν γυναῖκα κεφαλὰς ζῴων, τοῦ κροκοδείλου, τοῦ ὄφεως, τοῦ λέοντος ἢ τοῦ ἱέρακος, οἱ Ἕλληνες ἔδιδον εἰς τὰ ζῷα των κεφαλὰς ἀνθρώπων. Ὁ ἵππος μὲ προτομὴν ἀνδρὸς εἶνε ὁ Κένταυρος· ἡ οὐρὰ τοῦ ἰχθύος μὲ στῆθος γυναικὸς εἶνε ἡ σειρήν. Καὶ θέλετε νὰ περιπατῇ τις εἰς αὐτὴν τὴν γῆν, νὰ αἰσθάνηται, νὰ ζῇ, ὅπως ἀλλαχοῦ; Καὶ θέλετε νὰ βαρυνθῇ τις αὐτὴν τὴν γῆν; Ποτέ!

(Ἕπεται συνέχεια) *(Μετάφρασις Ι. Β.)*

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Ἀπομνημονεύματα Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον τὴν φορὰν ταύτην καιρὸν περισσότερον νὰ διατρέξω λεπτομερῶς. Οἱ θάπτοντες αὐτὴν σωροὶ ἐρειπίων εἶχόν τι τὸ ποιητικῶς μυστηριῶδες, ὡς διηγουμένων παντοίας ἀγνώστους τύχας καὶ συμφοράς, καὶ στάδιον μοὶ ἐφαίνετο ἀνοίγων εἰς τὴν φαντασίαν εὐρὺ ὁ ὑπ' αὐτὰ τεθαμμένος κόσμος, πρὸς ὃν αἱ ἀναγνώσεις καὶ ἡ ἀγωγή μου ἀνέτεινον τὴν διάνοιάν μου, ὁ κόσμος τῆς ἀρχαιότητος. Ἐκεῖ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ἤξευρον ὅτι ὑπῆρχον τὰ ὑπέρτατα ἀριστουργήματα τῶν ἀθανάτων καλλιτεχνῶν, καὶ διέκρινον τὴν θέσιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἐξώστου μου, ἀλλὰ δὲν μοὶ ἦτο δεδομένον νὰ τὰ ἴδω, διότι οἱ Τοῦρκοι εἰς οὐδένα ἐπέτρεπον προσέγγισιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔτι δ' ὀλιγώτερον εἰς ἐμέ, ὅστις φέρων τότε ἔτι μέχρις οὗ τὴν φθείρω, τὴν στολὴν τοῦ Βυαροῦ ἀξιωματικοῦ, εἰς ἣν ἐδικαιούμην, διότι δὲν εἶχον λάβῃ ἐκ Μονάχου ἣν πρὸ πολλοῦ εἶχον ζητήσῃ παραίτησιν, ἐθεωρούμην ὑπὸ τοῦ ἀγνοοῦντός με δήμου τῶν Ἀθηναίων ὡς πρόδρομος ἀγγέλων τῆς πόλεως τὴν ταχεῖαν ἀπελευθέρωσιν.

Καθὸ δ' ἐπιτετραμμένος τοῦ ἀπόντος πατρός μου, μετέβην εἰς Μαραθῶνα, ἵνα ἐπισκεφθῶ τὰ κτήματα, ἃ ἐκεῖ εἶχεν ἀγοράσῃ, ἐλκυόμενος δὲ πολὺ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ χωρίου καὶ ὑπὸ τῆς εὐκλείας ἢ ὑπὸ τῆς ἀπ' αὐτοῦ προσόδου. Ἦσαν δὲ τὰ κτήματα ταῦτα ἀγροὶ διεσπαρμένοι εἰς τὸ ἀπέραντον πεδίον τῆς περσεφόνου μάχης, καί τινες κῆποι ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Μαραθῶνος, παράγοντες καρποὺς ὡραίους καὶ πρὸ πάντων καταπληκτικοῦ μεγέθους ῥώδια καὶ κυδώνια. Καὶ τούτων μὲν ἡ θέα ἀληθῶς μὲ ἔθελγεν. Ἀλλ' ἐγγυτέρα ἔρευνα μοὶ ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων, ἴσως ὑπερβολικῶς πως τὰ δικαιώματα ἐκτιμῶντες, ἃ πρὸ δισχιλίων ἐτῶν ἐκτήσαντο ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ποτισθείσης ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν προγόνων των, ἐδυστρόπουν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς εἰς τὸν ἀγοραστὴν ἀνηκούσης μερίδος τῶν προϊόντων. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς μου, Κυριακήν, πορευθεὶς εἰς τὸ ἐν τοῖς ἀγροῖς κείμενον ἐκκλησίδιον, τὸ μόνον τότε μένον μὴ κατεδαφισθέν, συνήθροισα μετὰ τὴν λειτουργίαν τοὺς πρού-

χοντας τῶν χωρικῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ παρεκκλησίου καὶ τοῖς ἐδημηγόρησα περὶ καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Ἦτον δ' αὕτη «ἡ παρθένος δημηγορία» μου (the maiden spaech) ἤτοι ἡ πρώτη, ἣν τότε ἀπήγγειλα, καὶ νομίζω, ἂν καὶ δὲν ἐνθυμῶμαι ὁριστικῶς νὰ τὸ εἴπω, ὅτι ἐπέτυχεν ὡς πρὸς τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Ὅτε δ' ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψω, ὁ κ. Τζιώτης, καὶ αὐτὸς ἐν Μαραθῶνι ἐγκτησάμενος, ἀλλ' ἐπιτυχέστερον ἡμῶν, διότι εἶχεν ἐγκαταστῆ ἐντὸς τῶν κτημάτων του, μετὰ πολλῆς δὲ φιλοφροσύνης φιλοξενήσας με, μοὶ παρέστησε τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχον νὰ περιπέσω εἰς χεῖρας λῃστῶν, ὧν ἔβριθε τότε ἡ Ἀττική. Διὰ τῆς στολῆς μου, μοὶ εἶπεν, ὅτι θὰ εἵλκυον τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ ὑπολαμβάνοντές με ὡς υἱὸν πλουσίου ἀγοραστοῦ, ἴσως θὰ μὲ συνελάμβανον καὶ θὰ ἐζήτουν βαρέα λύτρα, ἵνα μὲ ἀπολύσωσι. Κατὰ προτροπήν του λοιπὸν ὑπὲρ τὴν στολήν μου ἐνεδύθην φουστανέλλαν, καὶ ὑπ' αὐτὴν δ' ἔφερον τὸ ξίφος μου κεκρυμμένον, ἀλλ' εἰς ἄμυναν ἕτοιμον.

Οὕτω διαφυγὼν τὸν κίνδυνον, ἂν ὑπῆρχεν, ἐπέστρεψα εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ὅμως ἡ ἀπειρία μου παρ' ὀλίγον ν' ἀποβῇ λίαν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήμιος. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐπώλει τότε ἐπὶ δημοπρασίας τὰς προσόδους τῆς ἐπαρχίας· εἷς δὲ γνώριμός μου Ἀθηναῖος (ὁ Στυλιανὸς Τσίγκρης) ἠθέλησε νὰ μὲ παρασύρῃ εἰς τὸ νὰ ἀγοράσω αὐτάς. Καὶ τί μὲν θὰ ἦν τῆς ἄφρονος ταύτης ἐπιχειρήσεως τὸ ἀποτέλεσμα διὰ τὸν κ. Τσίγκην, δὲν ἠξεύρω· δι' ἡμᾶς ὅμως θὰ ἐπέφερε καταστροφήν, ὅπερ εὐτυχῶς μετά τινας ἐρεύνας ἐγκαίρως ἐνόησα καὶ ἀπέσχον.

Θείρσιος.

Τότε περίπου ἔφθασεν εἰς Ναύπλιον περισπούδαστος δι' ἐμὲ ξένος, ὁ σοφὸς Θείρσιος, ὃν ὡς ἄλλον πατέρα ἠσπάσθην. Ὀλίγας δ' ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξίν του, ἀπῆλθε καὶ μὲ συμπαρέλαβεν, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν Μυκηνῶν.

Ἐκόμισε δὲ ὁ Θείρσιος καὶ τὴν ἀγγελίαν ἣ ἔφθασε συγχρόνως μετ' αὐτῆς ὅτι ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος Λεοπόλδου ἐξελέγη ἢ ἐπρόκειτο νὰ ἐκλεγῇ ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος Ὄθων ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ μεγαλοφυοῦς Λουδοβίκου, βασιλέως τῆς Βαυαρίας. Ἡ εἴδησις αὕτη ἐγένετο ἐν Ἑλλάδι δεκτὴ μετ' ἀνεκφράστου χαρᾶς, διότι οὐδεὶς ἠγνόει τί ἡ Ἑλλὰς ὤφειλεν εἰς τὸν ἐστεμμένον φιλέλληνα, ὅστις τὸ Μόναχον εἶχε καταστήσῃ τὸ κέντρον τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐνεργειῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐκ τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ περιουσίας ἁδρὰ ἐχορήγει ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐτήσια βοηθήματα, καὶ τῶν Ἑλλήνων τὰ ἄθλα ἔψαλλε μετ' εὐγενοῦς ἐμπνεύσεως, καὶ διὰ τὴν δυσμένειαν ἀδιαφορῶν τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἔπεμπε τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ ἰδίου στρατοῦ νὰ συμπολεμῶσι μετὰ τοῦ Τζαβέλλα καὶ Καραϊσκου. Συγχρόνως δὲ διεδόθη ὅτι ὁ Θείρσιος ἦν διδάσκαλος τοῦ νέου Ὄθωνος, ὅπερ δὲν ἦν ἐντελῶς ἀληθές, διότι οὐχὶ εἰς τοὺς υἱούς, ἀλλ' εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Λου-

δοβίκου εἶχε διδάξῃ τὴν Ἑλληνικήν, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως δι' ἐτιμᾶτο καὶ ἠγαπᾶτο ἰδιαζόντως. Διὰ ταῦτα, καὶ νομιζόμενος, προσέτι ἴσως οὐκ ἀπεικότως, ὅτι ἐπέμφθη ἵνα προπαρασκευάσῃ ἐν Ἑλλάδι τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ πνεύματα, ἐδεξιώθη ὑπὸ πάντων ἐκθυμότατα, φιλοτιμουμένων καὶ τῶν ἐν τῇ Κυβερνήσει καὶ τῶν ἀντιπολιτευομένων νὰ γίνωσιν εἰς αὐτὸν ἀρεστοί, καὶ ὡς ἀληθὴς τῆς Ἑλλάδος φίλος, ἐτήρει τὴν πλάστιγγα μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν μερίδων ἰσόρροπον, προσπαθῶν νὰ συμβιβάζῃ τὰ διεστῶτα καὶ νὰ συμβουλεύῃ τὰ δέοντα.

Πρὶν δ' ἢ ἀπέλθῃ, ὡς ἀπεφάσισεν, εἰς Πελοπόννησον πρὸς μακροτέραν ἀρχαιολογικὴν περιήγησιν, μοὶ διηγήθη ὅτι εἶδε τὸν Καποδίστριαν, τῷ ὡμίλησε περὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὄθωνος, καὶ τῆς ἐλπίδος τοῦ νὰ δοθῇ αὐτῷ στέμμα βασιλέως καὶ τῷ ἐπρότεινε νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτὸς κυβερνῶν τὴν Ἑλλάδα, καί, παραλαβών, ν' ἀναθρέψῃ ἐπιτοπίως τὸν μέλλοντα Βασιλέα μέχρι τῆς ἐνηλικιότητος αὐτοῦ.

Τὸ σχέδιον τοῦτο ἦν βεβαίως ἐμφρονέστατον, καὶ ὑπηγορεύετο ὑπὸ τῶν ἀληθεστέρων συμφερόντων τοῦ τόπου, πρὸς ὃν, μένοντα ἥσυχον καὶ ἀστασίαστον, ἤθελεν οἰκειωθῇ ὁ μέλλων Βασιλεύς, καὶ ἤθελεν ἀναλάβῃ ὥριμος τὰς ἡνίας, ἀφοῦ αἱ κυριώτεραι συντακτικαὶ καὶ νομοθετικαὶ πράξεις συντελεσθεῖσαι, ἤθελον τῷ ἐπιπεδώσῃ τὴν ὁδόν. Ἀλλ' ἀμέσως ἀντέταξα εἰς τὸν Θείρσιον ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προτεινομένων ὁ καιρὸς εἶχε παρέλθῃ, διότι τὰ κομματικὰ πάθη, ἃ οἱ ξένοι μάλιστα ὑπεδαύλιζον, εἶχον ἐξαφθῇ εἰς βαθμόν, ὥστε κατὰ τῆς τοιαύτης παραστάσεως καὶ ἐπισήμου ἐπικυρώσεως τῆς ἐξουσίας τοῦ Καποδιστρίου, θὰ ἐξηγείρετο θύελλα, ἥτις καὶ αὐτὸν θὰ ἐκλόνιζε τὸν νέον θρόνον καὶ ἑπομένως ὅτι δὲν ἐσύμφερεν ἡ ἐκτέλεσις τῆς προτάσεως, ἣν οὐδὲ δυνατὴν ἄλλως ἐνόμιζεν. — «Ἀλλὰ μοὶ εἶπεν, ἂν θελήσωσιν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, καὶ ἐπιβάλωσι τὴν θέλησίν των εἰς τὴν Ἑλλάδα τί θὰ ἔχωμεν νὰ φοβώμεθα;» — Ὡς πρὸς αὐτὰς μέν, τῷ ἀπήντησα, ὑποπτεύω ὅτι αἱ τοσοῦτον σήμερον ἀντιπράττουσαι εἰς τὸν Καποδίστριαν, δὲν θὰ τὸ θελήσωσιν εἰλικρινῶς. Ἐκ μέρους δὲ τῶν Ἑλλήνων φοβοῦμαι...—«Τί φοβεῖσαι;» — «Ὡς τὰ πάθη ἐκορυφώθησαν, φοβοῦμαι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔγκλημα, φοβοῦμαι ὡς καὶ δολοφονίαν». — «Τοῦτο εἶνε ἀδύνατον μοὶ εἶπεν. Ἀλλ' ὁμιλοῦμεν καὶ πάλιν περὶ τούτων μετὰ τὴν ἐπιστροφήν μου εἰς Πελοπόννησον. Καὶ ἀνεχώρησε.

Δολοφονία.

Ἡ ἡμέρα τῆς συνδιαλέξεως ταύτης ἦτο νομίζω, ἡ 18 Σεπτεμβρίου. Τὴν δὲ 21ην τὸ πρωὶ ἤμην ἔτι εἰς τὴν κλίνην, διότι εἶχον ἐργασθῇ ἐξώρας τὴν προτεραίαν, ὅτε θόρυβον ἤκουσα εἰς τὴν ὁδόν, ὡς πολλῶν ἀνθρώπων τρεχόντων, καὶ ἀντελήφθην μιᾶς φωνῆς, ἥτις ἔλεγεν «ἐβάρεσαν τὸν Κυβερνήτην». Ἐρρίφθην λοιπὸν ἀμέσως εἰς τὸ παράθυρον καὶ οἱ μὲν τρέχοντες ἐκεῖνοι εἶχον παρέλθῃ, εἰσώρμησε δ' ὁ

ἡμέτερος Νικολῆς εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πατρός μου, κείμενον ὑπὸ τὸ ἐμόν, καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ἐκτύπησαν, ἤ, ὡς αὐτὸς ἐξήγει τὸ πρᾶγμα, ἔδειραν τὸν Κυβερνήτην. Ὅ,τιδήποτε, μοὶ ἐφάνη τοσοῦτον ἀπαισίως σπουδαῖον, ὥστε ἐν τῷ ἅμα ἐνδυθείς,κατέβην, ἵνα ἰδῶ τί συμβαίνει. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Δεληγιάννη ἐλθόντες τινὲς μᾶς κατέστησαν γνωστὸν ὅτι, οὐχὶ ἔδειραν, ἀλλ' ἐδολοφόνησαν τὸν Κυβερνήτην, καὶ μετὰ φρίκης ἤκουσαν ἐπαληθεῦσαν τὸ ἔγκλημα, ὃ πρὸ τριῶν μόλις ἡμερῶν προέλεγον ὡς ὑπόθεσιν τῷ Θειρσίῳ, ὥστε καὶ οὗτος ὅτε μετὰ δύο ἡμέρας ἐπέστρεψε, μὲ ἠρώτα μὴ ἴσως ἐγνώριζον μελετωμένην τὴν δολοφονίαν.

Ἐν σπουδῇ δὲ τότε ἐξῆλθον τῆς οἰκίας εἰ καὶ ὁ πατήρ μου φοβούμενος ἤθελε νὰ μ' ἐμποδίσῃ. Ἐπορεύθην δὲ πρὸς τὸν Ν. Σκοῦφον, ἔνθα ὅμως εὗρον τὴν θύραν ἀσφαλῶς κεκλεισμένην, δι' ὃ, παρελθών, μετέβην εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων πρὸς τὸν Σκ. Σοῦτσον, καὶ ἐκεῖ παρὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ ἤκουσα τὰς λεπτομερείας τοῦ φοβεροῦ δράματος. Αἱ ὁδοὶ πᾶσαι ἦσαν κεναί, αἱ οἰκίαι κλεισταί, καὶ κατήφεια καὶ τρόμος κατεῖχε τὴν πόλιν. Ἐγὼ δέ, ἐνῷ βραδέως ἐπανηρχόμην εἰς τὴν οἰκίαν, ἠσθανόμην ἰσχυρὰν συνοχὴν τῆς καρδίας, ἀναλογιζόμενος ὅτι μόλις ἡ Ἑλλὰς ἀνακύψασα ἐξ αἱματηρῶν ἀγώνων καὶ ἀποκτήσασα τὸ ἐπὶ αἰῶνας μάτην περιμενόμενον, τὸ τότε μόλις ὑποφῶσκον σέλας τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἰδοὺ ἐσφενδονίζετο αὖθις εἰς τῆς ἀναρχίας τὸν στρόβιλον καὶ εἰς ἀγνώστους περιπετείας τοῦ μέλλοντος.

Ἐκ τῶν δύο φονέων, ὁ εἷς, ὁ Κωνσταντῖνος ἀδελφὸς τοῦ Πετρόβεη, ἐθανατώθη ὡς γνωστὸν ἐπὶ τόπου ὑπὸ τοῦ μονόχειρος σωματοφύλακος τοῦ Κυβερνήτου, τοῦ Κακλαμάνου, καὶ τὸ αἱματόφυρτον αὐτοῦ σῶμα ἐσύρθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ναυπλίου· ὁ δ' ἕτερος, ὁ υἱὸς τοῦ Πετρόβεη Γεώργιος, ἐσώθη εἰς τὴν Γαλλικὴν πρεσβείαν, ἥτις ὅμως τὸν παρέδωκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἅμα κατηρτίσθη τοιαύτη προσωρινή. Ὁ Γεώργιος ἦν ὅν, φεύγοντα πρὸς τὴν πρεσβείαν, καὶ μακρόθεν παρακολουθούμενον ὑπὸ ὄχλου, εἶχον ἀκούσῃ κατ' ἀρχάς, ὅτε ἐξύπνησα.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατέφυγε παρ' ἡμῖν ὁ Σπυρίδων Σκοῦφος, ὅστις ἐν γένει δὲν διεκρίνετο ἐπ' ἀνδρείᾳ, τότε δὲ καὶ εἶχεν ἰδιαιτέραν φόβου ἀφορμήν, διότι ὁ ὁ ἀδελφός του Νικόλαος ἦν ἀντιπολιτευόμενος. Τὸν ἐδέχθην λοιπὸν ἐγὼ εἰς τὸ δωμάτιόν μου καὶ τῷ παρεχώρησα τὴν κλίνην μου. Στρέψας ὅμως τὸ βλέμμα πρὸς τὸ παράθυρον, μετὰ φρίκης εἶδεν ὅτι ἀπ' αὐτοῦ, εἰ καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν, ἐφαίνετο τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν. Ὁ ὑπουργὸς Σπηλιάδης κατῴκει ἐν αὐτῷ καὶ ἠδύνατο νὰ τὸν ἰδῇ, ἢ νὰ ὑποπτεύσῃ τὴν ὕπαρξίν, ὅπερ ἦν κατ' αὐτὸν φοβερόν. Ἔκλεισε λοιπὸν παράθυρα καὶ παραθυρόφυλλα καὶ μᾶς κατεδίκαζεν ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ εἰς σκότος. Εἰς τὸν κόλπον του δ' ἔφερε μικρὸν πιστόλιον, ἀλλὰ κενὸν πάντοτε, διότι περισσότερον ἔτι ἐφοβεῖτο τὸ πιστόλιον, παρ' ἐκείνους, καθ'

ὧν ἔμελλε νὰ τὸ μεταχειρισθῇ. Τέλος ἐπείσθη ὅτι παρ' ἡμῖν ἀσφάλεια καὶ ἐλπὶς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχεν, ὅτε ὁ πατήρ μου τῷ ἀνέγνω ὡραῖον ὑπόμνημα, ὃ ἐκεῖνος ἐφοβήθη ὡς σῶμα ἐγκλήματος, περὶ τῶν τότε πραγμάτων. Γαλλιστὶ γράψας αὐτό, τὸ εἶχε πέμψῃ εἰς τὸν διὰ Ναυπλίου κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας διελθόντα Κάνιγγ. Ἐγένετο δὲ εἰς πολλοὺς γνωστὸν τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, καὶ ἐθαυμάσθη μεγάλως, ὥστε καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι μετά τινας μῆνας ὁ Γεώργιος Βασιλείου μετ' ἐνθουσιασμοῦ μοὶ ἀπήγγειλε τεμάχιά τινα αὐτοῦ ἐκ στήθους.

Καὶ ὁ κ. Σκοῦφος εἶχε γράψῃ κατὰ σύμπτωσιν καὶ αὐτὸς γαλλικὸν ὑπόμνημα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, ἀλλὰ καθ' ὅσον τὸ ἐνθυμοῦμαι, πολὺ κατώτερον, πομπωδῶν φράσεων μᾶλλον ἢ σπουδαίων νοημάτων μεστόν. Μετὰ τ' ἀπαίσια συμβάντα δὲ οὐδεμίαν ἐτόλμησε νὰ κάμῃ χρῆσιν αὐτοῦ. Ἡ συνείδησίς του ὅμως ἀνησύχει καὶ οὐχὶ ἀσφαλὲς νομίζων νὰ διαμένῃ ἐν οἰκίᾳ συνενόχου τοῦ αὐτοῦ τολμήματος, ἐζήτησεν ἄσυλον ἀλλαχοῦ.

Πᾶν τὸ Ναύπλιον κατείχετο ὑφ' ὑποψίας καὶ διαβολῆς. Ἂν τις ἐτόλμα καθ' ὁδὸν νὰ ὁμιλήσῃ μεγαλοφώνως, ἔτι δὲ μᾶλλον νὰ γελάσῃ, ὁ διοικητὴς Ἀξιώτης καὶ ὁ ἀστυνόμος Ποταμιάνος τὸν συνελάμβανον, τὸν κατήγγελον, ἢ καὶ τὸν ἐσημείουν ὡς ὕποπτον, καὶ ἐπιχαίροντα εἰς ἐθνικὴν συμφοράν. Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ συνέστη ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυβερνήτου Αὐγουστίνου, ἀνδρὸς καὶ πείρας ἐστερημένου καὶ ἱκανότητος, τοῦ στρατηγοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, καὶ τοῦ Ι. Κωλέττου, ἄρτι ἐπανελθόντος ἐκ Σάμου. Ὑπεβλέπετο ὅμως ὁ Κωλέττης ὑπὸ τῶν συνεπιτρόπων του, καὶ πᾶσα ἰσχὺς ἦν παρὰ τῷ Κολοκοτρώνῃ, ὅστις εἶχε τὸν Αὐγουστῖνον ἁπλοῦν ὄργανον καὶ σκιάν.

Τοῦ Κυβερνήτου ὁ νεκρὸς ἦν πομπωδῶς ἐκτεθειμένος εἰς τὰ ἀρχεῖα, ὅπου ἕκαστος ἠδύνατο νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ ἀσπασθῇ. Ἀλλ' οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, οἵτινες εἶχον παρασύρῃ καὶ τοὺς πολλούς, οὐ μόνον δὲν προσήρχοντο, ἵνα ἐκφράσωσι λύπην καὶ σεβασμὸν πρὸς τὸν μέγαν νεκρόν, ἀλλὰ καὶ οἱ χυδαιότεροι ἐξυβρίζοντες ὠνόμαζον αὐτὸν «βακαλάον», ὡς δῆθεν τάριχον ἀποξηρανθέντα.

Τέλος δ' ἐπεβιβάσθη εἰς πλοῖον τὸ σῶμα μετὰ μεγάλης παρατάξεως, ἣν εἶδα ἀπὸ τῶν παραθύρων τοῦ Ν. Σκούφου, καὶ ἐπέμφθη νὰ κατατεθῇ ἐν Κερκύρᾳ εἰς τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ταφεῖον. Ἐγὼ δὲ καὶ μέχρι τοῦδε ἐνθυμούμενος θλίβομαι διὰ τὴν ἀκηδίαν καὶ τὴν κουφότητα, μεθ' ἧς πολλοὶ τῶν ἐμπειροτέρων ἐμοῦ ἔβλεπον τὰ τότε συμβάντα, καί τινες καὶ ἐπέχαιρον αὐτοῖς, μὴ κατανοοῦντες ὅτι ἦν ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς αὐτὴ τῆς Ἑλλάδος ἡ ὕπαρξις.

Μία τῶν ἀποφράδων ἐκείνων ἡμερῶν ἦν ἡ τῆς δίκης τοῦ δολοφόνου, ἥτις ἔγινεν ἐπὶ φρουρίου τοῦ Ἴτς καλέ. Ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἡ εἴσοδος ἀπῄτει εἰδικὴν ἄδειαν, ἣν ὅμως εὐκόλως ἐγὼ ἔλαβον, καθ' ὅσον πλὴν ἄλλων εἶχον καὶ φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ τότε καθήκοντα εἰδικοῦ εἰσαγγελέως διαταχθέντος νὰ ἐκτελέσῃ, τοῦ λοχαγοῦ Κωνστ. Ἀξελοῦ.

Τὸ δικαστήριον ἦν, ὡς τὸ τοῦ ἀρχαίου Ἀρείου Πάγου, ἐν ὑπαίθρῳ, ἴσως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον «ἵνα οἱ δικασταὶ μὴ ὁμόστεγοι ὦσι τῷ αὐθέντῃ» (φονεῖ) ὑπαίθρῳ ὅμως κολαζομένῳ ὑπὸ σκηνὴν διὰ τὴν ἔτι τότε ἐπικρατοῦσαν θερμότητα. Ἐπετράπη δ' ἡ εἴσοδος εἰς τὴν σκηνὴν εἰς ὀλιγίστους κατ' ἐξαίρεσιν, ἐν οἷς ἤμην καὶ ἐγώ. Ἐν τῷ μέσῳ ἦν τράπεζα, περὶ ἣν ἐκάθηντο οἱ δικασταί· ἀλλὰ τίνες ἦσαν οὗτοι δὲν ἐνθυμοῦμαι καὶ νομίζω ὅτι οὐδὲ τοὺς ἐγνώριζον.

Μετ' οὐ πολὺ δ' εἰσήχθη ὁ ὑπόδικος, ἀνὴρ ὡραῖος, τὴν ἑλληνικὴν φέρων ἐνδυμασίαν, κάτωχρος δὲ καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἀναποδράστου τύχης του, ἀλλ' οὐδὲ ταπεινὴν οὐδὲ προπετῆ ἔχων τὴν ἔκφρασιν. Λαβὼν δὲ τότε τὸν λόγον ὁ Ἀξελός, ἀπήγγειλε λόγον οὐχὶ μακρόν, βίαιον δὲ μᾶλλον ἢ εὔγλωττον, καὶ συνεπέρανεν ὅτι ὁ κατηγορούμενος, ὡς πατραλοίας πρέπει νὰ ἐκκοπῇ πρῶτον τὴν χεῖρα, καὶ ἔπειτα νὰ θανατωθῇ. Τοῦ κατηγορουμένου δὲ δικηγόρος ἦν, δὲν ἠξεύρω ἂν ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἢ ἂν αὐθορμήτως, διότι ἦν ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων, ὁ Κλωνάρης, εἷς τῶν ἐπισημοτέρων νομομαθῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, συμμαθητὴς καὶ φίλος τοῦ ἀποθανόντος ἐξαδέλφου μου Γρηγορίου Σούτσου. Οὗτος, καί τοι συνήθως πολλὴν ἔχων εὔροιαν λόγου, περιωρίσθη τότε εἰς ἐλάχιστα καὶ εἰς ἀσθενέστατα, διότι καὶ οὐδ' ἐδύνατο τὴν δολοφονίαν νὰ δικαιολογήσῃ, οὐδὲ τοῦ ἐπ' αὐτοφώρῳ συλληφθέντος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀθῳότητα, οὐδ' ἐτόλμα, ἐπὶ τοῦ τότε ἐρεθισμοῦ τῶν πνευμάτων, ὡς ἐλαφρυντικὴν περίστασιν νὰ προτείνῃ κακὴν δῆθεν τοῦ φονευθέντος κυβέρνησιν.

Μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν λοιπὸν τοῦ ὑποδίκου, τὸ δικαστήριον ὁμοφώνως κατεψήφισεν αὐτοῦ θάνατον, ἀλλὰ θάνατον τῶν πολεμιστῶν διὰ καταπυροβολισμοῦ, χάριν τῆς ἀνδρείας διαγωγῆς τοῦ Γεωργίου εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

Ταχέως δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ἐξετελέσθη ἡ καταδίκη εἰς τὸ πεδίον, τὸ ἐκτεινόμενον ἐκτὸς τῆς πύλης τῆς πόλεως τῆς πρὸς τὴν ξηράν. Τὰ παράθυρα τῆς οἰκίας τοῦ Ὑψηλάντου ἐπέβλεπον ὑπὲρ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου ἐπὶ τὸ πεδίον ἐκεῖνο· καὶ ἐκεῖθεν εἶδον καὶ ἐγὼ τὸ τραγικὸν θέαμα.

Εἶδον τὸν Γεώργιον ὅτε ἐν μέσῳ στρατιωτῶν, τῶν μὲν προηγουμένων, τῶν δ' ἑπομένων, κατήρχετο τὴν ἀπέραντον κλίμακα ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Παλαμηδίου. Ὡς δ' ἔφθασεν εἰς τὸ μέσον αὐτῆς, ἔστη, καὶ στραφεὶς πρὸς τὸ ἀπέναντι φρούριον τοῦ Ἴτς-καλέ, ἔκυψε μέχρις ἐδάφους εἰς τὴν κεφαλήν, διότι εἰς ἓν παράθυρον αὐτοῦ ἵστατο ὁ γέρων ἡγεμὼν τῆς Μάνης, ὅτις καὶ αὐτὸς ὡς ὕποπτος ἐκεῖ ἐκρατεῖτο καὶ ἔβλεπε τὸν υἱόν του ἀγόμενον εἰς τὸν θάνατον. Τὸ θέαμα ἦν τῷ ὄντι σπαραξικάρδιον, ὥστε νὰ κινήσῃ καὶ τοὺς τραχυτέρους εἰς ἔλεον.

Καταβὰς δ' εἰς τὸ εὐρὺ πεδίον τὸ ἐκτὸς τῆς πύλης, πέριξ πᾶν κατεχόμενον ὑπὸ παρατεταγμένων στρατευμάτων, ἔστη εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ, καὶ παρεκάλεσε νὰ μὴ τῷ δέσωσι τοὺς ὀφθαλμούς, καί, ὡς μετὰ ταῦτα ἤκουσα, νὰ τὸν σκοπεύσωσιν εἰς τὴν καρδίαν. Τότε εἶδον προβάντα οὐλαμὸν ἐξ ἐννέα ἀνδρῶν· ὁ ἀξιωματι-

κὸς ἔδωκε τὰ προστάγματα, διέταξε πῦρ, ἅμα δὲ ἠκούσθη ὁ καταπυροβολισμός, στραφεὶς περὶ ἑαυτὸν ὁ Μαυρομιχάλης, ἔπεσεν ἄπνους, ἑπτὰ φέρων εἰς τὸ στῆθος καιρίας πληγάς· τότε δὲ στρέψας τοὺς ὀφθαλμούς, εἶδον δάκρυ καταρρέον εἰς τὴν ἰσχνὴν παρειὰν τοῦ παρ' ἐμοὶ ἀφώνως ἱσταμένου Ὑψηλάντου.

Πανταχοῦ ἐπεκράτει κατήφεια, καὶ φόβος καὶ ἀμφιβολία περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἡ ἀναρχία ἦν ἐπὶ θύραις. Ἡ τὸν δολοφονηθέντα Κυβερνήτην ἀντικαταστήσασα ἀρχὴ ἦν ὅλως προσωρινὴ καὶ παντὸς κύρους ἐστερημένη. Ἡ μόνη τότε ὑφισταμένη νόμιμος ἐξουσία ἦν ἡ ἐθνοσυνέλευσις, ἥτις συγκληθεῖσα ἤδη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, εἶχεν ἀρχίσῃ τὰς συνεδριάσεις της ἐν Ἄργει. Αὕτη ἦν τότε ἡ μόνη καταφυγή, καὶ συνῆλθε κατεπειγόντως, ἵνα προνοήσῃ περὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν. Τὸ πάντων προὐργιαίτατον ἦν νὰ ἐγκαταστήσῃ κυβέρνησιν ἔχουσαν νόμιμον τὴν ἀφετηρίαν καὶ ἑπομένως ἐπιβαλλομένην εἰς παντὸς τοῦ ἔθνους τὴν ὑποταγήν. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν πρώτων συνεδριάσεων αὐτῆς ἐπεφάνη ἀμέσως ὁ κακὸς δαίμων τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἔρις, ἧς τὴν μανίαν συνεδαύλιζον, ὡς ἐνομίζετο, καὶ ξέναι ἐνέργειαι. Καίτοι φονευθέντος τοῦ Κυβερνήτου, διέμενεν ὅμως ἡ κυβερνητικὴ μερὶς ἰσχυρὰ εἰσέτι, διότι διετήρει πᾶσαν τὴν διοίκησιν εἰς χεῖράς της καὶ ἐπέκειτο ἀπειλητικῶς ἐπὶ τῶν ὑποπτων συνενοχῆς εἰς τὸ στυγερὸν ἔγκλημα. Ἀλλ' εἴτε διότι αἱ τρεῖς μεγάλαι Δυνάμεις, αἱ διέπουσαι τότε τὴν τύχην τῆς Εὐρώπης, ἠμφισβήτουν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, εἴτε διότι οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ἀντηγωνίζοντο ἐξ ἰδίας φιλοδοξίας τίς νὰ φανῇ ἐπικρατέστερος, τὴν κυβερνητικὴν μερίδα τὴν συμπαθοῦσαν πρὸς τὴν Ρωσσίαν καὶ ὑπὸ τῆς Ρωσσικῆς πρεσβείας προστατευομένην, ἀπετάττοντο αἱ δύο ἄλλαι φατρίαι, αἱ φέρουσαι τὴν ἐπίκλησιν ἀγγλικῆς καὶ γαλλικῆς, συνδυασθεῖσαι τότε εἰς μίαν.

Ἰδίως δ' ἐκορυφώθη ἡ διχόνοια, ὅτε ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς ἐκλογῆς μονίμου διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἣν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἤθελον ἐξ ἰδίων ὀπαδῶν νὰ καταρτίσωσι· δι' ὃ καὶ ἡ συνέλευσις ἐσχίσθη δίχα, καὶ ἡ ἀντικυβερνητικὴ μερὶς, ἥτις καὶ συνταγματικὴ ἐκλήθη, διότι ὡς πρόφασιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως αὐτῆς ἐπρότεινε τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ κυβερνηθῇ ἡ Ἑλλὰς διὰ συντάγματος ὁμοίου πρὸς τὸ Ἀγγλικόν, ἐψήφισε κυβέρνησιν τριμελῆ, συγκειμένην ἐκ τοῦ Γ. Κουντουριώτου τοῦ Κωλέττου καὶ τοῦ Ζαΐμη, οἱ τούτων δ' ἀντίπαλοι, ἀποτελοῦντες τὴν πλειονοψηφίαν, ἐξελέξαντο αὖθις πρόεδρον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυβερνήτου, Αὐγουστῖνον, καίτοι ἀνεγνωρισμένως ἀνίκανον. Ἐκ τοῦ δωματίου μου, ἐνῷ εἰργαζόμην, ἤκουσα θριαμβευτικοὺς πυροβολισμούς, τοὺς τῆς εἰσελάσεως τοῦ νέου Κυβερνήτου εἰς Ναύπλιον. Ἀλλ' εἰς τὰ ὦτά μου, ἢ μᾶλλον εἰς τὴν καρδίαν μου ἤχησαν ὡς προάγγελοι νέων ὀλεθρίων ἀγώνων διὰ τὴν μόλις σωθεῖσαν Ἑλλάδα.

Καὶ τῷ ὄντι πολλαὶ δὲν παρῆλθον ἡμέραι καὶ μετὰ συνοχῆς καρδίας ἔβλεπον ἐκ τῶν παραθύρων μου, ἐξ ὧν ἡ θέα ἐξετείνετο ἐπὶ πᾶν τὸ Ἀργολικὸν πεδίον, τὸν καπνὸν καὶ τὸ πῦρ ἀδελφοκτόνων πυροβόλων εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἄργους.

Τέλος οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οἱ ἑαυτοὺς ἀποκαλοῦντες συνταγματικούς, ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῶν λοιπῶν, ἀπῆλθον ἐξ Ἄργους, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Κωλέττην, τὸ μόνον διαθέσιμον μέλος τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐκλεχθείσης διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, διότι ἐκ τῶν ἄλλων δύο, ὁ μὲν Κουντουριώτης ἔμεινεν ἐν Ὕδρᾳ, ὁ δὲ Ζαΐμης, ἐπαμφοτερίζων, δὲν ἠθέλησε νὰ μακρυνθῇ τοῦ Ἄργους. Ὁπλαρχηγὸν δ' ἀνώτατον εἶχον τὸν Γρίβαν, καὶ ἀπῆλθον εἰς Μέγαρα νὰ συστήσωσιν ἄλλην κυβέρνησιν, ὥστε ἡ Ἑλλὰς εἶχεν οὕτω δυαρχίαν, μὴ πολὺ ἀπέχουσαν τῆς ἀναρχίας.

Ὅτε ἄλλοτε εἶχον ἀναγνώσῃ ἐν Πλουτάρχῳ τὸ δόγμα τοῦ Σόλωνος, ὅτι ἐν διχοστασίαις τῶν πόλεων ἕκαστος πολίτης ὤφειλεν νὰ κηρυχθῇ ὑπὲρ μιᾶς τῶν μερίδων, δὲν ἐνόουν τὴν ἀπαίτησιν ταύτην, καὶ ἐσκεπτόμην κατ' ἐμαυτὸν ὅτι ὁ πατριωτικώτερον φρονῶν πρέπει νὰ οἰκτείρῃ τὰς διαιρέσεις καὶ ν' ἀπέχῃ ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν· ἀλλὰ τότε, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν αὐτὸς εὑρεθείς, ἔπραξα ὡς ἀπῄτει ὁ Σόλων, καὶ ἐνόησα κατὰ πρῶτον ὅτι δικαίως ὡς ἀδιαφορία πρὸς τῆς πατρίδος τὴν τύχην θὰ ἐθεωρεῖτο ἡ ἀποχὴ ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν οἵων δήποτε καλῶν ἢ κακῶν ὁδῶν, αἵτινες ἠνοίγοντο ἐμπρὸς αὐτῆς. Ὅτε ἔζη ὁ κυβερνήτης, ἐν αὐτῷ ἔβλεπον τὴν ἐλπίδα τῆς τάξεως καὶ τῆς ὀργανώσεως, ἧς ἡ Ἑλλὰς εἶχε πρωτίστην ἀνάγκην. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ οὐδένα διέκρινον μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν του ἱκανὸν νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ, καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις ἀγωνιζομένων ὑπὲρ διατηρήσεως τῆς ἐξουσίας μοὶ ἐφαίνοντο ὡς ὑπαγορεύσεις ταπεινῆς φιλοδοξίας, εἰς ἣν ἐθυσιάζοντο τὰ ἀνώτατα τοῦ ἔθνους συμφέροντα· εἰς τὴν ἀντίπαλον δὲ μερίδα ἔβλεπον κἂν τεταγμένους τοὺς ἐνδοξοτέρους καὶ ἱκανωτέρους τῶν τότε ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, πρεσβεύοντας ἀρχὰς ὅπως δήποτε εὐγενεστέρας. Καὶ ἤρχισα δυσανασχετῶν τότε πρὸς τὴν διαμονὴν ἐν Ναυπλίῳ, ἔνθα βαρύς, ὕποπτος, φιλέκδικος ἐπεκάθητο, τότε πλέον, ὡς ἦν ἐπόμενον, ὁ δεσποτισμὸς καὶ πάντα ἦσαν πλήρη ὑποψιῶν καὶ διαβολῶν. Εἶχον δὲ καὶ πολλὴν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μεταβῶ ὅπου ἐφρόνουν ὅτι οἱ ἀγνότεροι πατριῶται ὑπηρέτουν τὰ ὑγιέστερα τῆς πατρίδος συμφέροντα. Ἀφ' οὗ ὁ Κυβερνήτης, ὃν ἐθεώρουν ὡς ἄγκυραν τῆς εὐνομίας καὶ τάξεως, ἐξέλιπεν, ἔβλεπον τὴν Ἑλλάδα διεσπασμένην εἰς δύο ἀντίπαλα κόμματα· καὶ τὸ «συνταγματικὸν» ἦν δι' ἐμὲ τὸ πατριωτικώτερον καὶ εἰς τὰ αἰσθήματά μου μᾶλλον ἀνταποκρινόμενον, καὶ εἰς αὐτὸ ἤθελον νὰ προσφέρω τὰς ὑπηρεσίας μου. Καὶ ὁ πατήρ μου, δέ, οὗ ὁ πατριωτισμὸς οὐχ ἧττον ἐξανίστατο πρὸς ὅσα ἔβλεπεν, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Ναύπλιον καὶ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν νέων κτημάτων του.

Ἀλλ' εὔκολος δὲν ἦτο τότε οὐδ' αὐτὴ ἡ ἄδεια τῆς ἀναχωρήσεως, οὐδ' ἡ χορηγία διαβατηρίου, ἀπαραιτήτως ἀπαιτουμένου μετ' ἐγγυήσεως ὅτι δὲν θέλει γίνῃ αὐτοῦ κατάχρησις, δηλαδὴ ὅτι δὲν θέλει χρησιμεύσῃ εἰς μετάβασιν παρὰ τοῖς ἀντιπάλοις. Ταύτην ἐχορήγησεν εἰς ἡμᾶς ὁ κ. Βασίλειος Χριστακόπουλος, ὅστις

ἔχαιρε τὰ πιστὰ παρὰ τῇ Κυβερνήσει, καίτοι λάθρα φρονῶν τὰ τῶν συνταγματικῶν, συγγενὴς δ' ὢν τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη, ἐπίσης αὐτῷ συμπαθοῦντος.

Ἦν δὲ τότε ἐν Ναυπλίῳ, γερουσιαστοῦ θέσιν κατέχων, ὁ Ῥήγας Παλαμήδης, ὅστις, καίτοι ὑπηρετῶν ὑπὸ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Καποδιστρίου, δὲν ἐδίσταζε καὶ ν' ἀλληλογραφῇ συγχρόνως μετὰ τῶν ἐν Μεγάροις. Οὗτος, γράψας ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κωλέττην, μοὶ ἐζήτησεν ἓν Γαλλικὸν γεωγραφικὸν λεξικὸν ὃ εἶδε παρ' ἐμοί, καὶ χωρίσας τὸ δέρμα τοῦ περικαλύμματος, παρενεῖρεν αὐτὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ναστοχάρτου, καὶ ἔπειτα ἐπεκόλλησε πάλιν τὸ δέρμα. Διὰ τοιούτου τεχνάσματος ἀσφαλῶς ἀποκρύψας αὐτήν, μοὶ τὴν ἔδωκεν, ἵνα τὴν φέρω εἰς τὸν Κωλέττην.

Οὕτως ἀπήλθομεν ἔφιπποι ὁ πατήρ μου, ἐγώ, καὶ ὁ ὑπηρέτης ἡμῶν Νικολῆς.

Β'. ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Εἰς Ἀθήνας.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ὁδοιπορίας πρὸ μεσημβρίας τῆς πρώτης ἡμέρας παρῆλθεν ἄνευ τινὸς συμβάντος. Ἀλλὰ περὶ τὴν δείλην ἤλθομεν εἰς κοιλάδα, ὅπου ἐντὸς περιφράγματος ἐφρούρουν στρατιῶται τοῦ Κολοκοτρώνη. Νὰ διαφύγωμεν αὐτοὺς οὐδ' εὔκολον ἦν οὐδ' ἀκίνδυνον, διότι ἡ παρέκβασις ἡμῶν ἐκ τῆς ὁδοῦ ἠδύνατο νὰ μᾶς καταστήσῃ ὑπόπτους. Ταῦτα ἀναλογισθείς, ἐκέντησα τὸν ἵππον μου, ἔφθασα πρῶτος πάντων ἐμπρὸς τοῦ παραπήγματος, καὶ ἐπέζευσα, προσειπὼν φιλικῶς τοὺς στρατιώτας, καὶ ζητήσας νὰ μᾶς ἐπιτρέψουν ν' ἀναπαυθῶμεν ἐπ' ὀλίγας στιγμὰς πλησίον των. Ἅμα δὲ ἔφθασαν καὶ οἱ λοιποί, εἶπον εἰς τὸν ὑπηρέτην ἡμῶν νὰ μᾶς δώσῃ τυρὸν καὶ οἰνόπνευμα, καὶ ἐπρόσφερα ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας, ὥστε ταχέως ἐγίναμεν φίλοι, καὶ μᾶς ἀφῆκαν ἀνενοχλήτους ν' ἀναχωρήσωμεν.

Τῇ δ' ἑσπέρᾳ κατελύσαμεν εἰς Κόρινθον πόλιν, ἐν ᾗ ἄγρυπνος ἦν ἡ δυσπιστία καὶ ἡ κατασκοπία πρὸς τοὺς διερχομένους, καὶ πᾶσα δυσκολία παρενεβάλλετο εἰς αὐτούς, πρὸς παρακώλυσιν μεταβάσεως πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας. Ταῦτα γινώσκων, παρήγγειλα εἰς τοὺς ἀγωγιάτας νὰ φέρωσι τὸ πρωὶ τοὺς ἵππους πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου εἰς τὴν καλύβην, εἰς ἣν ἐκοιμήθημεν, ἵνα ἀναχωρήσωμεν νύκτα, ὡς νύκτα ἐφθάσαμεν, καὶ διέλθωμεν οὕτως ἀπαρατήρητοι. Τὴν ἐπαύριον λοιπὸν ἡμεῖς ἐγερθέντες εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν ὥραν, ἡτοιμάσθημεν· ἀλλ' οἱ ἵπποι δὲν ἤρχοντο. Ἡ ὥρα παρήρχετο, ἡ ἡμέρα ἐπῆλθεν, αἱ πρῶται ὧραι αὐτῆς παρῆλθον, καὶ οἱ ἵπποι πάντοτε δὲν ἐφαίνοντο. Ὅτε δ' ἔκραζα τοὺς ἀγωγιάτας καὶ τοὺς ἐπέπληξα, ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶχον ἀπολέσῃ τὴν κλεῖδα τοῦ σταύλου. Ὅτι πρόφασις ἦν τοῦτο γελοία, ἀμφιβολία δὲν ὑπῆρχεν. Ἀπῆλθον ἐπομένως πρὸς τὸν διοικητήν, τῷ ἐζή-

τησα νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ τὴν ἀναχώρησιν, καὶ μετὰ πολλὰς ἀρνήσεις του καὶ ἐπανειλημμένας μου προσπαθείας, μόλις κατώρθωσα νὰ τὸν πείσω, καὶ οὕτως ἀπελθόντες, ἐφθάσαμεν τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἰς Μέγαρα.

Ἐνταῦθα ὅμως δὲν εὕρομεν οὔτε τὸν Κωλέττην οὔτε τὸν Χρηστίδην, θέσιν γενικοῦ ὑπουργοῦ παρὰ τῇ συνταγματικῇ κυβερνήσει κατέχοντα, ἀλλ' ἀμφότεροι εἶχον ἀπέλθῃ εἰς Περαχώραν, ἀπέναντι τῆς Κορίνθου. Διαμείναντες λοιπὸν δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἀργοὶ ἐν Μεγάροις, ἐκεῖθεν, ἐπειδὴ δὲν ἐπέστρεφον, ἀπήλθομεν εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς Ἀθήνας ἄγουσα δὲν ἦτο οὐδ' ἐκείνη τότε ἀπηλλαγμένη δυσκολιῶν. Ἡ ἑλληνικὴ χώρα ἐξετείνετο τότε μέχρι τοῦ Ἀττικοῦ πεδίου, καὶ ὁ Κορυδαλὸς καὶ ὁ Αἰγάλεως ἦσαν τὸ ὅριον μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὀθωμανικῆς, ὥστε ἡ Ἐλευσὶς ἦν ἑλληνική, καὶ κατείχετο ὑπὸ στρατιωτῶν τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως καὶ διοικητὴς αὐτῆς ἦν ὁ Ζάχος Μήλιος, ἀδελφὸς τοῦ Σπύρου Μήλιου. Ὅτι δὲ τοῦτο δὲν ἦν ἀκίνδυνον, ἀπεδείκνυε τὸ συμβὰν τοῦ κ. Δρόσου, ὅστις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐκ Χαλκίδος ἐρχόμενος, συνελήφθη παρὰ τὴν Ἐλευσῖνα ὡς ὕποπτος συμπαθειῶν πρὸς τοὺς συνταγματικοὺς καὶ ἀπήχθη εἰς Ναύπλιον δέσμιος. Εἰς ἡμᾶς ἑπομένως τοὺς ἐκ τῶν συνταγματικῶν Μεγάρων ὁδοιποροῦντας, καὶ οὐδὲ κἂν τὴν συνείδησιν ἐλευθέραν ἔχοντας ὅτι δὲν συμπαθοῦμεν ὑπὲρ αὐτῶν, ἡ κοινοτέρα σύνεσις ὑπηγόρευε ν' ἀποφύγωμεν ὅσον ἐνῆν τὴν προσέγγισιν τῆς Ἐλευσῖνος· δι' ὃ καὶ ἀντὶ ν' ἀκολουθήσωμεν τὴν πεπατημένην, τὴν παραθαλάσσιον, ἥτις ἦν εὐθεῖα, ἐτάμαμεν διὰ τῆς ὀρεινῆς πρὸς τὴν Μάνδραν· ἀλλ' ὅτε ἐξ αὐτῆς προελθόντες κατέβημεν εἰς τὸ Θριάσιον πεδίον, ἀνεκαλύψαμεν μακρόθεν, ἐκτὸς τῆς Ἐλευσῖνος στρατιώτας ἐνόπλους, οἵτινες δυστυχῶς καὶ αὐτοὶ ἡμᾶς ἀνεκάλυψαν· καὶ δὴ ἤρχισαν ἐν τῷ ἅμα νὰ τρέχωσιν ἐφ' ἡμᾶς.

Ἐκεῖ τότε ἀπητεῖτο ἀπόφασις καὶ ταχύτης. Τὴν πρώτην συνέλαβον ἐγώ, ὡς ὁ τῆς συνοδίας ἱπποτικώτερος, καὶ τὴν δευτέραν ἀπήτησα παρὰ τοῦ ἵππου μου, κεντήσας αὐτὸν καὶ πτερώσας τὸ συνήθως νωθρὸν αὐτοῦ βῆμα. Τότε καὶ οἱ λοιποὶ μὲ παρηκολούθησαν καὶ οὕτω τὴν δίωξιν φεύγοντες κατωρθώσαμεν νὰ εἰσελάσωμεν εἰς Χασιώτικα Καλύβια, τὰ κατέχοντα περίπου τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς Θρίας, κατεχόμενα δ' ὑπὸ φρουρᾶς συνταγματικῆς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βάσσου καὶ ἐκεῖθεν ἀσφαλῶς καὶ ἀφόβως πλέον μετέβημεν εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ἐκ νέου κατελύσαμεν εἰς τὴν ὑφ' ἡμῶν μεμισθωμένην οἰκίαν Χέλμη παρὰ τὴν βρύσιν τοῦ Βορειᾶ. Ἀλλ' ὀλίγας ἡμέρας ἔμεινα ἐνταῦθα· διότι μὴ ἀνεχόμενος τὴν ἄσκοπον ἀργίαν, ἀπεφάσισα, χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ πατρός μου, νὰ ἐπιστρέψω εἰς Μέγαρα, ἀφοῦ διὰ τῆς πρώτης ἡμῶν μεταβάσεως εἰς Ἀθήνας ἐλύθη ἡ ὑπὲρ ἡμῶν δοθεῖσα ἐγγύησις ὑπὸ τοῦ Χριστακοπούλου. Ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ φιλελεύθεροι ἰδέαι, ἃς οἱ ἐν Μεγάροις, οἱ μὲν ἐπρέσβευον, οἱ δὲ ἴσως ἐπροφασίζοντο, εἶχον πάσας τὰς συμπαθείας μου, καὶ ἠυχόμην νὰ ἰδῶ αὐτὰς κυρουμένας δι' ἐθνικοῦ ψηφίσματος, ὥστε ὁ μέλλων νὰ ἐκλεχθῇ ἡγεμὼν νὰ εὕρῃ αὐτὰς ἤδη νομίμως ἐπικρατούσας· ἀφ'

ἑτέρου δ' ἐθεώρουν τὴν ἐκλογὴν Βασιλέως ὡς μόνην ἄγκυραν σωτηρίας τῆς κλυδωνιζομένης Ἑλλάδος, καὶ πιστεύων ὅτι ὁ Αὐγουστῖνος εἶχε συμφέρον καὶ πρόθεσιν νὰ παρεμποδίσῃ αὐτὴν πρὸς ἴδιον ὄφελος, ὡς ὁ Κυβερνήτης εἶχε προκαλέσῃ τὴν τοῦ Λεοπόλδου παραίτησιν, ἔκρινον ὅτι ὁ θρίαμβος τῶν συνταγματικῶν, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν, ἠγγυᾶτο ὑπὲρ αὐτῆς. Διὰ ταῦτα ἤμην ἀνυπόμονος νὰ μεταβῶ εἰς Μέγαρα, καὶ νὰ θέσω ἐμαυτὸν εἰς τῆς ἐκεῖ κυβερνήσεως τῆς διάθεσιν.

Τὸ διάβημά μου τοῦτο, ὅταν ἔμαθεν ἐν Ὀδησσῷ ὁ τότε ἐν Ρωσσίᾳ πολλῆς ἀπολαύων ὑπολήψεως Ἀλέξανδρος Στούρζας, ἀνέκραξεν, ὡς ἡ μήτηρ του μοὶ ἔγραψεν ἔπειτα, ἐλεεινολογῶν με, ὅτι καλῶν γονέων υἱὸς εἰς τοσοῦτον ἔφθασε διαφθορᾶς, ὥστε νὰ ταχθῇ μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν.

Μέγαρα

Περιδεθεὶς ὅμως ἐγὼ τὸ ξίφος τοῦ ἀξιωματικοῦ, τὸ δὲ πυροβόλον μου δοὺς εἰς τὸν συνοδεύοντά με πεζὸν παῖδα, συνοδοιπόρον δ' ἔχων τὸν Ἀνδρέαν Μιαούλην, ἀνεψιὸν τοῦ ὁμωνύμου ναυάρχου, πεζὸν καὶ αὐτὸν καὶ φέροντα ἐπίσης πυροβόλον καὶ πιστόλια, ἐκίνησα μίαν πρωΐαν, ἀποχωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ διηυθύνθην οὐχὶ διὰ τοῦ Δαφνίου πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα, ἀλλὰ διὰ τῶν Χασίων πρὸς τὰ Χασιώτικα Καλύβια, ὅπου ὁ Βάσσος εἰσέτι ἐστάθμευεν. Ἐλθὼν δὲ πρὸς αὐτόν, τῷ εἶπον ὅτι ἔμελλον νὰ μεταβῶ εἰς Μέγαρα· ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως καὶ λύπης ἤκουσα ὅτι τοῦτο ἦν ἀδύνατον, διότι οἱ Κυβερνητικοὶ προερχόμενοι ἐξ Ἐλευσῖνος, κατεῖχον πᾶν τὸ Θριάσιον, καὶ συνελάμβανον τοὺς διερχομένους. Ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει μου δὲ ἂν δὲν διετέλει ὁ ἴδιος εἰς οἱανδήποτε κοινωνίαν μετὰ τῶν ἐν Μεγάροις, ἂν δὲν ἔπεμπεν ἐπιστολὰς πρὸς αὐτούς, μοὶ ἀπήντησεν ὅτι πρὸς τοῦτο ἐξέλεγεν ἐνίοτε ὀκτὼ ἢ δέκα ἐκ τῶν γενναιοτέρων καὶ ἐμπειροτέρων στρατιωτῶν, οἵτινες διὰ νυκτός, ἀπὸ βράχου εἰς βράχον καὶ ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον κρυπτόμενοι, καί, ὁσάκις μετ' ἐχθρικῶν περιπόλων συνηντῶντο, πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι, μετέφερον τὰς ἐπιστολάς. Καὶ ἀπόψε, μοὶ εἶπε, θὰ πέμψω στρατιώτας ὁμοίως· ἀλλὰ δὲν εἶνε τρόπος οὗτος τῆς ὁδοιπορίας διὰ σέ, προσέθηκεν ἀποβλέπων μετὰ λεπτοῦ μειδιάματος, χαρακτηριστικοῦ δι' αὐτὸν, εἰς τὴν ὄψιν μου, ἥτις ἦν μειρακίου τότε μᾶλλον παρὰ πολεμιστοῦ. Ὅ,τι εἶνε δι' ἄλλους ἀρχηγέ, δὲν βλέπω διατὶ νὰ μὴ εἶνε καὶ δι' ἐμέ, ἀπεκρίθην μετά τινος ὑπερηφανείας. Στέλλετε ἀπόψε στρατιώτας ;

— Ἂν σὲ βαστᾷ, ἀπεκρίθη γελῶν ἀπόψε περὶ τὰς δέκα.

Οὕτω παρέμεινα δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς τὰ Καλύβια, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἔφθασαν καὶ ἄλλοι ἐξ Ἀθηνῶν διευθυνόμενοι πρὸς τὰ Μέγαρα, οἱ ἀξιωματικοὶ Γενοβέλης καὶ Πανταζόπουλος καὶ ὁ Κυριακίδης, διοικητὴς χρηματίσας καὶ βουλευτής. Οὗτοι μαθόντες τὴν συνεννόησίν μου μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ, μετά τινας

δισταγμοὺς ἰδίως ἐκ μέρους τοῦ Κυριακίδου, ἀπεφάσισαν νὰ προστεθῶσιν εἰς τὴν συνοδείαν.

Τὸ ἑσπέρας λοιπὸν κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν, ὡπλισμένοι, ὡς ἕκαστος εἶχεν ὅπλων, καὶ συνοδευόμενοι ὑπ' ὀκτὼ στρατιωτῶν, οὓς ὁ Βάσσος μᾶς ἔδωκεν, ἀνεχωρήσαμεν καταυγαζόμενοι ὑπὸ λαμπρᾶς πανσελήνου, ἣν κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὐδ' ἐθαυμάζομεν ὡς οἱ ποιηταὶ οὐδ' ἐψάλλομεν ὡς οἱ ἐρωτόληπτοι, ἐξ ἐναντίας τὴν κατηρώμεθα, διότι μᾶς κατεπρόδιδεν. Ἀπὸ τοῦ χωρίου παρετείνετο εἴς τινα ἀπόστασιν ταπεινὸν τειχίον καὶ ἦν τοῦτο τὸ μόνον ἡμῶν προφυλακτήριον, δι' ὃ καὶ παρακολουθοῦμεν τὴν γραμμὴν αὐτοῦ ἔσωθεν, κύπτοντες ὅσον ἠδυνάμεθα, ἵνα αἱ σκιαὶ ἡμῶν συγχέωνται μετὰ τῆς τοῦ προφράγματος, ἐκρύπτομεν δὲ τὰ ὅπλα, ἵνα μὴ ἀντανακλῶσι τὸ φῶς τῆς σελήνης εἰς τοὺς κατοπτεύοντας ἐξ Ἐλευσῖνος ἢ εἰς τὰς περιπόλους αὐτῶν.

Μετά τινα δὲ χρόνον, ἡ ὁδὸς διῆλθε τόσον πλησίον τὴν Ἐλευσῖνος, ὥστε οὐ μόνον ἐβλέπομεν τὰς πυρὰς τοῦ Ζάχου, εἰς ἃς περιεκάθηντο οἱ στρατιῶται, οὐδόλως ὑποπτεύοντες ὅτι ἡ ἄγρα παρήρχετο ἐντὸς σχεδὸν βολῆς πυροβόλου, ἀλλ' ἠκούομεν καὶ τὰς μανιώδεις ὑλακὰς τῶν κυνῶν των, οἵτινες ἔννοιαν τῶν συμβαινόντων λαμβάνοντες, κατήγγελλον ἡμᾶς εἰς τοὺς ραθύμους φρουρούς. Οὐχ ἧττον ὅμως μετὰ πλείστων προφυλάξεων διεφύγομεν καὶ τοῦτον τὸν κίνδυνον, καὶ περὶ τὰς 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Μάνδραν, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν συνταγματικῶν.

Τὴν δὲ ἐπαύριον μετέβημεν εἰς Μέγαρα· ἀλλ' οὐδὲ τότε εὗρον ἐκεῖ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν, διότι εἶχεν ἐγκαταστῆ διαρκῶς εἰς Περαχώραν, ὡς ἀσφαλεστέραν καὶ μᾶλλον ἀπρόσιτον ἐκ θαλάσσης, προσέτι δ' εὐχερέστερον κοινωνοῦσαν μετὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Μείνας ἑπομένως εἰς Μέγαρα, ἔγραψα πρὸς τὸν Χρηστίδην, ὅτι ἦλθον πρόθυμος ὢν νὰ συνυπηρετήσω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν ἰδεῶν, ὧν ἐκεῖνοι ὑπερεμάχουν, καὶ τὸν παρεκάλουν, ὡς μὲ ἐδίδαξεν ἄλλοτε τὰ πρῶτα γράμματα, οὕτω νὰ μοὶ διδάξῃ καὶ ἤδη τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς τέχνης τοῦ νὰ γίνω εἰς τὴν πατρίδα ὠφέλιμος.

Ἐν Μεγάροις ἐδόθη καὶ εἰς ἐμέ, ὡς εἰς πάντας τοὺς ἐκεῖ τότε παρεπιδήμους, καλύβη πρὸς ἐνοικίασιν. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀνεκάλυψα ὅτι μοὶ εἶχε δοθῇ ἡ μᾶλλον ἐπιζήτητος τῶν ἐν τῇ κωμοπόλει. Κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις οὐδαμῶς διέφερε τῶν λοιπῶν. Ἦτον καὶ αὐτὴ μακρὸν παραλληλεπίπεδον, ἔχον τοὺς τοίχους, ὡς καὶ τὸ ἔδαφος, διὰ τοῦ ἐγχωρίου πηλοῦ κεχρισμένους καὶ στίλβοντας ἐκ καθαριότητος. Εἰς τὸ μέσον δὲ τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν ὑπῆρχεν ἡ θύρα, χρησιμεύουσα συγχρόνως καὶ ὡς παράθυρον, μικρὰ καὶ τοσοῦτον ταπεινή, ὥστε καὶ ἐγὼ αὐτός, ὁ βραχυσωμότερος πάντων ἴσως τῶν μετασχόντων τῆς συντάγματικῆς ἐκστρατείας ἔπρεπε νὰ κύπτω, ἵνα εἰσέρχωμαι, καὶ κλεῖθρον μὴ γνωρίζουσα, μόνον δὲ διὰ ξυλίνου μοχλοῦ κλειομένη, ὅταν, σπανίως, ἐκλείετο· παρὰ δὲ τὴν θύραν

ἦν ἡ ἑστία, χρησιμεύουσα καὶ εἰς μαγειρεῖον, καὶ εἰς θέρμανσιν καὶ εἰς φωτισμὸν κατὰ τὸν χειμῶνα. Εἰς τοὺς τέσσαρας δὲ τοίχους ἐκρέμαντο τὰ μαγειρικὰ καὶ τὰ ὑφαντικὰ καὶ λοιπὰ οἰκιακῆς ἐργασίας σκεύη, εἰς τὰς γωνίας ἦσαν συσσωρευμένα τὰ κιβώτια, τὰ στρώματα καὶ τὰ ἐφαπλώματα, ἅπερ ἀνειλίσσοντο πᾶσαν νύκτα, καὶ πάλιν ἐστιβάζοντο πᾶσαν πρωΐαν, καὶ ἐπὶ τῆς ὅλης οἰκοδομῆς ἐξετείνετο, ἀντὶ στέγης δῶμα ἐπίπεδον, χρησιμεῦον συγχρόνως καὶ εἰς ἐξώστην καὶ ὁδὸν ταῖς ἐπὶ τοῦ λόφου ὑπερκειμέναις οἰκίαις, διότι, ὡς γνωστόν, τὰ Μέγαρα κεῖνται ἐπὶ δύο λόφων.

Ἀλλ' ἄλλο ἦν τὸ ἰδιαίτερον πλεονέκτημα τῆς οἰκίας ταύτης, καθ' ὃ ὑπερεῖχε πασῶν τῶν λοιπῶν...ἡ καλλονὴ τῆς οἰκοδεσποίνης. Ἦν δ' ἀληθῶς ἐξαισία αὕτη, καὶ θαυμαζομένη ἐν αὐτοῖς τοῖς Μεγάροις ἔνθα ὡς γενικὸν πλεονέκτημα φημίζεται τὸ κάλλος τῶν γυναικῶν, βεβαία καὶ ὑπερτάτη ἀπόδειξις ὂν καὶ αὐτὸ τῆς τῶν Μεγαρέων γνησίας ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἣν συνεπικυροῖ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν οἰκιῶν, καὶ ἡ ἀψόγως ἑλληνικὴ γλῶσσα τῶν κατοίκων, ἐνῷ πολλὰ τῶν πέριξ χωρίων. ἡ Ἐλευσὶς φερ' εἰπεῖν, ὁμιλοῦσιν, ἢ κἂν τότε ὡμίλουν, τὴν Ἀλβανικήν, καὶ αὐτὴ δ' ἡ ἐνδυμασία τῶν γυναικῶν, ἀναπολοῦσα τὴν τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Μεταξὺ ὅμως τῶν ὡραιοτέρων ἐγχωρίων γυναικῶν διέπρεπε, κατὰ πάγκοινον ὁμολογίαν, ἡ ἐμὴ οἰκοδέσποινα Κανέλλω καλουμένη διὰ τοῦ κυρίου αὐτῆς ὀνόματος, εἰκοσαέτις ἴσως τότε γυνή, ἔχουσα Καρυάτιδος ἀνάστημα καὶ πρόσωπον οἷον ὁ Ἀπελλῆς πρέπει νὰ ἐφαντάσθη τὸ τῆς Ἀναδυομένης του. Τοιαύτη λεπτότης χαρακτήρων μετὰ τοσαύτης εὐγενείας περὶ τὴν ἔκφρασίν ἐστι φαινόμενον σπανιώτατα εἰς χωρικὴν ἀπαντώμενον. Διὰ τοῦτο, ὡς μετὰ ταῦτα ἔμαθον, ἡ οἰκία ἐκείνη ἦν λίαν περιμάχητος, καὶ πολλοὶ τῶν τὰ μάλα ἰσχυόντων ὁπλαρχηγῶν ἀπῄτουν αὐτὴν ὡς κατάλυμα, ἀφοῦ τὸν οἰκοδεσπότην εἶχον τάξῃ ὡς ἀρχηγὸν ἐθνοφυλάκων, νὰ φρουρῇ μακρὰν τῶν Μεγάρων, εἰς τῶν Γερανίων τὰς στενωπούς. Διὰ τοῦτο δὲ στενοχωρουμένη ἡ ἀστυνομία, καὶ μὴ θέλουσα νὰ φανῇ μεροληπτική, ἐπροτίμησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ τῆς παρομοίας ὅτι τῶν δύο, πολλῷ δὲ μᾶλλον τῶν πολλῶν, μαχομένων ὁ τρίτος πρῶτος, ἔκρινεν ὡς τοιοῦτον τρίτον ἐμέ, ταχθέντα ἐκεῖ ἄγρυπνον φύλακα τοῦ θησαυροῦ, ὃν ἡ καλύβη ἐνέκλειεν. Ἡ διάκρισις αὕτη εἶχε δι' ἐμὲ τὴν συνέπειαν ὅτι συνεχέστατα ἐδεχόμην ἐπισκέψεις ὁπλαρχηγῶν, ἃς δὲν ὤφειλον οὔτε εἰς τὸν βαθμόν μου οὔτε εἰς ἄλλην τινά μου ἐπισημότητα, διότι τότε ἤμην ἀγένειος πρώην ἀνθυπολοχαγός, οὔτε εἰς τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην των, διότι ἐξ ἐναντίας μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως θὰ μ' ἔβλεπον ἀναχωροῦντα τῶν Μεγάρων καὶ κενοῦντα ἣν ἀστυνομικῇ διαταγῇ κατεῖχον ἐπίζηλον θέσιν.

Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο μετ' ὀλίγον, διότι ἁπάντων ὁ Χρηστίδης εἰς τὴν ἐπιστολήν μου, μὲ προσεκάλεσε νὰ μεταβῶ εἰς Πέρα-Χώραν πλησίον του. Ἅμα δὲ ἀνεχώρησα, ἔμαθον ὅτι μὲ διεδέχθησαν εἰς τὴν οἰκίαν δύο φίλοι μου ἀξιωματικοί

ὁ εἷς μετὰ τὸν ἕτερον. Καὶ τὶς μὲν ἦν αὐτῶν ἡ ἐν τῇ οἰκίᾳ συμπεριφορὰ ἀγνοῶ· ἠξεύρω δὲ μόνον ὅτι ποτὲ, εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους δὲν διῆλθον διὰ Μεγάρων, χωρὶς ἡ σεμνὴ ἀρχαία μου οἰκοδέσποινα νὰ σπεύσῃ πρὸς ἐμέ, φέρουσά μοι ἀπαρχὰς τοῦ κήπου ἢ τοῦ ὀρνιθῶνός της εἰς δεῖγμα εὐγνωμοσύνης δι' ἣν ἡ παρουσία μου τῇ παρέσχε προστασίαν κατὰ τῶν ἀπειλούντων αὐτὴν κινδύνων, καὶ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν συμπεριφοράν μου.

Ἅμα λοιπὸν κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Χρηστίδου ἀπεφάσισα τὴν αὐτὴν νύκτα ν' ἀναχωρήσω, ἀνυπόμονος ὢν ν' ἀρχίσω ἤδη ἐξελάμβανον ὡς ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος. Λέγω δὲ τὴν νύκτα, διότι ἐλλείψει πάσης δημοσίας τάξεως, τὸ μόνον τότε προστατεῦον τὸν ὁδοιπόρον κατ' ἐνεδρῶν ἢ πολεμίων ἢ λῃστρικῶν ἦν τῆς νυκτὸς ἡ σκοτία. Ἅμα λοιπὸν αὕτη ἐπῆλθε πυκνὴ, διότι ἡ νὺξ ἦν ἀσέληνος, ἀνεχώρησα μετὰ μόνου τοῦ ὑπηρέτου μου ἔφιππος καὶ μόνα ἐφόδια ἔχων τὰς εὐχὰς τῆς οἰκοδεσποίνης μου, καί τινας πλακοῦντας ὧν μικρὸν σάκκον ἐπέμεινεν ἡ ἀγαθὴ γυνὴ νὰ ἐξαρτήσῃ ἐκ τοῦ ἐφιππίου μου.

Πέρα — Χώρα

Ἐκ Μεγάρων δὲ δὲν ἔλαβον τὴν δημοσίαν ὁδόν, τὴν τῆς «Κακῆς Σκάλας» ἢ τῶν Σκιρωνίδων πετρῶν, διότι ὑπῆρχεν ἡ ὑπόνοια ὅτι ἐν ὥραις νυκτὸς αὐτὴ δὲν θὰ ὑπελείπετο τῆς ἀρχαίας της φήμης, καὶ προσέτι διότι ἡ ὁδὸς ἐκείνη ἔφερε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν Ἰσθμόν, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων. Διηυθύνθην ἑπομένως πρὸς τὴν βόρειον τοῦ Γερανίου πλευράν, καί, ἀποβὰς τοῦ ἵππου ἀνέβην πεζὸς τὴν ἔρημον καὶ τραχεῖαν αὐτοῦ κλιτύν. Ὅτε δ' ἔφθασα εἰς τὴν κορυφήν, ἀνεκάλυψα ὅτι εἶχον ἀπολέσῃ, πεσόντα ἐν τῷ σκότει κατὰ κρημνῶν, καὶ τοὺς πλακοῦντας τῆς οἰκοδεσποίνης μου, καὶ τὸ δερμάτινον προσκεφάλαιον ὃ ἕως τότε περιέφερον πανταχοῦ ὡς μόνην ὁδοιπορικὴν σκευασίαν μου.

Εἰς τὴν κορυφὴν δὲ τοῦ ὄρους, εἰς τὸ λεγόμενον Ἀέραν, εὗρον μονήρη μικρὰν καλύβην, χρησιμεύουσαν εἰς φυλακεῖον τῶν Συνταγματικῶν καὶ ἀρχιφύλαξ ἦν ὁ Μεγαρεὺς σύζυγος τῆς οἰκοδεσποίνης μου, ὅστις παρ' αὐτῆς βεβαίως γνωρίζων τὰ τῆς διαμονῆς μου ἐν τῇ οἰκίᾳ των, μὲ ὑπεδέχθη φιλοφρονέστατα. Καὶ ἔξω μὲν ἡ κορυφὴ ἦν κεκαλυμμένη ὑπὸ χιόνος· ἐντὸς δὲ ἐν τῷ μέσῳ τῆς καλύβης, ἔκαιε λαμπρὰ πυρά, θερμαίνουσα καὶ φωτίζουσα τὸ περιέχον, καὶ περὶ αὐτὴν ἐκάθηντο εἰς γραφικὰς θέσεις οἱ φύλακες.

Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν διέκρινά τινα φέροντα εὐρωπαϊκὸν ἔνδυμα. Ἐπλησίασα καὶ ὁποία ἔκπληξις ἀμοιβαία. Ἀνετινάχθη καὶ ἐκεῖνος ἀναγνωρίσας με, καὶ μὲ ἐνέκλεισε εἰς τὰς ἀγκάλας του. Ἦτον ὁ Θείρσιος. Ἀπήρχετο εἰς Ἀθήνας, πρὸς ἐπίσκεψιν ἀρχαιολογικὴν, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἵνα, ἀπαλλαγεὶς τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐπικρατούσης ὑπόπτου μυστικότητος, ἐπιτηρῇ ἐκ προσεχεστέρου καὶ ἐλευ-

θερώτερον τὰ συμπτώματα τῆς ἐπαναστάσεως, περὶ ὧν μετὰ φιλελληνικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐμερίμνα.

Συνδειπνήσαντες ἐκ τῶν λιτῶν του ἐφοδίων, εἰς ἃ ἐγὼ δὲν εἶχον νὰ προσθέσω τὴν συμβολήν μου, διότι οἱ πλακοῦντές μου ἦσαν τότε «ἑλώρια κύνεσσιν οἰωνοῖσί τε πᾶσι» τοῦ Γερανίου, ἐμείναμεν ἐπί τινας ὥρας ἔτι ἄγευστοι ὕπνου καὶ συνδιαλεγόμενοι, ἢ μᾶλλον ἐγὼ ἤκουον ἀπλήστως τοῦ χρηστοῦ καὶ σοφοῦ ἀνδρός, οἰκτείροντος τὴν Ἑλλάδα ὅτι μόλις ἀπέσεισε τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, καὶ ἐσπαράττετο ἤδη ὑπ' ἐμφυλίων ῥήξεων. Περὶ δὲ τὰς 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐξηκολούθησε τὴν ὁδοιπορίαν του πρὸς ἀνατολὰς ἐγὼ δὲ, ἀνίσχοντος τοῦ ἡλίου, ἐπανέλαβον αὐτὴν πρὸς δυσμάς, διατρέχων τὰς ἐνδοτέρας κοιλάδας, αἵτινες μὲ ἀπεμάκρυνον ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ἅμα ἀφιχθέντες εἰς Πέρα-Χώραν ἐπορεύθημεν εἰς τοῦ Χρηστίδου, ὃν εὕρομεν ἔτι κοιμώμενον, καὶ ὃν ἐγὼ ἐξύπνησα διὰ τοῦ γνωστοῦ «Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα».

Ὁ Χρηστίδης περιχαρῶς μᾶς ἐδεξιώθη καὶ κατ' ἐντολήν του μοὶ ὡρίσθη καλύβη χωρικοῦ εἰς κατοικίαν.

Ἐκ τῆς πρώτης δὲ ἡμέρας ἀμέσως κατετάχθην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς συνταγματικῆς Κυβερνήσεως, συγκειμένης τότε ἐκ τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἧς προεμνημόνευσα, ἣν δ' ἀντιπροσώπευεν ἢ μᾶλλον ἀντικαθίστα ἐν Πέρᾳ-Χώρᾳ ἓν μόνον μέλος ὁ Κωλέττης, ἔχων δὲ καὶ αὐτὸς ἕνα μόνον ὑπουργὸν τὸν τὰ πάντα ποιοῦντα Χρηστίδην. Ἐπροσπάθησε δ' οὗτος ἐκ τῶν ἐνόντων στοιχείων νὰ καταρτίσῃ γραφεῖον, ἀλλὰ τοῦτο ἦν δύσκολον, διότι ἔλειπον τὰ στοιχεῖα καὶ προσέτι διὰ λόγους εὐνοήτους ἔλειπον καὶ οἱ πόροι, δι' ὧν αὐτὰ ἐλκύονται ἢ δημιουργοῦνται. Διὰ τοῦτο ὁ Χρηστίδης ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς τὴν ὑπηρεσίαν, ἣν ἦλθον νὰ τῷ προσφέρω.

Τῆς ὅλης ἐργασίας τὸ βάρος εὗρον ὅτι εἶχε πρὸ ἐμοῦ ὁ ἐξ Αἰγίου Ἰωάννης Οἰκονόμου, ἀδελφὸς τοῦ τῷ Κωλέττῃ ἀφωσιωμένου Κλεομένους. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τὴν τοιαύτην ἀφελεστάτην κυβέρνησιν περιστοιχίζοντες· ἀλλὰ σύροντες τὰ αὐτοσχέδια καὶ ἀκίνδυνα ξίφη των, καὶ πολλὰ περὶ φιλελευθέρων αἰσθημάτων καυχώμενοι, εἰς οὐδὲν εἶχον προθυμίαν ἢ ἱκανότητα νὰ χρησιμεύωσιν.

Ἡ καλύβη, ἥτις μοὶ ὡρίσθη εἰς κατοικίαν, ἔκειτο, ὡς αἱ πλεῖσται τῆς Πέρα-Χώρας ἐπὶ ἀποτόμων κρημνῶν, δι' ὧν οἱ κάτοικοι τὴν νύκτα δαυλοὺς κρατοῦντες ἀνεβοκατέβαινον καὶ γραφικώτατον ἦν τὸ θέαμα αὐτῶν οὕτω νυκτοβατούντων. Καθ' ἑκάστην μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῶν δύο μετὰ μεσημβρίαν μετέβαινον ἐγὼ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, εὐρύχωρον, πεπαλαιωμένον δωμάτιον, ὅπου κατῴκει ὁ Χρηστίδης καὶ εἶχε καὶ τὸ στρῶμά του καὶ τὰ ἀρχεῖα τοῦ κράτους. Ἐκεῖ καὶ ἐγὼ εἰργαζόμην, δηλαδὴ συνήθως ἀντέγραφον μέχρι δύσεως τοῦ ἡλίου, ὅτε ἀπηρχόμην εἰς τοῦ Κωλέττου μετὰ τῶν εἰσερχομένων ἐγγράφων, ἵνα λάβω σημείωσιν

τῶν περὶ ἐνεργείας διαταγῶν του, καὶ εἶτα ἐπανερχόμενος εἰς τὸ γραφεῖον ἐξηκολούθουν γράφων δι' ὅλης τῆς νυκτός, πολλάκις μετὰ τοῦ Ἰωάννου Οἰκονόμου, ὅστις ὡς ἐμπειρότερός μου εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας, ἦν ὁ κυρίως συντάκτης. Ὁ δὲ Χρηστίδης, εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ δωματίου ἐπὶ τοῦ στρώματός του ἀνακαθήμενος, ἔγραφεν ὡς τράπεζαν ἔχων τὸ κιβώτιόν του. Ἐνίοτε, ἀπαυδῶν, ἐκάλυπτε τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς μηλωτῆς του, καὶ εἰς τὸ κιβώτιον κλίνων αὐτὴν, ἐκοιμᾶτο ἐπὶ ἓν τέταρτον, καὶ πάλιν ἐξυπνῶν ἐξηκολούθει τὴν ἐργασίαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς, διότι καθ' ἑκάστην, ἅμα τῇ αὐγῇ ἀνεχώρουν οἱ ταχυδρόμοι. Ἡ δραστηριότης τοῦ ἀνδρὸς μοὶ ἐνέπνεε θαυμασμὸν καὶ φιλοτιμίαν πρὸς ἄμιλλαν.

Ἀφοῦ δὲ καλῶς ἐξημέρωνεν, ἀνηρχόμην εἰς τὴν καλύβην μου, καὶ ἐκεῖ ἐκ τεμαχίου ξηροῦ ἄρτου ἀποτραγὼν, καὶ συνήθως καί τινας ἐλαίας προσθεὶς, ἃς οἱ ἀγαθοὶ οἰκοδεσπόται μου μοὶ ἐπέτρεπον ν' ἀρύωμαι ἐξ ἀνοικτοῦ πίθου ἐναποτεθειμένου εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τῆς καλύβης, εἶχον τοῦτο ὡς μόνον ἄριστον καὶ ὡς δεῖπνον, πλὴν ὅτι ἐνίοτε ἡ οἰκοδέσποινα συμπαθοῦσά μοι, ἔβρεπέ τινα χλωρὰ χόρτα ἐκ τῶν ἀγρῶν τὴν προτεραίαν, τὰ ἔβραζεν εἰς καθαρὸν ὕδωρ, καὶ μοὶ τὰ παρέθετεν ὡς προσφάγιον. Ἠρκούμην δ' εἰς αὐτά, διότι μοὶ ἦτον ἀδύνατον ὥς τινες τῶν συναδέλφων μου, καὶ ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτικῶν, ν' ἀπαιτῶ παρὰ τῶν ἐξηντλημένων ἤδη χωρικῶν ἐπιτακτικῶς καὶ διὰ βίας τὴν «κόταν πήτταν». Μετὰ δὲ τὴν ἑστίασιν, ριπτόμενος κατὰ γῆς ἐπὶ τοῦ παπλώματός μου, τοῦ μόνου ἐπίπλου μου, ἐκοιμώμην μέχρι τῆς μιᾶς, ὅτε ἐπέστρεφον εἰς τὸ γραφεῖον, ἵνα πάλιν ἀρχίσω τὴν ἐργασίαν. Διὰ χρημάτων νὰ βελτιώσω τὴν δίαιτάν μου ταύτην ἦν ἀδύνατον, πρῶτον διότι διετελοῦμεν ἐν στενῇ πολιορκίᾳ καὶ οὐδὲν εἰσήγετο εἰς Πέρα-Χώραν, ὃ ἠδυνάμεθα ν' ἀγοράσωμεν, καὶ δεύτερον, διότι χρήματα ἐγὼ διόλου πλέον δὲν εἶχον. Μετά καιρὸν εἷς κερδοσκόπος παντοπώλης, λαθὼν τοὺς πολιορκητὰς, κατώρθωσε νὰ φέρῃ ὀλίγον βούτυρον, ὀρύζιον καὶ ἄλλα τινὰ ἐφόδια· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐγὼ ἀπέστειλα τὸν ὑπηρέτην μου εἰς Ἀθήνας, καὶ ὁ πατήρ μου δι' αὐτοῦ μοὶ ἔπεμψέ τινα νομίσματα. Ἀλλὰ τὰ μὲν πλεῖστα αὐτῶν κατεκράτησεν αὐτὸς ὁ ὑπηρέτης, ὅσα δ' ὀλίγα μοὶ ἔφερεν, ἦσαν μικρὰ τουρκικὰ χρυσᾶ κέρματα (ρουβιέδες) καὶ ὁ παντοπώλης δὲν τὰ ἐδέχετο. Ἀπροσδοκήτως ὅμως καὶ διὰ μιᾶς ἡ τύχη μου ἤλλαξεν. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψίν μου ὁ φίλος καὶ συνεργάτης μου Ἰωάννης Οἰκονόμου, καὶ ἰδὼν τὴν λιτότητα τῆς διαίτης μου, ἀπαραδειγμάτιστον καὶ δι' αὐτὴν τὴν Πέρα-Χώραν, ἐξανέστη, διϊσχυριζόμενος ὅτι θ' ἀποθάνω, καὶ ἀπήτησεν ἐπιμόνως νὰ μὲ παραλάβῃ σύνοικόν του, εἰς ὃ καὶ προθύμως συνήνεσα. Καὶ πρῶτον μὲν εὗρον τὴν κατοικίαν του καὶ εἰς ὁμαλωτεραν θέσιν κειμένην καὶ σχετικῶς εὐπρεπεστέραν τῆς ἐμῆς· δεύτερον δὲ καὶ τὸ σπουδαιότερον, εἶχον καὶ τὸ πρωὶ ὅτε ἐπέστρεφον ἐκ τοῦ γραφείου, καὶ μετὰ μεσημβρίαν πρὶν ἢ ἐκεῖ ἐπιστρέψω, ἄριστον καὶ γεῦμα οὐχὶ εὐκαταφρόνητον διὰ τὸν τόπον καὶ τὰς περιστάσεις· καὶ μίαν ἑσπέραν ἔτεινα εὐρεῖς τοὺς ὀφθαλμούς, ὅτε ὁ σύνοικός μου, γελῶν διὰ τὴν ἔκπληξίν μου, ἠνέωξε... κυτίον λουκουμίων. Ἦτο δὲ τὸ μάννα τοῦτο τόσον σπάνιον καὶ ἀνέλπιστον τότε εἰς ἐκείνην τὴν ἔρημον, ὥστε ἀφοῦ ἕκαστος ἡμῶν ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ ὅσην ἐνόμισε δικαίαν μερίδα του, τὰ ἐπίλοιπα ἐπέμψαμεν δῶρον λίαν εὐπρόσδεκτον εἰς τὸν Κωλέττην.

(Ἀκολουθεῖ)

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΝ ΤΩι ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩι ΖΗΤΗΜΑΤΙ

(ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ϛ'.

Τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα περὶ τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἀποτελοῦσι προεισαγωγὴν μόνον τῆς ὅλης ἐξελίξεως τῆς πολιτικῆς ταύτης, ἥτις καὶ μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1878 καὶ τοῦ 1881 οὐδὲν σοβαρὸν καὶ θετικὸν ἐδιδάχθη. Δυνάμει ρητῆς ἀποφάσεως τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐνισχύετο κατὰ γεωγραφικὴν ἔκτασιν καὶ κατὰ πληθυσμὸν διὰ τῆς προσαρτήσεως τοῦ μείζονος τμήματος τῆς Θεσσαλίας, ἐξαιρουμένου τοῦ τῆς Ἐλασσῶνος, καὶ τοῦ διαμερίσματος τῆς Ἄρτης ἐκ τῆς Ἠπείρου. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ ἐλευθέρου κράτους ηὐξάνετο κατὰ τριακοσίας χιλιάδας. Οὐδ' ἦτο ὁπωσδήποτε ἀναξία λόγου ἡ προσαύξησις αὕτη ἐπὶ πληθυσμοῦ μόλις δύο ἑκατομμυρίων κατοίκων. Ἐκέκτητο δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ἐριβῶλαξ Θεσσαλία τὸ πλεονέκτημα, μεθοδικῶς καλλιεργουμένη καὶ περιερχομένης τῆς ἐγγείου κτήσεως εἰς ἅπαντας τοὺς θεσσαλικοὺς πληθυσμούς, διατελοῦντας ὑπὸ τὸ βάρος ἀφορήτου τιμαριωτικῆς κτήσεως, νὰ καταστῇ ὁ σιτοβολὼν τῆς Ἑλλάδος, αὐτάρκους κατὰ τὸ ἐνὸν καθισταμένης καὶ μὴ ὑποχρεουμένης νὰ προμηθεύηται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τὸν ἀναγκαιοῦντα αὐτῇ σῖτον. Ἀλλὰ τὸ ἐλεύθερον κράτος ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν προσάρτησιν τὴν αὐτὴν πολιτικὴν τῆς ῥᾳστώνης καὶ τῆς ἀπραγμοσύνης· ἐν τῷ ἑλληνικῷ βουλευτηρίῳ οὐδεμία ἠκούσθη γενναία φωνὴ περὶ κρείττονος καὶ οἰκονομικωτέρας διοικήσεως τῶν κατὰ τὴν Θεσσαλίαν. Ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς, ἣν ὤφειλε νὰ διαχαράξῃ τὸ ἐλεύθερον κράτος πρὸς τοὺς γειτονεύοντας πληθυσμοὺς τῆς Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου, νὰ ὀργανωθῇ ἡ νέα κτῆσις κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ κατακτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν. Δυστυχῶς παρημελήθη τοῦτο. Βεβαίως ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ἡ μοναδικὴ καὶ

ἀκαταδάμαστος αὕτη δύναμις τοῦ Νεοέλληνος, δι' ἧς τοσαῦτα κατώρθωσε καὶ κατορθοῖ ἔργα ἀπανταχοῦ τῆς ὑφηλίου, εἰς τὰς ἰδίας ἐξ ὁλοκλήρου ἐμπιστευόμενος δυνάμεις, ἐν δὲ τῷ ἐλευθέρῳ κράτει ἀντικαθίστησιν αὐτὸ ἐν πολλαῖς περιστάσεσιν, οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς θεσσαλικῆς παραγωγῆς. Ἀλλ' ἐλλειπούσης τῆς ἀναγκαίας κυβερνητικῆς προνοίας καὶ μερίμνης, καὶ ἔτι μᾶλλον κοινωνικῆς ἀσφαλείας, ἡ Θεσσαλία παρέμεινεν ἐν τῇ αὐτῇ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καταστάσει, ἐν ᾗ διετέλει καὶ ὑπὸ τὴν ὀσμανικὴν δεσποτείαν. Κατ' ἐλάχιστον ἐπετεύχθη ἡ βελτίωσις τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῶν τε ἀγροτῶν καὶ τῶν κεφαλαιούχων αὐτῆς. Μέχρι δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης τὸ θεσσαλικὸν γεωργικὸν πρόβλημα εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν οἰκονομικὸν πρόβλημα, ὀφεῖλον ν' ἀπασχολήσῃ καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Θεσσαλίας καὶ τοὺς διέποντας τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Δεινότερον ἔτι. Ἂν ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ δὲν ὑπῆρξεν ἀξία τῶν περιστάσεων, τῆς καταστάσεως, τῆς δημιουργηθείσης μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἄρτης, ἀτυχῶς δὲν ὑπῆρξε γενναιοτέρα καὶ προνοητικωτέρα ἡ ἐξωτερικὴ πολιτική. Οὐδεμία ὡρισμένη καὶ συγκεκριμένη κατεύθυνσις ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς ζητήμασι τοῦ τε κράτους καὶ τοῦ ἔθνους. Ἡ μοιρολατρεία· ἡ ἐν τῇ λύσει τῶν ἐθνικῶν προβλημάτων προσδοκία συνδρομῆς ἐκ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ φίλου καὶ θαυμαστοῦ τοῦ προγονικοῦ μεγαλείου. Πλήρης ἔλλειψις πεποιθήσεως εἰς τὸν ἐθνικὸν δαίμονα, τουτέστιν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις. Οὐδεμία σοβαρὰ στρατιωτικὴ προπαρασκευή. Si vis pacem, para bellum. Ἡ ἀλήθεια αὕτη, ἐπιβεβαιουμένη καὶ κηρυττομένη ἐν ἑκάστῃ σελίδι τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, δὲν κατενοήθη, οὐδ' ἐξετιμήθη προσηκόντως. Μετὰ τὴν τραγικὴν πεῖραν τοῦ 1878, ὁπότε τὸ ἑλληνικὸν ὑπέστη ἀνυπολογίστους ἀπωλείας ἕνεκα τῆς στρατιωτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἀσυνταξίας, καὶ κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας διαρρεύσασαν χρονικὴν περίοδον οὐδὲν ἄξιον λόγου ἐγένετο ὑπὲρ τῆς συντάξεως καὶ ὀργανώσεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Καὶ ἐκλήθησαν μὲν ἐν ἔτει 1883 ξένοι ὀργανωταὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος, ἐν ἔτει 1885, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς μονονουχὶ διελύετο. Τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ κράτους κατὰ τὴν δικαιολογίαν τῆς νέας κυβερνήσεως, ἥτις διεδέχετο τὴν ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς τῆς ἑβδόμης Ἀπριλίου τοῦ 1885 ἀπολέσασαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὸ πρόγραμμα τῆς νέας κυβερνήσεως, ὑπὸ τοῦ Θ. Δηληγιάννη προεδρευομένης, ἦτο ἡ «βελτίωσις τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας». Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ προγράμματος παρίστατο ἀνάγκη περιορισμοῦ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Καὶ ἐπεδιώχθη ἀληθῶς τοῦτο μετὰ πολλῆς δραστηριότητος. Οὐδεμία σκέψις περὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἡ νέα κυβέρνησις ἐπεδόθη μετὰ πολλοῦ ζήλου εἰς τὴν κομματικὴν αὐτῆς ἐπικράτησιν, εἰς τὸν ἐκμηδενισμὸν πάσης ἀντιζήλου πολιτικῆς μερί-

δος, δυναμένης ν' ἀμφισβητήσῃ πρὸς αὐτὴν ἐν προσεχεῖ ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν.

Καθ' ὃν χρόνον τοιουτοτρόπως ἐξειλίσσετο ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, εἰς οὐδὲν ἕτερον ἀποβλέπουσα ἢ εἰς τὴν θεραπείαν κομματικῶν ἀναγκῶν καὶ ὑποχρεώσεων τῶν διαμαχομένων πολιτικῶν φατριῶν, τὸ νεότευκτον κρατίδιον, τὸ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως καὶ τὰς ὑπωρείας τοῦ Αἵμου ἱδρυθὲν πρὸ πενταετίας μόλις, ἐξέπληττε τοὺς ἐπισήμους καὶ ἀνεπισήμους πολιτικοὺς κύκλους τῆς Εὐρώπης. Οὐχὶ ἀπροσδοκήτως. Ἦτο ἤδη γνωστόν, ὅτι ἡ Νέα Βουλγαρία, ὅπως κατήρτισεν αὐτὴν ἡ Σύνοδος τοῦ Βερολίνου καὶ ὠργάνωσεν ἡ ρωσσικὴ πολιτικὴ διὰ τῶν πρακτόρων αὐτῆς, ἐκαραδόκει τὴν κατάλληλον στιγμήν, ὅπως ἀποκαταστήσῃ ἐκ νέου τὸ πρόγραμμα τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου διὰ τῆς ἑνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ὡς πρὸς τὰ ἀφαιρεθέντα ἀπ' αὐτῆς διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου τμήματα τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ἡ προσάρτησις αὐτῶν θὰ ἦτο ζήτημα χρόνου. Καθισταμένη ἰσχυρὰ ἡ Βουλγαρία μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, γειτονεύουσα πρὸς τὴν Τουρκίαν, καὶ δὴ πρὸς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἐξαπλουμένη ἔτι μᾶλλον ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, καθισταμένη ἰσχυροτέρα, ἐμπνέουσα μείζονα ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ὁμογενεῖς πληθυσμοὺς τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, θὰ κατώρθου σὺν τῷ χρόνῳ διὰ συντόνου στρατιωτικῆς παρασκευῆς νὰ θεραπεύσῃ τὰ βουλγαρικὰ ἰδεώδη, οἷα ἐξεδηλώθησαν πρὸ ἑπταετίας μόλις διὰ τῆς πολυθρυλήτου Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, σχισθείσης ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὑπὸ τοῦ Βενιαμὶν Δισραέλη.

Παράδοξον καὶ ἀπροσδόκητον. Αὐτὴ ἡ ἀγγλικὴ πολιτική, διευθυνομένη ὑπὸ τῶν αὐτῶν προσώπων, ἀπηρνεῖτο ἑαυτὴν τὴν ἐπαύριον τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Καθ' ἃ ἐδικαιολογήθη ἐν τῷ ἀγγλικῷ Κοινοβουλίῳ ὁ λόρδος Βήκονσφηλδ, ἡ μεταστροφὴ αὕτη προῆλθεν ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι, μεταβάντες εἰς τὴν γερμανικὴν πρωτεύουσαν, ἔστρεψαν ἀλλαχοῦ τὰ βλέμματα αὐτῶν. Καὶ ἡ Ἀγγλία, ἀνταποδίδουσα τὰ ἴσα, ἔστρεφε μετ' ὀλίγον τὰ βλέμματά της ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης πρὸς τὴν Νέαν Βουλγαρίαν. Τὴν ἐπαύριον τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐζήτησεν ἐνίσχυσιν τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς πολιτικῆς ἐξ Ἀθηνῶν. Ἀποτυχοῦσα, μὴ κατανοηθεῖσα, ἐγκαταλειφθεῖσα, ἐστράφη πρὸς τὴν Νέαν Βουλγαρίαν.

Δὲν μὲ ἐκπλήττει τὸ παράπαν ἡ ἀπότομος αὕτη μεταστροφὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, ἐγκαταλιπούσης τὸν ἑλληνικὸν παράγοντα ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, μὴ δισταζούσης νὰ θυσιάσῃ αὐτόν, καὶ καθυποτάξῃ εἰς τὴν βουλγαρικὴν δύναμιν. Πρὸ πολλῶν ἤδη αἰώνων ὁ τελευταῖος τῶν Ἀθηναίων, ὁ Δημοσθένης, ἐβροντοφώνει ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Πνυκὸς τὰ σημαντικώτατα, ὅσον καὶ ἀληθέστατα ταῦτα ῥήματα :

«Συμμαχεῖν γὰρ καὶ τὸν νοῦν τούτοις προσέχειν ἐθέλουσιν ἅπαντες, οὓς ἂν ὁρῶσι παρεσκευασμένους καὶ πράττειν ἐθέλοντας ἃ χρή!»

Ἡ Ἑλλὰς τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας δὲν ἠθέλησε νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Εἰς τὸν Μολὸχ τοῦ κομματικοῦ συμφέροντος, εἰς τὴν μικρὰν Ἑλλάδα ἐθυσίασε τὰ μεγάλα ἐθνικὰ ἰδεώδη, τὴν μεγάλην τῆς ἱστορίας Ἑλλάδα. Ἐτιμωρήθη καὶ τιμωρεῖται τραγικώτατα. Εὔχομαι μετάνοιαν. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ. Ὅπως ἐξαγνισθῇ, ἀνάγκη πραγματικῆς ἐξεγέρσεως, περισυλλογῆς, συντόνου διεκδικήσεως τῶν ἐθνικῶν δικαίων. Ἐν τούτῳ ἡ νίκη.

Δικαιολογοῦσα ἑαυτὴν ἐπὶ τῇ μεταστροφῇ ταύτῃ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν Βουλγαρισμὸν ἡ ἀγγλικὴ πολιτική, δι' ἐπισήμων πολιτικῶν αὐτῆς ἀντιπροσώπων πρὸς τοῖς ἄλλοις ὡμολόγει τὰ ἑπόμενα: «Λαμπροτάτη καὶ πρὸς τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα ἁρμόζουσα λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος θὰ ἦτο ἡ αὔξησις τῆς Ἑλλάδος ἄνευ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἐμποδίζειν τὴν ἐλευθερίαν τῶν πορθμῶν. Πρέπει νὰ καταστῇ ἡ Ἑλλὰς πυρὴν δυνάμεως, ἱκανῆς πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τῆς πολιτικῆς τῶν προσαρτήσεων ἄλλων Δυνάμεων ἐν τῇ Ἀνατολῇ.»

Τοιαῦτα ἔλεγεν ὁ Τσάμπερλαιν, ἐνῷ ταὐτοχρόνως ἔγκριτον ἀγγλικὸν φύλλον, αἰτιολογοῦν τὴν ἀδιαφορίαν τῆς ἐπισήμου Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀπέδιδεν αὐτὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ραθυμίαν. Ἡ ἱκανότης τῶν Ἑλλήνων ἐκδηλοῦται διὰ τῶν λόγων, οὐχὶ δὲ διὰ τῶν ἔργων.

Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἤθελε μεταστραφῇ ἴσως ἐξ ὁλοκλήρου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, καὶ δὴ πρὸς τὸ ἐλεύθερον κράτος, ἐν ᾗ περιπτώσει ἀντελαμβάνετο διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι τοῦτο ἀπεφάσιζε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν τῶν ἔργων, ἐμπιστευόμενον εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, μηδὲν δ' ἐλπίζον ἐκ τῆς ἐπαιτείας καὶ τῶν ἐκλιπαρήσεων. Ἀλλὰ τὸ ἑλλαδικὸν κράτος, ἐστερημένον πολιτικῆς κατευθύνσεως, ἀδρανοῦν, παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν Σύνοδον τοῦ Βερολίνου ἐν τῇ αὐτῇ ἀπραγμοσύνῃ. Ἐγκατέλειψεν αὐτὸ ἑαυτό. Τούτου ἕνεκα καὶ ἐγκατελείφθη.

Ἡ Ἀγγλία ἐλησμόνησε τὸ κήρυγμα αὐτῆς τὴν ἐπαύριον τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Διὰ δὲ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῇ βουλγαρικῇ πρωτευούσῃ διπλωματικῶν ἀντιπροσώπων δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνισχύσῃ τὸ πραξικόπημα, δι' οὗ τὴν 6ην Σεπτεμβρίου 1885 κατελαμβάνετο ἡ Φιλιππούπολις, ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, μεταβάντων ἐπὶ τόπου τοῦ ἡγεμόνος Βάττεμβεργ καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Καραβέλωφ.

Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία εὑρίσκετο πρὸ τετελεσμένου γεγονότος, τὸ ὁποῖον καὶ ἀνεγνώρισε μετ' ὀλίγον, ἐκτὸς τῆς Ρωσσίας, δυσαρεστηθείσης, ἐπὶ τῇ ἀγγλικῇ βεβαίως ἐπικρατήσει κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην. Ἀληθῶς. Καθ' ἃ διηγεῖται ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματικὸς πράκτωρ τῆς Βουλγαρίας, ὁ πρῶτος συγχαρεὶς αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ τοῦ πραξικοπήματος τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν

ἦτο ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας. Παρακολουθοῦσα τὴν στάσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις καὶ πειθομένη εἰς τὰς ἀγγλικὰς συμβουλάς, ἀνεγνώριζε μετά τινας μῆνας, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1886, τὸ τετελεσμένον γεγονός.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξεδήλωσε τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ στενοχωρίαν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν διὰ φωνασκιῶν ἐν ταῖς πλατείαις καὶ ταῖς τριόδοις τῆς πρωτευούσης, ἡ δὲ κυβέρνησις αὐτοῦ, ρυμουλκουμένη, διέταξε τὴν ἐπιστράτευσιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀλλ' ἐὰν ὑπῆρχε στρατιωτικὴ σύνταξις, κυβέρνησις ἀληθῶς γενναία ἀντὶ ἐπιστρατεύσεως ἤθελε διατάξῃ τὴν αὐθωρεὶ κατάληψιν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἐλασσῶνος, ἐκτελοῦσα διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης ρητὴν διάταξιν τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου.

Καὶ ἤδη ἡ ἀγγλικὴ πολιτική, ἐπιλαθομένη τοῦ προγενεστέρου προγράμματος τῶν περὶ τὸν Σώλσβαρυ καὶ τὸν Γλάδστωνα, ἢ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Σώλσβαρυ, ἡγούμενος τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωπον αὐτῆς, «ὅπως ἀποτρέψῃ τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ πάσης στρατιωτικῆς ἐνεργείας καθ' οἱουδήποτε τμήματος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ νὰ ἐξηγήσῃ αὐτῷ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν θὰ κερδήσῃ ἐκ τοιούτου διαβήματος, ὅ περ θὰ ἐκθέσῃ μόνον τὴν χώραν καὶ τὴν κυβέρνησιν εἰς ἀποτυχίαν καὶ ταπείνωσιν».

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις κατεπτοήθη ἐκ τῆς ἀπειλητικῆς ταύτης στάσεως τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τῆς Ἑλλάδος οὔσης τέλεον ἀπαρασκεύου καὶ στρατιωτικῶς καὶ διπλωματικῶς, ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ἀπεκρίνετο εἰς τὸν Ἄγγλον πρεσβευτήν, ὅτι «κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο ἡ καταπράϋνσις τοῦ λαϊκοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ ἡ ἐν ἡρεμίᾳ ἀναμονὴ τῆς ἀνελίξεως τῶν γεγονότων». Μετὰ τοιαύτας ἀπειλητικὰς δηλώσεις τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἄγγλου πρεσβευτοῦ, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀντὶ πάσης δράσεως, περιωρίσθη εἰς τὴν ἐπί τινας μῆνας ἐπιστράτευσιν τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τῆς χώρας.

Διὰ τῆς παρὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀποδοχῆς τοῦ τετελεσμένου γεγονότος τῆς ἑνώσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἐπιζητοῦσα παντὶ τρόπῳ νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἔκρυθμον κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἐπρότεινεν ὅπως ἐκβιασθῇ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ διαλύσῃ τὴν ἐπιστράτευσιν. Συγχρόνως ἐπεδίδετο αὐτῇ διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἄγγλου πρεσβευτοῦ ἀνακοίνωσις περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐδήλου ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἰς τὴν ἑλληνικήν, ὅτι «δὲν θέλει ἐπιτραπῇ ναυτικὴ προσβολὴ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἐλλείψεως δικαίας ἀφορμῆς πολέμου». Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ὑπέκυπτεν ἀμέσως εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἀλλὰ τοῦτο ὅπως ἐξεγείρῃ ἔτι μᾶλλον τὴν ὀργὴν αὐτῶν. Οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ἐδήλουν αὐθημερόν, ὅτι «οὐδεμία ναυτικὴ ἐπίδειξις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Πύλης δύναται νὰ γείνῃ ἀνεκτή». Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐδίσταζε νὰ ὑποχω-

ρήσῃ, φοβουμένη τὴν λαϊκὴν κατ' αὐτῆς ἐξέγερσιν. Ἐπὶ τέλους οἱ πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐκτὸς τοῦ τῆς Γαλλίας, κατελίμπανον τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν, ὁ δὲ στόλος αὐτῶν ἐλάμβανε τὴν διαταγήν, ὅπως ἀποκλείσῃ τὰ ἑλληνικὰ παράλια «κατὰ παντὸς πλοίου ὑπὸ ἑλληνικὴν σημαίαν».

Τοιοῦτο οἰκτρὸν τέλος ἐλάμβανεν ἐν ἔτει 1886 ἡ ἐξέλιξις τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ἀποπειραθείσης ν' ἀντιδράσῃ διὰ μιᾶς ἐπιστρατεύσεως πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἑνώσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας καὶ διεκδίκησιν τῆς Ἠπείρου καὶ Ἐλασσῶνος, τμημάτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐπιδικασθέντων εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὑπὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Αἱ συμβουλαὶ τῶν φίλων, αἱ μομφαὶ τῶν ἐχθρῶν δὲν ἐλήφθησαν ἀπὸ τοῦ 1878 ὑπ' ὄψει ὑπὸ τῶν διευθυνόντων τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ἡ ἰσχὺς κανονίζει τὸ δίκαιον, παρέχει εἰς αὐτὸ προσῆκον κῦρος. Τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν περιεφρόνει τὸ κράτος. Ἀνελάμβανε τὴν διεξαγωγὴν πολέμου, χωρὶς ν' ἀναμετρήσῃ τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι θέλει τύχῃ τῆς εὐμενείας τῶν ἰσχυρῶν. Ἀλλὰ στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν, ἦτο ἄθροισμα ἀνθρώπων ἐνόπλων, ἀλλ' ἐστερημένων πάσης στρατιωτικῆς συντάξεως καὶ πειθαρχίας. Πρὸ τοῦ τοιούτου φαινομένου ἡ Εὐρώπη, καταληφθεῖσα ἐξ ἀγανακτήσεως κατὰ τῆς ἀλλοπροσάλλου πολιτικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἐσκέφθη νὰ ἐπιβάλῃ τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἑλληνικῶν παραλίων. Κατὰ τὰ πρό τινων ἐτῶν δημοσιευθέντα Ἀπομνημονεύματα διπλωμάτου, ἀντιπροσωπεύοντος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὴν βρεττανικὴν κυβέρνησιν ἐν Ἀθήναις, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐσκόπουν ν' ἀποστείλωσι κοινὸν τελεσίγραφον εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἐπιτάσσον εἰς αὐτὴν νὰ δηλώσῃ ἐντὸς ἑβδομάδος, ἂν θ' ἀφωπλίζετο καὶ θὰ ἐπανέφερε τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις αὐτῆς εἰς τὴν ἐν εἰρήνῃ δύναμιν. Στόλος, ἀποτελούμενος ἐξ ἑνὸς σκάφους ἑκάστης Δυνάμεως θὰ ἐνεφανίζετο ταὐτοχρόνως ἔξωθι τοῦ Πειραιῶς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐπιδόσεως τῆς τελευταίας ταύτης ἐπιταγῆς, ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει δὲν ἐδίδετο ἱκανοποιητικὴ ἀπόκρισις ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, οἱ πρεσβευταὶ θ' ἀπήρχοντο, ἐπιβιβαζόμενος ἕκαστος ἐπὶ τοῦ ἰδίου πολεμικοῦ πλοίου. Αἱ ἀνατολικαὶ ἀκταὶ τῆς Ἑλλάδος θ' ἀπεκλείοντο, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ πλοῦ οὐδενὸς πλοίου.

Ἀνάγκα καὶ θεοὶ πείθονται. Ἐπὶ τῇ πρὸ τῶν φαληρικῶν ἀκτῶν ἐμφανείᾳ τοῦ στόλου τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις παρῃτεῖτο, ἀφοῦ ἐξηφάνισε, κατὰ τὴν φράσιν ξένου συγγραφέως, «πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας καὶ ἔστρεψε τὴν Εὐρώπην ὁλόκληρον, ἐπίσημον καὶ ἀνεπίσημον, κατὰ τῆς Ἑλλάδος». Ἀλλὰ τὸ δεινότατον ἐν τῇ τραγικῇ ἐκείνῃ περιστάσει θὰ ἦτο ἡ εἰσβολὴ τῶν παρὰ τὰ μεθόρια συνηθροισμένων τουρκικῶν στρατιῶν ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Διότι ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος εἶχε λάβῃ παρὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ διαταγὰς νὰ διέλθῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ προελάσῃ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν διετάσσετο ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὁ ἀφοπλισμὸς τοῦ εἰς τὰ

ἑλληνοτουρκικὰ μεθόρια στρατοῦ. Καὶ ἤθελεν ἐπέλθῃ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τραγικὴ καταστροφή, τουτέστι παραβίασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ὅπως συνέβη μετὰ δωδεκαετίαν ἐξ ἀναλόγων ἀφορμῶν, ἂν μὴ παρενέβαινεν ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας. Ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὁ φόβος ἐπιδρομῆς ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατιῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἔστω καὶ προσωρινὴν θεραπείαν τοῦ ὑστερισμοῦ, ὑφ' οὗ ἐνόσει τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ ἑλληνικὴ πρωτεύουσα καὶ μετ' αὐτῆς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ὁ ὑστερισμὸς κατὰ τὰς τελευταίας ἐκείνας ἡμέρας εἶχε προβῇ μέχρις ὀξυτάτου παροξυσμοῦ, ἀπειλοῦντος τὰ πάντα ν' ἀνατρέψῃ. Ἀλλ' ἡ ἀπειλητικὴ στάσις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἡ εἰς τὰ σύνορα παράταξις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπανέφερον κατευνασμὸν εἰς τὰ νεῦρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ. Τὸ ὑπουργεῖον ἐξηναγκάζετο νὰ καταλίπῃ τὴν ἐξουσίαν.

Ἑπταετία περίπου εἶχε παρέλθῃ ἀπὸ τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου. Πρὸ τετραετίας ἤδη τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἶχεν ἐνισχυθῇ κατὰ πληθυσμὸν διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ ἠπειρωτικοῦ διαμερίσματος τῆς Ἄρτης. Εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰ γεγονότα τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1877. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἕνεκα τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς ἀσυνταξίας ἡ Ἑλλάς, ἕνεκα τῆς πολεμικῆς ἀδρανείας, μονονουχὶ ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἰσχυρῶν τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων τῆς τουρκικῆς λείας. Τοῦτο ἐρρήθη αὐτῇ κατηγορηματικῶς. Ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ δὲν ἐσυνετίσθη, οὐδ' ἐπωφελήθη τῶν προσφάτων διδαγμάτων. Ἐξηκολούθησε τὴν αὐτὴν ἀδράνειαν καὶ ἀκηδίαν περὶ τὴν σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τοῦ κράτους. Ὅτε δ' ἐπῆλθε τὸ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον προσδοκώμενον βουλγαρικὸν πραξικόπημα τῆς στρατιωτικῆς καταλήψεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, εὑρέθη ἐξ ὁλοκλήρου ἀνέτοιμος· πρὸς τὸ θεαθῆναι, πρὸς ἐκβιασμὸν τῆς Εὐρώπης, περιωρίσθη εἰς τὴν ἐπιστράτευσιν τῶν πολεμικῶν αὐτῆς δυνάμεων, ἀντὶ νὰ προβῇ εἰς τὴν δημιουργίαν τετελεσμένων γεγονότων, ὡς εἶχε πράξῃ ἡ Βουλγαρία, κράτος εἰσέτι ὡς ἐκ τοῦ ὀλιγοχρονίου τῆς ἱδρύσεως ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀσύντακτον ἐθνικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἀλλὰ κατενόουν οἱ ἄξεστοι χωρικοὶ τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Αἷμον χωρῶν, οἱονεὶ ἐξ ἐνστίκτου, ἄνευ ἀλλοτρίας διδασκαλίας, ὅτι ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος δικαιολογικὸς λόγος ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῶν λαῶν εἶνε ἡ πολεμικὴ δύναμις. Ἐκ τῶν παλαιῶν χρονικῶν ἐδιδάχθησαν, ὅτι οἱ βάρβαροι αὐτῶν πρόγονοι ἐγκατέστησαν παρὰ τὸν Αἷμον καὶ τὴν Ροδόπην, ἠπείλησαν αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ μεγάλου βυζαντινοῦ κράτους μόνον διὰ τῆς ἀκμῆς τοῦ πολεμικοῦ ξίφους.

Τὴν πολιτικὴν ταύτην ἐμελέτησαν καὶ ἐφήρμοσαν ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν παλιγγενεσίας. Ὁ πρῶτος αὐτῆς σταθμὸς ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Φιλιππουπόλεως.

(Ἀκολουθεῖ) Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ ΕΝ ΚΥΠΡΩ

Ἡ ὑπὸ ἀγγλικὴν διοίκησιν ἀπὸ τριάκοντα τεσσάρων ἐτῶν διατελοῦσα μεγαλόνησος Κύπρος διατελεῖ ἀνάστατος τὰς ἡμέρας ταύτας. Οἱ ἀδελφοὶ Κύπριοι εἰς μάτην ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐζήτουν τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς των καὶ ἐπὶ τέλους ἀπώλεσαν τὴν ὑπομονὴν καὶ προέβησαν εἰς διαμαρτυρίαν ἔντονον κατὰ τοῦ κρατοῦντος συστήματος καὶ εἰς ἀποχὴν τελείαν ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν διοίκησιν τῆς νήσου των. Ἡ παραίτησις πάντων τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν τῆς νήσου, ὡς καὶ τῶν μελῶν τῶν διαφόρων ἐπαρχιακῶν Συμβουλίων καὶ τῶν μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σημαίνει παθητικὴν ἀντίστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κύπρου κατὰ τῶν δυναστῶν των. Εἶνε τὸ μόνον ὅπλον τοῦ ἀδυνάτου κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ. Τοὐλάχιστον οὕτω καὶ ἐμπράκτως καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καταφαίνεσαι ὅτι ἡ ἀγγλικὴ διοίκησις ἐν Κύπρῳ κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἐν Μακεδονίᾳ, Ἠπείρῳ, κτλ. καὶ ὅτι αἱ φιλελεύθεροι ἀρχαὶ τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, ὅταν πρόκειται περὶ ἄλλων λαῶν, μόνον πρὸς τὰς περὶ ἐλευθέρας καὶ ἰσότητος ἀρχὰς τῶν Νεοτούρκων δύνανται νὰ παραβληθῶσι.

Περὶ τῆς πολιτικῆς ἐν Κύπρῳ κρίσεως ἀρυόμεθα ἐκ κυπριακῶν ἐφημερίδων τὰ κατωτέρω.

«Ἡ Κύπρος διέρχεται ἀπὸ τῆς παρελθούσης Τετάρτης πολιτικὴν κρίσιν. Πρώτην φορὰν ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς ἡ νῆσος διατελεῖ εἰς τοιαύτην κατάστασιν καὶ πρώτην φορὰν ἐτραχύνθησαν καὶ διατελοῦσι τεταμέναι αἱ σχέσεις τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων.

Κατόπιν τῆς λακωνικῆς καὶ ξηρᾶς ἀπαντήσεως τοῦ ὑπουργοῦ εἰς τὸ ὑπόμνημα τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν, δι' ἧς ἀπορρίπτονται καὶ καταδικάζονται αἱ δίκαιαι ἀξιώσεις τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ καὶ κατόπιν τῆς στάσεως τῶν κυβερνητῶν ἐν τῷ νομοθετικῷ συμβουλίῳ ἀφαιρούντων τὸν λόγον ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας βουλευτὰς—ἦτο καθῆκον ἐπιβεβλημένον πλέον εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀντιπροσώπους νὰ σκεφθῶσι σοβαρῶς ἐὰν ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ παρακάθηνται εἰς συμβούλιον, ἐν ᾧ οὐδεμίαν εἶχον φωνήν. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀναβολὴν τοῦ νομοθετικοῦ Συμβουλίου τῇ παρελθούσῃ Τρίτῃ οἱ Ἕλληνες βουλευταὶ συνεκεντρώθησαν ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ, καὶ ἐκεῖ μετὰ τοῦ Μ. Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν λοιπῶν Σεβ. Ἱεραρχῶν Πάφου, Κιτίου καὶ Κυρηνείας ἀντήλλαξαν ἐπὶ μακρὸν γνώμας καὶ συνεσκέφθησαν ἐπὶ τῆς ἀκολουθητέας

πορείας κατόπιν τῆς τροπῆς, ἣν εἶχον λαβῃ τὰ πράγματα τοῦ τόπου. Αἱ συσκέψεις δὲ αὗται κατέληξαν εἰς γενικὴν ἀπόφασιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες βουλευταὶ δὲν εἶχον πλέον θέσιν εἰς τὸ Συμβούλιον καὶ ὅτι ἔδει νὰ ὑποβάλωσι τὰς παραιτήσεις αὐτῶν, πάραυτα δὲ συνετάχθη ἔντονος διαμαρτυρία, ἥτις καὶ κατετέθη τῇ ἐπαύριον Τετάρτῃ εἰς τὸ νομοθετικὸν Συμβούλιον.

Μόλις ἐγνώσθη τὴν πρωΐαν τῆς Τετάρτης ἐν τῇ πόλει ὅτι οἱ Ἕλληνες βουλευταὶ ἀπεφάσισαν νὰ παραιτηθῶσιν, ὅλαι αἱ τάξεις τῶν πολιτῶν συνεζήτουν καθ' ὁμίλους ζωηρῶς τὸ πρᾶγμα, προφανὴς δὲ συγκίνησις καὶ πατριωτικὸν μένος παρετηρεῖτο εἰς πάντας, νέους τε καὶ γέροντας, οἵτινες εἶχον ἐγκαταλείψῃ τὰς ἐργασίας των καὶ συνεκεντροῦντο εἴς τε τὰς λέσχας καὶ τὰ καφενεῖα ζητοῦντες πληροφορίας. Ἀπὸ τῆς μεσημβρίας δὲ ὅλα τὰ καταστήματα εἶχον κλεισθῇ καὶ περὶ τὴν 1 μ. μ. ὥραν κατελήφθη ὑπὸ τῶν πολιτῶν, ἀνεξαρτήτως τάξεως καὶ ἡλικίας, ὅλος ὁ παρὰ τὰ κυβερνητικὰ γραφεῖα καὶ τὸ Βουλευτήριον εὐρύτατος χῶρος. Κατὰ τοὺς μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς ὁ συγκεντρωθεὶς κόσμος ἀνήρχετο εἰς πέντε καὶ ἐπέκεινα χιλιάδας περιφρονῶν τὰς καυστικὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας. Ἀλλὰ τὸ Βουλευτήριον περιέζωσεν ἐνωρίτατα καὶ περιεφρούρει ἀρκετὴ ἔφιππος καὶ πεζὴ ἀστυνομικὴ δύναμις, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχιαστυνόμου κ. Λιήαρμονθ καὶ ὅλων τῶν ἐν Λευκωσίᾳ ἀξιωματικῶν, ἥτις ἐκράτει εἴς τινα ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Βουλευτηρίου τὰ συνωστιζόμενα πλήθη.

Ἀλλ' ὅσον ἡ ὥρα ἐπλησίαζεν, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἀγωνία τοῦ κόσμου ἐπεκτείνετο, ἀπὸ τὰ στήθη δὲ αὐτοῦ μία διάτορος ζητωκραυγὴ ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως ἐξῆλθε καὶ ἐδόνησε τὴν αἴθουσαν τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τὰ πέριξ ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ Μ. Ἀρμοστοῦ Ὁ Ἐξοχώτατος ἀποφεύγων ν' ἀντικρύσῃ διὰ τοῦ βλέμματος τὴν ἀνθρωποπλήμμυραν ἐκείνην εἰσῆλθε μὲ βῆμα ταχὺ εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Νομοθετικοῦ Συμβουλίου.

Τὰ ἐν τῷ νομοθετικῷ

Ὅλοι οἱ βουλευταὶ τὴν 2 30' μ. μ, ἀκριβῶς εὑρίσκονται εἰς τὰς θέσεις των, ἡ συγκίνησις δὲ εἶνε ἐζωγραφισμένη εἰς τὰ πρόσωπα τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν ὡς καὶ τοῦ ἀκροατηρίου, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ Ἕλληνας ἐπιστήμονας, ἐμπόρους καὶ δημοσιογράφους.

Ὁ Μ. Ἀρμοστὴς εἰσερχόμενος ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Βουλῆς καὶ χαιρετίζων διὰ κλίσεως τῆς κεφαλῆς τοὺς βουλευτάς, καταλαμβάνει τὴν προεδρικὴν ἕδραν ἐν προφανεῖ ταραχῇ, καθόσον ἡ ἠχὼ τῶν ζητωκραυγῶν τοῦ κόσμου διαπερᾷ τὴν αἴθουσαν.

Μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδρίας, ἐγείρεται ὁ βουλευτὴς κ. Θ. Θεοδότου, ὁ ὁποῖος δι' ὑποτρεμούσης ἐκ συγκινήσεως φωνῆς λέγει περίπου τὰ ἑξῆς:

Ἐξοχώτατε,

«Ἀπὸ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων τοῦ τόπου λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ καταθέσω ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ Συμβουλίου ἔγγραφον διαμαρτυρίας, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ἀπάντησιν ἡμῶν πρὸς τὸ διάγγελμα τοῦ ἐντιμοτάτου ὑπουργοῦ τῶν Ἀποικιῶν. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο οὐδενὸς τὴν προσωπικὴν φιλοτιμίαν σκοπεῖ νὰ θίξῃ, πρόθεσις δ' ἡμῶν εἶνε μόνον νὰ διαμαρτυρηθῶμεν ἐντόνως διὰ τὴν ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως περιφρόνησιν τῶν δικαίων τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, καὶ νὰ ἐνισχύσωμεν πάντα ἁρμόδιον καὶ πάντα δυνάμενον, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς Κύπρου ἐπ' ἀγαθῷ ὄχι μόνον τῶν Κυπρίων, ἀλλὰ καὶ τοῦ γοήτρου τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ».

Εἶτα ἐπιτρέπεται ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἐγγράφου, ὅπερ διερμηνεύεται ἀγγλιστὶ καὶ τουρκιστί, μεθ' ἃ ἀμέσως οἱ Ἕλληνες βουλευταὶ ἐγειρόμενοι τῶν ἑδρῶν των ἀποχωροῦσιν ἐν σώματι.

ΑΡΜΟΣΤΗΣ (ἐγειρόμενος τῆς ἕδρας του). Πρὶν ἢ τὰ ἔντιμα μέλη ἐγκαταλείψωσι τὰς ἕδρας των, ἐπιθυμῶ νὰ ἐκφράσω τὴν λύπην μου διὰ τὴν ἀποχώρησίν των. Τὸ κατατεθὲν ἐν τῷ Συμβουλίῳ τούτου ἔγγραφόν των θὰ διαβιβάσω εἰς τὸν ἐντιμότατον Ὑπουργὸν τῶν Ἀποικιῶν καὶ θὰ ἀναμείνω τὰς ὁδηγίας του. Ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω, ὅτι αἱ ἐργασίαι τοῦ Συμβουλίου τούτου θὰ ἐξακολουθήσωσιν, ἀλλ' ἁπλῶς καὶ μόνον, ὅπως δοθῇ κῦρος νόμου εἰς τὰς πιστώσεις ἐκείνας, ἄνευ τῆς ψηφίσεως τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἡ κυβερνητικὴ μηχανή.

Ἡ ἔξοδος τῶν βουλευτῶν

Κατὰ τὴν ἐκ τοῦ Νομοθετικοῦ ἔξοδον τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν ὅλος ἐκεῖνος ὁ ἀναμένων κόσμος περικυκλώνει τούτους, τοὺς περιπτύσσεται, τοὺς ἐπευφημεῖ ζωηρότατα καὶ κατ' ἐπανάληψιν.

Ὁ κ. Λιασίδης ἀνερχόμενος ἐπί τινος προχείρου βήματος λέγει τὰ ἑξῆς πρὸς τὰ πλήθη :

Προσφιλεῖς συμπολῖται,

«Πάντες γνωρίζετε ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Ἀντιπροσωπεία, βαρέως φέρουσα τὴν ἐν πᾶσι καχεκτικὴν κατάστασιν ἀπό τε πολιτειακῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀπόψεως ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὑπομνήματα, ἐν οἷς ὑπεδεικνύοντο τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνόρθωσις καὶ τὰ πράγματα τῆς Νήσου νὰ χωρήσωσι τὴν ὁδὸν τῆς προόδου.

» Δυστυχῶς ἡ ἀπάντησις τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἀποικιῶν, ἥτις ἀνεκοινώθη χθὲς εἰς τὸ Νομοθετικόν, ὑπῆρξε δυσμενεστάτη. Ὄχι μόνον ἀποκρούει αὕτη πάντα τὰ αἰτήματα ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπιδοκιμάζει πλήρως τὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀντιπροσωπείαν γνωστὴν ἀπάντησιν τοῦ Μεγάλου Ἀρμοστοῦ.

» Κατόπιν τῆς σοβαρᾶς καὶ ἐκρύθμου καταστάσεως, ἣν ἐδημιούργησεν ἥ τε τοπικὴ καὶ κεντρικὴ κυβέρνησις, ἡ ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία συνδιασκεφθεῖσα μετὰ μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχηγῶν τῆς νήσου εὗρεν ὅτι δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐξακολουθήσῃ φέρουσα ἐπὶ πλέον μόνη τὴν εὐθύνην τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως τῶν πραγμάτων καὶ ἀπεφάσισε νὰ καταθέσῃ τὴν ἐντολήν, δι' ἧς ἐτίμησεν αὐτὴν ὁ λαός, καὶ προσελθοῦσα κατὰ τὴν ὥραν ταύτην σύσσωμος εἰς τὸ βουλευτήριον ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν της ἐπιδώσασα εἰς τὸν κυβερνήτην τῆς χώρας ἔγγραφον, ὅπερ λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀναγνώσω πρὸς πληροφορίαν πάντων. ('Αναγινώσκει τὸ ἔγγραφον τῆς παραιτήσεως).

» Καὶ ἤδη ἀπομένει εἰς τὸν ἑλληνικὸν κυπριακὸν λαὸν νὰ διασκεφθῇ καὶ νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῶν δεομένων γενέσθαι.

» 'Από σήμερον ἄρχεται, ἀγαπητοὶ συμπατριῶται, νέος ἀγὼν τίμιος καὶ ἱερός, ἀγὼν κρατερός, περὶ τὸν ἀγῶνα δὲ τοῦτον δέον νὰ στραφῇ ἡ ἐνέργεια παντὸς Ἕλληνος Κυπρίου.

» Καθῆκον πάντων ἡμῶν εἶνε νὰ ἀντεπεξέλθωμεν ἐρρωμενως, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ ἀπαλλάξωμεν τὴν ἱστορικὴν ἡμῶν Νῆσον ἀπὸ τῆς κακοδαιμονίας, εἰς ἣν ἔρριψαν αὐτὴν ἄστοργος, ὑπερφίλαυτος καὶ ἀποκρουστικὴ κυβέρνησις.

» Ἐπικαλούμενος τοῦ Θεοῦ τὴν ἀρωγὴν ἐν ταῖς περαιτέρω ἐνεργείαις ἡμῶν ἀναφωνῶ.

» Ζήτω ἡ ἑλληνικωτάτη Κύπρος».

Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Καταλᾶνος προσαγορεύει καταλλήλως τοὺς παραιτηθέντας βουλευτὰς προτρέπων αὐτοὺς εἰς συνέχισιν τοῦ τιμίου ἀγῶνός των, διαβεβαιῶν τούτους ὅτι παρὰ τὸ πλευρόν των θὰ ἵσταται πάντοτε ἄγρυπνος καὶ ἀτρόμητος ὁ λαός.

Γὰς ὁμιλίας ἀμφοτέρων τῶν ρητόρων ὁ λαὸς ὑποδέχεται δι' ἐκκωφαντικῶν καὶ ἀτελευτήτων ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ζητωκραυγῶν. Εἶτα ὅλα ἐκεῖνα τὰ πλήθη ἔλαβον τὴν πρὸς τὴν πόλιν ἄγουσαν ἔχοντα ἐν μέσῳ αὐτῶν τοὺς τέως βουλευτάς, διελθόντα δὲ διὰ τῆς κεντρικωτέρας ὁδοῦ τῆς πόλεως κατηυθύνθησαν εἰς 'Αρχιεπισκοπήν.

Ἐν τῇ 'Αρχιεπισκοπῇ.

'Αμ' ὡς ὁ λαὸς συνεκεντρώθη ἐν τῇ 'Αρχιεπισκοπῇ, ὁ Μ. 'Αρχιεπίσκοπος ἀπὸ τοῦ ἐξώστου προσεφώνησε τὰ πλήθη εἰπὼν ὅτι ἀπὸ σήμερον ἄρχονται οἱ πραγματικοὶ τῆς ξενοκρατουμένης ταύτης χώρας ἀγῶνες.

Μετὰ τὸν Μακαριώτατον τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ κ. Θ. Θεοδότου, ὅστις ὡμίλησε διὰ μακρῶν διὰ τὰς πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀδικίας, αἵτινες γίνονται ὑπὸ τῆς ξενοκρατίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ταύτην νῆσον.

Εἶτα ὁ εὐπαίδευτος Σεβ. Μητροπολίτης Κιτίου εἶπε περίπου τὰ ἀκόλουθα, ἅτινα ἐκορύφωσαν τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν συγκίνησιν τοῦ κόσμου :

Τέκνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πατρίδος.

«Κατανοῶ τὴν ἀγανάκτησίν σας, ὅπως κατανοῶ καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν σας. Οἱ ἐν Τουρκίᾳ ἀδελφοί σας φαντάζονται ὅτι σεῖς πλέετε εἰς πέλαγος εὐημερίας, ἐπειδὴ κυβερνᾶσθε ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας. Ἐγὼ ὁ ἴδιος προτοῦ νὰ γίνω πολίτης Κύπριος ἐπίστευον ὅτι ἡ Κύπρος εὐημερεῖ ὅσον οὐδεμία ἄλλη χώρα τῆς Ἀνατολῆς, ἀφοῦ κυβερνᾶται ὑπὸ Κράτους πεπολιτισμένου 34 τώρα ἔτη. Ἔπρεπε νὰ γείνω αὐτήκοος καὶ αὐτόπτης, νὰ ζήσω ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν κυπριακὴν διοίκησιν δύο τώρα ἔτη, διὰ νὰ ἐννοήσω ὅτι ἠπατώμην, ὅτι ἀπατῶνται πάντες ὅσοι νομίζουσι τὴν Κύπρον εὐτυχεστέραν πάσης ἄλλης νήσου τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου.

» Διότι ἀπὸ ποίαν ἄλλην ἑλληνικὴν νῆσον γίνεται τόσον σκληρὰ ἀφαίμαξις ὅσον ἀπὸ τὴν Κύπρον διὰ τοῦ φόρου τῆς ὑποτελείας; Εἰς ποίαν ἄλλην νῆσον παραγκωνίζονται οἱ ἰθαγενεῖς τῶν δημοσίων θέσεων ὅσον ἐν Κύπρῳ; Εἰς ποίαν ἄλλην ἑλληνικὴν νῆσον ὑπάρχουσι προνόμια Μουσουλμάνων ὡς θρησκευτικῆς Κοινότητος χωρὶς ἀναλόγου ἀντισταθμίσματος διὰ τοὺς Ἕλληνας ὡς Ἐκκλησίαν;

Δι' ἓν μόνον πρᾶγμα ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπερέχουσα πράγματι ἡ ἀγγλοκρατουμένη Κύπρος, διὰ τὴν ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν φρονημάτων τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο σᾶς ἐπεφυλάσσετο ἐπὶ τῆς νῦν ἁρμοστείας νὰ δοκιμάσητε τὴν μεγαλειτέραν τῶν ἀπογοητεύσεων. Αὐτὰ δὲ τὰ δίκαια αἰτήματά σας ἀπερρίφθησαν περιφρονητικῶς. Κατὰ τῶν ἐθνικῶν σας πόθων, ἐν οἷς ζῶντες προσβλέπετε ἕως τοῦδε μεθ' ὑπομονῆς τὰ ἄλλα τῆς ξενοκρατίας δεινά, ἐδέχθητε βαρὺ τὸ πλῆγμα ἐν τῇ ἀπαντήσει πρὸς τὰ αἰτήματα τῶν ἀντιπροσώπων σας. Αὐτὸ τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν σας ἐλπίδων ἐτέθη ὑπὸ καταδιωγμὸν διὰ κυβερνητικῶν ἐγκυκλίων, πάντως διότι καὶ ἐν Τουρκίᾳ εὑρίσκεται ὑπὸ διωγμόν. Τοῦ λοιποῦ, ἂν θέλητε νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ὑπὸ τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος κανὲν παράπονόν σας, πρέπει προηγουμένως νὰ μὴ δώσητε αὐτῷ ἀφορμὴν νὰ ὑποπτευθῇ ὅτι εἶσθε " λληνες, ὅτι ἔχετε ἐθνικοὺς πόθους, ὅτι τιμᾶτε τὸ ἐθνικὸν λάβαρον. Ἐὰν δὲν συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ἐγκυκλίους του, δὲν θὰ ἔλθωσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰ ἀγαθὰ τῆς διοικητικῆς του μερίμνης.

» Τοιαύτην κατάστασιν δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνεχθῶσιν οἱ ἀντιπρόσωποί σας ἐν τῷ Νομοθετικῷ καὶ παρητήθησαν ἐκεῖνοι τῶν ἐπισήμων θέσεων, διὰ νὰ κάμωσι τόπον εἰς σᾶς τοὺς ἀντιπροσωπευομένους ν' ἀναλάβητε ἀπ' εὐθείας τὴν δι' ὅλων τῶν ἐπιτρεπομένων μέσων ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων σας, τῶν ὁποίων ἡ δύναμις εἶνε μεγαλειτέρα ἀπὸ τὴν δύναμιν τῶν ἀγγλικῶν στόλων. Κολοσσοὶ θαλάσσιοι, ὄχι μόνον τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλων Δυνάμεων περισφίγγουσιν ἀπειλητικῶς καὶ τὴν Κρήτην, ἵνα ταπεινώσωσι τοῦ λαοῦ αὐτῆς τὸ φρόνημα, ἀλλ' ἡ φωνὴ τοῦ δικαίου δὲν καταπνίγεται. Δείξατε ὅτι εἶσθε ἀδελφοὶ ἐκείνων γνήσιοι. Τοῦτο θέλει ὁ Θεός, τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ Πατρίς».

Κατόπιν ὁ κ. Εὐάγ. Χατζηϊωάννου ἐπεσφράγισε τὰς προσφωνήσεις διὰ τῶν ἑξῆς :

«Ὅπως ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς ἐβροντοφώνει εἰς τὸ Ἔθνος «μὴ λησμονεῖτε τὸ σχοινὶ παιδιὰ τοῦ Πατριάρχη» ἔτσι καὶ ἐγὼ ἤθελα ἀπὸ τὴν ἱερὰν αὐτὴν θέσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὡδηγήθη εἰς τὸ μαρτύριον διὰ τὴν πατρίδα ἕνας μέγας πρωθιεράρχης τῆς Κύπρου, νὰ κραυγάσω πρὸς σᾶς μὲ μίαν τόσον δυνατὴν φωνήν, ὥστε ν' ἀκουσθῇ εἰς ὅλον τὸ Νησὶ «μὴ λησμονεῖτε, Κύπριοι, τὴν ὕβριν ποῦ κάμνει στὴν χώραν μας ἡ δουλεία, μὴ λησμονεῖτε ποτὲ τὴν ὕβριν ποῦ ἔκαμε εἰς τὰς σημαίας μας ὁ ξένος Ἄρχων». Ἀδελφοί μου, τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἐτῶν κακοδιοίκησις, τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἐτῶν πολιτικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ ἀδικίαι ἐναντίον τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου, μὲ τὰς ὁποίας ἁλυσοδέθη κάθε γενναῖον βῆμα διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ τόπου, ἐξέσπασεν σήμερον εἰς τὴν ἔντονον καὶ γενναίαν ἐκείνην πρᾶξιν τῆς παραιτήσεως τῶν βουλευτῶν σας, τὴν ὁποίαν ὑπηγόρευσε ἀνάγκη πολιτικῆς ἀμύνης καὶ πόθος βελτιώσεως τῶν κοινῶν.

» Ἡ πολιτικὴ κρίσις ἐξερράγη· καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπάρξῃ οὐδὲ εἷς, ὁ ὁποῖος νὰ φαντασθῇ ὅτι δύναται νὰ ἀδιαφορήσῃ σκεπτόμενος ὅτι ὑπάρχουσιν ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐργασθῶσι καὶ θὰ δράσωσιν· ἀλλοίμονον εἰς τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος δὲν ἀντιμετωπίζει μὲ δύναμιν καὶ ἐνεργητικότητα τὴν δοκιμασίαν. Ὁ ἀγὼν εἶνε κοινὸς ὑπὲρ ὅλων καὶ καθένας πολίτης ἢ ἀγρότης, πλούσιος ἢ πτωχός, θὰ πράξῃ τὸ καθῆκόν του ἀληθινά, ἂν τὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν καυχᾶται ὅτι τρέφει διὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐκκλησίαν του, ἀφήσῃ νὰ φανερωθῇ εἰς ἔργα θετικὰ βοηθείας τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος. Ἡμεῖς θὰ πρωτοστατήσωμεν ἐν τῇ συναισθήσει, ὅτι ζημίαι προσωπικαὶ πολλαπλαῖ θὰ μᾶς περιβάλωσιν, ἀλλ' ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι θὰ προαχθῇ τὸ ἔργον τῆς προόδου καὶ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν πατρίδα μας. Ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Κύπρου θὰ πράξωμεν, ὅ,τι ἐπιβάλλεται, διὰ νὰ καταστήσωμεν γνωστὸν πόσον μεγάλη ἐντροπὴ εἶνε δι' ἕνα μέγα καὶ πεπολιτισμένον κράτος, ὅπως τὸ ἀγγλικόν, νὰ κρατῇ ἐν στασιμότητι ἕνα λαόν, ποῦ γνωρίζει πόσον ἀξίζουν καὶ ἐπιθυμεῖ τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ διὰ νὰ φέρωμεν εἰς συναίσθησιν καθηκόντων τὸν Ἰσχυρὸν Ἄρχοντα ἀπέναντι τοῦ ἀναξιοπαθοῦντος μικροῦ λαοῦ του.

»Κύριοι, ἀπὸ σήμερον ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις, μία εἰρηνικὴ ἐπανάστασις τῶν ψυχῶν καὶ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐλευθεροῦται ἀπὸ τοὺς περιωρισμένους τύπους ἑνὸς ψευδοσυντάγματος, πρὸς τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον ἤμεθα ὑπόχρεοι νὰ προσαρμόζωμεν τὰς ἐπισήμους σκέψεις καὶ ἐνεργείας μας. Ἐλεύθεροι, ὅπως ἡ λαϊκὴ ψυχή, θὰ ἐργασθῶμεν. Δυνατοί, ὅπως ἡ ἐθνικὴ ἀντοχὴ τοῦ λαοῦ, θὰ προχωρήσωμεν εἰς κάθε δύσκολον διάβημα. Ἐστὲ πάντοτε ἄγρυπνοι. Συσσωματωθῆτε περὶ τὴν σημαίαν τῆς εἰρηνικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως. Εἶνε δικαίωμά μας νὰ ζητῶμεν, ὅπως ἐξασφαλίσωμεν καλλιτέραν μοῖραν ἐν τῇ ζωῇ, καὶ ὑποχρέωσίς μας ἱερά, ὅπως ἐργασθῶμεν νὰ ἀναζήσουν αἱ ἡμέραι τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πο-

λιτισμοῦ. Οἱ πρόγονοί μας ἔζησαν κακουχούμενοι καὶ παλαίοντες, ὅπως κρατήσουν τὰς ἐθνικὰς θέσεις των ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς χώρας των. Ἡμεῖς θὰ συνεχίσωμεν τὸ ἐθνικὸν τοῦτο πρόγραμμα τόσων αἰώνων. Ἐστὲ ὑψωμένοι, καρτερικοὶ καὶ πειθαρχικοί. Δείξωμεν πόση τιμὴ καὶ πόση χαρὰ εἶνε δι' ὅσους γνωρίζουν νὰ στολίζουν τὴν ζωήν των μὲ ὑψηλὰ ἔργα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ἀφήσωμεν νὰ ἀνασαλευθοῦν καὶ ἀναπλασθοῦν αἱ ψυχαί μας. Καὶ ὅπως ὁ τρικυμιώδης πόντος, ὁ ὁποῖος ἐκβάλλει εἰς ἀκτὴν κάθε πολύτιμον πρᾶγμα ποῦ κρύπτει εἰς τὰ σπλάγχνα του, ἀφήσατε καὶ σεῖς νὰ ἀναπηδήσῃ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν ψυχῶν σας κάθε πολύτιμος ὁρμή, ὅλοι οἱ κρυμμένοι θησαυροὶ τῆς γενναιοφροσύνης καὶ αὐτοθυσίας διὰ τὴν Πατρίδα, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὴν ἀγάπην καὶ αὐταπάρνησιν τῶν τέκνων της».

Ἡ εἴδησις εἰς τὰς ἐπαρχίας.—Συλλαλητήρια καὶ ψηφίσματα.

Ἂμ' ὡς ἐγνώσθη ἡ εἴδησις τῆς παραιτήσεως τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν εἰς τὰς ἄλλας πόλεις καὶ ἐπαρχίας, προὐξένησεν, ὡς εἰκός, γενικὴν συγκίνησιν καὶ ταραχήν, πάραυτα δὲ διωργανώθησαν συλλαλητήρια, συνετάχθησαν ψηφίσματα καὶ ἀθρόα ἀπεστάλησαν τηλεγραφήματα καὶ ἐξακολουθοῦν ἔτι ἀποστελλόμενα τοιαῦτα εἰς τοὺς παραιτηθέντας Ἕλληνας βουλευτάς, δι' ὧν ἐνθαρρύνονται οὗτοι εἰς τὸν τίμιον αὐτῶν ἀγῶνα καὶ ἀποδοκιμάζεται ἡ ἀπάντησις τοῦ ὑπουργοῦ καὶ ἡ στάσις καθόλου τῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ εἴδησις εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα ἐστάλη εἰς τὸ πρακτορεῖον Ρέουτερ, εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πρακτορεῖον, εἰς ὅλας τὰς Ἀθηναϊκὰς καὶ Αἰγυπτιακὰς ἐφημερίδας, καὶ εἰς τὰς σπουδαιοτέρας ἐφημερίδας Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας, Αὐστρίας καὶ Γερμανίας.

«Πάντες οἱ Ἕλληνες Βουλευταὶ παρητήθησαν ἐν Συμβουλίῳ καταθέσαντες σφοδρὰν διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ ἀνελευθέρῳ πολιτείᾳ. Ὁ λαὸς τῆς Λευκωσίας κλείσας τὰ καταστήματά του συνῆλθεν ἔξω τοῦ Νομοθετικοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς πλατείας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐπευφημῶν ἐνθουσιωδῶς τοὺς βουλευτὰς καὶ ἀποδοκιμάζων τὴν κυβέρνησιν».

Προκήρυξις τέως Ἑλλήνων βουλευτῶν πρὸς τὸν Κυπριακὸν λαόν.

Συμπατριῶται,

Ἡ Κύπρος, ἡ μεγαλειτέρα νῆσος τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, κατέχει θέσιν ἐξέχουσαν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ. Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐ-

τῆς θέσεως εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὑποστῇ τὰς μεγαλειτέρας καὶ ἀγριωτέρας ἐπιθέσεις τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, ἀκόμη καὶ τῆς Δύσεως. Τὰς ἐπιθέσεις ὅμως ταύτας ὑπέμεινε γενναίως χάρις εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτῆς σύστασιν καὶ τὸν ὡς ἐκ ταύτης ἀνώτερον αὐτῆς πολιτισμόν. Ἠδυνήθη δὲ δι' αἰώνων μακρῶν σκληρᾶς δουλείας νὰ διατηρήσῃ ἀκραιφνὲς τὸ ἑλληνικὸν αὐτῆς φρόνημα καὶ ἀνόθευτον τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον οὐδὲ τὸ παράπαν ἠδυνήθη νὰ ἀλλοιώσῃ ἡ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς ἐγκατάστασις χιλιάδων τινων ἐκ τῶν ἑκάστοτε κατακτητῶν, εὐαρίθμων πάντοτε ἀπέναντι τοῦ ἰθαγενοῦς ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Καὶ ἠδυνήθη ἀκόμη ἡ ἑλληνικὴ Κύπρος διὰ μέσου μαρτυρίων ἀνεκδιηγήτων καὶ θυσιῶν ἀπεριγράπτων νὰ διατηρήσῃ τὸ ζώπυρον χριστιανικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ φωτός, καίτοι περισφιγγομένη ὑπὸ χωρῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐξηπλώθη πυκνὸν τὸ ἐκ τῆς δουλείας σκότος εἰς βάρος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Τοιαύτην εὗρε τὴν Κύπρον ἡ Ἀγγλία, ὅτε πρὸ ἐτῶν 34 διὰ σκοποὺς ἰδίους ἀποβλέψασα εἰς αὐτὴν ὡς πρὸς σπουδαιότατον στρατηγικὸν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ σταθμὸν διὰ τὰ πολιτικὰ αὐτῆς σχέδια ἐπὶ τῶν πέριξ χωρῶν, κατέλαβεν αὐτὴν καὶ ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν διοίκησίν της. Καίτοι δὲ διὰ τῆς μεταπολιτεύσεως ταύτης ἡ Κύπρος μετήλασσε κύριον, ἐνῷ ἤλπιζεν, ὅτι τὴν τουρκικὴν δουλείαν θὰ διεδέχετο ἡ ἐθνικὴ αὐτῆς ἀποκατάστασις, ἐν τούτοις ἐδέχθη μετ' ἀνακουφίσεως τὴν μεταπολίτευσιν,διότι ἐπίστευσε τοῦτο μὲν εἰς τὰς ἐπισήμους ἀγγλικὰς ἐπαγγελίας περὶ ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς εὐημερίας τῆς νήσου ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν διακυβέρνησιν, τοῦτο δὲ διότι ἤλπισεν ὅτι ὑπὸ διοίκησιν διεξαγομένην ἐν ὀνόματι φιλελευθέρου ἔθνους θὰ προήγετο τὸ ἔργον τῆς ἐλευθερίας της καὶ δὲν θὰ ἐβράδυνεν ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ἀποκαταστάσεως.

Εὐλόγως θὰ ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ Ἀγγλία καταλαμβάνουσα ἕνα τόσον πολύτιμον δι' αὐτὴν στρατηγικὸν σταθμὸν θὰ παρεῖχεν ἀφειδῶς τὰ μέσα, δι' ὧν θὰ προήγετο πρὸς πᾶσαν ἀνάπτυξιν ὁ λαὸς ὁ κατοικῶν τὴν νῆσον. Ἐν τούτοις τὰ πράγματα ἀπέδειξαν πρὸς ἔκπληξιν πάντων, ὅτι οὐχὶ μόνον οὐδὲν ἐξ ἰδίων διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς νήσου εὐημερίαν διέθεσεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν διὰ τὴν ἐκχώρησιν τῆς Νήσου ἐσκέφθη νὰ πληρώσῃ κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ χρήματος κυπριακοῦ, καὶ οὕτω ἡ πτωχὴ Κύπρος μέχρι σήμερον ἔχει πληρώσῃ ὑπὲρ τῶν ἰδιαιτέρων ὑποχρεώσεων τῆς Ἀγγλίας περὶ τὰ 2,000,000 λιρῶν.

Εὐλόγως ἐπίσης θὰ ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις θὰ ἠρκεῖτο εἰς μόνα τὰ ἀπὸ τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς ἀπόψεως ὠφελήματα καὶ θὰ ἄφινε τὸν λαὸν νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς τελείαν ἐσωτερικὴν αὐτοδιοίκησιν, ὑπὸ τοιαύτην δὲ ἔννοιαν καὶ ἀπεδέχθη ὁ λαὸς τὰς χορηγηθείσας 4 ἔτη μετὰ τὴν κατοχὴν συνήθεις συνταγματικὰς ἐλευθερίας. Τοιαύτη ἐφαίνετο καὶ ἡ ἀντίληψις καὶ αὐτῶν τῶν ἐπισήμων ἐν Ἀγγλίᾳ κύκλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὡς ἐκ τῆς ἐπισήμου μαρ-

τυρεῖται ἀλληλογραφίας. Καὶ ὅμως τὰ πράγματα καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἀπέδειξαν ὅτι οὐχὶ μόνον πρὸς ἐλευθερίαν καὶ αὐτοδιοίκησιν δὲν ἐχειραγωγήθη ὁ λαός, ἀλλὰ καὶ συστηματικῶς παρηγκωνίσθη τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον, πάσης ἐξουσίας ἐπιμελῶς συγκεντρωθείσης εἰς τὰς χεῖρας Ἄγγλων. Καὶ ἐκεῖ δ' ἔνθα ἠθέλησαν νὰ χρησιμοποιήσωσιν ἰθαγενεῖς διὰ τὴν κυβερνητικὴν μηχανήν, ἔπραξαν τοῦτο μετὰ τόσης μεροληψίας ὑπὲρ τοῦ μειοψηφοῦντος τουρκικοῦ στοιχείου, ὥστε οὐδεμία εἰς οὐδένα νὰ μείνῃ ἀμφιβολία ὅτι ἐφαρμόζεται σχέδιον διαστάσεως τῶν δύο στοιχείων κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ διαίρει καὶ βασίλευε.

Οἱ κατὰ καιροὺς Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι ἐν τῷ Νομοθετικῷ Συμβουλίῳ οὐδεμίαν παρέλειψαν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐγείρωσι τὴν φωνὴν αὐτῶν κατά τε τοῦ συνόλου καὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ἀδίκου συστήματος τῆς ἐν Κύπρῳ ἀγγλικῆς διοικήσεως καὶ αὐτὸς δ' ἀπ' εὐθείας ὁ λαὸς διὰ ψηφισμάτων καὶ ὑπομνημάτων, ἀλλ' ἡ φωνὴ αὐτῶν ἤχησε πάντοτε εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Ἕνεκα τῆς πλημμελοῦς συστάσεως τοῦ Νομοθετικοῦ Συμβουλίου, ἐν τῷ ὁποίῳ τὴν πλειονοψηφίαν ἔχουσιν οἱ Ἄγγλοι μετὰ τῶν Τούρκων, οἱ Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι καίπερ ἀντιπροσωπεύοντες τὰ 4/5 τοῦ λαοῦ τῆς νήσου εὑρέθησαν πάντοτε ἐν μειοψηφίᾳ ἐπὶ τῶν σπουδαίων νομοθετικῶν μέτρων, ἅτινα θὰ ἔφερον τὸν τόπον ἡμῶν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐημερίας.

Ἡμεῖς ἐκλεγέντες ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐν στιγμαῖς κορυφώσεως πλέον τῆς γενικῆς δυσφορίας ἐπὶ τῇ καταστάσει ταύτῃ, τὴν ὁποίαν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ καθίστα ὁλονὲν βαρυτέραν ἡ προϊοῦσα ἐξέλιξις τοῦ δημοσίου φρονήματος, ἐνομίσαμεν καθῆκον ἡμῶν ἀπαραίτητον νὰ ὑποδείξωμεν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ποῖαι πολιτειακαὶ καὶ οἰκονομικαὶ μεταρρυθμίσεις ἔδει ἀπαραιτήτως νὰ ἐκτελεσθῶσιν, ὅπως ὁ τόπος βαδίσῃ ἀσφαλῶς πρὸς τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ, ἐζητήσαμεν δὲ νὰ γείνωσι τὰ ἑξῆς ;

α') Νὰ μεταρρυθμισθῇ ἡ βάσις τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς, ὥστε νὰ δοθῇ πραγματικὴ συμμετοχὴ εἰς τὸν λαὸν ἐν τῇ διοικήσει τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑποθέσεων καὶ ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν ἰδίων αὐτοῦ χρημάτων.

β') Νὰ αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων Βουλευτῶν ἐν τῷ Νομοθετικῷ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν δύο ἐν τῷ τόπῳ στοιχείων.

γ') Νὰ ἀπαλλαγῇ ἡ νῆσος τῆς ἀδίκου ἀφαιμάξεως, ἥτις γίνεται αὐτῇ διὰ τοῦ λεγομένου φόρου τῆς ὑποτελείας, ὁλόκληρος δὲ ἡ πρόσοδος τῆς Κύπρου νὰ δαπανᾶται ὑπὲρ τῆς Κύπρου.

δ') Νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν νῆσον τὰ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως κατακρατούμενα εἰς ἀδίκους προφάσεις κυπριακὰ χρήματα ὑπὸ τὸν τίτλον περισσεύματα τῆς Κύπρου, ὅπως θεραπευθῶσιν ἀνάγκαι ἀπαραίτητοι τῆς Νήσου.

Ταῦτα κυρίως ἐζητήσαμεν παρὰ Κυβερνήσεως, σεμνυνομένης διὰ τὰς φιλελευθέρους ἰδέας της καὶ τὸν ἀνώτερον πολιτισμόν της, ἀλλ' ἡ ἀπάντησις αὐτῆς εἰς

τὰ δίκαια ταῦτα αἰτήματα τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ ὑπῆρξε τελεία ἄρνησις καὶ ἀποδοκιμασία αὐτῶν.

Ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐνόμισεν ὅτι δὲν εἶχε πλέον οὐδεμίαν ἀποστολὴν ἐν τῷ Νομοθετικῷ Συμβουλίῳ. Διεμαρτυρήθη, παρητήθη καὶ ἀπεχώρησε τοῦ Νομοθετικοῦ μὴ θέλουσα νὰ μετέχῃ τῶν εὐθυνῶν συστήματος διοικήσεως ταπεινωτικοῦ καὶ ἐπιζημίου διὰ τὴν ἡμετέραν πατρίδα.

Τὰ συγκροτηθέντα αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ὑποβολῆς τῆς παραιτήσεως ἡμῶν ὑπὸ ταῦ λαοῦ τῆς πρωτευούσης συλλαλητήρια καὶ τὰ αὐθημερὸν καταφθάσαντα πανταχόθεν τῆς νήσου τηλεγραφήματα κατέδειξαν περιτράνως ὅτι ἡ παραίτησις ἡμῶν ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ ἀξιώματος ἦτο ἀπαίτησις αὐτοῦ τοῦ λαοῦ.

Ἐν Λευκωσίᾳ ἐσχηματίσθη ἤδη Κεντρικὴ ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρείαν Αὐτοῦ τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου πάσης Κύπρου, ἧς μετέχουσιν οἱ ἀρχιερεῖς, ὁ ἡγούμενος Κύκκου καὶ ἡμεῖς οἱ τέως βουλευταὶ, φροντίσατε δὲ καὶ ὑμεῖς νὰ σχηματίσητε τοπικὰς ἐπιτροπάς, μεθ' ὧν νὰ συνεννοῆται ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπή.

Τρέφομεν ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ Θεὸς εὐλογεῖ ἄνωθεν τὸν δίκαιον ἀγῶνα τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ καὶ ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος, ἂν εἶνε ὄντως φιλοδίκαιον καὶ φιλελεύθερον, θὰ ἐννοήσῃ ταχέως ὅτι ἐπιβάλλεται εἰς τὴν Κυβέρνησιν αὐτοῦ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ δίκαιον τῶν αἰτημάτων τούτων.

Ἐν Λευκωσίᾳ τῇ 5 Ἀπριλίου 1912.

Π. Κωνσταντινίδης, Θ. Θεοδότου, Α. Λιασίδης, Ι. Οἰκονομίδης, Ε. Χατζηϊωάννου, Α. Ε. Λοΐζου, Ι. Κυριακίδης, Ν. Κλ. Λανίτης, Ε. Ν. Ζήνων.

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΝ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ [1]

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΞΩΣΙΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

Α'.

Ἡ εὐθὺς ἀμέσως καταχωριζομένη ἐπιστολὴ εἶνε ἀντίγραφον.

Ὁ γράφων Μιχαὴλ Ἀντωνόπουλος ἦν μέλος τῆς ἱστορικῆς ἐκ Ναυπλίου οἰκογενείας τῶν Ἀντωνοπούλων, υἱὸς τοῦ ἐπὶ Ὄθωνος Γερουσιαστοῦ Ἀντωνοπούλου. Ὑπηρέτει ὡς διπλωματικὸς ὑπάλληλος τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ ἐν Παρισίοις Πρεσβείᾳ.

« Ἐμπιστευτική.

» *Παρίσιοι τὴν 17)29 Ὀκτωβρίου 1862.*

» Σεβαστέ μοι Κύριε,

» Παρὰ τοῦ Κυρίου Βασιλείου [2], ὅστις θέλει σᾶς ἐγχειρίσῃ τὴν παροῦσάν μου, θέλετε πληροφορηθῇ ἐν λεπτομερείᾳ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐπροξένησεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἐν Ἑλλάδι γενομένη μεταβολὴ τῶν καθεστώτων, περιορίζομαι ἑπομένως εἰς κυριώτερα.

»Αἱ τρεῖς Δυνάμεις συνεννοήθησαν, ὅπως ἀναγνωρίσωσι τὴν νέαν Κυβέρνησιν καὶ ἀρνηθῶσι τὴν ὑποστήριξίν των εἰς τὴν βαυαρικὴν διαδοχήν, τὴν ὁποίαν θεωροῦσιν ἀδύνατον. Συνεφώνησαν προσέτι, ὅπως ἀφήσωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Βασιλέως· ἀναμφιβόλως ὅμως ἐπιφυλάσσεται ἑκάστη αὐτῶν νὰ ὑποδείξῃ πλαγίως τὸν ὑποψήφιόν της. Ἡ Γαλλία δὲν ἔχει ἴδιον ὑποψήφιον, ἀλλ' ἡ Ρωσσία θέλει ὑποδείξῃ τὸν δοῦκα τοῦ Λάϋχτεμβεργ, ἡ δὲ Ἀγγλία τὸν πρίγκιπα Ἀλφρέδον.

»Τούτων οὕτως ἐχόντων, νομίζω, ὅτι θέλει ὑπερισχύσῃ ὁ ὑποψήφιος, ὑπὲρ

1 Σημείωσις. Ἐκ τῶν ἐγγράφων τοῦ Κ. Ν. Λεβίδου.

2 Σημείωσις. Ἦν ὁ ὑποδιοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος.

τοῦ ὁποίου θέλει κλίνῃ ἡ Γαλλία, ἐκτὸς ἂν συμφωνήσωσιν ὅλοι εἰς τρίτον τι πρόσωπον, ὡς π. χ. τὸν πρίγκιπα Ἀμεδαῖον τῆς Ἰταλίας.

»Αἱ περιστάσεις ἀπαιτοῦν μεγίστην φρόνησιν καὶ ἄκραν εὐταξίαν, ἐλπίζω δὲ πρὸς τοῦτο εἰς τὴν φρόνησιν τῶν Ἑλλήνων....

Μ. Ἀντωνόπουλος

»Πρὸς τὸν Κύριον
»Γεώργιον Σταῦρον
»*Διοικητὴν τῆς Τραπέζης*».

Β'.

Ἡ κατωτέρω ἐπιστολή, πρὸς ἣν ὁ Δ. Βούλγαρης ἀπήντησε τῇ 9ῃ Νοεμβρίου 1861 ἔτους, εἶνε αὐτόγραφος τοῦ πολλαχόθεν γνωστοῦ Στεφάνου Ξένου, τοῦ λογίου ἐκείνου Ἕλληνος, τοῦ ἐκδόσαντος ἐν Λονδίνῳ (1860—1863) καὶ τὸν «Βρεττανικὸν Ἀστέρα».

«Σεβαστέ μοι Κύριε Βούλγαρη,

»Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος καὶ ἐν ᾗ πάντες ὅσοι Ἕλληνες ἀγαλλόμεθα, λαμβάνω καὶ ἐγὼ τὸ θάρρος, ἂν καὶ μὴ ἔχων τὴν τιμὴν τῆς προσωπικῆς ὑμῶν γνωριμίας, νὰ σᾶς γράψω δύο μόνον λέξεις ἐπὶ θέματος λίαν σπουδαίου.

»Γνωρίζετε βεβαίως, ὅτι ἡ ἐπὶ δύο ἔτη περίπου διαθρυλουμένη ὑποψηφιότης τοῦ πρίγκιπος Ἀλφρέδου εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος προώδευσεν οὐσιωδῶς εἰς τὰς κεφαλὰς τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἐλάβετε εἰσέτι τὸν καιρὸν νὰ μάθητε ὁπόσον νῦν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παρούσης ἑβδομάδος ἡ ἰδέα αὕτη ἐξετάθη, ὁσόν ὑποστηρίζεται καὶ ὁπόσας παρέχει ἐλπίδας ὁ λόγος νά γείνῃ σάρξ.

»Ὑμεῖς οἱ ἀληθεῖς πατέρες τοῦ Ἔθνους, οἱ τὸ παρελθὸν οἰκοδομήσαντες, οἱ τὸ παρὸν διέποντες καὶ οἱ τὸ μέλλον αὐτοῦ τανῦν καταρτίζοντες γνωρίζετε κάλλιον παντὸς ἄλλου ποῖά εἰσι τὰ ἄπειρα ὠφελήματα, τὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀγγλίας συνοδεύοντα. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου σύμπας ὁ τύπος τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης λαλῶν, ἐπευφημεῖ τὴν λαμπρὰν ταύτην ἰδέαν καὶ ἐγὼ διὰ τοῦ ἀσθενοῦς καλάμου μου, τὴν γενικὴν ταύτην γνώμην ἀσπαζόμενος, ἔγραψα εἰς τὸν «Βρεττανικὸν Ἀστέρα» ἄρθρον ἐκτενές, ὅπερ δυστυχῶς δὲν προφθάνει διὰ τοῦ παρόντος ταχυδρομείου.

»Θέσιν ἐγὼ ἐνταῦθα ἐπίσημον οὐδεμίαν κατέχω καὶ δὲν δύναμαι εἰς τὰ τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἔργα νὰ ἐμβατεύσω. Ἀλλ' εἰμὶ στενῶς συνδεδεμένος μετὰ πολυαρίθμων ἀτόμων καὶ ὡς μέλος τῆς λέσχης τῆς μεταρρυθμίσεως (Reform Club) ἔχω σχέσεις στενωτάτας, ἔτι δὲ καὶ φιλίαν μετὰ τριάκοντα τοὐλάχιστον βουλευτῶν. Δύναμαι ὅθεν νὰ σᾶς δ ι α β ε β α ι ώ σ ω μετὰ τρόπου θετικωτάτου, ὅτι ἡ ἀνωτέρω θέλησις δὲν εἶνε ἐναντία εἰς τὸ περὶ πρίγκιπος Ἀλφρέδου ζήτημα, ἀλλ' ἀπεναντίας εὐνοϊκή....

»Δὲν ἐκτείνομαι περισσότερον, καὶ σημειῶ μόνον, ὅτι καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει μὴ παραδοχῆς ἀπὸ μέρους τῆς Ἀγγλίας, ὅπερ μοὶ φαίνεται ὑπόθεσις ὑπερβολική, πάλιν ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκλογὴ τοῦ Ἀλφρέδου θέλει περιποιήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπόληψιν ἀνεξαρτήτου λαοῦ καὶ ἀγάπην ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀγγλικοῦ Ἔθνους.

»Περαίνων τὴν βραχυτάτην, ἀλλὰ σοβαρὰν ταύτην ἐπιστολήν μου, προσφέρομαι εἰς τὰς διαταγὰς Ὑμῶν καὶ πάντων τῶν μελῶν τῆς νέας Κυβερνήσεως, ὡς γράφω σήμερον καὶ πρὸς τὸν ναύαρχον Κύριον Κανάρην, καὶ εἰμὶ ἕτοιμος ὅλαις δυνάμεσι, πάσαις θυσίαις, ἠθικαῖς τε καὶ ὑλικαῖς, νὰ ὑπηρετήσω τοὺς ἱεροὺς αὐτῆς σκοπούς, ὅπως τῇ πατρίδι συμφερώτερον.

»Ἀναμένων τὰς Ὑμετέρας διαταγάς, μένω μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ ὅλως Ὑμέτερος καὶ Ταπεινὸς δοῦλος.

»Στέφανος Ξένος

»Ἐν Λονδίνῳ,
»*Τῇ 18)30 Ὀκτωβρίου 1862.*
»Ἡ Διεύθυνσίς μου εἶνε:

»Petersham Lodge
»Richmond
»London».

Γ'.

»Ἡ κατωτέρω ἐπιστολή, γαλλιστὶ γεγραμμένη, πρὸς ἣν δ' ὁ Δ. Βούλγαρης ἀπήντησε τῇ 9ῃ Νοεμβρίου 1862 ἔτους, εἶνε αὐτόγραφος τοῦ François Lenormant (υἱοῦ), τοῦ γνωστοῦ φιλέλληνος καὶ ἀρχαιολόγου, τοῦ ἐνεργήσαντος τὰς ἐν Ἐλευσῖνι ἀνασκαφάς.

»*Ἐν Παρισίοις τῇ 31ῃ Ὀκτωβρίου (ν. ἑ.) 1862.*

»Κύριε,

»Ἰδοὺ ὑμεῖς καλούμενοι εἰς τὴν προσωρινὴν διεύθυνσιν τῆς Κυβερνήσεως τῆς ὑμετέρας πατρίδος. Πάντες οἱ φίλοι τῆς Ἑλλάδος, πάντες οἱ γνωρίζοντες τὴν ὑψίστην ὑμῶν ἐμπειρίαν, τὴν ἀκλόνητον φιλοπατρίαν, τὸν χαρακτῆρα, τὸν φιλελεύθερον ἅμα καὶ συντηρητικόν, εὐφραίνονται ὡς ἐπὶ αἰσίῳ οἰωνῷ τοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ τέρματος τῆς ἐπαναστάσεως, ἣν ἡ Ἑλλὰς πρὸ μικροῦ συνετέλεσεν. Ἐπιτρέψατέ μοι, λόγῳ τῶν φιλικῶν σχέσεων, ἃς ἄλλοτε εἴχομεν συνάψῃ ἐν Ἀθήναις, νὰ ἐκθέσω ὑμῖν, ἐν' ἰδίῳ ὀνόματι καὶ ἐν ὀνόματι τῶν ἐν Παρισίοις φιλελλήνων, τὰς κυριωτάτας τῶν ἰδεῶν, τῶν διεπουσῶν ἡμᾶς περὶ τῆς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ὀφειλομένης νὰ τηρηθῇ πολιτείας κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ἐκείνοις ἐν οὕτως ἐπισήμῳ ἐποχῇ δέον νὰ ἐπιτραπῇ νὰ ἐκφέρωσι τὴν ἑαυτῶν γνώμην, οἵτινες ἔστησαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, ὑπερασπίζοντες κατὰ πάντων τὴν Ἑλλάδα.

»Κυριωτάτη τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλλάδος ἐστὶν ἡ τάξις, ἧς τὸ κάλλιστον καὶ ἀσφαλέστατον σύμβολον τὸ ὑμέτερον ὄνομα. Ἡ τάξις ἐστὶ ζήτημα ζωτικώτατον. Ὅλη ἡ Εὐρώπη κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἔχει προσηλώσῃ τὰ βλέμματα πρὸς τὴν Ἑλλάδα, αὐθορμήτως ὑπερασπίζουσα τὸ μέλλον αὐτῆς. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἐξέλθῃ τῆς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως κρίσεως ἄνευ ὠμοτήτων καὶ ἐμφυλίων πολέμων, ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἐθνῶν τὰ μάλιστα ὠφεληθήσεται, ἐὰν τοὐναντίον περιπέσῃ εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἀπώλετο.

»Μετὰ τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως ἔρχεται τὸ ζήτημα τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ πολιτεύματος οὗτινος ἐπιληφθήσεται ἡ Ἐθνοσυνέλευσις. Καὶ τοῦτο εἶνε ζήτημα ἐπίσης κεφαλαιῶδες. Βεβαίως τὸ Σύνταγμα τοῦ 1843ου ἔτους ἐστὶν ἀτελέστατον, ἀπαιτοῦν πολυαρίθμους μεταβολάς. Φόβος ὑπάρχει ὅμως μήπως, τοῦ Συντάγματος ἀναθεωρουμένου ἀμέσως μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν, περιπέσητε εἰς τὴν ροπὴν τῆς μεταβολῆς τοῦ Συντάγματος εἰ, μέσον πολέμου, ἐμπνεομένου ὑπὸ τῶν προσκαίρων διαθέσεων, ἀντὶ τῆς δημουργίας ἔργου μονίμου. Ὁ πρώτιστος τῶν κινδύνων ἐστὶν μήπως ἐπιζητηθῇ πέραν τῶν δικαίων ὁρίων ὁ περιορισμὸς τῆς βασιλικῆς προνομίας καὶ ἡ κατάλυσις τῆς Γερουσίας, ἀπολύτως ἀναγκαίας ἐν συνταγματικῇ μοναρχίᾳ. Τοιουτοτρόπως ἠθέλετε ἀποκτήσῃ χάρτην ἀνεφάρμοστον, μέλλοντα νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν ἀποδοχὴν τοῦ στέμματος ὑπὸ ἡγεμονόπαιδος τῶν μεγάλων βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν τῆς Εὐρώπης, ἡ δ' Ἑλλὰς ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ μετακαλέσῃ ἄσημόν τινα ἡγεμονίδην ἐκ τῶν πάντοτε ἐπαιτούντων θρόνους, ὅστις οὐδεμίαν δύναμιν ἤθελε προσδώσῃ ὑμῖν. Ἡ μάλιστα, ἐὰν ἡγεμονόπαις μεγάλης οἰκογενείας ἤθελεν ἀποδεχθῇ τὸ στέμμα, πρωτίστη φροντὶς αὐτοῦ ἔσεται νὰ θέσῃ τὸ Σύνταγμα ἐν τῷ θυλακίῳ αὐτοῦ, καὶ νὰ ἀθετήσῃ αὐτό, ἐπειδὴ δὲ ἤθελεν ὑποστηρίζεσθαι ὑπὸ Μεγάλης Δυνάμεως, ἡ μικρὰ καὶ ἀσθενὴς Ἑλλὰς οὐδὲν μέσον ἤθελεν ἔχῃ, ὅπως μεταβάλῃ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ.

»Ὑπολείπεται τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἡγεμόνος. Ἐν τούτῳ ἡ Ἑλλὰς δὲν θέλει εἶσθαι ὅλως ἐλευθέρα, ἵνα ἐνεργήσῃ αὐτοβούλως. Ὑποχρεωθήσεται, ἐκοῦσα ἄκουσα, νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει αὐτῆς τὴν γνώμην τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ γίνεται ἤδη λόγος περὶ συγκλήσεως εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο. Νομίζω ἄρα, ὅτι, πρὶν ἢ σχηματίσητε γνώμην περί τινος τῶν ὑποψηφίων, ὀρθὸν εἶνε νὰ μελετήσητε τὰ μέτρα, τὰ ληφθησόμενα ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, ἀλλὰ μάλιστα πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπιτρέψατέ μοι νὰ δηλώσω ὑμῖν, ὅτι μετὰ μεγάλης λύπης παρατηροῦμεν τὸν ἐνθουσιασμὸν πάντων τῶν ἐν Παρισίοις Ἑλλήνων ὑπὲρ τῆς ἰδέας τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλφρέδου τῆς Ἀγγλίας, καὶ ὅτι φοβούμεθα μήπως ὁ ἐνθουσιασμὸς οὗτος ὑφίσταται καὶ ἐν Ἀθήναις. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλφρέδου ἤθελεν ἐπιφέρῃ ἐπέκτασίν τινα τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος (καίτοι ἀμφιβάλλω, διότι ἀντίκειται λίαν ταῖς πολιτικαῖς παραδόσεσι τῆς Ἀγγλίας ἡ θυσία

ἐδάφους, κατεχομένου ἀμέσως ὑπ' αὐτῆς, πρὸς ἵδρυσιν θρόνου οἰκογενειακοῦ), ἀλλ' αὕτη ἤθελε συνεπιφέρῃ τὴν ἀπώλειαν πάσης πραγματικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐν τῷ μέλλοντι ἐλπίδων περὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἢ περὶ πάσης ἄλλης ἐπεκτάσεως δαπάναις τῆς Τουρκίας. Πράγματι δὲ τὸ γεννησόμενον δὲν ἤθελεν εἶσθαι προσάρτησις τῶν Ἰονίων νήσων τῇ Ἑλλάδι, ἀλλὰ προσάρτησις τῆς Ἑλλάδος ταῖς Ἰονίοις νήσοις. Οὐδὲν κράτος ἀτιμωρητεὶ ἐξηρτήθη ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας· μεταπίπτουσι ταῦτα εἰς δουλείαν, καθιστάμενα κτήματα πρὸς ἐκμετάλλευσιν ὑπὸ τῶν βρεττανικῶν συμφερόντων.

»Μελετήσατε τὴν κατάστασιν, ἐν ᾗ περιῆθεν ἡ Πορτογαλλία, ἥτις ἤδη ἀπὸ πολλοῦ δὲν εἶνε εἰμὴ ἀγγλικὸν π ρ ο κ ο ν σ ο υ λ ᾶ τ ο ν, καὶ κρίνατε, ἂν τοιαύτη κατάστασις δύναται νὰ εἶνε ἐπιθυμητὴ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Πορτογαλλία ἐκέκτητο ἄλλοτε ναυτιλίαν ἀκμάζουσαν· ἤδη αὕτη ἀπώλετο, διότι τὸ συμφέρον τῆς Ἀγγλίας ἀπαιτεῖ, ὅπως τὸ εἰσαγωγικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον τῆς χώρας ταύτης ἐνεργῆται ὑπὸ τῆς βρεττανικῆς σημαίας. Τοῦτ' αὐτὸ ἤθελε συμβῇ καὶ ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ναυτικὸν ὑπὸ σκῆπτρον τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλφρέδου ἤθελε παραδώσῃ τὴν Σῦρον καὶ τὰς Πάτρας πρὸς ἐκλετάλλευσιν τοῖς ὑπὸ ἀγγλικὴν σημαίαν πλοίοις, ἐκδιώκουσα τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Ἐπὶ πλέον ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύνθημα εὐρωπαϊκῶν δυσχερειῶν, ὧν οὐδεὶς δύναται νὰ εἰκάσῃ τ' ἀποτελέσματα, διότι καὶ ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Γαλλία ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελον δυνηθῇ ν' ἀποδεχθῶσιν αὐτήν. Ὅθεν ἡ Ἑλλὰς δύναται ἆρά γε νὰ ἔχῃ συμφέρον, ὅπως ἐξεγείρῃ μέγαν πόλεμον πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀμφιβόλου καὶ πάντοτε ἰδιοτελοῦς φιλίας τῆς Ἀγγλίας, ὅταν ἀμετακλήτως ἤθελεν ἀπολέσῃ τὰς συμπαθείας τῶν δύο ἐθνῶν, ὧν τὰ ὑπὲρ αὐτῆς αἰσθήματα εἰσὶν εἰλικρινέστατα, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας;

»Συγχωρήσατε Κύριε, τὴν εἰλικρίνειαν τῆς γλώσσης μου, ἐν δὲ τῇ εἰλικρινείᾳ ταύτῃ παρατηρήσατε μόνον τὸν διακαῆ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἔρωτα, ὅστις εἶνέ μοι οἰκογενειακὴ κληρονομία. Δέχθητε δ' ἅμα τὰ εἰλικρινέστατα συγχαρητήριά μου ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει ὑμῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὡς καὶ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ βαθυτάτου μου σεβασμοῦ.

F. Lenormamt

Δ'.

Τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον εἶνε τηλεγράφημα κ ρ υ π τ ο γ ρ α φ ι κ ὸ ν τοῦ τότε διευθύνοντος τὴν ἐν Λονδίνῳ Ἑλληνικὴν Πρεσβείαν Χ α ρ ι λ ά ο υ Τ ρ ι κ ο ύ π η ἐν μεταφράσει ἐκ τῆς Γαλλικῆς.

»Ἀρ. 1210

»*Λ ο ν δ ῖ ν ο ν 5 Νοεμβρίου 1862 (ν. ἔ.)*

»Ὑπουργὸν Ἐξωτερικῶν

»Ὁ Πάλμερστων, ἐν τῇ ἐπαύλει οὗτινος εἶχον διαμείνῃ χθὲς καὶ σήμερον,

εἶπέ μοι, ὅτι ἀνεγνώριζε τῷ ἑλληνικῷ λαῷ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνατρέψαι τὴν Βαυαρικὴν Δυναστείαν, τοῦ ἐκλέξαι δὲ ἄλλην, ὅτι πᾶσα διαμαρτυρία τῆς Βαυαρίας ἤθελε μείνῃ ἄνευ ἀποτελέσματος, ὅτι αἱ τρεῖς Δυνάμεις οὐδενὶ τῶν Ἡγεμονοπαίδων τῶν βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν ἤθελον ἐπιτρέψῃ νὰ ἀποδεχθῇ τὸ στέμμα. Ὁ Πάλμερστων ἐξεδήλωσέ μοι πολλὴν φιλίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἐλπίζω διὰ τὰς Ἰονίους νήσους.

Τρικούπης»

Ε'.

Ἡ ἀμέσως δημοσιευομένη αὐτόγραφος ἐπιστολὴ εἶνε τοῦ στρατηγοῦ Δημητρίου Καλλέργη, πρεσβευτοῦ τότε τῆς Ἑλλάδος ἐν Παρισίοις, ἀπήντησε δ' ὁ Δημήτριος Βούλγαρης τῇ 9ῃ Νοεμβρίου 1862ου ἔτους.

«*Ἐν Παρισίοις τῇ 26)7 Νοεμβρίου 1862*

»Ἐμπιστευτική.

»Κύριε Πρόεδρε,

»Τὴν νύκτα 12)24 πρὸς τὴν 13)24 Ὀκτωβρίου ἔλαβον τηλεγράφημα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβείας, δι' οὗ μοὶ ἀνηγγέλλετο ἡ ἐπελθοῦσα εἰς τὰ πράγματα τῆς πατρίδος μεταβολὴ καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις προσωρινῆς κυβερνήσεως ὑπὸ τὴν ὑμετέραν Προεδρείαν. Ἀμέσως μετέβην εἰς ἐντάμωσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ἐγνωστοποίησα αὐτῷ τὴν μεγάλην ταύτην εἴδησιν, ἀναπτύξας συγχρόνως εἰς τὴν Ἐξοχότητά του τὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα ἐπήνεγκον τὴν πτῶσιν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, καὶ ἐπικαλεσθεὶς τὰς συμπαθείας τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς νέας κυβερνήσεώς του. Ὁ κ. Δρουὲν δὲ Λουΐ, ὅστις ἐκ τοῦ ἡμετέρου τηλεγραφήματος ἐπληροφορήθη κατὰ πρῶτον τὰ ἐν Ἑλλάδι συμβάντα, ἤκουσε μετὰ μεγίστης προσοχῆς τὴν ὁμιλίαν μου, μὲ παρεκάλεσε δὲ νὰ πέμψω πρὸς αὐτὸν ἔγγραφον περίληψιν αὐτῆς, διότι ἐπρόκειτο νὰ συγκροτηθῇ τὴν ἐπαύριον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Αὐτοκράτορος.

»Ἔσπευσα νὰ συντάξω καὶ πέμψω εἰς τὸν ὑπουργὸν ἔκθεσιν τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν αἰτιῶν, αἵτινες εἶχον καταστήσῃ ἀναπόφευκτον τὴν μεταβολὴν τῶν καθεστώτων, παρέστησα δὲ συγχρόνως τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκ νέου ἐγκαταστάσεως τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τοῦ Θρόνου, τὸ ἀπολύτως ἀδύνατον τῆς βαυαρικῆς διαδοχῆς καὶ τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἡ νέα Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος, ἥτις σύγκειται ἐκ προσώπων συντηρητικῶν, ἐνισχυθῇ τὸ ταχύτερον διὰ

τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν τριῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ὑποστηρίξεως εἰς τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως ἐν Ἑλλάδι πρὸς τὸ συμφέρον αὐτὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Καθ' ἃ ἐπληροφορήθην πλαγίως, τὸ ἔγγραφον αὐτὸ ἀνεγνώσθη τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἀπεφασίσθη δέ, ὅπως συνεννοηθῇ ἡ Γαλλία μετὰ τῶν ἄλλων δύο Δυνάμεων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως, ἐγκαταλειφθῇ δέ, ὡς ματαία, πᾶσα διπλωματικὴ ἐνέργεια ὑπὲρ τῆς βαυαρικῆς διαδοχῆς.

»Τὴν αὐτὴν ἡμέραν μετέβην εἰς ἐντάμωσιν τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, Λόρδου Κάουλε, ἀλλὰ δὲν εὗρον αὐτὸν, διότι ἦτο ἀπὼν εἰς τὴν ἐξοχήν. Πληροφορηθείς, φαίνεται ὅτι εἶχον ζητήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν πρεσβείαν, μὲ προσεκάλεσε διὰ τοῦ τηλεγράφου εἰς τὸ γεῦμα εἰς τὴν ἐξοχὴν τοῦ Chantily, ἐκεῖ δὲ ἔλαβον εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλήσω μετ' αὐτοῦ ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν πραγμάτων μας. Παρὰ τῷ Λόρδῳ Κάουλε ἀπήντησα πολὺ πλειοτέραν ἀντίστασιν ὡς πρὸς τὴν βαυαρικὴν διαδοχὴν, ἀλλὰ δι' ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων ἔπεισα αὐτὸν, ὅτι ἡ διαδοχὴ αὕτη εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατος ἐν Ἑλλάδι. Ὡμολόγησεν ἐπὶ τέλους, ὅτι ἔχω δίκαιον, καὶ μὲ διεβεβαίωσεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς θέλει ἀφεθῇ ἐλευθέρα, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν θέλησίν της.

»Τῷ ὄντι, Κύριε Πρόεδρε, ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ ἐπεμβάσεως ὑπερίσχυσεν ὁριστικῶς, πολλὴ δὲ ὑπάρχει διάθεσις ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς νέας Κυβερνήσεως, ἀναμένουσιν ὅμως, καθ' ἃ ἐπληροφορήθην, ὅπως προβῶσιν εἰς τὸ μέτρον τοῦτο, τὴν ἄφιξιν ταχυδρόμου ἐκ Πετρουπόλεως, φέροντος τὴν ἀπάντησιν τῆς ρωσσικῆς Κυβερνήσεως. Προχθὲς εἶδον πάλιν τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅστις μὲ διεβεβαίωσεν ἐπανειλημμένως περὶ τῶν ζωηρῶν συμπαθειῶν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ προσεχοῦς ἀναγνωρίσεως τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως.

»Τὰ τῆς συνεντεύξεως ταύτης θέλετε πληροφορηθῇ ἐν ἐκτάσει ἐκ τῆς πρὸς τὸν Κύριον ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτικῶν Σχέσεων σημερινῆς ἐπισήμου ἐκθέσεώς μου.

»Γνωρίζετε ἤδη, Κύριε Πρόεδρε, ὅτι καὶ ὁ γαλλικὸς καὶ ἀγγλικὸς τύπος ἐξεφράσθησαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ ὑπερασπίζονται ζωηρῶς τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Μόνη ἡ ἐφημερὶς τοῦ Λόρδου Παλμερστῶνος ὁ «Μόρνιγκ Πόστ» ἐξέφρασε παραδόξους φόβους περὶ μελετωμένης δῆθεν ἐπιθέσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐπειδὴ δέ, ἀναχωρῶν ἐκ τῆς ψευδοῦς ταύτης βάσεως, ἔφθασεν εἰς ἀλλόκοτα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀρχίσῃ νὰ διαδίδωνται εἰς τοὺς πολιτικοὺς κύκλους, ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ ἀπευθύνω πρὸς τὸν Λόρδον Κάουλε τὴν ἐπιστολήν, τῆς ὁποίας ἔπεμψα διὰ τοῦ Κ. Ἀντωνοπούλου ἀντίγραφον πρὸς τὸν Κ. Διαμαντόπουλον τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐπροξένησεν ἀρίστην ἐντύπωσιν, ἐστάλη δέ, καθ'

ἀ ἐπληροφορήθην, ὑπὸ τοῦ Λόρδου Κάουλε πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του, ὅπως καθησυχάσῃ αὐτὴν ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο.

»Εἰς τοὺς ἐρωτῶντάς με περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐπαναλαμβάνω, Κύριε Πρόεδρε, τὴν αὐτὴν διαβεβαίωσιν περὶ τῶν συντηρητικῶν ἀρχῶν τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκφράζω τὴν πεποίθησιν, ὅτι διὰ τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς τάξεως τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος θέλει καταστῇ ἄξιον τοῦ θαυμασμοῦ τῆς Εὐρώπης.

»Ἐν τούτοις, ἐνῷ ἡ περίστασις αὕτη ἀνύψωσε τὴν Ἑλλάδα εἰς περιωπὴν μεγίστην, καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Θρόνος γίνεται ἀντικείμενον συζητήσεων παρὰ ταῖς μεγαλειτέραις βασιλικαῖς οἰκογενείαις τῆς Εὐρώπης, ὁμογενεῖς τινες, κινούμενοι ἐξ ἀτομικῶν συμφερόντων, δὲν διστάζουσι νὰ προβάλωσιν ὡς ὑποψήφιον τὸν Κ. Γρηγόριον Ὑψηλάντην, κατώρθωσαν δέ, ὅπως αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες, μὴ γνωρίζουσαι τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, κατατάξωσι καὶ τοῦτον μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων, καὶ νομίζωσιν, ὅτι ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι κόμμα ἰσχυρὸν ὑπὲρ αὐτοῦ! Μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν τούτων συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ Κος Βρετός, ὅστις πρῶτος διὰ τῆς «Opinion National» ἀνέφερε πρὸ δύο ἐτῶν τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Κου Ὑψηλάντου, ἤδη δὲ ἐξακολουθεῖ νὰ κάμνῃ μνείαν αὐτοῦ εἰς ἕκαστον φύλλον τῆς ἐν Βρυξέλλαις ἐκδιδομένης ἐφημερίδος του.

»Θεωρῶν τὴν ὑποψηφιότητα ταύτην ὡς ὕβριν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι οὐδὲν ἔχει δικαίωμα ὁ κ. Ὑψηλάντης εἰς τοιαύτην ἀπαίτησιν ἀπέναντι τόσων ἄλλων ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων τὰ δικαιώματα εἶνε πολὺ ἀνώτερα τῶν τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας, ἐκτὸς τούτου, λέγω, εἶνε καὶ ἐξευτελιστικὸν διὰ τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος νὰ καταβιβάζηται εἰς τὴν τάξιν τῆς Βλαχίας καὶ Σερβίας, καὶ νὰ γίνηται λόγος περὶ ἡγεμόνος τῆς σειρᾶς τοῦ Κούζα, ἐνῷ ὡς προεῖπον, ἡ περιωπή, εἰς ἣν ἔφερε τὴν Ἑλλάδα ἡ τελευταία ἀξιοθαύμαστος διαγωγή της, δίδει εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ Βασιλέα ἐκ τῶν λαμπροτέρων βασιλικῶν οἰκογενειῶν τῆς Εὐρώπης. Ἔκρινα ἐπομένως ἀναγκαῖον νὰ μὴ ἀφήσω νὰ προσδεύσῃ περισσότερον ἡ προσβλητικὴ αὕτη διὰ τὴν Ἑλλάδα ἰδέα, καὶ ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς ἐπιστολῆς φίλου μου τινὸς πολιτικοῦ ἀνδρὸς τῆς Ἀγγλίας, ὅστις μὲ ἠρώτησε περὶ τῆς ὑποψηφιότητος ταύτης, ἀπηύθυνα πρὸς αὐτὸν τὴν ἐν ἀντιγράφῳ ἐπισυνημμένην ἐπιστολήν, τῆς ὁποίας ἔδωκα ἀντίγραφον πρὸς τὸν ἐνταῦθα ἀνταποκριτὴν τοῦ «Morning Post», ὅπως δημοσιευθῇ κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἐφημερίδι ταύτῃ, περιέλθῃ δὲ ἐκεῖθεν καὶ εἰς τὰς γαλλικὰς ἐφημερίδας. Τὸν εἰρημένον ἀνταποκριτὴν ἐγνώρισα ἐσχάτως ἐνταῦθα, καὶ ὡμίλησα μετ' αὐτοῦ ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος. Κατώρθωσα νὰ ἐξαλείψω τὰς κατὰ τῆς Ἑλλάδος προλήψεις του, καὶ νὰ μετριάσω οὕτω ἐπαισθητῶς τὴν ἐχθρικὴν γλῶσσαν τοῦ «Morning Post».

»Τοιαῦται, Κύριε Πρόεδρε, αἱ μέχρι τοῦδε ἐνέργειαί μου. Δὲν θέλω παύσῃ νὰ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἠθικὴν συνδρομὴν τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ τὰς πολυτίμους

αὐτῶν συμβουλάς, ἐπιφυλάσσομαι δὲ νὰ σᾶς γνωστοποιήσω ὅ,τι σπουδαῖον πληροφορηθῶ κατόπιν. Αἱ περιστάσεις εἰσὶν ἔκτακτοι καὶ κρίσιμος ἡ θέσις τῆς φιλτάτης ἡμῶν πατρίδος. Εἴθε ἡ κραταιὰ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου νὰ προφυλάξῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ παντὸς κινδύνου καὶ καθοδηγήσῃ αὐτὴν εἰς τὸν προορισμόν της, ἐμπνέουσα εἰς ὅλους αἰσθήματα ὁμονοίας καὶ πατριωτισμοῦ! Ἡ παρουσία τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πραγμάτων παρέχει τὴν ἐγγύησιν, ὅτι ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως οὐδεμία προσπάθεια θέλει ἀμεληθῇ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου. Εὔχομαι, ὅπως ἡ πατριωτικὴ ὑμῶν ἐνέργεια ἐξομαλύνῃ πᾶν πρόσκομμα καὶ ἐφελκύσῃ ἐπὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὰς συμπαθείας ὅλου τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου.

»Δέχθητι, Κύριε Πρόεδρε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξόχου ὑπολήψεώς μου, μεθ' ἧς διατελῶ πρόθυμος δοῦλός Σας.

Δ. Καλλέργης

»Ἰδιαιτέρα

»Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον

»Κύριον Δημήτριον Βούλγαριν

»*Πρόεδρον τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως κτλ. κτλ.*

»Εἰς Ἀθήνας»

(Ἀκολουθεῖ)

ΤΟ ΣΕΡΑΓΙΟΝ ΤΟΥ ΣΑΤΡΑΠΟΥ ΤΟΥ ΜΟΡΕΑ

Βορειοδυτικῶς τῆς πόλεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὑψοῦτο τὸ περιβόητον Σεράγιον τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου. Ἦτο τὸ μεγαλείτερον, λαμπρότερον καὶ ἐπισημότερον οἰκοδόμημα τῆς Τριπόλεως καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἄλλων σεραγίων, ἅτινα ἐκέκτητο ἄλλοι ἐνταῦθα πλούσιοι καὶ ἐπιφανεῖς Τοῦρκοι.

Μέγα, ξύλινον, τετράγωνον οἰκοδόμημα καὶ ἀπέραντον μὲ τοὺς διαφόρους περιβόλους αὐτοῦ, ἐδέσποζε τῆς πόλεως καὶ ἦτο τὸ κέντρον τῆς σατραπείας, τῆς τυραννικωτάτης διοικήσεως τῶν Τούρκων. Ἐκτίσθη εἰς τὸ ὑγιεινότερον μέρος τῆς πόλεως. Ἐξευρέθη δὲ τοῦτο δι' ἐκθέσεως κρέατος εἰς διάφορα ὕπαιθρα μέρη αὐτῆς καὶ ἐξ ὅλων παρετηρήθη, ὅτι τὸ εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐκτεθὲν ἀντέσχεν 24 ὥρας πρὸς τὴν σῆψιν, πλειότερον πάντων τῶν ἄλλων.

Τὸ τεράστιον αὐτὸ οἰκοδόμημα εἶχεν ἐν τῷ κέντρῳ εὐρύτατον προαύλιον, ἢ μᾶλλον μεσαύλιον, διῃρημένον εἰς δύο τοιαῦτα, καὶ στοὰς ὑπεράνω τῶν τεσσάρων αὐτοῦ πλευρῶν. Πολλαὶ στῆλαι αὐτοῦ εἶχον μετενεχθῆ ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Τεγέας. Εὐρύχωρος προθάλαμος ἦγεν εἰς ὅλας τὰς αἰθούσας αὐτοῦ καὶ τ' ἀπειροπληθῆ δωμάτια. Πλεῖστοι ὅσοι, ἐκτὸς τοῦ σατράπου, τῆς ἀκολουθίας του, τῶν οὐκ ὀλίγων χαρεμίων αὐτοῦ (64 γυναῖκας εἶχεν ὁ τελευταῖος διοικητής, ὁ περιβόητος Χουρσὶτ πασᾶς) τῶν θεραπαινῶν καὶ ἀκολούθων αὐτῶν, τοῦ διερμηνέως (δραγουμάνου τοῦ Μωρέως), τῶν αὐλικῶν καὶ σωματοφυλάκων, καὶ αὐτὸς ὁ ἀρτοποιὸς τοῦ Σεραγίου εἶχον ἐν αὐτῷ ἰδιαίτερα δωμάτια.

Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἰδιαιτέραν, τὴν ἀνακτορικὴν δηλ. φρουράν, τοῦ πασᾶ Ἀλβανοὶ ἐξηπλοῦντο χειμῶνος καὶ θέρους ὑπὸ τὴν στέγην αὐτοῦ. Εἶχε δὲ καὶ στρατῶνα Δελήδων (ἱππέων). Ἐπιπλέον περιεῖχε κῆπον λαμπρόν, τζαμίον, μετὰ μεγαλοπρεποῦς μιναρέ, κρήνας, εἱρκτάς, λουτρά, σταύλους, κλιβάνους, σφαγεῖα καὶ ἀγχόνην. Καὶ ἐφαίνετο ὡς ν' ἀπετέλει κώμην ὁλόκληρον, ἐν τῇ ὁποίᾳ, σὺν τοῖς ἄλλοις, συνεφύροντο φύρδην μίγδην ἱμάμηδες (ἱερεῖς), μολάδες (λόγιοι), χόντζαι, διδάσκαλοι, θεολόγοι, δερβίσαι, κυνικοί, μουσικοί, γελωτοποιοί, θαυματοποιοί, σχοινοβάται, ὀνηλάται, δεσμοφύλακες, δήμιοι, ραβδοῦχοι καὶ κύνες ἄφθονοι, οὓς οἱ Τοῦρκοι ἐξαιρέτως ἀγαποῦσι. Ὅλος δὲ ὁ κόσμος οὗτος ἀπετέλει φοβερὸν καὶ ἀπαίσιον πανδαιμόνιον, ἐμπνέον ἀπέχθειαν καὶ φρίκην.

Ἔκτακτος ἀνατολικὴ πολυτέλεια καὶ λαμπρότης ἐκόσμουν τὰς αἰθούσας τοῦ Σεραγίου, ἰδίως τὰς προωρισμένας διὰ τὸν διοικητὴν σατράπην καὶ τὰ χαρέμια αὐτοῦ, αἵτινες σχεδὸν ἦσαν ἐπίχρυσοι. Ἑκατομμύρια δ' ἐδαπανήθησαν ἀφειδῶς διὰ τὴν τρυφὴν καὶ εὐμάρειαν αὐτῶν.

Κάτωθι τοῦ Σεραγίου ἦτο ἡ φοβερὰ εἱρκτὴ τῶν καταδίκων, ὑπόγειον κάθυγρον καὶ δυσῶδες, ἔχον ἐμβαδὸν 150 τετραγωνικῶν πήχεων, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσήρχετο φῶς καὶ ἀὴρ μόνον δι' ἑνὸς μικροῦ παραθύρου. Ἐν τῇ εἱρκτῇ αὐτῇ καὶ συνδεδεμένοι εἰς τὸ ἀποτρόπαιον Κούτσουρον διὰ μεγάλης καὶ βαρείας σιδηρᾶς ἁλύσεως, εἰς ἣν ἦσαν προσηρτημένοι σιδηροῖ ὀγκώδεις κρίκοι διὰ τὸν λαιμὸν τῶν καταδίκων, ἐνεκλείσθησαν τὸ ἔαρ τοῦ 1821, ἐταλαιπωρήθησαν, ἐβασανίσθησαν ἐπὶ πέντε ὅλους μῆνας, ἐπείνασαν, ἐφθειρίασαν, ἐσάπησαν καὶ ἐφθάρησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ προύχοντες τῆς Πελοποννήσου, οἱ εὐμαρῶς ἀνατεθραμμένοι ἅγιοι ἐκεῖνοι μάρτυρες τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, οἱ τετιμημένοι προεστῶτες τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἀφοῦ εἶδον τουφεκιζομένους ἐκεῖ ὑπὸ τὰς ὄψεις των τοὺς ὑπηρέτας καὶ σωματοφύλακας αὐτῶν.

Ἐκ τοῦ διαβοήτου τούτου καὶ φοβεροῦ Σεραγίου ἐκυβερνᾶτο οὐ μόνον ἡ Τρίπολις, ἀλλὰ καὶ ἡ Πελοπόννησος ὅλη. Ἀμέτρητα καὶ σωρηδὸν εἰσέρρεον εἰς αὐτὸ τὰ δημευόμενα πλούτη τῶν ραγιάδων, μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ σχεδὸν ἀδιακόπως οἱ δήμιοι ἀπέκοπτον κεφαλὰς προεστώτων ὑπόπτων, ἢ ἐστραγγάλιζον αὐτοὺς εἰς τὰ δωμάτια τοῦ Σεραγίου, ὅπου ἐφιλοξενοῦντο, ὡς ἐστραγγαλίσθη κατὰ τὸ 1792 ὁ γενικὸς προεστὼς τῆς Πελοποννήσου Ἀνδροῦτσος Ζαΐμης. Καὶ κατήντησε τὸ ἀνάκτορον τοῦτο φόβος καὶ τρόμος τῶν Χριστιανῶν καὶ αἱματηρὸς Γολγοθᾶς τῶν μεγάλων πατριωτῶν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ Τρίπολις διεβοεῖτο ὡς «περιώνυμος τῆς ἁρπαγῆς καὶ ἀδικίας μητρόπολις».

. . . . . .

Τὸ Σεράγιον διετήρησε τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν λάμψιν του μέχρι τῆς 23 Σεπτεμβρίου 1821, ὅτε ἠλώθη ἡ Τρίπολις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπυρπολήθη, ἐσφάγη καὶ ἐλεηλατήθη.

Ὁ τελευταῖος σατράπης τῆς Πελοποννήσου ἀπουσίαζεν εἰς Ἰωάννινα. Ὁ Δελήμπασης (ἀρχηγὸς τοῦ ἱππικοῦ) αὐτὸς πρῶτος ἔθετο πῦρ εἰς τὸ Σεράγιον, νὰ καύσῃ μετ' αὐτοῦ τὰ χαρέμια του, διὰ νὰ μὴ περιπέσωσι βεβαίως εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες προέλαβον καὶ ἔσβεσαν τὸ πῦρ. Περὶ τὸ μεσονύκτιον ὅμως τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ἀφοῦ τὰ χαρέμια καὶ οἱ ἐπιφανεῖς Τοῦρκοι μετήχθησαν ἀλλαχοῦ αἰχμάλωτοι, τὸ ταμεῖον τοῦ σατράπου διηρπάγη ὑπὸ Ἀλβανῶν καὶ τὸ ἀνάκτορον ἐν πολλοῖς ἐλεηλατήθη, τὸ πῦρ ἐπανελήφθη καὶ τὸ λαμπρὸν Σεράγιον ἐπυρπολήθη λυσσωδῶς μεθ' ὅλων τῶν παραρτημάτων αὐτοῦ ὁλόκληρον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες, παραδίδοντες αὐτὸ ἐν ἀλαλαγμοῖς εἰς τὰς φλόγας, ἐπίστευον καὶ διεσάλπιζον, ὅτι καίουσι καὶ ἀποτεφροῦσιν αὐτὴν ταύτην τὴν τουρκικὴν τυραννίαν!»

Τὰ πάντα ἐξηφάνισε τὸ πῦρ, τὰ πάντα μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς εἱρκτῆς καὶ τῆς ἀγχόνης. Καὶ οὐδὲν ἄλλο ἀπέμεινε, εἰμὴ μόνον τὰ τουρκικὰ νεκροταφεῖα, κατὰ τὸν φιλέλληνα Ἰταλὸν Πέκιον.

Οὕτως ἐξέλιπεν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς τὸ διαβόητον Σεράγιον. Τὰ ἐρείπια αὐτοῦ ἐσώζοντο μέχρι τοῦ 1870 καὶ τὰ ἴχνη των διακρίνονται καὶ νῦν ἔτι. Τὸ δὲ ὄνομά του ἔφερε μεχρι τοῦ 1880 καλουμένη πλατεῖα τοῦ Σεραγίου, ἔκτοτε ὁριστικῶς μετονομασθεῖσα πλατεῖα τοῦ Ἄρεως, ἐν ᾗ ἄλλοτε ἀνυψοῦτο ἀγέρωχον.

Δημ. Κ. Βαρδουνιώτης

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΝ ΤΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩ ΖΗΤΗΜΑΤΙ

(ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ζ'.

Ἐσκιαγράφησα διὰ βραχέων ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, οἵα ἐξεδηλώθη καὶ ἐξειλίχθη πρὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ τῆς τοῦ Βερολίνου, ὁπότε ἐκανονίσθησαν διαφοροτρόπως τὰ πράγματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἰδίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἐν Βερολίνῳ, τῇ εἰσηγήσει τῆς πολιτικῆς ταύτης, περιωρίζετο ἡ Βουλγαρία τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πραγματικῆς, τῆς ἱστορικῆς Βουλγαρίας, τῶν βουλγαρικῶν πληθυσμῶν τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας ἀπομενόντων ἐν τῇ αὐτονόμῳ βορείῳ Θράκῃ, χαρακτηρισθείσῃ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ καὶ ὑπαχθείσῃ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, διοικουμένῃ ὑπὸ τοπάρχου, διοριζομένου ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, καὶ ἐν τῷ μακεδονικῷ βιλαετίῳ, ἀπολειπομένῳ ὑπὸ τὴν ἄμεσον τουρκικὴν κυριαρχίαν. Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐχαρακτήρισεν ὡς ἑλληνικὸν τὸ τμῆμα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου. Ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτῆς Σώλσβαρυ, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργός, δὲν ἐδίστασε νὰ δηλώσῃ ἐν πληθούσῃ διπλωματικῇ ὁμηγύρει, ὅτι ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη εἶνε ἑλληνικαὶ χῶραι, ὅπως καὶ ἡ Κρήτη. Μέχρι τοιούτου σημείου ἐξικνεῖτο ἡ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀναγνώρισις τῶν ἑλληνικῶν δικαίων ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις τμήμασι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Καὶ ἐν τούτοις ἐλάχιστος παρήρχετο χρόνος ἀπὸ τῶν δηλώσεων τούτων τοῦ Βρεττανοῦ πολιτικοῦ, καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας μετεστρέφετο πρὸς ἀντίθετον σημεῖον, πρὸς τὸ βουλγαρικόν.

Ἐκ τίνων αἰτίων προῆλθεν ἡ μεταστροφὴ αὕτη; Τοῦτο θέλει ἀποδειχθῇ διὰ τῶν πραγμάτων ἐκ τῶν ἑπομένων σελίδων.

Ἀλλ' ἐπιτραπήτω μοι βραχεῖα ἐπισκόπησις καὶ σκιαγραφία τῆς ἐξελίξεως τῆς Νέας Βουεγαρίας ἀπὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ὁπότε ἐδημιουργεῖτο ἡμιαυτόνομον κράτος ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν μετ' ἐπανειλημμένας παραβιάσεις τῶν διεθνῶν συνθηκῶν ἀνεκηρύττετο αὐτόνομον κράτος μετὰ τῆς διὰ τῆς βίας προσαρτηθείσης Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ τέως ἡγεμόνος Φερδινάνδου, ἀνακηρυχθέντος Τσάρου τῶν Βουλγάρων.

Ἡ Βουλγαρία τοῦ Ἁγίου Στεφάνου κατεῖχεν ἔκτασιν 164,000 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, πληθυσμὸν δ' ἐκέκτητο 4,500,000 κατοίκων. Ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Αἰγαίου, ἀπεχώριζε δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀλβανίας, τὴς Παλαιᾶς Σερβίας, τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης. Διὰ τοῦ καθορισμοῦ τούτου τῶν βουλγαρικῶν ὁρίων κατεδικάζετο εἰς ἀσφυξίαν, εἰς προσεχῆ θάνατον τὸ ὀθωμανικὸν κράτος.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ Νέα Βουλγαρία καθίστατο καὶ ναυτικὴ δύναμις τοῦθ' ὅ περ ἀπήρεσκε τῇ τε Ἀγγλίᾳ καὶ ταῖς Δυνάμεσι τῆς Μεσογείου. Ἐπίσης ἡ ἐπέκτασις τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους πρὸς μεσημβρίαν ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς βλέψεις τῆς Αὐστρίας, φιλοδοξούσης νὰ καταλάβῃ ἡμέραν τινὰ τὴν Θεσσαλονίκην.

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου μετερρυθμίσθη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Μέριμνα τῶν διπλωματῶν, τῶν πρωτοστατησάντων ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ, ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία Βουλγαρίας, ἱκανοποιούσης ὅπως δήποτε τοὺς βουλγαρικοὺς πόθους καὶ ἀποσοβούσης ἅμα ἀπειλητικὸν κίνδυνον κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς πραγματικῆς Βουλγαρίας τοῦ βερολινείου συνεδρίου συνεποσοῦντο εἰς δύο περίπου ἑκατομμύρια κατοίκων μετὰ κυβερνήσεως χριστιανικῆς καὶ ἐθνικοῦ στρατοῦ. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας εἰς οὐδεμίαν ἔπρεπε ν' ἀνήκῃ βασιλεύουσαν ἐν Εὐρώπῃ οἰκογένειαν, νὰ ἐκλεγῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ ἐκλογὴ αὐτοῦ νὰ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ νὰ τύχῃ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἀλλ' ἡ νεαρὰ ἡγεμονία ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς συστάσεως αὐτῆς ἐπεδείξατο δύστροπον καὶ ἀτίθασσον χαρακτῆρα. Πρῶτον αὐτῆς μέλημα ὑπῆρξεν ἡ μετατροπὴ τῶν διατάξεων τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ἡ ἐπανόρθωσις δὲ τῆς εἰς αὐτὴν γενομένης, ὡς ἐνόμιζεν, ἀδικίας, τῆς μὴ ἐκτελέσεως τῶν διατάξεων τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Τοιουτοτρόπως ὑπῆρξε σειρὰ πραξικοπημάτων ὁ πολιτικὸς βίος τῆς Νέας Βουλγαρίας, καὶ πραξικοπημάτων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν. Περιεφρόνησε τολμηρότατα καὶ Συνθήκας καὶ ἀποφάσεις Μεγάλων Δυνάμεων. Ἐπέτυχε δὲ καθ' ἅπασαν τὴν γραμμήν. Ὁ Θεὸς βοηθεῖ τοὺς τολμηρούς, ἐν ᾗ περιπτώσει οὗτοι

τυγχάνουσιν ἰσχυροί. Ἡ δὲ Βουλγαρία ἐνόησεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς συστάσεώς της τὸ μυστήριον τῆς ἐπιτυχίας. Ἡ ἰσχὺς δημιουργεῖ τὸ δίκαιον.

Κατὰ τὴν Συνθήκην τοῦ Βερολίνου, ἡ Βουλγαρία ὤφειλε ν' ἀναλάβῃ μέρος τοῦ ὀθωμανικοῦ χρέους· δὲν ἐξετέλεσαν ἐν τούτοις τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην. Τίς ἠδύνατο νὰ τὴν ἐκβιάσῃ; Ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία ἀπετέλει αὐτόνομον Γενικὴν Διοίκησιν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας. Παρασπονδήσασα κατέλαβεν αὐτήν, καταστᾶσαν τμῆμα τῆς Ἡγεμονίας. Ἡ δὲ Εὐρώπη; Ἀπεδέχθη τὸ τετελεσμένον γεγονός, ὅπερ μάλιστα Δυνάμεις τινές, καὶ δὴ ἡ πρώτη ἡ Ἀγγλία, ὑπεβοήθησαν. Ἐν ἔτει 1894 κατέλαβε σιδηροδρομικὴν γραμμήν, ἀνήκουσαν εἰς τὴν Τουρκίαν.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐθνικὰ δίκαια, θρησκευτικὰ καὶ ἐκπαιδευτικά, πρὸς τοῖς λοιποῖς κοινοτικοῖς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ὀθωμανῶν, τῆς τε ἡγεμονίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, τὰ ἐξασφαλισθέντα διὰ ρητῶν διατάξεων τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ἡ Βουλγαρία παρεβίασεν ἐξ ὁλοκλήρου. Τελευταῖον ἀνοσιούργημα ὑπῆρξεν ἡ καταστροφὴ διακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων, ἐξαναγκασθέντων εἰς ἐκπατρισμόν. Ἡ Βουλγαρία εἶχε δίκαιον, διότι ἦτο ἰσχυρά.

Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα καὶ τὸ τελευταῖον βουλγαρικὸν πραξικόπημα, τῆς κηρύξεως αὐτῆς εἰς αὐτόνομον κράτος, ἐγένετο μετ' ἀλαλαγμῶν ἀποδεκτὸν ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Τίνα τὰ αἴτια τῶν βουλγαρικῶν ἐπιτυχιῶν; Τίνος λόγου ἕνεκα λαός, τέως θεωρούμενος νωθρὸς καὶ βαρύνους, κατώρθωσεν ἐν μιᾷ τριακονταετίᾳ νὰ διαπράξῃ τεράστια κατορθώματα καὶ νὰ ἐφελκύσῃ ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν προσοχήν, αὐτὸν τὸν θαυμασμὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου; Ἂς τὸ ὁμολογήσωμεν εἰλικρινῶς καὶ μετὰ παρρησίας. Ἡ ἐπιτυχία ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπερηφάνειαν, τὴν φιλοπατρίαν, τὴν ἀφοσίωσιν ὑπὲρ τῆς βουλγαρικῆς ἰδέας καὶ πατρίδος τῶν πρώτων ἡγεμόνων τῆς Βουλγαρίας, τοῦ τε Ἀλεξάνδρου τοῦ Βάττεμβεργ καὶ τοῦ Φερδινάνδου τοῦ Κοβούργου. Ἀμφότεροι ἀνεδείχθησαν ἄξιοι τῆς βουλγαρικῆς πατρίδος. Καθ' ὃν χρόνον ἐξελέγετο ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμβεργ, μόλις ἦγε τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἦτο ἀνεψιὸς Τσάρου τοῦ Ἐλευθερωτοῦ, ὑπηρέτησεν ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ, ἐξελέγη δὲ πρὸς εὐχαρίστησιν τοῦ Ρώσσου αὐτοκράτορος.

Μόλις ἐν τούτοις ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν ὁ νεαρὸς ἡγεμονίδης, καὶ κατενόησεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ εὐχαριστῇ συγχρόνως τὸν Ρῶσσον αὐτοκράτορα καὶ τὸν βουλγαρικὸν λαόν. Τοῦτον ἢ ἐκεῖνον. Ὁ Ἀλέξανδρος, εὑρεθεὶς πρὸ τοῦ διλήμματος τούτου, προὐτίμησε νὰ θεραπεύσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ, ἀδιαφορῶν ἂν ἤθελε δυσαρεστήσῃ τὴν ρωσσικὴν πολιτικήν. Ἐδείχθη ἄξιος τῆς βουλγαρικῆς πατρίδος.

Ἐπήρχετο, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν εἰς τὸν βουλγαρικὸν θρόνον ἀνάβασίν

του, σύγκρουσις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ.

Οἱ Βούλγαροι ἐξεγείρονται κατὰ τῆς ρωσσικῆς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν αὐθαδείας, ὁ δὲ ἡγεμὼν ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς πραξικόπημα. Ἀπέλυσε τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ, ἐκήρυξε τὸν στρατιωτικὸν νόμον ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ μονονουχὶ κατέστη μονάρχης ἀπόλυτος. Ἀλλ' οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ ἐρραδιούργησαν τὸν λαόν. Καὶ μετά τινα χρόνον, ἐν ἔτει 1883, τὸ παλαιὸν σύνταγμα τοῦ Τιρνόβου ἐτίθετο εἰς ἐνέργειαν, ἐνῷ ταὐτοχρόνως τὸ ἐθνικὸν κόμμα ὑπὸ τὸν Καραβέλωφ ἀνήρχετο εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος ἠσπάζετο ἐξ ὁλοκλήρου τὰς βουλγαρικὰς φιλοδοξίας, καὶ μετ' ὀλίγον χρόνον ἀπὸ τῆς ἀποκαταστάσεως ὁμαλωτέρων σχέσεων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Βουλγάρων πολιτικῶν, προέβαινεν εἰς τὸ πραξικόπημα τῆς καταλήψεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐν ἔτει 1885. Αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἠναγκάζοντο νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸ τοῦ τετελεσμένου γεγονότος, τὸ ὁποῖον ἤδη προπαρεσκευάζετο ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἡγεμονίας. Ἦτο ἡ πρώτη βουλγαρικὴ παραβίασις τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, συνῆλθεν ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς διάσκεψιν περὶ τοῦ ρωμυλιωτικοῦ ζητήματος. Ἀλλὰ ταὐτοχρόνως ἐξερρήγνυτο ὁ περὶ ὑπεροχῆς ἐν τῷ Αἵμῳ πόλεμος μεταξὺ Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. Τῇ 14ῃ Νοεμβρίου 1885 ὁ σερβικὸς στρατὸς εἰσήρχετο εἰς Βουλγαρίαν. Τῇ δὲ 16ῃ καθίστατο κύριος βουλγαρικοῦ διαμερίσματος. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον ὁ βουλγαρικὸς στρατός, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχων τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον, ἐκέρδιζε τὴν λαμπρὰν νίκην τῆς Σλιβνίτσης, τὴν ὁποίαν μετὰ τοσαύτης δεξιότητος ἐξεμεταλλεύετο ἡ βουλγαρικὴ πολιτική. Ὁ Ἀλέξανδρος, τιτλοφορηθεὶς Λέων τῆς Σλιβνίτσης, εἰσήρχετο μετὰ τοῦ νικηφόρου στρατοῦ εἰς τὸ σερβικὸν ἔδαφος καὶ κατελάμβανε τὴν πόλιν τοῦ Πιρότ. Ἀλλ' ἐσταμάτησεν.

Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς Αὐστρίας, μὴ ἀρεσκομένης εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς βουλγαρικῆς δυνάμεως, συνωμολογεῖτο τῇ 3ῃ Μαρτίου τοῦ 1886 ὁριστικὴ εἰρήνη μεταξὺ Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. Ἀμέσως διεξήχθησαν διαπραγματεύσεις μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Τουρκίας, καταληξάσαι εἰς τὸν διακανονισμὸν τῆς 25ης Ἀπριλίου 1886, καθ' ὃν ὁ ἡγεμὼν Βάττεμβεργ ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης γενικὸς διοικητὴς τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐπὶ πενταετίαν. Τῇ δὲ 14ῃ Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας ἐκάλει εἰς ἐνιαίαν συνέλευσιν τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ βουλγαρικοῦ καὶ ρωμυλιωτικοῦ λαοῦ καὶ ἐκήρυττε πρὸ αὐτῶν τὴν ὁριστικὴν καὶ ἀπόλυτον ἕνωσιν τῶν δύο Βουλγαριῶν. Ἅπασαι αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις, αἱ τοσοῦτον ἰταμῶς περιϋβρισθεῖσαι ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ τούτου πραξικοπήματος, ἐπηυφήμησαν ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἐκτὸς τοῦ Τσάρου, μὴ ἀποκρύψαντος τὴν δυσαρέσκειάν του. Ἡ ἕνωσις τῶν δύο Βουλγαριῶν δὲν συνέφερε τῇ ρωσσικῇ πολιτικῇ. Οὕτω, τὴν νύκτα τῆς 20ης πρὸς τὴν 21ην

Αὐγούστου 1886 ὁ ἡγεμὼν ἐξεδιώκετο ἐκεῖθεν τοῦ βουλγαρικοῦ ἐδάφους ὑπὸ Βουλγάρων ἀξιωματικῶν, ὀργάνων τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς. Ἐν τούτοις τὸ ἐθνικὸν κόμμα, ἀναλαβόντος τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ Σταμπολώφ, κατώρθου ν' ἀνακαλέσῃ μετά τινα χρόνον εἰς Βουλγαρίαν τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον, ὅστις πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἔργου τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἐβασίζετο—ὁποία μεταβολὴ τῶν καιρῶν!—ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐπὶ τῆς ἀδρανείας τῆς ἀπολυταρχικῆς ἐν Τουρκίᾳ κυβερνήσεως. Ἀλλὰ τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρουπόλεως δὲν συνεχώρησε τὴν ἀνεξάρτητον καὶ ἐθνικὴν ταύτην πολιτικὴν δρᾶσιν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων. Ἐπιτακτικὴ τηλεγραφικὴ διαταγὴ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου ἐξηνάγκαζε τὸν Βάττεμβεργ νὰ καταλίπῃ ἐθελουσίως τὸ βουλγαρικὸν ἔδαφος.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄρχεται ἡ θαυμαστὴ ἐξέλιξις τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ὑπὸ τὴν ἀκατάβλητον δικτατορικὴν κυβέρνησίν τοῦ Σταμπολώφ. Κατεδείχθη ὁ ἔνοπλος Προφήτης τῆς Νέας Βουλγαρίας, διοικήσας αὐτὴν αὐταρχικώτατα ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος. Ἡ ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ δικτάτορος ἐκλεγεῖσα συνέλευσις τοῦ Τυρνόβου προσήνεγκε τὸ ἡγεμονικὸν στέμμα τῆς Βουλγαρίας κατὰ πρῶτον μὲν εἰς τὸν βασιλόπαιδα τῆς Δανιμαρκίας Βάλδεμαρ, τούτου δὲ μὴ ἀποδεχθέντος τὸ ἀκάνθινον στέμμα, προσεφέρετο τοῦτο ἐκ νέου ὑπὸ τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ εἰς τὸν ἡγεμονόπαιδα Φερδινάνδον, ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κοβούργων, πρὸς μητρὸς ἔγγονον τοῦ βασιλέως τῶν Γάλλων Λουδοβίκου Φιλίππου. Ὁ νέος ἡγεμὼν ἦγε κατὰ τὴν ἐκλογήν του τὸ 26ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἡ Βουλγαρία διετέλει τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐν θυελλώδει καταστάσει. Σφοδροὶ διεξήγοντο ἀγῶνες μεταξὺ τοῦ νικηθέντος ρωσσικοῦ κόμματος καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Σταμπολώφ, τηρήσαντος per fas et nefas καὶ ἐπὶ τοῦ Φερδινάνδου τὴν δικτατορικὴν ἐξουσίαν. Ὁ Βούλγαρος δικτάτωρ ἀνέπτυξε καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς πρωθυπουργίας αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ αἵματος. Τῇ 28ῃ Ἰουνίου 1890 κατεδίκαζεν εἰς θάνατον τὸν τέως φίλον του ταγματάρχην Πανίτσαν, Μακεδόνα, ὡς συνωμόσαντα κατὰ τοῦ Φερδινάνδου, ἀλλὰ πράγματι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀφ' ἑνὸς ὀχληροῦ ἀντιπροσώπου τῆς μακεδονικῆς ἰδέας. Μηνὶ Μαΐῳ τοῦ 1891 ἐκήρυττε τὸν στρατιωτικὸν νόμον ἐν τῇ βουλγαρικῇ πρωτευούσῃ ἕνεκα δολοφονικῆς ἀποπείρας κατά τινων Βουλγάρων ὑπουργῶν. Ὁ Σταμπολὼφ εἶχε καταστῇ ὁ πραγματικὸς ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας. Ὁ δὲ Φερδινάνδος ἠναγκάζετο νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ. Ἀγρία, θηριώδης, βουλγαρική, ἦτο ἡ πολιτικὴ τῆς βουλγαρικῆς πατρίδος, τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας τοῦ ἁγίου Στεφάνου. Διὰ τῆς μεγαλοπράγμονος πολιτικῆς τοῦ δικτάτορος Σταμπολὼφ ἐλάμβανεν αὕτη σάρκα καὶ πραγματικότητα.

Ἀλλ' ἤδη ὁ ἡγεμὼν Φερδινάνδος κατενόει, ἐν τῇ εὐθυκρισίᾳ αὐτοῦ καὶ τῇ φιλοπατρίᾳ, ὅτι δὲν συνέφερε τῇ Βουλγαρίᾳ ἡ ἀντιρωσσικὴ πολιτική. Τεθεισῶν ἤδη τῶν βάσεων ὑπὸ τοῦ Σταμπολὼφ τῆς μεγάλης βουλγαρικῆς πολιτικῆς, ἐγ-

κατελείπετο οὗτος ὑπὸ τοῦ Φερδινάνδου, προσεγγίσαντος τῇ Ρωσσίᾳ. Ἐν ἔτει 1894 συντηρητικὸν ὑπουργεῖον ἀνήρχετο εἰς τὴν βουλγαρικὴν κυβέρνησιν, ἀποτελούμενον ἐκ προσωπικῶν ἐχθρῶν τοῦ ἐκ τῆς ἐξουσίας ἀπομακρυνθέντες δικτάτορος, ὅστις τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐδολοφονεῖτο, χωρὶς ν' ἀναζητηθῶσιν οἱ δολοφόνοι, λίαν ἄλλως τε γνωστοὶ ἐν τῇ βουλγαρικῇ πρωτευούσῃ.

Οὕτως ἔληξε τὸ πολιτικὸν καὶ ἐθνικὸν στάδιον τοῦ μεγάλου δικτάτορος, τοῦ δημιουργοῦ τῆς Νέας Βουλγαρίας.

Ὁ Φερδινάνδος, κατορθώσας τὴν συμφιλίωσιν Ρωσσίας καὶ Βουλγαρίας, ἐξηκολούθησεν οὐχ' ἧττον, διὰ μυρίων ἐλιγμῶν καὶ λοξοδρομιῶν, τὴν μεγαλοπράγμονα βουλγαρικὴν πολιτικὴν τοῦ δολοφονηθέντος πρωθυπουργοῦ του. Κατὰ τὸν θάνατον Ἀλεξάνδρου τοῦ τρίτου ἐπιτροπὴ Βουλγάρων μετέβαινεν εἰς Πετρούπολιν, ὅπως καταθέσῃ χρυσοῦν στέφανον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἐλευθεροῦ Τσάρου. Ἐλησμονοῦντο ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ τὰ ρωσσικὰ παράπονα. Τὸ ἀχάριστον τέκνον ἐσυγχωρεῖτο. Κατὰ μῆνα δὲ Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1896 ὁ νέος Τσάρος τῆς Ρωσσίας, Νικόλαος ὁ δεύτερος, καθίστατο ἀνάδοχος τοῦ ἡγεμονόπαιδος Βόριδος, ἀπαρνουμένου τὸν καθολικισμὸν καὶ βαπτιζομένου ἐν τοῖς νάμασι τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ βουλγαρικὴ ἡγεμονία ἤξιζε πλείονας τῆς μιᾶς ἀλλαξοπιστίας. Ἀποτέλεσμα ἡ φιλικωτάτη ἐπανάληψις τῶν πολιτικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἔτος ὁ Σουλτᾶνος ἀπέστελλεν εἰς τὴν βουλγαρικὴν πρωτεύουσαν ἔκτακτον διπλωματικὴν ἀποστολὴν πρὸς νέαν ἀναγνώρισιν τοῦ ἡγενος Φερδινάνδου.

Ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τριακονταετίαν, καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἡγεμόνων καὶ ἐπὶ τοῦ Σταμπολὼφ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἐβασίζετο ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χώρας ἐπὶ τῆς συντάξεως τῶν στρατιωτικῶν αὐτῆς δυνάμεων, ἐπὶ τῆς ἰσχυρᾶς διοικητικῆς διοργανώσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας καὶ προόδου. Ἡ Εὐρώπη, ἐπίσημός τε καὶ ἀνεπίσημος, ἐξετίμησε τὴν μεθοδικὴν ταύτην ἐργασίαν τῆς Νέας Βουλγαρίας καὶ συνεχώρησεν οὐκ ὀλίγα αὐτῆς ἐγκλήματα. Τοῦτο, διότι ἠγάπησε πολύ. Ὁ σκοπὸς ἐξήγνιζε τὰ μέσα. Ἡ μακεδονικὴ πολιτικὴ τῆς Βουλγαρίας, κυβερνήσεως καὶ κομιτάτων, τὰ πρὸς ἐπικράτησιν αὐτῆς τελούμενα ἀνοσιουργήματα οὐδεμίαν προὐκάλουν ἀγανάκτησιν ἐν τῇ πεπολιτισμένῃ Εὐρώπῃ, συχνότατα μάλιστα ἐτύγχανον ἐπισήμων ὑπερασπιστῶν. Ἀκόμη καὶ τὸ τελευταῖον ἐγκληματικὸν πραξικόπημα, τῆς καταστροφῆς καὶ ἐρημώσεως ἑκατοντάδων χιλιάδων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, εὗρεν ἐν Εὐρώπῃ ἀπολογητάς.

Εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων συμπαθείας τῆς Εὐρώπης συνετέλεσε μὲν ἡ ἀκαταπόνητος βουλγαρικὴ ἐνέργεια, ἐσωτερική τε καὶ ἐξωτερική, ἡ μεθοδικὴ ἐργασία καὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἰδιωτῶν, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ὀφείλεται ἡ ἐπιβολὴ αὕτη εἰς τὸν ἡγεμόνα Φερδινάνδον. Εἰς αὐτὸν ὀφείλει πρωτίστως ἡ Βουλγαρία

τὴν θαυμασίαν αὐτῆς θέσιν καὶ ἐκτίμησιν. Ὑπῆρξεν ἄξιος τῆς πατρίδος του, ὅπως ὁ Κάρολος ἄξιος τῆς Ρωμουνίας. Διότι οἱ λαοί, ἐν τῇ δημιουργικῇ αὐτῶν σταδιοδρομίᾳ, μόνον ἐπὶ τῶν ἀρχηγῶν δύνανται νὰ ἐμπιστευθῶσι καὶ νὰ βασισθῶσιν. Ὁ Φερδινάνδος καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐγένετο ἄξιος ἑρμηνεὺς καὶ ἐκτελεστὴς τῶν ἱστορικῶν πόθων τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ. Εἰς αὐτὸν ὀφείλει ἡ Νέα Βουλγαρία τὴν σύγχρονον αὐτῆς ὑπεροχήν.

Ἅπας ὁ εὐρωπαϊκὸς τύτος, καὶ κατὰ τὴν παρασκευαστικὴν δρᾶσιν τοῦ ἡγεμόνος Φερδινάνδου, καὶ μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοῦ διὰ τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων ὡς τσάρου τῶν Βουλγάρων, ἐχαρακτήρισεν αὐτόν, τὸν κατ' ἐξοχὴν δημιουργὸν τῆς Νέας Βουλγαρίας, ὡς ὑπέροχον διπλωμάτην. Ἀναδημοσιεύω τὰς περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσεις ἐγκρίτου παρισινοῦ φύλλου :

«Ὁ Φερδινάνδος Α' συνεμορφώθη καὶ προσηρμόσθη μετὰ θαυμασίας εὐκαμψίας πρὸς τὸ δύσκολον βουλγαρικὸν περιβάλλον. Ἐνόησεν, ὅτι δὲν ἠδύνατό τις νὰ βασιλεύῃ τῆς Βουλγαρίας ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς Ρωσσίας, οὔτε νὰ βασιλεύῃ τῆς Βουλγαρίας διὰ τῶν Ρώσσων. Καὶ ἐπεχείρησε νὰ βασιλεύῃ κατ' ἀρχὰς διὰ τῶν Βουλγάρων διὰ τοὺς Βουλγάρους. Μάρτυς ἡ ἱστορία τῶν σχέσεών του πρὸς τὸν Σταμπολώφ, ἡ ἱστορία τῶν πρώτων ἐκείνων ἐτῶν τῆς σιωπῆς, τῆς ἀφανοῦς προσπαθείας, τῶν καθημερινῶν συμβιβασμῶν, οἵτινες διήρκεσαν μέχρι τοῦ 1895.

«Κατὰ τὰ ὀκτὼ ταῦτα ἔτη ὁ Γερμανὸς πρίγκηψ κατέστη ἐθνικὸς πρίγκηψ. Ἐμελέτησε τὸ ἔδαφος, κατέλαβε τὰς θέσεις του, καὶ ἐξασφαλίσας τὰς βάσεις του, ἤρξατο ἐκστρατείας, ἥτις ἔσχεν ὡς θέατρον τὴν Εὐρώπην. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον πᾶσαι αἱ Δυνάμεις εἶχον ἀναγνωρίσῃ τὸν ἡγεμόνα Φερδινάνδον, χάρις κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν πεφωτισμένην καὶ φιλικὴν συνδρομὴν τοῦ Ἀννοτῶ καὶ τοῦ βαρώνου Μορενχάϊμ, ὧν ὁ μὲν διηύθυνε τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ δὲ τὴν ἐν Παρισίοις ρωσσικὴν πρεσβείαν. Ἀλλ' ἡ διπλωματικὴ αὕτη προσπάθεια ἦτο μὲν ἀναγκαία, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπαρκής.

«Ὅ τι δὲ πρὸ πάντων τιμᾷ τὸν Μονάρχην τοῦτον εἶνε, ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐβεβαίωσε διὰ τῶν πράξεών του, ὅτι οἱ τίτλοι εἶνε μηδὲν ἄνευ τῆς δυνάμεως. Ἡ δύναμις αὕτη προϋπῆρχε βεβαίως, ἐμφωλεύουσα ἐν πρώτοις ἐν αὐτῷ τῷ χαρακτῆρι τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ, ὅστις εἶνε ἰσχυρότερος, στερρότερος, σταθερώτερος, ἐπιμονώτερος, περισσότερον «εἷς» ἢ ὅσον εἶνε συνήθως ὁ σλαυϊκὸς χαρακτήρ. Εἶτα δὲ προέκυπτε καὶ ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς γονιμότητος, ἥτις δίδει κατ' ἔτος εἰς τὸ βασίλειον περίσσευμα 60,000 γεννήσεων. Προέκυπτε δ' ὡσαύτως ἡ βουλγαρικὴ δύναμις ἐκ τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀπερίττου ἰδεώδους, ὅ περ ἦγε τὸν λαὸν τοῦτον τῶν χωρικῶν στρατιωτῶν εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν συνόρων αὐτοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλ' οὐδὲν τῶν στοιχείων τούτων τῆς βουλγαρικῆς δυνάμεως εἶχε ταξινομηθῇ καὶ τακτοποιηθῇ, οὐδὲν εἶχε χρησιμοποιηθῇ. Καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δύ-

ναταί τις εἰπεῖν χωρὶς τὸ παράπαν ν' ἀδικήσῃ τοὺς Βουλγάρους, ὅτι ὁ Φερδινάνδος ὑπῆρξε διὰ τὴν χώραν ἀληθινὸς δημιουργός».

«Πρὸ τριάκοντα ἐτῶν», ἐξακολουθεῖ τὸ παρισινὸν φύλλον, «ἡ Βουλγαρία ἦτο τουρκικὴ ἐπαρχία, διανενεμημένη μεταξὺ τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικυριαρχίας καὶ τοῦ ρωσσικοῦ ἐλέγχου, τεμάχιον ἐδάφους παραδεδομένον εἰς ὅλας τὰς περιπετείας καὶ τὰς ἰδιοτροπίας τῆς τύχης, οὔτε κυβερνώμενον, οὔτε ἐκμεταλλευόμενον. Σήμερον εἶνε κράτος εὐνομούμενον κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, συντεταγμένον κατὰ τὰς μεθόδους τῶν μεγάλων ὑπουργῶν τῆς γαλλικῆς μοναρχίας, κατακτηθὲν ὀλίγον ἀπὸ τῆς ἀναρχίας, τῆς ἀπειθαρχίας, τῶν ραδιουργιῶν τῶν κομμάτων.

«Ἡ τάξις πανταχοῦ ἡδραιωμένη, ἡ γεωργία ἀκμάζουσα, ἡ πίστις καὶ ὁ ἀγροτικὸς συνεταιρισμὸς πανταχοῦ ὠργανωμένοι, ἡ προστασία τῶν μικρῶν περιουσιῶν ἐξησφαλισμένη, ἡ ἀγροτικὴ ἐργασία ἐνθαρρυνομένη διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν τεχνικῶν σχολῶν, ἡ γεννωμένη βιομηχανία νουνεχῶς ὑποστηριζομένη, αἱ ἐσωτερικαὶ συναλλαγαὶ πολλαπλασιασθεῖσαι διὰ σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, ἡ ἐθνικὴ ἄμυνα στερρῶς ἠσφαλισμένη διὰ στρατοῦ εὐκάμπτου πολυαρίθμου, ἠσκημένου, καλῶς ἐφωδιασμένου δι' ὅλων τῶν ἀπαιτουμένων—αὕτη ἡ βάσις, ἐφ' ἧς ἡ βουλγαρικὴ Κυβέρνησις ἠδυνήθη νὰ στηριχθῇ, ὅπως ἀπαιτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ὅπως ἀνακηρύξῃ αὐτήν. Ἡ σημερινὴ ἄρα ἐπιτυχία τῆς Βουλγαρίας παρουσιάζεται ὡς ἡ νόμιμος ἀνταμοιβὴ διαρκοῦς καὶ ἐπιμελοῦς ἐργασίας».

Διὰ βραχέων τοιαύτη ἐξειλίχθη ἡ Νέα Βουλγαρία ἀπὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐν συνεννοήσει καὶ ἀλληλεγγύῃ μετὰ τῆς Αὐστροουγγαρίας, ὁριστικῶς ἐγκαθισταμένης ὡς κυριάρχου Δυνάμεως ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ, ἀνεκηρύσσετο ἐλεύθερον κράτος, διασπῶν πάντα συνεκτικὸν δεσμὸν μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἐν τοῖς ἑπομένοις κεφαλαίοις θέλει σκιαγραφηθῇ ἡ πολιτικὴ αὕτη διὰ τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν πραγμάτων ἐν παραβολῇ ἀλλὰ καὶ ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Μεταφυκὴ αὕτη, ἀόριστος, συγκεχυμένη, μὴ ἔχουσα ὡρισμένην κατεύθυνσιν, ἀντλοῦσα τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς ἐκ πηγῶν τεθολωμένων, ἐν ὁλοκλήρῳ τριακονταετίᾳ παρέμεινε στάσιμος. Τοὐναντίον ἡ Νέα Βουλγαρία, ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι, ἀγωνιζομένη κατὰ πλείστων δυσχερειῶν, ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν, ἐπραγμάτωσε τὸ ἐθνικὸν αὐτῆς πρόγραμμα διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων. Τὸ πρόγραμμα τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τὸ κασαδικασθὲν ἄλλοτε ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, κατέστη ἤδη τὸ πρόγραμμα καὶ ἡ ἀφετηρία ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους. Πρόγραμμα πολιτικοῦ μακκιαβελισμοῦ, τεθὲν εἰς ἐφαρμογὴν ὑπὸ χωρικῶν ἀξέστων καὶ ἀπαιδεύτων, εἶνε ἄξιον μελέτης.

Χωρὶς νὰ φέρω τὴν ἐλαχίστην ἐπ' αὐτοῦ κρίσιν, θέλω περιορισθῇ διὰ τῶν ἑπο-

μενων σελίδων ἐν τῇ παραλλήλῳ διατυπώσει τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς καὶ βουλγαρικῆς πολιτικῆς.

Η'.

Ἡ ἐθνικὴ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐν ἔτει 1885—1886 ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἄστοχος καὶ ἀτυχής. Ἠδύνατο, ἢ μᾶλλον εἶχε καθῆκον, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν διὰ τῆς ἐπιστρατεύσεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἐκβίασιν τῆς Εὐρώπης πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν ἑλληνικῶν ἀξιώσεων καὶ δικαίων ἐν τοῖς ἐναπολειφθεῖσιν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν διαμερίσμασι τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς θεσσαλικῆς Ἐλασσῶνος, νὰ προβῇ εἰς τὴν ὁριστικὴν κατάληψιν καὶ προσάρτησιν. Ὡς μὴ ὤφειλε, οἱ ἰθύνοντες τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματι ἐστεροῦντο τοῦ πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῶν περιστάσεων προσήκοντος καὶ ἀναγκαίου σθένους. Ἡ ἐπιστράτευσις ἐξηκολούθει ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐπὶ κινδύνῳ διαταράξεως τοῦ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ τετελεσμένου γεγονότος τῆς ἑνώσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας, τοῦ ἄρτι ὑποκαταστάντος διὰ τῆς ὑποχωρήσεως τῆς Ὑψηλῆς καὶ τῆς ἥττης τῶν Σέρβων πολιτικοῦ καθεστῶτος.

Ὁ ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀποκλεισμὸς τῶν ἑλληνικῶν παραλίων ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ἄστοχον ὅσον καὶ ἀνελεύθερον πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Μετὰ τὸ θλιβερὸν ἐκεῖνο γεγονὸς καθῆκον εἶχε τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ συνέλθῃ εἰς ἑαυτό, νὰ περισυλλεγῇ, ν' ἀντιληφθῇ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς αὐτοῦ καταστάσεως καὶ νὰ προβῇ εἰς τὴν πρέπουσαν, εἰς τὴν ἐπιβεβλημένην ἐνέργειαν, ἐξ ὁλοκλήρου ἀνασυντασσόμενον καὶ προσηκόντως ἀναδιοργανούμενον κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν καιρῶν. Ἔγραψα ἀλλαχοῦ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τὰ ἑπόμενα, ἅτινα καὶ ἀναδημοσιεύω, ἐφιστῶν τὴν προσοχὴν ἐπ' αὐτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου :

«Κατόπιν μεγάλης ἐθνικῆς συμφορᾶς καὶ καταστροφῆς τὰ ἔθνη, ἐρευνῶντα τὰ αἴτια τῶν δυστυχημάτων αὐτῶν, ἀντὶ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν ἀπελπισμόν, ἢ νὰ συνεχίσωσι τὸ αὐτὸ σύστημα, τὸ περιαγαγὸν αὐτὰ εἰς ἐξουθένωσιν, ἀναθέτουσι τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν, τὴν χειραγωγίαν αὐτῶν εἰς ἕνα ἰσχυρὸν ἄνδρα, ἱκανὸν καὶ δυνάμενον νὰ περισυλλέξῃ τὰ κατεσπαρμένα τῇδε κἀκεῖσε ἐρείπια, νὰ συγκεντρώσῃ αὐτὰ καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἐξ αὐτῶν στερεὸν οἰκοδόμημα, ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ὁποίου νὰ στεγασθῶσι καὶ νὰ ἐργασθῶσι σκοπίμως καὶ τελεσφόρως πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον προορισμόν. Τοιοῦτό τι ἔπραξεν ἡ Πρωσσία μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἰένης καὶ τὴν πολιτικὴν ἀποσύνθεσιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848. Τοιοῦτο καὶ τὸ Πεδεμόντιον μετὰ τὴν πανωλεθρίαν

τῆς Νοβάρας»[1] . . . Ἀλλ' ὁ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπὸ τὴν ὁμόφωνον θέλησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν Τρικούπης, καίπερ δυνάμενος, ὡς ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἀκαταδαμάστου αὐτοῦ χαρακτῆρος, ν' ἀποκαταστήσῃ μόνιμον τάξιν πραγμάτων, ἀφετηρίαν καὶ ἐμπέδωσιν σοβαρᾶς πολιτικῆς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ, νὰ προσελκύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἐν τῇ ἀλυτρώτῳ πατρίδι, τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῶν καὶ τὴν πίστιν, δὲν ἔκρινε σκόπιμον καὶ συντελεστικὸν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐξέλιξιν ν' ἀναλάβῃ τοιαύτην εὐθύνην, νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἐπιβεβλημένην δικτατορικὴν ἐξουσίαν. Ὑπετάγη εἰς τὸ πολιτικὸν περιβάλλον. Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν ἐδελεάσθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, καὶ οὕτως ἐξηναγκάσθη ἑκὼν ἄκων νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ ἄπληστον μεγαθήριον τῆς βουλευτικῆς βουλιμίας τὰ πάντα, καὶ δὴ τὸν προϋπολογισμόν . . .

Κατὰ τὸν διαρρεύσαντα χρόνον, ἀπὸ τοῦ 1886 μέχρι τοῦ 1897, τὸ θλιβερὸν ἔτος τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συρράξεως ἄνευ τῆς ἐλαχίστης σοβαρᾶς πολεμικῆς προπαρασκευῆς, ἡ πολιτικὴ Ἑλλὰς παρέστησε τὸ θλιβερώτατον τῶν προσώπων ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Γάλλος ἱστοριογράφος, ἐξιστορῶν τὰ κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν τῶν πραγμάτων κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐξέλιξιν τῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου χαρακτηρίζει τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα ὡς κοινοβουλευτικὴν ἀναρχίαν. Παρουσιάζεται ἐν αὐτῇ τὸ φαινόμενον φατριῶν, ἐστερημένων παντὸς προγράμματος, προσωπικὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἐχόντων σκοπόν, οὐδὲν ἄλλο ἐχόντων πρόγραμμα ἢ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν διανομὴν τῶν δημοσίων λειτουργιῶν εἰς τοὺς κομματικοὺς συνεταίρους. Διαλύσεις βουλῶν, ὑπουργικαὶ κρίσεις, ἀλλ' οὐδεμία σοβαρὰ μεταρρύθμισις, οὐδεμία σημαντικὴ πρόοδος ἐπετελέσθη. Καὶ τὸ σοβαρώτατον πάντων, οὐδεμία ἐγένετο στρατιωτικὴ ὀργάνωσις, ἱκανὴ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πανελληνίων ἐθνικῶν ὀνείρων. Ὅ τι συνέβαινε κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ ταῦτα, μέχρι τοῦ ἔτους 1897. Καὶ πρὸς ἐπίμετρον τῶν ἑλληνικῶν συμφορῶν, ἕνεκα τῆς ἀναπτυχθείσης σπατάλης καθ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς δημοσίας διοικήσεως, ἐπῆλθεν ἡ πρὸ πολλοῦ ἀναμενομένη χρεωκοπία τοῦ κράτους, ἀπολέσαντος τέλεον τὴν ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς χρηματιστηρίοις οἰκονομικὴν αὐτοῦ πίστιν. Ἐπὶ τέλους, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν εἶχε προβῇ ἡ ἀναισθησία τοῦ λαοῦ καὶ τῶν διευθυνουσῶν τάξεων, ὥστε μετ' ἐπευφημιῶν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ διακήρυξις τοῦ προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου : Δυστυχῶς ἐπτωχεύσαμεν !

Εὐτυχῶς αἱ ἐπευφημίαι περιωρίσθησαν ἐντὸς τῆς αἰθούσης τοῦ ἑλληνικοῦ βουλευτηρίου καὶ τῶν ἐγγυτέρων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν κύκλων, ἀλλὰ τὸ

1 Ὁ Κοινοβουλευτισμὸς ἐν Ἑλλάδι. (Πολιτικὴ Ψυχολογία) 1910.

πλεῖστον τοῦ ἔθνους ἐξεδήλωσε βαθυτάτην ἐπὶ τῷ γεγονότι ὀδύνην, καὶ ἔτι μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ δημοσία γνώμη ἀδίκως καὶ παραλόγως ἐπέρριψε τὴν εὐθύνην ἐπὶ τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ γένους, ὡς ὑπαιτίου τῆς οἰκονομικῆς ἀτασθαλίας τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτευομένων.

Καὶ μετὰ τὸ ἀπαίσιον γεγονός, ὅ περ ἔμελλε νὰ στοιχίσῃ βραδύτερον τῇ Ἑλλάδι τὸν οἰκονομικὸν ἔλεγχον, ἡ πολιτικὴ ἀκρισία καὶ ἐπιπολαιότης καὶ τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν κυβερνωμένων, τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐξηκολούθησε, χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐλαχίστη μεταβολὴ ἐν τῇ ἀντιλήψει τῶν πραγμάτων. Ἡ κυβέρνησις ὑπῆρξεν ἀξία τοῦ λαοῦ, καὶ οὗτος τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ. Ἡ ἐν Εὐρώπῃ δημοσία γνώμη μονονουχὶ ἀπεκήρυττε τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὡς ἀνάξιον νὰ ἐπιτελέσῃ οἱανδήποτε ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ζυμώσεως τῶν νέων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἐθνικῶν ὁμάδων, καὶ ἰδίᾳ τῆς βουλγαρικῆς, ἥτις παρὰ τὰς παρεκτροπὰς αὐτῆς προσείλκυεν ἤδη τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, ἰδίᾳ ἕνεκα τῆς στρατιωτικῆς, καὶ καθόλου τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς συντάξεως καὶ ἐνεργείας. Ὡς θὰ ἐκδηλωθῇ βραδύτερον διὰ τῶν πραγμάτων, κατώρθου ἡ βουλγαρικὴ φιλοπατρία νὰ δημιουργήσῃ ἐθνικὴν ἰδέαν καὶ δύναμιν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ἀναζωπυροῦσα τὴν περιβόητον Συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἡ ἑλληνικὴ ἐργασία τοὐναντίον περιωρίζετο εἰς τὰς ἐσωτερικὰς κομματικὰς προστριβάς, ἀλλ' εἰς οὐδεμίαν γενναίαν καὶ ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ κράτους. Μόνον ὅταν ἡ βουλγαρικὴ ἐνέργεια ἐν Μακεδονίᾳ κατέστη ἐπικίνδυνος διὰ τοὺς πολυαρίθμους ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς ἔκπαλαι ἑλληνικωτάτης ταύτης χώρας, ἐξηγέρθη ἀπὸ τοῦ καμάτου καὶ τοῦ ληθάργου ἡ ἀδρανοῦσα ἐθνικὴ ψυχή. Ἀλλ' ὁποία ἐξέγερσις! βιαία, σπασμωδική, ἀσυλλόγιστος, μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὴν σοβαρότητα τῶν καιρῶν, τὰ πράγματα καὶ τὰς περιστάσεις, μὴ διστάζουσα νὰ διοργανώσῃ αὐτοσχεδίως ἐσωτερικὴν διατάραξιν, καθ' ὃν χρόνον ἀπῃτεῖτο γαλήνη ψυχικὴ καὶ νηνεμία πρὸς πολιτικὴν περισυλλογήν, πρὸς οἰκονομικὴν σύνταξιν, πρὸς ὀργάνωσιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐμφανισθῇ τὸ ἑλληνικὸν κράτος πρὸ τῆς ἐν Εὐρώπῃ παρωργισμένης κατ' αὐτοῦ δημοσίας γνώμης ἐξηγνισμένον, εἰσερχόμενον εἰς νέον, διάφορον στάδιον πολιτικοῦ βίου καὶ δράσεως. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐσκέφθη σοβαρῶς περὶ τούτου. Ἀμφότεραι αἱ κομματικαὶ ὁμάδες, αἱ ἀμφισβητοῦσαι τὰ λάφυρα τῆς ἐξουσίας, περὶ οὐδενὸς ἐμερίμνων ἢ περὶ καταλήψεως αὐτῆς καὶ ἐκμεταλλεύσεως. Τὸ κρίσιμον τῶν περιστάσεων καὶ τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν τοῦ κράτους οὐδαμῶς ἀπήλπιζε τοὺς ἀξιοῦντας νὰ προΐστανται τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων. Καὶ ἤδη ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς χρεωκοπίας, μηδενὸς ἐπελθόντος οἰκονομικοῦ συμβιβασμοῦ μεταξὺ τῶν ὁμολογιούχων τῶν ἑλληνικῶν δανείων, τῶν οἰκονομικῶν πιστωτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ ἀμβλυωποῦσα καὶ παραπαίουσα ἐθνικὴ συνεί-

δησις ἀπεπειρᾶτο νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Μακεδονίας κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐπιβούλων, καὶ δὴ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Διὰ τὸν μελετῶντα μετ' ἐμβριθείας τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐθνικῶν φαινομένων οὐδεμία ἀπολείπεται ἀμφιβολία, ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς ἀκαίρου ἐνεργείας πρὸς ἐξέγερσιν τῶν μακεδονικῶν πληθυσμῶν κατὰ τῆς κρατούσης τάξεως προῆλθεν ἐκ ψυχικῆς διαταράξεως καὶ σκοτισμοῦ τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς ἢ ἐκ φωτεινῆς ἀντιλήψεως. Ἐν ἔτει 1893, καθ' ὃν χρόνον ἱδρύετο ἡ πολυθρύλητος Ἐθνικὴ Ἑταιρεία ὑπὸ εὐαρίθμων νεαρῶν βαθμοφόρων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς ἄμεσον ἐθνικὴν ἐνέργειαν ἀνὰ τὰ ταλαιπωρούμενα ἑλληνικὰ τμήματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐξαναγκάζουσα εἰς πολεμικὴν σύρραξιν ἀμφότερα τὰ γείτονα κράτη, εἰς ἃ ἐπίσης ἐπεβάλλετο ἡ περισυλλογὴ καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τοῦ Σλαύου, ἐπιδιώκοντος τὸν πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ ὀνείρων ἀναλώμασιν τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας, τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους πράγματα διετέλουν ἐν τοιαύτῃ θλιβερᾷ κρίσει, ὥστε ἐπεβάλλετο ἡ πλήρης ἀποχὴ ἀπὸ παντὸς ριψοκινδύνου τολμήματος. Ὑπὸ τὸ κρατοῦν καθεστώς, κοινοβουλευτικὸν κατ' ἐπίφασιν, ἀναρχικὸν ἐν τῇ πραγματικότητι, τὸ κυβερνητικὸν κῦρος ἐξελίσσετο ἐστερημένον πάσης κοινωνικῆς ἐπιβολῆς. Ἡ κυβέρνησις τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἐλέκτητο κοινοβουλευτικὴν παντοδυναμίαν, διαθέτουσα κατ' ἀρέσκειαν τὴν ψῆφον τῶν ἐν βουλῇ ἀφωσιωμένων αὐτῇ φίλων. Ἀλλ' ὑφ' ὁποίας συνθήκης καὶ ὑποχωρήσεις! Ἡ κυβερνητικὴ μονοκρατορία ἦτο ἐξηγορασμένη διὰ παροχῶν, ἀνήθικον πολλάκις ἐχουσῶν χαρακτῆρα. Ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις, καθ' ἃ συμβαίνει ἐν τῷ ἑλληνικῷ κοινοβουλίῳ, εἰς ἓν καὶ μόνον ἀπέβλεπεν, εἰς τὴν διὰ παντὸς μέσου, θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου, κατάληψιν τῆς ἐξουσίας. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει, παρέστη αὐτόκλητος ἐπὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ σκηνῆς πρὸς θεραπείαν τῆς κατατρυχούσης τὴν χώραν πολιτειακῆς καὶ κοινωνικῆς νόσου ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία.

«Ἦτο τὸ δηλητηριῶδες ἐξάνθημα, ἡ φαγέδαινα τῆς κοινοβουλευτικῆς ὀλιγαρχίας, ἥτις ἀπὸ ὀγδοήκοντα ἤδη ἐτῶν καταβιβρώσκει τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀναγεννηθέντος, τοῦ ἀναβλαστήσαντος ἀπὸ τῆς τέφρας τῶν ἐρειπίων τοῦ παρελθόντος ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ μεγαλείτερον τῶν ἐγκλημάτων, τῶν διαπραχθέντων ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ἦτο ἡ ἐκκόλαψις τῆς Ἑταιρείας ταύτης, ἥτις ἐν τῇ πολυθεΐστικῇ καὶ δεισιδαίμονι ἀρχαιότητι ἤθελεν ἐκληφθῇ ὡς ἐπιφανεῖσα ἐν Ἑλλάδι κατὰ πονηρὰν βούλησιν ἀλάστορος δαίμονος, φθονοῦντος τὸ ἑλληνικὸν γένος καὶ κατεργασθέντος τὴν ἐξώλειαν αὐτοῦ διὰ τῶν χειρῶν τῶν τέκνων του[1]!!

Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία μετὰ παρέλευσιν ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος ἀπὸ

1 Ν. Καζάζη. Ὁ Κοινοβουλευτισμὸς ἐν Ἑλλάδι (1910).

τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς καθίστατο κράτος ἐν κράτει. Ἐν τῇ συνήθει ἐπιπολαιότητι αὐτοῦ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἑλληνικὸν γένος ἀπανταχοῦ τῆς ὑφηλίου, ἐπίστευσεν ὅτι διὰ τῆς Ἑταιρείας ταύτης, ἧς ἡγνοοῦντο καὶ οἱ ἱδρυταὶ καὶ τὰ μέσα τὰ διατιθέμενα, ἔμελλον ἄνευ ἀντιστάσεως νὰ λυθῶσιν ἅπαντα τὰ ἐκκρεμῆ ἐθνικὰ προβλήματα, νὰ προσαρτηθῇ ἡ Κρήτη, ἡ Μακεδονία, καὶ ἡ Ἤπειρος εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Τραγικὴ αὐταπάτη, μεταδιδομένη μυστηριωδῶς ἀπὸ κοινωνικῆς εἰς κοινωνικὴν τάξιν, ἡ πίστις, ὅτι ἔμελλε τὸ ἑλληνικὸν γένος διὰ τῆς ὁδηγίας καὶ μόνης τῶν περὶ τὴν Ἐθνικὴν Ἑταιρείαν συνωμοτῶν νὰ καταγάγῃ περιφανεῖς θριάμβους, ἀναμιμνήσκοντας τοὺς περιφανεστάτους τῶν ἑλληνικῶν θριάμβων κατά τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς νεωτέρους αἰῶνας!

Μὴ ὑπαρχούσης πραγματικῆς κυβερνήσεως, δυναμένης ν'ἀντιστῇ κατὰ τῶν ἐκτρόπων καὶ ἀσυνειδήτων ἐνεργειῶν τῶν περὶ τὴν Ἑταιρείαν ταύτην, οἱ ἐπιτελεῖς αὐτῆς ἀνέλαβον τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Κατὰ πλᾶσμα ἦσαν ἀόρατοι, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἦσαν ὁρατώτατοι, ἐπὶ τέλους συνεργαζόμενοι ἐν ταῖς πολεμικαῖς αὐτῶν παρασκευαῖς καὶ μετ' αὐτῶν τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων τῇ ἀνοχῇ τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος διετέλει ἐν πλήρει ἀναρχίᾳ. Καὶ ἐν τῇ ἀναρχικῇ ταύτῃ καταστάσει ἐφρόνει, ὅτι ἠδύνατο νὰ διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς πόλεμον πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἄνευ χρηματικῶν μέσων, ἄνευ συμμαχιῶν, ἄνευ συμπαθειῶν, ἄνευ κύρους, ἐγκαταλελειμμένον εἰς τὰς ἰδίας καὶ μόνον δυνάμεις...

Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς παραπαιούσης ἐθνικῆς γνώμης τοῦ λαοῦ τοῦ ἐλευθέρου κράτους, συμπραττόντων καὶ τῶν ἔξω ὁμογενῶν, ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος αὐτὸς ὁ βασιλεύς· οὐδ' ἐδίσταζε νὰ ὁμολογήσῃ εἰς πρεσβευτὴν Μεγάλης Δυνάμεως: «Ἐπὶ τόσα ἔτη ἐπεσκεπτόμην τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλάς, χωρὶς νὰ δυνηθῶ νὰ κατορθώσω τι... Ἡ ὑπομονή μου ἐξηντλήθη... Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔχει διαταγὴν ἀμετάτρεπτον νὰ καταλάβῃ καὶ διοικήσῃ τὴν νῆσον ἐπ' ὀνόματί μου. Πιθανῶς ἡ τοιαύτη ἀμετάτρεπτος ἀπόφασίς μου νὰ δυσαρεστήσῃ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, καὶ ἴσως προβῶσιν εἰς καταθλιπτικὰ ἐναντίον μέτρα, ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔχω ὑπὲρ ἐμοῦ ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν γένος...»

Ὀρθὰ καὶ ἄξια ἡγεμόνος ἐθνικοῦ τὰ ῥήματα ταῦτα τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα ἱστορικὰ προβλήματα δὲν λύονται μόνον διὰ τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν πομπωδῶν φράσεων, ἐξ οἱωνδήποτε καὶ ἂν ἐξέρχωνται αὗται χειλέων. Ἡ διεξαγωγὴ πολέμου δὲν εἶνε ἔργον αὐτοσχέδιον θερμῶν κεφαλῶν ἢ ἐμπαθείας πολιτικῆς πρὸς ἐξαναγκασμὸν ἀνικάνου καὶ ἀδρανοῦς κυβερνήσεως νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐξουσίας. Διότι πράγματι τοιοῦτό τι ἐπεδιώκετο κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον διὰ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Ἀπεφασίσθη ὁ πόλεμος, χωρὶς νὰ μελετηθῇ πρότερον ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς αὐτοῦ, ἂν ὑπῆρχον αἱ πρὸς τοῦτο δυνάμεις, ἠθικαί, πολιτικαί, οἰκονομικαί, ἐθνικαί. Ἂν ὑπῆρχεν ἤδη ἡ ἐλαχίστη πρὸς τὸν πόλεμον προπαρα-

σκευή, ἠδύνατο ὁ βασιλεύς, οὗ γνωστὴ ἡ νοημοσύνη καὶ ἡ ἐμπειρία, ν' ἀπευθύνῃ πρὸς τὴν ἐπίσημον Εὐρώπην τοιοῦτον ἀπειλητικὸν τελεσίγραφον. Ἀλλὰ συνέβη καὶ ἐν ἔτει 1897 ὅ τι καὶ πρὸ δωδεκαετίας κατὰ τὴν περιώνυμον ἐπιστράτευσιν ἐπὶ τῇ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καταλήψει τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἠπείλει νὰ καταλάβῃ σπουδαιότατα τμήματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τὴν Κρήτην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἤπειρον, ν' ἀνάψῃ πυρκαϊὰν πολλαχοῦ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρχιπελάγους, νὰ ἐξεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος τριακοσίας χιλιάδας Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἄρρενας καὶ θήλεις), καὶ πάντα ταῦτα διὰ τοῦ συρφετοῦ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, ὃν εἶχε περισυλλέξῃ ἁπανταχόθεν, συμπραττόντων καὶ τῶν ἀτάκτων στιφῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Πρὸς τοιαύτην ἀκατονόμαστον καὶ ἀτάσθαλον πολιτικὴν ἕν μόνον εἶνε ἄξιον ἐπίγραμμα, τὸ ἐξενεχθὲν ὑπὸ τοῦ Μαρκησίου Σώλσβαρυ: ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀνάγκην ζουρλομανδύου (camisole de force).

Εἰς τίνα ἠθικὰ καὶ ψυχικὰ αἴτια ἀποδοτέον τὸ ἔκτροπον καὶ θλιβερὸν τοῦτο φαινόμενον τοῦ ἄνευ παρασκευῆς πολέμου μικροῦ κράτους ἐναντίον πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀριθμοῦντος δεκαπλάσιον τοὐλάχιστον πληθυσμόν ;

Ἐπὶ τοῦ φαινομένου τούτου, τῶν αἰτίων αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, τὸν λόγον ἔχει ὁ κοινωνικὸς ψυχολόγος, ὁ ἠθικολόγος, ἐπιλαμβανόμενος τοῦ δυσχεροῦς ἔργου τῆς ἀναλύσεως αὐτὸ κατὰ τὴν θετικὴν ἀντίληψιν καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει μεταφυσικῆς θεωρίας.

Ὁ ἐλεύθερος ἑλληνικὸς λαὸς καὶ τὸ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἐξελίξει παραλλήλως σταδιοδρομοῦν ἑλληνικὸν γένος, εἴτε ἐν τῇ ἀλυτρώτῳ χώρᾳ, εἴτε ἐν τῇ παγκοσμίῳ διασπορᾷ, κέκτηται πολλὰς ἀρετάς, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν πολυχρονίων ἱστορικῶν αὐτοῦ περιπετειῶν αἱ ἀρεταὶ αὗται ἐκδηλοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλλιπεῖς πραγματικῆς κατευθύνσεως καὶ μεθόδου. Ὁ ἀρχαῖος σοφὸς ἐδίδαξεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος τὸ περιβόητον λόγιον μηδὲν ἄγαν, πᾶν μέτρον ἄριστον. Αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τὰ τέλη τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐγνωμάτευεν, ὅτι μεσότης ἡ ἀρετή. Πᾶσα τοῦ ἀνθρώπου ἐκτροπὴ πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἀκρότητα φωράται ἐν τῇ πραγματικότητι κ α κ ί α. Ἐδιδάχθη τὰ σοφὰ ταῦτα μαθήματα ἀπὸ αἰώνων τὸ ἑλληνικὸν γένος, ἀλλ' ἐν τῇ πρακτικῇ αὐτῶν ἐφαρμογῇ σπανίως ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὸ χρυσοῦν μέτρον.

Σπανίως ἐμελέτησε τὰ ἱστορικὰ πράγματα, ὅπως ἔχουσι καὶ ἐξελίσσονται συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας. Ἐδημιούργησε περὶ αὐτῶν ἰδίαν θεωρίαν, μεταφυσικὴν καὶ ἐξ ὑποκειμένου μόνον. Οὐαὶ εἰς τὸν τολμήσοντα νὰ ἐξενέγκῃ τὸν ἐλάχιστον διισταγμὸν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος ! Μονονουχὶ ἀποκηρύσσεται τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἐν τοιαύτῃ κρισίμῳ καὶ περισπουδάστῳ στιγμῇ ὁ παραλογισμὸς κατισχύει τοῦ λόγου. Ἡ σοφιστικὴ λαμβάνει

τὰ σκῆπτρα καὶ ἡ λογικὴ προγράφεται ὡς σκοπὸν προτιθεμένη νὰ ἐπενέγκῃ ζημίαν μᾶλλον ἢ ὄφελος καὶ ἐπιτυχίαν.

Πάντα ταῦτα εἶνε ἀποτελέσματα νευρασθενικῆς καταστάσεως τοῦ Νεοέλληνος. Ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ ἐνστίκτου ἐπιδιώκει τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν, τὸ προσῆκον. Καὶ ἐν τούτοις, καταλήγει εἰς τὰ ἀντίθετα. Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν νευρασθενείας περιέρχεται εἰς θλιβερὰν παράκρουσιν. Ἐντὸς τῆς ζοφερᾶς ἀτμοσφαίρας, ὑφ' ἧς περικυκλοῦται, ἀπόλλυσι τὸ ἀληθινὸν φῶς τῆς πραγματικῆς ἐποπτείας. Παρακολουθεῖ σκιὰς καὶ φαντάσματα, ἅτινα αὐτὸς οὗτος δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, πορέχει εἰς αὐτὰ σάρκα, ὀστᾶ, πραγματικότητα, καὶ ἐν τοιαύτῃ ἀποπλανήσει ἀνὰ τὰ ἀνήλια σκότη καταπίπτει ἄτονος καὶ συντετριμμένος. Ἐξεγείρεται ἀπὸ τῆς πτώσεως, ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος, εἰς συναίσθησιν τῆς καταστάσεώς του, ἀλλὰ στερεῖται τοῦ προσήκοντος σθένους, τοῦ χαρακτῆρος, ἵνα προβῇ εἰς τὴν ἀναγκαιοῦσαν θεραπείαν.

Τὸ νευρασθενικὸν ἄτομον προσέρχεται εἰς τὴν κλινικὴν ὡς θεραπευτικὴν τῆς νόσου, ὑφ' ἧς ταλαιπωρεῖται. Τίθενται εἰς ἐνέργειαν τὰ προσήκοντα ἰαματικὰ φάρμακα μέχρι θεραπείας. Δὲν ἐπιβάλλεται τὸ τοιοῦτο καὶ εἰς τὸ νευρασθενικὸν περιληπτικὸν ἄτομον, τὸν λαόν, καταλαμβανόμενον αἰφνιδίως κατὰ χρονικὰς περιόδους ὑπὸ ἐξάψεων καὶ παρακρούσεων, κατὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ὁποίων οὐδαμῶς κατισχύει ὁ λόγος ; Πανταχοῦ τῶν κοινωνικῶν κέντρων τῆς ὑδρογείου σφαίρας ὑπάρχουσι κλινικαί, ψυχικὰ sanatoria, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπιτυγχάνοντα τὸν ἐπιδιωκόμενον ἐπιστημονικὸν σκοπόν, διὰ τὰ νευρασθενικὰ ἄτομα. Μόνον διὰ τοὺς περιληπτικοὺς κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς ὀργανισμούς, τοὺς λαούς, τὰ ἔθνη, δὲν κατωρθώθη νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ σύστημα τῶν φρενιατρικῶν κλινικῶν καὶ σανατορίων. Εὐτυχεῖς οἱ λαοί, οἵτινες κατόπιν ὀδυνηρῶν δοκιμασιῶν, ἀντὶ νὰ ἐπιμένωσιν εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἀλλοφροσύνης, ὑφ' ἧς προσεβλήθησαν, ἢ ἑκάστοτε προσβάλλονται, καθιστάμενοι ἀνισόρροποι, συνέρχονται εἰς ἑαυτούς, περισυλλέγονται, ἐκδηλοῦσι τὸ προσῆκον, τὸ ἀναγκαιοῦν σθένος, πρὸς θεραπείαν ἀπὸ τῆς νόσου, ὑφ' ἧς ὁ ὀργανισμὸς αὐτῶν προσεβλήθη μέχρι μανίας.

Κατὰ τῆς κατατρυχούσης τὸν ὀργανισμὸν τῶν λαῶν τοιαύτης νόσου δὲν ἀρκεῖ ἡ λογική, ἡ πειθὼ αὐτῆς εἰς οὐδὲν καταλήγει ἀποτέλεσμα. Κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, τῆς ἐθνικῆς ταύτης νόσου, ἐξ ἧς κατελήφθη τὸ ἑλληνικὸν γένος, παρέχον ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὰ μυθεύματα καὶ τὰ θρυλήματα κατορθωμάτων μονονουχὶ ἀνυπάρκτων ἡρώων τῶν μακεδονικῶν ὀρέων καὶ πεδίων, μιᾷ τῶν ἡμερῶν διέψευδον ταῦτα ἀπολύτως ἐν κύκλῳ ἀγαθῶν φίλων. Εἷς ἐξ αὐτῶν μετὰ στενοχωρίας μοὶ ἀπεκρίθη : —Φείσθητι τῶν πλασμάτων τῆς ἐθνικῆς φαντασίας. Εἶνε τόσον γοητευτικὰ καὶ παρήγορα, ὅσον καὶ ἐποικοδομητικὰ διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ μέλλοντος, — Ἀλλ' οἱ λαοί, τῷ ἀπεκρίθην μετ' ἀγανακτή-

σεως, δὲν διαπαιδαγογοῦνται, οὐδὲ διδάσκονται διὰ μυθοπλαστῶν καὶ φανταιοκοπημάτων, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Καὶ ἐσιώπησα.

Μετά τινα χρόνον τὰ φαντασιώδη ἐκεῖνα δημιουργήματα τεταραγμένων ἐγκεφάλων, ὑποβληθέντα καὶ ἐπιβληθέντα εἰς τὴν ἐθνικὴν ψυχήν, ἐξώθουν τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ εἰς πόλεμον. Ἀλλ' ἦτο ὁ πόλεμος ἐκεῖνος μέγα ψεῦδος. Οὐδεὶς ἐπίστευσεν εἰς αὐτὸν πράγματι, καὶ κατὰ πρῶτον οἱ προκαλέσαντες. Οἱ Σταυραετοί, ὅπως ἀπεκλήθησαν τὰ ἄτακτα καὶ ἀνυπότακτα στίφη τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς εἰς τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος, ἐπανῆλθον, ἅτε ἐστερημένοι παντὸς μέσου καὶ δὴ διοικήσεως, καὶ μετετράπησαν εἰς λῃστὰς τῶν ἀτυχῶν ἀγροτῶν τῆς Θεσσαλίας, ὁ βασιλεὺς δὲν ἠξίωσε νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τριακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων, ἀλλὰ παρέμεινεν, ἀνωμένων τὴν ἀναπόδραστον καταστροφήν, ἐντὸς τῶν μεγάρων αὐτοῦ, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπεχώρει ἅμα τῇ πρώτῃ συμπλοκῇ καὶ συναντήσει μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἄνευ ἀντιστάσεως κατεσκήνωσε παρὰ τὰ ἱστορικὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας.....

Στυγερὰ πραγματικότης! Τὸ ἐθνικὸν παραλήρημα κατέληγεν εἰς τὴν θλιβερὰν ταύτην καταστροφήν, πρὸ τῆς ὁποίας δὲν ἐτύφλωττον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπέρτατοι μυσταγωγοὶ καὶ ἐπιτελεῖς τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Ἡ Ἑλλὰς καθίστατο ὑποχείριος τῶν Τούρκων. Καὶ θὰ προέβαινον οὗτοι μέχρις Ἀθηνῶν, ἂν δὲν παρεκωλύοντο ὑπὸ τηλεγραφικῆς διαταγῆς ἐκ τῆς ρωσσικῆς πρωτευούσης.

(Ἀκολουθεῖ) Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

Δρ EDGAR MARTINI
Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας.

Η ΚΡΗΤΗ
ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΟΙΚΤΗΣ ΠΛΗΓΗΣ

Ὁ καὶ ἐξ ἑτέρου αὐτοῦ δημοσιεύματος, τὸ ὁποῖον πέρυσιν ἐδημοσιεύσαμεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Φιλελληνισμὸς καὶ Φιλοτουρκισμός», γνωστὸς τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις διαπρεπὴς καθηγητὴς τῆς κλασικῆς φιλολογίας ἐν Λειψίᾳ κ. Μαρτίνι ἐδημοσίευσε τελευταίως ἐν τῷ γερμανικῷ περιοδικῷ «Hochland» ἔνθερμον ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἄρθρον, τὸ ὁποῖον καὶ μεταφράσαντες παραθέτομεν κατωτέρω. Ὁ ἀνὴρ εἶνε ὄντως ἄξιος τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διὰ τὸν ἀκραιφνῆ αὐτοῦ φιλελληνισμόν, ὁ ὁποῖος δὲν περιορίζεται εἰς πλατωνικὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀγάπην, ἀλλ' εἶνε ἀγάπη ζῶσα καὶ πρὸς τὸ σύγχρονον καὶ ζῶν ἑλληνικὸν γένος. Ὁ κ. Μαρτίνι εἶνε ἐκ τῶν ἐπιλέκτων μελῶν τοῦ ὀλιγαρίθμου φεῦ! σήμερον τάγματος τοῦ στρατευομένου φιλελληνισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ.

Τὸ ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἑβδομηκοστῆς πέμπτης ἐπετηρίδος του ἀνηγόρευσε τὸν διαπρεπῆ ἐπιστήμονα ἐπίτιμον διδάκτορα. Τιμὴ ὀφειλομένη εἰς τὸν ἐπιστήμονα. Καθῆκον τῆς πολιτείας εἶνε νὰ τιμήσῃ καὶ αὕτη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κ. Μαρτίνι τὸν ἀκραιφνῆ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους φίλον.

Τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Μαρτίνι ἔχει ὡς ἑξῆς :

Ἀπὸ ἡμίσεως αἰῶνος ἡ ἀρχαία νῆσος τοῦ Μίνωος ἀπασχολεῖ τὴν διπλωματίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἐν τούτοις τὸ ζήτημα αὐτῆς δὲν ἐλύθη ἀκόμη. Καὶ ὅμως τὸ συμφέρον τῆς Εὐρώπης ἀπαιτεῖ, ὅπως ἐπὶ τέλους δοθῇ ἡ ἡσυχία εἰς τὴν νῆσον. Διότι ἡ πολιτικὴ τῶν ἐμβαλωμάτων, ἡ παρακωλύσασα ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, σήμερα καθίσταται ἐπικινδυνωτέρα καὶ κατ' ἀνάγκην, ἂν ἐξακολουθήσῃ, θὰ ὁδηγήσῃ εἰς περιπλοκὰς καὶ περιπετείας, τῶν ὁποίων αἱ συνέπειαι διὰ τὴν εἰρήνην τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἀνατολῆς καὶ δὴ καὶ ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης εἶνε τελείως ἀνυπολόγιστοι. Προάγγελοι

τινες τρικυμίας ἐν τῷ ἀνατολικῷ ὁρίζοντι ἀγγέλλουν ὅτι ἡ στιγμὴ τῆς καταστροφῆς εἶνε ἤδη ἐπὶ θύραις. Εἶνε λοιπὸν εἴπερ ποτε καιρὸς νὰ δοθῇ τέλος εἰς τὴν μέχρι τοῦδε πολιτικὴν τῆς ἀναβολῆς καὶ νὰ κανονισθῇ τελειωτικῶς ἡ κρητικὴ ὑπόθεσις ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δικαίων πόθων καὶ ἀπαιτήσεων τῶν Κρητῶν.

Εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως ἐν γένει ὀλίγον κατενοήθη τὸ κρητικὸν ζήτημα. Τὸ κυριώτερον σφάλμα εἶνε ὅτι ἡ ὅλη κίνησις τῶν Κρητῶν θεωρεῖται ὡς καθαρῶς ἐθνικιστική. Βεβαίως τὰ ἐθνικὰ ἐλατήρια ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι παίζουν ἐξέχοντα ρόλον, ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἐθνικοῖς ἐλατηρίοις ἐπιδρῶσι καὶ ἕτεροι παράγοντες, τῶν ὁποίων ἡ σημασία δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται. Δὲν εἶνε ἑπομένως περιττὸν τὸν ἐν Κρήτῃ καὶ διὰ τὴν Κρήτην ἀγῶνα νὰ διευκρινήσωμεν κἄπως σαφέστερον ἐν τοῖς ἑπομένοις. Σύντομος περίληψις τῆς ἱστορίας του θὰ παρουσιάσῃ εὐκρινῶς τὰς κινητηρίους δυνάμεις καὶ συγχρόνως θὰ δείξῃ φανερῶς ὁποίαν ὁδὸν θὰ ἀκολουθήσῃ ἡ τελειωτικὴ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος.

Ὁ ἀγὼν ἤρχισε διὰ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως τοῦ 1669. Ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἕνεκα τῆς κακοδιοικήσεως κατεστράφη ὅλη ἡ πλουσία πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς ὡραίας καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐξόχως πεπροικισμένης νήσου. Ὑπὸ τὴν βάρβαρον διοίκησιν τῆς αὐθαιρεσίας ὑπέστη τὰ πάνδεινα ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτης, ὁ ὁποῖος ἤδη κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ τυράννου. Εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἔλαβον σπουδαῖον μέρος οἱ Κρῆτες, ἀλλ' ἡ μυωπία τῆς διπλωματίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὠρνήθη εἰς αὐτοὺς τὸ γέρας τῶν νικῶν καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν των. Ἡ νῆσος ἔμεινεν ὑπὸ τὴν ἡμισέληνον (δι' ὀλίγον καιρὸν προσηρτημένη εἰς τὴν Αἴγυπτον) καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους κατέστη τὸ θέατρον ἀδιαλείπτων αἱματηρῶν ἀγώνων. Ὁ ὑπερήφανος καὶ ὑψηλόφρων κρητικὸς λαὸς ἀνωρθοῦτο ἐκ νέου πάντοτε κατὰ τοῦ βαναύσου βασανιστοῦ αὐτοῦ. Ἑκάστην ἐπανάστασιν οἱ Τοῦρκοι κατέβαλλον χύνοντες πολὺ αἷμα, τόσον πολὺ μάλιστα, ὥστε αἱ Δυνάμεις ἠναγκάζοντο ἑκάστοτε νὰ ἐπεμβαίνωσι. Ὑπὸ τὴν πίεσιν ταύτην ἡ Πύλη ἔδιδεν ἀμνηστείας καὶ ὑπέσχετο διαφόρους μεταρρυθμίσεις, αἱ ὁποῖαι ἐν τούτοις οὐδέποτε ἐφηρμόζοντο ἐξ ὁλοκλήρου. Ὅταν τῷ 1866 εἶχεν ἐκραγῇ ἐκ νέου γενικὴ ἐπανάστασις, αἱ Δυνάμεις ἤθελον νὰ παραχωρήσωσι τὴν νῆσον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἐναυάγησεν, ἕνεκα τῶν ἀντιρρήσεων τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία θέλει ἕνεκα στρατηγικῶν λόγων νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον καὶ ἐλπίζει ὅτι εἰς καμμίαν εὐνοϊκὴν περίστασιν θὰ κατορθώσῃ νὰ ὑφαρπάσῃ αὐτήν. Μετὰ τὰς ταραχὰς τοῦ 1878 (κατὰ τὰς ὁποίας ἀγγλικαὶ ραδιουργίαι παρημπόδισαν τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος) διωργανώθη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας ἓν εἶδος βουλῆς, τῆς ὁποίας ἡ δικαιοδοσία ἐν τούτοις διὰ τοῦ ὀργανικοῦ χάρτου τοῦ 1889 περιωρίσθη εἰς τὸ ἐλάχιστον. Ἐφ' ὅσον διήρκει ἡ τουρκικὴ κακοδιοίκησις, ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλειτέρα ἐγίνετο ἡ οἰκονομικὴ τῆς νήσου

στενοχωρία καὶ ἀφορητοτέρα ἡ θέσις τῶν Χριστιανῶν. Τῷ 1896 ἡ νῆσος εὑρίσκεται ἐκ νέου ἐν πλήρει ἐξεγέρσει. Ὁ Σουλτᾶνος ὑπόσχεται πάλιν πολλά: τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ συντάγματος τοῦ 1878 καὶ ἄλλας μεταρρυθμίσεις. Παρ' ὅλα ταῦτα τὸ ἐπόμενον ἔτος ἤναψε σφοδροτέρα παρά ποτε ἡ φλὸξ τῆς ἐπαναστάσεως, προκληθείσης ἐκ τῶν ἀποτροπαίων σφαγῶν τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ τῶν φανατικῶν Μουσουλμάνων, αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς τὸν ἠλιθιώτατον τῶν ἀνθρώπων κατέστησαν φανερὸν ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἦτο πλέον ἀδύνατος. Ἡ κατάστασις παρωξύνθη ἔτι μᾶλλον, ὅταν ἡ Ἑλλὰς ἔσπευσε νὰ βοηθήσῃ ἐνόπλως τοὺς ἐν κινδύνῳ εὑρισκομένους ἀδελφούς. Συγχρόνως ὅμως ἐπενέβησαν δραστηρίως αἱ Δυνάμεις καὶ ἠνάγκασαν τὴν Πύλην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν Κρήτην ὡς αὐτόνομον πολιτείαν μετὰ Χριστιανοῦ διοικητοῦ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου (1897). Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐστάλησαν ὀπίσω εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν νῆσον ἀποσπάσματα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἀλλὰ μόνον, ὅταν ἡ Πύλη ὑπακούουσα εἰς ρητὴν ἐντολὴν τῶν Δυνάμεων ἀπέσυρε τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐκ τῆς νήσου τελείως (1898), ἡ εἰρήνη ἀπεκατεστάθη εἰς τὴν Κρήτην.

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις συνεφώνησαν περὶ τοῦ διορισθησομένου Ἁρμοστοῦ τῆς νέας ἐλευθέρας Πολιτείας. Διωρίσθη δὲ τοιοῦτος ὁ ἱπποτικὸς πρίγκιψ Γεώργιος, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς νήσου τῇ 22 Δεκεμβρίου, γενόμενος ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Πραγματικῶς ὁ ζυγὸς τῆς ξένης δεσποτείας εἶχεν ἀποτιναχθῇ· διότι ἡ παραμένουσα εἰσέτι τουρκικὴ ἐπικυριαρχία περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ κυματίζῃ ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ λιμένος τῆς Σούδας ἡ τουρκικὴ σημαία. Ἀλλ' ὁ κυριώτερος ὅρος πρὸς προοδευτικὴν ἐξέλιξιν τῆς χώρας εἶχεν ἤδη δοθῇ. Ὁ προορισμὸς τῆς νέας κυβερνήσεως ἦτο νὰ ὁδηγήσῃ τὴν νῆσον εἰς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην. Ἀλλὰ ταχέως ἠναγκάσθησαν καὶ ὁ πρίγκιψ καὶ οἱ σύμβουλοί ν' ἀναγνωρίσουν τὰς σχεδὸν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας τοῦ ἔργου των. Ἡ χώρα συνεπείᾳ τῆς μακραίωνος κακοδιοικήσεως τῶν Τούρκων, ἦτο τελείως ἀποσυντεθειμένη καὶ κατεστραμμένη. Διοικητικὸν προσωπικὸν κατάλληλον δὲν ὑπῆρχε· τὸ ἐμπόριον εὑρίσκετο ἐν στασιμότητι· ἡ ἄλλοτε ἀκμάζουσα γεωργία ἦτο τελείως παρημελημένη καὶ ἡ ἐκπαίδευσις, ἡ ὁποία πρὸ τῆς τουρκικῆς κατοχῆς εἶχε φθάσῃ εἰς ἀξιοσημείωτον προαγωγήν, εἶχε καταπέσῃ εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα. Ἔπρεπε διὰ σκοπίμων διοργανώσεων ὅλων τῶν κλάδων τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ νὰ τεθῶσιν αἱ βάσεις ὑγιοῦς, ἀποτελεσματικῆς ἐξελίξεως.

Μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποφασιστικότητος ἐτέθη ἡ νέα κυβέρνησις εἰς τὸ ἔργον· ἀλλ' ὁσημέραι καθίστατο φανερόν, ὅτι τὰ ὑπάρχοντα μέσα οὐδὲ πόρρωθεν ἦσαν ἱκανά, ὅπως καὶ αἱ μᾶλλον ἐπείγουσαι βελτιώσεις καὶ δημιουργικαὶ ἐργασίαι ἐπὶ ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐδάφους ἐφαρμοσθῶσι. Φυσικῷ τῷ λόγῳ ἡ

οἰκονομικὴ ἰσχὺς τῆς ἐρημωθείσης καὶ πτωχῆς νήσου ἦτο ἐκτάκτως ἐλαχίστη καὶ τὰ προκαταβληθέντα ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων τέσσαρα ἑκατομμύρια ἦσαν μόνον μία σταγὼν ἐπὶ τῆς πεπυρακτωμένης πέτρας. Τελεσφόρος καὶ πλήρης ἐργασία ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας καὶ λῆψις ριζικῶν μέτρων, ὅπως ἀπαιτοῦν αἱ ἀνάγκαι τῆς δυστυχοῦς χώρας, ἦσαν πράγματα ἀδύνατα. Ὅλονὲν καθίστατο φανερώτερον ὅτι ἡ Κρήτη ἀφ' ἑαυτῆς εἶνε ἀδύνατον νὰ ὀρθοποδήσῃ καὶ νὰ παράσχῃ τὰ ἀπαραίτητα ὑλικὰ μέσα πρὸς τὴν ποθουμένην ἀνύψωσιν τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ πνευματικοῦ αὐτῆς ἐπιπέδου. Ὅπως ἀνθήσῃ ἐν τῇ νήσῳ νέα ζωή, πρέπει νὰ ἑνωθῇ αὕτη ὀργανικῶς μετὰ πεπολιτισμένου κράτους, τὸ ὁποῖον καὶ πρόθυμον εἶνε πρὸς τοῦτο καὶ εἰς θέσιν εὑρίσκεται διὰ εὐρείας (ἀλλ' ἐν τῷ μέλλοντι πλουσίαν ἀπόδοσιν ὑποσχομένης) οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς ὑποστηρίξεως νὰ μεταβάλῃ τὴν νῆσον εἰς βιώσιμον καὶ ἀναπτύξεως ἐπιδεκτικὸν ὀργανισμόν· πρέπει ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ Κρήτη νὰ ἑνωθῇ τὸ ταχύτερον πολιτικῶς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων λόγων ἀποδεικνύεται ἡ προσάρτησις τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀπαραίτητος ἀνάγκη διὰ τὴν ζωὴν τῆς νήσου. Βεβαίως αὕτη κατ' οὐσίαν εἶνε τώρα αὐτόνομος, ἀλλ' ὑπόκειται ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Τοῦτο ἔχει ὡς συνέπειαν τὸ νὰ θεωρῇ ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου τὸν Σουλτᾶνον ὡς τὸν νόμιμον κυρίαρχον καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἐγκαθιδρυθεῖσαν κυβέρνησιν ὡς ἅρπαγας τῆς ἐξουσίας καὶ ἐχθροὺς τοῦ Πατισάχ, τῶν ὁποίων ἡ ἐκδίωξις ἐκ τῆς νήσου εἶνε καθῆκον ἱερὸν παντὸς Μουσουλμάνου. Τρέφονται δὲ καὶ ἀναρριπίζονται αἱ ἰδέαι αὗται ὑπὸ τῶν ἰσλαμικῶν κύκλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τοὺς Ἀνατολίτας ἐπιμονὴν ἐλπίζουν ὅτι μίαν ἡμέραν ἡ κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ τῆς νήσου θὰ ἀποκατασταθῇ καὶ πάλιν ἐξ ὁλοκλήρου. Ὁ κίνδυνος, ὁ ὁποῖος ἐπαπειλεῖ ἐκ τοῦ σημείου τούτου τὴν κρητικὴν πολιτείαν, ἀνησυχεῖ φυσικῷ τῷ λόγῳ μεγάλως τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς νήσου, ὁ ὁποῖος ὀρθῶς διαβλέπει ὅτι αἱ τάσεις τοῦ Ἰσλαμισμοῦ πρὸς ἀνάμιξιν καὶ αἱ ἐλπίδες αὐτοῦ πρὸς ἐπανάκτησιν τῆς νήσου τότε μόνον θὰ ἐκλείψουν, ὅταν ἐκλείψῃ καὶ τὸ τελευταῖον χιμαιρικὸν ὑπόλοιπον τῆς τουρκικῆς ἐπικυριαρχίας καὶ ἑνωθῇ ἡ νῆσος μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψει του ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἐπανειλημμένως ἐζήτησεν ἀπὸ τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις νὰ ἀποφασίσουν τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Αἱ προσπάθειαί του ἀπέβησαν εἰς μάτην. Ἕνεκα τῆς ἀπορρίψεως τῶν προτάσεων τοῦ πρίγκιπος ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἐγένοντο τῷ 1905 σοβαραὶ διαταράξεις τῆς τάξεως καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ πρίγκιψ Γεώργιος παρῃτήθη τοῦ ἀξιώματός του. Ὁ εὐθὺς χαρακτήρ του δὲν τῷ ἐπέτρεψε νὰ παραμείνῃ ἐπὶ μακρότερον ἐν τῇ διοικήσει τῆς νήσου, ἀφοῦ ἠρνοῦντο εἰς αὐτὸν τὴν ἀναγκαίαν ὑποστήριξιν πρὸς ἐπιτυχῆ διεξαγωγὴν τῆς ἀποστολῆς του.

Κατόπιν τῆς παραιτήσεως τοῦ πρίγκιπος, αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ἔλαβον ἀπόφασιν τὰ μάλιστα βαρυσήμαντον διὰ τὰς συνεπείας της· ἀνέθηκαν, τὴν ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου τοῦ παραιτηθέντος Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι «ἤθελον νὰ ἐκδηλώσωσιν οὕτω τὴν ἐπιθυμίαν των, νὰ ἱκανοποιήσωσιν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ τοὺς πόθους του κρητικοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ δεικνύῃ ἡ Α. Μεγαλειότης διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς Κρήτης». Τοῦτο ἐσήμαινε κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον μηδὲν πλέον, μηδὲν ἔλαττον ἢ ὅτι ἡ νῆσος ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Ὅτι αἱ Δυνάμεις ἐγνώριζον καλῶς τὰς πρακτικὰς συνεπείας τῆς ἀποφάσεώς των, ἐννοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ εἶνε βέβαιον ὅτι ἡ ἀπόφασις αὕτη ὑπηγορεύθη ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῶν Δυνάμεων, ὅπως προαγάγωσι κάτι τι τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἑλληνοκρητικῶν πόθων. Πράγματι ἀπὸ τοῦ δημιουργηθέντος νέου καθεστῶτος μέχρι τῆς προσαρτήσεως τῆς νήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπελείπετο ἢ ἓν μικρὸν ἔτι βῆμα καὶ τοῦτο ἦτο τὸ φυσικὸν τελειωτικὸν κατάντημα τῆς μέχρι τοῦδε πολιτικῆς τῶν Δυνάμεων. Ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ νέου αὐτοῦ δικαιώματος διώρισεν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος (ὁ τόσον παραγνωρισθεὶς καὶ τόσον ἐξυπηρετήσας τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του) ὡς Ὕπατον Ἀρμοστὴν τὸν γνωστὸν Ἕλληνα πολιτικὸν Ζαΐμην, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν ἐν τῇ θέσει του ἀπὸ τοῦ 1906—1911. Ἐν Κρήτῃ ἀνεγνωρίσθη ἡ πρόοδος, τὴν ὁποίαν ἡ τελευταία ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων ἐπήνεγκεν ἐν τῷ ζητήματι τῆς νήσου καὶ ἐνισχύθη ἡ δικαία ἐλπὶς ὅτι ὁ ἐθνικὸς πόθος θὰ ἐκπληρωθῇ εἰς οὐχὶ πολὺ μακρὸν χρόνον. Μέχρι τῆς σημερινῆς ἐκείνης οἱ Κρῆτες θὰ ἀνέμενον μεθ' ὑπομονῆς παρ' ὅλην τὴν αὔξουσαν οἰκονομικὴν δυσχέρειαν καὶ τὰς ἄλλας δυσκολίας τῆς χώρας.

Καὶ περιέμενον. Τότε διεδόθη ἀστραπιαίως ἐν Κρήτῃ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1908 ἡ εἴδησις περὶ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βουλγαρίας καὶ προυκάλεσεν εὐνόητον ἐρεθισμὸν τῶν Κρητῶν. Ὑπῆρχεν εὐνοϊκωτέρα στιγμὴ πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων; Ἀναμφιβόλως αἱ Δυνάμεις θὰ ἔδιδον τὴν συγκατάθεσίν των εἰς τὴν Αὐστροουγγαρίαν καὶ Βουλγαρίαν· τότε δὲ δὲν θὰ ἠρνοῦντο συνεπῶς τὴν συγκατάθεσίν των καὶ εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων ὑπολογισμῶν ἐκήρυξεν ἡ κρητικὴ κυβέρνησις τῇ 6 Ὀκτωβρίου τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἐλογάριασε χωρὶς τὸν ξενοδόχον. Αἱ αὐταὶ Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι συγκατετίθεντο εἰς τὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ εἰς τὴν τελείαν ἀνεξαρτησίαν τῆς Βουλγαρίας, ἀπέρριψαν τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα—καὶ τοῦτο ἐνῷ ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἠδύνατο νὰ ἀχθῇ εἰς πέρας τότε ἄνευ σπουδαίων δυσκολιῶν καὶ ἐνῷ πρὸ ὀλίγου καιροῦ εἶχε δοθῇ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων παρὰ τῶν ἁρμοδίων ἡ βεβαιοτάτη ὑπόσχεσις περὶ προσεχοῦς λύσεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος συμφώνως πρὸς τοὺς ἑλληνοκρητικοὺς πόθους. Οὐχ ἧττον

ὅμως αἱ Δυνάμεις ἐθεώρησαν καλὸν ἐν τῇ διακοινώσει, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυναν εἰς τὴν κρητικὴν κυβέρνησιν κατὰ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου, νὰ δηλώσουν ὅτι ἤθελον ἐξετάσῃ μετ' εὐμενείας τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν ἐτηρεῖτο ἡ τάξις ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ». Παρηγορία πολὺ ἀόριστος, ἀφοῦ δὲν ὡρίζετο ὁ χρόνος τῆς ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος.

Δύναταί τις νὰ φαντασθῇ, ὁποίαν πικρίαν προυξένησεν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀπογοητευθέντων Κρητῶν ἡ ἐντελῶς ἀπροσδόκητος στάσις τῶν Δυνάμεων. Ἀλλ' ὁ κρητικὸς λαὸς ἀντὶ ν' ἀπολέσῃ τὸ θάρρος του ὑποτασσόμενος εἰς τὸ πεπρωμένον, εἶνε ἀποφασισμένος νὰ ἐξακολουθήσῃ μετ' ἀμειώτου δραστηριότητος τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τοῦ πολιτικοῦ ἰδεώδους του.

Πόσον μεγάλοι εἶνε οἱ ἐκ τῆς διατηρήσεως τῆς φαινομενικῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου ἐπαπειλοῦντες τὴν κρητικὴν ἐλευθέραν Πολιτείαν καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Ἀνατολῆς κίνδυνοι, ἀποδεικνύουσι μετὰ ἀπτῶν τεκμηρίων τὰ γεγονότα τοῦ 1909.

Ἐν Τουρκίᾳ συνέβη κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1909 πλήρης συνεπειῶν μεταβολή. Ὁ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ ἐξεθρονίσθη καὶ τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον ἐγένετο ἀπόλυτος κύριος τῶν πραγμάτων. Οἱ Νεότουρκοι διετύπωσαν πολὺ ὀρθῶς, ὅτι μετὰ τὴν ἐδραίωσιν τῆς ἰσχύος των διὰ τῶν μέσων τῆς βαναύσου βίας, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζονται, ἡ πρώτη των φροντὶς ἔπρεπε νὰ εἶνε ἡ διά τινος πολυκρότου ἐξωτερικῆς ἐπιτυχίας ἀνύψωσις τοῦ γοήτρου τοῦ νέου καθεστῶτος. Τοιαύτη τις ἐπιτυχία ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι δὲν ἐφαίνετο ἐντελῶς ἀδύνατος. Ἐγνώριζον ὅτι προσεχῶς αἱ Δυνάμεις ἐσκέπτοντο νὰ ἀποσύρωσιν ἐκ τῆς νήσου τὰ στρατεύματά των. Τότε ἠδύνατο ἡ Τουρκία νὰ ἀπαιτήσῃ, ὅπως λυθῇ προηγουμένως τὸ κρητικὸν ζήτημα. Κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις περὶ τούτου ἡ Νέα Τουρκία θὰ ἐπέμενε, ὅπως ὅλαι αἱ περιορίζουσαι τὰ ἐπικυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου παραχωρήσεις, τὰς ὁποίας αἱ Δυνάμεις κατὰ καιροὺς παρέσχον εἰς τοὺς Κρῆτας καταργηθῶσι καὶ ἀποκατασταθῇ καὶ πάλιν κατ' οὐσίαν ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Πατισάχ. Ποῖοι ἦσαν οἱ πόθοι οἱ ἐμπνέοντες τότε τοὺς Νεοτούρκους καὶ ποῖος ὁ τελικὸς σκοπός, ὁ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των αἰωρούμενος, κατέδειξεν ἡ ἐν τῇ τουρκικῇ Βουλῇ κατὰ τὴν 20 Ἰουνίου περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος συζήτησις. Ὅλοι οἱ ῥήτορες ἐζήτησαν παρὰ τῆς κυβερνήσεως, ὅπως προστατεύσῃ δι' ὅλων τῶν μέσων τὰ ἐπὶ τῆς νήσου δίκαια τῆς Τουρκίας. Ὄχι μόνον δὲν ἔπρεπε νὰ στερηθοῦν τῆς νήσου, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ συνδέσουν αὐτὴν στενώτερον μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας. Εἷς βουλευτὴς μάλιστα κατήντησεν εἰς τὸν τολμηρὸν διϊσχυρισμόν : ἐὰν αἱ Δυνάμεις ἐκκενώσωσι τὴν Κρήτην, αὕτη περιέρχεται φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐκ νέου εἰς τὴν Τουρκίαν !

Ἄνευ δισταγμῶν ἡ νέα κυβέρνησις προβαίνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου της. Ἀπευθύνει ἐγκύκλιον πρὸς τὰς Δυνάμεις ὑπὸ ἡμερομηνίαν 24 Ἰουνίου, ἐν

τῇ ὁποίᾳ τονίζει τὴν ἀνάγκην ὁριστικῆς λύσεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος πρὸ τῆς ἐκκενώσεως τῆς Κρήτης καὶ συγχρόνως ἐκφράζει τὴν βεβαίαν ἐλπίδα της, ὅτι ὅλαι αἱ παραχωρήσεις, αἱ περιορίζουσαι τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου θὰ ἀκυρωθῶσι. Ἡ πρᾶξις αὕτη τῆς Τουρκίας προυξένησεν μέγαν ἐρεθισμὸν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Κρήτῃ. Διότι, ἐὰν αἱ Δυνάμεις ὑπεχώρουν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, θὰ ἀπεφασίζετο ἡ τύχη τῆς Κρήτης. Ἡ ἐλευθέρα κρητικὴ Πολιτεία ἤθελε μεταβληθῇ εἰς τουρκικὴν ἐπαρχίαν καὶ ἡ ἐπανάληψις τῆς καταργηθείσης τουρκικῆς τρομοκρατίας θὰ ἦτο ζήτημα χρόνου μόνον.

Ἀντὶ τῆς ἀναμενομένης ἀπαντήσεως εἰς τὴν ἐγκύκλιόν της ἐπεδόθη τῇ 13 Ἰουλίου εἰς τὴν Πύλην ἐπίσημος διακοίνωσις τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων, ἥτις ἀνέφερεν ὅτι εἰς τὸ τέλος τοῦ μηνὸς ἤθελον ἀποσυρθῇ τὰ διεθνῆ στρατεύματα ἀπὸ τὴν νῆσον. Συγχρόνως ἀνεκοινώθη ὅτι τέσσαρα πολεμικὰ θὰ ἔμενον εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα, ὅπως προστατεύσωσι τὸν μουσουλμανικὸν πληθυσμὸν τῆς νήσου καὶ ἐξασφαλίσωσι τὰ ἐπικυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου. Λύσσα κατέλαβε τοὺς Νεοτούρκους διὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν Δυνάμεων, ἡ λύσσα δὲ αὕτη ἐπηύξησεν, ὅταν οἱ Κρῆτες μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν διεθνῶν ἀποσπασμάτων ὕψωσαν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Φρόνιμον βεβαίως δὲν ἦτο τὸ διάβημα τοῦτο τῶν Κρητῶν, ἀφοῦ μάλιστα αἱ Δυνάμεις ὀλίγον πρότερον εἶχον ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ προκαλέσωσι τὴν Τουρκίαν, ἀλλ' ἦτο ἀνθρωπίνως εὐνόητον καὶ ὡς ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων κατ' ἀνάγκην ἀνεμένετο τοῦτο. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ δυσχέρειαι καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς χώρας ὦθουν ταύτην ἰσχυρότερον παρά ποτε πρὸς τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ δηλώσεις τῶν Τούρκων πολιτικῶν ἐν τῇ Τουρκικῇ Βουλῇ καὶ τὸ διάβημα τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως ἐδείκνυον φανερώτατα εἰς ποίους κινδύνους ἦτο ἐκτεθειμένη ἡ κρητικὴ Πολιτεία, ἐν ὅσῳ δι' οἱουδήποτε δεσμοῦ ἔστω καὶ τοῦ λεπτοτάτου ἔμενε συνδεδεμένη μὲ τὸ τουρκικὸν κράτος καὶ δὲν ἀπεκλείετο οὕτω πᾶσα ἀνάμιξις ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Καὶ ἔπειτα : ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν ξένων στρατευμάτων δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκληφθῇ ὑπὸ τῶν Κρητῶν ὡς παραχώρησις τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ διαθέσωσι μόνοι των τὰ καθ' ἑαυτούς ;

Ἡ στάσις τῶν Κρητῶν ἐπέφερε κατόπιν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Προστατίδων Δυνάμεων. Τῇ 11ῃ Ἀπριλίου ἀπευθύνουν αὗται εἰς τὴν κρητικὴν Κυβέρνησιν ὑπόμνημα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπαιτοῦσι τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τοῦ καθεστῶτος μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν διεθνῶν ἀποσπασμάτων καὶ ἀπειλοῦσιν ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει διὰ τῆς ἀνακατοχῆς τῆς νήσου. Περαιτέρω, ἐπειδὴ ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς ἑλληνικῆς σημαίας προκαλεῖ ταραχάς, ἀποστέλλονται τέσσαρα ἔτι πολεμικὰ τῶν Δυνάμεων εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ μεταξὺ ἡ λύσσα διὰ τὴν ἀποτυχίαν ἐν τῷ

κρητικῷ ζητήματι εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ ἔπακρον. Ἡ μουσουλμανικὴ λαϊκὴ ψυχὴ ἔβραζε καὶ ἐδίψα ἐκδίκησιν. Ἀφοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ βλάψουν τὴν Κρήτην, ἔπρεπε νὰ ἐκσπάσουν κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τῆς ἐπικινδύνου ἀντιπάλου ἐν τῷ περὶ τῆς Κρήτης ἀγῶνι. Ἤθελον νὰ προσβάλλουν τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐξερεθίσουν αὐτήν, ὅπως ἐπιτεθῇ πρώτη. Τίποτε δὲν ἦτο ἐπιθυμητότερον διὰ τοὺς Νεοτούρκους ἀπὸ τὸν μετὰ τῆς Ἑλλάδος πόλεμον, διότι θὰ ἐνίκων εὐκόλως τοὺς Ἕλληνας καὶ θὰ εἶχον τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιτυχίαν, τὴν ὁποίαν τόσον ἐχρειάζοντο. Πρὸς τοῦτο ἄνευ ἀναβολῆς ἐτέθησαν εἰς τὸ ἔργον. Τῇ 5 Αὐγούστου ὁ ἐν Ἀθήναις Τοῦρκος πρεσβευτὴς ἀπηύθυνε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τὴν αὐθάδη πρόσκλησιν, ὅπως αὕτη ἀποδοκιμάσῃ τὰς ἐνεργείας τῶν Κρητῶν καὶ ἀποκρούσῃ τὰς προσπαθείας τὰς σκοπούσας τὴν ἀπόσπασιν τῆς Κρήτης ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ὅτι τότε δὲν ἔφθασε τὸ ζήτημα μέχρι πολέμου μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ὀφείλεται μόνον καὶ μόνον εἰς τὴν ἀξιοθαύμαστον ψυχραιμίαν καὶ φρόνησιν τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία εἰς τὴν ἀνήκουστον πρόκλησιν τῆς Πύλης ἡσύχως καὶ εὐγενῶς ἀπήντησεν ὅτι ἡ Κρήτη εὑρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, παρὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλὰς ἀπεκδέχεται τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Συγχρόνως ὅμως ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπηύθυνεν εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις ἐγκύκλιον, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεκοίνου τὴν τουρκικὴν πρόκλησιν καὶ παρεκάλει, ὅπως αἱ Δυνάμεις χρησιμοποιήσωσι τὴν ἐπιρροήν των ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν ἡ Τουρκία ἐσκόπει νὰ περιπλέξῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς πόλεμον.

Πραγματικῶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ ἄλλως τὸ διάβημα τῆς Πύλης καὶ διὰ τοῦτο αἱ Δυνάμεις ἀπέστειλαν ἔντονον διακοίνωσιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐν τῇ διακοινώσει ταύτῃ, ἥτις ἐπεδόθη τῇ 18ῃ Αὐγούστου, καθίστατο φανερῶς γνωστὸν εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἡ διακανόνισις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἀνήκει εἰς τὰς Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουσι τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ διατηρήσωσιν τὴν εἰρήνην. Ἐὰν ἡ Τουρκία ἐτόλμα νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος, αἱ Δυνάμεις ὄχι μόνον ἤθελον ἐγγυηθῇ διὰ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλ' ἤθελον παραχωρήσῃ ἀμέσως τὴν Κρήτην εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ γλῶσσα τῆς διακοινώσεως ἦτο σαφὴς καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν εἶχε ἄλλο τι νὰ πράξῃ ἢ μὲ σφιγμένον τὸν γρόνθον εἰς τὸ θυλάκιον νὰ προβῇ εἰς διαβεβαιώσεις περὶ τῶν εἰρηνικῶν διαθέσεών της. Δὲν ἱκανοποιήθη δὲ περισσότερον, ὅτε κατὰ τὸν Δεκέμβριον αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ἐδήλωσαν εἰς αὐτὴν ὅτι ἡ στιγμὴ πρὸς ὁριστικὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος δὲν ἐπέστη ἀκόμη καὶ ὅτι θὰ διατηρηθῇ διὰ παντὸς μέσου τὸ καθεστώς.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν γεγονότων τοῦ 1909 ἡ εἰρήνη τῆς Ἀνατολῆς ἐκινδύνευσε σπουδαίως. Μικροῦ δεῖν θὰ ἤναπτε χάριν τῆς Κρήτης πόλεμος μετ' ἀνυπολογίστων συνεπειῶν! Βεβαίως ἡ πυρκαϊά, ἡ ὁποία θὰ ἔφερε τὴν ἔκρηξιν, χάρις

εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων καὶ εἰς τὴν φρόνιμον πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος, ἐσβέσθη ἐγκαίρως, ἀλλ' ἡ ἐκρηκτικὴ ὕλη δὲν ἀπεμακρύνθη. Τὸ κρητικὸν ζήτημα ἔμενε πάντοτε ἄλυτον καὶ ἡ ἐνεστῶσα κατάστασις δὲν ἠδύνατο οὐδένα νὰ ἱκανοποιήσῃ. Ἐλάχιστα δὲ πάντων τοὺς ἐγγύτατα ἐνδιαφερομένους, τοὺς Κρῆτας, οἱ ὁποῖοι ἕνεκα τῆς οἰκονομικῆς δυσχερείας τὰ μάλιστα στενοχωρημένοι καὶ τὰ μέγιστα ἀνησυχοῦντες διὰ τὸν κίνδυνον τῆς τουρκικῆς ἀναμίξεως κατελήφθησαν σχεδὸν ὑπὸ ἀπελπισίας.

Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν Κρητῶν ἐξηγεῖ τὰς βιαίας αὐτῶν κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη προσπαθείας πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῶν πόθων των. Ἐπανειλημμένως ἡ Ἐθνοσυνέλευσις κάμνει ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν της ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων· οἱ Χριστιανοὶ βουλευταὶ ψηφίζουσι τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος· ἡ Κρητικὴ κυβέρνησις δηλοῖ ὅτι ἡ Κρήτη δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Κρῆτες βουλευταὶ ἐκλέγονται, ὅπως παρακαθήσωσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Βουλὴν πρὸς ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν τῆς συντελεσθείσης ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος—πάντα εἰς μάτην! Αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις δὲν ἐξευμενίζονται, δηλοῦσιν ὅτι θέλουσιν τὴν τήρησιν τοῦ καθεστῶτος καὶ τῆς ἐπικυριαρχίας τῆς Πύλης καὶ ἐμποδίζουσι διὰ τῆς βίας τοὺς Κρῆτας βουλευτὰς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Συνεπείᾳ τῆς στάσεως ταύτης τῶν Προστατίδων Δυνάμεων κατέλαβε τοὺς Κρῆτας πικρία καὶ ἀπελπισία, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀνησυχήσῃ μεγάλως τοὺς γνωρίζοντας τὰ ἐκεῖ πράγματα. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος λαὸς ἐν τῷ κόσμῳ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀγωνισθῇ διὰ τὰ πολιτικά ἰδεώδη του μετὰ τόσου ἡρωϊσμοῦ καὶ μετὰ τόσης ἀντοχῆς ὅσον οἱ Κρῆτες. Πολλαὶ γενεαὶ ἐθυσίασαν δι' αὐτὰ ζωὴν καὶ περιουσίαν. Καὶ δύναταί τις νὰ μεμφθῇ τὸν ἡρωϊκὸν καὶ ἀτυχῆ λαόν, διότι θέλει νὰ λάβῃ ἐπὶ τέλους τὸ γέρας τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀγῶνός του καὶ χάνει τὴν ὑπομονήν του, ὅταν —ὡς νέος Τάνταλος—μόλις ἐγγίσῃ τὸν σκοπόν του, ἐκ νέου ἐκσφενδονίζηται πρὸς τὰ ὀπίσω; Πραγματικῶς εἶνε τόσον ἠρεθισμένα τὰ πνεύματα ἐν Κρήτῃ, ὥστε πρέπει νὰ ἀναμένῃ τις ἀπέλπιδά τινα πρᾶξιν τῶν Κρητῶν, ἐὰν αἱ Δυνάμεις ἐπιμείνουν νὰ ἐξακολουθήσουν τὴν πολιτικὴν τῶν ἀναβολῶν, ἥτις διαιωνίζει ἀφόρητον κατάστασιν. Μία λαϊκὴ ἐξέγερσις τῶν Κρητῶν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ σπουδαίως εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ προκαλέσῃ διάστασιν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξομαλύνῃ καὶ πυρκαϊάν, τῆς ὁποίας ἡ ἔγκαιρος κατάσβεσις δὲν θὰ ἦτο εὔκολος εἰς τοὺς πυροσβέστας τῆς διπλωματίας.

Οὕτω φαίνεται ὅτι ἡ ταχεῖα διακανόνισις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῆς εἰρήνης τῆς Ἀνατολῆς καὶ αὐτῆς τῆς Εὐρώπης. Ὁποία ὀφείλει νὰ εἶνε ἡ διακανόνισις αὕτη, κατεδείχθη ἐπαρκῶς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων. Πρέπει πρὸ παντὸς νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ νῆσος ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, διότι αὕτη κατε-

δείχθη ἀνίκανος καὶ ἀκατάλληλος νὰ διοικήσῃ τὴν νῆσον. Οὕτως ἀποκλείεται ἡ ὑπὸ οἱανδήποτε μορφὴν ἐπαναφορὰ τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος.

2. Τὸ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων δημιουργηθὲν καθεστώς, ὅσον ὀρθὸν ἴσως καὶ ἂν ἦτο ὡς μεταβατικὴ περίοδος, ὡς τελειωτικὸν εἶνε ὑπὸ πολιτικήν, ἠθικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἔποψιν ἀδύνατον. Ἀφ' ἑνὸς δὲν δύναται νὰ εἰρηνεύσῃ ἐσωτερικῶς ἡ νῆσος ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲν εἶνε εἰς κατάστασιν νὰ παράσχῃ ἐξ ἰδίας δυνάμεως τὰ ἀναγκαιοῦντα μέσα πρὸς ἀνύψωσιν τῆς οἰκονομικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῆς ζωῆς. Τὸ σημερινὸν καθεστὼς δὲν δίδει εἰς αὐτὴν οὔτε τὴν ζωὴν οὔτε τὸν θάνατον.

3. Ἀπὸ τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς παραλυούσης ἀποτελματώσεως δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ ἡ νῆσος μόνον διὰ πολιτικῆς ἀφομοιώσεως μετὰ μεγαλειτέρου πεπολιτισμένου κράτους, τὸ ὁποῖον θὰ ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα διὰ τὰς ζωτικὰς αὐτῆς ἀνάγκας καὶ θὰ καταστήσῃ αὐτὴν πλήρες ζωῆς ὄργανον τοῦ ἰδίου σώματός του.

4. Ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς 4)17 Ἰουνίου 1911 κατὰ ἐνενήκοντα καὶ πλέον ἑκατοστὰ ἀποτελεῖται ἐκ Χριστιανῶν Ἑλλήνων, ἡ νῆσος πρέπει νὰ προσαρτηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἥτις ὡς φιλοπρόοδον πεπολιτισμένον κράτος θὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ καθῆκόν της ἀναμφιβόλως ταχέως καὶ ἐπιτυχῶς.

5. Σοβαραὶ δυσχέρειαι διὰ τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐξ ἀπόψεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου δὲν ὑπάρχουν, ἀφ' ὅτου ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ τὸν ἀνώτατον ὑπάλληλον τῆς νήσου : τὸ δικαίωμα τοῦτο καθιστᾷ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ἐντελῶς φανταστικήν. Ἡ νῆσος ἀπὸ τοῦ 1906 de facto δὲν εὑρίσκεται πλέον ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐπικυριαρχίαν καὶ ἑπομένως ἡ ἕνωσις αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος δὲν θὰ σημαίνῃ οὐδεμίαν ἐδαφικὴν ἀπώλειαν τῆς Τουρκίας. Ἐξ ἄλλου οἱ Τοῦρκοι πολιτικοὶ πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶσι τὴν πολὺ ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τοῦ πρίγκιπος Γορτσακὼφ (ὁ ὁποῖος ἤθελεν, ὅπως καὶ ὁ πρίγκιψ Βίσμαρκ, τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα) : «ἡ νῆσος εἶνε διὰ τὴν Πύλην πάντοτε μόνον βάρος, τὸ ὁποῖον ἐστοίχισε περισσότερον παρ' ὅ,τι ἀποφέρει καὶ ἡ ἐγκατάλειψις αὐτοῦ οὐδεμίαν θυσίαν θὰ ἐσήμαινε.»

Διὰ τῶν ὡς ἄνω σημείων διαγράφεται καθαρῶς καὶ φανερῶς ἡ γραμμή, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ λυθῇ τὸ κρητικὸν πρόβλημα. Ἐὰν αἱ Δυνάμεις ἐδίστασαν μέχρι τοῦδε νὰ συμπληρώσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν, τοῦτο συνέβη ἄνευ ἀμφιβολίας, διότι ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὴν θέσιν τῆς «Νέας Τουρκίας», ἡ ὁποία εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς της διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ τῆς κηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βουλγαρίας ὑπέστη τόσον αἰσθητὴν μείωσιν τοῦ γοήτρου της. Ἀνώτερα συμφέροντα ἀπαιτοῦσι τώρα τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πρὸς τὴν Νέαν Τουρκίαν διακρίσεως ταύτης, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον τὸ νεοτουρκικὸν καθεστὼς δὲν εἶνε καθόλου ἄξιον τῆς συμπαθοῦς εὐμενείας τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης. Γνῶσται

τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἀνατολῆς, ὅπως ὁ διάσημος τουρκολόγος Μ. Χάρτμαν, εἶχον κρίνῃ ἐξ ἀρχῆς ὀρθῶς τὴν τουρκικὴν κίνησιν καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐδικαίωσεν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τὴν ἀπαισιοδοξίαν των. Διότι οὐδεμία πρὸς τὸν πολιτισμὸν πρόοδος ἐγένετο ὑπὸ τὸ νέον καθεστώς. Ἡ θεμελιώδης βάσις τοῦ νεοτουρκικοῦ προγράμματος, τὸ ὁποῖον ὑπέσχετο τὴν ἐξίσωσιν τῶν φυλῶν καὶ τῶν θρησκευμάτων ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει καὶ ἐπεκροτήθη ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Δύσει αἰσιοδοξούντων ὡς νέαν ἐποχὴν διανοίγον, δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο παρὰ μία μεγάλη μπλόφα. Ἀκριβῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αἱ καταπιέσεις καὶ αἱ ἐκβιάσεις τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Τουρκίας ηὔξησαν εἰς βαθμὸν ἐπικίνδυνον. Πραγματικῶς τὸ κομιτᾶτον τῆς Ἑνώσεως καὶ Προόδου ἀπέτυχε καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τόσον ἐν τῇ ἐσωτερικῇ, ὅσον καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ καὶ ἐφάνη ἀνάξιον τῆς συμπαθείας καὶ τῆς ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν πεπολιτισμένων κρατῶν. Ὅπως καὶ πρότερον, ἡ τουρκικὴ κυριαρχία εἶνε τόσον ἀτιμωτικὴ ὅσον καὶ παρακωλυτικὴ πάσης ἐξελίξεως δουλεία διὰ τοὺς χριστιανικοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι στενάζουσιν ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἡμισέληνον. Καὶ ὅμως ὅλους αὐτοὺς τοὺς λαοὺς τοὺς κατέχει διάπυρος πόθος πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑσπερίας μετὰ τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν αὐτοῦ ὠφελειῶν. Ἐάν, ὅπως εἶπε πνευματώδης τις φιλόσοφος, ἡ ἱστορία ἔχῃ ἀποφανθῇ ἐμφανῶς διὰ τὴν παγκόσμιον ἐπικράτησιν τοῦ συστήματος τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ, τότε ἀποδεικνύεται ὡς κοσμοϊστορικὴ ἀνάγκη ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν χριστιανικῶν λαῶν ἀπὸ τῶν περιπτύξεων τοῦ τουρκικοῦ βρυκόλακα καὶ ἡ ἐκπολιστικὴ αὐτῶν ἀνύψωσις διὰ τῆς προσαρτήσεώς των εἰς τὰ ὑπάρχοντα χριστιανικὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν Κρήτῃ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ζητήματος ἐλύθη ἐπιτυχῶς· διὰ τὸ συμφέρον τῆς Εὐρώπης καὶ ἐν ὀνόματι τῆς φιλανθρωπίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐπιμόνως καὶ ἡ ταχεῖα λύσις τοῦ δευτέρου μέρους, ἡ ἕνωσις δηλαδὴ τῆς ἡρωϊκῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

(Μετάφρασις Ι. Β.)

THÉOPHILE CALAS

Η ΑΙΩΝΙΑ ΕΛΛΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

ΜΙΑ ΓΩΝΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΕΓΟΝΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αἱ Μυκῆναι

Τὴν Δευτέραν 31ην Μαρτίου, ὁ Νίγειρ ἔρριπτε μετὰ μεγάλου ἀναβρασμοῦ λευκοῦ ἀφροῦ τὴν ἄγκυράν του εἰς τὸ κυανοῦν τοῦ κόλπου τοῦ Ναυπλίου. Ὦ!!! Τὸ κυανοῦν καὶ τὸ λευκὸν αὐτὸ τῆς Μεσογείου εἶνε ὡς ἐπενδύτης παρθένου! Τὴν ἐαρινὴν αὐτὴν πρωΐαν ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα ἑορτάζουν. Ὄχι θορυβώδη καὶ ταραχώδη πανήγυριν μὲ ὀχληρὰς τὴν θέαν συστροφὰς καὶ χορούς, ἀλλὰ τὴν ἐπίσημον ἀνύψωσιν εἰς τὸν ναόν, μετὰ ἁρμονιῶν καὶ ρυθμῶν ἐντελῶς σεμνῶν καὶ σοβαρῶν. Τὰ κύματα καὶ αἱ ἀκταὶ δὲν ψάλλουν «Εὐοῖ», ἀλλὰ «ἀλληλούϊα», τόσον ἡ θάλασσα εἶνε γαληνιαία καὶ περισυμμαζευμένη, τόσον τὰ βουνὰ καπνίζουν θυμίαμα! Ἡ ὥρα αὕτη εἶνε πολὺ εὐχάριστος ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ πλοίου. Περὶ τὸν κόλπον τὰ ὄρη τῆς Ἀργολίδος περιβάλλουν τὴν θάλασσαν διὰ ζώνης, τῆς ὁποίας αἱ πόρπαι προσεγγίζουν ἀλλήλας ἐκ τῶν δύο πλευρῶν τῆς περιφήμου πεδιάδος, ὅπου ὑπῆρξαν τὸ Ἄργος, ἡ Τίρυνς, αἱ Μυκῆναι. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος καὶ ἐντὸς τῆς θαλάσσης ὑψοῦται εἷς ἐρυθροῦς βράχος, στεφανωμένος ὑπὸ ἐνετικοῦ πύργου. Μοναδικὴ κατοικία διὰ μοναχικὴν ψυχήν, εὐχαριστημένην νὰ ζῇ ἐν συγκοινωνίᾳ μετὰ τῆς φύσεως.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐγκατέστησεν ἐν αὐτῷ ἓν ἐπίσημον πρόσωπον, τοῦ ὁποίου τὴν ζωὴν ἐννοεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ προφυλάττουσα αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἀποπείρας. Ὁ πολύτιμος αὐτὸς ὑπάλληλος εἶνε ὁ δήμιος. Τὸν τοποθετοῦν ἐπὶ τοῦ χαριτωμένου τούτου νησιδίου, ὅπως σώσουν αὐτὸν ἀπὸ τὰ ἀντίποινα, τὰ ὁποῖα ἤθελον ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν πελατῶν του. Ὄχι διότι οἱ Ἕλληνες αἰσθάνονται φρίκην διὰ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἀλλὰ δὲν βλέπουν τὴν

ἀνάγκην νὰ προσφύγουν εἰς τρίτον πρὸς ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς ταύτης. Ἡ τιμὴ αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν πλησιέστερον συγγενῆ τοῦ θύματος. Ἐγὼ προτιμῶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀντελαμβάνοντο τοῦ πράγματος οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Ὅταν κατεδικάζετό τις εἰς θάνατον, συνήθροιζεν ἐν τῇ φυλακῇ τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του, ἐλάμβανε ἐν δηλητηριασμένον ποτόν, τὸ ὁποῖον τὸν ἐξαπέστελλεν ἡσύχως εἰς τὰς ὄχθας τῆς Στυγός. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως δεικνύει μεγαλειτέραν πρόοδον πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸν ἡμέτερον. Ὅλοι γνωρίζουν ὅτι ὁ τοιοῦτος θάνατος ἐδοξάσθη ὑπὸ τοῦ Σωκράτους, χρησιμοποιήσαντος τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ βου του, ὅπως παράσχῃ εἰς τοὺς μαθητάς του ὡραῖον μάθημα περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.

Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ Ἄργους, ὁ σιδηρόδρομος μᾶς μεταφέρει εἰς τὸν σταθμὸν τῶν Μυκηνῶν, ὁ ὁποῖος ἀπέχει 4 ἕως 5 χιλιόμετρα τῶν ἐρειπίων, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἐπισκεφθῶμεν. Ἁμαξαί τινες ἐλθοῦσαι ἐξ Ἄργους κατελήφθησαν ἐξ ἐφόδου. Ἐγὼ προτιμῶ νὰ μεταβῶ πεζῇ· θέλω νὰ πατήσω τὸ ἔνδοξον τοῦτο ἔδαφος, θέλω νὰ δώσω εἰς ἐμαυτὸν τὴν πλάνην, ὅτι ἡ πέτρα αὕτη ἡ κυλιομένη ἀπὸ τὴν ἀτραπόν, τὴν ἀνερχομένην πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλιως τῶν βασιλέων, εὑρίσκεται ἀκόμη ἐκεῖ ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ἀγαμέμνονος, τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μενελάου. Πλάνη, ὅσον θέλετε! Ἀλλὰ τὸ κάλλιστον μέρος τῆς ζωῆς μας δὲν πληροῦται παρὰ ἀπὸ πλάνας. Εἶνε ἴσως πλάνη ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἀντήχησαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν φερόμενα ἐπὶ τῶν πτερῶν τῆς μεγαλοφυΐας ἑνὸς Ὁμήρου, ἑνὸς Αἰσχύλου, ἑνὸς Σοφοκλέους· εἶνε ἴσως πλάνη οἱ τραγικοὶ ἐκεῖνοι ἔρωτες, αἱ τρομερὰ ἐκδικήσεις, οἱ βαθύτατοι πόνοι. Ἐν τούτοις τὶς εἶνε μεταξύ μας ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος γευθεὶς καὶ διὰ τοῦ ἄκρου τῶν χειλέων ἀπὸ τὸ ποτήριον τῆς κλασικῆς φιλολογίας δὲν ὑπέστη ὅλην τὴν μέθην τοῦ ὑπερόχου αὐτῆς κάλλους; Ποῖος δὲν ἠσθάνθη τὴν φρίκην τοῦ τρόμου βλέπων τὸν Ἀγαμέμνονα ἐπανακάμπτοντα εἰς τὸ ἐν Μυκήναις μέγαρόν του, ὅπου ἀναμένει αὐτὸν σύζυγος ἔνοχος, ἕτοιμος νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον; Ποῖος δὲν ἔκλαυσε μετὰ τῆς Ἀνδρομάχης τὴν στιγμήν, καθ' ἣν αὕτη ἀποχαιρετίζει τὸν πολυαγαπημένον της Ἕκτορα; Ποῖος δὲν ἠσθάνθη τὴν εὐγλωττίαν τῶν παραπόνων τῆς Ἠλέκτρας διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός της, δολοφονηθέντος ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου;

Διὰ τῶν Μυκηνῶν ἀνερχόμεθα ἀκόμη ὑψηλότερον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος παρὰ διὰ τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ὀλυμπίας. Προσεγγίζομεν τὴν ἀρχέγονον ἐποχὴν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξάνθησις βαλσαμώνει ἀκόμη τὸν ἀέρα, τὸν ὁποῖον ἀναπνέομεν. Ὁ Ὅμηρος ὁμιλῶν περὶ τῶν Μυκηνῶν ὀνομάζει αὐτὰς πόλιν «πολύχρυσον» «εὐρυάγυιαν» καὶ «εὐκτίμενον». Ἡ ἀλήθεια τῶν χαρακτηρισμῶν τούτων ἔσχε διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σλῆμαν φαεινὴν ἐπιβεβαίωσιν.

Ἡ παράδισις ἀπέδιδε τὴν ἵδρυσιν τῶν Μυκηνῶν εἰς τὸν Πέλοπα. Ὁ πρω-

τότοκος υἱός του Ἀτρεὺς διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον. Ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει τὴν ἱστορίαν τοῦ κακούργου τούτου θείου, ὁ ὁποῖος ἔσφαξε τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ παρέθηκεν αὐτοὺς μαγειρευμένους ὡς δεῖπνον εἰς τὸν πατέρα των. Ὁ ἥλιος τόσον ἐσκανδαλίσθη ἐκ τούτου, ὥστε ἤλλαξε τὴν τροχιάν του. Μετὰ τὸν Ἀτρέα βλέπομεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Μυκηνῶν τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τοῦτον μὴ διακρινόμενον ἐπὶ μεγάλῃ εὐσυνειδησίᾳ. Διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τοῦ ἀναλαβόντος νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν συζυγικὸν οἶκον τὴν ἐπ' ἀδελφῷ νύμφην του, τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα ὡραία Ἑλένη, χάρις εἰς τὸν Ὄφεμπαχ, ἤρχισε τὴν ἐκστρατείαν του μὲ ἔγκλημα. Ἔσφαξε τὴν κόρην του Ἰφιγένειαν, διότι δὲν εἶχεν οὔριον ἄνεμον κατὰ τὸν πλοῦν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Τροίαν ὁ ἀφιλόστοργος αὐτὸς πατήρ, ἐδείχθη καὶ ὡς σύζυγος ἀποτρόπαιος, παραδοθεὶς εἰς τὰ θέλγητρα τῆς Βρισηίδος, τὴν ὁποίαν ἀφῄρεσεν ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐστοίχισεν εἰς αὐτὸν ἀρκετὰ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν. Ὅταν ἔλαβε τέλος ἡ ἐκστρατεία εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Σιμόεντος, τοῦ ποταμοῦ τῆς Τροίας, ὁ Ἀγαμέμνων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν θριαμβόν του, ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ αἰχμάλωτον μίαν πριγκίπισσαν ἐκ Τρωάδος, τὴν Κασσάνδραν, πολὺ ὡραίαν κόρην, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ δωρήσῃ εἰς τὴν σύζυγόν του. Ἡ Κλυταιμνήστρα ἡ νόμιμος σύζυγός του, ἡ ὁποία ἐξ ἄλλου εἶχε ἐρωτικὰς σχέσεις μὲ τὸν αἰγοβοσκὸν Αἴγισθον, δὲν ἦτο τῆς αὐτῆς γνώμης. Διωργάνωσεν οἰκογενειακὸν δεῖπνον πρὸς ἑορτασμὸν τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων καὶ κατὰ τὰ ἐπιδόρπια ἔσφαξε τὴν ἀντίζηλόν της, ἐνῷ ὁ Αἴγισθος ἀνελάμβανε νὰ δολοφονήσῃ τὸν σύζυγόν της.

Ἔτη τινὰ βραδύτερον τὸ ἀνάκτορον τῶν Ἀτρειδῶν ἔβλεπε καὶ ἄλλα ἐγκλήματα. Ὁ Ὀρέστης, υἱὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐπανήρχετο εἰς τὰς Μυκήνας, ὅπως ἐκδικηθῇ τὸν πατέρα του καὶ ἐνῷ ἔπληττε τὴν μητέρα του ὄπισθεν ἑνὸς παραπετάσματος, ἡ ἀδελφή του Ἠλέκτρα, ἄγγελος γλυκύτητος, ἐφώναζε πρὸς αὐτόν, διὰ νὰ τὸν ἐνθαρρύνῃ. «Κτύπα καὶ πάλιν, ἂν εἰμπορῇς». Μετά τινας στιγμὰς ἐδολοφονεῖτο καὶ ὁ Αἴγισθος. Οἱ ἐπιφανεῖς αὐτοὶ ἐγκληματίαι, ἀληθεῖς ἀπάχαι ὑψηλῆς περιωπῆς, βεβαίως ἤθελον καταδικασθῇ εἰς ἰσόβια καταναγκαστικὰ ἔργα, ἐὰν ἐξετέλουν τὰ κατορθώματά των εἰς τὴν ἐποχήν μας. Ἐν τούτοις παρουσιάζονται πρὸ ἡμῶν μὲ τὸν φωτοστέφανον τῆς ποιητικῆς αἴγλης ὑπὸ τὴν πριστασίαν τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ρακίνα, τοῦ Ἀλφιέρη. Ἐπὶ δύο χιλιάδας ἐτῶν καὶ πλέον ἔχουν ἐξαγιασθῇ ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τοὺς θεωροῦμεν σχεδὸν ὡς ἁγίους τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Ἰδοὺ ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς τὴν χώραν των.

Διὰ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων εἰσδύομεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν των, τὰς ἐνδόξους Μυκήνας. Φαίνεται ὅτι ἡ γῆ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξειλίχθησαν τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, εἶνε κατηραμένη. Ἀφοῦ διήλθομεν τοὺς πενιχροὺς ἀγρούς, οἱ ὁποῖοι περι-

βάλλουν τὸ χωρίον Χαρβάτι, εἰσερχόμεθα εἰς ἀληθῆ ἐρημίαν γεμάτην μὲ πέτρας· οὔτε ἓν δένδρον· χόρτα τινὰ ἐγκατεσπαρμένα κάμνουν τὴν ἐντύπωσιν τεμαχίων μηλωτῆς τετριμμένης καὶ σκωροφαγωμένης.

Ἡ ἀκρόπολις τῶν Μυκηνῶν εἶνε βράχος τριγωνικός, τοῦ ὁποίου ἡ κορυφὴ στρέφεται πρὸς ἀνατολάς· προχωρεῖ ὡς γιγαντιαῖον ξύλον τῆς πρώρας μεταξὺ δύο βαράθρων, εἰς τὸ βάθος τῶν ὁποίων ρέουν πρὸς νότον τὸ ποτάμιον τοῦ Χάβου, πρὸς βορρᾶν τὸ τῆς Κοκορίτσας. Μετὰ τὰς δύο ταύτας ρωγμὰς τὸ ὄρος ὑψοῦται ἑκατέρωθεν καὶ φθάνει εἰς ὕψος πλέον τῶν 800 μέτρων εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἠλία, ἐνῷ τὸ ὑψηλότερον μέρος τῶν Μυκηνῶν εὑρίσκεται εἰς ὕψος 270 μέτρων.

Κάτω εἶνε ἡ πεδιὰς τοῦ Ἄργους γελαστή, καλλιεργημένη, κατάσπαρτος. Ἐδῶ ἡ γῆ γυμνή, ξηρά, ἀκρόπολις ἀπόρθητος, κρυπτομένη ὄπισθεν τῶν κυκλωπείων τειχῶν. Ὁ Ὅμηρος, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ νὰ περιγράφῃ τὰ πράγματα διὰ μιᾶς λέξεως, λέγει περὶ τῶν Μυκηνῶν ὅτι εὑρίσκονται εἴς τινα γωνίαν τῆς Ἀργολίδος, ὅπου βόσκουν οἱ ἵπποι. Πράγματι αὐτὸ εἶνε· μία γωνία μεμονωμένη, δύο βήματα μακρὰν τῶν παχέων λειβαδίων.

Εἰσερχόμεθα εἰς διάδρομον μήκους δέκα πέντε μέτρων, περιβαλλόμενον ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν ὑπὸ τειχῶν, τῶν ὁποίων αἱ ὀγκώδεις πέτραι διετηρήθησαν εἰς τὴν θέσιν των διὰ τοῦ ἰδίου των βάρους ἀπὸ 3000 ἐτῶν. Εἰς τὸ βάθος ὑπάρχει πλατὺ ἄνοιγμα, τὸ ὁποῖον βλέπει πρὸς τὴν ἀκρόπολιν καὶ ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὑπάρχει γιγαντιαία λιθίνη πλάξ, στολισμένη μὲ δύο λέοντας, ἀνορθουμένους ἀπέναντι ἀλλήλων. Εἶνε ἓν τῶν ἀρχαιοτάτων ἔργων τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς καὶ εἰς τὰ ἀνάγλυφά του, τὰ ὁποῖα εἶνε μὲ χάριν καὶ λεπτότητα ἐπεξειργασμένα, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ τις τοὺς προγόνους τῶν θαυμασίων ἵππων τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος καί, διὰ τί ὄχι ; καὶ τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους καὶ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου. Μὲ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον οἱ λέοντες αὐτοὶ στηρίζουσι τοὺς προσθίους πόδας των ἐπὶ τῶν βωμῶν τῆς πόλεως, φαίνονται ὅτι δὲν φοβοῦνται νὰ τοὺς ἀνατρέψῃ ποτὲ ὁ ἐχθρός.

Διὰ τῆς θύρας, ὑπὲρ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει τὸ πλῆρες εὐγενείας τοῦτο σύμπλεγμα, εἰσερχόμεθα εἰς τὸν περίβολον. Ὅπως εἰς τοὺς Δελφούς, καὶ ἐδῶ δὲν εἶνε τίποτε ὀρθόν, ἐκτὸς τῶν κολοσσιαίων τειχῶν, τὰ ὁποῖα εἶχον πάχος μέχρι 14 μέτρων. Ὁ χῶρος εἶνε ραβδωτὸς ἀπὸ τοίχους χρησιμεύοντας ὡς ὑποστηρίγματα· ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ τὰ θεμέλια τῶν ἀνακτόρων, τῶν κατοικιῶν καὶ τῶν ναῶν ἐμπερδεύονται ὡς σχοινία δικτύου.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπισύρει τὴν προσοχήν μας εἶνε αἱ βαθεῖαι ἀνασκαφαί, εἰς τὰς ὁποίας ὁ Σλῆμαν ἔκαμε τὰς ἀνακαλύψεις του. Ἦτο γνωστὸν ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὅτι μετὰ τὴν αἱματηρὰν τραγῳδίαν, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσεν ἡ ἐκ Τροίας ἐπάνοδος, ὁ βασιλεὺς Ἀγαμέμνων καὶ οἱ σύντροφοί του εἶχον ταφῇ εἰς αὐτὸν τὸν περίβολον τοῦ φρουρίου.

Ὁ Παυσανίας διηγεῖται ὅτι οἱ ὁδηγοὶ ἐδείκνυον τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος, τοῦ ἡνιόχου αὐτοῦ Εὐρυμέδοντος, τῆς Κασσάνδρας τῆς ὡραίας αἰχμαλώτου αὐτοῦ, τῶν δύο διδύμων, τὰ ὁποῖα τῷ εἶχε γεννήσῃ αὕτη καὶ ἐπὶ τέλους τὸν τάφον τῆς θυγατρός του Ἠλέκτρας· προσθέτει δὲ ὅτι ὁ Αἴγισθος καὶ ἡ Κλυταιμνήστρα εἶχον ταφῇ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου, διότι δὲν ἤρμοζε ν' ἀναπαύωνται πλησίον ἀλλήλων, οἱ δήμιοι καὶ τὰ θύματα. Ἐκ τοῦ Παυσανίου ὁδηγούμενος ὁ Σλῆμαν, ἐτέθη εἰς τὸ ἔργον τῷ 1876, πεπεισμένος ὅτι θὰ φέρῃ εἰς φῶς τὸν ἱερὸν τάφον τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων.

Εἰς ἀπόστασιν τριάκοντα μέτρων ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ἀνεκάλυψε μίαν κυκλικὴν περιοχήν, σχηματισμένην ἀπὸ δύο ὁμοκέντρους σειρὰς πετρῶν ὁμαλῶν καὶ ὀρθῶν, σκεπαζομένων ὑπὸ πλακῶν. Δὲν ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ὅτι ἐκεῖ ἦτο ὁ ἱερὸς περίβολος, ἡ ἀγορὰ τῶν Μυκηνῶν, ὅπου ἐκάθηντο ἐν κύκλῳ οἱ γέροντες τοῦ Ὁμήρου καὶ συνεσκέπτοντο. Στῆλαι ὄρθιαι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐδείκνυον φανερὰ ὅτι ἀνεπαύοντο σώματα εἰς τὸ μέρος τοῦτο. Εἰς ποῖον θὰ ἔκαμνον τὴν τιμὴν νὰ τὸν θάψουν εἰς τοιοῦτον μέρος, ἂν ὄχι εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ τόπου καὶ εἰς τὴν μικρὰν ἀκολουθίαν του, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπιστρέφων ἐκ Τροίας.

Ἔσκαψαν λοιπὸν ἀρκετὰ καὶ διαδοχικῶς ἐφάνησαν πέντε κοιλότητες ἐν μέσῳ βράχου, εἰς τὸ βάθος τῶν ὁποίων ἀνεπαύοντο ἐπὶ χαλίκων ἀνθρώπινα λείψανα.

Ἕκαστος τάφος περιεῖχε περισσότερα ἄτομα, δέκα ἑπτὰ ἐν ὅλῳ, ἐκ τῶν ἐκ τῶν ὁποίων τρία ἦσαν γυναῖκες καὶ δύο παιδία. Ὁ Σλῆμαν ἐβεβαιώθη ὅτι ἦτο πρὸ τῶν νεκρῶν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς ἀκολουθίας του. Ὑπῆρχον πράγματι ὀλίγον περισσότεροι τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τὰ θύματα τῆς συζυγικῆς καταστροφῆς· ἀλλ' οὐδὲν κωλύει νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀγαμέμνονος ἔσφαζαν ἀριθμόν τινα ὑπηρετῶν. Τοῦτο ἦτο ὄχι βεβαίως γενικὸν ἔθιμον, ἀλλ' ἐθεωρεῖτο ὡς πολὺ ἐπιβαλλομένη συνήθεια καὶ τιμὴ τοὐλάχιστον εἰς τοὺς μεγάλους ἀρχηγούς. Εἰς τὴν κηδείαν τοῦ Πατρόκλου ὁ Ἀχιλλεὺς θυσιάζει ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ φίλου δώδεκα νέους Τρῶας, διὰ νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτὸν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωήν.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνίσχυσε τὸν Σλῆμαν ἐν τῇ ἰδέᾳ, ὅτι εἶχεν ἐπανεύρῃ τοὺς τάφους τοῦ Ἀγαμέμνονος, τοῦ ἡνιόχου του καὶ τῆς Κασσάνδρας εἶνε τὸ ὅτι τὰ πτώματα ἦσαν περιβεβλημένα μετ' ἀπαραμίλλου πολυτελείας. Ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τῶν ὡραιοτέρων των στολισμάτων, ὑπὸ πολυτελῶν ἐνδυμάτων, ὑπὸ πολυτίμων λίθων καὶ διαδημάτων· περὶ τὰ πτώματα πολύτιμα ἀγγεῖα, ὅπλα, ἐγχειρίδια ἐμαρτύρουν ἀφθονίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ εἶχον συνηθίσῃ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν των νὰ ζήσωσι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ὑπὸ τὴν γῆν. Αἱ κυρίαι εἶχον τοὺς δακτύλους των φορτωμένους μὲ δακτυλίδια, εἶχον βραχιόλια, περιδέραια, ἐνώτια, περόνας, σκαλιστὰς ταινίας ἐπὶ τοῦ μετώπου, ὅλα ἐκ χρυσοῦ ὁλόκληρα, ἂν ἀγαπᾶτε, μετὰ πολλῶν ἑλικοειδῶν ἀναγλύφων καὶ καλλιτεχνημάτων. Ἐπὶ τῶν κυρίων ἔλαμπον πλάκες ἐκ χρυσοῦ, ζῶναι καὶ τελαμῶνες ὁλόχρυσοι· μερικοὶ

εἶχον στέμμα ἐπὶ κεφαλῆς καί, πρᾶγμα παράδοξον, ἐπὶ τοῦ προσώπου προσωπίδα ἐκ χρυσοῦ ἀκριβῶς χυτὴν ἐπὶ τῶν χαρακτηριστικῶν μετὰ σχηματισμοῦ τῶν βλεφάρων καὶ τοῦ μύστακος, ὑποτυπουμένου καὶ μειδιάματος δεικνύοντος εὐθυμίαν ἀκατανίκητον. Ὅταν κανεὶς ἑτοιμάζηται διὰ τὸ μέγα ταξείδιον μὲ τοιοῦτον πολυτελῆ στολισμόν, τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν εἶνε ὁ τυχών.

Ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ τῶν εὑρημάτων τούτων ἁπλῶς ὡς μετάλλου ἔφθανε τὰς 100000 φράγκων. Ἀλλ' ἀπὸ καλλιτεχνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως τὰ εὑρήματα ταῦτα εἶχον ἀνεκτίμητον ἀξίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Σλῆμαν ἐτηλεγράφει τὴν 20 Νοεμβρίου 1876 πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος: «Μετ' ἄκρας χαρᾶς ἀγγέλλω εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα ὅτι ἀνεκάλυψα τοὺς τάφους τοῦ Ἀγαμέμνονος, τῆς Κασσάνδρας, τοῦ Εὐρυμέδοντος καὶ τῶν συντρόφων των. Εὗρον εἰς τοὺς τάφους τούτους ἀπείρους θησαυρούς. Εἴθε ν' ἀποβῶσιν ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος ἀπείρου ἐθνικοῦ πλούτου».

Ἔκυψα μετὰ σεβασμοῦ πρὸ τῶν χαινόντων τούτων τάφων· εἶνε κενοί, τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μετακομισθέντος εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον.

Ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ βράχου αἱ νέαι ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τοῦ 1880 ἔφερον εἰς φῶς τὰς βάσεις ἑνὸς τῶν μεγάρων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα συχνὰ περιγράφει ἡ ὁμηρικὴ ἐποποιΐα μετὰ τῶν προπυλαίων των, τῶν ἀνοικτῶν βωμῶν, τῶν αἰθουσῶν τῆς ὑποδοχῆς, τῶν ὁποίων ἡ ὀροφὴ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ τεσσάρων στύλων, ὅπως προφυλάσσῃ τὴν ἑστίαν.

Χωρὶς νὰ ἔχω οὐδεμίαν ἀρχαιολογικὴν ἀπαίτησιν, ἤθελον καὶ ἐγὼ νὰ ἔχω τὸ μικρὸν εὕρημά μου· εἶχον ἀρκετὴν εὐτυχίαν ν' ἀποκτήσω ἀντικείμενόν τι ἐκ πηλοῦ, ὅμοιον πρὸς ἀπίδιον καὶ τρυπημένον εἰς τὸ ἐπάνω μέρος. Ἦτο ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ βάρη, τὰ ὁποῖα προσέδενον αἱ γυναῖκες εἰς τὸν μίτον, ὅπως δώσωσιν εἰς αὐτὸν ἀρκοῦσαν ἔντασιν καὶ εὐκολύνωσι τὴν ἐργασίαν. Ποῖος εἰξεύρει ἐὰν τὸ εὕρημά μου δὲν ἐχρησίμευσεν εἴς τινα ἐκ τῶν ὡραίων ἐκείνων δεσποινῶν, αἱ ὁποῖαι στερούμεναι τῶν ἀπολαύσεων τοῦ κλειδοκυμβάλου, ἀφιέρουν τὸν καιρόν των εἰς τὸ νὰ κλώθωσι μαλλίον καὶ νὰ ὑφαίνωσιν ἐνδύματα.

Ὅταν τις ἔχῃ ἴδῃ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐκλέξῃ οἱ Ἀτρεῖδαι πρὸς ἐγκατάστασιν τῆς ἕδρας τῆς ἐξουσίας των, ἀφίνει ὀλίγον τὰς ἰδέας ἐκείνας, τὰς ὁποίας ὀφείλομεν εἰς τὴν κλασικὴν ἡμῶν μόρφωσιν, θέτει τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των καὶ σμικρύνει τοὺς ὑπὲρ τὸ μέτρον μεγάλους τούτους ἥρωας. Ὁ Ἀγαμέμνων αὐτός, ὁ ὁποῖος χάρις εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Ὁμήρου καὶ εἰς τοὺς τραγικοὺς τοῦ Ε' αἰῶνος ἐφημίσθη εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἶχεν ὡς αὐτοκρατορίαν μίαν φοῦκταν γῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων αὐτὸς δὲν ἦτο παρὰ εἷς μικρὸς ἅρπαξ πυργοδεσπότης, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν ἀετοφωλεάν του ἐπέπιπτε κατὰ τῶν καραβανίων, τὰ ὁποῖα διήρχοντο τὴν πεδιάδα. Περιστοιχιζόμενος ὑπό τινων ὑποτελῶν καὶ δούλων ἐξεμεταλλεύετο τοὺς ἰσχνοὺς ἀγρούς, τοὺς κειμένους

ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν φρουρίων του καὶ ἐφρόντιζε διὰ τὰ πρόβατα, τὰς αἶγας καὶ τοὺς βοῦς του.

Ἔπειτα διήρχετο μακρὰς ὥρας εἰς τὸ μέγαρόν του πέριξ τῆς ἑστίας, τρώγων, πίνων, ὑποδεχόμενος τοὺς ξένους, μετὰ τῶν ὁποίων συνωμίλει ἐπὶ μακρόν, ἐν τῷ μέσῳ πυκνοῦ καπνοῦ καὶ ὀσμῆς καιομένου λίπους καὶ πρὸ τεραστίων ὀπτήσεων. Ἡ αἰθάλη ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν τοίχων, διότι δὲν ὑπῆρχε καπνοδόχη. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἐγίνετο πνιγηροτάτη ἐκ τῆς ρητίνης τῶν δᾴδων, διότι δὲν ὑπῆρχον παράθυρα. Ἐπὶ τέλους ἐκοιμῶντο ὅλοι, παραφορτωμένοι ἀπὸ τὴν πολυφαγίαν, ἐπὶ δερμάτων ζῴων ἀρτίως φονευθέντων, ἐν μέσῳ ἀκαθαρσίας, ἡ ὁποία θὰ κατετρόμαζε τοὺς ὑγιεινολόγους μας, καὶ ἐχώνευον τὸ κρασί των.

Πῶς οἱ μικροσκοπικοὶ αὐτοὶ δεσπόται τῶν Μυκηνῶν κατώρθωσαν νὰ προμηθευθῶσι τόσον χρυσόν, ὥστε νὰ ἀνακινῆται μὲ τὸ πτυάριον εἰς τοὺς τάφους των, ἐνῷ ἡ χώρα των δὲν παρεῖχε τοιοῦτον; Εἶνε ἁπλούστατον. Ὅλαι αἱ παραδόσεις τῆς Ἑλλάδος μᾶς πείθουν νὰ θεωρήσωμεν τὸν ἀρχέγονον πολιτισμὸν αὐτῆς ὡς ἐκ τῆς ξένης εἰσαχθέντα. Ποῦ ὑπῆρχον τότε αἱ μεγάλαι χῶραι, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ προμηθεύσωσιν εἰς αὐτὴν τὰ στοιχεῖα τῆς προόδου; Εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Φοινίκην. Ἀλλ' ἡ παράδοσις δὲν εἶνε ἢ ἡ ἐν ποιητικῇ γλώσσῃ ἀφήγησις τῶν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα παρήγαγον ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Διὰ μέσου τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἦτο δυνατὴ ἡ διάβασις οὕτως εἰπεῖν διὰ περάματος. Ὁ ἔμπορος, ὁ ναυτικός, ὁ τεχνίτης τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἶχον φθάσῃ εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν ἀναπτύξεως, ἐπωφελήθησαν τούτου. Ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς τοὺς πρώτους κλαυθηρισμοὺς τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Μεταξὺ τῶν λαῶν τούτων, ἰδιαιτέρως διατεθειμένων πρὸς τὰ ταξείδια, εὑρίσκομεν τοὺς Φοίνικας, οἵτινες φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐζήτησαν διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν. Ταχέως ἀπέβησαν οἱ πρῶτοι ναυτικοὶ τοῦ κόσμου καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς διάμεσον μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον ἔφθανον εἰς τὸν Σαρωνικόν, Ἀργολικὸν καὶ Λακωνικὸν κόλπον.

Ἐπὶ τῶν προφυλαγμένων ἀκτῶν αὐτῶν ἀπεβίβαζον τὰ ἐμπορεύματά των, τὰ ὁποῖα ὁ Ὅμηρος ὠνόμαζεν «ἀθύρματα» ἦσαν δὲ ταῦτα ἀντικείμενα χρησιμεύοντα πρὸς στολισμόν, ἔξοχα κεντήματα, πολύτιμα κοσμήματα, θαυμάσια ὅπλα, λαμπρὰ ὑφάσματα, ποτήρια μετὰ τέχνης σκαλισμένα, ἀρώματα ἐκλεκτὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ὅταν ὁ Ὅμηρος θέλῃ νὰ μεγαλοποιήσῃ ἓν ἀντικείμενον τῆς τέχνης, ὡς τόπον τῆς κατασκευῆς του ὁρίζει πάντοτε τὴν Τύρον καὶ Σιδῶνα. Αἱ γυναῖκες τοῦ Πριάμου εἶχον εἰς τὴν ἱματιοθήκην των πέπλους, τοὺς ὁποίους εἶχον κεντήσῃ γυναῖκες τῆς Σιδῶνος. Εἰς τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας, τοὺς γενομένους κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Πατρόκλου ἐδόθη, ὅπως καὶ σήμερον γίνεται, ὡς γέρας ἓν ποτήριον. Τὸ θαυμασίως ἐπεξειργασμένον τοῦτο ποτήριον ἦτο ἔργον τῶν Σιδωνίων. Ὁ

δυστυχὴς Μενέλαος ἀπεκόμισεν ἐκ τῶν ταξειδίων, τὰ ὁποῖα ἐπεχείρησεν, ὅπως διασκεδάσῃ τὴν θλῖψιν του διὰ τὰς συζυγικὰς ἀτυχίας του, λαμπρὸν ἐξ ἀργύρου κρατῆρα, τοῦ ὁποίου τὰ χείλη εἶχον χρυσοῦν περίβλημα, δῶρον τοῦ βασιλέως τῆς Σιδῶνος Φαιδίμου. Ἐδώρησε δὲ τὸν κρατῆρα τοῦτον ὡς ἐνθύμιον εἰς τὸν Τηλέμαχον, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταβῇ πρὸς αὐτὸν, ὅπως πληροφορηθῇ περὶ τῆς τύχης τοῦ πατρός του.

Φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὅταν οἱ τολμηροὶ αὐτοὶ μεταπράται παρέτασσον τὰ πλούτη των εἰς καμμίαν ἀκτὴν τῆς Ἑλλάδος, οἱ ἀφελεῖς κάτοικοι ἐμαγεύοντο περιεργαζόμενοι αὐτά. Ὅταν αἱ κυρίαι καὶ αἱ δεσποινίδες προσήρχοντο, συνοδευόμεναι ὑπὸ τῶν συζύγων ἢ τῶν γονέων των, πρὸς τοὺς πολὺ ὀλίγον εὐσυνειδήτους αὐτοὺς ἐμπόρους, ἀπεμακρύνοντο πάντοτε μετὰ ἀρκετὴν ἀφαίμαξιν τοῦ βαλαντίου. Ὅταν ὅμως πρὸς δυστυχίαν των ἀπετόλμων νὰ πλησιάσωσι πρὸς τὰ ἑλκυστικὰ ἀθύρματα μόναι, ἔπιπτον συχνὰ θύματα τολμηροῦ τινος πραξικοπήματος. Ἑλκυόμεναι ὑπὸ τῶν λαμπρῶν τούτων κοσμημάτων, συνελαμβάνοντο ὡς κορυδαλοὶ εἰς τὰς παγίδας τῶν πειρατῶν τούτων, ἐχρησίμευον ὡς φορτίον διὰ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ ἐπωλοῦντο ὡς δοῦλαι εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀνατολῆς.

Τοιαύτην τινα ἱστορίαν τῶν τολμηρῶν τούτων ἁρπαγῶν διηγεῖται ὁ Ὅμηρος, διὰ μακρῶν ἐν τῷ ΙΕ' βιβλίῳ τῆς Ὀδυσσείας. Εἶνε ἡ ἱστορία τοῦ Εὐμαίου τοῦ πιστοῦ χοιροβοσκοῦ τοῦ Ὀδυσσέως. Οἱ Φοίνικες εἶχον στήσῃ τὸ μικρὸν μαγαζεῖόν των εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης ἐν τῇ νήσῳ Σύρῳ, ὅταν εἶδον νὰ προσέρχηται πρὸς αὐτοὺς μία ὑψηλὴ καὶ ὡραία γυνή, ἡ ὁποία ὑπηρέτει ὡς τροφὸς εἰς τὸν βασιλέα τῆς νήσου. Τὸ πρόσωπον τοῦτο παρεπλανήθη ὑπὸ τῶν ἐρωτικῶν λόγων ἑνὸς τῶν πλανοδίων ἐμπόρων καὶ ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, ὅταν θὰ ἐσήκωνε τὸ πλοῖον τὴν ἄγκυραν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ὥραν τῆς φυγῆς ἡ ἐρωτόληπτος τροφός, ὅπως ἐκδικηθῇ τὸν κύριόν της παρέλαβε τὸ βρέφος, τὸ ὁποῖον εἶχον ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτὴν καὶ ἐπεβιβάσθη τοῦ πλοίου μετ' αὐτοῦ καθ' ἣν στιγμὴν τὸ σκότος τῆς νυκτὸς ἡπλοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς. Μετὰ πλοῦν ἑπτὰ ἡμερῶν ἡ τροφός, πιοῦσα ἴσως περισσότερον τοῦ δέοντος ἀπὸ τὸν οἶνον τοῦ πληρώματος ἔπεσεν εἰς τὸ βάθος τοῦ κοίλου τοῦ πλοίου, εἰς τὴν βάσιν τοῦ μεγάλου ἱστοῦ, καὶ ἔθραυσε τὸν αὐχένα της. Τὴν ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, τὸ δὲ βρέφος, μὴ δυνάμενοι νὰ τὸ κρατήσουν περαιτέρω, τὸ ἐπώλησαν τὴν αὐτὴν ἑσπέραν εἰς τὸν Λαέρτην, εἰς τὴν νῆσον Ἰθάκην.

Ὑπάρχει λοιπὸν βέβαιον γεγονός, ὅτι οἱ Φοίνικες ἔσχον ἐγκαίρως ἐμπορικὰς καὶ ἄλλας σχέσεις μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Ἀκολουθοῦντες τοὺς ἑλιγμοὺς τῶν ἀκτῶν, ἔφθανον μετὰ τῶν ἐλαφρῶν πλοιαρίων των εἰς τὸ βάθος τῶν κόλπων. Ἐκεῖ ἐσχηματίζετο σταθμὸς σπουδαῖος, διακομιστικὴ ἀποθήκη τῶν ἐμπορευμάτων, τὰ ὁποῖα προωρίζοντο νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας διὰ τῆς κατὰ ξηρὰν ὁδοῦ. Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου τὰ Μέγαρα ἦσαν ἡ

ἀφετηρία πολλῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι συνηντῶντο εἰς τὰς Θήβας. Ἀπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Ἄργους ἐξεκίνει ἡ ὁδὸς ἡ ὁδηγοῦσα εἰς Κόρινθον καὶ ἐξυπηρέτει τοὺς παραθαλασσίους πληθυσμοὺς τοῦ κόλπου τῆς Ναυπάκτου.

Πρέπει βεβαίως νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψει τὴν διαφοράν, ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ τρόπου τῆς ναυτιλίας τῆς συγχρόνου καὶ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς. Τὸν παλαιὸν καιρὸν κατὰ τὰ ταξείδια ἐσυντόμευον ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν διὰ θαλάσσης ὁδόν, ἐνῷ σήμερον προτιμᾶται ἡ κατὰ θάλασσαν μακρὰ ὁδὸς τῆς κατὰ ξηρὰν συντόμου τοιαύτης. Διὰ τοὺς ναυτικοὺς τῆς ἀρχαιότητος ἡ θάλασσα ἐσήμαινε κίνδυνον ἀδιάλειπτον, διὰ τοὺς ναυτικοὺς τῶν ἡμερῶν μας ἡ θάλασσα σημαίνει οἰκονομίαν. Μετὰ τῶν ἄνευ καταστρώματος λέμβων των οἱ ἀρχαῖοι ἐζήτουν νὰ μὴ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς. Ἑκάστην ἑσπέραν ἀνέσυρον τὰς λέμβους των εἰς τὴν ξηράν, διὰ νὰ πλεύσωσιν ἐκ νέου τὴν ἐπαύριον. Μὲ τὰ τελειοποιηθέντα ἀτμόπλοιά μας δὲν φοβούμεθα πλέον τοὺς μακροὺς πλόας, μεταβαίνομεν ἀπὸ λιμένος εἰς λιμένος, χωρὶς νὰ διακόψωμεν τὸν πλοῦν· οὕτω κερδίζομεν εἰς καιρὸν καὶ εἰς χρήματα. Ὑποθέσατε ὅτι ἓν μέγα ἀτμόπλοιον ἀναχωρεῖ ἐκ Βηρυττοῦ μετὰ φορτίου ἀνατολικῶν προϊόντων καὶ διευθύνεται πρὸς τὰς Πάτρας. Δὲν θὰ διστάσῃ νὰ περιπλεύσῃ τὴν Πελοπόννησον, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Δὲν θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὸν φόβον, ὁ ὁποῖος κατελάμβανε τοὺς πλοιάρχους τῆς ἀρχαιότητος, προκειμένου νὰ προσεγγίσωσι τὴν Μαλέαν καὶ τὸ Ταίναρον μὲ τὰς τρικυμίας των καὶ τὰ τρομερὰ ρεύματά των. «Ὅταν περιπλέῃς τὴν Μαλέαν, λησμόνησε τοὺς οἰκείους σου», ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. Περιέπλευσα τρεῖς ἢ τέσσαρας φορὰς τὸ τρομερὸν τοῦτο ἀκρωτήριον, χωρὶς νὰ κινδυνεύσω διόλου. Τώρα ὑποθέσατε ὅτι στολίσκος φοινικικῶν λέμβων ἀναχωρεῖ ἐκ Σιδῶνος μετὰ ἐμπορευμάτων, προωρισμένων διὰ τοὺς κατοίκους τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Θὰ πλεύσῃ κατὰ μῆκος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θὰ μεταβῇ ἀπὸ τῆς μιᾶς νήσου τῶν Κυκλάδων εἰς τὴν ἄλλην καὶ θὰ ἔλθῃ νὰ ἐκφορτώσῃ τὸ φορτίον του εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἀπ' ἐκεῖ θὰ μεταφερθῶσι τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα, φορτωμένα ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνθρώπων ἢ ἡμιόνων διὰ τῆς εἰς Κόρινθον ἀγούσης ὁδοῦ, διὰ μέσου τῶν ὀρέων τῆς Ἀργολίδος, περαιτέρω. Οὕτω θὰ ἀποφύγωσι τὰς ἐπικινδύνους παραλίας τῆς Πελοποννήσου. Ἡ πόλις τῶν Μυκηνῶν ἐκράτει τὴν κλεῖδα οὕτως εἰπεῖν τῆς διὰ ξηρᾶς ὁδοῦ ταύτης, ἥτις ἦτο ἡ προέκτασις τῆς θαλασσίας ὁδοῦ. Ἀναρίθμητα καραβάνια διήρχοντο ἐντεῦθεν, φορτωμένα μὲ ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ ἄρχοντες τῶν Μυκηνῶν ἐπέπιπτον ἀπὸ τῶν βράχων των ὡς ἁρπακτικὰ πτηνὰ ἐπὶ τῶν καραβανίων τούτων εἴτε ζητοῦντες ὑπέρογκα τελωνιακὰ τέλη, εἴτε ἁρπάζοντες τὰ ἐμπορεύματα τῶν ξένων δυνάμει τοῦ ἄλλου δικαίου, τὸ ὁποῖον εἶνε ἀρχαῖον ὅσον ὁ κόσμος καὶ λέγεται «δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου». Χάρις εἰς τὴν μέθοδον αὐτὴν οἱ Ἀτρεῖδαι, τοὺς ὁποίους ὁ Ἐδμόνδος Ἀμποῦ χαρακτηρίζει ὡς ἀξίους ἀγχόνης, κατέστησαν τὴν πόλιν των «πολύχρυ-

σον» ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Ὅμηρος. Χάρις εἰς τὰ κατορθώματα αὐτὰ ὁ ἄρχων τοῦ κρησφυγέτου τούτου ὠνομάσθη βασιλεὺς τῶν βασιλέων. Μέρος τοῦ χρυσοῦ τούτου ἔφερεν εἰς φῶς ὁ Σλῆμαν. Οὗτος εἶνε ὁ ἀρχέγονος φοινικικὸς πολιτισμός, πολὺ προσεγγίζων τὸν τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀσσυρίας, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀπεκαλύφθη διὰ τῶν ἔργων τούτων τῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα ἐξήχθησαν ἐκ τῶν τάφων μετὰ 32 αἰῶνας.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς πληθυσμοὶ τῆς Ἑλλάδος προσεπάθησαν νὰ μιμηθῶσι τὰ ὑποδείγματα τῆς μᾶλλον προηγμένης ταύτης βιομηχανίας, ὀλίγον ἀδεξίως, ἂν θέλητε· ἀλλὰ δὲν θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀρνηθῇ τὸ γεγονὸς τῆς ἐπιτοπίου κατασκευῆς. Εἶνε προφανές, λ. χ. ὅτι αἱ χρυσαῖ προσωπίδες, αἱ εὑρεθεῖσαι ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἀγαμέμνονος καί τινων ἄλλων προσώπων, δὲν προέρχονται ἐκ τῶν φοινικῶν ἐμπορευμάτων τῶν κατασχεθέντων ἐν τῷ τελωνείῳ τῶν Μυκηνῶν. Κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τόπου, ἐχύθησαν ἐπὶ τοῦ θερμοῦ ἀκόμη προσώπου τοῦ νεκροῦ μετ' ἐνδεδειγμένης προσπαθείας, ὅπως τηρηθῇ ἡ ὁμοιότης καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ νεκροῦ διὰ τοὺς ἐπιγενομένους. Δὲν κατεσκευάσθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον, ὅπως τὰ κατὰ δωδεκάδας πωλούμενα εἴδη. Ἑκάστη ἐξ αὐτῶν δεικνύει ἰδιαιτέραν φυσιογνωμίαν· ἡ μία ἔχει τοὺς ὀφθαλμοὺς στρογγύλους, ἡ ἄλλη ἀμυγδαλοειδεῖς· τῆς μιᾶς τὸ στόμα εἶνε ἀνοικτὸν μέχρι τῶν ὤτων, τῆς ἄλλης τὸ στόμα θὰ τὸ ἐζήλευε μία μικρὰ μαρκησία· ἡ μία εἶνε τελείως ἀγένειος, ἡ ἄλλη ἔχει ἁδρὸν μύστακα καὶ γένειον, οὕτως ὥστε, ἐὰν μία αὐτῶν ἐκάλυπτεν ὄντως τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀγαμέμνονος, θὰ εἴχομεν σχεδὸν τὴν φωτογραφίαν τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων. Τὸ περίεργον δὲ εἶνε ὅτι οὐδεμία τῶν γυναικῶν τῶν ἀνακαλυφθεισῶν εἰς τοὺς τάφους τῶν Μυκηνῶν δὲν ἐτιμήθη διὰ τῆς χρυσῆς προσωπίδος. Ὁ πρωτόγονος καλλιτέχνης ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἀνίκανον νὰ διαιωνίσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ γυναικείου προσώπου ; Τί κρῖμα ὅτι δὲν γνωρίζομεν τίποτε περὶ τῆς ἐκτάκτου ὡραιότητος μιᾶς Κασσάνδρας, ἡ ὁποία ἐγύρισε τὰ μυαλὰ τριῶν κεφαλῶν πρώτης τάξεως, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ τις ὅλοι αὐτοὶ οἱ Θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἦσαν ἀρκετὰ εὐπύρωτοι.

Ἐπὶ τῆς κλιτύος, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸ Ἄργος εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἶχε σχηματισθῇ χαμηλή τις πόλις, ἡ ὁποία ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῆς γενναιότητος τῶν κυρίων ἐκεῖ ἐπανω καὶ ὁποία μετεῖχε τῆς δόξης των. Ἐν τῷ περιτετειχισμένῳ περιβόλῳ τῆς δευτέρας αὐτῆς πόλεως εὑρίσκονται ἀκόμη μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα μαρτυροῦντα τὸν πολιτισμὸν τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς. Ὁ Παυσανίας ὠνόμαζε τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα «θησαυρούς»· ἀπεδείχθησαν ὅτι ἦσαν τάφοι.

Ὁ περιφημότερος ὅλων εἶνε ὁ φέρων τὸ ὄνομα τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως ἢ τοῦ τάφου τοῦ Ἀγαμέμνονος. Δὲν εἶνε οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο, ὡς φρονοῦσί τινες τῶν σοφῶν· εἶνε πιθανῶς καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο λέγει ὁ Ἐρρῖκος Bell. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἐν τῇ τωρινῇ καταστάσει τῶν ἀνασκαφῶν εἶνε ἀδύνατον νὰ βεβαιώσῃ

τις τιποτε, διότι κανεὶς ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων σκελετῶν δὲν ἔχει ἐν τάξει τὰ ληξιαρχικὰ ἔγγραφά του.

Ἀλλὰ δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἐσκαμμένοι τάφοι, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς πληθύος τῶν χρυσῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἐν αὐτοῖς, ἀνῆκον εἰς μεγάλους ἀρχηγούς. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος καί τινας ἄλλους εὑρεθέντας ἐν τῇ κάτω πόλει, ἦσαν οὗτοι κτισμένοι μετὰ τόσης ἐπιμελείας καὶ στολισμένοι μετὰ τόσης πολυτελείας, ὥστε δὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ τοὺς ἀποδώσῃ εἰς πρόσωπα ὀλιγώτερον σημαίνοντα.

Εἰς ἀπόστασιν τριακοσίων ἢ τετρακοσίων μέτρων ἀπὸ τῆς περιφήμου Πύλης τῶν Λεόντων καὶ ἔχουσα ἔξοδον εἰς τὴν ἁμαξιτὸν ὁδόν, τὴν καταβαίνουσαν εἰς τὴν πεδιάδα, ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος τοῦ θολωτοῦ τάφου, ὁ ὁποῖος δικαίως προυκάλεσε τὸν θαυμασμὸν τόσων περιηγητῶν. Τάφρος ἐλαφρῶς ἐπικλινής, μήκους 35 μέτρων, διερχομένη μεταξὺ δύο τοίχων παραλλήλων, χωριζομένων δι' ἀποστάσεως 6 μέτρων, εἰσδύει εἰς τὰ πλάγια τοῦ λόφου καὶ ὁδηγεῖ πρὸ μιᾶς θύρας, στολισμένης τὸ πάλαι μετὰ πάσης πολυτελείας. Διὰ τῆς θύρας ταύτης εἰσέρχεταί τις εἰς θάλαμον ἔχοντα σχῆμα τιάρας, διάμετρον 15 μέτρων καὶ ἴσον περίπου ὕψος. Τὸ οἰκοδόμημα εὑρισκόμενον ἐντὸς τῆς γῆς φωτίζεται μόνον παρὰ τῆς θύρας τῆς εἰσόδου. Ἀρκετὰ πένθιμος τόπος διαμονῆς. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι, ὅταν τὸ κτίριον ἦτο νέον, αἱ ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν ἐνούμεναι μεγάλαι πέτραι, ἦσαν στολισμέναι μὲ ταινίας καὶ ἄνθη ἐξ ὀρειχάλκου φθάνοντα μέχρι τῆς κορυφῆς καὶ καθιστῶντα τὸν θόλον ὡς ἔναστρον οὐρανόν.

Ὅταν οἱ ἐπιφανεῖς νεκροὶ περιβαλλόμενοι ἀπὸ τὰ πλούτη των, τὰ ὅπλα καὶ τὰ κοσμήματά των ἐναπετίθεντο ὁριστικῶς ἐν τῇ τελευταίᾳ κατοικίᾳ των, εἰς τὸ φῶς τῶν ἐπιταφίων δᾴδων ἐφωτίζετο τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου διὰ μίαν στιγμήν, τὴν τῆς κηδείας. Ἔπειτα ἐκλείετο ἡ θύρα ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ταύτης κόνεως, τῆς τόσον πομπωδῶς στολισμένης. Ἡ σιωπὴ καὶ ἡ νὺξ ἐξηπλοῦντο ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν τούτων τῆς γῆς· ὁ διάδρομος τῆς εἰσόδου ἐπληροῦτο χώματος, τὸ ἔδαφος ἰσοπεδοῦτο καὶ τὸ προσεχὲς ἔαρ ἤπλωνε τὸν πράσινον μανδύαν του ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ τάφου. Οὕτω κατὰ θείαν πρόνοιαν ἐπεσωρεύοντο ἐν τῇ γῇ τῆς Ἑλλάδος τὰ διδόμενα, τὰ ὁποῖα βραδύτερον θὰ ἐχρησίμευον πρὸς ἀναστήλωσιν τῆς ἱστορίας της, ἐὰν ἡ ἀνθρωπίνη πλεονεξία δὲν ἐλήστευε βαρβάρως τοὺς θησαυρούς της. Τὰ ὀλίγα ὑπολειπόμενα αὐτῶν φωτίζουν ζωηρῶς τὸν σύγχρονον τοῦτον πολιτισμὸν τῆς ὁμηρικῆς ἐποποΐας. Ὅπως πεισθῇ τις, ἀρκεῖ νὰ ῥίψῃ ἓν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἀνασυστάσεως τῶν ἀνακτόρων τούτων, τῶν φρουρίων καὶ τῶν τάφων, οἵαν ἀπεπειράθη εἷς σοφὸς ὡς ὁ Perot ἐν τῷ ἔργῳ του «Ἱστορία τῆς Τέχνης».

Ἐξερχόμενος τοῦ τάφου, περισυνελέγην ὑπὸ εὐσπλάγχνου Ἀγγλίδος κυρίας, ἡ ὁποία μοὶ προσέφερε θέσιν εἰς τὴν ἅμαξάν της, διὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸν

σταθμόν. Φαίνεται ὅτι τὸ πρόσωπόν μου ἦτο ἠλλοιωμένον! Εὐτυχῶς δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο παρὰ μικρὰ κόπωσις.

Ἡμέρα ὡς αὐτὴ ἔπρεπε νὰ στεφανωθῇ ἀναλόγως. Πρὸς τοῦτο δὲν ἔχω ἢ νὰ ὑψώσω τοὺς ὀφθαλμούς, ὁ στέφανος εἶνε ἐκεῖ εἰς τὴν πλήρη δόξαν τῆς ἡμέρας, ἡ ὁποία παρέρχεται, εἰς τὴν ἄπειρον ἰόχρουν σκιάν, ἡ ὁποία κατέρχεται ἀπὸ τὸν σκοτιζόμενον οὐρανὸν καὶ καλύπτει ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν πεδιάδα τῆς Ἀργολίδος. Ἀνοίγω πέρα-πέρα τὰ παράθυρα τῆς καλύβης, τὰ βλέποντα πρὸς τὴν αἰωνία πεδιάδα καί μοι φαίνεται, ὅτι ἡ ἀτομική μου ζωὴ ἑνώνεται μετὰ τῆς αἰωνίαν ζωῆς. Τὴν ἀκτῖνα, τὴν ὁποίαν μοὶ στέλλει ὁ δύων ἥλιος ὑπὲρ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων τῆς Ἀρκαδίας, θεωρῶ ὡς χρυσοῦν νῆμα, τὸ ὁποῖον μὲ συνδέει πρὸς τὸ ἄπειρον. Καὶ ἡ ψυχή μου ᾄλλει τὸ ἑσπερινὸν ἀλληλούϊα μὲ τὴν ἀποκοιμιζομένην αὐτὴν θάλασσαν καὶ μὲ τὰ ἐν κύκλῳ γονατίζοντα ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἄργους βουνά.

(Ἕπεται συνέχεια) Μετάφρασις **Ι. Β.**

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Ἀπομνημονεύματα Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ἦν δὲ περίεργος καὶ διασκεδαστικώτατος δι' ἐμὲ σύνοικος ὁ κ. Ἰωάννης Οἰκονόμου. Εὐφυΐας οὐδόλως ἐστερεῖτο καὶ νομίζω ὅτι καί τινας στίχους τῆς νεότητός του ἔφερεν ἐπὶ τῆς συνειδήσεως· εἶχε δ' ἀναγνώσῃ ἄνευ τάξεως μὲν καὶ ἄνευ μεθόδου, ἀλλὰ περιέργως καὶ προθύμως διάφορα, ὅ,τι ἑλληνιστὶ τῷ ἐνέπεσε, φιλολογίας ἢ φιλοσοφικῶν θεωριῶν, καὶ ἐτέρπετο περὶ αὐτῶν ἀδιακόπως διαλεγόμενος. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦν ἐπιτετραμμένος ὑπὸ τῆς ἐν Πέρᾳ—Χώρᾳ κυβερνήσεως εἰδικῶς τὴν ἔκδοσιν διαβατηρίων, ἢ μᾶλλον τὴν μὴ ἔκδοσιν αὐτῶν, διότι, καθ' ἃς εἶχεν ὁδηγίας, ἐκ φόβου κατασκόπων καὶ καταγγελτῶν, ὤφειλε ν' ἀρνῆται διαβατήρια εἰς τοὺς θέλοντας νὰ μεταβῶσιν εἰς Ναύπλιον ἢ εἰς οἱονδήποτε μέρος κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Κυβερνητικῶν. Τοιοῦτοι δ' ἦσαν πολλοί, διότι ὁ παρὰ φύσιν ἐκεῖνος ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε πολλαχοῦ διχοτομήσῃ οἰκογενείας, καὶ διαιρέσῃ πλεῖστα ὅσα ὑλικὰ συμφέροντα. Συνέπεσε λοιπὸν πολλάκις, ἐν ᾧ ἐμετεωρολοῦμεν, νὰ εἰσέρχηται ἁπλοῦς τις χωρικός, ἵνα ζητήσῃ διαβατήριον διὰ Ναύπλιον ἢ διὰ Κόρινθον παρὰ τοῦ συνοίκου μου, ὅστις ἐκ προοιμίων ἀπόφασιν ἔχων ν' ἀρνηθῇ δὲν ἤθελε διὰ τόσον μικρὰν ὑπόθεσιν νὰ διακόψῃ τὴν σειρὰν τῶν φιλοσοφικῶν του θεωριῶν. Οὐδὲν δὲ κωμικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἐκπληκτικώτερον συγχρόνως τῆς εὐχερείας, μεθ' ἧς τάχιστα συστρέφων τὰς φράσεις κατώρθου νὰ συμπλέκῃ εἰς ἓν τοὺς περὶ τοῦ διαβατηρίου λόγους μετὰ τῶν φιλοσοφημάτων του, ὥστε ὁ μὲν χωρικὸς ἔμενε χαίνων καὶ ἐνεός, διότι δὲν ἐνόει τὰς ἀποκρίσεις, αἵτινες ἐνόμιζεν ὅτι τῷ ἐδίδοντο, ἐγὼ δὲ ἐκινδύνευον νὰ διαρραγῶ θέλων ν' ἀναστείλω τὸν γέλωτα.— «Διαβατήριον θέλεις ; τῷ ἔλεγε φέρ' εἰπεῖν.— Ναί, ἀδελφέ, ἀλλ' ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ ἀντικείμενον εἶνε ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, τότε, βλέπεις, ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ κέντρον, τὰ πάντα εἶνε ἕν, καὶ διαβατήριον δὲν χρειάζεται.

— «Μὲ χρειάζεται, αὐθέντα, ἀπεκρίνετο ὁ δυστυχὴς χωρικός. Εἶνε ἐκεῖ ὁ κουμπάρος μου· μοὶ χρεωστεῖ χρήματα καὶ δὲν μοι τὰ δίδει.

— «Ἄ, ὁ κουμπάρος σου. Ἂν ὅμως ἐκεῖνος εἶνε τὸ κέντρον, τότε ἐκλείπει καὶ

τοῦ Θεοῦ ἡ ἰδέα, ἢ—εἰς τὸ Ναύπλιον—ὁ ἄνθρωπος ἀντικαθιστᾷ τὸν Θεὸν καὶ ἀνατρέπεται, ἀδελφέ, ἡ βάσις πάσης θρησκείας καὶ ἠθικῆς. Καταλαμβάνεις ὅτι τοῦτο δὲν γίνεται».

Ὁ δυστυχὴς ἤκουε τὸ «δὲν γίνεται» καὶ ἀνεχώρει περίλυπος, ἀδυνατῶν νὰ ἐκτιμήσῃ τοὺς σοφοὺς λόγους τῆς ἀρνήσεως.

Ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις ἐν Πέρᾳ-Χώρᾳ δὲν ἦτον ἀπόλυτος, ἦτο καθαρῶς συνταγματική, διότι ἐκεῖ παρῆσαν καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὅσα ἐξ Ἄργους εἶχον συνοδεύσῃ τοὺς ἀποχωρήσαντας καὶ ἐνταῦθα εἶχον τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἀπετέλουν τὴν ἐπαναστατικὴν ἀντιπροσωπείαν. Ἐξ εἴκοσι δ' ἢ τριάκοντα μελῶν συγκειμένη ἡ ἐθνοσυνέλευσις αὕτη, συνήρχετο εἰς μικρόν τι ἐκκλησίδιον, καὶ τί μὲν ἔπραττε δὲν ἠξεύρω πλέον, διότι οὔτε δαπάνας εἶχε νὰ κανονίσῃ, καθ' ὅσον δὲν ὑπῆρχον εἰσπράξεις, οὔτε φόρους νὰ ἐπιβάλῃ διότι δὲν ὑπῆρχον φορολογούμενοι, οὔτε νόμους ἢ διοικητικὰ μέτρα νὰ διατάξῃ, διότι δὲν ὑπῆρχον οἱ αὐτῇ ὑπακούοντες. Καὶ ἐγὼ μὲν δὲν παρευρισκόμην εἰς τὰς συνεδριάσεις, διότι οὔτε καιρὸν εἶχον, οὔτε αὗται ἦσαν ἱκανῶς ἐνδιαφέρουσαι, ὥστε νὰ ἔχωσιν ἀκροατήριον. Μιᾶς ὅμως ἐξ αὐτῶν μοὶ διηγήθη αὐτὸς ὁ Χρηστίδης ἐγκαυχώμενος ἐν ἐπεισόδιον, χαρακτηρίζον ἀρκούντως αὐτοῦ τὸν τρόπον καὶ τὰς ἰδέας. Εἷς τῶν ἐπισήμων καί πως ἰσχυόντων παρὰ τῇ συνελεύσει ἐκείνῃ ἤθελε νὰ κυρώσῃ δι' αὐτῆς μέτρον, πρὸς ὃ ὁ Χρηστίδης διεφώνει. Δὲν ἠξεύρω ἂν κατὰ τὸν κανονισμὸν εἶχεν αὐτὸς τὸ καθῆκον, ὡς Γραμματεύς, δηλαδὴ ὑπουργός, ν' ἀναγινώσκῃ τὰ ἔγγραφα εἰς τὴν συνέλευσιν, ἢ ἂν οἰκειοθελῶς ἀνέλαβε τοῦτο τότε· ἀλλ' ἐτεχνάσθη ν' ἀναγνώσῃ τὴν πρότασιν τόσον κακῶς, τόσον παρὰ πᾶσαν στίξιν καὶ παρὰ τὴν ἔννοιαν, ὥστε οἱ πληρεξούσιοι, τὰ μὲν μὴ ἐννοήσαντες, πρὸς τὰ δὲ δυσαρεστηθέντες κατεψήφισαν σχεδὸν ὁμοφώνως.

Χρησιμώτερος βοηθὸς μᾶς ἦλθεν ὁ ἀρχαῖος συμμαθητής μου Σκαρλάτος Ῥωσσέτης προσενεγκὼν ἑαυτὸν νὰ συνυπηρετήσῃ εἰς τὸ γραφεῖον καὶ περιχαρῶς δεκτὸς γενόμενος διά τὴν τότε λειψανδρίαν. Ἐπ' εὐφυᾗ διακρινόμενος, εἶχε συμπληρώσῃ ἐν Εὐρώπῃ τὰ γνώσεις του, καθ' ἃς καὶ ὅτε συνεσπουδάζομεν ἱκανῶς ἐμοῦ ὑπερεῖχεν. Ἀλλ' ἄπειρος ἐντελῶς ἔτι τότε πάσης ὑπηρεσίας ἐβλάπτετο καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς μᾶλλον ὑπερβολικῆς καί πως νευρικῆς ζωηρότητος τοῦ χαρακτῆρός του. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἴδομεν τὸν Βούλγαρον ὁπλαρχηγὸν Χατζῆ-Χρῆστον ἀπὸ τῶν κυβερνητικῶν λιποτακτήσαντα πρὸς ἡμᾶς μετὰ τοῦ ἀτάκτου ἱππικοῦ, οὗ εἶχε τὴν διοίκησιν. Τοῦτο ἦν συμβὰν λίαν χαρμόσυνον δι' ἡμᾶς, διότι τὸ ἱππικὸν προσέθετε σπουδαίας δυνάμεις εἰς τὴν μερίδα τῶν Συνταγματικῶν. Ἀλ' οἱ ἵπποι, οἵτινες ἐλιποτάκτησαν ἐκ πατριωτισμοῦ, ὡς οἱ ἱππεῖς, ἀπῄτουν τροφήν· δι' ὃ ὁ Χρηστίδης εἶπε τῷ Ῥωσσέτῃ νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς δημογέροντας Δοβραίνης, διαταγὴν λέγουσαν ὅτι, ἐπειδὴ τὸ ἱππικὸν τοῦ Χατζηχρήστου συγκείμενον ἐκ τόσων ἵππων προσῆλθεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν κυβέρνησιν, (ὡς τότε αὐτεκαλεῖτο

ὑφ' ἡμῶν ἡ ἐν Πέρᾳ Χώρᾳ) προσκαλοῦνται νὰ πέμψωσι τόσα κοιλὰ κριθῆς. Ὁ Ρωσσέτης ἔλαβε τὸν κάλαμον. Μεθ' ἡμίσειαν ὥραν ὁ Χρηστίδης, ὅστις εἰς ἄλλα ἐν τούτοις ἦν ἠσχολημένος, ἐνεθυμήθη τὴν διαταγὴν καὶ τὴν ἐζήτησεν εἰς ὑπογραφήν. Ἀλλ' ὁ κ. Ρωσσέτης δὲν ἦτο ἕτοιμος· ἔγραφε καὶ ἐξήλειφεν, ἠσθμαινεν, ἔτριβε τὸ μέτωπόν του, ἐξέσχιζεν, ὅ,τι ἔγραψε, καὶ ἤρχιζε πάλιν. Ὁ Χρηστίδης ἐνίοτε τὸν ὑπέβλεπε διὰ τοῦ ἑνὸς παραβλῶπός του ὀφθαλμοῦ καὶ τὸν ἠρώτα ἂν δὲν ἐτελείωσεν, ὃ ἔτι μᾶλλον ἐθορύβει τὸν πρωτόπειρον καὶ νευρικῶς ζωηρὸν συνεργάτην μου.

— Ἄ ἀδελφέ, τῷ εἶπε τέλος ὀργίλως ὁ καὶ ἄλλως εὐερέθιστος Χρηστίδης. Τί φιλοσοφίας γράφεις ἐκεῖ; Γράψε, «Μᾶς ἦλθαν τόσα ἄλογα, θέλομεν τόσον κριθάρι...Στείλετέ το». Ἐκατάλαβες;

Ἡ ἀπότομος αὕτη ἀποστροφὴ ἔτι μᾶλλον ἐπέτεινε τὴν ταραχὴν τοῦ γράφοντος, ὅστις, ἀφ' οὗ νέα ἔσβυσε καὶ προσέθηκεν ἰδρῶν καὶ φυσῶν, τέλος θριαμβευτικῶς ἀνήγγειλεν, ὅτι ἐτελείωσεν, ὅτι μία λέξις τῷ ἔμενε διὰ νὰ τελειώσῃ, καὶ τὸ ἔγγραφον ὑπογραφὲν νὰ δοθῇ εἰς τὸν περιμένοντα ταχυδρόμον. Ἅμα δ' ἔγραψε καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην λέξιν μετὰ συγκινημένης χαρᾶς, ἥρπασε νὰ τῷ ἐπιρρίψῃ ἄμμον· ἀλλ' ἀντὶ ἄμμου ἐν τῇ σπασμωδικῇ του ὁρμῇ τὴν μελάνην εἶχεν ἁρπάσῃ καὶ περιέχυσεν ἄνωθεν ἕως κάτω τὸ ἔγγραφόν του. Ἡ ἀπελπισία ἦτο τραγική· ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν καὶ αὐτὸς Χρηστίδης ἐκάγχασε καὶ λαβὼν τὸν κάλαμον, ἔγραψε τὸ ἔγγραφον ἐντὸς δύο λεπτῶν, καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν ταχυδρόμον. Καὶ ὅμως μετ' ἀδιαφορίας δὲν ἔβλεπεν ὁ κ. ὑπουργὸς τὸ σχίσιμον ἔστω καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἀντιγράφου ἀποτυχόντος σχεδίου, διότι ἐν τῇ πολιορκίᾳ, ἣν ὑφιστάμεθα, ἐστερούμεθα μεταξὺ ἄλλων σχεδὸν ἐντελῶς καὶ γραφικῆς ὕλης, καὶ ἡ ὀλίγη, ἣν εἴχομεν, ἦν δι' ἡμᾶς πολυτιμοτάτη. Ἡ κυρία Παλάσκα χήρα τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος δολοφονηθέντος στρατηγοῦ Παλάσκα, ζήσασα ἔκτοτε πάντοτε ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς φιλίας καὶ προστασίας τοῦ Κωλέττου καὶ κατοικοῦσα ἐν Ναυπλίῳ, ὅτε ἐξήρχετο εἰς περίπατον, ἔκρυπτεν εἰς τὰς πτυχὰς τοῦ μανδύου της ὀλίγον χαρτίον, ὀλίγα κονδύλια καὶ εἴτι ἄλλο τῶν πρὸς γραφὴν καὶ καιροφυλακτοῦσα, τὰ ἔρριπτέ που ὑπό τινα τῶν πέριξ βράχων, ἔνθα διὰ νυκτὸς ἐρχόμενος μυστικὸς ταχυδρόμος, τὰ ἐλάμβανεν λάθρα καὶ μᾶς τὰ ἔφερεν. Αὕτη λοιπὸν ἦν ὅλη καὶ μόνη ἡ γραφικὴ ἡμῶν ὕλη, καὶ τὰ σχέδια ἐγράφομεν εἰς τὰ ἐξώφυλλα καὶ τὸ λευκὸν μέρος τῶν εἰσερχομένων ἐπιστολῶν· ὥστε ἀσυγχώρητος σπατάλη τοῦ δημοσίου πλούτου ἦν πᾶν τεμάχιον χάρτου, ὃ ματαίως ἐφθείρετο. Ἀλλ' ὁ τότε ἔτι οὕτως ἔχων περὶ τὰ τῆς ὑπηρεσίας κ. Ρωσσέτης ἀνεδείχθη μετέπειτα εἷς τῶν χρησιμωτέρων διοικητικῶν ὑπαλλήλων, εἰς ἀνωτέρας ὑπηρεσίας μεγάλως διακριθεὶς διὰ τῆς ἐξόχου ἱκανότητος καὶ τοῦ ἀκεραίου του χαρακτῆρος.

Ἓν προσέτι συμβάν, συνεχόμενον μετὰ τῆς ὑπηρεσίας μου, νομίζω οὐχὶ ἀνάξιον ἀφηγήσεως. Ὡς οἱ ἵπποι τοῦ Χατζῆ Χρήστου, οὕτως ἐν γένει πάντες οἱ τὴν

ἐπαναστασιν ὑπηρετοῦντες εἶχον ἀνάγκην τροφῆς· ἀλλὰ τὰ χρήματα δὲν ἦσαν ἀφθονώτερα τῆς κριθῆς ἢ τῆς γραφικῆς ὕλης, καὶ ἡ κυρία Παλάσκα δὲν ἠδύνατο καὶ αὐτὰ νὰ μᾶς στείλῃ ἐκ Ναυπλίου. Ὁ Μαυροκορδάτος εἶχεν ἔλθῃ κατ' ἀρχὰς εἰς Μέγαρα καὶ προσέφερεν ἑαυτὸν μετὰ πάσης αὐταπαρνήσεως νὰ ἐργάζηται εἰς τὸ γραφεῖον ὑπ' αὐτὸν τὸν Χρηστίδην. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἀνοίκειον ἐθεωρήθη, ὑπό τινων δὲ καὶ οὐχὶ ὅλως ἀκίνδυνον, διότι ἦσαν οἱ μὴ θεωροῦντες εἰλικρινῆ τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ ταύτην. Διὰ τοῦτο παρεκλήθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἀκαρνανίαν, ὅπου ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροήν, ἵνα ὀργανώσῃ ἐκεῖ τὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἦλθον λοιπὸν πρό τινος εἰς Μέγαρα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Περαχώραν ἀπεσταλμένοι τῶν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι στρατιωτῶν, ἵνα ἀπαιτήσωσι χρηματικὰ χορηγήματα. Τινὲς δὲ φιλύποπτοι ἀπέδιδον τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα δυσχεράνῃ τοῦ Κωλέττη τὴν θέσιν. Ὅπως δήποτε οὗτος ἔκρινεν εὔλογον νὰ μὴ τοὺς ἀπελπίσῃ, καὶ διεβουκόλει αὐτοὺς λέγων νῦν μὲν ὅτι ὁ Κουντουριώτης στέλλει προσεχέστατα μεγάλας ποσότητας ἐξ Ὕδρας, νῦν δὲ ὅτι ἐκ Σύρου περιέμενε χρήματα. Καθ' ἑκάστην πᾶν ἱστίον φαινόμενον εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε ἡ Κυβέρνησις ἦν ἔτι ἐν Μεγάροις, ἀνηγγέλλετο ὡς τὸ χρυσοφόρον ἐκεῖνο, μέχρις οὗ ἠφανίζετο εἰς ἀντίθετόν τι σημεῖον τοῦ ὁρίζοντος, καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ αἱ χρυσαῖ ἐλπίδες ἐπίσης.

Οὕτως ἔμενον οἱ ἀπεσταλμένοι πρὸ πολλοῦ περιμένοντες, καὶ καθ' ἑκάστην ἔβλεπον ματαιομένας τὰς προσδοκίας των. Τέλος μίαν ἑσπέραν, ἐνῷ ἤμην εἰς τοῦ Κωλέττου καὶ αὐτὸς εἰς τὴν γωνίαν ἀνακλίντρου καθήμενος μοὶ ἔδιδε τὰς διαταγάς του διὰ τῆς νυκτὸς τὴν ἐργασίαν, τῷ ἀνηγγέλθησαν οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Ὡς δ' ἔνευσεν, εἰσῆλθον αὐτοί, καὶ ἔστησαν πάντες ἐντὸς τῆς θύρας, σοβαροὶ καὶ κατηφεῖς.

Ἔπειτα δέ, λαβόντες ἀγερώχως τὸν λόγον :

— «Κύριε Κωλέττη, τῷ εἶπον περίπου, ἂν μᾶς ἐκλαμβάνῃς ὡς παιδιά, ἂν νομίζῃς ὅτι ἠμπορεῖς νὰ μᾶς χλευάζῃς ἀπατῶσαι. Βλέπομεν πολὺ καλὰ ὅτι χρήματα οὔτε ἔρχονται οὔτε θὰ ἔλθουν, καὶ δὲν ἀνεχόμεθα περισσότερον νὰ παιζώμεθα. Ἀναχωροῦμεν καὶ θὰ εἰπῶμεν εἰς ἐκείνους, οἵτινες μᾶς ἔπεμψαν, ὅτι ἀπ' ἐδῶ τίποτε δὲν ἔχουν νὰ ἐλπίζωσι, καὶ ὅτι θὰ κάμουν φρόνιμα νὰ συμβιβασθοῦν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ναυπλίου καὶ νὰ ὑπάγῃ καθεὶς ὅπου τοῦ συμφέρει . . .»

Λέγοντες δὲ ταῦτα, εἶχον τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ὅπλων των καὶ ἡ φυσιογνωμία των ἐλάμβανεν ἔκφρασιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπειλητικήν. Ἡ θέσις τοῦ Κωλέττου ἦν κρίσιμος, καὶ ἀνησύχουν νὰ ἰδῶ πῶς ἤθελεν ἐξέλθῃ αὐτῆς. Ἀλλ' ἀταράχως λαβὼν τὸν λόγον :

— «Ναί, παλληκάρια, τοῖς εἶπεν, εἶνε ἀληθές, ὅ,τι λέγετε· χρήματα δὲν ἔχομεν, οὔτε ἐλπίζω νὰ μᾶς σταλοῦν, ἢ μᾶλλον ἐματαιώθησαν αἱ ἐλπίδες μου. Ἔχετε δίκαιον νὰ ἐπιστρέψητε εἰς τὰς πατρίδας σας. Ἂν δὲν δύνασθε ἄλλως νὰ

πράξητε, ὑποταχθῆτε εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Ναυπλίου. Ἀφήσατέ με, δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ δυσαρεστηθῶ διὰ τοῦτο. Ἐγὼ ὅμως χρέος μου θεωρῶ νὰ ἐπιμείνω, καὶ μόνος ἐὰν ἐγκαταλειφθῶ. Ἂς μὲ συλλάβωσιν, ἂς μὲ φυλακίσωσιν, ἂς μὲ φονεύσωσιν οἱ ἀντίπαλοι. Σεῖς φροντίσατε διὰ τὴν σωτηρίαν σας· ἐγὼ ἀντὶ παντὸς κινδύνου θὰ ἐκτελέσω τὸ χρέος μου. Σεῖς φροντίσατε διὰ τὴν σωτηρίαν σας.»

Ταῦτα εἶπε μετὰ προσώπου ἀθρύπτου, μετὰ φωνῆς δὲ ἡσύχου, ἀλλὰ βαθείας καὶ συγκεκινημένης. Τῆς προσλαλιᾶς του ταύτης ὑπῆρξε καταπληκτικὴ ἡ ἐντύπωσις. Οἱ ἐξηγριωμένοι ἐκεῖνοι στρατιῶται, οἱ πρὸ μιᾶς στιγμῆς ἀπειλοῦντες, αἴφνης ἐπὶ τοσοῦτον ἐκάμφθησαν, ὥστε προσελθόντες ἐφίλουν τὴν φουστανέλλαν του καὶ ὑποδακρύοντες ἔλεγον ὅτι πᾶσαν θυσίαν καὶ τὸν θάνατον προθύμως δέχονται μᾶλλον παρὰ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸν ἀρχηγόν των καὶ τὸν πατέρα των. Καὶ ἀπῆλθον ταῦτα τὰ αἰσθήματα νὰ μεταδώσωσι καὶ εἰς τοὺς ἐντολεῖς των. Ποτὲ δὲν εἶδον μείζονα θριαμβον ἠθικῆς ἀξιοπρεπείας.

Ἐνίοτε μετὰ μεσημβρίαν, ὁσάκις ἡ ὑπηρεσία μοὶ τὸ ἐπέτρεπε, κατέβαινον καὶ ἐγὼ εἰς τὴν μικρὰν κατάφυτον κοιλάδα, ἥτις ἐξετείνετο εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ χωρίου, καὶ ἔνθα πάντες οἱ ἐπίσημοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, οἱ τότε ἐν Περαχώρᾳ ἐπιδημοῦντες, διέτριβον τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας, συζητοῦντες τὴν μικρὰν καὶ μεγάλην πολιτικήν, ἀνασπῶντες ἄγρια χόρτα διὰ τὸ δεῖπνόν των, ἢ λεηλατοῦντες τὰς ἀμυγδαλάς, ὧν ὑπῆρχεν ὡραῖον ἄλσος ἐκεῖ, φέρον ἤδη τοὺς ἀώρους, ἀλλὰ καλοὺς εἰς βρῶσιν καρπούς του, καλοὺς τοὐλάχιστον δι' ἡμᾶς τοὺς μεγάλην μὴ ἔχοντας ἐκλογήν.

Ἐκεῖ περιδιαβάζων μίαν ἡμέραν μετὰ τοῦ στενοῦ φίλου τοῦ Ὑψηλάντου, τοῦ φιλέλληνος στρατηγοῦ Γραλλιαρ, οὗ μὲ ἔτερπεν ἡ εὐφυΐα καὶ μὲ ἐδίδασκον οἱ ποικίλαι γνώσεις καὶ αἱ πρωτότυποι ἰδέαι, ἔφθασα μετ' αὐτοῦ μέχρι τοῦ πέρατος τῆς κοιλάδος, ὅθεν κοίλη καὶ ἀπότομος ὁδὸς διὰ τῶν κρημνῶν τοῦ ὄρους ἑλισσομένη φέρει μετὰ μακρὰν κάθοδον εἰς τὸ πεδίον τοῦ Κορινθιακοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐκεῖ διεκρίναμεν ἔφιππον προσερχόμενον ἄνδρα εὐρωπαϊκὴν φέροντα ἐνδυμασίαν, ἥτις ἦν τότε ἐξαίρεσις καὶ ὑπὸ συνοδείας παρακολουθούμενον.

Ἡ περιέργεια ἡμῶν ἐκινήθη, τίς ἆρά γε νὰ ἦν ὁ προσερχόμενος ξένος, διότι καὶ διὰ τὴν μόνωσιν ἡμῶν καὶ διὰ τὸ ἐπίσημον τῶν περιστάσεων, πᾶν καὶ τὸ ἐλάχιστον εἶχε δι' ἡμᾶς σπουδαιότητα. Ὅτε δ' οἱ ὁδοιπόροι ἐπλησίασαν, ὢ τῆς ἐκπλήξεως καὶ ὢ τῆς χαρᾶς μου ἐν τῷ ἡγουμένῳ αὐτῶν ἀνεγνώρισα . . . . τὸν Θειρσιον. Ἀνέλπιστον δὲ καὶ εὐχάριστον ἦν καὶ δι' ἐκεῖνον ν' ἀπαντήσῃ ἐμὲ πρῶτον εἰς τὸ μέρος τοῦτο, δι' ὃ καὶ ἀποβὰς τοῦ ἵππου συνεβάδισε μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν Περαχώραν.

Κάθ' ὁδὸν δὲ μοὶ ἔλεγεν ὅτι ἀξιοθρήνητον καὶ ἀπαίσιον θέαμα ἦν τὸ τῆς Ἑλλάδος, σπαραττομένης εἰς ἐμφύλια κόμματα καὶ ἀλληλομαχούσης, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες κινδυνεύουσι ν' ἀπολέσωσι τὴν ὑπόληψιν τῆς Εὐρώπης ὡς ἱκανοὶ νὰ ζήσωσιν

ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ, ἣν ἡρωϊκῶς κατέκτησαν. Προσέξατε,μοὶ εἶπε, μὴ ἡ Εὐρώπη εἰπῇ πάλιν περὶ ὑμῶν, ὅ,τι εἷς ἀρχαῖος αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης εἶχεν εἰπεῖ· «Τοὺς Ἕλληνας ἀπομεμαθηκέναι τὴν ἐλευθερίαν». Μοὶ προσέθηκε δ' ὅτι, ἀπὸ τοιούτων φόβων ὁρμώμενος. ἦλθε νὰ προτρέψῃ τὸν Κωλέττην νὰ διαλύσῃ τὸν περὶ αὐτὸν συνηγμένον στρατόν, νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ οὕτως ἐν σώφρονι εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ νὰ περιμείνωσιν οἱ Ἕλληνες τὰς περὶ αὐτῶν ἀποφάσεις τῆς διπλωματίας, αἵτινες τόσῳ εὐμενέστεροι θὰ ἦσαν ὅσῳ τῆς Ἑλλάδος ἡ διαγωγὴ θὰ ἦν μᾶλλον ἀξία ἐπαίνου. Ἤρχετο δὲ συγχρόνως καὶ ν' ἀναγγείλῃ ὅτι ἐὰν ἐσωφρόνουν, ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου τοῦ νὰ δώσῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, ὁ φιλελληνικώτατος ἐκεῖνος μονάρχης τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱόν, τὸν Ὄθωνα, ὡς Βασιλέα τοῦ νέου κράτους.

Μετ' ἀφάτου ἀγαλλιάσεως ἤκουσα τὴν ἀγγελίαν ταύτην, ἐγὼ ὁ ἐν Βαυαρίᾳ τραφείς, καὶ γνωρίσας τὰ ἐνθουσιώδη ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος αἰσθήματα τοῦ ποιητοῦ Βασιλέως, ὡς καὶ τὸ χρηστὸν καὶ ἥμερον ἦθος τοῦ ἐν αὐταῖς ἰδέαις τραφέντος ἡγεμονόπαιδος. Οὐχ ἧττον ὅμως εἶπον τῷ Θειρσίῳ ὅτι, καθ' ὅσον ἐγνώριζον τὴν τότε κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν τῶν πνευμάτων διάθεσιν, μοὶ ἐφαίνετο δυσχερέστατον, ἢ μᾶλλον ἀδύνατον, νὰ διαλυθῇ ἄπρακτος ὁ συνταγματικὸς στρατός, διότι, καὶ ἂν θελήσῃ τοῦτο, δὲν πιστεύω νὰ τὸ κατορθώσῃ αὐτὸς ὁ Κωλέττης, ὅτι αὐτὴ δ' ἡ εἴδησις τῆς πιθανῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος ἔσται νέος λόγος, ἵνα μὴ θέλωσιν οἱ ἀντίπαλοι τῶν λεγομένων Κυβερνητικῶν ν' ἀφήσωσι τούτοις τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ παραδώσωσι τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν ὁριστικὴν αὐτῆς Κυβέρνησιν, καὶ ὅτι τέλος οἱ συνταγματικοὶ θέλουσι νὰ εὕρῃ ὅστις δήποτε ἐκλεχθῇ ἡγεμὼν τὴν Ἑλλάδα πεπροικισμένην ἤδη διὰ θεσμῶν ἐλευθέρων.

Ὁ Θείρσιος ὅμως ἐλπίζων ὅτι ἀπατῶμαι, ἐφρόνει, ὅτι ἅμα ἔβλεπε τὸν Κωλέττην καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν σύνεσιν καὶ τὸν πατριωτισμὸν αὐτοῦ, ἤθελε τὸν πείσῃ εἰς τὸ νὰ παύσῃ τὴν ἐμφύλιον ῥῆξιν. Ὁδηγήσας ἑπομένως αὐτὸν τὸν παρουσίασα εἰς τὸν Κωλέττην, ὃν πρὶν δὲν ἐγνώριζεν, ὡς εἰς τὴν Σάμον ἀπόντα, καὶ μετ' ἐκεῖνον εἰς τὸν Χρηστίδην, καὶ ἀποσυρθεὶς ἀφῆκα τοὺς τρεῖς μόνους κεκλεισμένους εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Κωλέττη. Ἡ συνέντευξις ὑπῆρξε μακροτάτη. Καθ' ὅλην δ' αὐτῆς τὴν διάρκειαν οἱ ἀργοὶ πολιτικοὶ τῆς Περαχώρας ἦσαν εἰς μεγάλην κίνησιν, ἐν πυρετώδει περιεργείᾳ ἄνω καὶ κάτω συστρεφόμενοι ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Κωλέττη, διότι πρὸ πολλοῦ εἶχε διαδοθῇ ὅτι ὁ Ὄθων ἐξελέγετο Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ Θείρσιος ἐνομίζετο διδάσκαλος αὐτοῦ.

Τέλος μετὰ δίωρον συνδιάλεξιν ἐζήτησεν ὁ Θείρσιος, καὶ λαβών με κατ' ἰδίαν μοὶ εἶπεν ὅτι εἶχον δίκαιον. Ὁ Κωλέττης τῷ διεβεβαίωσεν ὅτι ὁ τόπος ἦν εἰς μέγαν βαθμὸν ἠρεθισμένος κατὰ τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ ὅτι αὐτὸς οὐδεμίαν εἶχε δύναμιν, ἵνα κατευνάσῃ τὸ δημόσιον αἴσθημα· ὅτι δὲ προκειμένου περὶ ἐκλογῆς ἡγεμόνος, ἡ σύμπνοια ἐστὶ βεβαίως ὑπέρ ποτε ποθητή, ὥστε ὁ νέος ἀρχηγὸς τοῦ

κράτους νὰ μὴ εὕρῃ δύο στρατόπεδα, τὸ τῶν ἐκλεκτῶν καὶ τὸ τῶν ἀποβλήτων, ὅπερ θὰ ἦν ἀδύνατον διαρκούσης τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Καποδιστρίου, ἥτις ἦν κομματικὴ τότε καὶ ἀποκλειστική, ἐνῷ ἡ ὑπερίσχυσις τῶν συνταγματικῶν θὰ ἦν τὸ σύνθημα αὐτῆς τῆς ἐφετῆς τῶν κομμάτων ἑνώσεως καὶ τῆς γενικῆς συνδιαλλαγῆς, ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι οἱ συνταγματικοὶ λεγόμενοι στρατιῶται, εἰς ἓξ χιλιάδας ἤδη ἀριθμούμενοι καὶ πρὸ καιροῦ οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον μισθὸν λαβόντες, ἂν διαλυόμενοι ἀπεπέμποντο, χωρὶς τακτικὴ κυβέρνησις ν' ἀντιληφθῇ αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς περιθάλψῃ θ' ἀπέθνησκον τῆς πείνης καὶ θὰ ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς λῃστείαν ἢ εἰς καταπίεσιν τοῦ λαοῦ. Ἡ πτῶσις τοῦ Αὐγουστίνου, τῷ εἶπε τέλος, δύναται μόνη νὰ ἐπιπεδώσῃ τὴν ὁδὸν εἰς τὸν νέον ἡγεμόνα, καὶ παραδώσῃ αὐτῷ τὴν Ἑλλάδα ἡνωμένην καὶ ἀστασίαστον.

Ταῦτα ἔπεισαν τὸν Θείρσιον καὶ συνεκίνησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὴν ἐνάρετον καὶ φιλελληνικωτάτην καρδίαν αὐτοῦ, ὥστε αὐθημερὸν ἔγραψεν εἰς Σῦρον νὰ τῷ σταλῇ πᾶσα ἡ πίστωσις, ἣν εἶχεν ἀνοικτὴν παρά τινι τῶν τραπεζιτῶν, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῆς, ἀποτελοῦν οὐ μικρὰν ποσότητα, ἐδάνεισεν, ἢ ὡς εἶχον τὰ πράγματα τότε, σχεδὸν ἐχάρισεν, εἰς τὴν συνταγματικὴν Κυβέρνησιν, ἵνα ἐξοικονομήσῃ τὰς ἀνάγκας τῶν στρατιωτῶν καὶ προλάβῃ τὸν κίνδυνον ἀταξιῶν, αἵτινες θὰ προσέτριβον μομφὴν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Τοιοῦτος ἦν ὁ θερμὸς οὗτος καὶ σοφὸς τῆς Ἑλλάδος φίλος.

Εἶδε δὲ μετὰ χαρᾶς ὅτι παρὰ τοῖς ἐν Περαχώρᾳ ἐπεκράτει τάξις καὶ πειθαρχία, ἀπ' ἐναντίας τῶν συκοφαντιῶν, ἃς εἶχεν ἀκούσῃ ἐν Ναυπλίῳ, ἔνθα οἱ περὶ τὴν Κυβέρνησιν περιέγραφον αὐτοὺς ὡς ὅμιλον λῃστῶν. Εἰς τὴν οἰκίαν δὲ, ἥτις τῷ ἐδόθη ὡς κατάλυμα συνέρρευσαν, ὀλίγον ἀφοῦ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς τοῦ Κωλέττου, πάντες οἱ ἐπίσημοι ἢ ἑαυτοὺς θεωροῦντες ὡς τοιούτους, ἵνα γνωρίσωσι τὸν διδάσκαλον τοῦ μέλλοντος βασιλέως, ἢ, οἱ πλεῖστοι, ἵνα γίνωσι γνωστοὶ εἰς αὐτόν. Ἤμην δὲ παρὼν εἰς τὴν συνδιάλεξιν ἐκείνην καὶ ἐθαύμαζον τοῦ ἀνδρὸς τὴν σοφὴν φρένα καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς διακαοῦς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπης του. Ἐνῷ δὲ ὡμίλει, ἀκούσας εἰς τὸ ὑπόγειον κλῶσσαν κακκαρίζουσαν, ἐμειδίασε χαριέντως ὁ γέρων, καὶ «ἰδού, εἶπεν, ἡ εὐγλωττοτέρα συνηγορία, ἣν ἤκουσα περὶ τῆς παρὰ τοῖς «συνταγματικοῖς» τάξεως καὶ πειθαρχίας». Τὴν ὑπὸ πάντων ἐπικροτηθεῖσαν εὐφυολογίαν ταύτην δεινῶς μετὰ καιρὸν διέστρεψεν ὁ Χρηστίδης, ψευδῶς, περιαυτολόγως καὶ μετὰ λήθης πάσης ἠθικῆς ἀξιοπρεπείας διηγηθεὶς εἰς τὸν μετὰ καιρὸν ἐπισκεψάμενον τὴν Ἑλλάδα πρίγκιπα Πύκλερ Μωσκὰ ὅτι αὐτὸς ὁ Χρηστίδης διέταξε παιδία νὰ φωνάζωσιν ὅτι πωλοῦσιν αὐγὰ ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Θερσίου, ἵνα ἀπατήσῃ αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν μέσῳ τῶν στρατευμάτων ἀσφάλειαν. Ὁ δὲ πρίγκιψ ἀνέκδοτα θηρεύων, ἵνα κοσμήσῃ τὴν περιγραφὴν τῆς ὁδοιπορίας του κατέπιε καὶ τὸ τοῦ Χρηστίδου ἀβασανίστως, καὶ μὴ ἐκτιμήσας ὅτι καὶ ἀληθὲς ἂν τυχὸν ἦτο, θὰ ἔφερεν αἰσχύνην εἰς τὸν ἀπατεῶνα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν

πιστεύοντα, διηγήθη αὐτὸ, ὡς μωρόπιστον γερόντιον χλευάσας τὸν Θείρσιον. Οὗτος δὲ ἀπήντησε μετὰ ταῦτα διὰ φυλλαδίου, οὐχὶ λίαν εὐχαρίστου διὰ τὸν Χρηστίδην. Ὅτε δὲ μετά τινα ἔτη ἦλθε πάλιν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα βασιλευομένην, ἐπροσπάθησα ἐγὼ νὰ ἐπιφέρω συνδιαλλαγὴν καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ὁ Θείρσιος εἰς τὴν οἰκίαν μου, προσεκάλεσσα καὶ τὸν Χρηστίδην, ἵνα εὕρῃ ἀφορμὴν νὰ τῷ δώσῃ τινὰς φιλικὰς ἐξηγήσεις· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι συναισθανθεὶς τότε πόσον ἄτοπος καὶ ἀδικαιολόγητος ἦν ἡ διαγωγή του, ἦλθε μὲν ἀλλ' ἠδέσθη ὅπως δήποτε ν' ἀναφέρῃ τὸ σκανδαλῶδες ἐκεῖνο ἐπεισόδιον, καὶ ἡ συνέντευξις παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος.

Εἰς τὸν ἀνάξιον ὅμως τοῦτον μῦθον ὑπῆρξεν ὡς φαίνεται καὶ ἄλλη τις βάσις πλὴν τοῦ ἐν Περαχώρᾳ ἀστεϊσμοῦ τοῦ Θειρσίου, ὅτι ὅτε μετά τινας ἡμέρας αὐτός, ἵνα γνωρίσῃ τὸ πνεῦμα πάντων τῶν μετεχόντων τῆς συνταγματικῆς συστάσεως, καὶ τὴν κατάστασιν αὐτῶν, συναπῆλθε μετὰ τοῦ Κωλέττου καὶ τοῦ Χρηστίδου εἰς Μέγαρα, ὅπου καὶ ἐγὼ τοὺς παρηκολούθησα, ὁ Χρηστίδης, ὡς ἤκουσα, διέταξε νὰ καταβῶσιν οἱ τῶν πέριξ ποιμένες μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν πρὸς τὴν ὁδόν, δι' ἧς διηρχόμεθα, ἵνα ἰδὼν πεισθῇ ὁ Θείρσιος ὅτι ἡ χώρα δὲν εἶχεν ἐρημωθῇ, οὐδ' ἦν εἰς διαρπαγὴν παραδεδομένη, ὡς διεδίδετο.

Ἡ ὁδοιπορία αὕτη εἰς Μέγαρα ἦν δι' ἐμὲ λίαν εὐάρεστος, διότι ἵππευον συνήθως πλησίον τοῦ Θειρσίου, συντάττοντος καὶ ἀναπτύσσοντός μοι καθ' ὅλον τὸ διάστημα σχέδιον φιλελευθέρου πολιτεύματος καθ' ὃ ἐφρόνει ὅτι ὁ μέλλων ἡγεμὼν ἢ μᾶλλον Βασιλεύς, ὡς ἤδη τότε διεδίδετο, ὤφειλε νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ μακρὰ τῶν ἰδεῶν του συζήτησις μοὶ ἦν διασκεδαστικωτάτη. Καὶ ὑπ' ἀρχαιολογικὴν δ' ἔποψιν μοὶ ἦν ἡ συνοδοιπορία πολύτιμος, διότι ἐμάνθανον παρ' αὐτοῦ πλεῖστα, ἃ ἠγνόουν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τοπογραφίας, καὶ ἐδιδασκόμην πῶς πρέπει νὰ σπουδάζω τὴν Ἑλλάδα περιηγούμενος. Περὶ τὸ Μάζι, ἐπὶ τοῦ μεγάλου Ἰσθμοῦ, παρεκβὰς τῆς ὁδοῦ μετ' ἐμοῦ, εἰσῆλθεν εἰς πυκνὴν λόχμην, καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῆς εὗρεν ἐρείπιον ἀρχαίου οἰκοδομήματος, εἴδους πύργου, τῆς καλῆς ἐποχῆς, καὶ μοὶ τὸ ἔδειξε λέγων ὅτι οἱ ἀρχαιολόγοι ἔχουσιν une seconde vue, ἵνα ἀνακαλύπτωσιν ἀρχαιότητας ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοι οὐδὲ τὰς ὑποπτεύουσιν.

Ἐν Μεγάροις ἡ γενομένη ὑποδοχὴ εἰς τὸν «Διδάσκαλον τοῦ Βασιλέως», ἦν θριαμβευτική. Οἱ στρατιῶται κατὰ στίφη ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν, ἔχοντες ἐπὶ τῶν σημαιῶν των, ὑπὸ τὴν Ἀθηνᾶν, ἥτις ἦν τὸ συνταγματικὸν σύμβολον, ἐπιγεγραμμένας τὰς λέξεις· «Ζήτω τὸ Σύνταγμα. Ζήτω ὁ Ὄθων Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος». Καὶ διὰ θαλλῶν δὲ καὶ στεφάνων ἦσαν κεκοσμημέναι αἱ οἰκίαι τοῦ Θειρσίου, τοῦ Κωλέττου καὶ τῶν κυριωτέρων ἀρχηγῶν.

Μείνας ἐν Μεγάροις ὁ Θείρσιος ὅσον τῷ ἐχρειάζετο, ὅπως πεισθῇ ὅτι ἐν τῷ συνταγματικῷ στρατοπέδῳ οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς διακε-

κριμένων Ἑλλήνων, ἦσαν πάντες φιλοβασιλικοί, ἀλλὰ καὶ ἐπεθύμουν,ὡς ὁ ἴδιος ἤθελε, συνταγματικῶς συγκεκερασμένην τὴν Βασιλείαν, καὶ περιμείνας καὶ λαβὼν ἐκεῖ τὰ ἐκ Σύρου χρήματά του, ὧν τὰ πλεῖστα ἔδωκε τῷ Κωλέττῃ ὡς ἄτοκον δάνειον, οὐδὲν ἕτερον λαβὼν ἢ χρεωστικὸν ὁμόλογον τῆς σχεδὸν κατ' ὄνομα μόνον ὑφισταμένης συνταγματικῆς κυβερνήσεως, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ναύπλιον, ἐλπίζων νὰ κατορθώσῃ παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ ὅ τι δὲν ἐπέτυχε παρὰ τοῖς συνταγματικοῖς. Ἀφορῶν εἰς τὴν τῶν ἀντιπάλων μερίδων συγχώνευσιν πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς κατάλληλον τῆς βασιλείας ὑποδοχήν, ἀνέφικτον δὲ αὐτὴν θεωρῶν τοὐντεῦθεν ἐν ὅσῳ διέμενεν ἐν Ναυπλίῳ ἡ ἀποκλειστικὴ καὶ τοῖς ἀντιφρονοῦσιν οὐδεμίαν ἐγγύησιν παρέχουσα τοῦ Αὐγουστίνου κυβέρνησις, συνέλαβε τὸν σκοπόν, ἐλθὼν πρὸς αὐτόν, καὶ τὴν σύμπραξιν τῶν ξένων πρέσβεων προσέτι ἐπικαλούμενος, νὰ τὸν προτρέψῃ νὰ παραιτηθῇ οἰκειοθελῶς ἐξουσίας, ἥτις ἐγίνετο πρόσκομμα εἰς τὰ ὑπέρτατα συμφέροντα τῆς πατρίδος του. Τὸ κατ' ἐμὲ τῷ παρετήρησα μὲν ὅτι σχεδὸν βεβαίαν ἐθεώρουν τῆς προτάσεώς του τὴν ἀποτυχίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπέμενεν ἐλπίζων καὶ μοὶ ἐπρότεινε νὰ τὸν συνοδεύσω εἰς Ναύπλιον, ἵνα παρευρεθῶ καὶ ἴσως τὸν συνδράμω ὅπως δήποτε εἰς τὰς διαπραγματεύσεις του, ἄνευ μὲν καὶ τῆς ἐλαχίστης πεποιθήσεως, ἀλλὰ πρὸς χάριν του συγκατένευσα. Ὑπεσχέθη δὲ καὶ ὁ Κωλέττης ν' ἀναβάλῃ πᾶν κίνημα εἰσβολῆς τῶν συνταγματικῶν,μέχρις οὗ ὁ Θείρσιος,ἂν ἤθελεν ἰδῇ ματαιουμένας τὰς ἐλπίδας του, τῷ γράψῃ ὅτι δὲν τὸν ἀποτρέπει πλέον τοῦ νὰ εἰσβάλῃ. Συνεφωνήθη δ' ὅτι τὴν ἔννοιαν ταύτην θέλει ἔχῃ ἡ ἐπιστολή, ἐὰν ἄρχηται ἀπὸ τοῦ γράμματος Κ.

Ἀπήλθομεν λοιπὸν ἔφιπποι ὁ Θείρσιος μετὰ τοῦ ὑπηρέτου του καὶ ἐγὼ, καὶ τὴν πρώτην νύκτα κατελύσαμεν εἰς τὸ αὐτὸ φυλακεῖον, τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Γερανίου, ὅπου πρό τινος καιροῦ εἴχομεν συναπαντηθῆ. Τῇ δ' ἐπαύριον, μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ὁδοιπορίαν μεταβάντες τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους, τὴν παρατείνουσαν τὸν Σαρωνικὸν κόλπον μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. Ὅτε δ' ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἐπίπεδον, νεάζων τὸν χαρακτῆρα ὁ Θείρσιος, καὶ ἀνυπόμονος, ἤθελε νὰ προελάσῃ, καὶ μὲ προέτρεψε νὰ κτυπήσω τὸν ἵππον μου, ἵνα φθάσωμεν ἀπὸ ρυτῆρος εἰς Κόρινθον. Ἀλλ' ὁ ἵππος μου, ἀσυνήθης, ὡς φαίνεται, ὢν εἰς τὴν ὀρεοβασίαν, ἤρχισε χωλαίνων μετὰ τὴν μακρὰν κατάβασιν, καὶ οὐδόλως ἐπείθετο νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἡμετέραν ἀνυπομονησίαν. Τότε μοὶ ἐπρότεινεν ὁ Θείρσιος ν' ἀλλάξω αὐτὸν πρὸς τὸν τοῦ ὑπηρέτου του, ὅστις δὲν ἔβλαπτεν καὶ ἂν ἔφθανε κατόπιν ἡμῶν. Καὶ ὁ μὲν ὑπηρέτης ἦν ὁ Δημ. Βρυζάκης, ὅστις μετὰ ταῦτα, παρακολουθήσας τὸν κύριόν του εἰς Μόναχον, ἔσπούδασεν ἐκεῖ τὴν ζωγραφικὴν, καὶ ἀνεδείχθη καλλιτέχνης διακεκριμένος. Ὁ δ' ἵππος αὐτοῦ ἦν τοὐλάχιστον ἀρτίπους καὶ γοργότερος τοῦ ἐμοῦ, καίτοι ἔχων πρόσθετον βάρος, διπλῆν πήραν φέρουσαν εἰς δίστηλα, τὸ μέρος τῶν χρημάτων, ὃ ὁ Θείρσιος διετήρησεν εἰς ἰδίαν

χρῆσιν ἐξ ὅσων εἶχε φέρει ἐκ Σύρου, ἀφ' οὗ τὰ ἐπίλοιπα ἔδωκεν εἰς τοὺς συνταγματικούς.

Τούτου λοιπὸν ἐπιβὰς συνεκάλπαζον μετὰ τοῦ σοφοῦ συνοδοιπόρου μου, καὶ τὸν Βρυζάκην πρὸ πολλοῦ ἀφήσαμεν τόσον ὀπίσω, ὥστε οὐδ' ἐφαίνετο πλέον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐφ' ἱκανὸν προϋχωρήσαμεν, ἰδὼν ἐγὼ ὅτι ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς ἱππασίας ἐξέρρει τῷ Θειρσίῳ ἀπὸ τοῦ ἐφιππίου του ἡ ὑδραϊκὴ χλαῖνα, ἡ καππότα του ἐξ ἐρίου, τῷ ἐφώναξα πολλάκις ἐπανειλημμένως νὰ σταθῇ, ἀλλὰ μάτην. Μετὰ νεανικῆς χαρᾶς διατρέχων ὡς ὑπόπτερος τὸ εὐρὺ πεδίον, οὐδὲ μὲ ἤκουεν, οὐδ' ἠσθάνετο τί τῷ συνέβαινεν. Τὸ ἐπανωφόριόν του ἔπεσε κατὰ γῆς, καὶ ἐκεῖνος ἐξηκολούθει «τρώγων» τὸν δρόμον. Τότε ἀνεχαίτισα ἐγὼ τὸν ἐμὸν ἵππον, κατέβην, ἔλαβον τὴν χλαῖναν, τὴν ἔρριψα εἰς τὸ ἐφίππιόν μου, καὶ ἀναβὰς ἔτρεξα ἐπὶ τὰ ἴχνη του. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἶχε τόσον μακρυνθῇ, ὥστε μόλις τὴν κόνιν του ἀκόμη ἔβλεπον.

Μόνος δὲ μείνας, εἶδον ἐμπρός μου πρὸς τὰ δεξιά, εἴς τινα ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ μικρὸν πεδινὸν ὀχύρωμα τῶν κυβερνητικῶν καὶ φρουρὸν αὐτοῦ ἔνοπλον ἱστάμενον παρὰ τὴν ὁδόν, ἣν ἐβάδιζον, καὶ συνοῖδα πόσον ὀλίγον ἀσφαλὴς ἦν ἡ θέσις μου, μόνου, ἐρχομένου ἀπ' ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, καὶ ἔχοντος, βαρύνουσαν τὸ ἐφίππιον καὶ τὴν συνείδησίν μου, τὴν ἀργυροφόρον ἐκείνην πήραν, εὐπρόσδεκτον καὶ πρόχειρον λάφυρον εἰς τὸν στρατιώτην, ὅστις ἐὰν μ' ἐφόνευε καὶ μ' ἐσύλει, καὶ ἀνεξέλεγκτος θὰ ἔμενε, καὶ σχεδὸν θὰ ἦν ἐν τῷ δικαίῳ του, διότι ἀντάρτην θὰ ἐφόνευε καὶ ἐσύλει. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος, ἔπληττον τὸν ἵππον, ἵνα παρέλθω τὸ κινδυνῶδες ἐκεῖνο σημεῖον, ὅτε μόλις φθάνω πλησίον τοῦ στρατιώτου, καί, κατὰ παράδοξον συγκυρίαν, ἀκριβῶς ἐμπρὸς αὐτοῦ, θραύεται τὸ λωρίον τοῦ ἐφιππίου μου, τὸ ἐφίππιον στρέφεται, καὶ πίπτω κατὰ γῆς ἐγὼ μεθ' ὅλων τῶν ἐπ' αὐτοῦ, ὁ δ' ἵππος μου, ὡς συνεννοούμενος μετὰ τοῦ ἐνεδρεύοντός με, ἵσταται ἐνώπιόν μου ἀκίνητος.

Οὕτω λοιπὸν ἐξέλιπε καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐλπὶς τῆς ἐκφυγῆς διὰ τῆς ταχυπορίας τοῦ ἵππου μου, καὶ οὐδ' ἀμφιβολία μοὶ ἐπετρέπετο ὅτι εἶχε σημάνῃ ἡ τελευταία στιγμή μου. Νὰ μεταχειρισθῶ εἰς ἄμυναν κατὰ τοῦ βαρέως ὡπλισμένου φρουροῦ τὸ μόνον λείψανον τῆς ἀρχαίας βαυαρικῆς στολῆς μου, τὸ ξίφος μου, ὃ ἔφερον, καὶ ἐκεῖνο δ' οὐχὶ εἰς τὴν ἀκμὴν τεθηγμένον, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἦν δυνατόν. Ἄλλως τε εἰς διακοσίων περίπου βημάτων ἀπόστασιν ἦν τὸ χαράκωμα, ἐφ' οὗ εἰς πρώτην ῥῆξιν θὰ ἔφθανον ἐν ἀκαρεῖ βοηθοὶ εἰς τὸν φονέα μου.

Ἡ ἐπιρρεμαμένη μοι τύχη ἀμφιβολίαν δὲν ἐπεδέχετο. Μόλις δ' ἔπεσα καὶ προσελθὼν ὁ στρατιώτης μὲ ἠρώτησε τί μοὶ συμβαίνει καὶ μοὶ προσέφερε τὴν ἐπικίνδυνόν του ἐπικουρίαν. Καίτοι δ' εὐχαριστοῦντος καὶ ἀρνουμένου, ἵνα μὴ τὸν ἐνοχλήσω, ἔδεσεν ὅμως ἐμπείρως τὸ λωρίον, διηυθέτησε τὸ ἐφίππιον, καὶ ἠρώτησεν ἂν ἤμην μετὰ τοῦ «Φράγκου» ἐκείνου, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχε διέλθῃ τρέ-

χων. Τῷ ἀπήντησα δὲ καταφατικῶς, καίτοι ἀγνοῶν ἂν ἡ ἀπάντησίς μου ηὔξανεν ἢ ἠλάττου τὸν κίνδυνον. Μετὰ ταῦτα δέ, ἂν καὶ ἐγὼ ἐπέμενον ὅτι τὰ ἐπίλοιπα θέλω πράξῃ μόνος, ἔλαβε τὴν καππόταν καὶ τὴν ἔρριψεν ἐπὶ τὸ ἐφίππιον, καὶ μετὰ τὴν καππόταν ἔλαβε . . . τὴν ἀργυροῦχον πήραν, καὶ τὴν ἐκίνησεν εἰς τὰς χεῖράς του, ὡς σταθμίζων αὐτήν. «Ἂ γεμάτη τάλληρα», μοὶ εἶπε.—«Ναί, τῷ ἀπεκρίθην, εἶνε τοῦ Φράγκου ἐκείνου», καὶ δι' ἄκρου τοῦ ὀφθαλμοῦ ἔβλεπον τὴν χεῖρά του, ἂν δὲν ἐφέρετο πρὸς τὸ πιστόλιον ἢ τὸ ξίφος του. Ἀλλ' αὐτὸς ἔθεσε καὶ τὴν πήραν, τὴν ἐστερέωσεν ἐπὶ τοῦ ἐφιππίου, καὶ μετὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ μὲ βοηθήσῃ ν' ἀναβῶ. Τοῦτο ἐθεώρησα ὡς περιττὴν ὑπερβολὴν φιλοφροσύνης μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι ἡ χείρ, ἥτις θὰ μ' ἐλάμβανεν ὑπὸ μάλης θὰ εἶχε κεκρυμμένην τὴν μάχαιραν. Ἀλλ' οὐδαμῶς. Τῇ φιλικῇ συνδρομῇ του ἀνεπήδησα εἰς τὸν ἵππον, καὶ ἀφ' οὗ μοὶ ηὐχήθη κατευόδιον, καλπάζων ἠκολούθησα τὸν Θείρσιον, συγκεκινημένος καὶ ἀναλογιζόμενος ὅτι τοιαύτη διαγωγὴ θὰ ἐτίμα καὶ τὸ ἔθνος, τὸ μᾶλλον ἐπ' ἐξευγενισμῷ καυχώμενον. Μετὰ ἔτη δ' ἐρευνήσας ἔμαθον παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Τσώκρη, ὅτι ὁ εὐγενὴς στρατιώτης ἐκεῖνος ἀνῆκεν εἰς τὸ σῶμα, οὗ αὐτὸς ἦν διοικητής, καὶ ὅτι τὰ τῆς συνεντεύξεως ταύτης εἶχεν ἤδη παρ' αὐτοῦ ἀκούσῃ.

Ἐν Κορίνθῳ κατελύσαμεν εἰς τοῦ διοικητοῦ, ὅστις ἦν ὁ ἰατρὸς Ράγκος, ἀδελφὸς τοῦ στρατηγοῦ, ἀνὴρ ἐμβριθής, ἐπιεικὴς καὶ εὐπαίδευτος. Ἀκούσας οὗτος παρὰ τοῦ Θειρσίου τὸν σκοπὸν τῆς ἐπανόδου του εἰς τὸ Ναύπλιον, ἔλαβεν αὐτὸν κατὰ μέρος, καὶ τῷ εἶπεν ὅτι θεωρεῖ τὰς εὐγενεῖς προσπαθείας του δυστυχῶς ματαίας, διότι οἱ ἐν Ναυπλίῳ εἰσὶν ἐπίμονοι καὶ ἀποτετυφλωμένοι, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῷ ἔδειξε ψήφισμα, ὃ αὐθημερὸν εἶχε λάβῃ, τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐθνοσυνελεύσεως, κηρύττον τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν μόνιμον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, ἐν ᾧ τέως εἶχε μόνον τὸν τίτλον Προέδρου προσωρινοῦ.

Τοῦτο διακοινώσας μοι ἰδίᾳ ὁ Θείρσιος, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐθεώρει τὴν ἐπιχείρησίν του ὡς ναυαγήσασαν, διότι ἔβλεπεν ἀδιαλλάκτους τοὺς περὶ τὸν Αὐγουστῖνον, καὶ οὐδὲ κἂν τὴν ἐλπίδα τῆς ἐκλογῆς Βασιλέως φαινομένους ὅτι μετὰ χαρᾶς ἀσπάζονται· ἐπομένως ὅτι νομίζει τὴν εἰσβολὴν τῶν συνταγματικῶν ὡς μὴ δυναμένην ν' ἀποσοβηθῇ, καὶ ὅτι ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς δὲν θέλει νὰ μὲ συμπαραλάβῃ εἰς τὴν ἐπιστροφήν του, καὶ προτιμᾷ νὰ μ' ἀφήσῃ νὰ ἐξακολουθήσω ἐκτελῶν τὸ πατριωτικόν μου καθῆκον ἐκεῖ, ὅπου δύναμαί τινα νὰ προσφέρω ὑπηρεσίαν.

Μετὰ ταῦτα δὲ συνεκάλεσε περὶ ἑαυτόν, παρόντος καὶ ἐμοῦ, πάντας τοὺς ἐν Κορίνθῳ τότε ἐπιδημοῦντας στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς, ἐν οἷς προεῖχον ὁ Νικήτας καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Τυπικοῦ λεγομένου, ἤτοι τοῦ προτύπου τακτικοῦ σώματος Παυλίδης, ἀνεψιὸς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Σπηλιάδου, καὶ τοῖς ὡμίλησε, προσπαθῶν νὰ τοῖς ἐμπνεύσῃ φρονήματα εἰρηνικὰ καὶ ἀδελφικὰ πρὸς τοὺς ἐν Περαχώρᾳ. Ἀλλ' οὗτοι ἐδείκνυντο ἀμετάπειστοι, καὶ ὁ Παυλίδης μάλιστα τραχέως

ὕβριζε τοὺς ἀντιπάλους ὡς κακεντρεχεῖς, λῃστὰς καὶ κακούργους. Ἀπελπισθεὶς ἐκ τούτου ὁ Θείρσιος, τοῖς εἶπεν ὅτι αὐτὸς μὲν ἀνυπερθέτως, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὥραν, ἀπέρχεται εἰς Ναύπλιον, ἵνα ἰδῇ εἴτι δύναται εἰσέτι νὰ κατορθώσῃ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐμὲ δ' ὅτι θὰ πέμψῃ ὀπίσω εἰς Πέρα-Χώραν μετ' ἐπιστολῆς του προτρεπούσης τὸν Κωλέττην ν' ἀπέχῃ παντὸς κινήματος, μέχρις οὗ ἐξαντληθῶσι πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι συνδιαλλαγῆς. Καὶ ἀπεκρίθησαν μὲν οἱ ἀρχηγοὶ ὅτι οὐδεμία συνδιαλλαγὴ ἦν δυνατὴ μετὰ τῶν ἀνταρτῶν, ὑπεσχέθησαν ὅμως, ὅτι ἀφ' οὗ μ' ἐφιλοξένουν τὴν νύκτα ἐκείνην, τὴν ἐπαύριον θὰ μ' ἔπεμπον εἰς Πέρα—Χώραν μετὰ τῆς ἐπιστολῆς.

Ὅταν δ' ἀπῆλθον ἐκεῖνοι, ἐξῆλθε καὶ ὁ Θείρσιος, ἵνα διατάξῃ τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του, καὶ ἔμεινα μόνος εἰς τὸ δωμάτιον, ὅτε μετ' ὀλίγας στιγμὰς ἠνεώχθη ἀψόφως ἡ ἐσωτερικὴ θύρα τοῦ δωματίου, καὶ νέος εὐειδής, φουστανελλοφόρος, ὃν πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἰδῇ ἐπόμενον τῷ Νικήτᾳ, ὡς ὑπασπιστὴν αὐτοῦ, προτείνας τὴν κεφαλὴν καὶ περιβλεψάμενος, ὡς ἵνα πεισθῇ ὅτι δὲν ἔχομεν μάρτυρας, εἰσῆλθε καὶ μοὶ εἶπε ταπεινῇ τῇ φωνῇ, νὰ φύγω ἐνόσῳ ὁ Θείρσιος ἦν εἰσέτι ἐκεῖ, διότι οἱ ἀρχηγοὶ ἀπεφάσισαν νὰ μὲ συλλάβωσι, καὶ δέσμιον νὰ μὲ πέμψωσιν εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἅμα δὲ ταῦτα ταχέως ἐπρόφερεν, ἐξῆλθεν ὡς εἶχεν εἰσέλθῃ.

Διὰ δευτέραν λοιπὸν λοιπὴν φορὰν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὤφειλον τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν μου εἰς ἀνθρώπους ἀγνώστους, οὓς κατὰ πρῶτον ἀπήντων καὶ οἵτινες εἰς ἐναντίαν ἀνῆκον πολιτικὴν μερίδα. Ἅμα λοιπὸν εὗρον μίαν στιγμὴν—διότι παρετήρησα ὅτι ἐπιτηροῦμαι—εἶπον εἰς τὸν Θείρσιον τὸν ἀπειλοῦντά με κίνδυνον δι' ὀλίγων λέξεων γερμανιστί, καὶ μεθ' ὕφους προσποιητοῦ ὡς ἂν περὶ ἀδιαφόρων ὡμίλουν. Ὁ δὲ, δούς μοι χάρτην, μοὶ ὑπηγόρευσεν ἀνυπερθέτως καὶ παρουσίᾳ τῶν ἐπιτηρούντων ἡμᾶς, ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κωλέττην, προτρέπουσαν αὐτὸν ν' ἀπέχῃ παντὸς κινήματος, προκειμένου ν' ἀποφασισθῇ ἐν Εὐρώπῃ τῆς Ἑλλάδος ἡ τύχη, καὶ νὰ περιμείνῃ καὶ τὰς διασκέψεις τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως. Ἤρχιζε δ' ἡ ἐπιστολὴ διὰ τῶν λεπτῶν λέξεων· «Καθὼς ἀπ' ἀρχῆς σᾶς προέτρεψα», ἤτοι ἀπὸ τοῦ γράμματος Κ, δηλοῦντος περίπου «Ἐλπὶς ὑποχωρήσεως ἐκ μέρους τούτων δὲν ὑπάρχει. Ἀκολουθήσατε ἀκωλύτως τὸ σχέδιόν σας». Ὁ δὲ Νικήτας καὶ ὁ Παυλίδης, εἰς οὓς ἔδειξε τὴν ἐπιστολὴν, ἐκηρύχθησαν εὐχαριστημένοι, ὑποσχεθέντες τὴν ἐπαύριον, ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου νὰ μὲ πέμψωσι μετ' αὐτῆς. Ἀλλ' ἐγὼ ἔνευσα ἐλαφρῶς τῷ Θειρσίῳ, ὅστις ἐπέμεινε λέγων ὅτι θεωρεῖ τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην τοσοῦτον σπουδαίαν, ὥστε ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν ἠξεύρῃ ἀσφαλῶς ἀφιχθεῖσαν πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐντὸς τῆς νυκτὸς ὁ ἴδιος. Τότε, ἵνα μὴ κινήσωσι περαιτέρω ὑπονοίας, συγκατετέθησαν νὰ μοὶ δώσωσιν ἀμέσως φρουρὰν δέκα στρατιωτῶν, οἵτινες νὰ μὲ συνοδεύσωσι διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, καὶ οὕτως ἀποχωρισθεὶς τοῦ Θειρσίου, ἐφίππευσα. Καθ' ὁδὸν δὲ, φιλικῶς συνδιαλεγόμενος μετὰ τῶν φρουρῶν μου, ἔμαθον παρ' αὐτῶν ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν χωρίων τῆς Ἀργολίδος, καὶ

εἰπὼν αὐτοῖς πόσον λυπηρὸν μοὶ ἐφαίνετο νὰ βλέπω Ἕλληνας κινοῦντας ὅπλα κατ' ἀλλήλων, ὅτε μόλις ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τοὺς ἠρώτησα ἂν, καθ' ἣν περίστασιν οἱ συνταγματικοὶ ἤθελον προχωρήσῃ πρὸς τὸ Ναύπλιον, θέλωσιν ἀντιταχθῇ κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς πολεμήσῃ. Αὐτοὶ δὲ μ' ἐβεβαίωσαν ὅτι οὐδόλως ἔχουσι τοιοῦτον σκοπὸν, οὐδ' ἐνδιαφέρονταί διὰ τὸν κυβερνήτην τῆς συνελεύσεως τοῦ Ναυπλίου· ἂν δὲ γίνῃ εἰσβολὴ, ὅτι θέλουσι πάντες ἀπέλθῃ εἰς τὰ χωρία των, ἵνα ὑπερασπίσωσι τὰς οἰκογενείας των.

Εἶχεν δὲ ἤδη ἐπέλθῃ ἡ νύξ, ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τῆς Πέρα—Χώρας. Ἀλλ' ἐκεῖ νέος κίνδυνος μὲ περιέμενε· διότι οἱ ὀροφύλακες, ἐννοήσαντες τοὺς προσερχομένους, καὶ ὑποπτεύσαντες νυκτερινὴν ἔφοδον, ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσι καθ' ἡμῶν ἐν τῷ σκότει, καὶ μόλις μεθ' ἱκανοὺς πυροβολισμοὺς ἤκουσαν τοὺς φρουρούς μου φωνάζοντας νὰ παύσωσι, διότι τοῖς ἔφερον ἰδικόν των ἄνθρωπον. Τότε ἔπεμψαν τινὰς στρατιώτας, οἵτινες μετὰ πολλῶν προφυλάξεων πλησιάσαντες, μὲ παρέλαβον, καὶ ἀφ' οὗ μὲ ὡδήγησαν εἰς τὴν πρώτην φυλακήν των, περικυκλοῦσαν ζωγραφικωτάτην μεγάλην πυρὰν κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀνόδου, ἐκεῖ πρῶτον μὲ ἀνεγνώρισαν καὶ μὲ συνώδευσαν τέλος εἰς Πέραν—Χώραν μετὰ νέων πυροβολισμῶν, ἀλὰ τούτων χαρμοσύνων ἤδη καὶ τιμητικῶν.

Εἰς Πέρα-Χώραν δὲν εὗρον τὸν Κωλέττην. Περιεμένετο ὅμως, καὶ τῷ ὄντι ἔφθασε δύο ὥρας μετ' ἐμὲ, περὶ τὸ μεσονύκτιον, μετὰ πολλῶν ὁπαδῶν καὶ μετὰ στρατιωτῶν. Ἀμέσως δ' ἀπελθὼν πρὸς αὐτὸν τῷ ἐνεχείρισα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Θειρσίου, καὶ τῷ διηγήθην ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσα. Αὐθωρεὶ δ' ἐξεκίνησε ταχυδρόμους πανταχοῦ, ὅπου ἐστάθμευον συνταγματικὰ στρατεύματα, προσκαλῶν αὐτὰ μετὰ δύο ἡμέρας, ἤτοι τὴν 25 Μαρτίου, νὰ εὑρεθῶσι πάντα εἰς τὸν Ἰσθμόν, ὅθεν αὐθημερὸν ἔμελλε νὰ γίνῃ ἡ εἰσβολὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

(Ἀκολουθεῖ)

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΝ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΞΩΣΙΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

Ἐπιστολὴ Καλλέργη πρὸς «MORNING POST» κατὰ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ὑψηλάντου.

»Ἀγαπητέ μου Κύριε.

»Ἐζητήσατε τὴν γνώμην μου, ὁποίαν τινὰ σημασίαν ἐδύνατο νὰ ἔχῃ ὑποψηφιότης τις τοῦ κ. Γρηγορίου Ὑψηλάντου διὰ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος, περὶ ἧς ὑποψηφιότητος ποιοῦνται λόγον ἐφημερίδες τινές.

»Ὡς πολίτης Ἕλλην, ὡς ἀπόμαχος τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς, ἀπαντῶ ὑμῖν ἄνευ ἐνδοιασμοῦ, ὅτι παρομοία ὑποψηφιότης δὲν ἤθελεν εἶσθαι σπουδαία. Ἤθελεν εἶσθαι ἀληθῶς ὀδυνηρόν, ἂν ἡ ἐν τῇ Δύσει κοινὴ γνώμη ἐδύνατο νὰ πλανηθῇ μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ θεωρήσῃ δυνατὰς ὑποθέσεις, οὐδαμῶς δυναμένας νὰ πραγματωθῶσιν, αἵτινες δὲ δὲν ἐδύναντο νὰ ὦσιν εἰμὴ γελοῖαι.

»Ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ἀγῶνος αὐτῆς πάντοτε ἠθέλησε, πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῆς ἀναρχίας καὶ τῶν ἐμφυλίων διχονοιῶν, ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ μέλλοντος αὐτῆς, νὰ καλέσῃ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς ἡγεμονόπαιδα ἐκ τῶν ἡγεμονικῶν οἴκων τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο δὲ ἐπιθυμεῖ καὶ σήμερον. Θέλει ἡγεμονόπαιδα, συνεπιφέροντα αὐτῇ ἐγγυήσεις διὰ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα αὐτῆς καὶ δύναμιν ἠθικὴν ἀπέναντι τῶν ξένων Δυνάμεων. Ποίας ἐγγυήσεις καὶ ποίαν δύναμιν ἤθελε δυνηθῇ νὰ φέρῃ ἐν Ἑλλάδι ἁπλοῦς ἰδιώτης, οἷος ὁ κύριος Ὑψηλάντης;

»Ἐπὶ τῇ ἀξιώσει αὐτοῦ περὶ δῆθεν δικαιωμάτων πάντες οἱ Ἕλληνες ἐκπλήττονται. Ἀληθεύει, ὅτι ἡ οἰκογένεια Ὑψηλάντη ἀνέγραψεν ἐνδόξως τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐν τοῖς ἡμετέροις χρονικοῖς. Οἱ Ἀλέξανδρος καὶ Δημήτριος Ὑψηλάνται, ὧν ὁ Γρηγόριος εἶνε ἁπλοῦς ἀνεψιός, ἀριθμοῦνται μεταξὺ τῶν δημιουργῶν τῆς ἡμετέρας ἀνεξαρτησίας. Ἀλλ' ἂν τοῦτο ἤρκει πρὸς δημιουργίαν δικαιώματος ἐπὶ τοῦ θρόνου,

ἤθελον εὑρεθῇ πεντήκοντα οἰκογένειαι ἐν Ἑλλάδι, ἔχουσαι πλείονας τίτλους τῶν τοῦ Ὑψηλάντου. Αἱ μὲν ὡδήγησαν τοὺς στρατοὺς ἡμῶν καὶ τοὺς στόλους μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας καὶ μείζονος δόξης ἀκόμη ἢ οἱ Ὑψηλάνται. Αἱ δὲ ἐθυσίασαν μέγιστον πλοῦτον ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἀπέθανον δ' ἐν πενίᾳ, ἀφοῦ ἐξησφάλισαν τὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἄλλαι ἐπὶ τέλους, πάλαι ἡγεμονικαὶ καὶ ἀνεξάρτητοι (τοῦθ' ὅπερ οὐδέποτε συνέβη ὡς πρὸς τοὺς Ὑψηλάντας) αἵτινες εἶχον κατορθώσῃ, ἵνα τὴν ἰσχύν αὐτῶν ἀναγνωρίσωσι καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι, ἐγκατέλειψαν εὐγενῶς τίτλους καὶ ἀξιώματα, τῶν μελῶν αὐτῶν γενομένων ἁπλῶν πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου. Οὐδεμία τῶν οἰκογενειῶν τούτων ἐσκέφθη νὰ ἐπαρθῇ, ἐφ' οἷς ἔπραξεν, ὅπως ἀξιώσῃ τὸ στέμμα.

»Ἐπαναλέγω λοιπὸν ὑμῖν τοῦτο, ἀγαπητέ μου κύριε, ἡ ὑποψηφιότης αὕτη δὲν εἶνε σπουδαία, ἐξουσιοδοτῶ δέ ὑμᾶς νὰ ποιήσητε χρῆσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἠθέλετε νομίσῃ πρόσφορον.

»Δέχθητε κτλ.

Καλλέργης»

ς'.

Ἔγγραφον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Μπουρὲ τῆς 17)29 Νοεμβρίου 1862ου ἔτους πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως Δημήτριον Βούλγαρην.

»*Ἐν Ἀθήναις τῇ 29ῃ Νοεμβρίου 1862.*

»Κύριε,

»Πληροφοροῦμαι, ὅτι οἱ διοργανώσαντες τὰς διαδηλώσεις ἐπ' ἐσχάτων προτίθενται νὰ ὠθήσωσιν ἔτι περαιτέρω τὸν λαὸν εἰς ἄσκοπον θόρυβον.

»Ὅθεν ἐνόμισα, ὅτι ὀφείλω πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ τόπου τούτου νὰ διακόψω σιωπήν, κακῶς ἑρμηνευθεῖσαν, ἀφοῦ ἐπιστεύθη ἐξ αὐτῆς, ὅτι ἡ Γαλλία ἤθελε δειχθῇ ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἡ ἀδιαφορία αὕτη οὐδὲ πρὸς τὰ διαρκῆ συμφέροντα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἤθελε συμβιβασθῇ, οὐδὲ πρὸς τὴν εὐμένειαν, ἣν ἐπεδαψίλευσεν ἄλλοτε ἡ Γαλλία πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἧς δὲ εὐμενείας τὴν ἐξακολούθησιν δὲν ἐξήρτηται ἀφ' ἡμῶν νὰ διατηρήσωμεν. Ἐὰν ὁ πρεσβευτὴς τοῦ Αὐτοκράτορος δὲν ὡμίλησε μέχρι τοῦδε, τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι ἀνέμενε, χωρὶς νὰ ταραχθῇ, τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἥτις διασκεφθήσεται ἐν γνώσει καὶ μετὰ κύρους περὶ τῶν σοβαρῶν ζητημάτων, τῶν ὑποβληθησομένων αὐτῇ, ἀφορώντων δὲ τὴν πολιτικὴν τῆς χώρας ταύτης ὕπαρξιν. Ὁ πρεσβευτὴς τοῦ Αὐτοκράτορος ἤθελεν ἀποτείνῃ τότε τὰς ὑπὸ τῶν περιστάσεων ὑπαγορευομένας ἀνακοινώσεις πρὸς κυβέρνησιν οὐχὶ μόνον ἔντιμον διὰ τὰς ὑπὲρ τῆς δημοσίας τάξεως ὑπηρεσίας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ κανονικῶς ἀνεγνωρισμένην. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες σήμερον τείνουσιν, ἵνα ὠθήσωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς ἀπερίσκεπτα μέτρα, ἔχουσι τὴν ὑπεροχήν, ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τοῦ λαοῦ

διὰ τῆς ἐξορίας καὶ τῶν ἀπειλῶν εἴδός τι τρομοκρατίας, ἀντλοῦντες ἐκ τῆς σιωπῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς πρεσβείας ἐπιχειρήματα, δυνάμενα ν' ἀποπλανήσωσι τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν τοῦ λαοῦ, λαμβάνω τὴν τιμήν, ἵνα ὑπομνήσω πρὸς τὰ μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, ὅτι ἡ Γαλλία καὶ ἡ κυβέρνησις τοῦ Αὐτοκράτορος θεωροῦσιν ὡς ἰσχυούσας τὰς συνθήκας, αἵτινες, ὑπαγορευθεῖσαι ὑπὸ γενικῶν λόγων εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας καὶ χάριν αὐτῆς τῆς αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπέκλεισαν ῥητῶς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος τοὺς βασιλόπαιδας τῶν ἡγεμονικῶν οἴκων τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας. Ἐναπόκειται εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν καὶ εἰς τὰ μέλη τοῦ ὑπουργείου νὰ ποιήσωνται χρῆσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης καθ' ὃν τρόπον ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἤθελον ὑπαγορεύσῃ.

»Εὐαρεστήθητε νὰ δεχθῆτε, κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου.

BOURÉE

»*Τῷ κυρίῳ Βούλγαρη προέδρῳ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως κλπ. κλπ.*

Ἀθήνας».

Ζ'.

Ἔγγραφον τοῦ ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσσίας κόμητος Μπλούντωφ πρὸς τὸν αὐτὸν Δ. Βούλγαρην.

»Ἰδιαιτέρα

Ἐν Ἀθήναις τῇ 17/29 Νοεμβρίου 1862.

» Κύριε,

» Ἀκολουθῶν τὰ πρῶτα ἐν τῇ νέᾳ πορείᾳ βήματα τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς προσοχῆς ἐκείνης καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ ἐνέπνεόν μοι αἱ ἀνέκαθεν ὑπὲρ τῆς τύχης ὀρθοδόξου Ἔθνους συμπάθειαι τῆς πατρίδος μου, ἐνόμισα καθῆκόν μου, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ ν' ἀπέχω μέχρι τοῦ νῦν πάσης συμβουλῆς, δυναμένης νὰ θεωρηθῇ ὡς ξένης ἐπεμβάσεως.

» Ἐν τούτοις πολλαχόθεν πληροφοροῦμαι, ὅτι ἡ ἀποχή μου αὕτη ἐθεωρήθη ὡς ἀδιαφορία, ἡ δὲ σιγή μου ὡς ψυχρότης, καὶ ἰδοὺ τίνος ἕνεκα φαίνεταί μοι ἀναγκαῖον, ἀπέναντι τῶν καθ' ἑκάστην ἐκδηλώσεων, εἰς ἃς οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν παραδίδονται, νὰ ὑπομνήσω ὑμῖν, Κύριε, ἄρθρον τι τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Συνθήκης τῆς 8ης Φεβρουαρίου 1830, ὅπερ ἀποκλείει τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου πᾶν μέλος τῶν βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν τῆς Ρωσσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Ἡ ὑποχρέωσις δ' αὕτη, ὑπογραφεῖσα παρὰ τῶν τριῶν Δυνάμεων, τῇ κοινῇ μόνον αὐτῶν συναινέσει δύναται νὰ καταργηθῇ.

» Ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ μέλλον τῆς πατρίδος ὑμῶν καὶ τὰς μετ' αὐτοῦ μελλούσας σχέσεις τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, νομίζω, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι ὠφέλιμον καὶ

κατεπείγον νὰ μὴ ἀφήσητε νὰ λησμονηθῇ τοῦτο ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν ὑμῶν.

» Δέχθητε, Κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξόχου ὑπολήψεώς μου.

BLOUDOFF»

«Πρὸς τὸν Κύριον Βούλγαρην»

Η'.

Ἡ κατωτέρω ἐπιστολὴ εἶνε αὐτόγραφος τοῦ αὐτοῦ Δ. Καλλέργη πρὸς τὸν Δ. Βούλγαρην.

» Ἐμπιστευτικὴ

Ἐν Παρισίοις, τῇ 23)5 Δεκεμβρίου 1862.

» Κύριε Πρόεδρε,

» Σπεύδω νὰ Σᾶς ἀναγγείλω τὴν παραλαβὴν τῆς ἀπὸ 9)21 Νοεμβρίου ἐπιστολῆς σας.

» Μὴν ἀμφιβάλλητε, Κύριε Πρόεδρε, ὅτι ὅλαι αἱ προσπάθειαι μου τείνουν, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν Σας, εἰς τὴν διατήρησιν τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν νέαν αὐτῆς Κυβέρνησιν συμπαθειῶν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως. Ἅμα ἔλαβον τὴν ὑμετέραν ἐπιστολήν, μετέβην εἰς ἐντάμωσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Δρουὲν δὲ Λουί, καὶ ἐπανέλαβον αὐτῷ τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις θέλει προσπαθήσῃ νὰ δειχθῇ ἀξία τῶν εὐμενῶν διαθέσεων τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ Ὑπουργὸς μοὶ ἐξέφρασε καὶ αὖθις τὰς εὐχαριστήσεις του, προσέθηκεν ὅμως, ὅτι δὲν δύναται ν' ἀποκρύψῃ τὴν λυπηρὰν ἐντύπωσιν, ἣν ἐπροξένησαν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα αἱ λαβοῦσαι χώραν ἐν Ἑλλάδι διαδηλώσεις ὑπὲρ τοῦ πρίγκιπος Ἀλφρέδου τῆς Ἀγγλίας· ὅτι ἡ Γαλλία ἀνέμενε περισσοτέραν ἀβροφροσύνην ἐκ μέρους ἑνὸς ἔθνους, τὸ ὁποῖον ὀφείλει εἰς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ ὅτι ριπτομένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἀγγλίας ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ ἐλπίζῃ οὐδὲν ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας καὶ Ρωσσίας, αἵτινες ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλουσιν ἐναντιωθῇ εἰς τὴν αὔξησιν τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

»Παρεκάλεσα τὸν Κύριον Ὑπουργὸν νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ, ὅπως ἀπαντήσω εἰς τὰς παρατηρήσεις του ἐν ἐκτάσει, ἀνατρέχων δὲ εἰς τὸ παρελθὸν ἐξεθηκα λεπτομερῶς εἰς τὴν Ἐξοχότητά του τὴν πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἡ Γαλλία ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἀπέδειξα, ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη ἦτο πολιτικὴ μεγίστης ἀδιαφορίας πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, ἦτο πολιτικὴ ἀποθαρρύνασα τοὺς ἐν Ἑλλάδι φίλους τῆς Γαλλίας, οἵτινες ἦσαν οὐκ ὀλίγοι, διηγήθην δὲ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου εἰς τὸν Κον ὑπουργὸν πλείστας λεπτομερείας, τὰς ὁποίας ἤμην εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐγένετο δῆλον, ὅτι οἱ κατὰ καιροὺς πρέσβεις τῆς Γαλλίας ἐν Ἀθήναις ἠναγκάζοντο ὑπὸ τῶν ὑδηγιῶν, ἃς ἐλάμβανον παρὰ τοῦ προκατόχου του, νὰ ἀπομακρύνωνται ἀπὸ ὅλους τοὺς φίλους τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς. Μήπως (ἐπρόσθεσα) ὁ πρόεδρος τῆς νέας Κυβερνή-

σεως καὶ πολλὰ μέλη αὐτῆς δὲν ἦσαν καὶ εἶνε φίλοι τῆς Γαλλίας; Ἔλαβόν ποτε ὑποστήριξίν τινα ἐκ μέρους τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως; Μήπως ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν εἰδοποίησα πολλάκις τὸν Αὐτοκράτορα κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη, ὅτι, ἐν περιπτώσει πτώσεως τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἡ βαυαρικὴ διαδοχὴ εἶνε ἀδύνατος ἐν Ἑλλάδι, καὶ ὅτι εἶνε καλὸν νὰ σκεφθῇ ἐγκαίρως περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων; Καὶ ἐσχάτως ἀκόμη, ὅταν ἐπανῆλθον ἐξ Ἰταλίας, δὲν εἰδοποίησα διὰ τοῦ Κ. Μοκὰρ τὸν Αὐτοκράτορα περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ σκεφθῇ περὶ τοῦ πρακτέου, ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἐπέλθῃ μεταβολὴ τῶν καθεστώτων; Ἐδόθη καμμία προσοχὴ εἰς τὰς παρατηρήσεις μου; Ἀπέναντι τῆς ἀδιαφορίας ταύτης ἦτον ἐπόμενον νὰ ἔλθωσι τὰ πράγματα ἐκεῖ, ὅπου ἔφθασαν καὶ νὰ στραφῶσι τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις οὐδέποτε ἀρνεῖται συνδρομὴν εἰς τοὺς φίλους της, καὶ τῆς ὁποίας ὁ ὑποψήφιος ἐθεωρεῖτο ὡς φέρων προῖκα αὔξησιν ὁρίων καὶ ἐγγυήσεις συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν. Θέλω κοινοποιήσῃ, εἶπον ἐπὶ τέλους, τὰς παρατηρήσεις σας πρὸς τὸν Κύριον Βούλγαρην, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι θέλει αἰσθανθῇ τὴν αὐτὴν λύπην, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθην καὶ ἐγὼ, ὅταν ἤκουσα αὐτάς. Ἐὰν δὲ ἡ Ἀγγλία παραιτηθῇ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ πρίγκιπος Ἀλφρέδου, δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω, ὅτι ἡ Γαλλία θέλει εὕρῃ ἐν Ἑλλάδι πλείστους φίλους, προθύμους νὰ ἀκούσωσι τὰς συμβουλάς της, καὶ ὅτι καὶ ὁ Κ. Βούλγαρης καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως θέλουσι καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως δικαιώσωσι τὰς ὑπὲρ αὐτῶν διαθέσεις τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως.

»Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ὡς πρὸς τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ πρίγκηπος Ἀλφρέδου, διότι ἡ Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας ἐδίστασε νὰ ἐκθέσῃ τὸν υἱόν της εἰς τὰς δυσκολίας καὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς περιπλοκὰς, τὰς ὁποίας ἤθελεν ἐπιφέρῃ ἡ ἐκλογή του ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀπέσυρε τὴν ὑποψηφιότητα ταύτην, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ παρκιτηθῇ ρητῶς καὶ ἡ Ρωσσία τοῦ δουκὸς τοῦ Λάϋχτεμβεργ. Σύμφωνοι πρὸς τὴν εἴδησιν ταύτην ἦσαν καὶ αἱ πληροφορίαι, τὰς ὁποίας εἶχε λάβῃ ὁ Κος Δρουὲν δὲ Λουΐ, ὃν εἶδον πάλιν προχθές. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην συνέντευξιν παρέστησα εἰς τὸν Κον ὑπουργὸν τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν θέλει εὑρεθῇ ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν δύο μεγάλων ὑποψηφίων καὶ πόσον καθίστανται ἤδη ὑπέρ ποτε ἀναγκαῖαι αἱ ἀπὸ κοινοῦ καὶ μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν φιλικαὶ συμβουλαὶ τῶν τριῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων. Ὁ Κος Δρουὲν δὲ Λουΐ ἀπήντησεν, ὅτι ἀπαιτεῖται νὰ συνέλθῃ πρῶτον ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ὅπως νομιμοποιήσῃ τὰ γεγονότα, διότι μέχρις οὗ δὲν γείνῃ τοῦτο, αἱ Δυνάμεις εὑρίσκονται δεδεμέναι ὑπὸ τῶν Συνθηκῶν καὶ δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα ν' ἀπευθύνωσι συμβουλὰς ἐναντίας εἰς τὴν βαυαρικὴν διαδοχήν. Ὁ Κος ὑπουργὸς μοὶ ὡμίλησε πάλιν κατὰ τὴν συνέντευξιν

ταύτην περὶ τῶν γενομένων ἐν Ἑλλάδι διαδηλώσεων, καὶ ἐπανέλαβε τὰ αὐτὰ παράπονα.

»Ἀπήντησα εἰς τὴν Ἐξοχότητά του κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς πρώτης ἀπαντήσεώς μου, καὶ ἐπανέλαβον τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι, ἀποσυρομένης ἤδη τῆς Ἀγγλίας, δὲν ἔχω οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ Αὐτοκρατ. Κυβέρνησις θέλει εὕρῃ ἐν Ἑλλάδι πλείστους φίλους, προθύμους νὰ ἀκούσωσι τὰς ἀφιλοκερδεῖς συμβουλάς της.

»Παρακαλῶ ὑμᾶς, Κύριε Πρόεδρε νὰ μοὶ γράψητε ὅ,τι ἐπιθυμεῖτε νὰ φέρω εἰς γνῶσιν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, καθὼς καὶ τὰς ἰδιαιτέρας ὁδηγίας ὑμῶν.

»Διατελῶ δὲ τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος πρόθυμος δοῦλος.

»**Δ. Καλλέργης**

»***Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα τὸν Κύριον Δ. Γ. Βούλγαρην, Πρόεδρον τῆς »Προσωρινῆς Κυβερνήσεως κτλ. κτλ.»***.

Θ'.

Διακοίνωσις τοῦ τότε ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Μπουρέ.

«*Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8ῃ Δεκεμβρίου 1862 (ν. ἑ.).*

»Κ ύ ρ ι ε,

»Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ πληροφορήσω ὑμᾶς κατὰ ρητὴν διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅτι αἱ Αὐλαὶ Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας ὑπέγραψαν, τῇ 4 ἰσταμένου μηνὸς συνθήκην, καθ' ἣν, ἀναγνωριζομένης πάσης τῆς ἰσχύος τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830 ἀμοιβαίως, καὶ ἐξ ἴσου ὑποχρεοῦνται ὑπὲρ μηδενὸς τῶν βασιλοπαίδων τῶν τριῶν βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν ν' ἀποδεχθῶσι τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ἡ ἐκλογὴ θέλει προκύψῃ ἐκ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ἣ θέλει προέλθῃ ἐκ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως.

»Δέχθητε, Κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξόχου ὑπολήψεώς μου.

»**Μπουρὲ**

»***Τῷ Κυρίῳ Βούλγαρῃ, Προέδρῳ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως κλπ. κλπ.***

»Ἐ ν Ἀ θ ή ν α ι ς

Ι'.

»Κρυπτογραφικὸν τηλεγράφημα τοῦ Χ α ρ ι λ ά ο υ Τ ρ ι κ ο ύ π η.

»Ἀριθ. 2539.

»*Λονδῖνον 23)10 Δεκεμβρίου 1862.*

»***Ὑπουργὸν Ἐξωτερικῶν***

»Ἀ θ ή ν α ς

»Ἐνετάλην ὑπὸ τοῦ Λόρδου John Russel νὰ πληροφορήσω τὴν Ἑλληνικὴν

Κυβέρνησιν, ὅτι ἡ Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας συναινεῖ, ὅπως προτείνῃ πρὸς τὰς ὑπογραψάσας τὴν Συνθήκην τοῦ 1815 Δυνάμεις τὴν προσάρτησιν τῶν ἑπτὰ νήσων ἀνεξαιρέτως τῇ Ἑλλάδι. Ἡ Βασίλισα τίθησιν ὡς ὅρον τῆς συναινέσεως Αὐτῆς, ὅπως ἡ Ἑλλὰς συνταχθῇ συμφώνως ταῖς ἀρχαῖς τῆς διαδηλώσεως τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, καὶ ὅπως ὁ ἐκλεχθησόμενος Βασιλεὺς ᾖ Αὐτῇ εὐχάριστος. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους ὁ νέος Βασιλεὺς θέλει λάβῃ προθύμως τὰς ἑπτὰ νήσους. Ὁ λόρδος John Russel θέλει ἀνακοινώσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην αὔριον τοῖς ἀντιπροσώποις τῶν ὑπογραψασῶν Δυνάμεων. Ὑποψήφιος τῆς Ἀγγλίας εἶνε ὁ Βασιλεὺς Φερδινάνδος τῆς Πορτογαλλίας. Ἡ Γαλλία ἐπίσης ὑποστηρίζει αὐτόν. Ἡ Ρωσσία δὲν ἐξήνεγκεν ἔτι τὴν γνώμην αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς ταύτης.

»Ὁ Κύριος Ἔλλιοτ ἀναχωρεῖ τῷ Σαββάτῳ ἐπὶ εἰδικῇ ἐντολῇ δι' Ἀθήνας «ce nouveau (δύο λέξεις ἀνεξήγητοι) qui suit quantité trés confidantielle.» Ὁ Ἔλλιοτ θέλει μεταβῇ ἐπίσης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀποπειραθῇ νὰ ἐπιτύχῃ ἔκτασίν τινα τῶν ὁρίων ἡμῶν.

Τρικούπης»

(Ἀκολουθεῖ)

ΤΑ ΔΗΜΩΔΗ ΑΣΜΑΤΑ
ΩΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΗΜΩΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ

'Ενύκτωσε κ' ἐδράδυασε, 'πάησε καὶ τούτη ἡ 'μέρα
Σύρτε, Παιδιά μου, γιὰ ψωμὶ πέρα στὸ Μοναστῆρι
Καὶ φέρτε καὶ παληὸ κρασί, κρασὶ τριοχρονίσιο
Νὰ πλύνω τῆς λαδωματιαῖς, ποῦ τρῶν τὰ 'σωθικά μου . . .

(Δημῶδες)

Τίς Ἕλλην δὲν συνεκινήθη ἀπαγγέλλων, ᾄδων ἢ ἀκούων τὰ δημώδη ᾄσματα, ὅσα παρήγαγον ὁ βίος καὶ οἱ ἆθλοι τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὰ στήθη ἐκχειλίζοντα ἐκ τοῦ ἀκράτου πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτος ἐξερρήγνυντο εἰς τὸν ἄφθαστον ἐκεῖνον λυρισμόν, τὸν μόνον εἰς τὰ δημώδη ἡμῶν ᾄσματα ἀνευρισκόμενον; Τίνος οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν ὑγράνθησαν, ἀναλογιζομένου ὅτι ἐπὶ τῶν ἀγρίων ὀρέων καὶ ἐντὸς ἀνηλίων σπηλαίων κατέφευγον οἱ ἄνδρες διωκόμενοι ὡς λύκοι, ἐπειδὴ τὸ μόνον ἔγκλημά των ἦτο ὁ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς φιλτάτης πατρίδος ἄσβεστος πόθος;

Ὁ πόθος οὗτος ἐπὶ τετρακόσια σχεδὸν ἔτη ὑπῆρξε τὸ ἀκένωτον ταμεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸ ἔθνος ἤντλει τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς δυνάμεις τῆς ἀναγεννήσεώς του.

Μετὰ τὴν κατάκτησιν ὁ Ἑλληνισμὸς ἔπαυσε ζῶν πολιτικῶς. Ὁ ἐπακολουθήσας διασκορπισμὸς ἐφυγάδευσεν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ τέσσαρα τοῦ ὁρίζοντος σημεῖα, ἀλλ' οἱ καρποί, οὓς τὸ ἔθνος ἐκ τῆς διασπορᾶς ταύτης συνέλεξεν, εἶνε ὁ ἀνεκτίμητος θησαυρὸς τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ διαπλάσεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Ἐν τῇ γενικῇ τῶν πάντων στερήσει καὶ εἰς τὴν πικρὰν αἰθριωτέρου μέλλοντος ἐγκαρτέρησιν δύο πράγματα ὑπῆρξαν οἱ ἀχώριστοι αὐτοῦ σύντροφοι, τὸ σ π α θ ὶ καὶ τὸ τ α γ ο ῦ δ ι. Διὰ μὲν τοῦ πρώτου προγυμνάζεται εἰς μέλλοντας ὑπὲρ ἀναστάσεως ἀγῶνας· διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἐξυμνεῖ τὰς ἀγρίας ἐλευθερίας τῆς φύσεως, ὄρη, δάση, κοιλάδας, πελάγη, βυθούς. Χαιρετᾷ τὰς αὐτονόμους ἐρημίας τῆς πατρίδος· συνδιαλέγεται νύκτα καὶ ἡμέραν μὲ πτηνά, γείτονας τοῦ οὐρανοῦ, μόνους ἀδεσμεύτους συμπολίτας του, κήρυκας ἐλευθερίας καὶ ἐλευθερίας ἀοιδούς.

Αἱ συνθῆκαι αὗται ἐδημιούργησαν νέαν τάξιν ἀνδρῶν, οἵτινες εἶνε καὶ οἱ πατέρες τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως. Καὶ ἐνταῦθα ἀπαντῶσιν πάλιν τὰς ἀμέσους συνεπείας τοῦ τουρκικοῦ δεσποτισμοῦ. Ὅπου ὁ νόμος δὲν ἐφρούρει τὸ πρόσωπον

καὶ τὴν διοκτησίαν, ἐξελέγετο κάλλιστος αὐτῶν φρουρὸς ἡ κατὰ τοῦ νόμου ἀντίστασις, καὶ ὅστις δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ φέρῃ τὸν ζυγόν, ὅστις ἠσθάνετο σφύζουσαν ἐν ἑαυτῷ γενναίαν καρδίαν, ἔσπευδεν εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐκεῖ ὁ δοῦλος μετεβάλλετο εἰς ἐχθρὸν ἐπίφοβον. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς γενέσεως τῶν ἁρματωλῶν καὶ τῶν κλεφτῶν, ὑφ' ἣν ἔννοιαν εἰς κάθε Ἕλληνος τὴν μνήμην καὶ τὴν καρδίαν ἀναζῇ ἡ ἐποχὴ ἐκείνη τοῦ Ἑλληνικοῦ Ρωμαντισμοῦ. Ἐν τῇ ἐθνικῇ ποιήσει πάσης χώρας ἀντικατοπτρίζονται πιστῶς τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, οἱ πόθοι καὶ τὰ ἰδανικὰ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐποχῆς. Οὕτω καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐξέπεμπε διὰ τῶν δημωδῶν της ποιημάτων κραυγὴν δίψης τοῦ πρώτου τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, τῆς ἐλευθερίας, ὅτε πρὸς ἀνάκτησιν ταύτης ἐμάχετο ἐπὶ τῶν ὀρέων.

Ὅσο χιονίζουν τὰ βουνὰ καὶ λουλουδίζουν κάμποι
Κ' ἔχουν οἱ ράχες κρύα νερά, Τούρκους δὲν προσκυνοῦμε
Βουνά, λαγκάδια κ' ἐρημιαῖς ἔχουν τὰ παλληκάρια
Παρὰ μὲ Τούρκους, μὲ θεριὰ καλλίτερα νὰ ζοῦμε....

Τινὰ τῶν ᾀσμάτων τούτων ἐποιήθησαν ὑπὸ κλεφτῶν, αὐτουργῶν ὄντων ἢ μαρτύρων τῶν γεγονότων, ὅσα ἐξυμνοῦσι, τὰ πλεῖστα ὅμως ἦσαν ἔργα τυφλῶν ραψῳδῶν, εἴτινες διερχόμενοι τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία ἐν ἡμέραις μάλιστα ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων ἔτερπον διὰ τῆς ἀφελοῦς ταύτης μούσης τὸν λαόν. Οἱ ραψῳδοὶ οὗτοι, οἵτινες παρεῖχον ἡμῖν ἄλλοτε ἔννοιάν τινα του τί ἦσαν ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων οἱ ὁμοταγεῖς αὐτῶν ἄνθρωποι, οἱ δημιουργοὶ καὶ φύλακες διατελέσαντες τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, τὴν σήμερον ἐκλείπουσιν ὁσημέραι ὑπενδίδοντες εἰς τὴν ἐπιδρομὴν ἑτεροφύλων ἀοιδῶν καὶ ἑτεροφύλου μούσης, εἰς τὴν ἀκατάσχετον ἐπίδρασιν τοῦ ἐκ τῆς Ἑσπερίας κατακλύζοντος ἡμᾶς βίου, τοῦ ἀφανίσαντος καὶ μέλλοντος ἔτι ν' ἀφανίσῃ πολλὰ ἴχνη τῆς πρὸς τοὺς ἀρχαίους προπάτορας οἰκειότητος ἡμῶν. Τὰ ποιήματα ταῦτα τότε δὲν ἦσαν μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, καὶ δὲν ἠρέσκετο αὐτὸς μόνος εἰς τὴν γλυκεῖαν παραμυθίαν, ἣν ταῦτα ἐνεστάλαζον ἐπὶ τῆς ἀλγούσης ψυχῆς του. Τὰ ᾄσματα ἐκεῖνα ἀντήχουν πολλάκις εἰς τὰ μέγαρα τῶν ἀρίστων τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν, τὸ δὲ παράδοξον καὶ εἰς αὐτά τ' ἀνάκτορα τῶν κρατούντων κατακτητῶν.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος, διηγεῖται μεταξὺ ἄλλων πολλῶν καὶ τὸ κατωτέρω χαριέστατον ἀνέκδοτον. Ὁ Νικόλαος Τομπάζης ἠναγκάσθη ποτὲ ἐξ ἐναντίων ἀνέμων νὰ καταπλεύσῃ εἰς Πύλον, ὅπου εὗρεν ἠγκυροβολημένον τὸν Νικόλαον Λάμπρον ἐκ Σπετσῶν. Ἀμφότεροι οἰκειωθέντες πρὸς τὸν Ἀγᾶν τοῦ τόπου προσεκλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς γεῦμα· καὶ ἐν μέσῳ τῆς εὐωχίας εἶπεν ὁ ὀσμανίδης Τοπάρχης εἰς τὸν Λάμπρον νὰ τραγουδήσῃ· ὁ δὲ ζητήσας τὸ μουσικὸν ὄργανόν του, ἤρχισε :

Διψοῦν οἱ κάμποι γιὰ νερὰ
Καὶ τὰ βουνὰ γιὰ χιόνια
Διψᾷ κι' ὁ δόλιο Ζαχαριᾶς
Γιὰ Τούρκικα κεφάλια...

Διεκόπη μόνον μετὰ τὴν πρώτην ταύτην στροφήν, ἵνα εἴπῃ πρὸς τὸν ξενίζοντα δεσπότην «μὴ σοῦ κακοφανῇ ἀγᾶ μου, τὸ τραγοῦδι τὸ λέει» — «Δὲν πειράζει, ἀπήντησε μειδιῶν ὁ Τοῦρκος, δὲν πειράζει ρεῖζη Νικόλα, ἐξακολούθει».

Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ἐξέλεξα μεταξὺ μυρίων ἄλλων, ἵνα καταδειχθῇ ὁπόσην ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες εἶχον ὑπεροφάνειαν διὰ τὰ προϊόντα τῆς ἀγνῆς ἐκείνης Μούσης, ἥτις τοὺς διεθέρμαινε καὶ τοὺς παρηγόρει κατὰ τοὺς πικροὺς τῆς δουλείας χρόνους.

Οἱ ἁρματωλοὶ καὶ οἱ κλέφτες ζῶντες ἐκτὸς τοῦ νόμου, ἰδίαν ἀποτελοῦντες τάξιν καὶ ὅλως ἴδια ἤθη, ἔθιμα καὶ τρόπον τοῦ ζῆν ἔχοντες ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ρυθμίσωσι καὶ τὰς μεταξύ των σχέσεις κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων, ὑφ' ὧν κατείχοντο. Προεξῆρχον, ὡς εὐνόητον, ἡ περὶ τὸν πόλεμον ἀρετή, ἡ ἀνδρεία καὶ αἱ διαθῆκαί των, αἵτινες ὅμως δὲν ἐμερίμνων ὡς τὴν σήμερον περὶ διαθέσεως κινητῶν καὶ ἀκινήτων, ἀλλὰ μετεβίβαζον εἰς τοὺς διαδόχους των ὑποθήκας καὶ παραγγελίας περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, περὶ τιμῆς, περὶ πίστεως εἰς τὸν Θεόν. Πρὸ πάντων ἐκληροδοτεῖτο τὸ ἄσπονδον πρὸς τὸν ἐχθρὸν μῖσος· τὸ κατωτέρω ποίημα δεικνύει ἀκριβῶς τὸ τοιοῦτον:

Ἐβγῆκε ὁ Νόννος στὰ Βουνὰ, ψηλὰ στὰ κορφοβούνια
Κι' ἐμάζωνε κλεφτόπουλα. παιδιὰ καὶ παλληκάρια
Τὰ μάζωξε, τὰ σύναξε, τᾶκαμε τρεῖς χιλιάδες
Κι' ὁλημερὶς τὰ δίδαχνε, κι' ὁλημερὶς τοὺς λέει:
«Ἀκοῦστε παλληκάρια μου, καὶ σεῖς παιδιὰ δικά μου!
«Κλέφτες δὲν θέλω γιὰ τραγιὰ, κλέφτες γιὰ τὰ κριάρια·
«Μόν' θέλω κλέφτες γιὰ σπαθὶ, κλέφτες γιὰ τὸ ντουφέκι
«Νὰ κάνουν χῆρες κι' ὀρφανὰ στῶν Τούρκωνε τὰ σπήτια
«Ἐδῶ νὰ κάνουν 'ξαγορὰ, κ' ἐκεῖ χωριὰ νὰ καῖνε!

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ποιήματος συνάγεται ὅτι οἱ κλέφτες ἐκτὸς τοῦ κυρίου αὐτῶν ἔργου ὡς πολεμισταὶ ἐπεδίδοντο καὶ εἰς ἄλλας τινὰς ἀσχολίας, αἵτινες δὲν συνεβιβάζοντο μὲ τὸν τίτλον τοῦ μαχητοῦ. Αἱ ληστρικαὶ ὅμως αὗται ἐπιδρομαί, διότι περὶ αὐτῶν πρόκειται, οὐδέποτε ἐγένοντο εἰς βάρος τῶν ὁμοφύλων των, ἀλλὰ πάντοτε οἱ κλέφτες ἐλεηλάτουν τὰ ποίμνια τῶν πλουσίων ἀγάδων, ὅσα κἀκεῖνοι δι' ἁρπαγῆς καὶ ληστείας κατεῖχον. Πάντῃ ἀνάρμοστον ἤθελεν εἶναι ν' ἀποδοθῇ τοιαύτη τις μομφὴ κατὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὧν ἡ λιτότης κατέστη πλέον παροιμιώδης, καὶ οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ δημιουργοὶ τῆς κλασσικῆς ἐκείνης παροιμίας, καθ' ἣν «Ὅπου ὁ γάϊδαρος πεινᾷ βρίσκει ὁ Ἕλλην νὰ χορτάσῃ».

Ἐνίοτε παραλείποντες τὴν εὐτελῆ ἁρπαγὴν ἀρνῶν ἢ κριῶν ἀπεδίδοντο εἰς πραγματικὰς ληστείας, καθ' ἃς συνελάμβανον ὁμήρους εἴτε παρὰ τῶν Τούρκων εἴτε παρά τῶν εὐπορούντων ὁμοδόξων των, ὅσοι ἐξ αὐτῶν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν γαλήνην των θηρεύοντες φίλα ἐφρόνουν τοῖς κατακτηταῖς, προδίδοντες τὰ λημέρια τῶν κλεφτῶν ἢ ἀρνούμενοι εἰς αὐτοὺς τὴν παροχὴν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀπαραιτήτως

ἀναγκαίων. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου σώζεται τὸ γνωστὸν τῆς Εἰρήνης ἄσμα καθ' ὃ :

Ὁ Σκυλλοδῆμος ἔτρωγε ψωμὶ στὰ ἔλατ' ἀποκάτω
Καὶ τὴν Εἰρήνην στὸ πλευρὸ εἶχε νὰ τὸν κεράσῃ.
—«Κέρναμ' Εἰρήνη μ' εὔμορφη, κέρνα μ' ὅσο νὰ φέξῃ
»Ὅσο νὰ ἔβγ' αὐγερινὸς νὰ πάῃ ἡ πούλια γιῶμα·
»Κι' ἀπὲ σὲ στέλνω σπῆτί σου, μὲ δέκα παλληκάρια»
—«Δῆμο δὲν εἶμαι δούλα σου, κρασὶ νὰ σὲ κεράσω
Ἐγὼ 'μαι νύφη προεστῶν κι' ἀρχόντων θυγατέρα».

Ἡ ὑπερηφάνεια, δι' ἧς ἡ γυνὴ ἐκείνη ἀποποιεῖται νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν τοσοῦτον φυσικὴν πρόσκλησιν τοῦ ἀρχηγοῦ, οὗτινος εἶνε αἰχμάλωτος, ἐκδηλοῖ τὴν πεποίθησιν, ἣν εἶχεν, ὅτι αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν θέλουσι ἀείποτε σεβασθῇ τὴν τιμήν της. Καὶ ὄντως ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ἡ τιμὴ τῶν αἰχμαλωτίδων τῶν κλεφτῶν εἴτε Ἑλληνίδες ἦσαν, εἴτε Ὀσμανίδες ἦτο πάντοτε σεβαστή.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω οἱ κλέφτες ἐμερίμων καὶ περὶ τῆς ταφῆς των μετὰ στοργῆς, ἥτις βαθεῖαν ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν. Ὅλη ἡ καλλονὴ τῆς ἡρωϊκῆς των ψυχῆς ἐχύνετο εἰς τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους θέτει εἰς τὸ στόμα των ὁ αὐτοσχέδιος ποιητής, αἱ δὲ ἐν τοῖς στίχοις ἀλλήλας διαδεχόμεναι εἰκόνες ἀποτελοῦσι στέφανον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου δι' ὀλίγων λέξεων ἀναπαρίσταται ὁλόκληρον δρᾶμα. Εἰς τίνος τὰ ὦτα δὲν ἠχοῦσι ἔναυλοι οἱ στίχοι τοῦ περιφήμου ἄσματος τοῦ Δήμου ;

Ὁ Ἥλιος ἐβασίλευε, κι' ὁ Δῆμος διατάζει·
Σύρτε παιδιά μου στὸ νερό, ψωμὶ νὰ φάτ' ἀπόψε,
Καὶ σὺ Λαμπράκη μ' ἀνεψιέ, κάθου ἐδῶ κοντά μου.
Νὰ, τ' ἅρματά μου φόρεσε, νὰ εἶσαι καπετάνιος
Καὶ σεῖς παιδιά μου πάρετε τὸ ἔρημο σπαθί μου
Πράσινα κόψετε κλαδιὰ, στρῶστε μου νὰ καθίσω
Καὶ φέρετε τὸν πνευματικὸ νὰ μὲ ξεμολογήσῃ
Γιάνα τοῦ εἰπῶ τὰ κρίματα, ὅσ' ἔχω καμωμένα.
—Τριάντα χρόνια ἁρματωλὸς, κι' εἴκοσι ἔχω κλέφτης
Καὶ τώρα μ' ἦρθε θάνατος, καὶ θέλω νὰ πεθάνω·
Κάμετε τὸ κιβοῦρί μου πλατύ, ψηλὸ νὰ γένῃ
Νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γεμίζω
Κὶ' ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξὶ ν' ἀφῆστε παραθύρι
Τὰ χελιδόνια νἄρχωνται, τὴν ἄνοιξι νὰ φέρνουν
Καὶ τ' ἀηδονάκια τὸν καλὸ τὸ Μάϊ νὰ κελαϊδοῦνε.

Τί εἶδους ἔνθεος ἐνθουσιασμὸς ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις ἔθετεν εἰς τὰ χείλη τοῦ ψυχορραγοῦντος τοὺς ἀνωτέρω λόγους : Ὁποία μυστικὴ δύναμις κινεῖ τὰς μυχιαιτάτας τῆς καρδίας του χορδάς, ὅταν κατὰ τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην στιγμήν, καθ' ἣν ὁ μελλοθάνατος πρόκειται νὰ ἐμφανισθῇ πρὸ τοῦ Ὑπερτάτου Κριτοῦ, ἀντὶ τὴν ψυχήν του νὰ πληρῇ τὸ θεῖον φῶς τῆς συγγνώμης, ἀπεναντίας ζητεῖ καὶ «παραθύρι, νὰ στέκῃ ὀρθὸς νὰ πολεμᾷ καὶ δίπλα νὰ γεμίζῃ» ; Δύναταί τις νὰ φαντασθῇ

ὁποῖον μῖσος καὶ ὁποίαν ἀπέχθειαν ἔτρεφον οἱ ὀρεσίβιοι ἐκεῖνοι πρὸς τοὺς κατακτητάς των, ἀφοῦ καὶ μετὰ θάνατον ἀκόμη θέλουσι νὰ μάχωνται κατ' αὐτῶν.

Ἀλλὰ ἡ τοιαύτη λύσσα κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Πατρίδος, τὸ μῖσος τοῦτο δὲν ἀρκεῖ ὁ πεζὸς λόγος νὰ ἐκφράσῃ. Χρειάζεται ἡ ποίησις, ἡ θεὰ αὕτη τοῦ λόγου, δι' ἧς ὁ πάσχων μετεμψυχώνει τοὺς διαλογισμούς του, συναρπάζει διὰ τοῦ χειμάρρου τῆς ψυχῆς του καὶ δίδει μίαν αἴγλην εἰς τὰς πράξεις του.

Ἡ Δημοτικὴ ποίησις εἶνε πιστὸν κάτοπτρον τῶν λυπηρῶν συναισθημάτων, ἅτινα γεννᾷ παρὰ τῷ λαῷ ἡ πάροδος τοῦ θέρους, ἡ ἀρχὴ τοῦ χειμῶνος καὶ ἡ θέα τῆς ἀπομαραινομένης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Αἱ τρεῖς ἀρχαῖαι Μοῖραι μετεβλήθησαν εἰς τρία φαντάσματα, ἅτινα κοινῇ διατρέχουσι τὰς πόλεις πρὸς ἐρήμωσιν. Ἡ γεννωμένη ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ λαοῦ αὕτη εἰκὼν φέρει τοῦτον εἰς ἔκρηξιν σφοδροῦ πάθους καὶ τότε μεταπίπτων ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐντυπώσεως εἰς τὴν ἄλλην στρέφει τὸ βλέμμα πρὸς τὴν φύσιν. Ὀνειροπολεῖ τὴν ἄνοιξιν, τοὺς πρασίνους ἀγρούς, τὴν χλόην καὶ τὸ φῶς. Ἡ φύσει ὅμως καλλιτεχνικὴ ψυχή του δὲν θέλει ἀποτόμους μεταπτώσεις· θέλει πρῶτον τὸ γλυκὺ τῆς ἀνοίξεως μήνυμα, τὸ ἐξεγεῖρον ἐντός του τὴν ἰδέαν τοῦ ἐπερχομένου ἔαρος τῆς Πατρίδος· θέλει.

» Τὰ χελιδόνια νἄρχωνται τὴν ἄνοιξιν νὰ φέρνουν
» Καὶ τ' ἀηδονάκια τὸν καλὸ τὸ Μάϊ νὰ κελαδοῦνε».

Τοιοῦτος ἐν ἀμυδρωτάτῃ σκιαγραφίᾳ ὁ ἡρωϊκὸς ἐκεῖνος λαός, ὁ ὁποῖος, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἐπὶ τῶν ὀρέων ὑπὲρ τοῦ πρώτου τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν μαχόμενος ὡς μόνον σύντροφον εἶχεν τὸ σπαθί του καὶ τὸ τραγοῦδι. Μὲ τὸ πρῶτον ὑπερήσπιζεν τὴν Πατρίδα, τὴν Ἑστίαν καὶ τὴν τιμήν του, μὲ τὸ δεύτερον ἔψαλλεν καὶ ὕμνει τὰς ἀρετάς, τὴν ἀνδρείαν, τὸν ἔρωτα καὶ τὸ πρὸς τυράννους μῖσος. Ὁ Ἑλληνικὸς ἡρωϊσμὸς ἦτο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ ὑπνώττων σπινθήρ, ἕως ὅτου ἡ μεγάλη ἀπὸ Δυσμῶν ἀρχίσασα Ἀνάστασις ἀφύπνισε καὶ αὐτὸν δείξασα εἰς τὸν κόσμον ὅτι ἤξευρε καὶ ν' ἀποθάνῃ γελῶν καὶ ὅτι ἦτο ἄξιος καλλιτέρας τύχης.

Ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς Πίνδου καὶ τῆς Ὄσσης μέχρι τοῦ Ταινάρου μία κραυγὴ ἠκούετο :

Καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
Παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακή

Τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως καὶ τοῦ τοιούτου πόθου τῆς ἐλευθερίας, μόνον οἱ ἀθάνατοι τσοῦ Διάκου στίχοι δύνανται νὰ ἐπιτεθῶσιν ὡς κατακλεὶς τῆς παρούσης :

Ἐγὼ Γραικὸς γεννήθηκα, Γραικὸς θὲ νὰ πεθάνω
Στὴν Ἐκκλησιὰ μὲ μύρωσαν κι' ἐκεῖ θὲ νὰ μὲ κλάψουν...

ΟΙ ΙΗΣΟΥΪΤΑΙ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ

Εἰς τὴν ἡλιόλουστον Ρόδον κυματίζει εἰς τοὺς πύργους τῶν παλαιῶν ἐνετικῶν φρουρίων καὶ τῶν σήμερον ἀκόμη σωζομένων ἀνακτόρων τῶν Ἰωαννιτῶν ἡ ἰταλικὴ σημαία. Πρὸ διακοσίων ἐνενήκοντα ἐτῶν ὑπεχώρει ἐκεῖ ὁ σταυρὸς πρὸ τῆς ἡμισελήνου καὶ σήμερον ἐξαφανίζεται ἡ ἡμισέληνος πρὸ τοῦ σταυροῦ. Ἀλλὰ ἡ ἀναίμακτος σχεδὸν νίκη τῶν Ἰταλῶν ἐν Ρόδῳ εἶνε μόνον ἐν ἐπεισόδιον τοῦ πολέμου καὶ οὐχὶ τὸ ἀποφασιστικὸν κτύπημα. Διότι καὶ ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη φοβουμένη τὴν ἀπώλειαν ὅλων τῶν νήσων της ὑποχωρήσῃ καὶ ὑπογράψῃ τὴν ταπεινωτικὴν εἰρήνην ἐκχωροῦσα τὰς ἀφρικανικὰς ἐπαρχίας της εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ πόλεμος τῶν Ἰταλῶν ἐν Τριπόλει θὰ ἐξακολουθήσῃ. Διότι ἔχει διαρκέσῃ ἤδη ἐκεῖ τόσον πολύ, ὥστε οἱ Ἄραβες ἔχουν συνειθίσῃ πλέον εἰς αὐτόν.

Ὁ Ἄραψ ἀφοῦ, ἅπαξ ἀρχίσῃ τὸν πόλεμον, δὲν τὸν ἀφίνει ἐν ὅσῳ εὑρίσκεται καὶ ἐν ἀκόμη φυσίγγιον εἰς τὴν ζώνην ἢ εἰς τὸ τουρμπάνι του. Διὰ τὴν Τρίπολιν ἡ ὑποχώρησις ἢ ἡ ἀντίστασις τῆς Τουρκίας δὲν ἔχει πλέον σημασίαν. Περὶ τῆς μελλούσης κυριαρχίας ἐν Τριπόλει δὲν ἔχει πλέον νὰ ἀναμιχθῇ ὁ Πατισὰχ—ἀλλὰ ὁ Σεΐχης τῶν Σενουσῶν ἐν Γκερού, ὁ γενικὸς αὐτὸς ἀρχηγὸς τῶν «Ἰησουϊτῶν τοῦ Ἰσλάμ». Καὶ ἂν ἐνδώσῃ λοιπὸν ἡ Πύλη, οἱ Ἰταλοὶ δὲν εἶνε ἐντελῶς βέβαιοι ὅτι κατέκτησαν τὴν θαυμασίαν χώραν, ἡ ὁποία παρῆγε κατὰ τὸν Πλίνιον τὸν βασιλίσκον, τὴν χώραν, ὅπου ἐφύετο τὸ μυστηριῶδες φυτὸν τῶν ἀρχαίων, τὸ καὶ τώρα ἀκόμη σποραδικῶς ἐνίοτε ὑπάρχον, τὸ σίλφειον, τοῦ ὁποίου τὰς σταγόνας τῆς δρόσου, τῆς ἐπικαθημένης τὸ πρωῒ ἐπ' αὐτοῦ, οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον «δάκρυα τῆς Κυρηναϊκῆς».

Εἰς τὴν Τρίπολιν εὑρίσκετο κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Βεδουίνων καὶ μία πόλις ἐκ χαλκοῦ, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν νὰ ἀνακαλύψωσι πρό τινων ἐτῶν Ἀμερικανοὶ ἐξερευνηταί.

Εἶνε βέβαιον ἐν τούτοις ὅτι ἀπειράριθμα μυστήρια εἶνε θαμμένα ὑπὸ τὴν ἄμμον τῆς ἐρήμου εἰς τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ αἰώνων καὶ ἀπὸ χιλιετηρίδων. Οἱ Ἰταλοὶ ἐν τῇ κατακτήσει τῆς Τριπολίτιδος καὶ Κυρηναϊκῆς ὡρμήθησαν βεβαίως ἐξ ὑλικῶν ἐλατηρίων, οὐχ ἧττον ἐν γνώσει ἢ ἀσυνειδήτως ἠκολούθησαν καὶ τὸν πόθον τοῦ νὰ συνδέσωσι μὲ τὸν παλαιὸν καιρὸν τῆς ρωμαϊκῆς δόξης τὴν σύγχρονον ἱστορίαν των.

Καὶ ποῦ ἦτο ἡ Ρώμη μεγαλειτέρα παρὰ εἰς τὴν ἀφρικανικὴν ταύτην ἀποικίαν της, ἡ ὁποία ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων εἶνε γνωστὴ κοινῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα Πεντάπολις διὰ τὰς πέντε σπουδαιοτάτας αὐτῆς πόλεις. Ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἐν πρώτοις ἡ ὑπερήφανος Κυρήνη μὲ τὰ μαγευτικὰ περίπτερα καὶ μὲ τοὺς ἀπαραμίλλους ναούς της. Ἔπειτα ἡ παράλιος πόλις Ἀπολλώνια, ἡ Ριβιέρα τῆς ἀριστοκρατίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Βαθύτερον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ εὐφόρου τότε ὀροπεδίου ἡ «ἀπόρθητος» Βάρκα, τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια φαίνονται καὶ σήμερον παρὰ τὴν πόλιν Ἔλ Μέρτζ. Κατόπιν ἡ πρωτεύουσα, ἡ Πτολεμαίς, εἰς τῆς ὁποίας τὰ μεγάλα ἐρείπια ἀπὸ αἰώνων θραύονται τὰ κύματα τῆς Μεσογείου, χωρὶς νὰ ἐξαφανίσωσιν αὐτὰ τελείως. Καὶ τέλος ἡ ἄλλη παράλιος πόλις ἡ Ταύχειρα—Ἀρσινόη, ὡς τὴν ἀποκαλεῖ ὁ Στράβων, ἡ σημερινὴ Ἔλ-Τόκρε, εἰς μοναδικὴν τοποθεσίαν μὲ τοὺς ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἐξυμνηθέντας κήπους τῆς Βερενίκης.

Κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς καιροὺς ὅλαι αὐταὶ αἱ πόλεις ἦσαν ἕδραι διασήμων ἐπισκοπῶν. Ἐν τῇ Βεγγάζῃ ζῇ ἀκόμη ἡ ἀνάμνησις τοῦ «τελευταίου υἱοῦ τῆς Ἑλλάδος» καὶ ἐπισκόπου τῆς Πτολεμαΐδος, τοῦ μεγάλου Κυρηναίου Συνεσίου, τοῦ διασημοτέρου καὶ ἀξιολογωτέρου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος. Καὶ ὁ ἅγιος Μηνᾶς κατήγετο ἐπίσης ἐκ Λιβύης. Ἦτο Ρωμαῖος ἀξιωματικὸς καὶ ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Φρυγίᾳ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Ὁ ἀρχηγός, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπηρέτει ὁ Μηνᾶς, Χριστιανὸς καὶ αὐτὸς ἐν τῷ κρυπτῷ, μετεκόμισε τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου εἰς τὴν ἀφρικανικὴν πατρίδα καὶ ἔθαψεν αὐτὸ νοτίως τῆς Μαριαθείας. Ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἔγινε θαυματουργὸν προσκύνημα καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἵδρυσε πλησίον αὐτοῦ ναόν. Βραδύτερον ἔκτισεν ἄλλην ἐκκλησίαν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀρκάδιος, ἡ ὁποία ἦτο θαῦμα ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ κατόπιν ἐκτίσθησαν γύρω μοναστήρια καὶ λουτρά. Οὕτω τὸ ἱερὸν τοῦ Μηνᾶ ἔγινε σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἁγία πόλις, ἡ Λούρδη τῆς Λιβύης.

Ἔπειτα ὁ χρόνος καὶ ὁ Σαμοὺν τῆς Σαχάρας ἐρήμωσαν καὶ ἔθαψαν τὰ πάντα καὶ νομάδες λαοὶ διελθόντες ἐκεῖθεν ἀπεκόμισαν καὶ ἐσκόρπισαν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τὰ συντρίμματα τῶν μαρμάρων. Ἐσχάτως μόλις κατώρθωσεν ὁ Γερμανὸς σοφὸς καὶ ἐπίσκοπος δόκτωρ Κάρολος Κάουφμαν μετὰ πολυετῆ πολύμοχθον ἐργασίαν ἀνασκαφῶν νὰ φέρῃ πάλιν εἰς φῶς τὴν θαυμασίαν πόλιν τοῦ Μηνᾶ. Ὁ ἐξάδελφος δὲ τοῦ ἐπισκόπου Κάουφμαν Ἔβαλδ Φάλλς, ὁ ὁποῖος μετέσχε τῶν ἐργασιῶν τοῦ Κάουφμαν, εἰς ἓν ὡραῖον εἰκονογραφημένον βιβλίον («τρία ἔτη ἐν τῇ Λιβυκῇ ἐρήμῳ) περιγράφει ἐκτενῶς τὴν ἐξερευνητικὴν ἐργασίαν τοῦ ἐπισκόπου.

Ἡ περιγραφὴ τοῦ Φάλλς δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰς ἐξερευνητικὰς ἐργασίας τοῦ Κάουφμαν, ἀλλ' εἶνε πιστὴ ἔκθεσις περὶ τῆς ζωῆς ἐν χώρᾳ, τὴν ὁποίαν πρὸ αὐτοῦ οὐδεὶς ἐκ τῶν συγχρόνων Εὐρωπαίων ἔχει πατήσῃ καὶ περὶ τοῦ χαρακτῆρος ἑνὸς λαοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἠδυνήθη νὰ δώσῃ πληροφορίας. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Φάλλς γνωρίζομεν τοὺς παραδόξους ἀνθρώπους,

μὲ τοὺς ὁποίους θὰ πολεμοῦν ἐπὶ δεκαετηρίδας ἴσως ἀκόμη οἱ Ἰταλοί. Ὁ λαὸς οὗτος εἶνε οἱ Σενοῦσαι, τοὺς ὁποίους ὁ Φάλλς ἀποκαλεῖ «Ἰησουΐτας τοῦ Ἰσλαμισμοῦ». Ἡ Σενουσία εἶνε κατὰ τὸν Γερμανὸν συγγραφέα ὁ μέγας ἀφρικανικὸς κίνδυνος, ἡ ἀληθὴς δύναμις ἐν τῇ κεντρώᾳ Ἀφρικῇ διὰ δεκαετηρίδας ἀκόμη.

Ἡ αἵρεσις τῶν Σενουσῶν προσελκύει πολὺ τοὺς εἰδωλολάτρας Μαύρους εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν καὶ εἶνε ὁ ἀκαταμάχητος ἀνταγωνιστὴς τῶν Χριστιανῶν ἱεραποστόλων. Ἀλλὰ μεγαλειτέρα τῆς θρησκευτικῆς εἶνε ἡ πολιτικὴ σημασία τῆς αἱρέσεως ταύτης. Εἰς τὴν Σίβαν, τὴν ὄασιν τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου, ἔχει ἤδη ἐγκαταστήσῃ ἴδιον βασίλειον, τὸ ὁποῖον θὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρότερον ἢ ἡ αἱματηρὰ κυριαρχία τοῦ Μαχδῆ τοῦ Ὁμδουρμαν. Ἡ ἤττα, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν οἱ Γάλλοι εἰς τὸ Βαδαΐ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1910, ὀφείλεται εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Σενουσῶν.

Τί εἶνε καὶ πῶς ἱδρύθη ἡ μυστηριώδης πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ δύναμις τῆς Σενουσίας, περὶ τῆς ὁποίας τοσάκις ἔγινε λόγος ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἰταλοτουρκικοῦ πολέμου, μέχρι τοῦδε οὐδεὶς ἐγνώριζε. Ὁ Φάλλς πρῶτος, ἐξ ἰδίας πείρας καὶ ἐπὶ τόπου ἐρευνήσας τὰ πράγματα, ἀποκαλύπτει εἰς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἔργον του ὅτι ἡ Σενουσία εἶνε τὸ πᾶν ἐν τῇ Λιβυκῇ ἐρήμῳ. Αἱ φυλαὶ τῶν Βεδουΐνων τῆς Σαχάρας καὶ αἱ τῆς ἀραβικῆς ἐρήμου ἀνήκουν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Σενουσίαν. Οἱ Σενοῦσαι εἶνε μία μεγάλη ἀδελφότης μετ' αὐστηροῦ κανονισμοῦ, λαβόντες τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἀδελφότητος, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐξ Ἀλγερίου καὶ ἐλέγετο Σίδι Μουχαμὲτ μπὲν Ἀλῆ ἔλ Σενούσι.

Ὁ ἱδρυτὴς τῆς Σενουσίας ἦτο σοφὸς ἀνὴρ καὶ ἐπαρουσιάσθη ὄχι ὡς μεταρρυθμιστής, ἀλλὰ ὡς ἀνορθωτὴς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὡς μέλλων νὰ ἀναζωογονήσῃ αὐτόν. Ἵδρυσε κατὰ πρῶτον μοναστήρια εἰς τὴν Μέκκαν, Μεδινὰ καὶ Τζάδδαν καὶ ἔπειτα ἤρχισε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀφρικῆς. Ἐπέβαλεν ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς Σενουσίας ἠθικὴν ὑψηλοτέραν τῆς ἠθικῆς τῶν Τούρκων, Περσῶν κτλ. Ὁ νέος ὁ ἀνήκων εἰς τὴν Σενουσίαν ὀφείλει νὰ νυμφεύηται εἰς τὸ 17ον ἢ 18ον ἔτος, ἡ κόρη εἰς τὸ 14ον ἢ 15ον. Αἱ γυναῖκες τῶν Σενουσῶν περιφέρονται ἄνευ πέπλου καὶ ὁ γαμβρὸς γνωρίζει τὴν νύμφην καὶ πρὸ τοῦ γάμου. Ἡ μονογαμία δὲν εἶνε νόμος, ἀλλὰ προτιμᾶται ὑπὸ τῶν πλείστων Σενουσῶν. Τὸ πολὺ πολὺ δύο γυναῖκας ἐπιτρέπεται νὰ ἔχῃ ὁ Σενούσης καὶ αὐτὰς οὐχὶ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν. Σκληραγωγία μεγάλη διακρίνει τὸν βίον τῶν Σενουσῶν. Ἐγκράτεια πλήρης, ἀπαγόρευσις τοῦ καπνοῦ, τῶν ποτῶν, τοῦ χοροῦ, τῆς μουσικῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ καφφὲ ἀκόμη, ἐπιβάλλονται ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ τῆς Σενουσίας.

Ἡ διοίκησις τῆς ἀδελφότητος εἶνε ἀρίστη καὶ ὁ τρόπος τῆς διαδόσεως τῶν ἀρχῶν της ἐξαίρετος. Ἡ διοίκησις ἀποστέλλει κατ' ἀρχὰς ἕνα ἱεροκήρυκα εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον θέλουν νὰ κατακτήσουν. Ἐὰν εὕρῃ αὐτὸς ὀπαδούς, ἱδρύει ἀμέσως μοναστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον προσθέτει ὄχι μόνον τζαμίον, ἀλλὰ καὶ σχολήν.

Δαπάναις τῆς ἀδελφότητος ἀνατρέφονται καὶ ἐκπαιδεύονται εὐφυεῖς καὶ ἱκανοὶ νέοι καὶ ἀποστέλλονται ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ἀρχαιότατον πανεπιστήμιον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, τὸ Ἐλ Ἀσὰρ τοῦ Καΐρου, ἐν τῷ ὁποίῳ μορφώνονται ὡς τέλειοι ἱεραπόστολοι τῆς Σενουσίας. Οὕτω τὸ τάγμα τοῦτο τῶν Μουσουλμάνων μοναχῶν ἔχει κυριεύσῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁλόκληρον τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἀφρικῆς, τὴν χώραν τοῦ Τζεμπὲλ Ἀχδάρ, τὴν ἀρχαίαν Κυρηναϊκήν, τὴν Μαρμαρικήν, ἔπειτα τὰς ὀάσεις, τὰς νοτίους ἄκρας τῶν ἐρήμων καὶ ἐπὶ τέλους τὴν κεντρικὴν Ἀφρικήν. Τὸ σύνθημα τοῦ τάγματος εἶνε : Ἀπελευθέρωσις τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν ἀλλοπίστων ! Ἀλλὰ ἀπελευθέρωσις αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ! Ὅτι δὲ οἱ «Ἰησουῖται τοῦ Ἰσλαμισμοῦ» εἶνε πολὺ προνοητικοὶ καὶ φρόνιμοι ἄνθρωποι, ἀποδεικνύει ἡ ἑξῆς ἐντολὴ τοῦ τάγματος : «Ἡ ζωὴ τῶν Εὐρωπαίων, ὅπου δὲν προβάλλουσιν οὗτοι ὡς ἐχθροὶ τῶν Σενουσῶν, πρέπει νὰ εἶνε σεβαστή.» Οἱ ἴδιοι δὲ οἱ μοναχοὶ εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπιβλέπωσιν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ταξειδιωτῶν, νὰ φυλάττωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς λῃστὰς καὶ νὰ δίδωσιν εἰς αὐτοὺς ἀσφαλῆ συνοδείαν διὰ μέσου τῆς ἐρήμου.

Ἡ μεγίστη ἐπιρροὴ τῆς Σενουσίας δὲν χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἱδρυτοῦ, τοῦ Σίδι Μωχαμὲτ Ἐλ Μπέδρ, γεννηθέντος τῷ 1844 καὶ ἀποθανόντος τὴν 30 Μαΐου 1902 ἐν Γκερού. Ἀλλὰ διὰ τοὺς Βεδουΐνους ὁ Μαχδῆ δὲν ἀπέθανε, ζῇ ἀκόμη, ἂν καὶ ὁ Λόρδος Κρόμερ διεπίστωσεν ἐπισήμως τὸν θάνατόν του. Ὁ Μαχδῆ κατὰ τοὺς Βεδουΐνους περιέρχεται ἔφιππος καὶ περιστοιχιζόμενος ἀπὸ δορκάδας καὶ ἀντιλόπας ἀκόμη καὶ σήμερον τὰς ἐρήμους, παρουσιάζεται ἐξαίφνης καὶ ταυτοχρόνως εἰς διάφορα μέρη καὶ κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1906 εἶδον αὐτὸν αὐτόπται μάρτυρες εἰς τὴν ἔρημον τῆς Σίβας !

Ὁ ζῶν ἀκόμη νεκρὸς τοῦ Γκερού ἔχει ἐν τούτοις ὁρατὸν ἀντιπρόσωπον τὸν ἐξάδελφόν του, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται, ὅπως ὁ ἱδρυτὴς τῆς αἱρέσεως, Σίδι Ἀχμέτ. Αὐτὸς εἶνε σήμερον ὁ ἀρχηγὸς τῆς Σενουσίας καὶ ὁ μόνος κυρίαρχος τῶν λιβυκῶν ἐρήμων. Μόνον μὲ αὐτὸν ἂν συνεννοηθοῦν οἱ Ἰταλοί, θὰ κατορθώσουν νὰ κυβερνήσουν τὴν Τριπολίτιδα. Ἄλλως ὄχι μόνον τὴν Ρόδον καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἂν κυριεύσουν, δὲν θὰ ἔχουν ποτὲ ἡσυχίαν καὶ εἰρήνην ἐν τῇ νέᾳ κατακτήσει των.

Ι. Β.

THÉOPHILE CALAS

Η ΑΙΩΝΙΑ ΕΛΛΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

ΜΙΑ ΓΩΝΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΕΓΟΝΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ Τίρυνς

Ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους τὰ ἀξιοθέατα πράγματα δὲν ἀποχωρίζονται ἀναμεταξύ των διὰ μεγάλων ἐκτάσεων· ἐγγίζουν τὸ ἓν τὸ ἄλλο, ὡς τὰ ἀνθέμια ἑνὸς στέμματος ἢ ὡς οἱ μαργαρῖται ἑνὸς περιδεραίου. Ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς Ἀργολίδος εὕρομεν καὶ ἄλλας πόλεις ἐκτὸς τῶν Μυκηνῶν καὶ ἄλλους θησαυροὺς ἐκτὸς τῶν τοῦ Ἀτρέως καὶ ἄλλας ὡραιότητας ἐκτὸς τῶν λεόντων, τῶν φρουρούντων ἐπὶ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως τοῦ Ἀγαμέμνονος. Κατὰ πρῶτον τὸ Ναύπλιον. Ὁ λιμὴν οὗτος εἶνε μία τῶν χαριεστέρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν βράχων, οἱ ὁποῖοι ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰς κατοικίας, διατρέχει κύκλος τειχῶν, τῶν ὁποίων δεσπόζει τὸ φρούριον Παλαμήδιον. Ὅταν τις ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας δὲν διασκελίζῃ παρὰ ἐρείπια, αἰσθάνεται ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν, ἀνάμικτον ἐκπλήξεως, εἰς τό νὰ περιπατῇ ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου ἀληθοῦς πόλεως καὶ νὰ συναντᾷ οἰκοδομήματα ὄρθια, ἔχοντα μάλιστα καὶ ἀρχιτεκτονικήν τινα ἀξίωσιν. Τὸ Ναύπλιον ἔχει μεγαλοπρέπειάν τινα μὲ τὰς οἰκίας του, τῶν ὁποίων πολλαὶ ἐκτίσθησαν κατὰ τὴν ἐνετικὴν ἐποχὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Φαίνεται ὡς παλαιὰ μικρὰ πρωτεύουσα μὲ τὸν ἀπηρχαιωμένον καλλωπισμόν της. Ἐξ ἄλλου ὑπῆρξε καὶ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1829—1834. Ὁ Καποδίστριας τὸ Ναύπλιον ὥρισεν ὡς τόπον διαμονῆς, ἐκεῖ δὲ εὗρε καὶ τὸν θάνατον ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μαυρομιχάλη, οἱ ὁποῖοι ἀνῆκον εἴς τινα τῶν μεγαλειτέρων οἰκογενειῶν τῆς Μάνης. Ἀκολουθοῦντες δρομίσκον ἀνερχόμενον τὰς κλιτῦς τοῦ ὄρους φθάνομεν εἰς τὰ τείχη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχει τις ὡραίαν θέαν ἐπὶ τοῦ κόλπου, τῆς πόλεως, τῆς πεδιάδος τοῦ Ἄργους καὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τῆς Ἀρκαδίας πρός δυσμάς,

λουμένων εἰς τὸν ἥλιον. Ἐντελῶς ἐπάνω εἶνε τὸ φρούριον Παλαμήδιον μὲ τὰς χιλίας βαθμῖδας, αἱ ὁποῖαι ὁδηγοῦσιν εἰς αὐτό. Ἐκεῖθεν ἡ θέα θὰ ἦτο ἔτι μᾶλλον ἐκτεταμένη, ἀλλ' αἱ στιγμαὶ ἡμῶν εἶνε μετρημέναι. Πρόκειται νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ Ἄργος. Εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ Ναυπλίου μᾶς περιμένει ἰδιαιτέρα ἁμαξοστοιχία, ἡ ὁποία μᾶς φέρει διὰ μέσου καλῶς καλλιεργημένης καὶ πολὺ εὐφόρου, ὡς φαίνεται, πεδιάδος. Ἡ βλάστησις προχωρεῖ ἐξαίρετα ὑπὸ τὸν θερμὸν ἥλιον τῆς ἀνοίξεως· μόνον τὰ περιβάλλοντα τὴν τριγωνικὴν πεδιάδα ὄρη μένουσιν ξηρὰ καὶ πένθιμα τὴν ὄψιν.

Ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμή, τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦμεν, ὁδηγεῖ διὰ μέσου ὀρεινῆς χώρας εἰς Κόρινθον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Μία νέα γραμμὴ ἑνώνεται μετ' αὐτῆς εἰς τὸ Ἄργος καὶ συνδέει τὸν λιμένα τῶν Καλαμῶν μετὰ τῆς πρωτευούσης, διερχομένη διὰ τοῦ κέντρου τῆς Πελοποννήσου, διὰ μέσου ὡραιοτάτων τοπείων.

Ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ ἐπεκτείνῃ ἀκόμη κατὰ πολὺ τὸ σιδηροδρομικόν της δίκτυον· δὲν ἔχει παρὰ δέκα πέντε χιλιόμετρα σιδηροδρομικῶν ράβδων διὰ χιλίους κατοίκους, ἐνῷ τὸ Βέλγιον ἔχει 155 καὶ ἡ Γαλλία 79. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ταχύτητα τῶν ἁμαξοστοιχιῶν της, δὲν φοβεῖται τις καθόλου νὰ ζαλισθῇ ἀπὸ αὐτήν, διότι δὲν ὑπερβαίνει τὰ 30 χιλιόμετρα καθ' ὥραν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι, ὅταν διατρέχῃ τις τοιαύτην χώραν, ὅπου ἔχει νὰ ἴδῃ τόσα πράγματα, προκαλοῦντα τὴν προσοχήν, προτιμᾷ νὰ ταξειδεύῃ ἀργά. Ἐχρειάσθημεν ἡμίσειαν σχεδὸν ὥραν, διὰ νὰ διατρέξωμεν τὰ 12 χιλιόμετρα ἀπὸ Ναυπλίου εἰς Ἄργος, μίαν τῶν πρώτων πόλεων τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Πόσον παράδοξον εἶνε νὰ εὑρίσκῃ τις εἰς τὸν δρόμον του σταθμοὺς κοινούς, φέροντας ἔνδοξα ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὀνόματα καὶ ἐνθυμίζοντα γεγονότα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ κλασικὴ ἡμῶν μόρφωσις δίδει ἐξαιρετικὴν σημασίαν.

Ἡ Σπάρτη ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἶχε καθυποτάξῃ τοὺς λαοὺς τῆς Πελοποννήσου· ἔμενον μόνον οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄργους. Ὁ ἐχθρὸς ἦτο ἐπίφοβος. Συνεφώνησαν νὰ ἐμπιστευθῶσι τὰς τύχας τῆς μάχης εἰς 300 ἐκλεκτοὺς πολεμιστὰς ἑκατέρωθεν. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο πολὺ φρόνιμον καὶ τοῦτο ζητεῖ ὁ κοινὸς νοῦς. Ἀντὶ νὰ ὁρμῶσι κατ' ἀλλήλων ἑπτακόσιαι ἢ ὀκτακόσιαι χιλιάδες ἀνθρώπων, διὰ τί νὰ μὴ ἐπιφορτισθῶσιν ὀλίγοι ἄνθρωποι μὲ καλὴν θέλησιν νὰ κανονίσωσι τὰς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἔριδας; Τινὲς μάλιστα θὰ ἤθελον νὰ μονομαχῶσι πρὸς τοῦτο οἱ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες. Τότε αὐτοὶ οἱ κύριοι θὰ ἐσκέπτοντο πολύ, πρὶν ἢ προκαλέσωσι φιλονεικίαν μετὰ τοῦ γείτονός των. Ἀλλ' εἶνε πολὺ ἀμφίβολον ἂν ἓν τόσῳ λογικὸν πρᾶγμα ἤθελε τεθῇ εἰς ἐφαρμογήν. Οἱ 300 λοιπὸν Σπαρτιᾶται καὶ οἱ 300 Ἀργεῖοι ἐπολέμησαν τόσον εὐσυνειδήτως, ὥστε εἰς τὸ τέλος δὲν ἔμειναν παρὰ τρεῖς μόνον, δύο Ἀργεῖοι καὶ εἷς Σπαρτιάτης. Ὅταν ἐπῆλθεν ἡ νύξ, οἱ Ἀργεῖοι μὴ βλέποντες πλέον ἐχθροὺς ἐνόμισαν ὅτι ἐνίκησαν καὶ ἔτρεξαν εἰς τὸ Ἄργος

νὰ ἀναγγείλωσι τὴν νίκην· φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ ὁ Σπαρτιάτης ἔπραξε τὸ αὐτό.

Τὴν ἐπαύριον εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας τὰ δύο στρατεύματα εὑρέθησαν ἀπέναντι ἀλλήλων : ἑκάτερον αὐτῶν ἤθελε νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν νίκην, ἤρχισαν νὰ φιλονεικῶσιν, ἐπὶ τέλους ἦλθον εἰς χεῖρας καὶ οὕτω ἀκόμη μίαν φορὰν ἡ λογικὴ ὑπεχώρησεν εἰς τὴν βίαν. Τὸ Ἄργος ἐνικήθη. Οἱ κάτοικοι αὐτοῦ εἰς ἔνδειξιν πένθους ἐκουρεύθησαν καὶ ἀπεφάσισαν οἱ μὲν ἄνδρες νὰ μὴ φέρωσι μακρὰν κόμην, αἱ δὲ γυναῖκες νὰ μὴ φορῶσι χρυσᾶ κοσμήματα, ἐν ὅσῳ δὲν ἤθελε λυτρωθῇ ἡ χώρα των. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες δὲν ἐστενοχωρήθησαν ἐκ τῆς ἀποφάσεως ταύτης, διὰ τὰς Ἀργείας ὅμως τὸ πρᾶγμα ἦτο σκληρότερον. Ἀλλ' αἱ Ἑλληνίδες ὑπῆρξαν πάντοτε πρότυπα φιλοπατρίδων γυναικῶν.

Δὲν εἶδε τὸ Ναύπλιον τὰ κατορθώματα τῆς Μπουμπουλίνας κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ; Ὅπως ἐκδικηθῇ διὰ τὸν σύζυγόν της, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀνασκολοπίσῃ οἱ Τοῦρκοι, ἐξώπλισε στολίσκον καὶ διέτρεχε τὰς θαλάσσας, καταδιώκουσα τὰ πλοῖα τοῦ Σουλτάνου. Τῷ 1821 ἐπολιόρκησε τὸ Ναύπλιον, κατεχόμενον ὑπὸ τουρκικῆς φρουρᾶς, ἥτις παρεδόθη μετὰ πολιορκίαν δεκατεσσάρων μηνῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ γυνὴ αὕτη ἔδειξεν ἀδάμαστον ἐπιμονήν.

Διατρέχομεν τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἄργους ὑπὸ καυστικώτατον ἥλιον καὶ ἐν τῷ μέσῳ, πᾶν ἄλλο ἢ ἡρωϊκῆς, σκόνης. Μᾶς ὁδηγοῦν πρὸς τὸ ἀρχαῖον θέατρον, κείμενον εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ. Ἐνώπιον ἡμῶν ὀρθοῦται ὁ ἀπόκρημνος λόφος Λάρισσα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἄλλοτε ἡ ἀκρόπολις καὶ ὁ ὁποῖος τώρα ἀπολήγει εἰς στέφανον ἐκ τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἐπὶ αἰῶνας χρυσόνονται ὑπὸ τοῦ ἡλίου. Τὸ βυζαντινὸν ὡς καὶ φραγκικὸν τοῦτο φρούριον ἐχρησίμευσεν ἀκόμη ὡς καταφύγιον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Ἡ ἀποτυχία τοῦ Δράμαλη Πασσᾶ πρὸ τῶν ὑπερηφάνων τούτων φρουρίων ἦτο προάγγελος τῆς κηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπὸ τὸ μέγα παρελθόν του τὸ Ἄργος δὲν ἔχει διαφυλάξῃ παρὰ τὸ θέατρόν του. Ἡ σκηνὴ ἔχει ἐξαφανισθῇ, δὲν μένουν εἰμὴ τὰ ἑδώλια τῶν θεατῶν. Σκαλισμένα εἰς τὸν βράχον ἀντέσχον εἰς τὰς καιρικὰς δυσκρασίας καὶ ἄλλας αἰτίας τῆς καταστροφῆς καὶ ἠδύναντο ἀκόμη νὰ δεχθῶσι τὰς 20000 τῶν θεατῶν, οἱ ὁποῖοι συνωθοῦντο ἐκεῖ, ὅπως ἀκούσωσι τοὺς θρήνους τῆς Ἠλέκτρας καὶ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν τρομερὰν ἐκδίκησιν τοῦ Ὀρέστου, πλήττοντος ἄνευ εὐσπλαγχνίας τὴν μοιχαλίδα μητέρα του. Καὶ ἐδῶ δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ τὴν τέχνην, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἐξέλεγον τὴν τοποθεσίαν τῶν θεάτρων των καὶ τὸν φυσικὸν διάκοσμον, ὁ ὁποῖος ἐξειλίσσετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν θεατῶν, καθ' ὃν χρόνον τὰ ὦτά των κατεκηλοῦντο ὑπὸ τῆς ἁρμονίας τῶν ἀπαραμίλλων στίχων καὶ ἡ ψυχή των ἐσκίρτα ἐκ τρόμου ἢ ἐξ οἴκτου. Ἀπὸ τῶν ἕδρῶν των ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν ἐν τῇ διαφανείᾳ τοῦ ἀέρος, τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξειλίχθησαν τὰ γεγονότα τῶν παραδόσεων καὶ τὰ ἡρωϊκὰ πάθη, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες τρα-

γικοὶ ἐφιλοτέχνησαν τὰ ποιήματά των. Ἡ ἱστορία τοῦ Ἀγαμέμνονος διεπέρα τὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργους ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον, ἀπὸ τὴν Τίρυνθα, ἡ ὁποία ἐγγίζει τὴν θάλασσαν, μέχρι τῶν Μυκηνῶν, αἱ ὁποῖαι κλείουν τὸν δρόμον τῶν βουνῶν. Ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τούτων ἔλαμπον τὰ πυρά. τὰ ὁποῖα ἀπὸ τῆς μιᾶς ράχεως εἰς τὴν ἄλλην ἀνήγγειλαν τὴν πτῶσιν τῆς Τροίας καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων. Ἐπὶ τῆς λεωφόρου ταύτης εἶχε φανῇ ἡ συνοδεία τοῦ θριαμβευτικῶς ἐπιστρέφοντος νικητοῦ.

Εἰς ἀπόστασιν δύο βημάτων ἀπὸ τοῦ θεάτρου εὑρίσκετο τὸ ἀνάκτορον τῶν Ἀτρειδῶν, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσήρχοντο ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ἡ αἰχμάλωτός του Κασσάνδρα πατοῦντες ἐπὶ ἐρυθρῶν ταπήτων, συμβολιζόντων τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ χύσῃ ἡ Κλυταιμνήστρα. Ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης ἀνεβίβασαν ἕκαστος κατὰ σειρὰν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὰ τρομερὰ αἱματηρὰ γεγονότα τοῦ βασιλικοῦ τούτου οἴκου, δίδοντες εἰς αὐτὰ τὴν σφραγῖδα τῆς μεγαλοφυΐας των.

Εἰς τὸ θέατρον τοῦ Ἄργους ἐξ ἄλλου, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο θέατρον, ἡ παράστασις τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῶν ἐκδικήσεων τούτων ἐδανείζετο ἐκ τῆς γειτονίας τῶν τόπων, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν μάρτυρες αὐτῶν, παθητικότητα ἔτι μᾶλλον σπαραξικάρδιον. Τώρα αἱ πτωχαὶ αὐταὶ πέτραι κυκλοτερῶς τοποθετημέναι, ὡσὰν νὰ θέλουν νὰ ἀκούσουν, δὲν ἀκούουν πλέον παρὰ τὴν σιωπὴν τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν δὲν τολμῶμεν νὰ διαταράξωμεν.

Παραδόσεις τινὲς καὶ μῦθοι λαϊκοί, γεγονότα τινὰ συλλεγέντα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, πάθη πολὺ ἁπλᾶ καὶ πολὺ ἰσχυρά, λύσεις, τὰς ὁποίας ἐπέβαλλεν ἡ εἱμαρμένη, τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς μεγάλους Ἕλληνας τραγικοὺς καὶ μὲ αὐτὸ τὸ τραχὺ καὶ πρωτόγονον ὑλικὸν ἐδημιούργησαν ἀριστουργήματα, ὅπως οἱ γλύπται των μὲ τὸ μάρμαρον τοῦ ἀρχαίου ἐδάφους των ἐδημιούργησαν μορφὰς ἀπαραμίλλου ὡραιότητος. Ἀλλ' ἵνα ἐννοήσῃ τις καλῶς τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἔκτακτον χάριν τῶν ἔργων τούτων πρέπει νὰ ἀναπλάσῃ τὴν ψυχήν του εἰς ἑλληνικὴν καὶ νὰ ἀποδυθῇ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον μὲ τὰ σύνθετα αἰσθήματά του, μὲ τὰ καταλελεπτυσμένα καὶ νοσηρὰ πάθη του καὶ μὲ τὰς ψευδοσεμνότητάς του. Ἡ ἑλληνικὴ τραγῳδία ἔχει ἀπαράμιλλον μεγαλεῖον, διότι ὑπῆρξεν ἁπλῆ ὡς ἡ φύσις, διαυγὴς καὶ φωτεινὴ ὡς ὁ οὐρανός, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐγεννήθη, συμμετρικὴ ὅπως ὁ ναός, ταχεῖα ἐν τῇ πορείᾳ της, ὅπως ἡ πτῆσις τοῦ ἀετοῦ· διότι ἡ θρησκευτικὴ πνοή, ἡ ὑπὸ τὰς πτέρυγάς της διερχομένη, ἀνύψωνε αὐτὴν ἐκ τῆς γῆς πρὸς τὸ ἰδανικόν, χωρὶς νὰ θραύσῃ τοὺς δεσμούς, οἱ ὁποῖοι συνέδεον αὐτὴν μετὰ τῆς ἡμετέρας ἀνθρωπότητος.

Ὁ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰὼν μᾶς ἔχουν δώσῃ τραγῳδίας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ ἀνεγνώριζον ἑαυτούς, τόσον τὰ πρόσωπα τῆς ἀρχαιότητος, τὰ ὁποῖα μιμοῦνται αἱ τραγῳδίαι αὐταί, ὡμοίαζον πρὸς τοὺς αὐλικοὺς τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἢ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ρουσσώ. Ὁ Ρακίνας ἐνόει πᾶν

ὅ,τι ἐκ τῆς συγχρόνου ἐποχῆς του εἶχε θέσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων ἡρώων του, ὅταν ἐκραύγαζε: «Τί θὰ ἔλεγον οἱ κομψευόμενοί μας, ἐὰν δὲν εἶχον παρουσιάσῃ τὸν Ἱππόλυτόν μου ἐρωτευμένον ;» Τίποτε δὲν εἶνε ὀλιγώτερον καμωμένον διὰ τοὺς κομψευομένους μας, ὅσον αἱ μεγάλαι ἐμπνεύσεις ἑνὸς Αἰσχύλου ἢ ἑνὸς Σοφοκλέους. Εἰς τὰς ἡμέρας μας φαίνεται ὅτι ἐπανερχόμεθα εἰς ὀρθοτέραν ἐκτίμησιν τῆς ἑλληνικῆς τραγῳδίας καὶ ἐννοοῦμεν ὅτι, διὰ νὰ ἐπικοινωνήσωμεν ὀλίγον πρὸς τὴν ἀρχαίαν ψυχήν, πρέπει νὰ ἴδωμεν παριστανόμενα τὰ ἀρχαῖα ἀριστουργήματα ἐν καλῇ μεταφράσει ἐπὶ σκηνῆς, ἐν ὑπαίθρῳ εὑρισκομένης καὶ περικυκλουμένης ὑπὸ ἐδωλίων, ἐν ἠρειπιωμένῃ καταστάσει εὑρισκομένων.

Τὸ θέατρον τοῦ Ἄργους μᾶς ἐκράτησεν ἐπὶ μακρὸν καὶ μετὰ λύπης ἀφήνομεν αὐτό. Ἀφοῦ ἐπεσκέφθημεν καὶ τὸ μουσεῖον τοῦ Ἄργους, ἐπιστρέφομεν εἰς Ναύπλιον. Τρία χιλιόμετα πρὶν φθάσωμεν ἐκεῖ, κάμνομεν ἀκόμη ἕνα σταθμόν. Κατερχόμεθα εἰς τὸν σταθμὸν τῆς Τίρυνθος. Μετὰ πέντε λεπτὰ εὑρισκόμεθα εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως.

Ὅπως αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς ἦτο φημισμένη ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τὰ κυκλώπεια τείχη της, τῶν ὁποίων ἑκάστη πέτρα εἶνε τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ τὰς μετακινήσῃ ζεῦγος βοῶν. Ὁ Παυσανίας θεωρεῖ τὰ τείχη ταῦτα θαῦμα ἴσον πρὸς τὰς πυραμίδας τῆς Αἰγύπτου. Δὲν θὰ ἤθελον νὰ λυπήσω αὐτὸν τὸν ἐξαίρετον ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον πολὺ συμπαθῶ, διότι ἔχομεν κοινὸν τὸν ἔρωτα τῶν περιηγήσεων, ἀλλ' ἐν τούτῳ εἶνε κάπως ὑπερβολικός. Ἐὰν ἤθελε νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Αἰγύπτου ἐνέπνευσε τοὺς ἐργολάβους τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τίρυνθος, εἶμαι σύμφωνος.

Ἡ φήμη τῆς Τίρυνθος ἐστηρίζετο ἐπὶ ἄλλου πράγματος ἢ ἐπὶ τῶν κυκλωπείων τειχῶν της καὶ ἔφθανεν μέχρι τῶν ἀρχαιοτάτων παραδόσεων. Ἐφημίζετο ὡς γενέτειρα τοῦ Ἡρακλέους, ὁ ὁποῖος συχνὰ ἀποκαλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ Τιρύνθιος. Τὰ περὶ τὴν Τίρυνθα μέρη ὑπῆρξαν τὸ θέατρον τῶν κατορθωμάτων του. Ἡ πεδιὰς τῆς Νεμέας, ὅπου ἔπνιξεν ἐντὸς τῶν βραχιόνων του τὸν καταβροχθίζοντα ἀνθρώπους καὶ ποίμνια λέοντα, εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 25 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Τίρυνθος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Κορίνθου. Ἡ λίμνη τῆς Λέρνης, ὅπου ἐφόνευσε τὴν Λερναίαν Ὕδραν, τὸ τρομερὸν τέρας μὲ τὰς ἐννέα κεφαλάς, εὑρίσκεται ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ κόλπου τοῦ Ναυπλίου. Διὰ νὰ καταδιώξῃ δὲ τὸν Ἐρυμάνθιον κάπρον ἢ διὰ νὰ φονεύσῃ τὰς Στυμφαλίδας Ὄρνιθας δὲν εἶχε παρὰ νὰ διέλθῃ τὰ ὄρη τῆς Ἀρκαδίας, τὰ κλείοντα τὸν ὁρίζοντα πρὸς δυσμάς. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι βραδύτερον δὲν ἐφοβήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ μακρυνὰς ἐκστρατείας καὶ μετέβη καὶ ἔστησε τὰς ἡρακλείους στήλας εἰς τὸν πορθμὸν τοῦ Γιβλαρτάρ.

Ἡ Τίρυνς διὰ τὰ τείχη της ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου τειχιόεσσα. Φθάνομεν εἰς τὸν βράχον, ὁ ὁποῖος δεσπόζει τῆς πεδιάδος εἰς ὕψος εἴκοσι μέτρων, οὐχὶ διὰ τῆς ἀρχαίας ἁμαξιτοῦ ὁδοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς μικρᾶς πύλης τοῦ τείχους, ἡ

ὁποία βλέπει πρὸς δυσμάς. Ἡ κλῖμαξ, ἡ ἀνερχομένη εἰς τὴν ἀκρόπολιν εἶνε πελεκημένη εἰς τὸ τεῖχος καὶ εἰς τὸν βράχον. Μόνον οἱ πεζοὶ στρατιῶται ἠδύναντο νὰ τὴν μεταχειρισθοῦν. Ἐν καιρῷ πολέμου οἱ κάτοικοι τὴν μετεχειρίζοντο, διὰ νὰ κάμνωσιν ἔξοδον. Ὁ ἐχθρὸς ἦτο ἠναγκασμένος νὰ κάμῃ τὸν γῦρον ἀπὸ τὸ βόρειον μέρος. Ἐν καιρῷ εἰρήνης διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης συνεκοινώνουν εὐκολώτερον οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει μετὰ τῶν ἐν τῇ πεδιάδι κατοικούντων. Σήμερον ἡ κλῖμαξ εἶνε εἰς τὸ ὕπαιθρον, ἄλλοτε εὑρίσκετο εἰς τὸ σκότος ἐντὸς τοῦ τείχους.

Ἡ ἀκρόπολις ἔχει μῆκος τριακοσίων μέτρων καὶ πλάτος 400. Ὅλη ἡ ἔκτασις κατέχεται ὑπὸ τῶν διασταυρουμένων τοίχων, κατακρημνισμένων μέχρι τοῦ ἐδάφους. Ἐδῶ ἦτο ἡ κυρία εἴσοδος, ἀκριβῶς εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἁμαξιτοῦ ὁδοῦ, ἡ ὁποία περιβάλλει τὸ βόρειον φρούριον καὶ τελειώνει εἰς τὸν ἐσωτερικὸν περίβολον, ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς μικρᾶς πύλης.

Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν τειχῶν τῆς Τίρυνθος δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τοῦ ἰδιάζοντος τρόπου τῆς ἀρχεγόνου ὀχυρωματικῆς τέχνης, ἡ ὁποία ὑποχρεοῖ τὸν πολιορκοῦντα νὰ ἀκολουθῇ τὴν ὁδόν, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εἶνε ἐκτεθειμένος εἰς τὰ πλήγματα τοῦ πολιορκουμένου. Διὰ νὰ φθάσουν μέχρι τῆς κυρίας πύλης τὰ ἐξ ἐφόδου ἀνερχόμενα στρατεύματα, εἶχον πάντοτε τὴν δεξιὰν πλευρὰν ἐκτεθειμένην εἰς τὸν ἐχθρόν, δῆλα δὴ τὴν πλευράν, ἡ ὁποία δὲν ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῆς ἀσπίδος, τὴν ὁποίαν ἔφερον διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος. Οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ φρουρίου, σκαλωμένοι εἰς τὰ τείχη των, ἠδύναντο νὰ προσβάλωσι τὰ ἀπροφύλακτα καὶ μᾶλλον εὐπρόσβλητα μέρη τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν Μυκήναις εἶχον ληφθῇ τὰ ἴδια προφυλακτικὰ μέτρα· ἐνῷ ὁ ἐχθρὸς διηυθύνετο πρὸς τὴν Πύλην τῶν Λεόντων, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ προχωρῇ εἰς ἀπόστασιν δέκα πέντε μέτρων, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ἀσπίδος, ὅπως προφυλαχθῇ.

Ἡ κυρία εἴσοδος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τίρυνθος ἐτελείωνεν εἰς ἓν προαύλιον ἐκτὸς τοῦ δευτέρου περιβόλου, τοῦ προφυλάσσοντος τὰς κατοικίας τοῦ βασιλέως. Διὰ τῶν μεγάλων προπυλαίων, στολισμένων μὲ στύλους, εἰσήρχετό τις εἰς μίαν αὐλήν, γύρω τῆς ὁποίας ὑπῆρχον τὰ ἐξαρτήματα καὶ αἱ περίφημοι θολωταὶ ἀποθῆκαι, αἱ ὁποῖαι κατέχουν ὅλην τὴν νότιον πλευράν. Στρέφων τις πρὸς τὰ δεξιὰ εἶχε πρὸ αὐτοῦ ἕτερα προπύλαια, ὅμοια μὲ τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ μικροτέρων διαστάσεων καὶ εἰσήρχετο εἰς τὴν τριγωνικὴν αὐλὴν τῶν κατοικιῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖ εὑρίσκετο ὁ βωμὸς μετὰ μιᾶς κοιλότητος ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, εἰς τὴν ὁποίαν ἔρρεε τὸ αἷμα τῶν θυμάτων. Εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς ὑπῆρχε στοά, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἔκαμνε τὸν περίπατόν του μετὰ τῶν φίλων του προφυλασσόμενος ἀπὸ τὸν ἥλιον ἢ ἀπὸ τὴν βροχήν. Ἡ τετάρτη πλευρὰ κατείχετο ὑπὸ ἄλλης στοᾶς, ἡ ὁποία εἶχε προθάλαμον, καὶ ἐπὶ τέλους ἔφθανέ τις εἰς τὸ μέγαρον, τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς αἰθούσης εὑρίσκετο ἡ ἑστία μεταξὺ τεσσάρων στύλων, οἱ

ὁποῖοι ὑπεβάσταζον τὴν ἐπίπεδον ὀροφήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξήρχετο ὁ καπνὸς καὶ εἰσήρχετο τὸ φῶς.

Γύρω, ἀλλὰ χωρισμένον διὰ μακρῶν διαδρόμων, ἦτο τὸ διὰ τὰς γυναῖκας προωρισμένον διαμέρισμα, μικρότερον, ὀλιγώτερον ὡραῖον καὶ ὀλιγώτερον στολισμένον. Σήμερον συμβαίνει τὸ ἐναντίον, τὰ ὡραιότερα δωμάτια καὶ τὰ ὡραιότερα πράγματα εἶνε διὰ τὰς γυναῖκας. Ἡ ἀρχαιότης δὲν ἀπέδιδεν εἰς τὰς γυναῖκας τὰς ὀφειλομένας τιμάς. Παράδοξον πρᾶγμα· τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ γυναικωνίτου δὲν εὑρίσκετο εἰς ἄμεσον συγκοινωνίαν μὲ τὸ διαμέρισμα τὸ κατοικούμενον ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν. Δὲν ἠδύναντο νὰ συναντηθῶσιν ἢ διὰ μέσου τῆς αὐλῆς καὶ τῶν προπυλαίων κινδυνεύοντες ν' ἁρπάξουν κανένα συνάχι ἢ κρυολόγημα. Διὰ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ λουτροῦ, συνέβαινε τὸ ἐναντίον· δὲν ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ διέλθωσιν αὐλάς. Οἱ σύζυγοι δὲν εἶχον ἢ νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῆς αἰθούσης τῆς ὑποδοχῆς, νὰ διέλθουν τὰ προπύλαια καὶ εὕρισκον δύο βήματα περαιτέρω μικρὰν θύραν, διὰ τῆς ὁποίας εἰσήρχοντο εἰς ὀρθογώνιον δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐλούοντο. Μεταξὺ ἐκείνων, κατὰ τὰ ὁποῖα ὑπερέχει ὁ ἀρχαῖος κόσμος τοῦ ἰδικοῦ μας, εἶνε καὶ ἡ συχνὴ χρῆσις τῶν λουτρῶν. Δὲν παρήρχετο ἡμέρα, καθ' ἣν ὁ σεβόμενος ἑαυτὸν Ἕλλην δὲν ἐλούετο καὶ δὲν ἀπήλασσε τοὺς πόρους του ἀπὸ τὴν σκόνην. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑγιεινὴν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι εἶνε διδάσκαλοί μας. Τί θὰ ἐγίνετο, ἐὰν εἶχον γνωρίσῃ οἱ Ἕλληνες τὸ μικρόβιον; Τὸ τρομερὸν μικρόβιον, τὸ ὁποῖον ἐπιπίπτει καθ' ἡμῶν δι' ὅλων τῶν πόρων τοῦ σώματός μας, ἀλλὰ εἰς τὰς ἐννέα ἐκ τῶν δέκα περιπτώσεων τρέπεται εἰς φυγὴν πρὸ τοῦ νεροῦ καὶ τῆς καθαριότητος.

Ἐν Ἀλγερίᾳ πρόκειται νὰ ἔλθῃ εἰς φῶς ρωμαϊκὴ πόλις ἱδρυθεῖσα κατὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Ἡ ἀφρικανικὴ αὕτη Πομπηΐα ἦτο μικρὰ πόλις ὀνομαζομένη Θαμουγάδη, σήμερον Τίμγκαδ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Κωνσταντίνης. Διὰ πληθυσμὸν ὀλίγων χιλιάδων κατοίκων ἀνευρέθησαν ἤδη τέσσαρα δημόσια λουτρά. Ὑπῆρχον ἐκεῖ μεγάλαι καὶ μικραὶ θέρμαι (θερμὰ λουτρά)· δύο μεταξὺ αὐτῶν ἀπέχουν τεσσαράκοντα μόλις μέτρα ἀναμεταξύ των. Ἀκριβῶς τόση εἶνε ἡ ἀπόστασις παρ' ἡμῖν μεταξὺ δύο καπηλείων.

Πολὺ περίεργον τὸ δωμάτιον τοῦ λουτροῦ τῶν ἀνακτόρων τῆς Τίρυνθος. Τὸ δάπεδον ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς καὶ μόνης πλακός, ἐχούσης τριῶν μέτρων μῆκος, τριῶν πλάτος καὶ πάχος 0,70 τοῦ μέτρου. Θὰ ἔζυγε δὲ βάρος ἡ πλὰξ 20,000 χιλιογράμμων. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου ἀνευρέθη τεμάχιον λουτῆρος πηλίνου, σχήματος ὁμοίου σχεδὸν πρὸς τοὺς σημερινούς. Εἰς τὴν γωνίαν φαίνεται ἀκόμη τὸ στόμιον ἑνὸς σωλῆνος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔρρεε τὸ ὕδωρ. Χάριν μεγαλειτέρας εὐμαρείας οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου ἦσαν σκεπασμένοι μὲ σανίδας.

Τὸ κατώτερον μέρος ὅλων τῶν κτιρίων, τὰ ὁποῖα στεφανοῦσι τὸν λόφον τῆς Τίρυνθος ἦτο κατεσκευασμένον ἀπὸ πέτρας, ὅπως ἀντέχῃ εἰς τὴν ὑγρασίαν· εἰς

ἀρκετὸν ὕψος ἤρχιζον αἱ ψημέναι πλίνθοι μὲ περιθώριον ἀπὸ μακρὰ ξύλα. Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονοτονίας τῶν μεγάλων ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν ὁ ζωγράφος ἐζωγράφιζε πολυχρώμους ταινίας καὶ προσεπάθει κάποτε νὰ παραστήσῃ ἄνθη, φυτὰ καὶ ζῷα.

Ἀνευρέθη εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Τίρυνθος τοῖχος ἀσβεστωμένος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶνε ζωγραφισμένος μανιώδης ταῦρος, φέρων ἐπὶ τῆς ράχεώς του ἓν εἶδος ἱππέως, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι γυμνάζεται μεταξὺ τῶν κεράτων τοῦ τετραπόδου τούτου. Εἶνε ἆρά γε πρόγονός τις τῶν ἡμετέρων ταυρομάχων ; Οὐδὲν καινὸν ὑπάρχει ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὁ πολιτισμὸς ἐπαναλαμβάνεται διὰ μέσων τῶν αἰώνων.

Ἡ ἐπίσκεψις ἡμῶν λαμβάνει τέλος μὲ τὰς θολωτὰς κρύπτας, αἱ ὁποῖαι εἶνε τοποθετημέναι ἐντὸς τῶν χονδρῶν τοίχων τοῦ μεσημβρινοῦ περιβόλου. Εἰς τὰς κρύπτας αὐτὰς οἱ ἄρχοντες τῆς Τίρυνθος ἐφύλασσον τὰς τροφάς των.

Ὅπως ἐν Τροίᾳ καὶ ἐν Μυκήναις, οὕτω καὶ ἐν Τίρυνθι τὸ ὄνομα τοῦ Σλῆμαν περιίπταται ἐπάνω ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς πέτρας, αἱ ὁποῖαι εἶνε ἀντικείμενον τῆς περιεργείας μας. Κατὰ τὸ 1884 καὶ 1885 ἀνέλαβε νὰ ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς παλαιᾶς ἀκροπόλεως καὶ τῆς θέσεως τῶν ἀνακτόρων τούτων, τὰ ὁποῖα τόσον ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς περιγραφάς, τὰς ὁποίας κάμνει ὁ Ὅμηρος διὰ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ὀδυσσέως, τοῦ Πριάμου ἢ τοῦ Ἀλκινόου. Δι' ἐνθουσιωδῶν λέξεων ἀνήγγειλεν ὁ Σλῆμαν τὴν ἀνακάλυψιν εἰς τὸν κόσμον : «Ἀληθῶς εἰργάσθην ἐδῶ μετὰ θαυμασίας ἐπιτυχίας· ἐν ἀπέραντον ἀνάκτορον μετὰ ἀπειραρίθμων στύλων ἦλθεν εἰς φῶς. Ἄξιαι μεγίστου ἐνδιαφέροντος εἶνε αἱ τοιχογραφίαι καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγείων εἰκόνες, πρωτότυποι ἐντελῶς παραστάσεις ἀνθρώπων καὶ ζώων. Τὸ σχέδιον τοῦ θαυμασίου τούτου προϊστορικοῦ ἀνακτόρου δύναται ν' ἀναπαρασταθῇ ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀνακάλυψίς του, ἡ μοναδικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, θὰ προκαλέσῃ τὸν γενικὸν θαυμασμόν».

Σοφοί τινες ἀπεπειράθησαν νὰ διαμφισβητήσωσι τὴν ἀξίαν τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Σλῆμαν. Μεταξὺ ἄλλων ὁ ἔνδοξος Ἄγγλος ἀρχιτέκτων Penrose, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ κατὰ τὸν Σλῆμαν ὁμηρικὸν ἀνάκτορον τῆς Τίρυνθος δὲν ἔβλεπε ἢ βυζαντινὸν οἰκοδόμημα, ἡ κτίσις τοῦ ὁποίου δὲν ἀνήρχετο εἰμὴ εἰς τὸν Ι ἢ ΙΑ' μ. Χ. αἰῶνα. Ὠνόμασαν τὸν ἐνθουσιασμόν του ἀντιεπιστημονικὸν καὶ τὸν ἐχαρακτήρισαν ὡς παραφροσύνην. Ἀλλ' ὁ Σλῆμαν ἐξῆλθε νικητής. Γενικῶς σήμερον πάντες οἱ ἐπιστήμονες καὶ εἰδικοὶ παρεδέχθησαν ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Σλῆμαν ἀνασκαφέντα οἰκοδομήματα χρονολογοῦνται ἀπὸ τριάκοντα καὶ πλέον αἰώνων.

Χάρις εἰς τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Σλῆμαν καὶ τῶν συνεχιζόντων τὸ ἔργον του, ἔγινεν ἐπανάστασις εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων. Μέχρι πρὸ τριάκοντα ἐτῶν ἐσπούδαζον τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν μόνον ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως. Προσεπάθουν νὰ παρουσιάσωσι τὴν ὑπέροχον ὡραιότητα αὐτῶν, ἐχαιρέτιζον ἐν αὐταῖς τὸ ἔργον μιᾶς ὑψηλῆς μεγαλοφυΐας, ἀλλὰ δὲν ἐζήτουν νὰ εὕρωσι

τὸ μέρος τῆς πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν ἐκάλυπτον ἡ ἀνθηρὰ γλῶσσα καὶ ὁ ποιητικὸς διάκοσμος. Ὅλος ὁ κόσμος ἔβλεπεν ἐν αὐταῖς ἔργον ἀπαράμιλλον, ἀλλ' ἔργον καθαρῶς φανταστικόν. Ὅλα τὰ ἀνάκτορα τοῦ Πριάμου, τοῦ Μενελάου, τοῦ Ὀδυσσέως, τοῦ Ἀλκινόου ἐθεωροῦντο καθαρὰ φαντασία. Ἐπίσης ἡ νῆσος τῆς Καλυψοῦς, ὅπου ὁ Ὀδυσσεὺς ἐτήκετο ὑπὸ λύπης καθήμενος ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καὶ ἀτενίζων τὴν ἀπέραντον θάλασσαν, ἡ ὁποία ἠμπόδιζεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἀγαπητήν του Πηνελόπην. Καθαρὰ φαντασία ἐθεωροῦντο καὶ ἡ χώρα τῶν Φαιάκων, καὶ τὰ χαριτωμένα ἐπεισόδια τοῦ θείου χοιροβοσκοῦ καὶ τῆς κόρης τοῦ βασιλέως, ἡ ὁποία ἀφοῦ ἔπλυνε τὰ ἀσπρόρρουχά της εἰς τὴν βρύσιν, ἔπαιζε τὴν σφαῖραν μὲ τὰς συντρόφους της, ὅταν ὁ Ὀδυσσεὺς κοιμώμενος μεταξὺ τῶν ξηρῶν φύλλων μετὰ τὸ ναυάγιόν του, ἐξυπνᾷ ἀπὸ τὰς χαρωπὰς φωνάς των καὶ κάμνει τὴν ἐμφάνισίν του!

Ἐπὶ τρεῖς χιλιάδας ἐτῶν αἱ γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων ἔχουσι μαγευθῇ ἀπὸ τὰ χαριτωμένα αὐτὰ διηγήματα, τοσούτῳ μᾶλλον ἴσως, καθ' ὅσον ὀλιγώτερον ἐπίστευον εἰς τὴν πραγματικότητα τῶν θαυμαστῶν αὐτῶν τόπων καὶ τῶν μύθων αὐτῶν τῶν νυμφῶν. Οἱ ἄνθρωποι τῆς γενεᾶς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκω καὶ ἐγώ, ἐθαύμαζον τὸν Ὅμηρον μόνον ὡς ἰδεολόγοι. Ὁ Σλῆμαν μᾶς ὑπεχρέωσε νὰ θέσωμεν καὶ πραγματικότητα εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν μας. Ὁ θεῖος ἀοιδὸς δὲν ἔχασε τίποτε, διότι τὸ μέρος τῆς φαντασίας τὸ ὑπάρχον εἰς τοὺς στίχους του, τοὺς μεταδιδομένους ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, μένει πάλιν τόσον ὡραῖον, ὅσον καὶ πρίν, καὶ τὰ ἔργα του μένουν πάλιν τὰ ὡραιότατα ἐξ ὅσων ἔχουν ἀναβλύσῃ ποτε ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Αἱ ὁμηρικαὶ πρωτεύουσαι: ἡ Τροία, αἱ Μυκῆναι, ἡ Τίρυνς ἔχουσιν ἀνευρεθῇ. Τὸ σχέδιον τῶν ὁμηρικῶν ἀνακτόρων, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο μέχρι τοῦδε μυθώδη, φαίνονται ἀκόπως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀπαλλασσομένου ἀπὸ τὰ συντρίμματα, τὰ ὁποῖα συνεσσώρευσαν ἐπ' αὐτῶν οἱ αἰῶνες. Ἡ νῆσος τῆς Καλυψοῦς εὑρίσκεται ἀκόμη εἰς τὰ πλάγια τοῦ Μαρόκου ἐντὸς τῶν στενῶν τοῦ Γιβραλτάρ. Δὲν ἔχετε δὲ ἢ νὰ μεταβῆτε εἰς τὴν Κέρκυραν, διὰ νὰ σᾶς δείξουν τὸν διπλοῦν λιμένα τῶν Φαιάκων, τὴν θέσιν τῆς πόλεως τοῦ Ἀλκινόου καὶ τὸν μικρὸν ποταμόν, ὅπου μετέβαινε ἡ Ναυσικᾶ μετὰ τῶν συντρόφων της, διὰ νὰ λευκάνῃ τοὺς γαμηλίους χιτῶνάς της.

Ὁ Βίκτωρ Μπεράρ, βοηθὸς διευθυντὴς εἰς τὴν σχολὴν τῶν ἀνωτέρων σπουδῶν, ἔλαβε τὸν κόπον ἢ μᾶλλον τὴν ἄκραν εὐχαρίστησιν νὰ ἀκολουθήσῃ βῆμα πρὸς βῆμα τὸ δρομολόγιον τοῦ Ὀδυσσέως καὶ νὰ ἀνεύρῃ τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην ὅλας τὰς ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου περιγραφομένας πόλεις. Συμβουλευόμενος τὰς ναυτικὰς ὁδηγίας, τὰ ὁποίας ὁ ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν θέτει εἰς διάθεσιν τῶν πλοιάρχων τῶν πλεόντων εἰς τὴν Μεσόγειον, ἀποδεικνύει τὴν τελείαν πραγματικότητα τῶν σταθμῶν τοῦ μεγάλου πειρατοῦ, τοῦ Ὀδυσσέως. Ὅλα συμφωνοῦν: ἡ ὥρα τοῦ

ἀπόπλου, ἡ διεύθυνσις τῶν ἀνέμων, ἡ μέση ταχύτης τῶν ἐπιβιβάσεων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἡ διάρκεια τοῦ πλοῦ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς λιμένος εἰς τὸν ἕτερον. Ἡ κυρία Μπεράρ, ἡ ὁποία συνώδευε τὸν σύζυγόν της, ἔλαβε φωτογραφίας, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουσιν ἀναζῶντας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τοὺς μικροὺς αὐτοὺς λιμένας, τὰς ἀκτάς, τὰς παραλίας.

Εἰς τὸ ἑξῆς οἱ ἥρωες τοῦ Ὁμήρου δὲν πλέουν πλέον ἐπὶ τῶν νεφῶν, ἀκολουθοῦσι δρομολόγια γνωστὰ εἰς ἡμᾶς, ἀποβιβάζονται εἰς ἀκτάς, τῶν ὁποίων βλέπομεν τὰ στιγμιότυπα, ἐπωφελοῦνται τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ρευμάτων ὡς τέλειοι πηδαλιοῦχοι· τόσον μάλιστα, ὥστε ἡ Ὀδύσσεια ἐθεωρήθη ὡς φοινικικὸς περίπλους γραμμένος μὲ ἑλληνικοὺς στίχους, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ξηρὰ ὀνομασία τῶν θαλασσίων δρόμων, τῶν προσεγγισθεισῶν χωρῶν, τῶν λιμένων, εἰς τοὺς ὁποίους κατέφευγον, περικλείεται εἰς μίαν ἀπολαυστικωτάτην ἱστορίαν καὶ κρύπτεται ὑπὸ τὰ ποιητικὰ κεντήματα. Ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ δέν μοι ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας βιβλίον ἑλκυστικώτερον καὶ τὸ συνιστῶ εἰς ὅλους τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὰς κλασικὰς σπουδάς, τὰς τόσον συκοφαντουμένας σήμερον. Ὅσῳ περισσότερον γνωρίζει τις τὸν Ὅμηρον, τόσῳ περισσότερον τὸν ἀγαπᾷ.

Χαῖρε Τίρυνς! Ἀρκετὸν καιρὸν προσηλώθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου εἰς τὸ χῶμα, ὅπως ἀνεύρω τὰ ἴχνη τῶν ἐξαφανισθεισῶν γενεῶν. Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνυψώσω αὐτοὺς ὑψηλότερον καὶ νὰ ἐπισκοπήσω ἓν ἄλλο χῶμα, τὸ χῶμα τῶν ἀστέρων, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνεκίνησεν ἀκόμη χεὶρ ἀνθρώπου. Ἐπ' ἀρκετὸν καιρὸν ἔχει γυμνασθῇ τὸ πνεῦμά μου εἰς τὸ νὰ συναθροίζῃ τὰ σκορπισμένα μέλη ἑνὸς ἀναγεννωμένου πολιτισμοῦ, εἰς τὸ νὰ ἀναδεύῃ δοξασμένην στάκτην, ἤδη ἀποσύρεται κατὰ τὸ τέλος τῆς ἡμέρας καὶ ἀπολαύει τὴν ἡσυχίαν ταύτην τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν οὔτε κἂν θίγουσιν αἱ ἀνθρώπιναι ἐπαναστάσεις. Ἐπ' ἀρκετὸν ἐτράφη ἡ καρδία μου μὲ τὴν λύπην αὐτὴν, ἡ ὁποία ὡς πικρὸς καρπὸς βλαστάνει ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων καὶ ἐπόνεσε δι' ὅλα τὰ νεκρὰ αὐτὰ πράγματα, διὰ τὰ κατακρημνισμένα αὐτὰ ἀνάκτορα, δι' αὐτὰς τὰς διὰ παντὸς ἐσβεσμένας ἑστίας καὶ ἀνθρωπίνους οἰκογενείας. Χρειάζεται ἐν σκίρτημα χαρᾶς πρὸ τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα περιφρονοῦσι τὴν ἡμετέραν μηδαμινότητα, καὶ στέκονται ὄρθια, ὅταν τὰ πάντα πέριξ αὐτῶν πίπτουν ὡς ἐρείπια, τὰ ὁποῖα δὲν γνωρίζουν τὸν δρόμον τὸν ὁδηγοῦντα εἰς τὴν ἄβυσσον καὶ εἰς τὸν τάφον. Εἶνε ἐκεῖ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου αἱ οὐδέποτε μαραινόμεναι αὐταὶ ὡραιότητες, αἱ δυνάμεις αὐταί, αἱ οὐδέποτε κύπτουσαι τὴν κεφαλήν.

Εἶνε αὐτὴ ἡ θάλασσα, ἡ καὶ σήμερον τόσον νέα, τόσον δροσερά, τόσον ἀκούραστος, ὅσον ἦτο καὶ ὅταν ἔφερε τὸν στολίσκον τοῦ Ἀγαμέμνονος. Εἶνε αὐτὰ τὰ ὄρη, τὰ πάντοτε ἐξ ἴσου ὑπερήφανα, εἶνε αὐτὸ τὰ ἔνδοξα ἄστρα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουσι χάσῃ τίποτε ἀπὸ τὴν λάμψιν των, ἀπὸ τῆς πρώτης ἠοῦς καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης νυκτός. Λησμονῶ ὅλας τὰς ἀναμνήσεις τῶν κακουργημάτων τούτων, τῶν δολοφονιῶν, τῶν μοιχειῶν, τῶν ἐκθρονισμένων δυναστειῶν καὶ τῶν λεηλατημένων πόλεων. Τά λησμονῶ.....διὰ νὰ καταφύγω εἰς τὴν μεγάλην καὶ θείαν ἀγαθότητα, τὴν ὁποίαν ζητεῖ σύμπασα ἡ φύσις.

(Ἕπεται συνέχεια) Μετάφρασις **Ι. Β.**

Ο ΑΓΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΕΝ ΤΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥΡΚΙΑ

Ἀγόρευσις τοῦ τέως βουλευτοῦ Σερβίων Γ. Μπουσίου.

Ὁ εὐθαρσὴς τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους ἐν Τουρκίᾳ ὑπερασπιστὴς κ. Γ. Μπούσιος, τοῦ ὁποίου ἡ κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἀποτυχία ὀφείλεται εἰς τὰς νεοτουρκικὰς παρανομίας, ἐξελέγη Πρόεδρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτικοῦ Συνδέσμου Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὴν α΄ δὲ μετὰ τὰς ἐκλογὰς συνεδρίασιν τοῦ Συνδέσμου, λογοδοτῶν διὰ τὴν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν τετραετίαν πολιτείαν του ὁ κ. Μπούσιος, ἐξεφώνησε τὸν κατωτέρω θαυμάσιον πολιτικὸν λόγον, τὸν ὁποῖον εὐχαρίστως δημοσιεύομεν ὡς τὴν παρὰ τοῦ ἁρμοδιωτάτου ζωγραφηθεῖσαν πιστὴν εἰκόνα τοῦ δυσχεροῦς ἀγῶνος τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ.

«Μετ' εὐχαριστήσεως ἐπιλαμβάνομαι τῆς εὐκαιρίας, ἵνα ἐκπληρῶν τὴν ἐντολὴν τοῦ Δ. Σ. τοῦ Συνδέσμου προβῶ εἰς τὴν ἐνώπιόν σας ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτικοῦ ἀπολογισμοῦ τῆς παρελθούσης τετραετίας. Καὶ πρὸ καιροῦ σᾶς εἶχον ὁμιλήσῃ περὶ τῆς ἀνάγκης ταύτης, ἥτις καθίσταται νῦν ἐπιτακτικωτέρα, καθόσον ὁ νέος περὶ τύπου νόμος καὶ ἄλλα μέσα πιέσεως, τὰ ὁποῖα ὅλοι βλέπομεν, καὶ ὅλοι γνωρίζομεν, ἀλλὰ δι' εὐνοήτους λόγους δὲν λέγομεν, δὲν μᾶς παρέχουσιν εὐκόλως τοιαύτας εὐκαιρίας.

Ἰδοὺ τί ἐγένετο κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ συντάγματος μέχρι σήμερον παρελθοῦσαν τετραετῆ περίοδον ἐκ μέρους τοῦ Συνταγματικοῦ Συνδέσμου καὶ τῆς ὁμόφρονος αὐτῷ ὁμάδος τῶν Ἑλλήνων Βουλευτῶν:

Πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, καθ' ἣν ἐποχὴν οὐδόλως ἐπρόσεχον τὰ ἔθνη, μέρος τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἐπρόβαλεν εἰς τὸ μέσον καὶ εἶπεν, ὅτι ἐφεξῆς θὰ ὑπάρξῃ σύνταγμα καὶ ἰσότης. Ὅλαι αἱ ἐθνότητες εὑρέθησαν τότε ἐνώπιον χάους ἀμφιβολιῶν. Τί ἐνόουν ἀρά γε οἱ κηρύσσοντες σύνταγμα καὶ ἰσότητα; Ἐνόουν σύνταγμα δι' ἑαυτοὺς μόνον; Ἐνόουν σύνταγμα, ἐπομένως καὶ ἰσότητα δι' ὅλους μας; Ἐνόουν σύνταγμα, ἐνισχύον τὰς ἐθνότητας ἢ καταλύον αὐτάς; Ἐνόουν μόνον τὴν κατάλυσιν τῆς δεσποτικῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Χαμήτ, καὶ ἀντικατάστασιν τῶν ἐπηρεαζόντων αὐτὸν αὐλοκολάκων μὲ τὴν ἀποκατάστασιν πολιτεύ-

ματος, στηριζομένου ἐπὶ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας ἀπὸ τουρκομουσουλμανικῆς μόνον ἀπόψεως ; Ἤ ἤθελον νὰ ἐφαρμόσωσι πραγματικὴν πολιτικὴν ἰσότητα μεταξὺ ὅλων τῶν Ὀθωμανῶν πολιτῶν ; Καὶ πῶς θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐξίσωσις ; Θ' ἀνεγνωρίζετο ἡ αὐτοτελὴς ὕπαρξις τῶν ἐθνοτήτων μὲ τὸ θρησκευτικόν, ἐκπαιδευτικὸν καὶ κοινοτικὸν αὐτῶν καθεστώς ; Ἤ θὰ ἐπεχειρεῖτο ἡ οὐτοπιστικὴ δημιουργία ἑνὸς νέου ὀθωμανικοῦ ἔθνους, κατὰ τὸν τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου ;

Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἕλληνες.

Μέσα εἰς τὸ χάος αὐτὸ τῶν ἀμφιβολιῶν, πρῶτοι οἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνες κατώρθωσαν νὰ θέσωσιν ἓν πρόγραμμα πολιτικῆς ἐνεργείας, καταλῆξαν εἰς τὴν πρὸ δύο ἐτῶν ἐπίδοσιν τοῦ πρὸς τὴν κυβέρνησιν ὑπομνήματος τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν. Τὸ πρόγραμμα αὐτὸ δὲν εἶνε ἔργον οὔτε ἐξάψεως, οὔτε αἰσιοδοξίας. Ἐγένετο κατόπιν ἀκριβοῦς καὶ ἄνευ προλήψεων ἐκτιμήσεως τῶν δυνάμεων ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων, ὡς καὶ τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ ἔθνους. Δι' οἱονδήποτε λόγον, καὶ μὲ οἱασδήποτε προθέσεις καὶ ἂν ἐκηρύχθη τὸ σύνταγμα, ἡμεῖς ἐγνωρίζομεν ἓν μόνον, ἓν μόνον ἠθέλομεν, καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ τὸ θέλωμεν, διότι εἶνε ἔνστικτον καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς πᾶσαν φυλήν. Ἠθέλομεν νὰ κρατήσωμεν τὴν ἐθνικήν μας αὐθυπαρξίαν. Μελετῶντες τὴν κατάστασιν εὑρίσκομεν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρατήσωμεν τὴν ἐθνικήν μας αὐθυπαρξίαν ἐν συντάγματι, μὲ ὅσα δικαιώματα εἴχομεν κεκτημένα πρὸ τοῦ συντάγματος. Λόγου χάριν : εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐν στρατῷ ὑπηρεσίας ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν νέα τινὰ δικαιώματα, ἀπορρέοντα καὶ ἐκ τοῦ κατ' ἰδίαν ἐθνικοθρησκευτικοῦ ἡμῶν βίου, μὴ ἀπαντῶντα ὅμως εἰς τὸ πρὸ τοῦ συντάγματος καθεστὼς τῶν ἐθνικοτήτων, διότι τότε δὲν ὑπῆρχε δι' ἡμᾶς στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Ἐὰν μέσα εἰς τὰ αἰτήματά μας αὐτὰ ὑπάρχῃ καὶ βαθμός τις ἰσοπολιτείας, αὐτὸ εἶνε σύνταγμα. Διότι ἂν δὲν εἶνε καὶ αὐτό, τότε σημαίνει διάλυσιν τῶν ἐθνοτήτων καὶ κατάργησιν τῆς ὑποστάσεώς των.

Ἐκ τούτων βλέπετε πόσον λογικῶς ἀναπόφευκτον ὑπῆρξε τὸ πρόγραμμα, ὅπερ ἔθεσεν ὁ Ἑλληνισμός. Ἂν δὲν σᾶς εἶνε ἀρκετὴ πρὸς τοῦτο τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ κρίσις, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ ἐνθυμηθῆτε, πῶς τὸ πρόγραμμα αὐτὸ ἠκολούθησαν ὡς λογικὴν ἀνάγκην καὶ αἱ ἄλλαι ἐδῶ ἐθνότητες, καὶ πῶς τὸ ἐξῆρεν ὅλη ἡ Εὐρώπη.

Ἔμενε νὰ κανονισθῇ ἡ μέθοδος, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ ἐπικράτησις καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος τούτου. Μὲ τὴν κεκτημένην τοῦ ραγιαδισμοῦ καὶ τῆς δουλοφροσύνης ταχύτητα ἠκολουθήσαμεν ἐπὶ δύο ἔτη τὴν λεγομένην πολιτικὴν τοῦ καλοπιάσματος, δηλ. τῆς κολακείας καὶ πονηρίας. Ἀλλ' ἂν ἡ μέ-

θοδος αὕτη εἶνε ἀξιοπρεπὴς καὶ ὑπὸ τὸ ἀπολυταρχικὸν πολίτευμα, ὁπότε τοῦ λαοῦ σιωπῶντος εἷς ἐλέῳ Θεοῦ προϊστάμενος ἑνὸς ἔθνους ἔχει νὰ κάμῃ μὲ ἕνα ἄλλον ἐπίσης ἐλέῳ Θεοῦ προϊστάμενον τοῦ κράτους, εἶναι μωρία εἰς πολίτευμα συνταγματικόν, ὅπου ὁ λαὸς ὁμιλεῖ, νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι λαὸς μὲ μύρια στόματα δύναται νὰ ἀπατήσῃ ἄλλον λαὸν μὲ μύρια ὦτα καὶ μυαλά. Εἰς πολίτευμα, ὅπου καὶ ὁ πρῶτος τυχὼν ὁπωροπώλης ἢ στιλβωτὴς δύναται νὰ ἐκφράσῃ τὴν γνώμην του, εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπικρατήσῃ πολιτικὴ τῆς ὑποκρισίας καὶ τῆς πονηρίας, διότι ὁ ἁπλοῦς πολίτης διαψεύδει τὸν διπλωμάτην πολιτευτήν, καὶ ἀποκαλύπτει τὸν ὑποκρινόμενον ὑπουργόν.

Ἐν τούτοις αὐτὴ ἡ πολιτικὴ ἐπεκράτησε κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τοῦ συντάγματος, μὲ τὴν κεκτημένην ταχύτητα τοῦ ραγιαδισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς ταύτης ἦτο διπλοῦν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκαλοπερνοῦσαν πέντε δέκα ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐτρέφοντο μὲ τὰ ψιχία τῆς τραπέζης τῶν κυριάρχων των, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠκούοντο καθημερινῶς καὶ ἀδιακόπως τὰ παράπονα τοῦ Ἔθνους, διωγμοί, παρεδιάσεις, κακώσεις καὶ τόσαι ἄλλαι παρανομίαι, αἱ ὁποῖαι ἠμαύρωσαν τὸ νέον Πολίτευμα, καὶ ἐπλήρωσαν ἀπελπισίας τὰς ψυχὰς τῶν τόσας ἐλπίδας στηριξάντων εἰς τὰς χρυσᾶς ἐπαγγελίας τῶν πρωτεργατῶν του. Εἶνε πρόσφατα ἔτι τὰ διάφορα γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ζωηραὶ παραμένουν ἀκόμη αἱ σωβινιστικαὶ τάσεις καὶ οὐτοπιστικαὶ θεωρίαι, ἐναντίον τῶν ὁποίων μάτην ἐπάλαιεν ἡ σύνεσις καὶ ἡ λογική. Ὁ στόχος ἰδίως τῶν ἐπιθέσεων ἐκείνων ἦτο ἀκριβῶς τὸ ἐκπαιδευτικὸν τῶν ἐθνοτήτων καθεστώς. Παρὰ τὰ ἀνέκαθεν ἰσχύοντα, καὶ διὰ νόμων καὶ ἐγκυκλίων τεταγμένα, ἁρμόδιοι καὶ μὴ ὑπάλληλοι, ἀπευθυνόμενοι ἀπ' εὐθείας πρὸς τοὺς ἐφόρους καὶ τοὺς διδασκάλους ἐζήτουν προγράμματα, διπλώματα, στατιστικάς, καὶ ἄλλας πληροφορίας ἀσκόπους, κατεδίωκον δὲ δικαστικῶς, κατεδίκαζον καὶ ἐφυλάκιζον διευθυντὰς καὶ διδασκάλους, ἀρνουμένους τὴν παροχὴν τῶν αἰτουμένων καὶ παραπέμποντας, ὡς ἦτο φυσικὸν καὶ δίκαιον, τοὺς ἐρωτῶντας εἰς τὰς προϊσταμένας Ἐκκλησιαστικὰς Ἀρχάς. Ἀπὸ ὅλους τοὺς Μητροπολίτας ἤρχοντο ἐκθέσεις εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, καταλήγουσαι πάντοτε μετὰ ἀπελπισίας, εἰς τὸ ὅτι μονονουχὶ ἐπιδιώκεται ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν καθεστῶτος, τῆς ψυχῆς ταύτης τοῦ Ἔθνους. Συγχρόνως εἰς τὰ ζητήματα τῶν ἐξισλαμίσεων ἐγίνετο κατάφωρος ἡ σκανδαλώδης μεροληψία τῶν ὑπαλλήλων τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἡ περιφρόνησις πρὸς τὴν τήρησιν τῶν κρατούντων τύπων. Πρόκριτοι καὶ λοιποὶ πολῖται, διακριθέντες ἐπὶ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ἀπολυταρχίας διὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν παρρησίαν των, μεθ' ὧν ἀντεπεξήρχοντο κατὰ τῶν κυβερνητικῶν ἀτασθαλιῶν ἢ ὁπωσδήποτε μετασχόντες εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν φυλετικῶν ἐρίδων, ἐχαρακτηρίσθησαν ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων, ὡς ἐπικίνδυνοι ἐθνικόφρονες, καὶ κατεδιώχθησαν ποικιλοτρόπως, φυλακισθέντες, ἐξορισθέντες καὶ φονευθέντες ἀκόμη, ὡς γνωρίζετε. Ἡ ἐν Μακεδονίᾳ κήρυξις τοῦ στρατιωτικοῦ νό-

μου καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀψηφίστου νομοσχεδίου περὶ τῶν συμμοριῶν ἐχρησιμοποιήθη ἐπίσης, διὰ νὰ πλήξῃ καὶ πληρώσῃ τὰς φυλακὰς ἀθώων πολιτῶν, ἐξ ὧν πολλοὶ δὲν ἐξῆλθον αὐτῶν ζῶντες.

Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Νεότουρκοι.

Ταῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια ἔπραττον οἱ κρατοῦντες, ἐνῷ ἐξηκολούθουν ἐδῶ ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ διαψεύδωσι μυκτηριστικῶς τὰ πράγματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προσκαλῶσι τὴν ὁμάδα καὶ αὐτὸ τὸ Πατριαρχεῖον εἰς ἀτελευτήτους συνεννοήσεις δῆθεν, τὰς ὁποίας ἐπὶ δύο ἔτη ὑφιστάμεθα, ἐνῷ χιλιάκις ἠσθάνθημεν τρέμουσαν ἐν ἡμῖν τὴν ἐντροπὴν καὶ ἀγανάκτησιν, ὅτι ἐμπαίζεται οὕτω προσβλητικώτατα ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος μας. Ὡς ἐπιστέγασμα ὅλων τούτων ἐν μέσῳ μιᾶς τοιαύτης δῆθεν συνεννοήσεως ἐπῆραν τὰς Ἐκκλησίας καὶ τὰς Σχολάς, αἵτινες νόμῳ ἰδιοκτησίας ἀνῆκον ἡμῖν, καὶ τὰς ἔδωκαν εἰς ἄλλους, ἵνα ὀξύνωσι τὴν μεταξὺ ἡμῶν καὶ ἐκείνων ἔριδα καὶ καρπωθῶσιν ἐξ αὐτῆς. Τὸ Ἔθνος τότε, ὄχι ἡμεῖς, τὸ Ἔθνος, τὸ μὴ γνωρίζον ἐν ταῖς λεπτομερείαις τοὺς ἄλλους ἐμπαιγμούς, ἐξύπνησε καὶ εἶδε ποῦ μᾶς φέρει ἡ πολιτικὴ τῆς κολακείας καὶ τοῦ ραγιαδισμοῦ. Καὶ ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι δὲν εἴμεθα παρὰ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός του καὶ νοῦς ἐκ τοῦ νοῦ του, ἠσθάνθημεν μετ' αὐτοῦ, ὅτι ἄλλη ἐχρειάζετο πολιτική. Καὶ συνεδυάσθη τὸ Ἔθνος εἰλικρινῶς μὲ τὰς εἰς ὁμοίαν μὲ ἡμᾶς θέσιν εὑρισκομένας ἐθνότητας, καὶ ἐνισχυόμενον, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἔστη ἐνώπιον τῶν μὴ λαμβανόντων ὑπ' ὄψιν παρὰ τὴν ἰσχὺν καὶ τοῖς εἶπε κατὰ πρόσωπον τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀλήθειαν, ἡ ὁποία μόνη σώζει. Τοῖς εἶπεν ὅτι τὸ Κράτος αὐτὸ θὰ καταστραφῇ, ἂν ἐξακολουθήσωσι τὴν πολιτικὴν τῆς κυριαρχίας, διότι ἄνευ συντάγματος τὸ Κράτος αὐτὸ δὲν στέκεται, καθὼς εἶδον καὶ αὐτοί, ἐξαναγκασθέντες εἰς ἐπανάστασιν, ἀλλὰ καὶ σύνταγμα ἔστω καὶ μόνον δι' αὐτοὺς δὲν στέκεται μετὰ κυριαρχίας : Ὅτι δὲν ἐννοοῦμεν νὰ τοὺς ἀπατῶμεν, διότι θὰ ἦτο καλὸν καὶ συμφέρον δι' ἡμᾶς, ἂν ἐσώζετο καὶ τὸ Κράτος καὶ αἱ ἐθνότητες. Ἀλλὰ τοῖς εἴπομεν καὶ τοῖς ἐδείξαμεν συγχρόνως, ὅτι ἐννοοῦμεν κάλλιστα, ὅτι καὶ ἂν τὸ Κράτος καταστραφῇ, δὲν θὰ καταστραφῇ ὅμως καὶ ἡ Ἐθνότης μας. Ἡ πολιτικὴ αὕτη, ἣν ἡ πεῖρα ὑπέδειξεν εἰς τὸ Ἔθνος, ἂν ἠδύναντο αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ ἴδωσι, θὰ ἔβλεπον, ὅτι ἦτο ἡ πολιτικὴ τῆς ἀληθοῦς πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης, διότι ἦτο πολιτικὴ τῆς εἰλικρινείας καὶ ὄχι τῆς ὑπουλότητος.

Ποῖον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς νέας ταύτης μεθόδου τῆς εἰλικρινείας καὶ παρρησίας ; Πρῶτον : ἐντὸς δύο μόνον ἐτῶν ἡ πολιτικὴ τῶν ἐθνοτήτων ἀπέκτησεν ἰδιαίτερον γόητρον, ὅλος ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος καὶ ὁ φίλτατα φρονῶν πρὸς τοὺς κυβερνῶντας παρώτρυνεν αὐτοὺς μετ' εἰλικρινείας νὰ δεχθῶσι τὴν εἰλικρίνειαν, ἥτις προσεφέρετο διὰ πρώτην φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ των, συγχρόνως δὲ καὶ ὁ Ἑλ-

λληνισμὸς ἐπανέκτησε τὸ γόητρόν του, τὸ ἐπισκιασθὲν ἕνεκα τῆς ραγιαδικῆς πολιτικῆς του. Δεύτερον : τὸ Ἔθνος ἔπαυσε πλέον νὰ εἶνε ὑπερήφανον διὰ τὴν προγονικήν του μόνον δόξαν, διὰ τὴν ὁποίαν συγχρόνως ἔκλαιε, διότι παρῆλθεν, ἀλλ' εἶνε τώρα ὑπερήφανον δι' ἑαυτό, δηλαδὴ κατέστη πρακτικῶς ὑπερήφανον καὶ γενναιότερον, μὴ περιμένον πάντοτε ἔξω ἑαυτοῦ τὴν σωτηρίαν.

Αὐτὰ εἶνε ἴσως θεωρητικὰ μόνον. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει τι πρακτικώτερον τῆς θεωρίας, ἡ ὁποία δεικνύει τὴν ἐσωτερικὴν ζύμωσιν πρὸς καλλιτέρευσιν ἑνὸς Ἔθνους. Ὅλα ἀπ' αὐτὴν προέρχονται. Αὐτὴ διαρκεῖ περισσότερον παντὸς ἐφημέρου πράγματος. Εἶνε μία δημιουργία, ἡ ὁποία ἔχει κατόπιν μυρίας ἐφαρμογάς. Ὁμοιάζει μὲ τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἠλεκτρικῆς δυνάμεως εἰς τὸν συμπυκνωτῆρα, ὁπότε ἐξαρτᾶται πλέον ἀπὸ τὴν εὐφυΐαν τοῦ μηχανικοῦ νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ διὰ πολλαπλᾶς χρήσεις καὶ ἀνάγκας.

Τὸ ζήτημα τῶν ἐθνοτήτων.

Ἀλλὰ δὲν εἶνε τὰ θεωρητικὰ μόνον αὐτὰ ἀποτελέσματα τῆς εἰρημένης μεθόδου. Ἰδοὺ καὶ μερικὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα διὰ τοὺς λεγομένους πρακτικοὺς ἢ ἐμπειρικούς. Πρῶτον, ἡ πρὸς διάλυσιν τῶν ἐθνοτήτων ὁρμὴ τοῦ Κομιτάτου ἀνεκόπη, ἂς φαντασθῇ πᾶς τις τί θὰ ἐγίνετο, ἂν δὲν ἀνεκόπτετο. Μάλιστα ἔγεινε καὶ ποιά τις ζύμωσις εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν κρατούντων, τὴν ὁποίαν δύναταί τις ν' ἀντιληφθῇ εἰς τὰ προγράμματά των. Τὸ μὲν κόμμα τῆς Ἑνώσεως καὶ Προόδου ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ἔκαμνε λόγον ἐν τῷ προγράμματί του περὶ θρησκείας μόνον, τώρα, ἂν καὶ δὲν τολμᾷ ἀκόμη νὰ ὁμιλήσῃ περὶ ἐκπαιδεύσεως, ὁμιλεῖ περὶ γλώσσης καὶ φιλολογίας τῶν ὀθωμανικῶν στοιχείων, ὡς ἀρέσκεται νὰ ὀνομάζῃ τὰς ἐθνότητας, ὡσὰν νὰ ἀλλάζῃ οὕτως ἡ οὐσία των. Πολιτευταὶ δὲ ἐκ τῶν πρωτεργατῶν καὶ κορυφαίων ἄλλοτε τοῦ κόμματος τούτου, καὶ ἀναφέρω ὀνομαστὶ τὸν Σαδὴκ Βέην καὶ τὸν Ριζᾶ Τεφὴκ, ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ὑπογράψωσιν ἔγγραφον ἐπίσημον, ἀποδεχόμενον ὡς σωτήριον καὶ διὰ τὸ Κράτος τὸ πρόγραμμα ἡμῶν. Δεύτερον εἰς τὰ περὶ στρατολογίας καὶ ἐκπαιδεύσεως πατριαρχικὰ τακρίρια ἀπήντησαν μὲ τὸν γνωστὸν τεσκερέν, ὄχι μὲν ἐπαρκῶς, ὡς ἔπρεπεν· ἴσως μάλιστα ἔχουν πάλιν τὴν διάθεσιν νὰ τὰ καταστρατηγήσουν, ὅπερ ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ἐν εἴδει κωδικέλλου δευτέρου τεσκερέ· δὲν παύει ὅμως ὁ τεσκερὲς ἐκεῖνος νὰ εἶνε μία δήλωσις κυβερνήσεως Κράτους πρὸς ἑκατομμύρια Χριστιανῶν καὶ ἐπισημότατον ἔγγραφον, τοῦ ὁποίου ἡ σημασία δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ φανῇ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι. Τρίτον ἐδώσαμεν μετ' εἰλικρινείας καὶ ἀνδρικῶς τὴν χεῖρα εἰς ἄλλας ὁμοιοπαθεῖς ἐθνότητας. Οἱ ραγιάδες, συνειθισμένοι πάντοτε νὰ ἀπατῶνται ἢ νὰ ἀπατοῦν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ἤρχισαν νὰ μεμψιμοιροῦν, γρυνιάζοντες καὶ λέγοντες, ὅτι θὰ μᾶς ἀπατήσωσι. Καὶ ὅμως οὐδεὶς οὐδένα ἠπάτησεν. Ἀπ' ἐναντίας τὸ ἀπαί-

σιον ἀλληλοφάγωμα, διὰ τὸ ὁποῖον ὅλος ὁ πεπολιτισμένος κόσμος μᾶς κατέκρινε, μετεστράφη εἰς ἀδελφικὸν σεβασμὸν διὰ τὰ σχολικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ δίκαια ἀμφοτέρων, ὅπου συνυπάρχομεν, εἴτε ἐντὸς, εἴτε ἐκτὸς τοῦ Κράτους. Αὐτὰ ἐπετεύχθησαν εἰς διάστημα δύο μόνον ἐτῶν χάρις εἰς τὸ πρόγραμμα καὶ τὴν μέθοδον τῆς εἰλικρινείας. Εἶνε πολύτιμα· καὶ πᾶς ὁ ἔχων καὶ κόκκον λογικῆς, πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸ ἔθος του, ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ, ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα δέον νὰ διαφυλαχθῶσιν ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ.

Ἡ πορεία τοῦ Κομιτάτου.

Ταῦτα ἐπετεύχθησαν ἐντὸς μιᾶς διετίας, ὅτε πρὸ τριῶν μηνῶν διὰ λόγους, οὓς αὐτοὶ γνωρίζουσιν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁποίων δὲν λείπει ὁ κλονισμός, ὃν ἐπέφερε τὸ πρόγραμμα τῶν ἐθνοτήτων, διέλυσαν τὴν Βουλήν. Οἱ κορυφαῖοι τότε τῆς Ἑνώσεως καὶ Προόδου ἦλθον πάλιν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἐπρότειναν ἡμῖν νὰ συμπράξωμεν μετ' αὐτῶν. Ὑπέσχοντο ἡμῖν ἀντὶ τούτου νὰ μᾶς ἐπανεκλέξωσι βουλευτάς, καὶ ἠπείλουν ἀφ' ἑτέρου ῥητῶς καὶ ἀναφανδὸν ὅτι, ἂν μὴ συμπράξωμεν, δὲν θὰ ἄφηνον χρησιμοποιοῦντες πᾶσαν βίαν καὶ πᾶσαν παρανομίαν, νὰ ἐκλεγῶσιν ὡς βουλευταὶ ἄλλοι Ἕλληνες, παρὰ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους κατὰ ἕνα ἢ ἄλλον τρόπον θὰ εἶχον δούλους δεδεμένους εἰς τὸ ἅρμα των. Ἐσκέφθημεν τότε διατὶ ἆρά γε αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἐζήτουν τὴν σύμπραξιν τοῦ Ἔθνους ἡμῶν· μήπως, διότι ἀπεφάσισαν νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν ὀρθὴν πολιτικὴν τῆς αὐθυπαρξίας τῶν ἐθνοτήτων, διότι ἐνόησαν, ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐξακουθήσουν πολῖται συνταγματικοῦ Κράτους νὰ εἶνε ραγιάδες; Καὶ ἐδοκιμάσαμεν, δηλώσαντες εἰς αὐτοὺς, ὅτι εἴμεθα ἕτοιμοι πρὸς τοῦτο, ἤρκει οὗτοι πρὸ πάσης ἐκδηλώσεως τῆς συμπράξεως ταύτης νὰ προβῶσιν εἰς ἐπίσημόν τινα πρᾶξιν, δι' ἧς θ' ἀπεδέχοντο τὰ αἰτήματα τῶν ἐθνοτήτων, τὸ ἐκπαιδευτικὸν δηλαδὴ τὸ στρατολογικὸν καὶ τὸ ἐκλογικὸν ζήτημα. Εἰς ταῦτα ὅμως ἀπήντησαν ἡμῖν, ὅτι θὰ τὸ πραξωσι μετὰ τὰς ἐκλογάς. Ἡμεῖς οἱ χιλιάκις ἐντραπέντες, διότι ἐν τῷ προσώπῳ μας ἐπὶ διετίαν ἐνεπαίχθη τὸ Ἔθνος ἡμῶν, ἐνοήσαμεν τότε, ὅτι περὶ οὐδενὸς ἄλλου πρόκειται, παρὰ πῶς, ἀντὶ τοῦ ρουσφετίου τοῦ νὰ ἐκλεγῶμεν βουλευταὶ ὀλίγοι ἄνθρωποι, νὰ σβεσθῶσιν ἀπὸ τὸ παθητικὸν τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν χιλιάδες παρανομιῶν καὶ καταδυναστεύσεων καὶ ἐγκλημάτων, καὶ πῶς νὰ εἶνε τοῦ λοιποῦ δυνατὸν εἰς αὐτοὺς ἀντὶ ρουσφετίων νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν πολιτικὴν τοῦ ραγιαδισμοῦ τῶν ἐθνοτήτων καὶ συγχρόνως νὰ τοῖς δώσωμεν ἡμεῖς τὸ δικαίωμα νὰ λέγωσι πρὸς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον δι' ἡμᾶς, ὅτι ὀλίγοι μόνον ἐξημμένοι κραυγάζουσι, ἀλλ' αἱ ἐθνότητες δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ παύσουν νὰ εἶνε ραγιάδες, εἶνε πολὺ εὐχαριστημέναι οὕτως· ἰδοὺ πανηγυρικὴ ἀπόδειξις τὸ ὅτι μᾶς ἔδωσαν τὰς ψήφους των.

Ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος—καὶ τὸ λέγω μεθ' ὑπερηφανείας—ἐσκέφθη οὕτω. Καὶ

εἰς τὸ ἀνώτατον ἡμῶν κέντρον καὶ εἰς τὸ μικρότερον χωρίον, παντοχοῦ εἶπον : Καὶ ἂν μήτε εἷς βουλευτὴς ἐκλεγῇ, δὲν πρέπει τὸ Ἔθνος ν' ἀπαρνηθῇ ἑαυτὸ, καὶ νὰ φανῇ ἀσυνεπὲς πρὸς τὴν πολιτικήν του, οὔτε εἶνε δυνατὸν δερόμενον καὶ ἀποσυντιθέμενον νὰ διακηρύττῃ συγχρόνως, ὅτι εἶνε ἐνθουσιασμένον ἀπὸ τὸν ἐξευτελισμόν του. Αἱ ἐκλογαὶ ἐγένοντο, ὅπως προανηγγέλθησαν· μέχρι τοῦ κωμικοῦ ἐχρησιμοποιήθη ἡ παρανομία, δὲν ἐξελέγησαν Ἕλληνες βουλευταὶ οἱ λαβόντες ὅλας τὰς ἑλληνικὰς ψήφους, διωρίσθησαν δὲ ὡς τοιοῦτοι οἱ μὴ λαβόντες ἑλληνικὰς ψήφους, ἀλλὰ δεδεμένοι ὡς δοῦλοι, καθὼς παρηγγέλθη, εἰς τὸ ἅρμα τοῦ Κομιτάτου. Ἦτο πολὺ καλὸν, ὅτι δὲν ἀπέσχομεν τῶν ἐκλογῶν. Τὸ Ἔθνος ἀσκεῖται εἰς τὸ νὰ ἀγωνίζηται καὶ νὰ ἐπιμένῃ παρ' ὅλας τὰς βιαιότητας. Ἐνῷ ἡ ἀποχὴ θὰ ἦτο ἀδιαφορία πρὸς τὸ Κράτος, πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐφθάσαμεν ἀκόμη.

Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα τί μετεβλήθη εἰς τὸ ἔθνος ; Ὁ μετ' ἐθνοτήτων ὁμοιοπαθῶν συνδυασμός μας εἶνε ὑπέρποτε ἰσχυρότερος. Τὸ Πατριαρχεῖον μένει πάντοτε ἡ κιβωτὸς τῆς παρακαταθήκης τῶν ἐθνικῶν δικαίων μας, διατελεῖ δὲ ἀκλόνητον, καὶ ἀψηφεῖ ὅλας τὰς ἐπιθέσεις. Τί τάχα ἐπέτυχον οἱ κρατοῦντες κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς ; Οἱ τέως 15 Ἕλληνες βουλευταὶ ἐντὸς 300 ἔγειναν τώρα 5. Ὑπάρχει φόβος, μήπως δὲν εὑρεθῇ μεταξύ των ὁ ῥήτωρ. Ἀξίζει ὅμως ἆρά γε τὸ πρᾶγμα διὰ νὰ δειλιάσῃ τὸ ἔθνος, καὶ ἀφήσῃ τὸ πρόγραμμά του καὶ τὴν πολιτικήν του, ἥτις τόσα ἔφερε καλά ;

Ἡ πορεία τοῦ Πολιτικοῦ Συνδέσμου.

Μερικοί, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε ἐκραύγαζον, ὅτι οἱ 15 μόνον Ἕλληνες βουλευταὶ ἐντὸς 300 καὶ ἰδίᾳ οἱ ῥήτορες ἐξ αὐτῶν ἔκαμνον κακὸν εἰς τὸ ἔθνος διὰ τῆς εἰλικρινείας των, παριστάνουσι τώρα ὡς μεγίστην ζημίαν τοῦ ἔθνους τὴν ἔλλειψιν βουλευτῶν τινῶν. Ἡμεῖς οἱ 15 σᾶς λέγομεν, ὅτι τὸ ἀτύχημα εἶνε ἀνάξιον λόγου, καὶ ὅτι εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ἀφ' ὅ,τι πιστεύετε θὰ ἀναπληρωθῇ. Διότι ἡμεῖς δὲν κατελήξαμεν εἰς τὴν ἀθλιότητα νὰ περισφίγξωμεν τὸ Ἔθνος μέχρι τοῦ ἀτομικοῦ ἐγωϊσμοῦ μας, ἀλλ' ἀφίνομεν αὐτὸν ν' ἁπλοῦται καὶ νὰ χάνεται μέσα εἰς τὸν μέγαν τοῦ ἔθνους ἐγωϊσμόν. Εἴμεθα οἱ φορεῖς τῆς σκέψεως καὶ τῆς φωνῆς τοῦ ἔθνους, οἱ ἑρμηνεῖς τῆς ψυχῆς καὶ τῆς συνειδήσεώς του. Ἂς ἐργασθῶμεν ὅλοι πρὸς τοῦτο, καὶ ταχέως θὰ φανῇ τὸ ἀποτέλεσμα.

Αὐτὰ τὰ γνωρίζει καὶ τὸ Κομιτάτον. Γνωρίζει, ὅτι οὐδόλως ἠλαττώθησαν αἱ δυνάμεις τοῦ ἔθνους, οὐδὲ κατὰ κεραίαν θὰ ἀλλάξῃ τὸ πρόγραμμά του ἢ ἡ μέθοδος τῆς εἰλικρινείας, ἣν ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ 10—15 τέκνα του ἔπαυσαν νὰ ὀνομάζωνται βουλευταί. Γνωρίζει, ὅτι ἡ πολύμορφος δύναμις, ἥτις λέγεται Ἑλληνισμός, ἔχει τὴν ζωτικότητα νὰ ἀναπληρώσῃ τάχιστα τοιαῦτα μικρὰ πράγματα. Καὶ διὰ τοῦτο μηδόλως ἡσυχάζον, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐθνότητας, μετὰ τὴν διατυμ-

πανιζομένην ἐπιτυχίαν κατὰ τὰς ἐκλογάς, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος, εἴτε ἐντός, εἴτε ἐκτὸς τοῦ Κράτους, ὅστις νὰ ἀγνοῇ, ὅτι δὲν ἦσαν παρὰ χονδροειδὴς κωμῳδία, δραστηρίως ἀγωνίζεται πῶς νὰ ἐπιτύχῃ κἄτι καλλίτερον ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνσιν 10—15 Ἑλλήνων βουλευτῶν, καὶ τὴν ἐκλογὴν ἰσαρίθμων ὀπαδῶν του, μὴ προσκομιζόντων εἰς αὐτὸ παρὰ μόνον τὴν γυμνότητα τοῦ ἑαυτοῦ των.

Μὴ γνωρίζοντες τώρα οἱ κρατοῦντες τί νὰ κάμουν τοὺς δῆθεν ἐκλεγέντας αὐτούς, ὡς πληροφοροῦμαι, θὰ δοκιμάσωσι νὰ τοὺς χρησιμοποιήσωσι πρὸς ἄγραν καὶ ἄλλων ὁμογενῶν, οὓς νομίζουσιν εὐαλώτους. Ἤκουσα δὲ καὶ ὅτι οἱ κύριοι αὐτοὶ ἤρχισαν ἤδη τὴν θεάρεστον ἐκστρατείαν των διὰ τοῦ συνήθους εἰς αὐτοὺς τρόπου, μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι τώρα κολακεύουσι τὰς λαϊκὰς ἀδυναμίας, καθ' ὃν τρόπον κολακεύουσι τὰς ἀδυναμίας τῶν κυρίων των, χύνοντες κροκοδείλια δάκρυα διὰ τὴν φυγοστρατίαν καὶ τὴν μὴ ἐκλογὴν πολλῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν. Ἐκμεταλλευόμενοι τὴν ἕνεκα ἱστορικῶν λόγων τοῦ Κράτους τούτου φυσικὴν τῶν Ἑλλήνων ροπὴν νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸν στρατόν, ἐποδύρονται, ἐπαφίνοντες νὰ ὑπονοῆται, ὅτι δῆθεν τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐδημιούργησεν ἡ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τοῦ ἔθνους τηρηθεῖσα πολιτική. Εἶνε καθαρὸν ψεῦδος τὸ λεγόμενον, ὅτι ἠδύναντο οἱ Ἕλληνες νὰ μὴ στρατολογῶνται.

Πῶς εἶνε δυνατὸν τοῦτο, ἀφοῦ τὸ σύνταγμα λέγει ῥητῶς, ὅτι καὶ οἱ Χριστιανοὶ στρατολογοῦνται, οἱ δὲ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Βούλγαροι μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐχαιρέτισαν τὴν στρατολογίαν των; Πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ στρατολογηθῶμεν ἡμεῖς; Ἂν ἐζητοῦμεν τοιοῦτόν τι, θὰ ἐκερδίζομεν μόνον τὴν ἐντροπὴν τοῦ αἰτήματός μας, καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσαν πολιτικὴν κατάπτωσιν, μὲ εἰδικὴν δὲ περιφρόνησιν ὁ χωροφύλαξ θὰ ἥρπαζεν ἀπὸ τὸν λαιμὸν τὸν Ἕλληνα, διὰ νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὸν στρατόν. Εἴτε καλή, εἴτε κακή, ἡ στρατολογία ἦτο κἄτι τὸ ἐπιβαλλόμενον καὶ ὑπὸ τῆς πολιτικῆς καὶ ὑπὸ τῆς βίας τῶν πραγμάτων καὶ μὴ ἐπιδεχόμενον ἀναβολήν. Τοῦτο πρέπει νὰ κατανοηθῇ δεόντως ὑπὸ τῶν ἀκουόντων, διότι πολλὰ κουτοπόνηρα ψεύδη διαδίδονται. Τὸ μόνον ζήτημα ἦτο, περὶ τοῦ τί ἔπρεπε νὰ γείνῃ, ἀφοῦ τὸ πρᾶγμα ἐπεβάλλετο. Οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι, οἱ ἀποχωρισθέντες ἀπὸ τὸ ἔθνος των, συνειθισμένοι νὰ χύνουν κροκοδείλια δάκρυα καὶ συγχρόνως νὰ τραγανίζουν τὴν ἀμοιβήν των, ἀφ' ἑνὸς μὲν ψευδῶς καὶ ὑπούλως κατηγοροῦν ἡμᾶς δι' αὐτό, ἀφ' ἑτέρου δὲ κλαίουν τὴν μοῖραν τῶν στρατολογουμένων καὶ τοιουτοτρόπως ἐπιτείνουν τήν τάσιν των πρὸς τὴν φυγοστρατίαν καὶ συγχρόνως ἐπαυξάνουν τοὺς κλαυθμούς των καὶ διὰ τὸ κατόρθωμά των αὐτό. Ἡμεῖς οἱ ἄλλοι μαζῇ μὲ ὅλους σας προσπαθοῦμεν νὰ βελτιώσωμεν τὴν ἐν τῷ στρατῶνι θέσιν τῶν Χριστιανῶν στρατιωτῶν. Μὲ ὅλην τήν δύναμίν μας συγκρατοῦμεν τοὺς φεύγοντας. Ἡμεῖς λυπούμεθα πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς πτωχοπροδρόμους αὐτούς, ἀλλὰ δὲν ἠθελήσαμέν ποτε, ὡς γραῖαι μὲ κλαυθμούς, νὰ παρηγορήσωμεν νέους εἰς τὴν ἀκμὴν

τῆς ἡλικίας των, διότι νομίζομεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἴμεθα, οὔτε θέλομεν νὰ εἴμεθα ἔθνος κλαιόντων, ἀλλὰ ἔθνος νικώντων.

Αὐτὴ εἶνε ἡ μία ἀπὸ τὰς κουτοπονηρίας τῶν γνωστῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἄλλη συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐποδύρωνται, ὅτι τὸ Ἔθνος ἔχει ὀλιγωτέρους βουλευτάς, καὶ ὅτι ἕνεκα λάθους μας ἐπάθαμεν τὸ τρομερὸν αὐτὸ δυστύχημα. Τοῦτο δὲ λέγεται κυρίως, διότι δὲν ἀπελακτίσαμεν τοὺς ὀλίγους Τούρκους, οἱ ὁποῖοι συνησθάνθησαν, ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους δὲν εἶνε δυνατή, δι' ἕνα ἢ δι' ἄλλον λόγον, ἄνευ ποιᾶς τινὸς ἰσοπολιτείας τῶν Χριστιανῶν. Ἂς ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ αὐτοῦ. Ἂν εἰς τὰς ἐκλογὰς τὸ Κομιτάτον μετεχειρίσθη πᾶσαν βίαν, ἵνα μὴ ἐκλεγῶσιν ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἔθνους, τοῦτο ἐγένετο διότι δὲν συνεπράξαμεν μετ' αὐτοῦ, ὅπως καὶ δι' οὓς λόγους σᾶς ἐξέθηκα ἤδη. Τὸ ὅτι δὲν ἀπελακτίσαμεν τοὺς ἄλλους εἶνε φυσικόν, διότι δὲν ἠδυνάμεθα ν' ἀποκρούσωμεν οὐδένα, ἀποδεχόμενον τὸ πρόγραμμά μας. Δὲν ἐπρόκειτο, ἐπαναλαμβάνω, περὶ μισθολογίας 10 ἢ 15 βουλευτῶν, ἐπρόκειτο περὶ ἐθνικοῦ προγράμματος καὶ πολιτικῆς μεθόδου, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα δὲν εἶνε νὰ ἐκλέγῃ 10 βουλευτάς, ἀλλὰ ὅσα ἀνωτέρω σᾶς ἠρίθμησα. Ἂς μὴ κάμουν τὸν κουτόν, καὶ ἂς παύσουν νὰ προφασίζωνται, ὅτι δὲν ἐννοοῦν οἱ Κύριοι αὐτοί.

Δὲν ἀγωνιζόμεθα διὰ μισθούς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ Ἔθνους. Καὶ ἂν αὐτοὶ δὲν ἐννοοῦν τὴν λέξιν, τὸ Ἔθνος, οἱ ἄνδρες δηλαδὴ οἱ ἔχοντες πεποίθησιν εἰς ἑαυτούς, καὶ τὸ θάρρος τῆς ζωῆς, οἱ μὴ ἀποζῶντες διὰ ρουσφετίων, ὅλος ὁ Ἑλληνικὸς λαός, τοῦ ὁποίου ἀλλεπάλληλοι καταφθάνουν ἐντεῦθεν καὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν αἱ δηλώσεις καὶ αἱ ἐπιστολαί, αἰσθάνεται ἁπλῶς καὶ σαφῶς, ὅπως καὶ ὁ Γαμβέτας κάποτε εἶπεν, «ὅτι ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ ἀγωνίζηται ἓν Ἔθνος ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεώς του εἶνε νὰ ἀγωνίζηται διὰ τὴν τιμήν του».

Ἂν μὲ ἀκούσῃ κανεὶς ξένος καὶ μὴ γνωρίζων τὰ τοῦ Ἔθνους μας, ὁμιλοῦντα περὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, θὰ νομίσῃ ὅτι πρόκειται περὶ μερίδος τοῦ Ἔθνους ἀξίας λόγου τινός. Σεῖς, οἱ ὁποῖοι τοὺς γνωρίζετε, ὅπως ἐγώ, τοὺς 20—30 αὐτοὺς ἀνθρώπους, αἰσθάνεσθε κάλιστα μαζύ μου, ὅτι δὲν πρόκειται παρὰ πῶς νὰ ξεθυμάνω ὀλίγον μὲ σᾶς, τοὺς ἰδικούς μου διὰ τὴν κοινήν μας λύπην ἐπὶ τῷ ὅτι, ἔστω καὶ εἷς ἄνθρωπος εὑρέθη ν' ἀποσχισθῇ τοῦ Ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ὑπερηφάνειαν καὶ ὁ κόσμος ὅλος τὸ ζηλεύει δι' αὐτό, ὅτι ὑπῆρξε πάντοτε ὁμοφωνοῦν καὶ συνησπισμένον διὰ τὴν ἐθνικήν του τιμήν, ὅπως ὑπῆρξε συνησπισμένον καὶ διὰ τὴν οἰκογενειακήν του ὑπόληψιν.

Ἡ κατακλείς.

Αὐτὰ εἶχον νὰ σᾶς εἴπω. Μὲ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ ἔθνους, τὸ συνοψισθὲν εἰς τὸ ὑπόμνημα τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν, μὲ πολιτικὴν ὄχι ραγιαδισμοῦ, ἀνα-

ξιοπρεπῆ καὶ ἀνωφελῆ δι' ἡμᾶς, ὕπουλον δὲ διὰ τὸ Κράτος, ἀλλὰ πολιτικὴν εἰλικρινοῦς φιλίας πρὸς τὰς ἄλλας ἐθνότητας καὶ μετὰ παρρησίας λέγουσαν εἰς τοὺς κρατοῦντας, ὅτι ὁ μόνος τρόπος, ἵνα σωθῶσι καὶ αὐτοί, εἶνε νὰ δεχθῶσιν εἰλικρινῶς τὴν αὐθυπαρξίαν τῶν ἐθνοτήτων καὶ ἰσοπολιτείαν τινὰ αὐτῶν, ηὐξήσαμεν τὸ γόητρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐκάμαμεν ἐλευθερωτέρας τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων, ἀνεκόψαμεν τὰ σχέδια περὶ ἀποσυνθέσεως τῶν ἐθνοτήτων, ἐθέσαμεν τὰς βάσεις τῆς θετικωτέρας ἀποδοχῆς τοῦ προγράμματος ἡμῶν. Ἂν τὸ Κρατος τοῦτο δὲν καταστραφῇ, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιτύχῃ τὸ πρόγραμμά μας. Ἂν δὲν καταστραφῇ, ἡ ἐθνότης μας οὕτω θὰ περισωθῇ. Ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ θὰ φυλάξωμεν τό πρόγραμμα αὐτὸ καὶ τὴν πολιτικήν μας. Οὔτε εἶνε δυνατὸν νὰ τὰ ἐγκαταλείψωμεν, ἐπειδὴ τάχα δύο ἢ τρεῖς βουλευταὶ δὲν θὰ ρητορεύωσιν εἰς τὴν βουλὴν ἐνώπιον 400 ποδοκροτούντων, ἢ δι' οἱονδήποτε ἄλλον λόγον.

Οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες, ὅπως κάθε ἀγών, ἔχουν τὰς ταλαιπωρίας των καὶ τὰς στενοχωρίας των. Ἄλλοτε ὑπεφέραμεν περισσότερον, χωρὶς νὰ ἔχωμεν καὶ ἀναλόγους ἐπιτυχίας. Κρατοῦμεν τὴν σημαίαν τῶν δικαίων τῶν ἐθνοτήτων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ αἰῶνος τούτου. Δὲν θὰ τὴν ἐγκαταλειψωμεν, οὐδὲ θ' ἀφήσωμεν νὰ τὴν ἁρπάσῃ ἄλλη ἐθνότης, καὶ νὰ εὑρεθῇ αὐτὴ ἐπὶ κεφαλῆς, ὅταν ἔλθῃ ἡ στιγμή, ἡ ὁποία δὲν θ' ἀργήσῃ νὰ ἔλθῃ, τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ σωτηρίου καὶ διὰ τὰς ἐθνότητας καὶ διὰ τὸ κράτος προγράμματος ἡμῶν.

Πρὶν τελειώσω, δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἐκφράσω τὴν συμπάθειαν ὅλων ἡμῶν καὶ πρὸς τὸ προεδρεῖον τοῦ Συνδέσμου. Οἱ κύριοι αὐτοὶ εὑρέθησαν εἰς τὴν πλέον ἄχαριν θέσιν. Κατ' αὐτῶν ἐξέσπασαν ὅλαι αἱ δυσκρέσκειαι τῆς ἀγνοίας καὶ τῶν μικροφιλοτιμιῶν καὶ τῶν πραγμάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἰς πᾶσαν μὲν ἐπιτυχίαν φαίνονται σοφίαι, εἰς πᾶσαν δὲ ἀποτυχίαν σφάλματα. Νομίζω, ἢ μᾶλλον εἶμαι βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ τὸ πῆραν κατάκαρδα, διότι γνωρίζουν κάλλιστα, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ σοβαροῦ τινος ἀγῶνος, δυναμένου νὰ τύχῃ καὶ σοβαρᾶς κρίσεως, ἀλλὰ περὶ ἐκλογικῆς κωμῳδίας.

Η ΡΟΔΟΣ

Ἡ νῆσος Ρόδος, τὴν ὁποίαν κατέλαβεν ἡ Ἰταλία, ᾠκεῖτο κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς ὑπὸ παναρχαίου λαοῦ κρητικῆς προελεύσεως, τῶν Τιλχίνων. Ὁ μυθικὸς οὗτος λαός, συγγενεύων μὲ τὸν Ποσειδῶνα, λέγεται ὅτι ἐξηφανίσθη κατόπιν πλημμύρας καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῶν Ἡλιαδῶν, πλασθέντων ὑπὸ τοῦ Ἡλίου καὶ διασπαρέντων ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους.

Ἀναφέρονται ἐπίσης ἐπήλυδες Αἰγύπτιοι, Φοίνικες, Θεσσαλοὶ καὶ Κᾶρες.

Κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους ἡ νῆσος περιελάμβανε τρεῖς πόλεις· τὴν Ἰαλυσὸν ἢ ἰωνικῶς Ἰηλυσσὸν πρὸς βορρᾶν (τὴν σημερινὴν Παλαιὰν Ρόδον), καὶ δύο ἄλλας πρὸς Δυσμὰς καὶ Ἀνατολάς. Τὰς ἐπανευρίσκομεν κατεχομένας ὑπὸ τῶν Δωριέων, οἱ ὁποῖοι φέρεται ὅτι κατέκτησαν τὴν νῆσον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἡρακλείδου Τληπολέμου· αἱ τρεῖς αὗται πόλεις ἀπετέλεσαν τότε μετὰ τριῶν ἄλλων κειμένων ἐκτὸς τῆς Ρόδου, τὴν ἑξάπολιν τῆς Δωρίδος.

Δεξιοὶ ναυτίλοι οἱ Ρόδιοι ἵδρυσαν πολυαρίθμους ἀποικίας· δύο ἐν Λυκίᾳ, ἑτέραν ἐν Κιλικίᾳ, τετάρτην ἐν Σικελίᾳ, τέσσαρας ἄλλας, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγεται καὶ ἡ Παρθενόπη εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ρόδον (Ρόσας) ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐπὶ πλέον δὲ εἶχον καὶ ὁρμητήρια εἰς τὰς Βαλεαρίδας Νήσους. Μολαταῦτα ἡ δρᾶσις αὐτῶν δὲν ὑπῆρξεν ἡ δευτερεύουσα μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν διὰ νὰ συγκεντρώσουν τὰς δυνάμεις των, αἱ τρεῖς πόλεις ἵδρυσαν τὴν νέαν πόλιν τῆς Ρόδου τῷ 108, ἣν καὶ ὠχύρωσαν ἰσχυρῶς.

Ἐκτίσθη αὕτη ἐπὶ κανονικοῦ σχεδίου ὑπὸ τοῦ Ἱπποδόμου, τοῦ ἀρχιτέκτονος τῶν Πειραϊκῶν τειχῶν· τὸ σχῆμα αὐτῆς ἦτο ἀμφιθεατρικόν, προσαναβαῖνον ἀπὸ τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, κειμένην νοτιοδυτικῶς τῆς πόλεως. Ἐπάνω τὸ θέατρον, κάτω δύο ἐξαίρετοι λιμένες.

Τὸ ἐν αὐτῇ δημοκρατικὸν κόμμα διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τὸ ἀριστοκρατικὸν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι.

Ἀπὸ τοῦ 412 μέχρι τοῦ 370, ἐγένοντο ἐν αὐτῇ πέντε ἐπαναστάσεις. Ἐπὶ τέλους οἱ Ρόδιοι συμμετέχουσιν ἐνεργῶς τῆς ἐπαναστάσεως τῶν νησιωτῶν κατὰ τῶν Ἀθηναίων τῷ 357 μέχρι τοῦ 355 π. Χ. Οἱ ἔχοντες ἐν Καρίᾳ τὴν ἀρχὴν ἐνθαρρύνουσιν αὐτοὺς εἰς τοῦτο, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἐμποδίζει μετ' οὐ πολὺ τοὺς Ροδίους ἀριστοκράτας νὰ ἐκλιπαρήσουν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τῆς Καρίας.

Ὁ δεξιώτερος ἀντίπαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου ὑπῆρξεν ὁ Ρόδιος Μέμνων. Ἡ μακεδονικὴ φρουρά, ἡ ἐπιβληθεῖσα εἰς τὴν πόλιν, ἐξεδιώχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἡ ἑπομένη περίοδος εἶνε ἡ ἐνδοξοτέρα τῆς Ρόδου.

Συμμαχήσαντες μετὰ τῆς Αἰγύπτου οἱ Ρόδιοι ὑπέστησαν νικηφόρως κατὰ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ πολιορκίαν ἑνὸς καὶ πλέον ἔτους τῷ 305—304 π. Χ., ἡ ὁποία ἐπέσπασε τὸν γενικὸν θαυμασμόν.

Ὄχι μόνον ὁ ἐμπορικὸς καὶ ὁ πολεμικὸς στόλος των κατέστη εἷς τῶν κυριωτέρων τῆς Μεσογείου, ἀλλ' εὗρον ἐν τῇ ναυπηγήσει καὶ ἐν τῇ κατασκευῇ ὅπλων καὶ πολεμικῶν μηχανημάτων βιομηχανίας ἐπικερδεῖς. Ἐπεξέτειναν δὲ τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ τῆς γείτονος ἀσιατικῆς ἀκτῆς καὶ ἐπὶ τῶν νήσων Καρπάθου, Κάσου, Χάλκης.

Οἱ Ρόδιοι ὑπῆρξαν κατὰ τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα οἱ μᾶλλον φημιζόμενοι ναυτίλοι τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἵδρυσαν ἓν εἶδος ἐμπορικοῦ καὶ θαλασσίου δικαίου, τοῦ ὁποίου ἐπέβαλον τὰς διατάξεις.

Τὸ πολίτευμά των φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἀρκούντως σοφόν· δύο ἐτήσιοι πρυτάνεις ἤσκουν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν βοηθούμενοι ὑπὸ ναυάρχων. Βουλὴ δὲ παρεσκεύαζε τὰ ψηφίσματα τὰ ὑποβαλλόμενα ἔπειτα εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς ἀγορᾶς τοῦ λαοῦ.

Ὁ ὄλβος καὶ ἡ πολυτέλεια δὲν ἐξήλειφον τὰς παλαιὰς ἀρετὰς τοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἐμβριθείας. Τέλος ἡ Ρόδος ἀπέβη μία τῶν πνευματικῶν ἑστιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ Αἰσχίνης καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας ἵδρυσεν ἐν αὐτῇ σχολήν, τῆς ὁποίας ἡ φήμη ὑπῆρξε σημαντικὴ καὶ διαρκής· καὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἀκόμη συνέρρεον εἰς τὴν Ρόδον, ὅπως σπουδάσουν ἐν αὐτῇ τὴν ρητορικήν· ὁ Παναίτιος, ὁ Στρατοκλῆς, ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ Εὔδημος, ὁ Ἱερώνυμος, ὁ Πείσανδρος, ὁ Σιμμίας, ὁ Ἀριστείδης εἶνε Ρόδιοι· ὁ Ποσειδώνιος, ὁ Ἀπολλώνιος, ὁ ἐπικαλούμενος Ρόδιος, παρέμειναν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν νῆσον.

Μέρος τῆς δόξης της ὤφειλεν εἰς τὸν «Κολοσσὸν τῆς Ρόδου», ἓν ὡς γνωστὸν τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου.

Ἐκτίσθη οὗτος ἐντὸς δώδεκα ἐτῶν περὶ τὰ 290 π. Χ. ὑπὸ Χάρητος τοῦ ἐκ Λίνδου, ὁ ὁποῖος ἐδαπάνησε 300 τάλαντα. Παρίστανε τὸν Ἥλιον, τὸν πολιοῦχον θεόν. Ὕψους 79 πήχεων (32 μέτρων), ἐγείρετο κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος, ἀλλ' ὄχι ὑπεράνω τῆς διώρυγος. Κατακρημνισθεὶς ἐκ σεισμοῦ τῷ 224 π. Χ. ἀνηγέρθη αὖθις τῇ βοηθείᾳ τῶν Πτολεμαίων. Ὁ Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ Κόμμοδος ἐτοποθέτησε τὴν κεφαλήν του ἀντὶ τῆς τοῦ Ἡλίου. Βραδύτερον ὁ «Κολοσσὸς τῆς Ρόδου» κατέπεσε, καὶ ὁ Κοδρᾶτος ἀφηγεῖται ὅτι βασιλεὺς τῶν Σαρακηνῶν ἐπώ-

λησε τὰ λείψανα αὐτοῦ εἰς Ἑβραῖον, ὁ ὁποῖος ἐφόρτωσε δι' αὐτῶν 900 καμήλους τῷ 172 π. Χ.

Ἡ εὐημερία τῆς Ρόδου παρεβλάβη κατὰ τὸν β' π. Χ. αἰῶνα· ὠφείλετο ἐν μέρει εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν συμμαχίαν καὶ ἐπαγιώθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς συμμαχίας, συναφθείσης ὡσαύτως κατὰ τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Μακεδόνων.

Τῷ 189 π. Χ. οἱ Ρωμαῖοι νικηταὶ τοῦ Ἀντιόχου παρεχώρησαν εἰς τοὺς Ροδίους τὴν Καρίαν. Ἀλλ' οὗτοι, ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν πρόοδον τῆς Ρώμης, ἠθέλησαν, ὅπως ἀντισταθμίσουν τὴν ροπὴν ταύτης καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου, τὸν ὁποῖον ἡ Ρώμη ἐβοήθει, νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν Βασιλέων τῆς Μακεδονίας.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Περσέως, ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος ἀφῆρεσε καὶ πάλιν ἀπ' αὐτῶν τὴν Καρίαν, μὴ καταλείπουσα εἰς αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς ἢ τὴν ἀπέναντι τῆς νήσου των χερσόνησον.

Ἐν τῷ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πολέμῳ οἱ κάτοικοι τῆς νήσου παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν συμμαχίαν. Ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος κατὰ τοῦ Πομπηΐου καὶ ἐν τούτῳ εὗρον τὸν ὄλεθρόν των. Ὁ Κάσσιος, φονεὺς τοῦ δικτάτορος, ἐνίκησεν ἐν ναυμαχίᾳ, κατέλαβε τὴν πόλιν, ἐθανάτωσε τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ καταπολεμήσαντας αὐτὸν κόμματος καὶ κατέλαβεν ὅλα τὰ δημόσια κτήματα, λεηλατῶν καὶ αὐτοὺς τοὺς ναοὺς τῷ 42 π. Χ.

Ἡ Ρόδος δὲν συνῆλθε ποτὲ ἀπὸ τὴν καταστροφήν της. Αἱ σχολαί της ἐν τούτοις διετήρησαν τὴν φήμην των. Ὁ Τιβέριος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀτυχίας του διέτριψεν ἐν τῇ νήσῳ. Αὕτη τέλος ἐστερήθη τῆς αὐτονομίας της ἀπὸ τὸν Κλαύδιον, ὁ ὁποῖος τὴν περιέλαβεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας τῷ 44 π. Χ. Ἐλευθερωθεῖσα καὶ πάλιν, προσηρτήθη ὁριστικῶς εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος ὑπὸ τοῦ Βεσπεσιανοῦ. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου περιελήφθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν νήσων καὶ κατέστη ἡ πρωτεύουσα των.

Τῷ 661 μ. Χ. ὁ Χαλίφης Μααβιγιὰ κατέλαβεν αὐτήν, ἔπειτα οἱ Βυζαντινοὶ τὴν ἀνέκτησαν· οἱ Γενουήνσιοι ἐγκατέστησαν ἐν αὐτῇ, ἀφοῦ ἀπέκρουσαν τὸν Ἰωάννην Κατακουζηνὸν τῷ 1249 μ. Χ. Ἀλλ' ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Πρωτοσεβαστοῦ.

Ἡ Ρόδος ἀνθίστατο χαλεπῶς εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς πειρατάς.

Ὁ Φούλκιος ὁ Βιλλαρέ, Μέγας Μάγιστρος τῶν Ἰωαννιτῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, κατέλαβε τὸ πρῶτον αὐτὴν τῇ 15ῃ Αὐγούστου 1310 μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν τάγματος τῶν Ἱπποτῶν, ἵνα ἔχῃ ταύτην ὡς ὁρμητήριον ἀσφαλὲς καὶ ἵνα μονίμως ἐγκαταστήσῃ τὸ τάγμα, οὗτινος ἡ ἕδρα ἠπειλήθη ἕνεκα τῶν διενέξεων τοῦ Βιλλαρὲ πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Κύπρου. Ἐν ἔτει 1315 οἱ Τοῦρκοι ἀπεπειράθησαν νὰ καταλάβωσι τὴν Ρόδον, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν τῇ βοηθείᾳ, κατά τινα θρῦλον,

Ἀμεδαίου τοῦ Ε' κόμητος τῆς Σαβοΐας τοῦ Μεγάλου, περικλεοῦς προγόνου τοῦ πολεμοῦντος νῦν πρὸς τοὺς Τούρκους Βασιλέως τῆς Ἰταλίας.

Ὁ Ἀμεδαῖος οὗτος τῆς Σαβοΐας σχετίζεται πρὸς τὴν σύγχρονον αὐτῷ ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Συνετέλεσεν εἰς τὸν γάμον τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Φιλίππου μετὰ τῆς Ἰσαβέλλας Βιλλεαρδουίνου. Διὰ τοῦ γάμου δὲ τούτου ὁ Φίλιππος ἐγένετο πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ Μωρέως. Ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Ἀμεδαῖος ὠργάνου σταυροφορίαν, ἵνα ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ γαμβροῦ του, Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρονίκου τοῦ Γ', τοῦ συζευχθέντος μετὰ τῆς Ἰωάννας, ἢ κατὰ τοὺς Βυζαντινούς, Ἄννης τῆς Σαβοΐας.

Ἡ Ρόδος ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1522 ἐπὶ Σουλεϊμὰν τοῦ Β', ὅστις ἐπιβιβάσας 100 000 ἄνδρας ἐπὶ 300 πλοίων ἐπολιόρκησε τὴν νῆσον ἐπὶ πέντε ὁλοκλήρους μῆνας. Ἐν μιᾷ τῶν ἐφόδων ἐφονεύθησαν 15,000 Ὀθωμανοί, ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τῆς Ρόδου ὑπὸ τὸν τελευταῖον Μάγιστρον ἐν Ρόδῳ, τὸν Βιλλιὲ δε Λίλ-Ἀδὰμ μὲ στρατὸν μὴ ὑπερβαίνοντα τοὺς πεντακισχιλίους ἄνδρας. Ὁ Σουλτάνος εἶχεν ἀποφασίσῃ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἀπέλθῃ, ὅτε ἐπληροφορήθη τὴν δεινὴν θέσιν τῆς πόλεως παρὰ Ροδίου αὐτομολήσαντος πρὸς αὐτόν. Ἠναγκάσθη τέλος ὁ Βιλλιὲ δε Λίλ Ἀδὰμ διὰ συνθήκης νὰ παραδώσῃ τὴν νῆσον εἰς τοὺς Τούρκους, τῶν Ἱπποτῶν ἀναχωρησάντων τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 1523 μεθ' ὅλων τῶν πολεμικῶν τιμῶν καὶ ἐξασφαλισθέντων τῶν κατοίκων ἀπὸ πάσης κακοποιήσεως καὶ αἰχμαλωσίας. Οἱ φυγόντες ἐκ Ρόδου Ἱππόται ἐγκατεστάθησαν ἐν Μελίτῃ τῇ βοηθείᾳ Καρόλου τοῦ Ε' τῆς Ἱσπανίας, τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ Ἁγίου Ρωμαϊκοῦ Κράτους.

Ἡ Ρόδος διετέλεσεν ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν Ἱπποτῶν ἐπὶ 210 ἔτη.

Ἔκτοτε ἡ Ρόδος διετέλεσε μέχρι σήμερον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων.

Ἡ Ρόδος τῆς Σήμερον

Ἡ Ρόδος μετὰ τὸ Καστελλόριζον τυγχάνει ἡ ἀνατολικωτέρα τῶν Σποράδων. Ἡ γεωγραφικὴ αὐτῆς θέσις ἀπέναντι καὶ πλησίον τῆς παραλίας τῆς Ἀνατολῆς (ἀρχαίας Καρίας), τὸ εὔκρατες αὐτῆς κλῖμα, τὸ εὔφορον τοῦ ἐδάφους της εἶχον καταστήσῃ τὴν νῆσον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μέγα ἐμπορικὸν καὶ ναυτικὸν κέντρον, συγχρόνως δὲ καὶ κοιτίδα πολιτισμοῦ καὶ φιλολογίας. Βραδύτερον κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ νῆσος ἤκμασεν ἐπὶ τῶν Ἱπποτῶν (Chevaliers Hospitaliers). Κατ' ἀξιοπίστους μαρτυρίας ὁ πληθυσμὸς τῆς Ρόδου ἀνῆλθε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς διακοσίας χιλιάδας κατοίκων, ἐνῷ σήμερον ὁ πληθυσμός της δὲν ὑπερβαίνει τὰς 30—32 χιλιάδας ψυχάς, διαιρουμένας ἐθνολογικῶς κατὰ προσέγγισιν (ἐλλειπουσῶν ὅμως τελευταίων ἐπισήμων στατιστικῶν) ὡς ἑξῆς :

Ἕλληνες	20,000
Τοῦρκοι	7,000
Ἰσραηλῖται	4,000
Εὐρωπαῖοι διάφοροι	500
	31,500

Τούτων οἱ μὲν Τοῦρκοι, Ἰσραηλῖται καὶ Εὐρωπαῖοι εἰσὶ κυρίως ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ πόλει τῆς Ρόδου, ἐνῷ τὰ διάφορα χωρία κατοικοῦνται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ὑπὸ τοῦ αὐτόχθονος Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐγκατέστησαν ἐν τῇ νήσῳ ἀπὸ τῆς κατακτήσεώς της (1522), οἱ Ἰσραηλῖται ἱσπανικῆς καταγωγῆς ὄντες, πολὺ μεταγενεστέρως, ἡ δὲ μικρὰ εὐρωπαϊκὴ παροικία μόλις πρὸ ἑνὸς καὶ ἡμίσεως αἰῶνος.

Ἡ Ρόδος σήμερον, λίαν ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, περιλαμβάνουσα ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὰ μνημεῖα, ὑπῆρχε πρὸ ὀλίγου ἔτι πολὺ μᾶλλον καὶ πολιτικῶς σπουδαία ὡς ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐν αὐτῇ τοῦ ὀθωμανικοῦ φρουρίου, ὅπερ τελείως ἀφωπλίσθη, εὑρισκομένων μόνον ἐν αὐτῷ σήμερον τῶν φυλακῶν τῶν εἰς βαρείας ποινὰς κοινῶν καὶ πολιτικῶν καταδίκων.

Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως ἡ Ρόδος καὶ ὡς ἕδρα νομοῦ, καὶ δὴ νομοῦ, οὗ τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων ἀποτελεῖται ὑπὸ ἀμιγῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, κέκτηται σημασίαν πολιτικὴν ὁπωσδήποτε σπουδαίαν, στερεῖται ὅμως συγκοινωνιῶν ἀνὰ τὸ ἐσωτερικόν, τὰ δὲ χωρία χαλεπῶς ἐπικοινωνοῦσι πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν πρωτεύουσαν. Ἡ Ρόδος ἀκμάζει ἔν τινι μέτρῳ γεωργικῶς χάρις μόνον εἰς τὸ εὔφορον τοῦ κλίματός της, μὴ παράγουσα ὅμως οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τῶν ὅσων ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ. Ὁ τόπος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς νήσου, ἤτοι ἀνὰ τὰ χωρία, τελεῖ ἐν καταστάσει γεωργικῇ καὶ γεωργικοβιομηχανικῇ μονονουχὶ προϊστορικῇ. Ἡ γεωργική, ἡ βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἐπιμονὴ καὶ ἐγκαρτέρησις καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον ὑπάρχει ἀνάγκη ν' ἀντιταχθῇ τοῖς ὑπάρχουσιν ἢ ἀναφυομένοις προσκόμμασι καὶ δυσχερείαις δὲν εἶνε ἀτυχῶς τὸ γενικὸν γνώρισμα τῆς Ρόδου. Ἡ ἀποθάρρυνσις ἐπεκράτησε τῆς ἐγκαρτερήσεως καὶ παρὰ ταῖς μᾶλλον ἀναπτυσσομεναις τάξεσι παρ' ὅλον τὸν ἄκοπον πλοῦτον, ὃν ἡ γῆ καὶ τὸ κλῖμα φερεγγύως ὑπισχνοῦνται, ὁ δ' ἐκπατρισμὸς εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἡ ἀνὰ τὴν Ἀμερικὴν μετανάστευσις στεροῦσι τὸν τόπον τέκνων ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν χρησίμων. Ἡ ὀθωμανικὴ στρατολογία, ὑφ' οὓς ὅρους τελεῖται, πτοεῖ τοὺς νησιώτας, ἡ δὲ νεολαία καὶ ἐν Ρόδῳ (ὡς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς Σποράσιν) ἐπιφόβως ἐρημοῖ τόπον, ὡς εἴρηται, κλίμακος εὐκράτου καὶ πάσῃ σχεδὸν καλλιεργείᾳ προσφόρου.

Η ΤΡΑΓΙΚΗ ΝΗΣΟΣ

Ἡ τραγικὴ νῆσος! Οὕτως ὀνομάζεται συχνὰ ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ τοῦ λαοῦ ἡ Χίος, ἡ ὡραία νῆσος τοῦ Αἰγαίου, περίφημος διὰ τὴν γλυκύτητα τοῦ κλίματός της, τὴν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους, τὴν θαυμασίαν τοποθεσίαν καὶ διὰ τὰς συμφορὰς καὶ τὰς καταστροφάς, ἃς ὑπέστη. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ φύσις ἐπεισμώθησαν κατὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἐπιγείου παραδείσου, ὅπου παραθερίζουν οἱ εὔποροι τῆς πλησίον Σμύρνης.

Ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμὸς ἀπεδεκάτισε διὰ τῶν σφαγῶν τοῦ 1822 τὸν πρᾷον καὶ ἥσυχον πληθυσμόν, ὁ ὁποῖος, ἀφιερωμένος εἰς τὸ ἐμπόριον, δὲν συμμετέσχε τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος· τῷ 1881 φοβερὸς σεισμός, ὁ ὁποῖος δύναται διὰ τὰ ἀποτελέσματά του νὰ παραβληθῇ πρὸς ἐκεῖνον τῆς Μεσσήνης, ἔσχεν ἑπτὰ ἕως ὀκτὼ χιλιάδας θύματα καὶ κατέστρεψεν ὁλόκληρα χωρία.

Ἡ νῆσος, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Ὅμηρος ἀπὸ τῆς κυρυφῆς ἑνὸς βράχου —ὁ βράχος τοῦ Ὁμήρου, ὃν οἱ Χῖοι δεικνύουν μὲ ὑπερηφάνειαν εἰς τοὺς ξένους— ἀπήγγελλε τοὺς στίχους τῶν ποιημάτων του εἰς τὸν λαόν, ἐξυμνήθη ὑπὸ τοῦ Βίκτωρος Οὐγκὼ εἰς τὰς «Ἀνατολικὰς» καὶ εἰς ἓν περίφημον ποίημα, δούλη Χίος, ὑπὸ ἑνὸς μεγάλου Ἕλληνος ποιητοῦ, τοῦ Ὀρφανίδου.

— Μὴ πηγαίνετε εἰς τὴν Χίον—λέγουν πολλάκις οἱ Σμυρναῖοι εἰς τοὺς μεταβαίνοντας νὰ ἴδουν τὴν ὡραίαν νῆσον, ἐλκυομένους ἐκ τῆς γοητευτικῆς της θέας, ἐκ τῆς τοποθεσίας της καὶ ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὁ παρέχει χιλίων ἐτῶν ἱστορία—μὴ πηγαίνετε, καὶ ἀρκεσθῆτε νὰ τὴν βλέπετε ἀπὸ μακράν· διότι ἐὰν ἀποβιβασθῆτε εἰς τὴν νῆσον, δὲν θὰ εὕρητε εἰμὴ ἐρείπια καὶ τοὺς Τούρκους.

Εἶνε τὸ θέμα τὸ ὁποῖον ἐνέπνευσε τὴν ἐπίκλησιν, δι' ἧς ἀρχίζει τὸ ποίημα τοῦ Ὀρφανίδου:

Πρὸς τῆς Ἐλάσσονος πλεὼν Ἀσίας ὁ ναύτης τὰς ὄχθας
Νῆσον φαιδρὰν ἁπαντᾷ οὐ μακρὰν τῆς εὐδαίμονος Σμύρνης.
Ἂν ἀρωμάτων τερπνῶν ἀτμοσφαῖρα εὐώδης τὴν λούῃ,
δὲν εἶνε αὐτὴ τῶν μακάρων ἡ Νῆσος.... Εἰς ἔαρος ὥραν
ὅταν σιγῶσι πελάγη καὶ ὄρη, κ' ὑπνώττῃ ἡ φύσις,
μυστηριώδεις ἂν ἐξ αὐτῆς ἀναπέμπωνται φθόγγοι,
δὲν κατοικοῦσιν ἐκεῖ κινδυνώδεις τοῦ μύθου Σειρῆνες.

Χαῖρε ὦ Χίος! Ἂν ὄχι πατρὶς τοῦ μεγάλου Ὁμήρου,
γῆ, ὅπου κἂν ἐφαντάσθη τὸν Ὄλυμπον καὶ ἔψαλ' ἔνθους.

Κάτω τοῦ Αἴπους μὲ σέβας ἠσπάσθην τὴν παραλίαν πέτραν,
ὅπου ἐκάθισεν ὁ γόνιμος νοῦς τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.
Κ' εἰς τῆς νυκτὸς τὴν σιγὴν τὸ προσέχον οὖς ἠκροάσθη
μὲ τῶν λαμπόντων ἀστέρων τὴν ὅλως σεπτὴν ἁρμονίαν
τὴν γρηγοροῦσαν ἠχὼ τῶν ἐπῶν τοῦ τυφλοῦ μουσολήπτου.

Χαῖρε πατρὶς τῶν ἀνθῶν, σχινοστόλιστε Κόρη τοῦ Πόντου.
Εἶνε ἡ εὔφορος γῆ σου μ' αἵματα ἀθώων βρεγμένη.
Κ' εἰς τὰς ρωγμὰς τῶν πετρῶν σου ὀστᾶ ἀπαντῶνται μαρτύρων
Εἶδ' ὁ φαιδρὸς οὐρανός σου σκηνὰς τραγικὰς καὶ ἀπευκταίας.
Εἰς στεναγμοὺς γοεροὺς οἱ τραχεῖς σου ἐρράγησαν βράχοι
κ' ἡ τῶν τυράννων πνοὴ τ' ἀκμαῖά σου ἔφθειραν κάλλη.
Μίαν νὰ ψάλω, τολμῶ, τῶν πολλῶν πενθηρῶν σου σελίδων
κ' εἴθ' ἡ εἰκὼν τοῦ κλεινοῦ ἀοιδοῦ τοῦ Ἡλίου νὰ φέγγῃ
ὡς φωτοβόλος λαμπὰς ὁδηγὸς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ μου.

Ἡ τραγικὴ νῆσος! Ἡ συμφορὰ τὴν ἔπληξεν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Αἱ μεγάλαι ἱστορικαὶ ἐποχαὶ τῆς νήσου ἀποτελοῦν τέσσαρας μεγίστας συμφοράς. Ὑποδουλωθεῖσα ὑπὸ τῶν Περσῶν τῷ 499 π. Χ., ἔχασεν ὁλόκληρον τὸν πληθυσμόν της, μεταφερθέντα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Τῷ 82 π. Χ. ὁ Μιθριδάτης πωλεῖ ὡς δούλους τοὺς Χίους. Αἱ λοιπαὶ φοβεραὶ ἐποχαὶ εἶνε νεώτεραι· ἡ μία τοῦ 1822, ἐποχῆς τῶν ἀπαισίων σφαγῶν, καὶ ἡ ἄλλη τοῦ σεισμοῦ τοῦ 1881, ὁ ὁποῖος τὴν κατέστρεψεν ἐξ ὁλοκλήρου.

Οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρξαν σχετικῶς ἐπιεικεῖς εἰς τοὺς χρόνους τῆς κατακτήσεως ἢ τοὐλάχιστον ἐξεμάνησαν κατὰ μέρους μόνον τοῦ πληθυσμοῦ, κατὰ τῶν ἐν Χίῳ Γενουηνσίων, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἰουστινιανοὶ ἔγειναν κύριοι αὐτῆς διὰ λογαριασμὸν τῆς Δημοκρατίας των, καὶ κατόπιν ἀπόλυτοι κυρίαρχοι ὑπὸ τὸν τίτλον τῶν πριγκήπων τῆς Χίου, ὅπως ἄλλη γενουηνσιακὴ οἰκογένεια, οἱ Γκατταλοῦτζοι, ἔγειναν κύριοι τῆς Μυτιλήνης ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Δουκῶν τῆς Λέσβου.

Θὰ ἤξιζεν ἰδιαιτέρας μελέτης τὸ σύστημα, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ Δημοκρατία προέβη εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου καὶ ἔπειτα εἰς τὴν διοίκησίν της. Μὲ ἰδιωτικὰ μέσα ἐξωπλίσθησαν τὰ πλοῖα τῆς ἐκστρατείας, ὧν ἡ ἀρχηγία ἀνετέθη εἰς τὸν Σιμὸν Βινιόσο. Συνέστησαν ἑταιρείαν ἐπιχειρήσεων, κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα, μὲ τὸ ὁποῖον ἐν Λιγουρίᾳ κατεσκεύαζον τὰ πλοῖα, πρωτοῦ ἱδρυθῇ τὸ σύστημα τῶν μετοχῶν. Οἱ κεφαλαιοῦχοι οὗτοι ἀνελάμβανον τὴν ἐκστρατείαν ὡς ἐπιχείρησιν καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου ἐζήτησαν νὰ ἀποζημιωθῶσι παρὰ τῆς Δημοκρατίας. Ἀλλὰ τὰ ταμεῖα ἦσαν κενὰ καὶ ὁ Δόγης ἐσκέφθη βεβαίως νὰ ἀφήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν νῆσον, ἐπιφυλάξας διὰ τὴν Δημοκρατίαν τὰ δικαιώματα ἐπικυριαρχίας. Ἐνεκαινίσθη οὕτω σύστημα ὁμοιάζον ὀλίγον πρὸς τὰς ἑταιρείας εἰς Σάρτεραδ, μὲ τὰς ὁποίας ἡ Ἀγγλία τρεῖς αἰῶνας βραδύτερον κατέλαβε μέρος τῆς Ἀφρικῆς.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ Ἰουστινιανοὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποκλείσουν τοὺς ἄλλους

κεφαλαιούχους καὶ νὰ μείνουν ἀπόλυτοι κύριοι τῆς νήσου, ἐξασκοῦντες ἐπ' αὐτῆς ἀπόλυτον ἐξουσίαν καὶ μετά τινος σκληρότητος. Οἱ τοποτηρηταί, οὓς ἡ Γένουα ἀπέστελλεν εἰς Χίον, εἶχον ἁπλοῦν παραστατικὸν ἀξίωμα καὶ ἦσαν οἱ ταπεινότατοι ὑπηρέται τῶν Ἰουστινιανῶν, τῆς οἰκογενείας αὐτῆς τῶν ἐμπόρων, οὓς οἱ τοποτηρηταὶ κατέληξαν ν' ἀναγνωρίσουν ὡς ἡγεμόνας. Ἀντιπρόσωποι τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Πάπα ἀνέλαβον ἀμέσως ἀμείλικτον πόλεμον κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀναγκάζοντες αὐτοὺς παρὰ τὰς πεποιθήσεις των νὰ λαμβάνουν πραγματικὸν μέρος καὶ οὐχὶ ὡς θεαταὶ εἰς πάσας τὰς καθολικὰς θρησκευτικὰς τελετάς.

Κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Πάσχα, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Ἀναλήψεως, αἱ οἰκίαι τῶν ὀρθοδόξων ὤφειλον νὰ εἶνε στολισμέναι μὲ σημαίας καὶ ἄνθη καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς, παρατεταγμένοι ἐν τῇ πλατείᾳ καὶ περικυκλωμένοι ἀπὸ ἐνόπλους, ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσουν ἐν χορῷ πρὸς ἕνα εἶδος κήρυκος, ὅστις ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς νὰ φωνάζουν, κατόπιν συνθήματος τῶν τυμπάνων, τὰς δόξας τῆς Γενούης, τοῦ Πάπα, τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῶν Ἰουστινιανῶν.

— Ἂς δεηθῶμεν—ἔλεγεν ὁ κῆρυξ—ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας.

— Πολλὰ ἔτη... Ζήτω !... ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσουν.

— Δεηθῆτε ὑπὲρ τῆς ἐνδοξοτάτης καὶ εὐγενεστάτης οἰκογενείας τῶν Ἰουστινιανῶν.

Καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς ὤφειλον νὰ ἀπαντήσουν μὲ τὸν λαόν :

— Δεόμεθα... Ζήτω ! Ζήτω οἱ Ἰουστινιανοί !

Ἡ ἐχθρικὴ αὕτη στάσις κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐξεμεταλλεύετο ἐμπορικῶς καὶ ἐξηντλεῖτο ἡ Νῆσος, καθίστα τοὺς Γενουηνσίους μισητούς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ ἐκδιώξαντες τοὺς Ἰταλοὺς Τοῦρκοι ἐγένοντο δεκτοὶ σχετικῶς καλῶς. Εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ὑποδοχῆς οἱ Τοῦρκοι μετεχειρίσθησαν τοὺς Χίους κατὰ διάφορον τρόπον τῶν ἄλλων ὑποδουλωθέντων λαῶν, παραχωρήσαντες εἰς αὐτοὺς ἰδιαίτερα προνόμια, ἅτινα διετήρησαν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ὑπῆρξαν ἀμείλικτοι μόνον κατὰ τῶν ὀπαδῶν τῶν Ἰουστινιανῶν καὶ κατὰ τῶν τελευταίων. Δεκαοκτὼ μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης ἀπέθανον μαστιγωθέντες καὶ κατόπιν πολλῶν ἄλλων βασανιστηρίων, προτιμήσαντες τὸν θάνατον τοῦ ἐξισλαμισμοῦ καὶ τῶν κατατάξεων εἰς τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων. Τρεῖς μόνον ἐδέχθησαν νὰ προσέλθουν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν.

Οὐχ ἧττον μετὰ δύο καὶ ἥμισυν αἰῶνας ἡ νῆσος ὑπέστη μίαν τῶν φοβερωτέρων σφαγῶν, ἃς γνωρίζει ἡ Ἱστορία.

Ἡ Χίος δὲν εἶχεν ἐπαναστατήσῃ, ἀλλ' ἐδέχθη τοὺς πρόσφυγας Σαμίους ἐπαναστάτας, οἵτινες ἀνεκήρυξαν τὴν Ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἕνεκα τούτου ὁ Σουλτᾶνος Μαχμοὺτ διέταξε τὸν φοβερὸν καὶ ἀπαίσιον Καρᾶ Ἀλῆν, αἱμοβόρον δήμιον, νὰ σφάξῃ τοὺς Χριστιανούς. Ὑπολογίζεται ὅτι πλείονες τῶν εἴκοσι χιλιάδων

ἐφονεύθησαν, καὶ τὰ τελωνιακὰ βιβλία ἀναγράφουν κεφαλικὸν φόρον δι' ἑκάστην πωληθεῖσαν δούλην πλέον τῶν δώδεκα χιλιάδων γυναικῶν.

Ἐξηρέθησαν τῆς σφαγῆς μόνον αἱ γυναῖκες, αἱ ἔχουσαι ἡλικίαν κάτω τῶν 40 ἐτῶν καὶ τὰ παιδία 2 ἕως 16 ἐτῶν,

Ἡ ἀφήγησις τῶν ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ Καρᾶ Ἀλῆ διευθυνομένων σφαγῶν προκαλεῖ ῥῖγη. Καθ' ὁδὸν οἱ δερβίσαι χορεύουν περὶ τὰ πτώματα. Ἄλλοῦ σχηματίζουν πυραμίδας ἐκ τῶν ἀποκοπεισῶν κεφαλῶν τῶν πτωμάτων καὶ στήνουν ἐπ' αὐτῶν τὴν ἡμισέληνον· ἄλλοι ἀποκόπτουν τὰ ὦτα διὰ νὰ σχηματίσουν γιρλάνδας, μὲ τὰς ὁποίας ἐστόλιζαν τὰ πλοῖά των... Μὲ τοιαύτην γιρλάνδαν ἦτο στολισμένη ἡ ναυαρχὶς τὸ βράδυ, καθ' ὃ ἄσημος ναυτικός, ὅστις ἔμελλε νὰ γείνῃ εἷς τῶν ἡρώων τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ὁ Κανάρης, ἐπυρπόλει τὸ πλοῖον, ἀνατινάσσων μὲ αὐτὸ τὸν Καρᾶ Ἀλῆ καὶ τοὺς ἄλλους κυβερνήτας, ἑορτάζοντας τουρκικὴν ἑορτὴν καὶ ἀπολαύοντας τὸ θέαμα τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως τῆς ἡμέρας.

Καθ' ἑκάστην μετὰ τὴν σφαγὴν τῷ ἐκομίζοντο εἰς τὸ πλοῖον ἑκατοντάδες ἐκλεκτῶν θυμάτων, ἅτινα κατὰ σειρὰν ἐθανατώνοντο μὲ ποικίλα βασανιστήρια.

Τὴν ἑσπέραν ἐκείνην εἶχεν εἰς τὸ πιάτο του τὴν κεφαλὴν τοῦ Γάλλου ἀξιωματικοῦ Μπαλέστ, γενναίως πολεμήσαντος κατὰ τῶν Τούρκων ἐπὶ τῶν πλοίων τῶν ἐπαναστατῶν.

Ὡς νὰ μὴ ἤρκει εἰς τὴν δυστυχῆ νῆσον ἡ ὀργὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτῆς πρὸ 30 ἐτῶν ἡ ὀργὴ τῆς φύσεως, μὲ τὸν περίφημον σεισμὸν τῆς 3 Ἀπριλίου 1881, ἐπιφέραντα τὴν καταστροφὴν οἰκιῶν, τζαμιῶν, στρατώνων καὶ ὅλων σχεδὸν τῶν δημοσίων κτιρίων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἐτάφησαν πληθυσμοὶ ὁλοκλήρων χωρίων. Εἰς 20,000 ὑπολογίζονται τὰ θύματα.

Ἐκ περιεργείας ἠθέλησα νὰ ἐρευνήσω τὰς δημοσιεύσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Πρὸ τριάκοντα ἐτῶν τὸ ρεπορτὰζ καὶ ὁ τύπος δὲν εἶχον τὴν σημερινὴν ἀνάπτυξιν. Οὐχ' ἧττον ἀνεῦρον μερικὰς ἐπιστολάς, καὶ ἠδυνήθην νὰ ἀντιληφθῶ ὅτι αἱ περιγραφαὶ ἐκεῖναι εἶνε ἀκριβῶς ὅμοιαι καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις πρὸς τὰς περιγραφὰς τῆς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν γενομένης καταστροφῆς τῆς Μεσσήνης. Ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ τῶν γεγονότων λησμονεῖται τὸ πᾶν εὐκόλως.

Καὶ οὐδείς, ἢ ὀλίγοι ἐνθυμοῦνται τὰς ἡμέρας ταύτας, ἐν αἷς τόσος λόγος γίνεται διὰ τὴν τραγικὴν νῆσον, πρὸ τῆς ὁποίας ὁρμοῦσι τὰ πλοῖά μας, ὅτι ἡ μεγάλη καταστροφὴ συνεκίνησε βαθύτατα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον καὶ ὅτι συνελέγησαν ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ παρ' ἡμῖν, ὡς νομίζω, ἔρανοι ἀνελθόντες εἰς τὸ ποσὸν τῶν δύο ἢ τριῶν ἑκατομμυρίων.

Ζῶμεν συντόμως καὶ συντόμως λησμονεῖται τὸ πᾶν.

Βίκο Μαντεγκάτσα

Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου

Αἱ εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος ἀνήκουσαι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἀποτελοῦν τὸν νομὸν τοῦ Ἀρχιπελάγους, οἰκούμενον ἐκ 462,977 Ἑλλήνων, 25,198 Μουσουλμάνων καὶ 4,558 ξένων.

Ἐν τοῖς καθέκαστα ἡ στατιστικὴ ἔχει ὡς ἑξῆς :

	Ἕλληνες	*Μουσουλμάνοι*	*Ξένοι*
Σαμοθράκη	3,700	—	—
Ἴμβρος	8,007	—	—
Θάσος	14,940	98	103
Λῆμνος	20,434	—	—
Τένεδος	4,200	—	—
Μιτυλήνη	125,753	14,376	320
Μοσχονήσια	2,234	—	—
Χίος	71,724	1,950	950
Ψαρρά	565	—	—
Ἰκαρία	14,760	—	—
Σάμος	55,770	—	340
Πάτμος	3,700	—	—
Λέρος	6,923	—	—
Κάλυμνος	19,855	—	—
Κῶς	12,550	2,920	—
Νίσυρος	6,599	—	—
Ἀστυπάλαια	1,900	—	—
Τῆλος	1,850	—	—
Σύμη	18,539	—	—
Χάλκη	3,740	—	—
Ρόδος	37,777	5,554	2,845
Καστελόρριζον	12,000	—	—
Κάρπαθος	9,527	—	—
Κάσος	6,700	—	—

Ὁ νομὸς ἔχων ὡς ἕδραν τὴν Ρόδον περιλαμβάνει τέσσαρας διοικήσεις, τῆς Ρό-

δου, Χίου, Μιτυλήνης καὶ Λήμνου. Ἡ διοίκησις Ρόδου περιλαμβάνει τὴν ὑποδιοίκησιν Ρόδου, ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται ὁ δῆμος Χάλκης, τὰς ὑποδιοικήσεις Κάσου, Καστελορρίζου καὶ Σύμης μετὰ τοῦ δήμου Τήλου καὶ Κῶ μετὰ τοῦ δήμου Νισύρου.

Ἡ διοίκησις τῆς Χίου περιλαμβάνει τὰς ὑποδιοικήσεις Χίου, Ἰκαρίας καὶ Λέρου μετὰ τοῦ δήμου Πάτμου, καὶ Καλύμνου μετὰ τοῦ δήμου Ἀστυπαλαίας.

Ἡ διοίκησις Μιτυλήνης περιλαμβάνει τὰς ὑποδιοικήσεις Μιτυλήνης, Μολύβου καὶ Πλωμαρίου.

Ἡ διοίκησις Λήμνου περιλαμβάνει τὰς ὑποδιοικήσεις Λήμνου, Ἴμβρου καὶ Τενέδου.

Αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους ἐξαρτώμεναι ἐκκλησιαστικῶς ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀποτελοῦν 10 Μητροπόλεις, τὰς Λήμνου, Ἴμβρου, Μιτυλήνης περιλαμβανούσης τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Μιτυλήνης καὶ τὴν Τένεδον, Μεθύμνης περιλαμβανούσης τὸ βόρειον μέρος τῆς Μιτυλήνης τῆς Χίου μὲ τὰς παρακειμένας νήσους Ψαρά, τῆς Σάμου καὶ Ἰκαρίας, τῆς Καλύμνου ἀποτελουμένης ἐκ τῶν νήσων Καλύμνου, Λέρου, Ἀστυπαλαίας καὶ τῶν παρακειμένων νησίδων· τῆς Κῶ, τῆς Καρπάθου καὶ Κάσου καὶ τῆς Ρόδου μετὰ τῶν νήσων Χάλκης, Τήλου, Νισύρου, καὶ Σύμης. Τὸ Καστελόρριζον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Μητροπόλεως Πισιδίας. Τὰ δὲ Μοσχονήνια ἀποτελοῦν ἰδιαιτέραν ἐπισκοπὴν ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης.

Λῆμνος.— Ἡ νῆσος Λῆμνος ἔχει 32 σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων μετὰ 1576 μαθητῶν καὶ 809 μαθητριῶν. Τὸ διδάσκον προσωπικὸν σύγκειται ἐκ 50 διδασκάλων καὶ 12 διδασκαλισσῶν. Ἐτησίως δαπανῶνται δι' αὐτοὺς 2,000 λίραι. Τὰ εἰς τὰ χωρία καὶ τὰς κωμοπόλεις σχολεῖα συντηροῦνται ὑπὸ τοῦ ταμείου τῶν ἐκκλησιῶν. Τὰ ἐν τῇ ἕδρᾳ τῆς νήσου ὑπὸ ἐκουσίων εἰσφορῶν τῶν κατοίκων καὶ μικρῶν τινῶν εἰσοδημάτων τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῆς κοινότητος.

Ἴμβρος.— Ἡ νῆσος αὕτη ἔχει δύο παρθεναγωγεῖα μετὰ 228 μαθητριῶν καὶ 7 ἀρρεναγωγεῖα ἐξ ὧν τὰ δύο ἡμιγυμνάσια, μετὰ 8,760 μαθητῶν. Ἡ περιουσία τῆς κοινότητος δὲν ὑπερβαίνει τὰς 750 λίρας. Τὰ σχολεῖα, εἰς ἃ ἡ διδασκαλία παρέχεται σχεδὸν δωρεάν, συντηροῦνται ἐκ προαιρετικῶν εἰσφορῶν τῶν κατοίκων.

Ρόδος.— Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Ρόδου δηλαδὴ ὅλοι οἱ κάτοικοι, πλὴν εὐαρίθμων Τούρκων καὶ Ἰσραηλιτῶν, διατηρεῖ 55 σχολεῖα ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ἐξ ὧν ἓν γυμνάσιον, μετὰ 63 διδασκάλων, 21 διδασκαλισσῶν καὶ 2,126 μαθητῶν, ἐξ ὧν οἱ 1930 ἄρρενες καὶ αἱ 196 θήλεις.

Τὰ ἐκπαιδευτικὰ ταῦτα καθιδρύματα ἐποπτεύει ἰδιαιτέρα ἐκπαιδευτικὴ ἐπιτροπὴ ἐκλεγομένη ὑπὸ τῆς κοινότητος. Ὁ ἐτήσιός των προϋπολογισμὸς ἀνέρχεται εἰς 2,200 λίρας.

Εἰς τὰ χωρία τὰς δαπάνας τῆς συντηρήσεως τῶν σχολείων παρέχουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ταμεῖα, εἰς δὲ τὴν ἕδραν τῆς ἐπαρχίας ἡ συντήρησις των κατορθοῦται

δι' ἐκουσίων εἰσφορῶν, ἀποτελουσῶν σταθερὰν ἐτησίαν πρόσοδον 420 λιρῶν. Αἱ δεκαεννέα μοναὶ τῆς νήσου μικραὶ καὶ ἀσήμαντοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, συνεισφέρουν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἕδρας τῆς ἐπαρχίας 100 περίπου λίρας.

Καστελλόρριζον. Οὕτως ὀνομάζεται ἡ νῆσος αὕτη ἀπὸ τῆς Ἐνετοκρατίας· τὸ παλαιόν της ὄνομα ἦτο Μεγίστη. Ἔχει μίαν καὶ μόνην πόλιν, εἰς ἣν ὑπάρχει συγκεντρωμένος ὅλος ὁ πληθυσμός της καὶ οὐδὲν χωρίον. Ἡ μικρὰ αὕτη κοινότης ἔχει 3 σχολεῖα μετὰ 6 διδασκάλων, 7 διδασκαλισσῶν, 426 μαθητῶν καὶ 411 μαθητριῶν, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἱερατικὴν σχολὴν μετὰ 15 ἕως 20 μαθητῶν. Αἱ ἐτήσιαι δαπάναι συμποσοῦνται εἰς 900 λίρας. Εἰς τὸ αὐτὸ σχεδὸν ποσὸν ἀνέρχεται καὶ ἡ κοινοτικὴ περιουσία συγκειμένη ἐξ ἀκινήτων. Τὸ ὅλον τῶν ἐτησίων δαπανῶν τῆς κοινότητος ἀνέρχεται εἰς 3,000 λίρας. Αἱ πρόσοδοι ἀποτελοῦνται ὡς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς προνομιούχους Σποράδας ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων, τοῦ φόρου ἀγαθοεργίας λεγομένου, τὸν ὁποῖον ἀποφάσει τῆς δημογεροντίας καταβάλλει ἕκαστος κάτοικος, ἐκ προσθέτου ἐξαγωγικοῦ τέλους ἀποκλειστικῶς προωρισμένου διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς κοινότητος Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ τούτου ἡ κοινότης συντηρεῖ κοινοτικὸν φαρμακεῖον καὶ ἰατρόν.

Σημειωτέον ὅτι τὸ Καστελλόρριζον δὲν κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν.

Σύμη.—Ὅπως καὶ ἐν Καστελλορρίζῳ ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου εἶνε συγκεντρωμένος εἰς μίαν πόλιν, ὅπου ὑπάρχει μία καὶ μόνη θαυμασίως ὠργανωμένη κοινότης. Ἔχει 9 σχολεῖα μετὰ 15 διδασκάλων, 19 διδασκαλισσῶν καὶ 1466 μαθητῶν, ἐξ ὧν οἱ 752 ἄρρενες καὶ 714 θήλεις, διὰ τὰ ὁποῖα δαπανῶνται ἐτησίως ὑπὲρ τὰς 1000 λίρας. Ἔχει ἐπίσης κοινοτικὸν φαρμακεῖον μετὰ χειρουργικοῦ τμήματος καὶ τέσσαρας ἰατρούς. Ἡ ἐκπαίδευσις, οἱ ἰατροί, τὰ φάρμακα παρέχονται δωρεάν. Αἱ δαπάναι τῶν σχολῶν ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ λαιπαὶ τῆς κοινότητος καλύπτονται ὑπὸ τελῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς κατοίκους ὑπὸ τῆς δημογεροντίας.

Ἡ κοινότης ἔχει πρόσοδον κτηματικὴν ἀξίας 3300 λιρῶν καὶ κτηματικὴν περιουσίαν 4500 λιρῶν, ἀποτελουμένην ἐκ τῶν σχολείων, τοῦ φαρμακείου καὶ λοιπῶν.

Τῆλος (Ἐπισκοπή).—Ἡ νῆσος αὕτη οὖσα μία ἀπὸ τὰς μικροτέρας Σποράδας ἔχει δύο χωρία τὸ Μέγα καὶ τὸ Μικρόν, μετὰ δύο σχολείων, 2 διδασκάλων καὶ 112 μαθητῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Αἱ εἰς 60 λίραι ἀνερχόμεναι ἐτήσιοι δαπάναι καλύπτονται διά μέσου τῆς δημογεροντίας ὑπὸ τῶν εἰσφορῶν τῶν κατοίκων. Σχετικῶς γόνιμος ἡ νῆσος, παράγει ἔλαιον, σῦκα καὶ ἀμύγδαλα. Οἱ κάτοικοι ἐπιτυχῶς ἀσχολοῦνται καὶ εἰς τὴν χοιροτροφίαν.

Νίσυρος.—Ἡ νῆσος αὕτη ἀποτελουμένη ἐκ τῶν χωρίων Μανδράκι, Ἐμπορίου καὶ Νικία, τοῦ πρώτου ὡς ἕδρας ἔχοντος 8 σχολεῖα μετὰ 5 διδασκάλων, 2 διδασκαλισσῶν, 230 μαθητῶν, 70 μαθητριῶν. Ἡ κοινότης συντηρεῖ καὶ φαρ-

μακεῖον καὶ ἰατρόν. Αἱ διὰ τὰ σχολεῖα δαπάναι ἀνέρχονται εἰς 130 λίρας, καλυπτόμεναι ὡς εἰς τὰς λοιπὰς νήσους διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν τῶν κατοίκων. Ἡ Νίσυρος παράγει ὀλίγα σῦκα, ἀμύγδαλα καὶ βαλανίδια. Ὑπάρχουν καὶ ὀρυχεῖα θείου καὶ θερμοπηγαί, ἃς ἐκμεταλλεύεται ἡ κοινότης.

Χάλκη.— Ἔχει μίαν πόλιν καὶ ἓν χωρίον, τρία σχολεῖα μετὰ 184 μαθητῶν, 6 διδασκάλων καὶ 3 διδασκαλλισσῶν. Ἐτησίως δαπανῶνται δι' αὐτὰ 350 λίραι. Ἡ Χάλκη οὖσα ἄγονος, ὅπως ἡ Σύμη, ἀποζῇ ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς σπογγαλιείας καὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν σπόγγων.

Κάρπαθος.—Ἂν καὶ ἐν τῇ νήσῳ ὑπάρχουν 13 σχολεῖα, οὐδὲν σχεδὸν ἔχει παρθεναγωγεῖον. Τὰ κοράσια συχνάζουν εἰς τὰ ἀρρεναγωγεῖα, ἐκπαιδευόμενα ὑπὸ διδασκάλων. Τοὐναντίον δὲ ἡ ἐκπαίδευσις τῶν ἀρρένων εἶνε λίαν προηγμένη. Τρία σχολεῖα εἶνε ἑπτατάξια. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητευομένων εἶνε 690 (522 ἄρρενες καὶ 168 θήλεις) μετὰ 16 διδασκάλων. Ἐτησίως δαπανῶνται 380 λίραι. Οἱ κάτοικοι συγκεντροῦνται εἰς 10 χωρία. Τὸ ἥμισυ τῆς νήσου εἶνε ἐντελῶς ἄγονον, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ παράγει λεμόνια καὶ ἄλλα ἐσπεριδοειδῆ.

Κάσος.—Ἔχει 6 σχολεῖα μετὰ 9 διδασκάλων, 6 διδασκαλισσῶν, 390 μαθητευομένων (205 ἀρρένων καὶ 185 θηλέων). Ἐτησίως δαπανᾶ 620 λίρας προερχομένας ὅπως καὶ εἰς τὰς λοιπὰς νήσους ἐκ τῶν κοινοτικῶν εἰσφορῶν, τῆς μόνης προσόδου της. Μηδένα παρεχούσης τῆς νήσου βιοτικὸν πόρον, οἱ κάτοικοί της ἐπιδίδονται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ναυτιλίαν.

Κάλυμνος.—Μετὰ τὴν Σύμην, ἡ Κάλυμνος εἶνε ἡ πλέον πυκνοκατῳκημένη, ἡ εὐπορωτέρα καὶ ἡ πλέον προηγμένη τοῦ Δωδεκανήσου. Ὅπως ἡ Σύμη καὶ ἡ Κάλυμνος ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἁλιείαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν σπόγγων. Ἀλλ' ὑπερέχει τὴν Σύμην ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν ἐν αὐτῇ μερῶν εὐφόρων, ὅπου παράγονται κίτρα καὶ πορτοκάλλια. Οἱ κάτοικοι καὶ ἐδῶ εἶνε συγκεντρωμένοι εἰς μίαν πόλιν μεθ' ἑνὸς προαστείου. Ἐν αὐτῇ συντηροῦνται 11 σχολεῖα, ὧν τὰ τρία ἑπτατάξια καὶ ἓν ἡμιγυμνάσιον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητευόντων εἶνε 1600 (1000 ἄρρενες καὶ 500 θήλεις). Τὸ διδάσκον προσωπικὸν σύγκειται ἐκ 31 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων καὶ 8 διδασκαλισσῶν. Ἡ ἐτησία δαπάνη ἀνέρχεται εἰς 2000 λίρας ὡς ἔγγιστα, καταβαλλομένας ὑπὸ τῶν κατοίκων. Ἡ κοινότης δὲν ἔχει περιουσίαν. Αἱ ἐτήσιοι πρόσοδοί της 6,000 λίραι κατὰ μέσον ὅρον προερχόμεναι ἐκ κοινοτικῶν τελῶν. Συντηρεῖ καὶ φαρμακεῖον μετὰ τριῶν ἰατρῶν.

Λέρος.— Ἡ νῆσος ἔχει μικρὰν πολίχνην, εἰς ἣν συγκεντροῦται ἅπας ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου, ἔχει 7 σχολεῖα ἀμφοτέρων τῶν φύλων μετὰ 8 διδασκάλων, 4 διδασκαλισσῶν καὶ 790 μαθητευομένων, ἐξ ὧν οἱ 490 ἄρρενες, καὶ αἱ 300 θήλεις. Ἐτησίως δαπανῶνται ἕως 900 λίραι. Ἡ κοινότης στερεῖται περιουσίας. Αἱ κοινοτικαὶ εἰσφοραί, μερικὰ κληροδοτήματα καὶ τὸ ἐτήσιον ἐπίδομα τῆς ἐν Καΐρῳ

ἀδελφότητος τῶν Λερίων ἀποτελοῦσι τὰς προσόδους της, δι' ὧν συντηροῦνται τὰ κοινοτικὰ ἱδρύματα, τὸ φαρμακεῖον καὶ ὁ ἰατρὸς τῆς κοινότητος.

Ἀστυπάλαια.— Ἡ νῆσος αὕτη ἔχει ἓν μόνον χωρίον μὲ μικτὴν σχολήν, εἰς ἣν φοιτῶσι 60 ἄρρενες καὶ 15 θήλεις μετὰ 4 διδασκάλων. Ἐτησίως δαπανῶνται 100 λίραι καλυπτόμεναι ἐκ τῶν τόκων ἑνὸς κληροδοτήματος, καὶ ἐνοικίου μερικῶν κτημάτων τῆς κοινότητος. Καὶ ἡ νῆσος αὕτη συντηρεῖ φαρμακεῖον καὶ ἰατρόν.

Πάτμος.— Ἓξ σχολεῖα ἀμφοτέρων τῶν φύλων μετὰ 215 μαθητῶν, 150 μαθητριῶν, 5 διδασκάλων καὶ 3 διδασκαλισσῶν. Ἐτησίως δαπανᾷ ἡ νῆσος 300 λίρας, καλυπτομένας ἐκ τῶν εἰσοδημάτων μικρᾶς κοινοτικῆς περιουσίας, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τοῦ ἐπιδόματος τῆς πλουσίας μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ἡ μονὴ αὕτη ἱδρυθεῖσα τῷ 1088 ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν σπουδαιότητα. Ἔχει βιβλιοθήκην πλουσίαν εἰς πολύτιμα χειρόγραφα καὶ μεγάλας ἀκινήτους ἰδιοκτησίας οὐχὶ μόνον ἐν Πάτμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Σάμῃ, ἐν Λέρῳ, ἐν Κρήτῃ καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας.

Ἰκαρία.— Ἡ Ἰκαρία ἔχει 23 σχολεῖα μετὰ 1906 μαθητευομένων, ἐξ ὧν 1199 ἄρρενες καὶ 707 θήλεις, 31 διδασκάλους, 6 διδασκαλίσσας. Ἐτησίως δαπανῶνται 1163 λίραι καλυπτόμεναι ἐκ μικρᾶς εἰσφορᾶς διδάκτρων καὶ ἐκ τοῦ κοινοτικοῦ ταμείου.

Κῶς.— Γεωγραφικῶς ἡ Κῶς ἀνήκει εἰς τὰς Σποράδας. Ἀλλ' ὡς οὖσα ἡ μόνη γόνιμος μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἐξηρέθη τῶν προνομίων, ὧν ὡς ἐκ τῆς πτωχείας των ἀπολαύουν αἱ Δωδεκάνησοι. Ἔχει 10 σχολεῖα μετὰ 15 διδασκάλων, 5 διδασκαλισσῶν καὶ 901 μαθητευομένων, 630 ἀρρένων καὶ 271 θηλέων, διὰ τὰ ὁποῖα δαπανῶνται ἐτησίως ἕως 500 λίραι. Ἡ νῆσος αὕτη ἦτο διάσημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι λόγῳ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς ἰατρικῆς σχολῆς, ἀντιπροσωπευθείσης κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους.

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑΣ Μ. ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Οἱ κάτοικοι τῶν καταληφθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἰταλικοῦ στόλου νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀπηύθυναν πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις τὸ ἑπόμενον Ὑπόμνημα :

Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἀπὸ γεωγραφικῆς καὶ ἐθνικῆς ἑνότητος ἀποτελοῦν ὁμογενὲς σύνολον ἐπιβληθὲν εἰς τοὺς κατακτητάς, οἱ ὁποῖοι τὰς ἥνωσαν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διοικητικὴν ἑνότητα.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων αἱ νῆσοι αὗται ἀπετέλουν τὸ θέμα τοῦ Ἀρχιπελάγους. Καὶ ἐπὶ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως αἱ νῆσοι αὗται ἀπετέλεσαν τὸ βιλαέτιον τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἀποτελούμενον ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν νήσων, αἱ ὁποῖαι κατοικοῦνται ὑπὸ πληθυσμοῦ καθαρῶς ἑλληνικοῦ.

Αὐτὴ ἡ γεωλογικὴ σύστασις τῶν νήσων καὶ ἡ κρατοῦσα πενία ἠνάγκασε τοὺς πρώτους Σουλτάνους, νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτὰς εἰς τὴν τύχην των, τινὲς μάλιστα αὐτῶν ἀπετέλεσαν καὶ εἶδος ἡμιαυτονομίας.

Εἰς ἄλλας νήσους εἰδικῶς ἀνεγνώρισαν τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοικήσεως ἄνευ ἐπεμβάσεως τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην κατηγορίαν συμπεριελήφθησαν αἱ δώδεκα νότιοι Σποράδες.

Αἱ νῆσοι αὗται ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Ρόδου ὑπὸ τοῦ Σουλεϋμὰν τοῦ Β' συνῆψαν μετ' αὐτοῦ συνθήκην ἐπὶ τῇ βάσει δικαστικῆς, διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς αὐτονομίας, ἥτις καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως.

Ἀπέναντι τῆς αὐτονομίας ταύτης οἱ κάτοικοι ἐδέχθησαν τὴν πληρωμὴν φόρου, κατανεμομένου ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος ἑκάστης νήσου. Ἀτυχῶς τὸ πρωτότυπον τῆς ἀνωτέρω συνθήκης ἀπωλέσθη.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς αὐτονομίας ἐπανειλημμένως ἀνεγνωρίσθη δι' αὐτοκρατορικῶν φιρμανίων, ἐν οἷς τὸ τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺτ τοῦ Δ' τῷ 1644, τοῦ Ὀσμὰν τοῦ Γ' τῷ 1750 καὶ τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ τῷ 1770.

Ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 σχεδὸν ὅλαι αἱ νότιοι Σποράδες ἔλαβον μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐνεξαρτησίας ἀγῶνα. Διὰ τοῦτο αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, αἱ πρωτοστατήσασαι εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους, περιέλαβον τὰς νήσους ταύτας μετὰ τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης εἰς τὸ ἀρτι-

σύστατον Ἑλληνικὸν Κράτος, καὶ ἀπὸ τοῦ 1828 μέχρι τοῦ 1832 ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν ὁριστικὸν κανονισμὸν τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, αἱ Σποράδες καὶ ἡ Κρήτη ἀπεδόθησαν εἰς τὴν Τουρκίαν ἀντὶ τῆς Εὐβοίας. Μόνη ἡ Σάμος ἀνεκηρύχθη εἰς αὐτόνομον ἡγεμονίαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης τὰ προνόμια ἠμφισβητήθησαν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ κατόπιν τῆς ἀδιαλλάκτου στάσεως τῶν κατοίκων τῶν προνομιούχων νήσων, νέον φιρμάνιον τοῦ 1835 ἐπὶ Σουλτάνου Μαχμοὺτ Γ' ἀνεγνώρισε τὸ ἰδιαίτερον αὐτὸ καθεστώς, ἐπεκύρωσαν δὲ αἱ συνθῆκαι καὶ τῶν Παρισίων τοῦ 1856, τοῦ Λονδίνου τοῦ 1871 καὶ τοῦ Βερολίνου τοῦ 1878. Τέλος ὁ συνταγματικὸς χάρτης τοῦ 1908 καθιέρωσεν ἐκ νέου τὰ προνόμια ταῦτα.

Διὰ τὰς ἄλλας νήσους, καίτοι δὲν ὑπῆρχον ἐπίσημα κείμενα, εἶχε καθιερωθῇ πολίτευμα ἡμιελεύθερον.

Λόγῳ τῆς πενίας αὐτῶν, ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις ἐπέτρεψε νὰ διοικῶνται ἀπὸ τὰς δημογεροντίας, ἡ δὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα καθιερώθη ὡς γλῶσσα ἐπίσημος τῶν Δικαστηρίων.

Ὑπὸ τὸ ἀνεκτὸν τοῦτο καθεστὼς οἱ πληθυσμοὶ ὅλων τῶν νήσων ἤρχισαν νὰ εὐημεροῦν· διὰ τῆς ἐργασίας των κατώρθωσαν νὰ γίνουν κύριοι τῶν κτημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς Μωαμεθανοὺς ἀξιωματούχους. Τὰ σχολεῖά των μετέδιδον εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὸν πολιτισμόν.

Ἡ εὐημερία αὕτη τῶν νήσων ἤγειρε τὴν ἀπληστίαν τῶν ὑπαλλήλων τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νήσους, τρομοκρατοῦντες τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς. Βαρεῖς φόροι καὶ δυσανάλογοι πρὸς τὰ ἔσοδα τῶν κατοίκων εἰσεπράττοντο ἄνευ νόμου. Εἰς τοὺς φόρους τούτους προσετίθεντο καὶ αἱ προσωπικαὶ ἀξιώσεις τῶν εἰσπρακτόρων. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν νῆσον Κῶ, τῆς ὁποίας ἡ παραγωγὴ ἀνέρχεται ἐτησίως εἰς 30—35 λίρας τουρκικὰς ἐπὶ πληθυσμοῦ 12 χιλ. κατοίκων ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἰσπράττει φόρους 15—16 χιλ. τουρκικὰς λίρας ἤτοι 50 0)0 σχεδὸν ἐπὶ τῆς ὅλης παραγωγῆς.

Ἀπέναντι ὅλων αὐτῶν οὐδέποτε ἐξετελέσθη δημόσιον ἔργον καὶ ὁσάκις οἱ κάτοικοι εἶχον ἀνάγκην ὁδῶν, λιμένων καὶ σχολείων, ἐδαπάνουν ἐξ ἰδίων πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν. Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ὑπεβλήθησαν εἰς ἑκούσιον ἐξαγωγικὸν δασμὸν ἐπὶ τῶν προϊόντων αὐτῶν, διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ ἐγκαταστήσωσι τηλεγραφικὸν γραφεῖον. Ἡ ἐργασία θὰ ἐστοίχιζεν 800—1000 Τουρκικὰς λίρας. Ἐπὶ 15ετίαν ὁλόκληρον ὁ φόρος οὗτος ἐξ 700 Τουρκικῶν λιρῶν ἐτησίως εἰσπράττεται, χωρὶς νὰ κατορθωθῇ ἡ κατασκευὴ τοῦ τηλεγραφικοῦ γραφείου.

Ἐπίσης 50 χιλ. λίραι εἰσεπράχθησαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως παρὰ τῶν κατοίκων δι' ἔξοδα ἐκβαθύνσεως τοῦ λιμένος των, χωρὶς νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ λιμενικὸν τοῦτο ἔργον.

Ἑτέρα φορολογία ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος ἐπεβλήθη ἐν Κῶ, Ρόδῳ καὶ Μιτυλήνῃ πρὸς σύστασιν δῆθεν γεωργικῶν τραπεζῶν. Κολοσσιαῖα ποσὰ εἰσεπράχθησαν, χωρὶς αἱ τράπεζαι αὗται νὰ ἱδρυθῶσι.

Εἰς Κῶ ἐπίσης εἰσπράττεται φόρος 5 φρ. κατ' ἄτομον διὰ τὴν ὁδοποιΐαν. Ἕτερος φόρος ἐπὶ τοῦ κρέατος διὰ τὰ σχολεῖα. Ὅλα δὲ τὰ εἰσπραττόμενα ποσὰ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν τουρκικὴν προπαγάνδαν.

Οἱ βαρύτατοι αὐτοὶ φόροι καὶ αἱ παράλογοι ἀξιώσεις τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων ἠνάγκασαν τοὺς κατοίκους τῶν νήσων νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ἑστίας των ἀφίνοντες ὄπισθέν των γυναῖκας, μικρὰ παιδία καὶ γέροντας. Ἐλλείψει χειρῶν ἡ ἄλλοτε εὔφορος γῆ τῶν νήσων ἔγινεν ἀκαλλιέργητος. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, διὰ νὰ μεταβάλῃ τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ἤρχισε νὰ ἐγκαθιστᾷ Τούρκους ἰδίᾳ ἐκ Κρήτης, οἵτινες ἐπεδόθησαν εἰς ἁρπαγάς, φόνους, βιασμοὺς καὶ κλοπὰς μένοντες ἀτιμώρητοι ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

Εἰς τὰς προνομιούχους νήσους ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου περὶ βιλαετίων τοῦ 1863 ἐγκατεστάθησαν Τοῦρκοι ὑπάλληλοι, ὅλως περιττοί, ζῶντες δι' ἐξόδων τῶν κατοίκων. Δηλαδὴ ἐγκατεστάθη τελωνεῖον, τὸ ὁποῖον εἰσπράττει φόρους καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων προϊόντων τῶν ἐξαγομένων διὰ θαλάσσης. Ἐπίσης ἐγκατεστάθησαν δικαστήρια, τῶν ὁποίων τὸ προσωπικὸν ζῇ ἐκ τῶν εἰσπράξεων τοῦ ταμείου τῶν δικαστικῶν ἐξόδων. Φόροι αὐθαίρετοι ἐπεβλήθησαν, οἵτινες εἰσπράττονται μετ' ἀνηκούστου ἀγριότητος. Αἱ νῆσοι αὗται, φύσει ἄγονοι, καταστᾶσαι διὰ τῆς φιλοπονίας τῶν κατοίκων εὔφοροι, περιῆλθον εἰς ἀθλίαν οἰκονομικὴν κατάστασιν ὡς ἐκ τῆς ἀποδημίας τῶν κατοίκων. Τὸ ναυτικόν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ σπουδαιοτέρα πλουτοπαραγωγὸς πηγή, κατεστράφη ἐντελῶς, διότι οἱ ἐφοπλισταὶ ἐγκατεστάθησαν ἀλλαχοῦ.

Εἰς τὸ νέον σύνταγμα τῆς Τουρκίας ἀνεγράφη ὁ σεβασμὸς εἰς τὰ προνόμια καὶ ἡ ἰσότης ἀπέναντι τοῦ νόμου ὅλων τῶν φυλῶν ἄνευ διακρίσεως καὶ πάντες ἀνεθάρρησαν.

Οἱ Νεότουρκοι θέλοντες νὰ ἀφομοιώσωσι τὰς ξένας ἐθνότητας πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν στοιχεῖον μετεχειρίσθησαν πᾶν μέσον καὶ πάντα ἠθικὸν καὶ σωματικὸν καταναγκασμόν. Τὰ προνόμια κατέστησαν ἄγνωστα εἰς τὴν Τουρκικὴν κυβέρνησιν.

Παρὰ τὰ σχετικὰ φιρμάνια ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις ἐπέβαλε τὴν στρατολογίαν ὡς μέσον καταθλιπτικόν. Οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐθεώρουν τὸν Χριστιανὸν στρατιώτην μᾶλλον κατάλληλον δι' ἐξευτελιστικὰς ἐργασίας, διαρκῶς ὑβρίζετο ἡ θρησκεία του καὶ ὁ ἐθνισμός του. Ὅταν ἀπέθνησκεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἐνταφιάζετο ἄνευ ἱερέως. Αἱ κτηνώδεις ἀπόπειραι τῆς ἐξισλαμίσεως ἐπανελαμβάνοντο. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς στρατολογίας ἦτο ἐκβιαστικὸν μέσον, διότι ὁ δυνάμενος νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν θητείαν του ἐκαλεῖτο ἐπανειλημμένως ὑπὸ τὰ ὅπλα καὶ ὑπεχρεοῦτο εἰς νέαν ἐξαγορὰν τῆς θητείας του.

Ἕνεκα τούτου οἱ ἄρρενες τοῦ πληθυσμοῦ τῶν νήσων οἱ ἔχοντες σωματικὰς δυνάμεις ἀπεδήμησαν πρὸς εὕρεσιν ἐργασίας ἀλλαχοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ διατηρήσουν τὴν πατροπαράδοτον κληρονομίαν ἤτοι τὴν πίστιν καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἐθνικὸν φρόνημα.

Εἰς τοιαύτην ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν κατάστασιν εὗρε τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῶν νήσων ὁ ἰταλικὸς στόλος, ἐλθὼν πρὸς κατάργησιν τῆς μυσαρᾶς τυραννίας. Αἱ καρδίαι πάντων ἐπληρώθησαν χαρᾶς καὶ αἱ ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ὑπεδέχθησαν τὰ τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ Ἔθνους.

Ἡ αὐθόρμητος αὕτη ἐκδήλωσις τῶν αἰσθημάτων τῶν κατοίκων τῶν νήσων ἀποτελεῖ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ πρώην κυριάρχου λαοῦ ἔγκλημα, ὅπερ θὰ τιμωρηθῇ καθ' ὃν τρόπον οἱ Τοῦρκοι γνωρίζουν. Ἐὰν ἐπετρέπετο ἡ πιθανότης τῆς ἀποδόσεως τῶν νήσων εἰς τοὺς Τούρκους, ὑπὸ οἱασδήποτε ἐγγυήσεις καὶ ἐὰν ἐγένετο τοῦτο, τοὺς πληθυσμοὺς τῶν νήσων ἀναμένει ἡ ἐξόντωσις.

Ἡ ἡγεμονία τῆς Σάμου ἀπολαμβάνει αὐτονομίας ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσσίας. Ἐν τούτοις ὑπὸ διαφόρους προφάσεις ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις παρεβίασε τὴν αὐτονομίαν.

Εἶνε ἀδύνατον ἡ πεπολιτισμένη καὶ χριστιανικὴ Εὐρώπη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν καταστροφὴν λαοῦ οἰμώζοντος ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ ἀπεχθῆ ζυγόν. Αἱ σφαγαὶ αἱ γενόμεναι εἰς τὰς νήσους μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ρωσσικοῦ στρατοῦ τῷ 1777 καὶ καὶ μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1878 εἰς τὸν Αἷμον, ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ αὐτὸ θὰ ἐπαναληφθῇ καὶ σήμερον.

Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους ὁ λαὸς δὲν δύναται νὰ ζῇ καὶ ἐξαιτεῖται τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τοὐλάχιστον ὑπὸ καθεστώς, τὸ ὁποῖον νὰ τοὺς ἐπιτρέπῃ νὰ ἀναπτύσσωνται ἐλευθέρως.

Οἱ φανατικοὶ Τοῦρκοι ὑπάλληλοι ἀδαεῖς καὶ ἅρπαγες θεωροῦντες τοὺς Ἕλληνας ὡς εἵλωτας ἐστέρησαν αὐτοὺς τῶν δώρων τῆς φύσεως, ἤτοι τοῦ ὡραίου οὐρανοῦ καὶ τῆς εὐφόρου γῆς.

Ἐνῷ πληρώνουν καταθλιπτικοὺς φόρους, δὲν ἔχουν οὔτε συγκοινωνίαν, οὔτε λιμένας, οὔτε ἀσφάλειαν, οὔτε σχολεῖα.

Ἐὰν αἱ περιστάσεις δὲν εἶνε εὔθετοι διὰ τὴν ὁριστικὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν νήσων, ὁ λαὸς ἀναμένει, ὅπως ὁ πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς αὐτοῦ βίος διοργανωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει πλήρους ἐλευθερίας.

Τέλος ὁ πληθυσμὸς τῶν νήσων ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἔκκλησίς των θὰ εἰσακουσθῇ καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἰσχυρὰν παρέμβασιν τῶν κυβερνήσεών σας, ὅπως δοθῇ ἡ μόνη λογικὴ λύσις, ἤτοι ἡ προσάρτησις εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Ἐὰν ἡ λύσις αὕτη, ἡ ὁποία θὰ εἶνε ὁ τελικὸς σκοπὸς καὶ πόθος μας, δὲν δύναται νὰ ἐκπληρωθῇ, τότε ζητοῦσιν οἱ νησιῶται νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν Ἡγεμονίαν τῆς Σάμου ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Μ. Δυνάμεων».

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΝ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΞΩΣΙΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

ΙΑ'

Ἐπιστολὴ τοῦ Μπουρέ, πρὸς τὸν Βούλγαρην, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πρεσβευτὴς ἐζήτει ἀπάντησιν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 11 Ἀβρίου 1862 (ν. ἡ.)

»Κύριε,

»Ὑπέθετον, ὅτι ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἤθελε θεωρήσῃ καθῆκον αὐτῆς νὰ προσδώσῃ μεγάλην δημοσιότητα τῷ γεγονότι τῆς ὑπογραφῆς τῆς Συνθήκης τῆς 4 ἱσταμένου. Οὐ μόνον μανθάνω, ὅτι ἡ δημοσιότης αὕτη δὲν ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ πολλαχόθεν διαβεβαιοῦμαι, ὅτι αἱ ἀρχαὶ τολμῶσι νὰ ἀρνῶνται τὴν φιλαλήθειαν τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας· ἐν Σύρῳ φωνάζουσιν ἐν ταῖς ὁδοῖς τὸ τηλεγράφημα Κυρίου τινὸς Καλοῦ [1] καὶ ἀφοῦ ἀνεγνώσθη τοῦτο μεγαλοφώνως, προσετίθετο, ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλφρέδου ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν τριῶν Δυνάμεων, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσσίας.

»Ἐν πάσαις ταῖς χώραις, Κύριε, αἱ ἐπαίσχυντοι αὗται ῥᾳδιουργίαι καὶ τὰ ἄφρονα ταῦτα ψεύδη προκαλοῦσι τὴν δημοσίαν τιμωρίαν καὶ τὴν ὑπὸ τῶν ἐντίμων ἀνθρώπων καταφρόνησιν· ἐν πάσαις ταῖς χώραις αἱ ἀρχαὶ τιμῶσι τὸν λαόν, προστατεύουσαι αὐτὸν κατὰ τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἐξαπατώντων αὐτὸν μετὰ τηλικαύτης θρασύτητος. Αἱ πρὸς ἐμὲ ὁδηγίαι τῆς σήμερον, Κύριε, μοὶ ὁρίζουσιν ἵνα ζητήσω παρ' Ὑμῶν, ὅπως ἡ ἀπόφασις τῶν τριῶν Αὐλῶν γνωστοποιηθῇ παρ' Ὑμῶν πρὸς πάσας τὰς Ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, τύχῃ δὲ ταχίστης καὶ πληρεστάτης δημοσιότητος.

1 Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀναστασίου Καλοῦ, Ἠπειρώτου, πληρεξουσίου ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει τοῦ 1863ου ἔτους, ἀνδρὸς ὃ' ἀρίστου καὶ φιλοπάτριδος λίαν.

»Παρακαλῶ Ὑμᾶς, Κύριε, ὅπως ἀναγγείλητέ μοι τὴν λῆψιν τῆς παρούσης ἐπιστολῆς, ὡς καὶ ἐκείνης, ἣν εγραψα πρὸς Ὑμᾶς τῇ 8 ἱσταμένου.

»Δέχθητε, Κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῶν αἰσθημάτων μου καὶ τῆς ὑψίστης ὑπολήψεώς μου

Μπουρὲ

Τῷ Κυρίῳ Βούλγαρη,

»Προέδρῳ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως κλπ. κλπ.

»Εἰς Ἀθήνας»

ΙΒ'.

Ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας Scarlet πρὸς τὸν Βούλγαρην.

»Κ ύ ρ ι ε,

»Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ πληροφορήσω Ὑμᾶς, ὅτι ὁ συνάδελφός μου τῆς Ρωσσίας Κόμης Μπλούντωφ ὑπέγραψε τὴν δήλωσιν, τὴν ἀποκλείουσαν τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος τὸν Δοῦκα τοῦ Leuchtenberg ὡς καὶ τὸν βασιλόπαιδα Ἀλφρέδον, καὶ τοὺς Βασιλόπαιδας τῶν τριῶν Δυνάμεων, τῶν ὑπογραψασῶν τὸ Πρωτόκολλον τοῦ 1830.

»Καθῆκόν μου νομίζω, ἵνα ἀναγγείλω Ὑμῖν τοῦτο, ὅπως δυνηθῆτε νὰ γνωστοποιήσητε τὴν πράξιν ταύτην ἐπισήμως καθ' ὃν τρόπον ἠθέλετε νομίσῃ πρέποντα.

»Δέχθητε, Κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῶν τὰ μάλιστα ἐξαιρέτων αἰσθημάτων μου.

SCARLET

»Υ. Γ. Λαμβάνω ἐπίσης τὴν τιμήν, ἵνα ἐγχειρίσω τὴν ἐπιστολὴν τῆς κυρίας Pleskow [1], περὶ ἧς ὡμίλησα Ὑμῖν χθές.

»Μέγαρον Ἀγγλικῆς Πρεσβείας.

»Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Δεκεμβρίου 1862 (ν. ἡ.)»

ΙΓ'.

Πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν καὶ ἄλλων, σχετικῶν τῷ προλειμένῳ ζητήματι ἐπισήμων ἐγγράφων, ὧν πάντων σπουδαιότερον τὸ δι' οὗ ἡ Ἀγγλία δηλοῖ ὁποιοῦς τις δέον νὰ ἦ ὁ μέλλων Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, ἴσως δὲν εἶνε ὅλως ἄσκοπον νὰ ἐφελκύσω τὴν προσοχὴν τῶν μελλόντων νὰ ἀναγνώσωσι τὰ «Ἀπομνημονεύματά» μου ταῦτα ἐπὶ τοῦ δεινοῦ ἀγῶνος, ὅστις διεξήγετο μεταξὺ τῶν τριῶν Μεγάλων καὶ Προστατίδων Δυνάμεων, ἑκάστης αὐτῶν μαχομένης οὐ μόνον πλέον, ὅπως μὴ τυχὸν ἐκλεχθῇ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος βασιλόπαις τῶν τριῶν τούτων

1 Ἦτο ἡ μεγάλη Κυρία τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας.

βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν, ἀλλά καὶ ὅπως μηδὲ ἐκδηλοῖ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τὴν προτίμησιν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡγεμονόπαιδος, ἀνήκοντος τινι τῶν ρηθεισῶν τριῶν οἰκογενειῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐνταῦθα εἶχεν ἀρχίσῃ ἐνθουσιωδέστατα καὶ ἐκδηλωτικώτατα ἐκφραζόμενος ὑπὲρ τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλφρέδου τῆς Ἀγγλίας, εἴδομεν τίνι τρόπῳ οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας ἐξεδήλωσαν τὴν δυσαρέσκειαν τῶν Κυβερνήσεων αὐτῶν πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Δημήτριον Βούλγαριν. Καὶ ἀφοῦ ὑπεμνήσθησαν τῇ Ἑλλάδι αἱ ἰσχύουσαι συνθῆκαι, ἰδίᾳ δὲ τὸ Πρωτόκολλον τῆς Συνθήκης τοῦ Φεβρουαρίου 1830οῦ ἔτους, δι' οὗ ἀπεκλείετο τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου πᾶν μέλος τῶν βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας, ἀνεκοινοῦτο τῇ Προσωρινῇ Κυβερνήσει καὶ ἡ Συνθήκη τῶν Δυνάμεων τούτων τῆς 4ης Δεκεμβρίου (ν. ἡ.) τοῦ 1862ου ἔτους, δι' ἧς ἀνεγνωρίζετο ἡ ἰσχὺς τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830. Ἐπὶ τοσοῦτον μάλιστα αἱ ἀντιζηλίαι τῶν Προστατίδων εἶχον ἐξαφθῇ, ὥστε μετ' ἐκπλήξεως, δὲν ἀμφιβάλλω, ἀνεγνώσθη ὑπὸ τῶν ἀναγνωστῶν τῶν παρόντων «Ἀπομνημονευμάτων» μου τὸ σκαιότατον ἔγγραφον τοῦ Μπουρὲ πρὸς τὸν Βούλγαριν τῆς 11 Δεκεμβρίου (ν. ἡ.) τοῦ 1862ου ἔτους, ὧν αἱ λέξεις «ἐπαίσχυντοι ραδιουργίαι» καὶ ἄλλαι παρόμοιαι διεδέχοντο ἀλλήλας.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν Παρισίοις πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος στρατηγὸς Δ. Καλλέργης εἴδομεν κατὰ τίνα τρόπον ἐν τῇ πρὸς τὸν Βούλγαριν ἐπιστολῇ αὐτοῦ τῆς 23)5 Δεκεμβρίου τοῦ 1862ου ἔτους περιέγραψε τὴν ὀργὴν τῆς ἐπισήμου Γαλλίας ἀνακοινῶν τὴν πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸν τῆς Γαλλίας Δρουὲν δὲ Λουΐ, συνδιάλεξιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὁ ὑπουργὸς τοῦ Γάλλου Αὐτοκράτορος, ἐν ὀργῇ διατελῶν ὡς ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι διαδηλώσεων ὑπὲρ τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλφρέδου εἶπεν ὅτι «ἡ Γαλλία ἀνέμενε περισσοτέραν ἀβροφροσύνην ἐκ μέρους ἑνὸς Ἔθνους, τὸ ὁποῖον ὀφείλει εἰς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην.

Μήπως τὰ τότε γενόμενα εἶνε σοβαρὰ διδάγματα πρὸς τὰς Κυβερνήσεις τῶν μικρῶν Κρατῶν περὶ τῆς τηρητέας ὑπ' αὐτῶν πολιτείας πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Γῆς;

Μήπως ἡ πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις πολιτεία τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων, ἔσωσαν τήν τε Ἑλλάδα καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν ἀπὸ μεγίστων δεινῶν διὰ τῆς διπλωματικῆς στάσεως τῶν Κυβερνήσεων ἐκείνων, διὰ τῆς σώφρονος πολιτείας αὐτῶν, διὰ τῆς ἀπέναντι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἴσης καὶ ὁμοίας καθ' ὅλα πολιτείας καὶ συμπεριφορᾶς αὐτῶν;

Τὸ μέλλον θέλει ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἐρώτημα ἡμῶν.

Ἐνῷ λοιπὸν τοιουτοτρόπως ὀρθῶς καὶ δικαίως, τοὐλάχιστον κατ' ἐμέ, ἀπεκλείοντο τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου οἱ ἡγεμονόπαιδες τῶν ρηθεισῶν τριῶν Βασι-

λευουσῶν οἰκογενειῶν, οἱ ἀγαπῶντες τὴν Ἑλλάδα φιλέλληνες ἀπηύχοντο ἀφ' ἑτέρου τὴν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον ἀνάρρησιν βασιλόπαιδος οἰκογενείας Κράτους μικροῦ, εἴδομεν δὲ πῶς ὁ Γάλλος φιλέλλην Λενορμὰν ἐν τῇ ἐκ Παρισίων πρὸς τὸν Βούλγαρην ἐπιστολῇ αὐτοῦ τῆς 31 Ὀκτωβρίου (ν. ἔ.) 1862ου ἔτους ἀνησύχει, μήπως «ἡ Ἑλλὰς ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ μετακαλέσῃ ἄσημόν τινα ἡγεμονίδην, ἐκ τῶν πάντοτε ἐπαιτούντων θρόνους, ὅστις οὐδεμίαν δύναμιν ἤθελε προσδώσῃ τῇ Ἑλλάδι».

ΙΔ'.

Καὶ νῦν ἔρχομαι εἰς τὸ ἔγγραφον, οὗτινος πρὸ μικροῦ ἐμνημόνευσα, δι' οὗ δὲ ἡ Ἀγγλία ἐδήλου τῷ Προέδρῳ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος· «ὁποῖος τις δέον νὰ ᾖ ὁ μέλλων Βασιλεὺς ἡμῶν, ἵνα τιμηθῇ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς φιλίας τῆς Ἀγγλίας».

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ πρὸς πατρὸς θείου μου Κωνσταντίνου Ν. Λεβίδη, τοῦ συντάκτου τῆς «Ἐλπίδος», ἐν σελ. 86—87 τοῦ ἱστορικωτάτου ἔργου αὐτοῦ : «quelques mots sur la Grèce et l'ex Roi Othon, adressés à l'opinion publique du monde civilisé, par C. N. Levidis, Rédacteur en chef du journal d'Athénes «l'Espérance» (1863).

Ὁ Κ. Ν. Λεβίδης εἶχεν ἐξορισθῇ τῆς Ἑλλάδος τότε (1863ῳ ἔτει) ὡς δῆθεν ὀθωνιστής, διέμενε δ' ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Βρυξέλλαις, μέχρις ὅτου ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, μεταγνοῦσα, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν ἐπάνοδον εἰς Ἀθήνας, ὡς καὶ τῷ ἐπὶ Ὄθωνος γερουσιαστῇ καὶ ὑπουργῷ Δημητρίῳ Χρηστίδῃ.

Διατρίβων λοιπὸν ὡς ἐξόριστος ἐν Βρυξέλλαις, ἐδημοσίευσε τὸ ἐν λόγῳ ἔγγραφον ἐν τῷ μνησθέντι συγγράμματι αὐτοῦ, προξενῆσαν γενικὴν κατάπληξιν.

Ὅταν ὁ πρώην βουλευτὴς Γεώργιος Φιλάρετος ἔμελλε νὰ δημοσιεύσῃ τὸ πολύκροτον ἀληθῶς ἔργον αὐτοῦ «Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι, 1821—1897, (ἐν Ἀθήναις 1897)», ὑπέδειξα αὐτῷ τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο, ἀναδημοσιευθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἔργῳ (ἐν σελ. 139ῃ καὶ ἑπ.) μετ' ἐπαίνων τῶν πολιτικῶν προρρήσεων τοῦ Κωνσταντίνου Λεβίδη (ἐν σελ. 144ῃ καὶ 145ῃ).

Καὶ ὅταν ἐν 1906ῳ ἔτει ἡ «Πατρὶς» ἤρξατο ἀρθρογραφίας ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος», «Τὸ μέγα ἐθνικὸν ἀπόρρητον», «Διατί ἡ Ἑλλὰς δὲν ἀπέκτησε στρατόν», «Τὸ μυστικὸν Πρωτόκολλον τῆς 24 Δεκεμβρίου 1862», ἐγὼ παρεχώρησα αὐτῇ τὸ πρωτότυπον ἐν τῇ ἀγγλικῇ κείμενον τοῦ ρηθέντος ἐγγράφου, ὅπερ ἐδήλωσα ἤδη πῶς εὑρίσκεται παρ' ἐμοὶ μετ' ἄλλων, οὗτινος δ' ἡ δημοσίευσις ἐγένετο ἀγγλιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ἐν τῇ «Πατρίδι» τῇ 22 Ὀκτωβρίου 1906 ἔτους, δηλωσάσῃ τὴν ὡς ἀνωτέρω προέλευσιν αὐτοῦ.

Τὸ ἔγγραφον ἐπέδωκε τῷ Βούλγαρῃ ὁ Henry Elliot, ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἐνταῦθα, ἧς πρεσβευτής, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ἐτύγ-

χανεν ὢν ὁ Scarlet. Ἦν δὲ ὁ Henry Elliot πατὴρ τοῦ νῦν ἐνταῦθα πρεσβευτοῦ Sir Fr. H. Elliot. Τὴν ἄφιξιν εἰς Ἀθήνας τοῦ Henry Elliot εἶχεν ἤδη ἀναγγείλῃ τῷ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ἡμετέρῳ Ὑπουργῷ ἐκ Λονδίνου ὁ ἐκεῖ ἡμέτερος Ἐπιτετραμμένος Χ. Τρικούπης διὰ τοῦ ἀπὸ 28 Νοεμβρίου (10 Δεκεμβρίου) 1862ου ἔτους τηλεγραφήματος, ὅπερ ἀνωτέρω ἐδημοσιεύσαμεν.

Τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἐγγράφου συνώδευσεν ὁ ἔκτακτος ἀπεσταλμένος διὰ τῆς ἑξῆς ἐπιστολῆς ἀγγλιστὶ γεγραμμένης, ἣν μεταφράζω:

«Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα, τὸν Κύριον Βούλγαρην, Πρόεδρον τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως κ.τ.λ. Henry Elliot (εἶνε ὁ φάκελλος).

»Ὁ Κύριος Ἐρρῖκος Ἔλλιοτ λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ ἐσωκλείσῃ πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα τὸν Κύριον Βούλγαρην, συμφώνως τῇ παρακλήσει αὐτοῦ, τὴν ἔννοιαν τῶν ὁδηγιῶν τῆς Κυβερνήσεως τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος, ἃς εἶχε τὴν τιμὴν ν' ἀνακοινώσῃ πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα σήμερον μετὰ μεσημβρίαν.

»*Ἐν Ἀθήναις τῇ 24ῃ Δεκεμβρίου (ν. ἡ.) 1862*»

Τὸ ἔγγραφον

Καταχωρίζω τὴν ἐπὶ τοῦ ἐπισήμου ἐγγράφου ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργείου ἐν τῷ περιθωρίῳ ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν.

»Ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης μεγάλως ἐπιθυμεῖ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐπραγίαν καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος.

»Αἱ συνθῆκαι τοῦ 1827 καὶ τοῦ 1862 τεκμηριοῦσι τὴν τοιαύτην ἐπιθυμίαν τοῦ Βρεττανικοῦ Στέμματος.

»Ἡ προσωρινὴ τῆς Ἑλλάδος Κυβέρνησις διεκήρυξε κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀποχώρησιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτῆς ἐστὶν ἡ διατήρησις τῆς συνταγματικῆς μὲν Μοναρχίας ἐν Ἑλλάδι, τῶν εἰρηνικῶν δὲ σχέσεων τῆς Ἐπικρατείας μετὰ τῶν ἄλλων Ἐπικρατειῶν.

»Ἐὰν ἡ νέα Συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀποδειχθῇ πιστὴ εἰς τὴν διακήρυξιν ταύτην, ἐὰν διατηρήσῃ τὴν συνταγματικὴν Μοναρχίαν καὶ ἀπέχῃ πάσης ἐπιθέσεως **κατὰ τῶν γειτόνων** Ἐπικρατειῶν, καὶ ἐὰν ἐκλέξῃ Ἡγεμόνα, καθ' οὗ οὐδεμία βάσιμος ἔνστασις δύναται ν' ἀντιταχθῇ, ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης ἤθελε θεωρήσῃ τὴν τοιαύτην πολιτείαν ὡς ἐχέγγυον μελλούσης ἐλευθερίας καὶ εὐδαιμονίας διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Μοναρχίαν, ἤθελεν εἶνε πρόθυμος ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ἰονίων Νήσων τὴν ἐπιθυμίαν Αὐτῆς, τοῦ νὰ ἴδῃ αὐτὰς ἡνωμένας μετὰ τῆς Μοναρχίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀπαρτιζούσας ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κράτος· καὶ ἐὰν ἡ τοιαύτη ἐπι-

θυμία ἐξεφράζετο ἐπίσης καὶ παρὰ τῆς Ἰονίου Βουλῆς, ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης ἤθελε τότε ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα, ὅπως ληφθῇ ἡ συναίνεσις τῶν Δυνάμεων, αἵτινες συνυπέγραψαν ὡς συμβαλλόμενα μέρη τὴν Συνθήκην, δι' ἧς αἱ ἑπτὰ Ἰόνιοι νῆσοι καὶ τὰ προσαρτήματα αὐτῶν ἐτέθησαν ὡς ἴδιον Κράτος ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βρεττανικοῦ Στέμματος.

»Ὀφείλω ἐν τῇ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου κοινοποιήσει μου νὰ προσπαθήσω ἐπιμελῶς, ὅπως καταστῇ δῆλον, ὅτι ἡ ἐκλογὴ Ἡγεμόνος, ὅστις ἤθελεν εἶνε τὸ σύμβολον καὶ ὁ πρόδρομος ἐπαναστατικῆς διαταράξεως, ἢ πολιτικῆς ἐπιθετικῆς κατὰ τῆς Τουρκίας, ἤθελεν ἐμποδίσῃ πᾶσαν τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος παραίτησιν ἀπὸ τῆς τῶν Ἰονίων Νήσων προστασίας.

»Ἡ Κυβέρνησις τῆς Βασιλίσσης πέπoιθεν, ὅτι κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἡγεμόνος, τοῦ ἄρχοντος τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἑλληνικὴ Συνέλευσις θὰ ἐκλέξῃ ὡς Βασιλέα αὐτῆς Πρίγκιπα, ἀφ' οὗ δύναται νὰ προσδοκᾷ σεβασμὸν πρός τε τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν συνταγματικὴν ἐλευθερίαν καὶ εἰλικρινῆ τῆς εἰρήνης ἀγάπην.

Ἂς ἐνθυμηθῶμεν τώρα καὶ ἂς συσχετίσωμεν τὸ ἔγγραφον τοῦτο πρὸς τὸ ἐκ Λονδίνου τηλεγράφημα τοῦ τότε Ἐπιτετραμμένου τῆς Ἑλλάδος Χαριλάου Τρικούπη πρὸς τὸν ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸν τῆς 28)10 Δεκεμβρίου 1862ου ἔτους, ἐν ᾧ ῥητῶς ἐλέγετο ὅτι ἡ Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, ἵνα παραχωρήσῃ τὰς Ἰονίους Νήσους τῇ Ἑλλάδι, τίθησιν ὡς ὅρον... καὶ ὅπως ὁ ἐκλεχθησόμενος Βασιλεὺς ᾖ αὐτῇ εὐχάριστος».

ΙΕ'.

Ἐπιστολὴ Δημητρίου Καλλέργη ἐκ Παρισίων τῆς 14]26 Δεκεμβρίου 1862 ἔτους πρὸς τὸν Δημήτριον Βούλγαρην.

«*Ἐν Παρισίοις, τῇ 24]26 Δεκεμβρίου 1862*

»Κύριε Πρόεδρε,

»Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἀναγγείλω τὴν παραλαβὴν τῆς ἀπὸ 30 Νοεμβρίου ὑμετέρας ἐπιστολῆς, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον ἔσπευσα νὰ φέρω εἰς γνῶσιν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ, ἐφείλκυσα δὲ τὴν προσοχὴν τῆς Ἐξοχότητός του ἐπὶ τῶν ἡμετέρων παρατηρήσεων περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ταχείας ἀναγνωρίσεως τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ἐκ μέρους τῶν τριῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων. Ὁ Κύριος Δρουὲν δὲ Λουὶ μοὶ ἀπήντησεν, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο θέλει μείνῃ εἰσέτι ἐκκρεμές, διότι ἡ ἀναγνώρισις πρέπει νὰ γείνῃ ἀπὸ κοινοῦ ἐκ μέρους τῶν τριῶν Δυνάμεων, τοιαύτη δὲ συνεννόησις καθίσταται κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην δύσκολος.

»Ἠρώτησα ἀκολούθως τὸν κ. Ὑπουργὸν ποῦ εὑρίσκεται τὸ ζήτημα τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Βασιλέως Φερδινάνδου τῆς Πορτογαλλίας, μοὶ ἀπήντησε δέ, ὅτι

καθ' ἃς πανταχόθεν λαμβάνει εἰδήσεις, ὁ εἰρημένος πρίγκιψ ἀρνεῖται ἵνα δεχθῇ, μὴ θέλων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἥσυχον βίον, τὸν ὁποῖον διάγει ἐν Πορτογαλλίᾳ, ἀλλ' ὅτι ἀφ' ἑτέρου ὁ Λόρδος Κάουλε εἶπε πρὸς αὐτὸν τὴν προτεραίαν, ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις δὲν θεωρεῖ τὴν ἄρνησιν ταύτην ὡς ὁριστικήν, ὅτι ἀπεναντίας ἐλπίζει, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Φερδινάνδος θελει πεισθῇ,ὅπως δεχθῇ τὸ Ἑλληνικὸν Στέμμα.

»Πρό τινων ἡμερῶν ἔλαβον, Κύριε Πρόεδρε, τὰς ὁδηγίας τῆς Κυβερνήσεως περὶ ψηφοφορίας τῶν ὑπηκόων Ἑλλήνων διὰ τὴν ἐκλογὴν Βασιλέως. Λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὸν ἐπικρατοῦντα ἐνταῦθα ἐρεθισμὸν κατὰ τοῦ μέτρου τούτου, ὅπερ μετὰ τὴν ἄρνησιν τῆς Ἀγγλίας ἐθεωρήθη ἐσφαλμένως ὡς ἁπλῆ πρόκλησις πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ Ρωσσίαν, ἔκρινα φρόνιμον ν' ἀναβάλω τὴν ψηφοφορίαν ταύτην, καθόσον οὐδεμία προθεσμία ἐτέθη εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, οἱ δ' ἐνταῦθα Ἕλληνες εἶνε ὀλίγιστοι. Φρονῶ, ὅτι ἐὰν ἔπραττα ἄλλως, ἤθελον προκαλέσῃ ἀνωφελῶς παράπονα καὶ νέας δυσαρεσκείας, ὁ τύπος ἤθελεν ἐπιληφθῇ τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἡ ψηφοφορία αὕτη ἤθελε θεωρηθῇ ὡς γενομένη εἰς τὸ πεῖσμα τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τῆς Γαλλίας, ὅπερ ἤθελεν εἶσθαι ὅλως ἀσύμφορον.

»Τηλεγράφημα τῆς Ἑταιρείας Χαβᾶς μᾶς ἀνήγγειλε πρὸ πέντε ἡμερῶν τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Εὔχομαι, Κύριε Πρόεδρε, ὅπως ἀκραιφνὴς πατριωτισμὸς καὶ μεγάλη φρόνησις ἐμπνεύσωσι τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους εἰς τὰς ἀποφάσεις των καὶ ὅπως διὰ τῆς συνετῆς καθοδηγήσεως τῆς Κυβερνήσεως ἐξέλθῃ αἰσίως ἡ φιλτάτη ἡμῶν Πατρὶς ἐκ τῆς δυσκόλου θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται. Τὸ κατ' ἐμὲ καταβάλλω ἐνταῦθα πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως κατακραύνω τὰ καθ' ἡμῶν ἐξημμένα πνεύματα, ἀλλ' ἡ θέσις μου, Κύριε Πρόεδρε, εἶνε ὡς εὐκόλως συμπεραίνετε, λίαν δυσχερὴς καὶ οὐκ ὀλίγον δυσάρεστος ἕνεκα τῆς δυσκολίας τῆς ὑπερασπίσεως τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ἔθνους ἀπέναντι τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως

»Δεχθῆτε, Κύριε Πρόεδρε, τὴν ἐπανειλημμένην διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα ἐξόχου ὑπολήψεως, μεθ' ἧς διατελῶ.

»Πρόθυμος δοῦλός Σας

»**Δ. Καλλέργης**

»Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα τὸν Κύριον Δ. Γ. Βούλγαριν, Πρόεδρον τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως κλ. κλ. κλ.».

Τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Φερδινάνδου, Βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας, εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἀνήγγειλεν ὁ Χ. Τρικούπης ἐκ Λονδίνου ἤδη ἀπὸ τῆς 28)10 Δεκεμβρίου 1862 ἔτους, λέγων ὅτι, οὗτος εἶνε ὁ ὑποψήφιος τῆς Ἀγγλίας, ὃν δ' ἐπίσης ἡ Γαλλία ὑποστηρίζει.

ΙΣΤ'.

Τὰ κατωτέρω τέσσαρα ἔγγραφα τῶν ἐν Ἀθήναις διπλωματικῶν ἀντιπροσώ-

πων τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὸν Βούλγαρην, ὧν μόνον τό τέταρτον ἔχω ἐν πρωτοτύπῳ, ἀφορῶσι τὴν ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα σύστασιν, ὅπως ἐκλέξῃ Βασιλέα αὐτῆς τὴν Αὐτοῦ Ὑψηλότητα τὸν Δοῦκα τοῦ Σαξωνικοῦ Κοβούργου καὶ τῆς Γόθης πρίγκιπα Ἐρνέστον.

Ἰον.

«Ἡ κοινοποίησις, ἣν ἄρτι μοὶ ἐκάματε τὴν τιμὴν νὰ μοὶ ἀπευθύνητε, τοσοῦτον τιμητικὴ τυγχάνει οὖσα, ὥστε λυποῦμαι ὀφείλων νὰ ἀπαντήσω εἰς αὐτὴν καθ' ὃν τρόπον τὸ καθῆκον μοὶ ἐπιβάλλει.

»Ἡ ἄκρα ἐμπιστοσύνη, ἣν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος αἰσθάνεται εἰς τὰς Συνταγματικὰς ἀρχάς, αἵτινες ἀείποτε ὡδήγησαν τὴν Α. Μ. τὴν Βασίλισσαν, καὶ ἡ φυσικὴ προσδοκία, ὅτι ὁ υἱὸς Αὐτῆς θὰ ἦτο κληρονόμος τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἐπιφανῶν αὐτοῦ γονέων, προὐξένησεν ἀναμφιβόλως τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸν τόσῳ αὐθορμήτως ἐκδηλωθέντα, διὰ τὸ ὄνομα τῆς Α. Β. Υ. τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλφρέδου.

»Ἐν τούτοις αἱ τρεῖς Προστάτιδες Δυνάμεις διεκήρυξαν ὅτι τὸ πρωτόκολλον τοῦ Φεβρουαρίου 1830, ὅπερ ἀποκλείει τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου τὰ μέλη τῶν ἐν ταῖς Ἐπικρατείαις αὐτῶν βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν, διατελεῖ εἰσέτι ἐν ἰσχύϊ καὶ ἑπομένως εἰμὶ διατεταγμένος νὰ ἀναγγείλω, ὅτι ἡ Α. Β. Υ. ὁ βασιλόπαις Ἀλφρέδος δὲν δύναται οὔτε νὰ δεχθῇ, οὔτε νὰ φέρῃ τὸ στέμμα, ὅπερ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος προσφέρει αὐτῷ σήμερον.

»Ἀλλ' αἱ ὁδηγίαι μου μοὶ ἐπιτάττουσι πρὸς τῇ δηλώσει ταύτῃ νὰ ἐκφράσω τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Α. Μ. μεγάλως ἐκτιμᾷ τὸ αὐθόρμητον τοῦτο δεῖγμα φιλίας καὶ ἐμπιστοσύνης, ὅπερ μετὰ τοσαύτης ὁμοψηφίας ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς παρέσχε, καὶ ὅπερ ἠσφάλισεν εἰς τὸν λαὸν τοῦτον τὴν ζωηρὰν συμπάθειαν τοῦ Βρεττανικοῦ Ἔθνους.

»Ὀφείλω πρὸς τούτοις νὰ ὠφεληθῶ τῆς παρούσης εὐκαιρίας, ὅπως εἴπω, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τῆς Κυβερνήσεως τῆς Α. Μ. ἡ πρώτη φροντὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἐκλογὴ Βασιλέως, ὅστις δὲν θὰ ἐπεζήτει οὔτε τὴν κατάλυσιν τοῦ Συντάγματος διὰ τῆς βίας, οὔτε τὴν διαστροφὴν αὐτοῦ διὰ τῆς διαφθορᾶς.

»Οἱ πρίγκιπες, οἱ παρέχοντες μείζονας ἐγγυήσεις ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, εἰσὶν ἐκεῖνοι, ὅσοι διὰ τῆς σθεναρᾶς αὐτῶν ἐμμονῆς εἰς ἰδέας φιλελευθέρους ἐκτήσαντο φήμην ἐν Εὐρώπῃ· καὶ ὡς πρὸς τοῦτο οὐδεὶς μᾶλλον τοῦ Δουκὸς τοῦ Κοβούργου κέκτηται δικαιώματα εἰς τὸν κοινὸν σεβασμόν.

»Ἡ Α. Μ. ἐλπίζει, ὅτι ἡ συμβουλὴ αὕτη, ἣν ὑποβάλλει, δὲν θὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἄλλως ἢ ὡς ἀπόδειξις περὶ τοῦ πόσον ποιεῖται τὴν ἐμπιστοσύνην, ἣν τὸ Ἔθνος τοῦτο ἔδειξεν εἰς τὴν Βασιλικὴν οἰκογένειαν τῆς Ἀγγλίας.

καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὧν αἱ θεσμοθεσίαι τῆς Μεγάλης Βρεττανίας ἐρείδονται.

»Ἐπειδὴ δὲ ἀδύνατον εἶνε ὁ υἱὸς Αὐτῆς, ὁ βασιλόπαις Ἀλφρέδος, νὰ δεχθῇ τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος, ἡ Α. Μ. φρονεῖ, ὅτι παρέχει εἰς ἀμοιβὴν δεῖγμα ἐμπιστοσύνης, ὑποβάλλουσα εἰς τὴν σκέψιν τῶν Ἑλλήνων τὸ ὄνομα Ἡγεμόνος, ὃς περ, ἕνεκα τῶν δεσμῶν, δι' ὧν πρὸ πολλοῦ συνδέεται μετὰ τῆς Ἀγγλίας, δύναται νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἔχει τινὰς τῶν ἰδιοτήτων, ἃς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος φαίνεται ἐπιθυμοῦν νὰ εὕρῃ ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνου, ὃν θὰ ἐκλέξῃ ὡς Ἡγεμόνα αὐτοῦ.

»Εἰ καὶ τὸ καθῆκον μοὶ ἐπέβαλλε νὰ ἀποποιηθῶ ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τὸ προσφερόμενον Στέμμα εἰς τὴν Α. Β. Υ. τὸν βασιλόπαιδα Ἀλφρέδον, δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι τὰ αἰσθήματα ἀμοιβαίας φιλίας καὶ ὑπολήψεως, ἅπερ ἐσχάτως ἐγένοντο ἔκδηλα, θὰ ἐξακολουθήσωσιν ὑπάρχοντα ἐν ὅλῃ τῇ ἀκμῇ αὐτῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐθνῶν».

Ἄξιον παρατηρήσεως ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ εἶνε α') ὅτι κατὰ τὴν Ἀγγλίαν ἡ πρώτη φροντὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἐκλογὴ Βασιλέως, ὅστις δὲν θὰ ἐπεζήτει οὔτε τὴν κατάλυσιν τοῦ Συντάγματος διὰ τῆς βίας, **οὔτε τὴν διαστροφὴν αὐτοῦ διὰ τῆς διαφθορᾶς**· καὶ β') ἡ ἀφοσίωσις τῆς Ἀγγλίας εἰς τὰς φιλελευθέρους ἰδέας, ἃς ὑποδεικνύει τῇ Ἑλλάδι.

(Ἀκολουθεῖ)

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Ἀπομνημονεύματα Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Τὴν αὐτὴν νύκτα ὁ Χρηστίδης, ὅτε ἦλθεν εἰς τὸ γραφεῖον, μοὶ ἐξέφρασε πολλὰς εὐχαριστίας ἐκ μέρους τοῦ Κωλέττου καὶ ἐκ μέρους του καὶ μοὶ εἶπεν, ὅτι, ἐπειδὴ ἐσπούδασα τὰ στρατιωτικὰ καὶ ἀδίκως ἐπὶ Καποδίστρια δὲν μοὶ ἐδόθησαν οἱ δύο βαθμοὶ ὑπὲρ ὧν εἶχον ἐν τῷ Βαυαρικῷ στρατῷ, ὑπὲρ τὰ δυο ἔτη δὲ παρῆλθον ἔκτοτε, ἀπεφάσισεν ἡ κυβέρνησις, (ἤτοι ὁ Κωλέττης καὶ αὐτὸς) νὰ μὲ ἀποκαταστήσωσιν αὖθις εἰς τὸ στρατιωτικὸν, χορηγοῦντές μοι τὸν βαθμὸν τοῦ ταγματάρχου. Τοῦτο βεβαίως ἦτο μέγα πλεονέκτημα καὶ ταχυτάτη πρόοδος δι' ἐμέ. Οὐχ ἧττον ὅμως ἀπεκρίθην εἰς τὸν Χρηστίδην, ὅτι τὸ νὰ προβιβασθῶ εἰς ταγματάρχην, ἀφοῦ ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἐτῶν δὲν ὑπηρέτουν, θὰ ἦτο σκανδαλώδης ἀδικία πρὸς πάντας τοὺς πρώην συναδέλφους καὶ ἀνωτέρους μου, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ὑπηρετοῦντες καὶ ἤδη ἐτάττοντο ὑπ' ἐμέ. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως, τὸ νὰ ἐπανέλθω εἰς ἣν εἶχον θέσιν, θὰ μοὶ ἦν ἀδύνατον, δι' ὃ καίτοι εὐγνωμονῶν διὰ τὴν πρότασιν, ἠναγκαζόμην νὰ μὴ τὴν δεχθῶ, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ναυπλίῳ ὁ συμμαθητὴς καὶ σύντροφός μου Σκαρλάτος ὁ Σοῦτσος, ὁ ἐπίσης ὡς ἐγὼ ἀδικηθεὶς ὡς πρὸς τὴν βαθμολογίαν, καὶ ὅστις ἐξηκολούθησεν ὑπηρετῶν ἔκτοτε, εἶχε δὲ καὶ γνώσεις καὶ ἱκανότητα, καὶ πάντα ἡμῶν συμμερίζετο τὰ φρονήματα, μόνον δ' ἐξ ἀνεχείας ἠναγκάζετο νὰ μένῃ ἐν Ναυπλίῳ, ἀντὶ ἐλθὼν νά ταχθῇ μεταξὺ ἡμῶν. Εἰς ἐκεῖνον λοιπὸν ἐπρότεινα νὰ δοθῇ ὁ βαθμὸς τοῦ ταγματάρχου καὶ συγχρόνως νὰ διορισθῇ φρούραρχος Παλαμηδίου, ἐγγυηθεὶς ὅτι εἰς ἀσφαλεστέρας καὶ ἐντιμοτέρας χεῖρας δὲν ἠδύνατο νὰ παραδοθῇ ἡ σπουδαιοτάτη ἐκείνη θέσις. Ὁ Χρηστίδης προθύμως ἐδέχθη καὶ διεβίβασεν εἰς τὸν Κωλέττην τὴν πρότασίν μου καὶ τὸ διάταγμα ἐγράφη καὶ ὑπεγράφη παρ' αὐτοῦ, ὁ δὲ Κωλέττης ἐπεφυλάχθη νὰ τὸ ὑπογράψῃ, ὅμα ἐφθάνομεν εἰς τὸ Ναύπλιον, διότι ἠδύναντο νὰ παρουσιασθῶσι περιστάσεις ἀπαιτοῦσαι αὐτοῦ μεταρρύθμισιν. Τοιοῦτον δ' ἡμιυπογραφὲν μοὶ ἐδόθη, ἵνα τὸ παρουσιάσω ὁ ἴδιος εἰς τελείαν ὑπογραφήν, ὅμα ἤθελε φθάσῃ ἡ ὥρα.

Εἰσβολή.

Δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τῆς 24 πρὸς τὴν 25 Μαρτίου εἰργαζόμεθα εἰς τὸ γρα-

φεῖον ὁ Χρηστίδης, ὁ Ρωσέττης καὶ ἐγὼ ἵνα θέσωμεν ἐν τάξει τὰ ἀρχεῖα τῆς προσωρινῆς συνταγματικῆς κυβερνήσεως καὶ ἐναποθέσωμεν αὐτὰ εἰς τὸ κιβώτιον, ὃ σφραγισθὲν παρεδόθη διὰ πρωτοκόλλου εἰς τὴν δημογεροντίαν τῆς Πέρα Χώρας. Ἅμα δ' ἐξημέρωσεν, ἐκινήθη ὁ στρατὸς διὰ τὴν εἰσβολήν, καὶ τὸν παρηκολούθησαν ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Χρηστίδης, ὁ Ρωσέττης δὲ καὶ ἐγώ, ἀφοῦ ἐπερατώσαμεν τῶν ἀρχείων τὴν ἐργασίαν, ἐτρέξαμεν καὶ ἐπροφθάσαμεν τοὺς ἄλλους ἔτι καταβαίνοντας ἐκ τοῦ ὄρους. Ἐξαίσιον δ' ἀνεπτύχθη καὶ γοητευτικὸν θέαμα ἐμπρὸς ἡμῶν, ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον τῆς στενωποῦ, ἐξ ἧς ἡ θέα μακρὰν ἐξετείνετο. Ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐφαίνετο πᾶς ὁ Ἰσθμός, καταπράσινος ἐκ τῆς χλόης τοῦ ἔαρος, λουόμενος εἰς τὸ φῶς τῆς ἀνατολῆς, περιλαμβανόμενος δ' ἑκατέρωθεν ὑπὸ τῆς ἀκτινοβολούσης θαλάσσης. Αὐτὸν δ' ὡς στιλπνοὶ ὄφεις διέσχιζον αἱ φάλαγγες τῶν συνταγματικῶν ὅπλων, αἵτινες ἐκ διαφόρων διευθύνσεων πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐχώρουν, ἡ ἡμετέρα ὁδηγουμένη ὑπὸ τοῦ Θ. Γρίβα, καὶ ἔχουσα ἤδη τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν πεδιάδα, ἐνῷ αἱ ἔλικες αὐτῆς εἶρπον εἰσέτι διὰ τῶν στενῶν τοῦ ὄρους, ἡ τοῦ Καρατάσου, ἐρχομένη ἐκ Μεγάρων, καὶ ἄλλαι ἄλλοθεν, ὑπακούσασαι πᾶσαι μετὰ μεγίστης ἀκριβείας εἰς τοῦ Κωλέττου τὴν πρόσκλησιν.

Εἰς τὸν Ρωσέττην καὶ εἰς ἐμὲ εἶχε δοθῇ εἷς ἵππος, ἵνα φέρῃ ἀμφοτέρων τὰ σκεύη καὶ δέχηται καὶ ἡμᾶς ἱππεύοντας ἀλληλοδιαδόχως, ὅταν μᾶς ἐνίκα ὁ κάματος. Καὶ ἐγὼ μὲν ὅλως ἐνθουσιῶν διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα, ὃ εἴχομεν ἐμπρὸς ἡμῶν καὶ διὰ τὸ κρίσιμον τῆς στιγμῆς, ἀφῆκα τὸ κατ' ἀρχὰς τὸν ἵππον εἰς τὸν συνεργάτην μου, καὶ ὑποπτέρῳ βήματι, κατηρχόμην πεζὸς τὴν στενωπόν. Καταβὰς δὲ εἰς τὸν Ἰσθμόν, εἶχον φθάσῃ τὸν ἵππον τοῦ Κωλέττου, ὅτε εἶδα δρομαῖον πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον ἀπὸ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τὸν ἐνθουσιώδη πατριώτην Ζήσην Σωτηρίου, ἔχοντα προσδεδεμένον μανδήλιον εἰς τὸ πυροβόλον του ἐν εἴδει σημαίας, ἀσθμαίνοντα καὶ κράζοντα· «Ζήτω τὸ Σύνταγμα, ἐξοχώτατε. Ἐνικήσαμεν.» Σταθεὶς δ' ὁ Κωλέττης, τὸν ἐξήτασε, καὶ ἔμαθεν ὅτι ὁ Γρίβας καὶ Καρατάσος προσέβαλον ἤδη τὰ χαρακώματα τῶν Κυβερνητικῶν, καὶ τοὺς μὲν τῶν ἐν αὐτοῖς ἐδίωξαν, τοὺς δὲ ἠχμαλώτισαν, ἰδίως τοὺς «Τυπικούς» (ὡς ἐλέγετο ἓν πρότυπον τάγμα τακτικῶν), ὅτι καὶ ὀλίγοι τινὲς ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν. Ἀφοῦ δὲ μικρὸν ἔτι προὐχωρήσαμεν πλήρης χαρᾶς διὰ τὴν αἰσίαν, ταχεῖαν καὶ σχεδὸν ἀναίμακτον ἔκβασιν τῆς ἐκστρατείας ὁ Κωλέττης, εἰς ὃν ἀνηγγέλθη ὅτι ἐκεῖ που εἰς τοὺς θάμνους ἔκειτο στρατιώτης κυβερνητικὸς βαρέως τετραυματισμένος, ἀφιππεύσας ἀμέσως καὶ πορευθεὶς πρὸς τὸν τραυματίαν, ἐπεμελήθη τῆς ἐπιδέσεώς του, διότι, ὡς γνωστόν, ἡ ἰατρικὴ ἦν τὸ πρῶτόν του ἐπάγγελμα, καὶ παρέδωκεν αὐτὸν πρὸς περίθαλψιν εἴς τινας τῶν ὀπαδῶν του.

Οὗ πολὺ δὲ μετὰ τοῦτο ἐφθάσαμεν εἰς μέρος, ἔνθα βράχος ἐξεῖχεν ἐν μέσῳ τῆς πεδιάδος, πλησίον τοῦ μέρους, ὅπου ἡ μάχη εἶχε συγκροτηθῇ. Εἰς τοῦτον ἀποβὰς ἐκάθησεν ὁ Κωλέττης καὶ ἐζήτησε νὰ τοῦ προσαγάγωσι τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν

αἰχμαλωτισθέντων. Ἀνέκρινε δ' αὐτοὺς μετὰ πραότητος ἀξιοπρεποῦς, περὶ τῶν περιστάσεων τῆς συμπλοκῆς, περὶ τῶν δυνάμεων αὐτῶν καὶ περὶ ἄλλων λεπτομερειῶν, ὅτε ὁ Ἰωάννης Κ. Σοῦτσος (ὁ ἐπιλεγόμενος Δοντᾶς, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἔχων τὸ χρυσοῦν, οὐδέποτε ἀμειβόμενον νόμισμα) ἀνάξια ἑαυτοῦ καὶ τῆς καταγωγῆς του, ἐν γένει ἀνάξια πράττων ἀνθρώπου, ἑαυτὸν σεβομένου, προσελθὼν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Τυπικοῦ τὸν Παυλίδην, (αὐτὸν ἐκεῖνον, ὅστις πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἤθελε νὰ μὲ κρατήσῃ αἰχμάλωτον ἐν Κορίνθῳ), μεταξὺ ἐξεταζόμενον, τὸν ἔπτυσε κατὰ πρόσωπον. Τοῦτο ἠδύνατο νὰ γίνῃ σύνθημα τῆς σφαγῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἴσως καὶ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων, ὑπὸ τῶν βαρέως ἠρεθισμένων στρατιωτῶν. Ἀγανακτοῦντες ὅλοι ἀπεσύραμεν βιαίως ἐκεῖθεν τὸν Σοῦτσον καὶ ὁ Κωλέττης τῷ ἐξέφρασεν αὐστηρῶς τὴν δυσαρέσκειάν του.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν δ' ἐστρατοπεδεύσαμεν πέριξ φρέατος, οὗ τὸ ὕδωρ ἠσπάσθημεν πάντας μετὰ χαρᾶς, διότι ἦν τὸ μόνον, ὃ ἀπηντήσαμεν ἀπὸ τῆς πρωΐας, ὁ δὲ καύσων εἶχεν ἀρχίσῃ γινόμενος λίαν ἐπαισθητός. Ἐπομένως πάντες οἱ στρατιῶται ἐρρίφθησαν πρὸς αὐτό, καὶ μέγας ἦν ὁ θόρυβος καὶ ὁ συνωστισμός, καὶ γραφικωτάτη καὶ ζωηρὰ ἡ σκηνὴ περὶ τὸ ζωοπάροχον στόμιον. Αἱ χιλιάδες ὅμως τῶν ἀντλούντων, ὡς καθεὶς ἠδύνατο, ἐξήντλησαν τὸ ὕδωρ ταχέως, ἢ μετέβαλον αὐτὸ εἰς βόρβορον, πρὶν ἢ δυνηθῶ καὶ ἐγὼ νὰ δροσίσω διὰ μιᾶς σταγόνος τὰ χείλη μου. Τέλος εἷς τῶν στρατιωτῶν ἐλεήσας με, ἤντλησεν εἰς τὸ «φέσι» του, στερήσει ἄλλου ἀγγείου καὶ εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ μοὶ τὸ προσφέρῃ, ἐγὼ δὲ τὴν ἔτι μείζονα νὰ ροφήσω δι' ἄκρων χειλέων τὸ ἀκάθαρτον ὑγρὸν ἐκ τοῦ οὐχὶ πολὺ καθαρωτέρου δοχείου του.

Εἰς ἐρημοκκλήσιον ἐκεῖ ποῦ κείμενον εἶχον κατακλεισθῇ οἱ αἰχμαλωτισθέντες ἀρχηγοί, ὅτε αἴφνης ἀναγγέλλεται εἰς τὸν Κωλέττην ὅτι ὁ Γρίβας, μνησικακῶν δι' ἀτομικοὺς λόγους κατά τινων ἐξ αὐτῶν, ἦλθεν εἰς τὴν φυλακήν των καὶ σύρας τὴν σπάθην του, ἠπείλει νὰ τοὺς φονεύσῃ ἰδιοχείρως. Γνωρίζων δ' ὁ Κωλέττης τὸν ἄνδρα, ὅστις, ὡς τὴν ἀνδρείαν, οὕτως εἶχε καὶ τὴν λοιπὴν φύσιν τοῦ λέοντος, καὶ ἅπαξ γευσάμενος αἵματος, ἐμεθύσκετο καὶ καθίστατο ἀκατάσχετος, ἔδραμε πρὸς αὐτόν, καὶ διὰ παντὸς εἴδους προτροπῶν, παρακλήσεων καὶ ὑποχρεώσεων κατώρθωσε νὰ τὸν πραΰνῃ, σώσας οὕτω τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες τὸν ἔσχατον διέτρεξαν κίνδυνον.

Μετὰ μεσημβρίαν ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν καὶ ἐφθάσαμεν εἰς Κόρινθον, ἣν ὅμως παρήλθομεν ἔξωθεν, πρῶτον, ὡς ἔμαθον, ἐκ φόβου μὴ κρύπτηταί τις ἐνέδρα ἐκεῖ, καὶ δεύτερον, ἵνα μὴ οἱ στρατιῶται ἐκ τῆς νίκης μετέωροι, ἐπιδοθῶσιν εἰς ἀταξίας, ἐξ ὧν νὰ πάθῃ ἡ πόλις. Ὅτε δὲ παρηρχόμεθα ὑπὸ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροκορίνθου, ἔστημεν ἐπὶ μίαν στιγμήν, καὶ ὁ Χρηστίδης ἀπὸ τοῦ ἵππου του μοὶ ὑπηγόρευσε διαταγὴν κομπορρήμονα, προσκαλοῦσαν τὸν φρούραρχον τῆς ἄκρας, τὸν συνταγματάρχην Κάρπον, νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον εἰς τὴν τρο-

παιοῦχον ἐθνικὴν κυβέρνησιν. Περιεμείναμεν δὲ μέχρις οὗ ὁ λευκὴν σημαίαν φέρων ἀγγελιοφόρος ἡμῶν ἔφθασεν εἰς τὴν κορυφήν, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς ἀπάντησιν ἐλάβομεν τινὰς σφαίρας, αἵτινες ἐσύριξαν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, χωρὶς νὰ μᾶς βλάψωσιν.

Ἐνῷ δ' ἡμεῖς διηρχόμεθα διὰ τῆς λεωφόρου εἰς τῶν κοιλάδων τὰ βάθη, ἐβλέπομεν εἰς τὰς ὑψηλὰς καὶ δυσβάτους στενωποὺς τῶν ὀρέων φεύγον τὸ ὑπὸ τὸν Καλλέργην ἐκ τῆς μάχης σωθὲν τακτικὸν ἱππικόν, καὶ σπεῦδον νὰ φθάσῃ πρὸ ἡμῶν εἰς τὸ Ἄργος.

Περὶ τὴν 3 μ. μ. ἐφθάσαμεν εἰς Ἄργος καὶ ἐκεῖ ἐτύχομεν πανηγυρικωτάτης ὑποδοχῆς. Ὁ Θείρσιος, ἀγωνιζόμενος παντὶ σθένει νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐμφύλιον σύγκρουσιν εἶχεν ἔλθῃ εἰς Ἄργος πρὸ ἡμῶν καὶ παρασκευάσῃ τὰ πάντα, καὶ κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ, ἅμα ἐφάνημεν, ὁ λαὸς ἡγουμένων τῶν ἱερέων, ἐξῆλθε θαλλοφόρος καὶ μᾶς ὑπεδέχθη ἐν ἀδελφικῇ περιπτύξει. Ἐγὼ ὅμως καὶ ὑπὲρ τὴν θριαμβευτικὴν ταύτην δεξίωσιν ἐξετίμησα τὴν πρώτην αὐλήν, εἰς ἣν εἶδα πηγάδιον, καὶ εἰσορμήσας, ἔπια χανδόν, μέχρι κινδύνου διαρρήξεως.

Τὴν ἐπαύριον ἐμείναμεν εἰς τὸ Ἄργος καὶ πολλαὶ προὐτείνοντο ἀμφιβολίαι ἂν πρέπῃ ἢ οὔ νὰ προχωρήσωμεν περαιτέρω. Τὴν ἑσπέραν ἐγὼ καὶ ὁ Ρωσσέτης ἐπέσκέφθημεν τὸν ἐκεῖ διατρίβοντα Ὑψηλάντην, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἐξηρχόμεθα τῆς οἰκίας του ἐν βαθείᾳ νυκτί, ἐκ παρακειμένου δωματίου ἐν τῇ αὐτῇ ἐπυροβόλησέ τις, καὶ ἡ σφαῖρα ἔθραυσε τὰς κεράμους τοῦ περιβόλου ἕνα δάκτυλον ἀκριβῶς ὑπὲρ τὴν κεφαλήν μου, ὥστε τότε ἐνόησα ὅτι τὸ βραχύ μου ἀνάστημα εἶχε καὶ αὐτὸ τὰ πλεονεκτήματά του.

Τῇ 27 δὲ τοῦ Μαρτίου ἔβρεχε ραγδαίως, οὐχ' ἧττον ὅμως ἀπεφασίσθη νὰ μεταβῶμεν εἰς Ναύπλιον. Πεζὸς λοιπόν, διότι ὁ ἵππος μου ἔμεινεν εἰς τὰ ὄρη, ἄνευ ἐπενδύτου, διότι ἀπώλεσα τὸν ἐμὸν καὶ μοὶ ἐκλάπη ὁ τοῦ Ἀργείου, ἄοπλος, διότι τὸ ξίφος μου καὶ αὐτὸ ἐκλάπη, ἠκολούθησα καὶ ἐγὼ τὸν στρατὸν διὰ τῆς λεωφόρου, ἥτις ἄγει εἰς Ναύπλιον, καὶ ἥτις ἦν πολὺ ὑγροτέρα τότε παρὰ ἡ Ἐρυθρά, ὅτε τὴν διέβη ὁ Μωϋσῆς. Καθ' ἣν ὥραν δὲ ἐπλησιάσαμεν εἰς τὴν Τίρυνθα, κατεχομένην ὑπὸ Κυβερνητικῶν, ἐπροπορεύθη κατὰ διαταγὴν ὁ Νικόλαος Σκοῦφος, λευκὸν μανδήλιον δέσας εἰς ράβδον, καὶ συνδιαλεχθεὶς μετὰ τῶν φρουρῶν, τοὺς ἔπεισεν εὐκόλως νὰ μὴ ἀντιστῶσι κατὰ τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ, προκαλοῦντες ματαίαν αἱματοχυσίαν.

Οὕτω παρήλθομεν καὶ τὴν δυσχέρειαν ταύτην. Πλησιάζοντες δ' εἰς τὸ Ναύπλιον εἴδομεν μακρόθεν ἐπὶ τῆς τραχείας ράχεως τοῦ Παλαμηδίου, ὡς μήκιστον μέλαινά τινα ὄφιν ἀνέρποντα καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀνεκαλύψαμεν ἢ ἐμάθομεν ὅτι ἦν γαλλικὸς στρατός, ὅστις ὅτε εἶδεν ἐπικειμένην τὴν σύγκρουσιν τῶν ἀντιπάλων μερίδων, ἐκ φιλελληνικῆς μερίμνης κατελάμβανε τὴν ὑψίστην αὐτὴν ἀκρόπολιν. Τοῦτο ἐματαίωσε τὸ ὑπὲρ τοῦ Σκ. Σούτσου διάταγμα, ὃ ἔφερον παρ' ἐμοῦ. Προσέτι δὲ καὶ

μία τῶν πρώτων καὶ δικαιοτάτων πράξεων τῆς μετ' ὀλίγον συστάσης κυβερνήσεως ἠκύρωσε πάντας τοὺς ἀπὸ τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου ἐπὶ τῆς ἐμφυλίου ῥήξεως ἑκατέρωθεν χορηγηθέντας βαθμούς, ὥστε καὶ ὁ τοῦ ταγματάρχου ἐγκριθεὶς διὰ τὸν Σοῦτσον ἔπεσε καὶ αὐτός.

Ὑπελείπετο δ' ἡμῖν εἰσέτι τὸ κινδυνωδέστερον τῶν σημείων, ἡ Πρόνοια, διότι τὸ προάστειον τοῦτο τοῦ Ναυπλίου ἦν πλῆρες τῶν στρατιωτῶν, ὅσοι εἶχον μείνῃ πιστοὶ εἰς τὸν Καποδίστριαν, καὶ ὁ Ράγκος καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἡτοιμάζοντο εἰς πεισματώδη ἄμυναν. Ἐνῷ δὲ καὶ οἱ συνταγματικοὶ παρεσκευάζοντο ἤδη εἰς προσβολήν, αἴφνης εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῶν δύο ἐφάνησαν προβαίνοντες ὁ Θείρσιος καὶ ὁ φιλέλλην Μάσων, ὁ ἐκ Σκωτίας, καὶ ἀποταθέντες πρὸς τοὺς ἑκατέρωθεν ἀρχηγούς, τοὺς ἐξώρκισαν νὰ μὴ γίνωσιν αἴτιοι χύσεως ἑλληνικοῦ αἵματος εἰς ῥῆξιν ἀδελφοκτόνον. Οἱ λόγοι δ' αὐτῶν ἔφεραν αἴσιον ἀποτέλεσμα. Βοηθούσης δὲ καὶ λεπτῆς βροχῆς, ἥτις πάλιν ἤρχισεν, οἱ στρατιῶται κατ' ὀλίγον συνανεμίγησαν, καὶ μετ' οὗ πολὺ ἡ Πρόνοια ἦν πλήρης Κυβερνητικῶν καὶ Συνταγματικῶν, συμβαδιζόντων καὶ συμπινόντων ἐν πλήρει εἰρήνῃ.

Οὕτως ἀπώλεσεν ὁ Αὐγουστῖνος καὶ αὐτὸ τὸ προάστειον τοῦ Ναυπλίου, καὶ τότε προτροπῇ καὶ τῶν ἀντιπρέσβεων τῶν Δυνάμεων, οἵτινες κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον πολὺ μᾶλλον ἢ αὐτὸς ἐκυβέρνων ἐν Ναυπλίῳ ἐπιβιβασθεὶς εἰς ρωσσικὸν πλοῖον, ἀνεχώρησε. Τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἐζήτησεν ὁ Κωλέττης νὰ τῷ ἀνοιχθῶσιν αἱ πύλαι τῆς πόλεως, καὶ ἐπετράπη τοῦτο εἰς αὐτὸν μόνον μετὰ ὀκτὼ ὁπαδῶν, εἰς ὧν τὸν ἀριθμὸν φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν συμπεριελήφθην. Ἐμὲ δ' ἐφιλοξένησεν ἡ ἐν Προνοίᾳ οἰκοῦσα κυρία Κρασσᾶ, ἀρχαία σχετικὴ τῆς ἡμετέρας οἰκογενείας. Εἶχε δὲ μεταβληθῇ ἡ Πρόνοια εἰς μέγα στρατόπεδον μετ' ἐπιτελείου τῆς μεγαλειτέρας τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, τῆς τοῦ Καλλέργη, ἔνθα διασκεδαστικώτατον εὕρισκον οἱ στρατιῶται νὰ κροτῶσιν ἐπὶ τοῦ κυμβάλου τῆς κυρίας, θαυμάζοντες πῶς ἐξῆγον ἐξ αὐτοῦ τόσον ποικίλους τόνους, διότι τοιοῦτον ὄργανον πολλοὶ ἐξ αὐτῶν οὐδαμοῦ οὐδέποτε εἶχον ἰδῇ. Βλέπων ὅμως ἐγὼ αὐτοὺς ἐξακολουθοῦντας τ' ἀκουστικά των ταῦτα γυμνάσματα, ἅτινα ταχέως θὰ μετέβαλλον τὸ ὄργανον ἀπὸ κυμβάλου εἰς τύμπανον, ἀπετάθην πρὸς τὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ διοικοῦντα ἀρχηγὸν καὶ παρακαλέσας αὐτὸν νὰ τὸ κλειδώσῃ καὶ νὰ διατάξῃ ν' ἀπέχωσιν ἀπ' αὐτοῦ, κατώρθωσα νὰ τὸ διασώσω.

Γ'.

Ἐπάνοδος ἐν Ναυπλίῳ. — Εἴσοδος.

Ἅμα ἀπελθόντος τοῦ Αὐγουστίνου, κατωρθώθη, συνεργείᾳ πάντοτε τῶν πρέσβεων (ἢ μᾶλλον ἀντιπρέσβεων, διότι τοῦτον τὸν βαθμὸν εἶχον τότε, Ministres Residends), σύστασις ἑπταμελοῦς κυβερνήσεως, μικτῆς μὲν ἐκ μελῶν τῶν δύο

ἀντιμαχομένων μερίδων, προεδρευομένης δ' ὑπὸ τοῦ Κωλέττου. Τότε καὶ ἠνεώχθησαν τοῦ Ναυπλίου αἱ πύλαι, καὶ οὗτος ἦν ὁ μέγιστος θρίαμβος τῶν Συνταγματικῶν, διότι ἀπεδείχθη ὅτι ἐπεζήτουν τὴν νίκην οὐχὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ὁμονοίας. Ἐν Ναυπλίῳ δὲ καὶ στέγης καὶ ἐνδυμάτων ἐστερημένον μὲ παρέλαβε καὶ μὲ περιέθαλψεν ὁ Γ. Μελετόπουλος, ὁ ἀρτίως μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Ἰωάννου Δηλιγιάννη, υἱοῦ τοῦ Ἀναγνώστου, ἐκ Παρισίων ἐλθών. Συνῴκει δὲ μετὰ τῆς ἀδελφῆς του, ἧς ὁ σύζυγος Ἀναστάσιος Λόντος, ἦν ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ Ἴτς καλὲ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, νομίζω, τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου, κατάκλειστος. Ἐπειδὴ δ' ἡ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων συνεπέφερε καὶ τὴν ἀποφυλάκισιν αὐτοῦ, μετά τινων ἡμερῶν φιλοξενίαν ἀνεχώρησα, καὶ μισθώσας τὸν οἰκίσκον τοῦ Δημίδου, συγκείμενον ἐκ δύο δωματίων, περιέμεινα εἰς αὐτὸν τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἄφιξιν τοῦ πατρός μου.

Ἐκεῖ δὲ κατεκλείσθην ὡς εἰς ἀναχωρητήριον, ἀποφεύγων νὰ ἐξέρχωμαι, καὶ νὰ φαίνωμαι ὅπου δήποτε, διότι μετ' αἰδοῦς καὶ ἀποστροφῆς ἔβλεπον τὸν συνωστισμὸν καὶ τὴν πυρετώδη κίνησιν τῶν ἀρχολιπάρων, ἧς θέατρον ἔγινε τότε τὸ Ναύπλιον, τῶν μὲν ζητούντων ἀμοιβὴν ἀληθῶν ἢ ὑποτιθεμένων ὑπηρεσιῶν εἰς τὴν ὑπερισχύσασαν μερίδα, τῶν δὲ ἀγωνιζομένων νὰ ἐπιτύχωσιν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῶν εἰς τὴν πεπτωκυῖαν. Ἀλλά, καὶ κατάκλειστος ὡς ἤμην, ἔμαθον διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ὅτι ἐθνικὴ οἰκία, ἢ τέως τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐχαρίσθη εἰς τὸν Χρηστίδην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ παρὰ τῇ προσωρινῇ κυβερνήσει ὑπηρετήσαντας, εἰς ἀμοιβὴν τῶν κόπων αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἷς τῶν ὑπηρετησάντων τούτων, ἂν οὐχὶ σχεδὸν ὁ μόνος, ἤμην καὶ ἐγώ, ἔσπευσα νὰ συντάξω τινὰς λέξεις, ἵνα ἀποφανθῶ ὅτι τὸ κατ' ἐμὲ ὑπηρέτησα κατὰ τὰς λυπηρὰς ἐκείνας περιστάσεις εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὃ ἐνόμιζον ἐθνικὸν καθῆκον, καὶ οὐχὶ πρὸς ἀμοιβήν, ἣν οὐδ' ἐδεχόμην, ἱκανὴν ἀμοιβὴν θεωρῶν δι' ἕκαστον Ἕλληνα τὴν ἀποκατάστσιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων. Πορευθεὶς δὲ καὶ πρὸς τὸν Ρωσέττην, τὸν ἠρώτησα ἂν θέλῃ νὰ συνυπογράψῃ καὶ αὐτὸς τὸ ἔγγραφον, καὶ τὸν εὗρον ἐντελῶς πρόθυμον. Τότε ἐδημοσιεύσαμεν αὐτό, δὲν ἠξεύρω ἂν πρὸς δυσαρέσκειαν ἢ εὐχαρίστησιν τοῦ Χρηστίδου, εἰς ὃν ἔμεινεν οὕτω ὁλόκληρος καὶ ἀμέριστος ἡ οἰκία, ἐκτὸς ὅτι ἀγνοῶ ἂν μέρος τῆς ἀξίας αὐτῆς ἐκποιηθείσης, ἐδόθη καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Οἰκονόμου. Νομίζω ὅμως ὅτι τοῦτο ἐγένετο.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ἐξηκολούθουν οἰκουρῶν, ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ Νικολάου Σκούφου, καλοῦντός με εἰς τὸν οἶκόν του. Ὅτε δὲ μετέβην ἐκεῖ, μὲ ἐπέπληξεν ὅτι πρὸ τοσούτου χρόνου δὲν ἐφάνην, ὅτι ὅτε πᾶσαι αἱ θέσεις διενέμοντο ὑπὸ τῆς νέας κυβερνήσεως, ἐγὼ ἔμενον μακρὰν καὶ ἐλησμονούμην. Τῷ ἀπήντησα ὅμως ὅτι δὲν ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα θηρεύσω θέσεις, ὅτι, ἂν ὑπηρέτησα ἐν Πέρᾳ-Χώρᾳ, τοῦτο ἔπραξα, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἐξεπλήρουν καθῆκον παντὸς πολίτου, ὅτε ἐκινδύνευεν ἡ πατρίς, ὅτι ἄλλως τε τὴν ὑπηρεσίαν μου εἶδον οἱ συμ-

πολῖταί μου, καὶ ἂν νομίζωσιν αὐτὴν χρήσιμον δύνανται νὰ μοὶ τὴν ζητήσωσιν, οὐχὶ ὅμως ἐγὼ νὰ θηρεύσω αὐτὴν καὶ νὰ ζητήσω, ἵνα χαριζόμενοι εἰς αὐτὴν παραγκωνίσωσιν ἴσως ἄλλους ἱκανωτέρους μου. Ἀλλὰ διὰ ταῦτα μ' ἐπετίμησεν ὁ κ. Σκοῦφος εἰπών μοι ὅτι εἰσὶ λόγοι ὑπαγορευόμενοι ὑπὸ τῆς παιδικῆς ἀπειρίας μου· καὶ γράψας ἀμέσως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν διορισθέντα ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν, τὸν φίλον του κ. Κωνσταντῖνον Ζωγράφον, ἐνῷ τῷ ἔλεγε περὶ τῶν σπουδῶν μου ἐν Γερμανίᾳ καὶ τῷ ἐπρότεινε νὰ μὲ διορίσῃ «πρῶτον πάρεδρον», ὡς τότε ἐκαλοῦντο οἱ τμηματάρχαι, εἰς τὸ ὑπουργεῖόν του, μοὶ τὴν ἔδωκεν, ἀπαιτήσας ἐπιμόνως νὰ τὴν φέρω ὁ ἴδιος εἰς τὸν ὑπουργὸν καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι διὰ τοῦτο μὲ εἶχε καλέσῃ.

Μὴ θέλων νὰ παρατείνω τὴν συζήτησιν ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἐξῆλθον. Ἀλλὰ καταβαίνων τὴν μακρὰν κλίμακα τῆς οἰκίας, τὴν ἐξέσχισα εἰς πολλὰ τεμάχια καὶ εἶχον αὐτὰ ἔτι εἰς χεῖράς μου, ὅτε εἶδον ἀναβαίνοντα τὸν Θείρσιον. Μοὶ ἐξέφρασε δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ἀπορίαν του, διότι πρὸ ἡμερῶν δὲν μὲ εἶχεν ἰδῇ, καὶ μὲ ἠρώτησε τί γίνομαι. Τότε τῷ διηγήθην τὰ κατ' ἐμὲ καὶ τὸν Ν. Σκοῦφον, καὶ τῷ ἔδειξα τεμάχια τῆς ἐπιστολῆς, ἣν εἶχον σχίσῃ, ὁ δὲ Θείρσιος πληρέστατα μ' ἐδικαίωσεν.

Πρώτη πολιτικὴ ὑπηρεσία μου.

Οὕτως ἐπέστρεψα πάλιν εἰς τὴν μοναξίαν, ἐξ ἧς μετὰ μίαν ἑβδομάδα μὲ ἀπέσπασε δεύτερον μήνυμα τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ πατρός μου Ἰακώβου Ρίζου, τοῦ Νερουλοῦ, καλέσαντός με εἰς τὴν οἰκίαν του. Ὁ κ. Ρίζος μοὶ εἶπεν ὅτι διωρίσθη (ἡμέρας τινὰς μεθ' ὅλους τοὺς ἄλλους ὑπουργούς), ὑπουργὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως καὶ μὲ ἠρώτησεν, ἂν ἐδεχόμην τὴν θέσιν τοῦ πρώτου παρέδρου ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη πρότασις μ' ἐξέπληξε καὶ τῷ ἐξέφρασα μὲν πᾶσαν τὴν εὐγνωμοσύνην μου, προσθεὶς ὅτι ἐπεθύμουν νὰ ὑπηρετήσω τὴν πατρίδα μου, καὶ ἐφρόνουν ὅτι ἀφ' ὅτου ἀνεκτήσατο τὴν ἐλευθερίαν της ἡ Ἑλλάς, μεγαλείτερον συμφέρον δὲν εἶχε τοῦ νὰ μορφώσῃ διὰ παιδείας λαὸν ἄξιον τῆς νέας του τύχης καὶ νὰ τὸν παρασκευάσῃ διὰ στάδιον ἔτι εὐρύτερον, ἀλλὰ συγχρόνως τῷ παρετήρησα ὅτι θὰ ἐλάμβανεν ἐν ἐμοὶ πάρεδρον ὅλως ἄπειρον, καὶ ἥκιστα ἱκανὸν νὰ τὸν συνδράμω εἰς τὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλ' ὁ κ. Ρίζος εὐηρεστήθη νὰ μοὶ εἰπῇ ὅτι ἐκεῖνος ἄλλως μ' ἐκτιμᾷ, κρίνων με ἐκ τῶν ἔργων μου, ἃ εἶχεν ἰδῇ. Ἦσαν δὲ τὰ ἔργα μου ταῦτα οὐδὲν ἄλλο ἢ ὁ ἤδη τότε ἐκδοθεὶς «Δῆμος καὶ Ἑλένη» καὶ ἡ μετάφρασις τῶν περὶ Ἑλλάδος ποιημάτων τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας. Ὅπως δήποτε εἰς τὴν εὐγενῆ του ἐπιμονὴν ἐνδούς, ἐδέχθην τὴν προσφερομένην μοι θέσιν.

Τὴν αὐτὴν δ' ἑσπέραν ἀπῆλθον κατὰ πρῶτον, ἀφ' οὗ εἰσήλθομεν εἰς τὸ Ναύ-

πλιον, εἰς τὴν ἑσπερινὴν συναναστροφὴν ἢ ὑποδοχὴν τοῦ Κωλέττου, ὅστις ἐφάνη ὡς ἐκπλαγείς, ὅτε μὲ εἶδεν εἰσερχόμενον. Εἰσελθὼν δὲ μετ' ὀλίγον εἰς τὸ ἰδιαίτερον του δωμάτιον, εἰς ὃ ἀπεσύρετο, ὁσάκις εἶχε νὰ ὁμιλήσῃ μετά τινος ἐμπιστευτικῶς,μ' ἐκάλεσεν εἰς αὐτὸ καὶ μ' ἐπέπληξε διατὶ τόσας ἡμέρας δὲν ἐφάνην. «Αἱ δημόσιαι θέσεις, μοὶ εἶπεν, ὅλαι ζητοῦνται ἁπλήστως καὶ διανέμονται. Ἐν τῷ μέσῳ τόσων φροντίδων δὲν θὰ σ' ἐκπλήξῃ, ἂν λησμονῶ,καὶ ὀργίζωμαι ἐναντίον σου διότι μ' ἐξέθηκες εἰς τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ σοὶ φανῶ ἀγνώμων. Ὀλίγαι θέσεις μένουσι μὴ διατεθεῖσαι ἀκόμη. Εἰπέ μοι ἐξ αὐτῶν ποίαν θέλεις;» Ἐγὼ δὲ ηὐχαρίστησα διὰ τὴν φιλόφρονα προσφοράν του, προσθεὶς ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην μοὶ εἶχε προτείνῃ ὁ κ. Ῥίζος τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ἐδέχθην, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἦλθον ἀπόψε εἰς ἐπίσκεψίν του, μὴ θελων πρὶν νὰ φανῶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁμίλου τῶν ἐρχομένων νὰ τὸν ἐνοχλῶσι θέσεις ζητοῦντες. Ὁ Κωλέττης σφίξας τὰς χεῖράς μου, μοὶ ἐξέφρασε τὴν χαράν του, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι θὰ τὸν εὐχαριστῶ πάντοτε, ὁσάκις θέλω νὰ τὸν ἐπισκέπτωμαι.Ἀμέσως δὲ τὴν ἐπαύριον ὑπέγραψε καὶ ἐξέδωκε τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ μου· καὶ πάντοτε μέχρι τοῦ θανάτου του διετήρησε στοργῆς καὶ εὐμενείας αἰσθήματα πρὸς ἐμέ.

Ἀφ' οὗ ἀνέλαβον τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, εἶδον ὅτι δὲν εἶχον ἄδικον νὰ δυσπιστῶ πρὸς τὰς δυνάμεις μου, ὢν ἐντελῶς ἄπειρος τῆς ὑπηρεσίας, ἡ δὲ φιλολογική μου ἀγωγή, διακοπεῖσα διὰ τῶν στρατιωτικῶν σπουδῶν, πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ εἶνε πλήρης ἢ καὶ ἐπαρκής. Ἐνθυμοῦμαι τὸν μέγαν ἀγῶνα, ὃν ὑπέστην,ὅτε ἠθέλησα νὰ συντάξω τὴν πρώτην δημοσίαν ἐγκύκλιον, περιέχουσαν ὁδηγίας πρὸς τοὺς διδασκάλους περὶ τῶν καθηκόντων των, καὶ ὅτι ἑκατοντάκις μετέβαλα τὴν ἀρχήν της. Μετ' ἐκπλήξεως δὲ ὑπερβάσης πᾶσαν ἐλπίδα μου, εἶδον ὅτι ὁ ὑπουργὸς ηὐχαριστήθη ἐξ αὐτῆς καὶ τὴν ἐπήνεσε.

Πρὸς εὐτυχίαν μου ὅμως ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγου, κληθεὶς ὡς πρῶτος πάρεδρος, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ὁ ἔχων ἴσην ἀγαθότητα καὶ ἀρετὴν πρὸς τὴν παιδείαν, τὴν πεῖραν καὶ τὴν εὐφυΐαν του, Σκαρλάτος Βυζάντιος, μεθ' οὗ ἀδελφικῆς φιλίας μὲ συνέδεσε σχέσις, καὶ ὅστις ὡς πολύτιμος διδάσκαλος μ' ἐχειραγώγησεν εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας. Ἄλλους δὲ συναδέλφους εἶχον τότε τὸν Φιλοπατρίδην, ὅστις μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ἑλληνοδιδάσκαλος ἐν Θήρᾳ, τὸν Δραγάτσην, ἄνδρα ἀκριβῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν καὶ φιλόπονον, ὅστις ἐφόρει καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του φέρων τὸν ἀσιανὸν κάνδυν, καὶ ἔχων υἱοὺς ἐκπαιδευθέντας εἰς διδασκάλους· τὸν Πετροκόκκινον, μορφωθέντα εἰς ἕνα τῶν δοκιμωτάτων ὑπαλλήλων τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας, νέον δ' ἀποθανόντα, τὸν Π. Κλάδον, ὅστις ἀνατραφεὶς εἰς Ἑλβετίαν, ἠκολούθησεν ἀξίως τὰ ἴχνη τοῦ Πετροκοκκίνου. Ἦν δ' ὁ μισθός μου, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, 200 φοινίκων κατὰ μῆνα, ἀλλὰ σπανίως μοὶ ἐπληρώνετο δι' ἔλλειψιν χρημάτων· καὶ ὅτε ἦλθεν ὁ Βασιλεύς, ὁ ὑπουργὸς μοὶ ἔδωκεν, ὡς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς συνεργάτας μου, ἔγγραφον λόγον πόσων μηνῶν μισθοὶ μοὶ ὠφείλοντο,

καὶ ὅτι θέλουσι μοὶ πληρωθῇ «εὐπορήσοντος τοῦ ταμείου». Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀπόλυτος αὕτη εὐπορία ποτὲ δὲν ἐπῆλθε, διὰ τοῦτο, ἐγένοντο κρατήσεις ποσοστοῦ τῶν ἀρχαίων μισθῶν πρὸς καταρτισμὸν τοῦ ταμείου τῶν συντάξεων, μοὶ ἐκρατήθη δὲ ἡ ἀνάλογος ποσότης καὶ ἐξ ἐκείνων, οἵτινες μοὶ εἶχον μείνῃ πάντοτε ὀφειλόμενοι.

Ἡ κυριωτέρα μου ἐνέργεια ἐν τῷ ὑπουργείῳ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἦν ἡ σύστασις ἄρθρου τινος (νομίζω 26) Ἑλληνικῶν σχολείων εἰς τὰ κυριώτερα κέντρα τοῦ πληθυσμοῦ, πρὸς ὃ, ἀφοῦ συνέταξα κανονισμὸν ὁμοιόμορφον δι' αὐτά, ὠργάνωσα καὶ ἐξεταστικὴν ἐπιτροπήν, εἰς ἧς τὸν ἔλεγχον ὑπεβάλλοντο πάντες οἱ ἐπιδιώκοντες θέσιν διδασκαλικὴν εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα, πλὴν ἄν τις εἶχεν ἤδη κεκτημένην ἐθνικὴν ὑπόληψιν, ἀλλὰ διὰ μόνα 11 εὑρέθη τὸ ἀπαιτούμενον προσωπικόν.

Ἄφιξις τῆς οἰκογενείας.

Μετ' ὀλίγον ἦλθε καὶ ὁ πατήρ μου ἐξ Ἀθηνῶν καὶ συνῴκησε μετ' ἐμοῦ εἰς τοῦ Δημίδου τὰ δύο δωμάτια.

Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ θέρους, ἐπιστολὴ ἐκ Σύρου μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ἔφθασε καὶ ἡ μήτηρ μου ἐξ Ὀδησσοῦ μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου καὶ ὅτι ἐπεβιβάσθησαν ἤδη εἰς ἡμιολίαν, πλέουσαν πρὸς Ναύπλιον.. Τὴν αὐτὴν δ' ἑσπέραν (ἦτο δ' ἡ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου), ἀνέβην μετὰ τοῦ πατρός μου εἰς τὸ Παλαμήδιον, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ἴδωμεν ἐκεῖθεν προσπλέον τὸ πλοῖον. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς μας ἐψεύσθη καὶ μόνον τὴν ἐπαύριον τὸ πρωὶ ἀφίχθησαν. Ἡ χαρά μου δὲν περιεγράφετο, ὅτε μετὰ ἓξ ἔτη πάλιν ἐφίλησα τὴν χεῖρα τῆς μητρός μου, πάλιν ἐνηγκαλίσθην τὰς ἀδελφάς μου, ἃς εἶχον ἀφήσῃ παιδία καὶ εὗρισκον ἤδη νεάνιδας, καὶ κοινωνικῆς ἀγωγῆς ἀνωτέρας τῆς ἰδικῆς μου, διότι ἡ ἐν τῷ στρατιωτικῷ σχολείῳ κατάκλεισίς μου καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἄμεσος εἰς τὴν Ἑλλάδα μετάβασίς μου καὶ αἱ μελέται μου μὲ ἀπεξένουν τῆς κοινωνίας καὶ μ' ἀπεστέρουν πάσης εὐκαιρίας τοῦ νὰ καλλιεργήσω τὰ ἀναγκαῖα δι' αὐτὴν προτερήματα. Μὲ κατεῖχε δὲ πάντοτε καί τις πρὸς ἐμαυτὸν δισπιστία, ἔμφυτος εἰς τὸν χαρακτῆρά μου, ἐπιβάλλουσά μοι δειλίαν, μεγάλως βλάπτουσαν τοὺς κοινωνικοὺς τρόπους μου.

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἦν ἤδη γνωστή, ἀλλ, ἡ ἀναβολὴ τῆς ἀφίξεώς του ὑπέτρεφε τὴν διχόνοιαν ἐν Ἑλλάδι. Οἱ ἄτακτοι στρατοὶ ὀλίγον ὑπείκοντες εἰς τῆς πειθαρχίας τὸν χαλινόν, συνεκρούοντο συνεχῶς, ἀντιδιεπληκτίζοντο καὶ πολλαχοῦ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν πολιτῶν. Ταῦτα οὐ σπανίως συνέβαινον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Ναυπλίῳ καίτοι καταληφθέντι ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς φρουρᾶς τοῦ Παλαμηδίου. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα συνεχεῖς ἦσαν οἱ θόρυβοι, οἱ πολῖται κατελαμβάνοντο ὑπὸ πανικῶν φόβων, ὡπλίζοντο εἰς ἄμυναν, ἢ ἔφευγον κρυπτόμενοι καὶ τὰ ἐργαστήρια πάντα ἐκλείοντο. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν, ἐκτὸς τοῦ φρουρίου, ὅπου εἶχον ἐξέλθῃ εἰς περίπατον μετὰ τοῦ φίλου μου Κ. Σχινᾶ, εἴδομεν ἐρχόμενον μετὰ πολ-

λῶν ὁπλοφόρων τὸν Γρίβαν, ὅστις πρὸ τῆς πύλης συναντηθεὶς μετά τινων τῶν ἔτι τότε λεγομένων κυβερνητικῶν, ἐξηγριώθη ἔθεσε τὴν χεῖρα εἰς τὰ πιστόλια καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐγινόμεθα μάρτυρες, ἴσως καὶ θύματα φονικῆς ῥήξεως, ἂν οἱ κυβερνητικοὶ φρονίμως δὲν ὑπεχώρουν. Ἄλλοτε, τὸ ἑσπέρας, ἐνῷ ἐπισκέψεις ἦσαν παρ' ἡμῖν, εἰσώρμησεν εἰς τὴν αἴθουσαν ὁπλοφόρος ὀργίλως κραυγάζων καὶ ἕτοιμος ἐκ τῶν λέξεων νὰ μεταβῇ καὶ εἰς πράξεις. Αἰτία δὲ τῆς ἐξάψεως αὐτοῦ ἦν ἴσως μὲν κατὰ μέρος ὁ οἶνος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ὑπηρέτρια ἔχυσεν, ὡς ἔλεγεν, ὕδωρ ἀπὸ τοῦ ἐξώστου καὶ τὸν ἔβρεξεν εἰς τὸ σκότος. Συνεστάλη καὶ ἀπῆλθεν ἐντρεπόμενος καὶ πολλάκις συγγνώμην ζητῶν, ὅτε προσῆλθον ἐγὼ εἰς αὐτὸν καὶ μὲ ἀνεγνώρισε, διότι ἦτον οὐδεὶς ἄλλος ἢ ὁ ὁπλαρχηγὸς τῶν Μεγάρων, οὗ ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ νύμφη Κανέλλω τοσαύτας μοὶ ὡμολόγουν χάριτας. Ἄλλην δ' ἑσπέραν, ἐνῷ παρεκαθήμην εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Κ. Καρατζᾶ, συνδειπνοῦντος μετὰ τῆς γυναικός του, σφαῖρα πυροβόλου ἐτρύπησε τὸ παράθυρον καὶ ἐνεπήχθη εἰς τὸν τοῖχον, ὀλίγον ὑπὲρ τας κεφαλὰς ἡμῶν.

Ἀφορμὴν δι' ἐρεθισμῶν καὶ σπουδαίων ὑπονοιῶν ἔδιδε πρὸ πάντων τὸ σῶμα τῶν μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ἰσθμοῦ ἐν Ναυπλίῳ πάλιν συνελθόντων «Τυπικῶν», οἵτινες ὀργανωθέντες ἐκ νέου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν κυβερνητικῶν μελῶν τῆς Διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἐπιστεύοντο στάσιν ἐν τῷ κρυπτῷ ὀργανοῦντες. Ὁ στρατὸν αὐτῶν ἦν ὑπὸ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἀπέναντι τοῦ μέρους τῆς οἰκίας ἡμῶν τοῦ κατεχομένου ὑπὸ τοῦ Καρατζᾶ. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐβλέπομεν ἀπὸ τῶν παραθύρων τούτου πῶς ὁ ἐν ἑλληνικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελῶν γέρων φιλέλλην Γάλλος, τότε συνταγματάρχης καὶ φρούραρχος Ναυπλίου, καὶ μετὰ ταῦτα στρατηγὸς Γαλλιάρδος, εἶχε παρατάξῃ πάντας τοὺς Τυπικούς, ἀόπλους ἐμπρὸς τῶν στρατώνων των, ἵνα, ὡς τοῖς εἶπε, τοῖς διακοινώσῃ διαταγάς. Ἐνῷ δὲ τοῖς προσωμίλει, αἴφνης εἰς τὰ δύο πέρατα τῆς ὁδοῦ ἐφάνησαν ἔνοπλοι λόχοι Γάλλων ἀποκλείοντες αὐτούς, καὶ εἰσορμήσαντες εἰς τὸν στρατῶνα, ἀφῄρεσαν πάντα τὰ ὅπλα. Ὅτι τοῦτο ἐγένετο κατὰ προσυνεννόησιν μετ' αὐτοῦ, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφιβολία. Ἐμμανεῖς τότε οἱ «Τυπικοὶ» καὶ βλέποντες ὅτι κατεπροδόθησαν, ἐρρίφθησαν κατὰ τοῦ Γαλλιάρδου, καὶ παρ' ὀλίγον θὰ τὸν κατακρεούργουν ὑπὸ τὰς ὄψεις ἡμῶν. Ἂν οἱ Γάλλοι δὲν κατώρθουν νὰ τὸν ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν των. Ἐπὶ τῷ θεάματι δὲ τούτῳ κατελήφθη ὑπὸ ἰσχυρῶν σπασμῶν ἡ ἀδελφή μου Ραλλοῦ, διότι ὁ εὐφυὴς καὶ πεπαιδευμένος Γάλλος ἦν εἷς τῶν οἰκειοτέρων ἡμῶν φίλων, καὶ ἑσπέρα δὲν παρήρχετο, χωρὶς νὰ μᾶς ἐπισκεφθῇ. Ἡ δ' ἀδελφή μου ἦν λίαν εὐπαθὴς τὰ νεῦρα, καὶ ἐν τῶν συμπτωμάτων τῆς ἀσθενείας της, ἦν νὰ καταλαμβάνηται ὑπὸ μακροῦ σπασμωδικοῦ γέλωτος, ὅστις ἀπέληγεν εἰς ὀλοφυρμοὺς καὶ εἰς λιποθυμίας. Ἐθεράπευε δὲ αὐτὴν ὁ Γάλλος ἰατρὸς Δυμόντος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἰατρικῶν μέσων, παραγγείλας εἰς τὴν νεωτέραν ἀδελφήν μου Εὐφροσύνην, ὁσάκις ἐπήρχετο ἡ κρίσις νὰ κάθηται εἰς τὸ κύμβαλον, μετατεθὲν

ἐντὸς τοῦ δωματίου τῆς ἀσθενοῦς καὶ νὰ παίζῃ τεμάχια ἥσυχα, βραδέα καὶ πραϋντικά.

Καὶ τὸ μὲν σῶμα τῶν Τυπικῶν οὕτω τότε διελύθη, καὶ ἡ πειθαρχία ὁπωσοῦν διετηρεῖτο ἐν Ναυπλίῳ διὰ τῶν Γάλλων· ἀλλ' ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς ἐσπαράσσετο εἰσέτι ὑπὸ ἐμφυλίων δικιρέσεων· καὶ ἰδίως ὁ Κολοκοτρώνης, συμπράττοντος καὶ τοῦ ἐκ τῆς συμπλοκῆς τοῦ Ἰσθμοῦ φυγόντος Δ. Καλλέργη, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἱππικοῦ, ἐστασίαζε κατὰ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, μένων ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν ᾗ μεγάλην ἐξήσκει ἐπιρροήν. Κατεῖχε δὲ τὰ ὕπαιθρα μέχρι τῶν Λερναίων Μύλων. Ἐλθοῦσα δὲ τότε κατῴκησεν ἀπέναντι τῆς οἰκίας ἡμῶν ἡ Κυρία Καλλέργη, ἀσθενὴς καὶ ἐν μεγίστῃ ἀνησυχίᾳ διατελοῦσα διὰ τοῦ ἀνδρός της τὴν θέσιν. Ἐκ τῆς οἰκειότητος δ' ὁρμηθεὶς ἣν ἄλλοτε εἶχον πρὸς τὴν φιλόξενον ταύτην οἰκογένειαν, ἠθέλησα νὰ ἐπισκεφθῶ μίαν ἡμέραν τὴν ἀσθενῆ, μὴ κρίνων ἀναπόφευκτον τὴν ἐντελῆ θυσίαν τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων εἰς τὰς πολιτικὰς διχονοίας. Ἀντὶ τῆς κυρίας Καλλέργη ὅμως, ἥτις ἦν κλινήρης, μ' ἐδέχθη ὁ μετ' αὐτῆς συνοικῶν ἀνδράδελφός της Ἰωάννης, ὃν πρὶν οὐδόλως ἐγνώριζον. Μετά τινας δ' ἡμέρας ἐπισκεπτόμενος οἰκογένειάν τινα, παρ' ᾗ οὗτος ἦν οἰκειότερος ἀφ' ὅ,τι ἐνόμιζον, διηγήθην τὴν ἐπίσκεψίν μου, εἰπὼν πόσον ἐλυπούμην, ὅτι δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐπανέλθω παρὰ τῇ κυρίᾳ Καλλέργῃ, ἵνα ἐκ νέου πληροφορηθῶ περὶ τῆς ὑγείας της, καθ' ὅσον ὁ ἀνδράδελφος αὐτῆς δὲν μοὶ ἀπέδωκε τὴν ἐπίσκεψίν μου, καὶ ὑπέθετον ὅτι θέλει ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐπανάληψιν αὐτῆς.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ, ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ γραφείου εἰς τὴν οἰκίαν μου εὗρον τὴν οἰκογένειαν ἀνάστατον, καὶ τὴν μητέρα μου λίαν τεταραγμένην. Ἐρευνήσας δ' ἔμαθον ὅτι αἰτία τούτου ἦν ἐπιστολή, ἣν ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου εἶχον λάβῃ δι' ἐμέ, καὶ κινηθεῖσαι, ἀγνοῶ ἐκ τίνος ὑποψίας, εἶχον ἀνοίξῃ. Ἔγραφε δὲ ὁ Ἰωάννης Καλλέργης, προκαλῶν με εἰς μονομαχίαν δι' ὅσα δῆθεν εἶχον εἰπῇ περὶ αὐτοῦ. Ἡ οἰκογένειά μου, ἅμα λαβοῦσα γνῶσιν τῶν γραφομένων, προσέφυγεν εἰς τὸν Κ. Καρατζᾶν, καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ συμβουλήν, ὡς διατρίψαντος ἐν Παρισίοις, καὶ γνωρίζοντος δῆθεν τὰς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐθιμοταξίας. Ὁ δέ, καλῶς ποιῶν, ἐπέμεινε νὰ μοὶ δοθῇ ἡ ἐπιστολή. Ὅτε δὲ μοὶ ἐδόθη καὶ τὴν ἀνέγνωσα, ἤθελε νὰ μοὶ ὑπαγορεύσῃ ἀπάντησιν ὑβριστικήν. Ἐγὼ ὅμως ἀντέστην, εἰπὼν ὅτι ὁ Καλλέργης εἶχεν ἄδικον ὑβρίσας με ἀναιτίως, ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ ἔχω τὸ αὐτὸ ἄδικον καὶ ἐγώ. Συνέταξα ἐπομένως ὁ ἴδιος τὴν ἀπόκρισιν, ψυχρὰν καὶ μεμετρημένην, καὶ ἐδέχθην μὲν τὴν πρόσκλησιν, ἀλλὰ προσέθηκα ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐπιστολή του, ἀγνοῶ πῶς, ἐγνώσθη εἰς τὴν οἰκογένειάν μου καὶ τὴν ἐτάραξεν ἐζήτουν ν' ἀναβληθῇ ἡ συνάντησις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἀφ' οὗ δὲ καθησύχασα τὴν μητέρα μου, εἰπὼν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐσυμβιβάσθη, ἔλαβον μάρτυρά μου τὸν ἀρχαῖον συμμαθητήν μου Σκ. Σοῦτσον, ὁ δὲ Καλλέργης τὸν ἐξάδελφόν του Μανιτάκην. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἤθελε νὰ μονομαχήσωμεν διὰ πιστολίου· ὁ δ' ἐμὸς διϊσχυρίζετο ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ ὅπλου ἀνῆ-

κεν εἰς ἐμὲ τὸν προκληθέντα, καὶ ἐπρότεινε τὸ ξίφος, ὃ ὁ ἄλλος ἀπέφυγεν, ἀποδίδων μοι πιθανῶς περισσοτέραν ἐπιδεξιότητα εἰς αὐτό, ἀφ' ὅσην ἀληθῶς εἶχον. Αἱ τρεῖς ὅμως ἐκεῖναι ἡμέραι τῆς προσδοκίας—καὶ παράδοξον μοὶ φαίνεται, ὅταν τὸ ἐνθυμοῦμαι—οὐδεμίαν μοὶ ἐνέπνεον ἀνησυχίαν, λύπην ὅμως, διότι ἠναγκαζόμην νὰ πράξω ὅ,τι θεωρητικῶς καὶ κατ' ἀρχὴν ἀπέκρουον ὡς ἥκιστα ἠθικόν.

Ὡς δ' ὑπέφεξεν ἡ τετάρτη ἡμέρα, ἐπορεύθην εἰς τοῦ Σ. Σούτσου, καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ στρατιώτου φέροντος δύο ξίφη τοῦ ἱππικοῦ, εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν θέσιν τῆς συνεντεύξεως, τὴν «Ἀρβανιτιάν», τὴν στενὴν ὑψηλὴν καὶ πετρώδη παραθαλασσίαν ὁδὸν ὑπὸ τὸ Παλαμήδιον, καὶ ὀπίσω τοῦ «Ἰτσκαλέ», οὖσαν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐντελῶς ἔρημον· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἔφθασαν καὶ οἱ ἀντίπαλοι φέροντες πιστόλια, ὅπλα, εἰς ὧν τὴν χρῆσιν ὁ ἀντίπαλός μου εἶχε πολλὴν ἐμπειρίαν. Ὁ μάρτυς αὐτοῦ ὅμως, ἰδὼν τὸ ἀνένδοτον τοῦ ἐμοῦ μάρτυρος, ὄντος ἐν τῷ δικαίῳ του, ὡμίλησε τέλος περὶ συμβιβασμοῦ καὶ οἱ δύο ὁμοῦ ἦλθον νὰ μ' ἐρωτήσωσι περὶ τῆς αἰτίας τῆς ῥήξεως. Τότε δ' εἰπὼν αὐτοῖς ὅτι λυποῦμαι, διότι τελειώνομεν ἀφ' ὅπου ἔπρεπε ν' ἀρχίσωμεν, τῷ διηγήθην προθύμως ὅ,τι ἐγνώριζον. Μεταβάντες δ' αὐτοὶ ἀμφότεροι ἤδη πρὸς τὸν Καλλέργην, τῷ διεβίβασαν ὅ,τι ἤκουσαν παρ' ἐμοῦ, καὶ ἐκεῖνος ἀπεκρίθη ὅτι οὐδόλως ζηλοῖ τὴν φήμην ξιφουλκοῦ, ὅτι λυπεῖται διὰ τὴν παρεξήγησιν, καὶ οὐδεμίαν βλέπει αἰτίαν μονομαχίας. Ἠθέλησε δὲ νὰ συμπρογευματίσωμεν· ἀλλ' εὐχαριστήσας καὶ ἀποποιηθείς, ἐπέστρεψα εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἵνα μὴ ὑποπτεύσῃ τι αὖθις ἡ μήτηρ μου, καὶ αὕτη ἦν ἡ μόνη μονομαχία μου ἐφ' ὅλης μου τῆς ζωῆς.

Ἐν τούτοις αἱ εἰδήσεις τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ ἀφίξεως ἐπολλαπλασιάζοντο, καὶ ἐπλήρουν τὰς καρδίας χαρᾶς καὶ ἐλπίδων, καὶ ἐχρησίμευον εἰς χαλινὸν τῶν παρεκτροπῶν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν πᾶσα ἡ πόλις τοῦ Ναυπλίου ἦν ἀνάστατος, διότι ἀφίχθη ὁ Βαυαρὸς λοχαγὸς Τρεντίνης, ὡς πρόδρομος καὶ καταλυματίας τοῦ Βασιλέως, καὶ ὅτε παρουσιάσθη εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως τότε, τὸν Γ. Κουντουριώτην, ἡ πλατεῖα ἐπληρώθη πλήθους ἐνθουσιώδους καὶ ἐπευφημοῦντος, διότι τὸν Βασιλέα πάντες περιέμενον ὡς σωτῆρα.

Οἱ προηγηθέντες ἐμφύλιοι σπαραγμοί, ἡ εἰς δύο συνελεύσεις καὶ δύο στρατόπεδα διαίρεσις τοῦ ἔθνους καὶ αἱ ἐκεῖθεν προελθοῦσαι ἐθνικαὶ συμφοραί, πρόφασιν εἶχον τὴν διαφορὰν γνωμῶν ὡς πρὸς τὰς βάσεις τοῦ πολιτεύματος, καθ' ὃ ἔπρεπε νὰ ὀργανωθῇ ἡ Ἑλλάς. Ἀλλ' ἦν ἐπὶ θύραις ὁ Βασιλεύς, οἱ τῶν δύο μερίδων ἀρχηγοὶ ἔκρινον ἀναγκαῖον, ἐρχόμενος νὰ εὕρῃ κατηρτισμένον σύνταγμα καὶ νὰ δείξωσιν εἰς τὸν ἐμπιστευόμενον αὐτοῖς λαόν, ὅτι ἀπὸ κοινοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ συνειργάζοντο, ἀποστάντες τῆς διαφωνίας, εἰς ἣν τοσαύτην καὶ τοσοῦτον λυπηρὰν εἶχον πρὶν ἀποδώσῃ σημασίαν. Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς ἑπομένως τῆς συμπνοίας συνεκλήθη ἐκ νέου εἰς Ναύπλιον ἡ ἐν Ἄργει διακοπεῖσα Ἐθνικὴ Συνέλευσις. Νέαι ἐκλογαὶ

δὲν ἔγιναν, διότι καὶ ἀδύνατον τοῦτο θὰ ἦν, ὅτε πᾶσα ἡ χώρα ἦν ἀνάστατος· ἀλλὰ συνῆλθον εἰς τὸ αὐτὸ πάντα τὰ μέλη τῶν πρὶν διασπασθεισῶν συνελεύσεων τῆς ἐν Ναυπλίῳ καὶ τῆς ἐν Πέρᾳ Χώρᾳ καθ' ὅσον κατ' ἀρχὰς ἦσαν μία.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Ναύπλιον ἦν φρούριον, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας τῶν διασκέψεων ἐκτίσθη ξύλινον παράπηγμα εἰς εὐρεῖαν πλατεῖαν τοῦ ἐκτὸς τῶν τειχῶν προαστείου τῆς Προνοίας καὶ ἐκεῖ συνήρχετο ἡ Συνέλευσις, φρουρὰν ἰδίαν ἔχουσα καὶ φρούραρχον τὸν Ν. Ζέρβαν ἐκ Μεσολογγίου, ὅστις ἦν ἰδίως ἀφωσιωμένος τῷ Μαυροκορδάτῳ. Ἐπειδὴ δὲ εἴμεθα ἐν μέσῳ θέρει, τὸ παράπηγμα ἦν πανταχόθεν ἀναπεπταμένον καὶ ἐδώλια ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ περὶ αὐτό, ἐχρησίμευον ὡς ἕδρα, εἰς ἐκείνους τῶν ἀκροατῶν, ὅσοι δὲν ἠρκοῦντο μακρόθεν καὶ ἐκ τῆς πλατείας νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς συνεδριάσεις, ἀλλ' ἤθελον ν' ἀντιλαμβάνωνται τῶν ἀγορεύσεων ἀκριβέστερον.

Μεταξὺ τούτων ἤμην καὶ ἐγώ, καὶ ὁσάκις ἡ ὑπηρεσία μοὶ τὸ ἐπέτρεπεν, ἀπηρχόμην εἰς Πρόνοιαν καὶ ἐκ τοῦ ἐδωλίου παρηκολούθουν τὰς συνεδριάσεις. Τὴν θέσιν ταύτην κατεῖχον ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὅτε συνεζητεῖτο ἓν ἐκ τῶν πρώτων ἄρθρων τοῦ συντάγματος, ὃ ἡ Συνέλευσις προὐτίθετο νὰ προτείνῃ ὡς θέλησιν τοῦ ἔθνους εἰς τὸν περιμενόμενον Βασιλέα. Νομίζω, ἂν ἡ μνήμη δὲν μ' ἀπατᾷ, ὅτι τὸ ἄρθρον τοῦτο ἦν τὸ πρῶτον. Ὅπως δήποτε ἐγίνετο ἐν αὐτῷ λόγος περὶ Βασιλέως καὶ λαοῦ. Τότε ἐγερθεὶς ὁ Μαυροκορδάτος, ἤρξατο ἀγορεύων, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι εἰς τὸ πολίτευμα πρέπει νὰ γράφηται «ὁ λαὸς καὶ Βασιλεύς», οὐχὶ δὲ ὁ «Βασιλεὺς καὶ ὁ λαός», διότι ἡ Βασιλεία ἐστὶ μόνον ἀπόρροια τῆς ἐθνικῆς θελήσεως. Παράδοξον δὲ μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἡ ἀγόρευσις αὕτη ἀνδρός, ὅστις διεκρίνετο διὰ τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν λογικήν του ἐμβρίθειαν, παρετείνετο ἐπ' ἄπειρον καὶ ἦν ταυτολόγος καὶ ὡς μοὶ ἐφαίνετο ἀσυνάρτητος. Καὶ ἂν μὲν ὑπό τινος ὅπως δήποτε ἀντεκρούσθη, δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἀλλ' ἔλαβε κατόπιν τὸν λόγον ὁ Κλωνάρης, καὶ ἐπὶ ὥρας ἐξηκολούθει ἐπαναλέγων καὶ ἀναμασῶν ὅσα εἶχεν εἰπῇ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἐπιμόνως ἀνθιστάμενος εἰς τὰς ἀνυπομόνους ἀπαιτήσεις τῆς Συνελεύσεως καὶ προσκλήσεις τοῦ προέδρου, ἵνα παύσῃ λέγων, διότι πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἐξαντλήσῃ τὰ ἐπιχειρήματά του καὶ οὐδὲν καινὸν ἔλεγε. Καὶ ἐξ αὐτῶν τουτων τῶν διακοπῶν ὠφελεῖτο ὅμως ὁ ῥήτωρ, ἵνα ἀρχίζῃ νέας συζητήσεις περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, καὶ ἐν γένει κύριον σκοπὸν ἐφαίνετο ὡς ἂν εἶχεν, οὐχὶ νὰ εἰπῇ τι, ἀλλὰ νὰ μὴ παύηται λέγων καὶ κατέχων τὸ βῆμα.

(Ἀκολουθεῖ)

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΝ ΤΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩ ΖΗΤΗΜΑΤΙ

(ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ τεύχους τοῦ Μαΐου)

Η'.

Μετὰ τὴν ἄστοχον καὶ ἄσκοπον ἐπιστράτευσιν τοῦ ἔτους 1885—1886, ὁπότε κατεδείχθη ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐπιπόλαιος καὶ ἄνευ ὡρισμένου ἐθνικοῦ προγράμματος καὶ διπλωματικῆς κατευθύνσεως πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος συνεπλήρου τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, τὸ ἀρξάμενον ἤδη ἀπὸ τριακονταετίας, κατὰ τὴν μεγάλην κρητικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1866. Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀκόμη ὁ ἑλληνικὸς παράγων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου καὶ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἦτο ἰσχυρότατος καὶ σημαντικώτατος. Σύμπασα ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολὴ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ αὐτῆς συνειδήσει καὶ ὁμολογίᾳ, ἡ ἀναγνωρίζουσα τὸ ἐκκλησιαστικὸν πρωτεῖον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀπέβλεπε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν συγχρόνως καὶ τὰς Ἀθήνας. Διπρόσωπος φάρος, ἐκκλησιαστικὸς ἅμα καὶ πολιτικός, αἱ δύο αὗται ἑλληνικαὶ πρωτεύουσαι προσείλκυον καὶ ἐγοήτευον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν συνείδησιν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Μολδοβλάχων, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1856 μεταβαπτισθέντων Ρωμούνων, τῶν Σέρβων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Μοντενεγρίνων. Ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀρμένιοι, συσχετιζόμενοι μετὰ τῶν Ἑλλήνων διὰ τῆς ἀριανῆς αὐτῶν προελεύσεως, συνεννοοῦντο μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ὡς καὶ μετὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πρὸς ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἐθνικὴν ἅμα συνεργασίαν. Ἀλλ' ἰδίᾳ οἱ ὀρθόδοξοι λαοὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἦσαν οἱ κατ' ἐξοχὴν ἀποβλέποντες πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν. Ἀλβανοί, Μολδοβλάχοι, Βούλγαροι διεπεραίουν τὴν πνευματικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν αὐτῶν μόρφωσιν ἐν Ἀθήναις, τῷ κέντρῳ τούτῳ πάσης ἐκπολιτιστικῆς παιδεύσεως. Ἠδύνατο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ πόλις τῆς Παλλάδος, ἡ ἐκ νεκρῶν ἀναστᾶσα μόλις πρὸ μιᾶς γενεᾶς, ν' ἀξιώσῃ τὸ ἐγκώμιον, ὅ περ πρὸ αἰώνων

ὁ Περικλῆς ἔπλεξεν εἰς αὐτήν, ὡς κέντρον ἑλληνικῆς μορφώσεως. Ἀλλ' ἤδη, μετὰ τὴν ἱστορικὴν παλιγγενεσίαν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἧς πρώτη ἐκδήλωσις ἦτο ἡ ἵδρυσις ἐλευθέρου κράτους, πρωτεύουσαν ἔχοντος τὴν πόλιν ταύτην τοῦ Περικλέους, ἀνελάμβανεν αὕτη καὶ πάλιν, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν κλασικῶν χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς ὑποδουλώσεως, ὁπότε οἱ ὑπὸ τῶν ὅπλων ἡττημένοι ἐπεκράτουν διὰ τοῦ πνεύματος, τὸ παλαιὸν πρωτεῖον. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος συνεκέντρου τὰ ἰδεώδη καὶ τοὺς πόθους τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἰδίᾳ δὲ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, οἵτινες ἐξ αὐτοῦ προσεδόκων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὴν ἐθνικὴν καὶ ἱστορικὴν αὐτῶν ἀποκατάστασιν καὶ παλιγγενεσίαν.

Ἡ ἐθνικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἐν ἔτει 1886, ὅπως καὶ ἐντοῖς ἔτεσι 1865—1866, 1878, ὑπῆρξε καὶ πάλιν ἄστοχος καὶ ἐστερημένη πάσης πολιτικῆς προνοίας καὶ κατευθύνσεως. Ἐξηναγκάζετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ ὑποχωρήσῃ, νὰ καταλίπῃ εἰς τὴν φορὰν τῆς τύχης τὰ ἐθνικὰ αὐτοῦ ἰδεώδη, νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πολιτικήν, χωρὶς τοὐλάχιστον νὰ μετέλθῃ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ πρόγραμμα πραγματικῆς περισυλλογῆς, ὁποῖον ἀπῄτουν αἱ ἐθνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀνάγκαι. Ὁ Κοινοβουλευτισμός, ὑπὸ τὴν θλιβερωτάτην αὐτοῦ ἔκφανσιν καὶ πραγμάτωσιν, ἀπερρόφησε πᾶσαν θετικήν, δημιουργικὴν ἀντίληψιν καὶ σκέψιν λαοῦ καὶ κυβερνήσεως. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἡ κυβέρνησις πρὸς παραμονὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἐξηναγκάζετο νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὸ ἀκόρεστον θηρίον τῆς βουλευτικῆς πλειονοψηφίας. Ἡ πολιτικὴ τῆς Συναλλαγῆς ἦτο ἡ κρατοῦσα πολιτική. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐκθύμως—δὲν ἐζημιοῦτο ἐκ τῆς τοιαύτης διαχειρίσεως τῶν κυβερνητικῶν δυνάμεων — ἀπεξεδέχετο τὴν ἀκατονόμαστον ταύτην ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Συνωμολογοῦντο δάνεια. Ὁ μόνος αὐτῶν προορισμὸς ἦτο ἡ καταβολὴ τῶν τόκων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων προηγουμένων δανείων. Ἐπὶ τέλους δ' ἐξηναγκάζετο ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀστοχήσασα νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν εὐρωπαϊκῶν χρηματιστηρίων, νὰ προβῇ εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς καταβολῆς τοῦ τόκου —εἰς τὴν πτώχευσιν!...

Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 1864 μέχρι τοῦ 1892. Ἡ ἄρνησις τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς πιστωτάς. Ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ κατελήφθη ἐξ ἀπογοητεύσεως, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐκ καταφρονήσεως πρός τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἡ δημοσία γνώμη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου.

Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους παρημελήθη καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐσωτερικὴ φαγέδαινα παρεκώλυε πᾶσαν σκέψιν, πᾶσαν ἐξωτερικὴν δρᾶσιν καὶ ἐνέργειαν ἐν ταῖς ὁμόροις ἐπαρχίαις, καὶ δὴ ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν τῇ πρώτῃ τούτων, τῇ ὑπὸ τοῦ βερολινείου Συνεδρίου κατακυρω-

θείσῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος Ἠπείρῳ, ἀλλὰ μὴ προσαρτηθείσῃ ἕνεκα ὑπαιτιότητος αὐτοῦ, τῆς στρατιωτικῆς ἀδρανείας καὶ ἀσυνταξίας, οἱ Ἀλβανοί, οἱ Ἰταλοί, οἱ Ρωμοῦνοι, ἐπινευούσης κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἢ ἀνεχομένης τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, διεξῆγον θρασύτατον προσηλυτιστικὸν ἀγῶνα, ἐνῷ ὁ ἑλληνικὸς παράγων καὶ ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς ὑπερεῖχεν ἐν τῷ ἐθνικωτάτῳ τούτῳ τμήματι τῆς ἑλληνικῆς ὁμογενείας, ἐστερημένος πάσης ἐκ τοῦ ἐλευθέρου κράτους πραγματικῆς καὶ σκοπίμου συνδρομῆς. Διετέλει ἐν παντελεῖ ἀδρανείᾳ, τὸ χείριστον πάντων, μεταναστεύων ἐκ τοῦ πατρίου ἐδάφους.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐθνικὴ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐν Ἠπείρῳ. Ἐγκατάλειψις. Τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον ἐπ' αὐτῆς, τὸ κυρωθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Βερολίνῳ Συνόδου, μονονουχὶ ἐλησμονεῖτο. Ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ ἀπερρόφα καὶ ἐξεμηδένιζε πᾶσαν περὶ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων σκέψιν καὶ ἐνέργειαν. Ἡ ἑλληνικωτάτη καὶ ἐθνικωτάτη Ἤπειρος καθίστατο λεία τῆς φιλοδοξίας καὶ τῆς βουλιμίας τῶν Ἰταλῶν, τῶν Ἀλβανῶν, αὐτῶν τῶν Ρωμούνων.

Ἡ δὲ Μακεδονία ; Συνέβαινέ τι ἐν αὐτῇ χεῖρον ἀκόμη. Θέλω προβῇ εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐθνικῆς τραγῳδίας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἥτις μόλις ἐπ' ἐσχάτων, κατόπιν ἐπανειλημμένων καὶ τραγικῶν συμφορῶν καὶ περιπετειῶν, προὐκάλεσεν ἐκ νέου τὴν μέριμναν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἔτος, καθ' ὃ προσηρτᾶτο, παρὰ τὰς διατάξεις τῆς ἐν Βερολίνῳ Συνόδου, ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν διὰ στρατιωτικοῦ πραξικοπήματος, ἐπινευούσης καὶ ἐπευφημούσης τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς αὐστριακῆς, ἐδημοσιεύετο ἐν βουλγαρικῇ κατὰ πρῶτον γλώσσῃ καὶ μετὰ ταῦτα ἐν γαλλικῇ, περίεργον, ἀλλ' ἅμα καὶ ἀποκαλυπτικὸν περὶ τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν σχεδίων αὐτῆς ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θρᾴκῃ βιβλίον. Τὸ δημοσίευμα ἔφερε τὴν ἐπιγραφήν : «Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγίου Μεθοδίου». Μετὰ παρέλευσιν χιλιετηρίδος ἀπὸ τῆς εἰς τὸν σλαυϊκὸν κόσμον ἱστορικῆς ἐμφανείας τοῦ ἀποστόλου τούτου, εἰς ὃν ὀφείλεται ἡ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν προσέλευσις τῶν Σλαύων, ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ἐώρταζε δι' ἐπικαίρου ἀναμνηστικοῦ δημοσιεύματος τὸ μέγα τοῦτο γεγονὸς ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀποκαλύψει καὶ ἐξελίξει τοῦ σλαυϊκοῦ κόσμου διὰ τῆς γραφίδος τοῦ γραμματέως αὐτῆς ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Ὀφεϊκωφ». Διὰ τοῦ εἰρημένου δημοσιεύματος ἐκηρύσσετο ἡ Μακεδονία ὡς ἡ κοιτὶς τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τὰ σλαυϊκὰ φῦλα, ἡ γενέτειρα τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία διὰ τῆς φωνῆς τοῦ γραμματέως αὐτῆς ᾤκτειρε τὴν σύγχρονον κατάστασιν τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους ἐν Μακεδονίᾳ. Ὁ λαὸς αὐτῆς δὲν τολμᾷ νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν σλαυϊκόν, νὰ ὁμιλήσῃ τὸ πάτριον γλωσσικὸν ἰδίωμα. Καὶ ἐξεδήλου τὴν θλῖψιν ταύτην, ἐπιφωνοῦσα

εἰς τὴν ἀναγεννηθεῖσαν βουλγαρικὴν φυλήν: «Τὸ μέλλον ἡμῶν κεῖται ἐν Μακεδονίᾳ, διότι ἄνευ αὐτῆς ἡ ἐθνικὴ ἑνότης καὶ ἡ ὕπαρξις τῆς Βουλγαρίας ὡς κράτους δὲν ὑφίσταται. Πρώτη πόλις τῆς βουλγαρικῆς πατρίδος πρέπει νὰ καταστῇ ἡ Θεσσαλονίκη, τὸ κυριώτατον παράθυρον, ἐξ οὗ θὰ φωτισθῇ ὁλόκληρον τὸ βουλγαρικὸν οἰκοδόμημα». Αὕτη ἡ σημασία τῆς Μακεδονίας διὰ τὴν ἀναγεννηθεῖσαν Βουλγαρίαν. Ἀλλὰ πρὸς ἐκβουλγαρισμὸν αὐτῆς ἀνάγκη συντόνου καὶ σοβαρᾶς ἐνεργείας. Ἐπιβάλλεται ἡ καταστροφὴ τῶν ἐχθρῶν, τῶν ἀνθισταμένων εἰς τὴν πραγμάτωσιν ταύτην τοῦ βουλγαρικοῦ προγράμματος. Ὁ μόνος ἐν Μακεδονίᾳ ἐχθρὸς τῶν Βουλγάρων, ἐπιφωνεῖ ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία, εἶνε ὁ Ἕλλην, τουτέστι τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ ὁποίου ἀπορρέουσιν ἅπασαι αἱ χρηματικαὶ ἐπιχορηγήσεις, αἱ προωρισμέναι εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τῶν μακεδονικῶν πληθυσμῶν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἐξώλειαν τῶν Βουλγάρων. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἰσχυρίζετο ὁ γραμματεὺς τῆς Ἐξαρχίας, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶνε ὁ ἐπικινδυνότερος ἐχθρὸς τῆς βουλγαρικῆς φυλῆς, οὐδ' εἶνε ἐκπληκτικὸν νὰ καταστῇ ἡμέραν τινὰ αὕτη ἡ κυρία αὐτῆς. Τίνι τρόπῳ δύναται νὰ καταπολεμηθῇ ὁ ἐχθρὸς οὗτος ; Διὰ τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ ἱερέως.

Διὰ τῆς προσηλυτιστικῆς ἐνεργείας τῶν δύο τούτων ἐθνικῶν παραγόντων θέλει κατορθωθῇ ἡ δημιουργία ἐθνικοῦ βουλγαρικοῦ φρονήματος ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, τουτέστιν ἀφιεμένων ἐλευθέρων τῶν μακεδονικῶν πληθυσμῶν νὰ ἐκδηλῶσιν ἑκάστοτε τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν φρόνημα αὐτονόμως καὶ αὐτοβούλως, ὑπακουόντων εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐθνικῆς, τῆς ἑλληνικῆς αὐτῶν συνειδήσεως, ἡ Μακεδονία ἀπόλλυται διὰ τὴν Βουλγαρίαν.

Ἐπιβάλλεται ἄρα ἡ βουλγαρικὴ δρᾶσις. Πῶς τοῦτο ; Διὰ τῆς διδασκαλίας, διὰ τοῦ Σχολείου, ὀφείλει ἡ Νέα Βουλγαρία ν' ἀναζωογονήσῃ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς ἰδέαν ἐν Μακεδονίᾳ. Ὅπως δὲ ἡ δρᾶσις αὕτη καταστῇ ἀποτελεσματική, ἀναγκαῖος ὁ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀγὼν πρὸς σωτηρίαν τῆς βουλγαρικῆς ἐθνικότητος. Πρὸς τοῦτο δὲ τυγχάνει ἐπιβεβλημένη ἡ μετὰ τῶν Τούρκων φιλία καὶ συνεργασία, μέχρις οὗ ἐπιστῇ ἡ στιγμὴ τῆς διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου ἐνεργείας.

Ἡ βουλγαρικὴ αὕτη πολιτικὴ ἐν Μακεδονίᾳ ἐφηρμόσθη ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὁλόκληρον. Ἀλλ' οὐδὲν ἐπῆλθεν ἐξ αὐτῆς θετικὸν καὶ σοβαρὸν ἀποτέλεσμα. Ὁ βουλγαρικὸς χρυσός, ἡ βουλγαρικὴ ἐνέργεια ἠγωνίσθησαν μετὰ πολλοῦ ζήλου πρὸς ἐκτοπισμὸν τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως, κατεχούσης πάσας τὰς ἀκροπόλεις, φυσικὰς καὶ ἠθικάς, τῆς μακεδονικῆς πατρίδος. Οὐδ' ἐδίστασεν ἐν ἔτει 1898 ὁ τέως Ἐπιθεωρητὴς τῶν βουλγαρικῶν τῆς Μακεδονίας Σχολείων ἐν πληθούσῃ Συνελεύσει πολιτῶν τῆς βουλγαρικῆς πρωτευούσης νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ὁσημέραι προϊοῦσαν ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας. Ὁ ἑλληνικὸς παράγων, παρὰ τὴν καταπολέμησιν

αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων βουλγαρικῶν κύκλων, παρὰ τὴν συνδρομὴν τῶν πολεμίων τουρκικῶν ἀρχῶν, ἄριστα γινωσκουσῶν τὸ διαίρει καὶ βασίλευε, σθεναρῶς ἠμύνθη ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ ἀκροπόλεων.

Κατὰ τίνα τρόπον, διὰ τίνων δυνάμεων ἠγωνίσθη τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν βωμῶν καὶ ἑστιῶν ;

Ἡ ἑλληνικὴ δρᾶσις ἐν τῇ περιμαχήτῳ χώρᾳ διεξήχθη ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀξίως τῆς ὑποθέσεως. Ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖον ἐπετέλεσαν εὐσυνειδήτως καὶ μετὰ ζήλου τὸ ἑαυτῶν καθῆκον. Ἀλλ' ἔλειπεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἡ ἑνότης καὶ ἡ κατεύθυνσις τῆς ἐνεργείας. Ἂν ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ Ἑλλὰς κατενόησαν τὸν ἐπιβεβλημένον κλῆρον τῆς ἐνεργείας, ἡ πολιτικὴ Ἑλλάς, περισπωμένη περὶ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς χώρας, παρημέλει ἐν τῷ μακεδονικῷ ζητήματι τὸ καθῆκον αὐτῆς ἀντιθέτως πρὸς τὴν Νέαν Βουλγαρίαν. Καὶ τὸ πρώτιστον τῶν καθηκόντων τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς ἦτο ἡ στρατιωτικὴ ἰσχὺς τοῦ κράτους, ἡ ἑνοποίησις τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, καθισταμένου αὐτοῦ κέντρου πάσης ἐνεργείας καὶ δράσεως. Ἰδίᾳ μετὰ τὴν θλιβερὰν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιστρατεύσεως τοῦ 1885 ἔπρεπε νὰ κατανοηθῇ ὑπὸ τῶν ἰθυνόντων πολιτικῶν κύκλων τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ὅτι μόνη ἡ στρατιωτικὴ ὑπεροχὴ ἔμελλε νὰ προσηλυτίσῃ τοὺς μακεδονικοὺς πληθυσμούς, τούς τε ἐθνικὸν ἑλληνικὸν καὶ τοὺς κυμαινόμενον ἔχοντας τὸ φρόνημα, ὅπως ἀγωνισθῶσιν ἐρρωμένως καὶ ἀποτελεσματικῶς οὐ μόνον κατὰ τῶν βουλγαρικῶν ἐνεργειῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν λυμεώνων τῆς χώρας, τῶν ἐπιβουλευόντων per fas et nefas τὰ ἐθνικὰ αὐτῆς ἰδεώδη.

Ἐν τῇ πρώτῃ ἐπισκέψει μου εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐν ἔτει 1894, συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης περὶ τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων τῆς χώρας καὶ συνιστῶν αὐτῷ τὴν διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Σχολείου ἑλληνικὴν δρᾶσιν, ἔσχον τὴν ἑπομένην ἀπόκρισιν, βραχυτάτην, ἀλλὰ διδακτικωτάτην : Κανόνια ! Κανόνια !

Τί ἐσήμαινε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ ἀπόκρισις ; Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖον ἐν Μακεδονίᾳ ἐκτελοῦσι τὸ καθῆκον αὐτῶν ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀμύνῃ. Αἱ ἀκροπόλεις παρέμειναν ἄθικτοι καὶ ἀλώβητοι ἀπὸ πάσης ἐχθρικῆς ἐπελάσεως καὶ ἐπιβουλῆς. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο μόνον. Ἀνάγκη ἐπιμόνου καὶ διηνεκοῦς στρατιωτικῆς συντάξεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, καὶ σὺν αὐτῷ κατὰ τὸ ἐνὸν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Τὸ ἑλληνικὸν πρόβλημα ἐν Μακεδονίᾳ δὲν δύναται νὰ λυθῇ μόνον διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Σχολείου, διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀμύνης κατὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν ξένων.

Ὁ ἀγὼν αὐτῆς πρωτίστως θέλει διεξαχθῇ διὰ τοῦ ὅπλου. Ἤδη οἱ Βούλγαροι, καὶ πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, καὶ μετ' αὐτὴν ἐδήλουν τὴν τοιαύτην αὐτῶν πολιτικήν, ἐν διαστήματι μιᾶς πενταετίας διὰ τῆς στρατιωτι-

κῆς αὐτῶν συντάξεως καὶ ὑπεροχῆς ἐπὶ πάντων τῶν λαῶν καὶ κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἐνέπνεον ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ ὁμοφύλους πληθυσμούς. Ἐδημιουργήθη κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐθνικὸν βουλγαρικὸν ζήτημα ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις τμήμασι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ δημοσία γνώμη, ἰδίᾳ ἡ ἐν Εὐρώπῃ, παρεσύρετο καὶ παρεπλανᾶτο ὑπὸ τῶν πανσλαυϊστικῶν πολιτικῶν κύκλων, καθ' ὃν χρόνον περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ παράγοντος οὐδὲ λόγος ἐγίνετο. Ἐλησμονεῖτο, ἐξ ὑπαιτιότητος τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος, ἥτις καθῆκον εἶχε νὰ προΐσταται πάσης ἐθνικῆς διαδηλώσεως καὶ ἐνεργείας, ὁ περιώνυμος ἐν τῇ διεθνεῖ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου λόγος τοῦ μαρκησίου Σώλσβαρυ περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἐγκύκλιος τὴν ἐπαύριον τῆς ἑλληνοκτόνου Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Ἐν συντομίᾳ τοιαύτῃ ὑπῆρξεν ἡ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐνέργεια τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Βουλγαρίας μετὰ τὴν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν προσάρτησιν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας!

Πρὸ τῆς τοιαύτης ἀπελπιστικῆς καὶ ἥκιστα ἐθνικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἐν τῷ μακεδονικῷ ζητήματι ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ σκηνῆς ἡ ἰδιωτικὴ ἐνέργεια.

Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος μετὰ τὴν ἄστοχον καὶ ἀτυχῆ πολιτικὴν αὐτοῦ ἐν ἔτει 1885—1886, καὶ ἔτι μᾶλλον μετὰ τὴν θλιβερὰν οἰκονομικὴν καταστροφὴν διὰ τῆς πτωχεύσεως τοῦ 1892, οὐδεμίαν πλέον ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην καὶ εἰς ἑαυτό, καὶ εἰς τοὺς φίλους του, καὶ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του. «Δεῖ δὴ χρημάτων καὶ ἄνευ τούτων οὐδέν ἐστι γενέσθαι». Κράτος, οἰκονομικῶς συντετριμμένον, δὲν ἠδύνατο, οὐδ' εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μεριμνήσῃ περὶ ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς παρασκευῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐνεργείας. Ἡ στρατιωτικὴ πολιτικὴ τῆς ἀπὸ τοῦ 1887 μακροτάτης διὰ τὸ ἑλληνικὸν κράτος κυβερνήσεως κατέληγεν εἰς τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, εἰ. τὰ ὁποῖα καὶ ἡ οἰκονομική. Στρατὸς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης κατ' οὐσίαν δὲν ὑπῆρχε. Τὰ τρία θωρηκτά, τὰ παραγγελθέντα ἐν ἔτει 1889 πρὸς διευκόλυνσιν ἐπαχθοῦς δανείου, οὐδένα εἶχον προορισμόν, ἐφ' ὅσον ἔλειπεν ἡ τάξις, ἡ διεύθυνσις, ἡ πειθαρχία. Ἐνῷ δύο προνουντσιαμιέντα, μὴ τιμωρηθέντα ἐξ ἐπιεικείας καὶ ἐκ κακῶς ἐννοουμένων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπολογισμῶν, προὐκάλουν τὴν ἀποσύνθεσιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατιωτικῶν τῆς χώρας δυνάμεων, ἡ κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις, ὑπὸ οἱανδήποτε κομματικὴν διεύθυνσιν, ἦτο ἔρμαιον τῶν τοπικῶν ἐπιρροῶν, τῆς βουλευτοκρατίας, καὶ παντὸς τολμηροῦ καὶ αὐθάδους στρατιωτικοῦ, ἐγκαθέτου τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Πρωτίστως, τὸ θλιβερώτατον πάντων τῶν πραγμάτων, ἦτο ἡ ἔλλειψις κράτους ἰσχυροῦ, δυναμένου νὰ ἐπιβάλῃ τὸ κῦρος αὐτοῦ καὶ τὴν θέλησιν ἐπὶ παντὸς ταραχο-

ποιοῦ. Τοιαύτη ἐξειλίσσετο ἡ πολιτικὴ Ἑλλάς ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, ἐλλιπὴς πάσης προνοίας καὶ ὀξυδερκείας, ἐστερημένη τῆς στοιχειωδεστάτης ἀντιλήψεως τῶν περὶ αὐτὴν συμβαινόντων. Ἡ Μακεδονία ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν στάδιον τῆς ἀνθελληνικῆς δράσεως τῶν Βουλγάρων, ἐμπνεομένης καὶ ἐνισχυομένης ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντικανονικῶς ἐγκατεστημένης Ἐξαρχίας, ὑπὸ τῆς ἐπισήμου πολιτικῆς Βουλγαρίας καὶ τῶν πολυωνύμων αὐτῆς κομιτάτων, ὑπὸ τῶν Ρωμούνων ἀμφισβητούντων καὶ παραπλανώντων τοὺς κουτσοβλαχικοὺς πληθυσμοὺς αὐτῆς διὰ τῆς στυγερᾶς διευθύνσεως φαυλεπιφαύλου προσηλυτιστοῦ, τοῦ Ἀποστόλου Μαργαρίτου, μεθ' οὗ δὲν ἤδοῦντο νὰ συνεργάζωνται καὶ θρησκευτικοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἐπιδιώκοντες τὸν διὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προσηλυτισμοῦ φωτισμὸν τῶν μακεδονικῶν πληθυσμῶν.

Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ διεξῆγεν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα διὰ τῶν μεμονωμένων καὶ ἀσυντάκτων αὐτῆς δυνάμεων. Κατενόει ἑαυτὴν ἐπιβουλευομένην οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ποικίλων ὑμῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν προπαγανδῶν, ἀλλ' ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν ἀνταρτικῶν στιφῶν, τῶν ἐκ Βουλγαρίας κατ' ἐξοχὴν προερχομένων, εὑρισκόντων θερμὴν ὑποδοχὴν καὶ ἐνίσχυσιν καὶ παρ' αὐτῶν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Ἡ ἐπαναστατικὴ αὕτη δρᾶσις ἐν Μακεδονίᾳ ἀτάκτων βουλγαρικῶν στιφῶν ἤρξατο ἐκλαμβανομένη ἐν Εὐρώπῃ ὡς ἐκδήλωσις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν μακεδονικῶν πληθυσμῶν κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ καθεστῶτος. Τὸ πρόγραμμα τοῦ κινήματος, σκοπιμώτατα διωργανωμένου καὶ διευθυνομένου, ἦτο ἡ διὰ τῆς αὐτονομίας τῶν δύο ἐπαρχιῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς βορειοτέρας Θράκης, τοῦ βιλαγετίου τῆς Ἀδριανουπόλεως, πραγμάτωσις τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Διὰ τοιούτων μεθόδων εἰργάζοντο πρὸς ἐπικράτησιν οἱ Βούλγαροι ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, μειδενὸς φειδόμενοι μέσου, ἐκ περιτροπῆς λαμβάνοντες τὸ προσωπεῖον τοῦ λέοντος καὶ τῆς ἀλώπεκος, πρὸς ἐκφοβισμὸν ἢ παραπλάνησιν τῆς ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου Τουρκίας.

Τοιαύτην μετερχόμενοι πρὸς τοὺς Τούρκους πολιτικήν, δὲν ἐζημιοῦντο. Ἐπιδιώκοντες πολλά, καὶ δὴ τὸν ἐκβουλγαρισμὸν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ηὐχαριστοῦντο καὶ μὲ τὰ ὀλίγα. Ἰδίᾳ κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον, τὴν ἐπακολουθήσασαν τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ 1885, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἡ Νέα Βουλγαρία πρὸς ἐπέκτασιν καὶ ἐπικράτησιν ἐκκλησιαστικὴν ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν τοῖς τμήμασιν αὐτοῖς, ἐν οἷς ὁ βουλγαρικὸς πληθυσμὸς ἠλαττοῦτο τοῦ ἑλληνικοῦ. Πρὸς τοῦτο, διὰ τῆς ἐξασκουμένης ὑπὸ τῶν βουλγαρικῶν στιφῶν τρομοκρατικῆς δράσεως, ἑλληνικοὶ καὶ ἑλληνοφρονοῦντες μακεδονικοὶ πληθυσμοὶ ἐκηρύσσοντο βουλγαρικοί, διὰ τῆς ἐκβιαστικῆς δὲ ταύτης μεθόδου ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία, ἐνισχυούσης τῆς πανσλαυϊστικῆς πολιτικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατώρθου τὴν λῆψιν ἐκκλησιαστικῶν βερατίων, τουτέστι βουλγαρικῶν ἐπισκοπῶν ἐν Μακεδονίᾳ.

Οὕτως ἐφηρμόζετο τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, τὸ δικτυπωθὲν ὑπὸ τοῦ Γρομματέως Ὀφεῖκωφ: «Μετὰ τῶν Τούρκων φιλία καὶ συνεργασία πρὸς καταπολέμησιν τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ τῆς Βουλγαρίας διὰ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ διδασκάλου!

Ἵδρυσις βουλγαρικῆς ἐπισκοπῆς ἐν Μακεδονίᾳ σημαίνει ἐγκατάστασιν βουλγαρικῆς ἐξουσίας, ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς, ἐν τῇ χώρᾳ. Ὁ ἐπίσκοπος, στρατηγὸς καὶ μεγιστὰν τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας, δύναται διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διατιθεμένων μέσων, λογχῶν, ἀργυρῶν καὶ σιδηρῶν, διὰ τοῦ χρήματος καὶ τῶν ληστρικῶν στιφῶν, τῶν ὑπακουόντων εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ, νὰ ἐπιβάλληται ἐν πάσῃ περιστάσει ἐπὶ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν.

Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Βουλγάρων ὑπὲρ ἐπεκτάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν δικαιοδοσίας ἐν Μακεδονίᾳ. Θᾶττον ἢ βράδιον ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπικράτησις ἐπὶ ἀμορφώτων πληθυσμῶν θέλει μεταβληθῇ εἰς πολιτικὴν ἐπικράτησιν.

Ἐπὶ τῇ παραχωρήσει τριῶν ἐκκλησιαστικῶν βερατίων εἰς τὴν Ἐξαρχίαν ἔγκριτος βουλγαρικὴ ἐφημερὶς ἔγραφε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἑπόμενα:

«Τὰ νέα βεράτια, ἅ περ ἔλαβεν ἡ Ἐξαρχία διὰ τρεῖς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας, ἐφείλκυσαν οὐ μόνον τὴν ἡμετέραν προσοχὴν καὶ τὴν τῶν γειτόνων ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἁπάσης τῆς Εὐρώπης. Ἡ βουλγαρικὴ φυλὴ ἔχει τὸ καθῆκον νὰ ἐνδιαφέρηται ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκτὸς τῶν σημερινῶν συνόρων τῆς Ἡγεμονίας εὑρισκομένης ἐθνικῆς ἡμῶν Ἐκκλησίας... Ὁ περὶ τῆς πνευματικῆς ἡμῶν χειραφετήσεως ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου ἀγὼν ἐχρησίμευσεν εἰς τὸ βουλγαρικὸν ἔθνος ὡς κεντρομόλος δύναμις, ἥτις παρήγαγε πάσας τὰς ἑνωτικὰς ἡμῶν δυνάμεις. Ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος παρήγαγε τὸ αὐτούσιον τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους, ὑπεξέκαυσε τὸν πόθον τοῦ περὶ τῆς τύχης τῶν ὁμαιμόνων ἐνδιαφέροντος. Ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου οἱ Βούλγαροι ἠδυνήθησαν ἀπὸ ραγιάδων γκιαούρηδων νὰ καταστῶσιν αὐτοτελὲς ἔθνος... Ἡ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ σουλτανικὸν φιρμάνιον, δι' δι' οὗ συνέστη ἡ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία. Οὕτως ἐκτήθη ἐθνικὴ βουλγαρικὴ ἱεραρχία, δι' ἧς οἱ Βούλγαροι ἀνεγνωρίσθησαν ἐπισήμως ὡς κεχωρισμένοι ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἡγεμονίας ἀγνοοῦσιν ἢ ἐλησμόνησαν ὁποίαν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν εἶχον οἱ ἀρχιερεῖς κατὰ τοὺς τουρκικοὺς χρόνους καὶ ἔχουσιν ἀκόμη σήμερον ἐν Τουρκίᾳ. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις οὐδέποτε ἀνεγνώρισεν ἐθνότητας, ἀλλὰ μόνον θρησκεύματα. Ὁ ἀρχιερεὺς εἶνε ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἔθνους, ἡ δὲ ἐθνικότης αὐτοῦ μεταδίδεται καὶ εἰς τὸν λαόν, ὃν ποιμαίνει. Ἐν καιρῷ τῶν Ἑλλήνων ἀρχιερέων οἱ Βούλγαροι παρίσταντο ὡς Ἕλληνες, μέχρι δὲ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἐξαρχίας τὸ ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον καὶ οἱ Ἕλληνες ἀρχιερεῖς ἀντεπροσώπευον πρὸ τῶν ἀρχῶν τὸ βουλγαρικὸν ἔθνος. Ἡ ἵδρυσις τῆς Ἐξαρχίας ἀνέστειλε τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους... Διὰ τῆς ἀποκτήσεως τῶν νέων βερατίων μεταβάλλεται ἡ θέσις τῆς Ἐξαρχίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀποστολὴ

αὐτῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἔσται ἡ περισυλλογὴ τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς πολιτικῆς δικαιοδοσίας καθ' ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν, ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ οὐχὶ ἡ ἄμυνα.

Καὶ ἀναλύουσα ἡ βουλγαρικὴ ἐφημερὶς τὴν σημασίαν τῶν χορηγηθέντων βερατίων, ἐπιπροστίθησι τὰ ἑπόμενα :

«Τὰ νέα βεράτια πρέπει νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀφετηρία διὰ νέαν ἐπίθεσιν. Κατὰ τὸ φιρμάνιον, ἡ Ἐξαρχία δικαιοῦται ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς Πύλης, ἵνα ἐνεργήσῃ λαοψήφισμα, ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει τὰ δύο τρίτα τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῶν ἐπαρχιῶν ψηφίσωσιν ὑπὲρ τῆς Ἐξαρχίας, αἱ ἐπαρχίαι αὗται καθίστανται βουλγαρικαί. Κατὰ τὸ αὐτὸ φιρμάνιον, ὁ Ἕλλην ἀρχιερεύς, ἐὰν τὰ δύο τρίτα κηρυχθῶσι βουλγαρικά, ὀφείλει ν' ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς ἐπαρχίας του, τοῦθ' ὅ περ δὲν ἐγένετο μέχρι τῆς σήμερον. Ἡ Ἐξαρχία δύναται ν' ἀπαιτήσῃ τοῦτο.» Πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἐξαρχίας προεφήτευεν, ὅτι «αἱ ἐν τῇ βουλγαρικῇ Ἡγεμονίᾳ ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι καὶ κοινότητες δὲν θὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον.» Φοβερὰ προφητεία. Μετὰ δεκαετίαν, ἐν ἔτει 1906 ἐτελοῦντο βουλγαρικαὶ θηριωδίαι κατὰ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἐν τῇ Ἡνωμένῃ Βουλγαρίᾳ, ἀπηλαύνετο τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἐκ τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ ἀκροπόλεων, σιγῶσης, ἀνεχομένης καὶ ἐνίοτε ἐνισχυούσης τὰς θηριωδίας ταύτας τῆς ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου Εὐρώπης, διηρπάζοντο οἱ ναοὶ καὶ ἐκλείοντο τὰ σχολεῖα.

Τὸ βουλγαρικὸν φύλλον προσθέτει ἐν ἐπιλόγῳ : «Πρέπει ν' ἀκουσθῶσι καὶ οἱ Βούλγαροι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Νοτίου Θρᾴκης, οἵτινες δύνανται νὰ διακηρύξωσιν εἰς τὴν Ἐξαρχίαν, ὅτι δι' αὐτοὺς δὲν εἶνε ὑποχρεωτικοὶ οἱ πόθοι καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως. Ὁ Ἔξαρχος, ὡς ποιμήν, εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελῇ τὰς νομίμους θελήσεις τοῦ ποιμνίου του. Ἄλλως οὐκ ἔστι γενέσθαι. Οὗτος εἶνε δημιούργημα τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν συνετελέσθη ἡ ἡμετέρα πνευματικὴ ἀνεξαρτησία· οὗτος γινώσκει τοὺς καταβληθέντας μόχθους πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ ἐπὶ τέλους εἶνε ἠθικῶς ὑπεύθυνος διὰ πᾶσαν προστάθειαν, ἥτις κατ' ἀτυχίαν θὰ ἐγίνετο ἐκ μέρους οἱουδήποτε προσώπου πρὸς ζημίαν τοῦ βουλγαρισμοῦ ἐν τοῖς τουρκικοῖς βιλαγετίοις.»

Ταὐτοχρόνως ἐδημοσιεύετο ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ καὶ τῷ βουλγαρικῷ τύπῳ Σχέδιον διοικητικῆς αὐτονομίας τῆς Μακεδονίας, ἀπορρέον ἐκ τῶν κομιτάτων τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας ἐν μυστικῇ συνεννοήσει μετὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐξαρχίας.

Δημοσιεύονται ὡς ἐνδεικτικὰ τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς καὶ τότε καὶ σήμερον τὰ τρία πρῶτα ἄρθρα τοῦ Σχεδίου, ἀντιγράφου τῆς Συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου:

«Ἄρθρον 1ον. Ἐκ τῶν σημερινῶν νομαρχιῶν Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου καὶ Σκοπίων καταρτίζεται μία ἐπαρχία, ἕδραν ἔχουσα τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ὁρια τὰ ἑπόμενα :

«Ἡ μεθόριος γραμμὴ τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἄρχεται ἀπὸ τῶν σερβικῶν συνόρων Θράκης, ἀκολουθεῖ δὲ τὰ βορειοδυτικὰ σύνορα τῶν καζάδων Πρεσόβας, Κουμανόβου, Κατσανικίου, Τατόβας, συμπίπτουσα πρὸς τὴν φάραγγα τοῦ Καρατάζη. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς Λουβατρίνης ἀκολουθεῖ τὰς κορυφὰς τοῦ Σκάρδου καὶ φθάνει εἰς τὸ ὄρος Κόραβον (ὅ περ τυγχάνει ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τοῦ Δάσσατ). Ἀπὸ τοῦ Κοράβου ἀκολουθεῖ τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ Βαλαστίτζε, παρὰ τῷ ὁποίῳ κεῖται τὸ μέγα χωρίον Ραδομίρ, μέχρι τοῦ σημείου τῆς συμπλοκῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Μέλανος Δρίνα, ἐκεῖθεν δ' ἐξακολουθεῖ τὸν ροῦν τοῦ ρηθέντος ποταμοῦ μέχρι τοῦ χωρίου Νέδρετ, περαιτέρω δὲ διαβαίνουσα κατὰ τὰ σύνορα τῶν δυτικῶν καζάδων τῆς Ὀχριδος καὶ τῆς Κορυτσᾶς μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Γράμμου, ἀκολουθεῖ τὰ νότια σύνορα τῶν Καζάδων Καστορίας, Καλιαρίου, Βοδενῶν καὶ Βερροίας μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ τὰ σύνορα τοῦ τελευταίου τῶν καζάδων τούτων διακόπτονται ὑπὸ τοῦ Ἀλιάκμονος. Προσωτέρω θ' ἀκολουθήσῃ τὸν ροῦν τοῦ ρηθέντος ποταμοῦ μέχρι τῆς ἐκβολῆς αὐτοῦ εἰς τὸ Αἰγαῖον. Περαιτέρω περιλαμβάνουσα ἅπασαν τὴν Χαλκιδικὴν Χερσόνησον, θέλει προχωρήσῃ μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου, ἀκολουθοῦσα δὲ τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ τούτου θέλει προβῇ βορειοανατολικῶς μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ συμβάλλει τῷ εἰρημένῳ ὁ παραπόταμος, ῥέων παρὰ τῷ χωρίῳ Ράδιμπος, ἀκολουθοῦσα δ' ἐπὶ τέλους τὸν ροῦν τοῦ παραποτάμου τούτου, θὰ καταλήγῃ εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.

»Ἄρθρον 2ον. Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Ἐπαρχίας ταύτης διορίζεται ἐπὶ πενταετίαν πρόσωπον, κατὰ γράμμα ἱκανοποιοῦν τοὺς ὅρους τῆς δικαιοσύνης, ἀνῆκον δὲ εἰς τὴν πλειονοψηφοῦσαν ἐθνικότητα.

»Ἄρθρον 3ον. Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς θὰ κυβερνᾷ τὴν ἐπαρχίαν τῇ συνδρομῇ ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου, οὗ τὰ μέλη θὰ ἐκλέγωσιν ἀπ' εὐθείας οἱ κάτοικοι, αὐστηρῶς λαμβανομένων ὑπ' ὄψει καὶ τῶν δικαιοτήτων τῶν μειονοτήτων (;) Τὸ Συμβούλιον θὰ ἔχῃ ἐντολὴν νὰ λύῃ τὰ ζητήματα, ἅ περ ἀμέσως θ' ἀφεώρων εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς χώρας».

Ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ ἀείποτε ἐχαρακτήρισεν ὡς Μακεδονίαν τὰ τρία ρωμυλιωτικὰ βιλαγέτια, τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ Μοναστήριον καὶ τὰ Σκόπια. Κατώρθωσε δὲ ποικιλοτρόπως ἐργαζομένη ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ διὰ τῶν πανσλαυϊστικῶν ἐνεργειῶν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἐν τοῖς περὶ Μακεδονίας συγγράμμασιν τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν ἐθνογράφων· ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος ἐπίσης, ἐπιπολαίως ἐξετάζων τὰ πράγματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, μετεχειρίζετο πάντοτε τὸν γεωγραφικὸν ὅρον τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ πρόγραμμα τῆς βουλγαροσλαυϊκῆς πολιτικῆς, οὕτως ὥστε καὶ τὸ ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖου νὰ μὴ τολμᾷ νὰ διαφωνήσῃ. Μόλις ἐν ἔτει 1903 καθωρίσθη ὁ γεωγραφικὸς ὅρος Μακεδονία, ὡς περιλαμβάνων τὰς δύο ἐπαρχίας Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστη-

ρίου [1]. Ἀληθῶς. Ἡ ἱστορικὴ Μακεδονία ἀπὸ τοῦ παλαιτάτου καιροῦ οὐδέποτε ἐξῆλθε τῶν ὁρίων τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν, αἵτινες μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης φέρουσι πραγματικὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἀτυχῶς τὸ ἑλληνικὸν γένος, ἐν τῇ ἐπισήμῳ καὶ ἀνεπισήμῳ αὐτοῦ ἰδιότητι, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις, μέχρις ἐσχάτων δὲν εἶχε κατανοήσῃ τὴν σημασίαν τοῦ μακεδονικοῦ προβλήματος, ὅπως ἐτίθετο ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς.

Ἡ περίληψις τῶν Σκοπίων ἐν τοῖς μακεδονικοῖς ὁρίοις ὑπελαμβάνετο ὡς ἐθνικὸν διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν κέρδος, ἐπεκτεινομένων οὕτω τῶν βορείων αὐτοῦ συνόρων! Sancta Simplicitas! Ἐν μὲν Κωνσταντινουπόλει ἐνομίζετο, ὅτι ὅπου ὀρθόδοξος ἐκκλησιαστικὴ ἐπισκοπή, ἐκεῖ καὶ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ δὲ Πατριαρχεῖον ἡ πρωτεύουσα δύναμις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου συνόλου, ὅ περ οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν γένος· ἐν δὲ τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ, ὑπὸ τὴν κρατοῦσαν νωχέλειαν καὶ ραθυμίαν ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν ἐξωτερικῶν ἐθνικῶν προβλημάτων, ἠκολουθεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργείου ὁ περὶ Μακεδονίας ὅρος τῆς σλαυοβουλγαρικῆς πολιτικῆς. Ἀλλ' ἡ Βουλγαρία καὶ ὁ σλαυϊκὸς ἐν γένει κόσμος ἐβασίζοντο ἐπὶ ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν λόγων σπουδαιοτάτων καὶ ἐξακολουθεῖ τοῦτο μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ καθορισμῷ καὶ τῶν τριῶν βιλαγετίων Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου, Σκοπίων, ὡς μακεδονικῶν.

Καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελε τύχῃ ἐκτελέσεως τὸ βουλγαρικὸν αὐτονομικὸν πρόγραμμα περὶ Μακεδονίας, περιλαμβανούσης τὰ τρία ρωμυλιωτικὰ διαμερίσματα, ὁ σλαυϊκὸς πληθυσμός, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ τῶν Σκοπίων, τυγχάνει ὑπέρτερος τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ, ὅστις ἄλλως τε μετὰ τὸν διακανονισμὸν τοῦτον διὰ τῆς μακεδονικῆς αὐτονομίας ἤθελε μεταναστεύσῃ, ἔτι μᾶλλον ἰσχυροτέρου καθισταμένου ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου τοῦ σλαυοβουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπικρατούντων ἀριθμητικῶς τῶν Σλαύων, καὶ δὴ τῶν Βουλγάρων, ἐν τῇ τοιαύτῃ Μακεδονίᾳ, θὰ ἐκανονίζοντο τὰ κατ' αὐτὴν συμφώνως πρὸς τοὺς βουλγαρικοὺς πόθους καὶ τὰ συμφέροντα. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἡ βουλγαρικὴ πυγμή, ἰσχυρὰ καὶ ἀκατάσχετος, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, καιροσκοποῦσα κατὰ τὸ σύνηθες, ἤθελε θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὰς αὐτὰς μεθόδους, ὧν ἐγένετο χρῆσις προηγουμένως καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ. Καταπίεσις τῶν μὴ βουλγαρικῶν πληθυσμῶν, ἐξαναγκασμὸς αὐτῶν πρὸς φυλετικὴν ἑνότητα, τρομοκρατία κατὰ τῶν ἀνθισταμένων, καὶ ἐπὶ τέλους πραξικόπημα κατ' ἀντιγραφὴν τοῦ προηγουμένου τῆς Φιλιππουπόλεως. Ἡ Εὐρώπη, ἑκοῦσα ἄκουσα, ἤθελεν ἀποδεχθῇ τὸ τετελεσμένον γεγονός, καὶ οὕτως ἡ Μακεδονία ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι

---

1 Ἐκτενέστερον περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐν τοῖς συγγράμμασί μου: Τὸ μακεδονικὸν Πρόβλημα—Ἡ Μακεδονία καὶ τὰ ἑλληνικὰ Δίκαια—L'Hellenisme et la Macedoine—Λόγοι καὶ Ἔργα κτλ.

ἤθελεν εἰσέλθῃ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς γεωγραφικῆς ἐπεκτάσεως καὶ δικαιοδοσίας τῆς μεγάλης Βουλγαρίας.

Ὁποῖον θὰ ἦτο ἐν τοιαύτῃ περιστάσει τὸ γεωγραφικόν, τὸ ἱστορικόν, τὸ ἐθνικόν, τὸ πολιτικὸν μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Τὸ ἐξεδήλωσε κατὰ τὴν ἐπαύριον τῆς συνομολογήσεως τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου διὰ τραγικῆς εἰκόνος ὁ μαρκήσιος Σώλσβαρυ. Ἡ πλήρης ἀπορρόφησις τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς. Τῆς Μακεδονίας καὶ σὺν τῷ χρόνῳ τῆς Θράκης περιερχομένων εἰς τὴν βουλγαρικὴν δικαιοδοσίαν, ὁ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου Ἑλληνισμὸς θὰ περιωρίζετο κατ' ἀνάγκην ἐν τοῖς νοτιωτάτοις αὐτῆς τμήμασι, θᾶττον ἢ βράδιον μέλλων νὰ ὑποστῇ τὸν ἐκ γεωγραφικῆς ἀσφυξίας θάνατον ὑπὸ τὴν πίεσιν καὶ τὴν στενοχωρίαν τῆς βουλγαρικῆς βουλιμίας.

Πρὸ τῶν ἀπειλῶν τούτων, ὅσον καὶ ἂν δὲν ἐξεδηλοῦντο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ αἰσθηταὶ εἰς τὴν ἐν γένει ἑλληνικὴν ἀντίληψιν, οὐχ' ἧττον ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ ἑλληνικοῦ συνεταράχθη. Τοῦ κράτους ἀδρανοῦντος, ἢ μὴ δυναμένου ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων νὰ συνταχθῇ πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐπαπειλουμένου κινδύνου, κατῆλθεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία καὶ ἐνέργεια, ἐλπίζουσα οὐχ ἧττον καὶ ἐπὶ τὴν συνδρομὴν τῶν ἰθυνόντων πολιτικῶν κύκλων. Ἄλλως τε τοιοῦτόν τι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον συνέβαινε καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ. Πρὸς τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ κράτους δὲν διετέλει ἀδιάφορος καὶ ἀδρανὴς ἡ ἐνέργεια τῶν εὐρυτέρων ἐθνικῶν κύκλων καὶ ἐν τῇ Ἡγεμονίᾳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀλλ' ἡ ἀρξαμένη αὕτη σκόπιμος ἐθνικὴ ἐργασία ἐματαιώθη διὰ τῆς ἐμφανείας ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς σκηνῆς τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας.

Ἱδρυθεῖσα ἡ ἕνωσις αὕτη ἐν ἔτει 1895 ὑπό τινων ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐλπιζόντων ὅτι διὰ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας ἤθελον δυνηθῇ ν' ἀντιδράσωσιν ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν, κατέστη ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι ἀκατάσχετος πολιτικὴ δύναμις. Διὰ τῆς διαφημίσεως κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ θρύλους περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ δράσεως αὐτῆς καὶ νὰ περιάψῃ αἴγλην. Ἡ ζωηρὰ καὶ εὐέξαπτος φαντασία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅλου σχεδὸν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἐξήφθη μέχρι παραληρήματος ἐπὶ τοῖς διαθρυλουμένοις ἄθλοις τῶν εἰς τὰ μακεδονικὰ ἐδάφη ἐκδραμόντων εὐαρίθμων μαχητῶν σταυραετῶν τῆς εἰρημένης Ἑταιρείας. Ὅ τι δὲν κατορθοῖ τὸ παράλυτον καὶ ἐξηρθρωμένον κράτος, θὰ τὸ κατορθώσῃ ἡ ἑλληνικὴ ἀρετή, ἡ ἐθνικὴ γενναιοψυχία! Τραγικὴ αὐταπάτη, ἥτις ἔμελλε νὰ καταλήξῃ εἰς τραγικώτερα ἀποτελέσματα. Πρὸ τῆς τοιαύτης παρακρούσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία κατέστη τολμηροτέρα, ἰδίᾳ ἕνεκα τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς μικροψυχίας τῶν ἰθυνόντων τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ πράγματα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, οὗ τὸ κῦρος εἶχε περιορισθῇ εἰς τὸ ἐλάχιστον ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς χώρας μετὰ τὴν θλιβερὰν καὶ ἀκατονόμαστον οἰκονομικὴν καταστροφὴν πρὸ τριετίας. Τὸ κήρυγμα αὐτῆς

ὑπῆρξεν ὅσον θρασύ, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἐγκληματικόν. Καταλήγει διὰ τῶν ἑπομένων:

«Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία, ἀναπτυχθεῖσα καὶ μεγαλυνθεῖσα ἀπὸ εὐχύμου καὶ ἰσχυροῦ ἅμα πυρῆνος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἐλευθέρου κράτους καὶ ἐπὶ ταύτης θεμελιωθεῖσα, πέποιθεν, ὅτι αἱ νόμιμοι τοῦ Κράτους ἐξουσίαι θέλουσι περιάψῃ ἅπαν τὸ προσῆκον κῦρος εἰς σύστασιν, ἀπορρέουσαν ἀπὸ τοῦ κύκλου αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἐχόντων τὴν ἁρμοδιότητα, ὅπως προβάλωσι γνώμην κυρίαν περὶ τῆς πολεμικῆς τοῦ ἔθνους συντάξεως».

Ἡ ἐθνικὴ φρενῖτις ἐπηυφήμησε τὸ θλιβερὸν τοῦτο δημοσίευμα, πρὸ τοῦ ὁποίου ἠναγκάζετο αὐτὴ ἡ κυβέρνησις νὰ τηρήσῃ σιγὴν καὶ ἀδράνειαν, ἐγκληματικήν, ἀκαταλόγιστον.

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ πολεμικοῦ διαγγέλματος τῶν συνωμοτῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, τοῦ εὐχύμου καὶ ἰσχυροῦ ἅμα πυρῆνος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ὁ βασιλεὺς ἠναγκάζετο ν' ἀποστείλῃ ἀμέσως εἰς τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἴδιον διάγγελμα. Ἀντιγράφω ἐνταῦθα τὴν ἑπομένην χαρακτηριστικὴν περίοδον:

«Ἐπιθυμῶν, ὅπως ἡ ἐκγύμνασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀποτελέσῃ τὸ θεμέλιον τῆς ὀργανώσεως αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὸν ἄξιον τῆς ἀποστολῆς του, κρίνω ἐπείγουσαν τὴν σύστασιν μονίμου στρατοπέδου, ἐν ᾧ ἀποχωριζόμενος ὁ στρατὸς ἐκ τῶν ἔργων τῆς συνήθους ἐν ταῖς πόλεσιν ὑπηρεσίας, θέλει ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν ἔργων καὶ μεγάλων γυμνασίων, ἀφοσιούμενος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐκπαίδευσιν.

«Τὴν πραγμάτωσιν διακαοῦς πόθου μου περὶ στρατιωτικῆς συντάξεως τῆς χώρας θέλει ἐγκαινίσῃ ἡ σύστασις τοῦ μονίμου τούτου στρατοπέδου, ἣν ἐμπιστεύομαι εἰς τὴν κυβέρνησίν μου».

Τὸ ἑλληνικὸν γένος κατελήφθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἐκ τοῦ διαγγέλματος τούτου, ὅ περ ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία ἐχαρακτήρισεν ὡς προελθὸν ἐκ τοῦ τελευταίου πολεμικοῦ αὐτῆς κηρύγματος. Ἀνεμένετο ἤδη ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας σύγκρουσις, καὶ τοῦτο κατὰ πρῶτον λόγον ἕνεκα τῆς ἀναρχικῆς καταστάσεως τῶν ἐν Κρήτῃ πραγμάτων, ἣν κακοβούλως καὶ ἀσυνειδήτως ἔμελλε νὰ ἐκμεταλλευθῇ ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία.

Ὑπὸ τὴν ἀλόγιστον καὶ ἰσχυρὰν πίεσιν τοῦ εἰρημένου σωματείου ἅπαντες οἱ ἰθύνοντες κύκλοι τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως κατελήφθησαν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ κράτους ἐκ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι μέγα τι καὶ σοβαρὸν διενεργεῖται.

Ἐλάχιστοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ κράτους εἶχον τὸ ἠθικὸν σθένος νὰ διαμαρτυρηθῶσι κατὰ τῆς δημιουργηθείσης ἐκτρόπου καταστάσεως, νὰ εἴπωσι τὴν γνώμην αὐτῶν ἐλευθέρως καὶ αὐτοβούλως. Πάντες ἠναγκάζοντο νὰ ὑποκύψωσι πρὸ τῆς γοητείας τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Ἦτο αὕτη ὁ μυστηριώδης ἀπὸ μηχανῆς θεός, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐπαναγάγῃ τὸ ἑλληνικὸν γένος εἰς

τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας. Ὁ τύπος, ἡ βουλή, τὰ πολυώνυμα κοινωνικὰ καὶ ἐθνικὰ σωματεῖα, ἀπατῶντα καὶ ἀπατώμενα, ἡμιλλῶντο ἐπὶ ὑπερθεματισμῷ φιλοπατρίας. Διότι ὁ μὴ συμφωνῶν πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Ἑταιρείαν ἁπλούστατα καὶ κυριολεκτικώτατα ἐχαρακτηρίζετο ὡς προδότης. Κυβέρνησις πραγματικὴ δὲν ὑπῆρχε, δυναμένη νὰ ἐπιβάλῃ τὴν γνώμην αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως, ἣν παρεσκεύαζον καὶ διηύθυνον ἀφιλότιμοι καὶ ἀφιλοπάτριδες πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ βαθμοφόροι ἐν ἐνεργείᾳ. Τὸ ἀνώτατον, ἀόρατον Συμβούλιον τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, διαθέτον πάντα τὰ μέσα, ἐκήρυττεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν γέγος διὰ τῶν ἀσυνειδήτων αὐτῆς τμημάτων, ὅτι «ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία θὰ ἐκβιάσῃ τὸν πόλεμον κατ' ἀρέσκειαν καὶ ἄνευ κυβερνητικῆς συγκαταθέσεως». Φρίκη! Ὁ ἐν Ἀθήναις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἔγραφεν εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ὅτι ἡ «ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐφρόντιζεν ὀλιγώτερον περὶ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Σουλτάνου ἢ περὶ τῶν κελευσμάτων τῆς Ἑταιρείας».

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξειλίσσετο ἡ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου κράτους ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου. Ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀπὸ χαρακτῆρος καὶ ἀπὸ γνώσεως τῶν πραγμάτων ἀντίθετος πρὸς πᾶσαν πολεμικὴν σύρραξιν, δι' ἣν οὔτε οἰκονομικῶς, οὔτε στρατιωτικῶς, οὔτε διπλωματικῶς ἦτο προπαρεσκευασμένον τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὴν δημοτικότητά του, δημοτικότητα ἀπορρέουσαν ἐκ τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς κρίσεως παραφρονοῦντος δεσπότου, οἷος ἦτο ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τὰς θλιβερὰς ἐκείνας ἡμέρας τῆς ἠθικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀναρχίας, δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς ἑλληνικῆς βουλῆς τὰ ἑπόμενα χαρακτηριστικὰ τῆς νευρασθενικῆς καταστάσεως, εἰς ἣν διετέλουν κυβερνῶντες καὶ κυβερνώμενοι, λαὸς καὶ κυβέρνησις, ἀπολέσαντες καὶ τὸ τελευταῖον τοῦ λογικοῦ ἴχνος:

«Δύναμαι νὰ βεβαιώσω τὴν βουλήν, ὅτι αἱ ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ ἐπαισθητῶς ἠλαττώθησαν, ἐλπίζομεν δὲ ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὁ στρατὸς θὰ παρασκευασθῇ τελείως, ὥστε νὰ πράξῃ τὸ ἐπιβαλλόμενον εἰς αὐτὸν καθῆκον»...

Ἀνάλογα πρὸς τὸ συμβούλιον τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας καὶ τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἐβροντοφώνει urbi et orbe ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων:

«Ἡ ὑπομονή μου ἐξηντλήθη... Οὐδὲν πλέον ζητῶ παρὰ τῆς Εὐρώπης, οὔτε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Κρήτης, οὔτε τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν αὐτῆς. Κατὰ συνέπειαν ἀπεφάσισα, ὅπως μόνος ἑνώσω τὴν Κρήτην μετὰ τῆς Ἑλλάδος... Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔχει λάβῃ αὐστηρὰς διαταγάς, ὅπως καταλάβῃ καὶ διοικήσῃ τὴν νῆσον ἐπ' ὀνόματί μου. Πιθανῶς τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ἀμετάτρεπτον ἀπόφασίν μου, νὰ δυσαρεστήσῃ τὰς Δυνάμεις, ἴσως μάλιστα προβῶσιν αὗται εἰς μέτρα ἀποτρεπτικά. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ ἔχω παρὰ τὸ πλευρόν μου ὁλόκληρον τὴν ἑλληνικὴν φυλήν, καὶ τοῦτο εἶνε τὸ μόνον ὑποστήριγμα, τοῦ ὁποίου ἔχω ἀνάγκην»!

Μετὰ τοιαύτας ἐπισήμους δηλώσεις τῶν ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων πολιτικῶν κύκλων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, τῶν ὑπευθύνων καὶ ἀνευθύνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἀόρατον συμβούλιον τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ φανατισθῇ καὶ καταληφθῇ ἐκ πολεμικοῦ οἴστρου ἀλογίστου ὁ ἑλληνικὸς λαός, πιστεύων ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος θὰ ἦτο εἰς κατάστασιν οὐ μόνον νὰ διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ ; Ἡ ἐπίσημος, ἡ ὑπεύθυνος κυβέρνησις, ἐφρόνει ἄρα, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἦτο ἱκανῶς ἕτοιμον νὰ κατέλθῃ εἰς πολεμικὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀγῶνα. Ἐκέκτητο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον στρατιωτικὴν ἐπάρκειαν. Ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας, συνδιαλεγόμενος μετὰ τὴν καταστροφὴν πρὸς συντάκτην ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος, δὲν ἐδίσταζε νὰ ὁμολογήσῃ τὰ ἑπόμενα ἐν σχέσει πρὸς τὸν πόλεμον, παρασκευασθέντα καὶ διεξαχθέντα ἄνευ ἐπαρκοῦς στρατιωτικῆς παρασκευῆς, μόνον πρὸς τὸ θεαθῆναι, πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ πολεμικοῦ φρονήματος λαοῦ νευρασθενικοῦ καὶ ἀλογίστου :

«Ἤμην τῆς γνώμης, ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀποδυθῶμεν εἰς τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν αἰσχύνομαι, οὐδὲ διστάζω νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι ὅταν μετέβην εἰς τὴν Θεσσαλίαν, δὲν ἐπίστευον, ὅτι πράγματι θὰ ἐπολεμοῦμεν !»

Ὅ περ ἔδει δεῖξαι. Ἐκ τῶν εἰρημένων συμπεραίνεται, ὅτι προπαρεσκευάζετο ὑπὸ τῶν κυβερνώντων συμβατικὸς μᾶλλον ἢ πραγματικὸς πόλεμος. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐστερεῖτο τοῦ προσήκοντος ψυχικοῦ καὶ ἠθικοῦ σθένους νὰ καλέσῃ εἰς ἀπολογίαν, νὰ καταδιώξῃ καὶ τιμωρήσῃ τοὺς στασιαστὰς τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας.

Ἀλλ' ἦτο ἐπιτετραμμένος, ὅπως εἶχον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ πράγματα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τοῦ γένους ὁλοκλήρου, ὁ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πόλεμος ἐν σχέσει πρὸς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἂν ἀκόμη ἐκέκτητο ἀρκοῦσαν στρατιωτικὴν παρασκευὴν τὸ ἑλληνικὸν κράτος ; Ἡ ἐξέτασις καὶ ἀνάλυσις τοῦ ζητήματος τούτου εἶνε λίαν ἐνδιαφέρουσα· ἀνάγκη εὐρυτέρας καὶ λεπτομερεστέρας ἀναλύσεως καὶ ἐρεύνης.

Προκαλῶ ἐπὶ τούτου τὴν προσοχὴν τοῦ σκεπτομένου ἀναγνώστου.

(Ἀκολουθεῖ) Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΛΒΑΝΟΣ ΠΕΡΙ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Τὸ ἀλβανικὸν ζήτημα ἀπασχολεῖ ἀπό τινων ἐτῶν διαρκῶς τὰ ὑπουργεῖα τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία δὲν ἐδείκνυε μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἀλβανικὰ πράγματα. Ἐξεγέρσεις καὶ μικροεπαναστάσεις τῶν Ἀλβανῶν φυλάρχων ἐγίνοντο καὶ ἐπὶ ἀπολυταρχίας. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη ἐθεώρει αὐτὰς καθαρῶς ἐσωτερικὰ ζητήματα τῆς Τουρκίας καὶ μόνον ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀλβανίας καὶ δὴ τῶν καθολικῶν Μιρδιτῶν αἱ ξέναι ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβεῖαι, καὶ πρὸ πάντων ἡ τῆς Αὐστροουγγαρίας, προέβαινον εἰς φιλικὰς παρὰ τῇ Πύλῃ ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων παραστάσεις.

Ἀφ' ὅτου ἐκηρύχθη ὅμως τὸ νεοτουρκικὸν σύνταγμα, αἱ μουσουλμανικαὶ ἐθνότητες τῆς Τουρκίας, οἱ Ἄραβες τῆς Ὑεμένης καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἤρχισαν νὰ δεικνύωσι τάσεις πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ἡγεμονίας τῆς τουρκικῆς φυλῆς, καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοδιοικήσεως, ἂν μὴ καὶ πλήρους αὐτονομίας. Ἀλβανικὴ προπαγάνδα ὡς γνωστὸν ὑφίσταται πρὸ πολλοῦ, ἔχουσα ὡς κέντρα τὸ Βουκουρέστιον, τὴν Σόφιαν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Ρώμην, ἀφ' ὅτου ἀνεκαλύφθη ὅτι οἱ Ἰταλοὶ τῆς Σικελίας ἀριθμοῦσι μεταξύ των ἀρκετοὺς καταγομένους ἐξ Ἀλβανίας. Ἐν ἑκάστῃ τῶν πόλεων τούτων ἐκδίδεται καὶ ὄργανόν τι ἐν ἀλβανικῇ γλώσσῃ. Τὸ ἀστεῖον δὲ εἶνε ὅτι ἡ ἀλβανικὴ αὕτη προπαγάνδα δὲν ἐργάζεται ὑπὲρ χειραφετήσεως τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, ἀλλ' ἐπιδιώκει τὴν ἵδρυσιν ἑνὸς μεγάλου ἀλβανικοῦ κράτους, ἀρχομένου ἀπὸ τῆς Σκόδρας καὶ ἀπὸ τοῦ Νόβι-Παζὰρ καὶ φθάνοντος μέχρι Πρεβέζης πρὸς νότον καὶ μέχρι Θεσσαλονίκης πρὸς ἀνατολάς!

Ἐγράφη κατὰ κόρον περὶ συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας ἡμῶν καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Εὐτυχῶς κατενοήθη σήμερον παρ' ἡμῖν, νομίζομεν, ἐπαρκῶς, ὅτι τοιαύτη τις συνεννόησις οὔτε ὅπως ἡμεῖς ἐννοοῦμεν αὐτήν, οὔτε ὅπως τὴν ἐννοοῦν οἱ Ἀλβανοὶ εἶνε δυνατή. Ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς παρεξηγήσεως ἑκατέρωθεν. Ἡμεῖς μὲν ἐννοοῦμεν νὰ ὑποστηρίζωμεν καὶ νὰ βοηθήσωμεν τοὺς Ἀλβανοὺς πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἀποκαταστάσεως τῆς Ἀλβανίας μόνον, ὁπότε φυσικῷ τῷ λόγῳ αὐτοὶ θὰ μᾶς ἐβοήθουν εἰς τὴν προσάρτησιν τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' αὐτοὶ ὁρμώμενοι ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀώου καὶ Γενούσου πληθυσμὸς ἀμφοτέρων τῶν θρησκευμάτων ὁμιλεῖ πρὸς τῇ ἑλληνικῇ

καὶ τὴν ἀλβανικήν, διεκδικοῦσιν αὐτοὺς πάντας ὡς Ἀλβανούς, καὶ αὐτοὺς τοὺς μόνον ἑλληνικὰ σχολεῖα διατηροῦντας Ἑλληνορθοδόξους. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο. Οἱ μᾶλλον μεγαλομανεῖς ἐκ τῶν τῆς ἀλβανικῆς προπαγάνδας θέλουν νὰ συμπεριλάβουν καὶ αὐτὴν τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ μέχρι σήμερον ἑλληνικωτάτην Ἤπειρον, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι μόνον τὴν ἑλληνικὴν ὁμιλοῦσιν, εἰς τὴν μέλλουσαν μεγάλην Ἀλβανίαν!

Σήμερον, ἐλπίζω, κατενοήθη παρὰ τῶν ἀσχοληθέντων καὶ ἀσχολουμένων ἔτι εἰς τὸ ζήτημα ὅτι, ὅπως ὑπάρχει βουλγαρικὸς κίνδυνος διὰ τὴν Μακεδονίαν, οὕτως ὑπάρχει καὶ ἀλβανικὸς κίνδυνος διὰ τὴν Ἤπειρον.

Ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος καὶ ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης εἰς τὴν Αὐστροουγγαρίαν, ἤρχισαν νὰ δεικνύωσι ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Ἀλβανίαν καὶ οἱ Αὐστριακοὶ διπλωματικοί, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ κύκλοι. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο βεβαίως δὲν προέρχεται ἐξ ἁπλῆς φιλανθρωπίας. Οὔτε ἡ ἁπλῆ ἱκανοποίησις τῆς φιλομαθείας τοῦ ἀναγινώσκοντος κοινοῦ εἶνε ἡ αἰτία τῆς ἱδρύσεως ἐν Σεραγέβῳ, πρωτευούσῃ τῆς νέας αὐστριακῆς ἐπαρχίας ἰδιαιτέρας ἑταιρείας πρὸς ἐξερεύνησιν τῶν χωρῶν τοῦ Αἵμου. Ἡ ἔκδοσις ἱστορικῶν καὶ ἐθνογραφικῶν μονογραφιῶν περὶ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ δὴ τῶν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἔτι εὑρισκομένων χωρῶν ἐξοικειώνει τὴν δημοσίαν γνώμην τῆς δυαδικῆς μοναρχίας μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι αἱ χῶραι αὗται, αἱ ὁποῖαι εἶνε οἰκονομικῶς ἔτι ἀνεκμετάλλευτοι καὶ ὡς πλησίον τῆς Αὐστροουγγαρίας κείμεναι, πολὺ κατάλληλοι ὡς ἀποκλειστικαὶ ἀγοραὶ καταναλώσεως τῆς αὐστριακῆς βιομηχανίας, πρέπει νὰ προσαρτηθῶσι σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὸ μέγα μωσαϊκόν, τὸ ὁποῖον λέγεται Αὐστροουγγρικὴ Μοναρχία.

Ἐργάζονται μεθοδικῶς οἱ ἄνθρωποι. Ἀφ' ἑνὸς μὲν καθιστῶσι γνωστὰς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν χωρῶν τοῦ ἀψβουργικοῦ στέμματος τὰς ἐποφθαλμιωμένας χώρας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καθιστῶσι γνωστὸν τὸ αὐστριακὸν στέμμα εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἐποφθαλμιωμένων χωρῶν διὰ τῆς ἀφθόνου διανομῆς, μεταξὺ τῶν προυχόντων καὶ σημαινόντων ἰδίᾳ, χιλιάδων κορωνῶν. Ἡ μέθοδος αὕτη ἔχει δοκιμασθῇ καὶ ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ καί, ὡς ἡ πεῖρα ἐδίδαξε καὶ τὰ ἀποτελέσματα φανερῶς ἔδειξαν, εἶνε λίαν τελεσφόρος.

Ἡ μέθοδος τῶν βαλκανικῶν ἐξερευνήσεων, ἡ τόσον ἀνταποκρινομένη εἰς τοὺς ὅρους τοῦ καλοῦ καὶ ὠφελίμου διὰ τὸ αὐστροουγγρικὸν κράτος, ἐξυπηρετεῖ ἀναμφιβόλως καὶ τὴν ἐπιστήμην. Περὶ Ἀλβανίας λ. χ., τοῦ μᾶλλον ἀγνώστου μέρους τῆς Εὐρώπης, ἐξεδόθησαν ἐσχάτως ἐν Σεραγέβῳ δύο φυλλάδια, παρέχοντα πλήρη ἱστορικήν, τοπογραφικὴν καὶ ἐθνογραφικὴν εἰκόνα τῆς Ἀλβανίας. Τοῦ ἑνὸς συγγραφεὺς εἶνε ὁ Οὔγγρος φυσιοδίφης καὶ λόγιος δωρ βαρῶνος Φ. Νόπτσα. Τὸ ἑκατοντασέλιδον ἔργον του, τὸ φέρον τὸν τίτλον «Ἀπὸ τὸ Σιάλα καὶ Κλεμέντι» καὶ περιέχον 16 εἰκόνας καὶ ἕνα πρωτότυπον γεωγραφικὸν χάρτην, μετριοφρόνως δὲ

ὑπὸ τοῦ «συγγραφέως πάρεργον μιᾶς γεωλογικῆς περιηγήσεως» ἀποκαλούμενον, εἶνε ἡ ἀρίστη τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθεισῶν περιγραφὴ τοῦ ἐλάχιστα γνωστοῦ ἡμῖν τμήματος τῆς Ἀλβανίας, τὸ ὁποῖον συνέχεται πρὸς τὰ νότια ὄρια τοῦ Μαυροβουνίου καὶ κατοικεῖται ὑπὸ δύο ἀλβανικῶν φυλῶν, γνωστῶν διὰ τὴν πρωτόγονον κατάστασιν τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ διὰ τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν των.

Ἕτερον ἐσχάτως ἐκδοθὲν ἐν Σεραγέβῳ περὶ Ἀλβανίας ἔργον εἶνε τὸ βιβλίον τὸ ἐπιγραφόμενον «Φύλλα ἡμερολογίου ἀπὸ τὸ Βεράτιον καὶ τὸ Τομόρ», τοῦ ὁποίου συγγραφεὺς εἶνε ὁ Ἐκρὲμ βὲης Βλιώρα, καταγόμενος ἐκ μιᾶς τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ ἰσχυροτάτων ἀλβανικῶν οἰκογενειῶν. Ὁ Ἀλβανὸς βὲης ἔχει γράψῃ τὰς ἐντυπώσεις του κατά τι ταξείδιον πρὸ ἐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμα τότε ἐπὶ ἀπολυταρχίας νὰ δημοσιεύσῃ αὐτάς. Τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐκρὲμ βὲη δίδομεν συνοπτικὴν περίληψιν ἐν τοῖς κατωτέρω.

Ἀναγινώσκοντες συχνάκις περὶ τῶν «πύργων» τῶν Ἀλβανῶν φανταζόμεθα ὅτι ἕκαστος Ἀλβανὸς ζῇ ἐντὸς ἀπορθήτου φρουρίου. Ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐκρὲμ βὲη μανθάνομεν ὅτι τὰ φρούρια ταῦτα εἶνε κατὰ στοιχειωδέστατον τρόπον κτισμένα. Ἐσωτερικῶς αἱ πέτραι οὐδόλως συνδέονται, τὰ δὲ μεταξὺ των κενὰ πληροῦνται μὲ μικρὰ λιθάρια καί, ὅπως καταστῇ ὁ τοῖχος στερεώτερος, γίνεται χρῆσις ξυλίνων διαζωμάτων ἔξωθεν. Τὸ ἰδιαιτέρως χαρακτηρίζον τὸν ἀλβανικὸν λαὸν εἶνε τὸ ὅτι ἑκάστη οἰκογένεια κατοικεῖ εἰς ἀπομεμονωμένην κατοικίαν, ὁμοιάζουσαν πρὸς πύργον καὶ διαιρουμένην εἰς δύο μέρη, τὸ ἓν διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ τὸ ἕτερον διὰ τὰς γυναῖκας. Ἡ ἐξώθυρα τῆς κατοικίας τῶν ἀνδρῶν εἶνε θολωτή. Εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἦτο ἀπηγορευμένον μέχρις ἐσχάτων νὰ ἔχωσι τοιαύτας ἐξωθύρας. Τὸ ἰσόγειον τῆς οἰκίας τῶν ἀνδρῶν χρησιμεύει ὡς σταῦλος, τὸ δὲ ἰσόγειον τῆς οἰκίας τῶν γυναικῶν περιλαμβάνει τὸ μαγειρεῖον καὶ τὰς ἀποθήκας. Εἰς τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον πάτωμα εὑρίσκονται τὰ δωμάτια τῆς κατοικίας. Ἐν τῷ μαγειρείῳ πλησίον τῆς ἑστίας εὑρίσκεται καὶ ὁ ἐργαλειός, εἰς τὸν ὁποῖον ὑρκίνουν αἱ γυναῖκες τὰ ἐγχώρια ὑφάσματα. Ὅλαι αἱ ἐξώθυραι καὶ αἱ θύραι τῶν δωματίων εἶνε ἀπὸ χονδρὸν δρύϊνον ξύλον κατασκευασμέναι καὶ ἔχουν βαρεῖς σιδηροῦς στρόφιγγας καὶ μεγάλα καρφία. Εἰς τὸ ἰσόγειον δὲν ὑπάρχουν παράθυρα, εἰς τὸ ἀνώγειον τὰ παράθυρα εἶνε στεναὶ σχισμάδες ἢ μετερίζια κλειόμενα ἔσωθεν μὲ βαρέα ξύλινα παραθυρόφυλλα. Ὑαλοπίνακες εἶνε ἐν χρήσει εἰς τὰς πόλεις μόλις ἀπὸ εἴκοσιν ἐτῶν, εἰς τὰ χωρία εἶνε καὶ σήμερον τελείως ἄγνωστος πολυτέλεια. Ἡ ὀροφὴ τῶν δωματίων εἶνε χαμηλή, πολλὰ δὲ τὰ ἐντὸς τῶν τοίχων ἐρμάρια, ὑπεράνω τῶν ὁποίων κρέμανται τὰ ὅπλα. Κατὰ μῆκος τῶν τοίχων ὑπάρχουν ξύλινοι σοφάδες, ἐπὶ τῶν ὁποίων θέτουν δέρματα ζώων καὶ τάπητας. Πλησίον τῆς ἑστίας στέκεται ὑψηλὸς λύχνος, φωτίζων μὲ ἔλαιον καὶ ἡ ἀναγκαία ψαλλὶς καὶ ἡ τσακμακόπετρα, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους καὶ λάμπα πετρελαίου. Πρότερον

εἶχον ὅλαι αἱ κατοικίαι τῶν 'Αλβανῶν ὑψηλοὺς πύργους, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου 'Αβδοὺλ Μετζὴτ μετὰ ἀποτυχοῦσαν ἐπανάστασιν ἐκρημνίσθησαν.

Ὁ Ἐκρὲμ βὲης διαιρεῖ τοὺς 'Αλβανοὺς εἰς δύο μέρη, τῶν ὁποίων ὁ χαρακτήρ, ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι καὶ αἱ ἱκανότητες εἶνε ἐντελῶς διάφορα : εἰς ἡμιπεπολιτισμένους καὶ εἰς ἀπολιτίστους. Μόνον εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη, ὅπου κατοικοῦν οἱ ἐντελῶς ἀπολίτιστοι 'Αλβανοί, ἀπαντῶσιν ἀκόμη ὁ παλαιὸς χαρακτὴρ καὶ αἱ ἀρεταὶ τῆς φυλῆς. Οἱ ἡμιπεπολιτισμένοι ἔχουν χάσῃ τὸ θάρρος καὶ τὰ προτερήματα τοῦ 'αλβανικοῦ λαοῦ. Προσέλαβον μόνον τὰς κακίας καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ξένων καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἡμιπεπολιτισμένους, ὀφείλεται ὅλη ἡ δυστυχία τῆς χώρας. Πειθήνια ὄργανα ὄντες τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ διαφθορεῖς τῶν ἠθῶν τοῦ λαοῦ, εἶνε οἱ ὑπαίτιοι τῆς μεγάλης πενίας καὶ διαρκοῦς ἀκαταστασίας καὶ ἀθλιότητος.

Διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων περιγράφει ὁ Ἐκρὲμ βὲης τὴν ἀθλιότητα ταύτην τῆς πατρίδος του. Σιδηρόδρομοι δὲν ὑπάρχουν διόλου. Αἱ μόναι φλέβες τῆς συγκοινωνίας ἐν τῇ χώρᾳ εἶνε οἱ ποταμοί, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ εἶνε τόσον παρημελημένοι, ὥστε εἶνε ἀδύνατος ἡ ποταμοπλοΐα. Τοὐναντίον μάλιστα οἱ ποταμοὶ ἐν 'Αλβανίᾳ παρακωλύουν τὴν συγκοινωνίαν, διότι δὲν ὑπάρχουν ἀρκεταὶ γέφυραι. Ὅταν δὲ ἐπέλθουν πολλαὶ βροχαὶ καὶ πλήμμυραι καὶ τὰ ποτάμια ἀκόμη καθίστανται ἀδιάβατα. 'Απηλπισμένοι περιμένουν κατόπιν ἐπὶ ἡμέρας πολλὰς πρὸ τῶν ὀχθῶν τῶν ποταμίων οἱ ποιμένες μὲ τὰ ποίμνιά των. Ἐντελῶς παρημελημένη εἶνε καὶ ἡ γεωργία, ἡ ὁποία γίνεται ἀκόμη, ὅπως ἐγίνετο καὶ πρὸ χιλίων ἐτῶν.

Διὰ τὴν δημοσίαν ὑγείαν ἐν 'Αλβανίᾳ ἐπίσης οὐδεμία ἐλήφθη φροντίς. Οὐδαμοῦ τῆς Εὐρώπης ἡ ἰατρικὴ ἔχει ἀφεθῇ τόσον ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς μάγους καὶ εἰς τοὺς ἀγύρτας, ὅσον ἐν 'Αλβανίᾳ. Οἱ ἐρασιτέχναι δὲ οὗτοι τῆς ἰατρικῆς ἔχουν θαυμασίας εἰδικότητας. Οὕτω λ. χ. τὸ δεῖγμα τοῦ ὄφεως δύναται νὰ θεραπεύσῃ μόνον ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἐκέρασέ ποτε κανεὶς δεδὲς (δερβίσης) ἐν ποτήριον σερμπέτι. Ὁ οὕτως ἐξαγιασθεὶς συλλέγει κατόπιν ὄφεις, οἱ ὁποῖοι ἔχουν δαγκάσῃ ἀνθρώπους, καὶ τοὺς φυλάσσει ἐντὸς φιάλης πλήρους ὕδατος. Ὅταν προσκληθῇ κατόπιν εἰς ἀσθενῆ, τὸν ὁποῖον ἐδάγκασεν ὄφις, πλύνει τὴν πληγὴν μὲ τὸ ὕδωρ τῆς φιάλης ἐκείνης καὶ τὸ πᾶν εἶνε ἐν τάξει. Ἂν θέλῃ ὁ 'Αλλάχ, ὁ ἀσθενὴς θεραπεύεται, ἂν δὲ πάλιν ἀποθάνῃ ὁ ἀσθενής, τότε αὐτὸ ἦτο τὸ θέλημα τοῦ 'Αλλὰχ καὶ κατὰ τῆς θελήσεώς του οὐδεὶς δύναται νὰ πράξῃ τι. Πολὺ περίπλοκος εἶνε ἡ θεραπεία τῆς περιπνευμονίας. Κατὰ πρῶτον ἀλείφεται ὁ ἀσθενὴς μὲ ἔλαιον, μὲ ὄξος καὶ ἅλας, ἔπειτα πρέπει νὰ ἱδρώσῃ ἐπὶ πολλὰς ὥρας· κατόπιν περιτυλίσσει αὐτὸν ὁ ἰατρὸς μὲ χαρτὶ δ' ἀτρήτου καὶ ἀλειμμένον μὲ μέλι καὶ μὲ κόκκινον πιπέρι καὶ εἰς τὸ τέλος τὸν ῥάπτει εἰς τὸ δέρμα ἑνὸς ἀρτίως ἐσφαγμένου προβάτου καὶ ἐκεῖ μέσα πρέπει νὰ μείνῃ ὁ δυστυχής, ἕως ὅτου γίνῃ καλὰ—ἢ ἕως ὅτου ἀποθάνῃ, ὅπως θὰ ἀποφασίσῃ ὁ 'Αλλάχ.

Οὕτως ἐν 'Αλβανίᾳ αἱ ἀσθένειαι καὶ αἱ ἐπιδημίαι δύνανται ἀκωλύτως καὶ

σήμερον νὰ φέρωσι μεγάλας καταστροφὰς καὶ εἶνε θαῦμα πῶς δὲν ἐξηφανίσθη ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ὁ ἀλβανικὸς λαός. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Ἀλβανία ἔχει πρώτης τάξεως ἰαματικὰς πηγάς. Εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Λούμι-Βεράτι παρὰ τὸ Βεράτιον ἀναβρύουσιν ἀπὸ τιτανούχους βράχους δύο θειοῦχοι ἰαματικαὶ πηγαί, αἱ ὁποῖαι ὠφελοῦν πολύ. Ἀλλ' ὁ λαὸς ἐπισκέπτεται αὐτὰς μόνον κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Παναγίας, διότι νομίζει ὅτι μόνον κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἔχει τὸ ὕδωρ ἰαματικὴν δύναμιν.

Πρὸς τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ λαοῦ ἀμιλλᾶται μόνον ἡ ἀπαιδευσία τοῦ κλήρου ἀμφοτέρων τῶν θρησκευμάτων. Τοὺς ὀρθοδόξους ἱερεῖς χαρακτηρίζει ὁ Ἐκρὲμ βέης ὡς ἀπαιδεύτους, ἀποκρουστικοὺς διὰ τὸ παρημελημένον ἐξωτερικόν των, διεφθαρμένους καὶ ἀσυνειδήτους. Διὰ τοῦτο ὁ καθολικισμὸς διαδίδεται εὐκόλως ἐν Ἀλβανίᾳ, ὅπου θεωρεῖται ὡς ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ σκότους [1]. Κατὰ τὸν Ἐκρὲμ βέη ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀλβανίας ἀποτελεῖται κατὰ δύο τρίτα ἐκ Μουσουλμάνων καὶ κατα τὸ ἓν τρίτον ἐκ Χριστιανῶν. Ἀποκλειστικῶς χριστιανικὰ διαμερίσματα δὲν ὑπάρχουν, ἐνῷ ὑπάρχουν μεγάλαι περιφέρειαι, εἰς τὰς ὁποίας κατοικοῦσι μόνον Μουσουλμᾶνοι.

Εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν δὲν δύναταί τις νὰ διακρίνῃ τοὺς Μουσουλμάνους ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς. Καὶ ἡ γυναικεία ἀμφίεσις εἶνε ἐντελῶς ἡ αὐτὴ εἰς ἀμφότερα τὰ θρησκεύματα. Αἱ Μουσουλμανίδες δὲν φοροῦν φερετζέν, τὸν πέπλον ἐκεῖνον, τὸν καλύπτοντα ὅλον τὸ σῶμα καὶ τὸ πρόσωπον καὶ ἀφίνοντα μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ μέρος τῆς ρινὸς ἀνοικτά. Ἐμπιστεύονται, λέγει μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανείας ὁ Ἐκρὲμ βέης, εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τιμιότητά των, ἡ ὁποία εἶνε ἀνωτέρα πάσης ὑπονοίας, καὶ ἀφίνουν αὐτὰς ἄνευ ἐπιτηρήσεως τόσον εἰς τοὺς ἀγρούς, ὅσον καὶ εἰς τοὺς δρόμους.

Οὔτε οἱ Μουσουλμᾶνοι, οὔτε οἱ Χριστιανοὶ Ἀλβανοὶ εἶνε πολὺ φιλόθρησκοι κατὰ τὸν Ἐκρὲμ βέην. Οἱ Μουσουλμᾶνοι μεταβαίνουσιν εἰς τὰ τεμένη των δύο φορὰς μόνον τοῦ ἔτους, κατὰ τὰς δύο ἑορτὰς τοῦ Βαϊραμίου. Οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἐκκλησιάζονται εἰς τοὺς ναούς των μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα. Καθ' ὅλον τὸν ἐπίλοιπον χρόνον τόσον τὰ τζαμία, ὅσον καὶ αἱ ἐκκλησίαι χρησιμεύουν ὡς σταῦλοι διὰ τὰ κατοικίδια ζῷα, ἢ ὡς ἀποθῆκαι σιτηρῶν τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ἱερέων.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εἶνε εὐνόητον, ὅτι μέχρι τοῦδε τίποτε δὲν ἔγινε διὰ τὰ σχολεῖα καὶ διὰ τὴν μόρφωσιν. Ἡ πρώτη τουρκικὴ βουλὴ πρὸ τριῶν δεκαετηρίδων καὶ ἐπέκεινα εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς σχολεῖα μὲ ἀλβανικὴν

1 Σημ. Σ. Ε. Πόσα ἆρά γε ἐπληρώθη ἀπὸ τὴν καθολικὴν προπαγάνδαν ὁ Ἐκρὲμ βέης Βλιώρα, διὰ νὰ συμβουλεύῃ τοὺς ὁμοεθνεῖς του (τὸ ἔργον του ἐξεδόθη βεβαίως καὶ εἰς τὴν Ἀλβανικὴν) νὰ ζητήσωσι τὸ περισσότερον φῶς εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Καθολικισμὸς καὶ φῶς !!...

γλῶσσαν καὶ μὲ ἀλβανικὸν ἀλφάβητον [1]. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὅσον ἀφορᾷ ἀκριβῶς εἰς τοὺς πόθους τῶν 'Αλβανῶν, ὅπως ἀποκτήσωσι σχολεῖα καὶ ἐκπαίδευσιν ἐπῆλθε σπουδαία πρὸς τὰ πρόσω μεταβολὴ καὶ αἱ ἐπαναστάσεις ἐπιδιώκουν κατὰ τὸν 'Εκρὲμ βέην, ὄχι τόσον πολιτικὰ δικαιώματα ὅσον ἐκπαιδευτικά τοιαῦτα καὶ αἰτίαν ἔχουσι τὰς ἀπαιτήσεις ἐθνικοῦ ἀλβανικοῦ ἀλφαβήτου καὶ ἐθνικῶν σχολείων [2]. Τὸν θρίαμβον τοιούτων ἐπαναστάσεων, λέγει ὁ 'Εκρὲμ βέης Βλιώρα, πρέπει νὰ ἐπιθυμῇ πᾶς πεπολιτισμένος ἄνθρωπος, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ὁ θρίαμβος οὗτος θὰ εἶνε νίκη ἑνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ ὑπὸ τὴν χειρίστην πίεσιν ἔχει δώσῃ δείγματα τῆς ἀξίας του, τοὐλάχιστον εἰς ἄτομα.

'Απαριθμεῖ δὲ ὁ 'Εκρὲμ βέης πόσους σπουδαίους ἄνδρας ἔχει παραγάγῃ ἡ ἀλβανικὴ φυλή. Εἰς τὴν Τουρκίαν ἔχει δώσῃ 36 ἐκ τῶν ἱκανωτάτων Μεγάλων Βεζυρῶν καὶ τελευταίως τὸν Φερὴτ Πασᾶν, τὸν πρῶτον Μέγαν Βεζύρην τῆς Νέας Τουρκίας· πρὸς τούτοις δὲ ἑκατὸν γενικοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων. 'Η σημερινὴ αἰγυπτιακὴ δυναστεία εἶνε ἀλβανικῆς καταγωγῆς. Διότι ὁ Μεχμὲτ 'Αλῆς, ὁ πρόπαππος τοῦ Χεδίβου 'Αμπᾶς-Χιλμῆ, κατήγετο ἀπὸ μίαν πτωχὴν ἀλβανικὴν οἰκογένειαν ἑνὸς χωρίου παρὰ τὴν Καβάλλαν. 'Αλβανικῆς καταγωγῆς, λέγει ὁ 'Εκρὲμ βέης, ἦσαν καὶ οἱ μέγιστοι ἀγωνισταὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὡς καὶ ὁ μέγιστος τῶν 'Ελλήνων ἐθνικῶν εὐεργετῶν, ὁ 'Αβέρωφ [3]. 'Αλβανικῆς καταγωγῆς ἦσαν καὶ δύο Πάπαι ὡς καὶ ὁ γνωστὸς ἰταλὸς πολιτικὸς Κρίσπης. Τοῦτο εἶνε, ὡς λέγει μεθ' ὑπερηφανείας καὶ μελαγχολίας συγχρόνως ὁ 'Εκρὲμ βέης, ἀληθὴς ἐξαγωγὴ μεγάλων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἀνωφελὴς διὰ τὴν πατρίδα. Τὰς ἰσχυρὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦδε ἐκοιμῶντο, θέλουν τώρα οἱ 'Αλβανοὶ ὁμόφρονες τοῦ συγγραφέως νὰ τὰς ἐξυπνήσουν καὶ νὰ τὰς ἐκμεταλλευθῶσι πρὸς ἵδρυσιν νέας ἐθνικῆς 'Αλβανίας, ὅπως ὁ ἐσχάτως ποιηθεὶς ἀλβανικὸς ὕμνος λέγει :

Δὲν εἴμεθα "Ελληνες, δὲν εἴμεθα Βούλγαροι.
'Αλλ' οὔτε Τοῦρκοι θὰ γίνωμεν ποτέ.

---

1 Σημ. Σ. Ε. Τὸ ἐθνικὸν ἀλβανικὸν ἀλφάβητον, ὅπως ἡ ἀλβανικὴ προπαγάνδα ἔχει διασκευάσῃ τοῦτο, εἶνε μῖγμα λατινικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ὡς καὶ ἀριθμητικῶν τινων ἀραβικῶν ψηφίων, ἐπεχόντων θέσιν φθόγγων.

2 Σημ. Σ. Ε. Δυστυχῶς ἡ ἀλβανικὴ προπαγάνδα κατώρθωσε νὰ πείσῃ πολλοὺς 'Ελληνορθοδόξους 'Αλβανοὺς ν' ἀσπασθῶσι τὸ δῆθεν ἐθνικὸν ἀλβανικὸν ἀλφάβητον, ἐνῷ πρότερον μετεχειρίζοντο τὸ ἑλληνικὸν τοιοῦτον.

3 Σημ. 'Ελληνισμοῦ. Οἱ 'Υδραῖοι, Σπετσιῶται καὶ Σουλιῶται ἀγωνισταὶ ἦσαν βεβαίως ἀλβανικῆς καταγωγῆς, ἀλλ' ὁ ἐξελληνισμός των ἦτο τόσον πλήρης, ὥστε ἡ ἱστορία τόσον ἡ ἑλληνική, ὅσον καὶ ἡ παγκόσμιος ἔχει κατατάξῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἡρῷον. Τὸ ἴδιον πρέπει νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὸν 'Αβέρωφ καὶ τοὺς Ζάππας.

Εἴμεθα Σκιπιτάρι μόνον.

Αὐτὸ τὸ ὄνομα μᾶς δίδει δόξαν καὶ τιμήν.

Ἂς ἀνοίξῃ τὸ σκότος.

Ἂς μᾶς πλησιάσῃ τὸ φῶς τῆς γνώσεως,...

Αὐτὰ γράφει ὁ ἐθνικόφρων Ἀλβανὸς βέης καὶ εἶνε καλὰ καὶ ἅγια. Ἀλλ' εἶνε εἰς θέσιν οἱ Ἀλβανοὶ μόνοι των νὰ ἐκπολιτισθῶσι, ν' ἀνυψωθῶσι καὶ ν' ἀποτελέσωσιν ὀργανισμὸν πολιτικόν, βιώσιμον οἰκονομικῶς καὶ πνευματικῶς; Καὶ ἂν δὲν εἶνε, ὅπως καὶ δὲν εἶνε, συμφέρει εἰς αὐτοὺς νὰ προσκολληθῶσιν εἰς μέγα εὐρωπαϊκὸν κράτος, τὸ ὁποῖον, εἶνε φόβος ὅτι ὅτι θὰ τοὺς ἀπορροφήσῃ καὶ θὰ τοὺς ἀφομοιώσῃ ἂν ὄχι μετὰ 50, ἀλλὰ μετὰ 100 ἢ 150 ἔτη; Καὶ δὲν θὰ συνέφερεν εἰς αὐτοὺς προσωπικὴ ἕνωσις μετὰ κράτους πεπολιτισμένου, μικροτέρου, ἑπομένως ἀκινδύνου, ἔχοντος δὲ πολλὰς κοινὰς παραδόσεις καὶ φυλετικήν τινα συγγένειαν πρὸς τὸν ἀλβανικὸν λαόν;

Ι. Βαρβαγιάννης

THÉOPHILE CALAS

Η ΑΙΩΝΙΑ ΕΛΛΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ. — Ο ΠΑΡΘΕΝΩΝ

Ὁ ἄνεμος ἐπλατάγιζε παταγωδῶς, ὅταν ἐπαρουσιάσθη ὁ «Νίγειρ» εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Πειραιῶς τὴν πρωΐαν τῆς 1ης Ἀπριλίου. Εἶνε ἡ αὔρα τῆς ξηρᾶς, ἡ ὁποία δροσίζει κατὰ τὰς πρώτας ὥρας τῆς ἡμέρας καὶ κατόπιν διαδέχεται αὐτὴν ἡ αὔρα τῆς θαλάσσης. Αὐτὴ ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ἀνέμων, ἡ τόσον εὐνοϊκὴ εἰς τὴν ἐπιτόπιον θαλασσοπλοΐαν, διότι τὸ μὲν πρωὶ ὠθεῖ τὴν λέμβον τοῦ ἁλιέως πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν, τὴν δὲ ἑσπέραν τὴν ἐπαναφέρει πρὸς τὸν λιμένα, μᾶς εἶνε ὀχληρὰ καὶ ἐμποδίζει ἀρκετὰ τὴν κίνησιν τοῦ θαλασσινοῦ ὄγκου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρισκόμεθα. Παρὰ τὴν δύναμιν τῆς μηχανῆς του δοκιμάζει μικράν τινα δυσκολίαν εἰς τὸ νὰ τηρήσῃ τὸν δρόμον του. Φθάνομεν εἰς κακὴν ὥραν καὶ οὕτως ἡ εἴσοδός μας ἦτο ἀρκετὰ ἐλεεινή. Τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ αὔρα αὐτὴ τῆς ξηρᾶς, γενικῶς ἀρκετὰ ἀβρά, ἐφύσα ὅλην τὴν νύκτα ὡς μανιακή, εὑρίσκεται δὲ τώρα εἰς τὸν μεγαλείτερον βαθμὸν τῆς λύσσης της, φυσᾷ εἰς τὰ καλώδια, χώνεται μὲ ὁρμὴν ὑπὸ τὴν σκηνὴν τοῦ καταστρώματος καὶ ἀπειλεῖ νὰ μᾶς ῥίψῃ εἰς τὰ ἀγκυροβολήσαντα ἤδη πέριξ ἡμῶν πλοῖα. Ἐδέησε νὰ διέλθωμεν ἐκ νέου τὸ στενὸν μεταξὺ τῶν πλοίων, διὰ νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸν δρόμον μας καὶ νὰ φθάσωμεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν προσδιορισθεῖσαν εἰς ἡμᾶς θέσιν.

Ἐκτελοῦντες τὴν μετακίνησιν ταύτην ἐκινδυνεύσαμεν νὰ συγκρουσθῶμεν πρὸς ἀτμόπλοιόν τι ὄπισθεν ἡμῶν ἐρχόμενον. Θὰ κάμωμεν, ὅπως ὁ γενναῖος ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ ὁποῖος εὕρισκε πάντοτε τρόπον νὰ ναυαγῇ ὀλίγον παντοῦ; Εἰς τὴν δευτέραν ἀπόπειραν ὑπήρξαμεν εὐτυχέστεροι καὶ ὁ «Νίγειρ» ἦλθε καὶ ἐστάθη καθέτως πρὸς τὴν προκυμαίαν. Νέφος ὁλόκληρον ἐκ μικρῶν λέμβων μὲ τὴν σημαίαν τῆς «Γενικῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιθεωρήσεως» μᾶς πλησιάζουν καὶ τὸ κατάστρωμα κατελήφθη ὑπὸ πλήθους ὁδηγῶν, ἀχθοφόρων καὶ μικρεμπόρων, οἱ ὁποῖοι μὲ πολλὰς φιλοφρονήσεις προσπαθοῦν νὰ μᾶς πωλήσουν φωτογραφίας, μεταξωτὰ

ἢ σπόγγους. Εἴμεθα ἀνέλπιστον εὕρημα διὰ τοὺς ἀριστοτέχνας τούτους εἰς τὸ νὰ κερδίζουν πολλὰ χρήματα μὲ τὸ τίποτε. Μᾶς δίδεται ἀφορμὴ νὰ γνωρίσωμεν ἓν ἐκ τῶν γνωρισμάτων τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ: Τὸ πάθος τοῦ νὰ πωλῇ, τὸ ὁποῖον συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ ν' ἀγοράζῃ.

Ὁ σοφὸς Beulé, εἷς ἐκ τῶν πρώτων ἀρχαιολόγων, τῶν ἀσχοληθέντων εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀκροπόλεως ἠθέλησέ ποτε νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἵππου του. Ὁ ὑπηρέτης του Πέτρος, μυρισθεὶς ὅτι κάτι θὰ ἐκέρδιζεν ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν, ἦλθε πρὸς τὸν Γάλλον σοφὸν καί, περιστρέφων τὸν σκοῦφόν του μεταξὺ τῶν δακτύλων, τὸν παρεκάλεσε νὰ προτιμηθῇ αὐτὸς ἀπὸ πάντα ἄλλον ἀγοραστὴν τοῦ ἵππου. «Ἀλλὰ δι' ὄνομα τοῦ θεοῦ τί θὰ τὸν κάμῃς τὸν ἵππον μου ;», ἠρώτησεν ὁ διάσημος ἀρχαιολόγος. — «Θὰ σᾶς τὸν δίδω ὑπ' ἐνοίκιον, Κύριε, διὰ τὸν περίπατόν σας» ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος. Ὁ Ἀμποῦ διηγεῖται ὅτι μίαν ἡμέραν ἠγόρασεν ἀπὸ ἕνα Ἀλβανὸν τὸ ὑποκάμισόν του, ζεστὸν ἀκόμη..... Τὸ ἤθελε διὰ τὰ ὡραῖα κεντήματα, τὰ ὁποῖα τὸ ἐστόλιζον. Οἱ Ἕλληνες εἶνε ἐξ ὅλης ψυχῆς ἔμποροι, «πωλοῦν ὅ,τι εἰμποροῦν, ἐν πρώτοις διὰ τὰ χρήματα, ἔπειτα καὶ ἀπὸ εὐχαρίστησιν νὰ πωλοῦν». «Ἐν Ἑλλάδι σταματᾶτε καθ' ὁδὸν ἕνα οἰκοκύρην καὶ τὸν ἐρωτᾶτε ἂν θέλῃ νὰ σᾶς πωλήσῃ τὰ ὑποδήματά του. Ἂν τῷ δώσητε λογικὴν τιμήν, στοιχηματίζω, ὅτι θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν οἰκίαν του ἐξυπόλητος» λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεύς [1].

Ἦτο φανερὸν ὅτι κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονὴν οἱ περιηγηταὶ θὰ διέθετον ἐλευθέρως τὰ καθ' ἑαυτούς. Οἱ πλούσιοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ξενοδοχεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ πτωχοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἤμην καὶ ἐγώ, ἠναγκάσθησαν νὰ πηγαινοέρχωνται καθ' ἑκάστην μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Ὁ «Νίγειρ» μᾶς προσέφερε πάντοτε τροφὴν καὶ κατοικίαν. Τοῦτο ἦτο κάπως κουραστικόν, ἀλλ' ὁπωσδήποτε κάτι ἐσήμαινε νὰ λέγῃ τις καθ' ἑαυτὸν δύο ἢ τρεῖς φορὰς τὴν ἡμέραν : Ἀναχωρῶ διὰ τὰς Ἀθήνας.

Παρὰ τὴν ἀνυπομονησίαν μου ν' ἀναβῶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔμεινα εἰς τὸ πλοῖον μέχρι τῆς ὥρας τοῦ προγεύματος. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἀπέχει τοῦ Πειραιῶς ὀκτὼ περίπου χιλιόμετρα. Διὰ τοῦ σιδηροδρόμου ἡ μετάβασις γίνεται εἰς εἴκοσι λεπτά. Μεταβαίνει τις εἰς τὸν σταθμὸν διερχόμενος τὴν προκυμαίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ κίνησις εἶνε πολὺ ζωηρά.

Ὁ Πειραιεὺς εἶνε κοσμοπολιτικὴ πόλις μὲ πλατεῖς δρόμους, μὲ μεγάλα οἰκοδομήματα καὶ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα ἑνὸς μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ συνοικισμοῦ. Εἰμπορεῖ

---

1 Σημ. «Ἑλληνισμοῦ». Νομίζομεν ὅτι καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἂν θὰ ἦτο τόσῳ σπάνιον τὸ χρῆμα, ὅσον ἦτο καθ' ὃν χρόνον διέτριβεν ἐν Ἑλλάδι ὁ Ἀμποῦ, θὰ εὑρίσκοντο πολλοὶ Γάλλοι πρόθυμοι νὰ κάμουν αὐτό, τὸ ὁποῖον ἀποδίδει εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ διαβόητος διὰ τὰς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπερβολικὰς σατύρας του συγγραφεὺς τοῦ «Βασιλέως τῶν Ὀρέων».

τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶνε μία μικρὰ Μασσαλία μὲ περισσοτέραν ἀνατολικὴν χροιάν.

Ἡ κλασικὴ μέθοδος, ὅπως φθάσῃ τις εἰς Ἀθήνας, εἶνε κατὰ τὸν Σατωβριάνδον νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν Ἱερὰν ὁδὸν καὶ νὰ ἴδῃ διὰ πρώτην φορὰν τὴν πόλιν, ἐρχόμενος ἐξ Ἐλευσῖνος. Οἱ πλεῖστοι τῶν περιηγητῶν δὲν προσέχουν εἰς τόσας λεπτότητας, ἐπιβιβάζονται εἰς Βριντήσιον ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου, ἀνέρχονται εἰς τὰς ἁμάξας τοῦ σιδηροδρόμου εἰς τὰς Πάτρας καὶ κατέρχονται εἰς τὸν σταθμόν, ὅταν ἀκούσωσι τὴν λέξιν «Ἀθῆναι». Ἔπειτα ὑπάρχει καὶ ἄλλος τρόπος, ὅπως φθάσῃ τις εἰς Ἀθήνας, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦσιν οἱ καλλιτέχναι καὶ τὸν ὁποῖον περιγράφει ὁ Deschamps. Οὗτος συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀκολουθήσῃ τις ἐφ' ἁμάξης τὸν παραλληλον δρόμον πρὸς τὰ Μακρὰ Τείχη. Εἶνε δὲ συνήθεια νὰ κάμῃ τις ἕνα σταθμὸν εἰς κανένα μικρὸν ξενοδοχεῖον, εὑρισκόμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου. Ποτίζονται τὰ ἄλογα, ἐνῷ ὁ ταξειδιώτης κάμνει γνωριμίαν μὲ τὸ ρακί, τὸ εὐῶδες ποτόν, διὰ τὸ ὁποῖον τρελλαίνεται ὅλη ἡ Ἀνατολή. Τό σύστημα τοῦτο τὸ μετεχειρίσθην κατὰ τὴν ἀναχώρησιν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὸν Πειραιᾶ, διὰ νὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρότερον ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος τοῦ ὀφθαλμοῦ μου τὸ πανόραμα τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἐγκαθιστάμεθα εἰς τὰς πολὺ ἀναπαυτικὰς ἁμάξας τοῦ σιδηροδρόμου καὶ κινοῦμεν μὲ πλήρη ἀτμόν. Εἰς μίαν κλίσιν τοῦ δρόμου φαίνεται ἡ Ἀκρόπολις, στημένη ὡς θρόνος χρυσοῦς ἐπὶ τῆς κυανῆς λάμψεως τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ ψυχή μου περιπίπτει εἰς ἔκστασιν ἐπὶ τῇ πληρώσει τόσων πόθων καὶ ὀνείρων πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν μου, μετὰ ἀναμονὴν τριάκοντα ἐτῶν, μετὰ τόσας μελέτας, τόσας σκέψεις, τόσην ἄσκησιν τοῦ πνεύματος, τὰ ὁποῖα καθιστῶσι πάντα ἄνθρωπον ἀνοίξαντα τὸν Ὅμηρον πνευματικὸν υἱὸν τῆς Ἑλλάδος. Ὦ ὑπερήφανε καὶ ἀθάνατε λόφε, σὲ κρατῶ! Δὲν θὰ μὲ ξεφυγῇς αὐτὴν τὴν φοράν, ἐκτὸς ἂν ὁ Ζεὺς μὲ κεραυνώσῃ ἐπὶ τόπου· καὶ διὰ τί να τὸ κάμῃ; Ἀφοῦ πλησιάζω μετὰ φόβου τὸ ἱερὸν τῆς εὐνοουμένης κόρης του καὶ χαιρετίζω ἐν αὐτῇ τὴν θεὰν τοῦ πνεύματος, τῆς σοφίας καὶ τῆς τέχνης, τὴν παρθένον μὲ τοὺς ἱλαροὺς καὶ βαθεῖς γαλανοὺς ὀφθαλμούς. Ὡς πατὴρ δὲν δύναται ἢ νὰ συγκινηθῇ διὰ τὸν θαυμασμόν, τὸν ὁποῖον αἰσθάνομαι πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία ἐξῆλθε πάνοπλος ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου του.

Τὸ σχέδιον τῆς σημερινῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁμοιάζει πρὸς ἱστὸν ἀράχνης. Δρόμοι πολὺ εὐθεῖς, λαμπροὶ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, εἰς τοὺς ὁποίους προσκολλῶνται σχηματίζοντες γωνίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὀξείας ἄλλοι δρόμοι δευτερευούσης σημασίας. Ἡ πλατεῖα τῆς Ὁμονοίας κατέχει τὸ κέντρον. Ἐκεῖ πρέπει νὰ μεταβῇ ὁ ἐπισκέπτης, διὰ νὰ ἔχῃ πρόχειρα ὅλα τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας. Ἡ Ἀκρόπολις κεῖται εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως, πρὸς νότον. Πρὸς αὐτὴν σπεύδω νὰ ἀνέλθω.

Τὰς Ἀθήνας θὰ τὰς ἴδω ἄλλοτε, αὔριον· καὶ ἐὰν οἱ θεοὶ ἤθελον νὰ κλεισθῶσι

αὔριον οἱ ὀφθαλμοί μου εἰς τὸ ὡραῖον φῶς τῆς ἡμέρας, θὰ ἔχω ἴδῃ τοὐλάχιστον τὴν Ἀκρόπολιν. Τὸ ὄνειρόν μου ἦτο νὰ μὴ ἀποθάνω, χωρὶς νὰ ἴδω τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ υἱός μου ἔχει τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν καὶ διατρέχομεν τὴν ὁδὸν Αἰόλου. Δὲν περιπατοῦμεν, πετῶμεν σχεδόν. Διερχόμεθα τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ, παρὰ τοῦ ὁποίου δανειζόμεθα τὰ πέδιλά του, διὰ νὰ ἀναβῶμεν εἰς τοὺς βράχους. Φθάνομεν ἀπὸ τὴν δυτικὴν κλιτύν, τὴν μόνην προσιτήν. Πρὸ ἡμῶν εἶνε ἡ πύλη τοῦ Beulé Κατὰ τὸ 1853 ὁ Γάλλος οὗτος σοφός, μέλος τότε τῆς γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀνεκάλυψεν αὐτὴν καὶ διεγχυρίσθη ὅτι αὕτη ἦτο ἡ εἴσοδος τῆς Ἀκροπόλεως, ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ πρώτου σχεδίου, τοῦ ἀποδιδομένου εἰς τὸν Μνησικλέα, ὁ ὁποῖος ἔκτισε τὰ Προπύλαια κατὰ τὰ ἔτη 437 καὶ 432 π. Χ. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐν τούτοις ἀνέτρεψε τοὺς διϊσχυρισμοὺς τοῦ Beulé καὶ θεωρεῖ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθεῖσαν πύλην ἔργον ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Δὲν φαίνεται πράγματι πιστευτὸν ὅτι πύλη στενή, ἔχουσα πλάτος δύο μέτρων καὶ ἑκατέρωθεν δύο τετραγώνους πύργους, χονδροειδοῦς ἐξωτερικοῦ, ἐχρησίμευεν ὡς εἴσοδος εἰς τὰ θαυμάσια Προπύλαια. Τοῦτο θὰ ἦτο καλλιτεχνικὴ ἔλλειψις, οὐδόλως ἁρμόζουσα εἰς τοὺς Ἕλληνας τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δόξης τῆς Ἀκροπόλεως, οἱ Ἕλληνες ἀνήρχοντο εἰς αὐτὴν διά τινος ἀτραποῦ ἐσκαμμένης εἰς τὸν βράχον, ἐχούσης πλάτος ἓν μέτρον καὶ τῆς ὁποίας τὰ ἴχνη εὑρέθησαν εἰς τοὺς πόδας ἑνὸς προμαχῶνος, ἐπικορυφωμένου ὑπὸ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Ἡ μνημειώδης κλῖμαξ, ἐκ τῆς ὁποίας μένουν ἀκόμη μερικαὶ βαθμίδες, εἶνε πολὺ μεταγενεστέρα.

Ἄλλοτε πατοῦντες τὸν πρωτόγονον βράχον, ἄλλοτε διασκελίζοντες τὰς ὑπολειπομένας ἀκόμη βαθμίδας ἀνερχόμεθα κατὰ δέκα πέντε περίπου μέτρα, διὰ νὰ φθάσωμεν τὴν βάσιν τῶν Προπυλαίων. Εἴμεθα εἰς τὴν ἀληθινὴν πύλην τῆς Ἀκροπόλεως. Εἰς οὐδεμίαν ἐποχὴν καὶ εἰς κανένα τόπον ὑπῆρξέ ποτε ἄλλη τοιαύτη πύλη. Πύλη γιγαντιαία, ἀλλὰ θαυμασίως συμμετρική, στημένη ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ μετώπου τοῦ ἀθανάτου λόφου. Ἐνώπιον ἡμῶν λοιπὸν τὰ Προπύλαια ἢ τοὐλάχιστον ὅ,τι ἀπομένει ἐκ τούτων καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸ ἀφανίσῃ ὁ χρόνος, νὰ τὸ ἐξαρθρώσῃ ὁ κεραυνὸς ἢ νὰ τὸ καταστρέψουν οἱ ἄνθρωποι. Ἐρείπια ὑπέροχα, τὰ ὁποῖα, ἀφοῦ ἐστέγασαν τὰς λαμπρὰς ἱερὰς συνοδείας τῶν Ἀθηναίων, φερούσας εἰς τὴν θεὰν τὸν ἱερὸν μανδυαν, δὲν φιλοξενοῦν πλέον παρὰ τὸ ἄπειρον κυανοῦν, τοὺς τέσσαρας ἀνέμους, τὰς βραδείας σκιὰς τὰς κυκλικῶς περιστρεφομένας καὶ τὰς φλόγας τοῦ ἡλίου!

Μὲ τὸ μέτωπον πρὸς τὴν μακρὰν ἀποστίλβουσαν θάλασσαν τῆς Σαλαμῖνος ἵστανται ὄρθιοι ἓξ στῦλοι δωρικοῦ ρυθμοῦ ὑπερήφανοι, ἥσυχοι, ὅμοιοι πρὸς στελέχη ἀσφοδελῶν, ἐγειρομένων ἐπὶ τῶν τάφων. Ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν δύο μικραὶ πύλαι ἰωνικοῦ ρυθμοῦ καθέτως πρὸς τοὺς στύλους. Ἑνώνουν αὐτοὺς πρὸς ἕνα ἐσωτερικὸν τοῖχον διαπερώμενον ὑπὸ ἓξ θυρῶν, παρεχουσῶν εἴσοδον εἰς τὴν Ἀκρό-

πολιν. Ἐκ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀκόμη ἓξ στῦλοι, ἀδελφοὶ τῶν πρώτων, ἀλλ' ὀλιγώτερον ἠκρωτηριασμένοι καὶ οἱ πέντε μεταξὺ αὐτῶν διατηροῦντες ἀκόμη τὰ κιονόκρανά των. Οἱ δύο μεσαῖοι στῦλοι ἀπέχουσι περισσότερον ἀλλήλων, διὰ νὰ διέρχηται ἡ κοίλη ὁδός, διὰ τῆς ὁποίας ἔφθανον οἱ ἱππεῖς καὶ τὰ προοριζόμενα πρὸς θυσίαν ζῷα. Οἱ πεζοὶ ἀνήρχοντο ἀπὸ τὰς βαθμίδας καὶ ἀνεπτύσσοντο εἰς ἁρμονικὰς γραμμάς, πρὶν ἢ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν περίβολον.

Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κεῖνται ἀναμίξ, ἀετώματα, ἐπιστύλια καὶ σπόνδυλοι στύλων, ἡ μεγάλη καταστροφὴ τῶν πτωχῶν πληγωμένων τοῦ 1615, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κεραυνὸς ἔπεσεν ἐπὶ μιᾶς πυριτιδαποθήκης, τοποθετημένης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐντὸς τῶν Προπυλαίων. Ἐὰν δὲν ἐγνώριζέ τις ὅτι ὁ Παρθενὼν εἶνε ἐκεῖ που πολὺ πλησίον, δὲν θὰ ἐχόρταινε νὰ βλέπῃ τὴν διάταξιν τοῦ ὡραίου τούτου μνημείου, τὸ ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ὡς ἐξ ἴσου τέλειον πρὸς αὐτὸν τὸν Παρθενῶνα. Τὰ Προπύλαια ἔχουν σκοπὸν καθαρῶς διακοσμητικόν. Δὲν εἶνε ὀχύρωμα προωρισμένον διὰ νὰ ἐμποδίζῃ εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν ἄνοδον εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπου ἐκτύπα ἡ καρδία τῆς πόλεως· δὲν εἶνε οὔτε ἀγορά, οὔτε δικαστήριον, οὔτε ἀκαδημία, οὔτε ναός. Εἶνε μόνον μία θύρα εἰσόδου, ἓν ἀναπαυτήριον, ὅπου ἐλάμβανον τὴν ἀναπνοήν των μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ λόφου καὶ ὅπου αἱ μὲν γυναῖκες ἐτακτοποίουν ὀλίγον τὴν ἀμφίεσίν των, οἱ δὲ ἄνδρες ἐπιδιώρθωνον τὰς πτυχὰς τοῦ χιτῶνός των πρὶν ἢ παρουσιασθοῦν πρὸ τῶν βωμῶν τῆς θεᾶς. Ἐκ τοῦ ὕψους τῶν βαθμίδων ἐκτείνεται ἡ θέα ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς Ἀττικῆς, ἐπὶ τοῦ ἡμίσεως τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου. Καὶ ἐκεῖ πολὺ πλησίον, διὰ νὰ ἀναπαυθῶσι ἀπὸ τὸν εὐρύχωρον ὁρίζοντα, τὸν ὁποῖον εἶχον ἤδη, εὕρισκον οἱ ὀφθαλμοί ὡς μίαν θαυμασίαν τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ὑψούμενον ἐπί τινος προεξοχῆς τοῦ βράχου, ἀριστερᾷ τοῦ θεατοῦ. Τὰ Προπύλαια μὲ τὰς ἁρμονικὰς διαστάσεις των ἐπιβάλλονται ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τὸ μαρμάρινον τοῦτο μικρὸν ἀριστούργημα μαγεύει μὲ τὴν λεπτότητα τῶν ἰωνικῶν στύλων του. Τὰ δύο αὐτὰ μνημεῖα, τὸ ἓν παραπλεύρως τοῦ ἄλλου, παρουσιάζουν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοὺς δύο στύλους τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας: τὴν σοβαρὰν ἁπλότητα καὶ τὴν ἔξοχον χάριν, τὸ μεγαλεῖον τοῦ δωρικοῦ καὶ τὴν κομψότητα τοῦ ἰωνικοῦ ρυθμοῦ.

Θὰ ἦτο πλάνη τὸ νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι οἱ δύο οὗτοι μεγάλοι ἀρχιτεκτονικοὶ ρυθμοὶ ἔχουσι γεννηθῇ εἰς διαφόρους ἐποχάς, ὅτι ὁ ἁπλούστερος εἶνε προγενέστερος τοῦ λεπτοτέρου. Ἐπαρουσιάσθησαν ταὐτοχρόνως· καὶ αἱ διαφοραί, αἱ ὁποῖαι τοὺς χαρακτηρίζουν, ὀφείλονται εἰς τὴν διαφορὰν τῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι κατὰ προτίμησιν παρήγαγον αὐτούς. Οἱ Ἴωνες, προσεγγίζοντες περισσότερον πρὸς τὴν Ἀνατολήν, εἰσήγαγον εἰς τὴν τέχνην τῶν μεγαλειτέραν πολυτέλειαν, τὴν ὁποίαν ἐνεπνεύσθησαν ἐκ τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἀσίας. Ἐὰν ὁ δωρικὸς ρυθμὸς ἀνέρχηται μέχρι τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος παρήγαγε τὰ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου περιγραφόμενα μέγαρα, ὁ Ἰωνικὸς ρυθμὸς ἀνέρχεται εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν συνδεόμενος πρὸς τοὺς

παλαιοτέρους πολιτισμοὺς τῆς Ἀσίας. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δύναταί τις νὰ εἴπῃ εἶνε ὅτι ὁ δωρικὸς ρυθμός, τοῦ ὁποίου ἀποθέωσις εἶνε ὁ Παρθενών, ἐπεβλήθη ταχύτερον καί, διότι ἦτο ἡ αὐθεντικωτέρα ἔκφρασις τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας, κατέστη ἡ ἀληθὴς ἐθνικὴ τέχνη καὶ ἐξήσκησε τὴν ὑπεροχήν του καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντιζήλου του. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος ὁ ἰωνικὸς ρυθμὸς ἔπαυσε νὰ εἶνε ἀποκλειστικὸν κτῆμα τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀσίας. Οἱ Ἀθηναῖοι καλλιτέχναι παρεδέχθησαν αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀριστουργημάτων των, ἴσως μὲ τὴν ὀπισθοβουλίαν νὰ ἐπιτύχουν, ὅπως ἐξαρθῇ τὸ μεγαλοπρεπὲς μεγαλεῖον τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων διὰ τῆς κομψῆς λεπτότητος καὶ τοῦ πλουσίου διακόσμου τοῦ Ἐρεχθείου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Φαίνεται ὅτι ἦτο ἀναγκαῖος εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ γεννηθὲν πέραν τῶν κυμάτων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὁ ὕψιστος οὗτος ἐξαγιασμὸς τοῦ νὰ ἔχῃ θέσιν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ δικαιώματα ἰθαγενείας ἐν ὅλῃ τῇ Ἑλλάδι. Ἐξ ἄλλου αἱ Ἀθῆναι δὲν ὑπῆρξαν τὸ θαυμάσιον χωνευτήριον, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ πάντα ἦλθον νὰ χωνευθῶσιν εἰς τὴν φωτεινὴν φλόγα τῆς μεγαλοφυΐας των, νὰ καθαρισθῶσι, νὰ λεπτυνθῶσι καὶ νὰ χυθῶσιν εἰς τὸν τύπον τῆς τελειότητος: τὰ γράμματα, ἡ ἱστορία, ἡ φιλοσοφία, τὸ δρᾶμα καὶ ἡ ποίησις; Ἐν τούτῳ συνίστανται ἡ δόξα τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὸ ὅτι ἔχει δώσῃ εἰς τὰ πάντα τὴν λεπτὴν ἐπάνθησιν τῆς ὡραιότητος.

Τοιοῦτον λεπτὸν ἄνθος εἶνε καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Ἡ Νίκη παριστάνετο ὡς γυνὴ ἔχουσα μεγάλας πτέρυγας καὶ ἱπταμένη ὑπεράνω τῶν στρατιῶν. Τοιαῦτα εἶνε τὰ διάσημα ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα θαυμάζονται ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου. Αἱ δύο αὗται νίκαι, αἱ λεγόμεναι τοῦ Παιωνίου καὶ τῆς Σαμοθράκης, ὑποβαστάζονται ἐν τῇ πτήσει των ὑπὸ δύο μεγάλων πτερύγων ἀνοικτῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἤθελον νὰ βλέπωσι τὴν Νίκην πετῶσαν· ἐφοβοῦντο πάντοτε μήπως δὲν ἐπανέλθῃ. Ἡ Νίκη, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐγκαταστήσῃ κατὰ πρῶτον εἰς τὸν μικροσκοπικὸν αὐτὸν ναόν, ἦτο πολὺ ἀρχαῖον ἄγαλμα ξύλινον, ἀνίκανον ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του νὰ προβῇ εἰς οἱανδήποτε μετανάστευσιν. Ἀλλὰ χάριν περισσοτέρας ἀσφαλείας ἐφρόντισαν νὰ στερήσωσι τὴν Νίκην τῶν πτερύγων της καὶ μετέβαλον αὐτὴν εἰς Ἄπτερον Νίκην. Τοῦτο ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Παυσανίαν τὴν δικαίαν παρατήρησιν: «Οἱ Ἀθηναῖοι νομίζουν ὅτι ἡ Νίκη θὰ μείνῃ πάντοτε μεταξὺ αὐτῶν, διότι δὲν ἔχει πτερά».

Ὅλοι οἱ λαοὶ φαντάζονται ὅτι ἡ Νίκη δὲν θὰ φανῇ ποτὲ ἄπιστος εἰς αὐτοὺς καὶ ὅταν ἐπέλθῃ ἐπ' αὐτῶν ἡ καταστροφή, μόλις πιστεύουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των· Ἡ Ἄπτερος Νίκη πρὸ πολλοῦ ἐλιποτάκτησεν ἀπὸ τὴν φωλεάν της. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ παρηγορήσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἶνε ὅτι αὕτη οὐδαμοῦ ἔμεινε διαρκῶς καὶ ὅτι ἐπισκέπτεται διαδοχικῶς ὅλας τὰς χώρας τοῦ κόσμου. Τελευταίως ἐσταμάτησεν εἰς τὴν Ἰαπωνίαν! Ἐν τούτοις οὐδέποτε ἔσχε μαγευτικωτέραν κα-

τοικίαν ἀπὸ τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ναόν της. Διὰ νὰ ἀφήσῃ τοιαύτην κατοικίαν, σημαίνει ὅτι ἀγαπᾷ νὰ ζῇ βίον ἀλήτην.

Ἀπὸ τὰ Προπύλαια τὸ ἔδαφος ὑψοῦται μετ' ἐλαφρᾶς κλίσεως μέχρι τῶν γιγαντιαίων βαθμίδων, αἱ ὁποῖαι ὑποβαστάζουν τοὺς στύλους τοῦ Παρθενῶνος. Προχωρεῖ τις ἐν τῷ μέσῳ ὄγκων μαρμάρου, κειμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐν μέσῳ περιθωρίου ἐξ ἐαρινοῦ χόρτου. Εἶνε ἡ μεγάλη στιγμή! Ἡ ψυχὴ τοῦ ἐπισκέπτου ἔχει προετοιμασθῇ ἐκ τῆς θέας τοῦ ἐπιβλητικοῦ ὄγκου τῶν Προπυλαίων καὶ τῆς ἄκρας χάριτος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ἐν τούτοις φαίνεται ἀδύνατον ν' ἀνέλθῃ ὁ ἐνθουσιασμὸς κατὰ μίαν βαθμῖδα ὑψηλότερον. Φοβεῖταί τις μήπως διαψευσθῶσιν αἱ προσδοκίαι του, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον φεῦ! συχνὰ συμβαίνει εἰς τὴν ζωήν.

Ἐπροχώρουν μὲ τὸ βλέμμα πρὸς τὸ πλῆρες συντριμμάτων ἔδαφος, σχεδὸν φοβούμενος τὸν συγκλονισμόν, τὸν ὁποῖον θὰ ὑφιστάμην, ὅταν διὰ πρώτην φορὰν θὰ ἔβλεπον οἱ ὀφθαλμοί μου νὸ ἀντικείμενον τῶν πόθων μου. Τὰς ἠσθανόμην ἐκεῖ, πολὺ πλησίον μου, τὰς πέτρας αὐτάς, τὰς ὁποίας ἄλλοτε εἶχον ἴδῃ ἀπὸ μακράν, ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἀπὸ τὸ μεταφέρον με εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀτμόπλοιον, τὸ ὁποῖον εἶχε σταθῇ δι' ὀλίγον πρὸ τοῦ Πειραιῶς. Δὲν ἐτόλμων νὰ ὑψώσω τοὺς ὀφθαλμούς· τόσον ἐφοβούμην διὰ τὸ ὄνειρόν μου τὴν ἀφύπνισιν τῆς πραγματικότητος.

Λατρευτὰ τῆς καθαρᾶς ὡραιότητος καὶ τοῦ ἀθανάτου ἰδεώδους, προχώρει μετὰ θάρρους, ἄνοιξε διάπλατα τοὺς ὀφθαλμούς σου, γονάτισε πρὸ τῶν ὑπερηφάνων τούτων στύλων καὶ πρὸ τοῦ εἰς τὸ κυανοῦν τοῦ οὐρανοῦ ἀνερχομένου τούτου ἀετώματος. Κανὲν ἀνθρώπινον ἔργον δὲν θὰ σοὶ ἀποκαλύψῃ τὴν τελειότητα, ὅσον ὁ Παρθενών, ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς! Εἶνε ἁπλούστερος ἀπὸ τὰ σχέδιά σου, μεγαλείτερος ἀπὸ τοὺς ὑπολογισμούς σου, ὡραιότερος ἀπὸ τὰ ὄνειρά σου, ὑπερβαίνει πᾶσαν μεγαλοπρέπειαν, τὴν ὁποίαν ἡ φαντασία σου κατώρθωσέ ποτε νὰ συλλάβῃ.

Προχώρει μετὰ θάρρους, σοὶ λέγω, ἄνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς σου..... ἄνοιξέ τους ἀκόμη περισσότερον, διὰ νὰ χωρέσῃ μέσα εἰς αὐτοὺς ὁλόκληρον τὸ μνημεῖον, διὰ νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς ψυχῆς σου. Θὰ τὴν φέρῃ εἰς ἔκστασιν! Ὁμολογῶ ὅτι, ὅταν ἡ εὐγενὴς σκιαγραφία προσέβαλε τὴν ὅρασίν μου, ἠσθάνθην νὰ μὲ πνίγῃ ἄρρητος συγκίνησις, ὡσὰν ὅλη μου ἡ ὕπαρξις νὰ περιεσφίγγετο εἰς ἓν ἡδονικὸν μάγγανον καί, ἀγνοῶ διατί, δάκρυα ἐπλήρωσαν τοὺς ὀφθαλμούς μου! Ἡ χαρά μου ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε ἤγγιζε σχεδὸν τὸν πόνον. Ὄχι! Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω ὅ,τι ἠσθάνθην ἐκεῖ! Ἦτο ὡς πρώτη ἐρωτικὴ συνέντευξις· ἠσθάνθην τὴν ταραχήν της, τοὺς δυνατοὺς σφυγμοὺς τῶν ἀρτηριῶν, τὴν ἀκουσίαν φρικίασιν, σχεδὸν τὴν ἀσφυξίαν.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καταπλήσσει, εἶνε ἡ τελεία ἁρμονία τοῦ ὅλου, ἡ ἀκρίβεια τῶν ἀναλογιῶν. Τὸ πᾶν ἔχει ὑπολογισθῇ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ δώσῃ τὴν πληρεστέραν ἱκανοποίησιν εἰς τὸ πνεῦμα. Εἶνε τὸ ἀριστούργημα τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει εἰς τὸν Παρθενῶνα ἔλλειψις, οὐδὲν σφάλμα. Ἀπό αἰώνων ἐξησκήθη ἡ κριτικὴ ἐπὶ τοῦ δημιουργήματος τούτου τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ τὴν παραμικροτέραν ἀτέλειαν· ἔχει δὲ αὕτη διαπεραστικοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ γενικῶς δὲν φημίζεται ἐπὶ εὐμενείᾳ. Οὐδέποτε ἐν τούτοις ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ ἀντίρρησίν τινα κατὰ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Φειδίου. Ἀνεκάλυψε μάλιστα κανόνας τινάς, δεικνύοντας ὁποίαν μέριμναν ἐλάμβανον οἱ ἀπαράμιλλοι οὗτοι καλλιτέχναι, ὅπως δώσωσιν εἰς τὸ ἔργον των ἀπόλυτον τελειότητα. Οὕτως, ὁ γωνιαῖος στύλος ὡς δεχόμενος περισσότερον φῶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, θὰ ἐφαίνετο λεπτότερος, θὰ ἐτρώγετο ἀπὸ τὸ φῶς, ὡς λέγει ὁ Βιτρούβιος, ἐὰν δὲν εἶχεν ὀλίγον μεγαλειτέραν διάμετρον ἀπὸ τοὺς συντρόφους του. Καὶ πραγματικῶς ἀπεδείχθη ἐκ τῆς μετρήσεως ὅτι ἡ διάμετρος τοῦ γωνιαίου στύλου ἦτο κατὰ ἓν ἑκατοστὸν μεγαλειτέρα. Ἡ πεῖρα ἔχει διδάξῃ ὅτι αἱ ἀκριβεῖς ὁριζόντιαι γραμμαὶ φαίνονται ὡς συγκαμπτόμεναι πρὸς τὸ ἔδαφος· διὰ νὰ διορθώσωσι τὴν ἔλλειψιν ταύτην ὁ Ἰκτῖνος καὶ ὁ Καλλικράτης ἔδωκαν εἰς τὰς εὐθείας γραμμὰς των ἐλαφρὰν κύρτωσιν πρὸς τὰ ἄνω.

Τέλος, οἱ στῦλοι ἀντὶ νὰ εἶνε ἀπολύτως κάθετοι, κλίνουσιν ὅλοι πρὸς τὸ κέντρον τοῦ οἰκοδομήματος οὕτως, ὥστε, ἐὰν προεξετείνοντο ἤθελον συναντηθῇ εἴς τι σημεῖον. Οὕτως ὁ ναὸς φαίνεται καλλίτερον στερεωμένος καὶ ἱκανώτερος εἰς τὸ νὰ ἀντιστῇ εἰς τοὺς σεισμούς.

Προφανῶς ὅλαι αἱ λεπτότητες αὗται τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δ.αφεύγουσι τὴν προσοχὴν τοῦ παρατηρητοῦ. Ὅπως διαπιστώσῃ τις ταύτας, χρειάζονται αἱ ἀκριβεῖς καταμετρήσεις ἑνὸς Pennethorn, τοῦ Ἄγγλου ἐκείνου ἀρχιτέκτονος, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἔκαμεν ἀκριβεῖς παρατηρήσεις εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Αἱ λεπτότητες αὐταὶ συμβάλλουν εἰς τὸ νὰ παραγάγωσι τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἁρμονίας, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται καὶ ὁ ἁπλούστατος τῶν θνητῶν, θεωρῶν τὸν Παρθενῶνα. Χάρις εἰς τὰ τεχνάσματα αὐτὰ τῆς οἰκοδομῆς ὁ ναὸς φαίνεται μεγαλείτερος παρ' ὅτι πράγματι εἶνε. Οἱ στῦλοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν παρὰ μόνον δεκάδα μέτρων ὕψος, φαίνονται ὅτι φθάνουν μέχρι τῶν νεφῶν καὶ τὰ ἐπιστύλια ὅτι πετῶσιν εἰς τὸν ἀέρα· τὰ δὲ μεταστύλια (οἱ μεταξὺ τῶν στύλων διάδρομοι) δὲν ἔχουν παρὰ 2 μέτρα καὶ 25 ἑκατοστὰ μῆκος καὶ ὅμως θὰ ἔλεγέ τις ὅτι τὸ πᾶν εἶνε ὁλόφωτον. Ὅταν δὲν εἶνέ τις εἰδικός, διὰ νὰ ἀναλύσῃ τὰ στοιχεῖα τοῦ θαυμασίου τούτου συνόλου, ἀρκεῖται νὰ τὰ ἐπιθεωρήσῃ τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἐπαναλαμβάνων τὴν αἰωνίαν ἐπῳδόν : Πόσον εἶνε ὡραῖον, πόσον εἶνε ὡραῖον ! Καὶ ὅμως πόσον εἶνε ἐξηρθρωμένον, πόσον ἔχει καταστραφῇ ὑπὸ τοῦ καιροῦ καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων !

Ἡ μεγάλη, ἡ ἀνίατος πληγὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1687. Ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία ὑπερήσπιζε βῆμα πρὸς βῆμα τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις της κατὰ τῆς Τουρκίας. Ὁ στρατηγὸς Φραγκίσκος Μοροζίνης ἐπολιόρκησε τὰς Ἀθήνας. Εἷς τῶν

ὑπαρχηγῶν του διηύθυνε μίαν βόμβαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ βόμβα ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος, τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι εἶχον μεταβάλῃ εἰς πυριτιδαποθήκην. Ὁ ναὸς ἀνετινάχθη καὶ ἐσχίσθη εἰς δύο. Ὁ Μοροζίνης ἐξηκολούθησε νὰ βομβαρδίζῃ ὅ,τι ἀπέμεινεν ἐκ τοῦ ἀριστουργήματος, τὰ ἀετώματα ἐστερήθησαν τῶν ἀγαλμάτων των, τὰ ὁποῖα ἀπεθαυμαζον οἱ περιηγηταί. Οἱ ἵπποι τοῦ ἅρματος τῆς Ἀθηνᾶς ἀδεξίως ἀποσπασθέντες ἔπεσαν ἐπὶ τοῦ βράχου, διὰ νὰ μὴ ἀνεγερθῶσι πλέον. Βραδύτερον τὸ πάθος τῶν ἀρχαιολόγων ἐπέπεσεν ἐπὶ τῶν ὑπολειπομένων ἔτι μαρμάρων. Μέρος τῆς ζωοφόρου ἀπεστάλῃ εἰς τὴν Γαλλίαν· ὁ λόρδος Ἔλγινος, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν μέγα μέρος τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων, τὸ ὁποῖον ἐστόλιζε τὸ ἄνω μέρος τοῦ σηκοῦ· τὰ ὑπόλοιπα εὑρίσκονται ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι ἐκεῖ τοὐλάχιστον οἱ εἰκονίζοντες τὴν λαμπροτέραν τῶν ἀθηναϊκῶν ἑορτῶν εἶνε ἐξησφαλισμένοι κατὰ νέων δυστυχημάτων.

Ἅμα διελθῇ τις τὴν ἔνδοξον πύλην τῶν Προπυλαίων, ἑλκύεται τὸ βλέμμα του πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς ἀπόστασιν 80 περίπου μέτρων ὑψοῦται ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ Παρθενῶνος. Ὁ Μνησικλῆς ἠθέλησε νὰ οἰκοδομηθῶσι τὰ δύο μνημεῖα ἐπὶ παραλλήλων ἀξόνων. Χάρις εἰς τὴν διάταξιν αὐτὴν ὁ ἐπισκέπτης ἀπὸ τῆς εἰσόδου του εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀντελαμβάνετο τοῦ συνόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἔβλεπε συγχρόνως τὴν βόρειον καὶ τὴν δυτικὴν πρόσοψιν δῆλα δὴ τὰς τρεῖς κυρίας διαστάσεις : τὸ ὕψος, τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος καὶ ἀγνοῶ διὰ ποίας μαγείας της τέχνης τὸ οἰκοδόμημα φαίνεται μεγαλείτερον παρ' ὅτι εἶνε. Εἶνε κτισμένον ἐπὶ ὀρθογωνίου βάσεως ἐχούσης 68.90 μέτρα μῆκος καὶ 30.44 πλάτος, ὑψοῦται δὲ τὴν κορυφὴν τοῦ ἀετώματός του εἰς 17.95 ὕψους.

Ὦ ! πόσον φθονῶ ἐκείνους τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ ὁποῖοι εἶδον τὸ ἀριστούργημα τοῦτο ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ του καὶ ἐν ὅλῃ τῇ τελειότητι τῶν μερῶν του ! Πῶς νὰ μὴ θεωρήσω προνομιούχους τὰς γενεὰς ἐκείνας τῶν ἀνθρώπων, αἱ ὁποῖαι ἠτένισαν τὴν μεγαλοπρέπειαν ταύτην τοῦ μαρμάρου καὶ παρήλασαν πρὸ τῶν στύλων τούτων ; Καὶ ὅμως ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς τέχνης περιβόλου, εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως ἐπὶ ἑνὸς ἁπλοῦ βράχου ἔλαμψέ τι θειότερον τῆς ὡραιότητος, ἡ οὐρανία ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν ἐκήρυξεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον.

Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὁ Παρθενὼν ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῶν ἀνθρωπίνων βλεμμάτων ἐν τῇ ἀθίκτῳ μεγαλοπρεπείᾳ του. Ἀπὸ τοῦ 438 π. Χ., χρονολογίας τῶν ἐγκαινίων του, γενομένων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν μεγάλων Παναθηναίων μέχρι τοῦ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος, σχεδὸν ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα, ἡ ἀπαράμιλλος μορφή του ὑπῆρξε σεβαστή. Οἱ Χριστιανοὶ μετέβαλον αὐτὸν εἰς ναόν, ἀφιερωθέντα εἰς τὴν Παναγίαν. Τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα ἀντικατεστάθη διὰ μιᾶς ἀψῖδος. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς χρονολογεῖται ὁ διαμελισμὸς τοῦ ἀριστουργήματος τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀρχαιότητος. Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα μ. Χ. ἡ ἐκκλησία μετεβλήθη εἰς τζαμίον καὶ

εἷς μιναρὲς κατέστρεψε τὴν ὡραίαν ἁρμονίαν τοῦ ἀριστουργήματος. Ἔπειτα ἦλθεν ἡ βόμβα τοῦ Μοροζίνη καὶ αἱ λεηλασίαι τῶν Εὐρωπαίων. Σήμερον ὅλαι αἱ προσπάθειαι καταβάλλονται πρὸς συντήρησιν τῶν εὐγενῶν τούτων λειψάνων.

Ἐν ἀνάγκῃ ἠδύναντο νὰ τεθῶσιν πάλιν εἰς τὴν θέσιν των οἱ στῦλοι, τῶν ὁποίων οἱ σπόνδυλοι κεῖνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἀλλὰ ποῖος εἶνε ὁ ἀρχιτέκτων, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνελάμβανε μίαν διόρθωσιν, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἦτο ἱεροσυλία; Ἄ, ὄχι! Μὴ ἐγγίζετε, ἄνθρωποι τοῦ αἰῶνός μας, οἱ ὁποῖοι ἐχάσατε τὸ μυστικὸν τῆς μεγάλης τέχνης· ἀρκεσθῆτε νὰ ἐμποδίσητε τὸν ἥλιον καὶ τὴν βροχὴν ν' ἀποτελειώσουν τὸ ἔργον τοῦ θανάτου. Ἐγὼ δὲ δὲν ὤφειλον ἴσως ν' ἀποτολμήσω νὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ Παρθενῶνος, τόσον αἰσθάνομαι τὴν ἀδυναμίαν μου εἰς τὸ νὰ δώσω καὶ τὴν πλέον μικρὰν εἰκόνα αὐτοῦ.

Ὁ Βίκτωρ Cherbuliez ἔχει γράψῃ εἰς τὸ ὡραῖόν του ἔργον περὶ τῆς Τέχνης καὶ τῆς Φύσεως. «Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶνε νὰ φανερώνῃ καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τὸν προορισμὸν ἑνὸς κτιρίου»...

Πρέπει καὶ ἡ ἁπλῆ θέα ἑνὸς κτιρίου νὰ μοὶ δεικνύῃ εἰς τί χρησιμεύει τοῦτο, ἐὰν κατοικῆται ὑπὸ θεῶν ἢ ὑπὸ ἀνθρώπων, ἐάν οἱ θεοὶ αὐτοὶ εἶνε ἀξιαγάπητοι ἢ τρομεροί, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἀναπαύωνται ἢ ἐργάζωνται, ἂν διασκεδάζουν ἢ διέρχωνται τὴν ζωήν των εἰς τὸ νὰ προφυλάσσωνται καὶ νὰ ἀμύνωνται, ἐὰν εἶνε ἀστοὶ ἢ καλόγηροι, βασιλεῖς ἢ χωρικοί. Καὶ μία καλύβη, ἡ ὁποία φανερώνει καλῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ εἴπῃ, εἶνε περισσότερον ἓν ἔργον τῆς τέχνης παρὰ ἓν μέγαρον, τὸ ὁποῖον δὲν φανερώνει τὸν προορισμόν του ἢ τὸν φανερώνει κακῶς.

Ἴδετε τὸν Παρθενῶνα· διὰ τῆς σκέψεως ἀνεγείρατε τοὺς στύλους τούτους, συνδέσατε αὐτοὺς διὰ τῶν ἐπιστυλίων των, θέσατε ἐπ' αὐτῶν τὰ ἀετώματά των μετὰ τῶν ζωοφόρων των· στέψατε αὐτὰ μὲ τὰς κορωνίδας των, ἐπαναφέρετε εἰς τὰ μέτωπα καὶ τὰ ἀετώματα τοὺς θεοὺς καὶ τὰς θεάς των· ἀναστήσατε τὰς μάχας καὶ τοὺς ἀγῶνας, τοὺς κενταύρους καὶ τοὺς γίγαντας, ὅλα τὰ ἐπεισόδια ἐκεῖνα, τὰ ζῶντα ἐπὶ τῶν μαρμάρων καὶ ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἐξύμνησιν τῆς παρθενου Ἀθηνᾶς. Φαντασθῆτε νὰ περιέρχηται περὶ τὸν ναὸν ἡ ἱερὰ πομπὴ τῶν Παναθηναίων καὶ εἰπέτε μοι ἐάν ποτε εἶχεν ἄλλο κτίριον σαφεστέραν γλῶσσαν, ὅπως καταδείξῃ τὸν προορισμόν του. Ὁ Παρθενὼν δὲν ἦτο ναός, ὅπως συγκεντρώνῃ τοὺς πιστούς, ὅπως αἱ ἐκκλησίαι τῶν ὀρθοδόξων, τῶν καθολικῶν ἢ τῶν διαμαρτυρομένων· ἦτο αὐτὴ ἡ κατοικία τῆς Ἀθηναίας Θεᾶς. Καὶ τὸ τόρνευμα τῶν στύλων μοὶ λέγει ὅτι ἡ Παρθένος ἦτο εὐθυτενὴς καὶ ἰσχυρά· ἡ ἀκρίβεια τῶν ἀναλογιῶν, ὅτι ἦτο αὐτὸς ὁ λόγος· ἡ σοβαρότης τοῦ διακόσμου, ὅτι ἦτο σοφὴ καὶ ἀπαθής, ὅτι οὐδέποτε ἔδωκε τὴν καρδίαν της· ἡ τάξις, ἡ ὁποία διαλάμπει πανταχοῦ, μοὶ βεβαιοῖ ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ οὐδέποτε ἐγνώρισε τὴν ταραχὴν τοῦ πάθους· τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον πληροῖ τὰ προπύλαια μοὶ λέγει ὅτι ἦτο ὁ φαεινὸς νοῦς. Οὔτε ἀξιαγάπητος οὔτε τρομερὰ ἡ πολιοῦχος θεά, ἀλλὰ ὡραία, πραεῖα καὶ ὑπερήφανος!

Περιηρχόμην μετὰ φανατισμοῦ ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων, ὅπου παρήλασαν τόσαι λαμπραὶ πομπαί. Προσεπάθουν νὰ συναθροίσω διὰ μιᾶς τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τὸν καιρὸν νὰ λαμβάνωσι καθ' ὅλην των τὴν ζωήν. Ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων φαίνεταί μοι, ὅτι διέρχεται καὶ τὴν στιγμὴν ταύτην πρὸ ἐμοῦ. Μοὶ φαίνεται, ὅτι βλέπω καὶ τώρα τὰς κανηφόρους, τὰς σκαφηφόρους, τὰς σπονδοφόρους, τὰς θαλλοφόρους, ἱππεῖς, ἅρματα, αὐλητὰς καὶ παίκτας τῆς λύρας, χοροὺς ᾀδοντας, συμπλέγματα νεαρῶν Ἀτθίδων, γέροντας εὐγενεῖς, δούλους φέροντας καθίσματα καὶ ἀλεξήλια, καὶ τὰ διὰ τὰς θυσίας προοριζόμενα ζῷα. Ὁ σκοπὸς τῆς πομπῆς ἦτο ἡ μεταφορὰ τοῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς, τὸν ὁποῖον ὕφαινον αἱ εὐσεβεῖς κόραι τῶν Ἀθηνῶν, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἱερειῶν.

Καὶ θαυμάζετε τοῦτο; θὰ μὲ ἐρωτήσῃ τις. Θαυμάζετε τὸ ὅτι μία ὁλόκληρος πόλις γίνεται ἄνω κάτω, διὰ νὰ μεταβοῦν ἐν μεγάλῃ πομπῇ νέοι καὶ γέροντες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, πολῖται ἁπλοῖ καὶ ἄρχοντες τῆς πόλεως νὰ φέρουν ἕνα πέπλον εἰς ἓν ἄγαλμα;

Συγγνώμην! Θαυμάζω τὴν αἰσθητικὴν ἔννοιαν, ἡ ὁποία διήκει εἰς τὴν ἐξέλιξιν ἑνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος τὸ πᾶν κάμνει μετὰ χάριτος, ὁ ὁποῖος περιπατεῖ ἐν μέσῳ λεπτῶν καὶ χαριτωμένων πραγμάτων, ὁ ὁποῖος ἀναπνέει τὴν ὡραιότητα, ὅπως ἡμεῖς ἀναπνέομεν τὸν ἀέρα· ὁ ὁποῖος μεθύσκεται ἀπὸ τὸν κυανοῦν καὶ αἴθριον οὐρανόν του καὶ ζῇ μετὰ χαρᾶς εἰς ἀτμόσφαιραν λαμπρὰν καὶ εἰς γλυκύτατον κλῖμα καὶ ἐπὶ γῆς ἐχούσης τόσον ἁρμονικὰς γραμμάς. Δὲν πιστεύω, ὅτι ἀπαρνοῦμαι τὴν χριστιανικὴν πίστιν μου χαιρετίζων τὰ ἔργα τῆς τέχνης τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀρχαιότητος. Καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως, τῆς ὁποίας ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ τέχνη τοῦ νὰ δίδῃ τις εἰς τὰς πέτρας κίνησιν καὶ ζωήν, ἔχει φθάσῃ τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς τελειότητος, διαβλέπω ἀκτῖνα τῆς θείας μεγαλειότητος, σπινθῆρα πεσόντα ἐκ τῶν ἄνω ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀττικῆς.

Οἱ Ἕλληνες ᾐσθάνοντο βαθέως τὴν θείαν ζωὴν τῆς φύσεως καὶ ἐπειδὴ ἠγνόουν τὴν ἀληθῆ πηγὴν τῶν προσπιπτόντων εἰς τὰς αἰσθήσεις των φαινομένων, μετέβαλον ὅλα τὰ πράγματα εἰς θεοὺς καὶ θεάς. Ἀντὶ νὰ ὑψωθῶσιν μέχρι τοῦ ὑψίστου μεγαλείου ἑνὸς καὶ μόνου θεοῦ καὶ δημιουργοῦ, ἀναπαρίστων τὴν θεότητα εἰς μικρὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἐτοποθέτουν πανταχοῦ. Ἔπειτα ἡ ἀθάνατος σμίλη των ἔδιδεν εἰς τὰ δημιουργήματα ταῦτα τῆς θρησκευτικῆς των σκέψεως τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, διότι ὡραιοτέρα ταύτης δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει.

Ὁ φιλόσοφος Ἀναξαγόρας εἶχεν ὑψωθῆ μέχρι τοῦ νὰ ἐννοήσῃ ἓν ὕψιστον πνεῦμα ἐκτὸς τῆς ὕλης, τὸν Νοῦν.

Ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης ἤντλησεν ὁ Φειδίας τὰς ἐμπνεύσεις του, ὅπως δημιουργήσῃ τὸν ὀλύμπιον Δία του καὶ τὴν παρθένον Ἀθηνᾶν.

Θεωρῶν τὰ θαυμάσια ταῦτα ἔργα ἀνθρωπίνων χειρῶν τόσον καθαρά, παραδέχομαι, ὅτι ἡ πνοὴ τοῦ Θεοῦ διῆλθεν ἐπ' αὐτῶν. Ὦ Κύριε καὶ Δημιουργέ, εἶσαι

μέγας καὶ δυνατός, διότι εἶπες : γεννηθήτω τὸ φῶς· ἤναψες τὸν ἥλιον καὶ τοὺς ἀστέρας, ἔπλασες τὴν γῆν ταύτην τόσον ὡραίαν μὲ τὸν κυανοῦν θόλον, τὰ ὄρη καὶ τοὺς ποταμούς της, τὰς ταινίας τῶν ἀκτῶν καὶ τὰ ἀφρώδη κράσπεδά της, τὸ πράσινον ἔνδυμα καὶ τὴν ἀκτινοβολοῦσαν ἀτμόσφαιραν αὐτῆς.

Ὦ Ὕψιστε Δημιουργέ, εἶσαι μέγας καὶ δυνατός, διότι σὺ ἐτοποθέτησες τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγαλοπρεπειῶν τούτων, ὅπως ἐννοήσῃ τὰ θέλγητρά των καὶ ἔδωκες εἰς αὐτὸν ἀρκετὴν μεγαλοφυΐαν, ὅπως παρατηρήσῃ κάτι τι ἐκ τῆς ὑψίστης ὡραιότητος, ἥτις προέρχεται παρὰ σοῦ. Πρὸ σοῦ καὶ μόνον πρὸ σοῦ γονατίζω, ἵνα σοι προσφέρω σεβασμὸν καὶ λατρείαν πρὸς τὴν ἄπειρον τελειότητά σου ! Δὸς εἰς τὴν περιωρισμένην διάνοιάν μου, ὅπως πάντοτε ἀνυψῶται περισσότερον ὑπεράνω τοῦ ὁρατοῦ τούτου κόσμου μέχρι τοῦ ἀοράτου κόσμου, τὸν ὁποῖον πληροῖ ἡ δόξα σου !

Ἰδοὺ ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως προσευχή μου. Δὲν ἀξίζει βεβαίως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μαγείαν τοῦ ὕφους, ὅσον ἡ προσευχὴ τοῦ Ρενάν· νομίζω ὅτι εἶνε ἁπλουστέρα καὶ ἀληθεστέρα.

Ζαλισμένος ἀπὸ τὸν ἀέρα καὶ ἀπὸ τὰς ὑπερόχους ὀπτασίας τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀρχαιολογίας κατέρχομαι ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως. Πόσον διαρκοῦσι τὰ ἄψυχα πράγματα, ἐνῷ ὁ βίος ἡμῶν εἶνε τόσον σύντομος ! Ἡ φωνὴ αὐτὴ τῶν πετρῶν, ὁμιλεῖ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἐνῷ ἡ φωνή μας ἐντὸς ὀλίγου δὲν θὰ εἶνε παρὰ μία ἀνάμνησις δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἠγάπησαν! Ἀλλ' ὄχι ! Δὲν εἶνε ἡ πέτρα ἡ ὁποία διαρκεῖ πραγματικῶς, ἀλλ' ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν ἔχει δώσῃ εἰς αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος, ὁ τύπος τοῦ ποδός, ὁ ὁποῖος διῆλθεν ἐπ' αὐτῆς, τὸ ἴχνος, τὸ ὁποῖον ἀφῆκαν ἐπ' αὐτῆς τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας· εἶνε ἡ συμμετοχὴ αὐτῆς εἰς τὸν δρόμον τῶν ἰδεῶν, εἰς τὴν πρόοδον, εἰς τὰς ἐκφάνσεις τοῦ πνεύματος. Ἡ φωνή της δὲν ἀντηχεῖ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, εἰμὴ μόνον, ὅταν μεταδίδῃ τὴν ἠχὼ τῶν στεναγμῶν τοῦ ἀνθρώπου, τῶν ὀνείρων του, τῶν κραυγῶν τῆς χαρᾶς ἢ τῶν λυγμῶν του, τῆς πίστεως καὶ τῶν προσευχῶν του !

Τίνα ἀξίαν ἔχουν τὰ στρώματα τοῦ μαρμάρου τὰ κρυμμένα εἰς τὰς κλιτῦς τῆς Πεντέλης ; Δὲν ἀξίζουν ὅσον ἡ ἄκρα τοῦ ἀγρίου βράχου, τὸν ὁποῖον ἐπάτησεν εἷς Ἀπόστολος Παῦλος, δὲν ἀξίζουν ὅσον ἡ ἐλαχίστη λάμψις μιᾶς πέτρας, εὑρεθείσης εἰς τὰ ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Δελφῶν ἢ τῶν Μυκηνῶν καὶ φερούσης τὰ ἴχνη τῆς σμίλης τοῦ ἀνθρώπου !

Ὁποίαν σημασίαν δίδετε εἰς τοὺς χαλικας τοῦ δρόμου, ἐὰν ἡ ἀγαπητὴ τῆς καρδίας σας δὲν τοὺς ἤγγισε περιπατοῦσα ; Εἶνε ἡ αἰωνία ἱστορία τοῦ Ἐρνάνη λέγοντος εἰς τὴν Δόνα Σόλ :

«Ὦ, ἤθελον νὰ γνωρίζω, ἄγγελε τοῦ οὐρανοῦ, ποῦ ἔχετε πατήσῃ, διὰ νὰ φιλήσω τὸ λιθόστρωτον».

(Ἕπεται συνέχεια) Μετάφρασις **Ι. Β.**

ΓΑΒΡΙΗΛ ΑΝΟΤΩ
Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ πρώην ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας.

Η ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ

Α'.

Ἡ Τουρκία θεωρεῖται ὡς χώρα στάσιμος. Ἀπεναντίας ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα, εἶνε ἡ μᾶλλον ἀναμορφωθεῖσα! Ὅ τι ὀνομαζουν Τανζιμάτ, τουτέστι Χάτ Σερίφ τοῦ 1826 καὶ 1839, Χάτ-Χουμαγιοὺν τοῦ 1856, Σύνταγμα τοῦ 1876, εἶνε πράξεις σοβαραὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Τουρκίας.

Ἡ Τουρκία καὶ ἐν τῷ συνόλῳ της καὶ εἰς τὰ μέρη της ἐξεδήλωσε σταθερὸν πόθον πρὸς δημόσιον βίον ἀπηλλαγμένον ἀπό τινων δουλειῶν καὶ ὀπισθοδρομικοτήτων.

Μόνον δυο συστήματα ἀναμορφώσεως, διασταυρούμενα, ἀναμειγνυόμενα, ἐναντιούμενα ἀκαταπαύστως, παρεκώλυον τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου. Ἐκ τῶν δύο τούτων ἀναμορφωτικῶν συστημάτων, τὸ ἓν εἶνε ἡ χριστιανικὴ ἀναμόρφωσις, ἡ ὁποία προτείνεται ὡς πανάκεια τῶν δεινῶν, ὑφ' ὧν κατατρύχεται, εἶνε ἡ τοπικὴ αὐτονομία καὶ ἡ θρησκευτικὴ αὐτονομία. Ἡ ἄλλη ἀναμόρφωσις εἶνε τουρκικὴ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Αὐτοκρατορίας διὰ γενικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῇ Κυβερνήσει καὶ τῇ γενικῇ πορείᾳ τῶν ὑποθεσεων.. Ἡ πρώτη τείνει εἰς τὴν ἐλευθερίαν διὰ τῆς διαιρέσεως, ἡ δὲ ἄλλη διὰ τῆς ὀργανώσεως. Ἡ πρώτη ζητεῖ τὴν ὑποστήριξιν ἔξωθεν, ἡ δὲ ἄλλη εἶνε ἐθνικόφρων.

Ἡ ἐθνικόφρων ἀναμόρφωσις ἤγαγε τοὺς Νεοτούρκους εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Οἱ γνωρίζοντες τὴν ὀθωμανικὴν ἱστορίαν ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος γνωρίζουν, ὅτι ὁ περίφημος Σουλτᾶνος Μαχμοὺτ ὑπῆρξεν ἕνας ἀναμορφωτής, ἀλλ' ἀναμορφωτὴς ἐθνικόφρων καὶ ἀλὰ τοῦρκα. Τὸ πραξικόπημα του, ἡ σφαγίασις τῶν Γιαννιτσάρων, ἐσκόπει νὰ διορθώσῃ τὰς κακίας καὶ τὰς ἀταξίας τοῦ ἀρχαίου συστήματος. Ἦτο μία μέθοδος, μέθοδος βεβαίως ἀγρία, κυβερνητικῆς ὅμως βελτιώσεως. Ἦτο Νεότουρκος κατὰ τὸν τρόπον του. Καταστρέφων στρατιὰν βάρβαρον, γέννημα τοῦ παρελθόντος, ἐξεδήλου τὴν πίστιν του πρὸς τὴν ἰδέαν,

ἦτις ἦτο ἰδέα τῶν ἀνεπτυγμένων Τούρκων, τῶν συγχρόνων του τουτέστιν, ὅτι ἡ Αὐτοκρατορία δὲν θὰ ἐξησφάλιζε τὸ μέλλον της, εἰμὴ προσεγγίζουσα τὴν Εὐρώπην. Ὁ ἐπιφανὴς ναύαρχος Χαλὶφ-Πασᾶς ἔλεγε κατὰ τό 1830 ἐπανερχόμενος ἐκ Ρωσσίας: Ἐπανέρχομαι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πεπεισμένος, ὅτι, ἂν δὲν σπεύσωμεν νὰ μιμηθῶμεν τὴν Εὐρώπην, ὀφείλομεν νὰ διαβῶμεν τὴν Ἀσίαν ἐγκαταλείποντες τὴν Εὐρώπην.

Ἡ ἀναμόρφωσις αὕτη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς φέρει χαρακτῆρα συγκεντρωτικὸν καὶ στρατιωτικόν. Ἐπιδιώκει ν' αὐξήσῃ, οὐχὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν δύναμιν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὡσαύτως παρατηρεῖ τις, ὅτι αὕτη εὑρίσκει τὰς ὥρας τοῦ ἀπογείου της, εἰς τὰς διαφόρους στιγμάς, καθ' ἃς ἡ ἀκεραιότης ἀπειλεῖται, τουτέστιν, εἰς τὰς ἐποχὰς ἀκριβῶς, καθ' ἃς ἡ ἄλλη ἀναμόρφωσις, ἡ χριστιανικὴ ἀναμόρφωσις εἶνε εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ὑπεροχῆς της. Κατὰ τὸ 1876 ὅταν προεκηρύχθη τὸ Σύνταγμα, τὸ Σύνταγμα τὸ ἀναστηλωθὲν ἐσχάτως—ἔλεγον εἰς τὴν Εὐρώπην: Θέλετε μεταρρυθμίσεις διὰ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἐπαρχίαν, ἐνῶ ἡμεῖς παρεχομεν μεταρρυθμίσεις εὐρυτέρας δι' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Αὐτοκρατορίας. Τί ζητεῖτε περιπλέον;

Ἡ τουρκικὴ ἀναμόρφωσις ἀντιτάσσεται λοιπὸν πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀναμόρφωσιν, Ἂς ἐκτιμήσωμεν τοὺς χαρακτῆρας αὐτῆς.

Ἡ Τουρκία εἶνε τὸ δημιούργημα τῆς κατακτήσεως. Ὁ κυβερνητικός της ἐμπειρισμὸς εἶνε διηνεκὴς κυριαρχία ἑνὸς νικητοῦ ἐπὶ λαῶν αὐτοχθόνων μὴ ἐχόντων οὔτε τὸ αὐτὸ αἷμα, οὔτε τὰς αὐτὰς πεποιθήσεις. Ὁ Τοῦρκος ἐπλάσθη διὰ νὰ κυβερνᾷ, ὁ δὲ Ραγιᾶς νὰ ὑπακούῃ, ἰδοὺ τὸ ἀξίωμα τὸ ἐφαρμοσθέν, ἀφ' ὅτου ὑπῆρξε Τουρκία.

Ἐν τούτοις ὁ ἡττημένος, τὸ ἔθνος τὸ ὑποτεταγμένον, ὁ Ρουμ-Μιλλέτι, ὡς τὸν καλοῦν, ἔχει δικαιώματά τινα ἢ προνόμια, τὰ ὁποῖα τῷ ἀνεγνωρίσθησαν νομίμως διὰ πράξεως ἐκουσίας τοῦ κατακτητοῦ, τοῦ περιφήμου βερατίου τοῦ χορηγηθέντος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Β' εἰς τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον. Ἀναγνωρίζων κοινότητας μὴ μουσουλμανικὰς τοῖς ἐχορήγησεν ὕπαρξιν ἰδιαιτέραν καὶ ἀφῆκε νὰ ὑφίστανται τρόπον τινα αἰωνίως πολλὰ ἔθνη ἐν τῷ ἔθνει, πολλὰ Κράτη ἐν τῷ Κράτει.

Οἱ λαοὶ οὗτοι οἱ δοῦλοι, ἔχοντες ἐν τούτοις ὕπαρξιν ἰδιαιτέραν, δὲν εἶχον ἄλλην σκέψιν, εἰμὴ νὰ παρατείνουν τὴν ὕπαρξιν ταύτην, τοὺς ὅρους ἐκείνους, οἵτινες τοὺς διέκρινον ἐκ τῶν ἄλλων ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου. Ἦσαν ἡττημένοι, ἀλλ' οὐχὶ ὑποτεταγμένοι, ἀπορρόφητοι ἐντὸς τῆς τουρκικῆς μάζης. Τὰ διεσπαρμένα μέλη συνηνοῦντο καὶ ἀπεκαθίσταντο εἰς σῶμα διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς. Ἡ θρησκεία συνεκράτει τὴν τρέμουσαν αὐτὴν κοινότητα. Ὅταν ἡ φυλὴ ἐδιπλασίαζε τῆς θρησκείας τὴν ἐξουσίαν, τὸ σῶμα αἰσθανόμενον ἑαυτὸ εὐρωστότερον ἐλάμβανε τὴν αὐτοπεποίθησιν. Ὅταν ὅροι τινὲς γεωγραφικοὶ—κατοικία ἐπὶ συνόρων,

ἢ εἰς διαμέρισμα ὀρεινόν, ἢ μᾶλλον εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους,—ἄφινον ἐλατήριόν τι, τὸ πνεῦμα τῆς κατηχήσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, τὸ σῶμα ἀνύψου ὑψηλότερον τὴν κεφαλήν. Καὶ ὅταν τέλος ἡ ὁμοιότης τῆς θρησκείας καὶ τῆς φυλῆς ἐπετύγχανε τὴν συνδρομὴν τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων, ὅταν αἱ Δυνάμεις αὗται παρενέβαινον διὰ τῆς διπλωματίας ἢ διὰ τῶν ὅπλων, ὅταν αἱ πρῶται ἀποτυχίαι τοῦ κυριάρχου ἐνίσχυον τὴν ἐλπίδα, τότε αἱ κοινότητες ἐκλόνιζον τὴν Αὐτοκρατορίαν δι' ἐσωτερικῶν διαταραχῶν, μέχρι τῆς ὥρας, καθ' ἣν ἡ στερεὰ συνοχὴ των ἐπετύγχανε τὴν πλήρη πραγματοποίησιν τοῦ μοναδικοῦ των ὀνείρου, τὴν ἀπελευθέρωσιν.

Ὅπως φθάσουν εἰς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἑκάστη τῶν ὑπαρχουσῶν ἐθνικοτήτων προσέτρεχεν εἰς τὰς αὐτὰς μεθόδους. Αὗται ἀπήτουν κατὰ πρῶτον ἐγγυήσεις ἢ προνόμια, τὸν ἔλεγχον τῶν διοικητικῶν ἢ κυβερνητικῶν πράξεων, εἶτα μίαν τοπικὴν ἐξουσίαν, εἶτα ἐλευθερίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὐρείας, εἶτα τὴν πλήρη καὶ ὁλοτελῆ αὐτονομίαν. Ἀκολουθήσατε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ρουμανίας, τοῦ Λιβάνου, τῆς Σάμου, τῆς Κρήτης, τέλος τῆς Μακεδονίας, παρατηρήσατε τὴν προοδευτικὴν πορείαν ἑκάστου τῶν λαῶν τούτων πρὸς τοὺς αὐτοὺς σταθμοὺς τοῦ αὐτοῦ ταξειδίου. Ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ συγκρατούμενοι ἐν τῇ ἐμπιστοσύνῃ των διὰ τοῦ πνεύματος τῶν σταυροφοριῶν, οἱ πληθυσμοὶ οὗτοι ἀπεσπάσθησαν διαδοχικῶς, ἢ προσεπάθησαν νὰ ἀποσπασθοῦν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἑνότητα. Διὰ τοὺς πληθυσμοὺς τούτους μία εἶνε ἡ μ ε τ α ρ ρ ύ θ μ ι σ ι ς, ἡ ἀνεξαρτησία.

Εἶνε ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ ἀδικία, τὴν ὁποίαν ἐπικαλοῦνται οἱ διάφοροι λαοὶ κατὰ τὰς διαφόρους στάσεις τοῦ χωρισμοῦ των, ἦτο πολὺ βάσιμος : αἱ καταχρήσεις τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως, αἱ ἀνισότητες, αἱ βιαιότητες, ἡ τυραννία, ἡ λῃστεία, αἱ ὑφιστάμεναι διαρκῶς. Ἰδοὺ διατὶ ἡ Αὐτοκρατορία ἐπέμεινεν εἰς τὰς μεθόδους τῆς κατακτήσεως καὶ διατὶ ἡ κατάκτησις εὑρίσκεται εἰς διηνεκῆ μεταβλητότητα. Οἱ Τοῦρκοι στρατοπεδεύουν ἐν μέσῳ Εὐρωπαϊκῶν πληθυσμῶν. Μὴ δυνάμενοι νὰ τοὺς καταστήσουν Ἀσιάτας, δὲν ἔχουν ἄλλο μέσον νὰ τοὺς συνδέσουν, εἰμὴ καθιστάμενοι αὐτοὶ Εὐρωπαῖοι. Καὶ ἰδοὺ διατὶ ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος περίπου οἱ νοημονέστεροι τῶν Τούρκων δεικνύουν διάθεσιν εἰλικρινεστάτην, ἐντιμοτάτην, καὶ ἐν γένει πολὺ ἐπιτηδείαν νὰ ἐξευρωπαϊσθοῦν νὰ μεταμορφωθοῦν, διὰ νὰ διαρκέσουν καὶ ἐπιζήσουν.

Ἡ τ ο υ ρ κ ι κ ὴ ἀ ν α μ ό ρ φ ω σ ι ς ἐφάνη, οὕτως εἰπεῖν, ὡς τοπικὸν καὶ κανονικὸν κατὰ τῆς χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ῆ ς ἀ ν α μ ο ρ φ ώ σ ε ω ς, ἥτις δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο ἢ θάνατος διὰ τῆς ἐξαρθρώσεως καὶ τῆς διαλύσεως.

Εἰς τὰς ἐποχάς, καθ' ἃς ἡ διὰ τῆς αὐτονομίας ἀναμόρφωσις, ὁ τοπικισμός, ὁ χωρισμός, ἐξεπλήρου τὸ ἔργον του ἔν τινι σπουδαίᾳ ἐπαρχίᾳ, ἡ ἀλὰ τοῦρκα ἀναμόρφωσις ἐφαίνετο εἰς τὸ κέντρον δίδουσα εὐρωστίαν νέαν, εἰς ἓν δένδρον τοῦ

ὁποίου προσβάλλουν τὰς ρίζας. Ὑπάρχει ἓν ἔγγραφον ἀνωμαστὸν τοῦ Bozzo di Borgo εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Ρωσσίας Νέσσελρωδ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1828, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Σουλτᾶνος Μαχμοὺτ ἐπεχείρει τὴν πρώτην ἀλά-τοῦρκα ἀναμόρφωσιν, ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ θαυμασίως πᾶν ὅ,τι ἡ Ρωσσία, ὁ πάτρων τῆς χριστιανικῆς ἀναμορφώσεως, ἐφρόνει περὶ τῆς ἀντιθέτου ἀναμορφώσεως, τῆς ἀλά-τοῦρκα. «Εὑρίσκουν, ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ἐν Τουρκίᾳ, ἔγραφεν ὁ διπλωμάτης, μίαν ἔναρξιν ὀργανώσεως ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς, τὴν ὁποίαν ἡ Τουρκία δὲν ἔλαβε μέχρι σήμερον. Ἐὰν ὁ Σουλτᾶνος μᾶς ἀντέτασσε ζωηροτέραν, σταθερωτέραν ἀντίστασιν, ὁπόταν μετὰ κόπου συνήθροιζε τὰ στοιχεῖα τῶν νέων του σχεδίων τῆς ἀναμορφώσεως καὶ προόδου, δὲν θὰ εὑρίσκομεν τὴν Τουρκίαν ἰσχυροτέραν, ἐὰν εἶχε τὸν καιρὸν νὰ τοῖς δώσῃ περισσοτέραν σταθερότητα»;

Ὑπάρχει ἓν ἀντίστοιχον, ἢ μᾶλλον φῶς συμπληρωτικόν, τὸ ὁποῖον θέλω νὰ παραθέσω ἐδῶ, διότι θὰ διαφωτίσῃ ἄλλα μέρη σκοτεινά. Τὸ ἀντίστοιχον εἶνε ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἐρρίκου Ἔλλιοτ πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας, πρὸς τὸν λόρδον Δέρβυ, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ὁ Μιδὰτ-πασσᾶς, ὁ περιφανὴς ἀλλὰ καὶ δυστυχὴς πατὴρ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1876. Ὁ Μιδὰτ-πασσᾶς ἐγένετο μέγας Βεζύρης ἀντὶ τοῦ Μεχμὲτ-Ρουσδῆ πασσᾶ... Ὁ Μιδὰτ-πασσᾶς εἶνε ἀναμφιβόλως ὁ ἐνεργητικώτερος καὶ μᾶλλον φιλελεύθερος τῶν Τούρκων πολιτικῶν ἀνδρῶν. Ὑπεστήριξε πάντοτε τὴν ἰσότητα τῶν Μουσουλμάνων καὶ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐπιθυμεῖ μίαν συνταγματικὴν ἐξουσίαν ὑπεράνω τῆς δυνάμεως τοῦ Βεζύρου ὡς καὶ ὑπεράνω τῆς Σουλτανικῆς ἐξουσίας. Ἐνίοτε μοὶ ὡμίλει περὶ τῆς ἐνεργοῦ του ἀντιστάσεως κατὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως εἰδικῶν θεσμοθεσιῶν εἰς τὰς σλαβικὰς ἐπαρχίας... Δὲν ἀγαπᾶται ὑπὸ τοῦ παλαιοτουρκικοῦ κόμματος, θεωρεῖται ὅμως ὡς ἡ ἐλπὶς ὑπὸ τῶν ἀναμορφωτῶν Τούρκων καὶ Χριστιανῶν. Ἐξεδήλωσε πάντοτε τὸν πόθον νὰ ἀκολουθῇ τὰς συμβουλὰς τῆς Κυβερνήσεως τῆς Α. Μεγαλειότητος κ.τ.λ.

Ἰδοὺ ἀρκούντως διακεκριμένοι ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ οἱ οὐσιώδεις χαρακτῆρες τῆς ἀλὰ-τοῦρκα ἢ ἐθνικόφρονος ἀναμορφώσεως. Συνταγματικὸς ἐξευρωπαϊσμός, ἐχθρότης πρὸς τὰς ἐπιτοπίους ἐξουσίας εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας, Βρεττανικαὶ συμπάθειαι.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὀλιγώτερον τοὺς ὅρους, ὑφ' οὓς τὸ Σύνταγμα τοῦτο προεκηρύχθη. Ἡ Βοσνία, ἡ Ἑρζεγοβίνη καὶ ἡ Βουλγαρία ἦσαν ἐν ἐξεγέρσει. Ὁ μετὰ τῆς Ρωσσίας πόλεμος ἦτο ἐπικείμενος. Μία συνδιάσκεψις εὐρωπαίων διπλωματῶν συνῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ αὕτη δὲν ἀπέκρυπτε τὴν πρόθεσίν της νὰ προβῇ εἰς εἰρηνικὸν διαμελισμὸν τῆς Τουρκίας ὑπὸ τὴν πρόφασιν νὰ ἐγκαθιδρύσουν εἰδικὰς καὶ τοπικὰς μεταρρυθμίσεις, ἐπαρχιακὰς αὐτονομίας. Ἀλλὰ ὁ Μιδὰτ-πασσᾶς ἦτο γνήσιος Τοῦρκος, Τοῦρκος πατριώτης. Βλέπων ἀπελπιστικῶς τὴν πατρίδα του διαλυομένην ἀμαχητεί, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κινήσεως καὶ μεταξὺ

τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σεραΐου, τοῦ ὁποίου τὸ μυστήριον δὲν ἀπεκαλύφθη ἐξ ὁλοκλήρου ἀνυψοῖ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Σουλτᾶνον Ἀβδοὺλ Χαμὶτ ἐπιβάλλων αὐτῷ τὸ Σύνταγμα. Ἀφ' ἑτέρου ἀντιτάσσει αὐτὸ πρὸς τὴν Εὐρώπην καὶ διεγείρει ρεῦμα ἐθνικόν. Ἔλεγεν εἰς τοὺς Τούρκους : «Ἀγωνισθῆτε ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς θρησκείας σας». Καὶ εἰς τὰς Δυνάμεις : «Ἀναμορφούμεθα. Τί θέλετε περισσότερον ;» Ὁ Μιδὰτ-πασσᾶς ὑπῆρξε μέγα πνεῦμα καὶ μεγάλη καρδία. Ἀλλὰ προέτρεξε τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀπέτυχεν.

Β'.

Ἡ κίνησις ἡ πρὸ μικροῦ δημιουργηθεῖσα ἐν Τουρκίᾳ εἶνε συνέχεια τῆς πολιτικῆς κινήσεως, ἥτις ἐπῆλθεν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μιδὰτ Πασᾶ. Τύπος της ἄλλως εἶνε ἁπλῆ καὶ καθαρὰ ἐπάνοδος εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1876. Αἱ περιστάσεις εἶνε ἀνάλογοι. Οἱ ἄνδρες αὐτοὶ δὲν ἐξηφανίσθησαν. Ἡ Τουρκία συσφίγγεται ὑπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος, ὅπως τότε περιεκλείετο ὑπὸ τῶν ὑποθέσεων τῆς Βουλγαρίας, τῆς Βοσνίας, τῆς Ἐρζεγοβίνης. Ὁ Σουλτᾶνος εἶνε ὁ αὐτός, ὁ Χαμίτ, ὁ ὑπογράψας καὶ ὁρκισθεὶς εἰς τὸ Σύνταγμα. Πέριξ αὐτοῦ ἀναγνωρίζω τὸν Σαΐτ, τὸν Κιαμήλ, τὸν Χιλμῆ καὶ ἄλλοι θὰ διΐδουν εἴς τινας φυσιογνωμίας τρίχας λευκανθείσας, αἱ ὁποῖαι τότε ἐνέαζον. Ὁ κρότος τῆς κινήσεως ἔχει χαρακτῆρα στρατιωτικὸν καὶ συγκεντρωτικόν. Καὶ ἡ Νέα Τουρκία προκηρύττει ἐπίσης τὴν ἰσότητα τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Μουσουλμάνων. Ἐννοεῖ δὲ νὰ προχωρήσῃ διὰ τῆς ἐξευρωπαΐσεως τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Διοικήσεως.

Ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἡ τοσοῦτον ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ 1876 θὰ ἀφιερωθῇ εἰς τὴν αὐτὴν τύχην ; Αὐτὸ θὰ ἦτο τὸ λογικὸν συμπέρασμα, ἂν δὲν συνέβαινε τίποτε ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἀπὸ τοῦ 1876.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου ἡ Τουρκία βυθίζεται εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ ὑποφέρει ἐκ τῆς δυσκολίας τῆς ὑπάρξεώς της. Οἱ πληθυσμοί της καταβεβλημένοι, ἐξαντλοῦνται ὁσημέραι, μὴ δυνάμενοι νὰ ζήσουν. Ἡ Κυβερνητικὴ μέθοδος, ἡ ἐξελθοῦσα ἐκ τῆς κατακτήσεως, τουτέστιν ἡ ψυχρὰ βιαιότης μετά τινος ἐχεφροσύνης, ἡ διὰ τῆς σπάθης καταπίεσις δὲν ἔκαμε παρὰ νὰ ὑποκρύπτῃ ἐν μέρει ὑπὸ μέθοδον ἐλαστικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀξιοθρήνητον, δὲν γνωρίζω ποίαν, κατὰ τὸ φαινόμενον, νόμιμον διαδικασίαν, ἔργον τι ἀνάμεικτον δικαιοσύνης καὶ ἀστυνομίας, μίαν βάρβαρον σύνθεσιν πολιτικοστρατιωτικὴν ὅλων τῶν δυσπιστιῶν, καὶ ὅλων τῶν ἀμοιβαίων καταγγελιῶν, τὴν ἐπαγρύπνησιν διὰ κατασκοπείας ἐπὶ τῆς ζωῆς πάντων, εἰς μίαν χώραν φρικωδῶς διηρημένην εἰς ἀντίθετα στρατόπεδα. Ἐντεῦθεν, ἕνας τρόμος ὠχρός, ὁ ὁποῖος εἶνε ὁ διεγερτικώτερος ὅλων τῶν τρόμων, βασιλεύει ἐπὶ λαῶν ἀφώνων.

Τὸ διοικητικὸν ἔργον περιορίζεται, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν εἰσπραξιν φόρων

ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν συντήρησιν τῶν δημοσίων λειτουργῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο διὰ μέσου ἐνδημικοῦ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν γραφειοκρατίαν, ὅταν ἐγκαταλείπηται εἰς ἑαυτήν, δ ι ὰ τ ῆ ς ἁ ρ π α γ ῆ ς. Οἱ πράκτορες τῆς ἐξουσίας κακῶς ἀμειβόμενοι καὶ μηδεμίαν ἄλλην ἔχοντες ἀπολαυήν, παρὰ τὸ ἁρπαζόμενον ἀργύριον ἀπὸ τὸν φορολογούμενον, τὸν φόρον αὐτόν, τουτέστι τὸ παράνομον ὄφελος, τὸ κρυπτόμενον ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ φιλοδωρήματος, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἑκουσίου, τὸ ρ ο υ σ φ έ τ ι τὸ ὁποῖον κατέστη ἕνας θεσμός. Τὸ πᾶν εἶνε ρ ο υ σ φ έ τ ι, ὁ δὲ δημόσιος λειτουργὸς ἐργάζεται μόνον διὰ νὰ λάβῃ τὸ ρ ο υ σ φ έ τ ι. Ἐννοεῖται, ὅτι ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις, πολλαπλασιαζόμεναι ὀσημέραι, ὡς θὰ ἐνδείξω κατωτέρω. Ἐν ἔργον καταδιώξεως καὶ ἐκφοβίσεως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὑποκριτικὸν ἐκτελεῖται ἀκαταπαύστως καὶ καθιστᾷ τὴν ζωὴν ἀνυπόφορον. Ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα τῆς Γαλλίας ἐγνωρίσαμεν τὰ δεινὰ ταῦτα καὶ τὸ σύστημα τοῦτο ἐκάλουν : Νὰ μαδᾷς κόττα, χωρὶς νὰ φωνάζῃ.

Ἕνας πρόεδρος πολιτικοῦ δικαστηρίου μεγάλης πόλεως ἐν Τουρκίᾳ λαμβάνει, ὅταν τὰ λαμβάνῃ, 276 φράγκα κατὰ μῆνα. Ἐπειδὴ λόγῳ τῶν ἠθῶν τὰ ἔξοδα εἶνε ὑπερβολικά, ὁ μισθὸς αὐτὸς μόλις ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ τέταρτον τῶν ἀναγκῶν ἄρχοντος Ὀθωμανοῦ. Ἄλλως οἱ μισθοὶ αὐτοί, οἷοι εἶνε, πληρώνονται κακῶς μετὰ βραδυτήτων καὶ κρατήσεων, αἵτινες πολλάκις τὸν καταβιβάζουν εἰς τὸ τέταρτον καὶ εἰς τὸ ἥμισυ. Τί τὰ θέλετε ; Ὁ Νομάρχης κάμνει τότε ὅ τι καὶ οἱ κατώτεροι. Ἀμείβεται μὲ τὰς ἰδίας του χεῖρας. Ὁ φορολογούμενος δὲν εἶνε εὐχαριστημένος οὔτε καὶ ὁ δημόσιος ὑπάλληλος. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ζήσῃ.

Πολλαπλασιάσατε τὸ παράδειγμα τοῦτο διὰ νὰ εὕρητε τὸν κατὰ προσέγγισιν ἀριθμὸν τῶν τοιούτων ὑπαλλήλων. Ἐν τῷ στρατῷ στρατηγοὶ καὶ ἀξιωματικοὶ δὲν πληρώνονται καλλίτερον ἀπὸ τοὺς Διοικητὰς καὶ δημοσίους ὑπαλλήλους. Ἕκαστος ζητεῖ καὶ ἐφευρίσκει. Ὅταν ἕνας εὐνοούμενος κρατῇ μίαν καλὴν θέσιν, κάμνει τὴν δουλειά του. Καὶ τὸ ἐξαγόμενον μία γενικὴ δυσαρέσκεια, δυσαρέσκεια, ἡ ὁποία δὲν συγρατεῖται, εἰμὴ διὰ τῆς κατασκοπείας καὶ τῆς καταπιέσεως. Ἡ μηχανὴ τρίβει, στὰ κούφια μέχρι τῆς ὥρας, καθ' ἣν θὰ ἀνάψῃ καὶ θὰ ἐκκραγῇ.

Εὐτυχῶς κατ' ἀντίθετον ἔννοιαν, μεταμορφώσεις ἄλλαι παράγονται αὐτομάτως καὶ ἴσως ἐξ αὐτῶν θὰ προέλθῃ ἡ σωτηρία. Ἐκ τῆς ὑπερβολῆς τοῦ κακοῦ ἔρχεται ἡ θεραπεία. Μία ἀντίδρασις παράγεται. Ἡ Τουρκία ὑπέφερε τόσα, ὥστε μεταμορφοῦται μέχρι τοῦ μυελοῦ τῶν ὀστέων. Ἀντὶ τ ῆ ς π α λ α ι ᾶ ς Τ ο υ ρ κ ί α ς τ ῆ ς κ λ ο ν ι ζ ο μ έ ν η ς κ α ὶ κ α τ α ρ ρ ε ο ύ σ η ς ἀ ν α β λ α σ τ ά ν ε ι νέα Τουρκία, Τουρκία ἀναγεννωμένη, ἡ «Ν έ α Τ ο υ ρ κ ί α».

Ἡ νέα Τουρκία ὑφίστατο ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μιδὰτ-Πασᾶ, ἀλλὰ πόσον περιωρισμένη καὶ πόσον ἀνίσχυρος ! Ὀλιγάριθμον τάγμα συγκείμενον ἐξ ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, ἀλλ' οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἄπειροι, ἐξημμένοι, ἀνεπαρκῶς μεμορφωμένοι, μαντεύοντες τὴν Εὐρώπην περισσότερον, ἢ ὅσον τὴν ἐγνώριζον καὶ τὴν ἐνόουν.

Σήμερον πνεύματα ἐπίσης ἀνεξάρτητα καὶ κάλλιον μορφωμένα πολλαπλασιάζονται. Θὰ τοὺς συναντήσητε εἰς τὴν τελευταίαν πολίχνην τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἐγνώρισα τινὰς ἐξ αὐτῶν, οἵτινες ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἡ πρωτοπορεία. Σήμερον ὁ λόχος οὗτος κατέστη λ ε γ ε ὼ ν.

Λ ε γ ε ὼ ν εἶνε ἡ ἁρμόζουσα λέξις. Διότι ἀνήκουν πρὸ πάντων εἰς τὸν στρατόν. Ὁ ἀξιωματικός, κακῶς μισθοδοτούμενος, ἄχρηστος, ἄνευ προαγωγῆς καὶ δόξης, σχετικῶς μορφωμένος ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐνεργητικῇ καὶ ἀποφασιστικῇ, αἰσθανόμενος ζωηρότερον τὰς ταπεινώσεις καὶ προβλέπων κινδύνους, οἵτινες τὸν ἀπειλοῦν, ὑποκείμενος εἰς ὑπηρεσίας κοπιώδεις, αἰσθανόμενος τὴν ἰσχύν του καὶ ἀποφασισμένος νὰ παίξῃ τὴν τύχην του ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κινήσεως. Μετὰ πόσου ἐνθουσιασμοῦ ἀπήντησεν εἰς τὴν πρώτην λέξιν τῶν πρακτόρων τοῦ Κομιτάτου Ἕ ν ω σ ι ς-Π ρ ό ο δ ο ς. Τὰ στρατιωτικὰ ταῦτα πραξικοπήματα δὲν εἶνε ἀσυνήθη ἐν Τουρκίᾳ. Πολιτικῶς, ὁ ὑπάλληλος, ὁ σοφτᾶς, ὁ σπουδαστής, ὁ Χριστιανός, ὁ δυστυχής, ὁ ἐξηγριωμένος καὶ ὁ ἀπηλπισμένος, ὁ πεινασμένος καὶ ὁ ἀπηλπισμένος ἠκολούθησαν. Ὁ συνδυασμὸς ὅλων τῶν αἰσθημάτων τούτων ἀπὸ πολλοῦ ζητουμένων παρήγαγον τὴν ἔκρηξιν.

Ἐνταῦθα ὑπάρχει συγχρόνως ἐν γεγονὸς παραδόσεως καὶ ἓν γεγονὸς καλλιεργείας. Ἡ παράδοσις εἶνε μουσουλμανική, ἀλλ' ἡ καλλιέργεια ἀνήκει εἰς τὴν Δύσιν, εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀληθῶς δὲ εἶνε γαλλική. Ποσάκις οἱ νέοι οὗτοι Τοῦρκοι εἰς ἐμπιστευτικὰς συνδιαλέξεις δὲν μοὶ εἶπον. «Σεῖς Γάλλοι, σεῖς καὶ ἡ γλῶσσά σας εἶσθε οἱ φυσικοί μας διερμηνεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ μέλλοντος. Πᾶν ὅ τι ἐξηγεῖτε, εἶνε σαφές. Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶνε πλέον ἐντόνως ἀόριστος, ἀλλὰ πραγματικότης καταληπτὴ καὶ ζῶσα. Καὶ ἔπειτα εἶσθε ὑποστηρικταὶ καὶ ὁδηγοὶ τῆς Αὐτοκρατορίας. Εἶσθε οἱ μᾶλλον ἀφιλοκερδεῖς. Δὲν ἐποφθαλμιᾶτε κανὲν τεμάχιον τῆς κληρονομίας μας. Σᾶς ἀκολουθοῦμεν, διότι δι' ὑμῶν ἐννοοῦμεν».

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην ἐπιτυχῆ, εἶνε ὅτι δὲν προῆλθεν διὰ ξένης ὑποκινήσεως. Εἶνε αὐτόχθων. Μόνον ἐχύθη εἰς ξένον καλοῦπι εἰς τὸν κοινοβουλευτισμόν, διότι ἡ μεταρρύθμισις βλέπει ἐν τῇ ψήφῳ τὴν μόνην πρακτικὴν καὶ διαρκῆ μορφὴν τῆς ἐλευθερίας.

Καὶ μήπως ἄλλοι λαοὶ δὲν ἐπέτυχον τὸν ἐθνικόν των χαρακτῆρα εἰς τὸ Εὐρωπαϊκὸν πλαίσιον, καὶ ἐν ἔνδοξον παράδειγμα τὸ τοῦ Ἰάπωνος δὲν διήγειρε τόσας ἐλπίδας; Ἄ! Πόσον τὸ κτύπημα τοῦ Μοῦκδεν δὲν ἀπήχησεν εἰς ἀπεράντους πεδιάδας! Οἱ αἰῶνες δὲν θὰ ἐξαντλήσουν τὴν ἠχὼ ταύτην.

«Ὅπου ὁ Ἰάπων ἐπέτυχεν, θὰ ἐπιτύχωμεν καὶ ἡμεῖς».

Ἰδοὺ ἡ λέξις ἡ ὁποία διήγειρε καὶ θὰ διεγείρῃ τὰς ἐνθουσιώδεις ταύτας φαντασίας. Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Χρόνου» τὴν παρέλαβεν ἐκ τοῦ στόματος ἑνὸς τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἑ ν ώ σ ε ω ς-Π ρ ο ό δ ο υ: Προσέχομεν τὸν Σουλτᾶνον. «Θ ὰ ε ἶ ν ε ὁ Μ ι κ ά δ ο ς μ α ς». Διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου, διὰ τῆς

ἀναμφισβητήτου ταύτης ἐπιτυχίας τὸ πᾶν ἐνισχύεται καὶ συμβιβάζεται. Καλιφᾶτον, ἐθνικότης, ἑνότης, ἀναμόρφωσις, Σύνταγμα, ἀναδιοργάνωσις, ἡ Σωτηρία !

Τοὐλάχιστον τοιοῦτον εἶνε τὸ ὄνειρον ! Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ οἱ εὔρωστοι καὶ ζηλωταί, οἵτινες βαδίζουν μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανόν, ἔλαβον ὑπ' ὄψιν των τὰς δυσχερείας τοῦ δρόμου ; Ἔχουν τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν ἕνωσιν βεβαίως. Ἀλλ' εἶνε θωρακισμένοι κατὰ τῆς πανουργίας, καὶ τῆς ῥαδιουργίας, τῶν παγίδων καὶ τῆς ὑπερβολῆς τῆς ἰδίας των ἐμπιστοσύνης ;

Ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ τις, ὅτι τὸ ἐθνικὸν ἔνστικτον προεῖδεν ἕνα τῶν μεγαλειτέρων κινδύνων, οἵτινες ἀπειλοῦν τοὺς μυσταγωγοὺς αὐτούς, τὸν ἐ ξ ω τ ε ρ ι κ ὸ ν κ ί ν δ υ ν ο ν. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1876 συνέπεσε μετὰ τοῦ πολέμου. Ἡ ἀναμόρφωσις τοῦ Μιδὰτ ἤνοιξε τὴν περίφημον ταύτην Συνέλευσιν τῶν ἐπιφανῶν Τούρκων, ὅπου ἐψηφίσθη μετὰ βοῆς ἡ πάλη κατὰ τῆς Ρωσσίας (Ἰανουάριος τοῦ 1877). Τὰ γεγονότα ἐδικαίωσαν ταχέως τὴν λαμπρὰν ταύτην ἐμπιστοσύνην. Μετὰ τὴν ἀξιοθαύμαστον πτῶσιν τῆς Πλεύνας, Αὐτοκρατορία, Σύνταγμα, Νέα Τουρκία, ἔπεσαν συγχρόνως.

Ἡ θέσις τῆς Τουρκίας εἶνε τῷ ὄντι τόπον ἐξαιρετικὴ ἐν Εὐρώπῃ, ὥστε τὸ ἐλάχιστον κίνημα ἔχει ἐπὶ τῶν πολλαπλῶν συμφερόντων μεγάλους ἀντικτύπους. Θίγειν τὴν Τουρκίαν, τοῦτο εἶνε θίγειν τὴν Ἑλλάδα, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Σερβίαν, τὴν Ρωμουνίαν, τὴν Περσίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Μουσουλμανικὴν Ἀφρικήν. Ἀμέσως δὲ Αὐστρία, Ἰταλία, Γερμανία, Ρωσσία, Ἀγγλία, τίθενται ἐν ἐπιφυλακῇ. Ἡ ἰσορροπία ἀπειλεῖται. Πῶς τὰ πολλαπλᾶ καὶ ἀντιμαχόμενα συμφέροντα θὰ συμβιβασθοῦν μετὰ τῆς ἀναμορφώσεως, ἡ ὁποία ἔχει κεκηρυγμένον ἀντικείμενον τὴν συγκράτησιν τῆς Τουρκίας ἐν Εὐρώπῃ, ὅπου τόσαι φιλοδοξίαι θὰ ἠξίουν νὰ τὴν ἀπωθήσουν ;

Ἴσως ἕνεκα τῶν ἀνεξηγήτων τούτων δυσχερειῶν, οἱ Νεότουρκοι ἔκλινον πρὸ τοῦ Χαμὶτ συμφώνως πρὸς ἕνα λόγον ἀπαγγελθέντα. « Ἡ πεῖρά του θὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ». Ἡ ἀντιζηλία τῶν γειτόνων Δυνάμεων μικρῶν καὶ μεγάλων θὰ εἶνε καὶ τὴν φορὰν ταύτην ὁ κίνδυνος, τὸν ὁποῖον θὰ διατρέξῃ ἡ νέα τουρκικὴ ἀναμόρφωσις.

Ἐὰν ὁ πόλεμος δὲν φαίνηται ἐπίφοβος, ὡς κατὰ τὸ 1877, ὑφίσταται οὐχ ἧττον μεταξὺ τῶν Δυνάμεων ὑποψία μήπως τὰ ἀπρόοπτα καὶ πολύπλοκα ταῦτα γεγονότα δὲν ἐλαττωθοῦν. Οἱ φόβοι τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης ἦσαν πάντοτε μήπως αἱ ὑποθέσεις τῆς Ἀνατολῆς, καταλήξουν εἰς καθολικὴν πάλην καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὤφειλον νὰ συγκρατοῦν τὰς συμπαθείας των καὶ τὴν ἐπιεικειάν των ἔχουσαι μόνον ὑπ' ὄψιν τὴν σύνεσιν.

Ἡ πολιτικὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς συμφωνίας ἦτο εἰς ἀδιέξοδον ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς Μακεδονίας. Ἀδυναμία, διαμάχη, τοιοῦτον ἦτο τὸ σχέδιον τῶν συνδυασμῶν.

Τίς γνωρίζει ; Ἡ τουρκικὴ ἀναμόρφωσις λαμβάνουσα μέτρα κατ' ἐπικειμένης κρίσεως θὰ εἶνε ἴσως ἡ σωτηρία διὰ τὴν Τουρκίαν κ α ὶ δ ι ὰ τ ὴ ν Ε ὐ ρ ώ π η ν διέξοδος.

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΝ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΞΩΣΙΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

2ον

«Περίληψις τῶν κατὰ τὴν 6ην Φεβρουαρίου 1863 ληφθεισῶν ὁδηγιῶν.

»Ἡ Κυβέρνησις τῆς Αὐτῆς Μ. φρονεῖ, ὅτι ὁ Δοὺξ τοῦ Σαξωνικοῦ Κοβούργου καὶ Γόθης θὰ ἦτο καταλληλότατος Ἡγεμὼν διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος.

»Ἐκ τῶν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Αὐτῆς Μ. ἐνεργηθεισῶν ἐρευνῶν συνάγεται, ὅτι ἡ Α. Υ. θὰ ἦτο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν τοῦτο προσεφέρετο αὐτῷ παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὑπό τινας ὅρους, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα, οἵτινες ἀμέσως ἀπαριθμηθήσονται.

»Εἰμὶ διατεταγμένος νὰ γνωστοποιήσω πρὸς τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν σχετικῶς πρὸς τὰς γενομένας ἀνακοινώσεις περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ διαδόχου τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Α. Μεγαλειότητος συνιστᾷ τὴν ταχίστην ἐκλογὴν τοῦ δουκὸς τοῦ Σαξωνικοῦ Κοβούργου καὶ τῆς Γόθης ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος.

»Ἡ Κυβέρνησις τῆς Βασιλίσσης ἔχει λόγους νὰ πιστεύῃ, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων ἐγκαρδίως εἶνε ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς ταύτης.

»Ἡ Ρωσσικὴ Κυβέρνησις ἀπέσχεν ἀληθῶς τοῦ νὰ συμπράξῃ εἰς τοῦτο, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον, ἐπὶ τῷ λόγῳ τῶν δυσκολιῶν, αἵτινες κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτῆς θὰ ὑπάρχωσιν ὡς πρὸς τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου ἐν περιπτώσει ἀποβιώσεως τοῦ δουκός. Ἀλλ' αἱ δυσκολίαι αὗται εἶνε ἐπιδεκτικαὶ εὐκόλου θεραπείας, ὑπὸ τοὺς ὅρους τοὺς τεθέντας ὑπὸ τοῦ Δουκός.

»Οἱ ὅροι εἰσὶν ἐκεῖνοι, οἵτινες περιέχονται ἐν τῇ σημειώσει τῆς συνδιαλέξεως, τῇ ἀνακοινωθείσῃ ἤδη εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως».

Τὴν ἐν τῇ ἀνωτέρω παραγράφῳ συνδιάλεξιν καταχωρίζω εὐθὺς ἀμέσως ὑπ' ἀριθμὸν 3ον.

Μέγα ἄρα τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀγγλίας ὑπὲρ τοῦ ρηθέντος ὑποψηφίου, ὃν ἐν τούτοις ἡ κοινὴ γνώμη τῶν Ἀθηνῶν τότε, ὡς ἀσφαλῶς ἐνθυμοῦμαι, μιᾷ φωνῇ ἐχαρακτήριζεν ὡς ἠλίθιον.

3ον

(«Ομιλία τοῦ κ. Ἔλλιοτ πρὸς τὸν κ. Βούλγαρην, Πρόεδρον).

»Εἶμαι ἐπιφορτισμένος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεώς μου νὰ γνωστοποιήσω εἰς τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος, ὅτι αὕτη ἐπρότεινεν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τῶν Γάλλων, ὅστις ἐγκαρδίως παρεδέχθη, νὰ συστήσωσιν ὡς κατάλληλον Ἡγεμόνα διὰ τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος τὴν Α. Υ. τὸν Πρίγκιπα Ἐρνέστον τοῦ Σὰξ—Κοβούργου Γόθα, ὅστις δύναται νὰ δεχθῇ τὸ εἰρημένον Στέμμα, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ φυλάξῃ, ἐφ' ὅσον ἤθελε τὸ ἐγκρίνει, τὴν πατρικήν του Ἡγεμονίαν. Ἀναγορευόμενος δὲ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, θέλει προτείνῃ εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν αὐτῆς, ὡς διάδοχόν του τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, υἱὸν τοῦ ἐξαδέλφου του Αὐγούστου καὶ τῆς Κλημεντίνης, θυγατρὸς τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, πρώην Βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ὁ νέος οὗτος 17ετὴς τὴν ἡλικίαν, γενόμενος δεκτὸς ὡς διάδοχος, θέλει ἀμέσως ἀσπασθῇ τὸ Ἀνατολικὸν Ὀρθόδοξον Δόγμα».

4ον

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, οὗτινος κατέχω τὸ πρωτότυπον εἶνε τοῦ ἐνταῦθα Πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας, μεταφράζω δ' ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ.

»Περίληψις προφορικῆς ἀνακοινώσεως, γενομένης τῷ κ. Βούλγαρη.

»Εἰμὶ ἐντεταλμένος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεώς μου νὰ γνωρίσω τῷ Προέδρῳ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ὅτι ἐπειδὴ ὁ πρίγκιψ Ἀλφρέδος δὲν δύναται νὰ δεχθῇ τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος, ἡ Κυβέρνησις τῆς Α. Μ. ὑποδεικνύει εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τὸ ὄνομα τοῦ Δουκὸς τοῦ Κοβούργου, συνιστᾷ δὲ αὐτοῖς νὰ προβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς Βασιλέως αὐτῶν.

»Αἱ προτάσεις τοῦ δουκὸς τοῦ Κοβούργου εἰσί.

»1ον) Νὰ διατηρήσῃ πρὸς τὸ παρὸν τὰ γερμανικὰ δουκικὰ δικαιώματα αὐτοῦ.

»2ον) Τῇ συνδρομῇ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως νὰ ψηφισθῇ νόμος, ὀνομάζων Διάδοχον, ὅστις ἀμέσως νά ἀσπασθῇ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν συμφώνως τῷ Συντάγματι.

»3ον) Ἅπαντα τὰ ἄλλα ζητήματα νὰ διευθετηθῶσι μεταξὺ τοῦ δουκὸς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ.

»Εἰμὶ ἔτι ἐντεταλμένος, ἵνα γνωρίσω, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας ἐστὶν

ἐγκαρδίως εὔνους τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ, καὶ ὅτι καίτοι ἡ Ρωσσικὴ Κυβέρνησις παρεντίθησι δυσκολίας περὶ τῆς Διαδοχῆς, αὗται θέλουσιν ἀρθῇ τῇ συνδρομῇ τοῦ Δουκὸς τοῦ Κοβούργου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου διὰ τῆς ἐκλογῆς Διαδόχου, ὅστις θέλει ἀσπασθῇ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν».

Καὶ τοιαῦτα μέν εἰσί τινα τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν γεγονότων, τῶν πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γεωργίου ὡς Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ δὲ Κωνστ. Ν. Λεβίδης, διαμένων ἐξόριστος ἐν Βρυξέλλαις, ὡς ἀνωτέρω ἀφηγήθην, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων πρὸς τὸν πατέρα μου τὰ ἑξῆς τῇ 20)5 Μαρτίου τοῦ 1863ου ἔτους.

«. . . . . Πρὶν ἀναχωρήσω σοὶ ἀφῆκα ὀλίγας λέξεις, παρακαλῶν σε νὰ μοὶ δίδῃς ἐνίοτε πληροφορίας περὶ τῶν αὐτόθι, ἀλλὰ δὲν μοὶ ἔγραψες οὐδεμίαν φοράν. Μοὶ ἀναγκαιοῦσιν ἐν τούτοις αἱ πληροφορίαι καὶ ἀπὸ μέρους σου καὶ ἀπὸ μέρους ἄλλων διὰ τὴν ἐν Παρισίοις ἐνέργειάν μου, διότι ὑποθέτεις βεβαίως ὅτι δὲν κάθημαι ἀργός. Πιστεύεις, ὅτι εἶνε δυνατὴ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Δουκὸς d'Aumale ; Ἐγὼ ἔλαβον μετ' αὐτοῦ συνεννοήσεις καὶ δέχεται. Πιστεύεις ὅτι εὐκολώτερον κατορθοῦται ἡ ἐκλογὴ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Βίκτωρος ; Καὶ μετὰ τοῦ Τουρίνου ἔχω συνομιλήσῃ, καὶ ἡ ἐκλογὴ θὰ γείνῃ δεκτὴ ἐκεῖ. Ἐννοεῖς λοιπὸν πόσον μὲ ἐνδιαφέρει ἔκθεσις τῶν διατρεχόντων ἀπὸ μέρους ἀνθρώπων νοημόνων ὡς εἶσαι σύ. Ὑπόκλεψον ὀλίγας στιγμὰς ἀπὸ τὴν ἐργασίαν σου, καὶ γράψον μοι ἐκεῖθεν, εἰ δυνατὸν τακτικά, ἵνα μοὶ χρησιμεύσωσιν αἱ ἐκθέσεις σου. Τὰ γράμματά σου στέλλε μὲ ἐπιγραφήν : «Monsieur C. N, Levidis, Paris, Boulevard des Capucines. Hôtel des Capucines». Ἐγὼ ἀναχωρῶ τὴν ἐρχομένην ἑβδομάδα διὰ Παρισίους, ἦλθον, ἐδῶ, ἵνα τυπώσω φυλλάδιόν μου περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, τὸ ὁποῖον ἀποτελειώνω μέχρι τῆς Κυριακῆς. Σὲ ἀσπάζομαι ὁ ἀδελφός σου

Κ. Ν. Λεβίδης».

Τολμῶ νὰ πιστεύω, ὅτι τὰ ἔγγραφα καὶ αἱ ἐπιστολαί, περὶ ὧν ἐποιησάμην λόγον ἀνωτέρω, ἀπὸ σελίδος 4060ῆς μέχρι καὶ τῆς παρούσης, ὅταν συνδυασθῶσι πρὸς κείμενα δημοσιευθέντα ἤδη παρ' ἄλλων καὶ πρὸς γεγονότα προϋπάρξαντα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ἢ καὶ ἐπακολουθήσαντα, θέλουσιν ὁπωσδήποτε συντελέσῃ εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ τε τμήματος τούτου τῆς συγχρόνου ἱστορίας τοῦ Ἔθνους καὶ τῶν κρίσεων περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἡμετέρου Βασιλέως Γεωργίου.

Καὶ πάλιν ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Duc d'Aumale ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν σελ. 4152 — 4154ῃς κατεχώρισα ἐπιστολὴν τοῦ θείου μου Κωνστ. Ν. Λεβίδη πρὸς τὸν ἐμὸν πατέρα περὶ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Duc d'Aumale ὡς

Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Εἴδομεν δ' ἐκεῖ, ὅτι μεταξὺ ἄλλων ὁ ἐπιστέλλων Κὼν. Λεβίδης ἔγραφε· «Πιστεύεις, ὅτι εἶνε δυνατὴ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Δουκὸς d'Aumale; Ἐγὼ ἔλαβον μετ' αὐτοῦ, συνεννοήσεις καὶ δέχεται».

Ἀναδιφῶν τὰ ἔγγραφα, περὶ ὧν εἶπον ἐν σελ. 4062 καὶ ἐπὶ τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» μου τούτων, εὗρον ἀντίγραφον ἐπιστολῆς, προδήλως ἐκ τῆς Ἀλλοδαπῆς, τῆς ἐποχῆς ἀκριβῶς ἐκείνης προσώπου σπουδαιοτάτου, ὡς θέλετε κρίνῃ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως, διότι δὲν σημειοῦται ἡ ὑπογραφή.

Συντελεστικώτατον ἐνόμισα, πρὸς πληρεστέραν γνῶσιν τοῦ τμήματος τούτου τῆς νεωτέρας Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, νὰ δημοσιεύσω ἐνταῦθα καὶ τὸ σπουδαῖον αὐτὸ κείμενον, ἔχον ὡς ἑξῆς :

»Φίλε. Κ. Σ.

»Ὅ,τι διαλαμβάνουσι τὰ δύο γράμματά σας περὶ τῆς καταστάσεως, εἰς ἣν εὑρίσκεται ἡ πατρίς μας, ὑπῆρξε δι' ἐμὲ ἀντικείμενον ὡρίμων σκέψεων, τῶν ὁποίων τὸ ἀποτέλεσμα ἔρχομαι ἤδη νὰ σᾶς ἀνακοινώσω συνοπτικῶς.

»Πιστεύω καὶ ἐγώ, ὅτι μόνον διὰ τῆς ταχείας ἐκλογῆς Βασιλέως ἡ Ἑλλὰς δύναται ν' ἀπαλλαχθῇ τῆς ἀναρχίας. Ἐφρόνουν πάντοτε, ὅτι ἡ ἐγκαθίδρυσις Δημοκρατίας παρ' ἡμῖν εἶνε δυστυχῶς ἀκατόρθωτος [1], ὄχι μόνον διότι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς Κυβερνήσεως ἐγείρει τὴν δυσπιστίαν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ πρὸ πάντων, ὅπερ ἰδίως εἶνε σοβαρόν, διότι εἶνε ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν ἀνήσυχον χαρακτῆρά μας καὶ πρὸς τὰς φιλοτιμίας καὶ ἔριδας, αἱ ὁποῖαι ἤθελον ἐγείρεσθαι, καὶ ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ὁ τόπος μας θέλει καταστῇ θέατρον ταραχῶν. Ἡ συνταγματικὴ μοναρχία, χορηγοῦσα τῷ Ἡγεμόνι ἀρκοῦσαν ἐλευθερίαν ἐνεργείας, δύναται μονη νὰ καταστήσῃ τὴν Ἑλλάδα σεβαστὴν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτῆς.

»Ὁποῖον πρέπει νὰ εἶνε τὸ ἐκλεχθησόμενον ἄτομον; Βεβαίως εἷς πρίγκιψ νουνεχής, φρόνιμος, ἱκανὸς νὰ διοργανώσῃ τὸν στρατόν, ν' ἀποκαταστήσῃ τὰ οἰκονομικά μας, ν' ἀναπτύξῃ τὸ Ἔθνος καὶ νὰ βάλῃ αὐτὸ εἰς θέσιν νὰ ἐκπληρώσῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸν μέγαν προορισμόν, τὸν ὁποῖον θέλουσι -ῷ ἐπιβάλει αἱ περιστάσεις, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον προσεχεῖς.

»Ἡ Ἑλλὰς προσέφερεν ἐν πρώτοις τὸ στέμμα εἰς τὸν Πρίγκιπα Ἀλφρέδον. Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες φρονοῦσιν, ὅτι τοῦτο πράξαντες περιεπλανήθημεν. Τὴν ἐκλογὴν ταύτην διακρίνουσι δύο πλεονεκτήματα· τὸ μὲν ὅτι ἐδόθη πρὸς τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην μάθημα, διότι ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τῆς πολιτικῆς ὑμῶν καταστάσεως διατελοῦσαι, ἐφρόνουν, ὅτι εἴμεθα ρωσσολάτραι, τὸ δέ, ὅτι κατέστησαν ἐφικτὴν τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Κράτους, τὴν ὁποίαν ἡ Ἀγγλία εἶνε ὑποχρεωμένη νὰ μᾶς παραχωρήσῃ, καὶ ἡ ὁποία θέλει ἀφεύκτως ἐπιτύχῃ, ἐὰν δὲν τρομάξωμεν τοὺς Ἰονίους, θέατρον ποιούμενοι τὰ πάθη καὶ τὰς πολιτικὰς ἡμῶν

1. Πάντες οἱ μὴ ἀληθῶς δημοκρατικοὶ τοῦτο ἀνέκαθεν ἐπαναλαμβάνουσι.

ἔριδας. Ἅμα δὲ ἐπιτευχθῇ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, πρέπει νὰ σταματήσωμεν. Ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀπολαύσῃ ὡς Βασιλέα τὸν Ἀλφρέδον, ἀκούσης τῆς Εὐρώπης.

»Ἡ ἐπιμονή μας εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην θέλει ἀποδείξῃ, ὅτι δὲν ἀπεκτήσαμεν εἰσέτι τὴν ἀπαιτουμένην πολιτικὴν ὡριμότητα. Δύναμαι νὰ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι, ὅ τι καὶ ἂν πράξωσιν οἱ Ἕλληνες, ποτὲ ὁ Ἀλφρέδος δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ δεχθῇ τὸ προσφερόμενον αὐτῷ στέμμα. Ὅθεν ἀνάγκη ὑφίσταται δι' ἡμᾶς νὰ σκεφθῶμεν περὶ ἄλλου πρίγκιπος. Πολλὰ ὀνόματα ἐπροτάθησαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑμεῖς σοβαρῶς μοὶ γράφετε περὶ τοῦ Δουκὸς τοῦ Ὠμάλ, καὶ ἐπειδὴ τὴν ἐπιθυμίαν ὑμῶν ἀσπάζονται διακεκριμένα πρόσωπα τοῦ τόπου μας, τὰ ὁποῖα μοὶ ἔγραψαν περὶ τούτου, θέλω σᾶς ἀναφέρῃ τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ εἰρημένου Πρίγκιπος.

»Εἶμαι λίαν πεπεισμένος, ὅτι οὐδεμία ἐκλογὴ δύναται ὡς ἡ τοῦ Δουκὸς τοῦ Ὠμάλ νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν Ἑλλάδα εὐτυχέστερα ἀποτελέσματα. Ὁ Δοὺξ ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην βασιλικὴν οἰκογένειαν τοῦ κόσμου. Εἶνε ἀληθές, ὅτι αὕτη δὲν βασιλεύει· ἀλλ' ἡ ἐπιρροή της ἐν Γαλλίᾳ εἶνε σημαντική, καὶ ὁσημέραι αὐξάνει. Ὁ Δοὺξ εἶνε προσωπικῶς πεπροικισμένος μὲ ὅλας τὰς ἀρετάς, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ἐπιθυμῶμεν εἰς ἕνα Βασιλέα.

»Ἡ ἀνδρεία του, ἡ πίστις, ἡ ἀγαθότης, ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτοῦ ἱκανότης, ἡ κολοσσιαία αὐτοῦ κατάστασις εἶνε τοῖς πᾶσι γνωσταί. Προσθέτω, τὸ δι' ἡμᾶς λίαν ἐνδιαφέρον, ὅτι οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ φαίνονται κληρονόμοι τῶν ἀρετῶν τοῦ πατρός των.

»Τούτων δ' ἕνεκα ὁ Δοὺξ τοῦ Ὠμάλ θεωρεῖται πράγματι ἀρχηγὸς τῆς Ὀρλεανικῆς Οἰκογενείας.

»Ἀλλ' ὁ Δοὺξ θέλει δεχθῇ;

»Τοῦτο ἰδίως φέρει δισταγμὸν καὶ ἀνησυχίαν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πνεύματα. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου δύναμαι νὰ σᾶς διαβιβάσω πληροφορίας, αἵτινες χρηστάς μοὶ δίδουσιν ἀφορμάς, καὶ αἱ ὁποῖαι θέλουσι σᾶς εὐχαριστήσῃ.

»Τὸν Κ. Πισκατώρην[1], ὅστις ἐξακολουθεῖ νὰ αἰσθάνηται πολὺ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, παρεκάλεσα νὰ θέσῃ τὸ ζήτημα πρὸς τὸν Δοῦκα. Οὗτος λοιπὸν ἀπήντησε δι' ἐπιστολῆς ἀξιοσημειώτου, τὴν ὁποίαν ἀνέγνωσα, καὶ τῆς ὁποίας θέλω προσπαθήσῃ νὰ σᾶς δώσω πλήρη περίληψιν.

»Τὰ αἰσθήματα, τὰ ὑπὸ τοῦ Πριγκιπος ὑπὲρ ἡμῶν ἐκδηλούμενα, εἰσὶ καλοκάγαθα. Ἡ ἐπιστολή του εἶνε ἀντανάκλασις εἰλικρινοῦς ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ ἑνὸς Ἔθνους, ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τὸ ὁποῖον ὑπέστη τοσαύτας δεινὰς μεταβολάς. Ἡ τῆς ἀνεξαρτησίας σημαία, ἡ κατὰ τὸ 1821 ὑψωθεῖσα, παλ-

1 Προφανῶς ἄρα ἡ ἐπιστολή, ἣν ἀντιγράφω, προέρχεται ἐκ Παρισίων, ἔνθα ὁ Πισκατώρη κατῴκει, πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Ὄθωνος.

μοὺς ἤγειρεν ἐν τῇ εὐγενεῖ καρδίᾳ τοῦ Πρίγκιπος, τοῦ ὁποίου ὁ νοῦς ἔχει τραφῇ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀριστουργημάτων τῶν κλασικῶν ἡμῶν συγγραφέων. Ὁ Δοὺξ δὲν ἐπίστευσέ ποτε τὰς ἔκτοτε καθ' ἡμῶν διασπαρείσας κακολογίας. Εἶνε πεπεισμένος ὅτι μέγα ἐστὶ τὸ μέλλον, ὅπερ ἡ τύχη μᾶς ἐπιφυλάττει. Προσθέτει δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ του, ἡ ἐνθύμησίς μας, τοσούτῳ μᾶλλον τὸν συνεκίνησε, ὅσον τὸν παρηκολούθησεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ἐν τούτοις ὁ Δοὺξ δὲν παρορᾷ τὰς δυσχερείας. Προτάσσει δύο ἀντιρρήσεις, ἃς καὶ ἐγὼ προϊδὼν σᾶς εἶχον ἤδη ἐπιδείξῃ. Ἡ πρώτη εἶνε ἂν περὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ θέλει συγκεντρωθῇ τοιαύτη πλειονοψηφία, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ δεχθῇ ἀξιοπρεπῶς καὶ τίνι τρόπῳ θέλει πληροφορηθῇ περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς πλειονοψηφίας ταύτης. Ἡ δευτέρα στηρίζεται ἐπὶ τῆς πρὸς αὐτὸν στάσεως τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως. Σκέψεως γενομένης, φρονῶ, τὸ κατ' ἐμέ, ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ἀντίρρησις δύναται νὰ τεθῇ ἐκποδών. Ὁ Δοὺξ τοῦ Ὠμὰλ εἶνε ἄνθρωπος ἔξοχος καὶ θὰ ἔχῃ τὸ θάρρος νὰ μὴ βαδίσῃ πρῶτος πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ νὰ ἀναμείνῃ, ὥστε αὕτη νὰ βαδίσῃ πρὸς αὐτόν. Καὶ αὐτὴ ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ φανῇ δυσμενὴς πρὸς αὐτόν, βλέπουσα τὴν Ἑλλάδα ἀνεγειρομένην καὶ ἀναπτυσσομένην, ὅπερ βεβαίως θέλει ταχέως συμβῇ ὑπὸ τοιοῦτον Βασιλέα. Ἄλλως ἡ ἐν Γαλλίᾳ κοινὴ γνώμη θέλει εἶσθαι ὑπὲρ τοῦ Δουκός. Ἐκτὸς τούτου, ἐμπιστευομένων ἡμῶν τὴν τύχην εἰς τὸν Πρίγκιπα τοῦτον, ἡ φιλοτιμία ἡμῶν θέλει εὐγενῶς ἱκανοποιηθῇ διὰ τὴν προσβολήν, ἣν αὕτη ὑπέστη ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀλφρέδου. Μένει ἑπομένως ἡ πρώτη ἀντίρρησις, ἂν δηλαδὴ ὁ Δοὺξ θὰ ἔχῃ τὴν πλειονοψηφίαν καὶ καθ' ὁποῖον τρόπον θέλει λάβῃ χώραν ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδος διαλλαγή. Περὶ τούτου πρέπει νὰ ἔχῃ πλήρεις πληροφορίας, καὶ τοιαύτας σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ διαβιβάσητε ἀκριβεῖς καὶ σαφεῖς.

»Ἐάν, ἀμφότεραι αἱ ἀντιρρήσεις λυθῶσιν εὐνοϊκῶς, ὁ Δοὺξ θέλει δεχθῇ; Κατὰ τὴν ἐπιστολήν του τοῦτο θέλει εἶσθαι ἀντικείμενον ἐμβριθοῦς σκέψεως, καὶ οὐχὶ ἀποποιήσεως. Θέλει συμβουλευθῇ τὴν οἰκογένειάν του, τοὺς φίλους του, τὸν πρωτότοκον υἱόν του, τὸν ἐνδιαφερόμενον ἀμέσως εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἔχοντα, ἂν καὶ ἐν νεανικῇ ἡλικίᾳ, ἀρκοῦσαν νοημοσύνην, ὥστε νὰ δώσῃ ἐπωφελῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμην.

»Λαβὼν ἐντελῆ γνῶσιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Δουκός, καὶ προσπαθήσας νὰ ἐξακριβώσω τὸ πνεῦμα, μεθ' οὗ ἐγράφη, σᾶς λέγω, ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν μου, ὁ Δοὺξ κλίνει μᾶλλον πρὸς τὴν ἀποδοχήν, ἢ πρὸς τὴν ἄρνησιν. Εὔπρεπὲς καὶ ἀξιοσέβαστον φρόνημα ἠμπόδισε βεβαίως αὐτὸν νὰ ἐκφρασθῇ σαφέστερον, πρὶν ἢ γνωρίσῃ τὰς πρὸς αὐτὸν διαθέσεις τῶν Ἑλλήνων. Ἐὰν μοὶ ἐπεβάλλετο νὰ δικαιολογήσω τὴν ἐντύπωσίν μου ταύτην, τοῦτο ἤθελε μοὶ εἶσθαι ἀδύνατον. Δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Οὐχ' ἧττον ὅμως ἡ ἀνάγνωσίς της μοὶ ἐνεποίησε τὴν ἐντύπωσιν ταύτην.

»Υ. Γ. Ὁ Πρίγκιψ τοῦ Σαξωνικοῦ Κοβούργου ἀρνεῖται. Λέγουσι περὶ ἑνὸς Πρίγκιπος Νασσάου. Δυστυχὴς Ἑλλάς, δὲν θὰ ὑποστηρίξῃς τὸ δίκαιόν σου, ἐκλέγουσα ἡγεμόνα ἀνεξάρτητον;»

Ὅταν ἄρα ὁ Λεβίδης ἔγραφεν, ὅτι ἔλαβε συνεννοήσεις μετὰ τοῦ Duc d'Aumale «καὶ δέχεται», εὑρίσκετο ἐν τῇ ἀκριβείᾳ.

Νικόλαος Λ. Λεβίδης.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Ἀπομνημονεύματα Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ἐν ᾧ δ' οὕτως εἰσέτι ὡμίλει καὶ τὸ ἀκροατήριον ἀπαυδῆσαν εἶχεν ἀραιωθῆ, νέοι ἀκροαταὶ κατέλαβον αἴφνης αὐτοῦ τὸ ἐδώλιον, στρατιῶται φουστανελλοφόροι καὶ ὁπλοφόροι τῆς τοῦ Ζέρβα φρουρᾶς. Ἡ ἐμφάνισις αὐτῶν κατετάραξε προφανῶς τοὺς πληρεξουσίους· καὶ ὁ μὲν Κλωνάρης, προσθείς τινας λέξεις ἐπιλόγου, κατέβη τοῦ βήματος, ὁ δὲ πρόεδρος, ὅστις ἦν ὁ ὑπέργηρως Ἀνδρέας Νοταρᾶς ἐκ Κορίνθου, κινήσας σπασμωδικῶς τὸν κώδωνα, ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῆς συνεδριάσεως καὶ πάντες μετὰ σπουδῆς ἠγέρθησαν, ἵν' ἀναχωρήσωσιν. Ἀλλὰ τότε οἱ στρατιῶται ἐκ τοῦ ἐδωλίου εἰσεπήδησαν εἰς τὸν περίβολον καὶ συλλαβόντες ἀπήγαγον ὅσους ἐδυνήθησαν τῶν πληρεξουσίων, οἱ δ' ἀκροαταί, ὅσοι ἔτι ἦσαν παρόντες, ἔφυγον ἄλλοι ἀλλαχοῦ, ὡς εἶχον τάχους.

Μεταξὺ τούτων ἤμην καὶ ἐγὼ καὶ τραπεὶς ἔφυγον τὴν πρὸς τὴν Πρόνοιαν. Εἶδον δὲ παρελθόντας ἐμπρός μου ἓξ στρατιώτας καὶ φοράδην ἔχοντας ἐπὶ τῶν ὤμων τὸν πρόεδρον Νοταρᾶν, ὅστις ἐφκίνετο ἑκυτὸν ὡς θῦμα θεωρῶν φερόμενον εἰς σφαγήν.

Ὀλίγα δὲ βήματα μετὰ ταῦτα, φθὰς εἰς μικρὸν χάνδακα, ὃν ἔπρεπε νὰ παρέλθω, ἀπήντησα ἕτερον στρατιώτην, ὅστις σύρας τὸ πιστόλιον ἐκ τῆς ζώνης, μοὶ ἔκραξε «εἰς τὸν τόπον». Καὶ ἐστάθην μὲν ἐγώ, ἀλλὰ τὸν διεβεβαίωσα, ὅτι πληρεξούσιος δὲν ἤμην, περὶ οὗ πεισθεὶς ἐκ τῆς ἡλικίας μου, μὲ ἀφῆκε νὰ παρέλθω ἀκώλυτος. Οὕτως εὗρον καταφυγὴν εἰς καλύβην τῆς Προνοίας, εἰς ἣν εἰσελθὼν μετ' ὀλίγον ἐπιλοχίας τις τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἀναγνωρίσας με, διότι εἶχεν ὑπηρετήσῃ ἄλλοτε ἐν τῷ ὁπλοστασίῳ, μοὶ εἶπεν, ὅτι ἀσφαλὴς δὲν ἤμην ἐκεῖ καὶ μὲ συνώδευσεν εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἐνταῦθα δ' ἤκουσα λεγόμενον, ὅτι οἱ στρατιῶται τοῦ Ζέρβα ἥρπασαν τοὺς πληρεξουσίους, ἵνα βιάσωσι τὴν κυβέρνησιν νὰ τοῖς πληρώσῃ τοὺς καθυστεροῦντας μισθούς των, ἀλλ' ἄλλοι ἐφρόνουν ὅτι τὴν ἰδέαν ταύτην τοῖς ἐνέβαλον οἱ περὶ τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα διαλύσωσι τὴν Συνέλευσιν· καὶ οἱ μὲν τοῖς προσῆπτον προδοσίαν διὰ τοῦτο, ἄλλοι δὲ τοὺς ἐδικαίουν, φρονοῦντες, ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐρχόμενος δὲν ἔπρεπε νὰ εὕρῃ ἀπέναντι αὐτοῦ ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἔχουσαν

δύναμιν οὐδετεροῦσαν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ καὶ σύνταγμα ἐξ ἀρχῆς περιπλέκον καὶ παρεμποδίζον τὴν πορείαν τῆς Βασιλείας. Ἔκτοτε λοιπὸν ἡ συνέλευσις διελύθη καὶ δὲν συνῆλθε πλέον.

Μικρὸν πρὸ τούτου εἶχεν ἀπέλθῃ καὶ ὁ Θείρσιος καὶ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τῷ εἶχε δώσῃ λαμπρὸν εὐχαριστήριον δι' οὗς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων κατέβαλεν ἀγῶνας. Συνέταξα δὲ τοῦτο ἐγὼ καὶ τὸ ὑπέβαλα εἰς τὴν Συνέλευσιν διὰ τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη.

Ἀλλ' ἡ ἄφιξις τοῦ Βασιλέως ἀνεβάλλετο ἕνεκα τῶν ἀναγκαίων προπαρασκευῶν, ὧν μία ἴσως ἦν καὶ αὐτὴ ἡ διάλυσις τῆς Συνελεύσεως. Ἐνοικιάζοντο δ' ἐν τούτοις τὰ καταλύματα διὰ τὴν περιμενομένην Κυβέρνησιν καὶ ἡ μεγίστη τῶν οἰκιῶν, ἥτις ἦν ἡ ἡμετέρα, προσδιωρίσθη διὰ τὸν πρόεδρον τῆς Ἀντιβασιλείας τὸν κόμητα Ἁρμασπέργην, δι' ὃ ἡμεῖς μετέβημεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ στρατῶνος οἰκίαν τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, ἣν εἶχε κατοικήσῃ πρὶν ὁ κ. Κ. Καρατζᾶς.

Ἐκεῖ παρ' ἡμῖν συνέρρεεν ἡ τότε κοινωνία τοῦ Ναυπλίου καὶ αἱ ἀδελφαί μου ἦσαν ἐν τῶν κέντρων αὐτῆς, καθοδηγοῦσαι καὶ διαπλάττουσαι εἰς τοὺς κοινωνικοὺς τρόπους τινὰς τῶν νέων Ἑλληνίδων, ὡς ἐν ἄλλαις ἐνθυμοῦμαι τὰς θυγατέρας τοῦ στρατηγοῦ Γ. Βαλτινοῦ.

Η ΕΛΛΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

Ὁ βασιλεὺς ἐν Ναυπλίῳ

Ἡ 23η Ἰανουαρίου ὑπῆρξεν ἡμέρα ἐπίσημος διὰ τὴν ἀναγεννηθεῖσαν Ἑλλάδα, ἡ διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ πρώτου αὐτῆς βασιλέως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς στέφουσα καὶ ἐξασφαλίζουσα καὶ στάδιον αὐτῇ πρὸς ἀνάπτυξιν διανοίγουσα.

Ἀπὸ βαθέος ὄρθρου πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Ναυπλίας ἐκάλυπτον τὴν στενωπὸν καὶ τοὺς βράχους τῆς Ἀρβανιτιᾶς, ἵνα ἴδωσι καταπλέουσαν τὴν ναυτικὴν μοῖραν, ἥτις ἐκόμιζε τὸ τιμαλφὲς τῆς πατρίδος κειμήλιον, τὸν βασιλέα συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας. Οἱ ὀξυδερκέστεροι εἰς τὸν ὁρίζοντα καὶ περὶ τὰς Σπέτσας διέκρινον ἤδη τὸ ἀγγλικὸν δίκροτον «Μαδαγασκάρ», κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Λίπυς, καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἱστοῦ τὴν βασιλικὴν σημαίαν, παρακολουθούμενον δ' ὑπὸ πλοίων τῶν ἄλλων Μεγάλων Δυνάμεων. Ὁ γενικὸς ἐνθουσιασμὸς ὅρια δὲν ἐγνώριζεν καὶ αὐτόν, ὡς ἦν ἐπόμενον, καὶ ἐγὼ συνεμεριζόμην, βλέπων ἐκπληρούμενον τὸ χρυσοῦν ὄνειρον, εἰς ὃ ἀπὸ βρέφους μὲ εἶχεν ἀναθρέψῃ ὁ πατήρ μου, καὶ ἐρρέμβαζον περὶ μέλλοντος, εἰς ὃ ἡ εὐνομία θὰ παρεσκεύαζε τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλά, πάντως ἐκ θλιβερᾶς πείρας συνιδὼν τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς ἐξέθετε τὴν Ἑλλάδα ἡ ἔλλειψις ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως καὶ ἀναλογιζόμενος, ὅτι ἄνευ τοιαύτης

δυσκόλως θ' ἀνεπτύσσετο διὰ τὸ μέλλον, εἰς ὃ ἐφρόνουν, ὅτι ἐδικαιοῦτο ν' ἀφορᾷ, οὐχ ἧττον ὁμολογῶ, ὅτι κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας διεῖρπε διὰ τῆς καρδίας μου καί τι, ἴσως ἐκ τῶν κλασικῶν μου ἀναγνώσεων φυὲν αἴσθημα λύπης, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀπεξεδύετο τὸ ὑπερήφανον αὐτῆς δημοκρατικὸν ἔνδυμα. Ἤμην τότε ἔτι ἐν ἡλικίᾳ, ὅτε ἡ καρδία ἐνίοτε ὡμίλει ἰσχυρότερον τοῦ νοός.

Καταπλεύσας εἰς τὸν λιμένα, ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔμεινεν ὁ βασιλεὺς ἐντὸς τοῦ πλοίου χωρὶς μετ' οὐδενὸς νὰ κοινωνήσῃ, μέχρις οὗ παρασκευασθῶσι τὰ τῆς ἐπισήμου ὑποδοχῆς. Μόνον δ' ἡ κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ ἔπεμψεν ἐπιστολὰς πρὸς τὴν ἀντιβασιλείαν διὰ τοῦ τότε παρὰ τῷ ὑπουργῷ τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Σπ. Τρικούπῃ ἐργαζομένου κ. Ν. Δραγούμη· ἐξῆλθε δὲ καὶ ἅπαξ ὁ βασιλεὺς καὶ διερχόμενος ἐγὼ πρὸ τῆς μικρᾶς πύλης τῆς θαλάσσης, κατὰ τύχην τὸν ἀπήντησα καὶ, νέον εὐειδῆ, μειδιῶντα, τὸ βλέμμα ἔχοντα ἀστράπτον ἐκ χαρᾶς καὶ ἐλπίδος, τὸν ἀνεγνώρισα, διότι παιδίον τὸν εἶχον ἰδῆ ἐν Μονάχῳ.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως τῶν πλοίων μετ' ἐκπλήξεως ἤκουσε πᾶν τὸ Ναύπλιον, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Σχινᾶς ἐμηνύθη νὰ μεταβῇ εἰς τὸ βασιλικὸν πλοῖον. Τοῦτο ἦν τιμὴ μοναδική, ὁ δὲ Σχινᾶς, πτωχὸς συγγενὴς καὶ σύνοικος τοῦ Ὑψηλάντου, φίλος ἡμῶν ἐπιστήθιος, ἦν σχεδὸν τότε ἄγνωστος, καὶ οὐδεμίαν ἔχων πολιτικὴν σημασίαν. Ἀλλὰ λίαν διακεκριμένως σπουδάσας ἐν Βερολίνῳ, εἶχε συστηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐκτιμῶντος αὐτὸν σοφοῦ Σαβιγνὺ εἰς τὸν Μάουρερ, ἓν τῶν μελῶν τῆς ἀντιβασιλείας, ὅστις καὶ μετεκαλέσατο αὐτόν, ὃ καὶ οὐκ ὀλίγας ζηλοτυπίας ἐξήγειρε.

Λαμπρὰ δ' ἀνέτειλεν ἡ εἰκοστὴ πέμπτη Ἰανουαρίου, καὶ αὐτόχρημα θερινή. Πᾶς κάτοικος τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς περιχώρου, δυνάμενος μόνον νὰ κινήσῃ τοὺς πόδας του, μετέβη ἀπὸ πρωΐας εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ Μιαούλη ὑπὸ τὴν Τίρινθα, ἡμίσειαν ὥραν πρὸς βορρᾶν ἀπέχουσαν τῆς πόλεως, ἔνθα εἶχον παρασκευασθῇ οἱ «ἀπόβαθμοι» διὰ τὸν πρῶτον Βασιλέα, τὸν ἐξ Εὐρώπης εἰς τὴν ἀναβιώσασαν Ἑλλάδα τὰ φῶτα φέροντα καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς αὐτονομίας. Ἐκεῖ βαδίζων καὶ ἐγὼ ἀνελογιζόμην, ὅτι ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς θέσεως ταύτης εἰς τὴν Λερναίαν ἀκτὴν ἔκειντο οἱ «ἀπόβαθμοι» τοῦ Δαναοῦ, τοῦ κομίσαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ἀνατολῆς τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ.

Εὐφημίαι ὑψώθησαν μέχρις οὐρανοῦ, ἅμα τὸ πλῆθος εἶδε καλυφθέντα ὑπὸ σημαιῶν τὰ ξένα πλοῖα καὶ ἀπὸ τῶν πλευρῶν αὐτῶν, ὑπὸ ραγδαίας ἐκπυρσοκροτήσεις τῶν πυροβόλων, ἐκσπασθείσας τὰς βασιλικὰς λέμβους. Διέβησαν δ' αὗται διὰ μακρᾶς σειρᾶς ἀκατίων, ἑκατέρωθεν παρατεταγμένων, ἅτινα ἐπίσης εἶχον ἀναπετάσῃ τὰς σημαίας των εἰς τὴν πρωϊνὴν αὔραν, καὶ τὸ θέαμα τῆς ἑορτασίμου ἐκείνης παρατάξεως ἐντὸς τοῦ γραφικωτάτου Ἀργολικοῦ κόλπου, ὑπὸ τὸ χρυσοῦν φῶς τοῦ χειμερινοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡλίου ἀντανακλώμενον εἰς ἀτάραχον καὶ

ἀκτινοβολοῦσαν θαλασσαν, ἣν ἀπερίγραπτον καὶ ζῇ εἰσέτι εἰς τὴν ἐνθύμησίν μου ὡς μαγικὸν ὄνειρον.

Εἰς τὴν ἀποβάθραν ἐτέλεσε δοξολογίαν καὶ προσεφώνησε τὸν Βασιλέα ὁ Κύριλλος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου, πρωτεύων τότε τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχιερέων, καὶ μετ' αὐτὸν ἐξεφώνησε λόγον ὁ Τρικούπης, πρόεδρος τοῦ ὑπουργείου. Μετὰ ταῦτα δέ, ἀναβὰς ὁ βασιλεὺς ὡραῖον ἵππον, καὶ θαυμαζόμενος διὰ τὴν χάριν, μεθ' ἧς ἵππευε, μετέβη προπεμπόμενος ὑπὸ μυρίων ζητωκραυγῶν καὶ ὑπὸ τῶν κανονιοβολισμῶν τῶν φρουρίων, καιόντων τὴν τελευταίαν αὐτῶν πυρίτιδα, εἰς τὴν προσωρινὴν αὐτοῦ πρωτεύουσαν, εἰς τὸ Ναύπλιον.

Ὁ Βασιλεὺς ὡς εἰσέτι ἀνῆλιξ, συνωδεύετο ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας, εἰς ἣν ἀνέκειτο ἡ διοίκησις· τὴν δ' ἐπίσημον παράστασιν ἀντεποιεῖτο καὶ εἶχεν ὁ πρόεδρος αὐτῆς, κόμης Ἀρμανσπέργης, ἐξασκῶν αὐτὴν μετ' οὐ μικρᾶς ἐπιδείξεως. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξίν του ἔδωκε μέγαν χορόν, δηλαδὴ ὅσον μέγαν ἐπεδέχετο τὸ Ναύπλιον τότε, καὶ ἡ κ. Τρικούπη (ἀδελφὴ τοῦ Α. Μαυροκορδάτου), ὡς σύζυγος τοῦ πρωθυπουργοῦ, τοῦ καὶ ἰδίως προϊσταμένου τοῦ ὑπουργείου, εἰς ὃ εἰργαζόμην, ἐπισκεφθεῖσα τὴν μητέρα μου, τῇ εἶπεν, ὅτι ἦν ἐπιτετραμμένη παρὰ τῆς Κομήσσης Ἀρμανσπέργη νὰ ζητήσῃ νὰ τὴν συνοδεύσωσιν αἱ ἀδελφαί μου εἰς τὸν χορόν. Ἡ κ. Ἀρμανσπέργη ἐν τούτοις δὲν μᾶς εἶχε τιμήσῃ δι' ἐπισκέψεώς της, πιθανῶς, διότι ὁ μὲν πατήρ μου ἦν ἄνευ πολιτικῆς θέσεως, ἡ δ' ἣν ἐγὼ κατεῖχον δὲν εἶχε τὴν δέουσαν ἐπισημότητα. Ἀλλ' ἡ μήτηρ μου ἀπεκρίθη, ὅτι, εἰ καὶ μετὰ χαρᾶς θὰ ἐνεπιστεύετο τὰς ἀδελφάς μου ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὴν κ. Τρικούπη, εἰς συναναστοφὴν ὅμως οὐδέποτε τὰς ἐπέτρεψε ν' ἀπέλθωσι, χωρὶς ἡ ἰδία νὰ τὰς συνοδεύῃ, οὐδὲ τῇ ἦν δυνατὸν νὰ τὰς συνοδεύσῃ εἰς οἰκίαν κυρίας, ἣν δὲν ἔχει τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζῃ. Τὴν ἐπαύριον τῆς ἀπαντήσεως ταύτης ἡ κόμησα Ἀρμανσπέργη ἐπεσκέφθη τὴν μητέρα μου καὶ τὴν προσεκάλεσεν εἰς τὸν χορόν της.

Ἡ πρώτη δὲ πολιτικὴ πρᾶξις τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπῆρξε νὰ κυρώσῃ τοὺς ὑπάρχοντας ὑπουργοὺς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Τρικούπη, διατηρήσαντος τὸ ὑπουργεῖον (Γραμματείαν, ὡς τότε ἐλέγοντο) τῶν ἐξωτερικῶν. Τὴν 6 Ἀπριλίου δ' ἐγένετο μεταρρύθμισις, μείναντος τοῦ Τρικούπη εἰς τὴν θέσιν του καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ἀντικατασταθέντων δὲ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τοῦ Κωλέττου, τοῦ Πραΐδου καὶ Ψύλλα. Τὸ δὲ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἀνετέθη καὶ αὐτὸ προσωρινῶς εἰς τὸν Τρικούπην, τοῦ Ρίζου ἀποσταλέντος νὰ παραλάβῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα προστιθεμένην Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὔβοιαν. Ὁ Ρίζος τότε μοὶ ἐπρότεινε νὰ τὸν συνοδεύσω, ὃ ἐγὼ μετὰ πλείστης χαρᾶς ἐδέχθην, ἐνθουσιῶν εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἤμην ὁ πρῶτος, ὅστις θὰ ἐχαιρέτων τὰς Ἀθήνας ἐλευθέρας. Διὰ τοῦτο ἀμέσως παρεσκευάσθην καὶ νέαν ἀδοιπορικὴν ἐπρομηθεύθην ἐνδυμασίαν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἤλλαξε γνώμην ὁ Ρίζος καὶ μοὶ εἶπεν, ὅτι καθ' ὃν καιρὸν τὰ ὑπουργεῖα ὠργανοῦντο

ἐκ νέου καὶ αἱ θέσεις διενέμοντο δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπουσιάσω, ἵνα μὴ εὕρωσί τινες ἀφορμὴν νὰ μὲ παραγκωνίσωσιν. Ἡ συμβουλὴ αὕτη ἦν πατρικὴ καὶ ὀρθή, δι' ὃ καὶ ὑπέκυψα μετ' εὐγνωμοσύνης.

Ὀργανισμὸς τῆς ὑπηρεσίας.

Ἐκανονίσθη δὲ τότε καὶ μετερρυθμίσθη γενικῶς ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία καὶ τὸ περὶ αὐτῆς Διάταγμα ὑπ' ἐμοῦ μετεφράσθη ἐκ τῆς γερμανικῆς διὰ τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ἤρξατο ἐκδιδομένη γερμανιστὶ καὶ ἑλληνιστί. Κατ' ἀρχὴν οἱ μέχρις ἐκείνου ὑπηρετοῦντες διετηρήθησαν εἰς τὰς θέσεις, τὰς ἀναλόγους πρὸς ἃς κατεῖχον, ἐκτὸς ἐὰν ὑπῆρχεν ἰσχυρός τις λόγος κατά τινος, ἢ ἂν ἡ ἱκανότης αὐτοῦ ἦν ἀνεπαρκής. Ὠργανοῦντο δὲ τὰ ὑπουργεῖα βαθμηδὸν καὶ ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἐν τῶν τελευταίων ὑπῆρξε τὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, εἰς ὃ ἀπεφάσισεν ἡ Ἀντιβασιλεία τὸν βαθμὸν συμβούλου, τὸν ἀνώτατον μετὰ τὸν τοῦ ὑπουργοῦ, νὰ δώσῃ εἰς τὸν αὐτῇ συστημένον Κωνσταντῖνον Σχινᾶν. Ἀλλὰ ἔφερε τὸν Σχινᾶν εἰς μεγάλην δυσχέρειαν· διότι ὀλίγον πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως εἶχεν ἀνατεθῇ αὐτῷ ὑπὸ τῆς διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ σύνταξις γαλλικῆς ἐφημερίδος καὶ ταύτην διευθύνων περιῆλθεν εἰς ἔριν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Τρικούπην, ὅστις καὶ τὸν ἔπαυσε. Μεταβὰς λοιπὸν παρὰ τῷ Ἀντιβασιλεῖ κ. Μάουρερ τῷ εἶπεν, ὅτι ἀδύνατον τῷ ἦν νὰ δεχθῇ μετὰ τοιαῦτα προηγούμενα θέσιν ἀνωτάτης ἐμπιστοσύνης παρ' ὑπουργῷ μάλιστα, πρὸς ὃν εἶχεν ἔλθῃ εἰς διάστασιν, ὡς πρὸς τὰς περὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς θεωρίας αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ μοὶ εἶπεν, ὅτι ὁ Μάουρερ ἤκουσε μετὰ πολλῆς λύπης τὴν ἀπόφασιν ταύτην καθ' ὅσον ἐθεώρει αὐτὸν καταλληλότατον δι' ἣν τῷ προσδιώριζεν ὑπηρεσίαν καὶ τῷ ἐξέφρασε τὴν ἀμηχανίαν αὐτοῦ, διότι, ὠργανωθέντων ἤδη πάντων σχεδὸν τῶν ἄλλων ὑπουργείων, ἄλλη θέσις δὲν ἔμενεν διαθέσιμος πλὴν μιᾶς καὶ μόνης, τῆς τοῦ συμβούλου ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἣν εὑρισκεν, ὅτι κατεῖχεν ὡς πρῶτος πάρεδρος Ραγκαβῆς τις, περὶ οὗ δὲν εἶχεν ἀκούσῃ νὰ ὑπῆρχέ τις λόγος παύσεως ἢ πρὸς ὑποβιβασμόν, ὥστε καθ' ἣν εἶχον παραδεχθῇ ἀρχήν, εἰς τὸν Σχινᾶν δὲν ἠδύνατο νὰ δοθῇ ἡ θέσις μου, εἰμὴ ἂν οἰκειοθελῶς τῷ τὴν παρεχώρουν. Ἄλλη δὲ δι' αὐτὸν εἰς οὐδὲν ὑπουργεῖον ἔμεινε διαθέσιμος.

Ταῦτα ἀκούσας διηγουμένου μοι τοῦ κ. Κ. Σχινᾶ, τὸν παρεκάλεσα νὰ ἐπανέλθῃ αὐθωρεὶ πρὸς τὸν κ. Μάουρερ καὶ νὰ τῷ εἰπῇ, ὅτι παρεχώρουν τὴν θέσιν οἰκειοθελῶς. Καὶ ναὶ μὲν θέσις ὑπουργικοῦ συμβούλου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς τάξεως, τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς κατ' ἀξίαν ἀπονομῆς τῶν ἀξιωμάτων, ἣν λίαν ἐπιζήτητος καὶ ἐπαρκεστάτη, ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀνωτάτην φιλοτιμίαν νεανίου τῆς ἡλικίας μου, ἀφ' οὗ εἰς ἄλλα ὑπουργεῖα σύμβουλοι διωρίσθησαν ἄνδρες διακεκριμένοι ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἱκανότητι, οἷοι ὁ Κωνστ. Λεβίδης καὶ ὁ Ν. Θεοχάρης. Ἀλλ'

ἐν τῷ Σχινᾷ ἔβλεπον ἐγὼ φίλον, πρεσβύτερον ἐμοῦ, κατὰ τὰς γνώσεις ἀνώτερον καὶ ὑποκείμενον εἰς ἀνάγκας, ὧν ἐγώ, ἐν τῷ κόλπῳ τῆς οἰκογενείας μου, ἤμην, ἢ κἂν ἐνόμιζον, ὅτι ἤμην, ἀπηλλαγμένος. Διὰ τοῦτο, ὅτε ὁ Σχινᾶς ἠρνεῖτο νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας τὴν ἐκουσίαν ταύτην ὑποχώρησίν μου, τῷ εἶπον, ὅτι, ἂν ἐπέμενεν ἀρνούμενος, σταθερὰν ἀπόφασιν εἶχον ἐντὸς τῆς ἐπαύριον νὰ δώσω τὴν παραίτησίν μου, ὅπερ πολὺ μᾶλλον θὰ μ' ἔβλαπτεν. Οὕτω πεισθεὶς καὶ ἰσχυρῶς συγκεκινημένος, μετέβη πρὸς τὸν Μάουρερ καὶ διωρίσθη αὐθημερὸν σύμβουλος ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Εἰς ἐμὲ δέ, μαθοῦσα ἡ Ἀντιβασιλεία ὅτι ἐκουσίως ὑπεχώρησα, ἔδωκε τὴν ἀμέσως μετὰ τὴν τοῦ συμβούλου ἀνωτέραν θέσιν, τὴν τοῦ «ἐπὶ τῆς διεκπεραιώσεως ὑπουργικοῦ γραμματέως» ἐπὶ μισθῷ 225 δρ., τοῦ τῶν λοιπῶν γραμματέων ὄντος 200, τοῦ δὲ τῶν συμβούλων 300.

Ἐν τῇ νέᾳ μου θέσει πρώτην φροντίδα ἔσχον νὰ μεταφράσω ἐκ τοῦ γερμανικοῦ φυλλάδιον περὶ ὀργανισμοῦ καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχείων ἐν Βαυαρίᾳ, καὶ νὰ ἐφαρμόσω τοῦτον μετὰ πάσης ἀκριβείας εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἐν ᾧ ὑπηρέτουν. Ἀντίτυπα δὲ τῆς μεταφράσεώς μου ἐπέμφθησαν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ὑπουργεῖα, ὧν οἱ διεκπεραιωταὶ ἐρχόμενοι ἐδιδάσκοντο παρ' ἐμοῦ πῶς τὰ ἴδια αὐτῶν ἀρχεῖα νὰ ὀργανώσωσι, διότι ἕως τότε ἦν ἐντελῶς ἀμέθοδος καὶ ἐν πολλῇ ἀταξίᾳ ὁ σπουδαῖος οὗτος κλάδος τῆς ὑπηρεσίας.

Μία τῶν πρώτων μεριμνῶν τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπῆρξεν ὁ ὀργανισμὸς τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας, πρὸς ὃ συνεκάλεσε πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ἑλλάδος εἰς Ναύπλιον, ὑπὲρ τοὺς 40, καὶ διώρισεν ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Τρικούπη καὶ τῶν συμβούλων Σκ. Βυζαντίου καὶ Κ. Σχινᾶ, ἵνα ἀκούσωσι καὶ ἐκθέσωσι τὴν γνώμην τῶν ἱεραρχῶν περὶ νέου κανονισμοῦ. Ἐκ τῶν συζητήσεων δὲ τούτων προέκυψεν ἡ ἵδρυσις ἀνεξαρτήτου ἐκκλησίας τοῦ Βασιλείου, ἣν μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ἀνεγνώρισε τέλος τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Ἐψηφίσθη δὲ καὶ ἡ διοίκησις αὐτῆς ὑφ' Ἱερᾶς Συνόδου, ὑφ' ἣν δέκα ἀρχιερεῖς προΐσταντο ἐκκλησιαστικῶς ἕκαστος ἑκάστου τῶν δέκα τοῦ κράτους νομῶν, ἡ καθαίρεσις τῶν ἀκατοικήτων ἢ σχεδὸν ἀκατοικήτων μοναστηρίων καὶ ἡ σύστασις ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου διὰ τὸν κλῆρον καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν. Γραμματεὺς δὲ τῆς ὀργανωτικῆς ταύτης ἐπιτροπῆς ἦν ὁ ὀξύχολος, ἀλλὰ τὰ πιστὰ παρὰ τῷ Τρικούπῃ χαίρων Φαρμακίδης, ψυχὴ ὅμως αὐτῆς ἦν ὁ ἀγχίνους καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐμπειρότατος Βυζάντιος.

Ἐπιδημούντων δ' ἔτι πάντων τῶν ἀρχιερέων ἐν Ναυπλίῳ, ἐπῆλθε τὸ Πάσχα καί, ὡς οὐδέποτε ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐτελέσθη λαμπρὰ ἡ δευτέρα Ἀνάστασις ἐν τῇ ὑπαίθρῳ πλατείᾳ τῇ πρὸ τῶν Ἀνακτόρων, παριστα-μένου ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ πρώτου Βασιλέως τῆς ἀναβιωσάσης Ἑλλάδος, μετεχόντων δὲ τῆς ἱεροτελεστίας καὶ τῶν τεσσαράκοντα ἀρχιερέων, οἵτινες τὰ ἱερὰ ἄμφια φέροντες καὶ εἰς ἀποστάσεις ἀπ' ἀλλήλων ἑστῶτες, ἀνέγνωσαν τὸ Εὐαγ-

γέλιον τῆς Ἀναστάσεως εἰς πάσας τὰς γνωστὰς γλώσσας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀποβιώσαντος δ' ἐνῷ ἐξηκολούθουν αἱ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συζητήσεις τοῦ ἀρχιερέως Κορινθίας, ἐξελέγη ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν νομὸν Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας ὁ ἕτερος Κύριλλος, τέως ἀρχιεπίσκοπος Ἠλείας, χρηματίσας τοῦ ἀπαγχονισθέντος Πατριάρχου Γρηγορίου ἀρχιδιάκονος καὶ διωρίσθη συγχρόνως αὐτὸς πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐντελῶς ἄξιος τῆς θέσεως ταύτης διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ χαρακτῆρος, ὡς καὶ διὰ τοῦ πνεύματός του τὸ μεγαλεπήβολον.

Ἐν Αἰγίνῃ

Μικρὸν δὲ μετὰ ταῦτα ἔστρεψε τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τὴν προσοχήν του μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ Ὀρφανοτροφεῖον, τὸ μέγα κατάστημα, ὃ εἶχεν ἱδρύσῃ ὁ κυβερνήτης Καποδίστριας εἰς καταγώγιον τῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας λυτρουμένων ὀρφανῶν, ὧν εἶχον σφαγῇ οἱ γονεῖς. Ἕνεκα τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς διοικητικῆς παραλυσίας, δι' ἧς ἡ Ἑλλὰς εἶχε διέλθῃ, εἶχε καταντήσῃ ἡ κατάστασις τοῦ ἱεροῦ τούτου καταγωγίου οἰκτρὰ καὶ διετέλει σχεδὸν ἄγνωστος εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἥτις ὅμως οὐκ ὀλίγα πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ ἐδαπάνα. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ σταλῇ τις, ἵνα ἐπιθεωρήσῃ τὰ κατ' αὐτὸ καὶ πρὸς τοῦτο ὡρίσθην ἐγὼ καὶ μοὶ ἐδόθησαν γενικαί τις ὁδηγίαι καὶ μικρά τις ποσότη, ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσίν μου διὰ τὴν περίστασιν, καθ' ἣν θὰ ἐνέκρινον τὴν ἀπομάκρυσιν τινῶν ἐκ τῶν τροφίμων, ἢ ἄλλην τινὰ δαπάνην θὰ ἐθεώρουν ὡς κατεπείγουσαν.

Ἅμα ἀφιχθεὶς εἰς Αἴγιναν ἔσπευσα κατὰ πρῶτον πρὸς τὸν παλαιὸν καὶ ἀγαπητόν μου διδάσκαλον τὸν Γεννάδιον, διευθυντὴν διατελοῦντα τοῦ ἐκεῖ γυμνασίου, ὃ ἐκαλεῖτο τότε «κεντρικὴ σχολή». Ἀνεζήτησα δὲ ἀμέσως αὐτὸν οὐ μόνον ἐξ ἀγάπης καὶ κατὰ καθῆκον, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρός του μεγάλην ἐξήσκει ἐπιρροήν, ἧς προέβλεπον, ὅτι θὰ εἶχον ἴσως ἀνάγκην πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου.

Αἱ ἐν τῷ ὀρφανοτροφείῳ ἔρευναί μου μοὶ ἀπέδειξαν ταχέως τὴν κατάστασιν αὐτοῦ οἰκτροτέραν ἀφ' ὅ,τι τὴν ἐφαντάζοντο ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Διευθυντὴς αὐτοῦ ἦν ὁ πεπαιδευμένος μὲν καὶ ἀγχινούστατος, ἀλλ' ἥκιστα πρακτικὸς Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐλεεινολόγει τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῷ ἱδρύματι παραλυσίαν καὶ ἀθλιότητα, χωρὶς ὅμως νὰ ἠξεύρῃ πῶς νὰ ἐπιφέρῃ διόρθωσιν. Περιεῖχε δὲ τὸ ὀρφανοτροφεῖον παιδία ὑπὲρ τὰ ἑκατόν, δυστυχῆ λείψανα τῶν ἐρημώσεων τοῦ πολέμου, πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος πρὸς περίθαλψιν συναχθέντα, τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐξαγορασθέντα. Μεταξὺ δ' αὐτῶν τὰ ἐξ Αἰγύπτου ἐλθόντα ἔφερον τὴν ἐπιδημίαν τῆς ὀφθαλμίας, ἥτις διὰ φοβερῶν καὶ ταχυτάτων προόδων

μετεδίδετο καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ὀρφανά, στερούμενα καταλλήλου περιποιήσεως καὶ ἰατρικῆς θεραπείας, τὰ δὲ ἀπετύφλου. Εἰς δὲ τὰ ἐναπολειπόμενα ἡμίτυφλα ἢ τὰ εἰσέτι τὴν μάστιγα ἐπιδημίας ἀποφυγόντα εὗρον τὸν σοφὸν φιλόλογον Νεόφυτον Δούκαν, βαθείας ἀναπτύσσοντα γραμματικὰς θεωρίας καὶ ἐξηγοῦντα τὸν Δημοσθένην. Κατὰ τὰ λοιπὰ δὲ ἦν τὸ κατάστημα εἰς λεηλασίαν παραδεδομένον, καίτοι εἶχεν οἰκονόμους καὶ ἐπιστάτας. Ἐν τοῖς ὑπογείοις ὑπῆρχον εὑρεῖαι ἀποθῆκαι, περιέχουσαι προμηθείας πρὸς τροφήν, τὰ πρὸς ἔνδυσιν καὶ τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ καταστήματος, πολλαπλάσια τῶν ἀπαιτουμένων, καὶ ἐπληροφορήθην ὅτι τὴν μὲν ἡμέραν τὰ ἐφόδια ταῦτα ἐταμιεύοντο ἐκεῖ διὰ τῶν θυρῶν, αἵτινες ἠνοίγοντο ἐντὸς τοῦ περιβόλου, τὴν δὲ νύκτα τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐξήγετο δι' ἐξωτερικῶν θυρῶν καὶ ἐπωλεῖτο λαθραίως εἰς ὄφελος τῶν οἰκονόμων καὶ ἐπιστατῶν. Μεταξὺ δ' ἄλλων περιττῶν ὑπῆρχε καὶ ἐφημέριος μισθούμενος, ἵνα ἀναγινώσκῃ τὴν ἀκολουθίαν κατὰ Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ καταστήματος, ἐν ᾧ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ὑπῆρχεν ἐνοριακὴ ἐκκλησία, εἰς ἣν οὐδὲν ἐκώλυε τοὺς παῖδας νὰ φοιτῶσιν ἀνεξόδως.

Περὶ πάντων τούτων πεισθεὶς ἐξ αὐτοψίας καὶ ἐξ ἐρεύνης τῶν ἀπολογισμῶν, συνέταξα ἔκθεσιν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον μακρὰν καὶ ἐμπεριστατωμένην. Ἐνῷ δ' ἔγραφον αὐτήν, εἶδον εἰσελθόντα εἰς τὸ δωμάτιόν μου νέον διάκονον, φέροντα μέγα πανέριον πλῆρες λεμονίων καὶ πορτοκαλλίων, ἄτινα διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος των θὰ ἐκίνουν καὶ αὐτῶν τῶν Ἐσπερίδων τὴν ὄρεξιν. Μοὶ ἐπέμπετο δὲ μετ' εὐχῶν πολλῶν ὑπὸ τοῦ ἐφημερίου τοῦ Ὀρφανοτροφείου, ὅστις, εἰ καὶ ἐπροσπάθουν νὰ ἐνεργῶ τὰς ἐρεύνας μου ἡσύχως καὶ ἀνεπιδείκτως, δὲν ἠγνόει ὅμως τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεώς μου καὶ φαίνεται ὅτι εἶχε τὴν συνείδησιν οὐχὶ ἐντελῶς ἥσυχον ὡς πρὸς τὸ σκόπιμον τῆς θέσεως καὶ τῆς μισθοδοσίας του. Ἀπήντησα δὲ τότε εἰς τὸν νέον λευίτην, ὅτι παρακαλῶ μὲν νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην μου εἰς τὸν ἀποστέλλοντα, ἀλλ' ὅτι παροικῶν εἰς ξένην οἰκίαν δὲν ἠδυνάμην νὰ κάμω χρῆσιν τοῦ δώρου, ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι δὲν ἤμην πολὺ φίλος τῶν πορτοκαλλίων, (ὅπερ ὅμως ὁμολογῶ, ὅτι ἀντέδκινεν ἄντικρυς εἰς τὴν ἀλήθειαν). Ἐπειδὴ ὅμως ἐκεῖνος ἐπέμενε νὰ μὴ ἀποκομίσῃ ὀπίσω τοὺς καρπούς, ἔλαβον δύο ἐξ αὐτῶν, ἵνα ἔχω, τῷ εἶπον τὰς εὐχάς τοῦ σεβασμιωτάτου, καὶ τῷ ἀπέπεμψα τοὺς λοιπούς. Ἐνῷ δ' ἐξήρχετο ὁ διάκονος ἱκανῶς δυσηρεστημένος, ἀνακαλέσας αὐτόν, «Παρ' ὀλίγον νὰ λησμονήσω» τῷ εἶπον· «Εἰπέτε, παρακαλῶ, εἰς τὴν σεβασμιότητά του, ὅτι γράφω τὴν ἔκθεσίν μου εἰς τὸ ὑπουργεῖον καὶ προτείνω ἐν ἄλλοις τὴν κατάργησιν τῆς θέσεώς του, καθότι τὴν θεωρῶ περιττήν. Νομίζω καθῆκόν μου νὰ τὸν εἰδοποιήσω περὶ τούτου.» Ἔκτοτε περὶ πορτοκαλλίων πλέον λόγος δὲν ἔγινε.

Ἐνῷ ἤμην ἔτι ἐν Αἰγίνῃ, ἐπεσκέφθη τὴν νῆσον ὁ Βασιλεὺς μετὰ τοῦ Ἀρμανσπέργη καὶ κατέλυσεν εἰς τοῦ Κοντοσταύλου τὴν ἔπαυλιν. Ὅτε δὲ ἐπισκεφθεὶς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον μὲ συμπαρέλαβεν εἰς τὴν ἀκολουθίαν του, τὸν ὡδήγησα ἐν ἄλ-

λοις καὶ εἰς τὴν βιβλιοθήκην, ὅπου καὶ τῷ ἔδειξα ἐκεῖ εἰκόνα τινὰ τοῦ Ρήγα μετὰ πλείστης ἐπιδεξιότητος διὰ τοῦ καλάμου ζωγραφηθεῖσαν ὑφ' ἑνὸς τῶν τροφίμων, σχεδὸν αὐτοδιδάκτου, τοῦ Μοσχοβάκη, ὃν καὶ συνέστησα θερμῶς εἰς τὴν βασιλικὴν προστασίαν. Ὁ δὲ Βασιλεὺς εὐηρεστήθη νὰ τῷ δαψιλεύσῃ αὐτὴν καὶ τὸν πέμψῃ ὑπότροφον εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα σπουδάσῃ καλλιτεχνίαν. Οὗτος μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του διωρίσθη διδάσκαλος καλλιγραφίας εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα. Λυπηρὰν ὅμως ἔκπληξιν μοὶ ἐνεποίησε κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν ἐκείνην, ὅτι ὁ Βασιλεύς, ὅτε τῷ ἔδειξα τὴν εἰκόνα, μὲ ἠρώτησε τίς ἦτον ὁ Ρήγας, ὅπερ μοὶ ἀπεδείκνυεν, ὅτι ἐν Μονάχῳ δὲν τὸν εἶχον ἱκανῶς παρασκευάσῃ διὰ τὴν θέσιν, εἰς ἣν ὥριστο.

Τὸ Ὀρφανοτροφεῖον ὑπὸ τὸν Μαργαρίτην μετετέθη μετὰ ταῦτα εἰς Ναύπλιον, ἐγκαταστὰν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχαίου στρατιωτικοῦ σχολείου. Ἐκλιπούσης σχεδὸν τῆς πρώτης ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, βαθμηδὸν ἀπεσβέσθη καὶ ἐξέλιπε· διεδέχθη δ' αὐτὸ μετὰ πολὺ τὸ φιλανθρωπικὸν κατάστημα, τὸ ἱδρυθὲν ἐν Ἀθήναις, διὰ τῆς ἐλευθερίου προικοδοτήσεως τοῦ φιλογενοῦς Χατζῆ-Κώστα, ἐν ᾧ, ἄριστα διοικουμένῳ, ἄποροι παῖδες ὀρφανοὶ πατρὸς καὶ μητρός, ἀσκοῦνται εἰς τέχνας βιοποριστικάς, διδασκόμενοι καὶ τ' ἀπαραίτητα γράμματα.

Φρίκην μοὶ ἐνεποίησεν ἐν Αἰγίνῃ ὁ ζῆλος, μεθ' οὗ οἱ λίαν πεπαιδευμένοι, ἀλλὰ τοῦ σταδίου αὐτῶν ἀπαρχόμενοι ἰατροὶ Ὀλύμπιος καὶ Χορτάκης, ἐγυμνάζοντο εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης των, διερχόμενοι πάσας τὰς ἡμέρας των εἰς ἀκρωτηριασμοὺς τῶν ἀδεσπότων κυνῶν τῆς νήσου πρὸς ἐνάσκησιν εἰς τὴν χειρουργίαν, ἀλλὰ δὲν δύναμαι ν' ἀρνηθῶ, ὅτι διὰ τῶν τοιούτων σκληρῶν ἀσκήσεων ἀνεδείχθησαν ἀμφότεροι ἔξοχοι εἰς τὴν τέχνην των, μάλιστα ὁ Ὀλύμπιος, ὅστις ἐνέμεινεν εἰς αὐτήν.

Ἐγνώρισα δ' ἐκεῖ καὶ τὸν Ἰατρίδην, μέτριον μὲν ζωγράφον, ἄκρον δὲ ζηλωτὴν τῶν προγονικῶν ἀρχαιοτήτων. Οὗτος ὀλίγον πρὸ τῆς εἰς Αἴγιναν ἀφίξεώς μου, ὅτε ὁ Ἄγγλος ἀντιπρέσβυς Δόκινς ἔπεμψεν ἐκεῖ πολεμικὸν πλοῖον, ἵνα ἀπαγάγῃ ἄγαλμα, κείμενον εἰς τὴν παραλίαν, ἐξανέστησε τὸν λαὸν καὶ ἔνοπλον τὸν ἔφερε κατὰ τῶν Ἄγγλων ναυτῶν, τοῖς ἀφῄρεσε τὸ ἄγαλμα, ὃ ἤδη ἀπεκόμιζον καὶ κατέθεσεν αὐτὸ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Μουστοξύδου καταρτιζόμενον τότε Μουσεῖον ἐν τῷ Ὀρφανοτροφείῳ, ἔνθα καὶ μοὶ τῷ ἔδειξεν.

Ἵνα ἀναχωρήσω δὲ ἐξ Αἰγίνης, ἐπειδὴ τὰ ἐφόδιά μου εἶχον δώσῃ εἰς τοὺς ὀρφανούς, ἐδανείσθην παρὰ τοῦ πάντοτε προθύμου νὰ μὲ συνδράμῃ Γενναδίου καὶ τῷ τὰ ἀπέστειλα ἅμα οἴκαδε ἀφιχθείς.

Ἐπάνοδος εἰς Ναύπλιον

Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου μετηνάστευσεν ἡ οἰκογένειά μου εἰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ πατήρ μου εἰς τὸ οἰκόπεδον, ὃ εἶχεν ἀγοράσῃ προυτίθετο νὰ οἰκοδομήσῃ οἰκίαν πρὸς ὁριστικὴν ἡμῶν ἀποκατάστασιν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν τῆς μητρός μου, συνώκησα πάλιν μετὰ τοῦ Σκαρλάτου Σούτσου, κατ' ἀρχὰς εἰς μέρος τῆς οἰκίας, ἣν κατώκει καὶ ὁ Ἰακ. Ἀργυρόπουλος, ὁ πενθερὸς τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθημεν ν' ἀποσυρθῶμεν εἰς τὸ ὑπερῷον αὐτῆς, ὅτε ἦλθεν ἐκεῖ ἐκ Γαλλίας καὶ ὁ ἕτερος ἀδελφὸς Ἀργυρόπουλος ὁ Γεώργιος, μετὰ τῆς γυναικός του Δομν. Ραλοῦς, θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος Καρατζᾶ καὶ τῶν τέκνων του, τῆς Ἑλένης (μετὰ ταῦτα κυρίας Ρουάν), καὶ τοῦ Ἐμμανουήλ. Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην τὸ μόνον, ὃ δύναμαι νὰ ἀπομνημονεύσω, ἐστίν, ὅτι κατεβροχθίσθην ὑπὸ τῶν Κορινθίων τοῦ Ἀριστοφάνους, οἵτινες κατὰ μυριάδας ἐξεστράτευον ἀνὰ πᾶσαν νύκτα κατ' ἐμοῦ ἐκ τῶν δοκῶν τῆς ὀροφῆς. Ἐγενόμην δὲ καὶ ἀκούσιος μάρτυς ὀργίων εἰς τὴν ἀντικειμένην τῇ ἡμετέρᾳ οἰκίαν, ἔνθα κατῴκει ὁ Θ. Γρίβας μετὰ πολλῶν ὀπαδῶν του.

Τότε περίπου ἐκινδύνευσα νὰ πνιγῶ, λουόμενος εἰς τὴν θάλασσαν κατὰ τὴν θέσιν «Πέντε ἀδέλφια». Καίτοι διδαχθεὶς τὴν κολυμβητικὴν ἐν Μονάχῳ, δὲν ἤμην ὅμως ἔμπειρος αὐτῆς, ἢ ἱκανῶς εὔρωστος, ἵν' ἀντέχω, καὶ ἀπέφευγον τὰ βαθέα. Ἀλλὰ μίαν ἡμέραν ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν συντρόφων μου, ἐτόλμησα τὴν ἀπόπειραν, καὶ ἐπέτυχον εἰς μικρὰν ἀπόστασιν. Θαρρήσας ὅμως καὶ θελήσας νὰ ἐπαναλάβω αὐτὴν ᾐσθάνθην τὰς δυνάμεις μου ἐκλιπούσας καὶ ὅτε ἐβυθιζόμην, ἔβλεπον τὸ ὕδωρ πράσινον ὑπὲρ τὴν κεφαλήν μου καὶ εἶχον τὴν συνείδησιν, ὅτι τετέλεσται, ὅτε ᾐσθάνθην ὠθοῦντας με δύο στιβαροὺς βραχίονας, οἵτινες ἦσαν οἱ τοῦ ἀρχαίου συμμαθητοῦ μου Καμπούρογλου καὶ τοῦ ἀξιωματικοῦ Εὐστ. Ράλλη, ριφθέντων ἀμέσως εἰς σωτηρίαν μου. Οὕτω σπρωχθεὶς πρὸς τὴν παραλίαν, ἔπεσα εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἄπνους καὶ ἔκτοτε οὐδέποτε ἐκολύμβησα πλέον εἰς βαθέα.

Τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1833 ἐπῆλθε μεταρρύθμισις τοῦ Ὑπουργείου, εἰς ὃ πρόεδρος μὲν διωρίσθη ὁ Μαυροκορδᾶτος, προσελήφθη δὲ καὶ ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Θεοχάρης, τέως νομάρχης Ἀττικῆς, καὶ προσέτι ὁ Κωνστ. Σχινᾶς, εἰς ὃν ἐδόθη τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ προσωρινῶς τὸ τῆς Δικαιοσύνης. Δικαιωματικῶς λοιπὸν ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ εἰς ἐμὲ ἡ θέσις τοῦ συμβούλου, ἣν ἐκουσίως εἶχον παραχωρήσῃ τῷ Κ. Σχινᾷ, καὶ μοὶ ἀπεδόθη τῷ ὄντι, διαδεχθέντος με εἰς τὴν διεκπεραίωσιν τοῦ βοηθοῦ μου Πετροκοκκίνου.

Διὰ τὸν γενόμενόν μοι προβιβασμὸν ὤφειλον κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν τάξιν νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἐλθὼν δὲ πρός με ὁ τότε συγχρόνως μετ' ἐμοῦ ἀπὸ διευθυντοῦ τοῦ Νομοῦ Ἀχαΐας εἰς σύμβουλον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν προβιβασθεὶς Κ. Γ. Χρυσίδης μοὶ ἐζήτησε νὰ μὲ συνοδεύσῃ εἰς τὰς ἐπισκέψεις ταύτας, ὧν δὲν εἶχε πολὺ τὴν ἔξιν. Οὕτω παρουσιάσθημεν εἰς τὸν κόμητα Ἀρμανσπέργην καὶ εἰς τὸν Κ. Μάουρερ, οἵτινες ἀμφότεροι φιλοφρονέστατα μᾶς ἐδέχθησαν. Μᾶς ἔμενε δ' εἰσέτι τὸ τρίτον μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας ὁ Κ. Ἄβελ, ὃν ἐξ ὄψεως μόνον ἐγνώριζον, διότι οὐδεμία σχέσις ὑπηρεσίας μὲ συνέδεε μετ' αὐτοῦ. Καὶ εἶχε μὲν ἐπιφυλαχθῇ ἡ Ἀντιβασιλεία τὴν ὑπερτάτην ἐπιτήρησιν

καὶ ἐπὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν ὑπουργείων, ἀλλ' ἄλλους καὶ ἄλλους κλάδους εἶχεν ἕκαστος τῶν Ἀντιβασιλέων ἐπιφυλάξῃ εἰς ἑαυτόν, τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ὁ Ἀρμανσπέργης, τὰ δικαστικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄβελ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ διοικητικά. Ἐφημίζετο δὲ προσέτι οὗτος καὶ ὡς δύσκολος τὸν χαρακτῆρα καὶ δυσεντευκτος, ὥστε καὶ ἐλέγετο, ὅτι εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, τότε ὑπουργόν, θυμωθεὶς ποτε τῷ εἶπεν, ὅτι τίποτε δὲν τὸν ἐμπόδιζε ν' ἀνοίξῃ τὸ παράθυρον καὶ να τὸν ρίψῃ ἔξω. Καὶ ἐγὼ δ' αὐτός, ἐκ τοῦ ὑπερῴου τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ συνῴκουν μετὰ τοῦ Ἀργυροπούλου, ἀκούσας ποτὲ φωνὰς ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός, ἠγέρθην καὶ εἶδον εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης ὄπισθεν τῆς ἡμετέρας οἰκίας ἐπὶ τοῦ δώματος τοῦ οἴκου του τὸν Ἄβελ μονοχίτωνα, πυροβόλα ἔχοντα εἰς τὰς χεῖρας, καὶ διὰ κραυγῶν ἀπειλοῦντα νὰ καταπυροβολήσῃ τινά, ὅστις φαίνεται, ὅτι περιήρχετο εἰς τὴν ὁδὸν περὶ τὸν οἶκον, ἴσως νυκτοπόλος τις ἐραστὴς τινὸς τῶν ὑπηρετριῶν του. Τοιοῦτον λοιπὸν ὄντα, δὲν εἶχον ζητήσῃ ποτὲ νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ, ἂν καὶ ἐγνώριζον τήν τε συζυγόν του καὶ τὴν κυρίαν Ροῦκερ θυγατέρα αὐτῆς ἐκ πρώτου γάμου. Αὕτη λοιπὸν ἦν ἡ πρώτη μου εἰς αὐτὸν παρουσίασις.

Ἡ θύρα τοῦ ἰδιαιτέρου του δωματίου, ἡ χωρίζουσα αὐτὸ ἀπὸ τῆς αἰθούσης εἶχεν ὑέλους· ἀπέναντι δὲ αὐτῆς ἦν τεθειμένον τὸ γραφεῖόν του οὕτως, ὥστε καθήμενος εἰς αὐτὸ ἔστρεφε πρὸς τὴν θύραν τὰ νῶτα, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἰδῇ τίς ὁ εἰσερχόμενος, ἅμα ἤγειρε τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ καθρέπτην. Τοῦτο συνέβη καὶ ὅτε ἡμεῖς εἰσήλθομεν, διότι τοσαύτη ἦν εἰσέτι τότε ἐν Ἑλλάδι ἡ ἁπλότης τῶν ἠθῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας, ὥστε οὐδέποτε συνέβαινε νὰ προαναγγέλλωνται οἱ ἐπισκεπτόμενοι. Ἅμα λοιπὸν ἀκούσας κρουομένην τὴν θύραν καὶ ταχὺ βλέμμα ρίψας εἰς τὸν καθρέπτην, εἶδεν ὁ Κ. Ἄβελ δύο ἀγνώστους εἰσερχομένους, ἀνεπήδησεν ὡς δι' ἐλατηρίου καὶ ὥρμησε μᾶλλον ἢ ὅτι ἦλθε πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἂν ἤθελε νὰ μᾶς ζητήσῃ λόγον διατί τὸν ταράττομεν. Τοῦτο κατέπληξε τὸν σύντροφόν μου μείναντα ἄφωνον, ἐγὼ ὅμως λαβὼν τὸν λόγον γαλλιστί, διότι ὁ Κ. Χρυσίδης γερμανικὰ δὲν ὡμίλει, τῷ εἶπον, ὅτι ἤλθομεν νὰ τὸν εὐχαριστήσωμεν, ὁ Κ. Χρυσίδης καὶ ἐγώ. Ἀλλ' ἅμα ἤκουσε τὸ πρῶτον ὄνομα «Ἄ, ὁ Κ. Χρυσίδης», ἀνέκραξε διακόψας με ἀποτόμως. «Ἔρχεσθε ἐξ Ἀχαΐας;» Καὶ τὸν ἠρώτησε τινὰ περὶ τοῦ νομοῦ, εἰς ἃ ὁ νέος σύμβουλος ἀπήντα μετὰ δυσκολίας, ἥτις καὶ φυσικὴ τῷ ἦτο καὶ ηὔξανεν ἐκ τοῦ βιαίου τρόπου τῶν ἐρωτήσεων. Ἔπειτα δὲ τῷ συνέστησεν ὁ κ. Ἄβελ ζῆλον καὶ ἀκρίβειαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νέων καθηκόντων καὶ μᾶς ἔστρεψε τὰ νῶτα, χωρὶς λέξιν νὰ μοὶ εἰπῇ ἢ νὰ μοὶ δώσῃ καιρὸν νὰ προσθέσω.

Μετά τινας δὲ ἡμέρας ἐγεύθην μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ μου κ. Σχινᾶ εἰς τοῦ ἐπιτετραμμένου τῆς Σουηδίας κ. Ἐϊδενστὰμ καὶ μετὰ τὸ γεῦμα, κατὰ πρότασιν αὐτοῦ, ἐπορεύθημεν εἰς τῆς κυρίας Ἄβελ κατοικούσης ἀπέναντί του. Ἐκεῖ ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς παρόντες καὶ ἐμπεσόντος λόγου περὶ ἐκκλησιαστικῶν, νομίζω,

πραγμάτων, ἐξέθηκα τὴν ἰδέαν μου γερμανιστὶ ὁμιλῶν, παρουσίᾳ καὶ τοῦ κ. Ἄβελ. Ἐξελθὼν δ' οὗτος μετ' ὀλίγον τοῦ δωματίου εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ συμπαραλαβὼν καὶ τὸν κ. Σχινᾶν, τὸν ἡρώτα τίς ἦν ὁ νεανίας ἐκεῖνος, ὁ ὁμιλήσας πρὸ ὀλίγου περὶ ἐκκλησίας. «Πῶς ; δὲν γνωρίζετε τὸν κ. Ραγκαβῆν, τῷ εἶπεν ὁ κ. Σχινᾶς, «τὸν προβιβασθέντα πρὸ ὀλίγου εἰς σύμβουλον ;» Τότε κτυπήσας τὸ μέτωπόν του ὁ κ. Ἄβελ. «Ὦ, τί ζῶον εἶμαι, ἀνέκραξεν. Ἐσχάτως ἦλθε πρὸς ἐμὲ καὶ δὲν τὸν ἀνεγνώρισα, οὐδὲ τὸν λόγον τοῦ ἀπέτεινα. Τί ζῶον εἶμαι». Καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὸ δωμάτιον μοὶ ὡμίλησεν ἠπιώτατα καὶ πολλὰ περὶ τῆς νέας ὑπηρεσίας μου. Τὸ ἐπιφώνημα «Τί ζῶόν εἶμαι» κλπ. ἔμαθον μετὰ ταῦτα παρὰ τοῦ κ. Σχινᾶ.

Ἦσαν δὲ τότε τὰ τῆς ὑπηρεσίας ἐν γένει ἀκριβέστατα καὶ αὐστηρότατα ὠργανωμένα, καὶ ὁ Ἄβελ κυρίως ἐπέβλεπεν εἰς τῶν κανονισμῶν τὴν κατὰ γράμμα ἐκτέλεσιν. Οὐαὶ εἰς τὸν ὑπάλληλον, ὅστις ἤθελεν εὑρεθῇ ἐκτὸς τοῦ γραφείου του κατὰ τὰς διαγεγραμμένας ὥρας τῆς ἐργασίας. Καὶ ὑπουργὸς ἂν ἦτο, ἐξετίθετο εἰς τὸν κίνδυνον ν' ἀκούσῃ δυσαρέστους παρατηρήσεις.

Περὶ τούτους περίπου τοὺς χρόνους (1834) συνέβη τὸ μέγα δρᾶμα τῆς εἰς δίκην εἰσαγωγῆς τοῦ Κολοκοτρώνη, Πλαπούτα καὶ ἄλλων ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχηγῶν, κατηγορηθέντων ἐπὶ συνωμοσίᾳ. Καὶ εἰς ταύτην μὲν τὴν πολύκροτον ὑπόθεσιν οὐδαμῶς μετεῖχον ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου, οὐδ' ἠθέλησα δὲ να παρευρεθῶ οὐδ' ἅπαξ κἂν εἰς τὸ ἀκροατήριον τοῦ δικαστηρίου, λυπηρὸν φρονῶν νὰ βλέπω εἰς τὴν θέσιν τῶν ὑποδίκων τοὺς ἀρτίως ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος των ἀγωνισθέντας, καὶ ἔτι λυπηρότερον ἂν δικαίως ἐσύρθησαν εἰς αὐτήν. Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς δίκης, εἶδον ἐκ τῆς οἰκίας μου τὸν ὑπουργὸν Σχινᾶν, συνοδευόμενον ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης Geib καὶ Γ. Βέλλιου, πάντας ἐν στολῇ μεταβαίνοντας μετ' ἀκολουθίας κλητήρων εἰς τὸ δικαστήριον, συνεδριάζον εἰς τὸ ἄλλοτε τζαμίον, ἔπειτα δὲ Βουλευτήριον καὶ τέλος καταστὰν εἱρκτὴν τοῦ Ναυπλίου. Προὐκλήθη δὲ ἡ ἐμφάνισίς του ἐκ τοῦ ὅτι οἱ δικασταὶ διασκεφθέντες μετὰ τὴν δίκην, εἶχον δώσῃ ψῆφον καταδικαστικήν, ἀλλ' ὁ πρόεδρος, ὅστις ἦν ὁ Πολυζωΐδης καὶ εἷς ἕτερος τῶν δικαστῶν μειονοψηφοῦντες ἠρνοῦντο νὰ συνυπογράψωσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν δικαστικὴν ἕδραν, ἵνα ἀναγνωσθῇ καὶ καταστῇ τελεσίδικος ἡ φοβερὰ θανατικὴ ἀπόφασις. Ὁ κ. Σχινᾶς λοιπὸν εὑρέθη ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ νόμου εἰς δεινὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ δικαστήριον καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ δωμάτιον τῶν διασκέψεων, εἶπε τῷ κ. Πολυζωΐδῃ καὶ τῷ συναδέλφῳ αὐτοῦ, ὅτι ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι νὰ ψηφίσωσι κατὰ τὴν πεποίθησίν των, δὲν εἶχον ὅμως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δεσμεύσωσι τὰς ψήφους τῶν ἄλλων καὶ ὅτι ὁ Πολυζωΐδης ὤφειλε κατὰ τὸν νόμον, ὡς πρόεδρος ν' ἀπαγγείλῃ ἐπισήμως τὴν ἀπόφασιν τῆς πλειονοψηφίας, (εἰς ἣν κατελέγετο καὶ ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ κ.

Σχινᾶ, ὁ κ. Δημ. Σοῦτσος). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ πρόεδρος ἀντέταττεν ἐπίμονον ἄρνησιν, ὁ ὑπουργὸς διέταζε τοὺς κλητῆρας νὰ φέρωσι καὶ ἄκοντα αὐτὸν εἰς τὴν ἕδραν του, ἵνα ἐκεῖ προκαθήμενος ἐκτελέσῃ τὸ καθηκόν του. Οὕτω ἡ ἀπόφασις ἀνεγνώσθη. Ἔβλαψε δὲ τὴν δημοτικότητα τοῦ κ. Σχινᾶ μεγάλως καὶ μάλιστα παρὰ τῷ Ναπικῷ λεγομένῳ, τῷ πρὶν Κυβερνητικῷ, κόμματι, ἡ βιαία αὕτη ἐνέργεια. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου πολλοὶ ἐφρόνουν, ὅτι, ἂν ἡ Κυβέρνησις ἀνείχετο τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένης ὑπηρεσίας τοῦ προέδρου τοῦ δικαστηρίου καὶ ὑπέκυπτεν εἰς αὐτοῦ τὴν αὐθαίρετον θέλησιν, ἡ βαρύτης τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἀμέσως ἀπ' ἀρχῆς θὰ κατεστρέφετο. Ἦν δὲ μία τῶν πρώτων πράξεων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἅμα ἐνηλικιωθέντος, ν' ἀπονείμῃ χάριν εἰς τούτους τοὺς ἐν παραγνωρίσει τῶν πρωτίστων ἐθνικῶν συμφερόντων ἅμα τῇ ἐλεύσει του ἐπαναστάντας, ἐν λήθῃ δὲ τῶν μεγάλων τῶν ἐθνικῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τὴν ἐσχάτην ποινὴν καταδικασθέντας.

Ἄλλως δ' ὁ κ. Σχινᾶς ὀλίγον ἀνεμίγνυτο εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν δύο ἀνατιθεμένων αὐτῷ ὑποεργείων καὶ μόνον κατεσπευσμένως ὑπέγραφεν ὅσα ἔγγραφα ἡμεῖς τῷ ἡτοιμάζομεν, διότι εἶχεν ἀφιερωθῇ ὅλος εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν κωδίκων, ἔργον δυσχερὲς καὶ πολύτιμον, προῖὸν σπανίας τότε νομικῆς καὶ φιλολογικῆς πολυμαθείας, ἀποδὸν εἰς τὸν νεοείσακτον δικαστικὸν κλάδον τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, τὴν προπατορικὴν γλωσσικὴν κληρονομίαν ἐκ τῶν ἐνδόξων χρόνων τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐκ τῶν ἐξόχων τοῦ φιλολογικῶν καὶ νομικῶν γνώσεων μετὰ μὲν τῶν ἐνεργῶν καθηκόντων τοῦ ὑπουργοῦ ὀλίγον συνεδιβάζετο, ἀλλ' ἔμεινε καὶ θέλει μείνῃ διὰ παντὸς κλασικὸν ἐν Ἑλλάδι, τὴν μνήμην διαιωνίζον τοῦ Σχινᾶ.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Βασιλέως ἔφθασαν ἐκ Γερμανίας οἱ υἱοὶ τοῦ ἤδη πρό τινος χρόνου ἐν Ναυπλίῳ διατρίβοντος καὶ εἶτα ἀπελθόντος Ἀλεξάνδρου Κατακουζηνοῦ, μεθ' οὗ φιλικωτάτας εἶχον σχέσεις, δι' ὃ καὶ ἅμα ἀφιχθέντες ἦλθον καὶ πρὸς ἡμᾶς καὶ μᾶς ἐπεσκέπτοντο συνεχέστατα, ἀλλὰ μᾶλλον μετὰ τοῦ Σκ. Σούτσου παρὰ μετ' ἐμοῦ συνδεθέντες. Ἐτιτλοφοροῦντο οἱ πρίγκιπες, ὡς δῆθεν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων τὸ γένος ἕλκοντες. Εἰς χορὸν δοθέντα εἰς τὸν Βασιλέα ὑπὸ τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους ἡ κόμησα Ἀρμανσπέργη μοὶ ἐζήτησε νὰ τῇ παρουσιάσω αὐτούς, τῇ δ' ἐπαύριον, ὧν προσκεκλημένος νὰ γευματίσω παρ' αὐτῇ ἐξεπλάγην εὑρὼν αὐτοὺς ἐπίσης προσκεκλημένους καὶ συγγευματίζοντας, εἰ καὶ μόλις τὴν προτεραίαν ὑπ' αὐτῆς γνωρισθέντες. Ἔκτοτε δ' ἔμαθον, ὅτι ἐγένοντο οἰκειότατοι παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ Ἀρμανσπέργη, προσκαλούμενοι ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν καὶ συμπαίζοντες μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ κόμητος καὶ μετὰ τοῦ νεαροῦ Βασιλέως.

Μίαν νύκτα δ' οὐκ ὀλίγον ἠπόρησα, ὅτε ἐπιστρέψας εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ κατῴκουν μετὰ τοῦ Σκ. Σούτσου, εἶδον εἰς τὰ σκαμνία ἐρριμμένα ἐνδύματα παράδοξα

ἀποδεικνύοντά μοι, ὅτι ὁ σύνοικός μου, οὗ ὁ χαρακτὴρ ἦν ἐν γένει ἥσυχος καὶ σοβαρός, εἶχε μεταμφιεσθῇ. Τὸ πρωὶ δὲ μόνον, ὅταν ἐξύπνησε καὶ τὸν ἠρώτησα, ἔμαθον, ὅτι τῷ ὄντι μετημφιέσθη ἐν συνοδίᾳ τῶν Κατακουζηνῶν, τῶν Ἀρμανσπέργων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως καὶ τότε κατὰ πρῶτον ἤκουσα, ὅτι πρὸ πολλοῦ ἐφοίτα ὁ ἴδιος καθ' ἑσπέραν μετὰ τῶν νέων Καντακουζηνῶν εἰς τοῦ προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας, καὶ συνεδέθη διὰ στενωτάτων σχέσεων μετὰ τοῦ νέου Βασιλέως συμπαίζων μετ' αὐτοῦ, χωρὶς ἐγώ, ὅστις πλὴν τῆς ὑπηρεσίας μου μόνον εἰς τὰς μελέτας μου τότε ἐνέκυπτον, ποτὲ τὸ ἐλάχιστον ν' ἀκούσω ἢ νὰ μαντεύσω περὶ τῶν ὑψηλῶν τούτων σχέσεων τοῦ συνοίκου μου. Καὶ εἶχον μὲν ἐκ Μονάχου ἤδη τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζωμαι ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὥστε καὶ ὅτε κατὰ πρῶτον μὲ ἀπήντησεν εἰς συναναστροφὴν τοῦ Ἀρμανσπέργη, πλησιάσας μὲ ἠρώτησεν ἂν ἐτελείωσα ἣν τῷ εἶχον εἰπῇ ἐν Μονάχῳ, ὅτι ἐπεχείρουν μετάφρασιν τῆς γυμναστικῆς τοῦ Μασμάνν, ἔργον ὃ ἐγκατέλιπον ἀληθῶς, διότι τότε ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο εἰσέτι νὰ δαπανήσῃ εἰς σύστασιν γυμναστηρίου καὶ μετὰ ταῦτα ἀνεπλήρωσεν ὁ μαθητὴς τοῦ Μασμὰνν Γ. Παγώνης.

Εἰς δὲ τὸν χορὸν τοῦ Ἄργους, ἀφ' οὗ παρουσίασα τῇ κομήσῃ τοὺς Κατακουζηνούς, ἐλθὼν ὁ Βασιλεὺς πρὸς ἐμέ, ὡς σχεδὸν μόνον γνώριμόν του, μὲ ἠρώτησε μετὰ τίνος ἐκ τῶν ἐκεῖ νεανίδων νὰ χορεύσῃ καὶ τῷ συνέστησα ὡς τὴν ὡραιοτέραν καὶ ἐπὶ ἀνατροφῇ διαπρέπουσαν, τὴν Ἑλένην Γεωργαντᾶ, (τὴν ἀποθανοῦσαν μετά τινα ἔτη ἐκ φθίσεως). Ἀλλ' ἐκ τῆς βασιλικῆς ταύτης εὐμενείας οὐδὲ τὴν ὀξύνοιαν, οὐδὲ τὸ θάρρος, οὐδὲ τὸν χαρακτῆρα εἶχον, ἵνα ὠφεληθῶ, φρονῶν, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς ὑπήκοον νὰ πλησιάσῃ οἰκείως τὸν Βασιλέα του. Μετά τινα δὲ χρόνον ἐν Ἀθήναις κατεδείχθη ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ κόμησα Ἀρμανσπέργη ἐπεδίωξε μετὰ τόσης σπουδῆς τὴν γνωριμίαν τῶν νεων πριγκίπων καὶ ἐσχέτισεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ Βασιλέως, διότι ἔσπευσε νὰ ὑπανδρεύσῃ τὰς δύο θυγατέρας της μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν Κατακουζηνῶν. Καὶ τῇ ἐγένοντο μὲν ἐνστάσεις ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, διὰ τὸν διπλοῦν τοῦτον γάμον ἀδελφῶν πρὸς ἀδελφάς· ἀλλ' ἐπέμεινεν ἀνενδότως ἡ κόμησα, ὡς ἂν ἐνόμιζεν, ὅτι ἄλλην τοσοῦτον λαμπρὰν τύχην οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ καί, ὡς πολλοὶ ἔλεγον τότε, φανταζομένη, ὅτι ταῖς προειδοποίει τὴν κληρονομίαν τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέναντι λοιπὸν τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς θελήσεως ἐνέδωκε καὶ ὁ γνωστὸς ἐπὶ μεγίστῃ αὐστηρότητι ἀρχιεπίσκοπος Ἀττικῆς Κ. Δανιήλ, καὶ ἐτεχνάσθη τοιοῦτον τι νὰ τελεσθῶσιν οἱ δύο γάμοι κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν εἰς διάφορα μέρη τῆς οἰκίας, ἢ εἰς δύο οἰκίας διαφόρους, ὥστε οὐδενὸς νὰ προηγῆται ὁ ἕτερος. Οὕτως ἡ πρωτότοκος Ἀρμανσπέργη, κεκοσμημένη ὑπὸ παντοίων χαρίτων, ὑπανδρεύθη τὸν πρωτότοκον Κατακουζηνὸν Στέφανον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ἐπιστρέφουσα ἐξ ἐκδρομῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπέθανεν εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Ψυττάλειαν, ἔνθα εἰσέτι σώζεται τὸ μνημεῖον της. Ὁ δὲ Στέφανος συνῆψε

δεύτερον γάμον μετὰ νέας τινὸς ἐκ Βλαχίας· μετ' οὐ μακρὰν δὲ συμβίωσιν παρερρόνησαν ἀμφότεροι οἱ σύζυγοι, καὶ ἐνεκλείσθησαν οἰκτρῶς εἰς φρενοκομεῖον τῆς Λειψίας. Ἡ δευτερότοκος Σοφία, ἔτι ὡραιοτέρα τῆς ἀδελφῆς της, πολὺ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ ἐπιδημήσαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα πρίγκιπος τῆς Ἀλτεμβούργης, ὥστε καὶ ἡ κόμησα ἤλπισεν ἐπ' ὀλίγον, ὅτι θέλει ζητηθῇ ὑπ' αὐτοῦ εἰς γάμον. Ἀλλ' ἡ ἐλπὶς αὕτη ἐματαιώθη, καὶ ὑπανδρεύθη αὐτὴ τὸν δεύτερον Κατακουζηνόν, Δημήτριον. Μετά τινα χρόνον ὅμως διεζεύχθησαν, καὶ ἡ ὡραιοτάτη Σοφία ἔζη μεμονωμένη ἐν Γερμανίᾳ μέχρι τοῦ θανάτου της. Ἐκ τῶν ἄλλων θυγατέρων τοῦ τότε προέδρου τῆς ἀντιβασιλείας, οὗ μεγάλη ἦτο ἡ κενοδοξία, καὶ ὅστις τῷ ὄντι βασιλέως ἐλάμβανε τρόπους καὶ παράστημα, τὴν νεωτάτην Μαρίαν, τότε παιδίον, ἥρπασεν ἔπειτα εἷς Γερμανὸς δημοδιδάσκαλος, καὶ ἔφυγε μετ' αὐτῆς εἰς Ἀμερικήν, ὅπου νομίζω, ὅτι αὐτὴ ἀπέθανεν, ἡ δ' ἑτέρα Καρολίνα, ὑπανδρεύθη βραδύτερον Πρῶσσον βουλευτήν, ἀναμιγέντα εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, καταδιωχθέντα καὶ τέλος διορισθέντα πρόξενον τῆς Πρωσσίας εἰς Σμύρνην.

Μεταπολίτευσις.

Μεταβὰς εἰς Ἀθήνας διὰ τοὺς γάμους τῆς ἀδελφῆς μου μόλις εἶχον μίαν ἑβδομάδα παραμείνῃ παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ μου, ὅτε ἐπιστολὴ τοῦ ὑπουργοῦ μου Κ. Σχινᾶ μ' ἐκάλεσε νὰ ἐπιστρέψω ἀνυπερθέτως εἰς Ναύπλιον.

Ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ εὐνούστεροι τοῖς Ἕλλησι καὶ οἱ μᾶλλον τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν θαυμάζοντες, προσῆπτον αὐτοῖς ἔλλειψιν πολιτικῶν ἀρετῶν, καὶ ἰδίως τὴν ἀπαίσιον καὶ ἀνέκαθεν ἐχθρὰν αὐτῶν Ἔριν, δι' ἣν πολλάκις ἐκρίνοντο ἀνεπίδεκτοι αὐτοκυβερνήσεως. Τὸν νέον Βασιλέα συνώδευσεν ἑπομένως πρὸς ἐξασφάλισιν κατὰ τῶν τοιούτων ἀτόπων ἀντιβασιλεία, συνισταμένη ἐκ Βαυαρῶν, ἐκλεχθέντων μεταξὺ τῶν ἐξοχωτέρων διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν των. Ἀλλὰ πολὺν χρόνον οἱ ἄνδρες οὗτοι δὲν διέμειναν ἐν Ἑλλάδι, χωρὶς νὰ ἐρίσωσι καὶ οὗτοι πρὸς ἀλλήλους καὶ νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο φατρίας, ἀντιπολεμουμένας ἀσπονδότερον ἀφ' ὅτι ποτὲ ἡ τοῦ Γρίβα καὶ ἡ τοῦ Στράτου, ἢ ἄλλων, ἀπὸ ξένας ἐπιρροὰς συνήθως ὑποκινουμένων ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἀρμανσπέργης, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἐκίνησε πάντα λίθον, ἵνα ὑποσκελίσῃ τοὺς συνάρχοντάς του καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἐπείσθη ὑπ' αὐτοῦ ἢ τῶν αὐτὸν προστατευόντων ἐπὶ βλάβῃ τῆς Ἑλλάδος, ὡς νομίζω, διότι ὁ Ἀρμανσπέργης ἦν κενόδοξος, ὀλιγώτερον εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ εἰς ἑαυτὸν ἀφωσιωμένος καὶ οὐδὲ τοσοῦτον θετικός, πεπαιδευμένος καὶ ἔμπειρος ὡς οἱ ἄλλοι ἀντιβασιλεῖς. Εἰς τὴν ἰδιοτελῆ αὐτοῦ ἐνέργειαν ὀφείλεται καὶ ἡ τότε ἀναβίωσις τῶν ξένων κομμάτων «ἢ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγ' ἔθηκεν». Ὁ δὲ Μάουρερ τοὐναντίον ἦν ἀνὴρ ἐνάρετος τὸν χαρακτῆρα καὶ φιλέλλην ἐν-

θουσιῶν, καὶ ὁ Ἄβελ πολυπειρότατος εἰς τὰ διοικητικά, ἀπηλλαγμένος ἔτι τοῦ ὑπεραλπείου ἐκείνου φανατισμοῦ, δι' οὗ μετὰ ταῦτα μεγάλως ἔβλαψε τὴν Βαυαρίαν. Ἴσως δὲ καὶ δὲν θ' ἀνεπτύσσετο ποτὲ ὁ καρπὸς οὗτος τοῦ βιαίου του χαρακτῆρος ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἀφορμὴν οἵαν τῷ παρέσχε ἐν τῇ πατρίδι του τὸ παράβολον δρᾶμα τῆς Λόλλα Μοντές.

Μοὶ ἔγραφε λοιπὸν ὁ Σχινᾶς, ὅτι μετεκλήθησαν τὰ δύο μέλη τῆς ἀντιβασιλείας ἀντικατασταθέντα ὑπὸ τοῦ Ἐϊδέκου, τέως μέλους παραπληρωματικοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρτίως ἀφιχθέντος πρέσβεως τῆς Βαυαρίας Κόβελ καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθω ἄνευ ἀναβολῆς, διότι μέχρι τῆς ἀφίξεώς μου καὶ αὐτός, ὡς ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Μάουρερ καὶ ἐγώ, ὡς φίλος ἰδικός του, θὰ ἤμεθα ἴσως ἀποβεβλημένοι. Οὕτω λοιπόν, ἅμα ταῦτα ἀναγνούς, κατῆλθον μετὰ τῆς μητρός μου καὶ τῆς ἀδελφῆς μου Εὐφροσύνης ἐκ Κηφισσίας εἰς Ἀθήνας, ὅπου εἴχομεν μεμισθωμένον κατάλυμα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κωνσταντινίδου παρὰ τὴν ρωσσικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀπελθὼν τὴν ἐπαύριον διὰ ξηρᾶς ἔφθασα εἰς Ναύπλιον τὴν τρίτην ἡμέραν.

Εὗρον δ' ἐν Ναυπλίῳ τὰ πάντα ἐν συγχίσει καὶ κατηφείᾳ, μὴ ἐλλειπόντων βεβαίως καί τινων, οὐκ ὀλίγων καὶ αὐτῶν, οἵτινες ἐπέχαιρον ἐπὶ τῇ μεταβολῇ. Ὁ Ἀρμανσπέργης δι' ὅλου ἐκείνου τοῦ θέρους εἶχε κατοικήσῃ ἐκτὸς τῆς πόλεως εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ Μιαούλη, ἔνθα καίτοι πρόεδρος τῆς ἀντιβασιλείας διέμενεν ὡς ἐξόριστος, πλειονοψηφούντων τῶν ἀντιπάλων του καὶ μικρὸν ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν διοίκησιν. Ἔζη δὲ σχεδὸν ἐγκαταλελειμμένος τότε ὑπὸ τῆς κοινωνίας, διότι τοὺς πλείστους ἀπέτρεπεν ἀπ' αὐτοῦ ὁ φόβος, μὴ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν τότε νικώντων μελῶν τῆς ἀντιβασιλείας. Ἐγὼ δὲ ἀφοῦ εἰς τοῦ Ἀρμανσπέργου ἐφοίτων, ὅτε ἴσχυε καὶ πολλάκις εἰς τὴν τραπεζάν του ἐκλήθην καὶ ἐξενίσθην, ἐνόμισα ἀγενὲς νὰ παύσω τὰς ἐπισκέψεις μου, ὅτε ἦν πεπτωκώς, καὶ ἐνίοτε, εἰ καὶ σπανίως, παρευρισκόμην εἰς τὰς ὀλιγανθρώπους συναναστροφὰς τῆς ἐπαύλεως.

Τότε ὅμως τὰ πράγματα μετεβλήθησαν· ὁ Ἀρμανσπέργης θριαμβευτικῶς ἐπανῆλθεν εἰς Ναύπλιον καὶ τῇ 21 Ἰουλίου (2 Αὐγούστου) 1834 τὰ δύο ἄλλα μέλη τῆς ἀντιβασιλείας ἔπαυσαν ἐνεργοῦντα καὶ παρεσκευάζοντο εἰς ἀπόπλουν. Ἅμα δ' ἀφίχθην ἐγώ, ἐθεώρησα καθῆκόν μου, αὐθωρεὶ τὸν ὑπουργόν μου Κ. Σχινᾶν ἰδών, νὰ ἐπισκεφθῶ ἀμέσως τοὺς ἀποβαλλομένους. Μετέβην ἑπομένως εἰς τοῦ Μάουρερ καὶ μετὰ τοῦτον εἰς τοῦ Ἄβελ, ὅστις πάντῃ διαφόρως ἢ κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τῆς παρουσιάσεώς μου, μὲ προέπεμψεν ἀναχωροῦντα μέχρι κάτω τῆς κλίμακος καὶ μοὶ εἶπε λίαν συγκεκινημένος, ὅτι ἤμην ἐκ τῶν ὀλιγίστων, οἵτινες εἶχον τὸ θάρρος νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀπυχαιρετισμὸν τῶν εἰς δυσμένειαν περιπεσόντων.

(Ἀκολουθεῖ)

THEOPHILE CALAS

Η ΑΙΩΝΙΑ ΕΛΛΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως

Τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως εἶνε μικρὸν οἰκοδόμημα ἁπλουστάτου ἐξωτερικοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ φυλάσσονται τὰ ἔνδοξα εὑρήματα τὰ ἀνακαλυφθέντα ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἐν πρώτοις ὑπάρχουν ἐν αὐτῷ δέκα τέσσαρα ἀγάλματα γυναικεῖα ἐκ μαρμάρου τῆς Πάρου, τὰ ὁποῖα κατὰ μῆνα Φεβρουάριον τοῦ 1886 εἶδον ἐκ νέου τὸ ὡραῖον φῶς τῆς Ἀττικῆς. Ἡ ἱστορία των εἶνε ἡ ἑξῆς : Πολὺ πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ Παρθενῶνος κατεῖχε τὴν κορυφὴν τῆς Ἀκροπόλεως ἀρχαῖος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ ὁποίου ἀνεῦρον τὰ ἴχνη μεταξὺ τοῦ Ἐρεχθείου καὶ τοῦ Παρθενῶνος. Τὸν εἶχεν οἰκοδομήσῃ ὁ Πεισίστρατος καὶ τὸν εἶχε στολίσῃ μὲ ἀγάλματα. Μόλις ὅμως εἶχε τελειώσῃ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ, ἐπέδραμον οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ξέρξου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ Ἀθῆναι ἐλεηλατήθησαν (τῷ 480 π. Χ.), τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως κατεστράφησαν, τὰ ἀγάλματα ἐθραύσθησαν καὶ ἐκάλυψαν τὸ ἔδαφος μὲ τὰ συντρίμματά των. Μετὰ τὴν νίκην τῆς Σαλαμῖνος οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἀνακτηθεῖσαν πόλιν των καὶ ἀμέσως ἤρχισαν νὰ ἀνοικοδομῶσι τοὺς ναοὺς τῆς Ἀκροπόλεως μετὰ νέας λαμπρότητος. Ὅπως αὐξήσωσι δὲ τὸν διὰ τὰ νέα οἰκοδομήματα χῶρον ἔκτισαν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἄκρα τοῦ βράχου τείχη καὶ ἐπλήρωσαν τὸν κενὸν χῶρον μὲ τὰ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀφήσῃ οἱ Πέρσαι.

Οὕτως ἐξηφανίσθησαν ἐπὶ αἰῶνας τὰ ἀρχαιότερα ἀριστουργήματα καὶ χάρις εἰς αὐτὸ διετηρήθησαν δι' ἡμᾶς. Εἰς τὸ ἐπίχωμα τοῦτο ἐκοιμήθησαν ὡς ἐντὸς φερέτρου, τὰ ὡραῖα ἀγάλματα τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος, διὰ νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐκ νέου μίαν ἡμέραν καὶ νὰ παρουσιάσωσιν εἰς τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν τὴν χάριν των καὶ τὸ αἴνιγμα τοῦ μειδιάματός των. Ἦτο μία ἀνέλπιστος εὐτυχία διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης, ὅταν αἱ ὑπὸ τοῦ κ. Καββαδίαν διευθυνόμεναι ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς αὐτοὺς τοὺς θησαυρούς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης αἱ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως γενόμεναι ἔρευναι ἔφερον εἰς φῶς νέα ἀγάλματα τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Τὸ Μουσεῖον περιλαμβάνει σήμερον εἴκοσι ἐκτὼ τοιαῦτα ἀγάλματα καὶ ἐπειδὴ εἶνε

ταῦτα ἔργα διαφόρων καλλιτεχνῶν καὶ κατεσκευάσθησαν εἰς διάστημα ἑνὸς αἰῶνος δύναταί τις ν' ἀκολουθήσῃ ἐπὶ τῆς χαριέσσης μορφῆς των τὴν ἀνιοῦσαν πρόοδον τῆς ἀγνώστου ἕως τότε γλυπτικῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἡ ὁποία προηγήθη καὶ προητοίμασε τὴν μεγάλην κλασικὴν τέχνην, τῆς ὁποίας ἡ τελειοποίησις ἐξειλίχθη μέχρι τῆς παραγωγῆς ἑνὸς Παρθενῶνος.

Οἱ ἀρχαιολόγοι δὲν γνωρίζουν ἀκόμη ἀκριβῶς τὴν ἰδιότητα τῶν γυναικείων τούτων ἀγαλμάτων καὶ διερωτῶνται ἀκόμη εἰς ποίαν κοινωνικὴν τάξιν ἀνῆκον. Κατ' ἀρχὰς ἐξέλαβον αὐτὰς ὡς θεὰς διὰ τὴν ἄκραν χάριν των, ὡς ἀντίτυπα διάφορα τῆς Ἀθηνᾶς. Ἀλλ' ἐσκέφθησαν κατόπιν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶχε ὑποστῇ ἡ Ἀθηνᾶ εἰς διάστημα ἡμίσεως αἰῶνος τόσας μεταμορφώσεις καὶ νὰ εἶχε λάβῃ τόσας φυσιογνωμίας. Ὁ τύπος μιᾶς τόσον σεβαστῆς κυρίας ἔπρεπε νὰ εἶνε σχεδὸν ὁριστικός. Καὶ κατ' ἐκείνην ἀκόμη τὴν ἐποχὴν δὲν παρίστανον διόλου τὴν Ἀθηνᾶν ἄνευ τῆς περικεφαλαίας καὶ τῆς αἰγίδος της, ἐνῷ αἱ νεάνιδες αὗται ἔχουν ἀσκεπῆ τὴν κεφαλὴν καὶ δὲν κρύπτουσι τὰ στήθη των παρὰ ὑπὸ τοὺς πλοκάμους τῆς κόμης των. Ἔπειτα διισχυρίσθησαν, ὅτι τὰ ἀγάλματα ταῦτα ἦσαν αἱ ἐρρηφόροι, δῆλα δὴ αἱ παρθένοι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἔφερον τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς κατὰ τὰ μεγάλα Παναθήναια. Ἀλλ' αἱ ἐρρηφόροι δὲν ἔμενον εἰς τὸ ἀξίωμά των παρὰ μόνον ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου μέχρι τοῦ ἑνδεκάτου ἔτους, αὐτὰ δὲ τὰ δέκα τέσσαρα ἀγάλματα παριστάνουν ἤδη νεάνιδας ἐν πλήρει ἐφηβικῇ ἡλικίᾳ. Ἀλλ' οὔτε ἱέρειαι ἠδύναντο νὰ εἶνε, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι μεταξύ των καὶ ἡλικιωμέναι. Τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἱερείας δὲν ἦτο κοπιῶδες καὶ ἠδύνατο μία ἱέρεια νὰ γηράσῃ ἀρκετὰ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς. Τὰ ἀγάλματα ταῦτα εὑρίσκονται ἀκόμη εἰς τὴν ἄνοιξιν τῆς ζωῆς. Κατέληξαν λοιπὸν οἱ ἀρχαιολόγοι εἰς τὴν γνώμην, ὅτι τὰ νεαρὰ καὶ ὡραῖα αὐτὰ πλάσματα ἦσαν ἐκεῖ ἁπλούστατα, διὰ νὰ καταστήσουν ἐλκυστικὸν τὸν περὶ τὸ ἱερὸν περίβολον καὶ νὰ θέλγουν τὰ βλέμματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπως προσφέρωσιν εἰς αὐτὴν τὴν λατρείαν των.

Τὰ ὡραῖα ταῦτα ἀγάλματα δυστυχῶς εἶνε πολὺ ἠκρωτηριασμένα. Μόνον ὀκτὼ ἔχουσιν κεφαλήν, τῶν πλείστων δὲ λείπουν οἱ πόδες καὶ ὁ δεξιὸς βραχίων, ὁ ὁποῖος ἔκλινεν εἰς τὸν ἀγκῶνα, ἐξετείνετο πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ προσέφερε τὴν προσφοράν, πτηνόν τι ἢ καρπόν, στέφανον ἢ φιαλίδιον ἀρώματος. Πᾶν ὅ τι ὑπερέχει ἀπὸ τὴν γραμμὴν τῆς ἐπιφανείας τοῦ σώματος ἐθραύσθη ὑπὸ τοῦ πελέκεως τῶν Περσῶν. Ἔπειτα ἡ ἀνάμικτος πτῶσις εἰς τὴν ἐπιχωμάτωσιν συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς.

Παρ' ὅλους τοὺς ἀκρωτηριασμοὺς αὐτοὺς τὰ ἀγάλματα ταῦτα οὐδὲν ἀπώλεσαν ἀπὸ τὴν ζωηρότητά των. Ὅλαι αἱ νεάνιδες ἐκκινοῦν μὲ τὸν ἀριστερὸν πόδα, ὄχι διὰ κανένα μανιώδη χορόν, ὅπως μερικὰ ἀγάλματα τιμώμενα εἰς τὰς αἰθούσας ἡμῶν, ἀλλά, ὅπως διαγράψωσι βῆμα πλῆρες χάριτος καὶ σεμνότητος. Οἱ

ὀφθαλμοί των σπινθηροβολοῦσιν ἐξ εὐφυΐας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ μειδίαμά των, ἀδυνατῶ νὰ τὸ περιγράψω· τόσον εἶνε αἰνιγματῶδες.

Τὸ στόμα των κοιλαίνεται καὶ ἀποκαλύπτεται εἰς τὰς γωνίας μετὰ χάριτος, καὶ ὅταν τὰς βλέπητε, νομίζετε, ὅτι τὰ χείλη των διὰ σᾶς φρίσσουσι. Τὸ μειδίαμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον οὐδαμοῦ εὑρίσκεται, ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν σοφῶν μας ὡς αἰγινητικὸς γέλως, διότι τὸ εἶδον κατὰ πρῶτον εἰς ἄγαλμα προερχόμενον ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Αἰγίνης.

Ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἀγάλματα ταῦτα τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως, αἱ Ἀθῖδες τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος ἔδιδον ἰδιαιτέραν ὅλως προσοχὴν εἰς τὴν κόμμωσίν των. Περὶ τὸ πολὺ ἀνοικτὸν μέτωπον κυματίζουν τὰ μαλλιὰ εἰς κανονικὰς ταινίας, ἔπειτα περιβάλλουν ἐπιχαρίτως τὰ ὦτα καὶ ἐπαναπίπτουν ἐπὶ τῆς ράχεως. Ἑκατέρωθεν τοῦ προσώπου τρεῖς ἢ τέσσαρες πλόκαμοι ἐκτείνονται μετὰ συμμετρίας μέχρι τοῦ στήθους. Κατὰ τὴν καλαισθησίαν μιᾶς ἑκάστης οἱ κυματισμοὶ τῆς κόμης εἶνε ἄλλοτε κάθετοι, ἄλλοτε παράλληλοι τῶν ἀψίδων τῶν ὀφρύων μετ' ἀπείρων παραλλαγῶν τῶν βοστρύχων. Τὸ ὅλον ἐστεφανοῦτο μὲ ἓν διάδημα ἀπὸ ταινίαν ἐκ πιλήματος ἢ ἐκ δέρματος στολισμένου μὲ χρυσᾶς πλάκας. Τὸ περίεργον δὲ εἶνε ὅτι οἱ κύριοι εἶχον υἱοθετήσῃ τὸ αὐτὸ εἶδος τῆς κομμώσεως πρὸς τὰς κυρίας.

Διηγοῦνται, ὅτι ὁ νεκρὸς Θησεὺς περιεπάτει ἡμέραν τινὰ φέρων τὴν ὡραίαν αὐτὴν κόμμωσιν. Ἐργάται τινὲς ἰδόντες αὐτὸν διερχόμενον ἐφώναξαν : «Ποία εἶνε ἡ κόρη αὕτη, ἡ ὥριμος διὰ γάμον, ἡ ὁποία περιφέρεται εἰς τοὺς δρόμους ἐντελῶς μόνη ;» Ὁ Θησεὺς δὲν ἀπήντησε τίποτε, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ἀφήσῃ καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅσον ἀφορᾷ τὸ φῦλόν του εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἐργατῶν, ἔλυσε τοὺς βοῦς μιᾶς ἁμάξης ἐκεῖθεν διερχομένης καὶ τοὺς ἐπέταξεν ὑπεράνω ἑνὸς ναοῦ. Θέλω νὰ πιστεύσω, ὅτι δὲν ἠρνήθη κατόπιν τὴν καταβολὴν μεγάλης ἀποζημιώσεως εἰς τὸν ἰδιοκτήτην τῆς ἁμάξης.

Ὅπως πᾶσα σεβομένη ἑαυτὴν κυρία, ἡ Ἀθὶς ἔφερεν ἔνδυμα ἐκ λεπτοῦ λινοῦ ὑφάσματος, εἴδος ἐφεστρίδος μακρᾶς μὲ οὐρὰν ὄπισθεν καὶ ἔμπροσθεν. Διὰ νὰ βαδίσῃ ἡ κυρία, ὤφειλε νὰ ἀνασηκώσῃ διὰ τῆς χειρὸς τὰς κυματιζούσας πτυχάς, αἱ ὁποῖαι ἐσιδηρώνοντο διὰ ζεστοῦ σιδήρου, ὅπως γίνεται διὰ τὴν φουστανέλλαν, τὸ ἐθνικὸν τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ἔνδυμα. Τινὰ ἐκ τῶν ἀγαλμάτων τούτων τῆς Ἀκροπόλεως φέρουν μόνον τὸ ἔνδυμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο χιτών. Τὰ πλεῖστα ὅμως φέρουν εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος ἕνα μανδύαν, ὁ ὁποῖος καλύπτων τὸν δεξιὸν ὦμον, διέρχεται ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν μασχάλην καὶ πίπτει εἰς ἁρμονικὰς πτυχὰς κατὰ μῆκος τοῦ σώματος· τὸ ὅλον συγκρατεῖται μὲ πόρπας. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ σαλίου εἶνε στολισμένον, ὅπως καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸ φόρεμα. Τὸ ὅλον εἶνε κομψότατον καὶ παρέχει εἰς τὸν γλύπτην τὴν εὐκαιρίαν νὰ δώσῃ εἰς τὴν πτῶσιν τῶν ὑφασμάτων τὴν φρικίασιν τῆς ζωῆς. Δύνατάί τις νὰ μεμφθῇ τοὺς καλλιτέ-

χνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διὰ τὸ ὅτι τὸ φόρεμα προσεκολλᾶτο ἐντελῶς εἰς τὴν μορφὴν τοῦ σώματος; Ἡ σμίλη, ἡ ὁποία ἤρχιζε νὰ χειραφετῆται ἀπὸ τὴν πρωτογενῆ ἀκαμψίαν, ἤθελε νὰ ἀκολουθῇ ὑπὸ τὸ ὕφασμα τὰς χαριέσσας γραμμὰς τοῦ σώματος.

Ἐν ᾧ ἡ ἐνδυμασία τῶν νεανίδων τούτων εἶνε σχεδὸν ὁμοιόμορφος, κατὰ τὰ ἄλλα παρουσιάζουσιν αὗται μεγάλας παραλλαγάς. Ὑπάρχουσι μεταξύ των φιλομειδεῖς, σοβαραί, θυμωμέναι· ἄλλαι μὲ ἀνασηκωμένην καὶ ἄλλαι μὲ εὐθεῖαν κλασικὴν ῥῖνα. Εὑρίσκεται μεταξὺ αὐτῶν ὁ φλωρεντινὸς τύπος μὲ τὴν ἀνάμικτον μελαγχολίας γλυκύτητά του ὡς καὶ ὁ χονδρὸς τύπος τῆς μαύρης. Ἔπειτα ὑπάρχουν μεγάλαι, μία μάλιστα ἔχει ὕψος 2 μέτρων καὶ 35 ἑκατοστῶν· ἄλλαι μικρότεραι καὶ ἄλλαι μὲ ἀνάστημα νάνου. Τὸ ἀξιοσημείωτον εἶνε ὅτι αἱ δεσποινίδες αὐταὶ διετήρησαν τὰ ἀρχικά των χρώματα. Φαίνεται ἀκόμη ἡ βαφὴ τῶν τριχῶν των, ἡ ἀπόχρωσις τῶν ὀφθαλμῶν των καὶ τὰ ποικιλόχρωμα κεντήματα, τὰ ὁποῖα διέτρεχον κατὰ μῆκος τῶν πέπλων των. Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ καλλιτέχναι εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ μὴ ἀφήνωσιν εἰς τὸ μάρμαρον τὴν ὁμοειδῆ λευκότητα.

Ἐὰν ὡμίλησα διὰ μακρῶν περὶ τῶν ἀρχαϊκῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἀκροπόλεως, ἔπραξα τοῦτο, διότι εἶνε ταῦτα ἡ σεμνότης προσωποποιημένη. Βεβαίως ἐπιθυμοῦν ταῦτα νὰ ἀρέσωσι, ἀλλὰ ἐπιχειροῦν τοῦτο μὲ καλὸν τρόπον, μὴ ὑπολογίζοντα παρὰ εἰς τὴν καθαρὰν αὐτῶν ὡραιότητα καὶ τηροῦσι τελείαν ἀξιοπρέπειαν ὑπὸ τὴν διαφάνειαν τοῦ πέπλου των. Πολὺ σπάνιοι εἶνε οἱ καλλιτέχναι τῆς ἐποχῆς μας, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν νὰ δώσωσιν εἰς τὰ ἔργα των τοιαύτην στάσιν. Τιμᾷ πολὺ τοὺς Ἕλληνας τοῦ ἕκτου αἰῶνος τὸ νὰ μὴ ἀπαιτῶσιν ἀπὸ τοὺς γλύπτας των τὴν ἀσέλγειαν τῆς σμίλης των, ὅπως ἐκβιάσωσι τὸν θαυμασμόν.

Ἕτερον ἄγαλμα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀκροπόλεως εἶνε ὁ Τυφών, ὅπως ὀνομάζουν αὐτὸ οἱ ἀρχαιολόγοι. Ἔχει τρεῖς κεφαλὰς καὶ τρεῖς κορμούς, ἀπὸ τῆς ζώνης δὲ καὶ κάτω ἑνοῦται εἰς ἓν σῶμα. Ἀλλ' ἀντὶ ποδῶν ἔχει οὐρὰν ἰχθύος. Ὁ Τυφὼν παριστᾷ τέρας τι ἐξ ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὴν καταστροφὴν ἐξήσκει ὡς εἰδικότητα ὁ Ἡρακλῆς. Ἐκόσμει δέ, ὡς φαίνεται, τὸ ἀέτωμα ἀρχαίου τινος ναοῦ ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι προηγήθησαν τοῦ Παρθενῶνος ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἀφοῦ διέμεινε πλέον τῶν 25 αἰώνων ἐντὸς τῆς γῆς, ὁ Τυφὼν κατέχει ἀκόμη ὅλην τὴν ζωηρότητα τοῦ χρώματός του. Ἔχει τὸ δέρμα ἐρυθρόν, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ γένεια κυανᾶ. Παρ' ὅλον τὸν παράδοξον τοῦτον χρωματισμὸν ὑπάρχει ἐν τῷ σχηματισμῷ τῶν μυῶν τῶν στηθῶν του, εἰς τὴν ἀποκαλυπτομένην γωνίαν τῶν χειλέων του, εἰς τὴν ἤρεμον δύναμιν τῶν κορμῶν του, ἐν στάσει ἀναπαύσεως εὑρισκομένων, κάτι τι, τὸ ὁποῖον δεικνύει, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ τέχνη δὲν ὤφειλε ἢ νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὰς ἀπαρχὰς ταύτας, διὰ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασε.

Χωρὶς νὰ ἀναφέρω ὅλους τοὺς ἀριθμούς, οἱ ὁποῖοι ὁδηγοῦν ἀπὸ τὴν μίαν

πρόοδον εἰς τὴν ἄλλην, σημειῶ ἀκόμη ἓν ἢ δύο ἐκλεκτὰ ἀγάλματα καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Μοσχοφόρου. Ὁ Τυφὼν καὶ τὰ μετ' αὐτοῦ ἀγάλματα εἶνε ἔργα τῆς γλυπτικῆς τοῦ ἑβδόμου π. Χ. αἰῶνος. Ὁ Μοσχοφόρος ἀνήκει εἰς τὸν ἕκτον αἰῶνα. Τὸ πρὸς τὴν πρόοδον βῆμα εἶνε ἀποφασιστικόν. Ἓν ἐκ τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα σημειοῦσι τὴν διαδοχὴν τῶν προοδευτικῶν ἀποτελεσμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἔφθασεν ἡ ἑλληνικὴ γλυπτική, εἶνε ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὑλικῶν, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται. Ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ξύλον, ὑλικὸν σχετικῶς μαλακόν, μὴ ἀπαιτοῦν ἐργαλεῖα τέλεια. Ὁ καλλιτέχνης ἐλάμβανεν ἕνα κορμὸν δένδρου, μίαν δοκὸν καὶ ἔκοπτε μᾶλλον ἢ ἐλάξευε τὸ ἄγαλμά του. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῶν ξοάνων, τὰ ὁποῖα ἦσαν μονοκόμματα καὶ τῶν ὁποίων μόλις ἐχώριζεν ἡ κεφαλὴ ἀπὸ τὸν κορμόν, τὸ δὲ ἐπίπεδον στῆθος συνεχίζετο ἀπὸ μᾶλλον ἐπίπεδα ἰσχία καὶ κατέληγεν εἰς στήλην, ἐν τῇ ὁποίᾳ δὲν διεκρίνετο ἡ δεξιὰ κνήμη τῆς ἀριστερᾶς. Τὸ ἄκομψον τοῦτο πρότυπον εἶχε καθιερωθῇ ὑπὸ τοῦ χρόνου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, ὅταν οἱ γλύπται ἀπέκτησαν μεγαλειτέραν ἐπιδεξιότητα καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν πέτραν καὶ τὸ μάρμαρον, ἀρκετοὶ ἐξηκολούθησαν νὰ μιμῶνται τὰ ἐκ ξύλου ἔργα τῶν προκατόχων των. Ὑπάρχει ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου ἐν τῶν ἀγαλμάτων τούτων, προφανῶς ἐμπνευσθὲν ἐκ τῶν πρωτογενῶν τούτων ἔργων· εἶνε ἡ Ἥρα τῆς Σάμου. Ἂν καὶ ἡ θεὰ εἶνε ἐκ μαρμάρου, ὁμοιάζει μὲ τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα ἐκ ξύλου τῶν προηγουμένων ἐποχῶν. Ἡ λεπτότης μερικῶν λεπτομερειῶν δεικνύει, ὅτι ὁ καλλιτέχνης θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἐπικρατοῦντος συστήματος καὶ νὰ κάμῃ σπαρταριστὴν τὴν σάρκα. Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ πράξῃ τοῦτο, διὰ νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν παράδοσιν. Ἐν τούτοις εἶνε ὡραία ἡ Ἥρα τῆς Σάμου μὲ τὸ νεαρὸν στῆθός της, τὸ ὁποῖον φουσκώνει ὑπὸ τὴν διαφάνειαν τοῦ χιτῶνός της, ὁ ὁποῖος πίπτει εἰς ἀκάμπτους πτυχὰς ἐπὶ τῶν ποδῶν της. Κάτι τι τὸ παρθενικὸν καὶ ἁπλοῦν ἐκπέμπεται ἀπὸ τοῦ ὅλου προσώπου της. Τεντώνεται ἐν τῇ μαρμαρίνῃ θήκῃ της ὡς φυτόν, τὸ ὁποῖον ζητεῖ τὸν ἥλιον. Εἶνε σχεδὸν ὡς ἓν μαρμαρωμένον ἄνθος, εἰς τὸ ὁποῖον εἶνε ἐρωτευμένη ἡ σύγχρονος τέχνη. Ἐάν, ἀντὶ νὰ τοποθετήσουν τὴν Ἥραν τῆς Σάμου καὶ τὴν Ἀφροδίτην τῆς Μήλου εἰς δύο διαφόρους αἰθούσας, ἐτοποθέτουν αὐτὰς τὴν μίαν κολλητὰ εἰς τὴν ἄλλην, θὰ ἦτο εὔκολον εἰς τὸν ἐπισκέπτην ν' ἀποκαταστήσῃ τὸν σύνδεσμον καὶ τὴν ἀλληλουχίαν μεταξὺ τῶν δύο θεῶν καὶ νὰ εὕρῃ ἐν ἐμβρυώδει καταστάσει τὴν τελείαν χάριν τῆς μιᾶς ἐν τῇ κομψῇ συμμετρίᾳ τῆς ἄλλης.

Ὁ Μοσχοφόρος παριστᾷ νέον φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων μόσχον, τοῦ ὁποίου τοὺς τέσσαρας πόδας σφίγγει ἐπὶ τοῦ στήθους του. Εἶνε νέος θύτης μεταβαίνων εἰς τὸν βωμὸν μὲ τὸ θῦμά του. Σήμερον, ὅταν ὁδηγεῖται ἓν ζῶον εἰς τὴν σφαγήν, τὸ κτυποῦν καὶ τὸ λακτίζουν μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θ' ἀποθάνῃ. Ἄλλοτε, ὅταν ἓν θῦμα ἐπρόκειτο νὰ θυσιασθῇ, ὁ θύτης ἔφερεν αὐτὸ ἐπὶ τῶν ὤμων του, διὰ νὰ τὸ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν κούρασιν τοῦ τελευταίου ταξειδίου. Ποῦ εἶνε ἡ πρόοδος ;

Τὸ ἄγαλμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀνήκει κατὰ τοὺς ἀρχαιολόγους εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἕκτου αἰῶνος, θεωρεῖται σημαντικόν, διότι χρησιμεύει ὡς μεταβατικὴ περίοδος μεταξὺ τῶν ἔργων τῶν λαξευμένων ἐπὶ μαλακῆς πέτρας καὶ τῶν ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου τῶν νήσων. Εἶνε κατασκευασμένον ἀπὸ ὑποκύανον μάρμαρον τοῦ Ὑμηττοῦ, τοῦ ὑπὸ ἀρωματωδῶν φυτῶν σκεπασμένου τούτου ὄρους, τὸ ὁποῖον κλείει πρὸς νότον τὸν ὁρίζοντα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπρομήθευε τὸ περίφημον μέλι.

Τρώγουν ἀκόμη καὶ σήμερον μέλι τοῦ Ὑμηττοῦ, ἀλλὰ τοῦτο προέρχεται, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν Πεντέλην. Οἱ Ἕλληνες ἔσχον τὴν φρόνιμον ἰδέαν νὰ κρατήσουν τὸ σῆμα. Ὁ ἄνθρωπος λατρεύει τὴν ἐτικέτταν, τὴν μεταχειρίζεται ὄχι μόνον εἰς τὰ τῆς τροφῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πολιτικήν, εἰς τὴν τέχνην καὶ εἰς τὴν θρησκείαν ἐπίσης δυστυχῶς!

Εὑρισκόμενος πάντοτε ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀκροπόλεως ὀφείλω μίαν συγκινητικὴν ἀνάμνησιν εἰς μίαν στήλην παριστῶσαν τὴν Παρθένον Ἀθηνᾶν, τῆς ὁποίας τὸ φαεινὸν βλέμμα, ἀφοῦ ἐπεσκόπησε τὴν προστατευομένην πόλιν της, φθάνει πλήρες ἀκόμη φωτὸς μέχρι τῶν σκοτεινῶν ἀδύτων τῆς ἡμετέρας διανοίας. Δὲν εἶνε ἡ Πρόμαχος Ἀθηνᾶ, ἡ ὀρθία καὶ ὑπερήφανος, ἕτοιμος νὰ πετάξῃ εἰς τὴν μάχην· δὲν εἶνε ἡ αἰωνία νικήτρια, ἡ τόσον βεβαία οὖσα περὶ τοῦ θριάμβου της, ὥστε τηρεῖ τὴν ἠρεμίαν τοῦ μειδιάματός της, ἀκόμη καὶ ὅταν βυθίζῃ τὴν λόγχην της εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἐχθροῦ της· δὲν εἶνε ἡ ἄτεγκτος Παρθένος, τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν ταράσσει, παρὰ τῇ ὁποίᾳ τίποτε δὲν προκαλεῖ ἔκρηξιν πάθους καὶ ἡ ὁποία κάθηται εἰς τὸν ὀλύμπιον αἰθέρα. Εἶνε ἡ ἱλαρὰ θεά, σχεδὸν συμπονητική, κατελθοῦσα ἐκ τοῦ αἰθέρος καὶ ἐνσαρκωθεῖσα. Πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοὺς ἄλλους τύπους της, τοὺς καθιερωθέντας ὑπὸ τῆς γλυπτικῆς, ἔδωκαν εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα: «Ἀθηνᾶ ἡ μελαγχολική». Ἀγνοῶ, τῇ ἀληθείᾳ, ἐὰν ἡ ρωμαλέα μεγαλοφυΐα τῆς Ἑλλάδος ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ τὴν διάθεσιν ἐκείνην τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν μελαγχολίαν καὶ τὴν ὁποίαν δὲν εὑρίσκει τις παρὰ εἰς ἐποχὰς ἀποθαρρυντικάς, ὅταν παρουσιάζηται ἡ νευρασθένεια. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἂν ἡ Ἀθηνᾶ μας αὐτὴ κατελήφθη ὑπὸ μελαγχολίας, θὰ ὑπάρχῃ κάποια αἰτία. Τὴν αἰτίαν ταύτην ἐξηγεῖ εἰς μίαν ἀπολαυστικὴν σελίδα, τὴν ὁποίαν εὐχαρίστως ἀντιγράφω, ὁ ἐκ Γενεύης λόγιος Γασπὰρ Βαλέτ. Ἰδοὺ αὐτή.

«Τὸ μέτωπόν σου εἶνε κεκλιμένον, ὦ Ἀθηνᾶ, τὸ πλῆρες σκέψεων καὶ καταφώτεινον ἐκ μεγαλοφυΐας βλέμμα σου βλέπει ἀτενῶς τὸ ἔδαφος καὶ τὸ εὐγενὲς καὶ καθαρὸν πρόσωπόν σου φαίνεται λουόμενον εἰς τὴν μελαγχολίαν καὶ ἐγκαρτέρησιν· ἡ ψυχή σου, ὦ σοφὴ Παρθένος, φρόνιμος καὶ δυνατὴ ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτὴν καὶ θλίβεται, ὅπως φθίνει καὶ ἐξαφανίζεται τὸ λάμπον φῶς τοῦ ἡλίου, ὅταν κυματίζουν τὰ ἐλαφρὰ νέφη. Διὰ μίαν φοράν, διὰ μίαν ὥραν, διὰ μίαν στιγμήν, ἀντὶ νὰ δράσῃς, ἀναπαύεσαι· ἀντὶ νὰ θελήσῃς, αἰσθάνεσαι· ἀντὶ νὰ σκεφθῇς, ὀνειροπολεῖς. Ἡ καθαρὰ φαεινότης τοῦ ἰσορροποῦντος ἐγκεφάλου σου ἐκουράσθη ἀπὸ

τὴν διαύγειάν του, καὶ ἀφίνεις νὰ κυματίζουν εἰς τὰς εὐθείας λεωφόρους τῆς ἀκάμπτου ψυχῆς σου, αἱ ἀβέβαιοι μορφαὶ τοῦ αἰσθήματος, αἱ συγκεχυμέναι ὁμίχλαι τοῦ πόθου.

»Διὰ πρώτην φοράν, ἴσως, μία λύπη σκοτίζει τὴν φαεινὴν ὀπτασίαν τῆς δυνατῆς ἐκουσίας καὶ εὐτυχοῦς μεγαλοφυΐας σου. Μία ἀμφιβολία ἐγγίζει μὲ τὰ πτερά της τὴν αἰθριότητα τῆς εὐθείας διανοίας σου καὶ μία ἀδυναμία, ἐντελῶς ἀνθρωπίνη, ἐκχαυνώνει τὴν θείαν δύναμίν σου· θεὰ καὶ πολεμίστρια, προστάτις τῆς πόλεως, ἀφίνεις διὰ τὸν ρεμβασμὸν τὴν αἴγλην τοῦ Παρθενῶνος καὶ κατέρχεσαι πάλιν ὡς γυνὴ μεταξὺ τοῦ πλήθους καὶ εἰς τὰ πάθη τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν. Σκοτεινὸς πόθος τοῦ ἔρωτος πληροῖ τὴν παρθενικὴν καρδίαν σου, δυνατὴ ἐπιθυμία τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας καὶ τῆς φυσικῆς ζωῆς κλίνει τὸ βεβαρημένον ἀπὸ τὰς σκέψεις καὶ τεταμένον ἀπὸ τὴν θέλησιν μέτωπόν σου πρὸς τὴν γῆν.... Ὀνειρεύεσαι τὴν εὐτυχίαν, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνασο νὰ γευθῇς καὶ τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνασο νὰ δώσῃς εἰς τοὺς ἄλλους.

»Σκέπτεσαι τὴν χαμένην νεότητά σου, τὴν ἀνωφελῆ ὡραιότητά σου, τὸ ἀπαστράπτον καὶ εὐλύγιστον σῶμά σου, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ κυοφορήσῃ τὴν ζωήν, τοὺς λευκοὺς καὶ στερεοὺς βραχίονάς σου, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ σφίξουν μὲ τὴν θέρμην των τὸν ἀγαπημένον ἄνδρα, οὔτε τὸ μειδιῶν πρὸς τὴν μητέρα του παιδίον.

»Αἰσθάνεσαι νὰ πάλλῃ εἰς τὸ στῆθός σου μία θερμὴ καρδία γυναικὸς καὶ γνωρίζεις, ὅτι ἡ ἀνάγκη, ἰσχυροτέρα καὶ τῶν θεῶν, προσήλωσε τὴν εἱμαρμένην σου εἰς τὴν θυμασίαν, ἀλλὰ σκληρὰν μοῖραν νὰ σωματώσῃς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἑνὸς εὐφυοῦς καὶ λεπτοῦ λαοῦ τὴν φαεινότητα τῆς ἰδέας καὶ τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως.

»Ποθεῖς τὴν νεότητα, τὸν ἔρωτα καὶ τὴν ζωήν, ποθεῖς μεγάλας χαρὰς καὶ πικροὺς πόνους καὶ γνωρίζεις, ὅτι ὁ πόθος σου αὐτὸς ποτὲ δὲν θὰ ἐκπληρωθῇ. Εἶσαι λυπημένη, διότι ἔχεις σοφίαν, ἐνῷ σὺ θὰ ἤθελες αἴσθημα· διότι ἔχεις θέλησιν, ἐνῷ θὰ ἤθελες νὰ ὑποκύπτῃς· διότι διατάσσεις, ἐνῷ θὰ ἤθελες νὰ ὑπακούῃς· διότι εἶσαι ἡ φωτεινὴ καὶ δυνατὴ σκέψις, ἐνῷ θὰ ἤθελες νὰ εἶσαι τὸ χαυνῶνον καὶ συγχίζον πάθος. Κλαίεις, διότι εἶσαι ἡ ψυχρὰ θεά, ἐνῷ θὰ ἤθελες νὰ εἶσαι ἡ γυνὴ μὲ τὴν ἀδύνατον καὶ εὐαίσθητον καρδίαν, ἡ ὁποία ἀγαπᾷ. πάλλει καὶ ὑποφέρει!» (Ἐφημερὶς τῆς Γενεύης 14 Μαρτίου 1904).

Δύναταί τις νὰ εἴπῃ μὲ λεπτοτέρας καὶ ὀρθοτέρας φράσεις, ὅτι ἂν ἡ θεὰ εἶνε μελαγχολική, τοῦτο συμβαίνει, διότι τῇ εἶνε ἀπηγορευμένον νὰ ἀφήσῃ τὴν καρδίαν νὰ ὁμιλήσῃ, νὰ ἀγαπήσῃ, νὰ εἶνε γυνὴ καὶ μήτηρ; Ἀληθῶς εἶνε ὀλίγον ξηρὸν νὰ ζῇ τις μόνον μὲ τὸ πνεῦμα· μία ἀληθὴς γυνὴ δὲν θ' ἀπεφάσιζε τοῦτο ποτέ· ὅσον ἀφορᾷ μίαν θεάν, ἀλλάσσει τὸ πρᾶγμα.

Εὑρίσκω θαυμασίας τὰς φράσεις τοῦ κ. Βαλὲτ ἐπὶ τῆς μελαγχολίας τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλ' εἶνε πράγματι βέβαιον, ὅτι τοιαύτης φύσεως δρᾶμα συμβαίνει ἐν τῇ ψυχῇ τῆς θεᾶς ταύτης; Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα τῆς μελαγχο-

λικῆς εἶνε ἡ σκεπτικὴ στάσις της. Ἵσταται ὀρθία· εἷς ἐκ τῶν ποδῶν της ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω πεταγμένος, δὲν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· τοῦτο δὲ προσδίδει εἰς ὅλον τὸ σῶμα μίαν ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἡ δεξιὰ χεὶρ ἀναπαύεται ἀφημένη εἰς τὸ ἰσχίον καὶ ἡ ἀριστερὰ μὲ μίαν χαριτωμένην κίνησιν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δόρατος. Ἡ κεφαλὴ στολισμένη μὲ περικεφαλαίαν ἔχουσαν ὑψηλὸν λοφίον, ἀκολουθεῖ τὴν κίνησιν τοῦ σώματος καὶ τὴν τονίζει κλίνουσα ἐλευθέρως πρὸς τὴν γῆν· τὸ βλέμμα λαμβάνει τὴν ἰδίαν διεύθυνσιν καὶ σταματᾷ εἰς ἕνα στῦλον, τὸν ὁποῖον ἔχει πρὸ αὐτῆς ἡ θεά· ὁ αὐχὴν κλίνει μετ' εὐκολίας καὶ εὐλυγισίας· ὁ ὀφθαλμὸς εἶνε ὀρθάνοικτος, ἡ ἔκφρασις σοβαρά, ἀλλὰ τὸ στόμα μειδιᾷ καὶ δὲν προδίδει πικρὰν θλῖψιν ψυχῆς, ἡ ὁποία ἐστερήθη τῆς εὐτυχίας.

Μελαγχολικὴ ἢ ὄχι ἡ Ἀθηνᾶ αὕτη, εἶνε οὐχ ἧττον ἐν τῶν σπουδαιοτέρων ἔργων, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀφῆκεν ἡ ἀρχαία γλυπτική. Ἀνήκει δὲ εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους ἐποχήν.

Οἱ θησαυροὶ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως εἶνε ἄπειροι. Παρακολουθεῖ τις ἐν αὐτῇ βῆμα πρὸς βῆμα τὰς ταχείας προόδους, τὰς ὁποίας ἔκαμαν οἱ θαυμάσιοι ἐκεῖνοι καλλιτέχναι ἀπὸ τὰ πρῶτα σχεδιαγραφήματα μέχρι τῆς ζωοφόρου τοῦ σηκοῦ τοῦ Παρθενῶνος. Μία τῶν αἰθουσῶν περιλαμβάνει τεμάχια πρότυπα, συμπεπληρωμένα μὲ ἐπιτυχεῖς ἐκτυπώσεις εἰλημμένας ἀπὸ τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν Παρισίων. Οὕτω δύναταί τις νὰ λάβῃ ἰδέαν τῆς ὡραίας διατάξεως τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ναὸς ἠγείρετο ἐν τῇ ἱερᾷ μεγαλοπρεπείᾳ του ἐπὶ τοῦ ροδίνου βράχου καὶ ὑπὸ τὸν κυανοῦν οὐρανόν.

Ὅταν παρατηρῇ τις τὸ ἀσφαλὲς βῆμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνυψώθη ἡ ἑλληνικὴ τέχνη, ἀπὸ τὰ πρῶτα ψηλαφήματά της μέχρι τῆς πραγματοποιήσεως τῆς τελείας ὡραιότητος, ἐκπλήσσεται διὰ τὴν συνέχειαν τῆς προσπαθείας τῶν καλλιτεχνῶν τούτων ἐν τῷ αὐτῷ πάντοτε πνεύματι. Δὲν ὑπάρχουν ἅλματα, κενά, ὀπισθοδρομήσεις, μάταιαι προσπάθειαι. Πᾶσα πρόοδος σχετίζεται στενῶς πρὸς τὴν προηγουμένην· μόνον δέ, ὅταν νεωτερισμός τις εὕρισκε τελείαν τὴν ἔκφρασίν του, ἤρχιζεν ὁ κατόπιν ἐρχόμενος καλλιτέχνης νὰ φαντάζηται νέον νεωτερισμόν.

Τὸ παλαιὸν ξύλινον ἄγαλμα ἦτο μία σανὶς καὶ εἷς στῦλος ἄνευ ἀνατομίας, ἄνευ παλμῶν ζωῆς. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ σχεδιάζηται τὸ σῶμα ὑπὸ τὰς ἀκάμπτους πτυχὰς τοῦ ἐνδύματος. Μία γραμμὴ ἁπλῆ σημειώνει τὸν χωρισμὸν τῶν κνημῶν. Οἱ βραχίονες συμμετρικοὶ καὶ εὐθυτενεῖς κρέμανται κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, χωρὶς νὰ τολμήσουν ν' ἀποσπασθοῦν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὅλη ἡ χάρις προέρχεται ἐκ τῆς κινήσεως τῶν γραμμῶν. Οἱ καλλιτέχναι κατενόησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦτο· ἐτελειοποίησαν τὰ ἐργαλεῖά των καὶ κατέφυγον εἰς ἄλλην ὕλην, εὐγενεστέραν, μᾶλλον εὐπρόσιτον εἰς τὰς ὡραιότητας τῆς γραμμῆς καὶ τῆς σκιαυγείας καὶ μᾶλλον ἱκανῆς εἰς τὸ ν' ἀποδίδῃ τὸ πρόσωπον καὶ τὴν διαφάνειαν τῆς σαρκός· ἡ ὕλη αὕτη εἶνε τὸ μάρμαρον.

Ἔχοντες ἀδιαλείπτως πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ καλλιτέχναι τὰ ὡραῖα γυμνὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἐγυμνάζοντο εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὴν πάλην, εἰς τὴν ὁπλομαχίαν, εἰς τὰ γυμνάσια, εἰς τὰς αἰθούσας τῶν λουτρῶν, εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας, ἐμαγεύθησαν ἀπὸ τὰς στάσεις, μὲ τὰς ἀπείρους παραλλαγάς των καὶ προσεπάθησαν νὰ τὰς ἀναπαραγάγωσιν. Εἰς τὰ ἀρχέγονα πρότυπα τὸ κάτω τῆς ζώνης μέρος τοῦ σώματος ἔχει τὴν μορφὴν στύλου· βραδύτερον διακρίνονται αἱ δύο κνῆμαι. Ἐπὶ τέλους ἀρκεῖ ἡ κάμψις μιᾶς κνήμης, διὰ νὰ λάβῃ πλήρη ἔκφρασιν ἡ σκιαγραφία. Ἡ κύρτωσις τῶν ἰσχύων καθίσταται χαριεστέρα, οἱ μῦς τοῦ στήθους καθίστανται εὐστροφώτεροι· οἱ βραχίονες ἀποχωρίζονται ἀπὸ τὸν κορμόν, κατ' ἀρχὰς ὁ κάτω, ἔπειτα καὶ ὁ ἄνω βραχίων· πᾶν μέρος τοῦ σώματος τίθεται εἰς κίνησιν· ἡ ζωὴ ἀρχίζει νὰ κυκλοφορῇ εἰς τοὺς μῦς, ἡ κεφαλὴ κινεῖται ἐπὶ τῶν ὤμων, ὁ αὐχὴν ταλαντεύεται. οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ προεξέχοντες κατ' ἀρχὰς ἐπανέρχονται ὑπὸ τὰ λεπτὰ των βλέφαρα· τὰ χείλη μειδιῶσι μειδίαμα ἐπαρίστερον καὶ βεβιασμένον κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ μὲ τὴν πρόοδον φθάνον μέχρι τοῦ τελείου.

Τὰ ξύλινα ἀγάλματα δὲν εἶχον γένος· ἀλλ' ἀπὸ τὸ ἄμορφον αὐτὸ πρότυπον ἀναμένεται ὁ ἄρρην τύπος ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει του μὲ τοὺς Ἀπόλλωνας καὶ ὁ Θῆλυς τοιοῦτος ἐν ὅλῃ τῇ χάριτι αὐτοῦ μὲ τὰς Ἥρας. Ἐπὶ τέλους ἔρχονται εἰς φῶς πρὸς θαυμασμὸν τῶν αἰώνων οἱ Ἡρακλεῖς, αἱ Δήμητραι τοῦ Φειδίου, αἱ Νίκαι τοῦ Παιωνίου, οἱ Ἑρμεῖς τοῦ Πραξιτέλους, αἱ Ἀφροδίται τῆς Μήλου καὶ ὅλη ἐκείνη ἡ φάλαγξ τῶν ἐνδόξων πληγωμένων, οἱ ὁποῖοι διεσώθησαν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Ἡ ἀνθρωπότης θὰ λυπῆται αἰωνίως διὰ τὸ ὅτι τὰ τελειότερα τῶν Ἑλληνικῶν ἔργων, Ἀθηνᾶ ἡ Πρόμαχος, Ἀθηνᾶ ἡ Παρθένος, ὁ Ζεὺς τῆς Ὀλυμπίας δὲν θὰ ἀνακαλυφθοῦν ποτὲ εἰς τὸν τάφον των· καὶ εἴχομεν τόσην ἀνάγκην νὰ παρηγορηθῶμεν διὰ τὰς παρούσας ἀσχημίας μὲ τὴν ἀνάστασιν τῆς ὡραιότητός των. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν παρετηρήθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐξελίξεως κανενὸς λαοῦ εἶνε ὅτι ἤρκεσεν εἷς αἰών, ὅπως ὁδηγήσῃ τὴν ἑλληνικὴν γλυπτικὴν ἀπὸ τὰ ἀρχαϊκὰ σχεδιαγραφήματα εἰς τὰ ἔργα αἰωνίας, ἀνυπερβλήτου ὡραιότητος.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἕλλην ἐπεδίωξεν ὡρισμένον σκοπόν, τὸ νὰ ἀναπαραστήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην μορφὴν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπροχώρησε κατ' εὐθεῖαν, χωρὶς νὰ περιπλανηθῇ εἰς πλαγίους δρόμους· πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔφερον αὐτὸν ὅλαι αἱ θρησκευτικαί, αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἰδέαι του. Δι' αὐτὸν ὁ Θεὸς ἦτο ἄνθρωπος ἀποθεωμένος, ὁ δὲ ἄνθρωπος Θεὸς ἐξανθρωπισμένος. Ὁ γλύπτης, δῆλα δὴ ὁ μᾶλλον κατάλληλος νὰ ἀναπαραστήσῃ τὴν μορφὴν ταύτην καθίσταται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ κατ' ἐξοχὴν καλλιτέχνης.

Εἰς τὸν γλύπτην Φειδίαν καὶ ὄχι εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Ἰκτῖνον ἐμπιστεύεται ὁ Περικλῆς τὰς ἐργασίας τοῦ Παρθενῶνος.

Τὸ ἄγαλμα κατέχει παντοῦ τὴν τιμητικὴν θέσιν· οἱ ποιηταί, ὅταν θέλουν νὰ

ἐξυμνήσουν τὰ πρωταγωνιστοῦντα πρόσωπά των, παρομοιάζουν αὐτὰ μὲ ἀγάλματα. Διὰ τὸν Εὐριπίδην τὸ στῆθος τῆς ἀποθνησκούσης Πολυξένης, ὁμοιάζει μὲ τὸ στῆθος ἀγάλματος· καὶ ὁ Πλάτων ὁμιλῶν διὰ τὸν Χαρμίδην μᾶς δεικνύει τὰ παιδία καὶ τοὺς ἄνδρας ἱσταμένους μετὰ θαυμασμοῦ πρὸ αὐτοῦ, ὡς πρὸ ἑνὸς ἀγάλματος. Φαίνεται, ὅτι αὐτὴ ἡ φύσις ὤθησε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν δρόμον τοῦτον, τοποθετήσασα τὴν Ἀκρόπολιν εἰς τὸν διαφανῆ τοῦτον ἀέρα, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς στυλοβάτης εἰς τὰ ἀγάλματά των, τὰ θεϊκῶς ἀνθρώπινα.

Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ συμβολίζουν τὰ μεγάλα ὡς καὶ τὰ μικρὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας των, ἔχουν παραστήσῃ τὴν λατρείαν αὐτὴν πρὸς τὸ ἄγαλμα μὲ τὴν ὡραίαν των παράδοσιν τοῦ Πυγμαλίωνος. Οὗτος ἦτο Κύπριος γλύπτης καὶ ἠράσθη ἐμμανῶς ἑνὸς ἀγάλματος, θαυμασίου κατὰ τὴν χάριν καὶ τὴν ὡραιότητα, ἔργου δὲ τῆς σμίλης του, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε δώσῃ τὸ ὄνομα Γαλάτεια. Ἓν ὄνειρον εἶχεν, νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Ἡ Ἀφροδίτη ἠλέησε τὸν καλλιτέχνην καὶ ἔδωκεν εἰς τὸ ἄγαλμα θέρμην καὶ ζωήν. Καὶ ὁ Πυγμαλίων ἐγένετο ὁ εὐτυχὴς σύζυγος τοῦ ἀριστουργήματός του.

Οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι δίδοντες τὴν κίνησιν εἰς τὰ ἀγάλματά των ἐφρόντισαν νὰ ἐκλέξωσι τάς ἁπλουστέρας, εὐγενεστέρας, ἁρμονικωτέρας τῶν κινήσεων. Οὐδέποτε κατὰ τὴν μεγάλην ἐποχὴν ἐζήτησαν νὰ προκαλέσωσι συγκίνησιν διὰ τῆς ὑπερβολῆς εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ εἰς τὴν στάσιν. Συνηθισμένοι νὰ ζῶσι ζωὴν ἁπλῆν καὶ εὔκολον, διαμορφωμένοι κατὰ τὴν παγκόσμιον εὐρυθμίαν ἀπὸ τὴν τόσον εὐγενῆ καὶ τόσον καθαρὰν γραμμὴν τῶν ὀρέων των, τῶν ἀκτῶν των, τοῦ περιβάλλοντος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκινοῦντο, ἀπὸ τὴν ὡραίαν διάταξιν τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστῶτός των, ἀπὸ τὰ πανταχοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των εὑρισκόμενα θεάματα· ζῶντες κατὰ φαντασίαν καὶ διάνοιαν ὁμοῦ μὲ τὰ λαμπρά, ὡς ἡ ἡμέρα, ἐκεῖνα ὄντα, τὰ ὁποῖα κατήρχοντο τοῦ Ὀλύμπου, διὰ νὰ πατήσωσι τὴν εὐωδιάζουσαν γῆν των, μὲ τοὺς ἥρωας, τοὺς πληροῦντας τὰς παραδόσεις των, μὲ τοὺς εὐγενεῖς γέροντας μὲ τοὺς πολεμιστάς, μὲ τοὺς βασιλόπαιδας, μὲ ὅλα τὰ πολὺ ἀνώτερα τῆς πραγματικότητος ταῦτα πρόσωπα, τὰ πληροῦντα τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, τὰ ὁποῖα πάντες ἀπεστήθιζον, εἶδον ἐν τῷ ὡραίῳ τὴν ἀνθρωπίνην μορφὴν καὶ οὐδέποτε ἠθέλησαν νὰ καταβιβάσωσι τὴν ἰδανικήν των ὀπτασίαν.

Παραδέχομαι, ὅτι τὸ ἰδανικὸν τοῦτο δὲν ἐπλανᾶτο εἰς τὰ νέφη.

Οὐδέποτε ἐβασανίσθησαν, ὅπως οἱ σύγχρονοί μας, ἀπὸ τὴν δίψαν τοῦ ἀπείρου. Ὁ Ἐμ. Βουτλῆ λέγει πολὺ ὀρθῶς ἐν τῷ ἔργῳ του «Φιλοσοφία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐν Ἑλλάδι» : «Νὰ εἶνέ τις νέος, ὡραῖος, ρωμαλέος, σώφρων καὶ νὰ διατηρήσῃ τὰ προτερήματα ταῦτα διὰ τῆς ἐγκρατείας, νά ἔχῃ ὡραῖα τέκνα, νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα, νὰ ἀποθάνῃ ἔνδοξος καὶ νὰ ὑμνηθῇ ἀπὸ τοὺς ποιητάς, αὕτη ἦτο ἡ μεγαλειτέρα εὐτυχία, τὴν ὁποίαν εἶχον ὀνειρευθῆ οἱ Ἕλληνες· ὁ ὁρίζων των ἐτελείωνε ἐκεῖ.»

Καὶ ὁ Ἱππίας τοῦ Πλάτωνος λέγει: «Τὸ ὡραιότερον πανταχοῦ καὶ πάντοτε καὶ διὰ πάντα ἄνθρωπον εἶναι τὸ νὰ ἔχῃ πλούτη, ὑγείαν καὶ ὑπόληψιν μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν του, νὰ γηράσῃ καὶ ἀφοῦ ἐκτελέσῃ ἐντίμως τὰ τελευταῖα καθήκοντά του πρὸς τοὺς γονεῖς, νὰ ὁδηγηθῇ καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὸν τάφον παρὰ τῶν τέκνων του μετὰ τῆς αὐτῆς μεγαλοπρεπείας».

Ἡ ἑλληνικὴ γλυπτικὴ ἠθέλησε ν' ἀποδώσῃ τὴν ἀντίληψιν ταύτην τῆς ζωῆς καὶ τῆς εὐτυχίας καὶ κατώρθωσε τοῦτο θαυμασίως, κληροδοτήσασα εἰς τὸν θαυμαστόν μας τὰ πρότυπα ταῦτα ἀνδρῶν νέων, ρωμαλέων, ἀκμαίων καὶ ἐν τελείᾳ ἰσορροπίᾳ εὑρισκομένων, γυναικῶν τελείως ὑγιῶν, ἐν πλήρει χαρᾷ τῆς ζωῆς, ἀγνοουσῶν τὴν νεύρωσιν καὶ τὴν ἐξασθένησιν. Ὢ τί ὡραία εἶνε ἡ ὀπτασία τῶν σωμάτων τούτων ἐνδεδυμένων ἢ γυμνῶν μὲ τὴν πλήρη γαλήνης καὶ μεγαλοπρεπείας στάσιν των!

Κανὲν μέλος τοῦ σώματός των δὲν φαίνεται συσπώμενον ἐκ βιαίας συγκινήσεως· οὐδεμία νοσηρὰ κίνησις παρατηρεῖται εἰς τὰ μέλη ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐγείρονται, κυρτοῦνται, ἐντείνονται ἢ κάμπτονται· οὐδεμία τραγικὴ προσωπὶς ὑπάρχει ἐπὶ τῶν προσώπων τούτων, τῶν ἄνευ μίσους καὶ ἀγάπης· οὐδεμία καυστικὴ φλὸξ διὰ τὴν χαρὰν ἢ διὰ τὴν ὀδύνην εἶνε ἀνημμένη εἰς τὰ ἤρεμα ταῦτα βλέμματα· τὰ μέτωπα δὲν φαίνονται, ὅτι θὰ διαρραγῶσι ἀπὸ τὴν ἔντασιν τῆς σκέψεως οὔτε τὸ στῆθος πνίγεται ἐκ τῆς πιέσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ δράματος. Ἀκόμη καὶ ὅταν πρόκηται ν' ἀποδώσῃ κίνησιν πλήρη ἐνεργείας ὡς ἐκείναι, τὰς ὁποίας ἐχειροκρότουν εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας, γνωρίζει ὁ Ἕλλην καλλιτέχνης νὰ εὕρῃ τὴν κατάλληλον ἔκφρασιν, χωρὶς νὰ περιπέσῃ εἰς ὑπερβολήν. Ὁ δισκοβόλος λ. χ. ρίπτει τὸν δίσκον μετὰ φορᾶς, εἰς τὴν ὁποίαν λαμβάνει μέρος ὅλον τὸ σῶμά του καὶ φαίνεται τόσον βέβαιος περὶ τῆς βολῆς του, ὥστε τὸ πρόσωπόν του μένει σχεδὸν ἀπαθές. Καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς ὀδύνης ἀκόμη τηρεῖται στάσις εὐγενὴς καὶ σεμνοπρεπής. Ὁ γλύπτης τῆς καλῆς σχολῆς δὲν περιμένει τὴν στιγμὴν τῆς συστροφῆς τοῦ προσώπου, τὴν δυσάρεστον εἰς αὐτόν. Ἀναμφιβόλως ἡ Νιόβη ὑποφέρει βλέπουσα τὴν θυγατέρα της διαπερασμένην ὑπὸ τῶν βελῶν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος εἰς αὐτὰς τὰς ἀγκάλας της, ἀλλ' ἡ ὀδύνη της εἶνε ὡραία τὴν θέαν, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου της δὲν εἶνε παραμορφωμένα. Ὅταν φθάνωμεν εἰς τὰς τραγικὰς ὀδύνας τοῦ Λαοκόοντος, ἤδη διήλθομεν τὴν περίοδον τῆς μεγάλης τέχνης, δὲν εἴμεθα πλέον εἰς τὴν καθαρὰν κλασικὴν τέχνην.

Περιερχόμεθα ἐντὸς μουσείου τῶν ἀρχαίων. Πανταχοῦ αἱ χειρονομίαι εἶνε νηφάλιοι καὶ μετρημέναι, αἱ κινήσεις καλῶς ρυθμισμέναι, αἱ ἐκφράσεις ἤρεμοι καὶ ἥσυχοι. Ὅλος ὁ λαὸς αὐτὸς ζῇ, ἀλλ' ἡ ζωή του εἶνε ὑγιὴς καὶ ἠθική, ἄνευ μεγάλης ἐξάρσεως, ἀλλὰ καὶ ἄνευ μεγάλου ἐρεθισμοῦ. Νομίζει τις, ὅτι εὑρίσκεται μαζῇ μὲ φιλοσόφους ὑπὸ τὰ προπύλαια, μὲ πολίτας ἐν πλήρει ἀγορᾷ, μὲ ἀθλητὰς

εἰς τὸ γυμνάσιον ἢ ἁπλῶς μὲ περιπατητὰς καὶ περιπατητρίας εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ.

Ἐὰν εἰσέλθωμεν εἰς αἴθουσαν τῆς συγχρόνου γλυπτικῆς, αἰσθανόμεθα ἀμέσως τὴν ἀντίθεσιν. Ἐδῶ κυριαρχοῦν ἡ βιαιότης καὶ αἱ ὑπερβολαὶ εἰς τὰς κινήσεις· τὰ σώματα συσπῶνται, εἶνε μαλθακῶς κατακεκλιμένα, τὰ μέλη ρικνοῦνται ἢ σφαδάζουν, αἱ φυσιογνωμίαι εἶνε σκυθρωπαὶ ἢ παρηλλαγμέναι, τὸ δέρμα εἶνε ἀνασηκωμένον ἀπὸ τὴν λαύραν τῶν παθῶν, οἱ ὀφθαλμοὶ φλογισμένοι ἀπὸ αἷμα ἢ ἀπὸ λαγνείαν· ἀπὸ τὰ χείλη των ἐκφεύγουν ὠρυγμοὶ τῆς ὀδύνης, ἄσματα τῶν ὀργίων ἢ οἱ στεναγμοὶ τῆς ἐργασίας. Ἡ αἰθριότης συνηθέστατα δὲν εἶνε παρὰ φαινομενική. ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχει ψυχὴ παραπονουμένη, κουρασμένη, τυραννουμένη, ρέπουσα πρὸς τὸν μυστικισμὸν ἢ κλίνουσα πρὸς τὴν φιληδονίαν. Νομίζει τις, ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὸ νοσοκομεῖον, εἰς τὸ ἐργαστήριον, εἰς τὸν κοιτῶνα, διὰ νὰ μὴ εἴπω εἰς τὸ φρενοκομεῖον. Βεβαίως δὲν λείπει τὸ τάλαντον, ἐνίοτε μάλιστα ἡ μεγαλοφυΐα, ἀλλ' εἶνε ἄλλου εἴδους.

Ἡ ἰσορροπία ἔχει ἀνατραπῇ, ὁ ἐγκέφαλός μας ἔχει μεγαλώσῃ ὑπερμέτρως, ἔγεινεν ἀνίκανος νὰ κατοικῇ ἐντὸς λεπτῆς ἑλληνικῆς κεφαλῆς· αἱ ψυχαὶ ἡμῶν κοχλάζουν εἰς τὸν λέβητα τοῦ σώματός μας, τὸ ὁποῖον παραμορφώνουν, μολύνουν ἢ ἐξατμίζουν.

Εἰς τὴν ζωήν, ὅπως τὴν ἀντελαμβάνετο ὁ Ἕλλην, ἐχρειάζετο μία τέχνη, ἡ γλυπτική, καὶ διεκρίθη ἐν αὐτῇ· εἰς τὴν ζωήν, ὅπως τὴν ἐννοοῦμεν ἡμεῖς, χρειάζεται ἄλλο πρᾶγμα: ἡ δραματικὴ ποίησις τοῦ Γκαῖτε, ἡ μουσικὴ τοῦ Μπετόβεν ἢ τοῦ Βάγνερ, ἡ ζωγραφικὴ τῶν ἡμετέρων ζωγράφων (impressionistes) μὲ τὰς συγκρούσεις τῶν χρωμάτων καὶ πᾶν ὅ,τι εἶνε ἱκανὸν νὰ μεταφράσῃ τὰς ἄκρας ὑπερβολὰς τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ πλαστικὴ εἶνε πολὺ ἤρεμοι καὶ πολὺ ψυχραὶ διὰ τὴν ὑπερθερμασμένην ἀτμόσφαιραν, ἐν τῇ ὁποίᾳ κινούμεθα, πολὺ φίλαι τοῦ κανόνος καὶ τοῦ μέτρου, διὰ νὰ ὑπολύψωσιν εἰς τὰς ἰδικάς μας ἀνωμαλίας.

Εἰς τὰ ἔργα τῆς συγχρόνου τέχνης, ἐπειδὴ ἠμβλύνθη ἡ ψυχή μας καὶ δὲν αἰσθάνεται τὰ ἁπλᾶ καὶ φυσικὰ αἰσθήματα, μᾶς χρειάζονται παλμοὶ ξένοι, μέθαι καὶ βάσανοι ἄπειροι, πάθη τερατώδη. Εἰς τὸ σύγχρονον ἄγαλμα μᾶς κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον μόνον ἡ φυσιογνωμία. Ὁ σύγχρονος γλύπτης συγκεντροῖ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν προσπάθειαν εἰς τὴν κεφαλήν. Ἐπὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου ἐγχαράσσει τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔργου του. Ὅταν προστρέχῃ εἰς μίαν χειρορμίαν, σκοπεῖ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν μᾶλλον ἐκφραστικὴν παρὰ ἁρμονικῶς ὡραίαν. Δὲν εὑρίσκει τις εἰς τοὺς Ἕλληνας καλλιτέχνας τὴν ὑπερβολικὴν ἀναζήτησιν τῆς ἐκφράσεως· ἡ κεφαλὴ εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔργα δὲν ἐπισύρει τὴν προσοχὴν ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ σώματος· κανὲν μέλος δὲν ἔχει τὴν ἀπαίτησιν ν' ἀπορροφήσῃ ὅλον τὸ ἐνδιαφέρον, διότι τοῦτο θὰ κατέστρεφε τὴν ἁρμονίαν τοῦ ὅλου. Ὁ μικρὸς δάκτυλος τοῦ ποδὸς ἔχει τόσην σημασίαν, ὅσον ἡ πε-

ριφέρεια τοῦ στόματος ἢ ἡ πτυχὴ τοῦ βλεφάρου. Ἡ ψυχὴ εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔργα δὲν κάμνει κατάσχεσιν τοῦ σώματος πρὸς ἰδίαν ὠφέλειαν καὶ ἀφίνει εἰς αὐτὸ τὴν ὡραίαν του ζωότητα, χωρὶς νὰ τῶ μεταδώσῃ τίποτε ἀπὸ τὴν διαφοράν της.

Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἄγαλμα ἱκανὸν νὰ ἐμπνεύσῃ πονηρὰς σκέψεις καὶ νὰ προκαλέσῃ ἀκολασίαν δὲν θὰ ἦτο ἀνεκτὸν εἰς δημοσίαν θέσιν, δὲν θὰ διήρχετο ποτὲ τὸ κατώφλιον τῆς Ἀκροπόλεως. Βεβαίως δὲν διϊσχυρίζομαι, ὅτι τοῦτο συνέβαινε ἐκ λόγων καθαρᾶς ἠθικῆς καὶ ὅτι εἶχον ἐξορίσῃ ἀπὸ τὴν γλυπτικὴν πᾶσαν ἀσεμνότητα, ἀλλ' εἶχον τὴν καλαισθησίαν νὰ εὑρίσκωσιν ἄσχημον πᾶν ὅ,τι δὲν εἶνε αὐτὴ ἡ κοσμιότης καὶ ἡ λατρεία τοῦ ὡραίου εἶχε παρ' αὐτοῖς ἕν τινι μέτρῳ θέσιν ἠθικῆς ἀγωγῆς.

(Ἕπεται συνέχεια) Μετάφρασις **Ι. Β.**

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Α-Κ. ΣΤΟΥΡΤΖΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΙ ΠΑΡΑΓΝΩΡΙΣΘΕΙΣΑΙ

Α'—ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ Ο ΕΞ ΑΠΟΡΡΗΤΩΝ

(1641—1709)

Δοκίμιον ἱστορικῆς ψυχολογίας

Ἀνελάβομεν ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον τῶν παραγνωρισθεισῶν ἑλληνικῶν φυσιογνωμιῶν νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς ἐπιθεωρήσεως τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» (τῶν Παρισίων) σειρὰν ἱστορικῶν προσώπων πολὺ ἐνδιαφερόντων, πολὺ οἰκείων καὶ εἰς τὰ ὁποῖα μᾶς φαίνεται, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι δὲν παρέσχον τὴν πραγματικὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσιν, τῆς ὁποίας ἦσαν ἄξιοι. Φρονοῦμεν, ὅτι δὲν ἐξηντλήσαμεν ἐντελῶς τὸ θέμα, ἀλλ' ὅτι ἁπλῶς παρέσχομεν τὴν συμβολὴν ἡμῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ διὰ τῶν δοκιμίων τούτων τῆς ἱστορικῆς ψυχολογίας. Ἐλπίζομεν, ὅτι τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα θὰ παρελάσουν εἰς τὰς ἀκολούθους σελίδας θὰ λάβουν ἐπὶ τέλους τὴν ὀφειλομένην εἰς αὐτὰ θέσιν ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Ἐξ ἄλλου αἱ σελίδες αὗται ἐλήφθησαν ἐξ ἔργου μακροῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκδώσωμεν ἐντὸς ὀλίγου καὶ τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τῶν ἐξελιχθέντων γεγονότων ἀπὸ τοῦ 1550 μέχρι τοῦ 1850 οὐχὶ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καὶ εἰς τὰς ρωμουνικὰς χώρας ἐν στενῇ σχέσει πρὸς τὰ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ συγχρόνως ἐξελιχθέντα γεγονότα.

Προσεπαθήσαμεν νὰ τηρήσωμεν ἀπόλυτον ἀμεροληψίαν βασιζόμενοι ἐπὶ ἐγγράφων ἀδιαφιλονικήτου αὐθεντικότητος, τῶν ὁποίων πολλὰ εἶνε ἐντελῶς ἀνέκδοτα. Ἰδιαιτέρως διὰ τὴν πρώτην ταύτην μελέτην, ἀφιερωμένην εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον τὸν ἐξ Ἀπορρήτων, κατεφύγομεν εἰς ἔγγραφα ἀπολύτως ἀνέκδοτα, συλλεγέντα παρ' ἡμῶν εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἐνετίας καὶ τῆς Βιέννης καὶ τῶν ὁποίων θὰ παράσχωμεν ἀποσπάσματά τινα εἰς ὑποσημειώσεις.

Ἡ μετριότης ὅλων σχεδὸν τῶν Σουλτάνων ἀπὸ τοῦ 1648 ὑπῆρξεν ἡ αἰτία

τοῦ ὅτι ἔκτοτε ἡ ἐξουσία ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει περιῆλθεν ὁλονὲν εἰς τὰς ἐπιρροὰς τοῦ χαρεμίου, εἰς τὰς ἐλεεινὰς ραδιουργίας τῶν εὐνούχων καὶ σπανιώτερον εἰς τοὺς μεγάλους βεζύρας. Ὅταν μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων εὑρίσκοντο ἄνδρες ἱκανῶς δραστήριοι καὶ ἐπιδέξιοι, τὸ τουρκικὸν κράτος ἠδύνατο νὰ κάμῃ νὰ τρέμουν οἱ «ἄπιστοι», ἡ χερσόνησος τοῦ Αἵμου, οἱ Ἕλληνες, αἱ ρωμουνικαὶ χῶραι, οἱ Οὔγγροι καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ αὐστριακὸν κράτος· ἀλλ' ὅταν οἱ Σουλτᾶνοι καὶ τὰ δημιουργήματά των, ὅταν τὸ ὑπηρετικὸν σῶμα τοῦ σεραίου καθίστατο ὁλονὲν ἐπικρατοῦν, τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἐπανέπιπτεν εἰς ἀναρχίαν τελείαν. Εἶνε γνωστόν, ὅτι οἱ μεγάλοι βεζύραι τῆς ἐποχῆς, περὶ τῆς ὁποίας θὰ πραγματευθῶμεν, οἱ δείξαντες προτερήματά τινα, ἐνεργητικότητα καὶ ἀξιοπρέπειαν, ἀνήκουν πάντες σχεδὸν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν, τῆς ὁποίας ἡ καταγωγὴ ἐλέγετο, ὅτι ἦτο δῆθεν γαλλική, ἀλλ' ἦτο πραγματικῶς ἀλβανική· ἡ οἰκογένεια αὕτη κατῴκει εἰς Κιζίλ-ιρμὰκ, 12 λεύγας μακρὰν τῆς Ἀμασείας καὶ παρέσχεν ἀληθῆ δυναστείαν πρωθυπουργῶν, ὠνομάζετο δὲ Κιοπριλί. Ἡ δυναστεία τῶν Κιοπριλὶ ἤρχισε μὲ τὸν πρῶτον φέροντα τὸ ὄνομα τοῦτο κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Μωχαμὲτ τοῦ Δ' (1648—1687). Ὁ Α' οὗτος Κιοπριλὶ ἤρχισε τὴν δρᾶσίν του μὲ τὸν ἀπαγχονισμὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Παρθενίου ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ διασήμου δημίου Σουλφικάρ, ὁ ὁποῖος ἐκαυχᾶτο, ὅτι ἀπηγχόνισε μόνος εἰς διάστημα πέντε ἐτῶν πλέον τῶν 30,000 δῆλα δὴ 500 κεφαλὰς μηνιαίως. Ὁ μέγας βεζίρης Καρᾶ-Μουσταφᾶς, γυναικάδελφος τοῦ Κιοπριλὶ τοῦ Β' καὶ γαμβρὸς τοῦ Σουλτάνου ὑπερέβαλε πάντας τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν χρηματικὴν ἁπληστίαν. Διὰ νὰ συντηρήσῃ τὰς τρεῖς χιλιάδας τῶν δούλων του, ἐκ τῶν ὁποίων πλέον τοῦ ἡμίσεως ἦσαν γυναῖκες, τοὺς ἑπτακοσίους εὐνούχους, τὰς χιλιάδας τῶν ἵππων, κυνῶν, ἱεράκων καὶ παντοίων ἄλλων ζώων, ὑπὸ τῶν ὁποίων περιεστοιχίζετο, δὲν ἐδίστασε νὰ λεηλατήσῃ ἀναισχύντως τὸ ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον, νὰ φορολογήσῃ τὰς ρωμουνικὰς χώρας, ὡς καὶ τοὺς ξένους πρεσβευτὰς καὶ νὰ βάλῃ τὴν χεῖρά του εἰς εἰς πᾶν ὅ,τι ἤθελεν ἀποφέρῃ εἰς αὐτὸν χρήματα. Εἶνε ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἡ κακὴ διαγωγὴ τοῦ βεζύρου τούτου, ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ ἁπληστία του, ἡ ὀργή του, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ φορολογήσῃ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ τοὺς Πολωνοὺς ὑπῆρξαν ἡ μοιραία αἰτία τῆς ἠθικῆς ἀποτυχίας τῶν Τούρκων ἐν Βιέννῃ τῷ 1683, ἂν καὶ δὲν φαίνηται ἀμφίβολον, ὅτι παρ' ὅλα ταῦτα, ἡ στρατιωτικὴ ἀνικανότης τῶν Τούρκων ἤθελεν ὑποκύψῃ πρὸ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τοῦ Ἰωάννου Σομπιέσκη. Ὁ ἥρως οὗτος, συνεπείᾳ μεσολαβήσεως τῆς Ἁγίας Ἕδρας, δὲν ἐδίστασε νὰ σπεύσῃ ἐν βιαστικῇ πορείᾳ ἀπὸ τὴν Κρακοβίαν εἰς τὴν Βιέννην μετὰ τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων στρατιωτῶν του, Πολωνῶν καὶ Ρωμούνων, οἱ ὁποῖοι ἑνωθέντες μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ δουκὸς τῆς Λωραίνης, γυναικαδέλφου τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου τοῦ Α', ὡς καὶ μετὰ τῶν στρατευμάτων τῶν ἐκλεκτόρων τῆς Βαυαρίας καὶ Σαξωνίας καὶ μετὰ τῶν Τευτόνων ἱπποτῶν, ἐκρήμνισαν ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ Κάλεμπεργκ

τὰς στρατιὰς τοῦ Καρᾶ Μουσταφᾶ καὶ τὰς ἔρριψαν πέραν τοῦ Δουνάβεως. Εἶνε γνωστόν, ὅτι ἡ σύγκρουσις ὑπῆρξε τρομερά, Ὁ πασᾶς τοῦ Χαλεπίου ὡς καὶ ὁ τῆς Σιλιστρίας ἐφονεύθησαν, ὁ δὲ Καρᾶ Μουσταφᾶς ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἀνῆλθον εἰς εἴκοσι χιλιάδας, τῶν δὲ Χριστιανῶν μόνον εἰς τέσσαρας. Ὁ Σομπιέσκης ἀπέστειλεν εἰς τὴν βασίλισσαν τῆς Πολωνίας τὸν χρυσοῦν ἀναβολέα καὶ εἰς τὸν Πάπαν Ἰννοκέντιον τὸν ΙΑ' τὴν σημαίαν τοῦ μεγάλου βεζύρου.

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Βιέννης καὶ ἡ στρατιωτικὴ καταστροφὴ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπῆρξαν αἱ τελικαὶ ὑλικαὶ αἰτίαι τῆς ὁριστικῆς εἰσόδου εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων μεγάλων διερμηνέων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, πρῶτος τῶν ὁποίων μετὰ τὴν ἐπιτηδείως διεξαχθεῖσαν συνθήκην τῆς παραδόσεως τοῦ Ἡρακλείου τῆς Κρήτης (1661) ὑπῆρξεν ὁ Παναγιώτης Νικούσιος ἐκ Χίου. Ἄμεσος αὐτοῦ διάδοχος ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, εἰς τὸν ὁποῖον ἀδιαφιλονικήτως ὀφείλει ἡ Τουρκία τὸ ὅτι δὲν ἐξηφανίσθη τότε ἀκόμη ἐκ τοῦ χάρτου τῆς Εὐρώπης. Προφανῶς ἐξάγεται, φαίνεται ἡμῖν, ἐκ τῶν προκαταρκτικῶν συνεννοήσεων τῆς συνθήκης τοῦ Κάρλοβιτς, ἐξ ὅλων τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὴν διαπραγματεύσεων, τὰς ὁποίας διεξήγαγεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, ὅσον καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὕφους τῆς περιφήμου ταύτης διπλωματικῆς συμβάσεως, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος ἐργαζόμενος ἐπιδεξίως καὶ ἐν τοῖς ὁρίοις τοῦ δυνατοῦ, ἵνα θέσῃ τὰς πρώτας βάσεις μιᾶς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως (τὴν ὁποίαν τότε οὐδεὶς ὠνειρεύετο κἂν) ἀπομεμακρυσμένης ἀκόμη, ἀλλ' ἐνθέρμως ὑπ' αὐτοῦ ποθουμένης, ἐσταμάτησε προσωρινῶς εἰς τὸ χεῖλος τοῦ βαράθρου τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, τὸ καταδεδικασμένον σήμερον εἰς προσεχῆ ἀπώλειαν.

Ἐν τούτοις δὲν εἶνε ἀρκετὰ γνωστὴ ἡ ἀληθὴς φυσιογνωμία τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, οὔτε ἡ μεγάλη ἐπιρροή του ἐπὶ τῆς θελήσεως τῶν Αὐστριακῶν, τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας τῆς Ἐνετίας, τῶν πρεσβευτῶν τῆς Γαλλίας καὶ Πολωνίας, τῆς μικρᾶς τότε ἀκόμη Ρωσσίας, τῶν ἐκλεκτόρων τῆς Βαυαρίας καὶ Σαξωνίας πρὸς παρακώλυσιν τῆς καταστροφῆς, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἠπειλεῖτο τότε ἡ Τουρκία. Ἐπίσης δὲν εἶνε γνωστὸν πόσον μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐπιρροή του εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν οὔτε ὅτι εἰς αὐτὸν ὀφείλεται πολὺν χρόνον πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου Φιράρη καὶ τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια, πρὸ τῆς μυστικῆς, ἀλλ' ἀποτελεσματικῆς ἐνεργείας τοῦ Πατριαρχείου καὶ πρὸ τῆς ἐπιρροῆς τῶν Τσάρων τῆς Ρωσσίας ἡ πρώτη ἰδέα τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ ζημίᾳ βεβαίως τῆς Τουρκίας. Πρὸ παντὸς δὲν διεσαφίσθη ἡ ἀληθὴς δρᾶσις τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, ἡ ἰδία αὐτοῦ προσωπικὴ ἀξία, ἡ ψυχολογία τοῦ χαρακτῆρός του, διὰ τῆς ὁποίας καταφαίνεται μέχρι ποίου βαθμοῦ τὸ ἔργον του φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς προσωπικότητός του. Ἐθεωρήθη ὡς χρήσιμον, ἀλλὰ δευτερούσης σημασίας ὄργανον τῶν μεγάλων βεζυρῶν καὶ τῶν διπλωματικῶν

συναδέλφων του. Ἂν καὶ ἔχουν δημοσιευθῇ ἀρκετὰ ἔγγραφα πρὸ τῶν ἀνεκδότων, τῶν ὑφ' ἡμῶν εὑρεθέντων, οἱ Ἕλληνες, Ρωμοῦνοι καὶ ξένοι ἱστορικοὶ τὸν ἔχουν πολλάκις προφανῶς παραγνωρίσῃ καὶ δὲν παρέσχον εἰς αὐτὸν προεξέχουσαν καὶ ἁρμόζουσαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν διπλωματικῶν καὶ στρατιωτικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα συνετάραξαν τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου, τὰς ρωμουνικὰς χώρας καὶ τὴν Αὐστρίαν ἀπὸ τοῦ 1660 μέχρι τοῦ 1709.

Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ἐξελιχθέντα κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ὑπῆρξαν τόσον στενῶς συνδεδεμένα πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, ὥστε δὲν εἶνε δυνατὸν ἄνευ νοθεύσεως τῆς ἱστορίας οὔτε νὰ πνίξῃ τις τὴν βιογραφίαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐν τῇ ἱστορικῇ περιγραφῇ τῶν γεγονότων, οὔτε νὰ χωρίσῃ αὐτὰ τὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν βιογραφίαν ἢ νὰ θεωρήσῃ ταῦτα ὡς πάρεργα τῆς ἐν λόγῳ βιογραφίας. Ὁ μόνος καθ' ἡμᾶς ἀκριβής, ἀληθής, εὐτυχής, δυνατός, εἰλικρινὴς καὶ ὀρθὸς τρόπος συνίσταται εἰς τὸ νὰ κάμῃ τις εἶδος δοκιμίου κατὰ τὰ δοκίμια τοῦ Μακώλαϋ, τὸ ὁποῖον ἀκολουθοῦν τὴν ζωὴν τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του μέχρι τοῦ θανάτου του, τὴν παρουσιάζει ἐν στενῇ συνοχῇ μετὰ τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐξειλίχθησαν ἀπὸ τοῦ 1641 μέχρι τοῦ 1709 τόσον ἐν Εὐρώπῃ ὅσον καὶ ἐν Τουρκίᾳ καὶ Ἑλλάδι. Ἀφ' ἑτέρου νὰ καταδείξῃ ὄχι μόνον ὁποία ἦτο ἡ συμμετοχή του εἰς τὰ γεγονότα, ἀλλὰ καὶ ὁποίαν ἐπιρροὴν ἐξήσκησαν τὰ γεγονότα ἐπ' αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις δὲ χωρὶς ν' ἀποτολμήσῃ πανηγυρικὸν καὶ χωρὶς νὰ ἐξογκώσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ προσώπου νὰ ἀφήσῃ νὰ ὁμιλήσουν αὐτὰ τὰ γεγονότα, ἀρκετὰ εὔγλωττα, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Πρέπει, λέγομεν, νὰ καταδειχθῇ σαφῶς εἰς ποῖον βαθμὸν ὁ ἐξ Ἀπορρήτων ὑπῆρξεν ἀντιπρόσωπος τόσον τῶν ρευμάτων τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης[1] ὅσον καὶ αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία δικαίως δύναται νὰ ὑπερηφανεύηται, διότι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Α. Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων ἔσχε μίαν γνησίαν δόξαν τῆς νεωτέρας αὐτῆς ἀναστάσεως.

Σήμερον γίνεται πλέον παρά ποτε κατάχρησις τῆς ἐκφράσεως «ἄνθρωπος μεγαλοφυής», ὅπως χαρακτηρισθῶσι μετὰ στόμφου καὶ ἐμφάσεως πρόσωπα μόλις ἔχοντα ἱκανότητά τινα· ἐν τῷ καθημερινῷ τύπῳ ἀποδίδεται ἐπίσης τὸ ἐπίθετον τοῦ «ἥρως» εἰς ἀνθρώπους μὴ ἔχοντας οὐδὲν τὸ ἡρωϊκόν. Πρέπει νὰ εἶνέ τις ἐν τῇ κρίσει του μᾶλλον περιεσκεμμένος καὶ νὰ ζητῇ πρὸ πάντων, ὅταν παρουσιάζῃ ἓν πρόσωπον σημαινόντως δρᾶσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, νὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἀρχῶν γενικωτέρου κύρους καὶ μᾶλλον συμφώνων εἰς θετικωτέραν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν

1 Τὸ τέλος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εἶνε ἀξιοσημείωτον διὰ τοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ζήσαντας ὑπερόχους μονάρχας καὶ πολεμιστάς, ὡς τὸν Λουδοβίκον ΙΔ', Κάρολον τὸν ΙΒ' τὸν Σομπιέσκην, Πέτρον τὸν Μέγαν, τὸν πρίγκιπα Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας, τὸν στρατηγὸν Μοροζίνην κ.τ.λ.

γεγονότων ἄποψιν. Ἐὰν ὁ μεγαλοφυὴς ἄνθρωπος εἶνέ τι πλεον ἢ σπανιώτατον καὶ συνίσταται ἐκ πάσης ἄλλης ἢ μυστηριώδους οὐσίας, παρ' ὅλα τὰ ἀπατηλὰ σοφίσματα τοῦ Λομπρόζου, πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ τις ὅτι καὶ εἷς ἥρως ἐν τῇ ἀκριβεστάτῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν εἰς τὸν ὅρον τοῦ «ἥρωος» ὁ Καρλύλ, εἶνε ἐπίσης σπάνιος, διότι ἐὰν ὑπάρχουν ὀλίγοι μεγαλοφυεῖς «ἄγνωστοι» ἢ «παραγνωρισθεῖσαι», ὑπάρχουν τοὐναντίον πολλοὶ ἄγνωστοι ἥρωες τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου, πρὸς τοὺς ὁποίους καθ' ἑκάστην ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφήν, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζωμεν. ἥρωες οὐχὶ ἐπὶ τῶν πεδίων τῆς μάχης, ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν ἀνθεῖ παρὰ ὁ ἐξωτερικὸς ἡρωϊσμός, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κλειστοῦ καὶ μᾶλλον περιωρισμένου τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἀνακαλύπτει τις αὐτοὺς τοὺς ἥρωας εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν καὶ εὑρίσκονται τοιοῦτοι καὶ μεταξὺ τῶν προσώπων, τῶν ὁποίων τὴν ἱστορίαν ἀνελάβομεν νὰ γράψωμεν. Ἀλλὰ διὰ τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ πόσον φαίνεται ἀληθεστέρα καὶ πιθανωτέρα, βαθυτέρα καὶ ἐναργεστέρα ἡ γνώμη τοῦ Ἀμερικανοῦ φιλοσόφου Ἔμερσον ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει διὰ μιᾶς νέας καὶ δυνατῆς ἐκφράσεως : the representative men. Ὁρμώμενος ἐκ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν, ὅτι «ἡ ζωὴ εἶνε μία κλῖμαξ μὲ βαθμῖδας» καὶ ὅτι «πάντοτε εἷς ἄνθρωπος ἀντιπροσωπεύει περισσότερον ἑνὸς ἄλλου ἐν τῷ αἰῶνί του τὴν θέλησιν τῆς θείας Προνοίας» ἐξάγει ὁ Ἔμερσον τὸ συμπέρασμα, ὅτι «τὸ μυστικὸν τοῦ κόσμου εἶνε ὁ δεσμός, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει μεταξὺ μεταξὺ τῶν προσώπων καὶ τῶν γεγονότων», δῆλα δή, ἐξηγεῖ ὅτι : «ὁ χρόνος, ὁ αἰὼν δὲν ἀντιπροσωπεύονται εἰμὴ ὑπὸ μικροῦ ἀριθμοῦ σπουδαίων προσώπων δρώντων καὶ συγκεφαλαιούντων τὴν ἐποχήν των [1].

Τὰς προκαταρκτικὰς ταύτας σκέψεις διήγειραν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν αἱ σκέψεις τὰς ὁποίας προκαλοῦσιν ἐν ἡμῖν τὰ γεγονότα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, τὰ ἐξελιχθέντα ἐν τῇ ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἡμῖν, ὅτι ὑπῆρξεν ἀκριβῶς εἷς τῶν ἀνθρώπων τούτων τῶν ἀντιπροσωπευόντων τὴν ἐποχήν των, ὡς ἓν ζῶν παράδειγμα τοῦ δεσμοῦ, τοῦ ὑπάρχοντος μεταξὺ τοῦ ἐξέχοντος ἀτόμου καὶ τῆς ἐποχῆς του. Πραγματικῶς ὁ ἐξ Ἀπορρήτων δὲν ὑπῆρξε μόνον ἡ ζῶσα ἔκφρασις τοῦ περιβάλλοντός του τοῦ ἑλληνικοῦ φαναριωτικοῦ περιβάλλοντος, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνετράφη καὶ ἐξεπαιδεύθη καὶ τοῦ ὁποίου ἐθήλασεν, οὕτως εἰπεῖν, μὲ τὸ μητρικὸν γάλα, τὰ ὄνειρα καὶ τοὺς μυστικοὺς πόθους, τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ τὰς ἐνδόξους παραδόσεις, ἀλλ' ὑπερβαίνων τὴν κάπως ἀποκλειστικὴν γνώμην τοῦ Ταὶν περὶ μορφώσεως τῶν ἐξεχόντων ὄντων, ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως τῆς ἐποχῆς του καὶ μάλιστα ἡ ἑστία, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἠκτινοβόλησαν βραδύτερον αἱ φλόγες τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως, τῆς ὁποίας

1 Emerson the conduct of clife p. 164 – 170. Uses of great men p. 167.

τὴν ἔλευσιν παρεσκεύασαν ἡ διπλωματία του, ἡ δρᾶσίς του, τὰ συγγράμματά του, ἡ ζωή του, αἱ σχέσεις του, τὸ ἔργον του ὅλον μὲ μίαν λέξιν. Εἰς τὴν ἀπόδειξιν αὐτῆς τῆς ὀλίγον ἐννοηθείσης καὶ ὀλίγον γνωσθείσης ἀληθείας θὰ ἀφιερώσωμεν τὰς ἀκολούθους σελίδας, αἱ ὁποῖαι χωρὶς νὰ εἶνε ὑπὲρ τὸ μέτρον πλήρεις λεπτομερειῶν, θὰ συγκεφαλαιώσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐναργῶς καὶ πρὸ πάντων μετ' ἄκρας εἰλικρινείας ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μᾶς φαίνεται, ὅτι εἶνε ἱστορικὴ πραγματικότης, τῆς ὁποίας ἡ διάδοσις εἶνε ὠφέλιμος. Τοῦτο θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ ἀφ' ἑτέρου κατὰ τὴν πορείαν μας νὰ ἀναιρέσωτεν καὶ νὰ διορθώσωμεν κατ' ἀνάγκην βαρείας τινὰς πλάνας, τεθείσας εἰς κυκλοφορίαν περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον μᾶς φαίνεται, ὅτι εἶνε καιρὸς νὰ ἀποδοθῇ ἡ αὐτὴ δικαιοσύνη, ἡ ὁποία πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς ἕτερον συμπατριώτην, περισσότερον αὐτοῦ παραγνωρισθέντα, ἀλλὰ κατορθώσαντα νὰ ἐκτελέσῃ, ὅταν οἱ καιροὶ ἦσαν εὐνοϊκώτεροι, ὀλίγας τινὰς ἐκ τῶν ἰδεῶν τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων. Ὁ Αἰμίλιος Λεγκρὰν [1] συγκεφαλαιοῖ συντομώτατα, ἀλλὰ ἐκφραστικώτατα εἰς ὀλίγας γραμμὰς πᾶν τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν βιογραφίαν τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων εἰς τὸν κόμιτα Ἰωάννην Καποδίστριαν, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἀφιερωθῇ ἡ δευτέρα μελέτη τῆς σειρᾶς ταύτης. Ὁ Ἀλέξανδρος γεννηθεὶς τὴν 7 Νοεμβρίου 1641 (υἱὸς τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου καὶ τῆς Ρωξάνδρας Σκαρλάτου), ἐνυμφεύθη τῷ 1670 τὴν Σουλτάναν, θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Χρυσοσχολαίου καὶ τῆς Κασσάνδρας θυγατρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἠλία (πρίγκιπος τῆς Μολδαυίας). Μέγας Λογοθέτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας προήχθη τῷ 1673 εἰς Μέγαν Διερμηνέα τῆς Πύλης. Τῷ 1688 διωρίσθη πληρεξούσιος πρεσβευτὴς παρὰ τῷ Λεοπόλδῳ τῷ Α'. Αὐτοκράτορι τῆς Γερμανίας, ἰδιαίτερος γραμματεὺς τῆς Πύλης τῇ 31 1698 μὲ τὸν τίτλον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐνδοξοτάτου πρίγκιπος. Ὑπέγραψε τὴν εἰρήνην τοῦ Κάρλοβιτς τῇ 16 Ἰανουαρίου 1699 καὶ ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 23 Δεκεμβίου 1909. Ἐτάφη δὲ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Χάσκιοϊ.

Ὁ Λεγκρὰν φέρει γενεαλογικὰς ἀποδείξεις, τὸ ἐπιτύμβιον καὶ σημειώνει ἱστορικάς τινας πηγὰς πενιχρὰς πρὸς ὑποστήριξιν τῶν γραφομένων του. Ἀλλ' οὐδεμία τῶν πηγῶν τοῦ Λεγκρὰν εἶνε ἀρκετὴ πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν καθ' ἕκαστα τῆς βιογραφίας τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων. Ἐξ ἄλλου τὰ τρία ἀνέκδοτα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα δημοσιεύει, μᾶς δηλώνουν μόνον, ὅτι ὁ ἐξ Ἀπορρήτων ἐσπούδασεν ἐν Ρώμῃ. Ἀλλὰ περισσότεραι καὶ τινες ἐπιμελέστερον ὑποδεικνυόμεναι πηγαὶ ὑπάρχουσιν εἰς βιβλίον ὀλίγον γνωστόν, πενιχροῦ ἐξωτερικοῦ, μετριόφρον, ἀλλὰ πολύτιμον. Εἶνε ἐν βιβλιάριον τοῦ Σταματιάδου περὶ τῶν βιογραφιῶν τῶν μεγάλων Ἑλλήνων διερμηνέων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης [2], περιλαμβάνον δώδεκα βιογραφικὰς σελίδας, ἀρκετὰ

1 Généalogie des Maurocordato de Constantinople. rédigée d'après des documents inédits. Paris 1900 p. 10 et 11.

2 Βιογραφίαι τῶν Ἑλλήνων μεγάλων διερμηνέων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἀθῆναι 1865.

ξηράς, ἀλλὰ πολὺ ἀκριβεῖς περὶ τοῦ βίου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων μετὰ ὑποδείξεως τῶν περισσοτέρων ἑλληνικῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἀντλεῖ ὁ συγγραφεὺς τὰς ἀληθεῖς πληροφορίας του. Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου τοῦ Σταματιάδου ἀποκλειστικῶς ἤντλησεν ὁ μακαρίτης Παπαδόπουλος Καλλιμάχης ὅλον τὸν λόγον του, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ἐν τῇ Ρωμουνικῇ Ἀκαδημίᾳ τῇ 2)14 Δεκεμβρίου 1883 (δεκατέσσαρας σελίδας ἀφιερωμένας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον τὸν ἐξ Ἀπορρήτων), μεταφράσας κατὰ λέξιν τὸ βιβλίον τοῦ Σταματιάδου καὶ διαπράξας τὸ σφάλμα νὰ μὴ ἀναφέρῃ κἂν τὸν μετριόφρονα συγγραφέα.

Εἰς τὸν Σταματιάδην ὀφείλεται ἡ τιμή, ὅτι πρῶτος αὐτὸς ὡμίλησε περὶ τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων ἀπὸ τοῦ 1865, ἀληθῶς, σαφῶς καὶ τιμίως, ἐνῷ ἡ τόσον διαδεδομένη γενικὴ ἱστορία τοῦ Lavisse καὶ Rambaud περιέχει συγχύσεις καὶ ἐσφαλμένας πληροφορίας, μὴ ἐπιτρεπομένας εἰς ἱστορικοὺς ἀξίους τοῦ ὀνόματος τούτου, ἀποδίδουσα εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον γεγονότα ἀναφερόμενα εἰς δύο πρόσωπα, εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸν ἐξ Ἀπορρήτων καὶ εἰς τὸν δευτερότοκον υἱόν του Νικόλαον, ἡγεμόνα τῆς Μολδαυΐας. Ἐπίσης ὁ Ρωμοῦνος ἱστορικὸς Ξενόπουλος ἐν τῇ ρωμουνικῇ ἱστορίᾳ του, καίπερ καλλίτερον πληροφορημένος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πολιτικὸν μέρος, βεβαιοῖ οὐχ ἧττον ἄνευ ἀποδείξεων, ὅτι ὁ ἐξ Ἀπορρήτων εἶχεν ἐξαγορασθῇ διὰ χρημάτων, διὰ νὰ προδώσῃ τοὺς Τούρκους. Ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν ταύτῃ νὰ ἀναιρέσωμεν τὰς ἐσφαλμένας ταύτας γνώμας καὶ νὰ ἀποκαλύψωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, βασιζόμενοι ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν αὐτῶν πηγῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἄλλων παρημελημένων πηγῶν καὶ ἐπὶ ἀνεκδότων ἐγγράφων.

Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος υἱὸς τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου ἐκ Χίου καὶ τῆς Ρωξάνδρας Σκαρλάττη θυγατρὸς τοῦ Σκαρλάττη[1] τῆς Κωνταντινουπόλεως καὶ χήρας τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ἀλεξάνδρου τοῦ Β'. ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 7 Νοεμβρίου 1641 καὶ ἔζησεν 68 ἔτη. Ὀλίγα πράγματα γνωρίζομεν περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἕξεων τοῦ πατρός του, διότι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν αἱ σχετικαὶ ἀφηγήσεις τοῦ Δημητρίου Καντεμύρ. Ἀλλὰ ὑπάρχουν περισσότεραι πληροφορίαι περὶ τῆς μητρός του Ρωξάνης «Doamna Ruxandra», περὶ τῆς ὁποίας οἱ σύγχρονοι πάντοτε ἐκφράζονται μετ' ἐπαίνων.

---

1 Ἡ οἰκογένεια τῶν Σκαρλάττη φαίνεται, ὅτι ἦτο ἰταλικῆς καταγωγῆς. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπαντᾶται ἐν Φλωρεντίᾳ κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα, ὡς φαίνεται ἐν τῷ ἀνεκδότῳ ἐγγράφῳ τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας Ceremoniali IV. Ὁ πατὴρ τῆς Ρωξάνδρας ὁ Σκαρλάττης εἶχεν ἀποθάνῃ τῷ 1631, ὡς καταφαίνεται ἐξ ἑτέρου ἀνεκδότου ἐγγράφου τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας, ἐπιστολῆς τοῦ Μπαΐλα Καπέλλο ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Μαρτίου 1831 συνοδευούσης τὴν αὐτόγραφον ἀπάντησιν τῆς χήρας τοῦ Σκαρλάττη Κορώνας καὶ τῶν τριῶν θυγατέρων της καὶ μόνων κληρονόμων, Ζωφίρας, Ἀσανίνας καὶ Ρωξάνδρας δι' ἓν ἑκατομμύριον χρυσῶν καὶ ἑτέρας πιστώσεις τραπεζῶν ἀξίας 4,476 δουκάτων.

Φαίνεται ἀναμφίβολον, ὅτι πρὸ πάντων ἡ ἐπιρροὴ τῆς ὑπερόχου ταύτης μητρὸς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς νεαρᾶς ἀκόμη ψυχῆς τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων πρὸ τῆς εἰς Ῥώμην καὶ Ἰταλίαν ἀναχωρήσεώς του, διετηρήθη δὲ ἡ ἐπιρροὴ αὕτη καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του καὶ τῷ ἐχρησίμευσεν διὰ τὴν εἰς τὸ στάδιον τῆς ὀθωμανικῆς διερμηνείας εἴσοδόν του. Ἡ φήμη τῆς σωφροσύνης, τῆς ἀρετῆς, τῶν γνώσεων καὶ τοῦ πνεύματος τῆς Ῥωξάνδρας Σκαρλάττη Μαυροκορδάτου ἦτο πολὺ διαδεδομένη καὶ ἡ οἰκία της ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχε καταστῇ τὸ κέντρον τῶν λογίων, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπεν ἡ καχυποψία καὶ ἡ ἀστυνομικὴ δυσπιστία τῶν Τούρκων.

Ὁ πατὴρ τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων ἀπέθανεν κατὰ τὸ 1652, ἡ δὲ Ῥωξάνη, χηρεύσασα ἐκ δευτέρου, δὲν ἀφῆκε πλέον τὸ πένθος καὶ ἀφιερώθη ἀποκλειστικῶς μετὰ ζέσεως εἰς τὰ μητρικά της καθήκοντα, εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων της, τὰ ὁποῖα ἤθελε νὰ καταστήσῃ ἀνθρώπους ἀξίους ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, ἔχουσα ὑπ' ὄψει τί ὑπῆρξεν ὁ πατήρ των, ὁ πατήρ της, ὁ πρῶτος σύζυγός της, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὸν θρόνον καὶ συναισθανομένη τί ἦτο αὐτὴ ἡ ἰδία : μία Χριστιανὴ δέσποινα. Ἴσως κατείχετο ὑπὸ τῆς μυχίου ἐλπίδος (ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν ἐπιστολῶν της καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ υἱοῦ της), ὅτι οἱ ἀπόγονοί της θὰ συνέβαλλον ἡμέραν τινὰ εἰς τὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ 1657 ἀπέστειλε τὸν υἱόν της Ἀλέξανδρον ἔχοντα τότε ἡλικίαν 15 καὶ ἡμίσεως ἐτῶν νὰ συμπληρώσῃ τὰς σπουδάς του εἰς τὸ ἑλληνικὸν κολλέγιον τῆς Ῥώμης, διευθυνόμενον τότε ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν[1]. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἤδη λάβῃ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὴν μόρφωσιν παρ' Ἑλλήνων καθηγητῶν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Πατριαρχείου σχολῇ, τὴν ὁποίαν διηύθυνε τότε ὁ Νικόλαος Μετσοβίτης, ὅστις ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεραφεὶμ τοῦ Β' εἶχε μεταβάλῃ τὸ Φανάριον εἰς Ἀθήνας, διότι ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ ἐδίδαξεν ὁ Εὐγένιος Θεολογίαν, ὁ Δωρόθεος φιλοσοφίαν, ὁ Κριτίας ῥητορικὴν καὶ ὁ Ἀνανίας λογικήν.

Ἡ περιωρισμένη ζωὴ τῆς Ῥωξάνδρας Μαυροκορδάτου καθιστᾷ ἐν μέρει εὐνόητον τὴν ὕπαρξιν ὀλίγων σχετικῶν πρὸς αὐτὴν ἐγγράφων. Ἐν τούτοις ἡ μεγάλη φήμη της ὡς γυναικὸς λογίας εἶχε διαδοθῇ καὶ μακράν, εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν.

---

1 Σημ. Ἐκτὸς τῶν ἐγγράφων, τῶν δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ Legrand, ὑπάρχει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συλλογῇ τῶν ἀνεκδότων ἐγγράφων τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀρχείων τῆς Βιέννης ἐπιστολὴ τοῦ Καρδιναλίου Λεοπόλδου Κόλονιτς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14 Δεκεμβρίου 1689, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁμιλεῖ περί τινος Καμίλου, καταγομένου ἐκ Χίου φίλου αὐτοῦ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐσπούδασεν ἐν Ἰταλίᾳ : Il Vescovo Don Gioseppe Camilo, nato in Schio, da doveanche il Mourocordato· hanno studiato insieme 25 annifa, in Roma nel seminario di Greci· tutti due bone uniti con la chiesa Romana· stettero insieme a Roma 3 anni e oltra da Roma· parti il Maurocordato per Schio sua patria e poi a Constantinonopoli, e la fasto interprete.

Ὁ χρονογράφος Σάθας καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Δαπόντες [1] διηγοῦνται, ὅτι οἱ διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διερχόμενοι ξένοι, οἱ ἔχοντές τινα διάκρισιν, δὲν ἀνεχώρουν πρὶν ἢ ζητήσουν νὰ παρουσιασθοῦν καὶ ὑποβάλουν τὰ σέβη των εἰς τὴν ἔνδοξον καὶ σεβαστὴν αὐτὴν δέσποιναν. Ὁ Δαπόντες διαβεβαιοῖ μάλιστα, ὅτι ἡ Ρωξάνη ὑπῆρξε μαθήτρια τοῦ Ἰωάννου Καρυοφύλλη, πρᾶγμα ἀπίθανον, διότι ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε νεώτερος αὐτῆς. Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶνε βέβαιον κατὰ τὸν Ἰάκωβον Μάνον τὸν ἐξ Ἄργους [2] εἶνε, ὅτι ἡ Ρωξάνη εἶχε βαθυτάτην γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅτι ἐνόει καὶ ἐσχολίαζε τὰ δυσκολώτερα ἔργα τῶν πεζῶν καὶ τῶν ποιητῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ ὅτι ἐξ ἄλλου ἡ φιλοσοφία δὲν ἦτο ξένη πρὸς αὐτήν. Οὐδόλως ὅθεν παράδοξον, ὅτι τοιαύτη μήτηρ ἔσχε τοιοῦτον υἱὸν καὶ ὅτι ὁ ἐξ Ἀπορρήτων ἔλαβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ρώμῃ, ἐν Βονωνίᾳ καὶ ἐν Πατα βίῳ μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν τόσον ἀσυνήθη καὶ ὑψηλήν.

Ἡ Ρωξάνδρα Μαυροκορδάτου, ἡ ὁποία ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ τὰς σχολικὰς πανεπιστημιακὰς καὶ φιλολογικὰς ἐπιτυχίας τοῦ υἱοῦ της ὡς καὶ τὸν διορισμόν του ὡς μεγάλου λογοθέτου τῆς Ἐκκλησίας καὶ μεγάλου διερμηνέως τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀπέθανε συνεπείᾳ τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος, τῆς δειχθείσης πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὸν υἱόν τας, διότι τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν φυλάκισιν τοῦ υἱοῦ της ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς καὶ αὐτὴ μετὰ τῆς νύμφης της Σουλτάνας Χρυσοσχολαίου. Ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, ἀποκατεστάθη ἐκ νέου εἰς τὴν θέσιν του, ἀλλ' ἡ συγκίνησις ὑπῆρξεν ἰσχυρὰ διὰ τὴν ἡλικιωμένην καὶ εὐαίσθητον γυναῖκα· ἀπέθανε τὴν 29 Αὐγούστου 1684, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της καὶ ἐτάφη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς ἐν Χάσκιοϊ. Ἐπεμείναμεν ὀλίγον ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀξίας τῆς Ρωξάνης Μαυροκορδάτου, διὰ νὰ δείξωμεν διὰ νέου παραδείγματος πόσον σπουδαίως συμβάλλει ἡ ἐπιρροπὴ μιᾶς ἐξαιρέτου μητρὸς εἰς τὴν μόρφωσιν ἑνὸς μεγάλου ἀνδρός.

Ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, τυχὼν ἐντελῶς ὑγιοῦς ἀγωγῆς ἐκ μέρους τῆς μητρός του καὶ γευσάμενος ἀπὸ τοῦ λίκνου, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἑλληνικῆς σοφίας μετὰ τῶν πρώτων διδασκάλων του τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰσῆλθεν ἐν ἡλικίᾳ 15 καὶ ἡμίσεως ἐτῶν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κολλέγιον τῆς Ρώμης. Ἐκεῖ ἐδιδάχθη τὴν λατινικήν, τὴν ἰταλικήν, τὴν γαλλικήν, τὴν γερμανικήν, τὴν ρητορικήν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν θεολογίαν, τὴν γεωμετρίαν, ὅπως εἶχε διδαχθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἑλληνικήν, τὴν τουρκικήν, τὴν περσικὴν καὶ τὴν ἀραβικήν. Μετὰ τριετεῖς σπουδὰς μετέβη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Πατα βίου, ἔπειτα εἰς τὸ τῆς Βονωνίας, ὅπου ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν, ἀνατομίαν, ἰατρικήν, φυσικὴν καὶ φιλολογίαν. Κατὰ Μάϊον τοῦ 1664 ὑπεστήριξε τὸ θέμα του τῶν διδακτορικῶν του ἐξε-

1 Σημ. Bibl. greca medie aevi t. III.

2 Σημ. Λόγος πανηγυρικὸς 1916.

τάσεων εἰς τὴν ἰατρικὴν καὶ φιλοσοφίαν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δουκὸς τῆς Τοσκάνης Φερδινάνδου τοῦ Β' εἰς λατινικὴν γλῶσσαν μετ' εὐχερείας καὶ εὐγλωττίας, αἵτινες ἐθαυμάσθησαν ὑφ' ὅλων τῶν παρισταμένων. Τὸ θέμα του ἦτο «πραγματεία περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος» (de instrumento respiratione et circulatione sanguinis). Τὸ ἔργον τοῦτο ἐδημοσιεύθη κατ' ἀρχὰς εἰς λατινικὴν καὶ κατοπιν μετεφράσθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς ἑλληνικήν, τουρκικὴν καὶ ἰταλικήν.

Ἐπιστρέψας τὸ ἑπόμενον ἔτος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ ἐξ Ἀπορρήτων ἔλαβε παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ῥήτορος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἤρχισε νὰ διδάσκῃ εἰς τὸ περίφημον πατριαρχικὸν σχολεῖον, ὅπου εἶχε διδαχθῇ καὶ αὐτὸς τὰ μαθήματα τοῦ Βαλασίου, τοῦ Σπανδωνῆ, τοῦ Κομινάτου, κ.τ.λ. καὶ ὅπου ἐμόρφωσε καὶ αὐτὸς μαθητὰς διασήμους ὡς ὁ Ἰάκωβος ὁ Ἀργεῖος, ὁ Βησσαρίων, ὁ Χουμούζης, ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς κ.τ.λ. Ἀφιερωθεὶς τοιουτοτρόπως ἀπὸ τῆς νεαρωτάτης ἡλικίας του εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς φιλολογίας, τῆς ποιήσεως, τῆς ἐπιστήμης, τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς ῥητορικῆς ὁ ἐξ Ἀπορρήτων ἀνέπτυξε κατὰ τὰ ἔτη τῆς διδασκαλίας του ἀσυνήθη δραστηριότητα ἀναμειγνυόμενος συγχρόνως ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις, κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς ἑλληνικὰς καὶ ἔπειτα εἰς τὰς τουρκικὰς καὶ τελευταῖον καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκάς. Οὕτως ἐδημοσίευσε κατὰ σειρὰν τὰ ἑξῆς ἔργα: Ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων, σχόλια περὶ τῆς ῥητορικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, γραμματικήν, ἑλληνικὴν ἱστορίαν, πολιτικὰς μελέτας (δημοσιευθείσας τῷ 1805 ἐν Βιέννῃ) ρωμαϊκὴν ἱστορίαν εἰς τόμους τρεῖς, ἐφημερίδας (ἀναμνήσεις προσωπικὰς) δοκίμιον ἠθικῆς, πραγματείαν τῆς φυσικῆς καὶ ἰατροχημείας, λόγον περὶ εἰρήνης πρὸς Γερμανοὺς πρεσβευτικόν, διαφόρους φιλοσοφικὰς μελέτας, ἐπιστολὰς πολυαρίθμους (1804) κλ.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν καὶ τὰς ἑκατὸν ἐπιστολὰς τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, τὰς δημοσιευθείσας ἐν Τεργέστῃ ὑπὸ τοῦ Λιβαδᾶ τῷ 1879 καὶ διῃρημένας εἰς 24 ἐπιστολὰς παιδαγωγικὰς πρὸς τὸν παιδαγωγὸν τοῦ υἱοῦ του Νικολάου Ἰάκωβον Μάνον τὸν Ἀργεῖον, 24 φιλικὰς καὶ συστατικὰς πρὸς τὸν Μητροπολίτην Δοσίθεον, πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν Βόδαν, πρὸς τὸν πρίγκιπα Κωνσταντῖνον Βραγκοβᾶνον, πρὸς τὸν λόγιον Σεβαστὸν Κυμενίτην, ἀρχαῖόν του μαθητήν, πρὸς τὸν ἰατρὸν Ἰωάννην Κομνηνόν, 8 ἐπιστολὰς πολιτικὰς μεγίστης σημασίας χρησιμευούσας ἐν μέρει ὡς βάσις τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπερασπίσεως ἡμῶν, 14 ἐκκλησιαστικάς, ἐνισχυούσας ἡμᾶς εἰς τὴν γνώμην μας, 8 συμβουλευτικὰς πρὸς τοὺς υἱούς του, 6 πρὸς διαφόρους μικροτέρας σημασίας καὶ 9 διαφόρους περιγραφικάς.

Τὰ ἔργα τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων δὲν ἔχουν ὅλα ἴσην ἱστορικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ δεικνύουν βαθεῖαν ἐπιστήμην, εὐρεῖαν πολυμάθειαν, πνεῦμα κριτικὸν καὶ ὀξυδερκές, θερμὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀγάπην καὶ καταπλῆσσον ἀναλυτικὸν αἴσθημα. Ὅλα εἶνε γραμμένα μετὰ χάριτος, νηφαλιότητος καὶ φιλολογικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐνδει-

κτικῶν τῆς ψυχικῆς γαλήνης, τῆς ἐξάρσεως τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς βαθείας ἐσωτερικῆς στωϊκότητος, ὅσον καὶ τοῦ πνεύματος τῆς χριστιανικῆς ταπεινοφροσύνης, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἀδυνατεῖ ν' ἀποκρύψῃ. Καὶ ἂν ἀκόμη ὁ ἐξ Ἀπορρήτων δὲν ἤθελεν ἀφήσῃ μετὰ θάνατον ἄλλο τι εἰμὴ μόνον τὰς συγγραφάς του, τοὺς λαμπροὺς τούτους καὶ ἀναμφισβητήτους μάρτυρας τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς του ἀξίας, ἐδικαιοῦτο νὰ τύχῃ τοῦ σεβασμοῦ καὶ θαυμασμοῦ ἡμῶν. Ἀλλὰ εἶνε ἄξιος ὑστεροφημίας καὶ ὡς πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης, ὡς ἔμπειρος χειριστὴς ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων. Ἐν τῇ δράσει του ταύτῃ κυρίως, εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ζωῆς του ἀπεκαλύφθη ὅ,τι ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς: «ἀνὴρ ἀντιπροσωπεύων τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του».

Κατὰ τὸ 1670 ἄγων ἡλικίαν μόνον 22 ἐτῶν καὶ μετὰ πέντε ἔτη λαμπρᾶς διδασκαλίας ἐνυμφεύθη τὴν Σουλτάναν, κόρην τοῦ Ἰωάννου Χρυσοσχολαίου Κωνσταντινουπολίτου, τῆς ὁποίας ἡ ὡραιότης, ἡ χάρις, τὰ θέλγητρα καὶ ἡ ἀρετὴ ἐλάμπρυναν τὴν ζωήν του. Ὁ γάμος οὗτος ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἔργον τῆς μητρός του, ἡ ὁποία πιθανῶς ἐφιλοδόξει διὰ τὸν υἱόν της ἀνώτερον στάδιον τοῦ διδασκαλικοῦ καὶ φιλολογικοῦ. Ἡ Σουλτάνα Χρυσοσχολαίου ἦτο ἐκ μέρους τῆς μητρός της Κασσάνδρας ἐγγόνη τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαυΐας Ἠλία Βόδα, ἀπογόνου τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Στεφάνου τοῦ Μεγάλου. Διὰ τοῦ γάμου του ἡ προσοχὴ τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων ἐστράφη κατ' ἀνάγκην πρὸς τὰς ρωμουνικὰς ἡγεμονίας. Ἐξ ἄλλου ὁ πενθερός του πολὺ πλούσιος καὶ μεγάλην ἐπιρροὴν ἔχων εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἐπαρουσίασεν αὐτόν, μῆνάς τινας μετὰ τὸν γάμον του, εἰς τὸν μέγαν διερμηνέα τῆς Ὑψ. Πύλης Παναγιώτην Νικούσιον[1], ὁ ὁποῖος τὸν διώρισεν τὸ ἑπόμενον ἔτος ἰδιαίτερον γραμματέα του. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, ὁ ὁποῖος ἠδυνήθη οὕτω νὰ μυηθῇ ἐκ τοῦ σύνεγγυς εἰς τὰς ἐλπίδας καὶ εἰς τὰ μυστικὰ τῆς κρυφίας ἑλληνικῆς δράσεως[2] ὅσον καὶ εἰς περιπλοκα ζητήματα τῆς ὀθωμανικῆς διπλωματίας.

(Ἀκολουθεῖ.) (Μετάφρασις **Ι. Β.**)

---

1 Ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἢ Νικούσιος καταγόμενος ἐπίσης ἐκ Χίου, διωρίσθη μέγας διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τῷ 1651 κατόπιν τῶν ὀρθῶν συμβουλῶν, τὰς ὁποίας ἔδωκεν εἰς τοὺς Τούρκους ἐναντίον τῶν Ἐνετῶν διὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν καθυπόταξιν τῆς Κρήτης. Ἦτο ὁ πρῶτος Ἕλλην, ὁ εἰσελθὼν εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν διοίκησιν καὶ τὴν διπλωματίαν.

Ἡ μεγάλη διερμηνεία, ὡς γνωστόν, ὑπῆρξεν διπλωματικὸν ἀξίωμα ἀνωτάτου βαθμοῦ, τὸ ὁποῖον κατέλαβον καὶ ἐτήρησαν ἔκτοτε οἱ Ἕλληνες σχεδὸν ἄνευ διακοπῆς μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἡ ὁποία ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὑπῆξεν ἐν μέρει κρύφιον ἔργον τῶν ἀλληλοδιαδόχων διερμηνέων τῆς Πύλης. Ὁ Νικούσιες ἐνυμφεύθη κόρην Κατακουζηνῶν· ὁ δὲ γάμος του οὗτος συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐξασκῇ ἐπιρροὴν ὄχι μόνον ἐν Φαναρίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ρωμουνικοῖς χώραις, ἐν ταῖς ὁποίαις ὑπεβοήθησε συγκεκαλυμμένως πως τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιρροήν.

2 Εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ ἐξ Ἀπορρήτων παρέσχεν ὑψίστας ὑπηρεσίας ὄχι μόνον εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν. Τοῦτο καταφαίνεται ἐξ ἑνὸς ἐγγράφου δημοσιευομένου ἐν τῷ Ἐπιστολαρίῳ τοῦ Λεγκρὰν (6 33, 37.) Εἶνε συνοδικὴ ἐπιστολὴ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 3 Νοεμβρίου 1709 περιέχουσα μεταξὺ ἄλλων: «Ὁ περικλεέστατος καὶ σοφώτατος γραμματεὺς τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορίας καὶ Μέγας Λογοθέτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Κύριος Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὠφέλησε καὶ ἐδόξασε τὸ ἡμέτερον Γένος διὰ τῶν ἔργων του, διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν συγγραμμάτων του· ἡ φήμη του ὑπῆρξε παγκόσμιος κ.τ.λ. κ.τ.λ.

ΜΙΑ ΙΤΑΛΙΣ ΣΟΥΛΤΑΝΑ

Τῷ 1480 ὁ ἐκ Φερράρας Ἰταλὸς φιλόσοφος, ἰατρὸς καὶ ἀστρολόγος Ἀντώνιος Τορκουᾶτος ἀπέστειλεν εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Ματθίαν «προγνωστικόν», εἰς τὸ ὁποῖον ἐπροφητεύετο ἡ πτῶσις τοῦ οἴκου τῶν Ὀσμανιδῶν μετὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ δεκάτου τρίτου ἢ δεκάτου τετάρτου Σουλτάτου καὶ τὸ τέλος τοῦ τουρκικοῦ κράτους ὡρίζετο κατὰ τὸ ἔτος 1596 τὸ βραδύτερον. Ἀλλ' αἰῶνες παρῆλθον ἔκτοτε καὶ σήμερον κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Ὀσμὰν ὁ τριακοστὸς τρίτος ἐκ τῶν διαδόχων του καὶ ἡ Τουρκία ἐξακολουθεῖ ὑπάρχουσα πρὸς πεῖσμα τῆς προφητείας τοῦ Τορκουάτου καὶ τοῦ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἁγίου Κοσμᾶ.

Ὅσον ἀφορᾷ ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας δὲν δύναται νὰ μᾶς μεμφθῇ τις, ὅτι δὲν προσεπαθήσαμεν μὲ πάντα τρόπον νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ προφητεία τοῦ Τορκουάτου.

Ἡ ἱστορία τοῦ Μπούα, τοῦ Κατσώνη, τοῦ Δασκαλογιάννη, ἡ ἐποποιία τοῦ Εἴκοσι ἕνα καὶ αὐτὸς ὁ πόλεμος τοῦ 1897 εἶνε ἀρκεταὶ ἀποδείξεις τούτου. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ἰταλοί. Ἂν καὶ δὲν εἶχον τὰς ἰδίας αἰτίας μὲ ἡμᾶς, ἀνέκαθεν ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἐκπληρώσουν τὴν προφητείαν τοῦ συμπατριώτου των.

Οἱ πρέσβεις τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν Γενουηνσίων ἐζήτησαν ἐπανειλημμένως ἀφορμὴν νὰ προκαλέσωσι πόλεμον μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν τότε ἰταλικῶν δημοκρατιῶν καὶ τῆς Τουρκίας. Εἷς πρεσβευτὴς τῆς Βενετίας παραδείγματος χάριν ὀνομαζόμενος Πέτρος Τσιουράνης, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς νέος ἀντιπρόσωπος τῆς θαλασσοκρατείρας Βενετίας μετὰ στολίσκου, συγκειμένου ἐκ δύο πολεμικῶν καὶ τριῶν ἐμπορικῶν πλοίων. Ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἠρώτησαν τὸν διπλωμάτην τί σημαίνει αὐτὴ ἡ ἰσχυρὰ συνοδεία, οὗτος ἐδήλωσεν ὅτι ὁ στόλος μετέφερε . . . . . τὰ ἔπιπλα καὶ τὰ οἰκιακά του σκεύη. Οἱ γιουμπρουκτσῆδες ἢ τελωνοφύλακες φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἂν καὶ Τοῦρκοι, δὲν ἐπείσθησαν εἰς τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ πρεσβευτοῦ καὶ προέβησαν εἰς νηοψίαν· εὗρον δὲ τὰ πλοῖα πλήρη ἐμπορευμάτων, προοριζομένων διὰ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει συμπατριώτας τοῦ πρεσβευτοῦ ἐμπόρους. Ἐπρόκειτο περὶ καταχρήσεως τῶν προνομίων τῆς ἀτελείας τοῦ πρεσβευτοῦ πρὸς ἐξυπηρέτησιν λαθρεμπορίου ἐν μεγάλῃ κλίμακι. Ὁ Ἐνετὸς διπλωμάτης, συλληφθεὶς ἐπ' αὐτοφώρῳ προσεποιήθη τὸν προσβεβλημένον καὶ οὕτω ἐδόθη ἀφορμὴ κηρύξεως τοῦ πολέμου.

Πολλὰ τοιαῦτα ἐπεισόδια ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τῆς πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς δυσπιστίας

τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι ὠνόμασαν τοὺς ἀπογόνους τῶν Ρωμαίων «Φράγκους μὲ χίλια χρώματα» (Φρὲγκ χεσσὰρ ρεγκί). Ἡ ποιητικὴ δ' αὕτη ὀνομασία μεταφερομένη εἰς τὸ πεζόν, σημαίνει ἁπλούστατα «Φράγκους ἀπατεῶνας». Παρ' ὅλα ταῦτα οἱ Τοῦρκοι μετεχειρίσθησαν πάντοτε Ἰταλοὺς αἰχμαλώτους ἠπίως. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης, ἐννοεῖται, δὲν ἐφείδοντο αὐτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Κορανίου, τὸ ὁποῖον ἐντέλλεται τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀπίστων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν μάχην, ἂν κανεὶς πληγωμένος Ἰταλὸς ἐπλησίαζε «μὲ τὸ μανδῆλι εἰς τὸν λαιμόν», δῆλα δὴ ὡς ἱκέτης εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐκακοποίουν αὐτόν. Ἐφηρμόζετο αὐστηρῶς ὁ φετφᾶς τοῦ ἀνωτέρου νομοθέτου καὶ δικαστοῦ, τοῦ Σεϊχουλισλάμη, ὁ ὁποῖος ἐρωτηθεὶς ποτε εἰς παρομοίαν περίπτωσιν περὶ τοῦ πρακτέου ἐγνωμοδότησε : «Ἔγγιλὰν μπὰς κεσιλμὲς» δῆλα δὴ «κεφαλὴ ποῦ προσκυνᾷ δὲν κόπτεται».

Ἂν καὶ ἀπὸ αἰώνων ἡ πολιτικὴ τῶν Ἰταλῶν ἐστρέφετο κατὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, οἱ Ἰταλοὶ ἦσαν πάντοτε εὐπρόσδεκτοι εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Σουλτάνων. Ὁ Ἀβδοὺλ Χαμὴτ ὁ Β' ἀκόμη ἐδείκνυεν ἰδιαιτέραν προτίμησιν πρὸς τοὺς Ἰταλούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδιδε θέσεις, αἵτινες ἐπέβαλλον διηνεκῆ παρὰ τὸν Σουλτᾶνον διαμονήν. Τόση ἐμπιστοσύνη ἐκ μέρους τοῦ καχυπόπτου Χαμὴτ ἐσήμαινε πολύ. Ὁ ἐκθρονισθεὶς Σουλτᾶνος εἶχεν ἐγκαταστήσῃ εἰς τὸ Γιλδὶζ σιδηρουργεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον διήρχετο τὰς ἐλευθέρας ὥρας του, διότι ἀγαπᾷ πολὺ τὰς χειρωνακτικὰς τέχνας καὶ εἶνε, ὡς λέγουν, τέλειος ξυλουργός. Διευθυντὴν τοῦ σιδηρουργείου διώρισεν ἕνα Ἰταλόν, τὸν Μολινάρι, κηπουρὸν δὲ τοῦ Γιλδὶζ ἕτερον Ἰταλὸν τὸν Ρωμαῖον Σκαντζιάνι, τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς βραδύτερον κατετάχθη μεταξὺ τῶν γραμματέων τοῦ Σουλτάνου. Ὁ ἀρχιμουσικὸς τοῦ Γιλδίζ, ἐννοεῖται, ἦτο Ἰταλὸς καὶ ὠνομάζετο Γκουατέλλι πασᾶς. Οὗτος ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Χαμὴτ καὶ κατόπιν τῶν τέκνων τοῦ Σουλτάνου καὶ ἔχαιρεν ἐπὶ πεντήκοντα ὁλόκληρα ἔτη τῆς ἀμεταπτώτου εὐνοίας τοῦ ἰδιοτρόπου τυράννου.

Οἱ ἰδιαίτεροι ἰατροὶ πολλῶν Σουλτάνων ἦσαν Ἰταλοί. Οὕτω κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἔπαιξαν σπουδαῖον ρόλον ὁ Ἑβραιοϊταλὸς ἰατρὸς Μπομβενίστι καὶ ὁ συνάδελφος, ὁμόθρησκος καὶ συμπατριώτης του Κοννιγλιάνο. Μεταξὺ τῶν Φράγκων ἰατρῶν τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ τοῦ Γ' προεξεῖχεν ὁ ἐκ Νεαπόλεως Κάρο. Ὁ δὲ δυστυχὴς Μουρὰτ ὁ Ε', ἀδελφὸς τοῦ Χαμὴτ καὶ τοῦ σημερινοῦ Σουλτάνου εἶχεν ὡς ἰδιαίτερον ἰατρὸν τὸν Ἰταλὸν Καπολεόνε, ὁ ὁποῖος ἀντὶ νὰ καταπολεμήσῃ, τοὐναντίον ὑπέθαλπε τὴν πρὸς τὸν ἀλκοολισμὸν τάσιν τοῦ μυστηριωδῶς ἀποθανόντος Μουράτ.

Ὁ διασημότερος τῶν αὐλικῶν ἰατρῶν τοῦ Σουλτάνου ἦτο ἐπίσης Ἰταλὸς ἐκτουρκισθεὶς καὶ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Νούχ. Ἰδιαίτερος ἰατρὸς τοῦ Μουσταφᾶ τοῦ Β' μετὰ τὴν ἀλλαξοπιστίαν του κατέγινεν εἰς μελέτας τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν καὶ κατέλαβεν ἐξέχουσαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τουρκικῆς φιλολογίας.

Ὁ Νοὺχ ἐφένδης ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀχμὲτ τοῦ Γ'. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰταλοῦ ἀρνησιθρήσκου Ἀλῆς Χεκίμζαδε (υἱὸς τοῦ ἰατροῦ) ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἐνδοξοτάτων μεγάλων βεζυρῶν τοῦ τουρκικοῦ κράτους.

Ἄπειρος εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν ἀρνησιθρήσκων, οἱ ὁποῖοι πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ἀπαρνήσεως τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐθνότητός των προήγοντο εἰς ἀνώτατα ἀξιώματα. Κατὰ τὸ 1500 ὁ Γενουήνσιος ἀρνησίθρησκος Μενασίνο ὡς ἱπποκόμος τοῦ σουλτάνου Βαγεζὴτ ἔπαιξε τὸν ρόλον τοῦ παντοδυνάμου εὐνουμένου. Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα καὶ ἐν μέρει κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐδέσποζον ἐν Τουρκίᾳ οἱ Ἰταλοὶ ἀρνησίθρησκοι. Ὁ Γενουήνσιος ἀποστάτης Τσικάλα, ὁ μὲ τὸ τουρκικόν του ὄνομα διαβόητος Σινὰν πασᾶς, ἔγινε Βεζύρης, μέγας βεζύρης καὶ γαμβρὸς τῶν Σουλτάνων. Ἐνυμφεύθη δύο δισεγγονὰς τοῦ Σουλεϊμὰν τοῦ μεγάλου, τῶν ὁποίων ἡ μήτηρ, ἡ πλουσιωτάτη γυνὴ τῆς ἐποχῆς της, ἐθυσίασεν ἑκατομμύρια, ὅπως ὑπανδρευσῃ τὰς θυγατέρας της, μὲ τὸν παντοδύναμον ἀποστάτην. Ὁ υἱὸς τοῦ Τσικάλα Μαχμοὺτ ἐνυμφεύθη ἐπίσης αὐτοκρατορικὴν πριγκίπισσαν, τὴν θυγατέρα τοῦ Μουρὰτ τοῦ Γ' καὶ ἀδελφὴν τοῦ Μωάμεθ τοῦ Γ'.

Ἕτερος Ἰταλὸς ἀποστάτης καὶ ἀρνησίπατρις ὑπῆρξεν ὁ Πάτζι ἐξ Ἀγκώνας μὲ τὸ Τουρκικὸν ὄνομα Χαλὶλ Πασᾶς. Καὶ εἰς αὐτὸν πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ἀλλαξοπιστίας ἐδόθη ὡς σύζυγος ἡ θυγάτηρ τοῦ Μουρὰτ τοῦ Δ'. Αἱ ἑορταὶ τοῦ γάμου τούτου ἔγειναν μετὰ μυθώδους πομπῆς. Ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα διεκόπησαν αἱ ἐργασίαι τοῦ Διβανίου καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οἱ Οὐλεμάδες καὶ οἱ ὑπάλληλοι τοῦ Κράτους ἐφιλεύοντο δαπάναις τοῦ Δημοσίου καὶ ἐφιλοδωροῦντο μὲ τὰ σπανιώτερα προϊόντα τῆς τουρκικῆς ζαχαροπλαστικῆς. Πρὸ τῆς γαμηλίου συνοδείας ἐφέροντο τριακόσιοι κλάδοι δάφνης, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐκρέμοντο χιλιάδες δώρων, ἐπὶ τρεῖς δὲ ἡμέρας τεσσαράκοντα εὐνοῦχοι καὶ τριακόσιαι σειραὶ ἡμιόνων μετέφερον τὴν προῖκα τῆς νύμφης εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Πάτζι, εἰς τὸν ὁποῖον ἐμετρήθησαν πρὸ τοῦ γάμου τριακόσιαι χιλιάδες δουκάτων ὡς προίξ. Ἐν τέλει ὡδηγήθη καὶ ἡ πριγκίπισσα νεόνυμφος εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ γαμβροῦ, καθημένη ἐπὶ πολυτελέστατα στολισμένου ἵππου, εἰς τὸ ἐφίππιον τοῦ ὁποίου ἦσαν ῥαμμένα κοσμήματα ἀνεκτιμήτου ἀξίας.

Ἦτο ἡ χρυσῆ ἐποχὴ διὰ τοὺς Ἰταλοὺς ἀποστάτας ἐν τῷ Βοσπόρῳ. Τὰ ἀνωτέρω, θεωροῦμεν ἀρκετά, διὰ νὰ δύναταί τις νὰ διϊσχυρισθῇ, ὅτι οἱ Ἰταλοὶ πολεμοῦντες σήμερον πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, πολεμοῦσιν ἀπόγονον Ἰταλῶν. Καὶ ἂν τὸ αἷμα εἶχε φωνήν, ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Σουλτάνων σήμερον καθήμενος Μεχμὲτ ὁ Ε', θὰ ἔδιδε τέλος εἰς τὸν μακρὸν αὐτὸν Ἰταλοτουρκικὸν πόλεμον, χαρίζων εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν Τριπολίτιδα. Τί παράδοξος ἰδιοτροπία τῆς ἱστορίας! Σήμερον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγωνίζονται ὑπὲρ τοῦ γοήτρου τῆς Τουρκικῆς φυλῆς ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων τὸ αἷμα πᾶν ἄλλο εἶνε ἢ καθαρῶς τουρκικόν.

Β΄.

Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξαν μόνον οἱ Ἰταλοὶ μεγάλοι βεζύραι καὶ γαμβροὶ Σουλτάνων, οἱ μεταγγίσαντες Ἰταλικὸν αἷμα εἰς τὴν τουρκικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἴσως εἰς τὴν βασιλεύουσαν οἰκογένειαν τοῦ Ὀσμάν. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει καὶ Ἰταλίδα Σουλτάναν ἀληθινήν, Βαλιδὲ Σουλτάναν λεγομένην, τῆς ὁποίας οἱ ἄρρενες βλαστοὶ ἔχουν δικαίωμα διαδοχῆς εἰς τὸν θρόνον.

Ἡ Ἰταλὶς αὕτη καὶ ὡς πρώτη σύζυγος Σουλτάνου καὶ κατόπιν ὡς Βαλιδὲ Σουλτάνα, δηλαδὴ ὡς μήτηρ τοῦ Πατισάχ, ἔπαιζε μοναδικὸν ρόλον ἐν τῇ τουρκικῇ ἱστορίᾳ.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς συμπατριώτας της ἀποστάτας ἡ Ἰταλὶς Σουλτάνα ἠλλαξοπίστησεν οὐχὶ ἐξ οἰκείας βουλήσεως, οὐδ' εἶχε δὲ σκεφθῇ ποτὲ νὰ ζητήσῃ τύχην παρὰ τὸ Χρυσοῦν Κέρας. Ἦτο θυγάτηρ τοῦ διοικητοῦ τῆς Κερκύρας, Ἐνετοῦ εὐγενοῦς ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Μπάφφα. Ὁ συγγενὴς αὐτῆς ποιητὴς Baffa εἰς ἓν ποίημά του καυχᾶται μάλιστα διὰ τὴν συγγένειαν ταύτην πρὸς τὴν ἔνδοξον Σουλτάναν. Ἦτο θαυμασίως ὡραῖον κοράσιον, κατὰ τὸ ταξείδιον δὲ ἀπὸ Βενετίας εἰς Κέρκυραν τῷ 1563 ἡρπάγη ὑπὸ πειρατῶν καὶ ἐπωλήθη ὡς δούλη εἰς τὸ χαρέμιον τοῦ πρίγκιπος διαδόχου Μουράτ. Οὗτος μαγευθεὶς ἀπὸ τὴν ὡραιότητα καὶ τὴν χάριν τῆς νεαρᾶς Ἰταλίδος ἀνύψωσεν αὐτὴν εἰς τὴν θέσιν τῆς συζύγου. Ὅταν κατόπιν ὁ Μουρὰτ ὁ Δ΄, ἀφοῦ ἔσφαξεν ἢ ἔπνιξεν πέντε ἀδελφούς του, ἀνῆλθεν εἰς θρόνον, ἡ Ἰταλὶς σύζυγός του, μὲ τὸ Τουρκικόν της ὄνομα Σαφιγιὲ (ἡ ἄσπιλος, ἡ καθαρα) ἐξήσκει ἤδη τοσαύτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ συζύγου της, ὥστε οὗτος δὲν ἐτόλμα νὰ λάβῃ δευτέραν σύζυγον. Καὶ αὐτὴ ἡ μήτηρ τοῦ Σουλτάνου, ἡ Νουρμπανοῦ (φωτεινὴ γυναῖκα), ὡς Βαλιδὲ Σουλτάνα κατὰ τὰς τουρκικὰς παραδόσεις θεωρουμένη ἡ πρώτη γυνὴ τῆς Τουρκικῆς αὐλῆς, εἶδεν ἑαυτὴν παραγκωνισθεῖσαν.

Ἡ μήτηρ τοῦ Σουλτάνου ἐν τούτοις δὲν ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ὑποχωροῦν εὐκόλως. Ἐμίσει τὴν Ἰταλίδα παρείσακτον θανασίμως, αὐτὴ δὲ πάλιν ἀπέδιδεν εἰς τὴν πενθεράν της τὰ ἴσα. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον διήρκεσεν ὁ μεταξὺ τῶν δύο γυναικῶν μυστικὸς ἀγών. Εἶνε δὲ ἀπίστευτοι αἱ δολοπλοκίαι καὶ ραδιουργίαι, τὰς ὁποίας ἐξύφανον αἱ δύο ἀντίπαλοι πρὸς ἐπικράτησιν. Καὶ τὴν μὲν Βαλιδὲ Σουλτάναν ὑπεστήριζεν ἐκθύμως ὁ Μέγας Βεζύρης Ζιαβούς, γαμβρὸς τοῦ Σουλτάνου ἐπ' ἀδελφῇ. Ἡ δὲ Σαφιγιὲ ὄργανον καὶ σύμβουλον εἰς τὸν ἀγῶνά της εἶχε τὸν ἀρχιευνοῦχον (Κισλάραγα), τοῦ ὁποίου τὰς ἐκδουλεύσεις εἶχεν ἐξασφαλίσῃ δι' ἀφθόνων παροχῶν καὶ φιλοδωρημάτων.

Ὁ Σουλτᾶνος Μουρὰτ ὁ Δ΄ πολλάκις ἤρχετο εἰς δύσκολον θέσιν καὶ ὡμολόγει, ὅτι τῷ ἦτο πολὺ εὐκολωτέρα ἡ διοίκησις τοῦ ἀπεράντου Κράτους του παρὰ ἡ διοίκησις τοῦ χαρεμίου του. Ἐσέβετο παρὰ πολὺ καὶ ἐλάτρευε τὴν μητέρα του, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ τῆς μαγείας καὶ ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἐξήσκει ἐπ'

αὐτοῦ ἡ Ἰταλίς. Προσεπάθησε πολλάκις νὰ συμβιβάσῃ τὰς δύο ἐχθράς, ἀλλ' εἰς μάτην. Ὅταν συγκινούμενος ἐκ τῶν δακρύων τῆς μητρός του ἀπετόλμα νὰ κάμῃ παρατηρήσεις εἰς τὴν σύζυγόν του, ἡ Ἰταλὶς ἤνοιγε τὸ ὁπλοστάσιον τῆς γυναικείας πονηρίας καὶ ἀπὸ τὰ δάκρυα ἀρχίζουσα ἔφθανεν εἰς τὰς ἀπειλὰς περὶ αὐτοκτονίας καὶ ἐν ἀνάγκῃ κατέφευγεν εἰς τὸ ἄριστον ὅπλον τῆς ψευδολιποθυμίας, τὸ ὁποῖον καὶ πάντοτε ἐπετύγχανεν. Ἐνῷ δὲ ἔντρομος καὶ ἀπηλπισμένος ὁ Σουλτᾶνος ἐφώναζε τὰς δούλας νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὰς αἰσθήσεις της τὴν λιπόθυμον, ἡ πονηρὰ Ἰταλὶς διὰ τῶν ἡμικλείστων βλεφάρων παρακολουθοῦσα τὰς κινήσεις τοῦ συζύγου της ἐσκέπτετο ἤδη τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ὑπέσχετο εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅτι δὲν θὰ αὐτοκτονήσῃ. Ἐννοεῖται, ὅτι οἱ ὅροι ἦσαν πάντοτε παροχαὶ δώρων καὶ ὡραίων κοσμημάτων μόνον, διότι ἡ Σαφιγιὲ καλῶς ψυχολογήσασα τὸν Μουράτ, οὐδέποτε ἐζήτει παρ' αὐτοῦ νὰ ἀσεβήσῃ δι' οἱουδήποτε μέτρου κατὰ τῆς μητρός του.

Ἡ Βαλιδὲ Σουλτάνα μετὰ μακροὺς ἀγῶνας ἐνόησεν, ὅτι ἐφ' ὅσον διήρκει ὁ πρὸς τὴν ὡραίαν Ἰταλίδα ἔρως τοῦ υἱοῦ της, οὐδὲν εἶχεν νὰ ἐλπίζῃ. Ἐπὶ τέλους μετὰ μακρὰν σύσκεψιν μετά τινος μαγίσσης καὶ ἑνὸς ἀστρολόγου, τὸν ὁποῖον εἶχε στείλῃ εἰς αὐτὴν ὁ σύμμαχός της μέγας βεζύρης προέβη εἰς τὸ ἑξῆς στρατήγημα :

Παρέλαβε κρυφίως εἰς τὸ ἰδιαίτερόν της διαμέρισμα νεαρωτάτην Οὐγγαρίδα θαυμασίως ὡραίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλεν εἰς αὐτὴν ὁ Μέγας Βεζύρης Ζιαβούς. Ἐπαρουσίασε τὴν κόρην εἰς τὸν Σουλτᾶνον κατά τινα ἐπίσκεψιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἰδιαίτερον περίπτερόν της. Ὁ Σουλτᾶνος εὗρε ἐνδιαφέρουσαν τὴν Οὐγγαρίδα καὶ ἡ Βαλιδὲ Σουλτάνα ἤρχισε νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι θὰ κατορθώσῃ νὰ ὑποκαταστήσῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ υἱοῦ της τὴν Σαφιγιὲ διὰ τῆς νεωτέρας καὶ ὡραιοτέρας Οὐγγαρίδος.

Ἀλλ' ἡ πανοῦργος Ἰταλὶς δὲν ἐκοιμᾶτο. Ἔμαθε τὸ στρατήγημα τῆς πενθερᾶς της καὶ συνεννοηθεῖσα μετὰ τοῦ ἀρχιευνούχου ἀπεφάσισε νὰ ρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον. Οὕτως ἡμέραν τινὰ διεδόθη εἰς τὸ σουλτανικὸν ἀνάκτορον ὅτι ἡ Νουρμπανοῦ ἀπέθανεν ἐξαίφνης, ἐνῷ ἔπινε τὸν εὐώδη καφφέ της. Ἡμίσειαν δὲ ὥραν μετὰ τὸν θάνατον τῆς σουλτανομήτορος ὁ ἀρχιευνοῦχος ἐξεδίωκεν ἀπὸ τὸ παλαιὸν σεράγιον τῆς Βαλιδὲ Χανοὺμ τὴν ὡραίαν Οὐγγαρίδα.

Ὁ Σουλτᾶνος ἐγνώριζεν, ὅτι ἡ καλή του μήτηρ ἦτο ἰσχυρᾶς κράσεως γυνὴ καὶ ὁ αἰφνίδιος θάνατός της ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς ὑποψίας. Ἐσκέφθη πρὸς στιγμὴν ὅτι ἡ ἀγαπητή του Σαφιγιὲ ἦτο ἴσως ἡ ἀποστείλασα τὴν σεβαστήν του μητέρα τόσον βιαστικὰ ἐκεῖ, ἀπὸ ὅπου δὲν γυρίζουν. Ἀλλ' ἡ πονηρὰ Ἰταλὶς οὐδέποτε εἶχε ζητήσῃ ἀπὸ τὸν σύζυγόν της, ὁσάκις ἐξήρχετο νικήτρια κατὰ τῆς πενθερᾶς της καὶ τὸν παραμικρὸν περιορισμὸν ἢ τὴν ταπείνωσιν τῆς ἀντιπάλου. Ἔπειτα ὑπεκρίθη τόσον καλῶς τὴν λυπημένην διὰ τὴν συμφοράν, ἡ ὁποία ἔπληττε τὴν φιλόστοργον καρδίαν τοῦ Μεγάλου Αὐθέντου, ὥστε ὁ Μουρὰτ δὲν ἐτόλμησε οὐδὲ κἂν νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὴν Σαφιγιὲ τὰς ὑποψίας του. Ἡ νεκροψία ἦτο ἄγνωστος

τότε καὶ ὁ καφετζήμπασης τῆς Βαλιδὲ Σουλτάνας κατὰ παράδοξον τρόπον τὴν αὐτὴν ἐσπέραν τοῦ θανάτου της ἔγινεν ἄφαντος. Ἐγνώσθη κατόπιν ὅτι περιδιαβάζων ἐντὸς λέμβου τὸν Βόσπορον ἔσκυψε κάπως ὑπὲρ τὸ δέον ἐπάνω ἀπὸ τὴν λέμβον, διὰ νὰ περιεργασθῇ τὴν θάλασσαν καὶ ἔπεσεν εἰς αὐτήν. Αἱ δὲ πρὸς διάσωσίν του προσπάθειαι τῶν συνοδῶν του ἐπέφερον ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Θάλασσα εἶνε αὐτή. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ ἂν ἤθελε ὁ Σουλτάνος νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ τοῦ θανάτου τῆς μητρός του, πᾶς ἄλλος ἤθελεν ἐνοχοποιηθῇ ἐκτὸς τῆς Σαφιγιὲ Σουλτάνας.

Ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς δυστυχοῦς Νουρμπανοῦ σουλτάνας ἐξάγεται, ὅτι καλοὶ εἶνε οἱ αἴσιοι οἰωνοί, ἀλλὰ μόνον ὅστις δὲν κάθηται μὲ ἐσταυρωμένας χεῖρας εἰμπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τοῦτο.

Γ'.

Ἤδη ἡ Ἐνετὴ ἔγινε παντοδύναμος. Ὁ νωθρὸς καὶ ἀδύνατος κατὰ τὸν χαρακτῆρα Σουλτάνος ὑπετάχθη τελείως εἰς αὐτήν. Ἡ Σαφιγιὲ δὲ ἦτο τώρα ἀπόλυτος κυρίαρχος τοῦ χαρεμίου μόνον, ἀλλ' ὀπίσω ἀπὸ τὰ κάγκελλα καὶ τὰ καφάσιά του ἐκυβέρνα αὐτὴ καὶ τὸ Κράτος. Διώριζε τοὺς Βεζύρηδες καὶ τοὺς Βαλῆδες. Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τῆς πενθερᾶς της ἐζήτησε τὴν κεφαλὴν τοῦ Ζιαβοὺς, τοῦ μεγάλου βεζύρου καὶ γαμβροῦ τοῦ Σουλτάνου. Καὶ κατώρθωσαν μὲν αἱ ἱκεσίαι τῆς συζύγου τοῦ Ζιαβοὺς νὰ σώσωσιν αὐτόν, ἀλλ' ἡ παῦσις ἐκ τοῦ ἀξιώματος καὶ ἡ ἐξορία τοῦ μεγάλου βεζύρου μόλις ἱκανοποίησαν τὴν φιλέκδικον καὶ φιλόδοξον Ἐνετήν.

Ἡ Σαφιγιὲ ἦτο ἀναμφισβητήτως γυνὴ ἀσυνήθους φρονήσεως καὶ δραστηριότητος. Διετήρησε δὲ τὰ προτερήματα ταῦτα ἐπὶ μακρὰ ἔτη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της Μουράτ, ἡ Ἰταλὶς κατώρθωσεν ὡς μήτηρ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν Μωάμεθ τοῦ Γ' νὰ τηρήσῃ ἀμείωτον τὴν ἐπιρροήν της. Ἄλλως τε εἰς αὐτὴν ὤφειλε τὴν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ὀσμὰν ἀνάβασίν του ὁ Μωάμεθ ὁ Γ'. Διότι καθ' ἣν στιγμὴν ἀπέθανεν ὁ Μουράτ, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀπουσίαζεν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀποφασιστικὴ καὶ δραστηρία Ἰταλὶς, φοβουμένη ἐπανάστασιν ἐν τοῖς ἀνακτόροις, κατώρθωσε νὰ τηρηθῇ μυστικὸς ὁ θάνατος τοῦ συζύγου της μέχρις ὅτου ὁ ἀμέσως ὑπ' αὐτῆς εἰδοποιηθεὶς Μωάμεθ ἔφθασεν εἰς τὸ Σεράγιον. Οὕτω δὲ ὄχι μόνον ὁ λαός, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ὑψηλὴ Πύλη ἐμάνθανον συγχρόνως τὸν θάνατον τοῦ Μουρὰτ καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησιν τοῦ υἱοῦ τῆς Σαφιγιὲ Μωάμεθ Γ', ἡ ὁποία ἐστοίχισε τὴν ζωὴν εἰς 19 ἄλλους σουλτανόπαιδας.

Τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ υἱοῦ της καταχρωμένη ἡ Σαφιγιὲ ἐξηκολούθησε νὰ ἄρχῃ καὶ διὰ παντοίων μέσων κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ ἀμύθητα πλούτη. Χάριν αὐτῆς καθιερώθη διὰ πρώτην φορὰν τὸ σύστημα τοῦ νὰ ὁρίζωνται τὰ ἔσοδα ὡρισμένης ἐπαρχίας ὡς ἐπιχορήγησις τῆς Βαλιδὲ Σουλτάνας. Διὰ τὰ μικρὰ ἔξοδα τῆς

Σαφιγιὲ ὡρίσθησαν τὰ ἔσοδα τῆς νήσου Κύπρου οὕτως, ὥστε, ὡς λέγει ὁ ἱστορικός, «ἡ νῆσος τῆς Ἀφροδίτης δωρηθεῖσα τὸ πάλαι ὑπὸ Ρωμαίου αὐτοκράτορος ὡς φιλοδώρημα εἰς τὰς αἰγυπτίας βασιλίσσας Ἀρσινόην καὶ Κλεοπάτραν, περιήρχετο πάλιν εἰς τὴν κυριότητα γυναικός». Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἐσόδων τῆς Κύπρου ὁ Μωάμεθ ὁ Γ' ἐδώρησεν εἰς τὴν μητέρα του τὴν ἡμέραν τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεώς του διὰ τὰ μικρά της ἔξοδα ἓν ἑκατομμύριον ἄσπρων καὶ ἡμερησίως διὰ τὰ ἔξοδα τῆς τροφῆς 3,000 ἄσπρων. Ἐπὶ τέλους δὲ ὥρισεν ὡς θερινὸν καὶ χειμερινὸν δῶρον 300,000 ἄσπρων ἑκάστοτε.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Σουλτάνου πρὸς διατήρησιν τῆς ἰσχύος της ἐφρόντιζε δι' ὅλων τῶν μέσων της ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς κυριαρχίας τοῦ υἱοῦ της. Ὅταν δὲ ἐπαρουσιάσθη ποτὲ ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ ὁ υἱός της, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων Σουλτάνων, ἡ Σαφιγιὲ τρέμουσα μήπως χάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ νεαροῦ Σουλτάνου ἐπιρροήν της καθ' ὃν χρόνον αὐτὸς θὰ εὑρίσκετο μακράν, προέβη καὶ εἰς θηριώδες ἔγκλημα, ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν ἀπὸ τῆς πρωτευούσης ἀπομάκρυνσιν τοῦ Μωάμεθ τοῦ Γ'. Αὐτὴ ἡ ἄλλοτε Χριστιανὴ ἐλησμόνησε πάντα δεσμὸν πρὸς τοὺς ὁμοθρήσκους της καὶ ἐπρότεινεν ἡ ἀθλία σφαγὴν τῶν Χριστιανῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, διὰ νὰ ἀναγκασθῇ ὁ Σουλτάνος νὰ μείνῃ ἐν τῇ πρωτευούσῃ πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἐκρήξεως τῶν ταραχῶν.

Δὲν ὑπῆρχε θέσις ἀξία λόγου ἐν τῷ Κράτει, ἡ ὁποία δὲν ἐπωλεῖτο ἀπὸ τὴν Σαφιγιέ, μὴ ἐξαιρουμένης οὔτε τῆς θέσεως τοῦ μεγάλου βεζύρου καὶ τοῦ Σεϊχουλισλάμη. Ἐπειδὴ δὲ φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ χαρεμίου, εἶχε μεσίτας διὰ τὰς ὑποθέσεις της τὸν προμνημονευθέντα συμπατριώτην της, τὸν Πάτζι ἢ Χαλήλ, ὁ ὁποῖος χάρις εἰς τὴν προστασίαν της εἶχε διορισθῇ μουστεσάρης, δῆλα δὴ ἐπίτροπος τοῦ μεγάλου βεζύρου καὶ τὴν Ἑβραιοϊταλίδα Κιέρα ἢ Κίρα, ἡ ὁποία ἐπρομήθευεν εἰς τὸ χαρέμιον ὑφάσματα καὶ ἄλλου εἴδους ἐμπορεύματα, ἐμεσολάβει εἰς τὴν Σαφιγιὲ διὰ τὰς πωλουμένας δημοσίας θέσεις καὶ ἀνεμειγνύετο καὶ εἰς τὴν ὑψηλὴν πολιτικήν. Ἐξυπηρέτει δὲ πρὸ πάντων τὰ ἰταλικὰ συμφέροντα καὶ οἱ πρεβευταὶ ἢ Μπαΐλοι τῆς Βενετίας Σοράντζο καὶ Κορρέρο εἰς τὴν μεσολάβησίν της ὤφειλον ἀρκετὰς ἐπιτυχίας των.

Ἀλλ' ἐπὶ τέλους αἱ ὑποθέσεις τῆς Κίρα ἐπέφερον τὸν ὄλεθρόν της. Ἀνεμείχθη καὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἠθέλησε δεκάζουσα τοὺς σπαχῆδες νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτοὺς ὡς ἀρχηγὸν ἕνα στρατηγὸν τοῦ ἱππικοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ πολὺς στρατὸς δὲν ἤθελεν. Ἕνεκα τούτου ἐξερράγη στάσις μεταξὺ τῶν σπαχήδων. Ὁ Πάτζι-Χαλὴλ φοβούμενος ὄχι μόνον διὰ τὴν κεφαλήν του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Σουλτάνας Σαφιγιὲ ἀπεφάσισε νὰ θυσιάσῃ τὴν Κίρα. Ἔγραψε λοιπὸν εἰς τοὺς σπαχῆδες, ὅτι πρὸς ἱκανοποίησίν των παραδίδει εἰς αὐτοὺς τὴν Κίρα καὶ τοὺς υἱούς της καὶ τὴν ἐπιστολήν του αὐτὴν τὴν ἔστειλε δι' αὐτῶν τῶν θυμάτων, τὰ ὁποῖα οὐδόλως ὑπωπτεύοντο ὅτι ἐκόμιζον εἰς τοὺς δημίους των τὴν εἰς θάνατον καταδικην

των. Οἱ σπαχῆδες μόλις ἀνέγνωσαν τὴν ἐπιστολὴν κατεσπάραξαν ἀγρίως τὴν Ἑβραιοϊταλίδα καὶ τοὺς τρεῖς υἱούς της. Ὁ τέταρτος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καί, ὅπως σώσῃ τὴν ζωήν του, ἠσπάσθη τὸν ἰσλαμισμόν, Ἡ περιουσία τῆς Κίρα, πέντε ἑκατομμύρια ἄσπρων εἰς νέα νομίσματα, διεμοιράσθη ὡς λεία ὑπὸ τῶν σπαχήδων, τὰ δὲ μέλη τῶν σωμάτων τῶν θυμάτων τοῦ Πάτζι-Χαλήλ προσηλώθησαν εἰς τὰς θύρας ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ὤφειλον τὰς θέσεις καὶ τὰ ἀξιώματά των εἰς τὴν μεσολάβησιν τῆς Κίρα. Ἡ Σαφιγιὲ προφανῶς δὲν ἐγνώριζε τίποτε περὶ τῆς πράξεως τοῦ Χαλὴλ καί, ἂν καὶ ἐνόησεν ὅτι ἡ θυσία τῆς συνενόχου της ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν ἰδίαν της σωτηρίαν, ὄχι μόνον δὲν ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνην της εἰς τὸν Πάτζι-Χαλήλ, ἀλλὰ ἐνήργησε καὶ τὴν παῦσίν του.

Δ'.

Μετ' ὀλίγον χρόνον κατόπιν τῶν γεγονότων τούτων ἔδυσε καὶ τὸ ἄστρον τῆς Ἰταλίδος Σουλτάνας. Ἀπέθανεν ὁ υἱός της καὶ ἡ πρώτη κυβερνητικὴ πρᾶξις τοῦ ἐγγόνου της Ἀχμέτ, τοῦ διαδεχθέντος τὸν Μωάμεθ τὸν Γ', ἦτο νὰ ἐξορίσῃ τὴν Σαφιγιὲ εἰς τὸ παλαιὸν Σεράγιον. Ἐκεῖ μακρὰν τοῦ κόσμου ἔζησεν ἡ πανίσχυρος ἄλλοτε Σουλτάνα ἐπὶ 14 ἔτη ἀκόμη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐνθυμουμένη τὰ παρελθόντα μεγαλεῖα καὶ τὴν ἐπὶ 28 ἔτη διαρκέσασαν παντοδυναμίαν της ἐνόησε τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Μία μόνον γυνή, ἡ Ἑλληνὶς Σουλτάνα Κιοσεμ κατώρθωσεν ἐπὶ μακρότερον ἢ ἡ Σαφιγιὲ χρόνον—ἐπὶ τριάκοντα ἔτη—νὰ κρατηθῇ εἰς τὸ ὕψος τῆς παντοδυναμίας ἐν τῷ χαρεμίῳ καὶ ἐκ τοῦ χαρεμίου νὰ διευθύνῃ τὰς τύχας τοῦ κράτους τῶν Ὀσμανλήδων.

Τὸ ὄνομα τῆς Σαφιγιὲ ἔμεινεν ἀλησμόνητον μέχρι σήμερον. Εἰς τὸ Σκούταρι ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου, ὑπάρχουσι σχολεῖα φέροντα τὸ ὄνομά της καὶ ἱδρυθέντα ὑπ' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τζαμία καὶ ἄλλα δημόσια κτίρια σώζονται ἀκόμη μαρτυροῦντα περὶ τῆς γενναιοδωρίας της. Οὐχὶ ὀλίγα ἐδαπάνα καὶ διὰ τὸν στρατὸν καὶ διὰ τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἀλλὰ τὰ μεγαλείτερα ποσὰ ἐθυσίαζε πρὸς ἀγορὰν ὡραίων νεανίδων, τὰς ὁποίας ἐδώρει εἰς τὸν προώρως πρὸς τὰ οὐρὶ τοῦ παραδείσου τοῦ Μωάμεθ ταξειδεύσαντα υἱόν της, ὅπως μὴ στερηθῇ τῆς εὐνοίας του.

Διὰ τῆς ἀνωτέρας εὐρωπαϊκῆς μορφώσεώς της κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν ὑψίστην θέσιν διὰ μίαν γυναίκα εἰς τὸ κράτος τῶν Σουλτάνων. Διὰ τῆς τελειοποιήσεώς της δὲ εἰς τὰς ἀνατολικὰς μεθόδους τῶν δολοπλοκιῶν καὶ ῥαδιουργιῶν τῶν χαρεμίων κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν θέσιν της. Ὡς αἰχμάλωτος πωληθεῖσα ὑπὸ τῶν πειρατῶν ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ζωὴν ὑπῆρξεν ἡ πρώτη γυνὴ εἰς τὰ σουλτανικὰ ἀνάκτορα καὶ εἰς ὅλον τὸ ἀπέραντον τότε ὀθωμανικὸν κράτος.

Αὐτὴ εἶνε ἡ ἱστορία τῆς Ἰταλίδος, τῆς μικρᾶς κόρης τοῦ Ἰταλοῦ διοικητοῦ τῆς Κερκύρας, τῆς μετέπειτα μεγάλης Σουλτάνας Σαφιγιέ. Εἶνε δὲ περίεργον ὅτι ἡ ἱστορία τῆς ἀρνησιθρήσκου Ἰταλίδος ἐγκαινίζει τὴν ἔναρξιν τῆς καταπτώσεως τοῦ ἀχνοῦς καὶ πανισχύρου κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα κράτους τῶν Ὀσμανλήδων.

Ι. Βαρβαγιάννης

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΝ ΤΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩ ΖΗΤΗΜΑΤΙ

(ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Θ'.

Φρονῶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου, καὶ νομίζω τοιαύτη εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἡ γνώμη καὶ ἡ πεποίθησις παντὸς σωφρονοῦντος Ἕλληνος, ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων, καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἐμφάνειαν τοῦ βουλγαρικοῦ παράγοντος, ὡς προσκόπου τῆς πανσλαυϊστικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ Χερσονήσῳ ταύτῃ, ὅτι πᾶσα σύρραξις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἐν μὴ εὐθέτῳ χρόνῳ ἐνισχύει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὴν σλαυϊκὴν δύναμιν, διαμφισβητοῦσαν παντὶ τρόπῳ τὴν κατάληψιν τμημάτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, οἷα ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θρᾴκη. Τῆς τουρκικῆς δυνάμεως ὑποχωρούσης ἢ καταπιπτούσης, ἀναγκαίως θέλει ἐμφανισθῇ ἐπικίνδυνος ἀνταγωνιστὴς ὁ πανσλαυϊσμός, ἀξιῶν νὰ λάβῃ τὴν μερίδα τοῦ λέοντος ἐν τῇ διανομῇ τῆς περιουσίας τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους. Τούτου ἕνεκα ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ὀφείλει νὰ δεικνύῃ ἐπιφυλακτικότητα καὶ προσοχὴν ἐν ταῖς ἐθνικαῖς αὐτῆς βλέψεσι καὶ ἐνεργείαις. Οὐδόλως ἀμφίβολον νὰ ἐξαγάγῃ ἀπὸ τῆς πυρᾶς τὰ κάστανα πρὸς καταβρόχθισιν ὑπὸ ἀντιπάλων ἀδηφάγων. Οἱ Βούλγαροι, οἱ Σέρβοι, οἱ Ρωμοῦνοι, οἱ Ἀλβανοὶ καὶ μετ' αὐτῶν ὁ παγγερμανισμὸς καὶ ὁ πανσλαυϊσμὸς ἐμαρτύρησαν ἐπανειλημμένως κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας, ὅτι διεκδικοῦσι δικαιώματα ἐπὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἔστω καὶ ἐστερημένα βασιμότητος. Οἱ Βούλγαροι, ὑπὸ τῶν πανσλαυϊστικῶν κομιτάτων ἐνισχυόμενοι, κατεσκεύασαν αὐθαιρέτως γεωγραφικὴν ἔκφρασιν Μ α κ ε δ ο ν ί α ν, τμῆμα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς πραγματικῆς Βουλγαρίας καὶ καταλῆγον εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος μέχρις Αἴνου, Καβάλλας καὶ Θεσσαλονίκης· ἐπίσης κηρύττουσιν ἅπασαν σχεδὸν τὴν βόρειον Θρᾴκην ὡς τμῆμα τῆς μεγάλης βουλγαρικῆς πατρίδος. Τοῦτο δ' ἦτο καὶ τὸ

δημιουργηθὲν διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου βουλγαρικὸν καθεστώς. Οἱ Σέρβοι, ὧν ἡ ἀχαλίνωτος φαντασία, παραπαίουσα μετὰ τὰ θλιβερὰ ἀτυχήματα, τὰς ἀπογοητεύσεις καὶ τὰς ἀπωλείας, τὰς ἐπελθούσας κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν μετὰ τὴν Συνθήκην τοῦ Βερολίνου, ὁπότε δύο τῶν τμημάτων τῆς σερβικῆς πατρίδος, τῶν μᾶλλον ἀφωσιωμένων εἰς τὴν μεγάλην σερβικὴν ἰδέαν, ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τὸν νοτιοσλαυϊκὸν κόσμον, ὃν ἐξεπροσώπει τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Ντουσχιὰν καὶ περιῆλθον εἰς τὴν αὐστριακὴν δικαιοδοσίαν, ἐστράφη κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Ἐνόμισαν οἱ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι, ὅτι ἠδύναντο νὰ διατυπώσωσιν ἐδαφικὰς καὶ ἐθνολογικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης διὰ τῶν γεωγραφικῶν πινάκων τῆς Ὁμλαδίνας καὶ τῶν ἀριθμητικῶν ὑπερβολῶν τῶν περὶ τὸν Γκόπτσεβιτζ. "Ἂν δὲν δύνανται καὶ οὗτοι νὰ ἐξασκήσωσι θετικὸν ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῆς ἰδιοποιήσεως τῆς Μακεδονίας, οὐχ ἧττον δύνανται νὰ προκαλέσωσιν ἀντιδράσεις. —Τί ζητεῖτε ἐν Μακεδονίᾳ, ἠρώτησα μιᾷ τῶν ἡμερῶν Σέρβον μεγαλοϊδεάτην, ἀφοῦ ἐλάχιστοι ἐν αὐτῇ κατοικοῦσι Σέρβοι ἀδελφοί ; — Πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν Βουλγάρων. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀπόκρισις. Καὶ ἐνῷ ἡ εὐγενὴς καὶ μεγαλόψυχος αὕτη φυλὴ διατρέχει σοβαρὸν κίνδυνον ἐν σερβικαῖς χώραις, οἷόν τὸ Κοσσυφοπέδιον, ἡ Παλαιὰ Σερβία, ἐξ ἧς ὁσημέραι ἐξελαύνεται ὑπὸ τῶν ἀκαθέκτων Ἀλβανῶν, ἐπιδιώκει χιμαιρικὴν μεγαλοσλαυϊκὴν πολιτικὴν ἐν Μακεδονίᾳ, ἧς τὸ κρατοῦν φυλετικὸν στοιχεῖον ἀποτελεῖται ἐξ Ἑλλήνων καὶ Μουσουλμάνων, ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ τοῦ πληθυσμοῦ διατελούντων τῶν Βουλγάρων. Μετ' αὐτοὺς οἱ Ρωμοῦνοι, οἱ μέχρι τοῦ 1855 Μολδοβλάχοι, δὲν αἰδοῦνται νὰ διατυπώσωσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Μακεδονίας, νὴ τὸν Δωδωναῖον θεόν, τὸν πελασγικὸν Δία, καὶ ἐπὶ τῆς Ἠπείρου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἀπὸ αἰώνων ἐγκατέστησαν ἐν ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς τμήμασι τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου πληθυσμοί, προερχόμενοι ἀλλαχόθεν, χρώμενοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐν τῇ οἰκογενειακῇ αὐτῶν ἐπικοινωνίᾳ γλωσσικῷ ἰδιώματι ἑλληνολατινικῷ, ἐλαχίστην ἔχοντι σχέσιν πρὸς τὸ ρωμουνικόν, τὸ λαλούμενον ἐκεῖθεν τοῦ Αἵμου, παρὰ τὰ Καρπάθια καὶ τὸν Ἴστρον. Ἕπεται ἡ σειρὰ τῶν Ἀλβανῶν, φυλετικοῦ κλάδου, συγγενοῦς τῷ ἑλληνικῷ, λαοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συναγωνισθέντος κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους αἰῶνας, χριστιανικοῦ πρότερον, βραδύτερον δὲ κατὰ τὰ δύο τρίτα ἐξισλαμισθέντος, ἀλλὰ μὴ ἀπολέσαντος ἐν τοῖς κόλποις, ἢ μᾶλλον ἐν τοῖς σαβάνοις τῆς νέας θρησκευτικῆς ὁμολογίας, τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ συναίσθημα. Ὡς μὴ ὤφειλεν, ὁ Ἀλβανὸς, ὁ Σκιπετάρος, παρὰ τὴν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους συγγένειαν αὐτοῦ, ὑπέστη κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρόν, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, τὴν ἐπιρροὴν ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, προσπαθούσης νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν Ἀλβανίᾳ, καὶ ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς μεγάλης Ἀλβανίας, περιλαμβανούσης πρὸς τῇ γεωγραφικῇ τοιαύτῃ τὴν ἑλληνικὴν Ἤπειρον, μέγα τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς Μακεδονίας, μονονουχὶ τμήματα τοῦ ἐλευθέρου κράτους, νὰ δημιουργήσῃ ἀλβανοελληνικὸν κράτος ! Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν κατοίκων τούτων τῆς Χερσονήσου τοῦ

Αἵμου, τὸ πλεῖστον ἐπηλύδων, τῶν ἀμφισβητούντων καὶ διεκδικούντων ἑλληνικώτατα τμήματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ξένη πολιτική, ἡ αὐστρογερμανική, ἡ τοῦ πολυθρυλήτου Drang nach Osten, τῆς πρὸς Ἀνατολὰς καθόδου τῶν Γερμανῶν, ἐπιδιωκόντων τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἑαυτῶν ἐπικράτησιν ἀναλώμασι καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ πανσλαυϊστική, ἡ ἀπὸ αἰώνων ὑπὸ τὰ διδάγματα καὶ τὰ πορίσματα τῆς Διαθήκης τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἐπιζητοῦσα τὴν ἀπορρόφησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ σλαυϊκῇ ὁμοφυλίᾳ. Πάντα ταῦτα τὰ φαινόμενα, μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντα, ἔπρεπε νὰ κρατῶσι τὸν ἑλληνικὸν κόσμον εἰς προσοχὴν ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτοῦ πολιτικῇ. Καλλιεργῶν τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ, περισυλλεγόμενος, συγκεντρούμενος, καιροσκοπῶν, ὤφειλε, προπαρασκευαζόμενος διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον, νὰ δημιουργήσῃ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἕτοιμος νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἐθνικὴν ἑαυτοῦ πολιτικὴν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου. Τοῦτο καὶ μόνον ἐπέβαλλον τὰ πράγματα· τουτέστιν ἦτο ἐπιτεταμμένη ἡ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ δρᾶσις τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς καὶ τῶν κρατουσῶν συνθηκῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία καὶ οἱ διευθύνοντες τὰ πράγματα τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ἀνεύθυνοι καὶ ὑπεύθυνοι, καθῆκον εἶχον νὰ μὴ ἀγνοῶσι πάντα ταῦτα. Ἀλλ' ἐξεβίαζεν ἡ οἰκτρὰ αὕτη συμμορία πολιτικῶν κακοποιῶν τὸν ἑλληνικὸν λαόν, παρορμῶσα αὐτὸν ἀπαράσκευον εἰς πόλεμον. Ἡ κυβέρνησις οὐχ ἧττον ἐδικαιοῦτο, ἐπὶ κινδύνῳ πάσης δημοτικότητος, νὰ ἐξαποστείλῃ τὸν εὔχυμον καρπὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος εἰς τὸ στρατοδικεῖον καὶ τοὺς πολιτικοὺς αὐτοῦ συστασιώτας εἰς τὰ ποινικὰ δικαστήρια.

Ἡ δειλία, ἡ πολιτικὴ ἀνανδρία τῶν ἐχόντων ἀντίθετον φρόνημα πρὸς τὸ τῶν ἐπιτελῶν τῆς ἐθνικῆς Ἑταιρείας, προὐκάλεσε τὰς ἐθνικὰς καταστροφὰς τοῦ ἀμελετήτου, τοῦ ἀνοσίου ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

Μόνον παράφρων ἢ ἐγκληματίας ἠδύνατο νὰ φρονῇ, ὅτι ἠδύνατο ἡ στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς ἀπαράσκευος Ἑλλὰς νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου, νὰ λύσῃ τὸ ἀπὸ αἰώνων ἄλυτον ἀνατολικὸν ζήτημα αὐτοσχεδίως, οὐχὶ διὰ τῶν ὅπλων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐμφανείας ἀσυντάκτων στρατιωτικῶν ὁμάδων, ἃς ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὁ ἄκριτος ἐνθουσιασμὸς τῶν ἀπανταχοῦ τῆς ὑδρογείου σφαίρας Ἑλλήνων, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην κεκτημένην γνῶσιν τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἐκτὸς τούτου, τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο κράτος, τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1862 ἐστερημένον πάσης διοικήσεως καὶ ἀγαθῆς οἰκονομικῆς τάξεως, μετὰ τὴν οἰκτρὰν χρεωκοπίαν τοῦ ἔτους 1892 διετέλει περιφρονημένον καὶ ὑπόδικον πρὸ τῆς ἐπισήμου καὶ τῆς ἀνεπισήμου Εὐρώπης. Ἐπεδίωκε διὰ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἀναξιοπαθούντων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Ἀλλ'

ἦτο τοιαύτη ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις τῶν πολιτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὥστε ν' ἀκουσθῇ εὐμενῶς παρὰ τῶν ἁρμοδίων ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ διπλωματίᾳ ἡ ἀξίωσις τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τῆς προσαρτήσεως τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων ἀδελφῶν; Ἐκ τῆς χρεωκοπίας αὐτοῦ τὸ κράτος τοῦτο εἶχε προκαλέσῃ τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος, καραδοκοῦντος σατανικώτατα τὴν εὔθετον στιγμὴν πρὸς οἰκονομικὴν αὐτοῦ ὑποδούλωσιν. Τοῦτο καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν ἐκ τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

Ἔτι δεινότερον: Ἡ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον δεινὴ ἄγνοια τῶν μακεδονικῶν πραγμάτων καὶ ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ τῶν αὐτοσχεδίων ἐπιτελῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν κατάκτησιν τοῦ μακεδονικοῦ ἐδάφους ἄνευ πραγματικῆς γνώσεως αὐτοῦ, ἄνευ προηγουμένης παρασκευῆς. Ὅλος ὁ ἑλληνικὸς κόσμος—τὸ εἶπον ἤδη καὶ πρότερον—ἐνόμιζε Μακεδονίαν τὴν χώραν τὴν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν νομῶν Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου καὶ Κοσσυφοπεδίου· ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις νομοῖς ἐλλατοῦται τοῦ σλαυοβουλγαρικοῦ. Ἐπὶ τίνι δικαιώματι κατάκτησις, δυναμένη νὰ δικαιολογηθῇ ἐν ἐνδεχομένῃ εὐρωπαϊκῇ Συνδιασκέψει, ἥτις ἀναμφιβόλως ἤθελεν ἔχῃ τὴν ὁριστικὴν γνώμην ἐν τῷ διακανονισμῷ τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος;

Βραδύτερον, μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν, κατενοήθη καὶ κατεδείχθη διὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀριθμῶν, ὅτι ἡ πραγματική, ἡ ἱστορικὴ Μακεδονία ἀποτελεῖται ἐκ τῶν δύο νομῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Μοναστηρίου, ἐν οἷς ἀναντιρρήτως ὑπερτερεῖ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Οἱ ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ θαυμάσιοι μυσταγωγοὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, παραπλανῶντες καὶ ἐκμεταλλευόμενοι τὴν ἑλληνικὴν εὐπιστίαν καὶ ὑπερφροσύνην, πρὸς ἐπίτευξιν πολιτικῶν συμφερόντων ἐκήρυττον τὸ εὐαγγέλιον τῆς κατακτήσεως τῆς Μακεδονίας τῶν τριῶν νομῶν, χωρὶς νὰ ἐξετάσωσι τὸν ἐθνολογικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα!

Πάντα ταῦτα ἔχουσα ὑπ' ὄψει καὶ μελετῶσα ἡ κυβέρνησις, διετέλει διστακτική, μὴ τολμῶσα κατὰ τῆς πολιτικῆς τῶν τριῴδων καὶ τῶν συλλαλητηρίων ν' ἀντιτάξῃ πολιτικὴν σωφροσύνης καὶ λογικῶν ἀποφάσεων. Ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ἐν τοῖς κύκλοις τῶν συνωμοτῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, κατελήφθη ὑπὸ παροξυσμοῦ. Ἔγκριτος βουλευτής, ἡγέτης πολιτικοῦ κόμματος, ἠπείλει νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν περίπτωσιν ἡ κυβέρνησις θὰ ἐξηκολούθει τὴν πολιτικὴν τῆς ἀδρανείας. Καὶ ἡ κυβέρνησις, ὑπερθεματίζουσα, ἐδήλου μετ' ὀλίγον ἐν τῇ αὐτῇ συνεδρίᾳ τῆς Βουλῆς, ὅτι «δύο πλοῖα τοῦ στόλου διετάχθησαν π ρ ὸ μ ε σ η μ β ρ ί α ς νὰ πλεύσωσιν εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα!»

Τοιαύτη ἦτο ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἀνοσίου ἐκείνου ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

Τὸ δεινότατον πάντων ἡ ἀνανδρία μικρῶν καὶ μεγάλων· οὐδεὶς ἤθελεν ἢ ἐτόλμα νὰ ὁμιλήσῃ εἰλικρινῶς καὶ ἀπεριφράστως ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς βουλῆς. Τὸ ἐν ἔτει 1870, κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου παράδειγμα τοῦ Θιέρσου οὐδεὶς τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτευομένων ἐφιλοδόξησε ν' ἀκολουθήσῃ. Ἅπας ὁ Ἑλληνισμὸς παρεσύρθη ὑπὸ τῆς δημαγωγίας. Τοῦτο καὶ συνέβαινε μετ' ὀλίγον, μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, μόλις σταματήσαντος τὴν νικηφόρον αὐτοῦ πορείαν πρὸς τὴν πρωτεύουσαν συνεπείᾳ τῆς ἐπιτακτικῆς μεσολαβήσεως τοῦ τσάρου πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, στενοῦ συγγενοῦς τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας.

Κατὰ τὰς κρισίμους ὅσον καὶ θλιβερὰς ἐκείνας ἡμέρας ὁ Ἑλληνισμὸς κατηναλώθη εἰς λόγους, καὶ μόνον εἰς λόγους. Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ ἐπηρεασθῇ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ταύτης νόσου. Γερμανικὴ ἐφημερίς, ἡ τοῦ Φραγκοφορτίου, ἐδημοσίευσε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τηλεγραφικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ βασιλέως Γεωργίου πρὸς τὸν πατέρα του : «Θέλω ἐπιδιώξῃ τὸν σκοπόν μου διὰ παντὸς μέσου καὶ δὲν θέλω ἡσυχάσῃ, πρὶν ἢ ἐπιτύχω τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος...» Εἰς Ἕλληνα δὲ βουλευτὴν ὡμολόγησε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑπόμενα. Εἶνε ἄξια ἀναγραφῆς διὰ τοὺς μελετῶντας τὴν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τοὺς κινδύνους οὓς διατρέχει : «Δὲν ἀνησυχεῖ τόσον ἡ Εὐρώπη διὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅσον διότι ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶνε ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ *στοιχεῖον δυνάμεως καὶ ζωῆς*. Ὁ μικρὸς ἡμῶν στόλος, χάρις εἰς τὴν ἀπιστεύτως ταχεῖαν κινητοποίησίν του καὶ τὴν μοναδικὴν πεῖραν καὶ ἀνδρείαν τῶν πληρωμάτων του, ἀπέβη τὸ *κάρφος τῶν ὀφθαλμῶν των*. Διὰ τοῦτο συνέστησα εἰς τὴν κυβέρνησίν μου τὴν ἐκ τῶν κρητικῶν ὑδάτων ἀνάκλησίν του. Τίς οἶδεν ;... Δὲν ἦτο ἀπίθανον νὰ ζητήσωσι παρ' αὐτοῦ ἀφορμήν, διὰ νὰ τὸν ἀνατινάξωσιν εἰς τὸν ἀέρα.»

Παράδοξοι, καταπληκτικαὶ καταγγελίαι καθ' ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης καὶ πάσης Δυνάμεως, ἐχούσης ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου καὶ τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ βλέψεις καὶ διεκδικήσεις ἀντιθέτους πρὸς τὰ ἑλληνικὰ δίκαια.

Ὁποῖον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐγκληματικῆς ἐκείνης ἀφροσύνης καὶ αὐτοκτονίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀναλαβόντος τὸν κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους πόλεμον ἄνευ τῆς ἐλαχίστης σοβαρᾶς προπαρασκευῆς ;

Ἐκινδύνευσε τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ ἴδῃ τὸν ὀθωμανικὸν στρατὸν στρατοπεδεύοντα ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ. Τοῦτο δὲν ἐγένετο συνεπείᾳ παρεμβάσεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῶν συνωμολογήθη ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας εἰρήνη. Ἀντιγράφω ἐνταῦθα δύο ἄρθρα τῶν προκαταρκτικῶν αὐτῆς ὅρων :

«Τὰ ἑλληνικὰ σύνορα θέλουσι διαρρυθμισθῇ (ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ κρά-

τους)... Ὑπονοεῖται ὅτι ἐλαφραί τινες τροποποιήσεις ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν δύνανται νὰ ἐπανέλθωσιν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

α'Η Ἑλλὰς θέλει καταβάλῃ τῇ Τουρκίᾳ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐκ 4 ἑκατομμυρίων λιρῶν. Ὁ ἀναγκαῖος διακανονισμός, ὅπως διευκολυνθῇ ἡ ταχεῖα καταβολὴ τῆς ἀποζημιώσεως γενήσεται τῇ συγκαταθέσει τῶν Δυνάμεων κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ προσβάλῃ τὰ κεκτημένα δικαιώματα τῶν ἀρχαίων δανειστῶν, κατόχων τίτλων τοῦ δημοσίου χρέους τῆς Ἑλλάδος.

»Πρὸς τοῦτο θέλει ἱδρυθῇ ἐν Ἀθήναις Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν μεσολαβουσῶν Δυνάμεων, ἑκάστης ὁριζούσης ἀνὰ ἓν μέλος. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις θέλει προκαλέσῃ τὴν ψῆφισιν νόμου, ἐκ τῶν προτέρων ἀρεστοῦ ταῖς Δυνάμεσι, κανονίζοντος τὴν λειτουργίαν τῆς Ἐπιτροπῆς, καθ' ὃν ἡ εἴσπραξις καὶ ἡ διάθεσις προσόδων ἐπαρκῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ διὰ τὴν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν δανείου καὶ τῶν ἐθνικῶν χρεῶν θέλουσι τεθῇ ὑπὸ τὸν ἀ π ό λ υ τ ο ν ἔλεγχον τῆς εἰρημένης Ἐπιτροπῆς.

Εἰς τὴν ταπείνωσιν ταύτην τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ ὡς ἔθνους καὶ ὡς κράτους, κατέληξεν ἡ φιλόπατρις δρᾶσις τῶν περὶ τὴν Ἐθνικὴν Ἑταιρείαν, ἡ ἀβουλία καὶ ἡ ἀβελτηρία τοῦ ἐπισήμου κράτους. Ἐπεζητήθη διὰ παραφρόνων καὶ τυχοδιωκτικῶν πραξικοπημάτων ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Μακεδονίας· ἀλλ' ἐπῆλθε τὸ ἀντίθετον ἀποτελεσμα. Ἔκτοτε ἄρχονται ἐξελισσόμενα τὰ πάθη τῆς ταλαιπώρου χώρας. Ἐπωφελουμένη τῶν ἐθνικῶν στενοχωριῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ Νέα Βουλγαρία, ἤρξατο ζωηρότερον καὶ δραστηριώτερον, συμμάχους ἔχουσα ἐνίοτε καὶ τοὺς Τούρκους, τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ μακεδονικοῦ αὐτῆς προγράμματος συμφώνως τῇ Συνθήκῃ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Μέχρι τοῦ ἔτους 1897 ἡ βουλγαρικὴ ἐνέργεια ἐν Μακεδονίᾳ περιωρίζετο εἰς τὸν διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Σχολείου προσηλυτισμὸν τῶν Μακεδόνων, κατὰ τὴν γνωστὴν θεωρίαν τοῦ Γραμματέως τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας Ὀφείκωφ. Ἀπὸ τοῦδε ἡ σκηνογραφία μεταβάλλεται· ὁ Βούλγαρος ἀναμιμνήσκεται τῶν παλαιῶν αὐτοῦ φυλετικῶν ἐνστίκτων. Κατενόησεν, ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ τελεσιουργήσῃ διὰ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ διδασκάλου. Καὶ ἐγκαινίζεται μετ' ὀλίγον ἐν Μακεδονίᾳ ὁ προσηλυτισμός, ὁ ἐκβουλγαρισμὸς αὐτῆς διὰ τῆς πυγμῆς, διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου.

(Ἀκολουθεῖ) Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΤΡΑΓΙΚΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ

ΕΠΙ ΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΠΕΤΕΙΩ ΤΗΣ ΑΝΑΚΗΡΥΞΕΩΣ

ΤΟΥ ΝΕΩΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Κατὰ τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πληροφορίας τὴν τετάρτην ἐπέτειον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος ὁ λαὸς τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα καὶ ὁ τῶν ἐπαρχιῶν, ἑώρτασε μετὰ χαρᾶς ὡς τὴν ἀφετηρίαν νέου πολιτικοῦ αὐτοῦ βίου ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς **Ἑνώσεως καὶ τῆς Προόδου.**

Ὁποία ἕνωσις τῶν λαῶν, τῶν ἀποτελούντων τὸ ὀθωμανικὸν τοῦτο κράτος, τὸ παράλυτον καὶ σεσαθρωμένον, ὁποία πρόοδος, γινώσκουσι κάλλιστα οἱ ἡμέτεροι ὁμοεθνεῖς. Ἀντὶ ἑνώσεως, ἐξελίσσεται κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τετραετίαν τὸ φαινόμενον τῆς φοβερωτέρας διασπάσεως τῶν ἐθνικῶν καὶ φυλετικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους τούτου, ἀντὶ προόδου ἐπῆλθεν ἡ χειρίστη ὀπισθοδρόμησις καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου. Καὶ αὐτοὶ οἱ μωαμεθανικοὶ πληθυσμοί, οἵτινες πρότερον διετέλουν πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένοι καὶ συνεργαζόμενοι, σήμερον ἐκδηλοῦσι πάθη καὶ μίση ἀδιάλλακτα ἐν τῇ διαιρέσει αὐτῶν εἰς **Νεοτούρκους καὶ Παλαιοτούρκους.**

Καὶ πρὸς ἐπίμετρον τῆς θλιβερᾶς ταύτης καταστάσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἡ ξένη ἐπιδρομή, ἡ ἀφαίρεσις μεγίστων καὶ σπουδαιοτάτων τμημάτων τοῦ καταρρέοντος κράτους, ἐφ' οὗ ἐπικρέμαται, κατὰ τὴν τραγικὴν πρόρρησιν τοῦ τέως μεγάλου βεζύρου Σαῒτ πασσᾶ, ἡ τύχη τῆς Πολωνίας, ὁ διαμελισμὸς καὶ ἡ ἐξαφάνισις ἀπὸ τῶν δέλτων τῆς ἱστορίας. Δὲν θὰ παρέλθωσι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πολλαὶ ἡμέραι, καὶ ἡ νικηφόρος Ἰταλία θὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ ἑτοιμόρροπον ὀθωμανικὸν κράτος ἀτιμωτικοὺς ὅρους συνθηκολογίας, ἐπὶ ἀπωλείᾳ μεγάλων αὐτοῦ τμημάτων.

Οὕτως ἐξειλίχθη ἡ **Νέα Τουρκία** κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τετραετίαν. Οἱ μωαμεθανικοὶ πληθυσμοὶ βεβαίως δυσανασχετοῦσι καὶ θλίβονται ἐπὶ τῇ

καταστάσει ταύτῃ. Ἀλλ' οὐδένα ἔχουσι λόγον νὰ θλίβωνται οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοί. Δικαίως χαιρεκακοῦσιν. Ἡ Νέα Τουρκία, ἡ συνταγματική, ἡ φιλελεύθερος, ἀπεπειράθη νὰ ἐξολοθρεύσῃ αὐτούς, ἀφαιροῦσα πᾶν δίκαιον ἀνθρωπισμοῦ. Ἀλλ' ἤδη λαμβάνει τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας. Ἐγκατέστη νέα κυβέρνησις, προορισμὸν ἔχουσα νὰ καταργήσῃ πολιτικὸν καθεστώς, ὅ,περ ἦτο ἄρνησις πάσης πολιτικῆς τάξεως καὶ νομιμότητος. Πρωτοστατοῦσιν οἱ **Παλαιότουρκοι**. Ἀλλ' ἐν τῇ προπαρασκευαζομένῃ ταύτῃ καταστροφῇ τῆς Νέας Τουρκίας ἐπισώζεται ἡ Παλαιά ; Θεραπεύεται ὁ **Μέγας Ἀσθενής ;** Ἰδοὺ τὸ ζήτημα.

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, **ἀεὶ παῖδες, ἑκάστοτε ἀμαθεῖς**, κατελήφθημεν ἐξ ἀκράτου καὶ ἀλογίστου ἐνθουσιασμοῦ πρὸ τετραετίας ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει τοῦ Συντάγματος ἐν Τουρκίᾳ. Δὲν ἠθελήσαμεν νὰ μελετήσωμεν τὰ πράγματα, τὴν ἱστορίαν, αὐτὸ τὸ πρόγραμμα τῆς **Νέας Τουρκίας**. Παρέσχομεν εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἀμέριστον τὴν ἐμπιστοσύνην ἡμῶν καὶ τὴν συνδρομήν. Ἀπεπλανήθημεν ὑπὸ τῆς φρασεολογίας, οὐδεμιᾶς ἠξιώσαμεν προσοχῆς ἐκείνους, οἵτινες συνεβούλευον τὴν δυσπιστίαν, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ πρόσωπα, τὰ πράγματα, τὸ πρόγραμμα τοῦ νέου πολιτικοῦ συστήματος, αὐτὴν τὴν ψυχολογίαν τοῦ Τούρκου. Οὕτως ἐπέσαμεν εἰς τὰς παγίδας τοῦ Νεοτουρκισμοῦ. Ὁποῖον τὸ κέρδος ἐκ τῆς ἀφοσιώσεως ταύτης, ὁποῖαι αἱ ἀπώλειαι ;

Ἀφίεται τοῦτο εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἡμετέρων ὁμοεθνῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνισμὸς κατελαμβάνετο ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, μονονουχὶ φρενίτιδος, ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει ταύτῃ τοῦ Συντάγματος, ἐν μέσαις δὲ Ἀθήναις ὑπὸ πολυαρίθμων ἐθνικῶν συλλαλητηρίων ἀπηυθύνοντο συγχαρητήρια ἐπὶ τῷ μεγάλῳ γεγονότι ψηφίσματα «**εὐγνωμοσύνης εἰς τὴν Α. Α. Μεγαλειότητα τὸν Σουλτᾶνον Χαμίτ, ἐπὶ τῇ προθύμῳ χορηγίᾳ εἰς τοὺς λαοὺς αὐτῆς τῶν ἀγαθῶν τῆς ἰσονομίας καὶ τῆς ἰσοπολιτείας καὶ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν γενναῖον ὀθωμανικὸν στρατόν, τὸν πρωτοστατήσαντα ὑπὲρ τῆς παροχῆς τῶν ἐλευθεριῶν τούτων καὶ κηρύξαντα τὸ μέγα κήρυγμα τῆς ἀδελφώσεως πάντων τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Σουλτάνου λαῶν**»· καθ' ὃν χρόνον τὸ φιλελεύθερον ἑλληνικὸν ἔθνος ἐλησμόνει προσφάτους ἐθνικὰς περιπετείας καὶ ἔπεμπε συγχαρητήρια θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν **ἐρυθρὸν** Σουλτᾶνον καὶ τὸν ἀήττητον ὀθωμανικὸν στρατόν, λησμονοῦν,ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος πρὸ δεκαετίας εἶχεν ἐπιδράμῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, καὶ ὑβρίσῃ ὅ,τι ἱερὸν καὶ ὅσιον ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Στερεᾷ Ἑλλάδι, σταματήσας παρὰ τὰς Θερμοπύλας καὶ τὴν Γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Τσάρου, ἡ ἑταιρεία τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» διεμαρτύρετο κατὰ τῶν διαβηλώσεων τούτων, μονονουχὶ προφητεύουσα τὴν τραγικὴν ἐξέλιξιν τῶν νεοτουρκικῶν πραγμάτων καὶ τὴν τύχην τῶν χριστιανικῶν πληθυ-

σμῶν, καὶ δὴ τῶν ἑλληνικῶν ὑπὸ τὸ νέον πολιτικὸν καθεστὼς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 25ης Ἰουλίου 1908 τῆς ἐφημερίδος τοῦ «Ἑλληνισμοῦ», ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἀκολούθως τὸ νεοτουρκικὸν Σύνταγμα καὶ τὰ προφανῆ αὐτοῦ ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων:

»Τὰ ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας συμβαίνοντα ἀπό τινων ἡμερῶν παράδοξα πρέπει νὰ μελετηθῶσι παρ' ἡμῖν σοβαρῶς καὶ ἐπισταμένως. Μᾶς ἐνδιαφέρουσι καὶ ὡς κράτος καὶ ὡς ἔθνος, σχετίζονται ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πρὸς τὸ ἐθνικὸν μέλλον, πρὸς αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν ὑπόστασιν καὶ ἐξέλιξιν.

»Μελοδραματικὴ παράστασις τοῦ κωμικωτέρου χαρακτῆρος ἐξελίσσεται. Μετεβλήθησαν, ὡσεὶ διὰ μαγικῆς δυνάμεως τὰ πάντα—οἱ ἄνθρωποι, αἱ ἰδέαι, ἡ κατάστασις. Τὸ Γιλντὶζ μονονουχὶ μετεβλήθη ἐν ἀκαρεῖ εἰς τὸν λευκὸν οἶκον τῆς νέας ὀθωμανικῆς πολιτείας. Πομπώδεις, γοητευτικαὶ φράσεις ἐκτοξεύονται καθ' ἑκάστην στιγμὴν ἐν ταῖς πλατείαις, ἐν ταῖς ῥύμαις, ἐν τοῖς τεμένεσι τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Ἐλευθερία, ἰσότης ἀδελφότης, ἐνιαία μουσουλμανικὴ πολιτεία, ἄνευ διακρίσεως φυλῆς, θρησκείας, κοινωνικῆς καταστάσεως. Ὁ Σουλτὰν Χαμὶτ ὡρκίσθη ἤδη εἰς τὸν συνταγματικὸν ὅρκον ἐπὶ τοῦ Κορανίου. Ἐκήρυξεν ἑαυτὸν νομοταγῆ καὶ φιλελεύθερον μονάρχην τῆς συνταγματικῆς Τουρκίας, ὡς θὰ ἔπραττε τοῦτο πᾶς μονάρχης τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Περιμένεται ἴσως, ἅμα τῇ συγκλήσει τοῦ μουσουλμανικοῦ Κοινοβουλίου, μία νέα Τετάρτη Αὐγούστου τῆς καταργήσεως παντὸς προνομίου ἐν τῇ Νέᾳ Τουρκίᾳ. Τὰ Κομιτάτα τῆς κοινῆς σωτηρίας, τῆς «Ἑνώσεως καὶ Προόδου» λειτουργοῦσιν ἀπό τινων ἡμερῶν καὶ ἐργάζονται, εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς κατὰ τοὺς δημοκρατικωτέρους χρόνους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Τοῦ Σουλτὰν Χαμὶτ τὸ ἀπολυταρχικὸν σύστημα τὸ καθεστὼς τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας, ἐν ἀκαρεῖ κατέπεσεν εἰς ἐρείπια, αὐτοῦ πρώτου,—ὦ τῆς εἰρωνείας τῶν καιρῶν!—ῥίψαντος τὸν λίθον τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ ἀναθέματος καὶ ἡ νέα ἰδέα, ἡ Νεοτουρκική, ἀνεκηρύχθη urbi et orbi τῆς αὐτοκρατορίας ὡς ἡ σώτειρα δύναμις τῆς φθινούσης, τῆς πανταχόθεν πολεμουμένης καὶ ἐπιβουλευομένης ὀσμανικῆς μοναρχίας.

»Τίς ἡ νεοτουρκικὴ αὕτη ἰδέα; Τὸ γνωρίζουσι πρὸ πολλοῦ οἱ ἡμέτεροι ἀναγνῶσται. Ἡ μεταμόρφωσις τῆς Τουρκίας, τῆς ἀπολυταρχικῆς, τῆς χαλιφικῆς, τῆς πανισλαμικῆς, εἰς συνταγματικὴν μοναρχίαν, ἐν ᾗ πᾶσαι αἱ φυλαὶ καὶ πάντα τὰ θρησκεύματα θὰ διεκδικῶσι τὰ αὐτὰ δικαιώματα πρὸ τοῦ νόμου. Ἰσοπολιτεία, ἀναγνώρισις τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Ἡ βάρβαρος ἔκφρασις Γκιαοὺρ καταργεῖται. Πάντες οἱ κάτοικοι τῆς αὐτοκρατορίας, οἱ τέως ραγιάδες,

καθίστανται πολῖται, καὶ πολῖται συνταγματικοί, κεκτημένοι τὸ δίκαιον τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐκλογῆς

»Πάντα ταῦτα ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνῃ, ἀντιστάσεως μὴ οὔσης, προεκηρύχθησαν ἐν Τουρκίᾳ ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Συνταγματικῆς Μεγαλειότητος, τοῦ Σουλτὰν Χαμίτ. Καὶ εἴχομεν ἄδικον νὰ χαρακτηρίσωμεν ταῦτα μελοδραματικὴν κωμικὴν παράστασιν, εὐχόμενοι μὴ ἡ παράστασις αὕτη καταλήξῃ εἰς τραγικὰ ἀποτελέσματα διά τινα ἢ καὶ διὰ πάντας τοὺς λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας ;

»Τὸ ἐφ' ἡμῖν, εὐχόμεθα ἡ μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς σκηνογραφίας ἐν τῇ γείτονι αὐτοκρατορίᾳ, πρὸς ἣν συνδεόμεθα διὰ τοσούτων κοινῶν δεσμῶν καὶ συμφερόντων, νὰ λάβῃ εὐτυχῆ ἔκβασιν, οὐ μόνον διὰ τοὺς ἡμετέρους ὁμογενεῖς, τοὺς συμποσουμένους εἰς πέντε καὶ πλέον ἑκατομμύρια, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς συνοίκους λαούς, μετὰ τῶν ὁποίων διεβιώσαμεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ὧν ἡ εὐημερία τυγχάνει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ ἡμῶν αὐτῶν εὐημερία καὶ ἰσχύς.

»Καὶ ἐκ τίνων αἰτίων ἡ αἰφνιδία αὕτη καὶ ἀπότομος μεταβολὴ τῶν φρενῶν τοῦ Χαμὶτ, κηρύξαντος ἑαυτόν, πρὸς ἔκπληξιν ὅλου τοῦ κόσμου, συνταγματικὸν βασιλέα ; Τὴν προτεραίαν ἐτιτλοφορεῖτο ἀκόμη ἐλέῳ Θεοῦ Χαλίφης καὶ Σουλτᾶνος τῶν πιστῶν. Ἀπὸ τῆς 11ης Ἰουλίου 1908 κατὰ τοὺς Χριστιανούς, ἀπὸ τῆς 26 Τζεμαζῆ-ουλ-ἀχὴρ 1326 Ἐγείρας κατὰ τοὺς Ἰσλαμιστάς, εἶνε βασιλεὺς πάντων τῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας.

»Ἡ συνέντευξις μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας ἐν Ρεβάλ, σκοποῦσα τὸν διακανονισμὸν τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος, τὸν περιορισμὸν ἢ μᾶλλον τὴν κατάργησιν τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Θράκῃ, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν Βουλγάρων, ἐπὶ ἐνισχύσει καὶ ἐπικρατήσει τῶν ἀγγλικῶν καὶ τῶν ρωσσικῶν βλέψεων καὶ συμφερόντων, ἔσχε τὸν ἀντίκτυπόν της—ἀπαράμιλλος μακιαβελλικὴ μέθοδος καὶ τέχνη τοῦ Σουλτὰν Χαμίτ! ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Γιλδίζ. Ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας ἐφώτισε τοὺς κεκλεισμένους θαλάμους τοῦ ζοφεροῦ καὶ μυστηριώδους μεγάρου τοῦ Μουσουλμάνου Χαλίφου.

»Ζητεῖτε μεταρρυθμίσεις, αὐτονομίαν ἐν Μακεδονίᾳ ; Ἰδοὺ ἐγὼ χορηγῶ ἐθελουσίως σουλτανικῶς, τοιαύτας οὐ μόνον ἐν τῇ περιμαχήτῳ χώρᾳ, ἥτις δὲν εἶνε μόνον βουλγαρική, ὡς ἐπιθυμεῖτε καὶ φαντάζεσθε, ἀλλὰ καὶ τουρκική, καὶ ἑλληνική, καὶ εὐρυτέρας μάλιστα, εἰς ἅπαντας τοὺς λαοὺς καὶ τὰ τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἑρμηνεύω καὶ ἐφαρμόζω πληρέστερον καὶ ἀνθρωπινώτερον τὸ 23ον ἄρθρον τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Σεῖς, οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Ρῶσσοι, υἱοθετήσατε καὶ ἐνθουσιᾶτε διὰ τοὺς Βουλγάρους ὡσεὶ οἱ λοιποὶ τῆς χώρας ταύτης κάτοικοι δὲν ἔχουσι τὰ αὐτὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα. Ἐγὼ ὁ Σουλτὰν Χαμίτ, ὁ Χαλίφης τῶν Μουσουλμάνων πιστῶν, ὁ πρόμαχος καὶ τηρητὴς τοῦ Κορανίου, ἀναγνωρίζω ὡς

παιδιά μου καὶ τοὺς Μουσουλμάνους καὶ τοὺς Χριστιανούς καὶ τοὺς Ἰουδαίους. Τί θέλετε περισσότερον ; Ἡ πολυθρύλητος συνέντευξις καὶ διάσκεψις ἐν Ρεβὰλ τῶν δύο μοναρχῶν τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας δὲν εἶνε ἡ μόνη ἀφορμὴ τῆς μετατροπῆς ταύτης τῶν σουλτανικῶν φρενῶν. Ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα, ὀσημέραι κατακτῶσα ἔδαφος ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ, προσηλυτίζουσα πάσης τάξεως ἀνθρώπους, horibile dictu ! μέχρις αὐτῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες κατέστησαν ἐπ' ἐσχάτων τὰ δραστηριώτατα ὄργανα τοῦ Νεοτουρκισμοῦ, καὶ τοῦτο ἐκ λόγων εὐνοήτων διὰ τοὺς γινώσκοντας τὰ νεοτουρκικὰ πράγματα, ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα, κηρυττομένη ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ στασιαστῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων, καταλαμβανόντων τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ κυβερνητικὸν γραφεῖον καὶ κηρυττόντων πόλεμον μέχρι θανάτου κατὰ τῆς καμαρίλλας τοῦ Γιλδίζ, ἐξήγειραν τὸν Σουλτὰν Χαμὶτ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ρεμβασμῶν καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ Κισμέτ, καὶ ὡς γνήσιος καιροσκόπος ἐκηρύχθη καὶ αὐτὸς ἡγεμὼν συνταγματικὸς καὶ φιλελεύθερος ὑπερθεματίζων μάλιστα.

»Ἕνεκα τῶν αἰτίων τούτων προεκηρύχθη τὸ Σύνταγμα ἐν τῇ τουρκικῇ Αὐτοκρατορίᾳ. Μεταβάλλονται οἱ καιροὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι μετ' αὐτῶν. Ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ μεταβληθῇ καὶ ὁ Σουλτᾶνος ;

»Ἀλλ' ἐλύθη διὰ τῆς ἀνακηρύξεως ταύτης τοῦ Συντάγματος ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ τὸ πολιτικὸν ζήτημα τῆς χώρας ταύτης, καὶ ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, τὸ μακεδονικόν, τὸ ἠπειρωτικόν, τὸ θρᾳκικόν, τὸ ἀλβανικόν, τὸ ἀρμενικόν, καὶ ὅ τι ἄλλο σχετικὸν ζήτημα ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου καὶ τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ ;

»Οἱ αἰσιόδοξοι πολλὰ καὶ μεγάλα ἀναμένουσιν ἴσως ἐκ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς. Ὀνειροπολοῦσιν τὴν ἐγκατάστασιν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τῆς ἰσοπολιτείας, τῆς ἰστορίας, τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας· πάντα τὰ εἴδωλα καὶ τὰ φαντάσματα τῶν Νεοτούρκων, δι' ὧν διεβουκολήθη ἐπί τινα καιρὸν ἡ δημοσία ἐν Εὐρώπῃ γνώμη. Ἡμεῖς οὐδὲν ἐκ τούτων ἀποδεχόμεθα. Ἂν δὲν μᾶς γνωρίζωσι, τοὺς γνωρίζομεν. Ὅπως δήποτε εὐχόμεθα καὶ ἐπιθυμοῦμεν νὰ διαψευσθῶμεν ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Δυστυχῶς ἐν τούτοις τὰ πράγματα εἶνε ὑπὲρ ἡμῶν μᾶλλον ἢ ὑπὲρ ἐκείνων τῶν προφητῶν καὶ προμάχων τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας.

»Ἡ ἰδέα αὕτη, καὶ τίς δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, γινώσκων τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, δὲν ἐξῆλθεν ἀπὸ τουρκικῆς κεφαλῆς. Δὲν ἦτο δυνατὸν τοῦτο. Ὁ Ἀχμὲτ Ριζᾶς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἀπόστολοι καὶ ἱεροφάνται τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας ὑπῆρξαν ἁπλοῖ ἀντιγραφεῖς καὶ μόνον ἀντιγραφεῖς τῶν ἰδεῶν τῆς Νέας Ἰταλίας, τῆς Νέας Γερμανίας καὶ παντὸς ἄλλου νεοϊδεατικοῦ, πολιτικοῦ, κοινωνικοῦ ἢ ἐθνολογικοῦ συστήματος.

Ἐδιδάχθησαν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ συγκεχυμένας, μεταφυσικὰς μᾶλλον, ἰδέας περὶ ἐλευθερίας, περὶ ἰσότητος δικαίων, περὶ ἀνθρωπιστικῶν συστημάτων κατὰ τὸν

Αὔγουστον Comte, οὗ διατελεῖ πιστὸς ὀπαδὸς ὁ κύριος Ἀχμὲτ Ριζᾶ, ἀλλὰ κατενόησαν τὰς ἰδέας ταύτας, ἠσπάσθησαν αὐτὰς εἰλικρινῶς καὶ ἄνευ ὑστεροβουλίας; Ἔχομεν πολλοὺς λόγους, καὶ λόγους σοβαροὺς ν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῶν ἰσοπολιτικῶν ἰδεῶν τῶν Νεοτούρκων. Ἀπαιτοῦσι τὴν κατάργησιν τῆς καμαρίλλας τοῦ Γιλδίζ, τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐλευθεροτυπίας, τοῦ δικαιώματος τοῦ συνέρχεσθαι καὶ ὅ τι ἄλλο δικαίωμα ἀναγράφεται ἐν τοῖς Συντάγμασι τῶν συγχρόνων ἐλευθέρων πολιτειῶν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα κατ' ἐπίφασιν μὲν διὰ πάντας τοὺς λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας, πράγματι ἐν τούτοις—καὶ τοῦτο θ' ἀποδειχθῇ τάχιστα—διὰ τοὺς Μουσουλμάνους καὶ μόνον διὰ τοὺς Μουσουλμάνους. Δυστυχῶς οἱ πράγματι πιστεύοντες ἐν Τουρκίᾳ εἰς τὰ ἰσοπολιτικὰ δικαιώματα τῶν διαφόρων λαῶν αὐτῆς εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλάχιστοι. Πάντες οἱ λοιποὶ εἶνε φανατικοὶ Μουσουλμᾶνοι καὶ μόνον Μουσουλμᾶνοι.

»Εἴθε νὰ διαψευσθῶμεν, νὰ ἐπαληθεύσωσι δὲ οἱ αἰσιόδοξοι. Ἀλλὰ καθῆκον ἔχομεν νὰ εἴπωμεν εἰλικρινῶς καὶ ἀπροκαλύπτως τὴν ἡμετέραν γνώμην.

»Μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος παύει ἴσως ἢ διακόπτεται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ πολιτικὴ δρᾶσις τῆς καμαρίλλας τοῦ Γιλδίζ. Τὸ τέως κρατοῦν ἀπολυταρχικὸν σύστημα μεταβάλλεται. Οἱ εὐνοούμενοι καὶ οἱ κατάσκοποι τοῦ Μονάρχου ἐκλείπουσιν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως ἀναγνωρίζεται. Ὁ Σεϊχουλισλάμης δίδει τὸν ἀσπασμὸν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀδελφότητος πρὸς τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἄλλων θρησκευμάτων. Μετὰ ταῦτα ἄρχεται ἡ πραγματικότης.

»Ἡ καμαρίλλα τοῦ Γιλδίζ ἀντικατασταθήσεται ἴσως διὰ τῆς καμαρίλλας τῶν νεοτουρκικῶν κομιτάτων. Οἱ ἀφωσιωμένοι θὰ διευθύνωσι τὰ πάντα ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ὁ Νεότουρκος Ἀχμὲτ θ' ἀντικαταστήσῃ τὸν παλαιότουρκον Χασάν. Πράγματι ἡ κατάστασις θὰ μεταβληθῇ κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον. Οἱ Τοῦρκοι ἔσονται κύριοι τοῦ πολιτικοῦ πεδίου, θὰ ἔχωσι τὴν πλειονοψηφίαν χάρις εἰς τεχνητὰς κατὰ κυβερνητικὰς ὁδηγίας ἐκλογάς, ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, ἐν τοῖς νομαρχιακοῖς καὶ δημοτικοῖς συμβουλίοις. Θὰ καταργηθῶσι τὰ ὑπολειφθέντα προνόμια τοῦ Ἔθνους τῶν Ρωμαίων, μὴ ἐπιτρεπούσης τὰ τοιαῦτα προνόμια τῆς ἰσοπολιτικῆς ἰδέας, δηλαδὴ τὰ δικαιώματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, τῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ ὅ τι ἄλλο ἀποτελεῖ τὴν ἀναγνώρισιν χριστιανικῶν δικαιωμάτων ἐν τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Πάντες οἱ χριστιανικοὶ αὐτῆς λαοί, καὶ ἰδίᾳ τὸ ἑλληνικὸν γένος, τὸ πολυπληθέστερον καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων πεφωτισμένον καὶ εὐποροῦν θὰ ἐπισύρῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν ἀνταγωνισμὸν καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν νεοτουρκικῶν ἰδεῶν. Οὕτως, ἀντὶ τοῦ αὐταρχικοῦ, τοῦ καταθλιπτικοῦ συστήματος, τοῦ μὴ ἐπιτρέποντος εἰς τὸν Γκιαοὺρ νὰ ἀναπνεύσῃ ἐλευθέρως, νὰ σκεφθῇ, νὰ ἐργασθῇ νὰ εὐημερήσῃ, ἐγκαινιάζεται ἡ αὐθαίρετος πολιτικὴ τῆς τεχνητῆς πλειονοψηφίας τοῦ Κοινοβουλίου, ἥτις θὰ εἶνε μουσουλμανικὴ ἐξ ὁλοκλήρου, μηδεμιᾶς ἄλλης

φυλῆς τολμώσης νὰ διαμαρτυρηθῇ, ἢ νὰ ἀγωνισθῇ κατὰ τῆς ὑπερβασίας ταύτης. Καὶ ἄρχεται νέος καὶ φοβερώτερος ἀγών, ὁ φυλετικός, βιαιότερος τοῦ μέχρι τοῦδε κρατοῦντος ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἀλλαχοῦ, γενικευόμενος καθ' ἅπασαν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἀγὼν Μουσουλμάνων καὶ μὴ Μουσουλμάνων, τῶν δευτέρων μελλόντων νὰ συνεχίσωσι βεβαίως τοὺς ἀδιαλλάκτους αὐτῶν ἐμφυλίους, ἐκκλησιαστικοὺς, καὶ πολιτικοὺς ἀγῶνας, ἐπὶ βλάβῃ, τελικῇ καταστροφῇ αὐτῶν τῶν ἰδίων.

»Τοιαῦτα εἶνε τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐγωϊστικῆς, μέχρις ἐγκλήματος χωρούσης, πολιτικῆς τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου.

»Βεβαίως οἱ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας θ' ἀναπνεύσωσι ἐπ' ὀλίγον ἕνεκα τῆς ἀνακηρύξεως ταύτης τοῦ Συντάγματος. Ἡ λογοκρισία περιορίζεται, ἡ κατασκοπεία ἐκλείπει, ὡς καὶ ἡ ὠτακουστία· μέλλει νὰ ἐπιτραπῇ ἴσως ἡ ἐλευθέρα ἐπικοινωνία προσώπων καὶ πραγμάτων. Ὀργασμὸς καὶ ζῆλος ὑπὲρ ἐπιτεύξεως καὶ προαγωγῆς τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν θέλει εἰσδύσῃ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας. Πάντα ταῦτα ὠφέλιμα. Οἱ δὲ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ ὀφείλουσι νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν καὶ ν' ἀρχίσωσιν ἀμέσως ἐπωφελούμενοι αὐτῆς, τῶν ἐπιβαλλομένων προσπαθειῶν καὶ ἀγώνων πρὸς βελτίωσιν καὶ ἀνόρθωσιν τῆς ἐθνικῆς, τῆς ἀνθρωπίνης αὐτῶν καταστάσεως.

»Ἐν τούτοις ἂς μὴ λησμονῶμεν, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν ἱστορίαν, ἥτις εἶνε αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη πραγματικότης, ὅτι τὰ μεγάλα πολιτικά, ἐθνικὰ καὶ ἱστορικὰ προβλήματα δὲν λύονται διὰ τῶν συζητήσεων ἐν πολυμελέσι σώμασιν, ἐν κοινοβουλίοις. Λύονται μόνον διὰ τῆς πεφωτισμένης, εὐγενοῦς καὶ κοινωφελοῦς πρωτοβουλίας καὶ δράσεως μεγαλοφυοῦς καὶ μεγαλοπράγμονος ἀνδρός, στρατιωτικῆς αὐθεντικότητος. Μόνον τοιοῦτος ἀνήρ, καινοτόμος καὶ ἰσχυρός, εἶνε δυνατὸν νὰ καταστῇ χρήσιμος καὶ ἐπωφελὴς τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Συγκεντρῶν πάντας τοὺς λαοὺς αὐτῆς, πάσας τὰς ἐθνικάς, πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτῆς δυνάμεις εἰς μίαν ἑνότητα, ἐν τῇ ἐπιτεύξει τῆς ὁποίας καὶ μόνης ἔσται δυνατὴ ἡ λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος, ἀνατιθεμένης τῆς διευθύνσεως εἰς τὴν μᾶλλον ὑπέροχον καὶ προνομιοῦχον φυλήν, ἄνευ βλάβης καὶ ὀλιγωρίας τῶν δικαίων καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἄλλων φυλῶν, θέλει καταστῇ ὁ ἀληθὴς δημιουργὸς νέας ἱστορικῆς περιόδου.

Δύναται ἡ δημιουργηθεῖσα ἀνελπίστως, τῇ ὠθήσει τῶν Νεοτούρκων, τῇ γενναίᾳ ἀποφάσει τοῦ Σουλτὰν Χαμίτ, νέα πολιτικὴ κατάστασις νὰ παραγάγῃ ἐκ τῶν ποικίλων ἀντιθέσεων, ἐκ τῶν διαφόρων ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν διαφορῶν, ἕνα ὑπέροχον, συνθετικὸν ἅμα καὶ δημιουργικὸν ἄνδρα ;

»Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος, προβλήματος ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ πρόοδος καὶ ἡ εὐημερία τῶν λαῶν, τῶν ἀποτελούντων αὐτήν. Τὰ μεγάλα ἱστορικὰ ἔργα κατορ-

θοῦνται διὰ τῆς πρωτοβουλίας ἑνὸς καὶ μόνον ἰσχυροῦ ἀνδρός, νομοταγοῦς καὶ δικαίου, οὐχὶ δὲ διὰ συνταγμάτων καὶ κοινοβουλίων.

»Φρονοῦμεν, ὅτι τοιοῦτος μόνον ἀνὴρ εἶνε ἀναγκαῖος καὶ χρήσιμος εἰς τοὺς λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ λοιπὰ πλάνη καὶ λῆρος».

Μίαν ἑβδομάδα μετὰ ταῦτα, ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 1ης Αὐγούστου ἐχαρακτηρίζομεν ὡς ἑξῆς καὶ πάλιν τὸ πολιτικὸν καθεστὼς τῆς **Νέας Τουρκίας** :

«Δὲν εἴμεθα ἐκ προκαταλήψεως πολέμιοι τοῦ λεγομένου τουρκικοῦ συντάγματος, οὐδ' ἀπαισιοδοξοῦμεν ἐκ συστήματος ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ἐφαρμογήν. Τοὐναντίον. Εὐχόμεθα ἐκ βάθους καρδίας ὑπὲρ εὐοδώσεως τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκουσιν οἱ ἐξεγερθέντες κατὰ τοῦ τέως κρατοῦντος κυβερνητικοῦ ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ συστήματος καὶ οἱ μετ' αὐτῶν ἤδη συμπράττοντες καὶ ἐπευφημοῦντες. Δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ χείρων κατάστασις ἐκείνης, ἥτις ἀπὸ τριάκοντα καὶ δύο ἐτῶν μετὰ βιαίαν κατάργησιν τοῦ πολιτεύματος τοῦ 1876, ὑφίστατο ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει τῶν πάντων ἐξαρτωμένων ἀπὸ τῆς αὐθαιρέτου καὶ παράφρονος βουλήσεως ἑνὸς δεσπότου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν καμαρίλλας. Οἱ νόμοι, αἱ ἐλευθερίαι, πᾶσα προσωπικὴ ἐγγύησις καὶ ἀσφάλεια εἶχον ἐκλίπῃ, εἶχον ἀπολέσῃ πᾶσαν ἔννοιαν καὶ ὑπόστασιν, νόμος δὲ ἦτο ἡ θέλησις καὶ ἡ ἰδιοτροπία τοῦ ἐρημίτου τοῦ Γιλδίζ. Ἡ ἐπὶ τριακονταετίαν διατηρηθεῖσα αὕτη κατάστασις ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐξεγείρῃ τὴν συνείδησιν καὶ τῶν μετριοπαθεστέρων καὶ τῶν συντηρητικωτέρων στοιχείων τῆς τουρκικῆς κοινωνίας. Πάντες κατέστησαν ἐπαναστάται, χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην, χωρὶς νὰ ἔχωσι τὴν συνείδησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Μεγάλοι καὶ μικροί, ἀπὸ τοῦ πρὸς ὥραν εὐνοουμένου βεζύρου, μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν ἀχθοφόρων, ἐπεθύμουν καὶ ηὔχοντο μεταβολήν τινα τοῦ ὑφισταμένου καθεστῶτος, ὑφ' οἱανδάποτε μορφὴν καὶ χαρακτῆρα. Τούτου ἕνεκα ὁ ἐνθουσιασμός, ὁ καταλαβὼν πάντας, εἴτε ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κράτους, εἴτε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἅμα τῇ ἀνακηρύξει τοῦ συντάγματος, χωρὶς νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ ἐλαχίστη ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἀνακηρύξεως ταύτης. Πρῶτος πάντων αὐτὸς ὁ Σουλτᾶνος, ὁ κύριος παραίτιος καὶ ὑπεύθυνος τῆς πανδήμως καταδικασθείσης ταύτης καταστάσεως, ἀνεγνώρισε τὴν ἀνάγκην τῆς μεταβολῆς, καὶ διὰ πολιτικῆς εὐστροφίας μοναδικῆς ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ἱστορίας, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀπόκειται εἰς τὸ μέλλον ν' ἀποδείξῃ ἂν ἔπραξε τοῦτο ὁ πολύτροπος Τοῦρκος διπλωμάτης διὰ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἐπανάστασιν ἢ διὰ νὰ προαγάγῃ αὐτήν.

»Ἐπὶ τοῦ παρόντος εὑρισκόμεθα πρὸ ἑνὸς γεγονότος καὶ ἡ πολιτικὴ βασίζεται ἐπὶ τῶν γεγονότων. Ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ λειτουργεῖ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην συνταγματικὸν πολίτευμα, προπαρασκευάζονται ἐν τοῖς κυβερνητικοῖς γραφείοις βουλευτικαὶ ἐκλογαί, ἡ δὲ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων καλεῖται νὰ συνέλθῃ κατὰ τὰ συνταγματικὰ εἰωθότα τὴν 1ην Νοεμβρίου. Πάντες οἱ λαοὶ τῆς αὐτο-

κρατορίας θέλουσι κληθῇ εἰς ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν, ὡς κελεύει τὸ σύνταγμα τῆς αὐτοκρατορίας, Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ, κατὰ τίνα πολιτικὴν μέθοδον θέλουσιν ἐνεργηθῇ αἱ ἐκλογαὶ αὗται, προκειμένου περὶ πληθυσμῶν ἐν ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ, ἀνηκόντων εἰς διαφόρους, ἀντιμαχομένας πολλάκις φυλὰς καὶ θρησκείας; Ἐν τῇ ποικιλίᾳ καὶ τῇ ἀνομοιότητι, τῇ ἔχθρᾳ τῶν φυλῶν, τῶν οἰκουσῶν ἐν τοῖς πλείστοις τῶν διαμερισμάτων τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ἔγκειται κατ' ἐξοχὴν ἡ δυσχέρεια τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ πολιτεύματος, κυρίως ἀπορρέοντος ἀπὸ τῆς ψήφου. Φυλετικὰ καὶ θρησκευτικὰ πάθη καὶ μίση, ἀντιζηλίαι, συμφέροντα, φιλοδοξίαι πάντα ταῦτα θὰ δυσχεράνωσι μᾶλλον ἢ θὰ διευκολύνωσι τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ διατάξεις αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἀναντιρρήτως θὰ κατεξαναστῇ ἡ συνείδησις μεγάλης μερίδος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας. Κατὰ τὸ ὄγδοον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς Αὐτοκρατορίας καλοῦνται ἀδιακρίτως Ὀθωμανοί, οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ θρησκεία, ἣν πρεσβεύουσιν.» Ἕλλην πολίτης, Σλαῦος, Βούλγαρος, Ἀρμένιος, Ἰουδαῖος, εἶνε δυνατόν, ἐλεύθερος πολίτης διατελῶν, ν' ἀνεχθῇ τὴν ὀνομασίαν ταύτην ;

Ἂν ἡ τοιαύτη ὀνομασία ἐπεκράτει σὺν τῷ χρόνῳ, οἱ μὴ μουσουλμανικοὶ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἤθελον ἀπολέσῃ αὐτὴν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν καὶ ὑπόστασιν. Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην διὰ τοῦ νέου Συντάγματος τὸ ὀθωμανικὸν κράτος καθίσταται ἐνιαῖον, μονονουχὶ ὁμογενές, μηδενὸς ἑτέρου ἐθνικοῦ παράγοντος ἀναγνωριζομένου ἢ ἀνεκτοῦ καθισταμένου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὁποία ἔσται ἡ στάσις πρὸς τὸ ἀνακηρυχθὲν πολιτικὸν καθεστὼς τῶν μὴ Μουσουλμάνων, τῶν μὴ ὀθωμανικῶν πληθυσμῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ; Ἡ ἀντίδρασις αὐτῶν, ἡ ἀντίστασις ἑκάστοτε, ὁσάκις ἡ μουσουλμανικὴ πλειονοψηφία ἤθελε διατυπώσῃ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἀξίωσιν. Ἀλλὰ φοβερώτερα, ἄξια πολλῆς καὶ σοβαρᾶς μελέτης καὶ φροντίδος, εἶνε τὰ ἑπόμενα ἄρθρα τοῦ περιβοήτου Συντάγματος, τοῦ ἐπευφημουμένου σήμερον κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν ἐλαφρῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐλαφρότερον συμπραττόντων τῶν πληθυσμῶν τοῦ ἐλευθέρου κράτους.

»Ἄρθρον 15ον. Ἡ διδασκαλία εἶναι ἐλευθέρα. Ἕκαστος Ὀθωμανὸς δύναται νὰ κάμνῃ δημοσίᾳ ἢ ἰδιωτικῶς μαθήματα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ συμμορφοῦσθαι πρὸς τοὺς νόμους.

»Ἄρθρον 16. Πάντα τὰ σχολεῖα τίθενται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ κράτους. Σκέψις γενήσεται περὶ τῶν καταλλήλων μέτρων πρὸς ἀφομοίωσιν καὶ τακτοποίησιν τῆς διδασκαλίας, τῆς διδομένης εἰς πάντας τοὺς Ὀθωμανούς· οὐδαμῶς ὅμως προσβληθήσεται ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία (ἡ θρησκευτικὴ μόνον, οὐχὶ ἡ ἐθνικὴ) τῶν διαφόρων Κοινοτήτων.

»Ἄρθρον 17ον. Πάντες οἱ Ὀθωμανοὶ εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου. Ἔχουσι

τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ τὰ αὐτὰ καθήκοντα πρὸς τὴν χώραν, ἐκτὸς τῶν ἀναγομένων εἰς τὸ θρήσκευμα.

»Ἄρθρον 18ον. Ἡ εἰς τὰς δημοσίας θέσεις πρόσληψις ἔχει ὡς ὅρον τὴν γνῶσιν τῆς τουρκικῆς, ἥτις εἶνε ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους.

»Ἄρθρον 19ον. Πάντες οἱ Ὀθωμανοὶ γίνονται δεκτοὶ εἰς τὰς δημοσίας θέσεις κατὰ τὰ προσόντα, τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἱκανότητα αὐτῶν»... κτλ.» κτλ.»

»Ἐννοεῖται κάλλιστα τί ὑπολανθάνει ἀνόσιον καὶ ἐξολοθρευτικὸν κατὰ τῶν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ Ἑλλήνων ὄπισθεν τῶν ἄρθρων τούτων. Πάντα τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καθιστάμενα ὀθωμανικά, θέλουσι τεθῇ, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους· θέλει ἀφομοιωθῇ καὶ τακτοποιηθῇ ἡ διδασκαλία πάντων τῶν Ὀθωμανῶν (Μουσουλμάνων Ἑλλήνων, Ἀρμενίων κτλ.) συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα καὶ τὰς θεωρίας, ἂν μὴ τὰ συμφέροντα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Δὲν θὰ παρέλθῃ πολὺς καιρὸς καὶ θέλομεν παραστῇ ἔκπληκτοι καὶ ταπεινωμένοι Ἕλληνες πρὸ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου φαινομένου, τοῦ ἐκδηλωθέντος κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον ἐν Ρουμανίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ, ἐν ᾗ τὸ δίκαιον τῆς ἑλληνικῆς διδασκαλίας διετέλει μᾶλλον πεφρουρημένον δι' ὀργανικῶν νόμων ἢ ἐν τοῖς μνημονευθεῖσιν ἄρθροις τοῦ τουρκικοῦ Συντάγματος. Ἐὰν ἤθελεν ἐκδηλωθῇ ποιά τις διαμαρτύρησις Ἕλληνός τινος, Σέρβου ἢ Βουλγάρου, ἤθελε λάβῃ τὴν ἀκόλουθον ἀπάντησιν, ἣν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἔδωκε Τοῦρκος βέης εἰς Ἕλληνα δημοσιογράφον.

»Ὁ θέλων ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ νὰ εἶναι Ἕλλην, Βούλγαρος ἢ Σέρβος, θὰ ἐκδιώκηται εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Σερβίαν. Ἐδῶ εἴμεθα μόνον Ὀσμανλῆδες, ἴσοι, (Ὀθωμανοί), καὶ θὰ ζῶμεν ὡς ἀδελφοί, Μουσουλμᾶνοι, Χριστιανοὶ καὶ Ἑβραῖοι.

»Καὶ ἤδη, διὰ τοῦ νέου Συντάγματος, ἄρχεται ὁ νέος διωγμὸς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐν τῇ Τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Δὲν θὰ κοπῶσι γλῶσσαι, οὐδὲ κεφαλαί, ὡς συνέβαινεν ἐν παλαιοτέροις καιροῖς. Θὰ ἀπαγορευθῶσι σὺν τῷ χρόνῳ, θὰ κλεισθῶσι τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὡς μὴ ὀθωμανικά, κατὰ τὴν νέαν πολιτικὴν μέθοδον, τὴν τόσον προσφυῶς λειτουργοῦσαν ἐν Ρωμουνίᾳ, ἐν Βουλγαρίᾳ, Πρωσσίᾳ, Ρωσσίᾳ. Ἡ ὀθωμανικὴ ἀφομοίωσις δὲν πρέπει νὰ εἶναι πολιτικὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνικὴ καὶ γλωσσική, βραδύτερον ἴσως καὶ θρησκευτική, ὅπερ ἄλλως τε καὶ δὲν ἐνδιαφέρει πολὺ τοὺς ἐλευθεροθρήσκους Νεοτούρκους.

»Ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα.

Ἀλλ' οὕτως ἐσομένων καὶ ἐξελιχθησομένων τῶν πραγμάτων διὰ τοῦ νέου τουρκικοῦ Συντάγματος, ὁποία δέον νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ; Θ' ἀπολαύσωσιν οἱ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντες πολυάριθμοι Ἕλληνες

τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως διὰ τῆς ἀνακηρύξεως καὶ φύσης τοῦ Συντάγματος ; Λίαν ἀμφίβολον.

Νέαι ἄρχονται περιπέτειαι, δοκιμασίαι διὰ τὸ ἑλληνικὸν γένος. Νέαι ἄρα φροντίδες καὶ μέριμναι, νέα ἐθνικὴ ἐργασία. Πῶς διεξαχθήσεται αὕτη ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν αἰγίδα, ὑπὸ τὰς ἐγγυήσεις δηλαδὴ τοῦ νέου τουρκικοῦ Συντάγματος ;»

Ἐν μέσῳ τῆς ἐθνικῆς φρενίτιδος τῶν ἡμετέρων ὁμογενῶν δὲν εἰσηκούσθημεν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, μονονουχὶ κατηγγέλθημεν ὡς **ἀπολυταρχικοί**, πλεῖστοι δὲ τῶν ἡμετέρων φίλων ἀπεκήρυξαν τὰς γνώμας ταύτας ὡς **ἀντεθνικὰς καὶ ἀνελευθέρους**.

Ἀναδημοσιεύομεν δύο μόνον ἄρθρα ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἂς ἀναγνώσωσιν αὐτὰ οἱ ἡμέτεροι ὁμογενεῖς, καὶ ἂς ἐξενέγκωσιν ἤδη τὴν ἐτυμηγορίαν αὐτῶν.

Τὸ ἐφ' ἡμῖν συνιστῶμεν αὐτοῖς ἑκάστοτε τὸ παλαιὸν λόγιον·

«νᾶφε καὶ μέμνησ' ἀπιστεῖν».

Οὐδὲν ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν περὶ πλέον ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ ταύτῃ τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος· ἐπευχόμεθα ἄμεσον κατάργησιν αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ ἡ σωτηρία καὶ τῶν λαῶν καὶ τοῦ κράτους.

ΔΥΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΑΜΙΑΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Α'.

Τὸ ὑπόμνημα τῆς Σαμιακῆς παροικίας Ἀθηνῶν—Πειραιῶς πρὸς τὴν Ἰταλικὴν Κυβέρνησιν.

Κατὰ τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον Ἐπιτροπὴ τῆς ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ παροικίας τῶν Σαμίων ἐπέδωκε πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτὴν τῆς Ἰταλίας ὑπόμνημα ἔχον ὡς ἀκολούθως :

Πρὸς τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν Κύριον Κύριον Μαρκήσιον Καρλόττι Ντὶ Ριμπαρμπέλλα, Πρεσβευτὴν τῆς Α. Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας.

Ἐξοχώτατε,

Οἱ εὐσεβάστως ὑπογεγραμμένοι Σάμιοι, ἀφορμὴν λαβόντες ἐκ τῶν τελευταίων ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ μας πατρίδι γεγονότων καὶ γινώσκοντες τὰ ἀγνὰ καὶ ἄδολα πρὸς τὸ ἡμέτερον ἔθνος αἰσθήματα τοῦ εὐγενοῦς καὶ φιλελευθέρου Ἰταλικοῦ ἔθνους, λαμβάνομεν τὸ θάρρος καὶ τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλωμεν εὐλαβῶς διὰ τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Α. Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας τὸ κατωτέρω ὑπόμνημα.

Ἐξοχώτατε,

Ἡ Σάμος, ὡς γνωστόν, ἡρωϊκῶς μετασχοῦσα τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἀπετέλεσε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, ἀποστέλλουσα ἀντιπροσώπους εἰς τὰς Ἐθνοσυνελεύσεις καὶ διοικουμένη ὡς ἐπαρχία καθαρῶς Ἑλληνικὴ ὑπὸ διοικητῶν διοριζομένων ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διοικητῶν ὑπῆρξεν ὁ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Καπο-

διστρίου διορισθεὶς Ἰωάννης Κωλέττης, ὁ μετέπειτα Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Λονδινίου πρωτοκόλλου αἱ τρεῖς σύμμαχοι Δυνάμεις ἀνεγνώρισαν ὅτι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπέτασσον νὰ περιληφθῇ ἡ Σάμος μεταξὺ τῶν χωρῶν τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Δυστυχῶς αἱ Δυνάμεις, διὰ τὴν ἐγγυτάτην, ὡς φαίνεται, γειτνίασιν τῆς νήσου πρὸς τὰς Μικρασιατικὰς ἀκτάς, ἐπροτίμησαν ἄλλην λύσιν. Ἐπέβαλον τὴν αὐτονομίαν καὶ αὐτοδιοίκησιν τῆς Σάμου εἰς τὴν Πύλην, ἥτις διὰ τοῦ Χάρτου τοῦ 1832 ἀνεγνώρισεν αὐτάς. Ὁ Χάρτης οὗτος ἐκδοθεὶς «τῇ συναινέσει τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν συμμάχων Αὐλῶν» ἀνεκοινώθη πρὸς τοὺς Σαμίους, οἵτινες, περιμένοντες εὐλόγως τὴν πλήρη πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν των, μετὰ μεγάλης δυσφορίας ἤκουσαν, ὅτι μόνον ἐσωτερικὴ αὐτονομία παρείχετο εἰς τὴν Σάμον, ἀποχωριζομένην μάλιστα κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἀνιδρύετο εἰς μικρὰν Πολιτείαν, ἀπὸ τεσσάρων ἀνέκαθεν μετ' αὐτῆς συνημμένων καὶ συνδιοικουμένων ἰδιορρύθμως νήσων, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου καὶ Ἰκαρίας, αἵτινες προσκείμεναι τῇ Σάμῳ, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος συνεμερίσθησαν τὰς τύχας αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὅτε ἐπείσθησαν ὅτι ἡ ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων ἦτο ἀμετάκλητος, πολλαὶ χιλιάδες Σαμίων μὴ ἐμπιστευόμενοι εὐλόγως τὴν καλὴν πίστιν τῆς Πύλης ὡς πρὸς τὸν σεβασμὸν τῆς ἀναγκαστικῶς χορηγηθείσης αὐτονομίας, ἐπροτίμησαν νὰ ἐκπατρισθῶσι καὶ κατέφυγον εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ὅπου τοῖς παρεχωρήθησαν ἐθνικαὶ γαῖαι ἐν Εὐβοίᾳ καὶ συνῳκίσθησαν ἐν Χαλκίδι. Οἱ δὲ ἐν απομείναντες ἐν Σάμῳ μόλις μετὰ παρέλευσιν δύο περίπου ἐτῶν ἔστερξαν κατ' Αὔγουστον τοῦ 1834 νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὸ ἕκτον ἄρθρον τοῦ Χάρτου καὶ νὰ πέμψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους πρὸς ἀποδοχὴν τῆς αὐτονομίας.

Κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ ὑπὸ τῶν τριῶν Προστατίδων Δυνάμεων, Ἀγγλίας, Γαλλίας Ρωσσίας, ἠγγυημένων προνομίων, ἡ Σάμος ἀποτελεῖ Ἡγεμονίαν ἐντελῶς αὐτόνομον καὶ αὐτοδιοίκητον, μὲ ὑποχρέωσιν μικροῦ ἐτησίου φόρου πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ὁ Ἡγεμὼν ὑπὸ τῆς Πύλης διοριζόμενος δέον νὰ εἶναι ὁμογενὴς καὶ ὀρθόδοξος, ἔχει δὲ λίαν περιωρισμένα δικαιώματα. Ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Νομοθετικοῦ σώματος, τῆς Συνελεύσεως, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, μὴ ὢν νομοθετικὸς παράγων, ἀλλ' ὑπόχρεως νὰ ἐκτελῇ ὅλα τὰ ψηφίσματα τῆς Συνελεύσεως τὰ μὴ ἀντικείμενα εἰς τὴν ὀφειλομένην πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ὑπηκοότητα. Ἀλλὰ καὶ πᾶν ψήφισμα ὅπερ ἤθελε κρίνει ὁ Ἡγεμὼν ὡς τοιοῦτον καὶ συνεπῶς μὴ ἐκτελεστὸν ὀφείλει νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν προσεχῆ σύνοδον τῆς Συνελεύσεως μετὰ τῶν ἀναγκαίων ἐξηγήσεων καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναθεώρησιν αὐτοῦ. Τὸ ὑποχρεωτικὸν τῶν ἀποφάσεων τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος διὰ τὸν Ἡγεμόνα ἀποτελεῖ πράγματι τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ οἰκοδομήματος τῆς αὐτονομίας τῆς Σαμιακῆς Πολιτείας. Ἂν ὁ Ἡγεμὼν εἶχεν ἀπόλυτον δικαίωμα ἀρνησικυρίας, ἡ Σαμιακὴ αὐτονομία θὰ ἦτο καθαρὰ χίμαιρα καὶ ἐμπαιγμός, διότι ὁ Ἡγε-

μῶν εἰς πλήρη ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς Πύλης διατελῶν, ἅτε ὑπ' αὐτῆς κατ' ἀρέσκειαν διοριζόμενος καὶ παυόμενος, θὰ ἐματαίου πᾶν θεσμοθέτημα καὶ μέτρον μὴ ἀρεστὸν εἰς τὴν Πύλην. Τὴν Ἐκτελεστικὴν ἐν τῇ Νήσῳ Ἐξουσίαν ἀσκεῖ τετραμελὲς ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ Ἡγεμόνος Συμβούλιον, ἐτησίως ἐκλεγόμενον ὑπὸ τοῦ Νομοθετικοῦ τῆς Νήσου Σώματος, τῆς Συνελεύσεως, ἀπαρτιζομένης ἐκ τριάκοντα ἐννέα λαϊκῶν αἱρετῶν πληρεξουσίων καὶ τοῦ Μητροπολίτου, ὄντος αὐτοδικαίως, κατὰ τὸν Χάρτην, μέλους τῆς Συνελεύσεως. Ὁ Ἡγεμὼν δὲν ἔχει ὡσαύτως τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Συνέλευσιν, ἧς ἡ ἐτησία σύνοδος διαρκεῖ τριάκοντα ἕως τεσσαράκοντα πέντε ἡμέρας. Ἡ Νῆσος ἔχει ἰδίαν ἐμπορικὴν σημαίαν καὶ ἑτέραν σημαίαν τῆς Ἡγεμονίας κυανόλευκον μετὰ ἐρυθροῦ σταυροῦ. Καὶ ἄλλην δὲ ρητήν, σαφῆ καὶ ἀλλοίας ἑρμηνείας ἀνεπίδεκτον διάταξιν τοῦ Χάρτου, ἀπαγορεύεται ἀπολύτως ἡ παραμονὴ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν Σάμῳ.

Ἡ Πύλη βαρέως φέρουσα τὸν ἀπεχθῆ δι' αὐτὴν ὅρον τοῦτον καὶ τὴν ἀναγκαστικῶς παραχωρηθεῖσαν αὐτονομίαν, ἐκαραδόκει εὐκαιρίαν ὅπως καταργήσῃ τὴν διάταξιν τὴν ἀπαγορεύουσαν εἰς Αὐτὴν τὴν διατήρησιν ἐπὶ τῆς Νήσου τουρκικῆς φρουρᾶς, οὐδέποτε δὲ ἔπαυσεν ἐπιβουλευομένη τὰ προνόμια. Φανταζομένη δικαίως ὅτι ἡ Νῆσος ἀποτελεῖ ἑστίαν Ἑλληνικοῦ Ἰρρεδεντισμοῦ, ἐπικίνδυνον διὰ τὴν τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν ὡς ἐκ τῆς γειτνιάσεως τῆς Νήσου μετὰ τῶν νήσων τοῦ Ἑλληνικοῦ Πελάγους καὶ τῶν παρακειμένων Μικρασιατικῶν ἀκτῶν, κατοικουμένων ὑπὸ συμπαγῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, παντοῖα μετῆλθε μέσα πρὸς ἐκμηδένισιν τῆς Σαμιακῆς αὐτονομίας καὶ συγκέντρωσιν πάσης ἐξουσίας εἰς χεῖρας τοῦ ὑπ' αὐτῆς διοριζομένου Ἡγεμόνος.

Ἐπωφεληθεῖσα τὴν ἐν ἔτει 1849 δικαίαν ἐξέγερσιν τῶν Σαμίων κατὰ τοῦ πρώτου ἡγεμόνος των Στεφανάκη Βογορίδου, ὅστις ἐθεώρει καὶ ἐξεμεταλλεύετο τὴν νῆσον ὡς ἰδιόκτητον τιμάριον, ἐγκαθίδρυσεν ἐν τῇ νήσῳ μικρὰν φρουράν. Στρατῶνα ὅμως ἴδιον οὐδέποτε ἀπέκτησεν, ἡ δὲ φρουρὰ διέμενεν, ὑπὸ τύπον προσωρινότητος πάντοτε, ἐν οἰκήματι ἀνήκοντι εἰς τὸ Δημόσιον τῆς Σάμου, δι' ὅπερ ἐπλήρωνεν ἐνοίκιον. Οἱ Σάμιοι δὲν ἔπαυσαν διαμαρτυρόμενοι διὰ τὴν κατάφωρον ταύτην παραβίασιν τῶν προνομίων των, δὲν εἰσηκούσθησαν ὅμως οὔτε παρὰ τῆς Πύλης, οὔτε, δυστυχῶς, διὰ λόγους εἰς ἡμᾶς ἀνεξερευνήτους, παρὰ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων τῶν ἐγγυητριῶν τοῦ Σαμιακοῦ καθεστῶτος. Ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς διασαφήσεως τοῦ περιληπτικοῦ ὕφους τοῦ Χάρτου τοῦ 1832 ἐξέδωκε μεταγενεστέρως διαφόρους Ἀναλυτικοὺς Χάρτας, δι' ὧν, καίτοι ἐν αὐτοῖς στερεοτύπως φέρεται ὅτι ἐκδίδονται «πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐπεξήγησιν» τοῦ Χάρτου τοῦ 1832, ἐμείωσε καὶ περιώρισε τὴν αὐτοδιοίκησιν τῆς νήσου. Οἱ Χάρται οὗτοι οὐδέποτε ἀποδεκτοὶ γενόμενοι ἐπισήμως ὑπὸ τῶν Σαμίων, ἀποτελοῦντες δὲ μονομερεῖς τῆς Πύλης πράξεις καὶ ἐκδοθέντες ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἄνευ συναινέσεως τῶν ἐγγυητριῶν τοῦ Ὀργανικοῦ Χάρτου Δυνάμεων, οὐδὲν προδήλως ἔχουσι κῦρος

καὶ μόνον ὡς ἐπεξηγηματικοὶ δύνανται νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον δι' αὐτῶν δὲν περιορίζεται ἡ διὰ τοῦ Χάρτου τοῦ 1832 καθιερωθεῖσα πλήρης αὐτονομία καὶ αὐτοδιοίκησις. Τοῦτο, ἄλλως, σαφῶς καὶ ἐπισήμως ἀνεγνώρισεν ἐν ἔτει 1908 καὶ ἡ συνοδεύσασα τὸν Ἡγεμόνα Γεωργιάδην Ἐπιτροπὴ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὡς κατωτέρω ἐκτεθήσεται.

Καὶ μέχρι μὲν πρὸ δεκαετίας περίπου ἡ Πύλη ἐπεδίωκε περικεκαλυμμένως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου της, ἀπὸ τῆς ἀνόδου ὅμως εἰς τὴν Μεγάλην Βεζυρείαν τοῦ Φερὶτ Πασᾶ, τὰ πράγματα ἐντελῶς ἤλλαξαν. Ὁ Φερὶτ ἔκρινεν ὅτι τὰ προσχήματα ἦσαν περιττὰ καὶ ἀνέλαβε φανερὰ τὸν κατὰ Σαμιακῆς Αὐτονομίας πόλεμον. Δι' Ἡγεμόνων πειθηνίων εἰς τὰ νεύματά του παρεκώλυσε τὴν πραγματοποίησιν οὐσιωδῶν καὶ ἐπωφελῶν διὰ τὴν Νῆσον μέτρων τῆς Συνελεύσεως. Κατὰ τὸ θέρος δὲ τοῦ 1907 μετεκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν τότε Ἡγεμόνα Κωνσταντῖνον Καραθεοδωρῆν, ἵνα λογοδοτήσῃ διατί, παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας διαταγὰς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, διέταξε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ψηφίσματος τῆς Συνελεύσεως τοῦ ἔτους ἐκείνου, δι' οὗ ἐκυρώθη ἡ μεταξὺ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἡγεμονίας καὶ τοῦ Ἕλληνος Τραπεζίτου Ἰωάννου Πεσμαζόγλου σύμβασις περὶ ἱδρύσεως Σαμιακῆς Τραπέζης, ἥτις ἔκτοτε δὲν ἐπραγματοποιήθη. Τὸν Ἡγεμόνα Κ. Καραθεοδωρῆν συνώδευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἡγεμονίας ὁ ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ Χατζιδάκης, πρὸς ὃν ὁ Φερὶτ Πασᾶς ἀπεριφράστως ἐδήλωσεν ὅτι ἐννοεῖ τὸν Ἡγεμόνα ὡς κομμισάριον τῆς Πύλης καὶ ὅτι αὐτὸ θὰ γίνεται τοῦ λοιποῦ καὶ χωρὶς τὴν θέλησιν τῶν Σαμίων. Ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Ἡγεμονίας εὐλαβῶς, ἀλλὰ μετὰ παρρησίας καὶ εὐσταθείας ἀπήντησεν εἰς τὸν Μέγαν Βεζύρην, ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀποτελεῖ κατάλυσιν τῶν ὑπ' αὐτῆς χορηγηθέντων καὶ ἠγγυημένων Προνομίων, πρὸς ἣν ἀδυνατεῖ νὰ συμμορφωθῇ ἡ Σάμος. Συγχρόνως ἐπαύθη διὰ τὴν παρακοήν του πρὸς τὰς διαταγὰς τῆς Πύλης ὁ Ἡγεμὼν Κ. Καραθεοδωρῆς.

Ἡ παῦσις τοῦ Καραθεοδωρῆ ὡς αἰτίαν ἔχουσα τὸν λόγον τοῦτον καὶ γενομένη παρὰ τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰθισμένα, ἄνευ αἰτήσεως δηλονότι τῆς πλειοψηφίας τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ἦτο ἔμπρακτος κύρωσις τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἡ Πύλη ἠννόει νὰ διοικῆται ἡ Νῆσος καὶ πραγματικὴ κατάλυσις τῆς αὐτονομίας αὐτῆς. Διὰ τὰ γεγονότα ταῦτα τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας δι' ἐπανειλημμένων ἐγγράφων πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην καὶ πρὸς τὸν Σουλτᾶνον Χαμὶτ διεμαρτυρήθη, τὰ ἔγγραφα δὲ ταῦτα, δημοσιευθέντα ἐν τῇ Ἐπισήμῳ Ἐφημερίδι τῆς Ἡγεμονίας, ἀνεκοίνωσε καὶ πρὸς τὰς Κυβερνήσεις τῶν προστατίδων Δυνάμεων.

Διάδοχος τοῦ Καραθεοδωρῆ διωρίσθη ὁ Γεώργιος Φιλ. Γεωργιάδης, μέλος τοῦ Τουρκικοῦ Ἀκυρωτικοῦ. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω ὅρους παῦσιν τοῦ Καραθεοδωρῆ καὶ τὰς δηλώσεις τοῦ Μεγάλου Βεζύρου πρὸς τὸν ἀπεσταλ-

μένον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἡγεμονίας, ἠναγκάσθη τοῦτο νὰ καταστήσῃ γνωστὸν εἰς τὸν Σουλτᾶνον Χαμίτ, ὅτι δὲν δύναται νὰ δεχθῇ τὸν Γεωργιάδην ἀποστελλόμενον ὄχι ὡς Ἡγεμόνα, ἀλλὰ ὡς κομμισσάριον, ἀπεστάλησαν μετὰ τοῦ νέου Ἡγεμόνος ὡς Αὐτοκρατορικοὶ Ἐπίτροποι οἱ κ. κ. Νουρῆ Μπέης γενικὸς γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, Ἐμβὲρ πασᾶς στρατηγὸς καὶ Δημήτριος Μαυρογορδάτος μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Οἱ Αὐτοκρατορικοὶ Ἐπίτροποι ἐκάλεσαν ἐπὶ τῆς θαλαμηγοῦ «Ἰτζεδδίν», δι' ἧς μετὰ τοῦ Ἡγεμόνος κατῆλθον εἰς Σάμον, τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἡγεμονίας καὶ μετὰ τριημέρους συζητήσεις καὶ διαπραγματεύσεις ἀνεγνώρισαν ὅτι βάσις τῶν Προνομίων τῆς Νήσου εἶναι ὁ Χάρτης τοῦ 1832, οἱ δὲ μεταγενέστεροι μόνον ὡς ἐπιζημιματικοὶ δύνανται νὰ θεωρῶνται. Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν συνετάχθη καὶ ἡ πρὸς τὸν λαὸν τῆς Σάμου προκήρυξις τοῦ Ἡγεμόνος Γεωργιάδου, ἥτις καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐπισήμῳ Ἐφημερίδι τῆς Ἡγεμονίας. Συγχρόνως οἱ Αὐτοκρατορικοὶ Ἐπίτροποι ἐδήλωσαν ὅτι ἔλαβον ἐντολὴν νὰ καταστήσωσι δημοσίᾳ γνωστὸν ὅτι ἡ θέλησις τοῦ Ἄνακτος εἶνε νὰ παραμείνωσιν ἄθικτα τὰ προνόμια καὶ νὰ κυβερνᾶται ἡ Νῆσος συμφώνως μὲ αὐτά. Δὲν παρῆλθεν ὅμως μὴν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν αὐτοκρατορικῶν Ἀπεσταλμένων καὶ ὁ Ἡγεμὼν Γεωργιάδης, παρὰ τὸν Χάρτην, τὴν προκήρυξίν του καὶ τὰς ἐπισήμους διαβεβαιώσεις τῶν Αὐτοκρατορικῶν Ἀπεσταλμένων, ἐπεζήτει παντὶ σθένει καὶ διὰ παντὸς μέσου νὰ διοικήσῃ αὐταρχικῶς, ἄνευ γνώσεως καὶ γνώμης τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἡγεμονίας. Ἐπηκολούθησε νέος ἀγὼν μεταξὺ τοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ Ἡγεμόνος, τέλος δὲ ὁ Γεωργιάδης, κατανοήσας ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κάμψῃ τὴν ἀντίστασιν τοῦ Συμβουλίου, ἠναγκάσθη μετὰ τρίμηνον περίπου ἡγεμονίαν νὰ παραιτηθῇ, ἀφοῦ προηγουμένως ῥητῶς ἐδήλωσεν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας, ὅτι πράττει τοῦτο διότι εἶνε γέρων καὶ δὲν θέλει νὰ χύσῃ αἷμα διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ἰδιαιτέρας ὁδηγίας ἃς τῷ ἔδωκε κατὰ τὸν διορισμόν του ὁ Φερὶτ πασᾶς. Ταῦτα κατέστησε γνωστὰ τὸ Συμβούλιον πρὸς τὸν Σουλτᾶνον Χαμὶτ τηλεγραφικῶς. Διάδοχος τοῦ Γεωργιάδου διωρίσθη ὁ Ἀνδρέας Ἐμμ. Κοπάσης, εἰδικῶς κατάλληλος πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τῆς Πύλης.

Ὁ Κοπάσης, Κρὴς τὴν καταγωγήν, προδότης ἐξ ἀταβισμοῦ, προδότης τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐκπατρισθῇ καὶ καταφύγῃ ἀπὸ τοῦ 1889 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου διωρίσθη μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Κατελθὼν εἰς Σάμον περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1907, ὑπεκρίθη μετὰ τέχνης τὸν ζηλωτὴν τῶν προνομίων, ἅτινα ἐν ἀρχῇ ἐσεβάσθη. Συχνότατα, εἰς πᾶσαν περίστασιν, ἐπανελάμβανε στερεοτύπως : «σέβομαι καὶ τιμῶ τὰ προνόμια ὅπως τὸ Ἅγιον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον τῆς Ἁγίας καὶ Ἀμώμου θρησκείας μας». Μετά τινας μῆνας ἐπιχειρήσας περιοδείαν ἀνὰ τὴν Νῆσον ἐπεζήτει τὴν συνδρομὴν τοῦ λαοῦ πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ἀγαθῶν ὑπὲρ τῆς Νήσου προθέσεών του, συγρόνως δὲ ἐρραδιούργει παρὰ τῷ λαῷ τὸ Συμβούλιον, ὅπερ καὶ κατήγγειλε κρυφίως

εἰς τὴν Πύλην καὶ τὸν Σουλτᾶνον Χαμίτ, ὅτι ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Ἕλληνος Προξένου ἐσκόπει νὰ κηρύξῃ τὴν ἕνωσιν τῆς Νήσου μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου κατὰ τὴν προσεχῆ σύνοδον τῆς Συνελεύσεως, ἥτις ἔδει νὰ συγκληθῇ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1908. Ἐπειδὴ ὅμως ἐβράδυνε καὶ ἀνέβαλλε, παρὰ τὰς ρητὰς ὑποσχέσεις του καὶ διατάξεις τοῦ Χάρτου, τὴν ἔκδοσιν τοῦ Διατάγματος περὶ συγκλήσεως τῆς Συνελεύσεως, τὸ Συμβούλιον ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸν διαμαρτυρίαν, ἐνισχυθεῖσαν καὶ ὑπὸ μεγάλης πλειοψηφίας τῶν μελῶν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος. Τὴν διαμαρτυρίαν ἀνεκοίνωσε τὸ Συμβούλιον πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἐνῷ δὲ ἀνεμένετο ἐν τῇ Νήσῳ ὅτι θὰ ἐδίδετο διαταγὴ εἰς τὸν Κοπάσην νὰ συγκαλέσῃ τὴν Συνέλευσιν, αἴφνης τὴν πρωΐαν τῆς 12ης Μαΐου 1908 ἔκπληκτοι οἱ κάτοικοι τῆς Πρωτευούσης εἶδον Τουρκικὸν μεταγωγικὸν ἀποβιβάζον εἰς τὸν λιμενοβραχίονα στρατόν, ἐνῷ πληρεστάτη ἡσυχία καὶ τάξις ἐβασίλευεν ἐν τῇ Νήσῳ καὶ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ τὸ μέτρον τοῦτο τῆς Πύλης. Ἐπρόκειτο οὕτω νὰ πραγματοποιηθῇ ὑπὸ τοῦ Κοπάση τὸ πραξικόπημα, περὶ οὗ ἀόριστοι ἀπὸ πολλῶν ἡμερῶν ἐκυκλοφόρουν φῆμαι, ἃς δὲν ἠθέλησε νὰ πιστεύσῃ τὸ Συμβούλιον. Ἐπῆλθε τότε συρραξις τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ μετὰ τῆς ἐγχωρίου χωροφυλακῆς καὶ πολιτῶν καὶ ἐφονεύθησαν οὐκ ὀλίγοι ἑκατέρωθεν κατὰ τὰς συμπλοκὰς αἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Τὴν τετάρτην ἡμέραν κατέπλευσαν δέκα Τουρκικὰ πολεμικά, ἐβομβάρδισαν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Νήσου καὶ ἀπεβίβασαν ἓξ χιλιάδας περίπου στρατοῦ. Δι' αὐτοῦ ὁ Κοπάσης ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιον τῆς Πύλης. Ἔπαυσε, παρὰ τὸν Χάρτην, τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου, Πληρεξουσίους, Δημάρχους καὶ ὅλους τοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἀντικατεστησεν αὐτοὺς αὐθαιρέτως δι' ὀργάνων του, κατεδίκασεν εἰς θάνατον δύο τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου, Πληρεξουσίους, τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Χωροφυλακῆς, ἀξιωματικοὺς καὶ πολίτας, δέκα ἐννέα πρόσωπα, πλείστους δὲ ἄλλους, ὑπὲρ τοὺς ἑκατόν, εἰς ἰσόβια ἢ πολυετῆ δεσμὰ καὶ ἐφυλάκισε κατὰ ἑκατοντάδας ἄλλους, ἐντελῶς ἀμετόχους εἰς τὸ κίνημα, οὓς μετὰ μακρὰν προφυλάκισιν ἀπέλυσε, χωρὶς νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀθῴωσιν αὐτῶν, διατάξας νὰ παύσῃ κατ' αὐτῶν ἡ δίωξις προσωρινῶς, ἵνα δύναται εἰς πᾶσαν περίστασιν ἐκ νέου νὰ τοὺς φυλακίζῃ διὰ τὴν αὐτὴν πρᾶξιν. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ τέσσαρα κατόπιν ἔτη ἀπανθρωπότατα διὰ παντοίων μέσων ἐτυράννησε καὶ ἐτρομοκράτησε τὴν Νῆσον, οὐδεμίαν οὐδέποτε ἐπιτρέψας ἐλευθερίαν καὶ ἀγριώτατα καταστείλας διὰ τῶν Τουρκικῶν λογχῶν πᾶσαν ἐκδήλωσιν ἐλευθέρας πνοῆς. Τέλος ἡ Νέμεσις τὸν κατέλαβε καὶ τὴν 9ην παρελθόντος Μαρτίου εὐλογημένῃ τυραννοκτόνου χειρὶ ἀπήλλαξε τὴν Σάμον τοῦ ἀπαισίου αὐτῆς Ἐφιάλτου. Ἐγκυρότατον τῆς παγκοσμίου δημοσίας γνώμης ὄργανον, οἱ Τάϊμς τοῦ Λονδίνου, προσηκόντως ἐχαρακτήρισαν τὴν ἐν Σάμῳ δρᾶσιν τοῦ Κοπάση ὡς μυσαράν. Διάδοχον αὐτοῦ ἡ Πύλη διώρισε τὸν Γρηγόριον Βεγλερῆν, δὲν ἀνεκάλεσεν ὅμως τὴν ἐν τῇ Νήσῳ, παρὰ τὸν Χάρτην, διαμένουσαν Τουρκικὴν φρουράν,

ἂν καὶ ἀπεδείχθη καὶ ἐπείσθη, ὅτι καὶ μετὰ τὸν Κοπάσην οὐδένα διατρέχουσι πραγματικὸν ἀνατρεπτικὸν κίνδυνον τὰ ἐπὶ τῆς Νήσου ἐκ διεθνῶν συνθηκῶν δικαιώματα αὐτῆς.

Ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις κηρύξασα κατὰ τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριον πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἵνα ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος καὶ παραδώσῃ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν χώραν μεγάλην, ἣν ἡ παροιμιώδης τουρκικὴ κακοδιοίκησις εἶχε καταδικάσει εἰς δινηεκῆ στασιμότητα καὶ ἀνίατον μαρασμόν, δικαίως πρό τινων μηνῶν διὰ διακοινώσεώς της ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν Δυνάμεων εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ὑπὸ Πύλης παραβιάσεως τῆς οὐδετερότητος τῆς Σάμου. Ἡ Πύλη καὶ μετὰ τὴν διακοίνωσιν δὲν ἀπέσυρε τὸν στρατόν, τοὐναντίον δὲ ἐνίσχυσε τὴν φρουράν, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Νῆσον τηλεβόλα καὶ διετήρει ἐν τῷ λιμένι τῆς πρωτευούσης ἀτμοκίνητον ἀκταιωρόν. Ἀλλ' ἀγαθῇ τύχῃ τὴν 5ην ἰσταμένου τὸ Ἰταλικὸν θωρηκτὸν Emanuele Philiberto ἐβομβάρδισε τὸν τουρκικὸν στρατῶνα καὶ ἠνάγκασε τὸν διοικητὴν τῆς φρουρᾶς νὰ ὑποστείλῃ τὴν παρασπόνδως κυματίζουσαν τουρκικὴν σημαίαν, τὸ δὲ ἀντιτορπιλλικὸν Ostro ἀνετίναξεν ὑπὸ τὰς ζητωκραυγὰς τῶν Σαμίων τὸν ἀκταιωρόν. Ἀνακούφισις καὶ χαρὰ μεγάλη κατέλαβε τοὺς Νησιώτας διὰ τὴν διασκόρπισιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ὑποστολὴν τῆς παρανόμως διὰ περιυβρίσεως τῶν Σαμιακῶν δικαίων καὶ διὰ τοῦ πραξικοπήματος τοῦ Μαΐου 1908 ὑψωθείσης ἐπὶ τῆς Νήσου ξένης σημαίας. Τὰς ἐνθουσιώδεις ἀπὸ τῆς προκυμαίας ζητωκραυγὰς τῶν Σαμίων ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας ἀνταπέδωκαν τὰ Ἰταλικὰ πληρώματα ζητωκραυγάσαντα ὑπὲρ τῆς Σάμου.

Τὸ διάβημα τοῦτο τῆς Ἰταλίας προστατευσάσης τόσον ἐνεργητικῶς τὰ προνόμια τῆς Σάμου, εἶναι ὄχι μόνον ἄξιον τῆς βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης τῶν δι' αἵματος τιμίου ἐξαγορασάντων δικαίωμα ἐλευθερίας Νησιωτῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τοῦ Διεθνοῦς δικαίου πληρέστατα δικαιολογεῖται. Διότι καὶ ἂν ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις δὲν εἶχε προκαλέσει ἐγκαίρως τὴν προσοχὴν τῶν ἐχόντων καθῆκον καὶ ἁρμοδιότητα νὰ προσέξωσιν εἰς τὴν ἐν τῇ διακοινώσει αὐτῆς ἐξυπηκουομένην ὑπόμνησιν, ὅτι ἡ διεθνῶς ἀνεγνωρισμένη οὐδετερότης τοῦ Σαμιακοῦ ἐδάφους καταλύεται διὰ τῆς ἐπ' αὐτοῦ κατ' αὐθαίρετον πρόσταγμα τῆς Ἐπικυριάρχου Κυβερνήσεως διατηρήσεως τουρκικοῦ στρατοῦ, μόνον τὸ γεγονὸς τῆς τοιαύτης εἰς τὰ τῆς Νήσου, παρὰ τὰς συνθήκας, ἐπεμβάσεως κράτους ἐμπολέμου ἀπέναντι τῆς Ἰταλίας, παρεῖχεν εἰς ταύτην τὸ δικαίωμα νὰ ἀναζητήσῃ τὸν ἐχθρὸν τὸν οὕτως παραβιάζοντα τὸ οὐδέτερον ἔδαφος, ἀκόντων τῶν ἐν αὐτῷ ἐχόντων δικαίωμα, ὅπως ἐξώσῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν, πρᾶγμα ὅπερ ἔχομεν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἔγκειται ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ προθέσει τῆς ἐμπολέμου Μεγάλης Δυνάμεως, ἥτις μετὰ τῶν ἄλλων πέντε συναποτελεῖ τὸ Ἀνώτατον Εὐρωπαϊκὸν Συνέδριον τὸ ἐν χορείᾳ συνδιαρρυθμίζον τὰς ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Ἀνατολῇ μεγάλας περιπλοκὰς καὶ προωρισμένον καὶ σή-

μερον νὰ ἐπιληφθῇ τῶν ἐκκρεμῶν ζητημάτων, πρὸς ἐπισφράγισιν τῆς νέας εἰρηνικῆς περιόδου ἥτις θέλει ἐπακολουθήσει εἰς τὸ νικηφόρον ἐκπολιτιστικὸν ἐγχείρημα τῆς Ἰταλίας.

Οἱ ὑπογεγραμμένοι, ἐνδομύχως πεπεισμένοι ὅτι διερμηνεύομεν τῆς Σάμου τὴν ὁλόψυχον γνώμην, ἱκετεύομεν τὴν Ἰταλικὴν Κυβέρνησιν ὅπως συνεχίζουσα τὸ ἀπελευθερωτικὸν τῆς πατρίδος μας ἔργον, μέχρις οὗ ἐν εὐθέτῳ καί, ὡς εὐχόμεθα, προσεχεῖ μέλλοντι, συγχωρούσης τῆς πλοκῆς τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν συμφερόντων, κατασταθῇ δυνατὴ ἡ μόνη φυσικὴ καὶ δικαία, ἡ ὁριστικὴ λύσις τοῦ Σαμιακοῦ ζητήματος, ζητήματος ἐθνικῆς συγκεντρώσεως καὶ Ἑλληνικῆς ἑνότητος, ἀπαλλάξῃ τὴν Νῆσον τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἵνα κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἐξασφαλισθῇ διεθνῶς ἡ ἀναγνώρισις, ἡ σαφὴς κατὰ πάντα διατύπωσις καὶ προσήκουσα εὕρυνσις τῶν προνομίων τῆς Νήσου, ἀσφαλῶς παγιουμένων δι' ἀπαγορεύσεως ἐσαεὶ ὑπὸ τῆς χορείας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐν ᾗ εὐτυχῶς συγκαταριθμεῖται καὶ τὸ μεγαλόφρον καὶ φιλελεύθερον Ἰταλικὸν Κράτος, οἱασδήποτε ἐπὶ τῆς Νήσου παρουσίας Τουρκικοῦ στρατοῦ.

Μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις, στοιχοῦσα εἰς τὰς μεγάλας καὶ εὐκλεεῖς παραδόσεις καὶ ἀρχὰς δι' ὧν ἱδρύθη ἡ Ἰταλικὴ ἑνότης, εὐμενῶς θέλει ἀποδεχθῇ τὴν ἱκεσίαν τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ, παρακαλοῦμεν τὸν ἄξιον τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας ἀντιπρόσωπον ἐν Ἑλλάδι νὰ δεχθῇ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ ἄκρας τιμῆς μεθ' ὧν διατελοῦμεν

τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος
εὐπειθεῖς θεράποντες

(Ἕπονται αἱ ὑπογραφαὶ τῶν ἐγκριτοτέρων μελῶν τῆς ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ Σαμιακῆς παροικίας).

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 12]25 Ἀπριλίου 1912.

Β'.

Τὸ ὑπόμνημα τῆς Σαμιακῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὰς προστατίδας Δυνάμεις Ἀγγλίαν, Γαλλίαν καὶ Ρωσσίαν.

Τῇ 16ῃ ἱσταμένου τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας Σάμου ἐπέδωκε πρὸς τοὺς πλοιάρχους τῶν ἐν Σάμῳ ἐλλιμενισμένων πολεμικῶν «Μήδεια» (Ἀγγλικοῦ) καὶ «Μπρουὶξ» (Γαλλικοῦ) καὶ τὸν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Σάμου εὑρισκόμενον γενικὸν πρόξενον τῆς Ρωσσίας ἐν Σμύρνῃ κύριον Κάλ, τὸ κατωτέρω ὑπόμνημα:

Κύριε Πλοίαρχε,

Εἰς ἀμοιβὴν τῶν μεγάλων θυσιῶν τῶν πατέρων ἡμῶν ἐχορηγήθη, τῇ συναινέσει καὶ εὐμενεῖ μεσολαβήσει τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, διὰ τῆς πράξεως τῆς

10ης Δεκεμβρίου 1832 ἡ Ὀργανικὴ Διάταξις, δι' ἧς προήγετο εἰς αὐτόνομον ἡγεμονίαν ἡ νῆσος Σάμος.

Ἐν τῇ δηλώσει δὲ τῶν πρεσβευτῶν τῶν εἰρημένων Δυνάμεων πρὸς τὸν Σαμιακὸν λαόν, τῇ ἀπὸ 15 Σεπνεμβρίου 1833 τελείαν τὴν Διοικητικὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἡγεμονίας Σάμου, ἐγγυώμενοι τὴν πλέον σοφὴν καὶ πλέον εὐμενῆ Διοίκησιν καὶ παρέχοντες διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ εὐτυχίαν τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ ἀσφαλείας, τὰς ὁποίας ἤθελον ζηλεύσει καὶ οἱ πλέον εὐτυχούμενοι λαοί.

Ἀτυχῶς μετὰ 80 ἐτῶν αὐτόνομον βίον ὁ Σαμιακὸς λαὸς αἰσθάνεται τὴν λυπηρὰν ἀνάγκην νὰ ὁμολογήσῃ σήμερον δι' ἡμῶν τῶν νομίμων αὐτοῦ ἀντιπροσώπων ὅτι, οὔτε ἡ Διοικητικὴ ἀνεξαρτησία τῆς Ἡγεμονίας εἶνε ἐξησφαλισμένη, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῆς Ὀργανικῆς Διατάξεως, οὔτε αἱ ἄλλαι ἀσφάλειαι ὑφίστανται πλέον, αἱ ἐπαγγελλόμεναι τὴν σοφὴν καὶ εὐμενῆ Διοίκησιν, τὴν εὐδαιμονίαν καὶ πρόοδον τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ.

Ὄχι μόνον δὲν συνετελέσθη ἡ προσδοκωμένη πρόοδος καὶ δὲν ἐπαγιώθη ἡ ἐπιβαλλομένη ἐκ τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν εὐημερία τῆς χώρας, ἀλλὰ ἐξέλιπε καὶ πᾶσα ἐγγύησις τῆς στοιχειώδους ἀσφαλείας καὶ ἐννόμου τάξεως. Ἡ οἰκτρὰ κατάστασις τῆς Σαμιακῆς Πολιτείας, ἥτις ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὑποτρεφομένη ἐξεδηλώθη τελευταίως ἐν τῇ ἀκροτάτῃ αὐτῆς ἀκμῇ, δὲν εἶνε ἀπόρροια τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ, ὅστις, τοὐναντίον διακρίνεται διὰ τὸ φιλόπονον καὶ φιλοπρόοδον καὶ τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ προσήλωσιν εἰς τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἔχει ὡς ἀφορμὴν τὴν ἀτελῆ ἐφαρμογὴν καὶ τὴν ἀσάφειαν τοῦ Ὀργανικοῦ Χάρτου.

Ὑπὸ τὰς κρατούσας συνθήκας δὲν δύναται πλέον νὰ διοικηθῇ ἡ Σάμος, αὐτομάτως δὲ φέρεται ἡ Πολιτεία ἡμῶν εἰς ἀποσύνθεσιν καὶ ἐξάρθρωσιν, ἐὰν μὴ διὰ τῆς εὐμενοῦς μεσολαβήσεως νῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἐπέλθῃ ταχέως ἡ δέουσα θεραπεία.

Δὲν δυνάμεθα ν' ἀποκρύψωμεν ὅτι ὁ Σαμιακὸς λαὸς καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς οἱ νόμιμοι ἀντιπρόσωποί του, διαβλέπομεν καὶ προσδοκῶμεν τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν του ἐκ μόνης τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ πόθου ἐκείνου, ὅστις εἶνε καὶ πόθος πάντων τῶν ὁμοφύλων ἡμῶν ἀδελφῶν. Μέχρις οὗ ὅμως ἀποφασισθῇ ἡ ὁριστικὴ ἀποκατάστασις ἡμῶν παρ' ἐκείνων εἰς οὓς ἐδόθη τὸ δικαίωμα καὶ ἡ δύναμις νὰ διέπωσι τὰς τύχας τῶν λαῶν, ὀφείλομεν νὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν προσωρινὴν βελτίωσιν τῆς τύχης τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος καὶ ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν καθηκόντων ἡμῶν πρὸς τὴν ἐπικυρίαρχον ἐξουσίαν.

Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ ὑποδείξῃ τίνα μέτρα θεωρεῖ συντελετικὰ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ πολιτεύματος καὶ πρὸς εὐημερίαν τοῦ

Σαμιακοῦ λαοῦ, ἀπεκδεχομένου μετ' εὐλόγων ἐλπίδων τὴν ἀντίληψιν καὶ προστασίαν τῆς ὑμετέρας Κυβερνήσεως.

Ἡ πρώτη καὶ κυρία αἰτία ἡ ὁποία ἠμπόδισε τὴν πρόοδον τοῦ τόπου καὶ ἐδημιούργησε τὸν παρόντα μαρασμόν, εἶνε ἡ ἀπουσία ἡγεμονικῆς ἐξουσίας ἀνεξαρτήτου καὶ μονίμου. Ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Προστατίδων Δυνάμεων παρεχωρήθησαν, τῇ ἀληθείᾳ, προνόμια πολύτιμα καὶ θεσμοὶ πλήρους καὶ ὁλοκλήρου αὐτονομίας. Ἀλλὰ κάθε φορὰν ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις των λιποθυμεῖ κ' ἐκμηδενίζεται, διότι ἐν τῷ Ὀργανικῷ Χάρτῃ ἠμέλησαν νὰ προϊδοῦν ὅτι ἡ εἰλικρινὴς ἐφαρμογὴ τοῦ αὐτονόμου συντάγματος, δηλαδὴ ὁ θεσμὸς τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας, ἀντιπροσωπευούσης τὴν ὑψηλοτέραν ἔκφρασιν τῆς αὐτονομίας τοῦ Τόπου, δὲν εἶνε τοποθετημένη ὑπὸ τὴν εἰδικὴν ἐγγύησιν τῶν Προστατίδων Δυνάμεων.

Εἶνε ἀληθὲς πράγματι, ὅτι ὁ πρῶτος Ἡγεμὼν τῆς Σάμου εἶχεν ἀναρρηθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἡ μικρότης ὅμως τῆς χώρας μας ἐσμίκρυνε σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν εὐμένειαν τῶν Δυνάμεων διὰ τὴν νῆσόν μας καὶ ἀφέθη ἐλευθερία κατὰ τρόπον διαρκῆ εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην νὰ κανονίζῃ τὰ τοῦ Ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος κατ' αὐθαίρετον βούλησιν καὶ ἀρέσκειαν.

Διὰ τὴν ἀπεριόριστον δὲ αὐτὴν ἐλευθερίαν τῆς Πύλης περὶ τὸν διορισμὸν τοῦ Ἡγεμόνος, ἡ θέσις τοῦ τελευταίου δὲν διαφέρει πλέον εἰς τίποτε σήμερον ἀπὸ τὴν θέσιν οἱουδήποτε κατωτέρου ὑπαλλήλου τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Τὰ προσόντα καὶ ἡ ἱκανότης τῶν ἡγεμόνων τῆς Σάμου ἐξετάζονται μὲ πολὺ ὀλιγωτέραν αὐστηρότητα ἢ ἐκεῖνα τοῦ τελευταίου Μουδίρη τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ὄχι ὀλίγοι ἀνῆλθον εἰς τὸ Ἡγεμονικὸν ἀξίωμα τῆς Σάμου κατώτεροι κατὰ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν μόρφωσιν ἀπὸ τὸν τελευταῖον ὑπάλληλον τῆς Ἡγεμονίας.

Ὁ Ἡγεμὼν τῆς Σάμου, ὁποῖος εἶνε σήμερον, δὲν ἔχει καμμίαν ἀνεξαρτησίαν, καμμίαν προσωπικὴν θέλησιν. Δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Τόπον καὶ δὲν εἶνε πραγματικὸς ἀρχηγός αὐτοῦ. Παραμένει ἐν τῷ ἡγεμονικῷ ἀξιώματι ὁ ἄμεσος ὑπάλληλος, ἢ μᾶλλον ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Υ. Πύλης, ὑποχρεωμένος, κατὰ τὴν στερεότυπον φράσιν «νὰ διαμηνύῃ εἰς τὴν Υ. Πύλην τὰ χρήζοντα διαμηνύσεως».

Ἔχων συνείδησιν τῆς τελείας ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῆς Υ. Πύλης, δὲν θέτει ὡς σκοπὸν τῆς διοικήσεώς του τὴν εὐημερίαν καὶ πρόοδον τοῦ ὑπ' αὐτὸν λαοῦ, ἀλλὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς εὐαρεσκείας τῆς Πύλης, ἡ ὁποία ὄχι σπανίως ἀποκτᾶται διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν αὐτονόμων θεσμῶν καὶ διὰ μέσων ἄλλων τὰ ὁποῖα δὲν συνταυτίζονται πάντοτε πρὸς τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ.

Κυβερνῶν τὴν χώραν ὡς ἄμεσος ὑπάλληλος τῆς Πύλης καὶ ὄχι ὡς ἄρχων αὐτονόμου χώρας, οὐδὲν πράττει, καθ' ἃ ἔχει τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐκ τοῦ προνομιακοῦ Χάρτου, πρὶν ἢ τύχῃ τῆς ἐγκρίσεως τῆς Υ. Πύλης. Ἕνεκα τούτου δὲ

ματαιοῦνται πολλάκις αἱ ἀγαθαὶ προθέσεις τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, τοῦ ὁποίου ψηφίσματα δυνάμενα νὰ συμβάλωσιν εἰς τὴν πρόοδον τῆς χώρας δὲν ἔχει τὸ θάρρος ὁ Ἡγεμὼν νὰ κυρώσῃ, ὡς μὴ ἀρεστὰ πάντοτε εἰς τὴν Πύλην.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ὀργανικὴ Διάταξις περιλαμβάνει ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς τὰ προνόμια τῆς χώρας, παρέχουσα πλήρη τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν Τόπον ὅπως δι' ὀργανικῶν νόμων καθορίσῃ τὸν τρόπον τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ διοικήσεως ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν αὐτονόμων θεσμῶν καὶ ὅμως δὲν κατορθώθη νὰ διαμορφωθῇ παγίως καὶ ἐνιαίως ἡ διοίκησις τῆς χώρας, διότι τοιαύτης φύσεως ὀργανικοὶ νόμοι σπανίως τυγχάνουσι τῆς εὐαρεσκείας τῆς Υ. Πύλης καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τῆς κυρώσεως τοῦ Ἡγεμόνος.

Ἕνεκα τούτου ἡ πολιτεία ἡμῶν κυμαινομένη ρυθμίζεται κατὰ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ ἑκάστοτε ἡγεμόνος, ἄλλοτε μὲν ὑπὸ τύπον ἀπολύτου δεσποτισμοῦ καὶ αὐταρχικῆς τυραννίας, ἄλλοτε δὲ ὑπὸ τὴν ἀντίθετον αὐτοῦ μορφήν. Ἡ τελεία ἐξάρτησις τοῦ ἡγεμόνος ἐκ μέρους τῆς Πύλης ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα καὶ ἄλλο κακόν. Γινώσκων ἐκ πείρας ὁ ἡγεμὼν ὅτι πλὴν τῆς εὐνοίας τῆς Πύλης εἶναι καὶ ἡ πολιτικὴ ὑποστήριξις ἐκ μέρους τῶν Σαμίων, πρώτιστον αὐτοῦ μέλημα κατερχόμενος εἰς Σάμον θεωρεῖ νὰ συμπήξῃ ἴδιον κόμμα ἢ νὰ ἐγκολπωθῇ τὸ ἕτερον τῶν ὑπαρχόντων εἰς ὃ ἀφοσιοῦται ὁλοψύχως, καθιστάμενος ἄλλοτε ἀρχηγὸς καὶ ἄλλοτε τυφλὸν ὄργανον τοῦ κόμματος κατὰ τὸ μέτρον τῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἀσυνειδησίας αὐτοῦ.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἡ Σάμος δὲν δύναται πλέον νὰ διοικηθῇ καὶ δὲν δύναται ἄλλως νὰ σωθῇ καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου, εἰμὴ ὅταν ὁ θεσμὸς τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας καταστῇ ἡγγυημένος καὶ μόνιμος καὶ ὁ ἡγεμὼν ἀνεπηρέαστος πάσης ἐπεμβάσεως ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν καθηκόντων αὐτοῦ ὡς ἄρχοντος τῆς χώρας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐτονόμων θεσμῶν. Ἄλλως, ὁ Ὀργανικὸς Χάρτης τῆς Σάμου καὶ τὰ δι' αὐτοῦ χορηγηθέντα προνόμια, παρὰ πᾶσαν τὴν ὑψηλὴν ἐγγύησιν τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, θὰ ποτελῶσι μίαν μεγάλην ἀντίφασιν καὶ εἰρωνίαν, ἐφόσον ὁ ἐκτελεστὴς τῶν θεσμῶν τούτων ἐφαρμόζει αὐτοὺς ὡς ἁπλοῦς καὶ ἄμεσος ὑπάλληλος τῆς Υ. Πύλης. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας πιστεύει ὅτι ἐπείγει ἡ ἀναθεώρησις καὶ συμπλήρωσις τοῦ Ὀργανικοῦ Χάρτου, διὰ τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ μονιμότης καὶ ἀκεραιότης τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος καὶ νὰ καθορισθῇ πρεπόντως ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἡγεμόνος, εἰς τρόπον ὥστε ὁ τίτλος τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Σάμου νὰ μὴ εἶναι τοῦ λοιποῦ ἀντικείμενον τῆς φιλοδοξίας παντὸς ὑπαλλήλου τῆς Πύλης ἔχοντος ὡς μόνον προσὸν τὸ βάπτισμα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐπιφάνειαν μιᾶς ἀμφιβόλου ὁμοεθνότητος.

Κατὰ κατηγορηματικὸν ἄρθρον τοῦ Ὀργανικοῦ Χάρτου «ὀθωμανικὰ στρατεύματα ἀπολύτως δὲν πρέπει νὰ ἐδρεύωσιν εἰς τὴν νῆσον». Ἀλλὰ παρὰ τὴν σαφῆ ταύτην διάταξιν τῆς διακοινώσεως τοῦ 1832 φρουρὰ ἐκ διακοσίων ἀνδρῶν τοῦ

ὀθωμανικοῦ στρατοῦ παρέμενε πάντοτε ἐν τῇ νήσῳ, αὐξηθεῖσα κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1908 καὶ σήμερον εὑρίσκεται διεσκορπισμένον εἰς τὴν νῆσον καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ὁλόκληρον σύνταγμα. Ἡ παρουσία τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν νῆσόν μας ἀποτελεῖ ὄχι μόνον παραβίασιν τοῦ καταστατικοῦ Χάρτου, ἀλλ' ἀκόμη μίαν ἀντίφασιν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν αὐτονόμων πολιτευμάτων. Ἐπὶ πλέον ἡ παρέμβασίς του ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν διοικητικῶν ὑποθέσεων, διαχειρίσει ἥτις εἶνε ἐμπεπιστευμένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς ἐπιτοπίους Ἀρχάς, συντελεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν ταραχῶν εἰς τὸν τόπον. Τέλος πράξεις πληγώνουσαι τὴν αἰδὼ καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ διεπράχθησαν παρὰ τῶν Τούρκων στρατιωτῶν καὶ πλειστάκις μέχρι σήμερον τὸ θρησκευτικόν μας αἴσθημα ἐπλήγη διαφοροτρόπως.

Κατὰ τὸ β' ἄρθρον τῆς ὀργανικῆς Διατάξεως ἡ ἐσωτερικὴ τῆς νήσου Διοίκησις ἀνήκει εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας.. Τὸ Συμβούλιον τοῦτο θέλει ἔχει τὴν γενικὴν Διοίκησιν τῆς νήσου, κανονίζει τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς Διοικήσεως κτλ. Διὰ τῶν ἀνωτέρω γραμμῶν ἡ ὀργανικὴ Διαταξις ὁρίζει ὡς Κυβέρνησιν τῆς νήσου τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ ἄρχοντος, παρέχουσα τὸ δικαίωμα εἰς τὸν Τόπον νὰ καθορίσῃ δι' ὀργανικῶν νόμων τοὺς διαφόρους κλάδους αὐτῆς. Εἰ καὶ πολλάκις δὲ ἐψηφίσθησαν οἱ σχετικοὶ νόμοι ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, οὐδέποτε ὅμως ἔτυχον μέχρι τοῦδε κυρώσεως, ὥστε ὁ τρόπος καὶ τὸ σύστημα τῆς διοικήσεως παραμένει ἐν ἀρχεγόνῳ ἔτι καταστάσει. Ἕνεκα δὲ τῆς ἀσαφείας καὶ γενικότητος τῆς Ὀργανικῆς Διατάξεως ἐὰν οἱ ἡγεμόνες τύχῃ νὰ ἔχωσιν αὐταρχικὰς διαθέσεις, τὸ σῶμα τοῦ Συμβουλίου ἀποκλείεται πάσης συμμετοχῆς εἰς τὸ ἔργον τῆς Διοικήσεως καὶ μετατρέπεται εἰς ἁπλοῦν συμβουλευτικὸν ἀργόμισθον σῶμα, τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη διδομένη ὁσάκις μόνον ζητεῖται παρὰ τοῦ ἡγεμόνος, οὐδόλως βαρύνει ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ. Διὰ τὴν ἔλλειψιν ὀργανικῶν νόμων δὲν ὑπάρχει ὑπεύθυνος ἐξουσία ἀπέναντι τῶν νόμων τῆς Ἡγεμονίας, δὲν ὑπάρχουν δὲ καὶ αὐτοπροϊστάμεναι ἀρχαὶ διὰ τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς διοικήσεως, ἀλλ' ἕκαστος κλάδος κινεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ αὐτομάτως ἄνευ ἐπιβλέψεως καὶ ἄνευ ὡρισμένου προϊσταμένου, καθήκον ἔχοντος νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς εὐρύθμου λειτουργίας καὶ τῆς διοικητικῆς προαγωγῆς τοῦ ὑπ' αὐτὸν κλάδου. Καὶ ἡ μὲν ἔλλειψις τῶν εὐθυνῶν παρορμᾷ καὶ ὑποθάλπει τὰς τάσεις πρὸς τὴν παρανομίαν, ἡ ἔλλειψις δὲ ὡρισμένης καὶ ἐνιαίας διευθύνσεως καθιστᾷ ὄχι μόνον ἀδύνατον τὴν βελτίωσιν τῶν διαφόρων κλάδων καὶ τὴν πρόοδον ἑπομένως τοῦ Τόπου, ἀλλ' ἔχει ὡς φυσικὴν συνέπειαν καὶ τὴν γενικὴν ἀποσύνθεσιν τῆς διοικήσεως.

Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα τῆς Ἡγεμονίας, θεωροῦν τὴν ἔλλειψιν ταύτην ὡς μίαν τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν, ὧν ἕνεκα δὲν συνετελέσθη ἡ προσήκουσα ἐν τῷ τόπῳ πρόοδος καὶ ἀποβλέπων εἰς τὴν εὔρυθμον διαμόρφωσιν τῶν πραγμάτων τῆς Πολιτείας ἐψήφισε διαφόρους νόμους, τῶν ὁποίων τὴν κύρωσιν ἠρνήθησαν οἱ κατὰ καιροὺς

ἡγεμόνες ὡς τείνοντας δῆθεν εἰς τὴν μείωσιν τῶν ἐπικυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς Τουρκίας.

Ἐκ τῶν κυριωτέρων διατάξεων εἶνε αἱ ἑξῆς·

α΄.) Ἀνατίθεται ἡ διεύθυνσις ἑνὸς ἑκάστου κλάδου τῆς διοικήσεως εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν τεσσάρων Συμβούλων, ἔχοντα τὴν εἰσήγησιν πρὸς τὴν Συνέλευσιν καὶ τὸν ἡγεμόνα περὶ πάντων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὸν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν του κλάδον καὶ προϋπογράφοντα ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην πάντα τὰ σχετικὰ ἡγεμονικὰ Διατάγματα.

β΄.) Καθορίζονται αἱ ποιναὶ εὐθῦναι τῶν Συμβούλων διὰ πᾶσαν παράβασιν τῶν νόμων καὶ κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας.

γ΄.) Χορηγεῖται εἰς τοὺς Συμβούλους τὸ δικαίωμα καὶ ὅταν δὲν εἶναι πληρεξούσιοι, νὰ παρακάθηνται ἐν τῇ Συνελεύσει καὶ νὰ λαμβάνωσι τὸν λόγον ἄνευ δικαιώματος ψήφου.

Ἡ ταχυδρομικὴ καὶ τηλεγραφικὴ ὑπηρεσία ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τῆς διοικήσεως χώρας τινὸς καὶ εἶναι δικαίωμα καὶ καθῆκον τῆς Πολιτείας. Ἀφοῦ δὲ διὰ τῆς Ὀργανικῆς Διατάξεως καὶ τοῦ Χάρτου χορηγεῖται πλήρης διοικητικὴ ἀνεξαρτησία, φανερὸν ὅτι ἐντὸς τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων τούτων ἀναμφισβητήτως συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ λειτουργία ἰδίου ταχυδρομείου καὶ τηλεγραφείου. Καὶ ὅμως, παρὰ τὰς συχνὰς διαμαρτυρίας τῆς Συνελεύσεως, δὲν κατωρθώθη εἰσέτι ἡ ἵδρυσις Σαμιακοῦ Ταχυδρομείου καὶ Τηλεγραφείου, λειτουργεῖ δὲ τοὐναντίον Ὀθωμανικὸν τοιοῦτον.

Οὕτω μέρος τι τῆς διοικήσεως χωρὶς νὰ ἐπιβάλλωσι τοῦτο διεθνεῖς συμβάσεις, διατελεῖ ὅλως ἄσχετον καὶ ξένον πρὸς τὸν καθόλου ὀργανισμὸν τῆς Σαμιακῆς Πολιτείας, ἐξαρτώμενον ὄχι ἐξ αὐτῆς τῆς αὐτονόμου διοικήσεως, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀμέσου ὑπηρεσίας τῆς Πύλης. Τὸ τοιοῦτον δὲ ἀποτελεῖ ὄχι μόνον περιορισμὸν τῶν αὐτονόμων θεσμῶν, ἀλλὰ καὶ βλάβην οἰκονομικὴν μεγάλην, διότι ἀποστερεῖ τὸ πενιχρὸν ἄλλως ταμεῖον τῆς Ἡγεμονίας σπουδαίου πόρου, τῶν ταχυδρομικῶν δηλαδὴ καὶ τηλεγραφικῶν εἰσοδημάτων.

Ἡ μόνη λαλουμένη παρ' ἡμῖν γλῶσσα εἶναι ἡ Ἑλληνική, ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τῆς Διοικήσεως, ἐν τούτοις ἡ Υ. Πύλη ἀρνεῖται ἀπὸ ἐτῶν νὰναγνωρίσῃ τὰς τελωνειακὰς ἀδείας καὶ ἐπέβαλεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἔκδοσιν Τουρκικῶν Τεσκερέδων. Τὸ μέτρον τοῦτο θεωρεῖ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας ὡς ἐπέμβασιν εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῆς νήσου, εἶναι δὲ ἄδικον καὶ ζημιοῖ οἰκονομικῶς τὴν χώραν, διότι ὑποχρεοῦται ὁ τόπος νὰ μεταπαλῇ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἰδιαιτέρους ὑπαλλήλους, γνώστας τῆς Ὀθωμανικῆς γλώσσης, πρὸς ἔκδοσιν τῶν Τουρκικῶν τεσκερέδων, ἄφρῶς μισθοδοτουμένους ἐκ τοῦ ἰσχνοῦ ταμείου τῆς Ἡγεμονίας.

Παρὰ πᾶσαν τὴν αὐτονομίαν καὶ τὰ προνόμια τῆς νήσου, οἱ γεννηθέντες ἐκτὸς τῆς Σάμου, παρὰ γονέων Σαμίων, δὲν θεωροῦνται ὡς τοιοῦτοι παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ὑποβάλλονται ὑποχρεωτικῶς εἰς τὴν ἀπότισιν τοῦ στρατιωτικοῦ φόρου, ἐνῷ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ πατρὶς ἡμῶν πληρώνει ὡρισμένον ποσὸν ἐτησίως εἰς τὴν Υ. Πύλην ὡς φόρον ὑποτελείας. Καὶ τὸ μέτρον τοῦτο τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας θεωρεῖ ἄδικον καὶ προσφεύγει εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Υ. Κυβερνήσεως πρὸς θεραπείαν καὶ ἄρσιν αὐτοῦ. Ὅπως δὲ τὰ τέκνα γονέων καταγομένων ἐκ τῶν ἀμέσων ἐπαρχιῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐν Σάμῳ γεννώμενα, ὑποβάλλονται εἰς πάσας τὰς ὑποχρεώσεις τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων, ἀπέναντι τῆς αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, οὕτω καὶ οἱ Σάμιοι, οἱ γεννηθέντες ἐκτὸς τῆς Σάμου, δὲν εἶναι δίκαιον νὰποστερῶνται τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα παρέχουν εἰς αὐτοὺς οἱ αὐτόνομοι θεσμοὶ τῆς χώρας.

Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας εἶνε βέβαιον, ὅτι ἡ εὐμένεια τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἥτις ἐξησφάλισεν εἰς τὴν πατρίδα μας τὰ παραχωρηθέντα προνόμια, ἀναγνωρίζουσα οὕτω καὶ ἀνταμείβουσα τὴν ἀνδρείαν τῶν πατέρων μας, θέλει ἐξακολουθήσει πάντοτε παρεχομένη αὐτῇ. Ἐπίσης ἐλπίζομεν ὅτι—πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐγκατασταθῇ τελεία αὐτονομία ἐν τῇ νήσῳ—αἱ προστάτιδες Δυνάμεις θὰ χρησιμοποιήσωσι τὴν παροῦσαν περίστασιν ὅπως ἀποδείξουν τὴν εὐμένειαν αὐτῶν καὶ θὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει τὰς αἰτήσεις, τὰς περιλαμβανομένας ἐν τῷ παρόντι ὑπομνήματι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον,ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Ὀργανικοῦ Χάρτου, ὅστις εἰς πολλὰ σημεῖα παρουσιάζει σημαντικὰ κενά, ὁ Σαμιακὸς λαὸς θὰ δυνηθῇ ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ὥθησιν τῶν Προστατίδων Δυνάμεων νὰ προχωρήσῃ, χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἐμπόδια εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δέον ν' ἀποτελῇ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τῆς Κυβερνήσεως, ἣν ἡ Υ. Ἐξοχότης ἀντιπροσωπεύει.

Διατελοῦμεν μετὰ πλείστης τιμῆς

Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἡγεμονίας Σάμου

Δημ. Γεωργιάδης, Δημ. Ὀρφανός,
Ἐμ. Ἀδαμίδης, Δημ. Νικολῆς.

Ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου τῇ 16 Αὐγούστου 1912.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗ

Ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ τὰ πράγματα μοιραίως ὁδηγοῦσιν εἰς τὴν καταστροφήν Μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Νεοτούρκων οἱ πάντες ἤλπιζον, ὅτι ἡ κατάστασις ἤθελε βελτιωθῇ. Ἀλλ' αἱ ἐλπίδες αὗται ὑπῆρξαν φροῦδαι. Ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν Χριστιανῶν ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, τόσον ἐν Μακεδονίᾳ, ὅσον καὶ ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θράκῃ οὐδεμιᾶς τυγχάνουσιν ἀσφαλείας. Φόνοι, ἁρπαγαὶ σφαγαί, καταπιέσεις παντοῖαι, φορολογία αὐτόχρημα λῃστρικὴ ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον καθιστῶντα ἀφόρητον τὸν βίον τῶν ὑποδούλων ἐθνοτήτων τῆς Τουρκίας.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ ἀπαθεῖς τοὺς λαοὺς τῶν ὁμόρων τῇ Τουρκίᾳ κρατῶν, τοὺς συμπονοῦντας διὰ τὰ δεινοπαθήματα ὁμοφύλων καὶ ὁμογλώσσων ἀδελφῶν ὑποδούλων. Ὑπάρχουν βάσιμοι καὶ δικαιολογημένοι φόβοι μελλούσης συρράξεως τῶν χριστιανικῶν μικρῶν κρατῶν τοῦ Αἵμου πρὸς τὴν Τουρκίαν. Οἱ Τοῦρκοι ὡς περιφανῶς καὶ ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ συνταγματικοῦ καθεστῶτος κατεδείχθη, εἶνε ἀνεπίδεκτοι πολιτισμοῦ. Φυλὴ δὲ ὡς ἡ τουρκικὴ εἶνε ἀδύνατον νὰ κυριαρχῇ φυλῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων καὶ προηγμένων, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ ἀπορροφήσῃ καὶ ἀφομοιώσῃ αὐτάς, ὡς ἐφαντάσθησαν οἱ Νεότουρκοι.

Ἡ πρότασις τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ τῆς Αὐστροουγγαρίας περὶ εἰσαγωγῆς ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ ἀποκεντρωτικῆς διοικήσεως θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ παρατείνῃ ἐπί τινα ἔτη τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἐν Μακεδονίᾳ, Ἠπείρῳ, Θράκῃ καὶ Ἀλβανίᾳ καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς εἰρηνικὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων ἐν τῷ Αἵμῳ. Ἀλλ' ἡ Τουρκία καὶ αἱ φίλα αὐτῇ φρονοῦσαι Δυνάμεις ἀπέκρουσαν αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ὑπὸ τῆς Πύλης σχεδιαζόμεναι γενικαὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος μεταρρυθμίσεις οὔτε τὴν κατάστασιν τῶν ὑποδούλων χριστιανικῶν ἐθνοτήτων οὐσιωδῶς θὰ βελτιώσωσι, οὔτε τὰ χριστιανικὰ τοῦ Αἵμου κράτη, τὰ διὰ τὴν τύχην τῶν ὁμοφύλων εὐλόγως ἐνδιαφερόμενα θὰ καθησυχάσωσι, μοιραίως θὰ ἐπέλθῃ ἐν τῷ Αἵμῳ θᾶττον ἢ βράδιον ἡ διατάραξις τῆς εἰρήνης. Ἐλπίζομεν, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἔχουσιν ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν περὶ τὰ ἓξ ἑκατομμύρια ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, θὰ εὑρεθῇ εἰς θέσιν νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ ἐθνικὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα τῆς φυλῆς κατὰ τὴν ἐπαπειλουμένην ἐν τῷ Αἵμῳ καταιγίδα.